

DEVRE : 1

İÇTİMA : 1

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 1

24 Nisan 1336 (1920) - 21 Şubat 1336 (1921)

TBMM Basımevi
Ankara — 1980

04/08/2016
1230 TBM GİZ (1)

DEVRE : 1

İÇTİMA : 1

TBMM

GİZLİ CELSE ZABITLARI

Cilt : 1

24 Nisan 1336 (1920) - 21 Şubat 1336 (1921)

TBMM Basımevi
Ankara — 1980

Fihrist

BEYANATLAR

Sayfa	Sayfa
— Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin, bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuu üzerinde beyanâtı. 232:235	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatana iltihak eden elviyei selasede teşkilat yapılması için Hükümete salahiyet itasına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumiye hakkında beyanâtı. 31:35
— Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyin Konya isyanına dair beyanâtı. 126:127	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Bolu ve havalisindeki isyan hadisatiyle İzmir Cephesi Anzavur Harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında beyanâtı. 8 nci inikat : 2:9
— Erzurum Mebusu Salih Beyin, hafi cel-sede cereyan eden müzakeratın ifşa edildiği hakkında beyanâtı. 238:239	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cephelere vaki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında beyanâtı. 118:124
— Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında beyanâtı. 348:353	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında beyanâtı. 273,288,353
— Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin, vaziyeti siyasiye hakkında beyanâtı. 148:153	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında beyanâtı. 20:26
— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanâtı. 446:457	
— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanâtı. 2 nci inikat : 2:10	

DIVANİ RİYASET KARARI

— Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenler hakkında. 308	
---	--

İSTİZAHLAR

— Cepheledeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında. 252:256	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında. 52:74
— Ordunun ilbası hakkında. 190:196	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında. 38

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

— Adana'da icra edilen mezalime dair Adana mebuslarının takrihi. 343:345	— Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair. 154:156
— Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi. 221	— Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuu üzerinde Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin beyanâtı. 232:235
— Asker firarileri hakkında. 86	— Bazı zabitanla alakalı şüistimaller. 86
— Azayı kiram tahsisat ve harcırahlarına dair. 106:115,142:146	

Sayfa	Sayfa
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar. 325:343	— Londra Konferansına gidecek sulh mu-rahhas heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi. 366:379,382:407
— Büyük Millet Meclisi bütçesi. 267:268,308:317	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat. 418:421
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırahı ve tahsisatları hakkında takrirler. 92:104	— Mebusan tahsisat ve harcırahlarına dair Divanı Riyaset teklifinin aynen kabul olunduğu hakkında Riyaset tebliği. 127
— Canik Mebusu Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri. 320:325	— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazı. 222:225
— Çerkez Ethem meselesi. 290:305	— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların mebusluktan düşürülmeleri, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi. 127:130
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi. 264:267	— Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi. 239:244
— Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, hakkındaki ithamlara cevabı. 256:260	— Ordu teşkilatının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakti alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedbir ittihazına lüzum olup olmadığına dair. 76:83
— Ermenilerle yapılan müzakerat. 244:250	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız hakkında. 158
— Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selasede askeri ve mülki teşkilat kurulması için Heyeti İcraiyyeye salahiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleriyle aktedilecek muahedeler hakkında. 176:187
— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri. 424:433	— Sevr Muahedesi hakkında İstanbul'da Tefvik Paşaya çekilen telgraf. 410:416
— Hariciye Vekâleti bütçesi. 436:443	— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi. 356:363
— Hilafet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında. 132:139	— Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazı. 268
— İstanbul'da bulunup Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanun. 12:20	— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara tazminatlarının tediyesi mevzuunda müzakerat. 228:232
— Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selasede icap eden teşkilatın kurulması için Heyeti İcraiyyeye salahiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30	
— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı. 212:220	

SUALLER VE CEVAPLAR

— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin; Konya isyanı hakkında sual takriri ve Dahiliye Vekilinin cevabı ve Konya Mebusu Musa

Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı. 198:209

TAKRİRLER

Sayfa	Sayfa
— Adana'da icra edilen mezalime dair Adana mebuslarının takriri. 343:345	için Heyeti İcraiyye salahiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30
— Abdurrahman Lâmi Efendinin, Gaziantep'in sükutu hakkında takriri. 424:433	— Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selasede icap eden teşkilatın kurulması için Heyeti İcraiyye salahiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30
— Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; Şark'a tetkikatı ilmiye için gidecek heyetler hakkında takriri. 154	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyyeye katılacak aza ve bunların vazifeleri devamınca izinli sayılmalarına dair takriri. 153:154
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler. 92:104	— Nafia Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın takriri. 272:273,290
— Canık Mebusu Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri. 320:325	
— Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selasede askeri ve mülki teşkilat kurulması	

TEZKERELER

Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti	Heyeti Vekile
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair. 356:363	— Londra Konferansına gidecek sulh murahhas heyeti hakkında. 366:379,382:407
Dahiliye Vekâleti	
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında. 264:267	

ZAPTI SABIK HULASALARI

İnikat	Celse	Sayfa	İnikat	Celse	Sayfa
2	4	2	88	2	212
8	4	12	89		228
13	2 - 3	30	98	2 - 3	238
17	2	38	107	2 - 3	252
21	2 - 3 - 4	52	11	3	264
26	2 - 3	76	123	1	272
27	4	86	125	3 - 4	290
28	2	92	126	2 - 3	308
37	2	106	131	3	320
39	2 - 3	118	136	2 - 3 - 4	348
45	1	126	137	3	356
67	2	132	142	3	366
72	2	142	144	1 - 2	382
80	2	148	145	3 - 4	410
81	2 - 3 - 4	158	147	3	418
84	3 - 4	176	149	2	424
85	1 - 2	190	150	3	436
87	3	198	153	3	446

Söz Alanlar

A

Sayfa	Sayfa
Abdurrâhman Lâmi Efendi (Gaziantep) - Gaziantep'in sukutu hakkında Abdurrâhman Lâmi Efendinin takriri üzerinde	428
Abdü'gâfur Efendi (Karesi) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde..	390
Abdü'kadir Kemali Bey (Kastamonu) - Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takririni münasebetiyle.	208
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	214
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231
Abidin Bey (Lâzistan) - Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında.	456
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takririni münasebetiyle.	199,207
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	369
— Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde.	243
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	229
Dr. Abidin Bey (Niğde) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	312
Dr. Adnan Bey (Dahiliye Vekili) (İstanbul) - Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında.	221
— Bazı mebusların şakîler tarafından soyulması ve şokavet mevzuunda.	232,234
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takririni münasebetiyle.	198,200, 205,209
— Konya isyanına dair.	126
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	220
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriiyesinin ref'ine dair Ankarâ İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	357
A. Ferid Bey (İstanbul) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	405
Ahmet Ferid Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) - Çanık Mebusu Nafiiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takririni hakkında.	324
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	386,400, 402
— Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde	240
Dr. Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul) - Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	340
— Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında	244
— Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında	448, 455
— Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	436
— Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında	348
— Vaziyeti Siyasiye hakkında	148
Ali Rıza Bey (İstanbul) - Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde	243
Ali Şükrü Bey (Trabzon) - Bazı zabitanla alâkalı sulüstimmaller ile, asker firarileri hakkında	86
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle	100

B

Sayfa	Sayfa
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde 372,404
329	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında 419
300	— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde 416
238	— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde 360
133,136	

C

	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde 392
342	Cevdet Bey (Kütahya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde 312
442	

E

	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında 419,420
393	— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde 413
294,296	— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında 231
	Eyüp Sabri Bey (Eskişehir) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında 302
373,384	

F

	Faik Bey (Edirne) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde 361
389	Ferit Bey (İstanbul) - Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakti alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında
129	

Sayfa	Sayfa
ihiyati tedabir ittihazına lüzum olup olmadığına dair	
76,82	
Ferit Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) - Azayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle	
108,109	
— Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	
342	
Fevzi Efendi (Erzincan) - Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazı lüzumu üzerinde	
268	
Fevzi Efendi (Malatya) - Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair tavriri hakkında	
322	
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde	
265	
— Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle	
18	
Fevzi Paşa (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) - Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi Azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	
326	
— Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair tavriri hakkında	
320	
	— Cephelelerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah tavriri üzerinde
	252
	— Cephelere valki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında
	122
	— Gaziantep'in sukutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin tavriri üzerinde
	425,431
	— Gürcistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında
	446
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Muahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde
	366,382,383,385,388,395
	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında
	418,419,420
	— Ordunun ilbası hakkında istizah tavriri münasebetiyle
	191,193
	— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde
	410
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah tavriri münasebetiyle
	44
	Dr. Fuat Bey (Bozü) - Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual tavriri münasebetiyle
	209
	Fuat Bey (Çorum) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde
	362

H

Hacı Ahmet Efendi (Muş) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	314	— Ordunun ilbası hakkında istizah tavriri münasebetiyle	194
— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	412	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında	182
Hacı Bekir Efendi (Konya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	316	Hacı Tefik Bey (Çankırı) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında	183
Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır) - Hakkındaki ithamlara cevabı	256	Hafız İbrahim Efendi (Isparta) - Vaziyeti siyasiye ve dahiliye hakkında istizah tavriri münasebetiyle	62
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle	213	Hakkı Hamî Bey (Sinop) - Azayı Kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle	113
— Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde	243		

Sayfa	Sayfa		
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavriler münasebetiyle	96,99	— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	413
— Güroistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında	455	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah tavriri münasebetiyle.	62
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkereşi üzerinde	399	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah tavriri münasebetiyle.	49
— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında	418	Hamdullah Suphi Bey (Antalya) - Bolu ve havalisindeki isyan hadisatıyla. İzmir Cephesi, Anzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında.	8
— Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, Ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakti alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittibahına lüzum olup olmadığına dair	82,83	— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavriler münasebetiyle.	97
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkereşi üzerinde	359	— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabullenine dair kanun münasebetiyle.	15
Hamdi Bey () - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında	134	— Londra konferansına gidecek sulh murahhas heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkereşi üzerinde.	405
Hamdi Bey (İzmit) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavriler münasebetiyle	98	— Tokat Mebusu Kâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkereşi üzerinde.	361
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual tavriri münasebetiyle	207	Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Cephe lerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah tavriri üzerinde.	255
— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittibahına dair	223	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkereşi üzerinde.	403
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında	185	Hasan Bey (Gümüşhane) - Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile niyasete intikaf eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.	129
— Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittibahı lüzumu üzerinde	268	Hasan Bey (Maliye Vekili) (Trabzon) - Azayı kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.	145
Hamdi Nanuk Bey (İzmit) - Azayı Kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında	143	Hasan Bey (Trabzon) - Azayı Kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.	142
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	315	— Vaziyeti siyasiye hakkında.	151,152
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle	217	Hasan Basri Bey (Karesi) - Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkereşi üzerinde.	266
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkereşi üzerinde	376,405	Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) - Azayı Kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.	144
		— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	267

Sayfa	Sayfa
— Bazı mebusların, dairei intihabiyeleri- ne giderken bazı mahallerden usulsüz harcı- rah aldıklarına dair. 155	Mebusanın Sureti Kabulüne Dair Kanun münasebetiyle. 12
— Camiik Mebusu Nafiz Beyin, gayrimüs- limlerin vaziyeti askeriyelerine dair tahriri hakkında. 323,324	— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdur- rahman Lâmi Efendinin tahriri üzerinde. 430
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebus- lar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üze- rinde. 267	Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Bursa Me- busu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi Azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagan- dası yaptığına dair şifre telgraflar üzerin- de. 330,336
— Londra Konferansına iştirak etmek üze- re intihap olunan heyete verilen talimat hak- kında. 420	— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cep- heyi teşriften dönen mebusanın izahatı hak- kında. 298,299,300
— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riya- sete intikal eden seçim mazbatalarının şube- lere havalesi hakkında. 128,129,130,	— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdur- rahman Lâmi Efendinin tahriri üzerinde. 431
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase- batımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedile- cek muahedeler hakkında. 176,187	— Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebe- tiyle. 440,442
— Van ve Hakkâni mebusluklarına seçi- lenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyen- ler hakkında karar ihtihazi lüzumu üzerinde. 268	— Gürcistan ve Ermenistan arasında zu- hur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında 452,454
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderi- len mebuslara verilecek tazminat hakkında. 228, 230,231	Hüseyin Bey (Elaziz) - Vazife ile muhte- lif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında 229
Hasan Fehmi Bey (Reis Vekili) (Gümüş- hane) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üze- rinde. 308,312,313,314,317	Hüseyin Hüsnü B. (Mersin) - Mebus seçil- dikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı me- busların ıskatları, mazeret beyan edenlerin va- ziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hak- kında 128
Hasan Tahsin Bey (Mardin) - Vaziyeti as- keriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah tahriri münasebetiyle. 68	Hüsrev Bey (Trabzon) - Azayı kıram tah- sisat ve harcırahına dair mazbata münasebe- tiyle 114
Hasip Bey (Maraş) - Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında. 221	— Bazı zabitanla alakalı suiistimaller ile, asker firarileri hakkında 88
Haydar Bey (Kütahya) - Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı mü- nasebetiyle. 219	— Büyük Millet Meclisi bütçesi üzerinde 313
Hilmi Bey (Ankara) - Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle. 216	— Ermenilerle yapılan müzakerat hak- kında 245
Hilmi Bey (Bolu) - Davete icabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan	— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya İsyanı hakkında sual tahriri münasebetiyle 204
	— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdül- halim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı münasebetiyle 214
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Mu- rahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezeke- resi üzerinde 368,382,402

I

Sayfa	Sayfa
İbrahim Bey (Karesi) - Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında	127
İhsan Bey (Cebelibereket) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında	294
— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin tavrı üzerinde	429
— Ordunun ilbası hakkında istizah tavrı münasebetiyle	190
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde	356
İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında	295,296
İsmail Safa Bey (Adana) - Hariciye Vekâleti bütçesi münasebetiyle	440
İsmail Safa Bey (Mersin) - Sevr Muahedemesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	412

İsmail Şükrü Efendi (Karahisarısahip) - Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sul tavrı münasebetiyle	199,201,205
İsmet Bey (Erkânı Harbiye Umumiye Vekili) (Edirne) - Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah tavrı münasebetiyle	52,56
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah tavrı münasebetiyle	38
İsmail Suphi B. (Burdur) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.	109,114
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavrı münasebetiyle.	97
— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	216,220
— Ordunun ilbası hakkında istizah tavrı münasebetiyle.	192
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında.	180
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah tavrı münasebetiyle.	61

L

Lütfi B. (Amasya) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.	107,110
--	---------

Lütfi B. (Malatya) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavrı münasebetiyle.	92
--	----

M

Mahmut Celâl B. (Saruhan) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.	290
— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.	17
Mahmut Celâl B. (İktisat Vekili) (Saruhan) - Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231
Mahmut Esat B. (İzmir) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	388

Dr. Mazhar B. (Aydın) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tavrı münasebetiyle.	96
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sul tavrı münasebetiyle.	207
— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	217
— Vaziyeti siyasiye hakkında.	152
Mazhar Müfüt B. (Hakkâri) - Âzayı kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.	143
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	268, 315

Sayfa	Sayfa
— Gaziantep'in sükûtu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde.	430
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	370
— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair.	223
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile akteciilecek muahedeler hakkında.	179
Mehmet Akif Bey (Burdur) - Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tefvik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	410
Mehmet Emin Bey (Ergani) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	313
Mehmet Salih Efendi (Erzurum) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	357
Mehmet Şükrü Bey (Karahisarşip) - Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuunda.	234
— Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller ile, Asker firarileri hakkında.	88
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	311, 317
— Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusanın suretli kabullerine dair kanun münasebetiyle.	17
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin Konya isyanı hakkında sual takriri münasebetiyle.	201,204, 205,206
— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	212, 222
— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında.	419
— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edeenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.	128
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile akteciilecek muahedeler hakkında.	185
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231
Memduh Bey (Sivas) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	358
Mesut Bey (Karahisarşarki) - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	134
Muhiddin Baha Bey (Bursa) - Çerkez Et-hâm meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.	301
— Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusların suretli kabullerine dair kanun münasebetiyle.	15
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	384
— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tefvik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde.	413
Musa Kâzım Efendi (Konya) - Azayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.	110
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propogandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	338
Mustafa Bey (Dersim) - Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuunda.	235
— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair.	222, 223
Mustafa Bey (Karahisar Şarki) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.	100
— Van ve Hakkâri Mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazı lüzumu üzerinde	268

Sayfa	Sayfa
Mustafa Bey (Tokat) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	326
Mustafa Efendi (Ergani) - Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar hükmüne dair.	223
Mustafa Fehmi Efendi (Şeriye Vekili) (Bursa) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	342
Mustafa Lütfi Bey (Siverek) - Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara ve-rilecek tazminat hakkında.	228
Mustafa Sabri Efendi (Sürt) - Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	219
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Ahvali dahiliye hakkında. (İnikat : 2)	2
— Anavatana iltihak eden elviye selâse-de teşkilat yapılması için hükümete salâhiyet itasına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumiyeye hakkında.	31
— Bolu ve havalisindeki isyan hadisesiyle, İzmir Cephesi, Anzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında.	2
(İnikat : 8)	
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	326,333,340,342
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.	102
— Cephelere vakfi teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında.	118
— Çerkez Ethem meselesi hakkında.	273
— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.	291,295,296,298,302,304
— Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında.	353
— Davate icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabullerine dair kanun münasebetiyle.	15
— Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin hakkındaki ithamlara cevabı.	259
— Gürcistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında.	451,453,454,456,457
— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	135
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	367,378,383,391,403
— Nafia Vekili sabıki Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın takriri münasebetiyle.	273
— Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyeye katılacak aza ve bunların vazifeleri devamınca iznilni sayımlarına dair takriri münasebetiyle.	153
— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde.	414
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşrihisinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	356,362
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle.	68
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takriri münasebetiyle.	46,47,49
— Vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında	20
Müfit Ef. (Kırşehir) - Davate icabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.	16
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle.	67

N

Nafiz B. (Canık) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.

303

— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takriri münasebetiyle.

206

— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

Sayfa

383

— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların iskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.

127,

128

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde

Sayfa

242

— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde

361

— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde

433

Nusret Ef. (Erzurum) - Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde

428

O

Operatör Emin B. (Bursa) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde,

311

— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların iskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında,

129

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,

239

Osman Nuri B. (Bursa) - Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfakası hakkında Divanı Harp kararı münasebetiyle,

217

Ö

Ömer Lütfi B. (Amasya) - Âzayı kiram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,

112,

113

— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,

104

— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde,

265

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,

239

Ömer Lütfi B. (Amasya) - (Nafza Vekili) Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

367,

371,386

Ömer Lütfi B. (Siverek) - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında,

134

R

Ragıp B. (Kütahya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde

313

— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabulüne Dair Kanun münasebetiyle,

16

— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında,

135

— Karahisar Mebusu Şükriü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takriri münasebetiyle,

209

— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

384,

387

— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair,

224

— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında

183

Sayfa	
	— Van ve Hakkâri mebuslarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar iltihazi lüzumu üzerinde,
268	
	Rasih Ef. (Antalya) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle
109	
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah taktirini münasebetiyle,
64	
	Rasim B. (Cebelibereket) - Gürcistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında,
451	
	Rasim B. (Sivas) - Mebusluğa iltihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeler hakkında karar iltihazına dair
223	
	Refet B. (İstanbul) - Vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında
24	

	Safa B. (Adana) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde
377	
	Salih Ef. (Erzurum) - Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde,
339	
	— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hk.
293	
	— Hafi celsede cereyan eden müzakereatin ifşa edildiği hk.
238	
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,
376, 392,404	
	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere iltihap olunan heyete verilen talimat hakkında,
419	
	— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,
242	
	Salâhaddin B. (Mersin) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Anıkarâ İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.
359	
	Sarı B. (İzmit) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.
312	
	— Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle
12	

Sayfa	
	Refik B. (Konya) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hk.
295	
	Refik Şevket B. (Saruhan) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,
107, 109,112	
	— Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle,
113,18	
	Rifat B. (Tokat) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Anıkarâ İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde,
359	
	Rıza B. (Muş) - Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde
265	

S

	— Ermenilerle yapılan müzakereat hakkında,
247	
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,
374, 403	
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah taktirini münasebetiyle,
47	
	Süleyman Sırrı B. (Yozgat) - Büyük Millet meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında taktirler münasebetiyle,
99	
	Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.
16	
	— Ermenilerle yapılan müzakereat hakkında
248	
	— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual taktirini münasebetiyle,
208	
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah taktirini münasebetiyle.
63	
	Dr. Suat B. (Kastamonu) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında taktirler münasebetiyle,
93	
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,
404	
	— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret

Sayfa	Sayfa
beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.	129
Şevket Bey (Burdur) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,	94
Şevket Bey (Sinop) - Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaşı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle,	213
Şevki Bey (İçel) - Âzayı Kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,	114
Şükrü Bey (Karahisar şahi) - Âzayı Kıram tahsisatı ve harcırah hakkında.	144
Süruri Efendi (Karahisar Şarki) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.	101
Ş	
Şükri Bey (Karahisarşahi) - Âzayı Kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,	113
— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hk.	302
— Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde,	341
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takrimi münasebetiyle,	56, 58,67

T

Tahsin Bey (Aydın) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	394
— Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.	208
— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında.	418
Taki Efendi (Sivas) - Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabullerine dair Kanun münasebetiyle.	15
Tevfik Efendi (Kângırı) - Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.	207
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekaşı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	214
Tevfik Efendi (Van) - Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair.	224
Tevfik Rüştü Bey (Menteşe) - Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller ile, asker firarileri hakkında.	88
Tunah Hilmi Bey (Bozü) - Âzayı Kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.	107
— Âzayı Kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.	145
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırahı ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.	99
— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	132,134
— Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.	204,209
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	403
— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında.	418
— Sevr Muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde.	413
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231

V

Sayfa	Sayfa
Vasfi Bey (Karahisarşarki) - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında. 136	— Ordunun ilbası hakkında istizah takriri münasebetiyle. 195
Vehbi Bey (Karesi) - Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair. 156	— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşrihiyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde. 357
— Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında. 221	— Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında. 353
— Azayı Kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle. 108,112	— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında. 229
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde. 327	Vehbi Bey (Konya) - Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller ile, asker firarileri hakkında. 87
— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında. 294	— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde. 339
— Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında. 246,247, 249,250	— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde. 311, 313,316
— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında. 132,138	— Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takririni hakkında. 323,324
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takririni münasebetiyle. 198,203, 208	— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde. 264
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde. 367	— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takririni münasebetiyle. 202,207
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde. 239,243	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde. 373

Y

Yahya Galip Bey (Kırşehir) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde. 337	Yunus Nâdi Bey (İzmir) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında. 302
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde. 315,316	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde. 396
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde. 369	Yusuf İzzet Paşa (Bolu) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında. 183
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde. 242	

Sayfa	Sayfa
Yusuf Kemal Bey (İktisat Vekâli) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında.	hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında. 183
186	Yusuf Ziya Bey (Bitlis) - Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair . 154
158,164	— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair.
	Yusuf Ziya Bey (Mersin) - Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında. 249

Z

Zamk Bey (Adana) - Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle. 440	Ziya Bey (Memur) - Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde. 242,243
— Gaziantep'in sulukutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde. 424	Ziya Hürşit Bey (Lâzistan) - Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında. 455
Zekâi Bey (Adana) - Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında. 247	

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Nisan 1336 (1920)

Münderecat

1. — BEYANAT

2

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanâtı

2:10

Cilt : 1

2 nci in'ikat - 4 ncü celse

İKİNCİ İNİKAT

24 Nisan 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.05

REİS : Reisi sin Şerif Beyefendi

KÂTİPLER : Kâtibi muvakkat Cevdet B. (KÜTAHYA), Muhiddin Baha B. (BURSA)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.

1. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanattı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri-nindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim mufassal maruzatım meyanında mesaimize saha olan mıntakanın hududunu işaret etmiştim. O hudut hududu millimizdir. Bidayetten şimdiye kadar harice ve dahile karşı gösterdiğimiz cephe de yalnız bu hudut dahilinde çalışmak olduğumuzu ifade etmiş idim. Hakikatta bütün gayemiz bu hududu millî dahilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hududu millî ile muayyen vatanımızın tamamıyetini masun bulundurmaktan ibarettir. Turanizim politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü maddî manevî bütün kuvvet ve kudretimizi muayyen olan vatanımız dahilinde tecelli ettirmek arzu ettik. Hududun haricinde dağınık bir surette zâfa düşer etmekten içtinap ettik. Ecnebililerin en çok korktukları fevkalâde mütevahhiş oldukları islâmiyet siyasetinin dahi alenen ifadesinden mümkün olduğu kadar mücanebete kendimizi mecbur gördük. Fakat kuvayi maddiye ve maneviye karşısında bütün cihan ve hıristiyan siyasetinin en şedit (hırslarla) (1) ehlişalip muharebesi yapmasına karşı hudut haricinde bize zahir olacak bir noktai istinat teşkil edecek kuvvetleri düşünmek mecburiyeti de pek tabii idi. İşte haricen ifade etmemekle beraber hakikatta bu noktai istinadı aramaktan geri durmadık. Bittabi selâmet ve necat için yegâne (müracaat ettiğimiz memba) (2) kuvayi âlemi islâmiyet olmuştu. Âlemi islâmiyet bir çok noktai nazarlardan milletimizle, devletimizin istiklâlile yakından ve fevkalâde bir surette alâka ve merbutiyeti diniyesi olmakla ve bu veçhile bütün âlemi islâmın manen bize muavin ve muzahir olduğunu zaten kabul ediyoruz. Düşmanların maddî kuvvetleri karşısında biz de bu manevî kuvvetlerin maddî tecel-

liyatına gelmek zaruretinde idik. Binaenaleyh evvelâ hududumuzla temasta bulunan mıntakadaki dindaşlarımızia temasa gelmek lâzım geldi. Ondan sonra şarkta Kafkasya mileli islâmiyesi ve garpte Garbî Trakya; bunların hepsile muhtelif surette münasabata girişmiş bulunuyoruz. Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan, 1914 tarihinden evvel aynı hudut dahilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malûmdur; Devleti Osmaniyenin bir uzvu, bir rüknü olmaktan fevkalâde müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsal edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) (3) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevkii fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar. Lâkin harbi umuminin neticesini gördükten sonra Suriyede İngilizler, Fransızların tarzı idaresine, muhakkirane olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehli islâm pek büyük bir hataya düşer olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dahillerinde müstakil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde Camiai Osmaniye dahilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâyî hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli iman için (bir vazifei mukaddese idi.) (4) Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiç bir şekil ve surette istiklâlin lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camiai Osmaniye dahilinde bulunacağız, dediler. Suriyede böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi. Biz bittabi bir salâhiyeti resmiye ve ilmiyeye malik bulunma-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmali için ve tashihi tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver

dığımız için, efradı milletten bir heyeti milliyeye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakiki olan yine milletler vasıtasıyla temas etmiş oluruz. Fakat bizim Suriyede gayei islâmiye ile revabıt ve münasebatımız taazzuv etmeğe başladıkça orada bir saltanat tesisile iştilal eden Emir Faysalın ve Emir Faysalı himaye eden Fransızların nazarı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususi murahasalarını bizimle temasa getirdi. Resmî temasa bu müracaatın bizce telâkki edilen nikati izah etmek isterim. Her halde Suriyeliler her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olacağına kani oldular. Bundan (dolayı bize teveccüh ettiler.) (1) Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dahilinde bulunan menabii insanıyeyi ve menafii umumıyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlemi islâmın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hâkimiyeti milliyeye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifağın fevkinde bir şekil, ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisile irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehlere telâkki etmiş olacaklar ki) (2) Emir Faysal milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf oldu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkılâp etti. Suriye dahilinde bazı ef'al ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu filiyat başlandıktan sonra ... Emir Faysal sühuletle tesisi hâkimiyet edemeyeceğini ve Fransızlar da bir müstakil (devlet) (3) halinde orasını kolaylıkla kullanamayacaklarını zannettiler ki ağlebi ihtimal müştereken ahaliye demek istedilerki, biz de sizin fikrinizdeyiz. Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden koğabiliriz. Bunu biz samimî telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasi müracaatta biz de siyasi cevap vermiş bulunduk. Ancak haki-

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmalı için ve tashihi tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

ki irtibat hükümet şeklinde değil fakat Suriye Milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket) (4) hakikaten bize manevi kuvvetle beraber maddî kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten geçirecek olacak bu filiyatın semeratı maddiyesini görebiliriz.

Iraka gelince; Irakta İngilizlerin muamelâtı ahali islâmiyeyi fevkalâde dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelilâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz noktai nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dahilinizde kendi kuvanızla kendi mevcudiyetinizle (müstakil bir Devlet olunuz. Biz, her) (5) şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir mani kalmaz ve Musul havalisinde Bağdatta ve sair bir çok yerlerde ... vak'a olarak bir çok hadisat zuhur edecekti ve bu gün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, Suriye ve Iraktaki (vakayi muvacehesinde) (6) milli faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bu gün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek Iraklıların ve gerek Suriyelilerin bu iki mntakadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azamî istifade etmek mümkündür.

Kafkasyaya gelince; malûmunuz Kafkasya, Şimalî Kafkasya, Çerkezistan, Gürcistan ve Ermenistan parçalarından mürekkeptir. Çerkezler bidayetden beri fevkalâde hassas bulundular, her halde minelkadim kendi vatanları olan Şimalî Kafkasyada müstakil yaşamak arzusunu, zevkini duymuşlar ve bunun için çalışmakta bulunmuşlardır. Rusya ahvali malûmesi Şimalî Kafkasyadaki bu âmalın bir an evvel mevkii tecelliye geçmesi için Çerkezleri teşvik etmişlerdir. O civarda icrayı harekât eden Denikin kuvvetlerinin âdeta bütün Şimalî Kafkasya ve Dağıstanı filen işgal etmesi ve bir çok tazyikat yapması ve mntakada milliyetperverane çalışan heyetleri dağıtması ve bir çok tecavüzleri karşısında, bütün bunlara rağmen, yine Çerkezler maksatlarına çalışmışlardır. Ve bizimle dahi samimî münasebatta bulunmuşlardır. O derecede ki kendi hayatlarını, kendi mevcudiyetlerini Türkiyenin halâsı, mevcudiyet ve istiklâle yakından alâkadar görmüşler ve buraya raptı kalp etmişlerdir. Oradaki dindaşlarımıza tavsiyemiz dahi yine kendi dahillerinde kendi kuvvetleriyle mev-

cuhiyetlerini izhar ve ispat etmek ve badehu manatı-
kî islâmiye yapabilecekleri surette birleşmek noktası
olmuştur. Ve diyebiliriz ki Kafkasya faaliyet ve âma-
li milliyenin tecellisi ve memleket ve milletimizin istik-
lâli halâsı noktai nazarından memleketimizden uzak
değil, tamamen aksamı asliyei (vataniyemizin) (1) bir
parçası gibi telâkki olunabilir. Bütün bu mıntakada-
ki cereyandan resen malûmattar bulunuyoruz.

Azerbaycan cümlelizce malûm olduğu gibi istik-
lâliyetini tasdik ettirmiş bir vaziyettedir. Onların da-
hi bize karşı samimiyetleri vardır. Fakat kendisi za-
ten istihsalı istiklâliyet etmiş bulunduğu için bizimle
olan münasebatı bittabi resmî bir şekilde değildir. Fa-
kat bizim maksadımız için bütün manasile çalışabi-
lecek anasır ile malidir.

Ermenilere gelince, Ermeniler bütün dünyanın fev-
kalâde mazharı sahabeti olmuş bir vaziyette bulun-
yorlar. Âmalî siyasihelerinin tecellisi için nasıl çalış-
tıkları malûmdur. Fakat bu günkü vaziyetler bizimle
temaslarına dair arzedebileceğim noktalar şunlardır :
Ermeniler Erivan Ermeni Hükûmeti mıntakası dahi-
linde ahaliî islâmiyeyi imha etmekle meşguldür. Biz
İngilizleri, Amerikalıları aleyhimizde tahrik etmemek
ve her nasılsa harbi umumide yapılmış olan vak'a-
nın tekerrür ve tevalisine dair hiç bir zan ve şüphe
vermemek için bu mıntakai malûme dahilinde bu-
lunan ahaliî islâmiyenin hududumuzu geçmek sure-
tile alenen muavenetlerine dahi şitap etmekte tered-
düt ettik. Fakat oradaki ahaliî islâmiye her taraftan
hamisiz kalınca bittabi kendi hayat ve namuslarını
yine kendiliklerinden muhafaza ve müdafaada tered-
düt etmediler. Bu cihetle bidayetten bu güne kadar
Erivan Ermeni Hükûmeti mıntakası dahilinde mu-
harebe ve müsademe devam edegelmektedir ve bütün
müsademat neticesinde de bittabi dindaşlarımız fev-
kalâde mutazarrır olmakla beraber namus ve haysi-
yetlerini de muhafaza etmekten geri durmıyorlar.

Gürcistan Hükûmeti bize karşı samimî bir vazi-
yet göstermiştir. Bilhassa Azerbaycanlılar hayırlı me-
sailde ittifak etmiştir. Bittabi ermeniler bu ittifaktan
hariç... Azerbaycanlılarla ermeniler arasında müs-
ademat olduğu vakit gürcüler azerbaycan tarafını il-
tizam etmiştir ve bugün dahi aynı vaziyette bulun-
maktadır. Bizim eski hududumuzla Gürcistanın alâ-
kası malûm olduğu üzere elviyeiselsedir; Batum,
Kars, Ardahan. Biz burasını eczai memalikimizden
add ediyoruz ve oradaki ahaliî islâmiye dahi bu telâk-
kide bulunmaktadırlar. Fakat resmen bunu şimdiye

kadar ifade etmiş değiliz. Ahali tamamen aynı fikre
iştirak ettiği için (bizimle daimi irtibat halindedir) (2)
Hatta bu mecliste bulunmak üzere dahi mebuslarını
yola çıkarmışlardır.

Kafkasya üzerinde bulunduğumuz için Kafkas-
yadan, Rusyadan bahsedebiliriz. Malûmu Âliniz bol-
şeviklerin kendilerine mahsus bir takım esasları, nok-
tai nazarlardır. Ben şahsan bütün vuzuhile ve
teferruatile bunlara vakıf değilim ve yakın zaman-
lara kadar bolşevikler nereye temas ederse, nereye
gelirse daima kendi noktai nazarlardır kabul ettir-
mek azminde idiler. Her ne olursa olsun bu noktai
nazarlardır, bizim milletimizin de kendine mahsus bir
takım noktai nazarlardır. Bu noktai nazarlardır
siyasî esasatı ihtimalki maruzatımda zikrettiğim ve
cümlemizce malûm olan noktaları göstermedim. Mil-
letimizin âdâtı, muktaziyatı diniyesi ve memleketi-
mizin icabatı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimi-
zi, kendi adetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dik-
kate tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar
vazetmek mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelit-
lâk bizimle bolşeviklik arasındaki münasebat şaya-
nı tetkik ve teemmül olur. Bir zamanlar oldu ki,
bolşevikler noktai nazarlardır daha umumileştirdiler.
Hiç bir kimsenin hiç bir milletin âdat ve ahlakı hu-
susiyelerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz.
Yalnız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşma-
nız. Biz Avrupalıların bolşevizmden korktuklarını ve
bizim bolşeviklerle tevhide efkâr ve harekât edeceği-
mizden daima kuşkulunmakta olduklarını nazarı dik-
kate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şe-
ye mecbur olmaksızın âmalî milliyemiz dahilinde
muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şera-
iti istiklâlimiz temin olunursa Böyle azim bir mak-
sat için, böyle uzak bir daiye için her hangi bir dev-
leti ecnebiye ile münasebatı ihtilâfata anide girmek
belki bizi nedamete mecbur edebilir ve zaten hep-
imizde de, kendimizde de böyle bir salâhiyet mevcut
değil. Filhakika bu hududu millimiz dahilinde arz-
ettiğim şeraitle muhafazai mevcudiyet edebildiğimiz
takdirde başka bir şey istemek bendenizce doğru
değildir. Yalnız her ihtimale karşı muhafazai hayat
ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menba kuv-
vet aramak lâzım gelirse, yine daima kendi noktai
nazarlardır baki kalmak şartile her menbadan isti-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler noksanların iğ-
mali ve tashih için tarafımdan eklendi. Mustafa Ün-
ver.

fade etmeği de caiz gördük. İşte sırf bu nokta daima Bolşeviklerin ahvalini, harekâtını ve kendilerinden icabında ne dereceye kadar muavenet görebileceğimizi anlamağa teşebbüs ettim. Bu teşebbüsât neticesinde şüphe yok bazı temaslar hasıl olmuştur. Fakat bu temaslarımız şimdiye kadar yani Bolşevikler bizimle demin izah ettiğim ... manen ve maddeten beraber olan Dağıstana kadar temas ettiği halde hiç bir kat'î mevât üzerine müstenit bir şey yapılmamıştır. Fakat böyle bir şey yapmak ikmânı mevcuttur. Eğer lüzum ve ihtiyacı mübrem görülürse Heyeti Âliyeniz Meclisi Âliniz bu hususta daha esaslı tedabire tevessül eder. Âlemi hiristiyaniyetin mevcudiyetimize (hâteme çekmek istediklerini) (1) bilmekle beraber onlara karşı da daima cihangirane bir vaziyet almak istemedim. Belki azamî derecede onların da bize menfaat temin edebilmesine alıştık ve bu itibarla Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerreren temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti, en âdil, en medenî, en insanî bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi.

Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. Yakından milletimizle temas ettikten sonra gösterdikleri tavru hareket ve bilhassa Aydın vilâyetimizin İngilizlerin nezaretile, himayesi tahtında Yunanlılara işgal ettirdiğini milletimiz anladıktan sonra İngilizler hakkındaki noktai nazarını tebdil etti. Dedik ki; milletimizin, filhakika bu gün milletimizin bu zan ve telakkisinin (Yanlış olduğu kanaatinde iseniz, bu) (2) en son kabul ettiği mahiyetiniz değilse bunu tashih etmek için bir hareket gösteriniz. Yine millet size müteveccih olur. O zaman denildi ki size mevcudiyet verebiliriz. Yalnız İstanbulun vaziyeti çok tuhaf tesadüf etmiştir. Boğazlardan sarfınazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlılara bazı imtiyazat ve Fransızlara bazı imtiyazat vermek sizi sarsmaz zannederiz ve diğer taraflarda bazı kontrolları yapılırsa bundan size bir zarar gelir mi? Efendiler; bu sözleri bana sarfeden Erzurumda ve bütün Kafkasyada mümessil olan ve Londrada haizi salâhiyet olan Revlenson namında bir kaymakamdır ve kendisile münasebatımız teakup etmiştir. Hem dost olmak istiyor, hem de bu dostluktan istihisâli (menafii yolunu takipten geri kal-

mak istemiyorlardı.) (3) Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayri kabili icra, milletimizce gayri kabili kabul olduğunu söyledik. Revlensona Payitahtımızda bulunan İngilizlerin memleketimizi ve milletimizi eyi tanımış olduklarından dolayı Ferit Paşa Hükûmetinin kendilerini yanlış tanıtmak suretile iffal suretile yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği emniyesile (kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Revlenson) (4) Londraya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte (İstanbul'da bulunan) (5) memurini siyasiye, İngiliz memurini ve sairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbulla avdet eder etmez bizimle temas istedi. Pek mevsuk malûmata istinaden arzederim ki İstanbulla gelir, gelmez (hainler tarafından ihata) (6) edildi. Bizimle temas arzusu bu suretle düçar akamet oldu. Ve bir müddet sonra tekrar Trabzona, Erzuruma geldi. Bu temasta bizim noktai nazarımızı, malûm olan esasatın dahilindeki (noktai nazarımızı tekrar ettik.) (7) Bizim dermeyan ettiğimiz noktai nazar malûm olan yani devletin istiklâli ve vatanımızın muayyen olan hudut dahilinde temini tamamıyeti idi. Revlenson bunun kat'î olduğunu anladıktan sonra iki mükâleme ile geçirdi. Yani görülüyor, ki İngilizler bize karşı dostluk temini talep ettikleri zaman bu dostluğu yalnız kendi menfaatleri ve ihtiraslarını temin için talep etmektedirler. (8) Yoksa bizim menfaatimize ait hiç bir teşebbüsleri olmamıştır.

Diğer taraftan Fransızlarla da münasebat olmuştur. Bilhassa Suriyede fevkalâde mümessil bulunan Picot namında bir zat Sıvasa kadar geldi ve kendisinin Pariste sulh konferansile temas etmek üzere hareket ettiği bir sıralarda idi ki bu zatla görüştüğümüz esas noktalar, hatırımda kaldığına göre, şunlar idi : Bir defa kendisi Fransa Hükûmetinin bize karşı yapmakta olduğu muamelâtı doğru bulmuyordu, Fransa menafi-i hakikiyesine mugayir buluyordu. Açık söylediği şey Suriyeyi müstemleke yapmak istiyorlardı ve fakat Kilikya da dahil olmak üzere ... ve bizim mevcudiyetimiz umumi olan mevcudiyetimizin tahlisi için Kilikya meselesi için anlaşmaktan... Bu imkân derecesini de şu tarzda tesbit etti. En nihayet Kilikyayı tahliye edeceğiz, yalnız orada bize iktisadî (menafi temin ve bunun temadisini) (9) emni-

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

yet bahşolacak bir vaziyet kabul ediniz. Biz kendisile görüştüğümüz zaman bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur. Bütün vatanımızın tamamıyeti ve bu vatanda yaşayan milletimizin istiklâlidir. Bu noktai nazardan anlaşmak lâzım gelir. Fransızlar için yalnız Kilikya meselesi vardır. Bunun halli esnasında sizin için birinci olan meselede bazı hususâtı görüşebiliriz ve binnetice Kilikya dahi arzettiğim şekilde kalmış ve heyeti umumiye de her suretle bize muavenet vadetmiş idi. Yalnız bütün bu mevaadini tatbik ettirebilmek için ancak Paris muvasalâtında çalışmağa mecbur olduğunı ve sulh aktedinceye kadar Kilikya dahilinde hiç bir hareket olmamasını rica etti. Biz de netice itibarile dedik ki, şimdi Fransız tahtı işgalinde bulunan menatıka bizim tarafımızdan kuvvet sevkile hiç bir harekette bulunmıyacağız. Ancak sizin tahtı işgalinizde bulunan ve asayişinden, emniyetinden sizin mes'ul olduğunuz manatık vardır ki Kilikya, Maraş, Urfa hepsi dahil ve Fransızlar tarafından teslim edilen Ermenilerin ahaliî islâmiyeye tecavüz etmesi, onları katletmesi neticesi olarak vuku bulacak mukabelelerden, mukavemetlerden de hiç bir mes'uliyet kabul etmeyiz. Ve bu gibi vakayiin önüne geçebilmek için siz derhal (tedabiri lâzimeye tevessül ediniz.) (1) O zaman malûmu âliniz valimizi kovmuşlardı. Siz valimizi iade edeceksiniz, sair Devleti Osmaniye memurini yerinde ipka ve ahaliî islâmiyeye tasallût eden Ermenileri oradan uzaklaştıracak ve bilhassa bundan sonra teşvik ve teslim etmiyeceksiniz. Bunlara kat'î olarak söz verdi ve hatta Sıvasta icap edenlere tebligatta bulundu. Filhakika valimiz oraya gitti. Vaziyet hüsnü hale girer gibi oldu. (Pico) diplomat bir Fransız diplomatı oraya gitti, bunu bizimle görüştü. Fakat buradaki kuvvetlere (kumanda) (2) eden Fransızlar da başka adamlardır. Bunlar bilhassa Kilikya dahilinde bir miralay vardı ki Odeyremon. Bu İslâm düşmanı ve Ermeni hamisi bir adamdır. Tazyikten bir an bile tevekkil etmedi, ve bunun neticesi olarak Maraşta ahaliî islâmiyeye tecavüzatta (bulundular ve bir çok memurini) (3) tevkif ettiler. Ahaliî islâmiye kendilerini muhafaza etti. Neticesi itibarile vak'a büyüdü. Müsademe oldu ve oradan Fransızlar çekildi. Bittabi bu müsademe esnasında Fransız kisvesi altında ahaliî islâmiyeye tecavüz eden (bir kısım yabancı anasır) (4) kendi nefsi hayatını muhafaza eden ahaliî islâmiye ile ateş esnasında öldüler.

Bütün Avrupada ve bütün Amerikadada fevkalâde dalgalandırdılar. Halbuki milletimiz tarafından tecavüz vaki olmuş değildir. Vukubulan tecavüze mukabele edilmiştir. Hatta Fransızlar çekildikten sonra daha ileriye gidilmekten sarfınazar edilerek o kadarla iktifa edildi. Urfada aynı vaziyet olmuştur. Yine Fransızlar tarafından daha doğrusu Fransızların teşvik ve himayesile ermenilerin, ahaliî islâmiyeye tecavüz eden ermenilerin sebebiyet vermesi yüzünden yine muharebe ve müsademe olmuş, binnetice Fransızlar orasını da terketmiye mecbur olmuşlardır. Yalnız sureti umumiyede bir şey vardır ki Fransızlar Maraştan çıktıktan sonra tekrar Maraşa geldiler, tekrar Urfaya geldiler. Gerek Maraş ve gerek Urfada bittabi ihrazı muvaffakiyet edilmiştir. Bunu izzeti nefis meselesi yaparak daha büyük harekâta geçmek istemediler.

Diğer taraftan asıl Kilikya cihetlerinde (ahaliî islâmiye) (5) yine bu tecavüzatı mütemadiye karşısında mukabelelere kalkıştı. Bütün bu mukabeleler Fransızların çekilmesi ile nihayet buldu ve son zamanlarda denilebilir ki Adanada, Tarsusta, Mersinde yalnız buralarda Fransız kuvveti bulunuyor. Diğer cihetlerde ahaliî islâmiye bir dereceye kadar (hâkimiyeti tesis ettiler.) (6)

İtalyanlar sureti umumiyede mülayim bir vazı almışlardır. Kendilerile hiç bir vak'a hâdis olmadı ve bu noktai nazarlarında da (sabit kaldılar) (7) ve bütün onların talep ettikleri şey menafii iktisadiye teminidir.

Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafii iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devleti ecnebiyenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize bir çok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler.

Yunanlılar doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edilmek suretile muhafazai mevki ediyorlar ve çıkmak niyetinde olmadıkları anlaşılıyor.

Trakya son hadisat itibarile bizimle alaka ve münasebette müşkül şerait içinde bulunmakla beraber daima muhafazai irtibat etmektedir. Trakya da aynı noktai nazarları muhafaza etmektedir. Ancak Fransızlar Trakyanın böyle münferit kaldığını gör-

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Parantez içindeki kelimeler tarafımızdan eklendi. Mustafa Ünver.

dükleri için onları muhafazai mevcudiyet etmekten âciz göstererek kendilerinin himayesi tahtında bir şey olabileceklerini ima etmektedirler. Bizimde Trakya- lı vatandaşlarımıza tevcih ettiğimiz, bu küçük Trakya parçasının kurtulmasına mütevakıftır. Bu noktai nazarda sebat etmektedirler.

Efendiler muhafazai mevcudiyet için âtimizi, istiklâlimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetlere de vakıfız. Fakat düşmanlarımız kendi ihtirasatını bizim imhamızla temin etmek için malik oldukları kuvvetlerden hiç birini istimal etmiyorlar. Bilâkis vâsılı gâyat olabilmeleri için en kuvvetli keşfettikleri vâsita yine bizi birbirimize çarpıtmaktan ibaret olmuştur. Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler bulunuyor. İşte asıl onların yardımile maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini, tesanüdünü harice karşı gayri vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayişsizliğe delâlet edecek ahval vardır. Meselâ cümlemizce malûm olan Anzavur vaziyetini hatırlıyabilirsiniz. Anzavur epiçe zamandanberi İngilizlerin parasile, silâhile, teşvikile ve bittabi İstanbulda mahiyet ve ahlaklarını arz etmeğe çalıştığım kimselerle müştereken icrayi faaliyet ediyordu. Millet tarafından bir kaç tedip edildi ve fakat büsbütün imhakâr tedbir alınmak istenilmedi. Kendisinin cehline atfedilerek fazla bir şey yapılmayı gayri müstelzim gibi tasavvur edildi. Fakat son vak'a esnasında Anzavur yine en büyük düşmanların pişdarı olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi, Bigada göründü. Toplıyabildiği eşkiya ile Günanı zaptetti. Bandırmayı zaptetti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesiri zaptetti. Bursayı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhibi harekât etti. Hü-lâsa bütün bu ef'al ve harekâtile efkârı umumiye-mizi tabii rencide etti ve düşmanlarımızı güldürdü. Bütün bu harekât 16 Mayıs 1336 danberi devam eden harekâttir. Biz artık bu zehrin ve zehirli hareketin daha ziyade tevessüüne müsaade etmenin fena avakibe müncer olacağını tahattur ederek tedabir almak mecburiyetinde kaldık. Bu sıralarda idi ki gönderilen, muhtelif yerlerden muhtelif istikametlerden gönderilen kuvvetler mesmuu âlileri olduğu veçhile kendisile çarpıştı. Nihayet etrafındakiler dağıtıldı. Bu günkü safhasından sonrasını da bittabi Meclisi Âliniz takip edecektir.

Diğer taraftan Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisine de nazarı dikkati âlinizi celbederim. Oralarda da yine bu menfi, memleket ve milletin menafii için muzir fikirler sarfle sahai faaliyet bulmuş oluyor. Bir aralık Adapazarında bir isyan yapıldı. Bazı zevatı gönderdik. Nasihat ettirdik. Binnetice igfal edilmiş olanlar tenvir ve irşat edilmek suretile sükûnet icra edildi. Fakat İzmiti doğrudan doğruya işgal etmiş olan İngilizler yakından para ile daima aynı ateşi körüklemekte devam ediyorlar. Onun için Adapazarı vak'asını müteakip Hendekte orada bir ufak müfrezemiz bulunuyordu. Ona hücum etmişler ve silâhlarını almışlardı. Bunu da ittihaz olunan tedabir ile bertaraf etmek müyesser oldu. Onu müteakip Düzcede aynı tezahürat oldu. Bir takım insanlar toplanıyor, hükûmeti basıyor, Telgrafhaneyi basıyorlar. Ne istediklerini anlamıyoruz. Tabii böyle harekâtı bağıyâne yapıyorlar ve bununla İngilizler Avrupaya bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbirile çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdir lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin.

Bu Düzce vak'ası bu günün vakasıdır. İçinde bulunduğumuz günün vak'asıdır. Bolu mutasarrıfı bulunan Haydar, Düzcede toplanan bu usatın, Boluya tecavüz ve taarruz aleyhinde olduklarını bildirdi.

Boluda bir az jandarma kuvvetimiz vardı. Bilhassa Zonguldak ve cenubunda üç taburlu bir piyade alayı vardı. Bir taburunu orada bıraktık, diğer taburunu Bolu üzerinden garbe doğru bu hareketi bağıyâneni tevessüüne mani olmak için sevk ettik. Buradan Bolu Mutasarrıfı Haydar Beye (her şeye rağmen tedabiri lazimeyi ittihaz etmesini tebliğ ettik. Bununla beraber kendisine mutlak emniyetimiz mevcut değildir.) (1) Bittabi bu anda henüz hükmü kat'ile hüküm vermekten içtinap ederim. Ama bütün zavahir, kendisinin bizzat usatın âmalini mürevviç gibi hareket ettiğine delâlet edecek hususat bulundu. Çünkü ittihazı tedabirde bizi igfal etmiş bulunuyor, usatın tevkife memur edilen kuvvetleri işgal ediyor, igfal ediyor, hedefi aslisinden çeviriyor, bittabi sureti haktan görünen bir mutasarrıfın verebileceği evamiri mâdunları hüsnü telakki eder ve tatbik eder. Jandarma kumandanına derse, ki sizin kuvvetinizi ne bilsin, Jandarma kumandanı ki buradan düşman geleceği için kezalik alây kumandanı bir emir tebliğ ederse derse ki asker silâhını bıraksın ve dağılsın. Bittabi maal-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

memnuniye asker bunu yapar. İşte böyle menfi ve hainane tedbirlerle Boluda iğfal edilmiş olduk ve binnetice Bolu mutasarrıfı Haydar Bey de bir gün Düzceye oradaki usatın yanına gitti ve oradan emirlerini vermeğe başladı. Bittabi beri ile irtibat ve mü-nasebetimiz kalmamıştı. Oradan verdikleri emirlerle de merakizi tecrit etti. Gönderdiğimiz kuvvetlerden haberdar olamadık. Nihayet oradaki vaziyeti görmek anlamak ve icap edenlere icrayı nasihat etmek ve düşmanların İngilizlerin vatanımızı izmihlâle saik olan İngilizleri bu tedbirlere en kıymetli arkadaşlarımızdan mebus arkadaşlarımızdan bir kaç zâtı memur ettik. Onlar da malûmunuzdur, Trabzon Mebusu Hüsrev B. Lâzistan Mebusu Hüseyin B., Bolu Mebusu Fuat B. ve Şükrü Beylerdir. Fuat B. Bolulu olduğu için oraları biliyor. Onun için bu arkadaşları gönderdik ve yanlarına ufak bir müfreze verdik. On sekiz yirmi kişilik bir suvarile yolda kendilerini muhafaza etsinler diye. Geredede Bolunun şarkında bir alayımız olduğunu biliyorlar idi. Sonra aldığımız malûmata göre inşaallah doğru çıkmaz, bu kıymetli arkadaşlarımız usât tarafından tevkif edilmiş diğer taraftan Düzcede zuhur eden bu fenalığı izale etmek için pek kıymetli kumandanlarımızdan yirmi dördüncü fırka kumandanı kaymakam Mahmut Beyi memur ettik. Mahmut Bey kuvvetlerle Geyve boğazında bulunuyordu. Geyve boğazından kuvayı kâfiye alıp Düzceye gidecekti. Mahmut Bey Adapazarına gittikten sonra Düzceye gitmek üzere aynı yol üzerinde bulunan Hendeke teveccüh etti. Oraya muvasalâtından haberimiz vardır. Fakat evvelisi gün öyle-den sonra saat ikidenberi Düzcede Mahmut Bey kuvvetleri ve şahsı hakkında bir malûmat alamıyoruz. Çünkü telgraf hatları gerek Bolu üzerinden, gerek Adapazarı üzerinden münkatidir. Muhabere ediyorduk. Son safhada münkati olduğundan bittabi böyle bir iki gün haberdar olamamak mucibi endişe görülmektedir. Bittabi en müstesna hali tasavvur ve kabul ederek yeniden tedabir ittihaz edilmiştir. Tevcihi ve intacı yine Heyeti Âliyenize aittir. *(Bu günden sonra sesleri)*. Bazı propagandalar, manasız muzır propagandalar neticesinde halk hakikaten idlâl edilebilir. Meselâ üç gün evvel Beypazarında halk toplanmış, içerisinde iki üç müfsidin ifsadile telgrafhaneyi basmışlardır. Bittabi adam göndermek ve kuvvet göndermek lâzım geldi. İçlerinde iki üç kişi varmış, onların iğfalâtı neticesi imiş. Aynı hale müşabih bir mesele daha, şimalde Nallıhanda zuhura geldi. Buna karşı tedabir alınmıştır.

Hulâsa bu günün arzuya şayan olmıyan ve müz'ic olan bu ahvali arz ediyorum. Çünkü vaziyet başka türlü tesbit edilmiş olmaz. Bunlar vak'adır. Başka yerlerde belki ufak tefek hassasiyetlerde vardır. Gerek bu vak'ayı ve gerek diğer yerlerdeki ufak tefek hassasiyeti demin de izaha çalıştığım gibi, düşmanların kendileri hariç gibi düşünerek, fakat yine bizim vesaitimizi tatbik ettikleri tedabiri şeytanet-kârane neticesidir. Bittabi halk vaziyete vakıf değildir. Pek güzel bilirsiniz ki, İstanbulun işgalinden ihtimal haberdar değildir ve böyle bir işgal keyfiyetini işitmişse bile mazurdur. Sonra makamı saltanatın, makamı hilâfetin vaziyetini idrak edemezler.

İşte bu kadar gaflet içerisinde bulunan halkımıza her şey suhuletle serpilebilir. Maahaza pek nazik bulunduğu için her şeye karşı en büyük ehemmiyeti atfetmek ve her şeye karşı en kat'i ve ciddi tedabiri tatbik etmek lâzımdır. Çünkü Allah muhafaza etsin, bir defa inhilâl vaki olursa tekrar tevhit etmek ve harice karşı bir kuvvet ve kudret halinde arzı mevcudiyet etmek imkânı münselip olur.

Vaziyet bu suretle tenevvür ettikten sonra hareket için iki şeyden birine karar vermek lâzımdır. Birincisi; İstanbul muhitinin Ferit Paşa Kabinesinin kabul ettiği şeyi kabul etmek şerefimizi, hayatımızı, her şeyimizi bırakmak yani İngilizlere esir olmaktır. O zaman yapılacak mesele yoktur. Yok, bu milleti millet olarak, insan olarak namus ve şerefile yaşatmak istiyorsak kabul edeceğimiz nokta ve esas, mevcut bilcümle kuvvet ve vasaitimizi icabına göre istimal ederek, bizi imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerini kırmaktır ve ben şahsen katıyen şüphe etmem ki bütün arkadaşlarımız ancak böyle hissi ulvî ile buraya gelmişler ve ifa edecekleri vazife tarihiyenin derecei azametini ve nezaket ve ehemmiyetini bütün vuzuhile müdrük bulunuyorlar. Merkezle anlaşmak meselesi hakkında, merkez demek, yani makarrı saltanat ve hilâfet olan İstanbul demektir. İstanbul düşmanın resmen ve filen tahtı işgalindedir. Bu gün İstanbul demekle Londra demek arasında hiç bir fark yoktur. İşte Londra mahiyetinde bulunan İstanbulda maatteessüf bütün âlemi islâmın perestişkârane merbut olduğu Halifemiz ve ecdadı kiramımızın bize en kıymetli yadigarı olan padişahımız kalmış bulunuyor. İrtibat arasak arasak bu makamı muallânın tavassutu olabilir. Bu temas ve irtibat için iki şey vâridi hatır olabilir. Birisi, meselâ bir heyet intihap edelim gönderelim. Bu heyet Londra mahiyetinde bulunan İstanbulla girmek

in bittabi İngilizler tarafından görülecektir. İngilizlerin malûmatı, vesikası olmadan İstanbula girilemez ve çıkılmaz. Bu heyet Zâti Şâhâneye vasıl olur ve bir şart ile, İngiliz âmali dairesinde milleti sevk ve idare etmek imkânından bahsederse, bu heyet Zâti Şâhâneye işte millet vahdetini muhafaza ediyor, istiklâliyeti katiyen feda etmez, Makamı Muallâyı saltanatın bu makasidi ulviyenin istihsali için çalışmasına karar vermiştir derse böyle bir vazifei mukaddesenin ifasına memur olacak heyetin yeri, böyle bir vazifei mukaddeseyi ifa edecek Makamı Saltanat değil Malta olur. Zati şahane ile hususî temas hasil etmek dahi vâridi hatırdır ve o her suretle araştırılmaktadır. Ancak nazarı dikkati âlinizi celbederim ki halifei mukaddesimiz Efendimiz Hazretleri edayi salât için Camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaatı askeriye islâm askeri değildir. İngiliz askeridir. Bu şeraiti elimeye duçar olmuş olan Pağışahımızla hususî temas dahi mümkün olamaz. Sureti umumiyede bir şey arzedeğim : Farzedelim ki resmî ve hususî her türlü temas mümkündür. Ne anlamak istiyoruz? Bu temastan millet; istiklâlini, tamamiyeti mülkiyesini Makamı Hilâfet ve Saltanatın müstakil ve masun olmasını vicdanî bir emel telâkki etmiştir. Bunun için burada çalışıyoruz ve çalışacağız. Halifei müsliminin bundan başka bir şey düşünmesine imkân tasavvur ediyor musunuz? Ben şahsan hiç bir şey düşünmem. Zati Şahanenin ağzından işitem mutlaka bunun icbar ve tazyik altında olduğuna hükmederim. O halde ne işitmek istiyoruz? Daha dün okuduğumuz sâniadan ibaret olan fetva cümlelerinin malûmudur. Hürriyetine, serbestisine malik olan böyle bir Halife verdirir mi? Cümlelerinin malûmu olan Hükûmetin evamiri muhtacı tefsirdir. Bu kabineden evvel Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri namus ve haysiyet ve şerefi itibarile kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın tahtı tasdikında olduğu üzere şüphe ve tereddüt edilmeyecek evsafı güzideye maliktir. Bir emirde İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinliyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız, bu tarzı hareketi hamiyeti vataniyenizden rica ederim diyor ve bazı zayıf muhakemeli insanlar ihtimal ki vaziyet başka türüdür, bu kadar muhterem bir arkadaş böyle desin. Fakat biz böyle bir tekiye lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından not edildiğine hükmettik. Kaçırıldığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve aman dedi. Harbiye Nazırı süngü altındadır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gön-

derdi dedi ve bu gün o zati şerif tahlisi giriban ediyor, Geyvede bulunuyor. Bir saat evvel kendisile kezalik Dahiliye Nazırı Hazim Bey aynı tebliği ediyor. Rûesayı memurini mülkiyeye rica ediyor. Bütün hissiyatı vataniyesine müracaat ederek aman İngilizlere bir şey yapmayınız diyor.

Beyefendiler; şimdi İstanbul muhitine nasıl emniyet edeceğiz ve İstanbulun o tazyığı elimi muvacehesinde biz dahi olsak insanız, bizim karşımıza gelen sözün düşmanlarımız tarafından işidilmeyecek ve işidildiği takdirde dışarı mehalik olmayacağımıza emniyet ederek nasıl söyliyebiliriz? Binaenaleyh böyle bir temastan ne faide hasil olur? Bendeniz takdir edemiyorum. Ancak mühim anda bulunuyorum. Her türlü tedabiri ciddiyetle almak lâzımdır.

Müsaade buyursanız bir meseleden daha bahsetmek istiyorum. Efendiler, vaziyeti dahiliyeyi teşrih için daha fazla tafsilâta girişmek lüzumsuz olacak. Maamafih teferrüat hakkında yine beraber çalışacağız, itimat izhar ediyorlar ve yine işitiyorum ki bu teveccüh ve itimadın sevkile meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman büyük şükran ve minnet ile görüyorum ki tekmi arkadaşlarım hakkı âcizanemde büyük teveccühler, muhabbetler izhar ediyorlar. Meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman seni reis intihap edelim dediler. Ben bu meselede kat'i ve samimî olmak isterim. Bunun için şahsıma ait olmakla beraber, bunu yine şahsımın haricinde bir mesele olarak kabul etmek daha doğru dedim. Benim mevcudiyeti maddiyemi bırakalım, bir isim üzerine konuşalım.

Daima milletin müdrik olduğunu, milletin kuvvetli olduğunu biliyorsunuz, ki maksadımızı kurtarmak için harice karşı, ecanibe karşı, düşmanlarımıza karşı milletin müdrik ve kuvvetli olduğunu, milletin âmilî hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bu hakikatin mütecellî ve maddî bir delilidir. Milletin âmilî hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bunu ispat etmek lüzumundan bahsettiğim bir hakikattir ve huzuru âlileri bu hakikatin hiç şüphesiz delilidir. Bu yalnız milletimizce değil ecanipçe de malûmdur.

Fakat düşmanlarımız daima bu hakikati setretmek, âlemi medeniyete karşı milletimizi böyle mütesanit, vahdet yapabilecek, kendi kendini idare edecek evsafı mahrum göstermek suretile kıymet ve ehemmiyetini tenkis ediyorlar. Daima bu vahdetleri, bu mevcudiyetleri şu veya bu şahsın üzerinde temerküz ettirmek, hatta İngilizlerin yeni günlerde yani İstanbulu işgal sırasında İngilizlerin Hükûmete ver-

dikleri notada benim ismim zikredilmiştir. Bu adamı reddediniz, bu adamı telin ediniz denilmiştir. Bu adam ret ve telin olunursa mevcudiyeti milliye esasen yoktur. İkincisi; dahili memlekette bütün millete karşı menfi propagandalarda bulunuluyormuş. Esası yoktur. Bu hakikat olmamakla beraber düşmanların elinde bir silâhtır. Binaenaleyh bu mahzuru nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Millete yapılan menfi propagandalardan anlaşılıyor ki yine mesele şahsî olarak gösterilmektedir. Bu da bittabi fevkalâde tesir yapar. Bu itibarla maksadımızın, ulvî maksadımızın istihsali için düşmanlara silâh verecek her türlü hususattan tevakkî etmeniz iktiza eder. Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeğe mecburuz o da memleketin halâsıdır. Burada mevzubahs olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir (*Alkışlar*). Binaenaleyh bütün hakayika vuzuhile vakıf olarak isabet kararlarınızı vermenizi, maruzatı salifemde işaret ettiğim gibi, memleketin menafii namına temenni ederim. Millete istiklâl temin edileceği güne kadar bir fert

olarak bütün mevcudiyetimle çalışmağa mukaddesatım namına söz vermişimdir. Bu sözü burada tekrar etmekle kesbi şeref eylerim. (*Alkışlar*)

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Reisin intihabı ruznamemize dahil olan mevât arasındadır. Fakat Paşa Hazretlerinin verdiği izahattan anlaşılıyor ki yavaş yavaş büyüyen tehlikeye karşı emir verecek zatı veya zevatı aramızdan terhis etmek ve ona salâhiyet vermektir.

Not : Zabıt ve Kavanin Kalemî celsei hafiye defterinin 1 S. No. sında mevcut açıklama aynen aşağıya aktarılmıştır :

«Pek cüzi yerleri zabıt esnasında atlanmış olduğundan tevhidinde bazı yerleri noksan kalmıştır. Hediye umumiyesi iyidir. Nihayetinde celsenin tatil edildiğine dair Reisin tebligatı yok ise de şekli müzakereden celsenin hitam bulunduğu anlaşılmaktadır.»

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

1 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi

Münderecat

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI 2

2. — BEYANAT 2

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Bolu ve havalisindeki isyan hadisatiyle İzmir Cephesi Anzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında beyanatı.* 2:9

Cilt : 1

8 nci in'ikat - 4 ncü celse

SEKİZİNCİ İNİKAT

1 Mayıs 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 07.15 (Badezzevat)

REİS — Reisi sâni Celâlettin Arif B.

KÂTIPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin Baha B. (Bursa)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum. Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÛLÂSASI

İKİNCİ İNİKAT

24 Nisan 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Reisisin Şerif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde, saat dördü beş geçe, bilinikat ahvali dahiliye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı istima olunduktan sonra celsei aleniyyeye geçildi.

Reisisin
Şerif

Kâtip
Kütahya
Cevdet

Kâtip
Bursa
Muhittin Baha

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Bolu ve havalisindeki isyan hadisatiyle, İmir Cephesi, Anzavur harekâtı Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin-
dir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efen-
dim, vaziyeti dahiliyemiz hakkında arzu malûmat et-
memi emir buyurmuşsunuz.

Sureti umumiyede malûmunuz olan ve içinde bu-
lunduğumuz vaziyeti anlatacağım. Müsaade buyurur-
sanız muhtasaran bildiğiniz hususatı tafsil edeyim :

Evvelâ Bolu ve havalisinden bahsedeceğim :
Malûmu Âliniz, nisanın on üçüncü günü Düzce-
de bir isyan zuhur etmiştir. Orada bulunan askeri
müfrezeye ve jandarmaya tecavüz edildi. Zaten az
olan bu efradın silâhları ellerinden alındı. Üç miti-
rallyozumuz vardı, bir zabıt şehit edildi, bir kaç kişi
mecruh oldu.

Bu isyanın sebeplerini aradığımız sırada, aldı-
ğımız malûmata göre, bunun muharrikleri; Düzceli
Safer Bey, Vehap Bey, Kâmil B. ve Rifat Bey na-
mındaki kimseler olduğu tahakkuk etti.

Fakat bunlar da, esasen İstanbuldan sureti mah-
susada, çok para ile memuren gönderilmiş olan bir

takım kimselerin teşvikatile ortaya atılmış bulunuyorlardı.

Ezcümle İzmitte Suat Bey namında bir mutasarrıf vardı. İngiliz İbrahim namile bir başka mutasarrıf vardır. Bu zat İngilizlerle beraber İzmitten şarka doğru bir takım ifsadat kanalları açtı ve ayın 15 inde Düzce kaymakamı, isteyerek veya istemiyerek - buna dair kat'î malûmat elde edemedik - Bolu mutasarrıfı Haydar Beyle telgraf başında görüştü. Bu muhaverenin bir sureti bize aynen verilmiştir. Ne Düzce kaymakamı ne de mutasarrıf bize bu muhabereyi vermiş değildir. Doğrudan doğruya bir zat tarafından verilmiştir. Bu muhaverede, Bolu mutasarrıfı Haydar Bey Düzce kaymakamına diyordu ki : Orada cereyan eden hal nedir? Bir fenalık olduğu anlaşılıyor, bu hal bütün şarka ve Anadoluya sirayet eder mi?

Kaymakam da : Şayanı endişe, fevkalâde hiç bir hal yoktur. Bir sui tefehhüm neticesi halk ile asker arasında bazı şeyler olmuş ise de ehemmiyetsizdir. Yalnız bir zabıt kazara vuruldu, efrattan ve halktan (bir iki, üç kişi yaralandı. Fakat cümlemiz) (1) müsterih bir haldeyiz, memurun ifayı vazife etmekteyiz, diyor.

Yalnız o muhaberede deniyordu ki : Şifre ile bildirdiğim veçhile, bura ahalisinin mutalebatını is'af ediniz.

Bolu mutasarrıfı buna cevaben : Oraya geleceğim, beni istikbal ediniz diyor.

Bu suretle ayın 16 ncı günü Bolu mutasarrıfı Düzceye hareket etti, fakat Düzceye giremedi. Düzce ile Bolu arasında bir yerde usât bunu yakalamış, alıkoymak istemiş. Kendisi, yarın behemehal gelirim, benim Boluya avdetim sizin menafiinize daha muvafaktır diye Boluya avdet etmişti.

Bu suretle Boluya avdet ettikten sonra; (Düzcede usât vardır, adetleri çoktur, hatta ben orada kendilerile görüştüğüm zaman etrafım derhal sarılmıştı, bunların tedibi behemehal lâzımdır, ben kendilerini iğfal ederek buraya geldim) dedi.

Bunun üzerine kendisine dedik ki : «Boluda mevcut olan jandarma kuvvetinden ve bu kuvveti takviye edecek olan diğer kuvvetlerden istifade ediniz - çünkü orada ahziasker reisinin emri altında ufak bir kuvvet bulunuyordu - bununla jandarma kuvvetini takviye ediniz) ve Bolunun garbındaki boğazı tutunuz, usâtın şarka hareketini menediniz.» Filhalka bundan daha evvel Zonguldak ve Devrekte bulunan bir alayımıza, Zonguldakta bir müfreze bırakarak mütebaki kuvvetlerle serian Boluya hareket

etmesini emrettik, bu alay, arzettiğim jandarma kuvvetini takviye edecekti. Alay aldığı emri ifa etmiş ve harekete geçmiştir. Bundan başka her ihtimale karşı Ankarada daima kuvvetli bulunmak lüzumunu nazarı dikkate almıştık. Kastamonudan Çorumdan lüzumu kadar kuvvetlere hareket emri verildi.

Bundan başka Afyon Karahisar şarkındaki Aziziyede ufak bir mesele hadis olmuştu, bu meseleyi hüsnü suretle halle muvaffak olan kıtaata, emredilecek istikamete harekete müheyya olmak üzere Afyon Karahisarında içtima etmelerini emrettik. Akşehirde bir alayın harekete müheyya olması icap edenlere bildirildi. Geyvede de Şehit Mahmut Beyin emrinde bulunan kuvvetlerimizden lüzumu kadar kuvvetin şimale hareket etmesini emrettik.

Biz bu tedabiri almakla meşgul iken, bir gün sonra yani 17 nisanda mutasarrıf dedi ki : (Düzceden buraya bir heyet geldi, benim Düzceye gitmemi istiyor, hattı hareketimi tayin ediniz). Mülâhaza olarak ilâve ediyordu ki «ikna ile, irşat ile usâtı beş on gün sakın bulundurabilirim, eğer bunu terviç etmezseniz bunları vurmaktan başka çare yoktur. Ona göre tedbir alınız». Halbuki biz pek kat'î olarak anlıyoruz ki, mutasarrıfı aldatıp Düzceye götürmek istiyorlar. Sevkettiğimiz kuvvet henüz oraya vasıl olmamıştı. Mutasarrıfa dedik ki «sizi iğfal ediyorlar, elinizde Bolunun garbindeki boğazı işgal edecek kadar kuvvet vardır. Devrekte de bir alay gelmektedir, bunu da istimal ediniz ve gitmeyiniz. Ancak sizce behemehal gitmekte, irşat, ikna ile bir faide husul bulacağına kanaati tamme varsa, zaten livanın asayişinden mes'ul olmak itibarile gidebilirsiniz». Fakat şahsan teklifinde jandarmayı beraber götürmek mevzu bahis olduğu için, jandarma kumandanının sureti kat'iyede Boluda kalmasını ve vekâleten mutasarrıflığı deruhde etmesini de bildirdik. Tedabir almaktan geri durmamasını da ilâve ettik. Fakat bu sırada Bolu mutasarrıfı, Devrekte gelmekte olan alaya tevakkuf etmesini ve Boluya gelmemesini emretmişti. Bunu bize bildirdi ve sebep olarak dedi ki, usât çoktur, bu kuvvet yalnız başına belki bir felâkete duçar olur, onun için tevakkuf emri verdim.

Bittabi bu doğru değildi. Bizim gördüğümüze ve kanaatimize göre Boluda esasen kuvvet yoktu ve oradaki ufak bir kuvvet, boğazı müdafaa edecek bir halde iken alayın o kuvveti takviye etmesi bittabi bizim için bir faide idi.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

Bu alayın hareketinin tevkif ve tehir edilmesini hüsnü niyete hamletmedik, onun için derhal kendisine emir verdik : Alay Boluya muvasalat etmelidir ve alaya da, bilâ tevakkuf, seri bir surette Boluya hareket emri verdik.

Bu emrimizin Boluya isâl edilip edilmediğini de tetkik ettik. Fakat vasitai tebliğ yine mutasarrıf olduğu için aldığımız cevapta, emriniz tebliğ olunmuştur dendi. Vakıa alay yürümüş, fakat bizim istediğimiz istikamette değil, Bolunun bir saat şarkında bir köye kadar bunları götürmüşler, orada tevkif etmişler. Demişler ki; siz burada duracaksınız. Ne alayın başındaki kumandanın ne de efradın malûmatı olmadığından ve kendilerine emir veren mutasarrıf resmî bir memur olduğu için onun emrine tebean orada kalmışlar ve âtil bir hale irca edilmişler.

Aynı zamanda mutasarrıf, giderken heyetle Düzceye gidiyor ve bittabi usât tarafından tevkif ediliyor, yahut teşriki mesai ediyor. Bunu da tabii zaman isbat edecek. Bolu Mutasarrıfı Düzceden bütün kazalara ve sair mülhakata, usatın arzularına göre emirler veriyor. Düzceden Boluya vermiş olduğu emirlerde gûya bir kuvvei bağiye tarafından işgal edilmiş vaziyetini veriyordu.

İşte bu 18 nisanda oluyor.

Böylece başsız kalan ve muzlim bir takım cereyanlara sahne olarak terkedilen Bolu için yalnız kuvvet sevk etmek gayri kâfi olduğu ve sevkü idareye muktedir bir arkadaşın gönderilmesine lüzum hasıl olduğu anlaşıldı. Bu maksatla rüfekayı muhteremeden Hüsrev Beyi diğer bildiğiniz arkadaşları memur ettik. Diğer taraftan daima Ankaradaki kuvvetleri tezyit tedbirini takip ettik. Buraya her taraftan lüzumu kadar kuvvet gelmiş bulunuyordu.

Geyveden de sevki kabil olacak kuvvetleri şimale tahrik ettik, bu kuvvetler ayın 18 inde Adapazarına vasil oldu. Bir gün sonra, 19 nisanda Beypazarı hemen hemen aynı mahiyette isyan etti. Orada da halk toplanmış, kuradan bazı insanları işgal ederek oraya celbetmişler. İlk yaptıkları şey muhabereyi katetmek oldu.

Orada bulunan silahları ahaliye dağıttılar. Bu tarihte bizzat Mahmut Bey kendisi bir takım kuvvetle Adapazarına hareket ve oraya muvasalat etti. Afyon Karahisarda ihtiyaten cemettiğimiz kuvvetlerden de Arif Bey müfrezesi ve Salihli cephesinden bir tabur, doğrudan doğruya Ankaraya celbedildi. Beypazarında ayrı bir kuvvet yoktu.

Ahali kendiliğinden bazı tezahuratta bulunuyordu, belki nasihatla bertaraf edilir diye oraya ufak bir müfreze gönderilmişti.

Ayın 20 sinde Hüsrev Bey ve rüfekası Geredeye vasil olmak üzere bulunuyorlardı. Hüsrev Bey ve rüfekasına, uğradıkları merkezlerde vaziyeti umumiye hakkında malûmat veriliyordu. Geredeye de ihtiyatlı bir surette girilmek lüzumu bildirilmişti.

Aldığımız malûmata göre, Geredede bu heyet fevkalâde bir istikbale mazhar olmuş, fakat içeri alındıktan sonra hepsi tevkif edilmiş ve bu suretle Gerede de isyan etmiş oluyordu.

Ayın 21 inde, yani bir gün sonra, Düzcenin cenubunda Düzcce ile Nallihan arasında bulunan Muddurnu aynı suretle isyan etti. Ayın 22 ve 23 ünde Nallihan isyan etti. Ayaşta da isyan temayülâtı görüldü.

Aynı günlerde Ankaranın 10, 12 saat şimalinde bulunan Yabanabat isyan etti. Oraya da Düzcce beylerinden biri gelmiş ve bir arkadaşile gizli çalıştıktan sonra halkı muhtelif suretlerle işgal ederek toplamış, Hükûmete hücum etmiş, kaymakam ve jandarma kumandanını almışlar. Hulâsa orası da isyan etti.

Ayın 25 nci günü Mihaliççıkta da hariçten gelen kuvvetlerin tesirile, isyan alâimi görülüyor.

Aynı günde Geyvenin garbında bulunan Taraklıyı telgrafla isyana teşvik ediyorlar. Şarka doğru Safranboluda bir hassasiyet görülüyor. Geredenin şarkında Mecidiye isyan ediyor.

Hulâsa, ayın 13 ünde bugüne kadar, 19 gün zarfında, Düzceden patlayan bir ateş şarka, cenuba inişiyor ve sureti umumiyede icap eden yerlerden idare edildiği anlaşılıyor. Tabii tedbirlerimiz mevki tatbika konmuş ve konmakta berdevamdır. Alınan tedabir neticesinde Kastamonudan Safranbolu istikametine bir kuvvet tahrik ettik. Bu kuvvet Safranboluya hâkim ve cereyanın Safranbolunun şarkına geçmesine mani oldu. Kastamonudan Çankırıya celbettiğimiz kuvvet Çankırının hizasında bulunduğu sırada Gerede ve Mecidiye isyani vaki olmuş ve Çerkeşe gürlütülü bir surette girilmek üzere bulunmuştu. Derhal Çankırıdan bir kuvvet ayırdık, garbe tevcih ettik, tam Çerkeş istikametine gönderdik. Bu kuvvet Çerkeşe girdi ve muvasalat ile beraber cereyan durdu. Orada bir kaç yüz atlıdan mürekkep usât vardı. Ahali usâtın korktuğu için tabii bitaraf bulunuyordu. Yalnız memleketin içinde üç beş fâsit bu usâtı memlekete davet ediyordu. Bizim kuvvetleri-

imiz oraya vâsıl olduğu zaman ahali hangi tarafın kazanacağını kestiremediğinden bitaraf duruyordu. Bir an için bu tereddüt ve bitaraflık devam etti, fakat bizim kuvvetlerimiz Çerkeşin garbına geçti ve Mecidiye de yaptığı müsademede usâtı mağlup etti ve dağıttı.

Sıra ile takip ediyorum : Bugün kuvvetlerimiz Çerkeşin garbinde ve Gerede istikametinde gidiyor. İlk olarak karşımıza Yabanabat gelir, Yabanabatta esasen mühim bir isyan yoktu. Üç beş kişinin ifsadı vardı, bunu bertaraf etmek için bir müfreze gönderdik. Bu müfrezenin hareketi oraca haber alınır alınmaz ifsat ile meşgul olanlar derhal Yabanabadi terk ettiler. Fakat orada epice tahribat yapmışlar; Hükümet konağını, telgrafhaneyi, telgraf direklerini bozmuşlar ve bazı evleri de yıkmışlardı. Onun için henüz telgraf muhaberatını temin edemedik, fakat bittabi yalnız Yabanabat için değil.

Müfrezeyi müteakiben de daha başka kuvvet gönderilmesi ve daha ciddi tedabirin ittihazı nazarı dikate alınmıştır. Bu suretle bu istikametten gelen ceryan dahi tevkif edilmiştir. Onun garbinde bulunan Ayaş, esasen Beypazarı vak'ası üzerine, Ankaradan sevk edilen ikinci kuvvetin hareketini ve sonra sevk ettiğimiz kuvvetlerin yola çıktığını haber alır almaz ve bilhassa bu kuvvetlerin oraya muvasalatında tamamen kendilerinin ifsat edildiğini beyan etmişler. Bu, bizce de tahakkuk etti. Artık Ayaşla fazla iştigal etmedik. Beypazarına ilk gönderilen kuvvet şehrin haricinde mevzi almak mecburiyetinde kalmıştı, onu müteakip giden kuvvetli bir süvari müfrezemiz, mitralyozlarla buradaki usât ile müsademe etmişler ve firare mecbur etmişlerdir. Bir taraftan da idarî tedabir ittihaz olunuyordu. Beypazarı kaymakamını zaif gördüğümüz için çağırdık, yeniden başka bir kaymakam gönderdik. Usâtın tedibini müteakip mahallî tedabiri mülkiye ve inzibatiye alındı ve asker oradan geri geldi.

Mihalıççıkta, 25 nisan günü hariçten gelen usatın tecavüzüne uğriyan namuslu ve hamiyetli insanlar silâha sarılarak bu gelen serserileri tevkif etmişlerdir. (*Bravo sesleri*) Kuvvetlerimizden bir miktarını şarka, Sarıköy istasyonuna indirdik, Mihalıççığa gönderdik. Değerli bir zabitin kumandasındaki bir kuvvet, arzettiğim kahraman insanları takviye etti, Beypazarındaki askerin bakiyesi usatı kâmilen dağıttı. Beypazarındaki kuvvetlerimizle usât arasında müsademe oldu ve usât perişan bir surette kaçtı ve ortada yalnız muti ahali kaldı. Asker şehri sükûnetle iş-

gal etti. Bu müfrezemiz gönderilen diğer kuvvetlerle takviye edildi ve Mudurnu istikametinde hareket emrini aldı.

İlk olarak Göynük ve Taraklı vardır. Geyvede bulunan kuvvet Binbaşı İbrahim Beyin tahtı kumandasında şarka doğru hareket etti, usatla uzunca bir müsademe yaptı. O kuvveti biraz takviye etmek mecburiyetinde kaldık, neticede usat perişan oldu ve dağıldı.

Umumî vaziyet gösteriyor ki; isyan bir plân dahilindedir. Nallıhanda Arif Bey müfrezesinin elde ettiği bir takım vesaik var. Bu vesaike nazaran; (Kuvayi Hilâfet) teşkilâtı namı altında bir şebeke vardır ve zavallı halkı da; işte halife kuvveti olursunuz ve makamı hilâfet uğrunda çalışacaksınız diye iğfal ediyorlar.

Muayyen bir plân dahilindeki bu harekete karşı aldığımız mukabil tedbirlerle bu cereyanı Çerkeş, Yabanabat, Mudurnu, Taraklı, Geyve hattı üzerinde tevkif ettik ve bu hattın şarkına ve cenubuna sirayet etmesine mani olduk. Fakat efendiler; bittabi bu tevkif, hastalığı esasından eyileştirmez, asıl ocağı söndürmek lâzımdır. Müsaade ederseniz o tedabiri şimdi tafsil etmiyeyim. (*Hacet yok sesleri*). İnşallah şimdiye kadarki âsilerin neticesi ne oldise bunların da neticesi aynı olacaktır. Cümleminizin emin olmanızı rica ederim. (*Allah muvaffak etsin sesleri*).

Şimdi müsaade buyursanız İzmir cephesini zikrederim : Ayvalık, Bergamâ, Kasaba, Ödemiş, Aydın hattı işgal altındadır. Bizim kuvayı milliyemiz bu hattın şimalindedir. İstanbulun işgalinden bu güne kadar hattın heyeti umumiyesi üzerinde şayanı zikir hiç bir vak'a olmamıştır. Olan vak'alar, tarafeynin ufak tefek müsademeleri ve arasına birbirine yaptıkları akınlardır. Her halde Yunanlılarda sakin duruyorlar.

Yunan kuvvetleri hakkında ötedenberi istihsâl ettiğimiz malûmata istinaden, bu kuvvet daima 110 bin tahmin edilmektedir. Bu kuvvetin vaziyeti bozuktur. En yeni aldığımız malûmata ve pek yakında bir merasim münasebetile kuvvetleri gören arkadaşlarımızın beyanatına göre bu kuvvetler anarşi içindedirler. Fazla olarak aldığımız malûmata göre bu kuvvetlerin bir kısmı Arnavutların Yunanistana karşı gösterdikleri hassasiyet üzerine Makidonyaya nakledilmiştir. Buna mukabil bizim cephemizi biliyorsunuz, tabii olarak üçe ayrılmıştır. Birine şimal cephesi diyoruz. Birine şark cephesi diyoruz. Şimal cephesi deyince, Balikesir cephesi demektir. Cenup cep-

hesi de Nazillidir. Bidayette umum cephelerdeki kuvvetler yalnız ahali kuvvetlerinden ibaretti. Kumanda meselesi de öyle idi. Lâkin son zamanlarda şimal cephesinde ve daha evvel cenup cephesinde, onu müteakip umumî cephede kuvvetler askerî bir şekle ifrağ edilmeğe başlandı. Kumanda hususu da öyledir. Umumî kumandayı ifade etmek lâzım gelirse şimal cephesi mıntakasile beraber bir kumandaya maliktir. Buranın kumandanı çok kıymetli bir arkadaşımızdır. Salihli cephesinde, yakın zamanda, yine yüksek kıymeti haiz ve Anzavur harekâtile bütün millet ve memleketi kendisine minnettar bırakmış olan Etem Beydir. Nazilli cephesinde de Demir Efe ve sair kahraman arkadaşlarımız bulunmakla beraber umumî kumanda da yine kıymetli kumandanlarımızdan Refet Bey idaresindedir. Umum kuvvetimiz; düşman kuvveti karşısında sarsılacak gibi değildir. Fevkalâde ahval tabii dahili hesap değildir. Düşmanın hareketine suhuletle müsaade edecek vaziyette değiliz.

Yalnız burada bir noktayı bilmünasebe arza mecburum : Rûfekanın da tabii nazarı dikkatini celbetmiştir. Fikirlerini işgal ediyordur. O da şudur : Malûmu Âliniz İstanbulda Hükûmeti merkeziye vardı ve bütün kuva oraya merbut idi. Hükûmeti merkeziye düşmanların şiddetli çemberi içinde idi, siyasî, askerî, sıkı bir çember vardı, işte böyle bir çember içinde vatani müdafaa edecek, milletin ve devletin istiklâlini muhafaza edecek kuvayı umumiyei millete emrediyorlardı. Bu tarzda yapılan emirlerle vesaiti millet ve devlet vazai fi asliyesini ifa edemiyordu ve edemezdi. Bu vesaiti müdafaanın birincisi olan ordu da, ordu namını muhafaza etmek ve bu namı izhar etmekle beraber bittabi vazifei asliyesini ifadan mahrumdu. İşte bunun içindir ki vatani müdafaa ve muhafazadan ibaret olan vazifei asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya; kendi içinden tes'im ettiği efradını, düşman tecavüzüne maruz kalan mıntakaların müdafaaasına, düşman tasallûtuna uğrayan kardeşlerinin hayatının muhafazasına memur etmeğe mecbur olmuştu. İşte buna kuvayı milliye diyoruz ve bütün kainât böyle diyor.

Asıl milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dahile ve harice göstermeğe müteveccih bir maksat için yapılan teşkilât ise yalnız kuvayı milliye efradından, zikrettiğimiz müsellâh efrattan ibaret değildir. Bilâkis bütün memlekette ve memleketin en hücre

köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanunî ve medenî bir teşkilâttir ki ona «Müdafaai Hukuk» teşkilâtı diyoruz.

Onda silâh mevzubahs değildir. Belki medenî, içtimai ve umumî noktai nazardan siyasi bir cemiyet demektir ve bu cemiyetin her vilâyet ve müstakil livalarda - biliyorsunuz - heyeti merkeziyeleri vardır, heyeti idareleri vardır. İşte Hükûmeti merkeziyede mercî bulamıyan orduda, bittabi bir taraftan himaye edilmek, idame edilmek, sevk ve idare edilmek lüzumunu duyuyordu ve bu suretle Müdafaa Hukuk Teşkilâtı, kuvayı müsellahayı içine almış oluyordu. Bunu bir manzara olarak tasavvur edersek demek ki; İstanbulda bir Hükûmet vardı ve onun zahiren bir ordusu vardı, fakat bir şey yapmıyordu. Diğer taraftan millet var ve milletin tesanüt ve vahdetini temin eden bir şebeke var. Sonra yine bir kuvvet var ki bu teşkilâta tabi ve bunun ismi de Kuvayı Milliye... Bittabi ordu zahiri halile böyle idi. Halbuki hakikatte cümlelizce malûmdur ki; başlarında bulunan en büyük kumandanlarından en son nefesine kadar, vatani olan mukaddes maksadın etrafında toplanmış ve mevzubahs kadrosunun içine kendi kendine girmişti. Ancak faaliyetini resmî, zahiri bir tarzda yapamıyordu.

Böyle olmakla beraber ordu bir taraftan teşkilâtı elinde tutan insanlardan, diğer taraftan İstanbuldaki Hükûmeti merkeziyeden emir aldığı için sarih ve kat'i olarak her emrin her noktasına göre hareket etmediği zamanlarda görülmüştür. Bu noktada diğer mühim bir meseleden bahsetmek lâzımdır. O da orduya bakan, iâşe ve ilbas eden Hükûmeti merkeziye idi. Kuvayı milliye iâşe eden doğrudan doğruya milletin kendisi idi ve millet tabii ancak duçarı taarruz olan yerdeki kısmı deruhde etmiş bulunuyordu.

İlk tehlikeye maruz kalan bu civar halkı; bittabi kendi mevcudiyetlerini ve menfaatlerini muhafaza için lâzım gelen kuvvetin iâşe ve ilbasına sarfedilecek parayı kendi aralarından toplamışlardır. Fakat böyle nazik meselelerde icabı gibi teşkilât ve tertibat olmazsa hiç şüphe edilmemek lâzım gelir ki bir çok yanlışlıklar olur. Bunun önüne geçebilmek için tevesül edilecek yegâne çare; gayri muntazam ve gayri resmî usul ve şekilleri bertaraf etmektir.

Hükûmeti merkeziye âmil ve hâkim oldukça, dahili memlekette ecanibin tesir ve müdahalesi bulunmadıkça, buna bittabi imkân bulunamaz.

Halbuki vaziyet tebeddül etmiştir. Millet mukadderatını bizzat deruhde etmiştir. Kuvvetlerin iyi istimal edilmesi lâzımdır.

Kuvayi milliye, ordu, her şey, her vasita artık doğrudan doğruya milletin tahtı emrindedir.

Fakat iş memleketin müdafaası olduğuna ve bu işin ordunun da vazifei asliye ve hakikiyesi bulunduğuna göre bütün vasıtaların aynı emir ve kumanda tabi olması lâzımdır. Bittabi bu kumanda da şunun veya bunun elinde olmayacak, kuvanın heyeti umumiyesinin idaresi Meclisi Âlinize teveccüh edecektir.

İnşaallah yarın obir gün İcra Vekilleri Heyeti intihap edilince «Müdafaai Milliye» namı altında teşekkül edecek vekâlette yukarıda arzettiğim, bazı arkadaşların zihinlerini işgal eden, işe, ilbas ve idare meseleleri ariz ve amik düşünülecektir. Para meselesi bittabi bütün ordu ve idare için hallolunacaktır. Bu hususta müsterih olunuz.

Şimdi müsaade buyursanız mebdei malûmunuz olan Anzavur meselesinin sonundan bahsedeyim :

Meselenin mebdeini tekrar etmek lâzım gelirse Anzavur başına topladığı bir takım serserilerle Kirmastiye kadar ilerlemiş ve alınan mukabil tedabir neticesinde ilk müsademeyi Susıgırlıkta kabul etmiştir. Bu müsademede mağlûp oldu, Bigaya gitti, takip olundu ve orada da mağlûp oldu, yanındaki serseriler dağıldı, tek başına Günana gittiği anlaşıldı. Günanda oraya giden kuvvetlerimiz tarafından yaralandı ve mecruh olarak İstanbula gittiğini en son aldığımız malûmattan anladık.

Bu gün artık Anzavur meselesi kalmamıştır. Anzavuru şüphesiz ki hempaları takip edecek ve onların da yapmak istediği hareketler kendileriyle beraber yok olacaktır.

Müsaade buyursanız bir az da Kilikya cephesinden bahsedeyim : Buradan bahsederken elviyei selâse diyebileceğimiz Ayıntap, Maraş, Urfayı nazardan geçirebiliriz. Efendiler; her yerde olduğu gibi, buraya da mütarekename ahkâmı hilâfına itilâf kuvvetleri girdiler. Bilâhare aralarında bir itilâf yapıldı ve İngilizler çekildi, Kilikyayı ve Antep, Maraş, Urfayı bütün Suriye ile beraber Fransızlara bıraktı ve Fransızlar burayı işgal ettiler.

Bu tecavüze karşı merkezi hükûmet hiç bir tedbir almadı, hatta protesto bile etmedi. Bu cümlenize malûmdur.

Fakat bizim kabul ettiğimiz esas programda; çizdiğimiz hududun dahiline buralar da girer ve buraların da düşmandan tathir edilmesi lâzımdır.

Fakat biz aynı zamanda muhtelif cephelerde, düşmanlarımızı harbe mecbur etmemek için müsademata sebebiyet vermekten daima tevakkî ettik. Fakat Fransızlar burayı haksız olarak işgal ettikten sonra çok mütecasir davrandılar ve ahali islâmiyeye karşı çok fena hareketlerde bulundular ve bu hareketleri Fransız üniforması altında ermenilere tevdi ettiler. Denebilir ki her ne sebeple olursa bu memlekette ermenilerle milletimiz arasında bir takım kanlı vakayı ceryan etmiştir. Bu iki milletin birbirine ve bilhassa ermenilerin milletimize karşı kuvvetli buuz ve adâvetleri vardır. Binaenaleyh ermenileri bize taslit etmek, ahali islâmiyeye taslit etmek, bittabi gayet yanlış hareketti. Çünkü ermenilerin gayesi - bilhassa himaye ve sıyanet görüldükten sonra - Kilikyada, Antep, Maraşta, Urfada, her nerede bulurlarsa ahali islâmiyeyi imha etmektir. Oralarda bulunan zavalı kardaşlarımız pek acı muamelelere maruz kalmışlardır. Her türlü mukaddesatı muhafaza için hariçten, bütün milletten istimdat ediyorlar. Bu istimdatları namütenahidir. Fakat daima işidilmemiş bir halde kalıyorlar. Maatteessüf Hükûmeti merkeziye hiç bir muavenet yapmamıştır. Bir çok esbap ve mülâhazattan dolayı, aleni ve kat'i tedabire tevessül edemiyordu.

İşte böyle artık her taraftan ümüdini kesen ve idama mahkûm olduklarına şüphesi kalmıyan, Kilikya ve sair mevaki ahali, bizatihi muhafazai mevcudiyet için ortaya atılmak mecburiyetinde kaldılar. Buralar halkına, hiç olmazsa hemcivar olan ahali islâmiyenin seyirci kalmaları doğru olamazdı.

Filhakika memleket dahilinden, bilhassa Sivastan büyük vicdanlı vatanperverler kalktılar, koştular, bu meşgul mntakaların hududu içine girdiler ve oradaki kardaşlarile birleşerek onların namus, mukaddesat ve mevcudiyet cidallerinde onlarla aynı safta yer aldılar.

Mücadele devam etmektedir. İlk müsademe Maraşta oldu ve netice haklının lehine mütemayildir.

Bunu müteakip Urfa ve Silifke havalisinde müsademeler oldu. Buralarda da biz kazandık, düşman bu gün Arappınarı istikametinde takip olunuyor.

Antep'te yine ermenilerin tasallutu ve tezahüratı neticesinde vukua gelen müsademeler devam etmektedir. Düşman kuvvetlerini takviye için muhtelif taraflardan kıtaat gelmiştir. Fakat bunlar milli kuvvetler tarafından meflûc bir hale ifrağ edilmiştir. Adana ve İslâhiye şimendifer hattına kadar olan mntaka kuvayi milliye tarafından işgal edilmiştir. Yalnız

Misiste ve diğer bazı noktalarda düşman kuvvetleri kalmıştır.

Daha garbe gidecek olursak Bozantı kurbinde düşman kuvvetleri muhasara edilmiştir ve o mıntaka da kuvayi milliyenin tahtı hâkimiyetindedir.

Silifke ahali hamiyetmendani Kilikya meselesinde pek büyük cesaret ve hamiyet âsarı göstermiştir. Silifke kuvvetleri diyeceğimiz bir kısım kuvvetimiz Mersin noktası müstesna olmak üzere, Mersine kadar olan mıntakayı istirdat etmiştir. (*Var olsunlar sadaları*).

Mersinde de düşmana hâkim bir noktada bulunuyorlar, daha bir kaç gün evvel Mersinden gelen arkadaşlarımız vardır. Onlar ifade ediyorlar ki Mersinde Fransız kuvveti azdır ve telâş içindedir. Kilikya cephesindeki harekâtın son safhasını arzettim.

Eğer İstanbul işgali olmasa idi ve Meclisi Âlinizin yakın bir zamanda in'ikadı vaki bulunmasa idi, ihtimalki yalnız bu cephede değil, diğer cephelerde, umumî cephede birbirine irtibatı olmadan bu mücadelât devam edecekti. Fakat her şeyden evvel bir merkez lâzımdır.

Hep beraber itihaz edeceğimiz iş siyasetini tesbit edinceye kadar tevakkuf etmek daha muvafık bir tedbir gibi düşünüldü ve son yapılan tebligatta daha ileri gidilmemesi emredildi ve onun için Mersin şehri işgal edilmemiştir. Fakat oraya hâkimiz ve istediğimiz zaman zaptedebiliriz.

İşte efendiler; Fransızlar bu tazyikat neticesinde bunu yapan insanlarla temasa gelmek mecburiyetini hissetmişlerdir. (*Elhamdülillâh, bravo sesleri, alkışlar*).

Fransa tarafından bizimle mülâkat etmek üzere Müsyü Alber Saro namında bir zat bu gün buraya vasil olmuştur.

Buraya gelmeden evvel bazı rüfekamız Beruta gitmişlerdir. Orada Suriye ve İrakın heyeti umumiyesini idare eden General Desperey ile görüşmüşlerdir. Bu gün müzakerede bulunduk. Yarın devam edeceğiz. Müzakerenin heyeti umumiyesini size arzetmeği muvafık buluyorum. Sureti umumiyede muvafakatınızı almak doğru olacaktır. Görüşüğümüzü hulâsa edeceğim. Kararlar müteakip müzakeratta takarrür edecektir. Bu zat bir itilâf zemini hazırlamakla muvazzaftır. Asıl itilâf için bir Fransız heyeti gelmeğe hazır bulunuyor, eğer zemin hazırlanırsa gelecektir.

Bu zat da bütün Fransız diplomatları gibi diyor ki, işgalde biz haklıyız, fakat sizinle de anlaşmak istiyoruz anlaşalım : Biz de diyoruz ki : Fransızlar buraya haksız olarak girmişlerdir.

Fakat bizim için yalnız bir Kilikya meselesi yoktur. Mevcudiyetimizin heyeti umumiyesinin muhafazası meselesi vardır.

Şimdi kendilerinin tekliflerini arzedeceğim. (Fransız memurunun teklifi okundu.)

Bu ilk ve en ağır teklifleridir. Tabii dikkat buyurulursa anlaşılır ki bu mevadı kabul etmekle kat'i bir şey kabul etmiş olmayız. Yalnız istihsal edeceğimiz neticeler hakkında noktai nazarımızı tesbit etmeliyiz ve bunun neticesinde bir program meydana getirmeliyiz.

Vakıa şimdiye kadar tebellür etmiş maksatlarımız ve esaslarımız vardır. Bir defa da Meclisi Âlinizce tasvip edilmesi lâzımdır veyahut daha güzel esaslar gösterilir.

Bu esaslar Erzurum ve Sivas kongrelerinin mukarreratıdır. Bir de Felâhi Vatan grubunun programı var. Aynı programı mı takip edeceğiz, yoksa daha güzel bir program mı yapacağız? Bu bir meseledir efendim. İcra Vekilleri Heyetini intihap buyuktan sonra o heyet bir program vücade getirir.

Yalnız bendeniz şimdiden arzetmek istiyorum ki; vatanımızın hiç bir parçasını kimseye hediye etmek niyetinde değiliz. (*Alkışlar*)

DR. EMİN B. (Bursa) — Allâh muvaffakiyet versin Paşa Hazretleri.

REİS — Müsaade buyurursanız iki telgraf geldi birisi Çerkeşten, birisi Nallıhandan.

Efendim celsei hafiyede olan muhaverat tamamen mahfidir.

(58 nci Alay Kumandanı Vasfi Beyin raporu okundu).

(Kuvayi Tedibiye Kumandanı Arif Beyin telgrafı okundu).

(*Alkışlar*).

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Fransızların müracaatı İngilizlerin malûmatı tahtında mıdır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Kat'iyen gizlidir.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — (1) Muhterem arkadaşlarıma karşı bir taahhülle söze başlıyaçağım :

Bir günün sonunda olduğumuzu, yorulduğumuzu nazarı dikkate alıyorum, bu suretle iki teklife müncer olacak sözlerimi arzedeceğim : Ankara etrafında bir müddet dalga dalga ilerlemiş olan bir tehlike hakkında bir fikir edindik. Bir nevi hodgâmlık addetmezseniz arzedeğim ki; Ankara üzerine gelecek herhangi bir tehlike azamî bir ehemmiyeti haizdir. Bu-

rada; bu fikir merkezini idame ettirmeğe, davamızın muzaffer olması için hakkımız vardır. İstanbul işgali maalesef memleket için bir firengi yarası haline geçti. Anadolu'da İstanbul'daki şerefimizi kurtarmak için, istiklâlimizi kurtarmak için teşekkül etmiş kuvvetler çıkmıştır ki, milleti, en son müdafaası için, Adanayı kurtarmak, Urfa ve Maraş'ı kurtarmak, düşmandan tahliye etmek hususunda bütün milleti toplanmağa davet ediyor. Eğer İstanbul buna iştirak ve ön ayak olsaydı, biz kendi kendimize diyecektik ki; evet millet; kutsî emeline hâdim olan bir takım emirlerin İstanbul'dan çıktığını görüyor. Halbuki İstanbul'dan çıkan, Anadolu müdafaası hissini kalbinden vuracak emirler fikirlidir. Mahmut Bey şehit oldu. Mübarek nağşi üzerinde ağlıyacağımız gençlerden biridir. Harbi umumî esnasında ne tarafa vatan kendisine bir işaret vermişse oraya koşmuş ve vazifesini yapmış kahraman zabıtlarımızla temas ediyorum. İngilizleri Eskişehir'den koğan, ta deniz sahillerine kadar takip eden kuvvetleri teşkil eden zavallı bir takım köylülerimiz aldatıldı. O halde İstanbul neyi tahrip ediyor. Yunanistan'ı mı tahrip ediyor? Adanaya karşı bir takım tebliğat yapıyor. Adanayı, Urfa'yı, Maraş'ı düşmana teslim için İstanbul bir merkez haline gelmiş ki onun mütemadi kuvvetleri, Anadolu'yu kurtarmayı kastetmiş olan bir takım kahramanlarımıza karşı sui kastlar tertip ediyor. Onun için yapılacak şey nedir efendim? Geçende bir vesile ile arzetmiştim. Demin mevzu bahis oldu. İsyanlarda (50) kişi ölmüş. Şüphesiz ki tehlikeyi temsil etmişler. Daha soğuk kanlı düşünelim; onlar ki zavallı memleketi müdafaası etmek üzere kalmış nadir erkeklerimizdir. Onlar vuruluyor. Çünkü İstanbul; düşman istilâsı altında evlâdı memleketi yekdiğerine karşı tahrik ediyor. Eğer istersek, ki kardâş kanına bir nihayet gelsin, cümlelerimiz; düşmanlara, müstevlilere karşı kullandığımız kuvvetleri onların üzerine yürümekten menedebilir misiniz? O halde bize düşen vazife; dairei intihabiyelerimize haykırılım; milletin davasında onun son kalmış erkeklerine haykırılım, diyelim ki yazıktır. Bunu onlara söyliyelim. O halde bir teklifte bulunuyorum. Muhterem mebus arkadaşlarım; bu müessif hale nihayet vermek için dairei intihabiyelerine kısa veciz ve en açık cümlelerle hakikati yazsınlar.

İkincisi : Muhterem arkadaşlar; bu tahrik, hainane bir surette, birde dışarıda devam ediyor. Haricte de neşriyatta bulunuyorlar, Hindistanda, Mısırdaki, Avrupa'da, Londrada - nerede islâm kulağına bir haber isal etmek ihtimali varsa - diyorlar ki asrı evveldenberi halifeyi tanımayanları, cümhuriyeti ilân etmek isteyenleri tedip etmek için İstanbul'a girdik. Biz, âsilere karşı Halifeyi muhafaza ediyoruz. Bizim maksadımız uzun müddet zavallı bir uyku içinde bunalan Halifeyi tahkim, âsileri tedip ve tenkil etmektir.

Efendim; islâm âlemi ki; bizim için en müessir, en mühim bir âlemdir. Nihayet hidayet yollarını yeniden bulmuştur, yeniden görmüştür. Onların hissiyatı; memleketi harap, turap bir halde zulüm altında, felâketin tesiri altında bırakan, hain, alçak, müstevlilere karşı, müteharrik bir haldedir efendim. İngilizler bu hareketi uyutmak ve İstanbul'a karşı takip ettikleri sui kasti setretmek istiyorlar. Meclisin ikinci vazifesi islâm ahaliye hitaben bir beyanname neşretmektir. İstanbul'un işgalindenberi, milletimizin Halifeye ve Padişaha karşı, bütün ananâtı diniye ve milliyesine karşı âsi olmasına imkân olmadığını, bir tek emeli olduğunu ve bu kutsî, yüksek emelinin de; doğrudan doğruya vahdet, şeref ve istiklâli millî ve Padişahımızın muhafazasından başka bir şey olmadığını islâm âlemine ilân etmektir.

REİS — Bu iki teklifi kabul buyursanız yarından itibaren yazarız ve tebliğ ederiz.

(Hamdullah Suphi Beyin teklifi kabul edildi.)

Not : 1. — Zabıt ve Kavanin Kalemi Celseiha fiye defterinin 2 sıra numarasında mevcut açıklama aynen aşağıya aktarılmıştır.

«Esasen Divan Kâtibi tarafından tevhit edilmiş ve Cevat ve Mehmet Beyler tarafından mukabele edilmiştir. Muntazamdır. Yalnız celsenin tatil edildiğine dair Reisin tebliğatı yok ise de, şekli müzakereden celsenin hitam bulunduğu anlaşılmaktadır.»

2. — Zabıtta geçen Fransızların teklifi, 58 nci Alay Kumandanı Vasfi Beyle Kuvayi Tedibiye Kumandanı Arif Beyin telgrafları maalesef zapta girmemiştir.

(1) Hamdullah Suphi Beyin sözleri tamamile zaptedilememiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Mayıs 1336 (1920) Salı

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULĀSASI	12	3. — BEYANAT	20
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	12	1. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında beyanatı.</i>	20:26
1. — <i>İstanbul'da bulunup Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanun.</i>	12:20		

Cilt : 1

13 ncü in'ikat - 2 nci ve 3 ncü celseler

ONÜÇÜNCÜ İNİKAT

9 Mayıs 1336 Salı

İkinci Celse

Açılma Saati : Badezzeval 03.30

REİS : Reisisâni Celâlettin Arif B.

KÂTIPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin B. (Bursa)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Sekizinci İn'ikat

1 Mayıs 1336 Cumartesi

Dördüncü Celse

Reisi Sani Celâlettin Beyefendinin tahtı riyaset-
lerinde; saat badezzeval 7 onbeşte, bilinikat Bolu ve
havalesindeki isyan hadisatı ile İzmir cephesi, Anza-
vur Harekâtı, Adana cephesi ve ahvali siyasiye hak-
kında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanattı
ve Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Beyin ahvali

siyasiye hakkındaki nutkunu takiben celsei hafiyeye
nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Haydar

Kâtip
Bursa
Muhittin Baha

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul
edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Davete icabetle Büyük Millet Meclisine il-
tihak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabulleri-
ne dair kanun.*

REİS — Efendim; bugün ruznamemize ithal edi-
len bir mesele vardır ki bunun celsei hafiyede mü-
zakeresi için rüfakayı kiramdam bir çokları takrir-
ler vermiş ve celsei hafiyede müzakeresi takarrür et-
mişti. Lâyihai kanuniyeyi okuyorum efendim.

Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak
Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine
Dair Kanun

1. — İstanbulun işgali üzerine daveti vakıya ica-
betle Ankarada Büyük Millet Meclisine iltihak etme-
miş bulunan mebuslar, badema, Meclisin sülûsanı,
ekseriyeti ârasile kabul olunurlar.

2. — Bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir,

3. — Bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet
Meclisi memurdur.

Celâlettin Arif
İzmit
Sırrı

Hamdullah Suphi
Yunus Nadi
Konya
Refik

Şeyh Servet

REİS — Bu mesele hakkında söz istiyen var
mı? Buyurun Sırrı Bey encümen namına.

SIRRI B. (İzmit) — Efendim; mevzubahs olan
mesele gayet basittir. Şüphe yok ki İstanbuldan ge-
len zevatı kiramı aramızda görmekle mübahiyiz.
Onları sinemize basar aguşu uhuvvetimizden ata-
mayız.

HİLMİ B. (Bolu) — Efendim; meseleyi kemali
ciddiyetle nazarı dikkate alınız. Meselenin şahsı-
ma da taallük etmesi itibarile neticede katiyen bir

fikir ve mütaleada bulunmıyacağım. Yalnız evvel emirde arkadaşlar tarafından anlaşılması lâzım gelen bir cihet vardır, ki kaza ve isabet denilen bir hal bana bu vazifeyi tevdi etmiş olduğundan onun için söz aldım. 25 - 26 tarihli Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bir telgrafta deniliyor ki; İstanbulda Meclisi Meb'usan âzasından fakat felâh grubu âzasından en mahrem meb'usların tesbiti rica olunur. - Hatırımda kaldığına göre böyledir. Kopyasını aradım bulamadım - «Tecavüze uğradınız. Meclise halâ devamınız bu tecavüz ve hakareti kabul etmiş olduğunuzu âleme ilân demektir. Binaenaleyh millet sizden katiyen bu gibi bir hal beklemez. Binaenaleyh Anadoluya savuşunuz. Savuşmak imkânını bulunuz. Beş on güne kadar Ankarada fevkalâde bir meclis in'ikat edecektir.» Bu telgrafı cuma gün almıştım. Cumartesinden itibaren en mahrem bildiğim arkadaşlarıma bunu tebliğe başladım. Akibet meclis feshedildi. Tabiatile benim de vazifem hitama erdi. Bu tarafa çekildim geldim.

Efendiler! Beyler! İzzeti nefis meselesi katiyen bertaraf olsun. Bu arkadaşlara ben tebliğ etmişim, filân arkadaşım kaçıp buraya gelmiş, filân arkadaşım katiyen gelmemiş. Arkadaşlarımızın bir çoğu hemen hemen tahsisatını almak, evlât ve ayaline beş on para bırakmak, kaçmak buraya gelmek derdinde idi. Namını daima hürmet yadettiğimiz arkadaşlardan Karahisar Meb'usu Ali Bey, hatta İngilizler tarafından tevkif edilmiş ise bu zaruret ve ihtiyacın kurbanı olmuştur. Bu kabil arkadaşlarımız parasızlık, ihtiyata riayet yüzünden İstanbulda kalmakla yarın Ankaraya geldikleri zaman kabul veya ademi kabul sülûsan ekseriyeti ârasından değil, tereddüt ârasından girerlerse acaba onların izzeti nefesine, onların haysiyetine riayet etmiş olur muyuz, olmaz mıyız? Tebliğ edilmiş olanlar tabirini kullanıyorum. Bilâkis diyebilirim ki tebliğ edilmemiş olanlar sülûsan ekseriyeti âra ile kabul edilebilirler. Ya kendileri görülemedi veyahut garip bir tesadûf olmak üzere tebliğ edemediğim bir arkadaşım bu gün tevkif edilmiş bulunuyor. Bunu arzetmekten maksadım kendisini lekelemek değil. Hiç kimse kanunun haricinde ne mefsedete, ne hafiye ve ne de vesaire olabilir, Şu halde Meclisten çok rica ediyorum. Bu iki cihet gayet eyi tetkik edilsin ve öyle karara raptolunsun. Bu tebliğ edilenlere mi şamil olmalıdır, yoksa tebliğ edilmeyenlere mi şamil olmalıdır. Bu tetkik edilsin, bütün maruzatımın üssülesası bundan ibarettir.

ŞÜKRÜ B. (Karahisari Sahip) — Efendim; ben-deniz böyle bir kanunun mevkii müzakere konması-

na bile taraftar değilim. Çünkü bu Meclis bizden evvel intihap olunan mebuslar ile bu defa intihap olunan zevattan mürekkep olup büyük bir vahdeti milliyeye, büyük bir tesanüt, bir ittihat ile memleketin mukadderatını kurtarmak için teşekkül etmiş ve ilk defa tebliğ edilirken bu hususu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nazarı dikkatten dur tutmamışlardır ki, onun için tebligatta : Meclisin dışarı tecavüz olması ve İstanbulun caniyane bir surette işgali üzerine eski mebusları da alarak şeraiti âtiye dairesinde intihap edilmek lâzımdır, deniliyordu. Heyeti Âliyeleri burada içtima ederken bu şerait altında toplanmıştır. O mebuslardan bir kısmını kabul ettiğimiz halde diğer kısmı hakkında böyle bir şey vazetmeğe acaba salâhiyettar mıyız? Acaba böyle bir tahdit doğru olur mu? (Salâhiyettarız sesleri)

İntihabat icra edilirken esasen bu kabul edilmiştir. Çünkü intihabat icrası hakkında bu bir şart idi. Eğer böyle bir şey düşünülüyorsa bundan evvelki ve içimizde bu gün beraber çalıştığımız arkadaşları da ittihazı karardan sonra almak lâzım idi. Bu bapta ittihazı karar etmezden evvel onları içimize alarak diğer rüfekayı kiram için böyle bir şey düşünmek her halde doğru bir şey olmaz. Onlar da milletin itimadını haizdirlər. Onlar da o daireye gitmişlerdir. Diğerleriyle aralarında fark yoktur. Haini vatan ve sui emel erbabı varsa biz bir kanun yaptık onunla tecziyesi lâzım ve vaciptir. Binaenaleyh bendeniz bu kanunun bilâ müzakere reddi hakkında reye vazedilmesini teklif eylerim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Efendim; ben-deniz nümune ittihaz olması lâzım gelen bu meclisten eski mebus yeni mebus diye her hangi bir şekilde meydana getirilen bu meselenin şanımızla, fevkalâdeliğimizle, vakar ve izzeti nefsi millimizle gayri kabili kıyas olduğu zannındayım. Bunun için, Heyeti Muh-teremeye arzedeceğim : Evvelâ şekli insaniyette ve sâniyen bütün hukukun ve mazbutatı esasienin şekli müdevveni olan kanuna göre olacaktır. Hayatta düsturu harekâtımız kıyası nefis olunca ve her birimiz kendimizi, bir takım kuyudat vazettiğimiz mebuslar yerine ikame edince göreceğiz ki birdenbire kıyası nefis düsturu değil, birdenbire aynı muameleye maruz kalmış gibi müteessir olacağız ve ağlıyacağız. Bu kanunun vaz'ına saiki aslı, maalesef ne takriri veren zat tarafından ve ne de kanunu tanzim eden encümen tarafından ve ne de kanunu tatbik ile mükellef olan Heyeti İcraiye tarafından gösterilmiştir. Esbabı mucibei hakikiyeye müstenit olmiyan kavanin

vaz'ında hikmet yok demektir. Hükümsüz kanun mucibi infisattır. Efendiler, biz İstanbula giden mebusları intihap eden müekkillerin vekiliyiz. O müekkiller hem bizlere hem onlara itimat bahşetmiştir. Onların mazharı itimadı olan vekilleri diğer vekillerin azletmeğe salâhiyeti esasısı yoktur. Takyit etmeğe hakkı yoktur. Biz onları azletmeğe kalkarsak kendi müekkillerimizi azletmiş oluruz. Dünyanın neresinde görülmüştür ki bu böyle olsun. Sâniyen, en esaslı mesele bir sülûsan ekseriyeti âra olursa kabul olunacak. Demek ki; iki şık var. Ya kabul olunacak veya olunmayacak. Olunmamasının esbabı gösterilecek. Bir mebusun mebusluktan iskatı için muayyen şerait vardır. Bu günün şartı da hiyanettir. Muayyen şerait kanunda müdevvendir. Kanunu esası ki her kesin, her hangi meslekte olursa olsun mebusluğunu kabul ediyor. Mutlaka başka bir tarafa bağlı olmazsa ve anarşi hâkim olursa orada yaşamak bir az müşkül olur. Biz kanunu esasının de fevkindeyiz, tabirlerini de sui istimal etmiyelim. Binaenaleyh bir mebusun müddeti hitam bulmadan veya bir cürüm veya cinayet ika etmeden mebusluktan iskat edilemez. Bir mütalea varit olabilir. Hâindir, veya davete icabet etmemiştir. Davete ademi icabet keyfiyeti bendenizce gayetle çürüktür. Çünkü gözümüzün önünde olmıyan bir çok hadisat vardır ki bir çok esbabı meşruayı havidir. Buraya iltihak etmek için yola çıktıkları halde kim temin edebilir ki parasızlıktan yolda kalmamışlardır? Bu zevat buraya geldikten sonra bizim huzurumuzda parasızlıklarını isbat edecekleri bizim ekseriyetimizi haiz olsunlar ve doğru mudur ki bir mebusun raporile isbate kıyam ettirelim. O mebus ki bizi intihap edenlerin vekilidir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki İstanbuldan gelecek mebusların mebusluğa derecesi alâkaları ve bizim arzumuz dairesinde hareket etmeyecekleri kanaati, mutlaka ademi icabet kaydına müftakir olamaz. Bir hiyanet meselesi mevzuahs olursa zaten yaptığımız kanun o kadar şamildir ki bu mevzuahs bile olamaz. Hatta bizim içimizde yaşayan ecnebilere bile şamildir. Siyaseten kabili tatbiktir. Yalnız elverir ki her kesin masuniyeti esas kavanini şeriye ve esasiyemiz mevcut iken öyle bir iki adamın sözüyle, iğvaatı ile, ne bir mebusu ve ne de bir ferdi kurban etmiyelim.

En son olarak bir mesele vardır. Bilfarz buraya gelipte mebusluğu kabul olunamıyan bir zatın artık bu memlekette hakkı bakası yoktur. Milliyetten tardolunuyor, demektir. Çünkü ademi icabet esbabını dermeyan eder. Fakat bizleri ikna ederse bin türlü şeyler içerisinde o vakit kabul olunuyor. Onun

için bendeniz gerek vahdeti ve gerek Meclisimizin vekarını temin noktai nazarından, gerek izzeti nefsi şahsiyi ve gerek kavanini esasıyi ve gerek müekkillerin bizler üzerindeki hukukunu çinememek için bu kanunun heyeti umumiyesinin müzakeresinin temadi etmeksizin reddini teklif ederim. Nazarı dik-katinizi celbetmek istediğim çok mühim bir nokta daha vardır. O da Fransada en son muharebe yapılp-ta cümhuriyetin zaferile nihayet bulduğuna kadar, zannediyorum bütün arkadaşlar hatırlarlar, cümhuriyetin tehlikeli olduğu bahsolunur. Efkârın, eşkâli idare hakkında kâfi derecede münevver olduğu bir memlekette halâ cümhuriyetçiler korkuyor idiler, ki aceba gayri cümhuriyetçiler muvaffak olurlar da cümhuriyeti iskat ederler mi diye? Biz belki bir şekli idare tesis ediyoruz. İstiyoruz ki halkın hâkimiyeti, milletin hâkimiyeti fikirlerine alıhsın ve millî hâkimiyet esasları bu memlekette takarrür etsin. Bunun bir şartı vardır.

Muhterem arkadaşlar; halkın hâkimiyet ve itibarile her hangi eşkâl ve eşkâle karşı bizim azamî hürmet göstermemiz lâzımdır. Mebusların şeref ve hay-siyeti etrafında nakise iras edecek bir tedbir aldık mı emin olunuz ki arkadaşlar ziyanını görecektir şahıslar değildir, kendileri değildir. Ortada delâlet ettikleri bir şekli idare vardır. Doğrudan doğruya onun şerefini tenkis ederiz. Öyle ise arkadaşlar bizim haklı olarak düşünebileceğimiz bir şey vardır. Eğer buraya gelen millet vekili hakikaten delâleti kâfiye ile töhmet altında olabilecek bir adam ise hiyaneti vataniye kanununu en şedit surette kendi aleyhinde tatbik edersiniz. Kendisine memleketinde müdafaa noktai nazarından verilen vekâleti sui istimal ettiğinden dolayı memleket aleyhinde kullanmış olmaı dolayısıne mahkûm edersiniz. Fakat siz yine bir kanun vazet-tiniz, siz esaslar koydunuz. Dediniz ki İstanbuldan çıkan fetvalar keenlemyekündür. Ne için? Çünkü İstanbulun makamı iftasını, İstanbul Hükûmetinin mukarreratını tanımıyız dediniz. Çünkü İstanbul Hükûmeti İngiliz idarei örfiyesi altında bulunan bir memlekettir. O halde nasıl oluyor, padişah makamından tutunuzda makamı iftaya varıncıya kadar hakkı ihtiyar yoktur, dediğiniz halde mebuslar hakkında hiyanet tasavvur ediyorsunuz. Siz bu esasa inanıyorsanız o İstanbula dahil olan onun içinde mevcut olan mebuslarınız da ihtiyarını az çok zayi etmiş bir vaziyettedir. İstanbul cebir ve kahir altına girmiş bir memlekettir. Kimse orada haizi hürriyet ve muhtariyet değildir. İstanbuldan çıkan mebus eğer mad-di surette hiyaneti vataniye töhmetini haiz ise me-

busluğun şerefi tamamen mahfuz tutulmak şartile onun şahsını kanunun önüne sevk ederiz, kendi mahkememizin önüne sevkederiz. Umuru adliyeeye ait olan encümenin huzuruna koyarız. Mahkeme teşkil ederiz. Kendisinin en şedit surette tecziyesini oradan talep ederiz. Fakat millet tarafından tevki edilmiş adamı nasıl olur da siz buraya yanınıza kabul etmezsiniz. Bir mebus namussuz mevkie konulursa öldürmek daha eyidir. Tarafınızdan tardedilmiş ise kendisi dairei intihabiyesine karşı ne mevkiindedir. Manen öldürmek maddeten öldürmek demektir. Milletimizin muhtelif kısımları tarafından intihap edilmiş adamlarız. Hayatımız maddî, kat'î bir surette tebeyyün edinciye kadar mebusluğun şerefini taşıy namuskâr adamlarız. Zıddı tebeyyün ettiği takdirde vazettiğimiz kanunla tecziye edersiniz. Taki üzerimizden memlekette tesisini deruhde ettiğimiz yeni tarzı idarenin aleyhinde bir cereyan hasıl olmasın. Sui tesir meydan bulmasın.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Efendim, encümenlerde olan karara akalliyete ittibaa mecbur olduğumuz için ben de imza koymuştum. Karar bu tarzda alınmamak merkezinde idi. Firar ettiğimiz gece İstanbulda, diyebilirim ki, firar kanallarının kapıları kapandı. Karakol kumandanlarını dinlemiyerek atlادılar. O veçhile teşrif buyurdular. Bu ciheti hatırlatmak isterim. Kendilerine yolda tesadüf ettik. O jandarmalar karakol kumandanını bile dinlemiyorlar. Arzetmek istediğim malûmat bundan ibarettir.

TAKİ EF. (Sivas) — Millet tarafından intihap edildik. Kendilerinin sunu ve taksiri olmaksızın onları mes'ul ve muatep tutmaktan ziyade ben arkadaşlarıma geciktik diye nasıl bir sual irat edebilirim, bu caiz değildir. Biz onların ilhakı için çalışmak lâzım gelirken onları bir takım kuyut ve şurut ile bağlamak insafsızlıktır.

Bunların kabulü için tas'ibat göstermek düşmanlarımızı memnun ve müstefit etmeğe sebep olabilir. Her halde bu kanunun mevkii müzakere vazedilmesini teklif ediyorum.

MUHİTTİN BAHA B. (Bursa) — Şimdiye kadar buraya teşrif etmiş mebusanı kiramın ne hukukuna, ne de başka bir şeyine tecavüz edeceğim. Sözlerim bedendişliğe hamledilmesin. Fakat ahiren İstanbuldan gelen ve bu kürsüde ismini söylemek lüzumuna kail olmadığım bir zat, ölüm tehlikelerine maruz kalan bir zat İstanbuldaki mebusandan bir kısmının Ferit Paşa Hükûmetine temayül ettiğini iddia ediyor. Hariçte yine bazıları vardır ki buraya gelen zevatı kiramın tayin edemeyeceği adette mebusanın

o cereyana kapıldığını söylüyor. Farzedelim ki bu doğru değildir. Onlardan yirmi yirmi beş kişi buraya gelipte bizi ifsat edecek değildir. Fakat bir mesele var ki efendim gayet mühimdir. Buraya gelmek esbabı mevcut değil mi idi ki şimdiye kadar gelmediler. Bu Meclis bir aşkı milli, bir aşkı vatan meclisidir. Buraya her kes tehlikeyi göze alarak koşa koşa ve vaktile geldi. İstanbulun bu zevk ve safalı zamanında orada bulunarak buraya koşmayanların bilâhare buraya gelmek için hak ve salâhiyetleri olmaz. Böyle bir iddiada bulunamazlar. Bizim maneviyatımız, bu heyeti muhteremenin (maneviyatı gittikçe yükselip) (1) dururken, gittikçe kırılmaz bir zinciri azim ve âmâl husule getirip dururken otuz kırk kadar zaifülirade adam gelsin. Bırakınız ki ben müsaadatta bulundum. Arkadaşlarım müttefikan hatta Hamdullah Suphi Bey de dahil olduğu halde diyorlar ki Meclis içerisinde beş altı kişi gayet şüphelidir. Bu beş, altı kişi buraya gelir ve işi bozarlarsa ve işi bozmak çok güç bir iş değildir efendiler (*Bozarlara, bozamazlar sesleri*). Hakikati söylemek lâzımdır. Bozarlara. 15 - 20 arkadaşın hatırını saymak için memleketi tehlikeye, âmali milliyemizi tehlikeye koymayalım ve buna da bizim salâhiyetimiz yoktur. Bu günden itibaren meclisimiz tamamdır. Kimse kabul edilmeyecektir demek lâzımdır. Bir aya kadar gelmeyenleri Meclis kabul etmeyecektir, diyebilirsiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bendenizden evvel beyanı mütalea eden tekmil rüfekanın gayet kıymetli olan mütaleatını takdir ederim. Bendeniz meseleyi daha basit görüyorum. Hiç bir vakitte millet tarafından mebus intihap edilen zevatın kadir ve kıymetlerini tenzil etmek, tenkis etmek taraftarı değiliz. Yalnız hallolunması lâzım gelen ufak bir mesele var. İtiraf etmek lâzımdır ki bu güne kadar henüz Meclisi Âliye dahil olmamış ve fakat mebus sıfatını taşıyan bir takım adamlar İngilizlerin parasile milletin içerisine girip ifsadata memur edilmişlerdir ve bunlardan bir çokları Meclisi Milliye değil, Büyük Millet Meclisine gelmek üzere değil, vatanın şurasına burasına gidip masum milletimizi ifsada memur edilmişlerdir. Binaenaleyh bunlar sellemehüselâm gelip burada oturabilecekler mi? İçimize gelip oturduktan sonra mahpushaneye götürmek ister miyiz? (*İstemeyiz sesleri*) Mebus sıfatını haiz olarak gelen zat buraya dahil

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

olur. Buraya dahil oduktan sonra mukadderatı millet ve memleketi eline alacaktır.

RAGIP B. (Kütahya) — Hilmi Bey, tebliğe ben memur idim. Paşa Hazretlerinin telgraflarını ben tebliğ ettim. Tebliğ edilmeyenler ise zan ve şüpheli duruyor, dediler. Bu telgrafı bendenize teklif etmediler. Binaenaleyh tebligat yolile ifa edilmemiştir. Kanala, geçide gelince sizi bütün varlığım ile temin ederim ki İstanbulda hal bütün Binaenaleyh kanal hakkında o kadar çirkin rivayetler var idi ki İngilizler tel örgülerle örmüşler her geçen oraya düşüyormuş. El-yevm aç biilâç kimseler oradan çıkamıyormuş. Şöyle oluyormuş, böyle oluyormuş gibi sözler vardı. Başlarında bir nefer varmış. Çıkarmıyormuş. İşte bilmem, kapanlar varmış, müthiş rivayetler dönüyordu. (*Olva-kitte sadaları*) Şimdi daha ziyadedir. Çünkü o vakitki vaziyet ile şimdiki vaziyet arasında çok fark vardır. İstanbuldan çıkmak meselesi çok müşkül idi.

İstanbulda deveran eden rivayetlerden hiç birisinin asıl ve esası yokmuş. İkincisi efendiler bu kanunu yapmakla badema hiç bir mebus buraya gelmesin, demektir. Çünkü artık mebuslardan hiç birisi kendi şeref ve haysiyetini tecrübeye koymak istemez. Binaenaleyh böyle bir kanun yapmaktan ise Meclise girmek hakkından mahrumdur diye bir kanun yapmak daha eyi olur. Vakıa bir kısım arkadaşlarımız buraya girmek şerefinden mahrum olacaktır, fakat Meclisin ahengi hakkında şüphe hasıl oluyor. İstanbuldan gelecek üç beş mebus meclisin ahengini ihlâl ediyorlar gibi bir takım şüpheden Meclis varestedir.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Efendim, bendeniz hiç bir şahıs hakkında şakkı şefe etmeyeceğim ve edemeyeceğim. Çünkü eşhas hakkında söz söylemek esasen bizde memnudur. Ancak ortada amali millet var. Amali millete hizmet edecek zevat milletin sertacı iptihacıdır. Amali millete hizmet etmeyecek zevat bu günkü buhranı geçirdiğimiz devreler içinde milletin evlâdı olmak itibarile bir yeni rütbeye vasıl olamaz. Hayatını bu milletin istiklâline hasretmiş olan efradı millet bu gün milleti burada toplamağa azmetmiş ve bu günden itibaren de her tarafa ilânatta bulunmuş ve bu ilânatı yaptığı kendisinde de kanaat hasıl olmuş, bundan dolayı bütün memalik Ankarada kendi mukadderatını tayin etmek ve düşmanların vuku bulan muhacematına set çekmek için bir Meclis hazırlamış ve o Meclise âzalarını intihap ederek göndermiş. Fakat buraya gelen Âzayı Kiram evvelce intihap olunan Âzayı Kiramın intihap kanu-

nundaki salâhiyetin fevkinde bir intihapla buraya gelmiştir ki meclisi idareler, müdafaai hukuk cemiyetleri muntahibi sâniler dahil olduğu halde intihap olunmuş, vatani kurtarmak için ilk fırsatta burada isbati vücut eden ve kabul hakkındaki teklif te öyle bir teklif idi ki : Sizin salâhiyetinizden fevkalâde olan salâhiyetten o mebuslara da vermek lâzımdır. Zira bunların salâhiyeti sizin salâhiyetinizden noksandır, buyrulmuştu ve heyeti muhteremede vekâleti mutlakasına binaen o arkadaşları içerisine aldı ve o salâhiyeti de verdi. Yani o mebusu muhteremlerin kendi şahsiyetleri arkadaşlarımızın şahsiyetleri fevkinde muhteremdir. Çünkü onlar mücadele vataniye için her türlü tehlikeye karşı çıkmış, yolda ölmek, öldürülmek, tutulmak, götürülmek tehlikelerine rağmen buraya gelmiştir. Biz burada münakaşasında bulunduğumuz kanunla hiç bir şahsı nazarı itibara aldığımız yoktur. Âmalı milliyeyi nazarı itibara alıyoruz. Buraya toplanmış ve evlât ayalini terk etmiş, her türlü işini gücünü milletin istihlâsı, Halifenin istihlâsı için terketmiştir. Biz açık kapı bırakıpta içimize bir şekil münafikane ile girerek bu milletin istiklâlini öldürmek isteyenleri hiç bir zamanda içimize kabul edemeyiz. Söz sihribeyan gibidir. Bizi tesmim ederek fena maksatlarına vusul mümkün değil midir? Binaenaleyh bu imkân dünyada mevcut olduğu takdirde, karınca isede gayet büyük tanımak lâzımdır. O hasma karşı elimizde bir kuvvet koymalıyız. Gelecek arkadaşlarımıza bir zaman tahdit etmeliyiz. Falân zamana kadar gelirler, dahil olabilirlerse ve bu heyeti muhteremenin sülûsanı da onların vatanperverliğine kail olabilirlerse o suretle kabulünü teklif ediyorum. Müzakereye nihayet verilsin.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Pek muhterem Reisimiz Celâleddin Arif Bey teşriflerinde beyanatı âlilerinde Meclisin ne suretle dağılmağa mecbur olduğunu izah buyurdular. Sonra Paşa Hazretleri İstanbuldan kaçıp gelebilecekler hakkında gösterilecek teshilâtı keza Meclise irat buyurdular. Bununla beraber gelebilenler geldiler. Demin refiki muhterememiz Şevket Bey buyurdular ki biz intihap edildiğimiz sıralarda heyeti temsiliyeden verilen talimata İstanbuldan gelebilen mebuslar da dahil olmak şartile her livadan beş âza intihap edildik buyurdular. Gelebilen tabiri var idi. Gelebilecekler yok idi. Bu güne kadar aradan bu kadar zaman geçti, gelebilenler geldi. Gelemeyenler gelmedi. Şu halde bundan sonra gelebilecekleri de Meclise bırakmakta, Meclisin içerisindeki tesanüdü ihlâl için (açık kapı bırak-

mak tehlikesi) (1) vardır. Müfit Efendi buyurdular ki bir müddet tayini lâzımdır. Bu müddeti tayin ettiğimizi İngilizler haber alırlarsa içinize bu müddet zarfında her halde iltihak edecek adamlar gönderecekler. Meclisin inzibatını ihlâl için böyle adamlar göndermeyecekleri ne ile sabit? Mademki Meclis in'ikat edeli bir çok zaman geçti. Pek çok zevat ta gelmektedirler. On mayıstan sonra geleceklerin Meclise kabul olunmaması iktiza eder.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip) — Efendim, Paşa Hazretleri mühim bir noktayı Meclisin enzarına vazettiler. Bu hakikaten şayanı nazar, şayanı teemmül bir meseledir. Bu böyle olmakla beraber buna bir şekil düşünmek lâzım. Ben buna bir şekil düşünüyorum. Elbette İcra Vekilleri bu kabil eşhas hakkında bazı malûmatı haizdirler. Nitekim Paşa Hazretlerinin burada buyurmuş oldukları bu ifade böyle malûmatı haiz olduklarını gösteriyor. Bu kabil zevat mademki kendilerince malûmdur. (*İsim söylenmez sadaları*). Efendim; malûmdür demekten mak-sat zan ve şüphe vardır. O zevat hakkında buraya daha dahil olmazdan evvel Meclise bunların hakkındaki istidlâlât ve istihbaratını verir. Daha Meclise dahil olmadan evvel onun hakkında kuvvetli delâil varsa elbette Meclisi Âliniz, hakkında kanunu tatbik eder. Sonra bir kısım hakkında kabul etmemek bir tenakus teşkil eder. Bu pek garip olur. Biz bütün kararlarımızda bir vahdet göstermeliyiz. Zaten memleketimizi vahdet ve tesanüt ile kurtaracağız. Bendeniz zannetmiyorum ki böyle beş on İngiliz parası ile satılmış, kokmuş vicdanlar bu Meclisin azim ve iman ve iradesini ihlâl edebilsin. (*Eder sesleri*). Kat'iyen olamaz efendim. Beraeti zimmet asıldır. Her kes hakkında beraeti zimmet asıldır. Vatan hakkında da aynı şey varit olabilir; fiil mevkii sübute gelinceye kadar hepimizinde böyle düşünmemiz icap eder.

MAHMUT CELÂL B. (Saruhan) — İlk gelip huzuruza çıkan arkadaşlardan birisi bendenizim. Fakat görüyorum ki mesele muhtelif cereyanlar aldı. Onun için gördüklerimi ve İstanbuldaki vaziyeti ve kanaati hususiyemi arz mecburiyeti hissettim. Maruzatıma iptidardan evvel mütavassıt bir şekli Heyeti Muhteremenize teklif edeceğim. Sureti kat'iyede sülûsanı ekseriyet öne sürülüyor ve bunda ısrar ediliyor. Bunun tehlikeli bir yol olduğuna kaniim. Meselâ İstanbuldan buraya gelmesini arzu ettiğimiz ma-

lûmatından, irfanından, kudretinden istifade için sırtımızda bile getirmeğe razı olduğumuz bazı zevat vardır, ki her hangi bir noktai nazar karşısında burada sülûsanı ekseriyeti kaybetmiş bulunurlar. Sülûsanı ekseriyet pek kudretli bir kayittir. Sonra bazı arkadaşlar diyorlar ki : Biz İstanbuldan gelecek zevat için bir müddet tayin edelim. Binaenaleyh o müddetin hitamında kabul etmiyelim.

Bunu tatbika filen imkân yoktur. Muhtelif zevat ile temas eder bir arkadaşınızım. Yola çıkıncaya kadar bütün arkadaşlarımızın geçtiği kanaldan lâyikile haberdar değildim. Ve aynı zamanda İstanbulda açık ve serbest gezdiğim halde hiç bir şey olmadı. Şu halde benim ilk vazifem şahsımı sıyanet ve ondan sonra kaçmanın tarikını aramak idi. Ve sureti mutlakada eminim ki burada sizinle beraber çalışmak için can atan bir çok arkadaşlarımız sureti firarı ve tahlisi nefsi temin edemedikleri için bizzarure oturuyorlar. Ve bu gün o kanal da maalesef kapanmış bulunuyor. Malûmatından, zekâsından, irfanından sizin kadar emin olduğumuz arkadaşlar, lizaruretin orada oturan arkadaşlar bizim tayin ettiğimiz müddetin mürurunda gelmediği zaman; efendi biz seni istiyoruz, diyebilecek miyiz?.. İkinci sureti mutlakada her gelenin kabulü taraftarı da değilim. Zira Meclisi Mebusan burası gibi değildir. Orası muhtelif kanaat sahibi siyasi adamların merkezidir. Burası muayyen bir maksada doğru yürüyen zevatın mecmaidır. (*Kanaati siyasiye burada caridir sesleri*) Bilûmum fırka cereyanlarından âzade mütesanüt bir mahaldir, İstanbulda... (*Fırkacılık yapma sesleri*) Müsaade buyurun efendim, bendeniz fırkacılık dersini kimseden alacak değilim. Aynı zamanda şuna da eminim ki pek az kimseler, Meclisi Mebusana dahil olmuş muhtelif kanaat sahiplerinden pek az kimseler bizim takip ettiğimiz sâlim tarikte değildiler. Yalnız kendileri için samimî kanaattır. Belki telâkkiyat, belki ifsadat tah-tında müstetir, arkadaşımın tekrar ettiği İngiliz paralarıdır. Herne olursa olsun bizim burada takip ettiğimiz kanaati siyasiyeye muhalif kanaat besleyen mebuslar vardır. Şu halde onların selamehüselâm buraya gelipte sizi intihap eden müntehipler beni de intihap ettiler, sizinle aynı safta bulunacağım dediği zaman bizim onu kabul etmemiz doğru değildir. Çünkü o namuskârlık değildir. Burada ki harekâtımız muayyen değildir. Doğrudan doğruya fikri âcizanemce bunu hey'eti icraiye'nin takdirine bırakmak lâzımdır. Ve hey'eti celilenizden ahzû kuvvet eden hey'eti icraiye elbette vesaiti istihbariyeye maliktir. Ben, beni meclise takdim edecek bir makam

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

bulacağım zannında idim. Veyahut salâhiyettar olan her hangi bir zat bu Saruhan mebusudur, arkadaşlar size takdim ediyorum denilecek zan ediyordum. Fakat benden kimse vesika istemedi ve elân sizinle beraber çalışıyorum. Kuvvei icraiye'nin İstanbuldan gelecek zevatı Hey'eti umumiyeye takdimini usul ittihaz edersek pek güzel hareket etmiş oluruz. Tarafeynin endişesi zail olmuş olur. İşte maruzatım bundan ibarettir.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Muhterem arkadaşlar, iki nevi mebus var. Birinci nevi mebus salâhiyeti fevkalâde ile gönderilmiş mebuslar, ikinci nevi mebuslar ise sıcak cisimden soğuk cismin salâhiyet aldıkları gibi fevkalâde salâhiyeti olanlardan kendilerine biraz salâhiyet verilmiş. Meclis iki mütefavit dereceye ayrılıyor. Fevkalâde ve daha dun neviden olanlar... Bendeniz öyle zannediyorum ki aramızda bir zerre fark yok. Acaba fevkalâde kelimesi arkadaşlarımızın vazifesi noktai nazarından kendilerine hangi kabiliyetleri ihsas ediyor. Dükkânların üzerinde millî perükâr diye okursunuz. Rica ederim perükâr kelimesini kaldırırsanız perükâr saçınızı başka türlü kesecek... Arada hiç bir fark yoktur. Bu kahr altına düşmemiş olsaydı her hangi bir sebeple Ankaraya salâhiyeti fevkalâdeyi haiz mebuslar denmiyecekti. Ondan sonra İstanbul bu vaq'aya uğrayıpta hükümetimizi kaybetmiş olmya idik biz sizin kullandığınız salâhiyetleri haiz olmayacak mı idik. O halde efendim, intihap noktai nazarından teşkilâtı milliye reyini vermiş demek ne demektir. Arkadaşlar aynı adamlar diğer mebusları intihap ettikleri gibi.. (Yok yok her kes reyini vermiştir sesleri) Hakkı intihabı haiz olanlar teşkilâtı milliyeden olsunlar, belediye'den olsunlar reylerini vermişlerdir. O halde bu derece farkını biz İstanbuldan gelen arkadaşlarımız yeniden intihap edilmiş olan arkadaşlarımızdan rica ediyoruz. Bizim üzerimize yafta yapıştırıp birinci, ikinci diye bizi ayırmassınlar. İkinci diyorlar ki aramıza bir kaç müfsit karışırsa muhterem arkadaşlar bildiğimiz pek sarıh şeyler vardır. İmanın kuvveti zit kanaatlara çarptığı zaman anlaşılır. Memleket meseleleri hakkında muayyen imanımız var ise bilfiil göstereyim. Yoksa bizi düçarı zayıf ederler, bizi ihlâl ederler. Yaşı başı olan ve tecrübe görmüş bir adamla üç tane müfsit bir araya gelirse zit kanaatlara çarparak hakikat meydana çıkar. Bir tehlike yoktur efendim.

FERİT B. (Çorum) — O nazariyedir...

HAMDULLAH SUPHİ B. (Devamla) — Bilhas- sa Paşa Hazretlerine cevap veriyorum. Heyet mev- zubahs olduğu zaman buradaki mütehasısların az- lığından bahsediyorlardı. Falanca olsa idi, diye be- yanı arzu ediyorlardı. Acaba diyebilir miyiz ki Ana- doluda teşkil etmek istediğimiz hükümet noktai na- zarından azami derecede ihtisas adamlarından mürek- kep diyebilir miyiz?..

Sonra, yine kendileri icra kuvvetinin başında ol- mak üzere mıntakadan aldıkları haberler, mekteb- ten gelen talebeler ve bir takım muharrirler yol bu- lamamaktan dolayı orada toplanmışlar duruyorlar. Bir takım mebuslar vardır ki bu yoldan gelmek im- kânı bulamadıklarından dış yolları intihap etmişlerdir. İtalya tarikını ve açık denizleri... O halde bir hu- lâsa olmak üzere arz ediyorum. Namus hakkında şüp- he etmek için elimizde delâili maddiye olmyan hiç bir ferde karşı bir şeyde bulunamayız. Beraeti zim- met asıldır. Paşa Hazretleriyle bizim noktai nazarımız arasında bir fark yoktur. Şüphesiz haberi en fazla alacak bir mevkide bulunuyorlar. En şedit surette tecziye edelim, fakat kapımızdan içeri giren bir ar- kadaşa dur, senin namusunu tecrübe edeceğiz, deme- ğe salâhiyetimiz yoktur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Bu maddei kanu- niyeyi yazanlar hakikaten çok düşünmüşlerdir. Ben İstanbulla intihap edilen mebuslardanım. İstanbulla gitmedim. Lâkin İstanbulla giden mebusların bazıları teşvikle çok denaetler yaptılar. Ezcümle Malatyada da böyle oldu. Malatyaya gelen bir Binbaşı Türk- lük unvanile memleketi hercü merce bıraktı. O her- cü mercü esnasında Vali Ali Galip, Halil Harami iki şık üzerine hareket ettiler. Şıkkın birisi Vali Ali Ga- lip Sivasa ve askeri kumandanı Halil Harami kürt- leri iğva ile, İngilizlerin parasile Padişah oluyor. Pa- dişah olmak için de bir mebus intihap ediyorlar. Ve bizim memleketimiz de iki mebus çıkıyor. Diyorlar ki heyeti teftişiyeniz tarafından müsaade buyrunuz Paşa hazretlerinin himmeti fevkalâdeleri ve gayret- leri ile bu memleketteki ifsadat ref edildi. Elimize ve- rilen vesaikta deniliyor ki «benim ve arkadaşım Ha- cı Mehmet efendinin mebusluğu hakkındaki mazbata- yı gayri kâfi gördüğümden tavziha lüzum görüyo- rum, Malatyanın...» bu şerh şubat iki tarihinde ve- riliyor. Bu kanuna eşeddü lüzûm vardır. Evet haki- katen gelecek mebuslar evvel emirde heyeti icraiye tarafından hafi tahkikat icrasından sonra ellerindeki

mazbata Büyük Millet Meclisine veriliyor. Büyük Millet Meclisi hafi tahkikatta hiyaneti vataniye görmediği takdirde Meclis onu ya nısıf veya sülüsân ekseriyetle kabul eder. Ben bu fikirdeyim.

REİS — Takrirler okunacak. Refik Şevket B. ve rüfekasının takriri :

RİYASETİ ALIYEYE

Lâyiha Encümeni tarafından tanzim ve mevkii müzakereye vazolunan (Mebusların sureti kabulü hakkındaki teklifi kanuni) nin esbabı muhtelifi atıyeye binaen bilâ müzakere reddini talep ederiz :

Evvelâ — Umum mebusanın müntehipleri birdir. Binaenaleyh her hangi bir mebusun kabulünü reye vazetmek müntehiplere ademi itimat demektir. Daha doğrusu hakkı tevkili inkârdır.

Sâniyen — Gerek evvelce ve gerek bilâhare intihap olunan mebuslar arasında müşterek ve mütesanıt duygu ve efkârın her tarafa izharile mükellef Meclisi Millimiz, bu şekilde bir tariki müzakere ihdasile mebuslar arasında bile istihsali maksat hususunda şüphe ve tereddüt bulunduğu kanaatini ilân eder bir vaziyete düşecektir. Bu ise pek büyük bir hatayı siyasi ve millidir.

Sâlisen — Neşir ve mevkii tatbika vazettiğimiz (Hiyaneti vataniye kanunu) bütün efradı millete ve hatta memleket dahilindeki ecnebilere bile şâmil ve nafizdir. Bir taraftan hiyanetin sureti tecziyesine dair kanun vazetmiş ve bunu mevkii tatbika koymuş iken mebusan hakkında ayrıca tevehhüm âmiz bir kaide ve kanun vaz'ı Meclisin ciddiyet ve azametile mütenasip değildir.

Rabian — Büyük Millet Meclisi Âzaları, mukadema intihap edilen mebuslar ile teşriki mesai etmek üzere intihap olunmuşlardır. Meclisimizin bir karare de bu cihet teyyüt etmiş iken şimdi Büyük Millet Meclisimizin âzasından olan zevat hakkında yeniden bir karar ittihazı hiç bir zaman muvafık olmaz.

Hâmisen — En kat'i ve muhik desatirdendir ki bir mebusun sıfatı mebusiyeti, ancak ya müddeti içtimain hitamı, ya Meclisin meşruan feshi, veya ceraimi malûmeyi irtikâbile müntezi olur. Bu kavait haricinde emsali namesbuk bir cihet ihdas ederek elde mevcut kavaninden azamî istifadeye kıyam eylememek, yarın buna mümasil daha bir çok tekalif karşısında bulunmayı icap ettiğinden, mezkûr teklifi kanununin haysiyet ve vekar ve hukuku Meclis na-

zarı dikkate alınarak bilâ müzakere reddini arz ve talep ederiz.

6 Mayıs 1336

Saruhan	Niğde	Niğde
Refik Şevket	Zeynel Abidin	Mustafa
Niğde	Niğde	Konya
Vehbi	Hilmi	Arif
Niğde	İzmir	Sinop
Hakkı	Mustafa	Hakkı Hami
	Erzurum	
	Hüseyin Avni	

REİS — Malûmu Âliniz bu esasa taallük eder bir meseledir. Bunun için bunu sülüsân ekseriyetle...

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Takarrür etmemiştir Reis Bey.. Lâyiha Encümeni bu esasat daire-sinde bir çok işler görmüştür.

REİS — Bu ciheti Meclisi Âlinizin reyine vazederiz. Eğer sülüsân ekseriyeti kabul ederse...

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Kabul etmedik ki sülüsân ekseriyet mevzubahs olsun...

REİS — Yani bu cihet varidi hatırdır. Bu cihet hakkında söz...

BİR MEBUS B. — Bir mebusu kabul edip etmemek ve sonra kanunu esasiyi Meclis kabul etmemesi de sülüsân ekseriyet... (Gürültüler)

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Sülüsân ekseriyet aranması lâzımdır.

REİS — Efendim, demin okunan Refik Şevket Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın... (Eller kalktı). Ekseriyet yoktur.

Bu kanunun heyeti umumiyesi hakkında söylenen sözler bitti. Takrirleri okuyunuz.

RİYASETİ CELİLEYE

İstanbuldan gelecek mebus arkadaşlarımızın heyeti icraiye ile temaslarından sonra yine heyeti icraiyece Meclise takdim edilerek vazifeye iptidar ettirilmesi hususunun usul ittihazını teklif ederim.

Saruhan

Celâl

REİS — Efendim, bu takririni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olundu efendim.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Büyük Millet Meclisini teşkil eden âzaya mebusan tahsisatı misillü tahsisat itası lüzumunun reye vaz'ını teklif ederiz.

Çorum	Diyarbakir	Afyon Karahisar
Fuat	Hacı Şükrü	Hulusi

REİS — Efendim, bu tavrı kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

**BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE**

Büyük Millet Meclisi Reisi ile heyeti icraiyyeye dâhil olan vekillerin tahsisatının diğer mebusinin al-

dıkları tahsisatın aynı miktarında olmalarını teklif ederim.

Ankara 9 Mayıs 1336
Mustafa Kemal

REİS — Efendim, -bu tavrı kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi.
Efendim, celseye nihayet veriyorum.

Üçüncü Celse

REİS — Celâleddin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin Baha B. (Bursa)

3. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriyeye ve siyasiye hakkında beyanatı.*

REİS — Efendim celseyi küşat ediyorum, söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerininindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bir kaç gündür vaziyet hakkında arzı malûmat etmeğe vakit bulamamıştım. Bütün rüfekayi muhteremenin; içinde bulunduğumuz vakayeye ait bazı malûmat ile tenvirini pek faydalı gördüğüm için şimdi muhtasaran arzı malûmat edeceğim. Maruzatım hakayika müstenittir.

Geçenlerde vaziyeti izah ederken demiştim ki; insanın ikinci günü Arif B. müfrezesi, Çarşamba civarındaki usatı tedip ettikten sonra Mudurnuya gitmek emrini almıştı. Bu hususta icap eden tertibat daha evvel yapılmış ve kendisine tebliğ edilmiş idi. Fakat bu sırada Düzcede bir isyan çıktı ve Arif B. Çarşamba usatını tedip ettikten sonra, kendiliğinden verdiği bir kararla doğrudan doğruya bir gece yürüyüşle şimale doğru hareket etti ve iki mayıs günü Bolu civarına vasil oldu. İcra edilen müsademede Arif Bey muvaffak oldu; usatın elinde bir cebel topu vardı onu aldı, iki mitralyoz vardı onu da aldı. Boluyu işgal etmişti. Bu gece harekâtı esnasında tabii ve muhtemel olan hususata karşı da tedabir ittihaz edilmişti. Çerkeşte, Yabanabatta gayet müdebbirane hareket ettiği için, Arif Bey Bolunun içinde

Boluya üç saat kadar bir mesafede ve cenup tarafında arkasını dağlara vererek intihap ettiği bir mevzide bulundu. Bizim İzmit havalisinde bulunan müfrezelerimiz ancak ayın beşinci günü hareket etmişlerdi. Arif Beyin Boluya dahil olması üzerine bu müfrezelerin bir an evvel Gerede istikametinde yürüyerek birleşmeleri lâzımdı. Bu esnada da Arif Bey müfrezesine taarruz vaki oldu. Muharebe 4 mayıs günü sabahtan akşama kadar devam etti. Bu müddet zarfında Arif Bey, mevziinin muhkem olması sayesinde mukavemet ve mukabele ile usatı mevziine yanaştırmadı, hücumlarını def ve tardetti. Ancak Arif Beye imdat edecek kuvvetlerin vusullu daha iki üç güne mütevakkıf idi ve bunun için 4/5 mayıs akşamı gurubu şems ile Arif B. mevziinden cenubu şarkiye doğru çekildi. Çekildiği mahal Karadoğan denilen bir mevkidir. Buraya çekildiği zaman tamamen kabiliyeti taarruziyesini ve kuvvetini muhafaza etmiş bir halde bulunuyordu. Arif Beyin bu hareketten maksadı, Yabanabat ve Çerkeşten Gerede istikametine yürüyen Vasfi Bey isminde bir müfrezemiz vardı. Bu müfreme kumandanına Geredenin daha evvelce ifsat edilmiş olduğunu ve oraya takarrüpten temastan içtinap edilmesi lüzumunu anlatmak idi. Geredeliler böyle şarktan ve cenuptan kuvvetlerin gelmekte olduğunu görünce derhal telgraf muhaberatına başladılar ve kendilerinin işgal edilmiş olduklarını beyan eylediler ve bu kuvvetleri münci gibi telâkki ettiklerini söylediler. Vasfi Bey müfrezesi Gerede isti-

kametinde hareket ve Geredeye iki üç saat bir mesafeye geldiği zaman, ki tabii emniyet tertibatı yürüyor, biraz daha mesafe tay ve katederek Geredeye yüz metre kadar yaklaşınca her taraftan tüfenkler atılmağa başlıyor. Bu sırada Memduh Efendi isminde zabıt rölü yapan biri geliyor ve usatın elinden kurtulmuş yirmi kadar nefer ve iki mitrelyozla geldiğini ve bir takım nümayişlere karşı aldanmamalarını ve orada intizarda bir müfreze olduğunu söylüyor. Biri geliyor ve hakikaten Vasfi Efendiye ikna ediyor ve yanındakiler kaçıyor. Halbuki cenuptan da o istikamette bir müfreze gidiyordu, Yabanabattan... İkisi de Geredede birleşeceklerdi. Bu tarzda bir ric'at olunca diğer müfreze yolda bulunuyordu.

Bu yolda bulunan müfreze, Yabanabat müfrezesini, Rüştü B. kumandasında idi, 7 mayıs günü Geredeye yaklaştığı zaman buna karşı da bir takım merasimi istikbaliye yaparlar, ve sağından, solundan ve arkasından ihata ederek bir iğfal hareketine uğrattılar... Halbuki Arif B. müfrezesi Karadoğana gelmişti, oradan şarkı şimaliye hareket ederek Gerede civarında bu kuvvetle birleşecekti. Arif B. vaziyeti anlayınca Geredeye giriyor. Kendisini de ikna etmek istemişlerse de aldanmamış. Arif Beyin Geredeye muvasalatı anında diğer müfrezeler de ricata mecbur edilmiş bulunuyor. Arif B., bu vaziyette ve yalnız başına orada kalmamayı münasip görüyor ve bu gün Yabanabada gelmiştir. Geredeyi de isyana teşvik edenler yine Düzce ve Boludan geliyorlar, halkı tesmim ediyorlar ve halk için hakikatı ne olduğunu anlamadan hemen silâha davranıyor ve ateş ediyor.

Bizim Mudurnuda da bir takım kuvvetlerimiz vardı. Mudurnunun şimali şarkisindeki Abat silsilesinde usatın yeniden toplanmakta olduğuna dair de, Mudurnu müfreze kumandanlığından telgraf geliyordu. Müfrezemizin kumandanı o istikamete keşif kolları göndermiş. Şimdiye kadar toplanan usatın miktarı iki yüz kadar olmakla beraber, maamafi, vaziyetim müdafaaya müsaittir diyor.

Malûmu âliniz bizim Geyvede de kuvvetlerimiz vardır. Yalnız Geyve Boğazı şimalinde Sabanca Boğazı açık kalıyordu. Keşif yapmak üzere o havaliye giden ufak tefek bazı müfrezeler usatla müsademe etmiş ve usat faik olduğu için Sabancayı elde buldurmak kabil olamıyarak orayı terk etmiştir. Demek oluyor ki bizim kuvvetlerimiz Safranbolu, Çerkeş, Yabanabat, Mudurnu ve Geyvede bulunmuş oluyor. Usatın ahaliyi tesmim etmek hususunda yegâne silâhı, arzettiğim gibi menfi propagandadır. Bir de

çok mevaitte bulunduğu için ufak tefek âsi kuvvetler meydana getirebiliyorlar. Meselâ bir at, yüz elli lira maaş, bir tüfenk gibi mevaidde bulunuyorlar. Fakat bütün bu mevaidde rağmen ortaya koydukları şey, azim bir şey değildir.

Halbuki bizim noktai nazarlarımız tamamen sabit bulunuyor. Her halde Düzce ve Boluyu lüzumu derecede tedip edebilmek için ittihazı tedabire devam ediliyor.

Arif Bey müfrezesi Yabanabatta ifayı vazifeye hazırlanıyor. Yeni ve kâfi kuvvetlerimiz gelmiş ve icap eden noktalara yerleştirilmiştir.

Konya hakkında da bazı maruzatta bulunacağım. Tabii bilen arkadaşlarımızca tahattur olunurki Konyada ötedenberi ufak tefek hassasiyetler anlaşıyordu. Nihayet 5 mayıs günü Konyada dahili bir fesat cemiyetinin mevcudiyeti keşfolundu. Bunun üzerine bu cemiyeti fesadiyeye mensup olanların ileri gelenleri tevkif edilmeğe başlandı. Nihayet ertesi günü 6 mayıs 1336 da bu ileri gelenler kendilerini kurtarmak ve masum olan halkı da ifsat etmek üzere ve müsellâh olarak Konyada toplanmağa teşebbüs ettiler. Bir kısmı da Konya muhitine geldi ve Konyada dahi isyan oldu. Bittabi biz derhal o civarda bulunan kuvvetlerimizden miktarı kâfisini, şedit bir tehdit yapmak üzere Konyaya tahrik için emir verdik. Fakat orada bulunan kumandan, zaten Konyada bulunan ufak bir kuvvetile cüret gösteren usatı silâhla defettikten sonra dahilde bulunanların kâfesini de, ileri gelenlerini de tenkil edebilecek bir vaziyet gösterebildi. Binaenaleyh tamamen orada bulunan isyan izale edilmiş ve müsebbipleri, ön ayak olanları da takip ve tevkif olunuyor ve bittabi Meclisi Âlinizin çıkardığı kanunun tatbikatı yapılacaktır.

Kilikya cephesindeki vaziyette de ufak bir tebedül olabildi. Pozantı muhasarası devam ediyor. Epice bir fransız kuvveti orasını muhasarada bulunduruyor. 3 mayıs günü bu fransız kuvvetinin muhasarası defedildi. Oradaki kuvvetlerimizin yaptığı muharebe neticesinde Fransızlar muhasarayı refetmeğe ve hatta Cerablus istikametinde çekilmeğe mecbur olmuşlardı.

Bu gün Anteple doğrudan doğruya telgraf muhaberesi yaptık. Demin ismi okunan Kılıç Ali Bey de orada idi. Çekilen Fransızlar Ceraplusta zaten mevcut olan kuvvetlerinin yanlarına çekildiler ve oradan Urfaya doğru hareket eseri göstermişlerse de Sürüçte bulunan kuvvetlerimizin müsademesine tesadüf ederek orada kalmışlardır. Kilikya cephesinde başka fevkalâde bir hal yoktur. Bütün yeni vaziyet

bundan ibarettir. Vuku bulacak tebeddülâtı da ilk fırsatta arzederim. Her halde vaziyetimiz gayet muhkemdir ve irşat ile mukabele ediliyor. Fakat her halde bu erbabı mefsetedi esaslı bir surette tedip etmek için de kat'î teşebbüsatta bulunuyoruz.

HAMDULLAH SUPHÎ B. (Antalya) — Paşa Hazretleri; Kafkasyadan alınan son malûmata dair de izahat lûtufla buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Kafkasyadan alınan son malûmat ajanslarla bir dereceye kadar aynen neşredilmektedir. Kafkasyanın son vaziyeti Malûmu Âliniz Kızıl Ordu namı altında hizmet eden islâm bolşevik ordusu Baküye girdikten sonra Ermenistan hududuna kadar gelmiş ve Ermenistana taarruz etmek üzere Karabağ civarında ve Gence havalisinde tahaşşüt etmektedir. Gürcistan, bir kısmı muhalif olduğu cihetle, kendilerine temas eden Rus kuvvetlerine karşı ufak tefek seferberlik yapmağa kıyam etmişler. Burada yine şimali garbiden gelen kuvvetler tahaşşüdünü yapmaktadır. En esaslı olarak en son safahat budur.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Trakya hakkında malûmatınız var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şarkî Trakya mı, Garbî Trakya mı?

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Her ikisi hakkında...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, Şarkî Trakya'da en son vaziyet, orada bir heyeti merkeziye vardır : Trakya Paşaeli Heyeti Merkeziyesi... Onlar bir kongre yaptılar ve kongre neticesinde o heyeti merkeziyeye Trakyanın idaresini tevdi ettiler. Bu heyeti merkeziye, heyeti umûmiyesi itibarile buraya olan merbutiyetini muhafaza etmekle beraber kendi mukadderatını tabii İstanbula müracaat etmeksizin deruhde (etmiş bulunmaktadır.) (1) Orada bulunan kolordu kumandanı, tamamen bu heyete dahil ve Meclisimizde de yine oranın âzası olarak intihap edilmiştir.

Binaenaleyh bütün kuvayı askeriyesini oradaki heyeti merkeziye ile beraber temini mukadderat için tahsis etmiş bulunuyor. Takip ettikleri program tamamen bizim takip ettiğimiz programdır. Zaten ötedenberi Fransızların Trakya'yı kazanmak için bazı teşebbüslerde buldukları anlaşılıyor. Hatta son zamanlarda Cafer Tayyar Beyi Franşe Despere (Franchet d'Esperey) ile görüşmek üzere teminat verdikten sonra davet ettiler. Cafer Tayyar B. de İstanbula azimet ve avdetinde mufassal bir malûmat verdi. O

da orada görüşmüşler. Her halde onların kuvvei maneviyesini düşürecek tarzda bazı telkinatta buldukları anlaşılıyor. Siz yalnız başlarında muhafazai mevcudiyet edersiniz, belki Garbî Trakya ile beraber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayabilirsiniz gibi bazı ilkaatta buldukları his olunuyor. Fakat bunlara mukabil oradaki heyeti merkeziyenin ve kumandanının daima kararı, son zamana kadar mukavemet etmektir ve bizim de kendilerine vermiş olduğumuz talimat size faik kuvvetlerle taarruz edilse ve Trakya bütün zabtedilse yine onların mukarreratını kabul etmeğe mezun değilsiniz şeklindedir. Büyük Millet Meclisinin vereceği mukarrerat dahilinde bütün memleketin mukadderat ve talii halledileceğini ve her halde ya bütün memleketin mukadderatı kurtarılacağını veyahut kendilerinin yalnız başına bir şey yapamayacaklarını söyledik. Bu suretle de hareket ediyorlardı.

Garbî Trakya'da yine bir İslâm Meclisi, Kongresi içtima etti. Onlar da bir heyeti icraiye vücud ber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayagettirdiler. Nevama Garbi Trakya'da bir islâm idaresi mevcuttur. Fransızlar da daima bunu tesahube çalışmaktadırlar.

(Aydın hakkında malûmat sadaları)

Refet Beyefendi, Aydın cephesi hakkında sureti umumiyede malûmat verirler. (Yeni bir hadise var mıdır sadaları) Yeni bir hadise yoktur. Yalnız İngilizler daima fena fena haberler çıkarıyorlar. İşittiğiniz zaman rica ederim bize sorunuz. Meselâ : Bizim Biga havalisinde muvaffak olduğumuz gün derhal bir havadis çıkardılar ki; Yunanlılar taarruz etti... Bunu gayet kat'î vesaitle bize isal ettiler. Hatta o kadar kat'î malûmat vermişlerdi ki inanmak lâzımdı. Fakat sonra hadisat gösterdi ki bu İngilizlerin plânıdır ve bizim kuvvetlerimizi cepheye merbut ve mensup bırakmak içindir. Yunanlıların bu gün taarruz etmeleri lâzımdı. Fakat böyle bir taarruz vaki olmadı. İngilizler bizi birbirimize kırdırmak için, bunu istedikleri için, kendileri müstenib bulunuyorlar. Çünkü biz o zaman anlıyacağız ki hakikî düşmanlar; Yunanlılardır ve İngilizlerdir. Bu hakikatı millet nazarında, bahusus gafil olanların nazarında canlandırmak lâzımdır. Bu gün için başka fevkalâde bir şey yok.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Hariçten başka malûmatınız var mı?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Geçen gün arzetmiştim. (Fransızlar tarafından ileri sürülen o) (2) madde üzerinde kendisile görüştük. Esa-

«en o teklif ettiği hususu pek te menafimizde muvafık görmedik. Yalnız kendisine karşı dedik ki : Tefferuatı hakkında şimdiden görüşmeğe lüzum görmiyoruz. Çünkü kendisi o kadar sahibi salâhiyet değildir. Her halde biz her kesle anlaşmağa taraftar olan insanlarız. Biz hiç kimse ile durup dururken mücadele, münakaşa etmek istemiyoruz, sulh taraftarıyız. Binaenaleyh alelittak söz verimizki yalnız Fransızlarla ve Kilikya meselesi hakkında değil, bütün mukadderatımız hakkında görüştüğümüzden sonra icrayı mukarrerat etmek üzere bir heyet buraya gelsin dedik. O, bunu kabul etti, buradan bir telgraf verdi. Eğer muvafakat ederlerse anlaşmayı teklif etti. Sahibi salâhiyet ve Doke namında diğer bir zat buraya gelmek üzeredir. Bunların İstanbulla çektikleri telgraf alındı : Antalyaya muvasalât etmişler ve beraber buraya geleceklerdir. Bu suretle Fransızlarla daha kat'i müzakerat yapabiliriz ve belki de anlaşırız. (İnşaallah inşaallah sedaları)

FUAT B. (Çorum) — Bendeniz bir kaç söz için Heyeti Âliyenizi rahatsız edeceğim. Bir kaç gündüberi gûya İstanbul bizim ile anlaşmak istiyormuş. Bu hususta malûmat verir misiniz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bundan dört beş gün evvel idi. Leon isminde birisi, Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Bizi gündüz aradılar ve buldular. Biz de cevap verdik. Bizi bulduktan ve burada olduğumuzu anladıktan sonra dediler ki : Söyliyeceğimiz şeyler gayet mühimdir. Onun için muhabereyi geceye talik edelim; ordu merkezleri çekilsin. O gece görüşmediler. Fakat bir iki gece sonra idi tekrar aradılar. Bu defa İzmir Valii Sabıki Nurettin Paşa imzasile bir telgraf geldi. Bu telgrafnamede deniliyordu ki, ben iki arkadaşımın beraber, İstanbulun sizinle anlaşmasına tavassut etmeği menafii vataniyeden addederim. Buradaki hükümet ve İngilizler buna muvafakat ettiler; sizin de cevabı muvafakatınıza intizar ederiz diyorlardı.

Buna cevaben, hatta Fevzi Paşa Hazretlerinin imzasile mukabele edildi. Çünkü onlar Heyeti Temsiliye Reisi filân diye yazmışlar. Buradaki vaziyeti henüz bilmiyorlardı. Paşa Hazretleri dediler ki : Heyeti Temsiliye Riyasetine keşide edilen telgrafı bittesadüf ben gördüm. Bu adrese hitap etmekle anlaşılıyorki henüz siz dahili memleketteki vaziyeti hakikiyeye ittilâ peyda edememişsiniz. Onun için evvelâ vaziyeti izah edeyim, ondan sonra görüşürüz.

Bu münasebetle de dahili memlekette şu suretle bir intihap yapıldığını ve Büyük Millet Meclisi te-

şekkül eylediğini ve şöyle bir heyeti icraiye bulunduğunu ve Hiyaneti Vataniye Kanununun esas maddesi bu olduğu, yani bütün icraatımız hakkında ne söylenmek lâzımsa İstanbulla hepsi söylendi ve anlatıldı. Bu münasebetle hepsini söyledikten sonra dedik ki, şimdi hangi makam, hangi makamlarla görüşmek istiyorsa hazırız. Ona cevaben yazdıkları bu telgrafnameyi yazan zevat şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar gittiler, yarın saat onda size malûmat veririz, dediler. Bu ilk müracaattan sonra tekrar müracaat ettiler. İkinci müracaatlarında yine Nurettin Paşa diyorki; bu işe teşebbüs eden bir ben, bir de Yakup Şevki ve Erkânı Harbiye Reisi Sanisi Kâzım paşalardır. Fakat telgraf muhaberatı ile anlaşmak imkânı olmadığından tarafınızdan sahibi salâhiyet bir heyeti İstanbulla gönderin görüşelim ve anlaşalım diyor.

Biz de cevaben dedik ki : Pek doğrudur. Hakikaten telgrafla anlaşmak mümkün değildir. Fakat Mudanyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi bize bildiriniz. Bizim tarafımızdan da sahibi salâhiyet zevat orada hazır bulunur. Bunun için Bursaya da icap eden talimat verildi. Lâkin ondan sonra bir daha müracaat etmediler.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Aceba hakikaten Nurettin Paşa mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Evet hakikaten Nureddin Paşa...

İstanbuldan yeni çıkmış olan arkadaşlarımızdan birisinin verdiği malûmata göre; (kendisi İstanbuldan) (1) çıkmadan evvel Nureddin Paşa ile görüşmüşler; o arkadaşlar ihtimal İngilizleri anlamak ve Ferit Paşanın mukavemet derecesini anlamak için o arkadaşlara ima etmişler. Onun için pek ziyade memuldur ki doğrudan doğruya bu arkadaşlardır. Bizim için şayanı dikkat olan cihet Ferit Paşa derhal anlaşmağa yaklaşıyor, teklifimizi maalmemnuniye kabul ediyor... Fakat bütün bu temayülât, daima bizim kuvvetli olmamıza vabestedir ve tetkik olunursa bu müracaat, Biga hadisesi neticesi katiyeye isal olunduğu ve Arif Beyin Boluya girdiği gün vaki olmuştur. (Evet sadaları) Biz ne kadar kuvvetli olursak bu müracaat o kadar tevali edecektir.

Sonra İngilizlerin de bir müracaatı var. İngilizler daha evvel Balıkesire bir heyet göndermişler, orada malûmu âliniz Şimal Cephesi Kumandanı Miralay Kâzım B. vardır. İki üç kişilik bir İngiliz heyeti, oradaki Kuvayi Milliyeye mümessilleriyle görüşmek iste-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

mişler ve Kuvayi Milliye mümessillerinden bir iki zat gitmiş, bunlarla görüşmüş. Sordukları sualler : Arzunuz nedir? Talepleriniz nedir? Bunlar; bizim bildiğimiz cevapları vermişler. İstiklâlimizi, vatanımızın muhafazasını isteriz demişler; böyle katî şeyler söylemişlerdir. Sonra hangi hükûmete emniyet ve itimadınız vardır diye sormuşlar... Ankaradaki Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hangi hükûmete itimat ederse, bugün milletin ve bizim itimat edeceğimiz hükûmet odur cevabını vermişler. Sonra bizlerle görüşmek imkânını sormuşlar, onlarda soralım demişler. Binnette biz İstanbula gidelim orada görüştükten sonra tekrar buraya geliriz. Ondan sonra da Ankara ile görüşmemize siz delâlet ediniz demişler. Fakat henüz o heyet gelmedi. Tabii biz verdiğimiz talimatta dedik ki böyle kuvayi milliye mümessili falan yoktur. Bunlar bir daha geldiği zaman orada Reisi Hükûmet veyahut sahibi salâhiyet bir zat olduğu takdirde bizzat görüşür. Daha esaslı anlaşmak isterlerse bizim ile görüşünüz dedik.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkari) — Süleyman Şefik Paşa hakkında malûmat?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Süleyman Şefik Paşa daha bir kaç gün evvel, biliyorsunuz; iki batarya top, iki büyük mitralyoz ve üç bölük piyade olmak üzere böyle bir teşkilât ve kıymetli kuvvetlerle İzmit'e geldi. Haberini almıştık. İkinci bir malûmat verildi : Bunda deniliyor ki : Süleyman Şefik Paşa bir treni mahsusla karadan İzmit'e gelmiştir. Maiyetindeki erkânı harbiyede sayılıyordu. Bundan bir malûmat almak, yalnız Bolu ve Düzce usatı ... bunu neşrediyorlar daima ... Süleyman Şefik Paşanın büyük kuvvetlerle İzmit'e gelip gelmediği tahakkuk etmemiştir. Dün akşam üzeri bir malûmat aldık. Bu gelen kuvvetler filhakika, topçu, mitralyoz ve piyadeden mürekkepmiş ve İzmit etrafında yapılan tel örgü haricinde bir ordugâh kurmuşlar. Fakat diğer taraftan bize malûmat verilmişti ki; askerleri ilk fırsatta bizim tarafa geçecekler. Biz tabii ihtiyaten yine müdebbirane bulunmak mecburiyetindeyiz. İngilizler bu kuvvetlerden şüphe etmiş, tüfenk ve toplarının kamalarını almışlar. Sonra malûmu âliniz tek mil Mektebi Tıbbiye talebeleri, Harbiye talebeleri hocalarile beraber hepsi buraya firar ediyorlar. Mektebi Tıbbiyeliler bayağı bir müfreze halinde Kandraya vasıl olmuşlardır. Lâkin zannediyorum ki diğer zavallı harbiyeliler, henüz Çamlıcadan uzaklaşamadıkları sırada belki de kısmen tutulmuşlardır. Çünkü jandarmalar tarafından takibata düşer olmuşlardır.

Gelmiş olan jandarmalar, efrat ile beraber bir müfreze teşkil etmişler. Birisi; İzmitin şimali şarkisinde, birisi de Adapazarının cenubuna karşı, birer mevzi işgal etmişler. Sonra Rüştü Bey namında bir zat, ki eskiden Bursadan firar etmiş bir zattır; jandarma binbaşısı... Ereğliden Kastamonuya verilen bir telgrafta bu Rüştü Beyin beş yüz kişilik bir kuvvetle Sakarya nehri civarında Melen denilen bir yerde emre âmade bulunduğunu ve talimat beklediğini bildiriyordu. Fakat biz daima şüpheli nazarla baktığımız için birden bire emir ve talimat vermedik. Daha ziyade tamiki tahkikat yapıyoruz.

EMİN B. (Bursa) — Şayani itimattır Paşa Hazretleri!..

FERİT B. (İstanbul) — Diyarbekirde bulunmuştur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, başka daha ne varidi hatır oluyorsa söyleyiniz. Yeni vaziyeti ilk fırsatta arz ederim. (*Teşekkür ederiz sadaları*).

BİR MEBUS — Paşa Hazretleri Arabistan hakkında bir şey söylenmedi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arabistan hakkında verilmiş olan tafsilâtı itmam edecek şeylerden sarfınazar edeceğim. Yalnız hakikaten mühim bir nokta var. Onu arz edebilirim. Suryelilerin muhtelif merkezlerden, bizimle ötedenberi anlaşmak istediklerini ve bazılarının anlaşmışları (daha evvelki konuşmamda arz etmiştim.) (1) Bu meyanda Emir Faysal da vardı. Bizzat, yani Hükûmet namına bizimle anlaşmak isteyen Emir Faysal bizimle daha evvel, temasa gelmeden evvel Hükûmeti Merkeziye ile de. Surye Sultanı olan zatın o zaman gönderdikleri bir murahas vardı. O murahasla görüşmüştük. Emir Faysal ve Hükûmeti ve kendisi tarafından tasdik edildikten sonra tekrar buraya sahibi salâhiyet zevatla gelmesini söyledik. (Anlaşma esasları kaleme alınmış, fakat) (2) imza vazolunmamış; nevama bir müsvedde yapılmıştı. Evvelki gün Mardinden verilen bir telgrafta o zat Iraklı Sıtkı Bey namında bir zat tekrar buraya gelmek üzere dün Mardinden hareket etmiştir. (*Çok iyi sadaları*). Efendim; başka bir soracağınız var mı? (*Teşekkür ederiz sesleri*).

REİS — Refet Beyefendi.

REFET B. (İstanbul) — Efendim, Aydın cephesinde yeni bir hâdise yok; sükûnet devam ediyor.

Onun için yeni vakayiden bahsedemeyeceğim. En son haberlerde daima Aydınla.. Tekmil cephe üzerinde bu gün sükûnet var.. Alelâde mitralyoz ateşleri, topçu ateşi, piyade ateşi, bunlar tabii hariçtir. Bunlar her cephenin her zamanki eğlenceleridir. Yalnız Aydın cephesi hakkında mademki malûmat arzu buyruluyor, o halde bir az mebbeinden bahsetmek mecburiyetinde kalacağım ve bir tarihçesini yapmak icap edecek. Bu cephede bulunan ve cephe ile yakından alâkadar olan zevat; muhterem arkadaşlarım, vakayii tamamile bilir. Onun için ihtimalki maruzatım onlar için zait olabilir ve ihtimalki bazıları bu hususta pek malûmattar değildir ve belki alâkadar olurlar, belki dinlemek isterler. Aydın cephesindeki tek mil kuvvet doğrudan doğruya milletin kalbinden, milletdaşlarımın mümin olan kalbinden taşıp toplanan bir kuvvettir. Burada hiç bir sun'î el olmadı ve hiç bir sun'î el bunu yaratmadı. Türk unsuru ve İslâm kuvveti orada tek mil kabiliyetini kendi kendisine gösterdi.

Günün birinde, gecenin birinde hiç bir kimse bir şey beklemezken, her kes evinde rahat rahat uyurken ve hatta dinsiz ve dini, imanı kuvvetli olmıyan insanların elile; zavallı müslümanlar evlerinde daha iyi, daha fazla uyumak (hayalinde iken) (3) hain ve yırtıcı bir kuvvet, öbür taraftan karanlık denizlerin içinden çıkıyor ve İzmirin rıhtımına atılıyor. Düşman ellerile birleşen bizim imanı hafif insanların eleri, rıhtım üzerindeki elektrikleri söndürüyor ve tek mil memleket karanlıklara boğuluyor. İşten haberdar bir kaç zavallı müslüman minarelere çıkarak halkı uyandırmak ve onların başına gelen felâketi anlatmak için Allahından istianeye başlıyor, tekbir ve tehlil sesleri yükseliyor... Zavallı insanlar neye uğradıklarını anlıyorlar ve her kes evinden çıkıyor. Silâhını kapalı bir tarafa koşuyor; çocuklarını kapalı analar, babalar hep bir tarafa koşuyor. Her kes fırlıyor ve tek mil bu kargaşalıklara yalnız bir ümit sesi geliyor : O zaman minarelerden aşağı doğru inen tekbir sesleri... Ve o tehlikeli anda Allahüekber sedaları halkı uyandırıyor. Fakat neye yarar ki zavallı halk daha evvel uyutulmuş ve ellerindeki silâhları alınmış; yalnız kalmıştı. O zaman evler basılıyor, kapılar kırılıyor. Tüfekler patlıyor. Zavallı müslümanlar her taraftan vaki olan mezbuhane hücumlarına karşı bir müdafaa göstermeğe çalışırken ırzlarına geçiliyor, yavrular parçalanıyor. Analar yerlerde sürünüyor ve bu betbahtlık içerisinde ancak kurtulabilip te kalanlar yalnız göz yaşları dökebilecek bir halde kalıyor.

Bu dehşet; şehrin (her tarafına yayılıyor.) (4) Evvelâ sahipsiz kalan insanlar korkuyorlar. Fakat zulüm durmuyor, zulüm uyumuyor ve nihayet bunları da kasıp kavuruyor. O vakit tek mil müslümanların kalbinden yine bir defa Allahüekber tehlili yükseliyor.

Gayretülallah o zaman karşılarında diriliyor ve tek mil müslümanlar ortaya atılıyor. Bunların başında efendiler hiç bir sun'î el yok. Doğrudan doğruya kendisini kurtarmak isteyen, vatani ve dini kurtarmak isteyen, tarihi kurtarmak isteyen, bir kaç saf köylü elile bir hayat, bir Türklüğün hayatı meydana geliyor ve diyorlar ki - gittiğim zaman dinledim - efendi; kadir gecelerinde güzel güzel mevlütler dinlediğimiz mescitler hiç bir zaman hayvan ahır olmasın; zararı yok biz ölelim, padişah esir olmasın zararı yok biz ölelim diyorlar ve bu azim ve iman ile ortaya atılan bir kaç kişi orada basit bir cephe teşkil ediyordu. Ben gittiğim zaman bu kuvvetin tamamile birleşmiş olduğunu gördüm. Orada her keste bir azim ve iman vardı, her kes vatanını kurtarmak istiyordu. İhtimalki görüyorlardı. Memleketin bir köşesinde sahipsiz kalmışlar, kimsesiz kalmışlar, bir yardım ve ne de garbın karanlık kalbinden bir merhamet ümidi yok. Her şeyden ümitlerini kestikleri halde bu zavallılar yalnız Allah'tan ümit bekliyorlar ve Allahın kendilerine emri ve hükmüyle kalpleri ümitle dolu olarak yaşıyorlar. Bunlar arasında orada kıymetli arkadaşım Demirci Efenin ismini burada takdirle yadetmeği bir vazife telâkki ederim. Bu saf insan kendisi gibi diğer saf kahramanlarla ortaya atılarak hakikaten pek büyük gayret, pek büyük himmet gösterirken hükümeti merkeziye kendilerine unvan olmak üzere cani, şaki, hırsız gibi güzel güzel iltifat göndermekten hali kalmıyordu. Fakat bunlar azimlerini kırmadılar, daima müdafaa ettiler ve daima uğraştılar. Nihayet ben ki ancak o zaman yetişebildim; İstanbuldaki merkezî hükümet düşman ve tek mil memleket bir vahdet gösterilebilmişti. Her taraftan ufak tefek gelen cephaneye yaradılar, zabıtlarla; kıymetli arkadaşlar teşkilâtı büyüterek şimdiki halde doğrudan doğruya bir cephe; ilk iptidai şekilden çıkarak fakat tek mil saffet ve nezahetini muhafaza edebilecek vaziyeti almıştır. Bu gün orada taburlar var, toplar var, makineli tüfekler var. Bu gün orada bir harp cephesi var. Mem-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

leketin, vatanın muhtelif yerlerinde bildiğimiz harp cephelerinden bir tanesi var. Fakat orada onların hepsinin fevkinde daha bir şey var; o da, ilk anda hissolunan azim, ilk anda duyulan ümit, ilk anda Allahahtan beklenen yardım... Bunların en büyük kuvveti o.. Ve bu nezahet hâlâ muhafaza ediliyor. Bu zavallı insanlar orada yalnız başlarına memleketlerini müdafaa etmek ve düşmanın tecavüzatına karşı bir set olmak gayretini gösterdiler. Bu gün artık onların Heyeti umumiyesi son zamana kadar memleketlerini vatanlarını muhafaza edecek bir harika gösterecekler ve hatta belki vaziyet icap ettirirse son azim ve celâditle belki düşmanı da oradan atacaktırlar. Onların da bekledikleri bir nokta vardır ki Allaha hamdolsun o da hâsıl oldu artık memlekette bir Aydın cephesi, bir Kilikya cephesi, bir Geyve cephesi, bir Kafkasya cephesi yok; yalnız bir vatan cephesi var. (*Alkışlar*). Bu güne intizaren orada çalışan kahramanların kalpleri bu vatan cephesinin tevhidile bir kat daha kuvvet buldu ve vatanın diğer aksamında hissettiklerimiz kadar fesat ve delâlet hissedilmedi, fesat oraya girmede ve giremeyecek. Fesada kapılanlar oraya gelsinler, oradan zulmün ne olduğunu onların ağzından işitsinler.

Ben eminim ki o zaman onlar da hiç bir fesat ko-parmazlar... Bu gün artık vatan meselesi, ümit edirim ki zaten heyeti umumiyenizce arzu eylediği derecede müdafaai milliye meselesi haline gelmiştir. O tarafın ağır olan yükü yalnız o tarafın üzerinde kalmayıp tek mil memleket için bir iman borcu bir din borcu olacak...

Efendiler son sözümü bitirmeden evvel o cepheyi teşkil eden, o cephe için çalışan ve o cepheye yüksek karlı dağların üzerinde, engin Akdenizin incili sahillerinde uğraşan, çalışan, çarpışan Aydınlı; mamur ve feyiznâk toprağın evladlarını hürmetle yad etmeği bir vazife telâkki ediyorum. (*Alkışlar*) Cenabıhak onların şehitlerini rahmete mazhar etsin. Cenabıhak o Gazileri daima muvaffak etsin. (*Amin sadaları*) Süngülerini keskin etsin ve onları daima muvaffak bilhayır etsin.

Hakikaten şunu kemali fahr ile söylerim ki memleketin vahdeti, memleketin bu günkü azmi ve kuvveti ilk evvelâ oradan çıktı, oradan tecelli etti... (*Alkışlar*).

Kapanış Saati : 05.50

- Birinci celsede verilen ve okunmasına lüzum kalmayan takrirler :

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Mevzubahs ve müzakere olan lâyihai kanuniyenin 10 mayıs 1336 tarihinden sonra geleceklerin Meclise kabul edilmemesi şeklinde tadilini teklif eylerim.

9 Mayıs 1336
Yozgat
Süleyman Sırrı

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Evvelce intihap olunan mebuslarımız da aynen bizim gibi millet tarafından intihap edilmiş, kendilerinin sunu ve taksirleri olmaksızın bu kaza başlarına gelmiştir. Biz onların istihlâsı ve bize iltihakı için çalışmak lâzım gelirken onların kabulü için kuyut ve

şurut vazetmemiz muvafık değildir. Onların kabulü için tasibat göstermek düşmanlarımızı memnun ve müstefit etmeğe sebep olabilir. Her halde bu kanunun mevkii müzakere vazedilmemesini teklif eylerim.

Sivas
Mustafa Taki

RİYASETİ CELİLEYE

Büyük Millet Meclisinin tarihi küşadından itibaren bir mah zarfında burada isbati vücut eden mebuslar Meclise dahil olur. Bu müddetten sonra gelecekler kabul olunmaz ve müddetin hulûlüne kadar gelecekler Meclisin sülûsan ekseriyetile kabul olunur.

Derdesti müzakere olan maddenin balâdaki şekilde kabulünü teklif eylerim.

9 Mayıs 1336
Kırşehir
Müfit
Kayseri
Sabit

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Dersadette içtima eden mebusanı muhteremden felâhı vatan grupuna dahil olmak suretile hissiyatı vataniye ve mesleki hamiyetperveranesini izhar etmiş olan zevatın meclise kabullerini ve diğerleri haklarında kuvvei icraiye tarafından tetkikat ve tahkikat icrasından sonra ekseriyeti sülûsan ile kabulünü teklif eylerim.

9 Mayıs 1336
Çorum Mebusu
Sıddık

Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun

1 — İstanbulun işgali üzerine daveti vakıya icabetle Ankarada Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebuslar badema Meclisin sülûsan ekseriyeti ârasile kabul olunurlar.

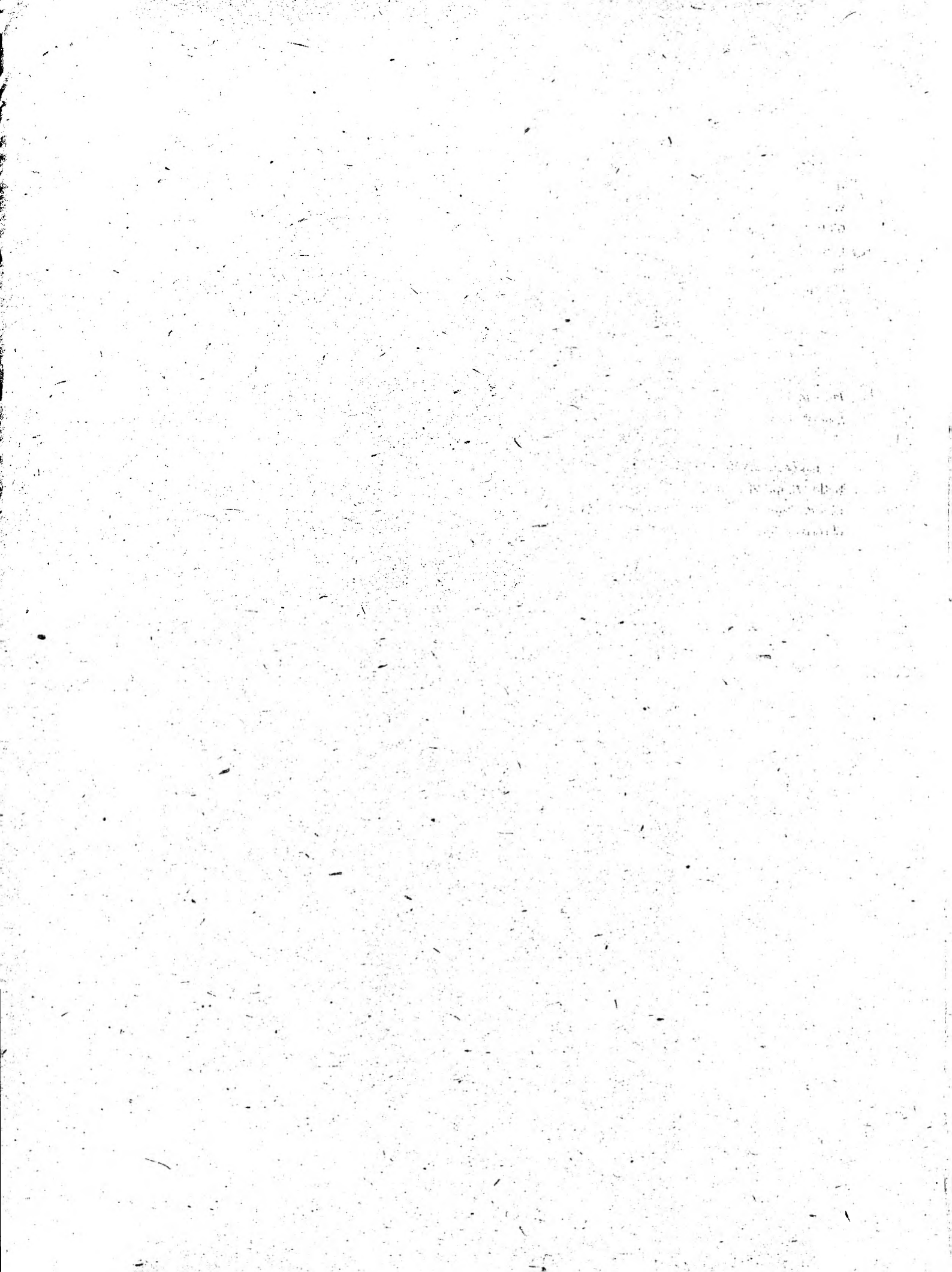
2 — Bu Kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.
3 — Bu Kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Celâleddin Arif Hamdullah Suphi Besim Atalay
İzmit
Sırrı Yunus Nadi Şeyh Servet
Konya
Refik

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Şimdiye kadar davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanunun birinci maddesinin fıkrâi ahiresinde muharrer (sülûsan ekseriyeti ârasile) ibaresinden itibaren (sülûsan ekseriyeti ârasile kabulünden sonra müzakereye iştirak ederler) suretinde tashih buyrulmasını teklif ederim.

9 Mayıs 1336
Çorum
Haşim

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Mayıs 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	30	<i>Heyeti İcraiyyeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri.</i>	30
2. — EVRAKI VARİDE	30	3. — BEYANAT	31
<i>1. — Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selâsede icap eden teşkilâtın kurulması için Heyeti İcraiyyeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri.</i>	30	<i>1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatana ilvihak eden elviyei selâsede teşkilât yapılması için Hükümete salâhiyet itasına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumîye hakkında beyanatı.</i>	31:35
<i>2. — Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selâsede askeri ve mülki teşkilât kurulması için</i>			

Cilt : 1

17 nci İnkıkat - 2 nci Celse

ONYEDİNCİ İN'İKAT

17 Mayıs 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : Badezzeval 3.10

REİS — Reisisâni Celâlettin Arif Bey

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Onüçüncü İn'ikat

Dokuz Mayıs 1336 Salı

İkinci Celse

Reisisani Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde, saat badezzeval 3.30'da in'ikat ederek; İstanbul'da bulunup Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanun üzerinde görüşüldü ve İstanbul'dan gelecek mebusların heyeti icraiye ile temastan sonra yine heyeti icraiyece Meclise takdim olunarak vazifeye iptidar ettirilmeleri hakkındaki tahrir ile Büyük Millet Meclisini teşkil eden azaya mebusan misillü tahsisat itasına ve Bü-

yük Millet Meclisi Reisi ile Heyeti icraiyeeye dahi vekillere de mebusinin aldıkları tahsisatın aynı miktarında tahsisat itasına dair tahrirler kabul olundu ve celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; vaziyeti siyasiye ve askeriye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı istima olunduktan sonra celsei hafiyeye son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
<i>Celâlettin Arif</i>	Kütahya	Bursa
	<i>Haydar</i>	<i>Muhittin Baha</i>

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?
Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

1. — *Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selâsede icap eden teşkilâtın kurulması için Heyeti İcraiyeeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında tahriri.*

2. — *Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selâsede askerî ve mülki teşkilât kurulması için Heyeti İcraiyeeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında tahriri.*

REİS — Efendim iki tahrir var. İkisi de aynı mealdedir, okutuyorum.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Elviyei selâsenin Büyük Millet Meclisine mebus izamı suretiyle anavatana iltihak ettikleri kavlen ve fiilen ve resmen sabit olmuş ve Meclisi Âlice de bu husus ihtiramlar ve teşekkürlerle kabul edilmiştir. Eczayi vatandan madut bulunan mahalli mezkûr için Heyeti İcraiyeeye icap eden teşkilâtın yapılması vuku bulacak her türlü taarruzlara karşı muhafaza ve

müdafaanın icrası şer'an ve kanunen elzem olduğundan Heyeti Müşarileyhaya bu bapta salâhiyeti kâmile verimesini teklif ederim.

17 Mayıs 1336

Kırşehir Mebusu

Müfit

RİYASETİ CELİLEYE

Rus tahakkümünden ecnebi desaisinden, ermeni mezaliminden lütfü hak ve azmi millileri sayesinde kurtulmuş olan Elviyei selâse müslümanları hakkında icap eden teşkilâtı mülki ve askerî hususlarının muhitin kabiliyeti fitriye ve nezahetleri dairesinde tabiki için İcra Vekillerine salâhiyeti kâmile verilmesini teklif ve istirham ediyorum.

Erzurum Mebusu

Salih

REİS — Efendim, bu tahrirleri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Müttefikan kabul edilmiştir.

3. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatanına iltihak eden elviyei selâsede teşkilât yapılması için Hükûmete salâhiyet itasına dair tahrirler üzerinde ve vaziyeti umumiye hakkında beyanatı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, beş, altı gündenberi cereyan eden ahvali dahiliyeyi sıra ile arzedeceğim.

Son verdiğim malûmatta Arif Bey komandasında bir müfrezemizin Yabanabada geldiğini ve oradaki kuvayi saire ile birleştiğini arzetmiştim. Bundan dört beş gün evvel Arif Bey bir kazaya uğradı. İhtimali işitmişsinizdir. Kendisi Yabanabatta çadırında yatar-ken öldürülmüştür. Şimdiye kadar yaptığımız tahkikat neticesinde sarih noktaya iktiran edemedi. Bunun ya dahilden veya hariçten vukuuna dair kat'i bir emmare elde edemedik. Bazıları diyorlar ki kendisinin şedidütabı ve harekât esnasında maiyetine biraz tazyikatta bulunmuş olması gibi sebeplerle, doğrudan doğruya, kendi etrafında bulunanlardan bu kazanın sadır olabileceğine ihtimal veriyorlar. Fakat yine bazı malûmat vardır ki bunun yakınına sokulan kimseler tesmim etmiş ve bu suretle vak'a husule gelmiştir. Her halde sarih ve kat'i bir malûmat yoktur. Maamafih tâmiki tahkikat olunuyor efendim.

Arif Beyin bu ziyaille oradaki vaziyetimizde hiç bir tebeddül hasil olmamıştır. Zaten kuvvetler vardır. Yine oradadır. Yalnız Arif Beyin doğrudan doğruya kendi şahsına merbut olan ve şuradan buradan aldığı efradın kimi memleketine gitmek istemiş ve kimi teessüründen dolayı artık orada kalamıyacağını beyan etmiştir. Biz de bunlara ayrı ayrı muamele yaptık. Bazılarını terhis ettik. Bazılarını başka yerlere gönderdik.

Yine biliyorsunuz ki Mudurnuda, Düzce cenubunda, Bolu cenubu garbisinde bizim müfrezemiz vardı. Yalnız o kadarını arzetmiştim. Fakat sureti umumiyede Bolu ve Düzceye karşı ittihaz etmekte olduğumuz daha vasi tedabiri askeriyeyi tafsil etmemiştim. Bu tafsilâttan arzedeceğim şudur ki Mudurnuya biz miktarı kâfi kuvvetler tahşit etmekle iştigal ediyorduk. Orada yalnız ufak bir müfrezemiz vardır. Anlaşılan Düzce isyanı ve onların müşevvikleri orada bazı tahşidat yapılmakta olduğunu his etmiş olacaklar ki bunun üzerine on üç mayısta öğleden sonra Mudurnu müfrezesine şimalden gelen bir takım

usat, o civarda bulunan köylüleri dahi tazyik ve tehdit ile beraberlerinde almak suretile müfrezeye taarruz ettiler. Muharebe o gün akşama kadar devam etti. Gece devam etti. Henüz cenuptan geçmekte olan kuvvetler iltihak etmemiştir. On dördüncü günde bu müfreze orada yalnız kaldı ve yalnız başına müdafaa etti. O günü de kazandık. Yapılan bir mukabil taarruz neticesinde mağlup oldular, perişan bir surette dağıldılar. Rica ettiler. Bu ricat eden usatı gündüz süvari ile bir yere kadar takip ettik. Gece dahi takibe devam olundu. Gece takip icra eden piyade müfrezeleri - Abat silsilesi vardır Mudurnu civarında - Abat silsilesinin cenup versanlarında tekrar müsademe şiddetli ve ciddi olarak başladı. Bunu müteakip Mudurnudan gelen takviye kıtaatının yaptığı tazyik ve taarruz neticesinde usat tekrar mağlup oldular ve perişan bir surette bir kısmı şimale, bir kısmı garbe ricat etti. Binaenaleyh muhaberatın neticesi bu gün bu suretle hitam bulmuştur. Tabii oradaki kuvvetlerimiz yalnız Abat silsilesine hâkim olmakla iktifa ettiler. Geride gelmekte olan kuvvetlerimiz vardı.

Aynı tarihte on üç mayısta Geyve boğazı şimalinde bir vukuat oldu efendim. Son alınan malûmata göre Anzavur bu cihete geçmişti. Adapazarı, Hamidiye, Kemaliye Kumbaşı namındaki köylerde beraberinde bulundurduğu 400 - 500 kadar usatı ve bir top ile Geyve boğazının şarkı şimalisinde bulunan sırtlara - bizim kuvvetlerimiz vardı - Boğazköy civarında 10 - 16 gecesinde bir baskın yapmış ve oradaki sırtları işgal etmiştir. Dün 16 mayısta tarafımızdan yapılan mukabil taarruzda Anzavurun burada bulunan kuvvetleri mağlup oldu ve heyeti umumiyeye tekrar şimale ve eski yerlerine ricat etti. Binaenaleyh usatın gerek Geyve boğazında ve gerek Mudurnu istikametinde yapmak istedikleri hareket bu suretle akim bırakılmıştır ve bizim daha müessir harekâtımız için yapmış olduğumuz plânı bozmağa muvaffak olamadılar. Biz yine tertibatımızı ikmal etmekte devam ediyoruz.

Bunlarla meşgul olduğumuz sırada Yenihanda da bir vak'a oldu. Yenihan biliyorsunuz ki Sivasın şimalindedir. Eski müteahhitlerden Nazım namında birisi meşhur eşkiyadan Kara Mustafa ve bir de katil Samim namile meşhur bir adam bunlar Yenihan, Zile ve o civardaki ahaliyi ifsat ile iştigale başlamışlar. Bunun neticesi olarak aynı tarihte yine Kaman civa-

rında bir takım halk toplamışlar - ki 400 - 500 kişi kadar miktarları vardır - Yenihan merkezinde toplanmışlar. Sivas vilâyetine bir ültimatom vermişler. Bu ültimatomda diyorlar ki; Siz Padişahla muharebe ediyorsunuz. Bundan sarfınazar ediniz ve bizden çok vergi alacaksınız, asker alacaksınız gibi sözler söylemişler ve bir çok tehdidatta bulunmuşlardır. Anlaşıyor ki halkın bir kısmı anlamadan bu işe iştirak ediyor. Bir kısmı cebir ve tazyik ile iştirak ediyor.

Tedabiri askeriye neticesi olmak üzere zaten anlamıyarak toplanmış olan halk bu tedabir neticesinde dağılmışlar ve Nazım ile Kara Mustafanın çapulculuk yaptığını kendileri de görmüşlerdir. Bu suretle Yenihanda tahaddüs eden vak'a bu gün için bertaraf edilmiş bulunuyor. Fakat sebeplerini ve sairesini takip ile iştigal ediyoruz. Bu Yenihan vak'ası haber verildiği gün Aziziyede de bir içtima olduğunu haber aldık. Fakat bunun mahiyeti anlaşıldı. Hiç bir gûna hareketle alâkası olmayan şahsî bir takım münaferetten dolayı bir kaç kişinin bir araya geldiği bildirilmiştir. Hakikî olarak bir vak'a yoktur.

Efendim; biliyorsunuz ki Konyada da ufak tefek bazı vakayi olmuştu. Orada bulunan kumandan takibat yaptırdı. İcap edenler tevkif etti. Bütün icraatı henüz tahkik mahiyetinde idi. Evvelki gün yeni bir hadise olmuş. O da şehir dahilinde silâh sesi duyulmuş ve mahbushanede bulunan mevkufin bir birine silâh istimal etmiş ve asker de bunlara karşı silâh istimaline mecbur olmuş. Bütün bu gürültü neticesinde ciddi bir vak'a yok. Her halde henüz gerek merkezi Konyada ve gerek muhitatında teşvikan vaki olan bir vak'adan sonra orada vali ve kumandan olan zat idarei örfiye ilân etmeğe mecbur olmuş ve 15 mayıs tarihindenberi Konyada idarei örfiye ilân edilmiştir.

Antepte yeni ve mühim bir vak'a yoktur. Biliyorsunuz ki orada da muharebeler olmaktadır ve son bir muvaffakiyetimiz vardır. Ondan sonra yeni bir malûmat olmadı. Dün on altıda bir Fransız tayyaresi Antep afakında uçtuktan sonra Ceraplus istikametine gitmiştir.

Fransızlarla alâkası olduğu için diğer bir ufak vak'adan bahsedeyim. İstanbulca Zonguldak müstakil liva haline ifrağ edilmek istenilmiş ve daha evvelce tarafımızdan idareten müstakil liva yapılmış ve kaymakam da mutasarrıflık vekâletine tayin edilmişti ve

kendisine emir verilmişti ki İstanbuldan bir mutasarrıf gelirse mümanaat ediniz. Son aldığımız malûmatla İstanbuldan Kadri Bey isminde bir adam gelmiş ve doğrudan doğruya Fransız karargâhına gitmiş ve mutasarrıflık vazifesini orada deruhde etmiş. Bittabi biz henüz Zonguldağın üzerinde müesser olmak için iştigal etmiyoruz. Fakat Zonguldağın dahil ve harice karşı işgalini tanzim etmek istiyoruz. Zonguldağın kaza veya mutasarrıf merkezini dahile naklini yazdık. Geçenlerde vuku bulan maruzatımda Fransızlarla münasebetimizi arz etmiştim. Buraya bir heyet, sahibi salâhiyet bir heyet gelecekti. Şimdiye kadar cereyan eden muhaberatta İstanbuldan Binbaşı (Labor) isminde bir zat buraya gelecekti. Bursaya geldi. Oradan verdiği telgrafta diyor ki; Antalyaya çıkacak bir heyetle Eskişehirde birleşmek üzere iltihak emrini aldım. Müsaade ediniz seyyahatıma ... Bittabi müsaade edilmişti. İkinci bir telgrafta diyor ki : Hareket edeceğim sırada yeni talimat almak üzere İstanbula avdetim bildirildi. On ikide de bu heyet Antalyaya çıkmamıştır. Yalnız bu esnada (Ceneral Goro) dan - Sur-ye mümessili olan bir zattır - bilvasıta bir telgraf geldi, beyanı itizar ediyordu. Ceneral Doke'den bu gün aldığımız bir telgrafta heyetin Antalyaya muvasalatine intizar ettiğini yazıyor.

Trakyadan da geçenlerde bahsetmiştik ve en son heyeti celilenize arz ettiğim vaziyet şu idi zannedirim : Evvelâ Şarkî Trakyanın vaziyeti coğrafiyası itibarile müşkülâtla hareket etmek mülâhazatı dermeyan ediliyordu ve bütün bu mülâhazatta bir de Fransız işgalâtı vardı. Her halde yalnız başlarına muhafazai mevcudiyet edilemeyecektir. Fransız mandası talep edelim, muvafık olur mu diye düşünülüyordu. Fransız mandasına girmek yine neticesi Yunanlılara verilmek olacağından o, muhabereden sonra Edirne'de iki yüz kırk kişiden ibaret olmak üzere bir kongre yapıldı. Bu kongrenin verdiği en son mukarreratta sureti kat'iyede muhafazai mevcudiyet etmek ve Yunanlılara karşı müdafaayı kabul etmekten ibarettir. Gerek bu heyetten ve gerek kumandanlarından aldığımız en son telgrafta bu kararın pek kat'i olduğunu ve bütün Trakyada bulunan kolorduca da esbabi müdafaaya tevessül edildiğini yazıyordu.

Sonra Sanremo müzakeratının hitam bulduğu tabii mesmuu âlilerinizdir.

Türkiye sulhu hakkındaki şartnamesinde İstanbuldan gönderilen heyete tebliğ edildiğini ve bir aya

kadar cevap verilmek üzere mezuniyet verildiğini işitmiş olacaksınız. Bizim de malûmatımız vardır. Mukarrerat henüz neşrolunmadı. Yalnız bize sureti hususiyede gelen malûmatta bir def'a Trakyanın Çatalca hattına kadar Yunanlılara itası vardı. İzmirin Yunanlılara verilmesi, şarktan bir kısım arazinin Trabzonun şarkına kadar olan arazinin ermenilere terki vardır. Bir de İstanbul boğazları hakkında Londra mukarreratının tatbiki takarrür ettiği bildiriliyordu ve zannederim ki esas metinde de bunlar vardır. Bizim gördüğümüz suretlerle...

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Şark hududu nerelere kadardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Şark hududunda deniliyor ki Trabzonun şarkına kadar Ermenistana...

Efendim; şark hakkında en son aldığım malûmatta eski malûmatımızı tebdil edecek kadar büyük bir şey yoktur. Gürcistan malûm, vuku bulan taarruza karşı seferberliğini yapmakla meşgul ve hudut üzerinde bulunan bir köprüye şarktan gelmiş olan kuvvetler hücum ediyor, taarruz ediyor, Gürcüler de bu köprüyü tahribe mecbur oluyorlardı. Karabağda kuvvetler tahaşşüt ediyordu. Bu kuvvetlerin Ermenistana taarruzu ihtimali vardır. Kat'î malûmatımız yoktur. Bunun da sebebi biz doğrudan doğruya malûmat alabiliyorduk. Son günlerde anlaşılıyor ki İngilizler buna bir az mani oluyorlar. Onun için ancak Odesadan ve Sivastopoldan malûmat alabiliyoruz ve bu malûmat da bir hafta teahhür ediyor.

NEBİL EFENDİ (Karahisar Sahip) — Aydın hakkında bir şey var mı, sulh konferansınca?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — İzmir Yunanlılara terk olunacaktır, demişler. Yunanlılar İzmir şimal cephesinde bir kaç gün evvel bir taarruz yaptılar, ki 10 mayıs 1336 zannederim, muvaffak olamadılar. Biliyorsunuz zannederim.

Şark hakkında yeni bir malûmat yoktur. Yalnız Batumdaki İslâm Cemiyeti âzasından Mehmet Edip, Ahmet Akif, Mahmut Celâl Efendiler mensup oldukları cemiyetler namına Büyük Millet Meclisile temas etmek üzere 13 mayısta Samsuna geldiler ve 15 mart 1336 da verdikleri malûmat çok bir şey değil. Yalnız Batumdaki tezahürata karşı İngilizlerin hiç bir harekette bulunamadığını bildiriyorlar. Yalnız burada şayanı dikkat bir iki şey var.

Gürcülerle Ermenilerin ekseriyet itibarile bolşeviklere mütemayil iken İngilizlerden bazı menafi istih-sal etmek için şimdilik muarız vaziyet gösterdiklerine dairdir. Vakıa Gürcülerin bolşeviklere mütemayil olduğuna dair, hatta bir ittifakname yaptıklarına dair malûmat vardır. Fakat bunu mevsuk telâkki etmiyoruz. Bunu daha çok haber olarak telâkki ediyoruz. Ondandır dolayı uzun uzadıya bundan bahsetmek istemem. Yalnız fikir itibarile şunu arzetmek isterim ki Gürcülerin yaptığı söylenen ittifak bittabi azamî derecede Gürcistan menafiine aittir. Meselâ bizim elviyei selâsemizi dahi memleketimizden ayırmak tasavvurundadırlar. İngilizler böyle işaa ediyorlar. Gürcülerin bizden evvel bolşeviklerle ittifak yapmaları bizim aleyhimize olabilir. Başka bir arzunuz var mı efendim?

BİR MEBUS B. — Suriyeden birisi geliyor demiştiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Suriye'den birisi geliyor, yoldadır. (1)

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Azerbaycan tarafından bize bir müracaat var mı?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim bizim bidayettenberi Kafkasya dahilinde bir takım adamlarımız vardır ve oraya gitmiş olan zevata verilen salâhiyetlere göre Azerbaycanlıların bizim noktai nazarımız dahilinde bizimle tevhide mesai etmelerinin temini kendilerine havale edilmişti. Son aldığımız bir malûmat vardır, ki (belki 15 günlük bir malûmattır) (2) bu malûmatta Azerbaycan - Türkiye ittifakı tasdik edilmiştir ibaresi vardır. Fakat bittabi nasıl şerait mevzubahs olmuştur, ona dair tafsilât olmadığı için arzetmiyorum. Azerbaycan Hükûmetinin teşriki mesaisini temin etmek lehimize dir.

BİR MEBUS B. — Bozantı elân sukut etmedi mi?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Mudanyada bir içtima olacaktı, ondan bir şey çıkmadı mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Hayır çıkmadı efendim.

HAŞİM B. (Çorum) — Paşa Hazretleri, Ermenilerin Bolşeviklerle ittifakı bizim aleyhimizde olur. Biz onlardan evvel itilâf etsek acaba mümkün değil mi? Bolşeviklerle ittifak etsek olmaz mı?

(1,2.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, ben yetişemedim. Fakat Meclisi Âliniz burada okunmuş olan bir takrirle heyeti icraiye bir dereceye kadar salâhiyet verdi. (*Elviyei selâseye dair sesleri*) (*Salâhiyeti her hususta teşmil ederiz sesleri.*)

EMİN B. (Bursa) — Maahaza teşmil ederiz.

SABRİ B. (Bolu) — Kuvvei icraiye iyiden iyiye tahkikatını icra ve kanaatini izah eder. Heyetin intihapkerdesi olan heyeti icraiye tetkikat icra eder, kanaatim budur, der.

REİS — Efendim, muhavere şeklinde olmasın.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Her halde şarkta yapacağımız icraatı ve harekâtı bir defa kendimiz vicdanımıza ve aklımıza karşı esbabı kat'iyeye iktiran ettirebildiğimizi görmeliyiz. Bunu gördükten sonra Heyeti Umumiyenize arzeder ve ondan sonra *(bir karara varırız.)* (1) Kendimiz de hiç bir şeye kanaat hâsıl olmadıkça bir işe başlayamayız ve zaten bundan evvel makasadı milliyemizin temin ve istihsali için her türlü teşebbüsata tevessül etmemiz için salâhiyeti heyeti icraiye bahş buyurmuşunuz. Biz o salâhiyete istinaden tabii her tarafta teşebbüsatta bulunmaktayız. Ancak bu teşebbüsâtın fiil haline ifrağı için tarihe karşı, millete karşı çok düşünmek mecburiyetindeyiz ve bu düşünceler son icraatın takarrübünü anlattığı zaman zannediyorum ki Heyeti Âliyenizde icap eden kanaat ve itimad hâsıl olacaktır.

MUSTAFA EFENDİ (Antalya) — Mudurnuyu bahs buyurdunuz. Gerede ve Çerkeşte vaziyet nasıldır. Ahalinin harekâtı nasıldır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Malûmu Âliniz Gerede de bir kısım halk tamamıyla Düzceden gelenlerle tevhidî mesai etmişti ve çok fenalığı da dokundu. Geredenin geçen arzettiğim. Çerkeş üzerinden gelen bir müfrezemiz cenuptan Yabanabata gelen bir müfrezemiz iğfal edilmişti ve tekrar yerlerine avdete mecbur oldular. Bundan sonra biz Geredeyi yakmak, yıkmak, vurmak istemedik. Çünkü her halde iğfal edildiğine kani idik. Binaenaleyh Gerede üzerine yürümekten sarfınazar ettik. Yalnız Çerkeşte ve Yabanabatta harekete müheyya olmak üzere kuvvetlerimiz vardır. Asıl tedbiri iktiza eden Düzce olduğuna kani bulunuyoruz. Binaenaleyh oraya karşı harekette bulunacağız. Ondan sonra tekrar Geredeliler biz asi vaziyette bulunmak istiyoruz derlerse bittabi onun da icabına bakarız.

NAZIM B. (Tokat) — Konyadaki icraat nedir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, bu icabatı kanuniyesine tevfiikan yapılmıştır. Malûmu Âliniz vali orada gördüğü lüzum üzerine Dahiliye Nezaretine müracaat etmiş. İcabatı kanuniye ne ise buna tevessül etmiştir.

DR. MAZHAR B. (Aydın) — Arif Beyin öldürüldüğü havadisinden sonra bir çok fena şayialar Meclisin içine yayılıyor. Hilâfı merzi bir çok katli nüfusa ve yağmaya teşebbüs olunuyor deniyor ve olunduğu ahali arasında şayia halinde deveran ediyor. Bu hakikat mıdır, hakikat ise pek fena tesirler bırakması tabii olan bu husus hakkında Heyeti Âliyeleri tedabir ittihaz etmiş midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Arif Bey öldükten sonra buyurduğunuz gibi bazı yerlerde usatın bazı köyleri yaktığı ve bazı yerlerde tedibat yaptığı doğrudur. Bu tedibat ve tenkilâtta ifratkârane hareket ettiğine dair malûmat vardır. Yalnız halk tarafından bize vuku bulmuş bir şikâyet yoktur. Bu malûmatı kendi adamlarımız marifetile alıyoruz. Buna karşı yaptığımız tedbir kumandanları ve askeri sureti katiyede böyle şedit taziyekattan menediyoruz. Buna kat'iyen muhalif bulunuyoruz. Tehdit ile vaziyet alıyoruz. Beri taraftan *(âsîler, bir taraftan da biz vurur)* (2) işek bu halkı şaşaltmaktan başka bir şeye yaramaz. Yalnız müsebbiplerini bulup kanuna tevfiikan hareket etmek doğru olabilir. Alelittak halkı zarardide etmemek lâzımdır. Kumandanların bu hususa nazarı dikkatlerini celbediyoruz. Bu gibi harekâtın tekrarına mani olmak lüzumu şüphesizdir.

MUSTAFA B. (Karahisar Şarki) — Bendeniz memleketten gelirken bir çok kaza ve sancaklara uğradım. Şimdi temas ettiğim bazı zevatın arzularına nazaran İstanbul ile uyuşmanın bir çaresi bulunmadıkça bu çatal kazık yere batmaz. İstanbulla uyuşmanın çaresine bakmak lâzımdır. Lütfediniz efendim. Bizim İstanbulla ihtilâfımız ne derecede cereyan ettiğine vakıf değilim. Binaenaleyh bendeniz arzu ediyorum ki bu babta itilâf için heyeti icraiyece bir teşebbüs var mıdır, yok mudur, veyahut bunun zamanı geçmiş midir? Bunu lütfen izah buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zannedirim ki bu zihniyete göre bizim İs-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

tanbulda muarefede bulunduğumuz bir makam, bir hükümet yoktur. İstanbulda bulunan hükümet bütün mukaddesat ve bütün makamat düşmanın tahtı istilâsına düşmüştür. Binaenaleyh İstanbulla anlaşmak demek İstanbuldan düşmanları taretmek demektir. Anlaşacak, anlaşmıyacak bir şey yoktur.

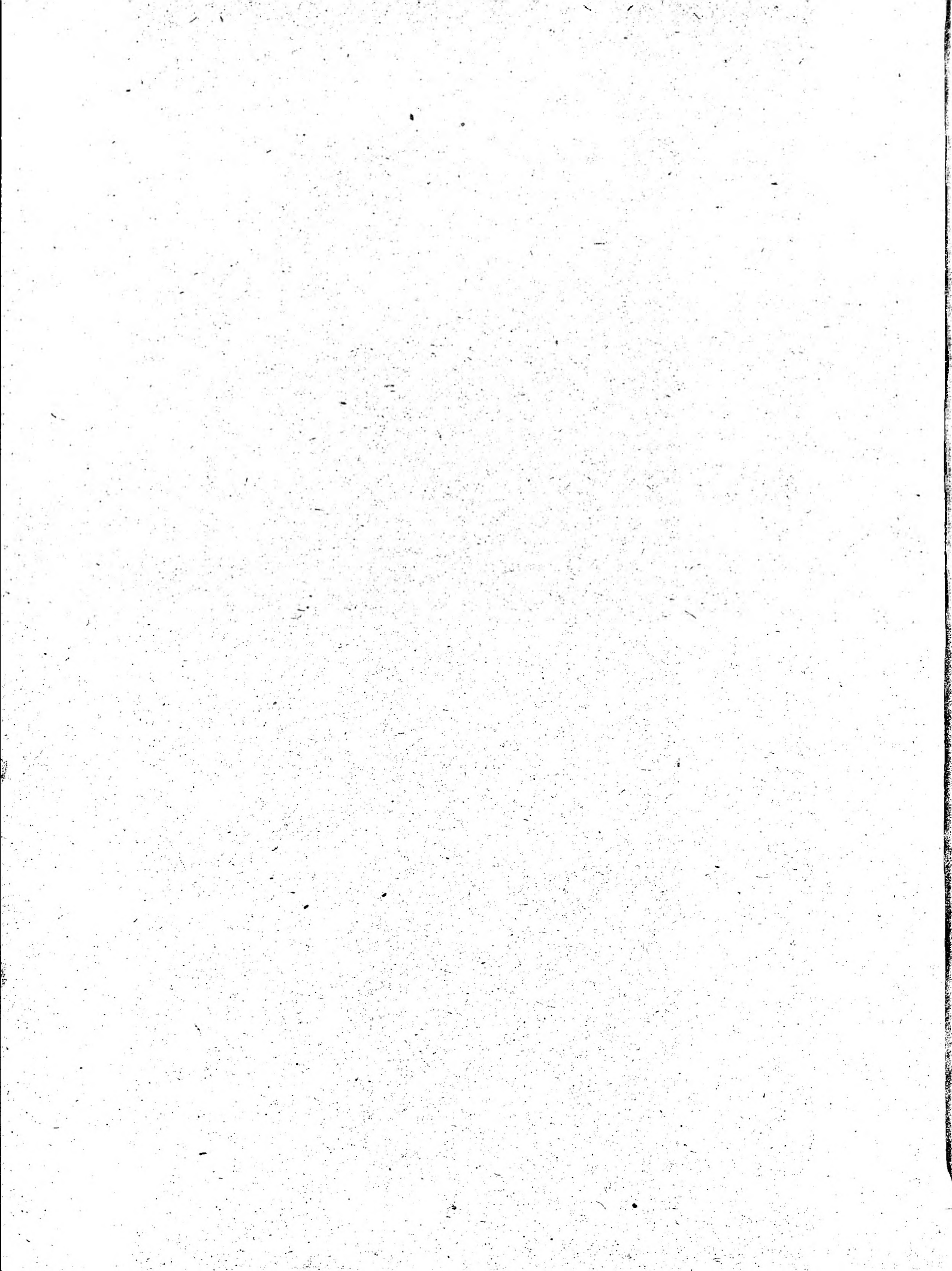
REİS — Efendim, malûmu Âliniz Zati Şahane-ye bir arıza vardır. Orada Meclisimiz hakikat halî

Zati Şahaneye arzetti. Âlemi islâma bir takım beyan-name vardır. (Bunu anlamayanlar, anlamak istemeyenlerdir.) (2)

Bir çeyrek saat teneffüs edilmek üzere celsei ha-fiyyeye hitam veriyorum.

Kapanma Saati : 3.50

(2) Esas zabıttan alınarak eklendi. M. Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Mayıs 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	38	<i>di ile Fevzi ve Mustafa Kemal Paşa Hazeratının</i>
2. — İSTİZAH	38	<i>vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında beya-</i>
1. — <i>İstizah takriri münasebetiyle İsmet Beyefen-</i>		<i>natları.</i> 38.

Cilt : 2

21 nci inşaat - 2 nci, 3 nci ve 4 nci celseler

YIRMİBİRİNCİ İNİKAT

9 Mayıs 1336 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.50 (Z. S.)

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Onyedinci İn'ikat

17 Mayıs 1336 Pazartesi

İkinci Celse

Reisi sâni Celâleddin Arif Beyefendinin tahti ri-
yasetlerinde, badezzeval saat 3.10'da, in'ikat ederek;
Anavatana iltihak eden elviyei selâsede teşkilât ya-
pılması hususunda hükûmete salâhiyet itasına dair
Kırşehir Mebusu Müfit ve Erzurum Mebusu Salih
beylerin takrirleri okunup kabul olunduktan sonra;

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali siyasiye ve
dahiliye hakkındaki beyan ve sualleri cevaplandırdı
ve celsei hafiyeye son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
<i>Celâleddin Arif</i>	Kütahya	
	<i>Haydar</i>	

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Zabtı sabıkı kabul edenler... Kabul etmeyenler... Ka-
bul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — *Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hak-
kında istizah takriri.*

REİS — Söz, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili
İsmet Beyefendinin. Buyurun efendim.

İSMET B. (Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili)
(Edirne) (1) — Efendiler; vaziyeti siyasiye ve aske-
riyemizi bu gün size izah etmek istiyoruz. Vaziyeti
siyasiye itibarile içinde bulunduğumuz vaziyeti siya-
siyemizin en bariz delili İstanbuldan istihbar edilen
sulh projesidir. Bu proje uzun müddet ince ince dü-
şünülmüş ve yirminci asırda bir milletin siyaseten ve
iktisaden bütün mevcudiyeti ile nasıl imha edilebile-
ceğini gösterir bir vesikadır. İngiliz projesi diyebile-
ceğimiz bu vesikada düşmanlarımız evvelâ memleketin
hudutlarını her taraftan, bütün memaliki islâmi-
yeden tecrit etmişlerdir. Şarktan ilerliyen Ermenistan,
garptan Yunanistan, aşağıdan, cenuptan İngiltere ve
Fransa gerek Araplarla ve gerek Kafkas ve Rumeli-
de kalan milletlerle bütün ittisalimizi siyaseten kes-
mek istemişlerdir. Diğer taraftan, şimdiye kadar bü-

tün milletlerin tanıdığı ve kendi devlet adamları-
nın bütün devletlere söyledikleri esaslara tamamen
mugayir olarak bir çok memleketlerimizi sarahaten
işgal etmişlerdir. İzmir, Urfa, Ayıntap, İstanbul, Ada-
na, Maraş işgali ve ilâh. Bunların adı projedir ve
«muvakkat»dır diye ifade olunmuştur. Fakat bun-
lar Mısır ve Tunus işgali gibi muvakkattir. Muvak-
kat namı altında daha diğer bir takım işgaller ha-
zırlamışlardır. Mıntakai nüfuz namı altında ve jan-
darma tensikati şeklinde memleketin diğer bir kıs-
mını yeniden taksim etmişlerdir. İtalyanlara Antal-
ya sahilinden Koyayı da ihtiva eden bir mintaka,
Fransızlara 5 vilâyetimizi ihtiva eden diğer bir min-
taka, İngilizlere de bir başka mintaka. Bunun için
diyorlarki, jandarma tensik olunacak ve bunun içinde
ecnebi zabitan şu nisbette olacaktır. Yani yüzde on-
beş nisbetinde ecnebi zabitleri bulunacak. Adanaya
jandarma teşkilâtını ve akalliyetlerin hukukunu mu-
hafaza şekli altında girmişlerdi. Maraş, Aynıtap bü-
tün köylerimizi yakmış olan bu canavarlar bu defa
da Sivas, Diyarbekire ve diğer yerlere gelecekler-
dir. Proje, memleketin doğrudan doğruya işgali mu-

(1) *İsmet İnönü.*

vakkat namı altında siyaseten paylaşılmasıdır. Böylece işgal edilecek olan arazideki müslüman ahalinin servetçe, dince, milliyetçe mahvolması için de ayrıca hazırlıklar yapılmıştır. Kapitülasyonlar harpten evvel müstefit olmayan bütün anasıra teşmil edilmiştir. Yani Ermenilere, Rumlara dahi şamildir. Maliye ve adliyelerimiz murakabe altında bulunacaktır. Akaliyetler şikâyet etmek için doğrudan doğruya mümessillere müracaat edebileceklerdir. İslâm olanlar ise dahilde ve hariçte doğrudan doğruya esir tanınacaklardır. Bir müddet geçecek mekteplerimizde ne okunacağını, mahkemelerimizde islâm hukukunun nasıl temin edileceğini Ermeni ve Rum tercümanları İngiliz, Fransız, İtalyan zabıtları tayin edeceklerdir. Bundan başka bu gün gerek ordu namı altında ve gerekse ahalimizin elinde silâh olarak ne varsa cümlesinin alınması ve âtiyen bu memlekete silâh ve cephane olarak hiç bir şey girmemesi için de esaslı tedabir almayı düşünmüşlerdir. Binaenaleyh vaziyeti siyasiyemize dair Garplıların şimdiye kadar yaldızla, ima ile söyledikleri bütün sözlerin sarahaten maskesi atılmış ve bütün açıkları ile muhtelif safahata ayrılarak ortaya dökülmüştür. Şu halde memleketin büyüklüğü, münevverleri muhtelif şekiller altında ifade olunan bu projelerin, muahedelerin ayrı ayrı imha olduğunu iyice tasavvur etmek ve anlamak mecburiyetinde bulunuyoruz. İngiliz projesi denilen bu proje her birerlerimiz tarafından bütün teferruatıyla tetkik olunmalı ve bütün vatandaşlarımızı ayrı ayrı talim edilmelidir. Tehlikeyi ve aleyhimizde tasmin olunan gaddarlığı ve en ufak bir insaf ve hayati bize çok gördüklerini en âciz köylümüşe anlatmalı ve mekteplerde okumaya yeni başlayan çocuklarımıza ayrı ayrı öğretmeliyiz. Bilmelidirler ki bizi Rumlara, Ermenilere esir etmek istiyorlar ve yalnız müslümanlarla sâkin olan, ecnebilerden hiç kimsenin hissesi olmayan köylerimizde bile giyecek hırkamız ve yiyecek gıdamızı talep ediyorlar. Eğer tehlike bizim anladığımız gibi bu kadar vazih bir surette memleketin her tarafında anlaşılırsa, hiç şüphe etmem ki, bizi her türlü hukuktan mahrum etmek için bu kadar caniyane bir kasta karşı mutlaka mukavemet ve isyan edilecektir.

Bu mukavemet ve isyan kuvveti memleketimizi kurtarmak için ve kuvvetle ümit ettiğimiz selâmete en kestirme yoldan emniyetle varmak için istinat ettiğimiz en sağlam bir kuvvettir. Böyle müthiş bir plan karşısında bulunduğumuzu her birimiz yüreklerimizde ayrı ayrı duymalıyız ve her birimiz bütün muhitimizde yetişmiş ve yetişecek çocuklarımıza telkin et-

meliyiz ve kuvvetle, isyanla bu plânı bertaraf etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu anlamalı ve anlatmalıyız etendiler. Bu projeyi tatbik etmek için düşmanlarımızın elinde bir takım kuvvetler ve doğrudan doğruya silâh kuvvetleri vardır. Bu kuvvetlerden birincisi Şarkta Ermeni kuvveti, Garpta Yunan Ordusu; İstanbul, Adana, Maraş, Urfa mıntakalarında tahşit edilmiş olan İngiliz ve Fransız kuvvetleridir. Bu projeyi vücuda getirmeye memur edilen Ermeni kuvveti üç zayıf fırkadan ibarettir. Bu kuvvet gerek Kafkasyada gerek başka yerlerde İslâm anasıyla mahsur ve muhattır ve yukarıdan gelen içtimâî sele karşı, bolşeviklerin mütemadiyen dünya inkilâbını vücuda getirmek için yaptıkları akına karşı şaşırmış ve âciz bir haldedir. Bu kuvvet yani itilâf projesini bize tatbik ettirmek isteyen Ermeni ordusu böyle bir kuvveti haiz olmak şöyle dursun her gün etrafını ihata etmiş İslâm kuvvetlerinin taarruzlarının tehdi di karşısındadır. Crada, iman sahibi, azim sahibi olan o muhitte bizzat silâhıyla, kuvvetiyle, hem taarruzî ve hem tedafûî mukavemet edecek kuvvetimiz vardır. Binaenaleyh imha politikasını Şarkta tatbik ettirecek bir kuvvet yoktur.

Garpta tatbik ettirecek Yunan ordusuna gelince; Yunan ordusu bu gün işgal etmek istediği yerlerde bütün kuvvetlerini ortaya dökmüş bir vaziyettedir. Bir milletin bir kısım arazisini işgal etmek kâfi değildir. O milletin iradesine galebe etmek ve o milleti teslime icbar eylemek lâzımdır. Yunan ordusu bütün ortaya döküldükten sonra bizim irademize galebe etmek şöyle dursun o henüz bizim irademizin başladığı noktada bulunuyor. Binaenaleyh Yunan ordusu harekâtı taarruziyesini tevsi edecek bir hedef istihsal ve o hedefi iskat ile bizi teslime icbar edecek bir vaziyette değildir.

Varmak istediğim, izah etmek istediğim netice şudur ki; bütün kuvvetini sarf etmiş olan Yunan ordusu bize aman dedirtmek için yeni bir vasıtaya malik değildir. Bundan sonra işleyecek zamanlar hep bizim lehimizde cereyan edecektir. Düveli itilâfiyenin tahşit ettiği kuvvetler, ki bu gün Adana ve Urfa havalisinde bulunuyor. Bu kuvvetler biraz sonra izah edeceğim veçhile bugün bize aman demişlerdir. Bu kuvvetler Urfayı, Maraşı işgal etmişler ve daha büyük bir mıntakaya ayak basmışlardı ve buldukları yerlerde emin bir surette yerleşmek şöyle dursun daha büyük istilâ mıntakaları tayin ediyorlardı. Fakat bu kuvvet de, biraz sonra izah edeceğim veçhile, bu projeyi kabul ettirecek mahiyette değildir. İstanbuldaki İngiliz kuvveti ise kendisinin

istihdaf ettiği Boğazlar ve İstanbul hududu içinde, müttefiklerine karşı olsun, bize karşı olsun asgari fedakârlıkla tutunabilmek için muhafazai mevki etmekle meşguldür. Rumelide bulunan kuvvetlerimiz ise Yunan ordusuna ve müttefiklerine karşı daha gayri müsait bir vaziyettedirler. Bunların ana vatandan ittisali denizlerle katolunmuştur ve her taraftan düşman muhacematına karşı münferit bir vaziyette bulunuyorlar. Bununla beraber Rumelideki vatandaşlarımız ve ordularımız daha büyük, daha kuvvetli bir azim göstermişler ve seferberlik ilân etmişlerdir. Sarahaten bütün efradı millet silâha sarılmıştır. (Allah muvaffak etsin sedaları) Ne kadar silâhları ve cephaneleri varsa kâffesini mevkii istimale koymuşlardır.

Binaenaleyh onlar açık bir vaziyette olarak gelecek Yunan ordusunu silâhla karşılayacaklarını bütün dünyaya ilân etmişlerdir. Muvaffakiyetten Cenabı Hakkın tevfiyatından ümit varız. Ancak hiç şüphe etmediğimiz nokta Rumelide ve her yerde namusuyla sayılmış olan silâhımız bu kere de icabı namusu ifa edecektir. Rumelide netice ne olursa olsun bize teklif olunan imha projesini kabul ettirebilmek, arzı teslimiyete mecbur olmaya mütevakkıftır. Biz ana vatan olan Anadolu'da, selâmet ve emniyetle neticeye varacağını ümit ettiğimiz harekâtın nihayetinde Rumeli de Anadolu ile beraber mevzu bahis olacak ve Rumeli topraklarımızın hayatı temin olunacaktır. (Inşallah sesleri)

Efendiler; Ermeni ve Yunan kuvvetlerinden ve bugün mevcut olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerinden maada düveli itilâfiyenin elinde başka kuvvetler yoktur diye bir ifade serdetmiyorum. Düveli itilâfiyenin memleketlerinde daha büyük orduları ve teşkilâtları vardır. Fakat bugün buraya tahsis ettikleri kuvvetlerin azlığı ve bizim aleyhimizdeki projeyi yalnız Ermeni ve Yunan ordularından bekledikleri, kuvvetli esbap ve istihbarata müstenittir. Birincisi; Fransız ve İngiliz milletlerine Türk milletinin imhası için madeten gösterilecek bir menfaat yoktur. Bu proje hırsı istilâ ile, hırsı tağallüp ile zevk alan rüesanın projeleridir. Uzun bir harpten sonra yeniden zevk için, bir milleti diğer millete boğazlatmak suretiyle Fransız ve İngiliz milletinden kan istemek kolay bir şey değildir. Bununla beraber milletler büyük ordular göndermeyeceklerini her hal ve hareketleriyle ispat etmekle beraber, gönderebileceklerini farzetsek bile, Anadolumuz ve dağlarımız kolay istilâ olunacak, yüz bin, iki yüz bin, beş yüz bin kişi ile bir ayda, beş

ayda bir ucundan girilecek öbür ucundan çıkılacak yerler değildir. Allah bizim dağlarımızı tepelerine çıkalım dünyaya karşı serbest, hür teneffüs edelim diye yaratmıştır. Bir millete esareti kabul ettirmek için milyonlarca kuvvet, senelerce vakit, milyarlarca servet sarfetmek lâzımdır.

Bunu biz kendimiz uzak vilâyetlerimizde ve meselâ Yemen ve sairede uzun müddet tecrübe ettik. Vesaiti bol olan milletler meselâ, İngilizler Transvalda, Moranjda, Fransızlar bütün müstemlekâta tecrübe ettiler. Bütün bu tecrübeler minelezel esir olan milletlere de yapılmıştır. Şimdi tecrübe edecekleri milletler minelezel hür olan milletlerdir. Eğer biz bizi imha etmek isteyenlere, bir kaç milyon askere ve uzun zamana ve bir çok mala, bir çok servete lüzum olduğunu ispat ettiğimiz gün hayatımızı, halen ve istikbalen temin etmiş olacağımız gibi bize bakan bütün islâm milletler de hayatlarını temin etmiş olacaklardır.

Esas mesele, ispat etmek mecburiyetindeyiz ki İstanbulda oturup ve yahut her hangi bir telgraf merkezine oturup bütün memlekete telgraf çekmek ve bütün memlekette İngiliz, Fransız ve İtalyanlara karşı aman teslim olduk cevabını almak ihtimali olmasın. Bütün memleketi istilâ ettikten sonra bir tek dağ başı kalacak olursa o tek dağ başına da ayrıca kuvvet göndermek lâzım olduğuna düşmanlarımızı ikna etmeliyiz. Fransızlara karşı muharebe ediyoruz. Halk köylerinde toplanmıştır. Bidayette başladığımız zaman bir çok yerlerde bizlere Fransızlar; tanklar, makinelî tüfekler, toplarla ve ilah yürürler. Cephe zannettikleri yerlerden bir çok ateşler açarlar ve giderler. Bin kişi on bin kişilik bir kuvvet iki günlük yol gider, gittikçe toplanır, ne ardı vardır ne arkası vardır. Şimdiye kadar hep böyle tecrübe edilmiştir üç gün evvel hepsi gitmişlerdir. Cephe zannettiler. Bir yere ateş ettiler. Bizimkiler hepsini tepelediler. Şimdi Adana ile Pozantı, bunlar alelâde iki günlük yolumuzdur.

Efendiler; İstanbuldan ve yahut bir sahilden başlayarak memleketin bütün dağları üzerine çıkmak kolay değildir. Bütün dağlarının üzerine çıkmak için milyonlar lâzımdır. Yalnız havf ve dehşete düşerek herhangi bir mahal ve cephenin el dokunulmamış yerlerini el dokunulmadan kendilerine teslim edemeyeceğimizi düşmanlarımıza bildirmeliyiz.

Binaenaleyh şayet Avrupa, milletlerinin menfaati olmayan ve bizce ümit edilmeyen harekâta vasi mikyasta tevessül etmeyi isterlerse onu da emniyete kalp

ile, serinkanlılıkla karşılamaya hazırız. Her tarafı (Kerbela) yapacağız. Memleketin her karış toprağını ayrı ayrı müdafaa ve her yerin ayrı ayrı zaptolunmak lâzım geldiğini ispat edeceğiz.

Sonra efendiler; düşmanlarımızın elinde bize havf ve dehşet vermek için tayyare vesaire gibi bir çok vesaitte vardır. Fakat şimdiye kadar hiçbir memleket tayyare ile zaptolunmadı ve hem de olunmayacaktır. Yalnız alışmayan bir memleket, havada tayyareyi ilk defa gören bir halk, ürkerler. İhtimal ki düşmanlarımız bunu da yapacaklardır. Şimdiye kadar tayyare hücumu yapmamalarının sebebi sözünde veya atiyen propagandasındaki tesiri izale ettirmemek içindir. Onlar bizi Afrikahlar gibi cahil ve ürkek bir millet zannediyorlar ve o kuvveti şimdiden sarfetmek istemiyorlar. Nitekim Adana havalisinde, Urfa havalisinde sarfetmektedirler. Fakat ora halkı bunları eğlenecek bir vasıta addetmektedirler. Binaenaleyh söyledikleri gibi bir çok tayyare ile memleketimizin üzerinde, havada yapmak isteyecekleri akınların ilk tesiri manevisine galebe ettikten sonra, memleketimizi maddeten abluka etmek isteyeceklerdir. Lâkin bunun da hiç bir tesiri, hiç bir ehemmiyeti olmayacaktır. Çünkü abluka o millet için müessir bir vasıta olur ki Allah o milletin gıdasını hariçten göndermek üzere vermiştir. Bütün Türkiye muhasara edilse daha nakıs ve daha eksik şeylerle iktifa etmek mecburiyetinde kalırız ve fakat yine midemizin ihtiyacını temin ederiz, harp için bileklerimizde kuvvet bulunur. Allah bize bu imkânı bahşetmiştir. Binaenaleyh abluka ile esareti kabul etmek için açlık ve gıda tehlikesi de yoktur. İşte efendiler memleketimizin atisini, kuvvetle bizi teshir etmek, teslimiyete icbar etmek noktai nazarından bu safahat ile görüyoruz. Söylediklerimde ciddi safahat vardır. Fakat her birine karşı samimiyetle düşündüğümüz safahat ve esbabı mukavemet de mevcuttur. Bizi arzı teslimiyete icbar için en kuvvetli bir vasıta daha vardır ki bu da nifakı dahilidir. Düşmanlarımız halkımızın ananatından ve harbi umuminin millette bihakkın vücuda getirdiği intibaattan mahirane istifade etmeyi istiyorlar. Meselâ halk askerlikten yorulduğu için millete askerliğin ilga edildiğini bütün tekalifin affolunduğunu ilân ederler. Milletimizin öteden beri gerek dinine ve gerek makamı saltanata merbutiyetini bilen düşmanlarımız, makamı saltanat ve hilâfetin elinde bulunan bütün kuvvetleri millet aleyhine zorla sarfettiriyorlar ve bir propaganda yapıyorlar. Halbuki bu nifakı dahilide ihzar olunan harekât hep ecnebi harekâttır.

Meselâ düşmanlarımız, işgalden evvel hazırladıkları Anzavur harekâtını işgal ile beraber ve bütün kuvvetiyle meydana çıkardılar. Anzavur harekâtı, Çanakkale Boğazını elde bulundurmak ve istihkâmâtı arkadan temin etmek için İngilizler tarafından ihdas olunmuştur. Çanakkalede, Kumkalede ve tabyalarında bulunan İngiliz kutaatı doğrudan doğruya milletle temas etmeyeceği ve bunun için emin bir mıntaka lâzım geldiği cihetle İngilizler bunu temin etmek vazifesini Anzavura vermişlerdir. O, İngilizlerden her şeyi alarak onlarla bizim mıntakamız arasında bir vaziyet ihdas etmek ve İzmir şimal cephesini kendisine verilen nüfuz ve memuriyetle doğrudan doğruya arkasından vurmak istemiştir. Bu suretle Yunan emeli kendiliğinden husule gelecek ve imha projesinde Şileden, Marmaradan, Edremit körfezinden itibaren beynelmilel gösterilen mıntakayı Anzavur temin etmiş olacaktır. İkinci hareket Düzcü civarında olmuştur. Bu hareket daha mahirane tavazuh etti. Düzcüde silâh patlamasını müteakip Anzavur İstanbul ve İngilizlerle doğrudan doğruya itisal için hemen garbe ve aynı zamanda Anadolu içine yayılmak için süratle şarka doğru tevessü etti. Hareket noktai nazarından bilirsiniz ki İngilizler Eskişehirde tutunmak istediler muvaffak olamadılar. Sonra Geyvede tutunmak istediler yine muvaffak olamadılar. Ötedenberi İngilizlerin matmaı nazarları Bilecik, Bursa havalisiyle Marmara sevahiline hâkim olmak ve bizi oralardan uzaklaştırmaktır. Bu harekât bizi Marmara sahilinden uzaklaştırmak için sureti mahsusada ihzar edilmiştir ve bunu sulh muahelesi dedikleri proje sarahaten ifade etmiştir. Şile, İzmit, İzniç, Edremit havalisini temin etmek için Düzcüde, Adapazarında, Geyvede böyle Osmanlılarla İngilizler arasında bir mıntaka lâzımdır ki doğrudan doğruya Anzavurun temin etmek istediği mıntaka işte bu mıntakadır. Bu mıntaka harekâtı dahiliye ile istihdaf ettikleri gayeler, projelerde sarahaten ifade olunmuştur. Biz yalnız düşmanlarımız aleyhine kullanılacak silâhlarımızı, cephanelerimizi birbirimize karşı kullanmak, beyhude ifna etmemek için samimiyetle uğraşyoruz. İngilizlerin istediği dahili emniyet mıntakasını onlar İngiliz hesabına daha ziyade tevsî etmek için çalışıyorlar. Bizi arzı teslimiyete icbar için düşmanlarımızın elinde olan bu kuvvetli silâhın tehlikesini biz vaktiyle İstanbulda gördük. Onun için bütün memleket dahilinde elimizde bulunan vesaitle bir çok harekât yapmaya mecbur olduk. Adapazarında doğrudan doğruya İstanbulla İngilizlerle temas ederek ta Kastamonu, Ankara hu-

dutlarına kadar yayılmış olan tehlike bir aralık ciddi safahat arzemiş olduğu halde bu gün milletin sadakat ve imanı ve sevkettiğimiz kıtaatın tehevürü karşısında kâmil muntafi olmuş, mahvolmuştur. İngilizlerin istediği Bolayır, Çanakale, Gelibolu ile doğrudan doğruya bizim milletimizin malı olan istihkâmat arasındaki Anzavuru temizledik. (*Alkışlar*) İngilizlerle doğrudan doğruya temas hâsıl ettik. Karşımıza çıkacak yeni düşmanlarımızın kâffesini tepelemek için mücehhez bulunuyoruz. Arzettiğim harekât ihzar olunan dahilî fitne ve harekâtın en mühimleridir. Yine şuradan buradan bulunmuş bir iki serseri herhangi bir menfaati temin etmek için yine Hazreti Padişahı öne sürerek Hazreti Padişah askerliği affetti, vergileri affetti sulh oldu. Binaenaleyh memlekette din ve imanı olan bizim arkamıza düşsün, diye etrafına bir çok halk toplayarak muhtelif telgraf merakizini basmak ve etraftaki zavallı köylüleri ellerine almak için teşebbüsat yapmaktadırlar.

Bu hadise yirmi gün evvel Yenihan civarında görüldü ve köylere heyetler çıkarılarak kendilerine nasihat edildi. Dağıldılar ve nasihate inanmış gibi göründüler. Fakat hakikatı gören, milletimizin iradesine ve sizin itimadınıza istinat eden bizler aldandığımızı bilmekle beraber iki hayatı siyanet etmek te kârdır diyerek daha leyyin harekât ve tedabir ile meseleyi halletmek istedik. Fakat maatteessüf Yenihan civarında da bir mahiyeti tedibiye, onlar için de her taraftan tedabiri askeriye almaya mecbur olduk. Yakında netayici katiyeyi ve üşeranın derdest ve tenkil oluduklarını Meclisi Âlinize tebliğ edeceğimizi ümit ediyoruz. Bu hulâsa ile düşmanlarımızın bizi arzı teslimiyete icbar için ellerindeki nifakı dahilî silâhına kâfi derecede nazarı dikkati celbetmiş olduğumuzu zannediyoruz. Nifakın en büyük tehlike olduğunu hepimiz bilmekle beraber bu hususta her gün her rastgeldiğimize ne kadar çok tekrarda, ne kadar çok irşatta bulunursak bizzat düşmanlara karşı kendi mukavemetimizi bir kat daha ispat etmiş oluruz. Biz daha müşkil safahat içinde iktihâm edilmiş olan bu müşkülâtın âtiyen de iktihâm edileceğini itimat ile ümit ediyoruz.

Daha bir sual karşısında bulunduğumu zannediyorum. Bütün bahsettiğim, esbap ve safahat mukavemetidir. Bizi teslim icbar için kullanacakları vesaitin her birisine karşı bir çok esbabı mukavemetimiz vardır. Fakat ne olacak, mukavemet ede ede kendimiz için gördüğümüz mahreç nedir ki bu Millet Meclisi tarafından istizah taktirinde Yunanlıları ve

Fransızları memleketimizden taretmek için onlara takaddüm ederek bizim taarruza geçmemiz arzusu şeklinde izhar edilmiştir. Oraya gelmek istiyorum. Biz esbabı mukavemetimizi temin ederek yalnız mukavemet suretiyle de neticeye erileceğine kaniiz. Şarkta başlayan inkilâbatı içtimaiye durmadan ilerliyor. Bu gün Kafkasyada bundan bir ay evvelkine, iki ay evvelkine nisbetle ahvalde daha ziyade Küşayış vardır. Ermenistan son ay zarfında iki üç defa hükümet değiştirdi. Hükümet bir partiden diğer partiye geçti. Bir birine taban tabana zıt hükümetler mevki iktidara geldi ve şimdi Bolşeviklerle doğrudan doğruya temastadırlar. Gürcistan Hükümeti bir İngiliz Hükümeti idi. Bundan bir buçuk ay evvel bitaraf bir hükümet oldu. Şimdi de bolşevik bir hükümet oldu ve şu dakika İngilizlere ilânı harp eden bir hükümet olduğundan bahsolunuyor. Azerbaycan safahatı Heyeti Celileye arz olunmuştur. Burada inkilâbatı içtimaiyeye doğrudan doğruya cüretle girilmiş bir vaziyet vardır. Orada kendi memleketlerini Ermenilere karşı muhafaza etmek için hücumlar, hazırlıklar vardır. Rus inkilâbı şeklinde başlayıp bütün cihanı istilâ etmek yolunda durmadan ilerleyen sel, garp milletlerine tesiratını her suretle gösteriyor. Biz bu safahatı, safahatı siyasiye ve içtimaiyeyi günü gününe takip ediyoruz. Şekil ve vaziyet o haldedir ki bugün bizden itibaren şarka doğru başlayan bütün milletler garp milletleriyle müsâlâha etmemişlerdir. Muhakkaktır ki dünyanın yarısı diğer yarısı ile mütemadiyen muharip halde bulunacak ve müsâlâhaya kendi hayatını, kendi kuvvetini, kendi mevcudiyetini muhafaza etmiş bir millet olarak iştirak edeceğiz. (*İnşallah sedaları*)

Umumî noktai nazardan bize selâmet yolu gösteren bu safahattan maada doğrudan doğruya Yunanlıları ve Fransızları memleketimizden çıkaracağımıza kuvvetli ümitlerimiz vardır. İhtimal ki bizi sulh şeraitine icbar etmek için bugünlerde Yunan ordusu yeniden bir takım harekâta sevk edeceklerdir. Halbuki biz Yunanlılara karşı kuvvetlerimizi kâmil sarfetmiş değiliz. Binaenaleyh istihzaratımızda, mukarreratımızda, harekâtımızda Yunanlılara bir taarruz ederek onları memleketimizden atabileceğimizi ümit ediyoruz. (*Alkışlar*) Yunanlılara karşı memleketimizi muhafaza etmek için yalnız müdafaadan, yalnız mukavemetten başka çaremiz yoktur demiyoruz. Mukavemet ediyoruz ve edeceğiz. Harekâtın bütün inkilâbat ve safahatını iktihâm edeceğiz ve nihayette fırsat ve tertibat ihzar ederek Yunanlılar münhezimen memleketimizden çıkaracağımızı ümit ediyoruz. (*Alkışlar*)

Yalnız ne vakit yapacağız ve fırsatı ne vakit bulacağız? Bunun için Heyeti Celile bizden daha ziyade tafsilât istemeyecektir.

Fransızlara gelince; Fransızlar Maraş şimalinde idiler. Urfayı işgal etmişler, Pozantı şimaline gitmişlerdi. Geçen Meclisi Mebusanın intihabı sırasında İstanbulda bir çok defa müracaat olundu hep avutucu cevaplar vermekle beraber gazetelerinde ve ricali siyasiyenin ifadelerinde sarahaten Sivasa ve Diyarbekire kadar inmek arzularını izhar ediyorlardı. Fransız miralayı arabasına binerdi. Mardine ve Diyarbekire geliyorum, konsoloshane tesis edeceğim, diye telgraf çekerdi. Herkes bilirdi ki bir müddet sonra idare teessüs edecektir, nasıl Adanaya girmiş ise oralara da girecektir. Halbuki bu kadar müslümanı hiç yerine koyarak müstahkâr bir vaziyet alan Fransızlar bu gün Maraştan bütün dünyanın tehdidatına rağmen sopa ile koğulmuşlardır. Bu gün Antep cenubundadırlar. Urfadan atılmışlardır. Fırat ve Cerablus civarında, Arappınarında güç hal tutunmağa çalışıyorlar. Bütün nıkatı ayrı ayrı muhasara ettik ve düşürdük. Biz heyeti ihtilâliyeyiz. Kendilerinin teçhizatı mükemmel olmakla beraber bizimle temas etmekten başka çare olmadığını anlayarak adam gönderdiler. Vaziyeti beraber iki eş heyet gibi tetkik etmişizdir ve bizim teklifatımızı muvakkaten kabule mecbur olmaşlardır. Binaenaleyh Fransız Heyetiyle tatili muhasamat suretinde yaptığımız muvakkat bir askerî mukaveleyi izah etmek isterim : Mayısın otuzundan itibaren yirmi gün müddetle Fransızlarla aramızda tatili muhasamat olacaktır. Bu müddet zarfında mahsur olarak memleketimiz dahilinde kalmış olan yerleri tahliye edeceklerdir. Bunlar Pozantı ile Sistir. Burada bulunan kıtalarını kendilerine iade edeceğiz. Memleketimizden çıkacaklardır. Şimdi aldığımız malûmata göre tatili muhasamata vakit kalmadan bizim askerlerimiz cebren almışlardır. (Alkışlar)

Antep bu günlerde müşkül vaziyet geçiriyor. Antep civarında muharebe oluyor. Yakında kuvvet gönderdiler. İçeride Fransız kuvveti vardır. Ahali kendisini müdafaa ediyor. Antep cenubunda yeni bir muharebe oldu. Bizim kıtaatımız şimale çekilmeye mecbur oldular. Fransızlar takip ettiler. Muvaffak olduk zannı ile tepelendiler. Antebın cenubuna çekilmeye mecbur oldular. Yalnız Antep şehri içinde müsademe devam ediyor. Onun için Fransızlarla yaptığımız müzakerede Antep şehrinin tahliyesinde ısrar ettik. Mecburîyetlerinin derecesini tasavvur buyurunuz ki kendileri için müsait telâkki olunan yerlerde de bizim

şeraitimizi kabul ve şehri tahliye ederek bizim memurlarımıza serbest bir surette bırakmaya muvafakat ettiler. Bunu yapıp yapmayacaklarını bekliyoruz. Yapacaklarını söylediler, muvafakat ettik. Antebın tahliyesiyle beraber diğer yerleri de tahliye etmek üzere yirmi gün mütareke yapacağız. Mütareke yirmi günlük tatili muhasamattır. Bu tatili muhasamayı Adana mıntakasının tahliyesine mukaddeme addettiğimizi Fransızlara söyledik. Fransızlar bu müddet zarfında şifahen Adana mıntakasının tahliyesini tekrar müzakereye girişmek ihtimalini ima etmişlerdir. Kendi imanımıza, kendi kuvvetimize müstenit olmayan hiç bir taahhüde inanmadığımız için bu müddet zarfında Adananın ve diğer mıntakaların tahliyesinden başka çare olmadığını istihzaratımızla da göstereceğiz. Bu gün zaten Pozantı ve Sis'te kemali emniyetle Adana ovasına bakıyoruz. Orada hazırladığımız, topladığımız kuvvetlerle Adanayı tahliyeden başka çare olmadığını da ayrıca kendilerine irae etmek istiyoruz. (Alkışlar) Bu tazyik ile ümit ediyoruz ki yeniden Fransızlar bizimle temas edeceklerdir. Husule gelecek netayic ve safahatı ayrıca Heyeti Celilelerine arzedeceğiz. Memleketimizi müdafaa etmek için aleyhimize kullanılabilecek kuvvetler ve geçireceğimiz müşkilât ve mezahim bütün safahatıyla arz olunmuştur.

BİR MEBUS — Şeraiti mütareke nedir ve kaç maddeden ibarettir?

İSMET B. (Devamla) — Arzettim, efendim! Yirmi gün müddetle tatili muhasamat edilecek. Bu müddetin ilk on günü zarfında Antep şehriyle Sis ve Pozantı mevkiileri tahliye olunacak. Antep şehri civarındaki Fransız kuvvetleri Fransız ordugâhına gidecek. Fransız üserasını iade edeceğiz. Buna mukabil gerek asker olarak ellerinde esir bulunan ve gerek sair suretlerle götürülenleri iade edeceklerdir. Biz de Fransız kuvvetlerini Adana ve Tarsusa salimen göndereceğiz. İstanbulun işgal olduğu günkü vaziyetten bu günkü vaziyetimiz daha muvaffakiyetli ve daha kuvvetlidir. İşgal günü düşmanlarımız hiç bir mevcudiyeti olmayan ve bütün merkezi faaliyeti ellerine geçirerek perakende ve düşük bir halde bulunan bir millet karşısında idiler. Dahili harekât için uzun müddetten beri ihzar ettikleri gerek Anzavur ve gerek Düzce harekâtı ve saire için kuvvetli ümitleri vardı. Eskişehirde idiler ve Konyaya kadar elleri vardı. Bu gün harekâtı dahiliye ile bizi yere vurmak için besledikleri ümitler bertaraf edilmiştir. Harekâtı askeriye hariciye noktai nazarından onların bekledikleri inhilâl şöyle dursun, bilakis bizimle vuruşan düşmanlar bizim şeraitimizi kabul edecek bir

vaziyete girmiştir. Binaenaleyh takrirden âzayı kiramin mevzuubahs ettikleri iki ay zarfında ne yapılmıştır sualine kısa olarak vaziyeti siyasiye ve askeriye-miz daha kuvvetli ve daha emin bir hale konmuştur cevabını emniyetle vermemize müsaade buyurunuz. (Teşekkür ederiz sedaları)

BİR MEBUS — Fransızların tahliyesine mukabil ne gibi fedakârlık yapıyor?

İSMET B. (Devamla) — Arzettiklerimden başka bir şey yoktur, vaziyeti askeriyemizin kuvveti ile onları böyle bir talebe mecbur ettik. Bundan başka

Fransızların bu müddet zarfında daha ziyade hazırlanacaklarını hatırdan dūr tutmamakla beraber, böyle bir tevakkuf devrinde bizim daha ziyade müstefit olacağımızı tahmin ettik. Dünyada bizim canımızı elimizden almak için çok aziz olan bir çok hayatlarını feda etmek mecburiyetinde olduklarını anlattığımız gün hayatımız, istiklâlümüz ve her türlü mukaddesatımız emindir. Bütün cihana karşı hayatımızı elimizden almak için pek çok hayat feda etmek lâzımdır iddiasındayız. Bu iddiamızı ispat edeceğiz.

(Bir çeyrek saat teneffüs)

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Abdülhalim Çelebi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celse küşad edildi. İstizah üzerine müzakerata devam ediyoruz. Söz Fevzi Paşa Hazretlerininindir.

FEVZİ PŞ. (Kozan) — Geçen celsede İsmet Beyefendinin verdiği şu izahat üzerine ilâve edecek bir şey yoktur. Ancak ordunun tanzimi, elindeki esliha ve cephanenin hüsnü idare ve tevzii, talim ve terbiyesinin bihakkın yapılabilmesi için bazı tedabir ittihaz ettik. Onları arzedeceğim.

Bidayette ordu, mütareke ile muattal bir vaziyete konulmuş olduğu için millet hukukunu kendi silâhiyle müdafaya kıyam etti. Bittabi bu müdafaa esnasında yer yer bir takım şahsiyetler belirdi ve her tarafta bazı teşkilâtı mahsusa vücut buldu. Düşmanın bizi mahva karar verdiği gerek muharebe ve gerek mütareke zamanında tamamiyle belli olmuştu. Bunun için elimizdeki esliha ve cephane düşmanlarımız tarafından alınamadı. Yalnız Ferit Paşanın birinci sadareti zamanında doksan bin sandığa yakın cephane Kütahyadan İstanbula celp olundu ve ancak bundan sonra bizi büsbütün İngilizler cephanesiz kıyas ederek tedabiri zecriyeye başladılar. Fakat aldandılar. Bugün elimizde onların kapak takımını aldıkları bir takım esliha vardır ki biz onların gerek yeniden yapmak için lâzım gelen modellerini, gerekse İstanbulda hıfzettikleri mahallerde asıllarını elde ederek buraya celbettik ve bu gün düşmanlarımızın zan ve tahmininden fazla gerek çapca, gerek miktar-

ca, gerek adetçe eslihaya malikiz. Bununla beraber mademki elimizde bir fabrika yoktur, ne kadar cephanemiz olursa olsun herhalde bunun da haddi muayyeni vardır. Bunu da düşünerek, Trablusgarp muharebesinde olduğu gibi, deniz aşırı esliha ve cephane kaçakçılığına da teşebbüs ettik ve bundan başka şark tarafından ilerlemekte olan kuvvetlerden de lâzım gelen esliha ve cephaneyi elde edeceğimizi ümit ediyoruz. Yalnız bütün bu şeyler, elimizde bulunan silâhlar muhtelif yerlerde bulunduğundan bizde müşkül nakliyatı icap ettirdiği için silâhın bir kısmı Konyaya gitmiş, bir kısmı burada kalmış, bir kısmı Bur-sada bulunuyor, bir kısmı Diyarbekire kadar gitmiş, böyle muhtelif yerlerde bulunan esliha ile muhtelif unsurları toplayarak yeni yeni cüzü tamlar teşkil ediyoruz. Mütareke mucibince düşmanlara verdiğimiz kuvvei umumiyelerde düşmanlarımız bizi pek basit insanlar zannettikleri için bu yapılan tertibatı anlamadılar. Onlar ancak tamam esliha olarak miktarlarını alıyorlardı ve o tamam eslihanın gerek nişangâhlarını, gerekse kapak takımlarını aldıktan sonra meseleyi hallolmuş zannediyorlardı. İşte eslihanın böyle muhtelif yerlerde bulunmasından dolayı onların elinden bir hayli esliha ve bir hayli cephane kurtarmış olduk.

Bundan başka efendiler, İstanbuldan lâzım gelen bazı ecza ve bilhassa cephane ve silâh yapmakta mahir ustalar celbine teşebbüs ettik ve öyle ümit ederim

ki İngilizlerin zannettikleri cephanе buhranı hiç bir zaman hâsıl olmayacaktır. İngilizlerin birinci emelleri cephanemizi bitirmek ve bu dahilî ihtilâllerde istihfaf ettikleri mühim maksatlardan birisi de elimizdeki cephaneyi bir birimize sarfettirmek ve bu suretle bi-zi muharebe edemeyecek bir hale getirmektir.

İkinci cihet askerin talim ve terbiyesi meselesi olduğunu arzetmiştim. Malûmu âlinizdir ki biz efradı cedideyi kışlalarda toplu talim ve terbiye ve bunların iâşe ve elbisesini temin etmeden elbise mahalliyeleriyle sevke mecbur oluyoruz. Bunlar şüphesiz ki muntazam bir ordunun göstereceği kabiliyeti gösteremiyorlar. Onun için seyyar jandarma kıtaatı teşkil ediyoruz, ki yakında kanunu Meclisi Âlinize arzedeceğiz. Bu kıtaat sırf dahilî mesailin hallinde istihdam olunacaktır ve icap ederse cephelere sevk edilecektir. Bu kuvvetlerin teşkilini müteakip etrafa yayılmış olan bütün nizamiye kıtaatımızı kolordu muntakalarına tahşit edeceğiz ve burada bunlara alay yahut tabur halinde muntazam bir askerlik hayatı öğreteceğiz. Gerek iaşelerine, gerek ilbaslarına bihak-kin bakacağız ve bu suretle düşmanın muntazam yapacağı hücumlarda muntazam bir kıta ile karşılına çıkmak imkânını istihsal edeceğiz. Cephelede şimdiye kadar Kuvayi Milliye tarafından istihsal edilen muvaffakiyet şayanı şükran olmakla beraber kat'i bir netice istihsal için her halde kuvvayı muntazamaya ihtiyaç vardır ve bilhassa emir ve kumandanın müselsel ve muntazam olması lâzımdır. Bunu da düşünerek İstanbul cephesine, Yunan cephesine, yani İzmir cephesine, Adana cephesine karşı yeni kumandanlar ihdas ve bu suretle eldeki mevcut kadroları yavaş yavaş mas ederek düşmanlarla muntazam bir muharebe etmek imkânı hâsıl olacaktır. Ancak bu kadar muğlak ve karışık olan işlerin defaten tanzimi mümkün değildir. Bu imkânı istihsal etmek için biraz zaman lâzımdır. Halbuki düşmanlarımız bir taraftan kuvvei maneviyemizi sarsmakla beraber diğer taraftan da teşkilâtımızı ziruzeber etmek istiyorlar ve daha doğrusu binamızın temelini oyarak tamamıyla göçecek bir vaziyete koymak istiyorlar ki kendilerinin sevk edeceği askerler bir kurşun atmadan, belki de bir Avrupalının burnu kanamadan memleketimizi istilâ etsinler. İşte efendiler, ancak bize düşmanın bu tasminatını tamamıyla anlayarak lâzım gelen tedbirleri ittihaz etmek sayesinde memleketimizin tamamîyetini muhafaza edeceğimize kaniiz. Bu gün ihtilâli dahilî ika etmek hususunda İngilizlerle Ferit Paşa hükümetinin müştereken yapmış oldukları harekât maatteessüf cümlelizin malûmudur. İki

milyon liraya yakın bir tahsisat vererek külliyyetli ma-aşlarla kuvayi inzibatiye namı altında bir takım ser-serileri toplayıp memleketimize musallat ediyorlar. Bunlar İngiliz ordusunun piştarı olmak üzere ihzar olunuyor ve İngilizler, bizim memleketimizi kanımızla, paramızla istilâ etmek istiyorlar. İrana da bunu böyle tatbik etmek istiyor. Hindistana da böyle tatbik ediyor. İngilizlerin yegâne plânı bir milleti içinden yıkmaktır. Bir milletki bunu anlar ve bir kaya gibi kendisi üzerine gelecek fesadattan, dahilî ve haricî hücumlardan sarsılmaz, bünyesinde bir gedik açılmaz; o millet hiç bir vakit mahvolmaz ve mahvedilemez. Biz İngiliz istilâsından ve İngiliz tasallutundan korunmak için ancak kendimizi gedik açılmaz sağlam bir kaya gibi göstermek mecburiyetindeyiz ve bunu da yaptığımız teşkilât maddeten temin edebilir. Ancak bu teşkilâtın semeredar olması için milletin ruhunda bir azmi kavi doğması lâzımdır. Bu gün hepimiz biliyoruz ki mağlup olduğuna kani olan bir millet silâhını atmadan da mağlup olmuştur. Ancak mağlubiyetini tasdik etmeyen bir millet muharebeye devam edebilir. Bu gün harbi umumî bitmemiştir. Efendiler, henüz hiç bir devletle bir müsaleha aktolunmamıştır. Bir Alman muahedesi var. Fakat her gün Almanlar tufanı itiraz yağdırıyorlar ve her gün bir maddesini tatbik ettirmek için yeniden bir harp tehlikesine Avrupa maruz bulunuyor. Bir Macar var, henüz daha müsâlâhası yapılmamıştır; Bir Bulgar var, ilk fırsata muntazırdır ve bunun karşısında bir Rusya vardır ki büsbütün teşkilâtı mevcudeyi değiştirmek istiyor. Muahedelerin hiç birini kabul etmiyor, keenlemyekün addediyor. Bundan başka bir âlemi islâm vardır ki garbin esaretinden kurtulmak istiyor. Artık boynuna geçirilmek istenen boyunduruğu kırıp atmak istiyor. Bu kadar müşevveş ahval içinde devam eden bir harp, şüphesiz ki, düşmanlarımızın galebesiyle netice pezir olamaz. Alemlî insaniyet esaretten rugerdandır. Herkes bugün İngilizlerin dünyaya takmak istedikleri esaret zincirini kırmak istiyor. Bizim milletimiz hiç br zamanda esaret zincirini taşımamıştır. Bu gün şunu da arzede-yim ki zafer ancak imanı tam olanlarındır. Eğer biz içimizde, kalbimizde düşmanlarımızın buraya ayak basmamasına azmi kat'i ile iman edersek basamaz efendiler, şüphesiz bu kadar fedakârlığa mukabil millet parlak bir istikbal bekliyor ve bu istikbali ancak şarktan doğacak istiklâl güneşi bize vaat ediyor. Bu gün ordunun tensiki, lâzım gelen malzemenin ihzarı ve memlekette kuvayi müdafaanın azamî derecede istifade bahş bir hale vaz'ı için şüphesiz

ki paraya ihtiyaç vardır. Bu tanzim etmekte olduğumuz bütçe biraz dolgundur. Lâkin istiklâlini muhafazaya azmetmiş olan bir millet, kanının son damlasını akıtmağa hazırlanmış bir millet son habbesini vermek fedakârlığında da bulunacaktır. Şüphesiz bu parayı Maliye Nazırı Beyefendi lâzım gelen kanunlarla isteyecektir. Ancak bendeniz âzayı kiram hazeratından istirhamım yakında takdim edeceğim bütçenin hemen ittifakı âra ile kabulü meselesidir. İnşallah bu bütçemiz son harp bütçesi olur ve bununla millet esarete girmek istemediğini bir kere daha âleme ispat etmiş oluruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — İsmet Beyefendinin vermiş olduğu izahat meyanında Fransızlarla yapılan bir mütarekeden bahs olunmuştur. Bazı fikirlerde bu yapılan mütarekename hakkında tereddüt hâsıl olduğunu hissettiğim için yalnız bu noktayı izah etmek isterim.

Biz mütarekede bilmukabele ne fedakârlık yaptık sualini şu tarza kalbetmek istiyorum. Yapmış olduğumuz bu itilâfı muvakkat ile biz ne kazandık? Askerî, siyasi kazandıklarımızı arzedeceğim : Fransız cephesinden gelen mebus arkadaşlarımız bilirler ki orada bulunan kuvvetlerimizi bu günkü zihniyetimize göre takviye, teşkil, tensik etmek için az çok zamana ihtiyacımız vardır. Şimdi izahat veren Fevzi Paşa Hazretlerinin de bahsettiği ve daima mebus arkadaşlarımızın da bir çok defalar bahseylediği bir şey var, o da kuvayi milliyenin tensiki ve hüsnü halli meselesidir.

Takdir buyrulur ki hali harekette, hali muharebede bulunan kuvvetlerin böyle nazarı şekillerde tatbikına imkân yoktur. Arzu edilen bir şekilde tatbik edebilmek için az çok zamana ihtiyaç vardır. Bu zamanı kazanmak için bu fırsattan istifade etmek istiyoruz. Mütareke için emir verdik, yirmi gün bir zaman kazandık. Derhal noksanlarını, teşkilât ve hazırlıklarını ikmal etmelerini ve bu zamanda hiç bir taraftan taarruz olunmayacağını kendilerine yazdık. İşte askerlik noktai nazarından kazandığımız budur. Mamafih varidi hatır olan bir mahzur var ki, bu daima varittir ve bütün müzakeratımızda daima bu noktayı esas olarak tutmuşuzdur, o da yirmi günlük bir fasılai muhasamatta orada bulunan kuvvetlerimiz milis ve halk kuvveti olduğu için bir defa bunlar dağılırsa, kendi kendilerine giderse tekrar bunları toplamak ve bu gün mevcut olan ciddiyet ve salâbeti askeriyeyi iade etmek müşküldür. Bu cidden arzettiğim gibi vâridi hatırdır. Fakat biz terki muha-

samat tebliğini açık olarak yaptığımız gibi şifre olarak ikinci şıkta arzettiğim gibi tebliğ ve lâzım gelen tedabiri ittihaz ettik. İşte askerlik noktai nazarından temin ettiğimiz fevait budur.

Şimdi siyasi noktai nazardan temin ettiğimiz fevaidi de arzedeğim : Şüphe yok ki gerek Heyeti Celileleri ve Heyeti Celilelerinin tevkil ettiği ve bilfiil Türkiyenin mukadderatını idare eden heyeti icraiye-miz itilâf devletlerince henüz tanınmamıştır. Memleketimiz ve milletimizin mukadderatını hal ve fasletmek için düşmanlarımız Ferit Paşaya müracaat ederek onunla hal ve faslı davaya çalışıyorlar. Binaenaleyh Avrupalıları bu çürük ve gayri meşru müracaatgâhtan sarfı nazar edip doğrudan doğruya milletimize ve milletimizin mümessillerine müracaat ettirmek, istihsal edilecek muvaffakiyatın en parlağıdır. İşte bu siyasi faideyi temin edebilmek için imzaları tahtında bir müzakerei siyasiyeye girişmeyi faideli addetmek lâzımdır. Vakıa buraya gelmiş olan heyet bütün Avrupaya ilân edilmiş bir heyet değildir. Fakat kendilerini gönderenler tarafından tamamen salâhiyet sahibi olarak gelmişlerdir. Bu heyet şifahî beyanatında ve gerek tahriren keşide etmiş oldukları telgraflarda daima Türkiye Büyük Millet Meclisi ibaresini yazmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine hitap etmiştir ve bu kâğıda da o suretle vazı imza etmişlerdir. Bu umumî faideden başka maddî olarak siyasi fevait de vardır. Malûmu âliniz sulh şeraiti meyanında Kilikyaya taallük eden noktalar tetkik edilirse görülür ki Kilikyayı Suriyeden ve Suriyeyi Kilikyadan ayıran bir hudut vardır ve bu hudut Ceyhandan geçer, Kilis, Antep, Urfa ve Mardini ihtiva eder. Bu isimlerini saydığımız mevaki Suriyeden addedildiği halde aktedilen mütarekenamede böyle bir ifade yoktur. Nitekim Kilikya tahliye olunacaktır diyerek tarafımızdan resmen ifade olunmuştur.

Binaenaleyh biz şimdi böyle bir müsâlâhanameyi tanımıyoruz ve tanımayacağız. Fakat bizim tanımamız kâfi değildir. Avrupalılara da, müsâlâhayı yapanlara da tanıtmamak lâzımdır. İşte Fransızlarla giriştiğimiz münasebatta bu noktayı da temin etmiş bulunuyoruz. Efendiler, bizimle karşı karşıya gelen Fransızlar arzettiğim hududun garbindan, Kilikyaya ait bazı aksamdan, Sisin tahliyesinden ve en nihayet bütün Kilikyanın tahliyesinden bahsetmişlerdir. Fakat Antebin ve o civardaki arazinin tahliyesinden bahsetmemişlerdir ve daima ondan kaçmışlardır. İşte biz onlara böyle bir hududun olmadığını ve bizim için

yalnız bir Kilikya meselesi değil bir cenup hududu olduğunu ve bu hududu millinin şimalinde kalan bir zerrei türabi bile düşmanların elinde bırakmaya-
cağımızı isbat için Antep şehrinin de tahliyesini şartı esaslı olarak serdettik ve efendiler bunu temin ettik.

Binaenaleyh Fransız murahhasları aldıkları salâhiyeti de belki tecavüz ederek bizimle yapmış oldukları itilâfta yalnız Kilikya değil, alelittak Fransızlarla hali temasta ve hali muhasamatta bulunduğumuz yerlerden bizim talep ettiğimiz noktaları tahliyeye muvafakat etmişlerdir. Maksat yalnız Sisin, Pozantının ve Antebin tahliyesi değildir, kendileriyle vuku bulan müzakerelerimizde bunu gayet vazih olarak söyledik, ki bizim bir teklifimiz vardır o da toprağımızı kâmilen tahliye etmenizdir. Bu maksadı aslinin husulünü teklif eyledik. Bunu böyle kabul etmişlerdir ve bizimle anlaşmak yolunun ancak bu noktadan geçtiğine kani olmuş ve iman getirmişlerdir. Binaenaleyh bu yirmi gün, daha esaslı bir itilâf yapmak için murahhasların salâhiyet almak üzere Parise gidip gelmesine yardım edecek bir zaman gibi telâki ediliyor. Efendiler, bizim hesabımız şudur ki Fransızlar cidden itilâf etmek istiyorlar. Çünkü maddeten bizimle uğraşmak menfaatlerine mugayirdir ve belki buna mukabil Suriyedeki menfaatlerini azamî derecede temin etmek isterler. İşte onları bizimle itilâfa yanaştıran sebep budur. Suriyedeki menfaatlerinin ihlâl edilmesine belki biz de maddeten muhalefet etmekten sarfı nazar edeceğiz. Fakat böyle bir fedakârlık ancak menafimizde temin edileceği kanaati hâsıl olduktan sonra olabilecektir. Binaenaleyh Kilikya ve cenup havalisinden gelmiş olan arkadaşlarımız müsterih olmalıdırlar ki bu yapılan itilâfı muvakkatte de maddeten askerlik noktai nazarından pek çok şeyler kazandık, zarar etmiş değiliz. İnşallah kariben neticeyi göreceğiz.

Silâh meselesi hakkında bir sual varit oldu ve bendenizden evvel izahat veren zat ve Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, mevcut olan silâhlarımızın müdafaa için kifayetini izah ve muhtaç olduğumuz silâhların tedarik yollarını da ima buyurdular efendim. Bendeniz bu noktayı daha ilave etmek isterim ki hem müdafaa ve hem de taarruz için silâhımız vardır. Ondan sonra muhtaç olduğumuz silâhları da düşmanların elinden alacağız efendim.

SIRRI B. (İzmit) — Vuku bulan şu beyanat, Heyeti icraiyenin bu gün vuku bulan beyanati şüphe yok ki bizim maddiyat ve maneviyatımızı takviye etmiştir. Ancak sizden evvel izahatta bulunan Müda-

faa Vekili Paşa Hazretlerinin beyanati arasında mahrem adettiğim bir kaç maddeden başka aramızda ifşa edilmemesinde bendeniz bir faidei hafiye göremiyorum ve zannedirim ki onların bilinmesinde bizim için faide vardır ve zaten bilinmemesini icap ettiren ahval de yoktur. Hafi veya bir açık celsede söyleyinler takdiri kendilerine aittir.

Mütalâatımın ikinci maddesi de Bolşeviklere taallûk edecektir. Görüyorum ki münakaşatımız her ne vakit bu maddeye temas etse mutlaka tabiri amiyane bir yan çiziyoruz. Şununla hiç bir zaman ihtilâl etmeyi istemiyoruz. Diyoruz ki şarkla birleşelim, necatımız şarktan gelen tesir neticesinde husul bulacaktır. Bunu hararetle alkışlıyoruz. Fakat heyeti icraiye demiyorum ki, mademki bu milletin ruhu bu merkezde tebellür ediyor, memleketin, vatanın ve hatta dinin selâmeti şarktan gelen seylâbın önüne katılmakta bulunuyor, siz şimdiye kadar ne düşündünüz? (*Bravo sedaları*) Garbin her vakit üzerimize havale ettiği imha politikasına karşı mukavemet edebilmek için ancak şarkı gösteriyoruz ve sonra yine onunla içli dışlı olmaktan ihtiraz ediyoruz. Şarkla temasta, şarka teslimi nefis etmekte bir faidei maddiye görürsaksak bunu vaktiyle yapmalıyız. Zira Kafkasyada bizimle itilâfa menafi icabından zıt bir millet vardır. O millet ki; bizi doğramakla zevk alıyor. Bizden evvel bizim menafimize muhalif olarak bolşeviklerle bir mukavele aktederlerse biz ne yapacağız? (*Pek doğru sedaları*) İcap etmez mi ki biz onlardan evvel davranalım da menafii vataniyemiz ve menafii milliyemiz neyi icap ediyorsa onun üzerine bir mukavele aktedelim. Bendeniz teklif ediyorum. Heyeti icraiye bunun hakkında ne biliyorsa bize söylesin ve Meclis te ittihazı meslek buyursun. (*Alkışlar*)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, Mebus Sırrı Beyefendinin vuku bulan beyanatında bolşevikliğe atfedilmesi lâzım gelen ehemmiyet ve bu ehemmiyete nazaran heyeti icraiyenin ne gibi teşebbüsatta bulunduğu veya bulunmadığı suali mevzudur. Şüphe yok ki bolşeviklik cereyan ve istilâsı ve muvaffakiyatı cümlece malûmdur. Bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Fakat yine söylemek isterim ki bolşevikliği lüzumu kadar ehemmiyetle herkes gibi Heyeti İcraiye de, biz de mütalâa etmiş ve lâyıık olduğu ehemmiyeti vermişizdir ve zannediyorum Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahatlarında şarktan bahsolundu ve şarktan bir şemsin tuluu intizarında bulunulduğu zikredildi. Evet, demek oluyor ki biz bolşevikliğe ve harekâtına ve bolşeviklerden

edebileceğimiz istifadeye bigâne değiliz. Binaenaleyh kemali emniyet ve itimatla arezderim ki bolşeviklerle ittifak ve ihtilâl için, temin ve teşriki harekât için maddeten heyeti icraiye esbabına tevessül etmiştir. Yalnız Heyeti İcraiye bu baptaki teşebbüsünde gayet müdebbir olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki; bir defa muhafazai mevcudiyet ve temini âmali milliyemiz için istinatgâhı hakikî hariçte değil, dahilde kendi vicdanımızda bulmak prensibini Heyeti İcraiye kabul etmiştir. Çünkü kendi kuvvetimizi nazarı dikkate almaksızın hariçten, şuradan buradan gelecek kuvvetlere istinaden emel takip edersek ve o kuvvetten ve o imdattan muavenet de gelmezse sukutu hayale uğrarız. Bunun için iptida kendi kuvvetimize ehemmiyet veriyoruz. Fakat kendi kuvvetimize düşmanlarımızın adedinin çokluğunu nazarı dikkate alarak kuvvet ilâve etmek bir farizedir. Bu suretle bittabi şarktan gelmesi muhtemel olan müsbet kuvvetlere iltifât edeceğiz. Ancak bu noktada iki ciheti bir birinden tefrik etmek lâzımdır. Biri bolşevik olmak, diğeri bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmek. Biz Heyeti İcraiye bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemali ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldir. Ancak bu noktanın açık, vazih ve alenî müzakeresini garbe karşı fiilen ilânı harp edeceğimiz güne talik etmek istiyoruz. İşte böyle bir ilânı harp yapıldı mı korkumuz olmasın. Artık garptan korkmuş olmayalım, korkuya lüzum görmeyelim. O günü görünceye kadar ve şarktan gelen kuvvetin, maddeten bize muavenetinin husulüne kadar bittabi garp ile her nevi münasebatı siyasiyeye girişmekten geri durmayacağız. Çünkü garplılarla, Amerikalılarla münasebatı siyasiyeye girişmek şarktan her hangi bir devletle münasebatı siyasiyeye girişmekten bizi men edemez. Bolşeviklerle ittihat ve ittifak edildikten sonra dahi münasebatı

siyasiyeye girişilebilir. Onun için bu noktada azamî kanaat buyrulmasını rica ederim. (Alkışlar) (Memet Şükrü Beye cevaben) Filhakika bolşevikler bidayeti zuhurlarında yalnız kendi prensiplerini takip etmişler ve yalnız kendi prensiplerine riayet eden ve bütün manasiyle bolşevikliği kabul edenlerle anlaşmışlar ve fakat bütün milletleri birden bu esasatı içtimaiyeye uydurmaya imkân olmadığına ve emperyalizme galebe çalmak için alemlî islâm ile ittifak lâzım geldiğine kani olmuşlar ve bir milletin esasatı diniye ve milliyesine riayet etmeye karar vermişlerdir.

O halde bir çare kalıyor ki bütün milletleri silâh kuvvetiyle ezerek, öldürerek, mağlup ederek kendi prensiplerini kabul ettirmektir. Halbuki bütün bu prensipleri tatbik etmekten gayelerinde emperyalizme karşı mukabele etmek, mücadele etmek için bittabi yalnız kendi kuvvetleri kâfi değildir. Onlar dahi kuvvetini tezyit etmek mecburiyetindedirler. Evet kendilerine hakikî kuvvet olarak inzimam edecek bir kuvvet yegâne zümre olarak alemlî islâmiyeti görmüşlerdir. Binaenaleyh alemlî islâmiyeti oldukları gibi kendilerine müttelik yapabilirlerse, o zaman garpta emperyalizme karşı galebe çalacaklarına kanidirler. Alemlî islâma esasatı diniyelerinden sarfı nazar ettirerek Rusyada yetişmiş, Rus ırkından vücuda gelmiş hiç bir zihniyeti, bir âdeti tatbik etmenin imkânı olmadığını onlar da elbette anlamışlardır ve karar vermişlerdir ki bolşevikler bir milletin esasatı milliye ve diniyesine hücum etmeyecekler, yalnız emperyalizme karşı müştereken mücahedatı, müştereken mücahede kabul eden milletlerle ittifak edeceklerdir ve nazarı olarak ve tahmin üzerine arzetmiyorum, şimdiki kadar vuku bulmuş olan istimzaçlar neticesinde bu hakikatler taayyün etmiştir. İşte meselâ Azerbaycanda, meselâ Türkistanda, meselâ şimalî Kafkasyada. Bunları bütün manasiyle bolşevik olmuşlar zannetmeyiniz. Binaenaleyh bolşevik prensiplerini kabul etmek içtimai bir meseledir. Bu günün işi değildir.

REİS — Yarım saat teneffüs.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Abdülhalim Çelebi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim, celseyi küşat ediyorum. Takrirler okunacak.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Efendim, eli altıncı fırka kumandanı Bekir Sami Beyden gelen telgrafi okuyacağım.

CAMİ B. — Celsei aleniye de okunmalı.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Saruhan Mebusu Necati Beyin takririni okuyacağım.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisar) — Bu takrir nabemevsimdir. Reddini teklif ederim.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Takriri nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsınlar! Reddedildi efendim.

NECATİ B. (Bursa) — Cephelerde çalışan kardeşlerimizle temas etmek herhalde faidelidir.

REİS — Bu teklifin Heyeti icraiye havalesini arzu edenler el kaldırsın!

REFİK ŞEVKET B. — Bu teklif de nabemevsimdir efendim. Zaten vazife, şükran kalbimizde binenaleyh...

REİS — Heyet gönderilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın! Necati Beyin takriri reddedildi.

CAMİ B. — Celsei hafiye ikmal edilsin.

REİS — Cephelereye heyet gönderilmesini kabul edenler el kaldırsın!

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — O halde Necati Beyin takriri reddedildi.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Muhterem efendiler, biz buraya geldiğimiz zaman yalnız bir düşünce ile gelmiştik. Ne kanun tanzim etmek, ne alelade işler yapmak ve hatta bu yolda kararlarımız da mevcuttur. Şimdiye kadar Meclisin her türlü efal ve harekâtiyle takip ettiği gaye en büyük emel ve hedef sulh konferansı aleyhimizde bir karar ittihaz ettiği halde memleketimizin esbap ve sureti müdafaasını ihzar etmekten ibarettir. (Sanremo) mukarraratını gördük ve öğrendik, bizim için ne kadar zâlimane, ne kadar hâinane, cânıyane nikatı ihtiva ettiğini an-

ladık. Bunu şüphesiz mütekreh, müteaffin bir paçavra halinde tanzim edenlerin suratına atar ve reddederiz efendiler. Hakikaten pek mühim bir ânı tarihî yaşıyoruz. En cesur kumandanları esir düşmüş, en kuvvetli orduları perişan olmuş bir çok milletler mevcuttur. Her kim ki azim ve imaniyle çalışmış ise hiç bir vakit o millet sönmemiş, payidar olmuştur. Bunu bir misali tarihle arzetmek istiyorum. On altıncı Luinin vefatından sonra Meclisi Millide 1793'te martın dokuzuncu gününde yapılan hararetle celsede Danton demişti ki : Efendiler askerimiz yoktur diyorsunuz, öyle ise Fransayı kurtarmak şerefini terk edelim. Otuz bin asker toplayalım, cesur kumandanlarımızın idaresine terk edelim demişti. Teklifim; diyorum ki, bu mukarraratı şimdiden burada kabul edecek bir Türk, bir müslüman mevcut değildir. Bunu olsa olsa vatandaşlıktan, insanlıktan hatta islâmlıktan tart edilen Ferit Paşa ve onun avensini teşkil eden bir şerzime kalileden ibarettir. Bunu kabul etmeyeceğimiz ve hali müdafaaya girdiğimiz Avrupaya bildirmek ve milletin eli silâh tutan efradını, yanında biz mebuslar olduğumuz halde faaliyet ve harekete vaz etmeyi şimdiden teklif ediyorum. Bendenize müsaade buyursanız, bütün efradı ailemle kayıt olmak istiyorum efendiler. Refikam hastalarımızı tedavi edebilir, mecruhların yarasını sarabilir ve benim evlâtlarım onların alelade hizmetlerini görebilir. Bu şerefi bana veriniz. Bunun için bir teklifim vardır. Lütfen bu teklifim kabul buyurulursa bir kaç kelime arzetmek fırsatına malik bulunuyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bundan evvel okunan bir telgrafname münasebetiyle bir kaç kelime arzetmek fırsatına malik bulunuyorum. Kuvayi milliye tedip olunacaktır. Bittabi bu gülünç bir meseledir, hiç bir kıymeti haiz değildir. Çünkü İstanbul kuvayi milliyeyi tedip edemez. Makamı riyasete keşide eden zat başka bir maksat ve hakikati bize anlatmak istemiş olacak ki o da İstanbul İngilizlere vesatet edenleri, dahi yani Ali Kemal Bey derekesinde bulunan bir insan dahi artık kuvayi milliye ile beraber olmaktan başka çare olmadığına kanaat etmiş olduğunu anlatmak istiyorlar. Ali Kemal Bey en koyu milliyetperverlerden daha

koyu milliyetperverlik iddiasına kıyam ettiğini söylüyorlar. Binaenaleyh o telgrafname onların zihinlerinde ve fikirlerinde tahavvüle delâlet ettiği için buraya yazılmıştır. Başka bir kıymeti yoktur. İstizah edilen hususat hakkında vekiller tarafından verilen izahat

kâfi ise onu dermeyan buyrunuz veyahut hangi noktalarda tenviri arzu buyuruyorsanız onu beyan buyrunuz. (Kâfi sedaları)

REİS — Celse alenidir.

Kapanma Saati : 5.40

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	52	1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahi-	
2. — İSTİZAH	52	liye hakkında istizah takriri.	52:74

Cilt : 2

26 ncı in'ikat - 2 nci ve 3 ncü celseler

YİRMİ ALTINCI İNİKAT

3 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Hafi celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmibirinci İn'ikat
29 Mayıs 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Riyasetlerinde, saat 2.50'de inikat ederek; vaziyeti siyasiye, askeriye ve dahiliye hakkında Erkânı Harbiye Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin izahatı istima olundu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Reis
Mustafa Kemal

Kâtip
Kütahya
Haydar

Kâtip

Üçüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üze-

rinde müzakerata devam olunarak Fevzi ve Mustafa Kemal Paşa Hazeratı tarafından mütemmim izahatta bulunuldu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Dördüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin riyasetlerinde içtima ederek vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üzerinde müzakereye devam olundu ve müzakere kâfi görülerek celse hafiye son verildi.

Reis
Abdülhalim Çelebi

Kâtip
Kütahya
Haydar

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri.

REİS — Mevzu üzerinde söz Erkânı Harbiye Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin. Buyurun efendim.

İSMET B. (Erkânı Harbiye Umumiye Vekili) (Edirne) — Efendiler; Yunanlılar, 22 hazirandan beri İzmir harekâtına başlamışlardır. Bu harekâtı taarruziye devam ediyor. Tahşit edilen kuvvetlerle aramızdan bir çoğunu daha işgal ettiler. Gerek ahalmize ve gerek ellerine geçirdikleri (insanlara) ne kadar feci muamele ettiklerini tebliği resmilerimizde yazıyoruz. Zaten bir senedenberi tecrübe ve tahkik ettiğimiz için yüreğimiz yanarak fakat kolaylıkla sorabiliyoruz. Büyük İngiliz kıtaatı veyahut itilâf kıta-

atı memleketimizde tahşit olunmadı. Harekâtı bahriye; Yunan harekâtıyla tevhide harekât mahiyetindedir. Yunan harekâtı biraz ilerledikten sonra İngilizler Bandırma ve Erdeği açıktan açığa işgal ettiler.

Kıtaatımız mevcutlarını bu gün şimalen Susurluk, şarkan Alaşehir şarkına ve cenuben Nazilli garbinde, - Nazilli elimizde olmak üzere - çekmiş bulunuyoruz.

Bu harekât içinde bulunan kıtaatımız, hepimizin bildiği veçhile, teşkilâtı hususiye ile takviye edilmiş olan üç fırkadır. Taarruz eden düşman kuvvetleri her halde üç misli fazla idi. Binaenaleyh muharebe içinde bulunan kıtaatımızın ne kadar müşkülât içinde buldukları kolayca tasavvur olunabilir. Bu böyle olduğu gibi sırf askerî noktai nazardan düşünecek

olursak, eğer vesaitimiz ve kuvvâtlerimizde az çok muvazene mevcut olsaydı kuvvetimizi gösterecek bir delil addolunabilirdi. Yalnız takrirlerde mevzubahs olan ... mademki evet o halde ne için bu kadar tefevvükle harekât icra eden Yunanlılara karşı hazırlıksız bulunmuşuzdur. Filhakika Yunan taarruzunu istidlâl ediyoruz; filhakika Meclisi Âlinizden bir çok ihtarat geçmiştir. Hepimiz vazihan bilmeliyiz ki Yunanlılara karşı vesaitimiz mevcut olduğu halde bunu kullanmaktan meneden dahili harekâtımızdır.

Yine böyle celse hafiye de maruzatta bulunduğum zaman düşmanların bütün donanmalarını, paralarını ve her şeyini saydıktan sonra en kuvvetli silâhın nifakı dahilî olduğunu sureti mahsusada arz etmiştim. Rakam ile de ispat edeceğim ki, Yunan harekâtında İngiliz donanması, bir çok hazırlıkları ve bir çok vesaitiyle âmîl olmakla beraber, Yunanlılara en kuvvetli yarı münafık dahildekiler olmuştur. (*Kahrölsunlar sesleri*) Anzavur harekâtı ifsadiyesi bizim bir buçuk fırkadan ibaret kuvvetlerimizi muhtacı tensik bir hale getirdi. Düzce ve Bolu harekâtı yüzünden iki fırkaya yakın kuvvetlerimiz; Yunan taarruzundan uzak mahallere, bir muhite sevk edildi. Yenihan ve Yozgat isyanları hasebiyle iki fırkaya yakın, - nizâmî ve millî - kuvvetlerimiz başka muhitlerde istihdam olundu. Beş, beş buçuk, nihayet altı fırkamız Yunan taarruzu olduğu zaman büsbütün başka bir yerde bulunuyordu. Düşmanı din ve vatan karşısındaki kuvvetler arasında emin bir muvazene şöyle dursun helki; düşmanlarımızın zaten endişe ettikleri bizim harekâtı taarruziyemiz mevzubahs edilebilecekti.

29 mayıs 1336'da; arzettiğim gibi Düzce ve Bolu harekâtı basılmıştı. Elimizde bir çok kuvvetler bulunduğunu arz etmiştim. Bu vaziyet fen noktai nazarından düşmanlarca malûm idi. Bundan sonra Yunan ve münafık kuvvetlerin harekâtında daha ziyade kuvvet peyda oldu ve henüz Yenihan ve Zile civarında basılmamış olan isyanı daha ziyade körükledi. Memleketimizde ve vesaiti nakliyesi kısmen mahdut bir mıntakada olan bu vasi ateş etrafa, Yozgata kadar sirayet etti. Her tarafta Yunan menfaatine çıkarılan sahte fetvalar etrafında usata takım takım birleştiler. Bundan maada İzmitte de kuvayi inzibatiye denilen ayrıca bir kuvvet; teşkilât mevcut idi; mühim bir kuvvet. İngilizler tarafından ihraç edildi.

Gerek dahilde ve gerek İzmitte bu nifak teşkilâtına karşı her ihtiyaca takdimen derhal tedabir kat'i-

ye ittihazına mecbur olduk. İzmitte İngiliz ordugâhlarının ilerisinde yeniden faaliyete gelmek üzere ihzar edilen harekât, mukabil faaliyetimizle iptal edildi; İngilizler tarafından kendi kendilerine Trakya sevk olundu. Trakya, yani meclisi âlinizin irşadından kuvvet alan Anadoluya değil Trakya. Her tarafta muvasalası kesilmiş olan Trakya içinde merkezi fesat olan İngilizlerin gerçi kuvvetleri azalmıştır, yoktur. Fakat haricî kuvvetten son derece muantirler... İzmitte bu teşebbüsü iptal ettiğimiz gibi dahilde de tedabiri kat'iye aldık ve celbettiğimiz kuvvetleri Yozgat isyanı tarzında, bir sureti mahsusada telâkki ettiğimiz bir noktaya gönderdik. 22 haziran dan itibaren Yunanlılar da taarruza başlamışlardı. Binaenaleyh gerek harekâtı dahilîyeyi ve gerekse Yunan ordusunu bir merkezden sevk ve idare edenler; harekâtı dahilîyenin, Yunan harekâtını derecei kâfiyede ihzar ettiğine kani olarak ileri hareket emrini vermişlerdir. Bu vaziyet bizim Yunanlılarla 21 hazirandanberi uğraştığımız ... dört ay sonra bir az arazi kaybetmeye mecbur olduğumuzu izah etmek için söylemiştik. Onun için müttahit bulunan cephe karşısında en kuvvetli olmak üzere (mühim bir kısım kuvvetimizi usat üzerine) (1) sevk etmek mecburiyetinde kaldık. Teslim buyurursunuz ki biz en yakın yerde, milletin mevcudiyetini ve bütün kuvayi hayatiyesini tahrip edecek kuvayi isyanîyeye yol verse idik, bugün büyük felâketler karşısında çare aramak mecburiyeti ile karşılaşan Meclisi Âliniz olmayacaktı.

Yunan taarruziyeye falan ve falan yerler işgal olunmuş. bunların istirdadı için ne gibi tedabir lâzım geldiğini düşünecek müstakil ve hür bir Osmanlı kalmayacaktı.

Ve harekâtı dahilîyeyi düşündüğümüz zaman diğer taraftan muvazene edecek vaziyette bulunmaları harekâtı dahilîyede idlâl edilmiş olan vatandaşlarımız içinde çok inat ile hareket edenler vardır.

Zilede kıtaatımız bir defa, iki defa âsayişi iade etti. Rüesayi fesadın bir çoğunu tahtı tevkife aldı, fakat sonra kuvvetlerimizin takibat için veya diğer bir vazife için şehir haricine çıktığı zaman her vasıtanı istifade ettiler.

Harice çıkan kuvvetlerimizi, kendi kardeşlerini, kendi evlâtlarını yolda basmaya, ikametgâhlarında basmaya cehdettiler. Yani bu kuvvetler nifak ve dalâlete kapılmayıp da irşat ve hidayet uğrunda tevhide

(1) *Parantez içindeki kelimeler taraftan eklenmiştir. M. Ünver*

effkâr, tevhidî âmal ve harekât etseler, düşmanlarımızın bizim emellerimizi teslim edeceklerini kabul edebiliriz. İsyanda asıl olan nokta; isyanı müdrik ve fakat halkımızı nifak ve fesada mail bilerek ve düşünerek kasit ve hiyanetle hareket eden adamlar tarafından idare olunuyor. (*Kahrolsunlar sadaları*) Tabii bunlara karşı idarenin ve şefkatin bütün levazımı sarfolunduktan sonra kuvvetin dürüş yüzünü (zarureti içtinap edilmez hale geliyor.) (1) Cephelerdeki kuvvetlerin bu tarzı tevziindeki müşkülâtı izah ettikten sonra bir şey daha söylemek isterim.

Bütün milleti silâhlandırmak ve yahut bunun icabatına tevessül etmek hususunda ne yapılmıştır? İhtimalki daha vasi mikyasta seferberlik, daha vasi miktarda malî fedakârlık ve bir çok ıslahat tasavvur edilmiştir. Fakat bunlara mani olan yine ifsadâtı mahiliye olmuştur. Cümlelerin malûmudur ki millet aleyhine çalışmakta olan kuvvetler; cahil muhitlere en kuvvetli cazibe olmak üzere vergi ve askerlik ve her türlü tekâlif ve mecburiyetler, Büyük Millet Meclisi taraftarları tarafından tahmil olunmaktadır, propagandasını yapıyorlar. Gerçi yanlış ve bâtil olduğu için bu propagandalar o kadar tesir yapmıyor.

Fakat idare adamları, bir düşman karşısında, bir müşkülât karşısında buldukları zaman heyecanı tezyit edecek bir yola sapmaktan tevakkî ederler. Bu hususta hakkımızı teslim edersiniz.

Memleket dahilinde hâsıl olan bir isyanı bastırmak imkânı var iken, cahilleri iğfal edecek daha vasi tedabire, daha vasi propagandalara mahal vermemek mecburiyetindeyiz. Muvafık tedbirler ancak odur. Bununla beraber elimizdeki vesaitin müfit bir surette kullanılması için umumî seferberlik, kısmî seferberlik veyahut malî fedakârlık gibi çarelere tevessül etmek lâzım olmadığı kanaatinde bulunduk. Bu kanaatimizde bu gün de sabitiz. Yani memleketimizi müdafaa için bütün vesaitimizi ve bütün kuvvetlerimizi faaliyetlere getirmek şartıyla son tedbirimizi yapmak mecburiyetinde değiliz. Biz kuvvetlerimizi, daha ziyade milleti yormaksızın tedrici bir surette kullanmak kanaatindeyiz.

Bu izahat ile kuvvetlerimizin düşman harekâtına karşı, harekâtı istilâkârelerinde devam edemeyecekleri sualini açık bırakıyorum. Bizim karşılarında bulduğumuz kuvvetlere göre Yunanlılar, başladıkları istilâ harekâtına devam etmek isterlerse daha bir

miktar arazi kazanabilirler. 29 mayısta harekâtı askeriyenin bütün safahatını size arzettiğim zaman Meclisi Âlinize, yalnız Yunanlıların değil, bütün devletlerin ittifakla tecavüzlerini ihtimal dairesinde olduğunu ve büyük kuvvetlerle memleketimizi istilâ etmek teşebbüsünde bulduklarını ihtimalini göstermiştim. Garpten, şimalden, şarktan ve her taraftan düşmanlarımızın elinde bulunan menabii tevhit ederek mevcudiyetimizi imha için her taraftan kuvvet sevketmeleri müteb'at bir hükümdür. Yalnız diyorduk ki milletlerin hayatı umumiyesine ve bizim davamızın kudretine ve gayet mütevazıane olan hareketlerine göre bunların ehemmiyeti yoktur demiştim.

Memleketimize bir Fransız neferi, İngiliz neferi veya İtalyan neferi gönderilmek suretiyle temin edilecek maddî bir menfaat yoktur. Biz kendi topraklarımızda müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Emperyalistlerin mağrur ve muannit rüesası, idaresinin yalnız sözlerini yere getirmek için Yunanlılar sevk edilmiş olabilir. Bu gün istilâ başlamış oluyor. Yalnız şu fark var ki bizim 29 mayıs ve daha evvelki izahlarımızda tahmin ettiğimiz gibi diğer itilâf devletleri, ellerinde vasita olarak kalmış olan Yunan kuvvetleriyle bir hareket yapmak istiyorlar. O halde memleketimiz yalnız Yunan kuvvetleri tarafından nifakı dahilinden istifade ederek ve bir çok münafıkların kendilerini teşci ve takviye etmeleriyle; yalnız Yunan kuvvetleri tarafından istilâyaya maruz bulunuyor. Yunanlılar diğer bütün kuvvetlerle takviye olduğu halde memleketimizi istilâ ederlerse biz harbi sagir usulü muharebesi geçireceğiz. Harbi sagir usulü muharebesi milletin bütün ferdiyle memleketin her yerini ayrı ayrı işgal ettirmek demektir. Biz düşmanlarımızın daha büyük ihtimalâtla memleketlerimizi işgal edeceklerini tahmin ediyor sak yalnız Yunan istilâsına karşı harbi sagir ile daha müsait, daha ümitli bulunuyoruz.

Efendiler; istilânın bütün müşkülâtına karşı harbi sagirin bütün ihtimalâtı muvaffakiyatından istifade etmek için ihmal kabul etmez bir şart vardır : Asaba hâkimiyet lâzımdır. İstilâyaya uğrayan yerlerde düşmanlarımız; efradı hicrete sevk ediyorlar. Düşmanın tecavüzü ve istilânın bütün manazırı karşısında efrat ve avamın vazifesi vardır.

Her müşkülâtın üzerine ayak üstü durur. Ondan sonra bir tufengi bir kurşunu olan her neferin vazifesi rast geldiği bütün kuvvetlere, bütün müşkülâtı iktihâm ederek hareket etmektir. Bu vazifelerini herkes idrak ederse bunda ümidi muvaffakiyet hâsıl

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

olur. Harbi sagire başlandıgından itibaren kırk gün muharebe eden Maraşta ve Ayıntaptaki hali göz önüne getiriniz. O mıntakadaki mücahitler hiç bir nizamiye kuvvetine istinat etmeksizin ve hiç bir kuvvetten ümitleri olmadığı halde yalnız başına muharebeye girmişlerdir ve düşmanı taretmişlerdir. Düşman kendilerine müracaat etmektedir ve memleketlerini istirdat edeceklerine emindirler. Halbuki Yunanlılara karşı bu vaziyetten daha mühim on kat daha müsait bulunuyoruz. Çünkü mühim nizamiye kuvvetleri elimizde vardır. Heyecan ile herkesin intizar etmediği bir vaziyet karşısında bulunduğunu zan ... bir defa Yunanistanın nüfusuyla, memleketinin vüsatıyla bütün Anadolu ve bütün Rumeliyi kendi kuvvetleriyle yalnız başına istilâ hırsını düşününüz ve bir de memleketimizin nüfusunu, mesahasını ve sairini nazarı dikkate alınız ve milletlerin **emsal tarihiyesini** de tasavvur buyurunuz. Bu ihtimale karşı teçhizatı askerive den, nizamiye kuvvetlerinden, ordulardan ve her şeyden evvel istediğimiz kuvvet, istifa-de ettiğimiz kuvvet yüreklerimizdeki kuvvettir. Efradı milletin yüreklerine evliya tarafından, büyükler tarafından ilka edeceğimiz ateştir.

Eğer her birimiz bu ateşi nefsimizde görüyor isek ve bu ateşi başkalarına telkih edeceğimize güveniyor isek Yunan kuvvetleri ne kadar ilerilerse ilerilesin istilâ edilen mañalleri istirdat; o nisbette olur. Harekâtın başlangıcında söylediğim gibi harekâtı dahiliye sebebiyle muhtelif yerlere sevkettiğimiz kuvvetler daima bizim için bir noksan teşkil etmemiş ve cephelerde Yunanlılara karşı; Yunanlılar bütün kuvvetlerini sevkettikleri halde biz kuvvetlerimizin bir kısmıyla idarei hal eylemiş bulunuyoruz. Daha sevkedecek kuvvetlerimiz ve istimal edecek vasıtalarımız da vardır. Yunan ve müttelik harekâtı, istilâ harekâtı tevessü ederse ve memleketin her tarafını istilâ ederlerse askerın o zaman dahi her hangi dağ başında size söyleyeceği tek bir şeyden ibarettir : Düşmanlarımız her tarafı istilâ etmiştir; en kuvvetli silâhları nıfakı dahilidir. Eğer nıfakı dahiliyi kaldırır isek onları behemehal memlekettten çıkarırız. Biz bu imandayız ve bu imanda olmalıyız. (*Alkışlar*)

Buyuruyorlar ki düveli mutelife ve düveli galibe. Yunan kuvvetlerini kendileri istimal ediyorlar. Yunan kuvvetlerinden başka bir kuvvetleri olmadığı ne malûmdur?

Memleketimizi istilâyâ Yunan kuvvetleri memurdur dediğim zaman maddeye ve müşahedeye istinat ediyorum. Yani memleketimize çıkarılan ve ilerlemekte olan Yunan kuvvetleridir. Elbette bunlar düveli

mutelifenin elinde vasıtalaradır. Elbette sevahilimizde harekâtı askeriyeyi İngilizler yapıyorlar. İtalyanlar ve düveli galibe Yunanlıları teşci edebiliyorlar. Bunun için bir şey söyleyemem. Âmalı ecnebiyenin ve bizim mevcudiyetimize kasteden ecnebilere vasıtai icraiyesi Yunanlılardır.

İngiliz, Fransız ve İtalyanın Yunanı alet etmediklerine nasıl inanmayalım. Yunanı alet etmediklerine değil alet ettiklerine inanalım ve alet ettikleri vasıtanın küçüklüğünü ve düşüklüğünü görerek âti için daha çok (ümitvar olalım.) (1) Yunanlılar ile beraber diğerleri hücum edecek dediğim; siyaseten, manen hücum edecekler değil kuvvet gönderecekler, asker çıkaracaklar; İngiliz, Fransız yan yana memleketimizde yürüyecekler demiş idim. Halbuki Heyeti Celilenizi bir sualinizle daha tenvir etmek isterim. Buyruluyor ki esnayı taarruzda cephelerin (*Takrir okundu*) vazifelerini bihakkin ifa etmişler midir? İlah. Sual...

Böyle şeyler duymadık.

ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Ben soruyorum.

İSMET B. (Devamla) — Derdi teferruatta görmemeliyiz. Düşmanın bizim kuvvetlerimize iki üç misli tefevvukla taarruz ettiğini arzettim. Her cephede ve her yerde her kesin vazifesini tamamen ifa edip etmediklerini tespit edecek zaman henüz geçmemiştir. Bir, iki, üç misli, on misli kuvvetler karşısında dahi kuvvetlerimizin her birisinin ayrı ayrı vazifelerini hakkiyle ifa etmelerini talep edebiliriz. Bu hususu tahkik ederiz ve zuhura gelecek hatalardan dolayı hesap sorarız. Yalnız bütün bu hataları tahkik etmek lüzumunu Heyeti Âliyenize arz etmekle beraber, asıl dert düşmandaki tefevvuku hakiki ve kat'idir. Harekâtı askeriyeyi daha ziyade düşmanın istihzaratiyle bizi işgal eden harekâtı dahiliye idaresinin ve cephelerin tevhide ve büyük kumanda makamının bir an evvel husulü hakkında Heyeti Âliyeniz evvelce bir arzu izhar etti. Bu defa ona dair zihinlerde bir ukde kalmamalıdır.

Bugün doğrudan doğruya milletin mevcudiyeti aleyhine tevcih edilen harekâtta herkes küçük kumandanlardan en büyük kumandanlarımıza kadar en ufak bir müfreze ile de bütün kuvvetiyle uğraşmayı akdem vazife addetmişlerdir.

Bir köşede durmakta olan ve kendisinden istifade edilmeyen bir kuvvet, Yunan cephesine sevk olun-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tashihlen tarafımdan eklendi. M. Ünver*

muştur itabına maruz değiliz. Eğer her hangi bir şahıs veya her hangi bir kuvvet Yunan taarruzuna karşı gönderilmedi ise daha mühim bir yerde bulunduğundandır.

Bir tauririn bir maddesine arzı cevap etmek için söylüyorum : Hangi cihet murat edilmişse onun imhali kastedilmiştir?

Belki tayin ettiğimiz kumandanların niçin daha evvel tayin edilmiş olmadığı istifsar ediliyor. Çünkü tayin ettiğimiz kumandanlarımızın...

ŞÜKRÜ EF. (Devamla) — Müsaade buyrulursa arz edeyim : İzmir cephesi şark, şimal, cenup mıntakasına taksim edilmiştir. Bunun arasında iptida bozulan mıntaka Akhisar cephesinde Kanlıdereden bozuldu. Burası bozulmazdan mukaddem şimal cephesi ... buradan bozulmasına sebebiyet veren şimal ve şark mıntakaları bunu kendisine mal etmedi ve ora takviye edilmedi. Oradan içeri süvari girdi. İçeri süvari girdiğini hiç bir mıntaka anlamadı. Ne şimal mıntakası ve ne de şark mıntakası anlayabildi. Bunun için iki alay süvari geçti. Cephelerimizin arkasına geçerek ahaliyi galeyana getirdi. Bozgunluk bunun yüzünden oldu. Orada süvari kuvvetleri vardı, nifakı dahili sebebiyle dahile sevk olundu.

Acaba nifakı dahiliyi teskin için burada beş bin kişilik bir kuvvet teşkili mümkün değil mi idi? Çünkü ekseri suallerin cevabında; nifakı dahili sebebiyle cephelerden kuvvet ayrıldığı söyleniyor, doğrudur, biz de biliyoruz. Hakikaten iki üç bin kişi orada olsaydı bu hezimet vukua gelmezdi. Hezimete sebebiyet veren o cephenin boş olmasıdır.

Oralar evvelce takviye ve tevhit edilmiş olsaydı şark ve şimal mıntakalarında Alaşehir gibi daha bir takım memleketlerimiz istilâya maruz kalmayacak idi. İşte kumanda tevhit olunmadı dediğimin esbabı budur. İdare umumî bir kumandaya raptolunmak lâzım gelirdi. Şurasını da arz etmek isterim ki Alaşehirde üç tane topumuz vardı, onlar da cepheye gönderilmedi. Alaşehir de âtıl bırakıldı. Cephenin gerisinde bir mevzide yatırılmadı. Doğrudan doğruya düşman eline geçmesine sebebiyet verildi. Bunu da izah etsinler, daha izahata karşı da bir takım maruzatım vardır.

İSMET B. (Devamla) — 22 haziran sabahı yalnız Akhisar cephesine taarruz eden kuvvet üç fırka idi. Burada buyurdukları gibi sabahleyin ilk kıtaat taarruz ettikten sonra içeriye süvari bırakmışlar, süvari içeriye girdikten sonra Salihli cephesine doğru harekât yaptı ve oradaki kıtaatımızı ric'ata mecbur

etti. Cephelerin tevhibi ile bu kuvvet muvazenesini yaptığım zaman orada, doğrudan doğruya Akhisar cephesinde bulunan kuvvetler içinde vazifesini ifa etmemiş olan mıntakalardan birisi hiç yoktur. Böyle bir iddiayı mevzubahs edemeyiz... Harekâtın safahatı tespit olunduktan sonra bunlar anlaşılacaktır. Fakat heyeti umumiyesiyle düşmanın kuvvetlerinin tefevvuku düşünülürse oradaki kıtaatımızın vazifesini ifa etmedikleri gibi bir iddia dermehan olunamaz. Cepheler tevhit olunarak daha müsait bir vaziyet hâsıl olsun bahsi büsbütün fennî bir meslemdir. Akhisar cephesinde ve Salihlide öteden beri bir kanaat vardı ki yan yana bulunan bu cepheden birine taarruz vuku bulduğu zaman diğeri yabancı kalmıştır ve tevhibi harekât daima iyi bir surette yapılamamıştır.

Tevhibi harekâtın kuvveti buradaki Mebusanı Kiram, Âzayı Kiram tarafından daima tekrar olunan bir hal olduğu için kumandanlar 22 haziran muharebelerinde ve 23 haziran muharebelerinde Salihli ve Akhisar cephelerinde bilhassa tevhibi harekâta fedakârlık göstermişlerdir.

Düşman Akhisar cephesinden ilerlediği zaman rast geldiği kuvvetler, Salihli cephesinden gönderilen kuvvetlerdir. Yani bu cepheye taarruz ettiği zaman, yanında bulunan cephenin kuvvetine rast gelmişlerdir ve o cephede komşusuna yardım etmek için bütün kuvvetlerini oraya sevk etmiştir. Düşman Akhisar cephesine girdikten sonra Salihli cephesine mütemadiyen taarruz etti. Burada tevhibi harekât olmuştur. Yani Salihli ve Akhisar cepheleri ricata mecbur olmuşlardır zannının katiyen gayrivarit olduğunu sureti mahsusada nazarı dikkate almalıdır. Evvelce de arzettiğim veçhile, her iki cephe, kendilerine yardım etmişler ve muvaffak olmuşlardır. Ben cephelerdeki kuvvetlerin tevhibi suali ile daha vasi mikyasta, yani bizim ihdas ettiğimiz garp cephesi kumandanlığının ne için daha evvel ihdas olunmadığı soruluyor zannetmiştim. Düşmanlar beyannamelerinde Yunan taarruzunu bizim İzmit harekâtından münbais göstermişlerdir. Biz İzmitte kuvayı inzibatıyeyi defettikten sonra İngilizlere taarruz etmişiz ve onun için İngilizler de Yunanlıları tahrik etmişler propagandasını yapmışlardır.

Vaziyeti umumiyeiyi bidayette hulâsa ettiğim zaman gerek Yunan ve gerek diğerkuvvetler, iki vasıta olarak bir merkezden idare ediliyor demıştim. İngilizler bu kuvvetleri sırasına göre kullanacaklar. Vaziyeti böyle kuvvetli ve esaslı görür isek Yunanlıların hareketine emir vermeleri tabii ve fennî bir harekettir. Serdettikleri ihzar ettikleri harekâttan bir birisinin ehemmiyeti yoktur.

Düşmanlar bizim aleyhimize yaptıkları harekât ile halkı iğfal edeceklerdir. Halkımızın iğfalını mukavemet etmek için bizim de şu ve bu sebepten dolayı onların taarruza geçtiklerini ve Yunanlıların taarruz ettiklerini ve İzmir'e çıktıklarını ve ermeni katliâmını bahane ederek Ayıntapı ve Maraş'ı işgal ettiklerini ilâahir ve ilâahiri izah etmek lâzımdır. Yunan harekâtı hususunda bütün maruzatım bundan ibarettir.

Diğer cephe hakkında da arzı malûmat etmek isterim. Bunlardan birisi de Fransız cephesidir. Evvelce ayrıldığımız zaman Fransızlarla bir mütareke akdetmiş bulunuyor idik. Yirmi gün müddetle 28/29 mayıstan başlayan tatili muhasamat esnasında üseramızı ve mevkufini siyasiyemizi mübadele ve tahliye ettik. Ondan sonra bu müddet esnasında mahsur bulunan Pozantı ve Sis cihetleri Fransızlar tarafından - Antep şehri de - tahliye edilecekti. Mütareke müddeti hitama ermeden Fransızların harekâtı ile mukavele münfesih bir hale gelmiştir. Arzedeyim : Evvelâ, tatili muhasematı bütün cephelere tebliğ ettik. Fakat bu müddet esnasında Adanada bulunan valimizi 30 mayısta tevkif ettiler ve daha Adanada bulunan bir çok eşraf tevkif ve Mersine sevk ve harp gemilerine bindirilerek doğru İstanbul'a sevkoldular. Tatili muhasamattan sonra tevkife devam etmek hareketi hasmanedir. Tevkif olunan adamları bize vermeyerek başka yere göndermek hareketi hasmanedir ve doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafidir. Ondan sonra Sisten çekilen ermeniler Sis civarında ve Adana civarında bütün islâm köylerine taarruz etmeye başladılar; köylerimizi muhasara ettiler, emvali yağma eylediler; ahalimizi kaçırdılar ve kendileri islâm ahalinin evlerine girdiler ve sonra bunları Fransızlar, sevkettikleri trende top kullanarak doğrudan doğruya tahrip ettiler.

Bunları protesto eyledik. Doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafi ve tatili muhasamata muhalif olduğunu, (tatili muhasamat ve hareketi hasmanenin) (1) ne demek olduğunu izah ettik. Her müraعاتımızda her protestomuza karşı tahkikat vadettik. Biz cevabı alırdık, aynı zamanda aldığımız raporlarda bu icraat ve katliâmın, zulüm ve tazyiklerin devam etmekte olduğunu öğrenirdik.

Kat'ı muhasamaya mütedair mukavele Malûmu Âliniz buraya gelmiş olan temsilci ile Ankarada yapılmıştır.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Onların büyük memurları tarafından aleni beyan-nameleriyle bu hareketi, mevcudiyeti milliyenin zaflı şeklinde bütün Arabistanda ve oradaki vilâyetlerimizde neşretmeye başladılar; Türkler Beyruta adam gördürmüşlerdir, dediler. Filhakika Beyruttan mebuslarımız geçmişti. Fakat tarafımızdan bunlar hiç bir vazife ve salâhiyeti resmîyeyi haiz değildiler.

Hâsılı efendiler tatili muhasamat esnasında Ereğliye bilmüsademe harben asker çıkardılar. Bilmüsademe harben memleketimizin bir noktasını daha işgal ettiler. Derakap Ereğlide müsademe başladı. İki üç gün devam eden müsademede kullandığımız silâhlar, Yunan cephesindeki kuvvetlerimizden bir kısmının tefrikine sebep olmuştur. Derakap Ereğliye kuvvetlerimizi sevkettik. Görüyorsunuz ki samimî bir surette takip etmek istediğimiz kati muhasamat devrinde bundan istifade ederek memurlarımızı tevkif ve tebit etmişlerdir; ahalimizin katliâmına devam etmişlerdir. Memleketimizin arzu ettikleri yerlerini işgal için, kendilerini mukavelenameye hiç bağlı adanmışlardır. Fransız memurlarına bunu şikâyet ettiğimiz zaman bize dediler ki - tıpkı İngilizlerin kuvayı milliyenin taarruzundan dolayı Yunanlıları sevkettikleri gibi - bizim orada adamlarımız, iki jandarmamız ve müfrezemiz vardı. Onları muhafaza için oraya kuvvet gönderdik.

Zâlimler, memleketimizde istedikleri zulmü yapmak için her bahaneden istifade ediyorlar. Memleketimizde asayiş ya vardır veya yoktur ve meşru olan hükûmet Büyük Millet Meclisinin Hükûmetidir. Memleketimizde yerlinin ecnebinin hayatını muhafaza etmek hakkını biz haiziz. Bu hak bizimdir ve hiç bir millete vermeyiz ve her hangi bir millet, üniformasıyla bu hakkı benimsemek isterse bizim hakkımıza, hukuku istiklâlimize tecavüz etmiş demektir. Meclisi Âlinin prensibi de budur ve temsil ettiği istiklâlin şeraiti esasıyısı de budur. Eğer biz istiklâlin eşkâli mahsusasında ve esasıyesinde zaaf gösterir isek davamızın kudsiyet ve meşruiyetinden esaslı bir surette kaybetmiş oluruz. Onun için Fransızlara mukavele ahkâmına dürüst bir surette riayet etmek lâzım geldiğini izah ve ahalimizi imhada inat ettiniz. Silâhla, kuvvei berriye ve bahriye ile memleketimizi işgale tasdi eylediniz dedik.

Kezalik Ereğli işgaline karşı serdettikleri delillerden birinde deniyor ki : Kendisi ile Adana cephesinde temasta bulunduğumuz Fransız Cenerali Ereğli cephesinin kendisine ait olmadığını makamı iftihar-da söyledi. Karşımızdaki Fransız Cenerali, Ereğli

işgalinden dolayı mesuliyeti diğer Fransız Kumandanına atfetmek istiyor.

Bizim hakikati idrakten âciz olduğumuz zannındadır. Tabii bu delile iltifat bile etmeyiz. Adanada mukavele ahkâmına riayet etmek için ahalimizden çok fedakârlık istedik. Her gün telgraf başında gerek müdafaai hukuk heyetinden ve gerek zulüm ve tecavüze uğrayan köylerin her birinden tazallumat feryatlarına maruz kaldık : Bizi öldürüyorlar, mukavele ahkâmına riayet etmiyorlar, diye.

Biz de cevaben sabrediniz söz verdik, söze riayet edelim diyorduk. Şimdi orada muhasematın iade olduğundan beri memleketimizin istirdadı için yeni bir ateşle faaliyete gelinmiştir. Ve tebliği resmi-lerdeki malûmata ıttılamızla arz ediyoruz ki doğrudan doğruya Adana ve Tarsus etrafında muharebeler vardır. İadei muhasemattan beri takriben on, on beş gün olduğu halde oradaki vaziyetin lehimize olarak bir hüsnü tesir husule getirdiğini hissetmekteyiz.

Cepheler hakkındaki malûmatı itmam etmek için şark cephesi hakkında da malûmat arz edeyim :

Şark cephesinde Ermeni kuvvetleri elviyei selâsemiz dahilinde faaliyettedirler. Bizim kuvvetlerimiz, kıtaatı nizamiye ve ordumuz kablelharp Ruslarla ara-

mızdaki hududu geçmemişlerdir. Fakat elviyei selâsemiz dahilinde milli şûra hükûmetleri vardır. Bu hükûmetler Ermeni tecavüzatına karşı kendilerini müdafa etmektedirler. Ermeniler mütehevvirane taarruz ediyorlardı. Yeni aldığımız malûmatta taarruzları kâmilan tardedilmiştir. Kezalik Nahcivanda ve gerek Oltide kendilerini kuvvetlice müdafa edecek bir haldedirler. Orada şimdilik başka bir faaliyeti askeri-yemiz yoktur. Fakat kıtaatımız gerek mevcutlarını ikmal etmek ve gerekse talim ve terbiyeleriyle taarruza âmade bulunmak için daha müsait bir halde bulunuyor. İşte bütün cephelerimize ait vaziyeti olduğu gibi Huzuru Âlinize arz ettikten sonra Yunan yarasını tekrar nazarı dikkatinize vazederken hepimize düşen vazifenin heyecanlara ve halecanlara galebe etmek üzere bütün milleti Yunan milletine; düveli galibe elinde âlet olarak aleyhimize sevk edilmiş olan Yunan milletine karşı herkesi sükûnete davet ederiz. Düşman harekâtına karşı azmiyle mukabele edersek bu istilânın az zamanda duracağına ve büyük aksülamellerle Yunanlıların büyük zayıata düşer olacağına biz katıyen ümitli bir haldeyiz. Bunun için tasavvur ettiğimiz ve uğradığımız müşkülâtta daha fazlasına uğrasak bile milletin azmiyle muvaffak olacağına yürekten kani bulunuyoruz. Maruzatım bundan ibarettir.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Besim B. (Sivas)

REİS — Celseyi açıyorum. Müzakereye devam ediyoruz.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Vuku olan sualime karşı İsmet Beyin verdikleri mucipler bir kaç cihetten muhtacı izahtır. Diyolar ki meyas olacak zamanda değildir. Hiç bir dert yoktur ki çaresi olmasın. Fakat yaşamaya azmettik, lakırdı dilimizde olmamalı, bunu fiilen ispat etmeli. Yunan; kuvayı umumiyesini istimal ediyor. Biz umumî seferberlik ilân etmedik, tedrici asker aldık. Yunan cephesine tedrici asker gönderiyoruz. Bir taraftan memalimiz istilâyâ maruzken Yunan nüfusuyla Anadolu nüfusunu da mukayese ediyorlar. Nüfusumuz Yunan nü-

fusundan kat kat fazladır. Biz bu gün killeli nüfustan mağlup olmuyoruz. Elimizde olan kesreti nüfusa rağmen ahaliye ruh ve iman vererek istimal edemiyoruz. Bunda da makamı aidinin kusurlarını görüyorum. Bakınız efendiler; nagihani zuhur eden bir isyanı mahvetmek için buradan kuvvet tedariki ne için mümkün olmasın?.. Bu hiç cevapsız kalmakla beraber beyanatının diğer kısmında iddiamızın haklı olduğu söyleniyor. Hakikaten iddiamız haklıdır. Kimseye fikri tecavüz beslemiyoruz. İçimizdeki ermeniler dahi şu halde casusluk ettikleri halde tecavüzder, masundur diyolar. Yunan tecavüzü daha bir zaman vuku bulmaz diye uyumak icap etmez.

Efendiler; Yunana karşı bir senedir, iki senedir müdafaa eden dört liva idi. Bu dört liva, Ferit Paşanın devri meşumunda tamamiyle serbest çalışmıyorlardı : İngilizler vardı, hain idare memurları da vardı. Biz bunların gözünden kaçırmak suretiyle mühimmat ve asker göndermekle o cepheyi bir buçuk sene zaptetmiştik. Dağda şekavette bulunan eşkiyaya yalvardığımız halde bunları isyana sevk ediyorlardı. Bu Millet Meclisi açılınca kenö dindaşlarımızdan, vatandaşlarımızdan muavenet ümit ediyorduk. Maalesef bu ümidimiz boşa çıktı. Bizim ahalinin dışından artırıp ailesinin rızkından kesip cephedeki askerlerimizi beslerken ve her kes ailesini bırakıp düşman müdafaasına koşarken oradaki bir kısım kuvvetlerin geri alınmasını gözlemliyorduk.

Burada not ettiğim sözlerin kâffesine karşı idarei kelâm etmekten çekineceğim. Deniyor ki; - bakınız - en dilhiraş şey; yalnız Yunan kuvvetleriyle Anadoluyu istilâ edebilirler. Müsaade buyurunuz söyleyeceğim. İngiliz ve Fransızlar her yerimizi istilâ etsin, bu yazık değil midir? Düşman nereye gelirse oraya muttasıl olan bir kaç liva hayata geliyor. Diğerleri mütemadiyen uyuyor. Burada Büyük Millet Meclisi açılıyor; Büyük Millet Meclisi nazariyata boğuluyor. Dama taşı gibi yerlerimiz verile verile sonu ne olacaktır, Bir de deniliyor ki harbi sağır usulü... Efendiler; harbi sağır usulü ne demektir, bendeniz bir asker olmadığım için harbi sağır usulünü anlayamadım. Bu gün vatanımız yer yer istilâ olunduktan sonra hangi kuvvet bizi toplayacak, hangi kuvvet bizi harbi sağire sevkedecektir. Bu gün istilâ olunan vatanımızda neler oluyor biliyor musunuz? Balıkesiri gözönüne alınız. Müslüman olarak ayrıca bir hükümet olarak yaşıyordu. Bin senedir dağından bağından yağ akan o güzel Balıkesir bu gün sukut etmiştir. Balıkesirin varidatı umumiyesi beş yüz bin lira olduğu halde müdafaa için bir buçuk milyon lira sarfetti. Bursada bir isyan çıkarıldı, oraya bir vali gönderilmek suretiyle Bursa islah edilmiş oldu ama Balıkesir dayanamadı sukut etti.

Dahilî isyanlardan bahsolunuyor. Dahilî isyanların başlıca sebebi idaresizliktir.

İdare, güzel ele alınırsa isyan zuhur etmez. Bir de kuvvet hâkim olmalı. Bir Sultan Hamitten bütün millet korkuyordu ve o maiyetiyle kâinatı titretiyordu.

Bu gün benim memleketim istilâyâ maruzdur. Düşman şimendiferle üç saatlik bir mesafedir. Fakat ben meyus değilim. Beni meyus edecek diğer

mahallerin sukutudur. Bu gün Uşak sukut edecek, yarın Karahisar. Bir memleket yanarken diğerinin seyirci kalması islâmiyete şındır. Efendiler bu gün yapılacak bir vazife vardır. Öyle nazariyat peşinde koşulacak zaman değildir. Bundan evvel bizim kölemiz olan ve nüfusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hain bir Yunan bu gün yükselsin de, yüz, yüz elli bin kuvvetle hücum etsin de bu kadar kuvveti mağlup etsin. Bu islâmiyetle kabili tevfiik değildir. Bu gün Millet Meclisi şu derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de onun için buraya geldik. Bunun çaresi umum Anadolu kuvvetlerini tevhit etmek, cihadı mukaddes ilân etmektir. Bu gün ben mukadderatımı elinde tutan kimsele. in sui idaresini bilmekle beraber onlardan müşteki değilim; onların iskâtı tarafı değilim. Gördüğüm yolsuzluklar karşısında ve düşman taarruzuna karşı buradaki lâkayitlikler beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz azillerin, nasırların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli göstermeli. Bu millet isyankâr değildir. Şurada Yozgatta isyan çıktı deniliyor. Bendeniz Yozgat isyanını tetkik ettim, sui idare neticesidir.

Bakınız efendim Yozgat isyanı yalnız sui idare neticesi değil, bu Meclis kendisini gösterememesi neticesidir. Bir islâm cemiyetinin, memaliki Osmaniye ve islâmiye mümessillerinin burada toplandığını bildirmemektedir. Neden oraya muktedir adamlar göndermedik, biz daha doğrusu yalnız İcra Vekillerine değil kendimize de kabahat bulmalıyız. Hakikata takarrüp etmek lâzımdır, fiiliyata atılmalıdır.

Efendiler; kanunların tadili, tefsiri, islahı bu zamana ait mesailden değildir. Vakıa elimizdeki kanunların milleti idareye kâfi olmadığı sabit olmuştur. Misal olarak ta size bir şey arzedeyim : İşte burada bir çok mütalâa dermeyan edildi. Fakat bir takım nazariyat... Nazariyat vadisine koşarsak biz hiç bir iş göremeyiz. Karahisarda bir köylünün umum serveti beş altı kısırdan ibaret... Onu da bir hırsız çalışıyor. Bir taraftan düşman, bir taraftan ahali birbirini mahvediyorlar. Jandarma takibatta muvaffak olmuyor, hırsız kaybolup gidiyor. Bu kısırdların sonra satıldığı haber alınıyor. Seksen liraya bir tanesi satılıyor. Bunu sahibi malûmat alarak adliyeye müracaat ediyor. Adliye, hırsız bir saat bile tevkif etmeden bırakıyor. Jandarmaya müracaat ediyor, jandarma bir şey yapmıyor. Hırsız da der ki, gittin hükûmete dava ettin ne yaptın edepsiz der... Köylünün bir çift öküzü varsa bir tekini daha çalar gelir.

Bu gün Karahisarda bir müdafaai hukuk cemiyeti var. Çigeri yanan bir heyet ... gerçi kısmen

heyette de iyiler vardır. Asıl onun heyeti âmilesi vatan aşkıyle ciğeri yanıyor. Bir iki kişiye bir iki dayak atıyor. Sizi doğruluktan başka bir şey kurtarmaz. Hakikatı söyleyin diyorlar. Filân adam filân adama sattı, filân yerden çaldı... Onları hükûmete teslim etmeyeceklerine teminat veriyorlar. Kısrakların bedeli olarak yüzer liradan beş yüz lira kuvayi milliyeye bırakacaksınız, kısraklar gelecek, siz kurtulacaksınız diyorlar.

Bu suretle beş yüz lirayı tedarik ediyorlar; kuvayi milliyeden beş nefer gidiyor, parayı alıp hırsızı salıveriyor. Gerçi bu iyi bir şey değil. Hükûmetin kanunları vicdanlı ellere tevdi edilmelidir.

Bu suretle malımız emin, her şeyimiz emin... Bu yurunuz efendim, iki çuval ekinimiz var; bir çuvalını veriyor. Ben serbest çift sürebiliyorum. Haydi Osman sen de git, Ali sen de git, muharebe et... Adalet icra olunuyor, diyor. Ahalinin hissiyatını dinleyiniz, böyledir. Bu gün idare memuru ahalinin idaresini anlamalı. Biz hissiyata kapıla kapıla iş görek dahilde tezebzübü idareyi hâsil ettik. Kendimize milleti ısındıramadık. Biz diyoruz ki millet felâketi görsün de bize gelsin. Maatteessüf millet felâketini görüp te koşup gelecek zamanda değildir. Biz maarifin adıyla eğlendik : Bakınız Karahisarda sekiz bin hane islâm vardır. Her evden üç dört çocuk çıkar. Bir arkadaş ta Karahisarda çok çocuk olduğundan bahsediyordu. Karahisarda sekiz bin çocuk var. Mahalle mekteplerini maarif idaresi kaldırdı. Asgarî birer çocuktan sekiz bin çocuğun mektepte bulunması okuması lâzım gelmez mi? Maarif idaresinin defterinde gördüm ki rkuyan 400 çocuk vardır.

Demek ki livada maarif iflâs etmiştir; demek ki maarif yoktur; nüfusu umumiye nisbet edersek maarif yoktur. Maarif muallimleri, memurları çarşıda alenen oruç yiyorlarmış, işret ederlermiş... Demek muallim meslekine hürmetkâr bir muallim ise, mesleğini yükseltecek ise böyle muameleler hüsnü tesir yapar mı?... Bu gün dahilî işlerle uğraşmak doğru değil... Bu gün Yunan tehlikesine karşı tevhidî mesai yapılmalıdır.

Dahilî idare nasıl olur... Dahilî idareyi üç maddelik bir kanun ile teklif ediyorum. Bu gün idare umurunda tezebzüp var mıdır, yok mudur? Bizim ciğerlerimiz vatan aşkıyle yanıyor mu, yanmıyor mu? (Yanıyor sadaları)

Bu gün lüzumsuz azil ve nasıplarla günde bir iki bin lira harcırah vermeyelim. Azillerle, nasıplarla rüşvetin, sui istimalin önü alınmaz. Bakınız ciheti as-

keriyemiz de iflâs derecesine gelmiştir. Çünkü ciheti askeriyenin bir köyden topladığı on nefer merkeze getiriliyor, şube merkezinin... Bu gelenler meyhanında köyün ağasının da oğlu var... Zengin olanların kimisi bir kuzu ile, kimisi bir başka şey ile kurtuluyor. Sonra oradan on kişiden üç kişi kalmıyor ve o üç kişi cepheye sevkolunuyor... O üçün de biri tirene binerken tirenin altına giriyor, biri diğer taraftan gidiyor.

Her kesin umumî surette seyyan bir muameleye tabi tutulduğunu canı gönülden anlarsa, emin olun ki bir nefer kaçmaz. Bu millet muharip bir millettir. Başında iyi bir idare gördüğü takdirde ölüme atılır, emsaliyle sabittir. İşte tezebzübü idareyi kaldırmak için her livadan gelen beş âzadan ikisi mahallinde memuriyet kabul etmeli. Adilâne muamele olmalı... - Bu gün mahvoluyoruz. Vücudumuz haritai âlemden siliniyor. Efendiler vatan bu gün tehlikede... Vatan bütün bütün istilâ olunduktan sonra harbi sa gir olacak imiş.

Jandarma ile kuvvei inzibatiye temin edilecek deniyor. On jandarma gönderiliyor bir şakiye... Yirmi jandarma gönderiliyor da tek bir şaki getirilemiyor. Bu bittecrübe sabittir. Hepiniz Anadolulusunuz; bunları bilirsiniz...

Sonra kuvvayi milliyeden iki nefer gönderiliyor, o şaki çıkıp geliyor. Bin küsur, iki bin küsur kuruş maaşla gönderilecek jandarma, hayatını tehlikeye koymaz. Bu mesleki ıslah etmeli... Meselâ bir köye bir jandarma geliyor falan ağanın oğlunu istiyor. Burada yoktur diyorlar. Halbuki gözüyle kaçırıldığı; görüyor.

Bendeniz izin aldıktan sonra Meclisi muhteremin, jandarma teşkilâtı ile meşgul olduğunu haber aldım. Bu gayri kâfidir beyefendiler. Vatanımızın tehlikesini düşünmeli, sui istimalâtın önünü almak için her livaya ikişer mebus umuru idariye ve askeriyeye memur edilmeli. Eğer bu vatani kurtarmaya bu Meclis azmetmişse rica ederim bunu kabul ediniz. Güzel tatbik ediniz... (Üçüncü maddeyi okur)

Bakınız kavanini mülkiye ve adliyeyi yıkmak taraftarı değilim. Fakat böyle zamanlarda, bütün medenî milletler bunu kabul etmişlerdir. Adliyeciler buna itiraz etmesinler.

Arzettim ki adliyenin kanunları dahildeki ıslahata kâfi değildir. Bir taraftan dahilî iğtişâşat, diğer taraftan haricî gaileler bu memleketi mahveder. İşte bunun için işret, kumar, fuhuş şeran memnudur. Mütecasirleri şerîşerif dairesinde tecziye ediliyor. Şim-

dilik bu... Fevkalâdelik geçtikten, vatan kurtulduktan sonra istediğin kanunu tatbik et, istediğin kanunu tanzim et...

Bugün şerîşerîfin hâkimiyeti altında yaşarsak kurtulmuş oluruz. Efendiler bu maddeyi yazdığının sebebini arz edeyim :

Biz sırf maddî esbaba tevessül ediyoruz. Manevîyata hiç tevessül etmiyoruz. Elhamdülillâh umumuz müslümanız. İçimizde bir fert hıristiyan yoktur. Yalnız maddiyatla iş olmaz. Manevîyata da istinat etmelidir. Bir taraftan emri ilâhiye imtisal, diğer taraftan düşmanın kurşununa göğüs germek suretiyle hareket edilirse hepimiz bu azimde isek ben eminim ki bu millet kurtulacaktır. Yok bu azim kabul edilmezse bendenizin kararım; aciz içinde çırpınmaktan ve vatanımın tehlikeye maruz kaldığını görmekten ve düşman atlarının camilere ahır diye bağlandığını görmekten ise şehit olmaya karar verdim : Yarın sizden mezuniyet talep edeceğim. Maruzatım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — İsmet Beyefendi demin beyanatta bulundular. Fakat bütün âzayî Meclis, zannederim benimle hem fikirdir : Beyanları bizi tatmin etmekten uzaktır. Hakayikî ahvali olduğu gibi söylediler ve vakıa tafsilâta girişmediler. Fakat heyeti umumiyesi elem verecek bir şekildedir. Hiç bir milletin meclisi bu kadar ağır bir yükün altında kalmamıştır. Zannederim bu yükün altında eziliyoruz. Biz en bedbaht milletiz. Maatteessüf bu kadar haksızlığa uğramış bir millet görülmemiştir. Ricat devam ediyor. Vukuata nazar ederseniz nazarlarda teressüm ediyor : Yavaş yavaş bir ressamın elinden çıkarttığı resim gibi... Avrupadan; nihayet Türkü geldiği yere taretmek istiyorlar. Bizi tardediyorlar. Tehlike pek ziyade sür'at kesbetti; maatteessüf... Dün Saruhan, Aydın, Karesi, yarın belki Bursa düşecek... Ecdadımızın makberleri, kemikleri belki paymal olacak ve biz bunu göreceğiz.

Binaenaleyh efendiler : Şu sırada omuzlarımızda hissettiğimiz yüke nasıl tahammül edeceğiz? Musaba uğramadık hiç bir ailemiz yoktur.

Oradan oraya kaçıp duruyoruz. Meyus olmaya hacet yok omuzlarımızda bir tek silâhımız var, azim ve iman ve metanet...

Biz buraya toplandığımız zaman bu meseleyi küçük zannettiyssek aldandık efendiler. Çabuk bitecek zannettiyssek aldandık efendiler. Bu iş çok devam edecek. Bu iş dünyanın belki en güç bir işidir. Çünkü milletlerin arasında olduğu kadar kuvvetlerin de

arasında pek büyük fark var. Hakkımız büyük; kuvvetimiz küçük... Binaenaleyh bizim için yegâne bir şey; çalışmak, metanetle çalışmak, imanla çalışmaktır. Hükûmet de bizden çıkmıştır. Hükûmetten istenilebilecek olan şey onları çalışmakta görmektir. Kendi hesabıma daha iyi bir Hükûmet yapabileceğimizi zannetmiyorum. Yalnız Hükûmetten istediğimiz daha çok çalışmasıdır. Bizim önümüzde efendiler, iki ay, üç ay bir sene üç sene pek az bir zamandır zannediyorum. Mademki bir kere karar verdik, sonuna kadar devam edeceğiz. Yalnız, bu gün işe başlamalıdır, işe başlanmış mıdır? Geç olsun varsın, hiç olmamaktan hayırlıdır : Bu gün bir fırkanın, daha o bir gün bir ordunun teşekkül ettiğini görürüz. Bir harbi sağır yapmak için elimizden geleni sarfetmeyecek miyiz? Zararı yok, memleketin yarısı çiğnensin, biz altı ay sonra darbeyi indirelim... Acaba bütün ümitlerimiz harbi sağırda midir, başka ümidimiz kalmadı mı? Zannedersem harbi sağır en son ve katî bir çaredir. Harbi sağır memlekette taş taş üstüne kalmamak üzere nihayet memleketi düşman istilasından kurtarmak için son çaredir.

Onun için efendiler, yine arz ediyorum : Ne tarz, ne de muahaze... Çünkü Hükûmet de bizden çıkmıştır.

Daha iyi bir hükûmet yapabileceğimize kani değilim. Yalnız ricamız hükûmet bir an evvel işe başlasın... Ne kadar geç olsa başlayacaktır.

Sonra efendim biz bir sal içine sığınmış insanlar gibi bulunduğumuz bir sırada ve azim ve imanla çalışmaktan başka silâhımız olmadığı bir zamandayız. Yakıyoruz; acaba bir duman var mı? Biz'i kurtaracak (tek devlet olarak) (1) bolşevikleri görüyoruz. Bolşeviklerle münasebatımız ne şekildedir? Zannederim bu, bu celsede mevzubahs olacak bir meseledir. Bolşeviklerden ne raddeye kadar kuvvet gelebilir, ne vakit gelebilir? Hükûmet elbette münasebatına dair bir şey çizmiştir. Bolşeviklerden ne gibi bir taahhüdât almak kabildir. Onlarla devlet bedevlet muahede akdetmek mi lâzımdır, yoksa onların akaidini kabul etmek mi lâzımdır? Bunlar hakkında hükûmet ne düşünüyor? Az çok bir malûmat istemek hakkımızdır. Meselâ; bendenize söylediler ki Baküde bolşeviklik ilân olunmuş, bugün Azerbaycanda on üç milyon lira mevcuttur. Ve orada da bolşeviklik ilân edilmiştir; akça geçmez; bu parayı hükûmetiniz

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

sühuletle elde edebiliyor; bunu pek sühuletle size verebilirler, dediler...

Zannederim bunu hükümet not eder.

Sonra efendim, demin az çok şöyle olmuş, böyle olmuş. Kan boğazında bir sui istimal olmuş diye bahsedildi. Eskişehirden gelinceye kadar bunu bendeniz de dinledim. Bir tabur kâtibiyile bir çavuş bir kaç kuruş almışlar ve düşmana ihbaratta bulunmuşlar, oradan iki alay süvari geçmiş... Sui istimal olmuş, nasıl olmuşsa olmuş. Fakat İsmet Beyefendiden rica ederim ki tahkikat yapılsın ve müsebbipleri cezalandırılsın.

Bir noktayı daha arzedeceğim. O da dahilî fitnelerle irşadın noksanı göze çarpıyor; elimizde bir gazetemiz var : Hâkimiyeti Milliye...

Fakat Eskişehirde, Bursada bulamazsınız. Ajansı lehülhamt son zamanda tanzim edildi. Sırrı Beyin sayesinde, Sırrı Beyin himmetiyle ajans her tarafa gidiyor; fakat vardığı yerde kalmıyor; iki üç kişi istifade ediyor, neşir ve ilân edilmiyor. Demek bir arkadaşımın burada söylediği gibi Meclis ne yapıyor; kimse haberdar değildir. Rica ederim bu hatayı iletmesinler. Hususiyle buralarda bir gazete çıkarmak kabilse çıkarılsın. Ülema göndermek kabilse göndereyim. Çünkü zuhur eden fitnelerde irşadın noksan olduğu görülüyor; halk zehirlenmiş görülüyor. Irşadın noksanı hissediliyor.

Binaenaleyh efendiler beyanatımı hulâsa edeyim : Bendeniz hükümetten üç şey sormak isterim : Düşmanın velev ki memleketin yarısına kadar ilerlemek tehlikesine karşı, hükümet yeni bir cephe için son tedbirini almış mıdır? İkincisi; bolşeviklerle ne vaziyeteyiz; onlardan ne kadar ümit ve muavenet bekleyebiliriz? Yoksa yalnız kendi kuvvetimize mi istinat edeceğiz?

Dahilde bir takım kuvvetlerimizi alıkoyan fesadı dahiliye karşı hiç olmazsa ülemanın tavassutuyla olsun, bugün bir musalâha, barışmak, bir kardeş barışması imkânı yok mudur? Bunu ihzar etmeye imkân var mıdır?

Maruzatım bundan ibarettir. Bir de ahiren Bursa'ya bir seyahat etmiştim. Bazı şeyler gördüm. Bu hususta da bir takririm var : Meselâ Mudanyaya asker çıkarıldı.

Dediler ki filân yere altı yüz silâh çıkar, bir Yunan taburu derhal beş tabur, on tabur oluyor. Tehlike muhakkak. Binaenaleyh bunları nazarı dikkate alarak bir takrir takdim ediyorum : Cephelerde Türklere bedeli naktiyi alıyoruz. Hıristiyanlardan alın-

ması evlâ bittariktir; onlar ferih ve fahur yaşıyorlar ve bıyık altından bize gülüyorlar.

Takririmin ikinci teklifi; cephe gerilerinde düşmandan rehin alınması ki aynı muameleyi Yunanlılar da yapıyor, şose taburları teşkil ediyorlar. Dağlara top çıkaracak değiller mi? Bunlardan istifade ediyorlar. Bunu biz ne için yapmayalım? Birde silâh toplamak meselesi; maruzatım bundan ibaret.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — İsmet Beyefendinin verdikleri izahat, cephelerin vaziyeti hakkında bizi az çok tenvir etmiştir. Yalnız bunlara karşı Hükümet ne gibi tedbirler yapmış? Buna dair maatteessüf itminanbahş olacak bir şey yoktur. Bundan takriben kırk gün evvel Sanremo muahedesi mevzubahs edildiği zaman bendeniz bir takrir vermiştim ve demiştim ki milleti şimdiden silâh altına almak lâzımdır. Bazı taraftan bu teklif nabemevsim addedilmekle beraber, Heyeti İcraiyyeye havalesine karar verilmiştir. Elbette Hükümet bu hususta bir şey düşünmüştür. Şimdi münakaşalarla vakit geçirecek değiliz. Umumî seferberlik mi ilân edeceğiz, esnan erbabından bir kısmını silâh altına mı alacağız, yoksa İsmet Beyefendinin buyurdıkları gibi harbi sağır tabir edilen bir çete muharebesi mi yapacağız? Ne yapacak isek, Hükümet bunun için ne düşünmüş ise bizi tenvir etmesini rica ederim.

HAFİZ İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Bugünkü vaziyetimizin vahameti, hakikaten teessüfe şayanıdır. İslâmiyette büyük bir esas vardır ki hiç bir şeyden meyus olmamaktır. Geçen sene bu sıralarda Yunanın aynı taarruzu bizim cephelerimize vaki olmuştu. Öyle bir taarruz ki bütün islâmiyetin hayatını, mukadderatını, mukaddesatını ayaklar altında eziyordu. Onların o suretle devam eden harekâtı hunhâreneleri biz müslümanlar üzerinde hiç bir tesirat yapmıyordu. İspartada akdettiğim 18 bin kişilik bir miting yaptık. Bir taraftan İtalyanlar Antalyayı işgal ettiler, Burdura geliyorlardı. O zaman biz Cenabı Hakka iltica ederek, azametini dayanarak islâmiyetin hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı koyduk, elhamdülillâh İspartayı düşmana karşı istilâdan kurtardık. İslâmiyete hâs olan bir feyiz vardır ki onu tetkik edelim. Biz İspartada seferberlik ilân ettik, hem öyle bir seferberlik ki; ne vakait 39 kuramızla beraber Sarayköye Yunan geldi. O zaman memleketi menatıka taksim ederek ülemamızı, eşrafımızı topladık ve dedik ki, ey müslümanlar artık nifak ve şikaki kaldırılm. Bundan sonra islâmlar arasında nifak yok-

tur; saadetiniz bu gün seyfi şehametinize sarılmaktadır, dedik. Bir taraftan memleketteki sui ahlâki yıkık, diğer taraftan bu tarzda ve her köyde teşkilât yaptık ve dindaşlarımızı düşmanın karşısına sevkettik : 312 - 318 tevellütlüler hâlâ cephededir efendiler... Seferberlik ilânı tehlikeli imiş. Ne için tehlikeli olsun? Seferberlik ilânını bir yapınca şubeler bizimle teşriki mesai etti. Davet olunanlar hangi esnan erbabı ise muayene etti, muamelesini yaptı. Kimsenin ırzına, izzeti nefesine tecavüz ettirmeksizin bendeniz âcizane yedi defa müdafaai hukuk riyasetini deruhde ediyordum. Her gün iki yüz nefer sevkıyat yapıyorduk. Fakat yanlarına bir tane muhafız nefer vermedik. Ne vakit Kuleli istasyonunda bunları trene bindirdik. Cepheye gidinceye kadar, namusum hakkı için, yirmi tanesi de yolda iltihak etti. Bu ruhu söndürmeyelim. Kırk kişi ile bu islâmiyet neşir ve ilâna başlanıldı. İslâmiyetteki bu ruhu düşünelim.

Biz burada beyhude yere değil, vatan ve namus uğrunda şehit olmaya azmettik. Bu gün burada durmamız lâzım değilse hanelerimize avdet edelim; biz islâmiyeti tahrik edelim... Emin olunuz ki bu seyli harabinin önüne geçilir. Burada çalışmaktan ise cephelere gidelim...

SÜLEYMAN SIRRİ EF. (Yozgat) — Muhterem arkadaşlar; Yozgat muhaberesinin inkihtale Yozgadin usat tarafından işgalini haber alır almaz burada bulunan Yozgat mebusları Paşa Hazretlerine gittik dedik ki : Bizi memleketimiz hakkında tenvir buyurun. Paşa Hazretleri, usatın telgrafhane kapısından içeriye girinceye kadar muhaberenin devam ettiğini, memleketin işgal edilmiş olduğunu bize söylediler. Biz de söyledik ki; madem ki biz o memleketin mebusuyuz, memleketimiz usat tarafından işgal edilmiş. Bir çok nehbü garat olacak. Hükümet oraya kuvvet sevkedecek, memleket iki ateş arasında kalacak. Bize müsaade buyurun biz hayatımızı feda ederek memleketimize gidelim, rüesayı usatı iknaa çalışalım, her halde isyanın teskinine çalışalım. Paşa Hazretleri buyurdular ki : Sizi, Boluya giden arkadaşlar gibi tevkif ederler. Tevkif değil ya ne yapsalar, idam da etseler bu azmimizden geri durmayız dedik ve saat altıda buradan çıktık. Ertesi gün Keskinde ve ikinci günü Sekili denilen bir aşiret çadırına indik. Bizim vürudumuzu müteakıp çadıra bir suvari geldi bir mektup verdi; aşiret reisi Memet Ağa denilen zata; bir emriniz var mı, gidiyorum, dedi. Ağa, bu kâğıt kimden dedim : Çapanoğlu Mahmut Beydendir dedi.

Tabii mektubu okuyamıyorlar; bendenize verdiler, mektubu açtım, okudum; hatırı acizide kalan fıkr-

tını aynen naklediyorum : Mektupta deniyor ki : Olbaptaki iradei seniyye ve fetvayı şerife mucibince Ankarada içtima eden mebusları kahır ve tenkile memur edildik. Kuvvetimiz bin beş yüz kişidir.

Bunun bir kısmı Tokat ve Zile, Yenihan taraflarında bulunuyor. Bir kısmı diğer yerlerin inzibatına memur edilmiştir. Ben iki yüz kişi ile ... karyesinde bulunuyorum - bulunduğum yere üç saat -. Siz aşiret reisi olmak dolayısıyla bu emri diniye iştirak ve miktarı kâfi kuvvetle her halde bize iltihak edersiniz. Kuvvetiniz bin kişiye iblâğ edildiği takdirde Ankara üzerine yürüyeceğiz, o melun gongrecileri mahvedeceğiz. İmza : Hilâfet ordusu kumandanı Abdülcebbar zade Halit. Biz onlarla telifi beyin için gittiğimizden Halit Beye bir kâğıt yazdım. Biz memleketimize bir felâket gelmemek üzere çalışıyoruz. Sizin yanlış bir kanaat ve içtihat neticesi böyle bir hareketi gayri makuleye cüretinizden dolayı her halde sizinle uyuşmak için görüşmek isterim. Bulduğunuz köye kadar araba gelemiyor. Bir mahalli müläkat tayin ediniz diye mektup yazdım. Bu mektubu bir adama verdik, gönderdik. Fakat o adam iki saat sonra avdet etti : Ben gidemiyorum, belki gece benim atımı alırlar ve yahut yolda bir felâkete maruz kalırım dedi. İsalet ki o adam gitmemiş ve bizim orada bulunduğumuzu anlamamışlar. Sonra bendeniz buraya kadar olan ıtılaatımı telgrafla arz etmek için ... köyüne gittim; Yozgat tarafı münkati, diğer taraftaki telgraf telleri de tahrip edilmiş. Telefonla arza da imkân bulamadım. Mecidiye kazasına gitmek istedim. İştittim ki âsilerin bir kısmı da Mecidiye tarafına geçeceklermiş. Belki güzergâhı tebdil ederek Mecidiyeye sapmaktan maksadın nedir derler diye doğru yolumuza devam ile Sarayköye gittik. Sarayköy Malûmu Âliniz Yozgada dört saattir. Sarayköyde evine misafir olduğumuz İbrahim Efendi namındaki zat, o gün Yozgattan gelmiş, vak'ayı an'anesiyle anlattı. Hatta o köyden bir kişi de aleşşefak Yozgada gitmiş, bizim geldiğimizi haber vermiş.

Bu ihbara rağmen hüsnü niyetle gittiğimiz için memlekete müteveccihen hareket ettik. Yarım saat sonra yolda bir köylüye rasgeldik. Yolda ne var ne yok dedik... Yolda beş süvari vardır, kongrecileri bekliyorlar, dedi. Meclisin ismi oralarda kongre... Ne ise süvarilere iltihak ettik, bize nereden geldiğimizi sordular. Ankaradan geliyoruz, Yozgat Mebuslarıyız dedik. Bizi mahfuzan aldılar, götürdüler dairei hükümetin önüne... Zaten Bayram olmak münasebetiyle Hükümet yok ve usat elinde... Bu hal bendenizin asabiyetime dokundu. Biraz asabiyetim tuttu; bi-

zi nereye götüreceksiniz : Hilâfet ordusuna mı nereye dedim?.. Bu söz Reisi usat Edip Beye intikal etmiş. Edip Beyin dairesine gidip oturduk. Başında erkânından bir çokları ve bayram münasebetiyle diğer züvvar da vardı. Edip Beyin bendenize ilk suali : Ne için geldiniz? Oldu. Bayram münasebetiyle memlekete geldik dedim. Hayır haber aldık; meclis dağılmış kimse kalmamış, siz de başınızı alıp kaçmışsınız dedi. Sonra Ankarada bizi ne suretle telâkki ediyorlar dedi.

Dedim ki; Bolu ve Düzce hâdisesinden kurtulmuş bir takım usat, Yenihan ve Zile havalisinde ahaliyi iğfal ve isyana iştirak ettirerek kuvvetleriyle Yozgat üzerine geldiklerini ve sizin de saikai tevehhüm ve havfle bunlara iltihak ettiğinizi zannediyoruz. Yani başımızda İdris Bey namında bir kumandan vardı. Bizi âsi telâkki ediyorlar öyle mi? Biz meşru bir gaye ve maksat için çalışıyoruz, dedi.

Sonra Edip Bey bendenize bir sual daha sordu: bendeniz de cevap verdim. Sual; siz orada bir hükümeti muvakkate teşkil ettiniz. Payitahttan vaz geçtiniz, padişahı unuttunuz, sonra biz padişahı kurtaracağız, payitahtı kurtaracağız, padişah esirdir diye yalan söylüyorsunuz...

Biz hususî mektuplar alıyoruz, padişah iradesine hâkim ve hürdür dediler. Dedik ki padişah hür ise, İstanbuldan İngilizleri çıkarır. Zaten milletin arzusu da budur. Biz padişahı esir olarak biliyoruz ve mademki maksadınız da payitahtı istihlâs ve padişahı esaretten kurtarmaktır. Şu halde bizimle ne için tevhidî mesai etmiyorsunuz, siz bu maksatla içtima etmiş bir kuvvet değilsiniz, siz İngiliz parasiyle iğfal edilmiş; memleketi ve milleti birbirine düşürmek için çalışıyorsunuz dedik. Dersaadetle muhabere imkânı varken siz muhabereyi kat ediyorsunuz dediler. Dedimki, bizim bildiğimiz İngilizler muhabereye imkân bırakmıyorlar... Meclis bunu neden kat etsin... Sonra irşattan bahsettiler. Hakikaten Meclisin ismi kongredir, başka bir ismi yoktur taşrada. Bir kahir kuvvet gelir, bizi icbar ederse istediklerini nasıl yapmayalım. Çünkü başlarında üç yüz kişi var. Gelir elli at ister, elli silah ister. Köylü tek silâhımı atımı almasın, ben de iltihak ederim diyor.

Sonra bendeniz uzun uzadıya irşadatta bulundum. Memet Ağa dedi ki şu halde bizim aşair rüesası birleşerek, bunların bizden gayri meşru isteyecekleri şeyleri reddederiz. Arzettiğim irşadatımdan müteessir oldular. Sarayköyünden makamı riyasete bir arize takdim etmiştim, maatteessüf gelememiş... Yine maattees-

süf Sarayköyde on sahifelik Dersaadette intişar eden Fetva Zebanzet. Fakat Meclisten çıkandan hiç bahis yok. Bu misalimle de irşadın derecesi lüzumunu arz ediyorum.

Usatın derdest edilen evrakı meyanında Murat Bey isminde birisinin Ziraat Bankasından alınan on bin liradan bin lirayı beraberine alarak Düzceye Murahhas olarak gönderileceği ve Düzceden zatı şahâne ile muhabere edeceği ve kendileri dahilde bu ifsadat ile uğraştıkları sırada Samsuna miktarı kâfi top ve mitalyoz çıkarılması hakkında vesaik elde edilmiştir.

Edip Beyle bir takım münakaşalardan sonra dediki; senin bu makamı resmide böyle cüretkârane lisanla idarei kelâm etmekliğin çok cesarettir. Maama fih göreceksiniz, ben de evet göreceğim vatanıma hizmet için geldim dedim. Bendenizi tevkif ettiler, Rıza Efendiyi alıkoydular. Bir gece Rıza Efendi, Edip Beyle beraber kaldı. Bendenizi de jandarma dairesinden ertesi günü bıraktılar. Rıza Efendiye dedimki; sana ne sordular... Rıza Efendi uzun boylu anlattı. Edip Bey Rıza Efendiye söylemiş ki usatı idare eden rüesanın usattan haberi yok, usatın rüesadan haberi yok. Rıza Efendi meselenin her tarafını Edip Beyce anlatmış; isyan yüzünden üç beş gün içinde Yozgat yağma edilecek, bırakılacak; binaenaleyh siz yanlış hareket ediyorsunuz. Yarın kuvvet gelir. Memlekette top patladığı zaman bunların hiç biri etrafınızda kalmaz. Her halde buna bir çare düşünelim demiş... Hayır efendim, hayır her halde zamanı geçmiştir. Biz halkın böyle muhik bir sözün etrafında toplanacağına ve muvaffak olacağımıza kaniiz; demiş.

Onun üzerine Rıza Efendiyi yanıma gönderdiler, attılar hapishaneye ... Kuvvetlerin vurudu dakikasına kadar mevkuftum. Nihayet kuvayı milliye geldi o sırada hapishanenin kapılarını kapattık. Nihayet öğlum gelerek ve hapisane kapısını açıp bizi tahliye etti. Çıktık geldik. Halk cidden muhtacı irşattır.

RASİH EF. (Antalya) — Rûfakayı kiram; gerek rûfakayı kiramın ve gerek İsmet Beyefendinin izahatında en ziyade nazarı dikkate çarpan bir şey varsa o da Anadolu'nun her tarafına sirayet eden İngilizlerin ve İstanbulun propagandasıdır. Ankara, Anadolu'nun ortasında olduğu ve her livadan ve vilâyetten beşer âza olarak intihap edilerek geldiğimiz halde halk hakikatten haberdar olamıyor da, Anadolu'nun en ücra noktalarına kadar İngiliz propagandası intişar ediyor. Eğer bir liva, bir vilâyet muktedir bir valinin ve muktedir bir mutasarrıfın, muktedir bir kaymakamın eli altında bulunacak olursa İngiliz-

ler değil, şeytanlar bile oralara giremez... Efendiler Heyeti Âliyeniz dört arkadaşınızla beraber bendenizi de Konyaya göndermiştiniz. Konya; efendiler bir milyon nüfusu havi mühim bir vilâyetin, sonra Türklük ve islâmlığın mühim bir merkezidir. Orada efendiler, o muhitte Zeynelabidin denilen mel'unun yüzlerce taraftarı vardır. Bizim hattı hareketimizle şimdiye kadar Abidinin takip ettiği mesleki leimâne hakkında hükûmetin orayı tenvir etmemesi Abidine bir mevki vermiştir. Abidin orada kendisini Anadolu'nun bir halifesi, Anadolu'nun bir fikri şeytanisi göstermeye çalışmış. Bu dimağla; vilâyeti teşkil eden bir milyon eşhastan yalnız beş yüz tanesi, beş yüz halk, ona taraftar. Halk onu ne gördü, ne bilir. Orada efendiler, mütarekeye kadar devam eden zaman zarfındaki idare memurlarımız, Abidin taraftarlarına karşı; onun neşrettiği zehirleri öldüreceği yerde; - demin arkadaşlarımızdan birisinin dediği veçhile - orada halkın mukadderatiyle, mukaddesatiyle oynuyor.

Mütarekeden sonra oraya giden valiler; Rıza Paşa kabinesine kadar gelen memurlar malûmdur. Onlar birer oyuncak kadar icrayı hükûmet etmişler... Fakat maalesef kabine teşekkül ettikten sonra da teşkilâtı milliyenin hatasını ikrar edelim. O hata da şu ki : Biz önümüze gelen zevatı, idare memurluğunda bulunmuş diye oraya tayin ettik.

Mühim, mühim salâhiyetler verdik. Maatteessüf... Beyefendi Hazretleri ne bir idare memurudur, ne de bir validir. Orada aciz bir meskenet ve idaresizlikten başka bir şey temsil etmemiştir. Halk, İstanbuldan gelen fetvaların zehirleriyle zehirlenirken, Âbidinin oraya gönderdiği adamların zehirleriyle zehirlenirken o akşam evine avdet ediyor. Propagandaların tesiriyle zehirler saçıldığı kendisine ihbar edildiği halde ve bu hal memleketin halkı tarafından söylendiği zaman; öyle bir şey yoktur, o düşüncedir, tasavvurdur. Düşünce ve tasavvurlarla hükûmet meşgul olmaz diyor.

İstanbuldan çıkan bir propagandacı Konyaya gidiyor, ahaliyi zehirliyor, evlere kırmızı, yeşil işaretler vazediliyor. Bilir misiniz kırmızı; o evde sakin olanların kesileceği demek ve yeşil; o evde sakin olanların eşyalarının yağma edileceğine işaret ve delil addolunuyor. İstanbuldan gelen bu acı zehirler neşvüme buluyor, artık usat silâha sarılıyor. Silâhla şehrin basılacağını haber veriyor, halk durmuyor, taciz ediyor.

Halbuki biz beş altı aydır içtima ettiğimiz halde, halkın ruhuna hakikati, kendi teşkilâtımızı sokamıyoruz. Halk, o tarafa daha çok meylediyor.

Beyefendiler ne dersiniz deyin, bizim halk hükûmetçidir. Bizim halk her vakit için hükûmetten göreceği yumruğun altında ezilir.

Halbuki oradaki halkın müracaatı mükerreresine rağmen vali ve kumandanın söylediği söz; henüz iş tasavvur derecesinde imiş; siz birbirinize hasım olmuştunuz diyorlar; şahsiyatla uğraşıyorsunuz diyorlar.

Sonra bir tesadüf ile hakikati mesele meydana çıkıyor : Baytar binbaşlılarından bir zatın memuriyetten avdetinde ... namında bir köye uğraması ve müsellâh kuvvetlerin toplanıp oradan şehire gelip basacaklarını söylemeleri üzerine vali ve kumandan beyefendi hazretlerinin demekki sahih imiş diye iş başlamaları olmasaydı Konya heyeti umumiyesiyle ateşler içinde kalacaktı ve bu gün Meclis te burada bulunmayacak idi. Beyefendiler; o binbaşı bu meseleyi vali ve kumandan beylere haber verdiği halde kumandanlıktan daha ziyade halk işi kendisi takip ediyor. Çünkü vali bey de kumandan bey de otomobile binip gidebilirler. Yağma edilecek, felâkete maruz kalacak olan o halktır, mağdur olacak olan o halktır. Onun için mesele ile vali bey de, kumandan bey de alâkadar olmamıştır. Halkın sesini işitmek, iştikâyı boğmamak, hükûmetimizce esas ittihaz edilmiştir. Onun için halkın sadasını biraz işitelim. Yoksa körü körüne öyle bir uçuruma atacağız ki sonra biz de oradan çıkamayacağız. İşte, bağıra bağıra halk uğraşmış fakat vali bey, kumandan bey işitmemiş. Çünkü esasen kendilerinde o ruh yok. Bu adamlar vaktiyle ve istibdat zamanında yetişmişler; bugün Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtını bu adamlar hazmedemiyorlar. Halka müdafaa-i hukukçu diyorlar. Bir hükûmet içinde diğer bir hükûmet olamaz fikriyle, şikâyete gelen halkın şikâyetini hükûmetin işine müdahaledir diye dinlemiyorlar, halkı koğuyorlar.

Ama halk mutazarrır olacak, malı gidecek, canı gidecek onu düşünmüyorlar. Kendi efkârı müstebidelerine sadık kalmak : Düşündükleri yegâne maksat budur, başka bir şey değildir.

Beyefendiler bu suretle işe, hemen kuvvei askeriye ve polis vasıtasıyla başlanıyor.

Beyefendiler; nazarı dikkati celbedecek bir nokta daha var : Vaktiyle malûmu âliniz bir Bozkır meselesi tahaddüs etmişti. Bozkır meselesini idare eden adamlar burada da aynı adamlardır ve bu nazarı dikkati celbedecek mühim bir noktadır. Bir misal arz edeyim : Meselâ bir cânî yakalanmış ki silâhı da var; jandarma tarafında. Jandarma dairesine

veyahut adliyeye teslim edilmiş. Adliye şakinin silâhını almış, şakiyi hapisaneden salıvermiş. Aynı Bozku meselesi de böyle olmuş. Asıl şakaveti idare edenler gûya tedip edilmiş, ezilmiş, fakat onları teslih eden, o harekete hazırlayan o vakit vali bulunan Cemal Bey idi; onun hazırlayıp kurmuş olduğu bir plandır. Asıl şakiler, asıl bu hareketi idare edenler katiyen ne takip edilmiş, ne de diğer bir muameleye maruz kalmışlardır. Haklarında bir tahkikatı iptidaiyeye bile lüzum görülmemiştir. İşte böyle bir takım harekâtın meskûtunah kalması böyle işlerin tekkerrürüne sebep oluyor. Onun için beyefendiler bu gün orada zor ile yapılan tevkif işte böyledir. Amma asıl müşevvikler hakkında sarih bir delil bulunamıyormuş, bir maddei sariha bulunamıyormuş, fakat emarei kaviye mevcuttur. Emarei kaviyeye karşı ne tarzda hareket edileceği idare memurlarının fevkalâde göstereceği kiyasete tabidir.

Düşününüz bir kere; ortada bir milyon halkı idlâl var, o halkı tesmime çalışmak var, sonra o bir milyon halkı yoldan çıkarıp azıtmak için çalışan üç beş kişi var... Bu üç beş kişiyi yola getirmek mi daha kolaydır, yoksa bir milyon halkla uğraşmak mı?.. Gerçi bunu bugün mevzuumuza biraz müstebat görürsek de zarar yok...

Konya, Adana ve İzmir cephelerinin en mühim noktasıdır. Orayı ihmal edecek olursanız yarın Adana cephesinde biraz inhilâl belirdi mi başka bir hal hâsıl olur.

Onun için orayı bir an evvel takviye ediniz. Bugün orada yekdiğeriyle çarpışan iki kuvvet vardır; onun önüne geçin.

Vali vekâleti ve kumandanlığı idare eden zatın, şahsına hürmet ederim, fakat bugün orada Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile arasında bir ihtilâf açılmıştır; pek dehşetli bir ihtilâf... Onun için Fahrettin Beyefendiyi istihdam edecek daha mühim hizmetler vardır; oralarda istihdam edelim. O memleketin sükûnetini muhafaza edelim, kuvvetinden, servetinden istifade eyleyelim, zira kuvvetinden, servetinden istifade edeceğimiz mühim bir zamandayız.

İkinci noktaya intikal ediyorum. Malûmu âliniz bugün Adana, yalnız Adanalılar tarafından düşünülüyor. Antalya da yalnız Antalyalılar tarafından.

Yalnız Konya vilâyetinden İsparta, Burdur ve kısmen Antalya ve Denizli livası düşünülüyor. Diğer vilâyet ve livalarımız o kadar alâkalanmıyor. Fakat şuna emin olalım ki İzmirin bugünkü hal ve vaziyeti devam edecek ve düşman Karahisarı geçecek

olursa, o sahaya dahil olursa, burada içtima etmemize imkân kalmaz. Beyefendiler; öyle çete muharebesi idi; harbi sağır idi; rica ederim öyle şeylerle uğraşmayalım. Düşmanın önüne gelmek neye mütevakıf ise onunla uğraşalım. Bilirsiniz ki Anadolu da sakın Türkler, islâmlar fedakârdır. Fakat maatteessüf bu fedakârlığımız kavilde kalıyor. Vaktiyle bize iyi bir terbiye verilseydi böyle olmazdı. Bugün öyle bir hale geldik ki, çil yavrusu gibi dağılmaktan başka bir çaremiz yoktur; çil yavrusu gibi dağılıyoruz...

Onun için, rica ederim, bugün en ziyade ehemmiyet verecek nokta, taarruzu durdurmak için hemen ayaklanmalı, hemen çalışmalı... Halktaki kayıtsızlığı izale edecek surette çalışmalıdır...

Bizim idare memurlarımız evlerinde uyuyorlar! İdare memurları halkı irşat ve tenvir etselerdi, bu vak'a hâdis olmazdı. Musırran arz ediyorum : İdare memurları Müdafaai Hukuk Cemiyetleriyle teşriki mesai etmiyorlar. Kendi istidatlarına karşı onu zül görüyorlar. Açık söyleyelim; bizde tam meşrutî bir hayatla idare memurluğu edecek adam azdır. Biraz vardı onların da kimisini İngilizlere teslim ettik, kimisini de kaybettik. Bir çoğu idare denilen kelimenin manasını bilmez; cahildir. Onun için idare memurlarımızı, halkın ruhunu ele alacak bir şekilde bir makine haline koyalım. Bunu yapmak için de bir Dahiliye Vekili sabah, akşam her gün bir valiyi yoklarsa biz o vakit imana geliriz.

Sâniyen beyefendiler; üç kelime daha söyleyeceğim, işgal devam edecek olursa tevlit ettiği mazarratı maddiyeye ilâveten bir de mazarratı maneviye vardır, ki asıl nazarı dikkatinizi celbedeceğim nokta da odur. Evliyayı umur arkadaşlarımızla hasbihalimiz, Hükümet ve Meclis namınadır. Binaenaleyh Hükümeti tenkittir veyahut Hükümeti tahtiedir diye hatıra bir şey gelmesin. Meclis, bu Hükümettir, başka bir şey değildir. Eğer Meclis kendi işiyle alâkadar ise bu iş yoluna girer. Meclis kendi kendine kalır, iş ile alâkalanmazsa, yalnız Hükümet düşünecek olursa bu iş yürümez. Onun için rica ederim, istirahat ederim her türlü fedakârlığı göze alarak şu vaziyet karşısında mukavemet ve şu muhatarayı defetmek neye mütevakkıf ise onu yapalım.

Saniyen kumanda meselesi pek mühimdir. Eğer İzmir işgalinden sonra kumanda meselesi hiç olmazsa işe yarar bir şekilde tanzim edilse idi bugünkü cephe vaziyetimiz belki İzmirin daha yakınında olacaktı. Kumanda meselesindeki intizamsızlık işi bu

şekle getirdi. Meclis ve Hükümet yeni teşekkül etmiştir. Bu cihetleri de nazarı itibare alalım. Bugün azız, her taraftan hücumla müheyya bir haldeyiz. Bu noktada da birbirimize düşecek olursak o vakit daha ziyade müşkülât içinde kalırız. İhtiyatı elden bırakmayarak daima gayei meşruamıza doğru yürürken ne Hükümet, ne de Meclis tereddüt göstermemeli. Maruzatım şimdilik bu kadardır.

ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — İsmet Beyefendi beyanatı âlileri arasında buyurdular ki, Yunanlılara karşı miktarı kâfi vesaitimiz vardır. Fakat ne faide ki bu vesaiti istimal edemiyoruz, edemedik, dahildeki harekâtı isyankâraneye karşı sevk etmek mecburiyeti altında kaldık. Bu filhakika doğrudur. Lâkin bir noktayı anlamak istiyorum ve heyeti icrayeden soruyorum : Acaba bu isyanlar, memleketin dahilinde çıkan bu fesatlar ne gibi esbap tahtında çıkıyor? Şüphesiz biliyoruz ki bir takım ifsadat, tahrikât var, sonra da padişah hattı hümayunlar neşrediyor, her tarafa gönderiliyor ve öyle zannediyorum ki bu isyanlar yalnız bunların tesiri ile değildir. Biz de yapmış olduğumuz mukarrerat ve neşriyat ile vesaire ile buna hizmet ediyoruz. Biz diyoruz ki, makamı hilâfet ve saltanat İngilizler tarafından işgal edilmiştir, halifemiz esirdir. Padişah diyor ki ben esir değilim. Onlar isyan ettiler, onlar bağıdır, onları öldürmek lâzımdır ve vaciptir diye bir takım fetvalar çıkarıyorlar.

Tabiidir ki memleketin her tarafında bulunan insanlar, an'anatı milliye ve diniyesi itibariyle makamı hilâfet ve saltanata merbutturlar. Bu, an'anevî, dinî ve millî bir merbutiyettir. Biz propagandanın kıymetini takdir edemiyoruz. Biz propaganda yapamadığımızdan onların propagandası daha müessir oluyor.

Makamı saltanat ve hilâfetin emrini ifa için ahali silâhlanıyor. Bu silâhlanmak yer yer, memleketin her tarafında vaki oluyor. Bunların önüne geçmek, bunları bastırmak için mukabil teşebbüsatta bulunuyoruz. Daha doğrusu kendi kuvvetimizi kendimiz kırmak suretiyle memleketimiz içinden yıkılıyor. Dahildeki bu fesat ve isyanlar, memlekette herkesin hukukuna, hukuku insaniyesine hizmet edememekliğimizdendir. Her vakit söyledim ve hâlâ da o kanaatim ki, kavanini mevzuamızın hüsnü tatbikini umde-i esas ittihaz etmeliyiz. O zaman muvaffak olmak ümidi vardır. An'anemize ve terbiye-i milliyemize göre bir şekli idare tesisi imkânı var mıdır, yok mudur? Bunu da soruyorum. Söz söylemekle iki aydan

beri burada geçirdiğimiz vakitlerden karşımadaki düşmanlar istifade etti.

MÜFİT EF. (Kırşehirî) — Bendeniz bu Meclisin yevmi küşadında heyeti muhteremeye bir kelime arz etmiştim : Bizim kavval olmaktan ziyade faal olmaklığımız lâzım gelir demiştim. Biz islâmız. Her islâm da sureti katiyede metanet ile memurdur. Düşman, memaliki islâmiyeyi yeddi istilâsına almış ve oradaki çocuklarımızı, zevcelerimizi, hemşirelerimizi, ayaklar altında çiğnemek ve onların ırz ve namusunu payimal etmek derecesine gelmişti. Fakat İsmet Beyefendi biraderimizin buyurduğu gibi, biz metaneti terkedecek insanlardan değiliz. Bu islâmı tesis eden, bu islâmın mümessili, bu kâinatın mevcudiyetine sebebi yegâne olan bizim nebii muhterememiz doğrudan doğruya garip olarak bu işe başlamış ve garip olarak bu dini meydana getirmiştir.

Bir çok muharebelerde kendi başına topladığı askerler itaat etmediğinden dolayı muharebeleri kaybetmiş ve cenabı vacibülvücuda yarabbi sen ibadet olunmak istemiyor musun diye münacatta bulunmuştur ve derhal (Seyühzeml - ül - cemü ve yuvellun - ed - dubure) âyetiyle bunların kâffesi kahrolacaktır, diye tebşirat vaki olmuştur. Biz bu metaneti askerlerden beklediğimizden dolayı kanuna itaat etmeyip de jandarma yazılmış olan efradı bir kuvvei muntazama haline getirmek kolay ise umumiyetle kalkalım gidelim.

Sonra milletin arasına giren nifak tohumunu eken düşmanımız ne gibi esbap hazırlamış ise biz de onun hazırladığı esbabı hazırlayarak hareket edelim.

Arkadaşlardan birisi bolşeviklikten bahsetti. Rica ederim, bolşeviklik kelimesini daha kimse anlamıyor; bu millet de daha anlamaz. Eğer bunlar esareti kâmileden kurtulma esbabına matuf kanunlar ise bizim onlara siz bizimle müttefik olun, biz de bolşevik olacağız deyip de bir tarzı hareket takip etmemizde bir mana göremiyorum. Biz islâmiyet noktasından, islâmiyeti muhafaza için şer'in emrettiği herhangi bir mesele varsa bunu kabulden asla kaçınmamalıyız. Bunu Hükümetimiz bize tebliğ etsin ve biz de kalkalım onların mevkiini temine çalışalım ve onlardan da rica edelim ki, bu milleti harbe sevk etmek için; dinî teşkilâtını muvakkaten olsun buna memur edildim. Emrediniz bu suretle hareket edelim.

Biz bilmiyoruz ki ne müzakere edip neye karar vereceğiz. Elimizde paramız yoksa efendiler bizim şeriatımız, selâmeti umumiyei vatan noktasından; va-

ridatı milletin nısfına kadar alınmasını selâmeti umumiye namına emrediyor. Biz de çıkalım memleketlerimizdeki akraba ve taallukatımıza ve komşularımıza hakikati anlatalım. Düşman Karahisara geldi diyoruz. Karahisara geldi dediğimiz düşmana karşı harekete Eskişehirden mi başlayacağız? Ankaradan başlayacağız, nereden başlayacak isek arkasından kuvvet göndermeye çalışalım. Bu kararı verelim ve derhal işe başlayalım. Bendenizin istirhamım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Reis Bey, rica ederim ben bolşevik olalım demedim, bolşevikliğin (ne olduğunu) söyledim.

HASAN TAHSİN B. (Mardin) — Muhterem arkadaşlar, düşmanlarımız mahza âlemi islâmı mahvü helâk etmek ve muvahhidini ezmek azmü cezm ile yekdiğeri ile bilittifak (harekâtı tecavüzkârane) ye başladılar. Bizim mucibi necat ve felâhımız Kurânı azimüşşan ve hadisi celili Peygamberidir. Cenabı Allah nassı katında buyurur ki, (Va'tesimu bi habl - il - lâhi cemian ve lâ teferreku) ve (İnnemel mü'minune ihvetün fe eshîlu beyne ahveykûm vettekullahe le allekûm turhamume.) düsturu kudsisini düşünelim.

Zaten düşmanın istifadesinin tefrikamızdan ileri geldiği tahakkuk etti. Tefrika yüzünden şahit olduğumuz Rumeli faciası, Hicaz vakası, Suriye meselesi tarih sayfaları üzerinde elim bir timsal levhaları teşkil ediyor. Tefrikaya meydan vermezsek emin olunuz necat ve felâh bizim için hazırdır. Asıl eseri mübeccel, eseri mübecceli Peygamberi ve kanunu kudsi Kurânîdir. Biz bugün tarihimize müracaat edelim. Tarih bir aynadır. Ecdadımızın tarih ahvalini tettebbu edelim. Zira tarihini bilmeyen millet, babasını bilmeyen çocuğa benzer.

Göreceğiz ki revabıtı içtimaiyesi müstahkem ve mükemmel olanlar naili necat ve felâh olmuştur. Cenabı Hak buyuruyor ki, «âlem ... (Bulunamadı)»

Bu düsturu kudsi ile harekete mükellef ve bugün hakkı hayat ve hakkı istiklâli bu suretle temin mümkündür ve bir hadisi şerifte Peygamber buyuruyor ki, «Ümmetim dalâl üzerine içtima etmez.» Benim ümmetinden mutlaka bir fırka hakka muzaheret ... biz hakka hürmet için toplandık ve bu içtima emin olunuz son noktai ümittir. Biz İzmire, Adanaya ve en yakın olan düşmanın işgal ettiği sahalara var kuvvetimizi, var mevcudiyetimizi sarfetmez isek doğru bir hareket yapmamış oluruz. Oralara kuvveti azime teşkil ve sevk ile mükellefiz. Vatan ve namus muhataradadır. Muavvâneti ciddiye ve hakikiye lâzımdır.

Ben yalnız Mardin Mebusu değilim. Bütün memaliki Osmaniyenin mebusuyum, bugün her birimiz dairesi intihabiyelerimize koşalım, hepimiz değilse bile icap edenleri koşturalım; halkı irşat edelim ... İstenilen kuvvetleri ihzar edelim ve zaten hazırdır da. Evvel emirde bu hususa sây ve ihtimam edelim ve o suretle müsterih olalım. Zaten müfredatı umuru ile meşgul olacak arkadaşlarımız çoktur. Bugün üsülesas olan şey kuvveti cem ve sevk ve ihtiyacatı temindir. Bu suretle teşkil olunacak kuvvetleri Adana, İzmir gibi en mühim noktalara sevkederiz.

Müdafaa hem maddî olur ve hem de manevî. Kuvvei maddiyei müdafaa silâhtır. Silâh ancak husemayi korkutur. Halbuki kuvvei maneviyei müdafa olan revabıtı içtimaiye, husemayi hem esir eder, hem de teshir eder. Her bir ilkaattan vikaye eyler, Binaenaleyh biz taraf taraf heyeti irşadiyeler gönderelim; Meclisimizin istediği kuvvetleri istediği nüfuzu istihsal ve temin edelim ve bu suretle felâhımız tecelli etsin. Hiç bir dakikanın fevti doğru değildir. Bendeniz çok söz daha söylemek isterdim ve zaten her vakit hâkimiyeti milliye minberi olan bu kürsüye çıkıp söz söylemek için geldim. Fakat gözlerim biraz malûldür. Onun için bu şereften mahrum kalıyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem efendiler; Yunan ordusunun taarruzuyla hâsıl olan vaziyetten bütün arkadaşlarımızın fevkâlâde müteessir olduğunu takdir ediyorum. Bu teessürat ilcaatiyle vaziyeti muhakeme ederken ve vesait ve esbap düşünürken, dermeyan buyrulan mütalâat ve beyanatı da nazarı dikkate alıyorum. Yalnız bir şey hatırlatmak isterim ki, felâketler başımıza geldikten sonra esbabı müdafaa vesaire düşünülmez. Bunlar felâket gelmeden evvel düşünülür. Binaenaleyh bendeniz kabul etmek istiyorum ki bu taarruz vaki olmazdan evvel Yunanlıların böyie bir taarruzu muhtemel idi ve vukuu kuvvetli ihtimalât dahilinde idi ve hiç şüphe etmemki rüfekayı kiram da bu noktayı takdir buyururlar ve buyurmuşlardır. Eğer ittihaz edilmekte olan tedabirde kusur var idiye bunu daha evvel söylemek muvafık olabilirdi. Bendeniz Heyeti İcraiyei veya arkadaşları müctemian müdafaa etmek için söz söylemiyorum. Bütün arkadaşlarımızın hakikat ve vaziyeti olduğu gibi görmeleri için maruzatta bulunuyorum. Yunan ordusunun taarruzu karşısında ne için mukavemet edilmedi sualine hep beraber cevap vermek istiyorum. Kusur ve noksan nerede?.. Bu hususta

zannederim İsmet Beyefendinin vermiş olduğu mu-fassal izahatta kâfi esaslar bulabiliriz. Yunanlıların ötedenberi işgal sahasında mevcut kuvvetleri beş altı fırka tahmin olunuyordu. Yunanlılar Şarkî Trakya-ya da tesahup edeceklerinden dolayı daha bir iki fırka ihzar etmişler. Fakat bu kuvvetler İzmir sahasında bulunmuyor. Bizim ötedenberi Yunan cephesinde bulunan kuvvetlerimiz, sayıldığı gibi üç fırka-dan fazla olmamıştır ve bu üç fırka tabiri de son zamanlarda doğru değildir.

Bunlar doğrudan doğruya bir cepheyi tutan ve cepheye yakın manatıkta bulunan memleketlerin gönderdiği evlâtlarından mürekkep bir takım kittaattan ibaretti. Büyük Millet Meclisinin teşekkülü ve ondan sonra heyeti icraiye'nin ayrılmasıyla başlayan icraatta şarkta bulunan 23 ncü fırka kâmilen cepheye sevkedilmek suretiyle kendi kuvvetiyle kuvayı milliye ittihat etmiş ve Nazilli civarında bulunan fırka da bütün manasiyle kuvayı milliye içine girmiş ve bu suretle kesbi intizam etmişti. Bunu daha evvel yapmaya imkân olmadığını hepimiz bilirsiniz. Çünkü daha evvel bu salâhiyet, burada hiç kimsenin elinde değildi. Ve cephede tekevvün eden kuvvetlerden bir kısmı da ayrılmıştı; esbabı da cümle'nizin malûmudur. Ancak bu ayrılan kuvvetler orada durmuş olsaydı acaba şimdiki taarruzu tevkife kifayet edebilecek mi idi?..

Bu mesele sorulabilir. Fakat buna da evet veya hayır diye kat'î bir cevap verilemez. Bunun sebebi ni de cümle'nizce malûm olan küçük bir misal dahilinde arz etmek isterim. Faraza Akhisar cephesine düşman üç fırka ile taarruz etmiştir. Halbuki bizim orada Akhisar cephesinde bin beş yüz kişimiz vardı. Bu muayyen cephe yüz kilometrelik bir cephe'dir. Bu cephe üzerinde bin beş yüz, iki bin veya iki bin beş yüz kişilik bir kuvvet var. Bu kuvvet bu kadar büyük bir cepheyi müdafaa ve muhafaza etmeye mecburdur diye nasıl denilir... Dünyanın hiç bir yerinde bu kadar büyük bir cephe bu kadar bir kuvvet ile müdafaa edilemez, mukavemet olunamaz. Böyle bir cepheden düşman taarruz ederse o nokta delinebilir. Hiç kendinizi yormayınız. Filân noktada ve filân derede ve filân köydeki kuvvet, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi diye düşünmek doğru değildir. Tarihte yarılmayan cephe yoktur. Yarılmayan cepheler kuvvetli ve kuvveti tamamen mütenasip olan dar cephelerdir. Böyle yüz kilometrelik bir cephe üzerinde ufak bir kuvvetin müdafaa etmesini kabul etmek bütün muhakematımızı hataya sevkeder. Binaenaleyh kabul etmek lâ-

zım gelir ki on fırkaya balığ olan bir orduya karşı bizim arzettiğimiz kuvvetten başka kuvvetimiz yoktu. Hepimiz kabul ediyor idik ki düşman bu azım cephenin neresine taarruz ederse orasını delebilir. Binaenaleyh buna karşı tedbir bir mahalli deldirmeye teşebbüs etmek değil, belki delinen noktayı derhal kapamaktan ibarettir. Halbuki Garbî Anadolu, İzmir ve havalisi, Ankara ve havalisi dahil olmak üzere Devleti Osmaniyenin, milletimizin mevcut olan kuvayı askeriyesi cümle'nizce malûm olduğu üzere iki üç kolordudan ibarettir. Bundan başka teşkilâtı askeriye yapmak için bütün şeraiti müsait gördüğümüz halde böyle bir teşkilât yapmak imkânı mevcut mu idi? Bu kuvayı askeriye'nin hüsnü istimal edilmiş olup olmamasıdır. Bursada bulunan bir fırkanın; İngilizlerin ve İngilizlerle beraber çalışmakta olan düşmanın, birlikte çalıştıkları sahayı bırakıp da, Bursayı terkedip de oradan ayrılması âdeta gayri kabil idi. Çünkü o fırka cenuba gitseydi; ihtimal ki büsbütün cephede bulunan kuvayı milliye'nin kırılacaktı. Binaenaleyh o fırka oradan kaldırılamazdı. Yalnız ötedenberi temadi eden menfi şeraitten dolayı bu fırkanın kuvayı kâfiyesini orada cemetmiş bulunmuyordu. Binaenaleyh son zamanlarda, son günlerde Heyeti İcraiye'nin hakikaten derece'i mesaisi şu suretle sabittir ki, düşman şimal cephesine taarruz edip Akhisar cephesine ilerledikten sonra bir kaç gün teehhüre mecbur edilmiştir.

Bu; bir de Bursadan gönderilen kuvvetlerin cenuba yaklaşması ve taarruza geçmesi neticesidir.

Şarka geçecek olursanız Adapazarı civarında dördüncü fırkaya tesadüf edersiniz. Bu pek mükemmel bir halde idi ve memleketin mühim bir merkezinde ve pek mühim mevcuda malik bulunuyordu. Fakat cümle'nizce malûmdur ki bu fırka; başında kumandanı olduğu halde topuyla, cephanesiyle Adapazarı ve Hendek arasında mahvolmuştur. Fakat Heyeti İcraiye, Erkânı Harbiye'i Umumiye ve Müdafaai Milliye bu fırkayı yeniden ihya etmiştir ve bu fırka Adapazarını ikinci ve üçüncü defada istirdat etmeye muvaffak olmuştur. Fakat İstanbulda bulunan hainler ve İngilizler düşmanı takviye ederek Adapazarı istikametinde tecavüze başlamışlardı. Binaenaleyh orayı terkedip de cenuba ve başka bir yere gidemezdi. Bu fırka mecbur idi ki temasında bulunan düşmanı def ve tardetsin ve öyle de yapmıştır. Bu kuvvet son zamana kadar Hendekten ayrılamamıştır. Efendiler şarkta bir on birinci fırkamız vardı; Yunan cephesi için ihzar etmiştik. Fakat fırka Bolu isyanı için, isyanı bastırmak üzere sevkolundu ve Bolu isyanının

yatıştırılmış olduğunu cümlemiz gördükten sonra o fırkayı oradan ayrılmaktan meneden ikinci bir sebep çıkmıştır : Fransızlar Zonguldağı işgal etti ve oradaki halk heyecana geldi ve bu da bir sebep oldu.

Binaenaleyh görüyorsunuz : Bursada bir, Adapazarında iki, Hendekte bir, yani dört fırkamız; Yunanlılara karşı ihzar olunan bu dört fırkamız maatteessüf cepheye gönderilememiştir.

Bunlar nizamiye kuvvetleridir. Halbuki bunlardan başka bir takım kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği kuvvetler de vardır. Vücuda getirilen bu kuvvetler belki beş fırkaya balığ olabilir; bilhassa kıymeti itibariyle saydığım adette fırkalara tekâbül eder bir kuvvettir. Bunların kâffesi garp cephesi için kullanılacak kuvvet idi. Fakat maatteessüf; Etem Beyin tahtı emrinde bir kuvvet, beşinci fırka kumandanının tahtı emrinde bir kuvvet; hepsi Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhiti üzerinde usatla iştilal etmektedir. İşte bu kuvvetler Yunan cephesi karşısında bulunsa idi, o zaman düşman tabii bu terakkiyi gösteremezdi. Düşmanın taarruzdaki muvaffakiyeti esası bundan ileri gelmektedir. Acaba bunun olmaması mümkün mü idi? Bunun için çok çalıştık, çok düşündük ve bilmemki siz imkânı tasavvur edebilirsiniz mi idiniz? İnsanlar daima hata edebilir. Bunun aksini iddia etmek hiç bir vakit doğru değildir. Mamafih kuvayi milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş ve vazifesinde tekâsül gösterenler hakkında tahkikat yapınız ve neticesini bildiriniz demişdir.

Bundan sonra ne yapılacağına dair olan noktaları nazarıma arz edeyim : İsmet Beyefendi harbi sağırdan bahsetti. Bazı arkadaşlarımız harbi sağır ifadesinde hafiflik gördüler. Zannedirim lüzumu derecede ifade olunamamasından böyle bir zehapta bulunmuşlardır. Binaenaleyh bendeniz bu harbi sağırin mahiyetini bu sırada arzetmek isterim : Efendiler, bizim düşündüğümüz ve hepimizin düşüneceğimiz şey hep memleketin nefesidir. Bütün memleketlerimizi düşmana açmak varidi hatır olamaz ve mantıkî bir şey değildir de... Her şeyden evvel ve her nerede olursa olsun düşmanı tevkif etmek bizim için kâfidir. Bunun için tedabir ittihaz ve Fuat Paşayı kumandan tayin ettik.

Salâhiyetini tevsi etmek hususunda da bir lüzum vardı; o kuvvetleri bir kaç misli kuvvete iblâğ ve muhtaç olduğu menabii de verdik. Meselâ on dört ve yirminci kolordu mıntakaları dahilinde ne kadar kuvvet varsa, bütün menabie müracaat ederek o kuvveti azamî dereceye iblâğ için mezuniyet verdik ve keza

fırka kumandanı iken ona şimal cephesi kumandanı, kolordu kumandanı salâhiyetini verdik; sebebi de düşmana karşı vesaiti müdafaaya tedarikinde suhulete mazhar kılınması idi. Bu tayin ile memul olan faidelerin semeratının da derhal iktifat edildiği görülüyor. Filhakika Fuat Paşa doğrudan doğruya Uşak cephesine gitti ve hemen düşmanla temas etti ve temas ettiği noktada düşmanın bugün için tevkif edildiği de görülüyor ve düşman üç günden beri Alaşehir cephesinde nereye kadar gelebilmiş ise orada tevakkuf etmiştir. Kumandan bizzat o cephenin başında iştilal etmektedir. Binaenaleyh demek ki başkumandan olan zat, başta olmak üzere kuvvetlerimiz düşmanı tesadüf ettiği yerde tevkifine çalışmaktadır ve Erkânı Harbiyece verilen emirlerde, bütün resmî, gayri resmî vesait ile düşmanı tevkif etmek; yalnız bugün için ve yalnız Yunan cephesi için değil, sureti umumiyede bizim takip ettiğimiz maksadı istihsal edeceğimiz güne kadar, askerî noktai nazardan takip emri verilmektedir. Hiç biriniz iddia edemezsiniz ki, bize hücum edecek düşmana karşı umumî bir seferberlik yapacağız. Eğer böyle bir şey tasavvur ediyorsanız hata ediyorsunuz, bunun gayri kabil olduğunu herkes takdir eder. Çünkü bu millet en parlak sahifeyi şanını göstermiştir. Harbi umumide ordular vücuda getirdi ve belki ecdadımızın gittiği menatika kadar giderek ve dost sıfatıyla bizimle beraber bulunanların hayatına tesir edecek fedakârlıklar yaptı; bunu fukara millet, beş sene mütemadiyen yaptı ve yıprandı.

Fakat sonra düşmanlarımız bizimle yaptıkları mütarekeyi, her vesileden istifade ederek bozdular ve milletin silâhlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyini aldılar. Bunu da pekâlâ biliyorsunuz ve elimizde kalmış olan miktarların neden ibaret olduğunu da suhuletle takdir edebilirsiniz. Mamafih milletimizin her ferdinin bütün mevcudiyetiyle müdafaaya hazır ve âmade olduğunu farzediyorum. Buna mani olan ahvali dahiliye ve isyan vesaire gibi geçici şeylerdir; böyle olduğu halde de hayalâta kapılmaya lüzum yoktur. Umumî seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakıftır; o da silâh ve silâhi idame edecek cephane ve para... Yoksa birvirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur.

Eğer bugün Heyeti İcraiye, umumî seferberlik yapmıyorsa, en kuvvetli sebep olarak işte bunu size söyleyebilirim. Doğrudan doğruya benim namıma namütenahi telgraflar gelmektedir : Kuvayi muntazamai muazzama sevk ediniz; şu kadar cephane gönderiniz, bunlar gelmezse burada mağlup oluruz di-

yorlar. Demek oluyor ki biz cephelerin ihtiyacından gafil değiliz. Kardeşlerimiz vakanın ve ateşin içinde olarak bizi ikaz etmekte ve acı lisanla hallerini söylemektedirler. Fakat biz maatteessüf, hiç olmazsa, onların kuvvei maneviyelerini sarsmamak için düruğu maslahat âmiz ile mukabele ediyoruz. Heyeti icraiye 1314 ve 1315 tevellütlülerin garp cephesinde silâh altına alınmasına karar vermiş ve görüyorsunuz ki millet de kafiye, kafiye icabet etmektedir.

Düşmanın taarruz eden kuvvetini dokuz on fırka biliyoruz. Bu harekâta şimal istikametinde üç Yunan fırkası yürümüştür ve onun gerisinde de iki fırka ve daha fazla kuvvet vardı. Bu taarruzu tutmak için ne lâzım gelir? En aşağı, üç fırkayı tevkif etmek için bir fırka - hiç olmazsa - bulundurmak lâzımdır.

Biz kuvayi nizamiye diye, tasavvur ettiğiniz kuvvetleri, itaatkâr kuvvet olarak halimiz ile mütenasip görüyoruz. Ondan fazlası düşmanı tevkife çalışmakla beraber şayet şurada ve burada bu kuvvetlerimizi yine mağlup ederek yürümeye muvaffak olursa, bu kuvvetlerimizi de mahvettirmek doğru bir prensip değildir; bilâ mukavemet ve bilâ müdafaa çekilmek de doğru değildir. Çünkü bu kuvvetlerin vazifesi memleketleri muhafaza etmektir.

Bu kuvayi muntazamanın eline verecek silâh vardır, ötedenberi halkın eline muhtelif sebep ve suretlerle geçmiş silâhlar vardır. O civardaki arkadaşlarımız takdir ederler ki bütün cephe ve cephe gerilerinde ve bizim memleketimizin her tarafında, halkın elinde pek çok silâh vardır. Eğer biz bu silâhları toplamak imkânını bulabilsek çok iyi olur. Lâkin halkın elinden silâhını almak gayet müşküldür. O halde elinde silâh bulunan halkı hüsnü istimal etmek Jaha muvafıktır. Halkı ordu halinde toplayıp sevk etmek mümkün değildir. Olsa olsa halktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek yani yanlarına, gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzubahs olan harbi sağır de bundan ibarettir. Eğer elinde silâhı olan halkı bu suretle harbi sağire sevk edebilirsek elbette kuvayi muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz. Harbi sağır düşmanı pek müteessir kılabilir bir vasıta. Ahvali dahiliyede görülen fenalıkların önüne geçmek için de bir çok arkadaşlarımız faydeli nasihatlerde bulundular; bunların kâffesi doğrudur. İrşattan bahsettiler, devairi intihabiyelere heyeti irşadiye gönderelim, irşadatta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hattâ

bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız dairei intihabiyelerine gitsinler ve vazifei irşat ile meşgul olsunlar içindir. Bunda kusur edilmiş değildir. Bilâkis henüz bu güne kadar ekseriyetimizin teşekkül edememesi, bir çok arkadaşlarımızın dairei intihabiyelerinde bulunmasından ileri gelmiştir. Her ne şekil ve suretle olursa olsun arkadaşlarımızın Mecliste ekseriyet teşkil edemeyecek derecede, irşat ile işigal etmelerine bendeniz şahsen taraftar değilim. Mutlaka milletin noktai teveccühü olan Heyeti Âliyeniz kemali azametle yerinde durmalıdır. Bakınız bir arkadaşımız diyordu ki : Düşmanı Ankaraya kadar yürümeye teşvik eden şey; Meclisin dağılmış olması rivayetleri idi. Binaenaleyh eski usulde bütün mukadderatı memleketi beş on kişiye tevdi etmek düşmanlarımızın eline kuvvetli bir silâh verecek mahiyettedir. Bu sebeple Meclisin dağılması taraftarı değilim.

Yine bir arkadaşımız dedi ki : Bugün bir hükümet mevcut ise, memleketimizi, milletimizi, mukadderatımızı idare edecek kuvvet mevcut ise, o beş on kişiden ibaret insanlardan mürekkep değildir. Evet siz beş on kişiye tevdi umur etmiş ve bu suretle siz mesuliyetten muarra olacak bir vaziyette değilsiniz. Her şeyi siz düşüneceksiniz ve vekillerinizin tarzı hareket ve düşünceleri, sizin düşüncelerinize tesir yaparsa onların yerine başkalarını ikame edersiniz. Size hâkim olan hiçbir kuvvet yoktur; size hâkim olan hiç bir şahıs olamaz. (Alkışlar) Onun için efendiler Meclisin ekseriyetini muhafaza etmek hususunu bendeniz mühim görüyorum. Mümkün olan arkadaşlarınıza mezuniyet veririz. Onlar giderler dairei intihabiyelerinde irşadatta bulunurlar.

Diğer bir mesele daha mevzubahs oldu; dahilî içişler yüzünden cepheden kuvvet bölmeye mecbur oluyoruz. Acaba bunlara karşı burada üç bin kişi, beş bin kişi gönderecek kuvvetimiz yok mudur? Bu kuvveti geride teşkil imkânı yok mu? Hakikaten bütün memleket içinde, Ankarada, Sivasta üç bin kişi de, beş bin kişi de bulunabilir. Bizim kuvvetimiz yok değildir, tedibata sevk ettiğimiz kuvvetin iki misli kuvvetimiz vardır ve bunların topu, mitralyozu da, suvarisi de vardır. Bidayette, bidayeti isyanda Gerdeye ve Adapazarına gönderdiğimiz kuvvetleri düşününüz; oraya giden kuvvetler fırka idi, alay idi, tabur idi vesaire idi. Fakat bu hususta başka tıynet, başka mahiyette kuvvetlere lüzum olduğu sabit olmuştur. Kuvvetlerimizi inhilâl ettirmek için vaki olan teşebbüsata nazarı dikkatinizi celp ederim.

Büyük Millet Meclisinin in'ikadından beri, İstanbul'daki hükümetin ve hükümete mensup olan Ali Kemal vesairelerin ötedenberi ittihaz ettikleri plânlar kuvayı muntazamayı inhilâle duçar etmek içindir. Bunun için muntazaman kararlar vaki oldu ve bu suretle muntazam kadrolar yapmaya bile muvaffak olamadığımız yerler olmuştur. Yani bir çok efrat kaçmıştır ve o kaçanları getirip, o kuvvetleri ihya etmek lâzım değil mi ve bunu yapacak jandarmalarımız değil midir?

Bu işi yapacak olan jandarmaların da bunu yapmadıkları veyahut bunu bir vasıtai suiistimal ittihaz ettikleri de cümlelerin malûmudur. Yani bu çürük ve fena vasıta ile bu işin yapılamayacağını suhuletle takdir edersiniz. Buna binaen Müdafaai Milliyece seyyar jandarma namı altında biraz itinalı bir kuvvet toplanmak istenildi. Bu sebebi teşekkül de yine Heyeti Âliyenizce bir çok münakaşata sebebiyet verdi; maksadı teşekkül tamamen anlaşılamadı. Bu teşkilâta karar verdiğimiz günden beri de çok bir zaman geçmemiştir, yirmi şu kadar günden ibarettir. Bu müddet zarfında firarî kuvvetleri cem ve kabili istifade bir hale koymak elbette kabil olamaz.

Cephede daha faideli istifade edeceğimiz kuvvetleri dahilde istimal etmek mecburiyetinde kaldığımız işte bu sebeplerdendir.

Propaganda meselesi arasında gazete de mevzu bahis oldu. Tabii ait olduğu makam ve mesul olan zevat tarafından bu mesele nazarı itibare alınmaktadır. Elde mevcut olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukları tamami için maddeten her türlü vasıtaya müracaat edilmiştir. Meselâ Beyefendi biraderimiz bundan bahsediyordu. Zira Hâkimiyeti Milliye en güzel makale yazan kendisidir ve bunun neden dolayı vücuda getirildiğini biliyorlar. Tabii şayanı arzudur ki yalnız Hâkimiyeti Milliye gazetesi değil, beş on tane gazete daha çıkarılabilsin ve hatta ecnebi gazeteler çıkarılsın; bunlar şayanı arzudur. Bu hususta da esbabı mevcude ve mümküneye tevessül edilmemiş değildir.

Bir de şarktan yani Rus sovyetlerinden bahsedildi. Bir arkadaşımız da bu baptaki vaziyeti anlamak istiyor. Efendiler diğer bir defa daha maruzatta bulunurken bu husustaki noktai nazarımı söylemiştim. Bizim için, milletimiz için bolşevik olalım, olmayalım meselesi mevzu bahis değildir; illâ bolşevik olmak için bir mesele yoktur. Yine bu hususta kıraldan ziyade kıral taraftarı olanlar da var. Görüyorum ki bazı arkadaşlar; illâ bolşevik olalım gibi bir fikirdediler. Biz bir milletiz, kendimize mahsus âdatımız var-

dır, prensibimiz vardır ve biz bunların sadığıyız. Biz bolşeviklerden bahsettiğimiz zaman bir bolşevik Rusya, Sovyet Cumhuriyeti var ve onların vesaiti var, menabii var ve bizim düşmanımızın düşmanıdır. Biz kendi maksadımızı kurtarmak için bunlarla birleşebiliriz. Yoksa kendi maksadımızı bırakıpta onlara köle olalım meselesi mevzu bahis değildir. Onun için bu nokta bilâ kaydüşart bolşevik olalım demek değildir. Belki olmayıveririz ve evvelden olalım desek belki kabul etmezler. Onun için evvelâ, noktai nazarımızı bilelim. Ondan sonra dost olarak, bir kuvvet olarak kendilerine müracaat edebiliriz.

Efendim, Sovyet Cumhuriyetiyle ötedenberi takip ettiğimiz temasın neticesini arzedeceğim : Bu teması siyasiden evvel onların askerî harekâtı hakkında malûmat vereyim :

Malûmu âliniz Rus bolşevik 11 nci ordusu Baküya gelmişti ve Azerbaycanlılar bunları hüsnü kabul etti. Ermeni ve Gürcistan hududuna temas ettiler. Biz bir an evvel bolşevik Rusları ile teması tesri etmek lüzumunu hissettik. Fakat ondan çok evvel, yani daha Erzurumda bulunduğumuz sıralarda bu husus ile işgal edilmişti ve sureti mahsusada bazı arkadaşlarımızı memuren göndermiş idik. Fakat aylar geçti gönderdiğimiz heyetten maddî bir cevap almaya imkân bulamadık. Binaenaleyh ikinci defa olmak üzere ve bolşevik kuvvetleri Ermenilere temas etmiş bir halde Ken; Bolşevik Cumhuriyetinin bize yapacağı muavenet vesaireye dair olan vaziyeti anlamak lâzım geliyordu. Yine bir heyet gönderdik. Gönderdiğimiz bu heyetin eline de benim imzam ile bir mektup verilmiştir. Bu mektup hulâsa olarak şu noktaları ihtiva ediyordu : Bir defa onların gayesini biz nasıl görüyoruz, bunu anlattık. Emperyalist hükümetler aleyhine harekât ve onların tahti tahakküm ve esaretinde bulunan insanların tahlisi emrinde ve bu noktai nazardan bolşevik Ruslarla tevhibi mesai harekâtını kabul ederiz ve yine demiştik ki birleşebilmemiz için siz Gürcistanı kuvvetle ve irşatla bitaraf bırakırsınız ve bizim Ermenilere karşı hareket etmemiz lâzım ise, sizin mesainize iştirak etmek ve Ermenilere karşı bu hareketi yapmak ve bundan sonra da yapacağınız bütün harekâta size müzaheret edeceğiz. Maksadımız vatanımızda müstakil olarak yaşamaktır, her şeyden evvel gayemiz budur.

Bu heyetten de uzun müddet cevap alamadık. Diğer bir heyet gönderdik, en son gönderdiğimiz heyete daha ziyade salâhiyet verilmişti. En son gönderdiğimiz heyet Erzuruma vasıl olduğu zaman, ilk heyet Moskovaya gitmiş bulunuyor ve ikinci giden

heyet oradan aldığı cevaplarla Trabzona avdet etti. Şimdi getirilen cevapları arzedeceğim; şöyle bir yerden başlıyorum : Mektubumuzu almışlar, memnun olmuşlar ve bizim hakkımızdaki düşüncelerini de gayet sarîh ve kat'î bir surette bildirmişler. Müsaade buyurursanız ufak bir tahlil yapalım : Türkiye istiklâlîni bir defa tabîî buluyorlar; sonra Türk arazisinin bizde kalmasını onu da muvafık görüyorlar; sonra Arabistan ve Suriyenin - hududu millî haricinde müstakîl bir devlet olmasını, bunu da kabul etmişizdir ve zaten bu ilân edilmiştir.

Yalnız pakt nasyonalde ufak bir fark mevcuttur. O mevcut olan fark da, hududu millimizin dahilindeki muhtelif ırklara mensup ahaliî islâmîyenin de reyine müracaat edilmesi meselesidir.

Biz haddi zatında gerek Suriye ve gerek Iraktaki insanların müstakîl olmaları esasını kabul etmişizdir. Buna dair bir itirazımız yoktur. Sonra bizim kabul etmiş olduğumuz prensipler, nazarı tetkikten geçirecek olursa, Rus Sovyet Cumhuriyeti, bazı şeyleri tabîî buluyor. Meselâ Ermenistandaki insanların kendi mukadderatını kendi reyleriyle tayin ve tespit etmeleri; Erivan Cumhuriyetini tesis ve teşkil eden Ermenilerin müstakîl olmalarını ve bu bapta arzuları her ne ise zaten kabul etmişizdir. Fakat Kürdistan, Lâzistan vesaire hakkında değil.

Sureti umumiyede prensip şudur ki hududu millî olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasırı muhtelifi islâmîye; yekdiğerine karşı irkî, muhitî, ahlâkî bütün hukukuna riayetkâr özkardeşlerdir.

Binaenaleyh onların arzuları hilâfında bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz. Bizce kat'î olarak muayyen olan bir şey varsa o da hududu millî dahilinde Kürt, Türk, Lâz, Çerkes vesair bütün bu islâm unsurlar müşterekülmenfaadır. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Yoksa hiç bir vakit başka bir noktai nazar yoktur; arzuyu vicdanî ile uhuvvetkârane ve dindarane bir vahdet vardır.

Binaenaleyh hiç şüphe etmeyiniz ki Kürt, Lâz vesaire, reyi sorulduğu zaman bu reyi vereceklerdir. Sonra meselâ şarkî Trakya meselesi var; yalnız şunu da hatırlatmak isterim ki bize bittazyik yaptırmak istedikleri şeyleri Çiçeron nazarı itibare almıştır. Çiçeron diyor ki, Trakya kendi mukadderatını kendi tayin edecektir. Bu husustaki noktai nazarımız da cümleden malûmdur ve binaenaleyh bizim için içtinap edecek bir nokta yoktur. Akalliyetler hakkında da bütün dünyayı medeniyetin kabul ettiği kavanini siz de kabul ediniz diyorlar. Bu bizim için eh-

ven bir şeydir ve biz bunu kemali memnuniyetle kabul etmişizdir.

Boğazlar meselesi için dermeyen ettikleri noktalar; Karadeniz sahilinde bulunan hükümetlerin - ki biz, Bulgar vesaire - boğazların mukadderatını halletmek bu devletlere aittir.

Kapitülasyonlar hakkında da... Hicret etmiş olanlar memleketlerine geleceklerdir. Yalnız bunu arzede-yim ki burada meselâ silâhtan vesairenden bahsolunmamıştır. Bu bizim de nazarı dikkatimizi celbeylemiş-tir, anlamak istedik. Fakat bu bir mektuptur fazla bir şey yazmak istememişlerdir.

Müsaade buyurursanız buna cevaben bizim yazdığımız mektubu da okuyayım da bir iki fıkra daha söyleyeyim : Cevabımızı Fransızcaya tercüme ettik, Fransızca yazdık; teehhür etmesin diye ve bundan evvel yine bu mealde Hariciye Vekâletinden bir mektup gönderilmiştir.

Bize yine oradaki murahhaslarımızın verdiği malûmatta bir Rus Sovyet heyeti murahhasasının Erzurumda bizimle görüşmek üzere yola çıktığını bildiriyordu. Vadettikleri paradan bir miktarını bizim murahhasımızla göndermek istemişler, Batumdan geldiği için İngilizlerin eline geçer diye kendi murahhaslarına vermişlerdir; şimdiye kadar gelmesi lâzım gelirdi. Gelmedi, biz gelemeyişini şu suretle tasavvur ediyorum :

Bolşeviklere Azerbaycanda muhalifler vardı; onlar bir aksülamel yaptılar kanaatındayız. Azerbaycanda bizim kendi arkadaşlarımız vardı. O arkadaşlarımızı İngilizler dediler ki : Bolşeviklerle muharebe ediniz Türkiye bizimle anlaşsın ve orada bulunan arkadaşlarımızı da ellerindeki kuvveti çarptırdılar ve tabîî mağlup oldular. Mağlup olduktan sonra biz de işittik ve haber gönderdik, filân ettik... Halbuki bolşeviklerle bu muharebe başlayınca ahaliî islâmîyenin katline başlanıldı. Ermeniler bundan istifade etti ve hudutlarda bulunan ahaliî islâmîye de bundan istifade etti ve Olti taraflarına taarruza geçtiler. Fakat bir kaç gündür bu yanlışlığın bir dereceye kadar tashih edildiğini görüyoruz ve iki üç gün evvel aldığımız haberde, Tiflis üzerinden geçmekte oldukları anlaşıldı ve maahaza bu yanlışlığı bertaraf etmek ve hakikaten bu münasebatta samimî olduğumuzu anlatmak için teşebbüsatta bulunduk. Binaenaleyh Rus Sovyetleriyle olan münasebatımızın en son noktası bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Gürcistan bolşevik olmuş mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla — Gürcistanda ekseriyetin bolşeviklerle birleşmeye müsait olduğu anlaşılıyor. Bizce şimal ve şimali şarkî hududumuz tamamen Ermenistanla muhattır. Sonra Ermenistan dahilinde kendiliğinden teşekkül etmiş islâm şuraları var ve âdeta Ermenistanla bizim hududumuz arasında ufacak hükümetler var. Şimdi bu hükümetlerin en mühimi Aras Hükümetidir ve bizim ile Azerbaycan arasında doğrudan doğruya teması yoktur.

Aynı zamanda Ermeni Cumhuriyetiyle münasebatı siyasiyeye giriştik. Kendilerinin bu taarruzlarını protesto ettik ve biz hakikati söyledik onlar kabul etmediler.

Gürcistan dahi bizimle münasebatı siyasiyeye girişmiştir. Binaenaleyh karşımızda, Batum havalisinde Gürcülerden ziyade Ahalii İslâmiyenin hâkim olduğu anlaşılıyor. Pek ziyade memuldür ki Rus Sovyet Cumhuriyeti bize, tasavvur ettiğimiz muavenetleri ifa etsin : Maddî, belki manevî... Efendiler bütün vesaitimizle bu hususu temin için çalışacağız. Ancak diğer bir münasebetle de arz etmişim : Biz kendi mevcudiyetimizi, yine kendi mevcudiyetimizle müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiç bir suretle nevmit olmayalım.

Garp cephesindeki elim manzara da hiç birimizi elemdar etmemelidir. İnşallah el birliğiyle memleketimizin bütün menabiinden istifade ederek düşmanlarımızı binnetice mağlup edeceğimize kanat edelim. (Alkışlar)

Musul ile Cezre arasında mütemadiyen İngilizlerle çarpışmaktayız. En son aldığımız malûmat neticesinde İngilizler mağlup olmuş ve İngilizlerden top ve mitralyoz iğtinam etmişlerdir ve bu mağlubiyetten sonra İngilizler Musul civarında tahkimata başlamışlardır. Arkadaşlardan birisi söylemişti ki teskin ve itfayı isyan için kumandanların mütalâasını alalım ve bir af yapalım. Biz, arada zaten bir ihtilâf yok dedik. Biz onları affedip kuvvetimizi dağıttıktan sonra yine bize hücum ettiler. Bu defa dedik ki, icrayı tedibat ve tenkilât (istiyorsanız bu, yapılır.) (1) Orala yapılacak (tedibat ve tenkilâtı) (2) hüsnü takdir ederlerse derhal yapmak istiyoruz. Çünkü olabilir ki henüz zamanı gelmemiştir ve belki af ile zaif olduğumuzu görürlerse daha ziyade şımarabilirler. Malûmu âliniz son vakayii İsmet Bey izah etmişlerdir. Oradaki arkadaşlarımız pek büyük muvaffakiyetle itfa

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklemi. M. Ünver

etmişlerdir ve hali faaliyette bulunan usata da pek büyük darbeler indirmişlerdir.

BİR MEBUS — Dahildeki Rumlar hakkında ne düşünülüyor?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, malûmu âliniz Rumlar, bu harekâtı tecavüziye vukuundan evvel İstanbulla ve ya sair mahallere hicrete kıyam etmişlerdi. Biz bu muhacerete müsaade etmedik ve her türlü ihtimale karşı bunları elimizde tutmak istedik. O mesele üzerinde biraz müteyakkız bulunuyoruz ve her türlü esbaba teşebbüs etmeyi bir vazife addederiz.

Eskişehirde imalâthanede Ermeni olduğundan bahsedildi. Bunları alelittlak atmak taraftarıyız. Fakat Rum ve Ermenileri atmakla bütün makineler duruyor. Böyle bir zaruret yüzünden onları değiştirmek kabil olamıyor.

Bunu da çok düşündük. Malûmu âliniz, Kâzım Karabekir Paşanın kuvveti seferber halinde bir ordudur; şimdi bu fırkalardan birisi Trabzondadır. Yani Trabzona karşı bir ihraç, bir şey olacak olursa bu orada ihtiyattır. Biz Ermenilerle ve bolşeviklerle anlaşmadan, Ermenilerin tecavüzünden Erzurumu filânı istilâ etmesinden korkuyoruz. Yani şark hududumuz tamamen tahtı emniyette görüldükten sonra orada bulunan kuvvetin heyeti umumiyesine inşallah hacet kalmaz. Fakat hacet kalırsa istenilen yere sevk olunur. Nitekim bazı yerlerden Ermeniler tecavüz ettiler ve müdafaa yapıldı ve atıldı. İhtimal şarkı kurtarmaya çalışırken garpten de yeni bir darbeye düçar oluruz. Başta İngiliz olmak üzere; sulh şeraitini bize tatbik ettirmek için Yunan ordusunu vasıtai icraye olarak sevk ediyorlar ve kullanıyorlar. Fakat asıl taarruzu yapan İstanbuldaki Ferit Paşa ve hükümetidir.

En son aldığımız telgrafta Ferit Paşa ve kabinesi heyeti murahhasanın üç gün evvel sulh muahedesini imzaladıkları işitilmiştir. Malûmu âliniz Ferit Paşa zaten, sulh muahedesini imza etmek için mevkii iktidara gelmiştir. Fakat yalnız imza kâfi değildir. Onun tatbiki de lâzımdır. Ferit Paşanın bütün dahili isyan teşebbüsâtı neticesiz kaldı ve mağlup oldu ve itilâf hükümeti Ferit Paşaya dediler ki işte sulh şeraitini tatbik için isediğiniz kuvveti biz sana veriyoruz : İşte Yunan ordusu...

Binaenaleyh asıl düşman İngilizlerden evvel Ferit Paşa ve rüfekası ve hinaye edenlerdir. (Kahrolsun sesleri).

Kapanış saati yok

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	76	<i>bedeli nakti alınıp alınmaması, gayri müslimlerin</i>	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	76	<i>bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittihazına</i>	
1. — <i>Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden</i>		<i>lüzum olup olmadığına dair.</i>	76:83

Cilt : 2

27 nci İn'ikat - 4 ncü Celse

YİRMİ YEDİNCİ İNİKAT

4 Temmuz 1336 Pazar

Dördüncü Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmialtıncı İn'ikat

3 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde in'ikat ederek, riyasete tevdi olunan vaziyeti umumiye hakkındaki istizah takriri üzerinde Erkânı Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin izahatı dinlendi ve celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetlerinde in'ikatla, vaziyeti umumiye hakkındaki istizah takriri üzerindeki müzakerata devam olunarak vaki sualleri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri cevapladı ve celsei hafiyeye nihayet verildi.

REİS	Kâtip	Kâtip
<i>Celâlettin Arif</i>	Kütahya	Sivas
	<i>Haydar</i>	<i>Rasim</i>

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi ve ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakdi alınıp alınmaması ve gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir itihazına lüzum olup olmadığı.*

REİS — Mevzu üzerinde Ferit Beyefendi izahat vereceklerdir. Buyurun efendim.

FERİT BEY (İstanbul) — Efendiler, encümenimiz maalesef istifayı kusurla başlayacak. Çok teessüf ediyoruz ki, tevdi buyurulan vazifeyi hitama erdirememiştir. Bununla beraber tevdi buyurulan vaziften heman ekserisi hakkında tedbirler itihaz edilmiş ve bu hususta arizamik müzakere edilmiştir. Tevdi buyduğunuz on dört takrirden ibarettir. Filhakika bu takrirlerin on adedine maksur olmak dolayısıyla ehemmiyetsiz görünüyor. Devletin bugün maruz kaldığı, bütün mehaliki milletin bugün yaşadığı hayatı ihtiva eylemek itibarıyla mühim ve son derecede azim bir vazife suretinde tezahür etmektedir. Bunun böyle

olması tabii idi. Mütareke esnasında memleketin maruz olduğu hücum muvacehesinde çare taharrisine mecbur etmiştir. Binaenaleyh takrirlerin ihtiva eylediği mesail kendilerince mutasavver olan endişeden kat kat büyük ve devletin hayatı mesabesinde. Filhakika Hükümet dünkü celsede izahatı kâfiye ita etmiş ise de, karşısında bulunduğumuz vaziyete göre, kendisinin vazettiği tedbirleri izah ettiği gibi, vaziyetini de teşrih eylemiştir. Yalnız Heyeti Âliyeniz şüphesiz bu meseleyi daha ziyade tâmik etmek istemiştir ve bu takrirlerin verilmesi bundan neşet etmiştir. Acaba bulunduğumuz vaziyet muvacehesinde daha süratle davranmak, başka bir şey yapabilmek mümkün değil midir?.. Filhakika Heyeti Âliyenize takdim edilen takrirler tetkik edildiği zaman, hulâsası müda-

(1) *Aleni içtima zaptında «2, 3, 4 ncü celseler hafidir» denilmekte ise de 2 ve 3 ncü celse zabıtları bulunamamıştır.*

faai vatana müteallik bulunduğu tezahür etmiştir. Tabii takrirlerin heyeti mecmuasını mufassalan arza lüzum görmüyorum. Encümenimiz bu vazifeyi takdir ederek kısmen ikmal etmiş ve takrirleri umumî bir şekilde sokarak heyeti umumiyesi hakkında mütalâalarını tefsir suretiyle nazarlara arz etmiştir.

Bu takrirlerde başlıca mevzubahis olan meseleler mesaili askeriyedir. Bilhassa seferberlik meselesi mevzuu bahistir. Seferberlikte ne gibi tedabiri cedide ittihaz etmek mümkün olduğu, daha neler yapılabileceğinin mümkün olduğu tezekkür ediliyor. Diğer bir kısım takrirler milletin maruz bulunduğu bu tehlike azime karşısında müdafaai vatani ifadan içtinap eden gayri müslimlerin ne suretle muameleye tabi tutulmalıdır? Diğer bir kısım mebuslar müdafaai vatan hususunda bugün ittihaz edilen tedabirden başka acaba ne gibi tedbirler ittihaz edilmesini istiyor ve bunlara birtakım çareler taharrî ediyorlar. Bir kısmı kumarın, iştretin, fuhşun menedilmesi suretindedir. Diğer bir kısım yine memleketimizde tedabir ve tedafii icra için mevcut kuvvetlerimizin şarktan garba sevkî mümkün olup olmadığını tetkik ediyor. Nihayet bunlardan daha umumî olmak üzere devletin teşkilâtı idariyesini nazarı dikkate alarak bu teşkilâtı idariyeyi tadil etmek hususunu düşünüyor ve bunda birtakım tadilat teklif eden arkadaşlarımız Kabinenin şekli ne olmalıdır, diyorlar. Bu cihet de tetkik ediliyor ve nihayet teşkilâtı idariyemizin vilâyetlere, hulâsa bütün memlekete tarzı tatbiki daha faideli bir şekil olup olmadığı hakkında teklif getiriyorlar. Buna ilâveten Konyaya vâli tayini hususu gibi mevzular üzerinde duruyorlar. Fakat biz bunlardan tabiatıyla mesaili askeriyeyi tercih ederek onun müzakeresine başladık, mesaili idariyeye ait olan aksamı maalesef ifa edilmedi. Devletin teşkilâtı esasiesine ait olan aksamı tetkik edemedik. Arzetmiş olduğum veçhile, bu ciheti yarın komisyon içtima ederek tetkik edecek ve netayici tetkikatını bundan sonraki celsede arz edecektir. Bugün bilhassa tetkik ettiğimiz seferberliğimiz, ordumuzun teşkilâtı ve bu ordumuza daha büyük bir kuvvet verebilmek imkânı olup olmadığı hususları üzerinde durduk ve müzakeremiz buna taallük etmiştir. Bu hususu da tabii ayrı ayrı tetkik ettik ve benim maruzatım ayrı ayrı esas üzerine olacaktır.

Birincisi, seferberlik meselesi. Seferberlik meselesini izah ederken, seferberliğimizin daha vasî bir mikyasta olmasını ve bunun elimizde mevcut vesait ile temin edilmesini isteriz. Eğer daha büyük kuvvet toplayamamış isek bu, ancak elimizdeki vesaiti

nakliyenin ademî kifayesinden neşet etmiştir. Yoksa sizin gibi aynı arzu ile mütehassis olmadığından neşet etmemiştir. Fakat bununla beraber izahatın içerisinde birtakım mesele zihninizi işgal etmiş. O da, vesaiti mevcuda acaba nedir; acaba bu vesait zamimeten daha birtakım vesait yok mudur? Bu vasıtalar mevcuttur da bu vasıtalardan istifade edilmemiş midir meseleleri efkârınızı tahriş etmiştir. Encümeniniz, Hükûmetle vaki olan samimi müzakeresinde ve en dakik olan cihetlere taalluk eden müzakeratı tamik etmiştir ve tamikten sonra kendisinin, hulasa fikir olmak, üzere bu fikrin hulasesinin arzına ben denizi memur etmiştir. Seferberlik meselesine bilhassa düşüneceğimiz cihet vesaiti mevcudemizi tamamen seferberliğe sarfetmek için seferberliğe teşebbüs edip edemeyeceğimizdir. Takrirleri veren arkadaşlarımız muhtelif mütalâat dermeyan etmişlerdir. Bir kısmı diyor ki; cephelere yakın bulunan elviye ve vilâyata seferberliği daha ziyade teşmil edelim. Ta ki bu suretle ele alabileceğimiz askerlerle cephemizin müdafaasını daha sühuletle yapalım. Bir kısmı hayır, alelumum memleketimizde umumî seferberlik yapalım ve umumî seferberlikten bir daha istifade edelim. Hatta arkadaşlarımızdan birisi nefiri'âm tabirini kullanmış, seferber kelimesini kullanmamış. Fakat kendisinin teklifinden mana bu idi. Teferruatı da mali ve bedeni olmak üzere teklif ediyordu. Bu meseleyi ariz ve amik tetkik ettik. En ziyade tevekkuf ve tevekkül ettiğimiz mesele bu oldu. Hükûmetle, demin arzetmiş olduğum veçhile vaki olan temasımızda kendisinin kuvvei mevcudesini tetkik ettik. Vesaitin miktarı hakkında tetkikatta bulunduk. Vesaitin miktarı hakkında yaptığımız teşebbüs şu hakikati intaç eylemiştir. Şüphesiz Hükûmet bu hususta bize vaki olan beyanatında; netice olmak üzere arzedeceğim şu hakikat zuhur etti ki; bugün seferberlik için davet edilmiş bulunan esnandan daha fazla aksamın seferberliğe tabi tutulması, yani yeniden celp ve cemedilmesine lüzum yoktur. İhtimal de mutasevver değildir. Bugün seferberliğe tabi olmak üzere başlıca altı sınıf var. 310 da dahil olmak üzere 313'e kadar dört sınıf esasen bugün hizmeti askeriye ile muvazzaf. Elimizde mevcut olan 314, 315 tevellütlüler de tâlim ve terbiye göstermek ve esnayı harpte sınıfı harpte bulunan kıtaata ilâve edilmek üzere ve bir ihtiyat fırkası olmak üzere hizmete tabi tutulmuş ve celp ve cemine başlanılmıştır. Gayet şayanı teşekkür bir surette ve aldığımız malumata nazaran her tarafından vaki olan icabetler pek ziyade göğsümüzü inşirah ile kabartacak surette, gayet müsait bir surette inkişaf

etmiştir. Fakat arzetmiş olduğum veçhile ve arkadaşlarımızdan birisinin de ikaz etmek suretiyle beyan buyurduğu üzere bu 314, 315 tevellütlülerin talimleri henüz nakıs bulunduğu cihetle, Hükümet bunu daha evvel düşünerek ikinci sınıf bir ihtiyat kuvveti olmak üzere de tertip etmiştir. Asıl bugünkü kuvvetimiz 310'dan 313'e kadar dört sınıf üzerinedir. Bu sınıflar heyeti mecmuasıyla seferberlik emrine tabi bulunmakta, hizmeti muvazzafaya davet edilmektedir. Fakat maalesef kendilerinin müddeti medide silâh altında bulunması ve yine maalesef memleketimizde harbin uzaması hasebiyle harp ve darp uzun müddetçe halkı bizar edecek derecede uzamış, sıhhatleri, şevkleri arzu edildiği derecede değildir. Eğer esnana tabi bulunan Müdafaa-i Milliye Vekâletinin telâkki ettiği veçhile celp ve davet edilmiş olsa efrat belegan mabelağ bütün ihtiyacatımızı temin ettikten sonra hatta bu dört sınıfa baliğ olacaktır. Fakat maatteessüf ancak onda, sekizde biri miktarında bir kuvvet geldiği için, bugün arzu ettiğimiz derecede bütün cephenin boşluklarını ikmal edemiyoruz. Hatta bunun içindir ki 1314 ve 1315'liler celp ve davet edilir ve şimdi tasavvur edilebilirdi. Bunları ihtiyat kuvvetinde 1314, 1315 efradından bırakıldıktan sonra 1312'den 1313'e kadar asıl kuvvetlerimizin nekayisini itmam etmek ve açıklıkları doldurmak için daha aşağı sınıfların celp ve cemi müzakere edilmiş, hatta arkadaşlarımızın umumî seferberlik suretiyle mütalâata bulunmaları da budur. Mesele bundan ibarettir. Bunun için leyh ve aleyhde dermeyeran edilmiş mütalâatın izahına lüzum görmüyorum. Âzayı kiramdan her birisi bu mesele hakkında mütalâata maliktir. Bu müzakeremizin neticesinde gördük ki, gerek umumî seferberlikte, gerek bir kısım livâlarımızda, seferberlik ilânı, bugün bunların umumî bir surette seferber edilmeleri caiz değildir ve hatta mahzurludur. Bu mehzazirden birisi; umumî seferberlik diyerek bütün ahaliyi ayağa kaldırmak, heyeti mecmuasını meydana dökmek şüphesiz karşısında bulunduğumuz mahallî tehlikeleri de bu suretle tezyit etmiş olur ve demin arzetmiş olduğum veçhile davet ettiğimiz kuvvet tamam gelse, hatta sülûsan derecesinde seferberliğe icabet ederek gelmiş olsa ve bunun çaresi bulunmuş olsa, bizim ihtiyacatımız tatmin edilmiş olur diyorum. Elimizde bulunan kuvvet imkânı derecesinde ihtiyacatımızdan daha fazladır. Binaenaleyh mevcut bulunan 1310'dan 1313'e kadar dört sınıfa zamime olmak üzere yeniden dört sınıfı umumî seferberlik emri verilmesinin doğru olmadığını encümenimiz de baddettkik kabul ve tasdik eylemiştir. Filhakika bu hu-

susta mütalâat ve en kati karar Heyeti Âliyenizin-dir. Heyeti Âliyeniz tetkik ve bu husustaki mütalâata bir cevap vermek lâzım gelirse verir. Fakat umumî seferberlik bu suretle doğru görülememiştir. Fakat umumî seferberlik yerine lâzım gelen bazı teşebbüsata müracaat edilmesi aynı suretle reddedilmiştir. Bilakis bu hususta mukarrerat ittihaz edilmiştir ki, bunlar Hükümetin bugüne kadar ve daha evvel düşünerek ittihaz ettiği mukarrerattır. Cephe kumandanları bilhassa mevzu bahsimiz olan garp cephesi kumandanları doğrudan doğruya düşmanla hali temasa gelerek kendi memleketi halkından azamî surette istifade selâhiyeti ahzylemiştir. Yani cephe kumandanı mahallinin müdafaası için lüzum görecekt olursa mahallinden 1310'lu, 313'lülere hasrı kasretmeyip seferberliği itmam etmek selâhiyetini ihraz etmiştir. Seferberlik hakkındaki Heyeti Âliyenin temayülü bu suretle kısmen ifa edilmektedir. Filhakika asıl ordunun bulunduğu cephedeki efradı milletle biraz daha uzakta bulunan arazi üzerinde bulunanlar müsavi değildir. İşte bundan dolayıdır ki, kuvvet temin etmek isteyen Hükümet lâzım olduğu kadar bu hususta ahalinin kuvvetinden istifade etmek ve memleketi müdafaa (etmek maksadı ile kumandanlara bu salâhiyet) (1) bahşeylemiştir. Bundan maada diğer bir cihet daha vadetmiştir ki, o da müdafaa vatanıyeyi yalnız cephelerde bulunanlara terk etmeyerek onların arkasında bulunanların da iştirakini temin etmek üzere tedabire müracaat etmiştir. O tedabir şüphesiz Hükûmete mevdu bir meseledir. (Hükümetin üzerinde duracağı husus,) (2) cephede bulunan kardeşlerimiz nasıl vatani müdafaa etmek üzere silâhlanarak koşuyorlarsa, bizim de kemali iptihaç ile ve beklediğimiz veçhile onun arkasında bulunan hidemati idariyemizde aynı teşkilatı yapıp memleketin müdafaasında ahaliyi koşturmaktan ibarettir. İşte Hükümetimizin de kabul etmiş olduğu eşkâlî seferberî bundan ibarettir.

Yine Hükümet hissiyatına istinat ederek söylüyor; ne elde mevcut vesaitin tahammülü vardır ve ne de ahali arasında ihdas edeceği tesirata memleketin tahammül imkânı vardır. Seferberlik hakkındaki mukarreratını bu şekilde tekrar arz ediyorum ki, yalnız cephedekiler değil, arkada bulunanların cepheyi takviye etmeleri ve müdafaalarını temin eylemeleri hususunda Hükümet hususî bir surette lâzım gelen

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

teşebbüsâtı vadedmiştir ve bizim de kanaat etmiş olduğumuz veçhile, bizim seferberliğimiz de had gayesini temin edecektir. Teessüf olunur ki, seferberliğimiz bu suretle mahdud bir daireye münhasır olmaktadır.

BİR MEBUS BEY — O teşebbüs nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Yani Hükümet cephenin gerisinde bulunan ahalden üç yüz ondört ve ondan gerilere ait olan aksamını teşvikat neticesinde toplayarak muntazam bir hale ifrağ etmek ve cepheye göndermek, onları tanzim etmek, teslih etmek hususunda cephe kumandanlarının bazı cephelerde muvaffak olduklarını kumandanlardan aldığı malumat üzerine beyan etmiştir. Yani tatbik etmek hususunu vadedmiştir. Bilmem arz edebildim mi?

Seferberlik meselesinden sonra bedeli nakî meselesi geliyor. Bedeli nakî meselesi iki noktai nazardan tetkik edilecektir. Birisi; alelumum islâmlar noktai nazarıdan ademi kabulü, birisi de mileli gayri müslimeye tatbik edilip edilmemesi idi. Bunu her iki cihetten ayrı ayrı tetkik ettik. Evvelâ Türkler, islâmlar hakkında bedeli nakînin tatbik edilip edilmemesi meselesini ariz ve amik tetkik ettik. Bu hususta encümeninizde muhtelif fikirler dermeyan edildi. Bedeli nakîyi tatbik edip etmemek hususunda hulâsai efkârı şundan ibarettir : Evvelâ bedeli nakî kabul etmek isteniliyor. Bedeli nakîyi kabul etmek isteyenler diyorlar ki : Bedeli nakîyi kabul ettiğimiz takdirde ihtimalki bütçemize bir muaveneti maliye hâsil etmenin imkânı bulunur. Bu muaveneti maliye ile beraber ordumuzun seferberliğini takviye etmek üzere belki bazı menafi temin etmek kabildir. Meselâ bugün umumî seferberliğe tabi bulunan esnan erbabına bedeli nakî mevcut olmadığı cihetle içlerinde kendilerinin kabiliyeti iktisadiyeleri olanlar firar etmektedir. Bunlardan maada bir takım eşraf, ağniya evlatları muhtelif vesaikle, suiistimalat ile yine memleketlerinde kalmakta ve ötede beride sıkışmaktadır. Bu suiistimalatın önünü almak üzere bedeli nakî kabul etmek herhalde müstahsendir. Seferberliğe muarız bulunan aksam şüphesiz hayatlarının tadını biraz daha fazla bilen takımlarıdır ve niymet ve refaktan daha ziyade müstefid olanlardır. Binaenaleyh seferberlik dendiği zaman bu kısım ahamız bu seferberliği akamete mahkûm etmek üzere lâzım gelen ifsadat demeyeyim, fakat bu hususu akamete mahkûm edecek mevkidedirler. Bedeli nakî kabul edilecek olursa, bilhassa şu suretle vaki olacak telkinatın önü alınmış olacaktır. Çünkü bedeli nakî her ne miktara

balığ olursa olsun vermeye muktedir bulunan işbu kısım bedeli nakî verdikten sonra vazifei vataniyesini ifa etmek üzere meydana çıkacak ve ihtimal ki askere gitmek, seferberliğe gitmek üzere lâzım gelen teşvikatı daha kuvvetle terviç edecektir. Yoksa kendisi oğlunu sakladıktan sonra, aldığı bir raporla bir yere sıkıştırdıktan sonra tabiidir ki onlar ahaliyi teşvik etmeye kalkışacaktır. Bu arzettiğim mütalâa bedeli nakî lehinde idarei kelâm edendir. Fakat buna mukabil Hükümetin de iştirak etmiş olduğu diğeri bir noktai nazar vardır. Daha samimi olmak üzere arz edeyim ki, bu husustaki mütalâayı bendeniz terviç edebilirim. Fakat encümenin heyeti umumiyesiyle Hükümetin mütalâası bunun aleyhinde ve katiyen hilâfında idi. Onlar katiyen bedeli nakîyi kabul ve tasvip etmemek istediler. Çünkü onlar dediler ki; bedeli nakîyi kabul etmek, terviç etmek suretiyle millet arasında sınıf tefrik eylemekten ise bütün milleti vazifei vataniye ile tavzif ederek sevk etmek daha ziyade samimiyettir, daha ziyade kuvvet bahşir. Binaenaleyh bedeli nakîyi kabul etmekten ise ummunu askerliğe tabi tutmak, umumunu icbar etmek daha muvafıktır, dediler. Tasvip edilmek suretiyle Hükümetle encümen arasında muvafakat hâsil oldu. Şüphesiz Heyeti Âliyelerinin vereceği karar büsbütün başka bir vaziyet alır. Binaenaleyh bedeli nakî hususunda ne kadar malî faidesi olursa olsun, ne kadar içtimâî menafii olursa olsun müdafaai vatan meselesi nazarı dikkate alınıp bütün milleti seyyanen cephelere sevk etmek lâzımdır. Arkadaşlarımızın bedeli nakî hakkında vaki olan müzakerat muvafık görüldü.

BİR MEBUS BEY — Gayri müslimler hakkında.

FERİT BEY (Devamla) — Evvelce arzettiğim veçhile heyeti umumiyesi maruzatımızı teyittir. Gayri müslimler hakkında yine bir çok mütalâattan sonra bedeli nakînin kabul edilmemesi ciheti muvafık görüldü. Filhakika memleketimizde sakin bulunan gayri müslimlerin vezaifi vataniyeyi ruhları menettiği için bedenen ifa edemezlerse hiç olmazsa mali bir surette temin etmeleri şüphesiz bir vazifei mecbure ve meşruadır. Binaenaleyh bütün encümenin ve Heyeti Hükümetin müttehiden verdiği karar da gayri müslimleri bedeli nakîye mahkûm etmek istikametindedir ve bunu kabul etmek istedi. Fakat maalesef encümenimiz dahilinde mesaili idariye zamanı geçirmiş bulunan arkadaşlarımız, vaki olan mütalâası bu hususta da bunu müsait bir zamana kadar tehir et-

mek cihetini teklif ettiler ve neticede gayri müslimleri de bedeli naktiye tabi tutmayı tehir ettik. Çünkü müsait zaman bu zamanın olmadığını kabul ettik. Filhakika Hükümetin, encümenimizin müzakeratı esnasında memleketimizin etrafını ihata eden kuvvetler ve bahusus bunlardan ecnebi ve bilhassa memleketimizde hıristiyan anasının müdafii olduklarına ve onlara vaki olan taarruzun daima onlar tarafından şiddetle müdafaa edilmesini nazarı itibara alıyoruz. Şimdi bu vaziyet karşısında evvelce arzettiğim üzere bu vazife vataniye gayet meşru olmakla beraber, hakkımızın meşruiyetini tanıyan hasımlar muvacehesinde bulunmadığı için onlara vaki olacak meşru bir vazife vataniyeyi sui telâkki etmeleri ve bunu bir vesilei taarruz addetmeleri ihtimali mevcuttur. Hükümet dedi ki, bir ecanebin orduları, donanması mevcut olmakla beraber, onlardan ziyade memleketimiz dahilinde asıl o hayata geçirmeyi tasmin etmiş olan unsurların vaki olacak propagandaları bunların içerisine fitneye sebep olacaktır. Sevahilde toplanmış bulunan bir takım kavi usuller mevcuttur ki bugünkü teşkilâtları itibariyle ve maalesef bizim elimizde mevcut kuvvet itibariyle onların kuvvetlerini nazarı dikkatte bulundurmamak lâzımdır. Zaten etrafımız bir çemberi fesat ile çevrilmiş bulunduğu (cihetle, böyle bir karar aldığımız takdirde bir) (1) gevşeklik, bir zaaf, bir hastalık noktası daha (hâsıl olacaktır. Bu vaziyette bedeli naktî almamak, ondan) (2) hâsıl olacak menafii maddiye ve maneviyeden evlâdır. Hatta encümenimizin âzayı kiramından bazıları onların dahli bulunan aksamında bu vazifei tetkikin tatbik edilmesini teklif ve tevcih ettiği halde, alelumum anasırı gayri müslime beyninde teşekkül eden ta sahillere kadar gideceği hazırlanmış bulunan bahusus Yunan taarruzuna karşı her bir fırsattan, her bir çareden istifade arzusu bulunan bu kuvvetler karşımızda bir mesele ihdas ederler. Bedeli naktî hissini arzu etmeyerek, kalbimiz istemeyerek gayri müslimler (in de bedeli naktiye tabi tutulmamaları) (3) hakkında verilecek kararın musip olacağı daha muvafık görüldü. Tabii tekrar ediyorum; vereceğiniz karar mutağ olacak, bu hususta bir karar ittihaz edilecektir. Fakat, bununla beraber, bu bedeli naktînin gayri müslimler hakkında nihayete kadar kabul edilmemek meselesi, inşaallâh vaziyet biraz inkişaf ettikten sonra dahilinde lâzım gelen istinat noktaları ihzar edildikten sonra,

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

tabii bunu da bir vazife olmak üzere tatbike Hükümet karar vermiştir.

Gayri müslimler bedeli naktî suretiyle tavzif edilemedikten sonra celbedilecek hizmet taburları suretinde hizmet etmeleri mümkün değildir. Evleviyetle gayri kabili tatbik görülmüştür. Heyeti Âliyenize takdim edilmiş bulunan takrirlerden bazılarında gayri müslimlerin, bilhassa sevahilde bulunanların silâhlarından tecridi ve o mikyasta bir takım ağniyanın rehine suretinde alıkonularak, onların ledelicap tehirci ve ihtilattan meni ve nihayet arkadaşlardan birisinin teklifi veçhile bunlardan icap edenlerin tehirci talep edilmiş, encümen Hükümetle müttehit ve müttefik olmak üzere bu gibi tedabire tevessülün faideden ziyade mehaziri dai olduğu teemmül edilerek bu cihetin de kabul ve tasvip edilmemesi tezekkür edildi. Yalnız silâhtan tecrit meselesi şüphesiz ki bu kavanini mevzuamız itibariyle ahali mutiadan (olanların silâhlarını teslim edecekleri, fakat diğerlerinin bundan imtina edecekleri mütalâa olunmuştur. Esasen bunlar, her davette silâhları ile icabete âmade bulunmaktadırlar. Bu insanlar buldukları menatikta tahaddüs eden hadisatı bilfiil izale ve ifna vazifesini) (1) bilfiil etmektedirler. Binaenaleyh arkadaşlar, bu suretle vaki olan teklifin, şu esnada gayri kabili tatbik olduğunu da encümenimize Hükümet beyan etmiş, encümende de, tabii olarak, bunun haricinde bir iki teklif daha vaki olmuş idi.

Bilhassa ahalemizin kuvvei maneviyesini takviye etmek suretiyle irşat ve teşvikatta bulunulması teklif edilmişti. Encümenimiz bunu ariz ve amik tetkik eyledi. Burada verilen takrirler de irşat muvakkat bir heyecan tevlid etmek suretiyle olmayarak, teşkilâtı idariyemizde bir takım teceddüt göstererek (milletimizin ruhunda meknuz hissi vatanperveraneyi daimi surette ayakta tutacak bir hale ifrağı talep olunmakta idi.) (2) Bidayeti maruzatımda söylediğim veçhile, Encümenimiz bu meselenin müzakeresine imkân bulamadı. Çünkü hakikaten teşkilâtı idariyemizde islahât yapmak bu islahatı ariz ve amik tetkik ederek bütün memlekete tatbik meselesini, tabii tasavvur buyuracağınız veçhile, sizin bahşetmiş olduğunuz müddeti kasire içerisinde cemetmek ve evvelce arzetmiş olduğum veçhile bunun teşkilâtı esasiyesine rehber ve memleketimize yeni bir hayat, yeni bir refah vermek ve teşkilâtı idariyemizin nekayisini islah ve seyyiatı idareyi ortadan kaldırmak ve yine Hükümetin işira-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

kiyle mevkii müzakereye vazedilecek (çok mühim ve çok geniş bir mevzudur. Bu itibarla, (1) şimdilik teşvik ve irşat meselesi ve yalnız o noktadan doğrudan doğruya ordumuzun alakadar olabileceği mesaili müzakere ettik. Bu noktada vaki olan müzakerede hakikaten çalışılmış olduğunu gördük. Arkadaşlarımızdan daha bir takımları bu hususa memur edilmişler ve bugün cephenin gerisinde vazifelerini ifaya devan etmiş bulunmuşlardır. Onların vazifelerini ifa edip etmemek meselesi tabii Hükûmete terettüp eden vazife değil, onların her birinin şahsi ifa edecekleri vazife kendilerine ait bir meseledir. İrşat vazifesiyle mükellef olmak üzere biz zaten Mebusandan bazıları memur tayin ettik ve onlar da hazır bulunuyorlar.

BİR MEBUS BEY — Kimdir onlar?

FERİT BEY (Devamla) — Hükûmet izahat verir zannederim. Galiba Hamdullah Suphi Bey Antalyada, Müfit Efendi... (Devam sesleri) Bununla beraber Hükûmetin kabul ettiği şey ve bunları ikmal etmek üzere maruz kaldığımız hücum karşısında ahaliyi bilhassa askerliğe teşvik etmek, ordumuzun boşluklarını doldurmak üzere bu hususta lâzım gelen talimatı da ita ve hizmet edenleri hizmetlerinde idame edecektir.

Bunun haricinde, yine sırf askerliğe taalluk etmek üzere, arkadaşlarımızdan iki zatın iki teklifi mevcut idi. Birisi ahalimizden bazılarının kıtalar teşkil etmesini teşvik etmek (için kıta teşkil edenlere rütbe verilmesidir. (2) Bilfarz elli kişi getirecek olanlara mülâzım, daha fazlası yüzbaşı ve ilah... Bu tarzda bir takım hidematı askeriye ile rütbeler tevcih ederek bunları teşvik etmek hususunu teklif ediyor. Bu âdetta şarkta tesis edilen Hamidiye alayları mahiyetindedir. Zannederim ki o refikimiz de vîlâyatı şarkiye mebuslarından. Hükûmet bu ciheti de tetkik ettiğini, bu hususun ehemmiyetle nazarı dikkate alındığı, fakat bunun tatbiki için böyle âni bir surette (bir karar ittihazının) (3) kabil olamayacağı ve buna ait hususatı düşünerek mümkün olabilecek cihetleri yapacağını ve bilhassa bu hususat, kabil olursa, ancak aşair arasında kabil olacağını ileri sürdü. Dün Hükûmet şarkta bulunan kuvvetlerimizin halini gördü.

İkinci bir teklif o ferî idi. Şarkta bulunan kıtaatımızdan bir kısmının, iki kıtanın şarktan garbe sevkedilmesi ve bugün tertibat ile uğraşan kumandanlar, bize beyanatta buldukları gibi, encümünde de ariz

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi, M. Ünver

ve amik izah etmiş bulundular. Esasen yalnız orada mevcut kuvvetlerin emniyeti devleti temine kâfi olduğu, oradan onlar alındığı surette şarkta bir takım hadisatı müessife karşısında kalınabileceği beyanında bulunulduğu gibi, bize de encümünde bunun doğru olamayacağı tekrar edildiği cihetle, biz de bu mütalâatı gayet musip bularak Hükûmeti tasdik ettik.

İşte efendiler; yarın tetkike devam etmek üzere ve bir tarafa bıraktığımız teşkilâtı esasıye, teşkilâtı idare, hidematı idare ve burada azaların sureti tayin veya intihap usullerinin kabul edilmesi gibi, takrirler de mevcut bulunan, tekâlifi müzakere etmek cihetine tevessül edeceğiz. Bunların ihtiva etmiş olduğu mütalâat şu arzettiğim hususattan ibaret bulunuyordu.

Görüyorsunuz ki Beyefendiler, maalesef arza mecburuz, Hükûmetle beraber encümenimiz de şu vaziyet karşısında daha büyük bir çareye tevessül etmek üzere ve Devletin muntazam hayat geçirebilmesi için bu zaman zarfında tevessül edilmesi icabeden çarelerin bugün için maalesef mümkün olmadığını görmek zaruretinde bulduk. Vesaitin gayet mahdut bulunması sebebiyle maalesef Hükûmet vezaifi vataniyesini tamamıyla ifa edemeyecek hali malumiyet ve atlette bulunuyor. Buna son derece şüphesiz Hükûmet teessüf ettiği gibi, Heyeti Âliyeniz de teessüf edecektir. Bu zaruret karşısında bir takım tehlike mevcuttur ve Hükûmetin vazifesini tamamıyla ifa edememek vaziyetinde kalması dolayısıyla bir devlet, bir millet için en büyük felâketler teşkil eden bir takım gayet elim vaziyetlere maruz bulunmaklığımız ihtimali mevcuttur. Yalnız Hükûmet ve Hükûmetle beraber Heyeti Âliniz emin olabilirsiniz ki, bütün bu husustaki ademi muvaffakiyet hiçbir zaman ne hepinizin ve ne de Hükûmetin uhdesine düşen bir bârı mesuliyettir. Bu maalesef mütarekenin bidayetindenberi İstanbul Hükûmetinin takip ettiği müşevveş idarenin ve muharebeye iştirakimiz dolayısıyla duçarı müşkilat olmanızın ve maruz kaldığımız mahrumiyeti elfmenin bir neticesidir. Binaenaleyh, hepimize düşen bir mesele varsa o da elimizde mevcut bulunan vesaitle azamî gayret ve faaliyet sarfetmek ve bunları hüsnü tatbik etmektir. Fakat maalesef bu mevcut değildir. Bu ademi mevcudiyet dolayısıyla şüphesiz elim bir takım tesirler muvacehesinde kalmışız. Fakat umumumuzu teselli eden, umumuzun elemelerini bir dereceye kadar teskin eden bir şey varsa, o da, bu bârı mesuliyetin bize râci olmamasıdır. Bu bârı mesuliyet bugüne kadar bu Devleti idare eden Hükûmetlerin uhde-

sine mevdu bir bârî mesuliyettir. Allâh onlardan sorun bunun sualini.

REİS — Efendim, bu mesele hakkında söz söylemek isteyen var mı?..

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Ancak heyeti umumiyesi hakkındaki izahatı ikmal ettikten sonra söyleyelim.

FERİT BEY (Devamla) — Verilen taktirde ahalinin yedindeki silâhların toplattırılması meselesi yoktur. Binaenaleyh, bu hususu encümen tetkik etmemiştir. Yalnız müzakere esnasında bu mesele de mevzubahis oldu. Bu meselede de Hükûmet ahalinin silâhlarından tecridi kabil olmadığını söyledi. Çünkü bunlar vaktiyle ahalimize tevdi edilmiş olan silâhlardır. Mütareke devri esnasında silâhlarımızı devletler elimizden almak için daimi vesait müracaat etmişlerdir ve muvaffak olamamışlardır. Bunlar, burada mevcut Hükûmetlerin hafi bir surette ahaliye tevzi etmiş olduğu silâhlardır ve bu silâhları alanlar koşarak vazifelerini ifa etmektedirler. Bunların haricinde bulunup daha uzaklarda bulunan ahalden silâh almak için elimizde vesaiti kâfiye mevcut olmadığı mütefikan tezekkür edildi. Çünkü bunların elinden silâhlarını alabilmek için evvelâ kuvvetli teşkilâtı dahilîye ve inzibatiyeye malik olmaklığımız lâzım gelir. Ahalinin silâhlarını almak için bir taarruz vaki olacak ve bu taarruza Hükûmet mukavemete mecbur olacak. Binaenaleyh, Hükûmet bunun gayri kabili tatbik olduğunu ifade ve beyan etmiştir. İnşaaallah Hükûmet muntazam bir surette bir kuvvete malik olduktan sonra buna da bir çare düşünürüz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Müsaade ediniz efendim, Encümen müzakereyi ikiye tefrik ederek mühim olan aksamını arzetmesini tercih etmiştir. Encümen meselenin ehemmiyetini takdir etmemiş denilebilir. Heyeti umumiyesi henüz tetkik edilememiş ve bir neticeyi katiyeye iktiran edememiştir. Bu mesail yekdiğerine zaten merbuttur.

Hükûmet vazifesini tamamiyle ifa edemedi tarzında bir şey söyledi. Halbuki müdafaaya taalluk ediyor. Efendiler, bendeniz öyle zannediyorum ki, bu meselenin tehiri doğru değildir. Mesaili sairenin tetkiki tehir edilecek olursa bunda faide nedir? Hükûmet sarahaten söylüyor ki, bugün mevcut olan kuvvetten başka hali hazırda bir kuvvet vücuda getirmek kabil değildir. Bendenizin anladığım budur. Yoksa tetkikattan sonra neticeyi Meclisi Âlinize arzetmiş olsa bu bapta kanaatbahş daha ne söyleyebilir? Bendeniz Hükûmetin bu kanaatında bulunmadı-

ğım için herhalde kuvvet tedarik ve temin etmek imkân haricinde olduğu kanaatında değilim. Bugün efendiler, memleketin neresi istilaya maruz kalırsa orası faaliyete geliyor. Bu âdeta 1318 senesinde Konyada Balkan harekâtına karşı lâzım gelen nasayihi ifa edenlerin; düşman istasyona geldiği zaman cihat farz olur dediğine benzer. Katiyyen böyledir. Bendeniz cephede bulundum, efendiler Aydın cephesinde bulundum. Doktor Mazhar Bey yoktur burada, o da orada idi. Düşman geldi, bütün dünyayı ezdi, ondan sonra halk silâha sarıldı. Artık müdafaadan başka çare olmadığı görüldükten sonra silâha sarıldılar. Fakat daha uzak olan yerler seyirci idi. Düşman tecavüze başladıkça silâha sarıldılar. Fakat düşmanın istilâ ettiği yerde kuvvetler ifna edilmişti. Aynı hale maruz kalacağız. Onun için bendeniz, bu meselenin herhalde müzakeresinin yarına talik edilmemesini teklif ederim.

FERİD BEY (İstanbul) — Refikimizin mütalâası doğrudur. Yani böyle küçük küçük paket halinde müdafaaya gitmek kadar hatalı bir şey yoktur. Fakat ben zannediyorumki kâfi derecede kuvvet mevcuttur. Hiçbir zaman ne Hükûmet ve ne encümenimiz böyle, küçük küçük paket halinde müdafaada bulunmak tarikini tasvip etmemiştir. Arzettiğim veçhile elimizde mevcut tüfenkle ve onun miktarıyla mütenasip olmak değil, onun miktarından beş ve sekiz misli esnan erbabını silâh altına celbetmiştir. Bir an için tasavvur buyurunuz; bu beş, sekiz misli askere silâh veremeyeceğiz, ilbas edemeyeceğiz ve hatta belki iskân edemeyeceğiz. İaşe edelim, bundan ne hâsıl olacaktır? Hükûmetin silâh altına celp ve davet etmiş bulunduğu kuvvet eğer faaliyeti kâfiye ile ve mevcut vesaiti idare ile bir kısmı daha silâh altına ithal edilirse elimizde mevcut vesaiti tedafüiyeyi tamamiyle dolduracaktır. Şimdi buna karşı daha evvelki sınıflara ait bulunan esnan erbabına gözümüzü yumarak, bugün celbedilecek esnandan davet edilmiş kısımlarından daha katî tedabir almak çareleri vardır. İki yoldan biri. İşte Hükûmet ve Encümenimiz bu iki yoldan ikincisini, daha ziyade makul ve müreccah bulduğundan, kabul etti. Yani dedi ki; umumî seferberlik yapacak olursa yine memlekette bu hal tahaddüs edecektir. Askerin miktarı belki biraz tezauf edecek, fakat gayet büyük bir mesele tahaddüs edecektir. Umumî bir ademi emniyete, her sınıfı ayak altına almak istemediğimiz bir takım iğtişâsata meydan verecektir. Binaenaleyh, vesaitimiz nispetinde esnandan davet edilmiş bulunan sınıflardan bir kısmının daha silâh altına celbi ehveni şerdir. Cephede bulunanlar tabii kendi arzuları ile ev-

lerini müdafaaya hazır bulunuyorlar. Onların arkasında bulunan bir kısmı ihtiyat olarak teşvik ve tergipliyemeyi kabul ettik. Binaenaleyh, Hükümetin ve encümenin kabul eylediği vesaitte göre, elimizde bulunan kuvvet, bilhassa silâha göre, onbeş misli derecesindedir. Paket paket kuvvet sarfetmek meselesini nihayete kadar devam etmeyecektir. Hükümet bu hususta lâzım gelen teşebbüsatta bulunuyor. Maalesef elimizde daha fazla vesait bulunmuyor, ki daha fazla asker celbedelim. Mevcut bulunan vesaitte göre tatbikata başlamıştır Hükümet. Fazlasını toplamak faideli değil, belki mazarrat iras edecektir. Hükümet, vesaiti mevcude ile silâhını günden güne tezyide gayret ediyor. Doğrudan doğruya cem ve tahşit etmeye çalıştığını ve onları geldikçe teslih edeceğini beyan etmiştir. Hatta üç yüz ondört, üç yüz onbeşli efrat fevç fevç davete icabet ederse bir zaman sonra onları belki teslih edemeyecektir. Şu vaziyet karşısında vesaitin imkânı derecesinde (celp hususu teemmül olunmuştur. Bugün için) (1) zannederim vesait kâfi değildir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz arz etmek istiyorum ki Hükümet bütün kuvvetini göremi-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

yor. (Hayır) Elinde bulunan silâhın heyeti umumiyesini teslim edip şimdi bugün silâh altına celp ve davet etmiş ve yeniden davet ederek onlara iltihak ettiği kuvvet elinde bulunan vasıtaları doldurabilmek için silâhı kâfidir. Düşmanı tevkif etmeye bu bir meselei ahiredir. Bu doğrudan doğruya Erkânı Harbiyei Umumiye bu suale cevap verebilir.

Encümen bu meseleyi tetkik etmemiştir, meseleyi tamik etmemiştir. Çünkü encümen elde mevcut olan kuvveti mukayese yapmıştır. Fakat elimizde bulunan silâhlar karşımızda bulunan düşmanın ve onun müdafaasına ve mağlup etmesine kâfi midir, değil midir, encümeninizde mevzubahis olmamıştır.

REİS — Rica ederim, gürlütu edilmesin.

FERİD BEY (Devamla) — Malûmu âlileri encümeniniz hiç tatil yapmadı. Arzu buyurursanız müzakeresine devam edecektir. Her iki meseleyi tevhid ederek müzakere etmek kabildir. Arzu buyurursanız şimdi.

REİS — Şükrü Efendinin kifayeti müzakere teklifini reye koyuyorum : Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi.

Yarın saat altıda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	86	1. — Bazı zabitanla alâkalı suiistimler.	86
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	86	2. — Asker firarileri hakkında.	86

Cilt : 2

28 nci in'ikat - 2 nci celse

YIRMİ SEKİZİNCİ İN'İKAT

5 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.15 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmiyedinci İn'ikat
4 Temmuz 1336 Pazar
Dördüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakdi alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittihazına lüzum olup olmadı-

ğına dair hususat müzakere edilerek celse hafiyeye son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
<i>Celâlettin Arif</i>	Kütahya	Sivas
	<i>Haydar</i>	<i>Rasim</i>

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller.*
2. — *Askeri firariler.*
(Zaptın baş tarafı noksan)

HİLMİ B. — İş görelim iş...

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Binaenaleyh rüfekayı kirama teklif ediyorum. Müzakere alenî olsun. Çünkü bu, mühim bir derttir. Bu derdi herkes duyusun.

Bu müzakerenin alenî olmasında bir beis yoktur. Onun için alenî olmasını teklif ediyorum.

REİS — Müzakerenin alenî olmasını kabul edenler ellerini kaldırsın : (*Müzakereye mahal yoktur sesleri*)

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Evvelce Bursa vak'asını müteakip cereyan eden müzakeratta bazı sözler söylendi ve bu sözler arkadaşlarca asabiyeti tevhit etti. Meselâ alelîtlak denildi ki ordu aleyhine söz söylenmez. İçimizde hiç kimse yoktur ki zabitan aleyhinde bulunsun...

HASAN B. — Bu mes'elenin taalluku yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, celse hafidir. Fakat zannederim ki ve içimizde inkâr edecek bir arkadaş da yoktur ki sefer-

berliğin bidayetinden beri zabitan arasında ötedenberi suiistimal ile alüde olmuş bir çok kimselerde vardı ve bunların hiç birisi vaziyet müsait olupta tecziye edilemedi ve bugün onlar hâlâ iş başında çalışmaktadır. Hatta haklarında takibat bile icra edilmemiştir. Mamafih zabitanın bir kısmı cephede aç olarak çalışıyor. Mektepten çıkalı şu kadar sene olduğu halde almış olduğu maaş otuz lirayı tecavüz etmiyor ve halbuki bu adam her zaman kanını fedaya hazır. Buna mukabil dört senelik bir mülkiye memurunun maaşı 40 - 50 liradır ... bir takrir verdiler ... Çünkü Ordu tasfiye edilmedikçe ... heba olacaklar.. İleride bulunanlar istifade edecektir.

BİR SES — Cephede bulunanlara tahsis edilecektir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bu itibarla isim zikretmeyeceğim. Son zamanlarda bazı vakayı itibariyle kuvvei maneviyemizi kıracak bazı hareketlerini işittim. Bunların aleyhindeki şikâyetlere ehemmiyet verilmemiş, yani ciheti askeriyede mühim makamat işgal eden bazı zevatın kuvvei maneviyemizi kıracak bazı harekâtına karşı vaki olan şikâyetlerin hiç birisine ehemmiyet verilmemiş... Meselâ Haydar Bey arkadaşımızın bize çektiği telgraf havaî değildir. Ordunun heyeti umumiyesini lekeleyecek olan bu hal-

den, orduyu kurtarmak için; (haklarında ihbar vaki olan zâbitan hakkında tahkikat açılsın ve suiistimali sabit olanları) (1) heyeti icraiye tasfiye etsin, muhtelif yerlerde ve böyle ne kadar kimse varsa tecziye eylesin. Esasen ordunun vücudunda leke halinde bulunan bu adamları (tasfiye etsin. Bunlar atıldıktan sonra hiç şüphesiz) (2) ordu, başımızın tacıdır. İstedikleri kadar doyurur, içiririz. Muhtelif menzillerde binlerce, yüz binlerce para yapmış adamlar (bulduğu şâyi olduğu müddetçe biz huzur içinde olmayız.) (3) Bu gibi kimselerin bugün fedakârlık edeceğine kani değilim. Zira mutlaka kaçmak... Bu itibarla rica ederim orduyu tasfiye etsin. Bunları rahat rahat parasını yemek için serbest bırakmayalım. Orduyu tasfiye etsin ve böyle kimler varsa tecziyesini yap-sın...

VEHBİ B. (Konya) — Ordudaki firarı; arkadaşlarımızın hepsi biliyor. Konyadan iki yüz kişi bindiriyorlar Karahisara ancak otuz kişi muvasalat ediyor. Üç yüz kişilik bir asker kafilesi üç gün sonra yüz elli kişiye iniyor. Eğer bu işe bir ay zarfında çare bulunmayacak olursa çok fena bir netice husulü memuldür. Kış da geliyor. Bu halin esbap ve avamili yalnız zabitanı değil. Zabitanı tasfiye etmeli, fakat askeri de iyi sıkıştırmalı. Düşmanın askerinin kuvvei maneviyesi bizimkinden daha düşkün. Efradı arasındaki ademi tesanüt bizimkinden fazla. Her gün düşman içinden gelip geçen arabacılar, yolcular ve saireden alınan malûmata göre düşmanın kuvvei maneviyesi bizimkinden dün. Bu böyle ve muhakkak. Sureti kat'iyede böyledir, iki kere iki dört eder gibi. Fakat onların zabitanı ciddiyetle ve kendi vatanlarına hizmet edecek bir surette çalışıyorlar ve hakikaten ciddiyetle çalışıyorlar. Mevsukan alınan malûmat bu merkezdedir. Binaenaleyh bizim zabitanımız ki İstanbuldan geliyorlar. İşte bunların içinde müstesna olarak bulunanlar çok. Fakat ihanet eden bir takım zabitan da var. Ve mahza ihanet maksadiyle geliyorlar. Yenicede muharebe edilipte hezimetten sonra ilk trene kadınlar irkâp edilirken üniformalı zabitanı kendi elimle trenden çevirdim. Divanı harpte bunları çağırıyorlar, isticvap ediyorlar, ne için kaçtınız diye soruyorlar. (Fakat bir netice alınamıyor) (1) ve ben zannediyorum ki onların bir çoğu beraat etmiştir. Binaenaleyh nazarı dikkate alınacak noktanın biri de bu.

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

İkincisi efendiler; köylü yedi senedir, yetmiş senedir, yüz yetmiş senedir kasaba eşrafı namına öle öle usanmış, canı boğazına gelmiş. Onlar, dostlar gazi biz şehit düsturunun aleyhinde. Bu kerde biz gazi, kasaba eşrafı şehit olsun diyorlar. Askerin bugün ruhuna hâkim olan avamilden biri de budur.

Binaenaleyh cephei harpte yalnız köylüler değil; fukara takımı değil; eşraf ve ulema ve bizler de bulunmalıyız. Üçüncü bir noktada askerinin vesaiti sıhiye ve refahiyesidir ki ordudakiler bugün yalnız ayak başı kabak, sırtı çıplak bir haldedir devri hâmidinin son zamanlarında çuval kesipte avret mahallini örten askerleri hatırlayalım. O aç ve çıplak asker cepheye, sen de burada refah ve saadet içinde iki üç yüzü beğenmez iken, o adam orada bir lokma ekmek bulamayarak soğukta gece nöbet beklesin, bu reva mı, bu adalet mi?.. Binaenaleyh iyi düşünelim.

Bu firariler iki türdür : Bir kısmı kuvvayı millie firarileri... Diğer kısmı da asker firarileri... Kuvvayı millie firarileri zaten silâhına güvenmiş eşkiya takımındandır. Kuvvayı millie deyince ve Karesi hududunu geçince eşkiya ocağı demektir. (Gürültüler) Ve ekseriyetle kuvvayı millie demek, eski cepheyi geçtikten sonra şakavet ocağı demektir. Bunu saklamakta bir mana yok, fiiliyattır bu. Ve meydandadır. Bugün köylü yakıp kavuruyor. Ne kimse hayvanına sahip ne de ırz ve namusuna sahip. Ne de hayatına sahip... Bu vaziyet karşısında köylü, Büyük Millet Meclisine merbut olacaktır derlerse aldatılmış oluruz.

İkinci kısım firariler, askeri firarileri ki onlar da ya müsellâhan veyahut gayri müsellâh olarak kaçıyor. Gayri müsellâh olarak bir köyden geçerse dilenci gibi, misafir gibi gelip geçiyor; karnını doyuruyor. Bu vaziyet karşısında kış gelmeden memleketin muhtelif menatıkında halkı gerek üzüntüden, gerek İstanbul ve paranın yaptığı sahhar âmiz tesirattan kurtarmak ve bu vatani halâs etmek istiyorsak, bütün mebuslar, eşraf ve ulemayı memleket, nefiri âmm tarzında en büyük fedakârlığı yapıp işin içinden çıkmalı ve bu fedakârlık şamil ve umumî olmalı. O vakit hiç kimse işten, fedakârlıktan kaçmaz. Kumandanları da iyice intihap etmeli. Şimdi meselâ 11 nci fırkadan hiç kimse kaçmıyor. Hatta Bursaya taarruz için bile hazırlanmıştı. Arif Bey kumandası gibi değil. Şimdi hiç kimse şikâyet etmiyor. Çünkü herkes memnundur. Diğer taraftan bir yerden bir fırka geçiyor ve hatta memleketimin eşyasını da alıyor ve götürüyor. Hepimiz cephenin haline atfı nazar etme-

liyiz. Binaenaleyh bendeniz istiklâl mahkemelerinden o kadar ümitvar değilim. Eğer her cephede, eğer her fırkada, her karargâhta (lâzım gelen tedabir ittihaz olunur) (1) ve köy teşkilâtı on beş yirmi günde yapılacak olur ve hepimiz birden buna nasbı nazar edecek olursak bu memleket kurtulmuş olur.

Belli başlı olarak kumandanları iyi intihap etmeli... Eğer Uşak vaziyeti hadis olmamış olsaydı, Huda hakkı için mala tecavüz yoktu. Asker intizamını muhafaza ediyor. Hepimiz de cepheye ve kumandanların yanına nasbı nazar etmeliyiz ve bu cephede her taburda, her alayda, her grupta, her karargâhta on, on beş gün ve yirmi gün zarfında yapılabilirse ve ahaliye kuvvet vermek şartıyla hepimiz birden (gayret sarfedersek ıslah olmayacak bir durum mevcut değildir, kanaatındayım.) (2)

HÜSREV B. (Trabzon) — Efendim usulü müzakereye dair. Bir kere Haydar Beyin şifresi hafi celsede okunuyor, çünkü Meclis karar verdi. Anlaşıyor ki memleketimizde firari çok ve cephedeki kuvvet bu yüzden sarsılıyor bu ihsas olunuyor. Hükümet, müsebbiplerini cezalandırmalı, lâzım gelenleri sıkıştırmalı, fakat sözü ayağa düşürmemelidir.

Kuvayi milliyeden bahis edildi. Kuvayi millie bir zarureti elime olarak doğmuştur.

Bidayette mütareke ahkâmına riayet için, askeri sivil halinde istihdama mecbur kalmıştık. Kuvayi millie ile bir çok dahilî isyanların da teskinine muvafakiyet hâsıl olmuştur. Mevcut Kuvayi milliyenin muntazam asker haline ifrağı için, Erkânı Harbiyei Umumiye mezuniyeti âlileriyle lâzım gelen tedabire tevessül ediyor. Badema kuvayi millie meselesi mevzubahs olmayacak, yalnız ordu meselesi var. Ordu da hakikaten muhtacı ıslahdır. Mütarekede ordu terhis edilmemiş bu, âdeta bir hezimet olmuştur. Herkes bulunduğu yerden eşyasını almış çıkmış gitmiştir. Her asker hemen hemen teçhizatı askeriyesiyle beraber iş başından ayrılmıştır. Ben bitarafane arzı hal ediyorum.

Zabitana gelince : Mesela İstanbuldan gelen zabitanın tahkiki ahvali hakkında Ankara Kumandanlığında bir askerî polis teşkilâtı vardır. Ve hükümet bu teşkilât ile bu gibileri, hainleri, yakalamaya çalışıyor. Firara mani olmak için şüphesiz askeri iyi beslemek ve efradın maaşını da artırmak lâzımdır. Ve bundan sonra da askerî kumandanların vazifelerini yakından tetkik edip müsebbiplerini cezalandırmak lâzımdır.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Jandarma meselesi de umumî bir derttir. Buna şimdi çare bulunamaz. Bir arkadaşımız bir şey diyordu; biz Mebuslarda bayrak açalım gidelim. Memleket nefiriâm halinde fedakârlık yapısın ve çalışsın. Ordu muntazam olmadıkça bunların bir faidesi olacağına kâni değilim.

TEVFİK RÜŞTÜ B. (Menteşe) — Efendim müsaade buyurur musunuz? Vehbi Bey arkadaşımız cidden meseleyi çok güzel teşrih ettiler. Fakat bir noktayı unuttular. O da aleyhimizde yapılan propagandadır. Zeynelabidin Efendinin ve taraftarlarının propagandalarıdır.

Bu münasebetle arz etmek isterim ki, hiyaneti vatanîye ciheti de bu mahkemelere verilmelidir ve şunu da hatırlatmak lâzımdır ki her işi açık siyaset halinde yapan hükümetlerde bilirler ki hafi celseler etrafında yeni yeni propagandalara sebebiyet verilmiş olur. Bu hafi celseler etrafında zamanla mütenasip olarak yalanlar irtikâp edilmiş olur. Biz her derdimizi aleni yapalım.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Mühim bir vaziyet karşısındayız. Celsei aleniye söylemeyeceğimiz şeyleri böyle hafî bir celsede ve kendi aramızda söyleyebiliriz ve dertlerimizi her arkadaşın işitebilmesi lâzımdır ve dert bir değil pek muhtelifdir. Derdin birisi; mesela halkda yeni bir zihniyet uyanmıştır. Ben, senin nam ve hesabına ölemem diyor. Sen burada kal, tarlamı zaptet, servet ve sâman sahibi ol, bende öleyim, bu olamaz diyor. Bu, mühim inkılabı içtimaidir, bilhassa avam halk bunu anlamıştır. (Gürültüler)

Mesele öyle o kadar basit değildir ve her halde hakikat ve mahiyeti anlaşılmalıdır. (Doğru, doğru sesleri)

Vatanın menfaati gibi külfeti de müşterektir. Zenginler Kuvayi millie namı altında toplanarak halka, ahaliye, köylüye vergi tarh etmek suretiyle halkı bizar etmiştir. Köylü; zenginler kesesini dolduruyor diyor. Yahut Müdafaai Milliyede bulunan adamlar birer birer suretle tarafını bularak askerlikten kaçıyor diyor. Bu defa dairei intihabiyemde (edindiğim malumata istinaden arz ediyorum;) (1) bin beşyüz kişiden yalnız yüz elli kişi kalmıştır bu da on günde...

BİR SES — Hamiyetsizlik...

M. ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Hamiyetsizlik değildir bu... Halk haksızlığı görüyor ve hükümetin bu-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

na mani olamadığını da görüyor ve şüphesiz bu suretle nevmit oluyor.

Bu bir vazifei vataniye midir? Müdafaai hukuklar mutasarrıfların riyaseti altında içtima edecekler. Karışmayacaklardı; bu tamim de edildi ve burada da okundu. Bendeniz tatbikine ihtimam olunmasını bilhassa Heyeti Celilenizden istirham etmiştim. Efendiler o karar tatbik edilmedi ki...

BİR SES — Ne malûm...

M. ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bu tamim, Müdafaai hukukların işine gelmediği için Garp Cephesi Kumandanının nezdine gittiler, aldattılar. Sizin Büyüyük Millet Meclisinin bir kararına bir kumandan muhalefet etti. Bunu temin etmek ve bilhassa halkın arzusunu kazanacak surette hükümet tesisi lâzımdır. Halkın kuvvetini bilâ riya halkın eline vermelidir. Halkı hâkim kılmak suretiyle memleketin kurtulması muhakkaktır. Bunda hamiyet gösteremezsek felâket bize çok yaklaşmıştır. Felâket mukadder ve muhakkaktır. Halkın kuvvetini halkın iradesini hâkim kılmak suretiyle mütegalibelerin, böyle tegallüp etmiş âmillerin elinden işi kurtarmalıdır. Halk hâkimdir, diyoruz. Fakat onu lafzen söylüyoruz ve halka da onu vermekten çekiniyoruz böyle olmaz..

RAGİP BEY (Kütahya) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

(Riyasete verilmiş ve fakat okunmamış bulunan takrirler) (1)

Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.
M. Ünver

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kâfi addiyle ruznameye geçilmek üzere celsenin aleniyyete kalbini teklif eylerim.

18 Eylül 1336

Kırşehir

Müfit

B. M. M. RİYASETİ CELİLESİNE

Müzakerenin kifayetini teklif ederim.

Yozgat

Memet Hulusi

RİYASETİ CELİLEYE

Hükümetin izahatına ıtıla hâsıl olmakla müzakerenin kâfi görülerek ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.

18 Eylül 1336

Bayazıt

Trabzon

Dr. Refik

Hüsrev

Kapanış Saati : 6.00 Z. S.

Not : Asıl zabıtta ve tebyizinde hafı celsenin başlangıcı ve bitimi noksan bırakılmış olduğundan ikmali mümkün olamamıştır. Mustafa Nuri Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	92	1. — Büyük Millet Meclisine iştirak eden	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	92	mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında tak-	
		rirler.	92:104

Cilt : 2

37 nci in'ikat - 2 nci celse

OTUZ YEDİNCİ İNİKAT

18 Temmuz 1336 Pazar

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

Yirmisekizinci İn'ikat

5 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetlerinde in'ikat ederek; bazı zabitanla ilgili sui istimler ve as-

keri firariler mevzularında cereyan eden müzakerattan sonra celsei hafiyeye son verildi.

Reis Kâtip Kâtip

Celâlettin Arif

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler.*

REİS — Müzakerata başlıyoruz.

Takrirleri okutuyorum. Yirmi imzalı bir, birçok imzayı ihtiva eden bir, Gümüşhane mebusları tarafından verilmiş bir, Mardin mebuslarının verdiği ve birçok imzayı muhtevi bir, Bitlis Mebusu ve rüfekasının verdikleri bir takrir ile Muş'tan gelen bir telgraf var, okutuyorum.

(1) (Takrirler ve telgraf okundu)

REİS — Şimdi efendim bu mesele hakkında söz ister misiniz? Söz isteyenler buyursunlar.

LÜTFİ B. (Malatya) — Efendim; Heyeti muhteremeniz hem teşriî hem de icra kuvvetini haizdir. Şu halde Meclisi Âyan vazifesini de uhdesinde cemetmiş olmasına nazaran Meclisi Âliniz ne Meclisi Mebusan ve ne de Meclisi müessesandır. Hepsinin fevkinde bir Meclistir. Ancak şimdiye kadar Meclisi bir vasfı âli ile tavsif edemedik. Bundan dolayı Meclise müteallik ahvalin etrafında teferrü eden bir takım mevad var ki bunlar hiçbir suretle bir neticeye iktiran edemiyor. Meselâ âzalıkla memurluğun bir zat uhdesinde cemi... Bunun cemi caiz mi, değil mi?.. Neticeye intizar ediniz. Misal olarak arz ediyorum. Sonra bu gibi daha bir çok mesail var ki Meclisin vazii

yeti esasıyesi tayin edilmedikçe bunlar tespit edilemiyor. Evvelâ bu Meclisi Âli kaç senelik bir devrei içtimaiye için intihap edilmiştir. Yani devrei intihabiyesi ne kadar imtidat edecektir? Meclisi Mebusan gibi dört senede bir devrei intihabiye mi addedilecektir? Vatan kurtarıncaya kadar isterseniz (bu hususta bir karar almak mümkündür. Ama arkadaşlar, mutlaka) (2) bunu tespit edecek sizsiniz efendim...

BİR MEBUS — Vatan kurtulduğu zaman Meclis hitam bulur.

LÜTFİ B. (Devamla) — Olmaz efendim olmaz, bir karar ita etmek mecburiyetindeyiz. Evvelâ kaç sene imtidat edecek; devrei intihabiyemiz bir sene mi imtidat edecek, dört sene mi? Evvel emirde bu tayin ve tespit edilmelidir. Derecei sâniye de efendim, beher senenin müddeti içtimaiyesi kaç mah olacaktır? Sonra icap ederse yine Meclisin kararıyla temdit edilebilir. Herhalde bir müddeti içtima tayini lâzımdır. Bu müddeti içtima tayin edilmeksizin Meclisin tahsisatı da tayin edilemez. Sonra harcırahı da tespit edemiyoruz. Bunlar için bir usul ittihaz edil-

(1) Takrirler dosyada ve arşivde bulunamamıştır.

(2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mek lâzım gelir. Böyle gerek tahsisatı için, gerek harcırahı için, gerek devrei içtimaiyesi için müddetler tayin ve tespit olunmadığı gibi esasen Meclisin nizamnamei dahilisi de yapılmamıştı. Bundan dolayı Meclis mecbur oldu ve geçenki celsede Meclisi Mebusanın nizamnamei dahilisini kabul etti. Halbuki Meclisi Mebusanın nizamnamei dahilisi tamamı tamamına bu Meclise tatbik edilemez. Evet Meclisi Mebusan nizamnamei dahilisinin şayanı tatbik olanlarını alalım. İcap ettikçe tadil ederek kabul edelim, dedik. Rica ederim en evvel Meclis kendi ahengi harekâtını tanzim etmek icap eder. Böyle ahenksiz, ahengi harekâtı bir usulü sabiteye merbut olmayan (bir Meclisin çalışmalarında birtakım aksaklıklar meydana gelebilir.) (3) İşte nitekim memurlukla âzalık meselesini hâlâ tespit edemedik. Bir noktada cem olunur mu, olunmaz mı? Sonra, mebus iken memur olmuş, memur iken âza olmuş, âza iken memur olmuş ve müddeti içtimaiyemiz de beş altı aydan ibaretse artık onların memuriyetlerine nihayet vermek; zira mağduriyetlerini müstelzim olur.

REİS — Bunların hepsi doğrudur, fakat sadetten hariç.

LÜTFİ B. (Devamla) — Şimdi harcırah ve tahsisat meselelerine gelince; âza iken mebus olmuş, bunlar ne olacak?.. Harcırah için şimdi, efendim âza iken iki vazifeyi birden deruhte edenler olabilir, ki devam; bu Meclisin hali inikadı lâyetenahi devamı ederse... (Sadede geliniz sesleri) Sadede geliyorum. Olabilir ki bu Meclisin hali inikadı devam etti. Böyle muattal şunun bunun elinde idaresiz bir şekilde kalmak da muvafık değildir. Binaenaleyh bu meselelerin tespiti lâzım geldiği gibi harcırah ve tahsisatımızın da tespiti lâzımdır. Sonra bu tahsisatımızın bir kısmı tesviye edildi, İştiiyoruz ki bu tesviye edilen aksam eşhas ile mütenasip bir halde taksim ve tevzi edilmiştir. Bazılarına sülusan verilmiş, bazılarına tamamı verilmiş, bazılarına sülüs verilmiş. Biz tevzii adalete memuruz. Biz harekât ve icraatımızda böyle yolsuzluklar gösterirsek, rica ederim... Eğer bu mesele hakikat ise bunun âmil, müsebbip ve mütecasirlerini bugün teşkil edilecek bir Divanı Âliye tevzii lâzımdır. Yoksa böyle kendi kendimize işittiğimiz gibi bir kısma tamam verelim, diğerlerine böyle yapmayalım, bu doğru olamaz. Diğer tarafa sesini çıkarmıyor diye vermeyelim. Böyle tevzii adalete memur bir Meclis olamaz. Bunun için Heyeti Muhteremeye teklifim, her şubeden ikişer âza tefrik edersiniz. İdare memurlarının harekâtını, defatirini tetkik eder.

EMİN B. (Bursa) — Hacet yok ona.

LÜTFİ B. (Devamla) — Bugünden itibaren Divanı Âli teşkil edip bunları Divanı Âliye tevdi ediniz. Olmaz başka türlü!

Dr. SUAT B. (Kastamonu) — Efendim verilmiş olan takrirlerin hulâsası evvelâ tahsisat... Bu tahsisat tamamen mi verilmiş, noksan mı verilmiş mesele budur. Hakikaten şahsen bir müsavatsızlık yapmak hatıra gelmiş bir şey değildir. Çünkü müsavi hukuka malik efendilerin bazılarına sebepsiz bir garazkârlık olur. Yalnız nazarı dikkati âlinize arz ederim ki, İstanbulda da üç buçuk ay idare memuru olduğum zaman yapılan muamele şudur : Meclisi Mebusanın bütçesi tanzim ediliyor ve Meclisi Mebusan bütçesine tefrik edilen tahsisatın yekûnu Maliye Nezaretinden celbedilir. Meclisi Mebusanın kasasına konur, dört aya münhasır olan müddet zarfında taksit ayı zamanı geldiğinde mütesaviyen herkese verilir. Parasını alır, çıkar gider, çünkü para mevcuttur. Defteri yapılmış, bordro tanzim edilmiş herkes imza eder, tahsisatını alır, çıkar gider. Fakat efendiler burada böyle değildir. Evvelâ bu Meclis yeni açıldığı gibi Maliye Vekâleti de yeni işe başlamıştır. Meclis açıldıktan sonra Maliye Vekâleti yeni teessüs etmiş idi. Fakat maatteessüf burada Meclisin ne bütçesi, ne parası, ne de muhasebe dairesi, ne memurları var idi, ne bir şeyi var idi. Bendeniz diğer arkadaşlardan çok sonra buraya geldim ve çok sonra idare memurluğuna intihap edildim. O zaman dahi Meclisin hiç bir şeyi yoktu ve buraya geldiğimizde İstanbuldaki teşkilâtı aynen yapmaya çalıştık. Evvelâ muhasebe müdürünü bulduk. Sonra muhasebe kâtibi bulduk. Sonra kasa aradık. Bütün bunlar zamana taallük ediyordu. O zaman içinde ise buraya gelmiş olan zevatın bir çokları Maliyeden bir çok para almışlardı. Maliyeden Meclis bütçesine badehu ithal edilmek üzere alelhesap suretiyle para alınmıştır. Ne miktar olduğu ve ne kadar olduğu bizce meçhul. Ve ben burada bulunduğum zaman herkese mütesaviyen taksim ettim. Sonra elimize külliyetli bir para geçti. On sekiz bin lira idi. On sekiz bin lirayı mütesaviyen üç yüz lira olarak taksim ettik. Onu üç yüz lira taksim edeceğimize yüzer lira taksim etseydik - fakat biz burada kaç âza vardır diye hesap ettik, yeter diyerek üç yüz lira taksim ettik. Buna göre burada paranın kuvvei iştiraiyesi yoktur. Binaenaleyh üçer yüz lira vermek münasip görüldü ve mevcut âzaya kifayet edecek diye tevzi etmiştik. Arkadaşlar başladılar gelmeye. Maliyeye müracaat ettik. Verdiği kadarını idare ettik. Verdiği kadarını tevzi ettik. Yoksa kasten ya-

pılmış bir garazkârlık olmadığını temin ederim. Bu bir defa böyle hâsil olduktan sonra tabii üç kişi para almayınca söz söylemeye başladılar. Biz de Maliyeye müracaat ediyoruz. Meselâ beş bin lira veriyor. Bu muamele böyle olmuştur. Efendim yani tahsisatta böyle usulsüzlük olmuş ise, gayri müsavi olarak bir tevziat olmuş ise bu bizim kusurumuz değildir. Meselâ arkadaşlardan birisi ve şimdi temin ederim ki bu Mecliste mevcut olanların hepsi mütesaviyen dört yüz lira almıştır. Fazla alanlar da vardır. Meselâ son hafta zarfında Ali Sait Bey memuren Musula gidiyor. Alaşehirden çoluğunu, çocuğunu toplamış, kaçmış, elinde para kalmamış. Bir kaşık unu dahi yok. Dört yüz lira almış, yine tahsisat istiyor. Bunun için dört yüz liraya ilâveten bizden tahsisat almaya gelen arkadaşlara dediğimiz söz budur. Biz burada eğer ihtiyacı kendimiz takdir, kendi içtihadımıza tevzi ederseniz kilü kali mucip olur. Onun için doğrudan doğruya Paşa Hazretlerine müracaat edersiniz.

O Maliyeye vezneye havale eder. Bu suretle tevziat yapıyoruz ve almış oldukları tahsisatın ademi kıfayesi münasebetiyle büyük bir zaruret karşısında bulunanlara müracaatlarında yine veririz. Bu 23 temmuza kadardır. Bundan sonra mütesaviyen üçer yüz lira (verilmesi mümkün olacaktır.) (1) Dört beş günberi cereyan eden müzakere ile nihayet (noktai nazarımızı) (2) Maliyeye kabul ettirdik. 23 temmuzdan itibaren buraya getirecek, yani 23 temmuzda üçer yüz lira daha, bundan hariç olarak, İstanbul mebusları tahsisatı vardır. Bendeniz buraya idare memuru olarak geldiğim zaman İstanbuldan gelen bir kısım arkadaşların tahsisatlarının verilmiş olduğunu biliyorduk ve verilmeye başlanmıştı. Bunun başlamasının sebep ve hikmeti de İstanbulda tahsisatlarını tabii sarfetmişlerdir ve buraya geldikleri zaman ailelerini orada kimsesiz bırakmışlardı. Üç buçuk ay müddet devam etti. Fakat dört ay için bir devrei intihabiye addiyle oradan aldıkları tahsisatı, yani dört aylık bir devre için gitmiş oldukları için tamamen mahalline sarfetmekte beis görmediler ve sarfettiler.

BİR MEBUS — Efendim heyeti idare bunu söylemeye salâhiyettar değildir.

Dr. SUAT B. (Devamla) — Ben olan vakayii söylüyorum efendim. Böyle üzerlerine birer kat çamaşır alarak gelmişlerdir. Alamadıkları bakiye tahsisat

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

larını burada vermeye başlamış idiler. Yaptığım işin hesabını veriyorum. İstanbuldan gelen zevat şurada ancak yirmi otuz kişiden ibarettir. Sonra son zamanlarda İstanbuldan buraya gelmiş olanlardan bir çokları İstanbulda tahsisatlarını fesihten evvel badelahz yola çıkmış gelmişler, İstanbulda tahsisatını tamam alamamış olan zevattır. Mesele bundan ibarettir.

Harcırah meselesine gelince; hariçten harcırah alamayıp da gelen zevattan hiç kimse harcırah alamamıştır ve harcırah için yapılacak muamele bizim için meçhuldür. Buraya gelip harcırah istedikleri zaman Maliye Nezaretine müracaat ettik. Maliye Nazırı Bey bize cevap verdi ki, Büyük Millet Meclisine âza olarak intihap olunan zevat mevzubahs olunca bu heyet tarafından mahallerine verilmiş olan her dairei intihabiyeden beş kişi intihap edilsin ve her mebusun masarifi zaruriyeleri mahallerince takdir edilerek itası zarurî olduğuna binaen oradan gelmiş olanlar orada almak lâzım gelir. Ziyadesini biz burada veremeyiz dedi. Tabii biz kendi kanaatimizi, içtihadımızı istimal edemezdik. Bana müracaat eden arkadaşlara; binaenaleyh bu harcırah meselesi Heyeti Umumiyenin kararıyla burada halledilir. Olmazsa Maliye Nezareti parayı ita eder, herkes imza eder, parasını alır. Mesele bundan ibarettir.

ŞEVKET B. (Burdur) — Efendim, meseleyi iki noktadan mütalâa etmek lâzım gelir, ki asıl mevzubahs olan mesele harcırah iken, Suat Bey biraderimiz aynı zamanda İstanbul mebuslarının tahsisatını da mevzubahs etti. Mademki Heyeti Âliyeniz tarafından bu mesele dinlendi, şu halde her iki noktadan bir halle iktiran etmek icap eder. Bendeniz her iki noktadan bahsedeceğim. Harcırah meselesi, harcırah kanununun şurasını söyleyim ki efendim, bendeniz bir çok arkadaşlarla harcırah kanununun tamamıyla aleyhindeyim. O kanun masarifi zaruriyeyi teminden ziyade, tesviye etmedikten başka, cep dolduran bir kanundur. Fakat kanun olmak itibarıyla mutlaka tatbik olunmak lâzım gelen bir meseledir. Şimdi bizim buraya gelmezden evvel harcırahlarımızın mahallinden temini kaydı, evvel vaki olan tebligatta harcırahlarının mahallinde tesviyesi kaydı, sonra efendim masarifi zaruriyesi (nin mahallinde tediyesi kaydı vardı.) (1) Bu tabir bir defa çok yerlerde hüsnü kabul görmeyecek bir tabir idi. Çünkü hiçbir makam maddesi, faslı gösterilmeyen bir meblâğı bir tahsisattan açıktan

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

sarfetmek salâhiyetini haiz değildir. Maliye Nazırı bile bizzat emir edemezdi. Onun için bir çok arkadaşlarımız buldukları yerden para alamadılar.

Sonra ikinci bir nokta masarifi zaruriye keyfiyeti takdiri bir keyfiyettir. Zaten efendim harcırah kanununda o kadar bol keseden atmasının sebebi masarifi zaruriyeden... Bir bayrak altında bir memlekette yaşadığımız halde harcırahlarda o kadar tefavüt var ki, ben de dahil olduğum halde vicdan azabı içinde eziliyoruz. En ufak bir misalini söyleyeyim. Bendeniz Alaşehirden geldim. Bana verdiler yüz lira. Bir arkadaşımız intihap edildi Kütahyadan zannederim ki yüz lira aldı. Bir arkadaşım Afyon Karahisardan geldi. On dokuz lira aldı. Halbuki Afyon Karahisar ile Uşak arasındaki mesafe ya yedi veya beş saat kaddır. Trenle arada tamam seksen bir lira fark ediyor. Uşak ile Alaşehir arasındaki mesafe yine beş saat ikimizin arasındaki... Adalet namına iş göreceğiz bizlerin kendi kendimize mahdut vaziyete girmesi muvafık değildir. O halde ne usul ve esas vazedelim ki harcırahlar mantıkî ve adalet dairesinde verilmiş olsun? Bunun için Kanunu Esaside kendimizi mebus gibi telâkki ettik. Kanunu Esasî Meclise iştirak eden zevata dört bin kuruş üzerinden harcırah verir. Eğer hakkalinsaf düşünürsek bugünkü züğürtlüğümüzle gayri mütenasip... Zâtîlilerine ufak bir misal söyleyeyim : Buradan heyeti temyiziyeye âza olarak tayin edilen zevatın, malûmu âlileri, maaşları yedi bin beş yüz kuruştur. Sivasa kadar harcırahı tesadüfen gördüm. 650 lira, maaşı (7 500) kuruş olan bir adamın harcırahı 671 liradır. Gidersek Oltiye, Batuma, Bayazıtta, bilmem dünyanın öbür ucuna değil harcırah bize hayvan araba parası olursa zannederim ki biraz ceplerimizi kabartacak bir para girecek. Bundan dolayı vicdan azabı duyacağız. O halde bendeniz ikinci bir nokta arzedeceğim : Harcırahı hak ve adalet dairesinde; ancak istihkak nispetinde verelim. Öyle arkadaşlarımız var ki Ankarada bulunuyorken mahallerinden gelmiş gibi harcırah alıyorlar. (*Gürültü, alan kim ise tayin edilsin sesleri*) Almıştır demiyorum, alması lâzımdır. Kanunen... (*Gürültüler*)

BİR MEBUS — Her kim dairei intihabiyesinden geldi ise ona verildi.

ŞEVKET B. (Devamla) — O halde bendeniz bu meseleyi yanlış işitmişim, tashihi ediyorum. Yokmuş demek, tashihi fikir ediyorum.

O halde efendim bu meselede harcırahın ita olunmaması keyfiyeti haksızlıktır. Fakat bu meseleyi de edeki kanuna göre yapmak mecburidir. Yalnız esas

olarak tutacağımız miktarı tespit edelim. Heyeti Muhtereme Mebusana diyelim ki içimizden muhasipler üç bin kuruş üzerinden ... kilometre üzerine bir zata kaç kuruş, faraza üç bin kuruş veya dört bin kuruş en mutedil hangisi ise... (*Gürültüler, harcırah kanunu vardır sesleri*) Beyim harcırah kanunu maaşa göre verir, bendeniz eshabı maaştan değilim. Eğer bizim harcırahımız aldığımız tahsisata göre meselâ yüz lira, Kanunu Esaside maaşımız 4 000 veya 5 000 kuruş diyor. 5 000 üzerinden o esası tutturarak herkes harcırahını almalı, fazla alanlar iade etmeli... O esası tutturarak bendeniz teklif ediyorum.

Sonra İstanbul Mebusanı arkadaşlarımızın tahsisatı meselesi... Şimdi zannederim ki bu meseleyi mevkii müzakereye koymak İstanbuldan gelen arkadaşlardan ziyade bize taallûk eder. Onun içindir ki bu şahsımıza ait olduğundan hafi celse aktettik. Efendim dünyada her şeyin ölçüsü ihtiyaçtır. İstanbuldan gelmekle bin iki yüz elli lira almakla o arkadaşlarımızın ihtiyaçlarını istihfaf etmek biraz insafsızlıktır. Sonra onları yeniden bir devrei içtimaiyeye iştirak etmişler gibi telâkki etmek bu da fazladır. Şimdi ciheti mantikiyesi, biz dört ay devam edersek alacağımız bin iki yüz elli lira şimdi onlar beş ay bulunursa yine bin iki yüz elli lira alacaklar. Onlar eğer bin iki yüz elli lirayı almışlarsa dört ay verecek olursak bizim sekiz aya mukabil aldığımızı onlar dört ay için almış olacaklardır. Yani bir hakikat meydana gelecek. Onun için bendeniz Heyeti muhteremeden rica ederim; o gibi zevata verilecek... Efendim katî olarak muayyen bir miktar olmasın o kadar olmaz yalnız onların geldiği zamandan itibaren, ki zaten pek azdır, yirmi beş otuz kişidir. Beher ay için sabit bir miktar tayin edelim. (*Gürültü, olmaz öyle şey sesleri*) İhtiyacını söylememek insafsızlığı gösterenlere karşı insafsızlık doğru değildir. Her birisinin cebinde para farzetmekte biraz insafsızlıktır. Muhtaçtırlar ve muhtacız. Cebimizde para yok iken zenginlik satmayalım. Fakat yağımızla kavrulmaya çalışalım. Bütün İstanbuldan gelenlerin aileleri oradadır. Bugün İstanbuldan gelmenin kaç kuruşa mal olduğunu gelenler bilir. Binaenaleyh aileyi getirtme, ailene para gönderme demek hiçbirimizin hakkı değildir. Yalnız dört ay için, nihayet beş ay için verilmiştir. O para ile bir sene bizimle beraber havayı geçininiz demek fazla insafsızlıktır. Onun için bendeniz tespit edilsin taraftarıyım ve fikrimde sabit kademim. O gibi zevata ilk devreye ait olmak üzere ayda sabit bir miktar verilmelidir. O sabit miktarı bendeniz teklif ediyorum. Vaziyete nazaran yüz lira verilsin. Herhal-

de yüz lira... Fakat yüz elli lira olabilir, o başkadır.

BİR MEBUS — Mebuslar ailesini getirecek olursa onlar da aile harcırahı alacak mıdır?

HAKKI HAMİ B. — Efendim, takrirlerin münderecatında iki mesele var. Bu en ziyade nazarı dikkate alınacak olan İstanbuldan gelen rüfekayı kirama aittir. Bendeniz uzun uzadıya münakaşata meydan verildiğini fazla buluyorum. Ortada bir kanun var, bir Meclisi Müessesan ve Mebusan; ne olursak yine Millet Meclisiyiz. Millet Meclisinin de harcırah ve tahsisatı İstanbul Meclisi Mebusanının kabul ettiği tahsisattır. Onlar öteden beri ne şekilde alıyorlarsa o şekilde almamız lâzımdır. Ancak rüfekayı kiramın almış olduğu harcırah arasında (tefavüt bulunduğu) (1) hiç şüpheye mahal yok. Bunun ikmalise Maliye Vekâletine ait bir şeydir. Rüfekayı kiramdan tahkik eder, kaç kuruş almış ise tayin eder, ona göre muamele yapılır. Fazla alınmış ise istirdat edilir.

Diğerine; İstanbuldan gelen rüfekayı kirama gelince : Bunlara ikinci bir tahsisat vermek doğru olmaz. Fakat yalnız düşününüz ki bu zevatı kiram buraya niçin gelmiştir? Ve buraya niçin geldik? Neden harcırah istiyoruz? Eğer biz buraya geldiğimizden dolayı ve hatta noksan verildiğinden dolayı ikmalini istiyorsak herhalde rüfekayı kiramın da her türlü masarifi zaruriyeyi kabul eylemesi lâzımdır. Belki bunların içinde ne suretle kaçmıştır bu ... ve şüphesiz hiçbir arkadaş fazla sarfettim demeyecektir. Doğrusunu söyleyecektir. Masarifi zaruriye gibi biz alıyoruz. Çünkü İstanbuldan buraya gelmiştir. Bu efendiler de bizden harcırah istemeye ve biz de harcırah vermeye İstanbuldan buraya kadar sarfettiği masarifi... (*Gürültüler*) Efendim rica ederim, İstanbula kadar harcırah aldı amma gelinceye kadar harcırah almadı. Fakat İstanbuldan tekrar Ankaraya geldiği için.. Bir hakikatı tespit edeceksek filhakika İstanbulda bin iki yüz elli lira bir tahsisat aldılar. Amma bu tahsisat ihtiyacına ve sonra buraya gelmek için sarfeylediği miktara tekabül eyledi mi?.. Emin olunuz bendenizin kanaatine göre sülüsünü bile tutmamıştır. Şu halde bin müşkülât içinde buraya böyle fevkalâde bir zamanda hayatını feda ederek buraya gelen bir efendiyi açlığa mahkûm mu edelim? Eğer adalette öyle bir şey varsa, yemeksizin, içmeksizin yaşamak imkânı mevcut ise böyle bir karar verelim. Bir sene yemeyeceksiniz, kendileri buraya çıkmıyor diye, bir şey söylemiyor diye haksızlık etmeyelim. Rüfekayı kiramı açlığa mahkûm etmekten başka bir şey yapmaz. Parası olan vardır, olmayan vardır. İçlerin-

de öyle efendiler var ki maskatiresi istilâya uğramış, bütün serveti yağma edilmiş. Bu yağmaya maruz kalan kimsenin karnını doyurmaz, biz para vermez, memleketten bir şey getiremez ise, bu ne yer, ne içer? İnsaf mı bu? Ya intihar eder, ya vazifeyi bırakır gider. Yani bunu munsifâne tetkik etmeli. Bu, harcırahtan daha mühimdir.

DOKTOR MAZHAR B. (Aydın) — Bendeniz harcırah meselesinde arkadaşlarımızın düşündüğü gibi (düşünmüyorum.) (2) Bu millet heyeti temsiliyenin cemini ilân eylediği zaman masarifi zaruriye tabirini sarahaten beyan etmiştir. Denizli ve Aydın livaları tamamen bunu böylece kabul etmiş, belediye heyeti ve heyeti müfettişlerden mürekkep bir heyet takrir etmişti. Aydın namına 75 lira vermiştir. Taviz değil esasen... Harcırah nizamnamesinin oldukça kabarık bir şekil aldığı zaman benim de iştiham kabarmış. Fakat onu, harcırah nizamnamesini burada mevzu bahis etmektense Vandan yahut Muştan gelenlerin hakları ne ise tetkik ederek yani masarifi zaruriye itibariyle hakiki ihtiyaçları ne ise (tesviye etmek iktiza eder. Ancak bu şekilde madelete muvafık bir) (3) hareketi yapmış oluruz. Her dakika Meclisimiz eski meclis gibi olmadı. Bazan nizamnameye tabi ve bazan gayri tabi olduk. Bazan eski kanunlarla bağlı olmadığını söylerken bu para meselesinde harcırah kanununa, nizamnamesine istinat etmek istiyoruz. Efradı tahsisat meselesinde bendeniz İstanbuldan teşrif eden arkadaşlarımızı ikiye ayırıyorlar gibi görüyorum. Vakıa Divanı Riyaset bunlar hakkında sarahaten bir şey söylemiyor. Öyle hissediyorum ki ikiye ayrılıyor. Badelfesih, kablelfesih... Evvelâ badelfesih, kablelfesih halini kabul etmek feshi kabul etmek gibi olur. Biz zannediyorum ki İstanbul Mebusanının feshi doğru değildir. Biz esasen feshi kabul etmiyoruz. Onun için badelfesih gelenlere o kadar kıymet vermiyoruz. Onları takdir etmek istiyorsak, onların fedakârlıkları nakit ile ölçülecek gibi değildir. Esasen Meclisi Mebusan feshedilmezden evvel Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankaraya davet edilmiş idi. Bu davete icabet ederek vaktinde kaçabilecekler geldiler. Müddetini ikmal edemeden buraya gelmiş oldukları için ikinci bir devre (intihap edilmiş değillerdir.) (4) Fakat tamamen bunları ikinci bir tahsisat vermeksizin sene nihayetine kadar tahsisatsız bırakmanın pek de doğru olmayacağını görüyorum. İkisinin ortasını bulmak lâzım. Bendeniz öyle zanne-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

diyorum ki lüzum, ehemmiyet ve mübremiyetine binaen İstanbuldaki Meclisin ayrıca daha bir müddet müddeti temdit edilmiş gibi kabul edilerek Kanunu Esasinin kabul eylediği veçhile mahiye dört bin kuruş zannedirim bir şey veriyorlardı, bu şekilde bir para vermek doğrudur. Yoksa gelecek kânunusanide bu şekilde bir tahsisat vermek kabildir. Fakat hakikaten yeniden 1 250 lira vermek müsavatsızlık olur.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim benim fikrimce mesele üç şekildedir. Birisi vilâyatı şarkiyeye mebuslarına ait husus; en evvel düşünülecek. İdare memurlarından Suat Beyefendi arkadaşımız söylediler ki vilâyatı şarkiyeye mebuslarından bir kısmı tahsisatlarını alamadılar, harcırahlarını alamadılar. Çünkü sebep meydandadır. Kimisi iki ay, kimisi üç ay sonra geldiler ve o müddet zarfında da burada tahsisat kısmen verilmeye başlanmıştır. Binaenaleyh Heyeti İdareden rica ederiz ki aradaki müsavatsızlığı izale etsinler ve vilâyatı şarkiyeden gelen arkadaşlarımızın istihkaklarını diğerlerine verildiği miktara iblâğ etsinler. Bu bir vecibedir şüphesiz.

İkinci cihet, harcırah meselesi, bu sarihtir. Ancak İstanbuldan gelen mebuslar için de harcırah iki... Meclisin feshinden sonra İstanbuldan hareket edenler bir kısmı kablifesh yola çıkanlar ... Birinci kısım kablifesh gelenler harcırahlarını alacaklardır. Eğer almamışlar ise diğerleri almışlarsa ki aldıklarını feshinden evvel almışlardır. Gazetede gördük, bu da gayet basittir. Bunu Divanı Riyaset pek güzel halledebilir. Ancak burada İstanbul mebuslarından olup da bizim Meclisimize gelen zevat burada bizim Meclisimize iltihak eden arkadaşlarımıza ... Çünkü kendileri üç buçuk dört ay kadar İstanbulda kalmışlar ve esasen haklarını orada almışlar, müddeti içtimaiyelerini orada ikmal etmişler... Şimdi on iki ay da burada o para ile çalışmalarını ... İstanbuldan gelenlerin muhaceret görmüş oldukları... daha fazlası, ne kadar ağır bir şeydir. Alehusus teeddüp ediyoruz ki.. hepimiz biliyoruz ki burada alınan tahsisatla hiç kimse geçinemez. Böyle fakir bir milletin vekilleri daha fazlasını istemeyi muvafık görmezler. İstanbul mebuslarının hakkını teslim ederiz. Ayı bir şeydir, ayı bir meclistir. Burada paralarını almalıdırlar.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Arkadaşlar, bahsi namahdut bir surette uzatmaktan bilmiyorum ki (ne faide memuldur.) (1) Dr. Suat Bey, kendileri esbabını izah ettikleri veçhile müsavatsızlık olmuştur. Fakat bu müsavatsızlık mültezem değildir. Doğrudan doğruya tediyyatın ceste ceste olması bir

neticedir. Demek Meclisi Âlinin mütalâasıyla arkadaşımızın mütalâası arasında Heyeti İdare namına söz söyleyen arkadaşımız tediyyatta bir tefavüt hâsıl olmuş ve bu tefavütün (izalesi elzemdir, matluptur. O halde ne yapalım? Bendenizin düşündüğüm mevzuu iyice müteşettit bir şekil almıştır. Arada bir de harcırah meselesi vardır. Bunları hal için (mevzuu teşettütten kurtarmak, bunları ayrı ayrı karara bağlamak lâzımdır.) (2) İstihkaklar ayrı ayrı alınmış, bazan hiç alınmamış, bazıları hiç almamış. Aramızdan tefrik edelim iki üç kişi, bütün bu işi on beş gün zarfında bitirip on beş gün sonra kim fazla almıştır, kim eksik almıştır, kim ne almıştır; bunu halletsin, Meclise arzetsin. Bu suretle mesele halledilsin. Bir de İstanbuldan gelen mebuslar hakkında bendenizin küçük bir mütalâamı ilâve edeceğim. Zannedirim, İstanbuldan gelen arkadaşlar yeniden bir devrei içtimaa dahil olmuş gibi yeniden tahsisat isterlerse fahiş bir haksızlık etmiş olurlar. Ümit ediyorum burada içtimadan üç dört ay evvel içtimaa başlamış arkadaşlarımızın eğer buradaki zevat ile beraber aynı para ile on iki ay üzerine para verilmiş olacaktır. Yalnız sene üzerinden taksim ettikten sonra bunlara dört yüz lira vermek kâfidir. On altı ay ve on iki ayın farkını gözettığınız gibi zannedersen harcırah kararnamesini tatbik etmek bütçe meselesini esasından sarsacaktır.

REİS — Efendim; Divanı Riyaset bu mesele hakkında izahatta bulunacak.

Divanı Riyaset bu harcırah meselesini tetkik etti. Netice müzakeratın arzına da bendenizi tevkil etti. Refik Şevket Bey biraderimizin dediği gibi, harcırah (mevzuu, tatbikatta zuhur eden birtakım hadîsatın ilcasıyla;) (3) esbabı mucibede vardır, müsaade buyurulursa arz edeyim; bir mesele oluverdi. Binaenaleyh Divanı Riyaset harcırah nizamnamesinin tatbik edilmemesi lüzumuna kani oldu. Buna da lüzum vardır. Herhalde masarifi zaruriyeyi bu Meclisten daha (daha iyi bir şekilde mahallî takdir eder.) (4) Arkadaşlardan birinin; Mazhar Beyefendinin buyurdukları veçhile telgrafnamede bir kayıt var, masarifi zaruriye ve harcırahları mahallerince takdir ve ita edilecektir. Binaenaleyh her yer masarifi zaruriyeyi bu Meclisten daha ziyade takdir salâhiyetini haizdir.

BİR MEBUS — Etmemişlerdir efendim.

REİS — Etmemişler ise müsaade buyurunuz arz edeyim. Böyle bir masarifi zaruriye takdir edilmiş de tamamen tesviye edilmiş ise ortada münazaa ve münakaşa yok. Eğer takdir edilmiş de tesviye edilmemiş ise Divanı Riyaset bunu ita edecektir. Eğer tesviye edil-

memişse veyahut böyle alelhesap suretiyle (tediyede bulunmuş ise) (5) bunun takdiri lâzımdır. Takdiri ya Riyasete havale edersiniz yahut bir heyet intihap buyurursunuz. O her vilâyet için... (*Gürültüler*) Harcırahla masarifi zaruriyeyi takdir eder. Biz mebusluğu kabul etmekle takdir edilmiş olan masarifi zaruriyeyi kabul eylemişiz, demektir. (*Kim dedi sesleri*) Kimse demedi. Bize dediler ki, mahallerince masarifi zaruriye tayin eyleyecek ve ita kılınacak. Binaenaleyh isterseniz bu takdiri masarifi keyfiyetini Divanı Riyasete havale buyurursunuz, o tetkik eder. Bundan başka rüfekayı kiramdan bazıları mahallerince takdir edilen masarifi zaruriyeyi heyeti idareye bildirmek icap ederken idareye gelip söylememiştir. Ne kadar almışlardır, ne kadar para alınmıştır. İdare memuru bey gelir, şimdi kimlerin bildirmediklerini söyler. Bunu da idareye söylemelerini rüfekayı muhtermeden rica ediyoruz.

Müracaat etmeyen zevât müracaat ederek ne kadar para almışlardır, ne kadar karar verilmiştir ve ne kadar alacakları vardır. Bunu idareye bildirsınler.

Sonra İstanbuldan gelen mebusini kiramın harcırahlarına mahsuben iki yüz lira verilmiştir. Tensip buyurursa heyeti muhteremeniz bu iki yüz lirayı tesviye ederiz, bu iş biter. (*Gürültüler*) Bundan başka bendeniz.. (*Gürültüler*)

BİR MEBUS — Vandan gelen almasın, İstanbuldan gelen iki yüz alsın...

REİS — Bendeniz şahsen teklif ediyorum. Divanı Riyaset namına değil tabii.. (*Gürültüler, olamaz sesleri*)

BİR MEBUS — Reis Bey bunu bir şubeye havale ediniz, bitsin efendim. (*Gürültü*)

KÂTİP — Efendim müzakerenin kifayetine dair bir taktir var. Gümüşhane Mebusu Hasan Beyin taktiri...

HAMDİ B. (İzmit) — Bendeniz bu etrafında münakaşa ettiğimiz meseleyi dörde taksim ediyorum. Birincisi Meclisin devrei intihabiyesi kaç ay olacak? Meclisin küşadında bir kararımız vardı. Bu Meclis sulhün aktine kadar devam edecekti. Fakat sulh ne zaman olacak tabii bunu tayin etmek mümkün değildir. Sulhün aktine ve vatanın tahlisine kadar bu müddet devam edeceğine kabul ettikten sonra biz esasen Kanunu Esasî mucibince dört sene olması lâzım gelen (devrei intihabiyeyi ikmal edecek değiliz. Muahedenin;) (1) dört ayda değil, belki dört haftada aktedileceğine kaniiz, belki biz memleketi dört haftada kurtaracağız. Bu Meclis kendi kendine inhilâl ve in-

hidam mı edecektir? Yani milletin ve memleketin bu Meclise ihtiyacı kalmayacak mıdır? Muhterem bir arkadaşımızın da buyurduğu gibi, devrei içtimaiyenin tespiti lâzım gelir.

REİS — Bugün tahsisat ve harcırah meselesidir efendim.

HAMDİ B. (Devamla) — Harcırah meselesi... Meselâ dört ay itibariyle âzayı muhtereme 1 250 lira mı alacaktır. Sekiz ay serbest kalan âzayı muhtereme serbest kalarak çalışır, vekâlet yapar, bilmem ne yapar. Kendi maişetini temin eder. Dört aydan fazla devam ettiği takdirde 1 250 lira kifayet edecek mi etmeyecek mi? Sonra harcırah meselesi için - efendiler âzayı kiramın intihabı hakkında vaktiyle heyeti temsiliyeden vilâyata vukubulan tebligatta âzanın muhasasatı Meclisçe takdir edilecek, (harcırah ve masarifi zaruriye) (2) mahallî hükümetlerince takdir ve tesviye edilecektir, deniyor. Hatta bazı yerlerde hükümet, bazı yerlerde müdafaai hukuk, bazı yerlerde belediyelerden deniyor. Bu tabirden maksat nedir? Bunun için bazı yerlerden maliyeden, bazılarından belediyeden... Öyledir. Efendim müsaade buyurun, hatta meclisi beledi ve idarenin ve müdafaai milliyeye heyetlerinin müçtemi bir halde verdikleri kararda yüz elli lira takdir etmişlerdi. Almadım, istiksar ettim, yüz lira aldım. Şimdi harcırah kararnamesine tevfikan verilebilir mi, verilemez? Çünkü harcırah kararnamesinin bir iki maddesine deniliyor ki; Askeri harcırah kanununun dairei şümüli dahilinde kalan memurin... Binaenaleyh burada mebuslar mezkûr değildir. Eğer harcırah kararnamesine tevfikan vermek istiyorsak yeni bir zeyil yapmak lâzımdır. Bendeniz diyorum ki, ayrıca bir madde müzeyyele yapmak lâzım gelir.

Memur isek pekâlâ.. (*Kanunu Esaside var sesleri*) Sonra yine harcırah kararnamesinin ikinci maddesi diyor ki; mahakim ve (müddei umumilik) (3) kariyle izam edilenlere mezkûr harcırah kararnamesi (ahkâmınca harcırah ödenir.) (4) Bir madde müzeyyele yapmadıkça bu fasıldan da ödenemez.

SİVEREK MEBUSU — Meclisin sıfatı Büyük Millet Meclisi.

HAMDİ B. (Devamla) — Bir madde müzeyyele yapmak lâzım gelir. Değilse mahallerinden ne suretle (ödeneceğinin karara bağlanması icap eder.) (5) Hükümet esasen maaş olmadığı için âzanın matlubatı-

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tafatımdan eklendi. M. Ünver

nı defaten vermeye mecburdur. Bunların hiçbirisi mevzu bahis edilmez. Şimdi son söz olarak vaziyeti maliyemiz itibariyle defaten vermek mümkün değildir ve müddeti içtimaiyemizi tayin etmeden biz ne tahsisat ve ne de harcırah meselesini halledemeyiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim, evvelâ arkadaşlarımdan bir ricam var : Bizimle eski arkadaşlar arasına fit sokmayınız. Demin söylenildiği üzere Meclisin sed ve bent olunmasından sonra kaçtım. Rica ederim, bu sözlere dikkat edilsin, iyi değildir. Heyeti İdareyi Divanı Âliye bile sevk ettiler. Fakat zavallı ... Kâtip beylerin ellerinden sorarsa. Bizler bile tetkik ve tetebbüe muhtaç bulunuyoruz. Bir saatte beri zil çalıyor da şurada şubelerden buraya gelen yok. Harcırahlarına veyahut tahsisatlarına dair bir şey söylemeyeceğim. Çünkü ben o taraftan bulunuyorum, biraz da züğürtlüğüm var. İhtimal kendime göre bir teklifte bulunacağım. Devrei intihabiye yok. Meclisin son günü hangi gündür, onu bilen de yok. Eğer biz ve yeni arkadaşlarımız 1 250 lirayı alırlar da yarın sulh olursa o 1 250 lira pek fazla olacak. Eğer iki sene devam edecek olursa o vakit o müddet üzerinden yapacağız.

Binaenaleyh teklifim efendiler bin iki yüz elli yerine yüz lira alırsınız, alırız demiyor. Bu şartla ki vazife başında (vazifede kalacağımız müddete göre) (6) kistleyevm icra edilecektir. Bunu, vicdanımın en derin köşesinden samimane bir teklif olmak üzere arz ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Demin Suat Beyefendi buyurdular ki, Meclisi teşrif eden âzayı kiramdan bir kısmı Divanı Riyaset henüz tahsisat meselesiyle uğraşmazdan evvel Maliyeden para almışlar... Bundan malûmatım yoktur. Divanı Riyaset vazifeyi deruhte etmeden evvel ve âhir heyeti kirama, âzayı kirama dört yüz lira verildi. Hazır bulunan âzayı kirama ve 23 temmuzda tekrar üçer yüz lira daha verilecektir. Madem Divanı Riyasetin vazifeye başlamazdan evvel evvelce verilen paradan malûmatları yokmuş, dört yüz lira verilmiş üçer yüz lira daha alınacak. Yedi yüzer lira demek oluyor ki, hesap edilirse hemen hemen muhassasatlarını kâmilten almış olacaklardır. Bendenizin maruzatım evvel emirde Divanı Riyaset Maliyeden para alan arkadaşların bir defterini istesin. Sonra Divanı Riyasetten para alanlar, alessiyan, verilmek üzere tespit edilsin.

Harcırah meselesine gelince; Heyeti Temsiliye evvelce her sancaktan beşer kişi intihabına dair verdiği telgrafta Müdafaai Hukuk Cemiyeti, müntehibi sâ-

niler, belediye ve idare meclisleri birleşerek bunların harcırahı ve masarifi zaruriyesi de bu heyet tarafından takdir edilecektir deniyordu. Bu heyet hem intihap icra etti ve aynı zamanda masarifi de takdir etti. Her sancaktan intihap olunan ve Ankara'ya izam edilecek zevatın harcırahları kanununun madde müzeyyesininin fıkrâi ahiresi mucibince verilsin denildi. Hatırımda böyle kaldı. Kararnamenin o fıkrasına bakıldı. Harcırahı bir memurine ve bir de maaşa göre meselâ biz dairei intihabiyemizden altı bin kuruş aldık. Hesabıma nazaran yüz lirayı geçiyordu. Şu halde verilen harcırah avans suretiyle oluyordu. Mahaza alınan harcırahlarla buraya pek güzel surette geldik. Bendenizin rüfekayı kiramdan istirhamım, eğer mahalli intihaptan para almaya buraya gelmiş olanlar varsa bunların harcırahı verilmeli. Yoksa daha fazla masraf etmişler varsa daha fazla harcırah istemek suretiyle hazineyi izrar etmemelidir.

HAKKI HAMİ B. (Sinop) — Efendim ikinci defa Heyeti Celilenizi tasdia bendenizi sevkeden keyfiyet, malûmu âlileri, Heyeti Temsiliyenin vermiş olduğu emir üzerine mahallince masarifi zaruriyenin verilmesi yolunda bir kayıt konulmuş ve o tarzda muamele yapılmıştır. Binaenaleyh kanuna tevfikeyi muamele doğru değildir. Muvafık değildir, buyurdular. Bendenizin bunu telif etmek üzere bir kanaatim var, onu arzetmek istiyorum. Eğer Heyeti Temsiliyenin bu tebligatını karar mahiyetinde telâkki ediyorsa Meclisi Âli bunu tasdik eder. Ve onun tarihi tasdikinden itibaren harcırah kararnamesine bir zeyil yapar. O vakit ortada milleti temsil eden diğer resmî bir hükümet bulunmadığı cihetle, Heyeti Temsiliyenin bu emrini bir karar veya emir tarzında telâkki etmek muvafık olur. Çünkü Meclisi Âlinin tasdiki ile bu ihraz eder.) (1) Kanun mahiyetini haizdir. Meclisin küşadında kanun olarak veyahut alelade bildiğimiz bir emir âdeta bir sultan tarzında farzedeceğiz.

Harcırah kararnamesine bir zeyil yapar bütün memurine de teşmil edilir. Yoksa mebusan için bittabi bu bir defa nazara çarpıyor. Üç yüz kişiye birden harcırah nizamnamesine tevfikeyi (harcırah verilemez.) (2) Eğer kanunu keyfe göre tefsir edersek o kanun değildir. Eğer biz her türlü teşebbüslerimizde muvafak olmak istersek kanunu emri ilâhi gibi telâkki ve ona şiddetle merbut olalım. Yoksa hoşumuza giden ciheti şöyle kabul edelim. gitmeyenleri şöyle... Bu, felâkettir. Bir milletin mirâtı, kavaninine olan, hürmetidir. Eğer kanun keyfe göre tefsir edilecek olursa başka bir mana vermek lâzım gelir. Eğer bu harcırah kanunu mucibince yapılacaksa, cidden harcırah ka-

rarnamesine tevfiikan harcırah vermek (isteniyorsa bir zeyl çıkarmak mecburiyetindeyiz. Bahusus) (3) bugünkü müzayakai maliye malûmunuzdur. O kanun mevcut iken kanun haricinde muamele edemez. Yoksa emre tevfiikan tadil edelim o tarihten itibaren bütün memurlara teşmil edelim. (*Doğru sesleri*)

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendim bendeniz İstanbuldan gelen mebusların tahsisatından bahsetmek istiyorum. Buna ait arkadaşlarımız bir takım mütalâat dermeyan ettiler. En nihayet rüfekamızdan Hamdullah Suphi Bey bir sureti hal teklif ettiler. Bendenizce Meclisi Mebusanca veyahut Meclisi Millice her şey kanunî olmalıdır. İstanbuldan gelen mebusların harcırah almalarına kanunen mesâğ varsa o başka. Ama bankada olduğu gibi idarei maslahat yollu idare ediverelim, (demek olmaz.) (4) Binaenaleyh evvel emirde Heyeti Muhtereme İstanbuldan buraya gelen mebusların tahsisat almaya hakkı kanunileri var mı, yok mu? Bunu tayin buyurmalıdır. Bunlar mevzubahs değildir. Hakları yoksa bir para almazlar. Şimdi mebusların hakkı var mı, yok mu? Bu mesele aynı cihetten düşünülüyor. Bendeniz kendi noktai nazarımı söyleyeceğim, musip olabilir, yanlış olabilir.

Bir defa biliyorsunuz ki İstanbulda içtima eden Meclisi Mebusan teşrinisanide başlayan devreye mahsustur. Fakat memleketimizin hali malûm. Kış olmak itibariyle bir çok mebuslar gelememiş haddi nizamı olmadığından Mecliste içtima (aktedilememiştir.) (5) Meclisin sed ve bendine göre de Kanunu Esasidaki tahsisat ne aylıktır, ne seneliktir. Fakat doğru dan doğruya bir devrei içtimaiye vardır ki, dört ay zarfında vazifesini ifa edemezse bir veyahut iki ay temdit edilebilir. Şimdi bu Meclis öbür Meclisin devrei mütemmimesini ikmale memur mudur, değil midir? Bunu anlamak lâzımdır. Ne üç gün kalmıştır, ne bir ay kalmıştır. Memur bir Meclis midir, değil midir. Bence bu Meclis bir Meclisi Mebusan değil, yeni bir devrei içtimaiye küşat ediyor. Bidayette bu Meclisin bir kararı vardır. Bunu anlatmak istiyorum. İstanbuldan gelen mebuslar Meclisin âzasıdır ve buna karar verilmiştir. Âzalıkta müşterek olunca hukuk ve vazifte de müşterek olması lâzım gelir. Hakkı kanuniyi tespit etmek lâzımdır, kendim de dahil olduğum halde söylüyorum. Hamdullah Suphi Beyin teklifi gibi bunlar mevzubahs değildir. Eğer ihtiyaçları varsa tahsisattan verilsin, bana kalırsa devrei içtimaiyesini ikmal etmiştir ve ona ait tahsisatını almıştır. Bunda bir de mantikî düşünmek lâzım ge-

lirse, kendi hesabıma söylüyorum, benim kendimin ve ailemin buraya nakli bin lirayı mütecevazdır. Onun için rica ederim, verilen ve verilecek para istiksar edilmesin. Eğer verilecek para az olsa idi düşünülmezdi. 1 250 lira olunca... Onun için tekrar ediyorum, Dersaadetten gelen mebusların para almaya hakkı kanunisi var mıdır, yok mudur? Velevki yüz lira velev ki bir lira; evvelâ tespit edilsin.

MUSTAFA B. (Karahisarî Şarkî) — Rüfekayı kiramdan bazıları; mahallince mebusların masarifi verilmiştir, daha fazla verilmeye lüzum yoktur, buyurdular. Bendeniz zannederim ki bu gibi harcırahlar elbette bir kanuna istinaden veriliyor. Her yerde bir gûna takdir doğru değildir. Bahusus bütün memurine mahsus olmak üzere harcırah kararnamesi var. Bütün memurine verilen paralar onlara münasip görülüyorsa mebuslar daha mı küçük görülüyor ki bundan daha dün derece harcırah verilmesi tasavvur ediliyor? Başka bir takdir aranıyor?

EMİN B. (Bursa) — Mebuslar memur değildir.

MUSTAFA B. (Devamlı) — Memur kadar hay-siyet ve ailesi yok mudur? Bu cihetten memurlardan daha fazla olduklarına binaen (evleviyetle mebuslara da harcırah itası iktiza eder.) (6) Biz memurlara te-fevvük daiyesinde bulunmuyoruz. Kendimiz hakkın-da da onlara verdiğimiz surette harcırah kararnamesinin tatbikini istiyoruz. Buna da muvafakat etmeme-yeye başka bir sebep yok. Evet bazıları yakın yerler-den çok harcırah aldıkları için doğruca harcıraha vermekten çekiniyorlar. Bu husus bir kaç defa kilü-kali mucip oldu. Hatta ben muhasebe memuru Ata Beyden işittim ki, uzak yerden gelenler ziyan ettiler, yakından gelenler kazandılar. Az harcırah alanlar ziyan ettiler diyordu alenen. Bunu inkâr mı edecekler? Binaenaleyh memurlardan daha dün bir sevi-yede tutulmamak için, bununla beraber mebusini ki-ramın ihtiyaçları da olacağı için harcırah kararnamesine tevfiikan verilmesini teklif ediyorum.

İkinci; bazı rüfekayı kiramın tahsisatları tamam verilmiş, bazıları az verilmiş. Bunlar rivayet olunuyorsa da bizzat malûmumuz değildir. Buna dair bir şey söylemek (için tetkikatı lâzimenin icrası icap eder.) (1)

Mebusların tahsisatı esasına gelince : Efendiler; böyle alelamya çalışmak olmaz. Biz buraya müddeti içtimain ve tahsisatın ne olduğunu bilerek gelmedik.

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler ta-rafımdan eklendi. M. Ünver

Müddeti içtimamızı da bilerek gelmedik. Gelip de Mecliste bir karar verecektik. Bugüne kadar geldiğimiz gündenberi bir karar ittihaz edilmedi. Mebus olarak gelenler eğer mebus addolunuyorsa mebus olanlara zaten kanun var.

Meselâ bir devrei içtimaiye için tahsisat olarak bin iki yüz elli lira verilmiş nitekim İstanbul mebusları o hesaptan tahsisatlarını almışlardır. Bir de bu Meclise fevkalâdelik ilâve ediliyor. Mebusluktan fazla vazife var. Fakat demiyoruz ki onlardan fazla bir tahsisat alınsın. Onlar dört ay ile hizmete memurdu. Bizimki bilâ müddet. Onun için bu Meclisin halini ona kıyas etmek doğru olmaz. Ancak bu Meclisin edeceği hizmete göre senelik hesabıyla mi, aylık mı yaparsınız... Yoksa tabii aylık olmayınca doğru olmaz. Çünkü müddeti malûm değil. Bu heyetin muhassasatı evvel emirde tayin ve tahsis edilmelidir. Yoksa ne söylesek faidesizdir.

SÜRURİ EF. (Karahisar Şarkî) — Bendeniz ilk defa Meclisi Âliye iştirak ettiğim zaman âzayı kirama, mebusan tahsisatı kadar tahsisat verilmesi tahtı karara alınmıştı. Mebusanın müddeti içtima malûmu âliniz dört ay. Bendeniz de o manayı vermiştim. Fakat ahiren bu fikrimin doğru olmadığı anlaşılıyor. Binaenaleyh o kararımızın pek müphem olduğu anlaşılıyor. Çünkü müddeti içtima taayyün etmezse tahsisat taayyün edemez. Onun için müsaade buyurursanız kanunu esasının o maddesini okuyacağım. Tabii tahsisat hakkındaki maddesini. Verdiğimiz meal ve manası ne imiş anlaşılın. (Kanunu Esasının 77 nci maddesi okundu.) Şimdi demek ki Kanunu Esasının bu maddesi, evvelki maddede dört ayı on gün tecavüz ederse şehri beş bin kuruş maaş verileceği muharrer idi. O madde tadil edilmiş ve bu şekle konulmuştur. Fakat malûmu âliniz öyle sekiz ay temdit olmaz. Bu hiçbir parlamentoda görülmemiştir. Temdit bir ay, nihayet iki ay olur. Binaenaleyh mebusana verilen tahsisat dört ay içindir. Ve nihayet altı ay için olabilir. Efendim fevkalâde içtima bu manaya gelir... Bendeniz kısa bir tarik arzedeceğim. (Gürültüler) Karargir olan 1 250 liranın altı aya mahsus olduğuna ve müddeti içtima altı ayı tecavüz ederse her ay için iki yüz lira verilmesine... (Gürültüler) Rica ederim sözümü kesiyorsunuz... Nasıl olur?.. Bir daha arzedeğim. Evvelce verdiğimiz kararın altı aya maksur olduğuna bir karar verilsin. Yani altı ay geçtikten sonra şehri yüz elli lira addedilsin. Sonra buyuruyorlar ki - müsaade buyurun - Maliyemizin vaziyeti düşünülüyor. Efendiler Maliyemizin vaziyeti-

ni fakir düşünenlerdenim. Fakat biz buraya ne maksatla toplanmış isek onu selâmetle ifa edelim ve Cenâbı Hakkın avnû inayetiyle mülk ve milleti matlup ve maksut olan noktai istiklâle isal edelim, muvafakiyetle, hatta kanla olsun isal edelim. Millet bu parayı bize çok görmez. Efendiler görmez. Yoksa biz şimdiye kadar yaptığımız gibi böyle kilü kal ile millete hoş görünmek için öyle lâfzen muhabbet satmakla milletin teveccühünü kazanamayız. Böyledir. Yüz elli lira bir Millet Meclisi âzasına çok değerlidir. Yoksa taş mı yiyor efendim. Öyledir efendim öyle. Beyhude sahte vekârlık yapmayalım efendiler.

Bir de efendim harcırah meselesi; bunu kısaca arzedeceğim. Sözümde bir şey yok ki efendiler, tabirde katiyen bir şey yoktur. Bendeniz dediğimi bilenlerdenim. (Devam sesleri) Harcırah meselesine gelince... Efendiler bendeniz böyle gürültüler içerisinde söz söyleyemiyorum. İsterseniz bırakayım. (Devam) Harcırah meselesine gelince... Gerçi heyeti temsiliye verdiği emrinde mahallerince takdir olunsun masarifi zaruriye denilmiş idi. Fakat efendiler yapılan takdirler arasında bir nispet yok. Ne gibi efendim? Misal olarak arzedeğim. Heyeti temsiliyenin emriyle livaların emrine verilmişti. Bizim memleketimizde buna katiyen karar verilmedi. Karar verilmek üzere iken vilâyetten bir emir geldi ki âzalara yüz yirmi beşer lira veriniz, bendeniz tekrar ediyorum. Süleyman Sırrı Beyin sözünü tekrar ediyorum, sahte vekârlık yapmıyorum. Yüz yirmi beş liranın Ankaraya kadar idare etmeyeceği ve servetim kifayet etmediği için masrafı temin için nihayet vilâyet heyeti merkeziyesine müracaat ettik. Tekrar vali paşa yazdı ki üst tarafı burada verilecektir. Hemen hareket etsinler. Yetmiş beşer lira da Sıvasta verdiler. Minhayselmecmuu iki yüzer liradır. Sıvas âzaları arkadaşlarımıza da ikişer yüz lira verilmiş. Karahisarla Sıvasın arasındaki mesafe nerede kaldı? Misal olarak arzettim. Bu böyle. Eğer bu masarifi zaruriye ve mahallerinin takdiri nazarı itibare alınırsa Kanunu Esasının okuduğum maddesinin o fıkrasını mamulünbih turalım. Harcırah karnamesine tevfikân ve şehri dört bin kuruş maaş itibariyle harcırah verilmesine karar verelim.

SÜLEYMAN SİRRİ B. (Yozgat) — Aldığınız para kâfi gelmedi ise ne kadar sarfettiniz?

SÜRURİ EF. (Devamla) — İki yüz liranın ademi kifayetini iddia etmiyprum efendim... Siz ne kadar sarfettiniz?

REİS — Şahsi görüşmeyiniz efendim.

SÜRURİ EF. (Devamla) — İstanbuldan gelen mebuslara gelince bu bapta fikrimi de kısacık arzedeceğim. Orada alınan tahsisat burada mevzubahs edilmezse diğer âzayı kiram hakkına ne karar veriliyor onlar hakkında da aynı karar verilir. Buyurdıkları gibi on iki ay, on altı ay mevzubahs olmasa... Üç noktada fikrimi arzettim. İster fikrimi kabul ediniz, isterseniz etmeyiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; harcırah ve muhassasat hakkında dermeyan edilen Kanunu Esasinin muaddel 76 ncı maddesi gösterilmektedir. Büyük Millet Meclisini teşkil eden âzayı kiramın milletçe intihabına karar verildiği zaman kavanini mevcude Kanunu Esasî tatbikinden ve mamulünbih olmaktan menedilmiş bir halde idi. Meclisi Âliniz elde mevcut olan Kanunu Esasiye göre teşkil edilmemiştir. Yapılan intihap elde mevcut Kanunu Esasî icabından değildir. Binaenaleyh o dakikadaki icraatın bütün safahatını, o dakikada kabili icra olmayan bu kanuna istinat ettirmek bilmem ne dereceye kadar doğrudur. O zaman intihap olunan âzayı kiramın sürati mümkün ile içtimasını temin etmek için düşünülmüş ve her birinin bulunduğu yerden buraya kadar gelebilmeleri için hakikatı halde sarfedecekleri para ne ise onu kendilerini intihap eden heyetler takdir edecekler ve mahallî hükümetler temin edeceklerdir. Hatta tesviye kelimesi bile kullanılmamıştır. Çünkü o zaman mal sandıklarında her yerde bu parayı tesviye (edebilecek malî kuvvet) (1) yok idi efendiler. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun temin edilmek lâzımdı. Ve zannolundu ve bugün de zannolunur ki, tarafınızdan Bitlisten Ankaraya gelinceye kadar icap edecek masarifi zaruriyeyi o zaman, o gün, o mevsimde ve o şerait içinde bulunanlar daha iyi takdir ederler. Bitlisten Sivasa bilmem Diyarbekire bir araba ne kadara tutulur? Fakat diğer bir tarafta yollar daha güzel olur. Vesaiti nakliye tedariki daha sühuletlî ve daha ucuz olabilir. Onu da mahallinde takdir ederler. Fakat eldeki harcırah kararnamesine göre bu şerait; yolların hali, mevsimin hali vesair müşkülât nazarı itibare alınmaksızın kilometre hesabıyla para verilecek, ihtimal ki buna göre yapılarak para verilse idi bazı yerlerde fazla bazı yerlerde pek noksan para verilebilirdi. Binaenaleyh o zaman yapılmış olan tebliğde esasen sarfedilmesi zarurî olan masarifin mahallince takdiri talep edilmişti. Yalnız bazı yerlerde bir miktar takdir edilmiş olabilir. Yalnız o miktarın tamamını vermek imkânı belki bulunmamıştır. Belki kısmen alınmış ve kısmen alınmamıştır. Binaenaleyh üst tarafını arkadaşlarımızın talebe hakkı

vardır. Çünkü istikraz ettim, şu kadar masraf ettim, diyor. Üst tarafını istemeye ve ne hükümet, ne Müdafaai Milliye de ve ne diğer bir mahalde, para olmadığı için ben şahsen bunu tedarik ettim, buraya geldim demeye hakkı, salâhiyeti olabilir veyahut bazı yerde mahallî hükümetler bu işe ehemmiyet vermemişler, takdir etmemişler. Eğer böyle takdirsizlikler varsa o arkadaşımız Divanı Riyasete takdir ettirir ve o parayı kendisine tesviye ettirir. Binaenaleyh o gün o günkü şeraite göre tatbik edilmiş bir usul vardır. Noksanları telâfi etmek mevzubahs olabilir. Aradan üç ay geçtikten sonra mutlaka bütün mebus arkadaşlarımızın bu maddede münderiç olan hususâtı Harcırah Kararnamesine (bir madde halinde ilâve etmek) (2) Meclisi Âlinizin dairei salâhiyetindedir. Bunun hilâfında bir şey söylenemez. Eğer böyle bir meselenin mevzubahs olması lâzım gelseydi, nitekim muhassasat meselesi de böyle muallâk ve muallel kalmıştı ve Meclisi Âliniz bunu halletmiştir ve denilmemiştirki, Kanunu Esasinin 76 ncı maddesinde kâfi sarahat vardır. Bilâkis müzakere edilmiştir ve âzayı kiramın tahsisatı seneviyesi ne olmak lâzım geleceğine dair karar verilmiştir ve o karar üzerine tahsisatın 1 250 lira olacağı tevazzuh etmiştir. Binaenaleyh icap ediyor idiye harcırah meselesini de aynı suretle takarrür ettirmek mümkün idi. Tahsisat meselesi takarrür ettirildi. Çünkü yapılan tebligatı umumiye de Heyeti Temsiliyece ve milletçe bu mesele mevzubahs edilmemişti. Mevzubahs edilmediği için mevcut olan esasî da nazarı dikkate alınmaya lüzum görülmeksizin yeniden bir kararla tespit olunmuştu. Fakat harcırah meselesi mevzubahs olmuş ve onun üzerinden para alınarak buraya gelinmiştir. Birincisinde bu maddeye istinat edilmemiştir. İkincisinde yapılmış bir meseleyi buraya istinat ettirmek isteniliyor ki, ben denizce doğru değildir. Sâniyen; diğer bir noktayı ehemmiyetle nazarı dikkate almak lâzım gelir. Şüphe yok ki bu seyyahatı ihtiyar etmiş olan arkadaşlarımızın mutazarrır olmaları arzu edilmez. Mutlaka zararları varsa onları tazmin edecek tedbir ittihaz edilir. Yalnız bu harcırah kararnamesine tevfiikan yeniden bütün harcırahlar hesap edilmek lâzım gelirse, zannediyorum ki, altmış bin liraya arziiftikar edecektir. Halbuki efendiler şimdi Garp cephesi Başkumandanlığından aldığım bir telgrafnamede üç gündendir makine başında bizden para istiyor. Bu seksen ve altmış bin lirayı tedarik edip bu adama verebilirsek yarın taarruza geçecektir. Binaenaleyh para meselesinde bu gibi ihtiyacı hayatiyeyi nazarı dikkate tutmak lâzımdır. Binaenaleyh harcırah me-

selesinde teklifim budur efendiler. Harcırah o zamanın ahval ve şeraitine göre umum milletçe ve müntahiplerce tatbik edilmiş bir usul vardır. Yahut o zamanın icap ettirdiği bir kaide vardır. Bunun tatbika-tındaki hataları, noksanları ve bu noksanlardan hâsıl olan zararları derhal telâfi edelim. Yani hiç almıyanlara verelim. Fakat yeniden harcırah kararnamesi-ne tevfikân muamele yapmaya kalkışırsak bir çok hesabat ve kitabata bakmak icap edecektir ve bundan başka da tahakkuk edecek parayı verecek bir halde değiliz. Meselâ Çorum Mebusu Haşim Beyefendi doksan beş lira almıştır. Fakat kararname mucibince altmış lira sarfetmemiştir. Meselâ Konyadan buraya gelen arkadaşlarımız hiç almamıştır... Konyadan gelen arkadaşlarımız (ki muhakkak bir masrafları olmuş-tur ve itası muktazidir.) (3)

Tahsisat meselesine gelince; efendiler sureti umu-miyede hakikaten mevcut olan esas kanuniye göre İstanbulda mebus olarak ifayı hizmet eden arkadaşlarımızın tahsisatı aldıkları para kadardır. Ben zannediyorum ki Meclisimizin bugünkü mahiyetine göre alınmakta olan para gayri kâfi gelebilir. Muvakkat Meclis değildir. Üç ay beş ay değildir. Daimî bir Meclistir. İcraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir Meclistir. Binaenaleyh ne kadar devam edecektir? Yalnız bir devrei intihabiye tayin lâzımdır, iki senelik müddetler tayin olunabilir. Fakat vazifeten devamı senenin nihayetine kadar olması lâzım gelir. Halbuki bütün hayatını bu yola hars ve sarfetmiş olan bir arkadaşın da yüz lira ile temini hayat etmesi kabil değildir. Herhalde müşküldür.

Binaenaleyh muhassasat meselesi için esaslı olarak başkaca düşünülmesini teklif ederim ve muhassasat meselesini hallederken Meclisin mahiyeti asliyesini tebdil ve tağyir etmek varidi hatır olamaz. Yalnız miktarı mevzubahs olur. Fakat daimî olan bu Meclisin şekli hakikisini tayin etmek lâzım gelir. Diğerleri gibidir. Muayyen bir zamanda içtima eder, kalkanlar bilâhare gider. Teşkilâtı esasiyeye ait bir meseledir. Bunun da o arada bahsedilmesini münasip görürüm.

Ademi müsavat meselesine gelince; buna dair He-yeti İdarece izahat verildi. Yalnız bendenizin bildiğim, sureti hususiyede bazılarına, hatta benim şahsan malûmatım tahtında, fazla para verilmiştir. Fakat bu fazla para mutlaka bir vazife hususiyeye veyahut başka bir noktâ nazardan verilmiştir. Yoksa burada aynı şerait içerisinde çalışan arkadaşlarımdan bazılarına fazla verilmiş olduğunu bilmiyorum. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Müzakere kâfi midir efendim?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efen-dim, arkadaşlarımızın memuriyetleri bir kaç şekilde olur : Bazıları filân yere vali olur. O vazifeyi deruh-te ettiği günden itibaren memuriyetinin muhassasatını alır. Eğer aldığı âzalık muhassasatı noksan ise yani ikisinin birini alacaktır. İkisini birden alamayacaktır. Fakat faraza burada bulunmuş, azalığa ait tahsisatı kâmilten hepsini birden aldıktan sonra filân yere gitmiş vali olmuş. Bir senelik valilik tahsisatı ne katarsa ondan, almış olduğu âzalık muhassasatını terk eder, fakat para alamam. Cari olan bir şey varsa, bir zat hem âzalığa ve hem de memuriyete ait muhassasatın ikisini de alamaz, yalnız birini alabilir. Hangisi yüksek ise onu alır. Memuriyet maaş ve muhassasatı alabilmek için de vazifesi başında bulunmak lâzımdır. Yoksa Mecliste âza olur, filân yerde de memuriyeti vardır, bu olmaz. O maaşı alıp burada mebusluk edilmez. Maksat bir zaruret ve bir lüzum üzerinedir. Lüzumu müprem olmadıktan sonra bittabi burada ifayı vazife eder ve muhassasatını alır. Ancak muvakkat memuriyetler vardır. Onlara bu memuriyetinden dolayı para vermeyiz. Olsa olsa bu hususta kendisine harcırah verilir. Memuriyet hangi vekâlete ait ise o vekâlet kendisine yolda sarfedeceği masarifi zaruriyeyi verir. Yoksa ayrıca bir maaş verilmekte değildir. Malûmu âlileri Meclisimiz İstanbulda mebus olan arkadaşların iştirakiyle vazifesine devam etmektedir. Yani İstanbuldaki Mebusan kapandı, burada bir Meclis açıldı ve tekrar o mebus arkadaşlarımız yeni bir vazife deruhde etmek üzere intihap edildiği için geldi. Eğer öyle olsa bittabi bu yeni vazife için diğer âzayı kiram gibi İstanbulda ifayı vazifeye imkân kalmadı. O vazifeye devam için buraya gelmişlerdir ve vazifeleri devam ediyordu. Kanunen musarrah olan tahsisatını almıştır, deniyor. Bir defa böyle ikiye ayırmak doğru değildir. Yani millet oraya gönderdiği vekillerine, mümessillerine ifa edecekleri vazifeye mukabil tahsisat vermiştir. O vazifeleri hitam bulmuştur. Bize millet yeni vazife tevdi ediyor. Fakat böyle bir mesele zannedirim ki mevzubahs değildir.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Gelenler daha kârlı çıktılar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Gelmeyenler milletin parasını dolandırıp hamiyetsizlik gösterdiler. (Alkışlar, doğru sadaları, yaşa Paşa Hazretleri sadaları) Vazifelerini ikmal edebilmek için kanunen dört ayın ikmalî lâzımdır. Binaenaleyh vazife tamam olmamıştır. Eğer tamamiyle devreyi ikmal ettiklerini kabul ediyorsak ve millet yeni Millet Meclisi-

ne intihap etmiş ise o vakit o tarzda bir mesele de mevzu bahis olur. Onun için bir mesele şeklinde görülmesi taraftarı değişim efendim.

BİR MEBUS — İstanbuldan buraya geldikleri için ayrıca harcırah verilmek lâzım mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Üç, üç buçuk ay yolda geçirmişlerdir. Bunlar İstanbul meclisine iştirak edememiş, buraya gelmişlerdir. Bir fırka yoktur. Çünkü Büyük Millet Meclisi umum milletçe vücade getirilmek kararı verildiği zaman denildiği eski müntehap olan arkadaşlar da dahil olmak üzere gelebileceklerdir... Bu şekle dahil olacaklardır. Onlar da gelmişlerdir. İstisnaî muameleye lüzum yoktur zannediyorum. Tahsisatlarını kâmil almışlar, harcırahlarını kâmil almışlardır. Şimdi İstanbuldan buraya gelmiş arkadaşlarımız bir kaç zamanda gelmişlerdir. Meselâ ilk anda hemen İstanbulu terkedip yola çıkmış arkadaşlar vardır, ki bunlar bir çok mihnetlere maruz kaldılar ve ihtimal ki çok para sarfetmeye lüzum gördüler. Tabii gizli seyahat ettiler. Sonra diğer bir kısım arkadaşlarımız var, ki kurtulamadılar, bazı yerlerde ihtifa ettiler. Fakat bir müddet sonra fırsat buldular, seyahat ettiler. Diğer bir kısım arkadaşlar var ki İstanbul hükümetinin (aldığı tedabir neticesi İstanbulda) (1) kaldılar ve hatta biraz daha fazla kaldılar ve hatta Ferit Paşa Anadoluya seyahat etmek için kendilerine harcırah da verdi. Burada nazarı dikkate almaya mecbur olduğumuz bir şey varsa o da bu Meclisin vücade getirilmesine milletçe karar verildiği ve İstanbul Mebusları da davet edildiği zaman doğrudan doğruya gelemeyenler vardır, bilâhare gelenler vardır. Onların ifa ettikleri masrafları vermek lâzımdır. Bunları Meclisi Âliniz tasvip ederse verilir. Şimdiye kadar gelen arkadaşlara iki yüz lira verilmiştir. Gayri kâfidir. Vakıta mesafe Bitlisten buraya olan mesafeye müsavi değildir. Belki çok kısadır. Fakat Bitlisten buraya serbest olarak seyahat etti. Fakat İngilizlerin arasından bir çok tehlikeli mıntakalardan, yerlerden gelmiş olanlara lüzumu kadar harcırah verilmeli. Bu hususu nazarı dikkate alarak oradan gelmiş olan arkadaşlar verilecek olan harcırahları, Harcırah

Kanununa göre veremeyiz. Bir netice bulup tatmin edilmeli. Bendenizin kanaatim bu merkezdedir.

BİR MEBUS — İstanbulca harcırah verilmiş arkadaşlar var buyurdunuz. İçimizde böyle arkadaş var mı, içimizde bu suretle para almış arkadaş var mı?

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Müsaade buyurunuz bendeniz izah edeyim...

Efendim, İstanbuldan buraya gelen arkadaşlarımız buraya gelip milletten para almaktansa orada harcırah veriliyordu. Madem para veriyorlar alalım dediler, aldılar. Bu harcırah da kanuna muvafıktı, Meclisi Mebusan feshedildikten sonra âzalara harcırah verilir. Arz etmek istediğim budur. Meclis feshedildikten sonra eldeki kanun mucibince harcırah verildi. Bir zaman oldu ki bize de İstanbul hükümeti dairi intihabiyesine gidebilir dedi. Meclisin idaresine müracaat edildi. İdare harcırah verdi. Tavizan dairi intihabiyemize gidince hesabı verilmek üzere bir miktar para verildi. Meselâ Konyalıları yirmi beş lira verildi, diğerlerine birer miktar... Bendeniz de alanlar meyanındayım. (*Müzakere kâfi sadaları*)

REİS — Müzakere kâfi görülüyor mu?.. Kâfi görüldü efendim... Şimdi efendim bir çok takrirler vardır. Bunların hepsini okuyacağız efendim.

(Takrirler okunarak bunlardan İsmail Suphi Beyin takriri ekseriyetle kabul ve diğerleri reddolundu.)

REİS — Şimdi efendim bu mesele her şubeden intihap edilecek iki zattan mürekkep bir encümene havale edilecek ve bu encümen meseleyi hal ve fasliyle neticeyi Meclisi Âlinize arzedeceklerdir... Şimdi efendim reddolunan teklifi bir daha okuyacağız.

(Teklif okunur.)

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Müsaade buyurur musunuz Tunalı Hilmi Bey takririnde diyordu ki bu mesail Maliye Encümeninde tetkik edilsin...

REİS — Bu reddedildi. Şimdi bir diğer encümen teşkil edilecektir. Bu encümen tahsisat ve Dersaadet mebuslarının tahsisatı ve alelûmum harcırahlar hakkında ittihazı karar edecektir.

Kapanma Saati : 6.45

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	106	1. — Âzayi kiram tahsisat ve harcırahına	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	106	dair mazbata.	106:115

Cilt : 2

39 ncu in'ikat - 2 ve 3 ncu celse

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.30 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Otuzyedinci İn'ikat

18 Temmuz 1336 Pazar

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetinde içtima ederek; Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkındaki encümen mazbatası üzerinde cereyan eden müzakerat neticesinde,

mazbatanın reddi ile mevzuun bir encümeni mahsusta tetkiki kararlaştırıldı ve celseye nihayet verildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Âzayı kiram tahsisat ve harcırahuna dair mazbata.*

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

MEBUSAN TAHSİSATI HAKKINDA
ENCÜMENİ MAHSUS
MÜTALEANAMESİ

21 Temmuz 1336

Encümeni mahsusumuz kendisine havale olunan mebusanın azimet harcırahiyle tahsisatı keyfiyeti mahiyeten yekdiğerinden ayrı bir surette müzakere ve bir neticeye raptı muktazi mevattan görmüş ve bunun için harcırah hakkında ittihaz ettiği mukarreratı maddeler şeklinde tespit etmek mukabilinde tahsisat hususunu bir mütalâa halinde Heyeti Umumiyyeye arzı tenzih eylemiştir şöyle ki :

Büyük Millet Meclisi bugünkü vaziyetinde doğrudan doğruya intihap olunan mebusanın ile İstanbul Meclisine intihap edilen mebusandan iştirak edenlerden mürekkep bulunduğu cihetle bu iki nevi âzanın tahsisatını ayrı ayrı düşünmeyi muvafık görmüş ve İstanbul mebusalarının tahsisatını bir neticeye raptı için evvel emirde Büyük Millet Meclisine âza intihap olunanların tahsisatı keyfiyetinin teemmülünü takdim eylemiştir.

Mukaddema Meclisçe ittihaz olunan bir karar ile Meclis âzası tahsisatının mebusan misilli olması kabul edilmiş ise de Meclisin ittihaz eylediği bu kararın ahval ve hâdisata ne dereceye kadar kabili tatbik olduğunu teemmül eylemek de üç aylık bir tecrübeden sonra cayı bahis görülmüştür.

Kanunu esasii; mebusanın dört ay içtimai esasını kaydettikten sonra temdit veya fevkalâde içtimalar için ayrıca tahsisat verilmeyeceğini de tasrih eylemiştir. «Temdit ve fevkalâde içtima» tabirlerinin teamülen ne kadar zamana masruf olacağını elbette vazı kanun düşünmüş ve bu fıkrayı muaddel bir surette kabul ederken kabule saik olan esbabı ve geçen zamanların verdiği tecrübeyi nazarı dikkatten dur tutmamıştır. Şu halde temdit keyfiyetinin emsalen iki ayı tecavüz etmediği ve fevkalâde içtimanın ise bir defa bile vaki olmadığı gözönüne alınarak, mebusana verilen tahsisatın bir sene içtimaiye zarfında temdiyle beraber âzamî altı aya münhasır olabileceği esas ve teamülünü istintaç kabil olur.

Hakikaten bugün âzayı mevcudesi üç yüzü tecavüz eden Meclisimizin şu şekilde altı aydan fazla devamı içtimai bir çok esbap ve sevakın tahtı tesirinde gayri kabil görülmekte olduğu da cümleten musaddak bir halde gibidir. Fakat Meclisimiz muayyen ve katiyen istifasına azmedilmiş makasidi mukaddesenin husulü-

ne değin içtimaan ifayı vazife esasını defaatla tekit ve teyit eylemiş olduğuna göre, berveçhi balâ dört veya altı ay müddetin hitamında tatil gibi bir fikrin vürüduna asla ihtimal verilemez. Şu halde içtima lüzumu ile ademi kabiliyeti içtima arasında mütereddit kalmamak için bu dört veya altı ay hitamında Heyeti Umumiye içerisinde beher dairei intihabiyeden suveri münasebe ile tefrik edilecek âzanın umur ve idarei millet ve Devlette tamamen Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi misilli, senei âtiye devrei içtimaiyesine hâlel gelmemek üzere, ifayı vazife etmesinde bir mahzur görülememekle beraber bilakis memleketlerine gidecek mebusan tarafından millet namına icra edilecek tetebbuat ve irşadaat yüzünden fazla fevait istihsal olunacağı da teemmül edilmiştir.

Balâdaki mütalâata istinaden mebdei içtima 23 Nisan 1336 olduğuna göre, Meclis Heyeti Umumiyesinin içtimai 23 Ağustos 1336 veya 23 Teşrinievvel 1336 tarihine değin dört veya altı ay olacak ve 1 250 lira tahsisat ancak bu dört veya altı ay içtimaa münhasır kalacaktır. 23 Ağustos 1336 veya 23 Teşrinievvel 1336 tarihinden itibaren Heyeti Umumiyei temsilen ve yine o salâhiyetle ifayı vazife edecek mebusan için verilecek tahsisat miktarının Meclisi Mebusanca tatil esnasında idare memurlarına verilmesi mutad ve müteamil olan miktar olmasında - ki yüz liradır - hem nispet ve hem de insaf mevcut olduğu zannındayız.

Bu esas kabul olunduktan sonra İstanbuldan gelen rüfekaya ait tahsisat keyfiyeti de halledilmiş olur. Mumaileyhim 12 Kânunuevvel 1336 tarihinde İstanbulda içtima edip balâda dermeyan edilen mütalâata nazaran tahsisatın azamî altı ay için olduğu kabul edildiğine göre mebusini mumaileyhimin istifa ettikleri veya edecekleri 1 250 liranın altı ay hitamı olan 13 Haziran 1336 tarihine kadar muhtas olacağı ve işbu tarihin hitamından azamî 23 Teşrinievvel 1336 tarihine kadar mumaileyhimin de altı ay hitamından sonra Mecliste kalacak mebusin misilli mahiye yüzer lira tahsisat alması icap edeceği anlaşılır.

Berveçhi balâ dermeyan olunan mütalâat; işbu tahsisat meselesinin encümeni mahsusumuza havalesi üzerine mutlaka bir sureti hallin irası lüzum ve vücutundan neşet ettiği arzıyla Heyeti Umumiyeeye takdim kılınır.

En. Ma. Reisi	M. M.	
Amasya	Saruhan	Gümüşhane
Rıza	Refik Şevket	Hasan Fehmi

Erzincan	Karahisarı Şarkî	Trabzon
Tevfik	Ali Süruri	Ali Şükrü
Erzurum	Malatya	Antalya
Durak Mustafa	Lûtfi	Rasih

REİS — Efendim, Encümen namına izahat verilecek mi?

BİR MEBUS B. — Bütçeye aittir. Tayini esami ile reye vazetmek lâzımdır.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Şimdi efendim, Heyeti Muhteremeniz bizi encümeni mahsus şeklinde ayırdığı zaman biz huzuru âlinize bir lâyihai kanuniye tertip ederek gelmemiz lüzumunu ve bununla mükellef olduğumuzu biliyorduk. Yalnız ekseriyeti istifa olunan harcırahlarda mevcut nispetsizliği vaziyetimizin icabatına uydurarak makul bir şekle ifrag etmek meselesi vardı. Binaenaleyh burada bir maliye meselesi, bir hazine meselesi, hazineden fazla para çıkmak meselesi mevzubahs olmadığı için, bendeniz diyorum ki, encümenimizce ittihaz olunan mukarrerat bu bir defaya mahsus olmak üzere yalnız Ankaraya azimet eden mebusların harcırahıdır. Onun için encümenin fikri bu hususta karar ve mazbata şeklinde değildir. Ayrıca bir mesele maliye olup olmadığı tetkik edilmiştir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Bu kanun çok mühimdir. Söz istemiştım Reis Bey! Benim kulaklarım fonograf değil. Binaenaleyh ben bu mazbata okunurken aşağı ve yukarı maddeleri nasıl birbirinden ayırırım. Vicdanımca, kanaatimce, mantıkımca vereceğim hükmü nasıl kararlaştırırım. Binaenaleyh bu kanun sair kavaninden çok mühimdir. Bunun tab ve tevziini teklif ederim. Hiç olmazsa yirmi dört saat. (Gürültüler) ..kanunun tab ve tevzii lâzımdır.

LÜTFİ B. (Amasya) — Efendim, bu mazbata kanun şeklinde değildir. Fakat mesele ne olursa olsun para sarfını müstelzim bir karardır. Binaenaleyh bu kanunun mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Harcırah böyle mi olsun, şöyle mi olsun. Yeni harcırah kanununu tadil ediyorlar. Bu kanun hazırlanırken bizim harcırahımızı başka bir şekilde istifa etmek doğru değildir. Öteki kanun bence buna tevfik olunsun. Şeriatın kestiği parmak acımaz. (Muvafık sesleri) Sonra harcırahın yeni yapılacak kanununa tevfikan verilmesini teklif ederim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Mesele Hilmi Beyin dediği gibi ince değildir. Maliyeden çıkacak bir para meselesi yoktur. Ekseriyeti evvelce maliyeden çıkmış fakat verilen emrin muhtelif mahallerde muht-

telif şekillerde tatbik edilmiş olmasından husule gelen nispetliliği haddi itidale irca etmek vardır. Biz Maliye Vekâleti tarafından kanunun tadili teklifinde bulunmadığını nazarı itibare aldık ve sırf mebuslara mahsus olmak üzere kendi aramızda hususî bir şekli hal bulduk. Mesele burada kanunî bir mesele değildir. Mesele; bir defa olmak üzere Ankaraya azimet harcırahları meselesidir. Mevzubahs; her tarafta müsavi nispette harcırah alınmamasından husule gelen nispetliliği tanzimdir. Aynı mahalden gelen adamların harcırahında hayli fark vardır. Bire beş derecesinde fark vardır. Bu nokta nazarı dikkate alınarak biz kendi aramızda kendi işimizi kendimiz yapmaya karar verdik, mazbata tanzim etmedik. Mukarrerat ittihaz ettik. Bizi mukarrerat ittihazına memur ettikten sonra biz de mukarrerat ittihaz ettikten sonra şekli diğerde kabulü ve bizim kararımızı reddetmek muvafık değildir. Bir karar makabline şamil olmaz. Binaenaleyh kararımız nazarı itibare alınmalıdır.

MUHİDDİN BAHA B. (Bursa) — Encümen mazbatasını izah ederken bir nokta vardı...

FERİT B. (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bilcümle Mecalisi Milliyede kabul edilmiş bir usuldür ki heyeti icraiye, heyeti teşriyenin ne tahsisat ve ne de harcırahına müdahale etmez. Heyeti Âliyeniz ne tarzda karar verirse öyle olur ve Maliye Vekiliniz de o parayı tesviye etmeye mecburdur. Binaenaleyh bendenizin maruzatım hususî, şahsî hususatta vaki olacaktır. Maamafih meseleyi tenvir etmek için bazı izahatta bulunmak isterim. Şevket Bey biraderimiz harcırah meselesini henüz daha yapmadı dediler ve yapılmadığından dolayı böyle bir karar verdik buyurdular.

Bendeniz işe başladığım zaman bunu çok muhtacı tadil buldum. Gayet yüksek harcırahlar vermek mecburiyeti karşısında buldum ve binaenaleyh bunu pek zarurî bir iş olmak üzere telâkki ettim. Bu tadilât mevcut kararnamenin bazı maddelerini tadil şeklinde olurdu. Halbuki zaten Meclisi Âlice kabul edilmemiş bir kararnameyi tasdik doğru olmadığından ayrıca bir lâyiha kanuniye tanzim etim. Tabii bu alenî celsemizde mevzubahis olacaktır. Encümene gider, kabul edilecek cihetleri kabul edilir. Kabul edilmeyen kısımları tayyolunur. Biz bunda bugün tediye edilmekte olan harcırahların aşağı yukarı sülüsânını muhafaza ederek sülüsünü tayyetmek esasını kabul ettik. Bendeniz kanaatimce, yani mebus olarak söylüyorum, vekil olarak söyleyiyorum, Meclisi Me-

busanın mebuslar için ayrıca bir karar ittihaz etmesi doğru değildir. Filhakika kanun değildir, filhakika bu karar değildir diyorlar. Fakat kanun olması zaruridir. Kanun olmayınca milletçe bunun tesviyesi zarurî olmaz, tabiatıyla tediye edilmez. İdare memurları bu parayı hazineden isteyemez. Heyeti Mebusanda mutlaka tayini esami ile alenî surette müzakere edilmek zaruridir. Biz şimdi hususî bir içtima yapıyoruz. Alenî yapıldığı zaman kararımızı veririz. Kendimize mahsus bir karar vermek doğru değildir. Binaenaleyh Kanunu Esaside musarrah bulunan metni muhafaza etmek şartıyla bilumum memurin hakkında carî olan harcırahlar gibi harcırah almak en doğru bir yoldur. Yalnız bir itiraz vaki oluyor. Biz bu kanunu şimdi kabul edecek olursak kanunun makabline şumulü olamaz. Filhakika kanunun makabline teşmili doğru değildir. Alelûmum nâs hakkında yapılan meseilde makabline şumulü yoktur. Bundan evvelce almış olduğunuz harcırahları tezyit mahiyetinde değil, kanunun makabline teşmil edilememesi bahsi.

Bugün bir karar kabul ediyorsunuz. Bundan evvel alınmış harcırahları tadil buyuruyorsunuz. Binaenaleyh makabline teşmil ediyoruz. Zannediyorum ki en muvafık olan karar yani burayı teşrif ettiğiniz zamanki esasatı kabul etmektir. Yahut onu fazla görüyorsanız alenî celsede harcırah kararnamesini müzakere edersiniz. Bugün Heyeti Âliyenize takdim edeceğim harcırah kararnamesinin süratle müzakere edilerek tekarrür ettirilmesini Heyeti Âliyenizden istirham ederim. Bunu müzakere ve kabul ederseniz hakkınızdan bir kısmını hazinei millete terketmiş, bahşetmiş olursunuz ki hakikaten bu pek mergup bir şekil olmuş olur.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim, İstanbulun işgali üzerine mercisiz kalan Anadoluya bir merci bulmak için Heyeti Temsiliye böyle bir Meclisin içtimasını tensip etti, ki bu Meclisin sebebi vücudu o emirdir. O emri hepimiz telâkkii bilkabul ettik ve millet bizi intihap etti, gönderdi. Şimdi o emrin bir noktasını tadil ediyoruz. Eğer bu madde tadil edilecekse bendeniz diğer bir noktasını da arzedeceğim. Burada biz milleti temsil etmek üzere toplandık. Milleti temsil, milletin ârasının temsili ile olur. Binaenaleyh bu hususta nüfusu nazarı itibare alınmak ve beş yüz bin nüfuslu bir livadan beş mebus, yirmi bin nüfuslu bir livadan beş mebus; bu doğru değildir. Binaenaleyh vaktiyle verilmiş ve Anadolu'da telâkkii bilkabul edilmiş bir emrin ilk toplandığı zaman hata ve sevap olup olmadığına tadil veya tağyiri mümkün olur.

REİS — Meclis karar vermiştir. O karar aleyhine söz söylemeyin. Zatiâlinizin söylemesi lâzım gelen söz encümen kararının kabul ve ademi kabulü hakkında olmak lâzımdır.

VEHBI B. (Devamla) — Meclis karar vermeden Reis Bey; en doğru ve en makul Maliye Vekilinin teklifleridir.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Efendim, bir nokta kalmadı. Ferit Beyin mütalâaları bizim ittihaz ettiğimiz kararın esbabı nazarı mütalâaya alınır ve teşrih olunursa zannedirim Meclisi Âlinin bir encümen teşkili hususundaki mukarreratı ve bu husustaki isabeti gösterecektir. Ferit Bey diyor ki kanun mucibince alalım. Herkesten ayrılmayalım. Fakat öyle vaziyetler tahaddüs etmiştir ki ve hatta içimizde bazılarının istifa edeceği İstanbuldan gelenler veya İstanbul için mebus olup da buraya gelenler veyahut Ankarada iken intihap edilen mebuslar encümenin bilhassa Meclisin hamiyetine istinat ettiler. İstanbuldan kaçıp buraya gelenler için ayrı, İstanbula giderken buraya dönenler için ayrı madde ihdas ettik. Bunlar kanunu umumiye giremez. Fazlalarının istirdadından bahsedildi. Demek o mebuslar hilâfı kanun para aldıklarını ilân ve itiraf edeceklerdir, bunun mahiyeti budur. Kanunun kuru kuru elfazını okuyanlar, onun esbabı mucibesini ihata edemezler. Sonra bir mesele daha var. Mebus arkadaşlarımızın çoğu hazine para almamıştır. Belediyeden, Müdafaa-i Hukuktan para alanlar var. Hazineden de alanlar var. Sonra istirdat hakkı yalnız Maliyeye verilmiştir. Eğer Maliyeden çıkacak bir para için ise zaten harcırah kanunu vardır. O harcırah kanunu mucibince alınan parayı istiksar etti ve haddi makule indirdik. Onun için mesele şekli umumiye arzedilecek kadar uzun değildir.

Sâniyen kanunu umumi de mebusanın parasını iade gibi bir madde koymak muvafık değildir.

Sâlisen Meclisimize iştirak eden âzaların vaziyeti başkadır. Dairei intihabiyelerinden geldiklerine nazaran dört bin kuruş maaş üzerinden harcırah verilmesi lâzımdır. Onun için bendeniz diyorum ki evvelki kararınızda isabet vardır. Encümeni mahsus sureti hakikiyede bir karar ittihaz etmiştir. Fakat o kararı tadil edebiliriz. İstisnâ bir kararla tadiline biz taraf-tarız.

RASİH EF. (Antalya) — Efendim, bendeniz de bu encümene dahil idim. Mazbatada devairi intihabiyeye gitmek meselesi var ki o noktadan bendeniz izahat vereceğim. Bendenize kalırsa bu muvafık de-

ğildir. Sâniyen; her iki noktaya saat üzerine konmuş olan fark nispetlidir. O kadar nispetsiz ki nisf nisfa fark vardır. Onun için bendeniz bu suretle aramızdaki miktarı kâfi dolayısıyla bir ihtilâf olmaması ve bu harcırahın tesviyesi kanaatindeyim.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim, bendeniz Refik Şevket Beyi teyit edeceğim. Noktai azimeti oradan tutarsak yeniden gayeye daha yakın varırız. Biz bu kararı şunun için verdik ki - Refik Şevket Bey izah ettiler - İstanbuldan gelenler var, diğer yerlerden gelenler var. Şu vaziyete nazaran işi pürüzden tathir için yeni bir encümen yaptık. Bu encümenin işi yeni bir kanun yapmak değildir. Bendeniz Ferit Beyin fikrinde değilim. Çünkü benim nazarımda bu mesele sırf bir hesap meselesidir. Yeni kanun yapmıyoruz. Harcırah meselesini de tetkik edip bir memur ya buradan veya gittiği yerden alır. Bizim yaptığımız mevcut harcırah kararnamesinde ne alıyorsak onun bir karar haline ifrağıdır. Dediler ki mutlaka kanun yapmak lâzım gelmez. Meclisin kararı benim için kâfidir. Dikkat ettim. Tekrar dediler ki eğer bu şekilde ısrar ediyorsanız parayı veremem. Sonra biz yeni kanun yapınca kadar neden beklemek mecburiyetinde kalamız?

Biz bu pürüzleri temizliyoruz. Milletten menfaatine olarak temizliyoruz. Belki o kadar da masarif kesmeyecek. Yeni kanunu uzun uzadıya beklemekte bir mana görmüyorum. Esasen geçen günkü kararda tahdit etmişizdir. Bendeniz encümende dahil değilim. Dinledim. Encümenin kararını muvafık buldum.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. (İstanbul) — Efendim, fikrimi iyice arzedemediğimi zannediyorumki, İsmail Suphi Bey biraderimiz anlamamışlar. Dedim ki; Meclisi Mebusan kendi tahsisat ve harcırahlarını kendi arzularına tevfikân kabul ederler. Ve Heyeti Vekilenin vekillerinden hiçbirinin ağız açmaya hakkı yoktur. Bu bilcümle Meclisi Mebusanda kabul edilmiş bir usul olduğu için ben de bunu gayet muvafık görenlerdenim. Maamafih ne olursa olsun bir harcırahın veya Meclisi Mebusana ait muhassasatın aleni celsede heyeti umumiye kararıyla ve tayini esami ile kabul edilmesi lâzımdır. Milletten murakabesi ancak bu suretle, tayini esami ile müzakere edilerek olabilir. Yoksa millet hafi celsede tahsisat meselesi takarrür ettikten sonra onu murakabe edemez zannediyorum. Beyanatım arasında bir tezat yoktur.

Hususî olmak üzere fikrim budur, dedim. Heyeti Âliyeniz bunu hususî bir kanun suretinde olması doğru değildir. İsmail Suphi Bey biraderimiz ve diğer

rüfekanın bazıları buyurdular ki harcırah meselesi hakikaten pek karışıktır. Gelenler var. Bunlar hepsi esbabı mücbire tahtında olmuş ise yeniden hesabı tetkik olunur. Buyurdıkları pek doğru, hesap meselesidir. Esas tayin edildikten sonra suhuletle hallolunabilir. Birisi Erzurumdan, harcırahını alır. Erzurumdan gelirse oraya kadar gitmesi de meşrudur. Bu hususta ayrıca esas tayinine lüzum yoktur. Bir hesap meselesidir. Yine tekrar ediyorum. Hususî fikrim olarak arz ediyorum. Meclisin kendisi için ayrıca bir karar vermesi doğru değildir. O zaman hesap meselesi olmaz. Bir umumî harcırah kanunu olur. Bir de kendisine mahsus karar olmuş olur. Bilhassa böyle bir mahzurun karşısında bulunmak istiyoruz. Buyurdular ki; Müdafaa-i Milliyeden, mal sandıklarından ve bazıları belediyeden almışlar. Fakat bendenizin fikrimce bunlarda hiçbir fark yoktur. Bunlar yine millet namına toplanmış ve yine milletin malıdır. Hazine de milletin malıdır. Binaenaleyh gerek Müdafaa-i Milliyeden, gerek belediyeden nereden olursa olsun mesele gayet kolaydır. Heyeti Mebusandan her biri aldıklarını bilir. Kuyudatta da mevcuttur. Bunlar tetkik ediliyor. Fakat bendeniz bu fikrimi tatbik ettim. Livalardan birisinden diyorlar ki; Müdafaa-i Milliye buranın mebusanına harcırah vermiş. Şimdi o harcırahı mal sandığından talep ediyor. Hesap ettik. Harcırah kararnamesine nazaran iki misli verilmiştir. Halbuki ısrar ettiler, verdiklerinin hepsini talep ettiler. Çünkü Müdafaa-i Milliye, Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri de yine milletin işini görmek üzere toplanmıştır. Gerek mal sandığından olsun, gerek Müdafaa-i Hukuk tarafından olsun, hepsi milletin parasıdır. Binaenaleyh bendeniz bu meselede ayrı ayrı esaslar kabul edilerek halledilmesinden ziyade ya mevcut harcırah kararnamesine tevfikân alırsınız. Veyahut yeni kararnameye tevfikân alırsınız. Bu bir hesap meselesi olur ki biraz fazla biraz noksan mahsubu icra edilir. Yeni harcırah kanunu dahilinde alırsanız harcırahınızın sü-lüsünü millete bahşetmiş olursunuz.

LÜTFİ B. (Malatya) — Efendim, Heyeti Muhterememiz bir usul dairesinde ittihazı karar edebilir. Böyle usulsüz günde bir şekilde karar ittihaz edecek olursak doğru olamaz. Bugün elde bir harcırah kararnamesi var. Bütün memurine de bununla harcırah veriliyor. Mebusini kiram da buraya geldikleri zaman tavizen harcırahlarına mahsuben birer miktar para aldılar, geldiler. Şimdiye kadar bu harcırah için bir kararı sâlim ittihaz edilmedi. Bunun için tkrir verdim. Verdiğimiz bu tkrir üzerine bir encümen teşekkül etti. Encümenin kararı var, bir de Maliye Vekâ-

letinde harcırah kanununu muaddil lâyiha var. Bunlardan birini kabul etmek zaruretinde bulunuyoruz. Bunları tetkik edelim. Mevcut harcırah kararnamesi umum memurine teşmil edildiği halde mebusini kirama niçin teşmil edilmiyor? Bunu reddettik. Reddettiğimize, göre yeni çıkacak bu kanun makabline teşmil edilemez bir. Bu kanunu kabul etmiş isek, bu kararname bir teberrü kararnamesidir. Bunu böyle kabul etmeliyiz. Yoksa bir kanuna tabi olarak senedatın tanziminden sonra, paraların tediyesinden sonra paranın fazlasının iadesi doğru olamaz. İşte mesele bundan ibarettir.

MUSA KÂZİM EF. (Konya) — Efendim; bendenizin fikrimin kısmı küllisini Maliye Vekili Ferit Beyefendi bir mebus sıfatıyla izah ettiğinden dolayı bu hususta bir şey söylemeyeceğim. Encümenin ittihaz etmiş olduğu kararnameye bir mazbata değil, ancak bu bir kararnamedir, deniliyor. Halbuki bütçeye müteallik mesaili umumiyede alelumum sarfiyat ve maşarifatın bir maddei kanuniye ile ifade edilmesi icap ettiği halde encümen bunu hatta bir mazbata bile demekten çekiniyor ve tatbikinde ısrar ediyor.

Güya buraya gelen mebuslar bir çok ahvali muhtelifte tahtında geliyor. Ayrı ayrı vaziyeti hususiyesi vardır. Sureti hareketleri ve meslekleri itibariyle farklar mevcuttur. Onun için suveri muhtelifede bunu nazarı itibare alarak bir teberru kararnamesi kabul edelim demek istiyorlar. Halbuki kuvada itlak ve ittirat şarttır. Bir mebusun takip etmiş olduğu şey her ne şekilde olursa ve nasıl neticelenirse neticelensin herhalde umumî kaideye tabi olması lâzım gelir. Çünkü herkes, bir hususiyet kabul edildiği halde vaziyeti hususiyelerini iddia edebilmek cihetini iltizam eder ki bittabi bu da doğru değildir. Herhalde Maliye Vekilinin buyurdıkları gibi kanun umumî olsun ve seviyen tatbik edilsin ki herkes için şayanı kabul olsun. (Doğru sadaları) Bir de encümen kararnamesinde iki mintaka olmak itibariyle saati ayırıyor. Çünkü saat her yerde saattir. Meşakkat her yerde meşakkattir. Mebusini kiram arasında bir intizam ve ittiratsızlık husulüne sebep olacaktır. Yalnız bir mahzur var. Emri vaki edilmiş artık bunların iadesi imkânsızdır, itimatsızlığı mucip olur. Belediyeden almış, bilmem nereden almış ise oraya verilsin. Eşhastan toplanmış para da vardır. Müdafaa-i Milliye aynı gaye için toplanmıştır. Onun da fazla, fahiş israfı muzırdır. Binaenaleyh Maliye Vekilinin beyanatu doğrudur.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini reye vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Mü-

zakerenin kifayeti kabul edildi. Efendim mevcut takrirler var, okuyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Bendenizin takrim daha evvel verilmiştir.

REİS — Şimdi efendim encümenin kararını tekrar okuyoruz. (Encümenin kararı tekrar okundu)

MUHİTTİN BAHA B. (Bursa) — Bendeniz anlamadım. Anlamak mecburiyetindeyim. Esbabı mucibesi nedir, ne noktai nazardan böyle yapıyorlar?

REİS — Efendim; heyeti umumiyesi görüşüldü. Bu maddeyi reyinize koyacağım. İlk evvel encümenin teklifini reye koymak mecburiyetindeyim.

BİR MEBUS B. — Evvelâ tadil teklifleri reye konsun, sonra encümenin mazbatası...

RİYASETİ CELİLEYE

Encümenin mazbatasının harcırah kanununun tadili esnasında nazarı dikkate alınmak üzere Kavanini Maliye Encümenine havalesini teklif ederim.

Amasya
Ömer Lûtfi

MECLİSİ MEBUSAN RİYASETİ CELİLESİNE

Müzakere kâfidir. Devletin ötedenberi ve müttahaz harcırah kararnamesine tevfiikan alınması şayet tenkis veya fazlalaştırmak lâzım gelir ise makabline şümülü olmamak üzere yeniden harcırah lâyhahai kanuniyesinin tanzimini teklif ederiz.

24 Temmuz 1336
Adana
Zamir

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ ÂLİYESİNE

Müzakerenin kifayetini, Maliye Vekili Beyin mütalâasının reye konmasını teklif ederiz.

24 Temmuz 1336
Erzurum Dersim Çankırı
Salih Mustafa Muştak

RİYASETİ CELİLEYE

Harcırah kararnamei hazıran sülüsün teberruyla sülüsani üzerinden harcırahın hesap edilmesini ve fazla alanların tahsisatından mahsubunu, noksan alanların ikmal edilmesini ve hiç almayanların dahi bu hesap üzerinden tamamen tesviyesini teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

DİVAN RİYASETİ CELİLESİNE

Mademki ort.da tadil edilmemiş bir harcırah kanunu vardır. Ona ittiba etmek zaruridir. Meclis âzalarının bu defalık Ankaraya teşriflerine kanun mucibi muamele olunarak badehu kanunun kuvayi maliyemize tevfiikan tadilini teklif ederim.

Dersim
Hasan Hayri

RİYASETİ CELİLEYE

Maliye Nazırının söylediği kanun yalnız Meclis âzalarının harcırahına mı ait olacak yoksa mebuslar harcırah aldıkları tarihten bilitibar harcırah alan memurine de mi ait olacaktır? Bu kanun vücuda gelinceye kadar memurine hangi kanun üzerine harcırah verilecektir? Bu ciheti Maliye Nazırının izah buyurmasını arz ve teklif eylerim.

Elâziz
Hüseyin

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Harcırah ve tahsisat hakkındaki celsei hafiyeye neticei mukarreratının alenen zapta geçmesini ve bunda harcırah nizamnamesi mucibince alınacak miktarı çok gören Meclisin ancak fevkalâdesi miktarının umumî müzakeresinde ne miktar verileceğinin ve aradaki farkı tasarrufinin tavzih edilmesini teklif ederim.

24 Temmuz 1336
Antep
Yasin

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Mebusanı kıramın harcırahlarının harcırah kararnamesine tevfiikan hesap olunduktan sonra seyyanen kâffesinden müdafaai milliye ianesi veya teberruatı olarak yüzde yirmi beşinin tenzilini teklif eylerim efendim.

24 Temmuz 1336
Kütahya
Simavlı
Cemil

REİS — Şimdi encümenin teklifini bir daha okuyorum. Bilâhare...

ÖMER LÜTFİ B. — Beyefendi müsaade buyurunuz musunuz?

REİS — Efendim reye koymuyorum.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Usulü müzakere hakkında söz söyleyeceğim.

Efendim mazbatanın heyeti umumiyesi tadil olunmaz. Heyeti umumiyenin kabulü ve ademi kabulü mevzuubahs olabilir.

REİS — Tabii efendim; harcırah kararnamesi mucibince harcırah alınması heyeti âliyenizin kararına mütevakıftır. Zatiâlıleri bir encümende bir karar vermişlerdir. O karar hakkında Maliye Vekilinin mebus sıfatiyle vermiş olduğu izahat vardır. Sülûsanını veriyor, sülûsünü kesiyor, arada fark yoktur, encümen ile Maliye Vekili arasında zaman itibariyle bir fark vardır. Bu bir tadildir. Sonra diğer teklifler de vardır efendim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Maliye Vekili Beyin bir mebus sıfatiyle teklifi olduğu halde bunu tahriri olarak vermelidirler. Eğer nizamnamei dahilî mevzuubahs ise... (Gürültüler)

HAYDAR B. (Kütahya) — Herkes fikrini kabul ettirmek istiyor. Fakat hiçbir şey çıkmıyor...

REİS — Şimdi efendim, Maliye Vekili Ferit Beyin mütalâası diğer rüfeka tarafından da teklif ediliyor. Bu teklifi reye vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul edilmiştir.

Şimdi efendim tahsisat meselesi var. On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Üçüncü Celse

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Celseyi açıyorum.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Heyeti âliyenizin kararıyla teşkil buyurulan heyetimiz harcırah hakkındaki nokta nazarının kabul edilmediğini görerek tahsisat hakkındaki kararından sarfınazar edilmesini rica ediyor. (Pekâlâ sesleri)

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Zannediyorum Meclis bu maddeyi encümene havale ederken müddet üzerine görüşmesi için bir mezuniyet vermemiştir. Yalnız tahsisatı nasıl olsun, buradakiler nasıl alsın, İstanbuldakiler nasıl alsın, bu cihet halledilecekti. Diğer cihet takrirlerde yoktur. Sonra azıcık teferruata girecek olursak Meclis bu cesamette olduğu halde tasavvur ettikleri altı aya mahsus (1 250) lira, ki ayda iki yüz lira verilecektir. İdare Memurlarının almakta oldukları paraya kıyasen bu nispetlidir. Malûmu âlileridir ki İdare Memurları her zaman para almazlar. Meclis ya dört sene içtimaiyesini bitirir, yahut fesholur. Meclis dört senesini bitirdikten sonra İdare Memurları orada idare işleriyle meşgul olurlar. Meclisi bırakıp gidemezler. Çünkü Meclisin binası, eşyası ne varsa inzibatını temin için diğer Meclisin vüruduna kadar mecburî olarak kalırlar. Bundan dolayı kendilerine mebusanın tahsisatı olan dört bin kuruş verilir. Harcırah kanununda bahsi vardır. Mebusan Meclisin fesh veya Meclisin hitamı halinde o pa-

ranın son zammiyat kararnamesi mucibince zammiyatını alırlar ki (97,5) lira eder. Yüzdesi kesildikten sonra.

Şimdi buradaki bizim arkadaşlar mademki şehri iki yüz lira alıyorlar, kendileri gittikten sonra eldeki parayı aşağı mı görüyorlar, yüzde elli kadar aşağı mı iniyorda böyle yapılıyor? Mesele paranın azlığı meselesi ise o halde hep beraber olmamız lâzım. 350 zat altı ayda bin iki yüz ellişer liradan ne tutuyor? Meclisin tahsisatı arasındaki fark ne ise 150 ile 350 mecmuu olan beş yüz âzanın her birine taksim edilerek herkesin müsavi alması lâzım gelir. Vakıa irşadla memleketlerinde bazı arkadaşlarımız meşgul olacaklarsa herhalde kendi evlerinde daha iyi rahat edecekler, işlerini, güçlerini daha iyi görecekler. Bu da şayanı dikkattir.

MUSTAFA B. (Karahisar Şarkî) — Efendim, bunun elbette bir kanun halinde halli lâzım gelir. Kezalik tahsisatlar uzun bir şeydir. Ağızdan geçirilecek bir şey değildir. Encümene havale buyurulsun...

TAKİ EF. (Sivas) — Bendenizin bir takririm var.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim bendeniz bu hususta arkadaşlardan bir fedakârlık rica edeceğim. Bundan yirmi gün evvel bendeniz bir kanun lâyihası vermiştim. O da Lâyiha Encümenine havale buyurulmuştu. Bu da Lâyiha Encümenine havale buyurul-

sun. Kanun şeklinde müzakere edilsin. Bendenizin memleketim Balıkesirdir. Cihanda, Cenabı Hakkın her türlü lûtfuna mazhar olan bir memleketdir, top-
rağın altı da üstü de hazinelerle doludur. Böyle iken 1326 hesabı kat'isinde varidatının yekûnu altın pa-
ra olarak ... dır.

Bunun ancak yüz bin lirası memlekette kalırdı ve bakiyesi Hazinei Devlete girerdi. Maatteessüf iş-
galden evvel bütçe yapılması için buradan emir veril-
di. Bir bütçe yaptılar. Mevcut maaşata, mevcut me-
murin maaşından iki yüz bin lira açık verdi. Bey-
efendiler! Eğer Karesi livasındaki varidata nispetle
bu böyle olursa zaten çiğnenen diğer yerler harap bir
haldedir. Eğer Karesi livası böyle olmasaydı ben bu
derece bedbin olmazdım. Bir taraftan teşkilât, bunun
gelir yeri neresi? Eğer biz kum doldurup dağıtacak
isek o başka... Deminki harcırah teklifinin hilâfına
olarak teklif ediyorum; nümünei imtisâl olalım. Her
türlü sefaleti, çekilmesi zarurî olan hâlâtı yapalım, di-
ğerlerine de diyelim ki, İcra Vekillerine, valilerine;
mutasarrıflarına az para versin. Böyle olmazsa kendi
kendimize parasızlıktan dağılmış oluruz. En güzel
memleketlerimiz elden çıkmıştır. Benim anladığım âza-
yı kiramın mevcudu 300'ü mütecevizdir. Bunun iki
yüzü dağılmış. Yalnız yüzü ile iktifa edilsin, diyor-
lar. Bundaki maksatta verilen 1 250 lira tahsisat hep-
sine kâfi gelmiyor. Binaenaleyh 1 250 lira alalım.
Bayram münasebetiyle âzayı kiramın memleketlerine
dağılmasındaki mahzuru gördük. 300 kişinin içtima
ederek karar vermesiyle yüz kişinin (bir araya gele-
rek karar vermesi arasında fark vardır.) (1) (*Gürül-
tüler*) Aza kanaat edelim. Verilen ile iktifa edelim.

HAKKI HAMİ B. (Sinop) — Efendim; müza-
kere etmekte olduğumuz şu mesele Heyeti Celilele-
rince malûm olduğu üzere bir Kanunu Esasî mesele-
sidir. Binaenaleyh bunun cüzi bir zamanda halli doğ-
ru değildir. Kanunu Esasî Encümeni vardır, oraya
gönderelim. Bu gibi mühim mevat tab ve tevzi edil-
sin. Onun için bendeniz Heyeti Celilenizden istirham
ediyorum, muvafık görürseniz Kanunu Esasî Encüme-
nine gönderelim tetkik etsin, Meclisi Âli ona göre bir
karar versin.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Biraz da 1 250
lira meselesi hakkında maruzatta bulunmak istiyorum.

Bu bin iki yüz elli lira meselesi hakkında, esasen
mebusların tahsisatı 500 lira olarak gösteriliyor ve

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-
lendi. M. Ünver

harcırah verilirken dört bin kuruş maaşlı bir me-
mur gibi veriliyor. (*Altın idi sadaları*) Altın değil,
geçen seneye kadar kâğıt idi. İyi biliyorum ki altın
olarak bir taksit verdiler. Her ne ise mesele o de-
ğil. Onu onlara söyleyin. Ben o vakit asker idim.
Şimdi bu beş yüz lirayı, dört nihayet beş ay için
veriyorlar ise de bunun zmnında şu vardır ki bir
sene maişetine temin etmek için veriliyor. Çünkü me-
bus olan zevat - kendi şahsî servetleri var ise o
başka, zabıt vesaire iseler başka. Mazul, müstafi şek-
linde de gelebilirler. Mebusluktan çıkar çıkmaz on-
lar için sandalya hazırlanmış değildir. Binaenaleyh
arada tatil günlerine ait yiyecekleri para bu beş yüz
liradır. İstanbulun Meclisi toplandığı zaman bu dü-
şünüldü. Hakikaten beş yüz kâğıt gayri kâfi idi. Hiç
kimseye kâfi gelmeyeceği anlaşıldı. Oradaki mebu-
san şöyle bir şey düşündüler, ki makul bir zam ya-
pılsın. Ne fazla yapılsın. Ne de idare etmeyecek ka-
dar noksan yapılsın. Bu makul zam meselesinde me-
buslar kendilerini memurlardan fazla görmek isteme-
diler. Binaenaleyh 500 lirayı on ikiye taksim ettiler
dört bin kuruş tuttu. 4 200 küsur kuruşluk memur
zammiyat kararnamesince kaç kuruş zammediliyor-
sa o miktarın on iki misli zammediliyordu. Tahsi-
sat hakkında bir madde kanuniye teklif etmiştik.
Encümene havale olundu. Encümen bunu aynen ka-
bul etmedi. Sebebi, bazı arkadaşlar mebusları memur
menzilesine indiriyor dediler ve mebusanın izzeti nef-
sine muvafık görmediler. Mantıklı olarak esbabı tadili
de şu oldu : Zamaim kararnamesi Meclisin tasdi-
kinden geçmeyen bir zamaim kararnamesine istina-
den ve mebusana tahsisat zammetmek doğru olamaz.
Onun üzerine dediler ki misil üzerine zam edelim,
düşünüldü. Bu dört bin kuruş maaşlı memurların bir
sene zarfında almakta oldukları zamaim (704) lira
kadar bir para tutuyor. Bu yedi yüz dört lira tahsisatı
asliye bir buçuk misline iblâğ edildi ve alettakrip
(1,5) misli zammolundu. İstanbuldaki es'arı buradan
fazla birtakım havaî masrafları var iken tramvay ve-
saire gibi, bu kadar veriliyordu. (*Paso veriliyordu sa-
daları*) Onu da arz edeyim. Şirket vapurlarından baş-
ka müesseselere para vermemeye tenezzül etmek doğ-
ru değildir. Şimendifere keza veriliyor efendim. Ev ki-
raları bir oda elli liradır. Burası elbette İstanbuldan
daha ucuzdur. Arkadaşların ekserisi otellerde kalı-
yordu. Orada iktifa edilen yüz liraya mukabil bura-
da elli lira ile iktifa edilir. Kendimize aslan payı al-
mayalım efendiler.

ŞÜKRÜ B. (Karahisar Sahip) — Efendim; yalnız
hakikatten bahsedeceğim için sözlerim pek acı ola-

caktır. Rûfekayı kiramın bundan dolayı evvel emirde aflarını rica edeceğim. Bir harcırah ve bir tahsisat meselesi için üç celsei hafiye aktettik. Memleketin ve milletin ahvaline taallûk eden hususâtı bu kadar sükûnetle dinledik ve konuşabildik mi? Maa-teessüf görüşemedik. Bunu görüştük. Her iş bir nimet mukabilindedir, nimet külfet mukabilidir. Aldığımız nimet büyüktür. Verilen tahsisatla insan geçinebilir. Bunun azlığından, çokluğundan bahsetmeyeelim. Az çok ne ise yorganımıza göre ayağımızı uzatarak işimizi tanzim edelim. Kendi tahsisat ve muhassasatımızla uğraşırken müvekkillerimizin haklarımızda ne düşündüklerini öğrenmek isteriz. Daima serzeniş ediyorlar.

Binaenaleyh biz bir sene için bu tahsisatı kabul edelim ve bununla iktifa edelim. Encümenlere gelim. İşlerimize bakalım, çalışalım.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim, bendeniz Meclisin para meselesinden bahsetmeyeceğim. Çünkü o ayrı bir şey. Esası kabul edilir. Sonra o gelir. Meclis böyle (340) kişi ile yaşayabilir mi? Mesele budur. Söylenecek söz başka, hakikat hal başka... Asıl görüşülecek mesele budur. Mebusandan görüştüğüm arkadaşlar var. Bütün işimi, gücümü terkettim, buraya geldim diyor. Kimisi ben iki ay için geldim, diyor. Bu mesele böyledir. Çocukları var ki işlerini bırakmışlar, bir müddeti muvakkate için gelmişler. İşin mahiyetini bilemiyorlar.

ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — İşsiz adam yoktur.

İSMAİL SUPHİ B. (Devamla) — Efendim, ben söyleyim de ondan sonra... Meselenin ruhu buradadır. Bütün işimi, gücümü terketmişimdir. İcabında on senede gelirim. Hakikati hale müracaat etmeli. Bu mesele halledildikten sonra bu tahsisat meselesini halledersiniz. Geçen Reis Bey söy'ediler. Yalnız 200 kişi toplanamıyorsunuz. Üst tarafı nerededir? 150'yi zor buluyorsunuz. 70 - 80'i mezun. Nasıl mezun?.. Ben arkadaşlarımın hüsnüniyetinden şüphe etmek istemem. Fakat bu kürsüde her şey söylenebilir. Bir kısmı mezuniyet bittiği halde gelmiyor. Binaenaleyh bendeniz para meselesinden bahsetmeyeceğim. Meclis şöyle çalışmalı imiş, böyle çalışmalı imiş. Meclis fabrika değildir, bir taraftan çorap çıkarırsın. Meclis makine değildir. Meclis böyle çalışır. Meclislerde ufak tefek herkesin kulağının tahammül edemeyeceği şeyler söylenir. Belki bizim terbiyei vataniyemizde bunu icap etmezdi. Meclis vazifesini fevkalâde bir surette yapıyor. Meclis aldığı paraya kesbi istihkak edemiyor-

muş, diye kim diyor. (Alkışlar) Büyük milletler büyüklüklerini metanetleriyle gösterirler.

ŞEVKİ B. (İçel) — Biz buraya vahdeti milliyeyi temin etmek için gelmişiz. Milletin bizden hiçbir haberi yoktur. Bunları anlatmak için milleti irşat etmek lâzımdır. Meclisin almış olduğu istihkaka diyecek yoktur efendiler.

HÜSREV B. (Trabzon) — Zannedersem bu mesele ayrı ayrı görüşülüyor. Bir de İstanbul Mebusu meselesi çıktı. Ben buna efendim İstanbul Mebusu olmak sıfatıyla taaccüp ediyorum. Sonra Ferit Paşa Hükûmeti orasını feshetti. Binaenaleyh buradaki arkadaşlarınız sizin gibi Büyük Millet Meclisi âzasındandır. İstanbul Meclisi muhassasatı demin Ömer Lûtfi Bey arkadaşımızın buyurduğu gibi İstanbuldaki gılayı es'ara, hayat pahalılığına nazaran zam yapılmamıştı. Eğer fazla ise tensik edilir. Evvelce İstanbulda bulunmuşlar, İstanbul Mebusu değildir, buranın mebusudur. Buna nazaran aynı muameleye maruz kalmaklığımız tabiidir.

REİS — Efendim, evvelâ müzakerenin kifayetini reye koyuyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Takrirleri okuyacağız :

RIYASETİ CELİLEYE

Meselenin ehemmiyetine binaen müzakerenin kifayetiyle Kanunu Esası Encümenine tevdiine karar itasını teklif ederim.

Sinop
Hakkı Hami

DİVANI RİYASETE

Müzakerenin kifayetiyle Encümeni Mahsus mukareratının reye konulmasını teklif ederiz.

Dersim	Bayazıt
Hasan Hayri	Şevket
Genç	Diyarbakir
Fikri	Hacı Şükrü

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Büyük Millet Meclisi âzasının tahsisatları hakkındaki teklifin Kanunu Esası Encümenine tevdiini teklif ederim.

- İzmit
Hamdi

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Müddet ve muhassasat mesaili Kanunu Esasiye müteferri mevattan olmakla Kanunu Esasî Encümenine tevdiini teklif ederim.

Amasya
Memet Ragıp

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kifayeti ve tahsisat ve müddet meselelerinin mevadı mahsusa tarzında tedvin edilmek üzere Kanunu Esasî ve Muvazenei Maliye Encümenlerine tevdiini teklif ederiz.

Karesi
Memet Vehbi
Karesi
Abdülğafur
Karesi
Basri

Adana
Zamir
Burdur
Memet Akif
Bursa
Hüseyin Necati

Canik
Süleyman

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kifayeti ve encümen noktai nazarı-
nın reye vazını teklif eylerim.

Kütahya
Cemil

RİYASETİ CELİLEYE

Büyük Millet Meclisi âzası Mecliste bulundukça ayda yüz lira alır. Kendi işi için mezuniyet alan âza hakkında kistelyevm icra olunur. Bu esasların kabulünü teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

(Hakkı Hami Beyin tavrı tekrar okundu.)

REİS — Efendim; bu tavrı veçhile bu meselenin Kanunu Esasî Encümenine havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Maliye Vekâletinden gelmiş bazı kanunlar vardır. Maliye Vekili de gelmiştir.

Kapanma Saati : 6.20

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Ağustos 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	118	1. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin</i>	
2. — BEYANAT	118	<i>cephelere vaki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında beyanati.</i>	118:124

Cilt : 3

45 nci in'ikat - 1 nci celse

KIRK BEŞİNCİ İNİKAT

9 Ağustos 1336 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Reisisâni Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Otuzdokuzuncu İn'ikat

24 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyin tahtı riyasetlerinde in'ikat ederek; âzayı kiram tahsisatı ve harcırahları hakkındaki encümeni mahsus mütalâası üzerinde cereyan eden müzakerattan sonra teneffüs için celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyin tahtı riyasetlerinde içtimada; âzayı kiram tahsisatı ve harcırahları hakkındaki

encümeni mahsus mütalâası ve takrirler üzerinde müzakereye devam olunarak; mevzuan Kanunu Esasi Encümenine havalesi kabul olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı? Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — BEYANAT

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, cephe-
lere vaki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye
hakkındaki beyanati.

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin-
dir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem arkadaşlarım, on bir gün seyyahattan sonra Heyeti Âliyenizle mülâki olmakla kesbi şeref eylerim. (Hoşgeldiniz, safa geldiniz sesleri) Arkadaşlarımızla vukubulan seyahatimiz hakkında bir fikir vermek için seyahatimize kısa bir nazar atfedeceğiz.

27 Temmuz 1336 akşamı idi, arkadaşlarımızla Ankaradan müfarekat etmiştik. Ertesi gün Eskişehir muvasalât ettik. Eskişehirde Garp Ordusu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleriyle vaziyeti umumiyeye hakkında müdavelei efkâr ettikten sonra şimal hareket ettik. Bursayı işgal etmiş olan düşman karşısında bulunan kuvvetlerimiz büyücek bir grup teşkil eder ve bunun ismine de Ertuğrul grubu demişlerdir. Daha şimaldeki Adapazarı ve havalisinde

bulunup İzmite karşı vaziyet alan kuvvetlerimize kadar seyahatimizi temdit etmek istedik. Binaenaleyh Ertuğrul grubundan başladık. Yalnız Bileciğe muvasalâtımızda Adapazarı havalisinde bulunan ahali İslâmiyeye Meclisi Âlinizin selâmlarını ve Meclisi Âlinizin kendilerinden intizar eylediği hizmeti ve fedakârlığı tebliğ ettik.

Bilecikte Kolordu Kumandanı Miralay Kâzım Bey tarafından istikbal edildik ve o geceyi Bilecikte geçirdik. Buraya muvasalatımızda daha istasyonda iken bazı kıtaatı teftiş ettik. Bu teftiş ettiğimiz kıtaat büyük cüz'ü tamlar değildi, küçük aksamı askeriyeye idi. Bunların neticesi teftişiyesi üzerimizde hüsnü tesir bıraktı. Ertesi gün Bilecikten bütün arkadaşlarımızla araba ile Eskişehir istikametinde hareket ettik. Bu istikamette bulunan mevazımızın şarkında ve Yenişehir ovasına hâkim ve nazır olan mevazıda bulunuyor. Bu mevazı aslisinin ilerisinde doğrudan doğruya düşman müfrezeleriyle temasta bulunan müfrezeleri ve gerek bunun gerisinde bulunan müfrezeler süvaridir. Bunları görmedik, yalnız mev-

zii aslı üzerinde bulunan kuvvetleri gördük. Yenişehir şarkındaki mevzii aslı üzerinde bizzat arkadaşlarımızla ve orada mes'ul olan kumandanlarla beraber tetkikatta bulunduk. Bu tetkikatımıza göre bu mevzi Yenişehir üzerinden gelecek bir düşmanı istikbal eden münasip bir mevzidir. İcabında bu mevzii işgal etmek ve bu mevzide ifayı vazife etmek üzere tahsis edilmiş olan kuvvetleri de teftiş ettim. Bu kuvvetler kendilerine tevdi edilen vazifei harbiyeyi ifa edebilecek kabiliyet ve kudreti göstermişlerdir. Bizde hâsıl ettiği kanaat budur. Zabitleriyle ve başlarında bulunan kumandanlar dahi vazifelerini idrak edebilecek kabiliyeti haiz olduklarını göstermişlerdir. Yalnız bu gördüğümüz kuvvetler malûm olan mütevali muharebattan sonra yeniden teşkiline iptidar edilmiş kuvvetlerdir ve miktarını daha bir iki misli yapmak ihtimali mevcuttur. Daha gerilerde depo halinde teşkil etmek ve bunları tensik etmekle meşgul bulunuyorlar. Bu kuvvetlerin ilbasını da arzu derecede mükemmel görmedik. Askerî noktai nazardan teftiş ve tetkik ile meşgul olmakla bir taraftan da arkadaşlarımız muhtelif guruplara ayrılarak doğrudan doğruya kıtaati askeriye ile aynı gurupta ayrılarak efrat ile temasta bulunmak ve onları tenvir ve irşat etmek için lâzım gelen nasayihde bulunmuşlardır. Bundan sonra tekrar hemen aynı günde geriye döndük. Bilecikten trene bindik. Karaköy istasyonuna çıktık ve oradan arabalarla Pazarcığa. Pazarcık Bursa istikametinde ve vaziyete göre ve her vakit fevkalâde mühim olan bir sevkülceş istikametinde bulunuyordu. Gerek bu karargâhın ve gerek karargâhta mevcut olan kıtaatin ve doğrudan doğruya Pazarcık ahalsinin Heyeti Mebuseye karşı gösterdikleri samimî kabul cümlemizi fevkalâde mütehassis etmiştir. Manzarai askeriye de fevkalâde muntazamdır. Bu istikametlerdeki kuvvetlerde büyük bir intizama tesadüf edeceğimize beraatı istihlal teşkil etmiştir. Buraya muvasalatımız gece idi efendim. Ertesi gün sabahleyin tekrar arabalarla ve arkadaşlarla iki saat kadar kat'î mesafe ettikten sonra büyücek bir kıt'ai askeriye vasil olduk. Bu kıt'ayı teftiş ettik. Kıt'anın hal ve şanı ve derecei talim ve terbiyesi ve heyeti zabitan ve kumanda heyeti bizi son derece memnun etti. Hatta bunu ufak bir teftişte bırakmadık. Muhtelif manevra kabiliyetini görmek için bir çok mesaili askeriye de hallettirdik. Neticе itibariyle fevkalâde memnun kaldık. Aynı suretle arkadaşlarımız bir peder gibi askerlere nasihat verdiler ve temas ettiler. Bu temas ettiğimiz kıt'ai askeriye Ertuğrul gurubunun bulunduğu cephe gerisinde ihtiyatı umumdur. Bunu gördükten sonra tamamen İne-

göle nâzır olan mevzii asliye vasil olduk. Bu mevzii aslinin ilerisinde İnegölde de askerlerimiz vardır. Düşmanla hali temasta bulunan muhtelif kuvvetler ve kıt'alarımız vardır. İnegöl vadilerinde bulunan grup ile temas hâsıl olamadı. Mevzii aslı üzerinde bulunan kıtaatla işgal ettik. Orada mevziin tetkikiyle bir müddet meşgul olduk, bu mevzi de pek iyi intihap edilmiştir ve şayanı istinat bir mevzidir.

Mersin merkezine temas eden harekâtı kısmen gördük. Bunların da vaziyeti mucibi memnuniyettir. Mersin garbinde bulunan kıtaatı askeriyeyi görmekten sarfınazar ettik. Çünkü aynı kıtaatin eczasından idi. Çünkü gördüğümüz cüzütlarla diğerler hakkında bir fikir edinmiştik. Vakit dar olduğundan yola gelip bizimle mülâki olması için emir verildi. Diğer tarafın sağ cenahı ve sol cenahtaki kıtaatı görmek için geri dönmek icap etti. Arabaları terkettik ve o gün arkadaşlar ikinci defa olarak sağ cenaha vasil olduk. Sağ cenahta kezalik gayet muntazam ve fevkalâde şayanı ehemmiyet bir kıtaat askeriyeyi teftiş ettim. Bu teftişimiz de bizi fevkalâde memnun etti. Onu müteakip ki Pazarcığa avdet ettik ve Pazarcıktan sonra da tekrar Karaköy istasyonundan tren alarak Ertuğrula gittik. Efendim bu grup mühim olarak iki istikameti ihtiva ediyor, biri Bursa İnegöl, Eskişehir; diğeri Bursa ve Bilecik üzerindedir. En mühim istikamet İnegöldür ve bunun üzerindeki heyet de kabiliyet itibariyle şayanı emniyet bir kıtaat olmaktadır. Yine aynı istikameti icabında muhafaza etmek veyahut aynı mevkiî tehdit eden Yenişehir üzerinde de Kâzım kuvvetleri bulunmaktadır ki bunun heyeti umumiyesi itibariyle ve düşman şarka hareketinde bu iki ufak, fakat ehemmiyetli cephelerimizden bir veya diğer parçasına çarpar ve iki grup düşman üzerine müessir olur, ki bu grubun sağ cenahı Kâzım Bey kıt'asıdır. Bu kıtaattan Adapazar havalisinde bulunan ve bunun daha ilerisinde ayrıca kıtaat mevcuttur. Kâzım kıtaatinde olduğu gibi Arif kıtaatinin da tezyidi ve daha gerilerde kıtaat teşkil ve tensikiyle işgal edilmektedir. Buradan Eskişehire avdet ettik. Eskişehirde bir kaç saat ordu kumandanı ile müzakeratta bulunduk ve bu meşhudatımız üzerine derhal tashih ve tamir ve ikmalî lâzım gelen mahallinde icap eden emirleri icap edenlere vermekte idi. Onu müteakip Karahisar üzerinden Uşaka hareket olundu. Karahisardan gece geçtik durmadık. Bu istikamette tesadüf ettiğimiz, temas ettiğimiz ilk kıt'a bu idi. Topçudan, miteralyozdan ve piyadeden ibaret olan bu kıt'anın manzarası ne vaziyetleri itibariyle ve ne de kendilerinden talep ettiğimiz yazifenin ifasında bir kabiliyet

gösterememişlerdir. Herhalde memnun olmadık ve ademi memnuniyetimizi hazır bulunan kumandanların kâffesine izhara lüzum gördük ve derhal bu kıt'aların ıslahı için evamiri lâzime verildi. Seyahatimize devam ettik efendim. Uşakta gerek mahallince teşekkül etmiş gönüllü kıtaat ve gerek nizamiye kıtaatı ve gerek halk tarafından büyük bir tehalükle teşkil olunan kuvvetlerden evvelâ askerleri basit bir teftişten geçirdikten sonra arkadaşlarımız halk ile temas edip onlara icrayı vesaya ettiler. Biz de kıtaatı askeriye daha fazla bir dikkatle teftişe devam ettik. Bu kuvvetlerden bir kısmı herhalde henüz vazifelerini hüsnü ifa edebilecek halde bulunmuyorlardı, kendilerine ihtarâtı lâzimedeki bulunduk. Bundan sonra yine garbe yürüdük, devam ettik. İkinci bir kıt'ai askeriye tesadüf ettik. Bu da mühimce bir kıt'ai askeriye idi. Bu kuvvetten de memnun olmadık. Bunun da tarzı tebbüsü ve hareketi bize emniyet bahş olmuyordu. Bundan sonra asıl düşman karşısında bulunan mevzii asliye gittik. Orada bulunan kuvvetleri teftiş ettik. Mevzii asli dediğimiz yer otuz kilometre kadar uzak olan yerdir. Mevzii asli ile düşman arasında ileri sürülmüş bir kıt'a vardı. Buna temas etmekle işgal ettik. Mevzii aslideki kuvvetler iyi ilbas edilmiş bir halde değildi. Fakat kabiliyet, emniyet, kuvvet itibariyle heyeti umumiyesini memnun etmiştir. Bize kat'i bir emniyet geldi. Bütün pejmurde elbiselerine rağmen vazai askeriye ifa ve icra edecek bir halde ve böyle bir şartı da esas olarak kabul etmeye mecbur olduk. Bu gördüğümüz kıtaatı askeriyesinin kâffesi bir kumandaya merbut idiler. Dikkat buyurdu ise saydım. Karahisara geçtik. Burada bir kuvvet, Uşakta bir kuvvet, ondan sonra diğer bir kuvvet. Bu tertibatı beğenmedik. Tercih ettik ki bilümmün kuvvetler bir arada bulunsun. İstikametler üzerinde tarassut kuvvetleri bulunsun, dünyanın bir köşesinden diğer bir köşesine kadar işgal etmek imkânı yoktur. Eğer böyle muayyen bir hat üzerinde düşmanın vüruduna intizar olunursa düşman ya esir veya mağlup olur. Onun için oradaki kumandanlara tavsiye ettiğimiz, emrettiğimiz bütün kuvvetleri bir araya toplayıp düşmanın vücudu tahakkuk ederse düşmanı geriden beklemeyip takip etsinler ve taarruz ederek düşmanı kendileriyle muharebeye mecbur etsinler. Fakat bizim noktai nazarımızı hüsnü telâkki etmek ve onları tatbik ettirmek için orada muhabatada bulduğumuz kumandan bize emniyet bahşolamadı. Derhal mahallinde bu kumandanı tebdil etmeye mecbur olduk ve tebdil ettik. O esnada yakın bulunan ve kendisine emniyet caiz olan ve kabiliyeti fikriye ve as-

keriyesi malûm bir zatı hemen kumandanı tayin ettik ve hemen en ileri hatta göndererek bu prensip dahilinde ifayı vazifeye davet ettik. Bundan sonra efendim Afyon Karahisarına döndük. Orada da yeni teşekkül etmekte bulunan birtakım kıtaatı teftiş ettik. Burada tabii onları söylemiyorum. Halk tarafından fevkalâde istikbal edildik. Tezahüratta bulundular. Cidden Büyük Millet Meclisine karşı hürmetkâr bulundular. Büyük Millet Meclisinin mesaisi - ki muhafazai istiklâlden başka bir şey değildi - buna karşı yapılan tezahürat cidden pek parlaktı.

Bundan sonra cenuba seyahat ettik. Yalnız Afyon Karahisarında diğer hususat ile de işgal edildi. Meselâ Uşak, Nazilli, Afyon Karahisarı, Konya, müdafaai hukuk cemiyetleri âzasından bir kongre yapıldı. Bu kongreyi küşat ettik. Levazımatı umumiye reisi, erkânı harbiye umumiye reisi ve hazır bilmeclis âzasından bir kısmı icrayı müzakerat ettiler. Bu kongrede tavsiye ettiğimiz ve binnetice talep ettiğimiz hukuk şu idi : Müdafaai Hukuk Heyeti merkezileri son heyeti vekile kararıyla rüesayı memurini mülkiyenin tahtı riyasetinde ve tahtı emrinde bulacaklar ve ifayı vazife edeceklerdir. Vazifeleri de müdafaai memleket hususunda mes'ul kumandanların kendilerine rica edeceği hususatı teshil etmek ve bu esasta kendilerinin de kanaatleri tahsil edilmek suretiyle kabul edildi. Efendim heyeti umumiyesinden de kumandanla temasa gelmek için biz esaslar üzerinde anlaştıktan ve kendilerine kabul ettirildikten sonra kendilerini terkettik.

Karahisardan sonraki seyahatimize devamdan evvel seyahatimiz esnasında tesadüf ettiğimiz kıtaat hakkındaki efkârımızı arzedeceğim. Nihayete doğru uğradığımız hattı müdafaadan bahsedeceğim. Burası Kütahya'dır efendim, Kütahya ve havalisi demin arzeylediğim Ertuğrul gurubuyla ki bu vasi bir mıntakadır ve ayrıca bir mıntakadır ve burada da ayrıca kuvvetler vardır.

Bizim temas ettiğimiz kuvvetler Kütahyada seyahatimiz esnasında ve on gün zarfında teşekkül etmiş bir kıt'ai askeriye idi. Bütün bir alay piyade idi. Üç taburlu bin yedi yüz neferd. Bir alay esasını vücade getirmek için teşekkül etmiş bir bölük süvarisi vardır. Bu kuvvetin hemen kısmı küllisi tamamen ilbas edilmiş ve teçhiz edilmiştir. Efendim bütün bu kuvveti vücade getiren Kütahya ahalisidir. On gün zarfında bu suretle teşekkül etmiş ve bizim vardığımız zaman cepheye bulunmalarına lüzum görülmüş derhal gece bir kısmı ileriye hareket ettirilmiş idi. Bu

suretle teşekkül etmiş olan kıtayı dikkatli bir surette teftiş ettik. Bu on günlük kıtai askeriyeyi vücude getiren insanlar ötedenberi hiç silâhını terketmemiş ve vazifeden firar etmemiş kabiliyeti askeriye ve inzibatıyeyi haiz kimselerdi. Hatta en muntazam ve muallim bir kıtai askeriyeye yaptırılması lâzım gelen vazifeyi bilâ tereddüt yapmışlardır. Bundan bütün milletimizin âdeta tabiaten muallim asker olduğu anlaşılmıştır.

Kütahyanın ilerisinde ve arzettiğim iki gurup arasında Timurcu da mesmuu âliniz olmuştur. Ethem Bey gayet mühim bir muvaffakiyet ihraz etti. Düşmanın pek büyük bir kuvvetini zedeleyerek perişan etmişti. Düşman cephesini mühim kuvvetlerle takviye etmeye mecbur oldu.

Binnetice daha emniyetli bir hale koydu. Bu cepheye ait kuvvetlerden daha iki kısım kalmıştır. O ikisi de Denizli cihetinde kalmış, birisi Çinede Muğla şimalinde bulunan kuvvetlerdir. Denizliye kadar gitmek münasip olmadı. Çünkü arada şimendifer inkıtar vardı, çok zaman sarfını istilzam edecek. Denizli ve havalisinde istihlal ettiğimiz malûmat bize bir fikir vermiştir. Zaten o kuvvetler hakkında ayrıca tedabir de düşündük ve emretmiş bulunduk. Onun için oraya gitmedik. Bu Çinede bulunan kuvvetlere gelince; o pek uzaktır. Oraya kadar prensiplerimizi isal etmek için o kuvvetlere kumanda eden insanlar bizimle mülâkı olmak üzere adamlar göndermişlerdi. Lâzım gelen evamiri verdik.

Bu izahatımla doğrudan doğruya Garp cephesi denilen cephe aksamını arzetmiş oldum efendim. Şimdi Heyeti Âliniz Garp cephesi ve Garp cephesi kumandanlığı denildiği zaman bir fikir elde etmiş bulunacaktır. Kuvvetleri nazarı dikkate alarak aşağı yukarı muhakeme ve mukayese yapılabilir. İşte bu muhakematı yaptığınız zaman kanaat edilecektir ki bugün Bursada karşı karşıya bulunan ve Alaşehirde karşı karşıya bulunan kuvvetler arasında bugün için az çok muvazenet vardır ve bazı yerlerde bizim tefevükümüz dahi vardır. Fakat bu bapta daha kat'i ve daha uzaklara şamil söz söylemek istemiyorum.

Bundan sonra Konyaya gitik, Konyaya giderken Akşehirde, Iğında depo teşkil etmekte bulunan kıtaatı askeriyeyi gördük ve teftiş ettik. Bu kıtaatı askeriyenin vücude gelmesinde ve ilbasında ahali kuvvetinin fevkalâde hizmeti olmuştur. Konyada mühim kuvvet yoktur. Onun için orada askerlikle iştilgal etmedik. Konya ahali bizi pek büyük bir hararet ve samimiyetle ve büyük tezahüratla istikbal etti. Hü-

kûmet dairesine gittik ve ertesi gün umum ahali ile görüştük, ondan sonra Cenuba hareket ettik. Artık bu cepheyi terketmiş bulunuyoruz.

Cenuptaki Adana cephesinde bulunan arkadaşların karargâhı Pozantıdır. Biz de oraya gittik. Yalnız orada bulunan muhtelif müdafaai hukuk heyetleri, ki onları Pozantiya davet eyledik ve orada vazaifi milliyesi ile iştilgal eden zevatı davet ettik. Heyeti umümiyesiyle vaziyeti askeriye ve vaziyeti mülkiye hakkında müdavelei efkâr ettik. Askerî vaziyet efendim; düşman Adanada, Tarsusta, Mersinde bulunuyor. Buna karşı şu bizim Adana cephesi ve Tarsus ve Mersine şamil olmak üzere bir cephemiz vardır. Mersinden sonra Silifkeye kadar sahili tarassut etmek üzere diğer bir şerit vardır. Bu arzettiğim üç cepheden asıl iki cephe yani Adana ile Mersine karşı olan cephedeki kuvvetlerimiz hali faaliyette bulunuyor, bu kuvvetlerde de oldukça intizam ve irtibat hâsıl olmuştur. Malûmu âliniz bu kuvvetler kendiliğinden, hüdayi nabit gibi vücude gelmiştir. Tabii bir çok intizamsızlık görülmüştü ve oraya bir fırka kumandanı gönderileli çok olmuştu. İntizam ve irtibat vardır. Bizim kuvvetlerimizle düşman kuvvetlerini mukayese etmek istedik. Maatteessüf düşman kuvvetleri hakkında kat'i ve sarıh ve mevsuk malûmat bulunmadığından bu hususu icabı kadar ihtar ettikten sonra, bu grupların iki cephedeki grupları hiç olmazsa daha bir misli tezyit için tavsiyede bulunduk. Bu kuvvetlerin elinde bulunan silâh vesaireyi orada ahali vermiştir. Yine ahali yedinde bulunan silâhlardan tezyit etmek imkânı olduğu tahakkuk etti. Bu veçhile tavsiye ettik. Fakat bundan başka olarak Müdafaai Milliye Vekâletinin mühim miktarda bu cepheye tahsis ettiği silâh ve cephane ile bu iki gruba ihtiyat olmak üzere kuvvetler teşkili için emirler verildi. Ümit ederiz ki pek yakında iki grubun gerisinde neticei katiye almaya müsait bir grup bulunacaktır. Diğer taraftan bugün Adana Vilâyetini düşünecek olursak, vilâyetin bu kısmında maatteessüf idarei mülkiyenin teşekkül etmediğini gördük. Valisi, mutasarrıfı, kaymakamı, adliyesi, polisi, jandarması yoktur. Hiçbir şeyi yoktur. Ben doğrusu ahaliye karşı biraz mahcup oldum. İnsanların kanlar dökerek düşmanların elinden istirdat etmek istedikleri yerler elimizdedir. Bunu idare etmeyi unutmusuz. Onun için derhal bir idarei mülkiye tesisi lâzım geldi. Bunun için vali ve kaymakamlar filân derhal tayin edilmek lüzumuna kani olduk ve orada hazır bulunanlardan Büyük Millet Meclisi Âzasından İsmail Safa Beyi (vekâleten vali tayin ettim. İcra Heyeti kanaliyle heyeti celilenize arz olunup kati karar

alınincaya kadar vekâleten tayin ettim ve) (1) kendisinin işe başlamasını emrettim ve derhal Adanadan, şuradan buradan hükümet teşkilâtı vücutte getirmesine dair emir verdim ve şimdilik Pozantıyı Adanaya merkez olmak üzere tesise lüzum gördüm. Mersin livası vücutte geldi. Bunun böyle liva halinde hikmeti vücutu kalmıyor. Karaisalı kâzası diye halk kendi kendine idare etmeye başlamıştır. Mersin ve Tarsus kazalarını doğrudan doğruya merkezi vilâyetle irtibatlandırdık ve oralarda vekâleten ifayı vazife etmekte olan zevatı vekil olmak üzere tayin etik ve Hükümet için tedabiri lâzime aldık ve onlarda derhai ifayı vazifeye başladılar. Orada en çok şikâyet ettikleri hal şimendifer civarında bulunan ahalinin korkması, ürkmesi, binnetice hasat ile meşgul olamamasıdır. Kısmen şimale doğru sureti umumiyede muhacerete rıza göstermemekte (kararlı oldukları meşhudumuz olduğundan) (2) düşmanı tazyik etmek tarafını düşündük ve o suretle tenebih ettik. Ondan sonra Mersin, Tarsusta bulunan Müdafaa-i Milliye heyetleri vardır. Onları da, malûmunuz olan karara tevfikân, oradaki kaymakamların tahtı riyasetine verdik ve bu heyetlerden ikişer murahhas Pozantıya davet eyledik ve asıl Adana Heyeti idaresi, Heyeti Hükümeti işte bunlar olacaklardı ve üç zatın ki ikisi orada idi. Orada kalıp valiye muavenet etmesini Meclisi Âlinizden istirham etmiştim. Tasvip buyurulmuş ona da teşekkür ederim. Bundan sonra efendim, geriye döndük bütün hat boyunca oradan geçmekte olduğumuzu işiten halk gece gündüz toplanarak yanımıza geldiler, görüşüldü. Sonra Eskişehirde geldik ve heyeti umumiyesi hakkında Garp cephesi kumandanıyla da yine müdavelei efkâr edildi. İcap eden tedabir de tespit edildi. Gördüğümüz kuvvetler alınan tedabir ile yakın bir zamanda daha ziyade tezyit edilecektir. Konyada ciheti askeriye ait bazı şedit tedabir almak lâzım geldi ki o tedabir alınmıştır.

Efendim bütün seyahatimiz hakkında hulâsatan arzedebileceğim budur efendim. Fakat bir çok tafsilât vardır, gerek askerle temastan gerek halk ile mülâkattan hâsıl olan tahassüsât vardır ki bunları da tespit edersiniz. Diğer arkadaşlarımız daha iyi bir surette tasvir ederler. Bazı hususata dair caiz olan, mümkün olan noktaları Heyeti Âliyelerine bildirirler efendim.

BİR MEBUS B. — ... Denilince İzmit körfezinden Yunanlıların çıkması melhuz olan bir kuvvetin olduğu anlaşılıyor. Aynı zamanda Kandıra civarından İngilizlerin Yunanlılarla beraber çıktığını haber aldık.

Bu havaliye büyük miktarda asker gönderilmiş olduğunu Adapazarlılar beyan ediyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim bendeniz Garp cephesinin kuvvetleri hakkında tafsilât ve malûmat verdim ve bu madde hakkında bizim tetkikat ve teftişe başladığımız noktanın sağ cenahında kalmak münasebetiyle Adapazarındaki kuvvetlerden bahsettim. Yalnız Adapazarındaki kuvvet değildir. Kandıra, Geyve, Üsküdarındaki kuvvettir. Bütün o şibicezire üzerinde olan kuvvetlerdir. Bu hususta arzu ederseniz bazı tafsilât vereyim.

BİR MEBUS B. — Minettar kalırız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) (3) — Malûmu âliniz bir fırkanın karargâhı vardır. Neresi tensip edilirse oraya gider. Binaenaleyh kuvvetler yerindedir ve Geyve boğazının şimalindeki tepelerde karargâhını kurmuştur. Efendim, merkez sevk ve idaresinin karargâhı Adapazarında olan kuvvetlerin büyük ve müteferrik teşkilâta maliktir. Bu teşkilâta Adapazarında ve garbinde şibicezire şeklinde Üsküdar kadar devam ediyordu ve bu kuvvetlerin şimdiye kadar ifa ettiği vazife gayet mühimdir. Evvelâ bu kuvvetleri bertaraf edebilmek için İngiliz müfrezeleri bir çok faaliyet yaptı, mümkün olamadı. Ondan sonra Yunanlıları garpte (harekete geçirilen mütearızları) (4) tevkif ederek o havalide kaldılar. İş ehemmiyetsiz tuttular. Evvelâ bir tabur, iki tabur gönderdiler. Sonra bir alay gönderdiler ve binnetice düşman, Yunanlılar iki fırkasını buraya göndermeye mecbur oldu ve o fırkanın kuvvetleri büyük bir rol, büyük bir vazife ifa etmiş oldu. Ancak düşman bu kadar kuvvet tahsis ettikten sonra Üsküdardan ve muhtelif noktalardan başlayarak bir defa Kandıraya kadar gelmişti ve mağlup olmuştu. Ondan sonra fazla kuvvet getirdi, binnetice Kandıraya düşmanın hâkim olduğu anlaşılıyordu. Kandıraya hâkim olduğuna dair son bir rapor vardır. Çekildiğine dair de malûmat vardır. Biz kabul ediyoruz ki şibicezire üstünde Adapazarı ve havalisine çekilmiştir. Son vaziyet bundan ibarettir. Adapazarı şarkında eskiden isyan etmiş olanlardan bazıları yine ufak tefek hareket göstermişlerse de bu münasebetsizlikleri de (derhal izale ettik.) (5)

Efendim; başka bir malûmat emreder misiniz? (Çok teşekkür ederiz sadaları)

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Reis Paşa Hazretleri seyahatin heyeti umumiyesi hakkında beyanı malûmat

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler, tarafımdan eklendi. M. Ünver

ettiler. Bendeniz yalnız vekâleti aciziye ait hususati arzedeceğim. O da ilbas, iaşe, teçhizden ibarettir.

İlbas meselesi memleketimizin büyük fabrikaları, müessesatı maatteessüf İstanbulda bulunduğu için Anadolu'da elde ne kalmış ise bunların her birisine müracaat ederek parça parça eşya tedarikine teşebbüs ettik. Bu hususda gerek Ankarada, gerek Uşakta, Konyada, Kayseride ve bazı mevakide bulunan mensucat fabrikalarından ve ayakkabı yapacak san'atkarlardan istifade ettik. Mamafih bir orduyu lâyükli ilbas edecek miktarda melbusat tedariki mümkün olmadığı için muavenete müracaat ettik. Maatteşekkür mebzul ianatta bulundular ve bu cümleden olarak gezdiğimiz cephelerde bulunan askerinin hemen bir kısmı mühimmini ahalinin ianesiyle giydirilmiş bulduk. Esasen cephe'deki asker iki kısımdan ibaret bulunuyordu. Birisi muharebeye girmemiş kıtaattı. Bunların melbusatı muntazam bir halde bulunuyordu. İkinci kısım muharebeye girmiş, oldukça örselenmiş sınıf idi. Bunlar takviye oldukları için melbusatı noksan bulunuyordu. Giydirilmek üzere cepheye gönderdik ve bir kısmını da peyderpey celbediyoruz. Az zamanda gerek askerinin mahallerinde ve gerek müdafaai hukuk cemiyetlerince ahali tarafından, gerekse bizim buradan göndereceğimiz melbusatla giydirilmesi muhtemeldir.

Ayakkabına gelince; yaz devam ettiği müddetçe çarık ve yemeni giymesini yazdım ve ekseriya bütün efrat ayaklarında yemeni ve çarık vardır. Kış için ayakkabı ihzar ettiriyoruz ve hariçten de bir miktar ayakkabı celbettik. Ümit ederim ki kışın vüruduna kadar mevcut efradımıza ayakkabı tevzi edeceğiz.

Yağmurluk efradımızda maatteessüf hemen hiç yok gibidir. Yalnız Ertuğrul grubunda pek noksan bulunuyor. Bunlar için kazalara tevzi yaptık. Her kaza yüz kaput ihzarını vadettiler ve taraf taraf bunları yetiştiriyorlar ve en yakın kıtaata tevzi ediyorlar. Bu suretle kışın hulûliyle beraber kaputların ikmali de memulü kavidir.

İaşe meselesine gelince : Malûmu âlileridir ki garp cephesinde kıtaatin yakın vakite kadar iaşesi müdafaai hukuk heyetlerine mevdu idi. Gerek kuvvayi milliyeye ve gerek kuvvayi muntazama ahaliden toplanan ianat vasıtasıyla besleniyordu. Vekâletin teşekkülünden itibaren havalât itası ve havalâtın kabili taksim olan aksamı ile kısmen iaşe meselesi askerî idarelerine geçmiş oluyordu. Fakat bu son teftişimizde gördük ki; henüz bütün kıtaata iaşe edecek derecede elimizde müdahhar erzak olmadığı gibi elimizde para-

mız da yoktur. Yeni varidat tedarikiyle kifayet edecek para buluncaya kadar yine askerimizden bir kısmı müdafaai hukuk heyetlerince iaşe edilmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Ancak ekme meselesi evvelce aşardan müdahhar bulunan ambarlardaki zeha-irle idare olunuyor ve olunacaktır. Yalnız dolaştığımız cephelerde efradın iaşesi noksan bulunduğu hakkında bazı şikâyetler dermeyan olunuyordu. Bunu tetkik ettik. Et, kuru sebze, yağ gibi şeylerin noksan verildiği anlaşıldı. Bunları defaten vermek müşkül olduğundan kalori miktarını (3 300) den aşağı düşürmemek üzere ekmeği 900 gramdan bir kolaya iblâğ ettik ve bu suretle elimizde kâfi derecede iaşe edecek miktarda kalori miktarını artırdık ve olveçhile her tarafa tamim ettik. Bazı cihazların iaşe meselesinde, erzak meselesinde suiistimallerden şikâyet olundu. Bunlar hakkında tahkikat ve derakap takibata başladım.

Bir kısmı, malûmu âlinizdir ki, ahalinin yedinde bulunan silâhların cem ve celbi ve kısmen şarkta bulunan eslihanın celbi ve elimizde aksamı noksan olanların ikmali hususuna gelince; son vakayı üzerine elimizdeki eslihadan bir kısmı maatteessüf ziyaa uğramış. Fakat bunu derhal ikmal edecek tedabire teşebbüs ettik. Bir kısmı malûmu âlinizdir ki geçen büyük çaplı eslihanın üç misli derecesinde ve çapça daha müessir olmak üzere müteaddit bataryalar ihzar ettik ve bunların bazı aksamını muntazam bir halde arkadaşlarımızla Eskişehirde gördük ve önümüzden resmi geçit yaptılar. Bu hususta (alınan tertip neticesi noksanları) (1) kafileler o kadar zamanda yetiştirmiş ki ve belki (kısa zamanda düşmana) (2) galip gelecek bir topçumuz vücuda gelecektir.

Miteralyoza gelince; bu şarktan gelenleri Adana cephesine tahsis ettik. Adana cephesinde teşekkül eden kuvvetimiz gayet müessir bir topçuya malik bulunuyor. Şimdi az zamanda Fransız topçularına galebe ve rekabet temin edilecektir. Bazı depoylarımızdan bir kısmını yollarda görmüşlerdir. Gerek garp cephesinde ve gerek diğerlerinde cephanesiz sözü işitilmemiştir. Biz de cephanesiz istiyoruz diye bir telgraf gelmiş ise derakap onlara cephanesiz yetiştirilmiştir. Muntazam bir halde şarktan garbe doğru yollarda bulunuyor ve Fransızların Adanada peyderpey büyüyen kuvvetlerini zannettikleri sırada karşlarına daha müessir silâhlarla çıkacağız.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Askerin iâşe ve ilbası ve teçhizat hususundaki noksanlarının ahalinin himmeti vatanperveranesiyle az zamanda ikmal olunacağına emniyet berkemaldir. Cephaneler İtalyadan veyahut Avrupadan geliyor. Bu da tanzim olunan ordumuz ve bilhassa topçu ve saire kuvvetlerimizin tekâsüfünü görerek bunun mutlaka Avrupadan ve İtalyadan geldiğine kani olmuştur. Antalyaya bir filo göndererek bahane ile istikşa-

fatta bulunuyorlar. Zannediyorlar ki elimizde bulunan esliha ve cephane noksanından bilâhare vasıtasız kalacağız. Efendiler esliha ve cephane noksanından dolayı bu memleket hiçbir vakit arzı teslimiyet etmeyecektir.

REİS — Bazı rüfeka celsenin aleni olmasını arzu ediyorlar. (*Hay hay sesleri*)

Kapanış Saati : 5.50

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Eylül 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	126	2. — Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların mebusluktan düşürülmeleri, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi.	127:130
2. — BEYANAT			
1. — Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyin beyanâtı.	126:127		
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	127		
1. — Mebusan tahsisat ve harcırahlarına dair Divanı Riyaset teklifinin aynen kabul olunduğu hakkında Riyaset tebliği.	127		

Cilt : 4

67 nci in'ikat - 2 nci celse

ALTMİŞ YEDİNCİ İNİKAT

18 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.40 (Badezzeval)

REİS : İkinci Reisvekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli B. (Yozgat)

REİS — Celseyi küşat ediyorum :
Zabtı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Kırkbeşinci İn'ikat

9 Ağustos 1336 Pazartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cephele-

de yaptığı seyahatten edindikleri intibaları istima olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS —Zabtı sabık reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyin beyanati.*

REİS — Konya hadiseleri hakkında buyurunuz Adnan Beyefendi.

ADNAN B. (Dahiliye Vekâleti Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler Konyada bir vak'a, olduğunu Dahiliye Vekili Refet Beyefendi sureti hususiyede bazı arkadaşlara söylemişti. Biliyorsunuz Konyada bir çok Konyalılar galeyana hamiyetle cepheye azimet ettikleri bir sırada Konyada bir hareketin vukua geleceğinin hissedildiğini bir telgrafla vali bildirmişti. Tam bu telgrafın gelmesinin akabinde Konyanın bir karışıklığa uğradığını da anlatıyordu. Vali Haydar Beyden bundan sonra malûmat almak mümkün olmadı. Fakat bir müddet sonra Karahisar vasıtasıyla bir haber alındı ki Çumradan gelen kuvvet Delibaşının riyaseti altında Konyaya girmişti. Bu sırada Konya ile muhabere tamamiyle munkati olmamıştı. Vakıa Hükûmet hatları işlemiyordu. Fakat istasyon Karahisarla muhabere ediyordu. Bu suretle uğraşarak Konyadan malûmat alınıyordu. Çünkü istasyonla şehir arasında pek büyük muvarede olmuyordu. Yalnız silâh sesleri işitiliyordu. Vali Bey Alâattin tepesinde usata karşı tedabir ittihaz ediyordu. Bunları arzetmekten maksadım vukuatın bidayette nasıl cereyan etti-

ğine dair malûmat yoktu. Heyeti âliyeyi lâyıki veçhile tenvir içindir. Hükûmet tedabiri lâzime aldı. Dahiliye Vekili Refet Bey bir kısım kuvvetler alarak Konya istikametine hareket etti. Aldığımız telgrafta diyordu ki, Vali Haydar Bey mebusandan iki zatla beraber Pınarbaşına geldiler. Orada ilk yetişen müfrezeye kumandanı ile görüşmüşlerdir. Fakat ne görüşmüş, ne konuşmuş olduğuna dair tafsilât alınmamıştır. Bundan sonra Refet Beyefendi Pınarbaşına hareketle evvelsi gün saat dokuzda Konyaya girmişlerdir. Sonra kendilerinden Şükrü Bey müsademe ile mi yahut ne suretle olduğu malûm değil gayubet etmiştir, şehit olmuştur.

Konyada tedibata devam ediyorlardı. Akşam üstü kendilerinden aldığımız telgrafta asayiş berkemaldir, hiçbir şey yoktur deniliyordu. Bu defa yine Karahisardan alınan telgrafta Vali Beyin asayişini temin ile meşgul olduğu ve Refet Beyin de Çumraya hareket ettiği söyleniyordu. Tam bu Konya vakasında İlgında Çekel denilen köyde firarilerin vesair usatın içtimandan bahsedilmişti. Muahharen gelen haberde içtimanın dağıldığı söyleniyor. Yalnız bu sırada tekrar haber aldım. O da Karaman ile Konya üzerinde iki istasyonun usat tarafından işgal olduğunu söylüyordu. Karamana karşı kuvvetler sevki lâzım geldi. Ora-

ya en yakın olan taraftan mühim kuvvetler sevk edilmişti. Fakat kuvvetler Karamana vasil olduktan sonra Karaman ile muhabere munkati oldu. Ereğli vasıtasıyla muhabere ediyoruz. Ereğlide hiçbir şey yoktur ve orada hiçbir hâdise olmamıştır. Yalnız Ereğlinin Cenup tarafında Ayrancı denilen mevkiye usatın toplandığını Ereğli haber aldığı için orada azıcık heyecan olmuştur. Bu heyecana da mahal olmadığını bildirmek, oralara daha ziyade takviyet vermek için o civara yakın olan mevkiî askeriyeye emir vermek üzere Erkânî Harbiyeye yazdık. Bu sıralarda Koçhisardan bir telgraf alındı. Sevkedilen asker yolda firar edenlere tesadüf etmiş ve onlara şu suretle beyanatta bulunmuş. Konyayı Yunanlılar aldı. Nereye gidiyorsunuz? Bunun üzerine asker dağılmış askeri götürün süvari Koçhisara dönmüş meseleyi anlatmıştır. Bu sırada orada jandarma arasında heyecan olmuş. Memlekette bir iğtişâş zuhur edeceğini zannetmiştik. Fakat kaymakam Beyin himmetiyle kemali şükranla arzedeceğim hiçbir şey zuhur etmedi. Yalnız bir tesadüf oldu, avarızı havaiye dolayısıyla tel bozuldu ertesi gün tel tamir edildi. Yalnız burada jandarmaların bazıları terki silâh etmesi üzerine yerli ahalinin himmet ve gayretiyle jandarma teşkil eyledim dedii.

Mamafih Hükûmet buna karşı lâkayt kalamazdı. Kırşehirden bir müfreze Koçhisara doğru tahrik edildi ve bugün o da oraya vasil olmuştur. Bu mintaka dahilinden maada garp tarafında, Antalya taraflarında hassasiyet olduğuna dair de haberler almıştık. Fakat bunları tahkik etmek. Seydişehir, Bozkır taraflarında vukuat olduğunu işittik ise de tahkik maalesef kabil olamamıştır. Oraya giden hatların hepsi Konya üzerinden geçiyor ve Konyanın Hükûmet telgraf

hattı açılmamıştır. Şimdiki halde Konya ile gayet güzel muhabere ediyoruz. Birisi istasyon hattıyla, diğeri de orada bulunan telsiz telgrafla muhabere ediyoruz. Fakat bu cihetlerden Antalyadan gelecek malûmat için şimdi telgrafhaneye emir verilmiştir. Oradan gelen malûmatı size arzederim.

Refet Beyefendiden son aldığımız haber de Konyadan Çumraya hareket ettiğini ve dün Çumradan Karaman istikametini takip etmekte olduğunu söylüyor. İlgında bu suretle bir şey yoktur dağılıyorlar dendiği bir sırada Çekel karyesinde bu usat ve firariler toplanmış ve İlgını basmışlardır. Şimdiki halde İlgında usat bulunuyor. Fakat buna karşı da hükûmet tedabiri lâzıma ittihaz etti ve en yakın taraftan, cephenin kuvvetine asla hâlel gelmemek üzere, mühim miktarda kuvvetler sevk etmiştir. Bugün dahi iyi malûmat tepşir edeceğimizi ümit ederiz. Şimdiki halde Konya mintakası bu halde bulunuyor. Yani merkeze tamamen hâkimiz. Yalnız mülhakattan bazıları meselâ Karaman kalıyor. Beyşehir, Seydişehir, İlgın üzerindedir; bunlarda henüz tahkikat müşkülâtla başlamıştır. Failleri hakkında şiddetli tedibat yapıldığını muhabere ile öğreniyoruz.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Bozkır nasıldır?

ADNAN B. (Devamla) — Henüz lâyikiyle tafsilât alamadık. Sebebi de muhaberatın ancak istasyon teliyle yapılmasındadır. Kısaca malûmat istiyoruz. Büyük tafsilât geldiği zaman onları da Meclisi Âliye arzederim.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Şehir dahilinde hiçbir yağma olmuş mu?

ADNAN B. (Devamla) — Buna dair malûmat yoktur.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Mebusan tahsisat ve harcırahlarına dair Divanı Riyaset teklifi. (1)*

(Tahsisat hakkındaki Divanı Riyasetin yedi maddelik teklifi uzun boylu müzakerattan sonra aynen kabul edildi.) (2)

2. — *Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların mebusluktan iskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi.*

(1) *Bu madde ile ilgili müzakerat zapta girmemiştir.*

(2) *Tahsisat hakkındaki Divanı Riyaset teklifi hakkındaki müzakerat zapta geçmemiştir.*

REİS — Diyar Ağa (Dersim), Mustafa Ağa (Dersim) haklarında Hasan Hayri Beyin izahatı dinlendi. Mezun addedildiler. Bidayeti intihaptan şimdiye kadar gelmeyen zevat hakkında müzakere cereyan etti. Memet Emin Bey gelmiştir. Fevzi Bey, Esat Efendi müstafi addedilmişlerdir. Hacı Mustafa Kâmil Efendi müstafi addedilmiştir. Pozan Bey (Urfa) yirmi beş eylülde hareket ettiğine dair telgraf varmış, müstafi addolunmuştur.

NAFİZ B. (Canik) — Ayrı ayrı, sen, mebusluğu mu, memuriyeti mi kabul edersin diye sormalıdır. Nisabı ekseriyet kanunu mebuslukla memuriyetin içtımını menetmiştir.

İBRAHİM B. (Karasi) — Hakkında Basri Bey tarafından söz söylendi ve mezun addedildi. Emin Bey

(Van), Tefvik Bey, Hacı Kâmil Efendi, Şeyh Masum Efendi, Veli Bey (Burdur) müstafi addolundu.

NAFİZ B. (Canik) — Nisabı müzakerat kanununun hâlâ hükmü infaz edilmemektedir. Otuz üç gün zarfında bunun ahkâmının icra olunmaması bu hususta intizam olmadığı anlaşılıyor. Arkadaşlara bu hususun tebliği memuriyeti kabul edenlerin memuriyete inmeyenlerin vazifelerine davet edilmeleri iktiza eder. Acaba onların veçhi imtiyazları nedir? Bunlar hakkında vekâletler ve Meclisi Âlinin tebligatta bulunmasını teklif eylerim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim, Divanı Riyasetin bu hususta bir kararı vardır. Harcırah bin lira birden veriyor. Biz Meclis açıldığı günden itibaren hiçbir gün kaybetmemek şartıyla böyle nimetlere mazhar olmadık ve Meclisi Âlide kabul edilen kanun ahkâmına kimler ittîlâ hâsıl etmiş ise onlar nezdinde ve dolayısıyla umumen mevkiimizi hayşiyetimizi o kadar kesrediyor. Sâniyen; görüyoruz ki, bazı arkadaşlar mebus olduğu halde memuriyetleri bâkidir. Para işlerimizde de, bir intizam yoktur. İdarede bir usul, bir kaide, bir intizam olmadığı için hesabata tetkik ve teftiş edilemiyor. Elâziz Mebusu Tahsin B. Elâzizde Defterdar iken mebus intihap edilmiş, mebusluktan istifa etmiş, buraya muhassasatı za-tiye müdüriyetine gelmiş. Demek ki bazı arkadaşlarımız böyle fevkalâde nimetlere mazhar oluyor. Bendeniz bildiklerimi söylüyorum. Burada bir hafta kadar ifayı vazife ettikten sonra çekilmiş. Bu gibi mesaili artık aramızda katî olarak halletmeliyiz. Arkadaşlardan üç, beş kişi muamelâtı teftiş etsin. Bendeniz bu meselenin katiyen bu sureti tesviyeye raptı için bir takrir verdim.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Evvelâ ben Hamdi Beye (1) cevap vereceğim. Bendeniz arzetmiştim ki idare memurları idare işlerinde her şeyi bitirmek ve katî neticeye iktiran ettirmek ve kirli çamaşırıları ortadan kaldırmak lâzımdır. Bunun için istizana ve karar istihsaline hacet yoktur. Umuru hesabiyede Divan sahibi salâhiyettir. Divanı Riyaseten şu veya bu zata para veriliyorsa; encümeni mahsus teşkili nizamname iktizasındandır. Hamdi Bey ne kadar biliyorsa ben de o kadar biliyorum. Meclise ait bütün hesabata tetkik edecek bir encümeni mahsus teşkil edilmesi nizamname iktizasındandır.

Müsaade buyurulursa yalnız şunu arzede-yim. Şu veya bu zevata şu veya bu verilsin yolunda münakaşaya lüzum yoktur. Heyeti hesabiyeye vardır. Arzu ederseniz müddeti mütemmimesi hitamında bakar, arzu ederseniz daha evvel bakar.

REİS — Efendim Mersin âzasından Emir Bey namında bir zat istifa ediyor. Nazarı dikkatinizi celb ederim. Mersin intihabı meselesidir. Emin Bey namında bir zat istifa ediyor. Yerine Hüseyin Hüsnü Bey namında birisi intihap ediliyor. Mersinde bida-yette beş zat intihap edilmiştir. Cephede kumandan (olduğu sonradan anlaşılan Hüseyin Hüsnü Bey hakkında) (2) riyasete müteaddit telgraflar yazılıyor. Emin Beyin yerine Hüseyin Hüsnü Bey intihap edilmiştir diye cepheden telgraf alıyoruz. Mersin Fransızların işgali altındadır. Silifkeden idare ediliyor. Mersin Heyeti idaresi kısmen Silifkeye çekilmiş bulunuyor.

Mazbata talep ediliyor. Günler geçiyor. Nihayet Silifkeden bir telgraf alınıyor. «Bu telgraf selefim Esat Bey zamanında yazılmıştır. Binaenaleyh intihabın şekil ve mahiyetinden haberim yoktur.» deniyor. Ahiren meseleyi bütün tafsilâtiyle Adana Vali Vekiline Makamı Riyaset yazıyor. On beş eylül, yani kanunun neşrinden on gün sonraki tarih ile bir mazbata geliyor. Mazbata şudur : Emin Efendiden münhal kalan Mersin Livası mebusluğuna Yusuf Ziya Bey intihap edilmiştir diye Mersin Kaymakamı yazıyor. Yusuf Ziya Bey Meclisi Âlinize geliyor.

Şu vaziyet karşısında celsei aleniyyede müzakeresini muvafık görmedim. Evrak dosyası bundan ibarettir. Hulâsa şudur : Hüseyin Hüsnü Bey cephe kumandanı sıfatını takınan bir zat, ki Konyada mahpus idi. Arzu ederseniz teknil evrakı kâtip beyle okusunlar. Arzu ederseniz şubeye tevdi ederseniz celsei aleniyyede müzakere edilir. (Gürültüler), (Bu kimdir sesleri) Bilmiyoruz. Cepheden geri alınmış ve affedilmiş bir şahıstır. Asıl mektubu yazan Silifke Mutasarrıfı Esat Rauf Bey ki Emin Beyin yerine falan zat intihap edilmiştir diyor. Bir şubeye mi havale edelim yoksa...

BİR MEBUS B. — Efendim Mersin Mebuslarından Hüseyin Hüsnü Bey var. İzahat versin.

HÜSEYİN HÜSNÜ B. (Mersin) — Efendim bendeniz Konyada bulunuyordum. Konyada kuvayi milliyeye gelmiş muharebe devam ediyordu. Bir karar ile oraya bir takım müfrezeler gönderildi, muhasara edildi. Bir takım işler yapıldı.

(1) Hamdi Beyin konuşması Dahiliye Vekili Adnan Beyden evvel olması gerekir. Fakat zaptın baş tarafı yoktur.

(2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

İntihap meselesi zuhur ettiği zaman gelenlerden bir kaç telgraf, mektup aldım. Mersin üzerine bazı teşkilâtla adam göndermek lâzım geldi. Bendeniz Konyada vazifem mühim olduğu için bulunuyordum. Mersin namına başkasını intihap etmekten ise falan zat, ki Mersin cephesi kumandanlarındandır. İcap ederse tayin ederiz demişler. Bazı zevattan telgraflar vardır. İcap ederse gösteririm. Konyada Vali Haydar Bey bendenizi çağırıldı. Bendeniz dedim ki, bendenizi Mersin namına intihap etmekten ise falan ve falan zat vardır, arzu ederlerse onları intihap etsinler dedim. Mutasarrıflıktan bendenizi aramışlar, bulamayınca Emin Beyi intihap etmişler. Onun istifasından sonra bendeniz intihap edilmişim. Dört zat nasıl intihap edilmiş ise bizimki de öyledir. Mutasarrıf da buraya resmen yazmıştır; şu zat intihap edildi diye bir telgraf alıyoruz. Şimdiye kadar gelmemenin esbabı nedir, derhal iltihak ediniz diyor. Bendeniz o telgraf üzerine bir ağustosta buraya iltihak ediyorum. Burada o telgraflar vesaire dosyasından kaybolmuş, ne için kaybolduğunu bilmiyorum. Çünkü bazı tahkikat neticesinde bazı arkadaşlar için aynı suretle mazbatalar gönderilmiştir. Yeni mutasarrıf mazbatanın ne olduğunu bilmiyor. Cereyan etmekte olan muamele neticelenmeden tabii biz buraya gelip iltihak etmedik. Şimdi mazbata meselesini ben ne bilirim, ne de anlıyorum. Riyaset onu halleder.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim vaziyeti izah ettim. Hüsnü Beyin dedikleri doğrudur. Yalnız en lâzım olacak olan mazbata bulunmuyor. Bendeniz bu vaziyeti gördükten sonra Heyeti Celileniz namına ifayı vazife etmeleri için Hüseyin Hüsnü Beye de Yusuf Ziya Beye de bir tezkere yazdım. Bu mesele Meclisi Âlice bir kararı kanuniye raptedilinceye kadar müzakerata devam etmeniz zaruridir yolunda tebligatta bulundum. Zannediyorum ki nizamname mucibince böyledir. Çünkü bir zatın elinde mazbata yok ve ondan sonra gelenin mazbatası var.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Efendim ikinci gelen zatın mazbata tarihi de 15 eylül 1336 olduğuna göre tabiatıyla sâkit olmak lâzım gelir. İsterse intihap üç aydan evvel yapılsın. Şimdi suya düşmüştür. O buraya giremez. Sonra Hüsnü Bey davet edilmiş buraya celbedilmiş. Onun kabahati nedir? Mazbatayı isteyelim. O geldikten sonra Hüsnü Bey o makamın namzedidir.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim bu celseyi aktettikten sonra artık bende ... dahiliyesinde gördüğümüz çirkinliği izale etmek istiyorum. Bendeniz bu şekilde

daha garip, daha gayri kanunî yapılan bir şeyden bahsedeceğim.

REİS — İntihap eylül on beşinden sonra vaki olduğundan dolayı kabul edil edilmeyeceğini reye koyacağım. Müsaade buyurun. (Gürültüler)

MEHMET VEHBİ B. (Karesi) — Nizamnamei dahili sarihtir efendim. İkinci intihap muhalifi kanun olduğundan kabul edilemez.

REİS — Mazbatayı kabul edenler ellerini kaldırsın... Kabul edilmemiştir. İkinci intihabın hükmü olmadığı kabul edildi.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — İkinci intihabın kabul edilmeyeceğini reye koyunuz.

REİS — Hükmü olmadığını reye koydum.

RAGİP B. (Kütahya) — Reis Bey sarahatı kanuniye karşı bu kadar hata olur mu?

Yirmi beş ağustosta intihap yapılmış ise evvelâ şube tetkik etsin. Bu evvelen şubeye gitmeli.

HASAN B. (Gümüşhane) — Yusuf Ziya Beyin getirdiği mazbata 15 eylül tarihlidir. Diğer zat ise mazbatası yok. Müsaade buyurun bu meselenin bendenizce en muvafıkı, bugün burada bir karara iktiran ettirmek muvafık değilse, son yazdığımız telgrafların cevabı gelinceye kadar şubece tetkik edilsin. Bu mesele kararı kat'îye iktiran edinceye kadar istirahat buyursunlar.

FAİK B. (Cebelibereket) — Efendim, bir intihap meselesinden bahsediliyor. İntihap edilenlerden birisi : Ben intihap edilmişim, beni kabul ediniz diyor. Fakat mazbata ibraz edemiyor. Diğer bir arkadaşımız bir mazbata ile geldi. Ben intihap edildim, ben geldim diyor. Bu ikinci mazbata sahibinin Meclise kabul edilmesi, evvelce davet üzerine gelen arkadaşımızın intihap edilmemiş olmasının sübutuna muallaktır. Evvelâ mahallinden tahkik edilir. Arkadaşımız mahallinden intihap edilmemiş ise ve mazbatası verilmiş ise elbette ondan sonra ikinci arkadaşın bu Meclise hakkı duhulü olabilir ve ikinci mazbatayı ancak o suretle alabiliriz. Bunun neticesine talikan şimdiye kadar Meclise devam eden arkadaşımız kemafissabık devam eder. Yalnız müzakeratına iştirak edemez. Meselenin bu şekilde karar altına alınmasını teklif ederim.

REİS — Söz Suat Beyindir.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) — Efendim, her ne olursa olsun intihabat hakkında son sözü söyletmek... Fakat bidayeten mazbata alelûmum şubeye gider. Şubede tetkik edilir, buraya gelir, burada tetkik edilir. Gerçi deniliyor ki buradaki hususiyetten dolayı bu-

nun şubeye gitmesi meselesinin aleniyeti icap eder. Şimdi esasen mebusluk bir haktır. Yusuf Ziya Beyin hakkı bizimkinin aynıdır. Bir fazlası yok, fakat Hüs-nü Bey bilâ mazbatadır deniliyor. Mazbatasını nerede kalmıştır. Bunu tetkik hakkı şubenindir. Muhabere tamam değil mi nedir, bunu tetkik etmek lâzımdır. Deniliyor ki intihap muahhardır. Muamelâtı intihabi-ye beş eylül tarihinden evvel başlamıştır. Onun neticeye raptı on beş eylûlden sonra olmuştur. Bu tarihten sonra denilir mi? Mazbatasını sonradır. Bu mesele- nin her iki şıkkı dahi tetkike tahammül eder. Şayet alenî olmaması matlup ise beş dakikalık bir celse ha- fiye aktederiz.

REİS — Şimdi iki rey beyan olundu. Biri şubeye havalesi, biri burada halledilmesi.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Bu zevatın bu mesele halledilinceye kadar, devam etmemesini bendeniz kendi kanaatim olmak üzere arzettim. Divanı Riyasetin kararıdır. Çünkü iki ay zarfında ufak bir cevabı muvafakat alabilse idik bu yolda bir tezkere yazmaya ne lüzum görürdük? Mesele buraya geldikten sonra Divanın tensibi veçhile bendeniz her iki zata dedim ki; şu mesele bir karara raptedilinceye kadar Meclise iştirak etmeyin.

REİS — Yusuf Ziya Beyin devam etmesi lüzumu- nu kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın! Kabul edilmiştir. (*Hay hay sesleri*) Mazbata beşinci şubeye ha- vale edilmiştir.

Hitamı Celse : 4.35

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Eylül 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	132	1. — Hııafet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	132:139
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	132		

Cilt : 4

72 nci in'ikat - 2 nci celse

YETMİŞ İKİNCİ İN'İKAT

25 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.20 (Z. S.)

REİS : Reisisâni Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Altmışyedinci İn'ikat
18 Eylül 1336 Çarşamba
İkinci Celse

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde in'ikat etti ve mebusan tahsisat ve harcırahları ile alâkalı Divanı Riyaset teklifinin aynen kabul olduğu tebliğ edildikten sonra Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyefendinin izahatının dinlenmesini müteakip mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların düşürülme-

leri, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi icra kılındı ve celseye nihayet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zaptı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı kabul edenler.. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.*

REİS — Efendim celsemiz hafidir. Bu meselenin hafi celsede müzakere olunmasını natık bir takrir var.

(Takrir okundu)

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim, bu takriri takdim etmekteki maksadımız meselenin dördüncü veya beşinci maddeye taallûku olması itibariyle değil, Encümeni Mahsus mazbatasının esnayı müzakeresinde buraca tetkik ve münakaşa edilmesi arzusundan münbaistir. Vakı'a Hamdi Beyefendi Hükûmetin verdiği programın beşinci maddesinde hilâfet meselesi mevzubahs oluyordu. Bu, Encümeni Mahsus mazbatasında zikredilmemiş. Binaenaleyh mesele beşinci maddeye ait bir meseledir deniliyorsa... Bendenizce mesele Hükûmetin verdiği beşinci maddeye ait olmaktan ziyade Encümeni Mahsus mazbatasının herhangi bir yerine ait olursa olsun Meclisçe gerek celsei aleniye ve gerek celsei hafiyede müzakere edilmeye değer bir mesele olmadığını arzetmektir. Mesele ma-

lûmu âlileri hilâfet meselesidir. Evvelce Hükûmetin tanzim ettiği programda bunun hakkında sarahat vardı. Hakikaten beşinci maddede idi. Bu maddenin Encümeni Mahsus mazbatasında görülmemesi âzayı muhtermeden bazıları arasında birtakım sözleri mucip oldu. Korktuk ki celsei aleniye müzakeresi esnasında hilâfet meselesi ne oldu diye bir sual vârit olmasın ve harice karşı da bir sui tesir icra etmesin. Binaenaleyh celsei hafiye istemekteki maksadımız bundan ibarettir. Eğer Heyeti Muhtereme meselenin şimdi müzakeresini arzu ederse, ki şimdi müzakeresinde bir mahzur yoktur, esas hakkındaki noktayı nazarımı burada arz ve izah edeceğim. Bir kere bu taayyün etmelidir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, Vehbi Bey arkadaşımız gayet derin bir noktaya dokundu. Bendeniz de ayrıca âcizane nazarı dikkatinizi celbederim. Bendenize bir şey sordular. Galiba, dedim. Öyle ise galiba ile olmaz dedi. Düşünemiyorum değil. Bilmem ben kendimce böyle biliyorum. Tam bu dördüncü madde üzerine kafa patlatmakta iken orta yere bir söz çıkıyor. Ya Konya meselesi, ya celsei hafiye meselesi... Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu

kanun küçük görünmekle nazarı dikkate çarpmıyor. Bilmem bu pirinç üzerine fatiha yazmaya benzer. Bu, bu kadar önemlidir. Binaenaleyh hatta bendeniz, bir teklifte daha bulunacağım. (*Usul haricinde sesleri*) Dinlemezseniz uğurlar olsun... Ceyyit olan kafamı neden yorayım. Şimdi mademki dördüncü, beşinci maddeler üzerinde kafalar işlenmiştir. O halde mesele bitmiştir. Badehu hilâfet ve saltanat meselesi için katiyen taraftarım, celsei hafiye inikat etsin.

REİS — Hafi celse yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Mevzu üzerinde buyurun Basri Bey.

BASRI B. (Karesi) — Efendim, makamı riyasete takdim ettiğimiz bir takdirde mazbatanın münasip bir yerine; «Makamı hilâfet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşruunu ahzeder.» tarzından bir madde ilâvesini rica etmiş idik. Bittabi bu ricamız mühim ve mahrem olduğu için celsei aleniye müzakeratında mevzubahs olmadı. Efendiler, evvel emirde şunu arz ve temin etmek isterim ki, bendeniz hilâfet ve halife meselesini aynı mesele olarak telâkki edenlerden değilim. Yani mevkii hilâfeti işgal edip de hilâfetin muktaziyatını ifa etmeyen, bilâkis müslümanı müslümana kırdıran bir adamın haşa halifei meşru tanınmasına taraftar değilim. Yani meseleyi şahıslarla değil mahiyeti ve hakikati itibariyle telâkki etmenizi hassaten istirham ederim. Bu husustaki teminatımı başkaca, zannederim. teyide hacet yoktur. Eğer teyide lüzum görülürse şahsan bile delâil arz edebilirim. Mesele şahsı hazır veya şahsı gaip meselesi değil, bir hakikat meselesidir. Binaenaleyh maruzatımı bu noktai nazardan tetkik buyurmanızı bilhassa istirham ederim.

Efendiler, malûmu âlileridir ki hilâfet meselesi tarihi islâmda en çok kan dökülmesine saik olan mesailin birincisini teşkil eder. Ta Hazreti Peygamberin vefatından sonra başlayan hilâfet meselesi Hazreti Osmanın şehadetini müteakip bir çok kanlı safhalara girmiş, âlemi islâm üzerinde pek elim, pek vahim netayiç husulüne bais olmuştur. Birtakım fırkaların mezheplerin hilâfet namına tarihte icra ettikleri roller, memlekette ika ettiği tefrikalar hepimizce malûm olduğu için, tarihe ait kısmı bendeniz burada zikretmekten vazgeçiyorum. Esasen tarih sahifelerini tetkike bile hacet yoktur.

Bizim Anadolu'da muhik, meşru ve millî bir ihtilâl şeklinde toplanmamızı ve millî bir ittihat şeklinde toplanmamızı çekememeleri, yani bu mevkii benimseyen adamların çevirdikleri entrikalar, nifaku-

cuyâne hareketler neticesidir. Efendiler, hilâfet var mıdır, yok mudur?.. Bendeniz bunu tamikan burada tekrar etmeyi faidesiz addederim. Bazıları vardır, yoktur dediler. Gerek hilâfet, gerek imamet herhangi tabir kabul olunursa olunsun, şu muhakkaktır ki, cumhuriyet için bir baş var ve o baş için bir makam lâzımdır. Hilâfetin en meşru ve en doğru tabiri malûmu âlileri imamettir. İmamet demek ahkâmı diniyeyi ikame... (*Gürültüler*) Rica ederim, meselenin ehemmiyeti azimesi vardır. Meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir ciddiyetle dinlemenizi rica ederim. Mahiyeti hakikiyesiyle burada izah etmek istiyorum. Korkmayın sizin arzuunuza muhalif belki söz söylenmez. Yani nasıl arzu ediyorsanız, hakikat ve mahiyet ne ise ilmî bir surette izaha çalışılacaktır. Ulûmu diniye dersi verilip verilmediğini söylemeye hacet yoktur, zannederim. Ahkâmı diniyeyi ikame, beyzai islâmı muhafaza umuru din ve dünyada hilâfettir, vekâlettir. Tarifi budur. Efendiler, malûmu âlileridir ki, hilâfet benden sonra otuz sene kalacaktır. Otuz seneyi müteakip gelecek halife meliki adüttur, mealinde bir hadisi şerif rivayet edilmiştir. (*Adût ne manasındır sesleri*) Zâlim manasındır. Bu bir hadisi sahihtir. Fakat muhakkikini islâmiyeden Teftazani ile sairlerinin tetkikatına nazaran bu hadiste beyan buyurulan hilâfetten maksat, kâinatın tariki terbiyeye sevki ve ehli islâmın irşadı hususunda resulüllaha veçhi tam üzere ahkâmın tenfizi hususunda Hazreti Peygambere niyabetten ibaret olan hilâfeti sûriye değildir. Yani bu, hilâfetin mahiyetini selbedici bir hadisi şerif değildir. Fakat hilâfet büsbütün münselip, mündefi değildir. Bundan sarfınazar, malûmu âlileridir ki, nasbü imam ümmet üzerine vaciptir, sözü bir kaidei hükmiye kelâmiyedir. Yani halife veya imam dediğimiz zatı, ümmet intihap edecek ve bu intihap ümmet üzerine vacip olacaktır. Ehli sünnet ile merhibei şii ve havariç fırkaları vücubu imame kaildirler. Yalnız merhibeler şeklen muhaliftir: Onlar nasbü imamı ümmet üzerine vücübü aklî ile vaciptir derler. Havariçten bir fırkada... (*Esastan bahsediniz sesleri*) Müsaade ediniz.

Herhangi şekli hükûmette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zatiâlilerine arz edeyim. Havariçten bir fırka efendiler umuru âmmenin cumhuriyet usuliyile hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da bir çok delâil mevcuttur. (*Gürültüler*)

RAGIP B. (Kütahya) — Hilâfetin aleyhinde bulunun yoktur.

EMİR PŞ. (Sivas) — Lafı kesmesinler efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bu madde konmazsa mahzuru nedir?..

BASRI B. (Devamla) — Efendiler, islâmiyet eşkâli Hükûmetten, eşkâli malûmei Hükûmetten hiçbirinde bir nassı kat'î istar etmemiştir. Yalnız Hükûmetten islâmiyetin aradığı şey adalettir ve yalnız imam tabir edilecek zatın haiz olduğu şerait meselesidir. Bu şerati haiz olduktan ve adalet temin edildikten sonra, yine esasatı diniyemiz dairesinde bu hilâfet badettahlis vaz'ı meşruunu ahzeder» demekle ve kolaydır. Takdim ettiğimiz takirde «makamı hilâfet badettahlis vaz'ı meşrunu ahzeder» demekle biz asrın icabatına, şer'in muktaziyatına muvafık bir hilâfet kastediyoruz - ki buna lehtar, aleyhtar olmak üzere ikiliği gösteren hiçbir cereyan yoktur. Bu kere efendiler, makamı hilâfet tabiriyle biz hilafet namı altında icrayı saltanat ve tasaltun eden zâtı kastetmediğimiz için bu maddenin ona matuf olmadığı anlaşılıyor. Sâniyen; vaz'ı meşruunu ahzeder, dediğimiz bu maddeyi programa dercetmekten mütevellit bütün dedikodular nihayet bulmuş olur ve aynı zamanda hukuku esasiye icabatına göre bir tesir icra etmeyeceği gibi, âlemi islâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz programa koymakla hem memleket dahilinde ve hem âlemi islâmiyette vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vermiş ve bir ucûbeden ibaret olan şimdiki müşküle karşı bir darbe vurmuş olacağız. Binaenaleyh bu maddenin ilâvesi vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vereceği ve pek iyi bir tesir icra edeceği için bunun programa aynen ithalini heyeti umumiyeden rica ederim. Silsilei maruzatımı kestiniz. Onun için maksatlarımı lâyikiyle arz edemedim. Binaenaleyh maksatlarım bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, bu noktadan Cenabı Hak âdil, âkil, kâmil bir padişah bir halifei müslimin maatteessüm muahedeyi imzalamakla kendi kendilerini hal, ettiler. (*Gürültüler*)

RAGIP B. (Kütahya) — Bu bir cinayettir... Üçüncü maddeyi okudu. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından...) ilâh. (Hilmi Beyin tavrı).

Saltanat makamı istihlâsiyle vaz'ı meşruunu alacak.

BASRI B. (Karesi) — Aynen o, padişah yoktur, hilâfet vardır.

MESUT B. (Karahisarışarki) — Bahse hacet yoktur. Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilâhare mevzubahs olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hallolunacak bir meseledir. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi yalnız Türkiyeye ait değil, belki üç yüz milyon islâma aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanunu Esasımızda münderiçtir. Fesholunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur. Yalnız dördüncü madde yerine kaim olmak üzere bendeniz bir madde teklif ediyorum. Mademki kabul olunmuştur.

REİS — Hilâfete ait kısmı kabul ettiniz, niçin itiraz ediyorsunuz?

Efendiler; üç yüz milyonu bize rapteden bir meseleyi burada müzakere etmek caiz değildir. Bugün Hindistan bizi islâmiyet noktai nazarından müdafaa ediyor.

BİR MEBUS B. — Yanlış hareket ediyorsunuz. Kaldıracağız, din yok...

ÖMER LÜTFİ B. (Siverek) — Vakit zayi ediyoruz. Dördüncü madde yerine kaim olmak üzere iki üç madde teklif etmişim. Yani beşinci maddeye geçilmezden evvel iki üç madde teklif etmişim, okunsun. Kabul olunursa dördüncü madde yerine kaim olmak üzere o madde okunsun... Hiç hafi müzakere cereyanına mahal yoktur. Bادهu aleni müzakere cereyan etsin. Hafi celsede müzakere etmeye lüzum yoktur. (*Okuyun da yazalım, nedir sesleri*), (*Yok sesleri*)

HAMDİ B. — Efendim, hükûmet bize verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti. Diyordu ki; «Hilâfet makamının tahlisına muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra padişah ve halifei müslimin kavanini- esasiye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder.» Şimdi efendim, bendeniz de encümente samiin sırasında buldum. Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bunda ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuku esaside padişahın mevkii mahsusı muayyendir. Binaenaleyh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûsu niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasî Makamındadır. Yani Kanunu Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilâtı Esasiye Kanununun makamı hilâfet ve saltanat hakkında sâkit ve sâmit kalmasının dahilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikâtta bulunmaları ihtimalini düşünerek

arz ediyorum. Onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum. (*Kabul, kabul sesleri*)

RAGIP B. (Kütahya) — Efendim, evvelce de bir celse hususiyede bu mesele lüzumu kadar tavazzuh ve tenevvür etmiş idi. Bir kere makamı hilâfet ve saltanata ait bu encümeni mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Bilâkis bakınız heyeti âliyenizce bu programın müzakeresine başlandığı (zaman müzakere ta mesnet teşkil eden) (1) baş taraftaki beyanname de Türkiye Büyük Millet Meclisi millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâli temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis edeceğini gayet sarîh olarak büyük milletin maksadını gösteriyor. İkincisi efendiler, bunun ahkâmı münderecesine muhalif, mûgayir olmayan Kanunu Esasının mevaddı sairesi de tamamen mer'i ve câridir. Onlar da tadil edilmiyor. Biliyorsunuz ki Kanunu Esaside mevaddı müteaddide ile hukuku saltanat ve makamı hilâfetten bahsolunuyor. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi, saltanat meselesi nazik bir meseledir. Bununla lüzumundan ziyade işgal herhalde muzırdır. Memleketi çirkin vadilere sürükler. Her yerde hilâfetten, saltanattan bahsetmek siyaseten muzır olduğunu evvelce anlamış, tenevvür etmiş idik. Evvelce bunu anlamıştık. İstirham ederim. Bunu kâfi görelim, her vakit ve her vesile ile fırsat düşüğe Meclisi Âliniz makamı hilâfetin, makamı saltanatın tahlisi maksadiyle Meclisin teşekkül ettiğini ilân ediyoruz. Kezalik tekrar ediyorum. Beyanname de musarrahtır ki her türlü vesaitle neşir ve ilân edilmiştir. Binaenaleyh mevaddı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmek zaittir.

Beyanname de bu sarahat varken tekrar makamı hilâfet ve saltanat diye bir madde ilâvesi zaittir zannediyorum. Aynı zamanda siyaseten muzırdır efendiler... Vakıa kavanini esasiye bir kısmıdır. Fakat heyeti umumiyesi değildir. Yani bu mevaddı kanuniyeyi tatbik etmiş olmakla elde mevcut olan...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendiler, mevzubahs olan mevaddı kanuniye vakıa mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lâzım gelen bazı nika tı nazarı ve bilhassa teşkilâtı dahiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanunu Esasimizi külliyen ilga etmiyoruz. Bu mevaddı kanuniye bugün için tespit edilmek lâzım gelen nika tı nazarı ihtiva etmemektedir) (2) Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyenin için-

de ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat meselesiyle işgal etmeyi bendenizde muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarımız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar ettikçe bir çok mevaddı kanuniye şeraiti lâzimesiyle (isdar olunacaktır. Hilâfet ve saltanat) (3) mahfuziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten düşündüğümüz halâsi hakikiye vusul için, arzettiğim veçhile makamı hilâfet ve saltanat olan merbutiyetimiz ve o makamın bütün şeraiti lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu islâm dünyasının istinatgâhı olan rabıtai hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kârı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arzı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz kuvvetler birinci derece islâm dünyasıdır. Bu islâm dünyasının ikide birde Meclisi Âlinizin hilâfet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle işgal etmesinde mehazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatıyla gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücahede yi yaparız. İkide birde Meclisi Âlinizin (bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat) (4) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (*Alkışlar*) Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. (*Alkışlar, bravo saclaları*) Meclisi Âlinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maateessüf şimdi makamı hilâfet ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mukadderatına bütün manasiyle vazülyed olduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atfı ehemmiyet etmektedirler. Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini izhar ettiniz. Dünyada büyük inkilâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsil olmuştur.

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak) (5) mecburiyetinde kaldılar. Düşmanlarımız dahi, dünyada büyük inkilâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askerî, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) (6) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar. (*Alkışlar*) Bizim ve sizin Heyeti Âliyenizin ve temsil ettiğimiz milletin kuvvet ve kudretinin

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler taraftımdan eklendi. M. Ünver

maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan - Hariciye Vekili sureti mahsusada arzı malûmat edecektir. - ittifak teklif ediyor. Evvelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hcdaya ve behaya ile Azerbaycan bütün manasiyle ittifak teklif ediyor, âdeta tahtı himayemizde olmak üzere... (Alkışlar) Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzemiş oluyorum. Meselâ, burayı teşrif etmiş olan zevatı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbulda bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim vaziyetimizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden. herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikatı anlamışlar. Bunlar bütün hüsnüniyetleriyle ve samimiyetleriyle bize hâdim, bize nâfi olmak için bir heyet teşkil etmişlerdi. Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsî ve tezyit edecek bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arzylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfaatimizi müeddidir. Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat iştigal eylediği birtakım teşkilâtı mefsedetkârane vardır. Bu teşkilât o ifsadata kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır. Bizi reddetmek kârı akıl değildir. Belâhettir. Halbuki hakikatı hal böyle değildir. Bu millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihlâle düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak düşmanlarımız da görürler ki İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş easslarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilân ve hatta bütün yeminlerimize ilâve olunmuştur.

VASFİ B. (Karahisarî Şarki) — Teklifimiz «makâmı mukaddese badettahlis vaz'î meşruunu ahzeder.» tarzında idi. Bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün-meselesi olarak iştigal etmek lâzım değildir.

BASRÎ B. (Karesi) — Zatiâlileri de tasdik buyursunuz ki şahıs için bir şey mevzubahs değildir. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hâsıl olmasın içindir. Anadolu dahilinde hem de âlemi islâmda iyi bir tesir icra eder zannedirim. Vazı meşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bittabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyeti muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet eden bir zata hilâfet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamlı) — Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildir. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) (1) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyi kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lâzım veyahut onun yerine derhal birisini ikame etmek lâzım gelir, buyursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede, makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lâzım gelir.

BASRÎ B. (Karesi) — Efendim; maksadımızı arz ettik. Bu mesele ile zaten iştigal etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilâvesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Mademki böyle bir mahzuru siyasi vardır, biz de vazgeçiyoruz.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makamı hilâfet ve saltanatı biz de hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Meclisi âlinizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kat'iyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atıyen ise beyannamede de zaten makamı hilâfet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyduğunuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından haliline girilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz. Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir.

BİR HOCA — Bir sual soracağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle teveggülümüz yoktur ve onların emsali bir çok kötü eşhasın elimizden çıkmazsa fenimelmatlûp (hilafetin ipkasının hem milletimiz,) (1) hem âlemi islâm üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 senedenberi bu câridir. Hatta bundan dolayıdır ki Bolşevik Hükûmeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafi görüyor. Bir mesele arzedeyim. Şark ordusu hususî teşkilâtı mahsus kumandanı, Batum halkı, haziranda Gürcülerle iki cepheye harp ediyordu. Malûmu devletleri bu zatiâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardı. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiyeden gitmiş, bunun çarei halâsi halife değildir denilmiş. Bu da müşahadatımızdandır. Buraya gelen hepsi kemali samimiyetle gelmiştir. O takdirde dainizin de imzası vardı. Bir İngiliz zalesinin muvacehesinde intihap olunarak Meclisi Âlinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçirmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılınsı içindir. İlâve edilsin mi edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım meyanında tekrar arzetmek istiyorum, ki bize iltihak eden zevatı âliyyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arzı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbulda yeni

heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vesika yoktu. Şifahî temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu. Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evveldi ki, doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülâkat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falâna düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dahilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar bulunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı bir çok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikını reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü ötedenberi garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükûmeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisleriyle iştilal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faydeli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Halbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusyada anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bileciğe gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için - bunun için değil - belki bilen arkadaşlar vardır ... gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehirde gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûmu âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan Hüseyin Kâzım, Fatih Beyler. Bu zevat ile iki

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

şey yaptık. Birisinde ben yalnız İsmet Beyle görüş-tüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekileden Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim teknil bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde tahtı ta-rassut ve tehdit ve terzilde bulundurulmuşlardır. El-lerine İngiliz veya Fransız adamlarının verdikleri kâ-ğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyor muyuz. İnhilâl etmek üzereyiz. Bu na-muslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İs-tanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvol-muş ve bunlara da delâlet edelim zihniyeti hâsıl ol-muş ve yine İngilizlerin vesairenin delâletiyle mev-kii iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan sıyanet için (buraya gelmişler. Fakat) (1) bizim hududa girer girmez bu fikirleri-nin gayet vahi olduğunu büyük şükranlarla anlamış-lar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene ev-velinden beri benim bu şahıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin noktai nazarlarına, mü-talâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbulda toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vakî olamaz. Hiçbir milletin mümessilleri-ne tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır, bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrük olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bu-lunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi. Ne ümit edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişler-dir. Bunlar da kimse ile siyasi ve diplomatik konuşma-mışlardır. Bundan sarfınazar, fakat ne memul eder-siniz? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr mua-hedesini parçalamış ve bunun parçalanması için kuv-vetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) (2) gün-den güne emniyetimiz artmaktadır ve deşhal yapıla-cak şey yoktur, dedik. Onlar en kuvvetli vaziyette bu-lunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vazi-yeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına dair henüz ma-lûmat ... En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tara-fını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan ber-taraf edilmiştir. Azerbaycan böyle bir ittifak teklif ediyor. Hülâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-lendi. M. Ünver

müthiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım : Bütün teşebbüsünüzü tetevvüç ettiği bir sırada pek mes'uduz ki Heyeti Âliyenize temas ve milletin ağışuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dö-nemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildik-lerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. (*Alkış-lar*)

REİS — Paşa Hazretleri, Vehbi Bey bir şey so-racaklar.

VEHBİ B. (Karasi) — Bir şey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresinin . Bu seyahat esna-sında şesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum - Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklâl ve istikbalimiz olmasına naza-ran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiği-miz İstanbuldan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayanı na-zardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (De-vamla) — Müsaade buyurunuz izah edeyim. Hududu millimiz dahilinde bulunan İstanbul- vilâyetimizden erbabı namus ve hamiyetten falan veya falan zat bu-raya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngiliz-ler ve Fransızlarla uyuşarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş ve yerine Anadoluyu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasıyla Anadolu ile anlaşmak üzere me-mur edilmişlerdir ve Anadolu Hükûmeti de bu itilâf zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlar-dır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İsteddiğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz si-yaseti takipte serbestsiniz, demişlerdir. Para veriyoruz, silâh veriyoruz, cephaneye veriyoruz. İlkbahara ka-dar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyase-tinizden haberdar ediniz dediler.

VEHBİ B. (Karasi) — Bir noktayı istirham edece-ğim. Bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimmat, levazım göndersinler. Başka bir şey iste-meyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (De-vamla) — Efendiler; her şeyde olduğu gibi belki ahlâ-kiyat noktai nazarından da kuvvet nazarı dikkate alın-malıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet mu-vazenesini nazarı dikkate almak lâzımdır.

Zaif olan kavi olanın mutlaka mahkûmudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci dere-

cede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vukubulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen, ki istiklâlin mahfuziyeti için kendi kuvvetimize istinat ettiğimizi ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekilleriniz gayet dikkatli ve vesveseli, bu ciheti nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz vardır. Daha fazla silâh, cephanemiz olursa kuvvetimizin iki üç mislini daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecnebi denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Meselâ Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir, islâmdır ve bize cidden kalbi ve vicdanî rabtalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidedir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza Kafkasyada islâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş. Meselâ islâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka suvari gelirse makbule geçer. Bir defa islâmdırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuşum. (Osmanlı Hükûmeti tarafından yapılan vaatte) (1) bütün Türkiye ordusu Bulgaristana muavenete hazırdır, deniliyordu. (Bulgarların cevabı :) (2) Bizim kuvvetimiz kâfidir. (Çünkü yutulmaktan korkuyordu.) (3) (Bulgarlar, Meclisimiz teşekkül ettikten sonra,) (4) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdinde müracaatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müsakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor.

Geçenki izahatta biraz vaziyetimiz karışık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti Murahhasanızı gönderiniz, kendileriyle (bir muahede) (5) yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayanı dikkat görüldüğünden onlara kat'î cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bu müddet zarfında ahitname münderecatını Rusyadan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşmak istiyoruz.

SALİH Ef. (Erzurum) — Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu seçereyi...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zannediyorum ki böyle bir şey yoktur. (Gürültüler). (Öyle bir şey yok sesleri)

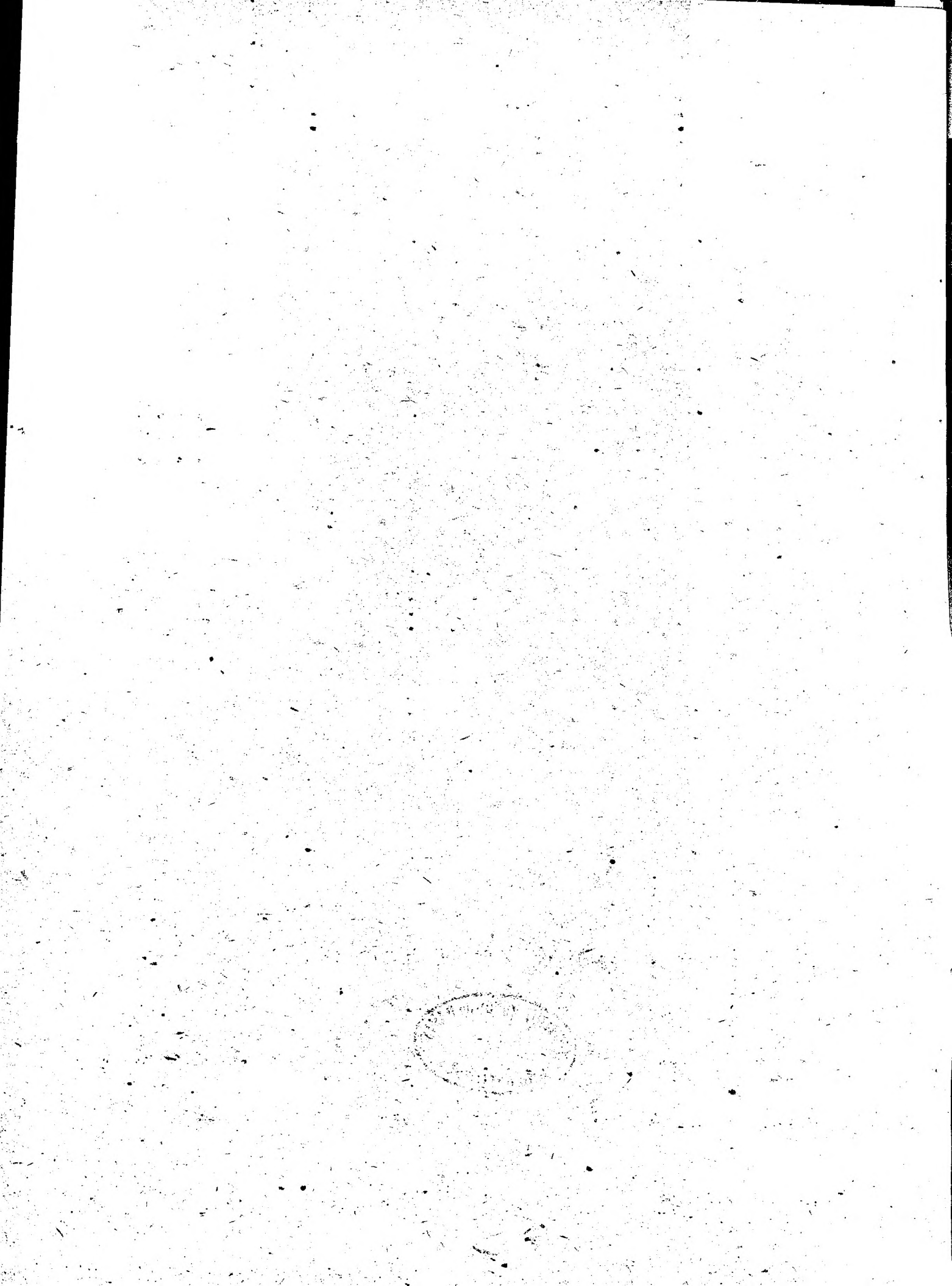
SALİH Ef. (Erzurum) — Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

REİS — Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi göyerek celsei hafiyeye nihayet verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın! Kabul edildi efendim.

Kapanma Saati : 5.35

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler taraftan eklendi. M. Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Çelse Zabıtları

9 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		•Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI	142	1. — Azayı Kiran tahsisatı ve harcırahı	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	142	hakkında.	142:146

Cilt : 4

80 nci in'ikat - 2 nci çelse

SEKSENİNCİ İN'İKAT

9 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 1.35 (Z. S.)

REİS : Reisisâni Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yetmişikinci İn'ikat

25 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Vehbi Beyefendi riyasetlerinde, saat 2,20'de içti-
ma ederek Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile
noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan

heyetler hakkında yapılan müzakerelerden sonra bir-
leşime nihayet verildi.

Reis

Vehbi

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler...
Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Âzayı Kiram tahsisatı ve harcırahi hakkında.*

REİS — Efendim müsaade buyurun bunu fıkra
fıkra müzakere edelim... Mezun olan zevattan mezun-
niyetlerini tamamen istimal etmiş veyahut avdet har-
cırahını aldığı halde dairei intihabiyesine gitmeyip
kalanlardan harcırahların iadesi lâzım geldiğini ka-
bul edenler ellerini kaldırsın... Kabul olundu. Yani
harcırahın istirdadı kabul olundu. Mezuniyetlerini
ikmal etmeden avdet eden zevattan meselâ Hasan
Beyin ifadesi veçhile üç ay mezuniyet alıp yirmi gün-
nünü istimal ettikten sonra geriye gelmiş daha iki
ay mezuniyeti var kâğıt elinde duruyor. (Bu vaziyet-
te olanlar için de iade icap edip etmeyeceğinin karara
raptı lâzımdır.) (1) (*İcap eder sesleri*) Müsaade buyu-
runuz bu hususa dair söz isteyen varsa yazayım.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Bendeniz bir me-
seleden bahsetmek üzere söz istemiştım. Hakkı kelâ-
mımı muhafaza ediyorum, söz istiyorum.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim şimdi me-
zuniyetini tamamen istimal etmemiş, elinde bir izin
kâğıdı var, bir miktarını istimal etmiş, bir miktarını
da istimal etmemiş Divanı Riyaset diyor ki bu izin
kâğıdı alınsın, sonra bir vakit gidecek olursa... (*Ha-
yır, hayır izin sakıt oldu sesleri*) Dursun icap ettiği
zaman istimal etsin... Şimdi mezuniyetini tamamen is-

timal etmeyip bir miktarını istimalden sonra izin kâ-
ğıdının istirdadını arzu buyuranlar lütfen ellerini kal-
dırsın... İzinin istirdadı kabul olundu... Elâziz Mebusu
Tahsin Beye ait Maliye Vekâletinin tezkeresi var oku-
nacak.. (Okundu)

HASAN B. (Trabzon) — Tahsin Beyin vaziyeti
telgrafla okundu. Fakat Elâzizden buraya gelen zeva-
tın ellerindeki mazbatalar - ki bütün intihap defterin-
den kopya edilmiş, birden beşe kadar haizi ekseriyet
olan zevatın isimleri - istihsal ettikleri reyler o maz-
batalarda mevcuttur. Mazbata burada okunmuş, beş
zâtın mebusluğu Heyeti Celilece tasdik edilmiş. Tah-
sin Bey orada defterdar iken bir mazbata üzerine
beş zâtın mebusluğu da tasdik edilmiş. Çünkü inti-
hap defterinin kopyası halinde imiş. Şimdi vali ve-
kilinin ve orada bulunan ordu kumandanlarının bir
telgrafı var. Diyor ki Tahsin Beyi ya mezun adde-
din buradaki vazifesi de mühimdir, veyahut başka
bir sureti tesviye bulun yolunda birtakım mütalâa ser-
dediyorlar. Tahsin Beyefendinin görülen telgraf üze-
rine defterdarlığı bırakıp (mebuslukta kalmayı tercih
ettiği) (2) anlaşılıyor. Fakat istifaneme Heyeti Celi-

(1, 2) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan ek-
lendi.. M. Ünver.

lenize gelmemiş. Defterdarlıkta bir kaç gün kaldıktan sonra Maliye Nezareti muhassasatı zatiye müdüriyeti teklif olunmuş, oraya gelmiş, orada da üç beş gün kalmış... Çok da evvel değil, o zamana tesadüf ediyor. Muhassasatı zatiye müdürlüğünde bir kaç gün kaldıktan sonra diyor ki, madem benim mebusluğum Büyük Millet Meclisince tasdik edilmiştir, diğer mazbatalar üzerinde zabıtlara geçmiştir, ben mebusluğu kabul ederim. Kanunu ahir çıkıyor. O vakit memuriyeti bırakıp mebusluğu tercih ediyor. Tahsin Beye ait bir mazbatai intihap ibraz edilmemiş. Maliye Vekâletinin de bu tezkeresi şu tetkikatı ve neticeyi hâsil etmiştir.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkârî) — Efendim Tahsin Bey Elâziz vilâyeti defterdarı idi. Heyeti Âliyenizin içtimaindan evvel heyeti temsiliye vilâyata tebligat icra ettiği zaman Tahsin Bey de diğer Elâziz mebusları gibi mebus intihap edilir. Bittabi o zaman gelenler bilirler ki yapılan mazbatalar, meselâ bir vilâyetten bir livadan kaç mebus çıkacaksa ona göre yapılan mazbatalar heyeti lâzime tarafından temhir olunuyor idi. Bu mazbata buraya geldiği esnada şimdi İstanbula giden Mümtaz Bey her nasılsa - isterseniz o izahatı da verebilirim - Tahsin Bey aleyhinde buraya bir iş'arda bulundu. Dedi ki, burada âşar ambarı memurunun ihtilâsı var, firar etmiştir. Binaenaleyh âşar memurunun hesabının neticesine kadar defterdar (da mesul olduğundan, Tahsin Beyin mazbatasının tasdik olunmaması iktiza eder.) (1) O gün burada cereyan eden müzakerede Şükrü Bey biraderimizle Ferit Beyin müdafaası üzerine Tahsin Bey müttefikan diğer arkadaşları gibi mebusluğa kabul edildi. Mümtaz Beyden sonra bendeniz Elâziz valisi tayin olundum. Ahzi Asker Heyeti Reisi bulunan Miralay Vehbi Bey vali vekâletinde idi. Miralay Vehbi Bey Tahsin Beye bir emir verir. Para meselesi... Tahsin Bey hilâfı kanun gördüğü bu emri ifa etmediği için işten el çektiriliyor ve bendeniz Malatyaya muvasalât ettiğim zaman bu mevzu hakkında bir şifre alıyorum. Bunda Tahsin Beyi işten el çektirdiğini bildiriyordu. Elâzize gittiğimiz zaman Tahsin Beyin işten el çektirildiği neye (istinat ettiğini öğrenmek mümkün oldu.) (2) Fakat ne çare ki Maliye Vekâletine keyfiyet arzedildiği için Tahsin Bey yirmi dokuz gün eli işten çekilmiş olduğu halde meseleyi beklemeye mecbur olmuştur. Nihayet bir telgraf geldi ki vali vekilinin bu muamelesi hilâfı kanundur. Bu telgrafı

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Vehbi Beyin işten el çektirdiğim dediği telgrafının üçüncü günü yazılmış, maalesef bize yirmi dokuz günü gelmiştir. Bittabi bu yirmi dokuz gün zarfında Tahsin Bey buraya gelemezdi. Sonra Tahsin Bey acaba istifa etmiş mi, etmemiş mi? Vali vekili Mümtaz Beyin aleyhindeki iş'arı üzerine bir istifa vermiş, fakat sonra düşünmüş ve valiye girerek istifanamesini geriye almış, iki saat sonra ver geriye istifamı der isem vermeyecek mi? Beş gün sonra, yirmi gün sonra, kırk gün sonra... Buraya gelmeden Tahsin Bey istifasını geri alıyor. Heyeti icraiye soruyor. Tahsin Bey istifa etmiş mi etmemiş mi? Mümtaz Bey doğrusu garaptır. Daha ziyade müessir olur diye bu telgrafta heyeti temsiliyeye yazmış, Tahsin Bey kabul edilmesin diye. Sonra muhassasatı zatiye müdürü tayin buyuruluyor. Heyeti Âliyenizin yaptığı kanun mucibince memurluğu bırakıp mebusluğu tercih ediyor. Zannederim ki herhangimiz olursak olalım bugün kızarak istifamızı (verdiğimiz bir yere dönmek istemeyiz.) (3) Hepimiz mütehayyiriz. Zannederim ki istifa heyeti celileye gelecek - evet bir mebusun istifası Heyeti Âliyenize gelir, kabule iktiran ederse istifa eder, yoksa valiye istifa vermekle mesele bitmiş değildir. Tahsin Beyin (memuriyetten istifası) (4) diğer arkadaşlar gibi Heyeti Âliyenize gelmemiştir. Geri almıştır. Zannederim ki Tahsin Bey mebustur.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Mazhar Müfit Beyefendinin verdikleri izahate göre gayet garip ve gayri kanunî bir intihaptan bahsedeceğim. Dikkatle dinlemenizi istirham ederim...

REİS — Efendim Tahsin Beyin istifası kabul olunup olunmamak... (Gürültüler) Efendim; reye koyaçağız. (Gürültüler) Tahsin Beyin istifası buraya gelmediğinden dolayı ademi kabulünü arzu edenler lütfen...

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) — Heyeti temsiliye intihabat için tebligat icra ettiği zaman İzmit livası İngilizler tarafından meşgul bulunduğu cihetle ... liva merkezi itibar etmiş Geyve, İzmit, Kandıradan birer kişi, iki mebus intihabını yazmıştı. Bilâhare Kandıra kaymakamının vaziyetin intihabat icrasına gayri müsait olduğuna dair ... iş'arı üzerine Adapazarından liva olmak itibarıyla üç ... İzmitte, Geyvede Adapazarında intihap yapılmış... Tahsin Beyin Heyeti Celilenize 23 tarihli çektiği telgrafla - O telgraf zabıt ceridelerinde aynen münderiçtir - Diyor ki Geyveden falan, İzmitten falan ve Adapazarından da falan ... ki beş kişi intihap edilmiştir. Bunlar da hareket etmişlerdir. Tahsin Bey azledileceğini haber alır

almaz altıncı olarak fazla ve fuzulî olarak kendisini mebus intihap ettirmiştir. Evvelâ içimizde bulunan İzmit mebuslarından Abdullah Efendiyi çağırıyor. Ona rica ediyor. Sen istifa et, ben gideyim diyor. Abdullah Efendi istifa etmiyor. Onun üzerine meclisi idare, müdafaai milliye, belediye heyetlerini toplayıp diyor ki, İznik namına bir mebusa ihtiyaç vardır, bunu ben Adapazarına gittikten sonra şikâyet ettiler ki ... Rica etti beni azlediyorlar dedi. biz de intihap ettik. Sonra buraya geliyor bu intihap mevzu bahsediliyor ... İzahata verdikten sonra bidayeten reddediliyor. Yani ilk intihap 23 nisan da kendi telgrafiyle altıncı olarak kendisini intihap ettiriyor ... diyor ki aynı zamanda Bolu'dan da intihap edildiniz... Halbuki Bolu intihabı da yapılmamış. ...istifa ediyor... İzmit namına intihap edilmiştir. Bilâhara Boludan da intihap edilmiş Paşa Hazretlerinin istifa etmesiyle malûmu âliniz yeniden intihap yapılması lâzım gelirdi. Çünkü aynı şahıs 23 nisanda benim livam namına beş mebus intihap edilmiştir ve bir ay sonra biri daha intihap ediliyor ve geliyor. Şu suretle Yusuf İzzet Paşa burada. Heyeti Celileniz bu hakayika vakıf olmadığı için kabul ediyor... Hem fuzulîdir, hem sahtedir. Gayri meşru, gayri kanunî bir intihaptır. Binaenaleyh bu zatın mebusluktan iskatı lâzımdır. İhtimal ki onu tercih edecektir... İzahatını Adapazarında verdiği zaman demişti ki bilâhare buna vakıf olduk ve Ankaraya yazdık. Dedik ki bizi iğfal etmiştir, altıncı olarak bize kendisini intihap ettirmiştir ... olmaksızın Akyazı namına Müdafaai Milliye'ye gelen bir paradan harcırah namına gitmiştir. Bunu da istirdat ediniz. O evrak da mevkii muameleye konmamıştır. Rica ederim bu tamik edilsin. İcap ederse mahallinden bir sureti celbedilsin ve mebusluktan iskat edilsin.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim Hamdi Bey arkadaşımızın söylediği sözler doğru olabilir. Fakat Meclisi Âlinizce mazbatası tasdik edilirken söylenmek ve tetkik olunmak iktiza ederdi. Mazbata ibraz edilmiş, tasdik olunmuş ortada bir mebusluğu vardır. Mebusluğu mu, memurluğu mu hangisini tercih edeceği bugün yarın taayyün edecek. Yalnız buna evvelce izafe edilen mebusluk sahte (midir, değil midir, bu hususta) (1) bunun tetkiki için de bir tahkikatı teşriye icrasına şube tetkikatını yapar, heyeti celilenize gelir. (Bu tetkikat neticesinde seçimin gayri meşruluğu tahakkuk) (2) eder mi, etmez mi, ona göre bir karar verirsiniz. Böyle bir vaziyet

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

iddia edildikten sonra tahaddüs edecek ahval ya bir mahkemei temyizden tasdik edilmiş ilâma veyahut bir tahkikatı teşriyyeye istinat ederek (bir neticeye vasıl olunabilir.) (3) başka suretle olmaz. Bu şeye aittir. Binaenaleyh Hamdi Bey hakkında oradan gelecek mazbataya göre muamele edilir. Vaktimiz kıymettardır, zayi olmasın.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Hamdi Beye son derece teşekkür ederim. Şimdiye kadar onun vicdanı bu kadar çirkin...

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Efendim; ben deniz arzettim ki Adapazarına gittiğim zaman muttali oldum. Heyeti celileniz bir cürme vakıf olduğu anda tahkik etmeye mecburdur.

REİS — Efendim; Hamdi Beyin takririni okutacağım, dinleyiniz. (Takrir okundu) (Şubeye sadaları) Canım rica ederim, hangi şubeye havale edelim...

BİR MEBUS B. — Efendim müsaade buyurun, diğer bir mesele var.

REİS — Malûmu âlinizdir ki Ankaraya gelirken azimet harcırahlarını avans suretiyle almıştık... Hesabatı tasfiye için verdiğimiz beyannameler tetkik edilirken harcırah tertibinden mahsubunu icra ettirmek için istenilen cetvellerde bazı açıklıklar husule geldi. Heyeti idare ve divanı riyaset burada ise tahsisatından veya tazminatından fazla alınan paralar gelecek seneki istihkakından mahsup edecektir. İsim tasrih etmiyorum. Resmi verilen beyanname ile memleketlerinizden veyahut güzergâhınız üzerinde tesadüf eden mahallerden aldığınız harcırah miktarı arasında, bil-muhabere mühim bir fark bulunması Meclisin şerefiyle, âzanın haysiyetiyle hiç de kabili telif değildir. Şunu da arz edeyim ki henüz tasfiye muamelesine (yani başlanacağına göre noksanlarımızı) (4) var ise beyannamelerimizi tashih edelim.

Senei atıye hesabı umumiyesi içerisine girerek daha açık bir şekle gelmekten ise heyeti idare ile kapatmak daha makuldür. Meselâ on bin kuruşa bir dairei intihabiye dolmuştur. Fakat oradan otuz bin kuruş alındığına dair (şâyialar da mevcuttur. Böyle bir vaziyet olduğu takdirde) (5) o memurlar dahi bizim yaptığımız bu gayri tabii mesele muttali oluyorlar. Bütün memurini maliye muttali oluyorlar. Bunlar Meclisin ve âzanın şerefini tenkis edecek mesaildir. Divanı Riyaset çok istirham eder ki bu gibi hassas mesele rüfekayı kiram itina etsinler ve muamelelerini islâh etsinler.

ŞÜKRÜ B. (Karahisar) — Efendiler, şu beyanattan o kadar müteessir (ve mütellim oldum. Bir me-

busu) (1) İekedar edecek, tarihe karşı fena bir vaziyete (düşürecek bir hareketin bir mebustan sadır olmasını hiç arzu etmezdim.) (2) Yine hiç arzu etmezdim ki, hiçbir arkadaş arzu etmezdi ki hilâfî hakikat beyanname verenler içimizde bulunsun. Ne haldir bu sahtekârlar, hilâfî hakikat beyanname verenler... Onların hakkında muamele yapılsın, içimizden iskat edelim. (Alkışlar) Böyle fena, böyle rezilâne şeyler yapılsın... Herhalde hilâfî hakikat beyanname vermek müstelzimi mücazat halâtıdır. (Böyle mürtekip bir insan) (3) içimizde bulunsun... Bu Mecliste oturulmaz. (Hepimiz tahtı zandayız. Kim ise söylensin sadaları)

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim üç gün evvel bir takrir vermiştim. İstiklâl mahkemeleri âzalarına altı bin kuruştan harcırah veriliyor. Halbuki dört bin kuruş verilmek lâzım geliyor. Trenle gidiyorlar. Şimendifer üzerine de harcırah alıyorlar. Halbuki mebuslardan tren ücreti alınmamaktadır.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — Esas söylensin rica ederim.

REİS — Bitlis, Muş, Urfa, Genç tarihleriyle memleketlerine avdet eden ... Urfa mebuslarının dahi Diyarbekirden ... Efendim müsaade buyurunuz rica ederim ... Hasan Beyefendi bunu sahtekârlık şeklinde tasvir ettiler. Esamiyi söyleyemem. Hiçbir âzaya icbar olunamaz ki şunu söyle bunu söyle.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — Efendim harcırahları filân ve filân almıştır diye söylemelidir.

REİS — Maliye Vekâletinin tezkeresi var isterseniz okuyayım. Ortada kayıta vardır. Bendeniz âzayı kiramin nazarı dikkatini celp için söylüyorum. Arzu ediyorsanız, talep edersiniz, evrak birer birer okunur.

BİR MEBUS B. — Biz buraya parasız gelmişiz efendiler. Diyarbekir bize yirmi bin kuruş avans vermiş. Biz memlekettten harcırah almadan geldik. Çünkü ahvali maliyesi müsait değildi. Diyarbekirden aldık. Hasan Beyefendi bunu bir sahtekârlık tarzında ifade ettiler. Bize bu kürsüden fazla para almışlar diyenler, yani bize sahtekârlık isnat edenler gelip burada ispat etmelidir. Bunu kat'iyen kabul etmem. Hiçbir mahal bize beş kuruş, on kuruş verdiği yoktur. Bunu iddia ediyorum. Bunu aldığım tahakkuk ederse namussuzluğu kabul ederim, ben Meclisten istifa ederim. Ben bugün sizin vicdanınıza müracaat ediyorum, harcırahlarımızın tesviyesi için def'atla emir verilmiştir.

HASAN B. (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim ortada bir muamelei resmiye var. Muamelei resmiye yanlış ise arkadaşım haklıdır. İşte Maliye Vekâletinin tezkeresi. Tezkere diyor ki; otuz altı bin kuruş alınmıştır. Beyanname diyor ki; yirmi bin kuruş alınmıştır. Bu meseleye şebih bir kaç mesele daha çıkacaktır. Beyanname imzaları altında işte evraka merbuttur. Şimdi rica ederim, bir evrakı resmiyenin hilâfî sabit olmadıkça bu yanlışdır denilir mi? Bendeniz bunu ileride tahakkuk edecek, taayyün edecek hale göre... Eğer gelen resmî telgraf yanlış ise tabii muamele kalmadı. Eğer fazla ise bu fazlai mehuzatın tahsisatlarından mahsubunu icra ederiz dedim. Telgraf yanlış ise bunun mesuliyeti de bunu yazan makama aittir.

Efendim Maliyeden bir tezkere yazılmış, fakat bendenizin gördüğüm bir tezkere değil. Mesalihi cariyeyi müsteşar idare ettiği için ... Tezkerede Bitlis âzalarından iki mebusa Muş sancağınca altışar bin ve Diyarbekir vilâyetince otuz bin kuruş tediye olunduğu falan diyor.

Malûmu devletiniz mebusanı kiramin harcırahları na mahsuben mahallî mal sandıkları harcırahları tecavüz etmemek üzere ... bu tarzdaki tediye mahallerinden merkeze bildirilir. Merkez de bu telgraftan idare heyeti âliyesini haberdar eder. Meselâ sizin âzanızdan bulunan filân mebusa, filân zata şu para verildiğini haber aldık, muamelei mahsubiye yapılmak üzere buraya yazılmıştır.

Âzayı kiramdan Ziya Beyin ifadatından anlaşılıyor ki burada bir telgraf hatası olmak ihtimali vardır. Müsaade buyurunuz da bu kâğıdı alayım. Bizim kaç kuruş aldığımıza dair senetlerimiz var. Bu yanlışlık tahakkuk ederse yanlışlığı yapan hakkında muamele yapılsın.

BİR MEBUS — Muş mebusları harcırah almış olabilirler. O suretle beyanname vermişler. Olabilir ki isimde yanlışlık vardır.

REİS — Tehirini arzu edenler ellerini kaldırsın.. (Eller kalkar) Kabul edildi.

Efendim şu cevabı kâfi görüyor musunuz?.. Kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın...

Efendim, bir mesele kaldı. Onu müzakere edelim.

(1, 2, 3.) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Benim takririm vardı.

REİS — Aman şu Hilmi Beyin takririni okuyayım. Yevmiye ve harcırahların istirdadını teklif ederim. Tunalı Hilmi (*Muvafık sadaları*)

REİS — Bir mesele var, efendim dinleyin. Mühim mesele. (Tokat mebuslarının takriri okundu)

Efendim şu cevabı kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın, kâfi görülmüştür. Haber verilmesini Heyeti Vekile yazacak.

Efendim, ruznamei müzakerattan bakiye olmak üzere pazartesi günü saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

MAKAMI RİYASETİ CELİLEYE

Memuriyetle mebusluğun bir zat uhdesinde içtima edemeyeceği 6 Eylül 1336 tarihinde kabul edilen kanun iktizasındadır. Mebusluk asıl ve memuriyet ferî bulunduğundan kanunu mezkûr ahkâmına itıla hâsıl eden memur mebusların şimdiye kadar mebusluktan istifa eylediklerine dair bir gûna müracaatları bulunmayanların ferî olan memuriyetlerinden derhal müstafi addedilmesinin Heyeti Vekileye tebliğini teklif ederim.

Canik
Ahmet Nafiz

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Mebusların tahsisatlarının tetkiki hesabı için üç kişilik bir heyeti tetkikiye intihabını teklif ederim.

8 Teşrinievvel 1336

Karahisarı Sahip

Memet Şikrî

RİYASETİ CELİLEYE

1. — Mühim vakitlerimizin böyle tahsisat meselelerine ait müzakerat ile öldürülmesi hakikaten günahıdır.

2. — Müzakere kâfidir.

3. — Divanı Riyasete bir salâhiyeti vasia verelim. Gerek kanun ve gerek taamül ve vicdan dairesinde tahsisat işlerini istediği gibi halletsin.

4. — Bu teklifimizin kabulünü heyeti celilenin ulüvvü vicdanından istirham ederiz.

9.10.1336

Karesi

Karesi

H. Basri

Abdülğafur

MAKAMI RİYASETİ CELİLEYE

Âzayı kiram dört ay devam etmek suretiyle ikmal edilerek tahsisatlarını alarak diğer ayların tazminat devrine ait olarak ifayı muamele olunması suretiyle tahsis olunmasını teklif ederim.

8 Eylül 1336

İçel

M. Şevki

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

11 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	148	ve bunların vazifeleri devamınca izinli sayıl- malarına dair takriri.	153:154
2. — BEYANAT	148	2. — Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; şarka tetkikatı ilmiye için gidecek heyeller hakkında takriri.	154
1. — Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin vaziyeti siyasiye hakkında beyanâtı.	148:153	4. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	154
3. — EVRAKI VARİDE	153	1. — Bazı mebusların, dairei intihabiyeleri- ne giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair.	154:156
1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyeye katılacak âza			

Cilt : 5

SEKSEN BİRİNCİ İN'İKAT

11 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Sekseninci İn'ikat

9 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

Vehbi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde in'ikatla âzayı kıram tahsisat ve harcırahlarının sureti tesviyesi ve ne gibi hallerde ödenemeyeceği veya iadesi

lâzım geldiği hususları müzakere olundu ve birleşime son verildi.

Reis

Vehbi

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?.. Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin vaziyeti siyasiye hakkında beyanatu.*

REİS — Hariciye Vekili Beyefendi vaziyeti siyasiye hakkında izahat verecek söz onundur.

AHMET MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Heyeti Celileniz vaziyeti hariciyemiz hakkında izahat talebinde bulunmaya yerden göğe kadar hakkı olduğunu Heyeti Vekile de teslim eder. Ancak Meclisi Âlinin de teslim buyuracağı veçhile hükümetin icrasına teşebbüs ettiği müzakerat hakkında hatta hafi olsun maruzatta bulunmak bazı mehzaziri dai olabileceği ve bilhassa usul ve teamüle muvafık düşmeyeceği cihetle hükümet de şimdiye kadar vermek istediği izahatı tehir mecburiyetinde kalmıştır.

İstanbulun işgalinden sonra Anadolu'da teşekkül eden hükümeti milliyenin haricî meslekinin istinat ettiği hututu umumiye evvelce tespit edilmişti. Müsaade ederseniz bunun hakkında ufak bir tarihçe arz etmek isterim. Ondan sonra İstanbul Meclisi Mebusanı teşekkül ettiğinde bu ayrı kongrede ittihaz edilen mukarreratı umumiyenin mezciyle İstanbul Meclisi bir misakı millî şeklinde dahilî bilhassa haricî siyasetinin (esasatını tespit) (1) ve bunları 1919 senesi bütün millî müttehediye ilân etmiş olduğu gibi ayrıca bitaraf devletlere, bilhassa o vakit Versay Kongresine de

tebliğ etmişti. Binaenaleyh hükümeti milliyenin (o tarihte tespit ettiği) (2) mekasidini esaslı bir surette tagyir ve tebdil edecek bir hadisei cedide zuhur etmiş olduğu ve zaten bu gibi tegayyüratı hükümetin kendisine mal etmesi ancak Meclisi Millinin de mütalâa ve muvafakatini istihsale vabeste olmakla (Hükümeti milliyeye) (3) tespit edilmiş olduğu şekilde müstakâr bulunuyor. Bu ufak tarihçeden arz etmek istediğim noktai esasiye Türkiye Büyük Millet Meclisinin gerek münasebatı siyasiyesinde ve gerek müzakeratı sairenin nikatı hiçbir veçhile tagyirpezir olmaması aynı bu hükümetin takip ettiği mesleğin sırf millî bir mesleki siyasi olduğunu söylemektir. Malûmu Âliniz inkılâptan evvel rücu edecek olursak, Hükümeti Osmaniye siyasetinin millî olmaktan pek bat olduğunu ve birtakım şahsî temayüllere pek ziyade bir kıymet veren ricalin devletin menfaatini ve böyle sakim ve şahsî bir siyasetin de devleti binnetice ne gibi mehalik ve vartalara isal etmiş olduğu vukuatı mütevaliyeye ahire ile sabittir. Binaenaleyh Ankara Hükümeti Milliyesi kendi unvanının da (irae ettiği üzere) (4) mutlaka millî bir siyasettir. Binaenaleyh bundan bir hüküm çıkarmak lâzım gelirse bu hükümet takip ettiği makasitten en birincisi olan muhafazai

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

istiklâl müdafaai tamamiyette ... olan cihet her kim olursa olsun ancak bununla kabul ve müzakere edebilir manasınadır. Yoksa hissiyatına tebaan şu bu ciheti iltizam etmekten mütevakkidir.

Binaenaleyh vaziyeti coğrafiye ve siyasiyemiz icabı yeni ve eski âlem arasında çekilmekte bulunan yahut iki âlemin noktaî tesadümünde bulunuyoruz. Şimdiye kadar Türkler ve bilhassa mütarekeden sonra garp âlemiyle muvafık bir şekilde itilâf hâsıl edebileceğini iyice tetkik ve takip etmiş, maatteessüf mü diyelim, maalmemnuniye mi diyelim, bu takibat ve tetkikatta garp devletleriyle bizim arzu ettiğimiz itilâfın husulüne şimdiye kadar imkân olmadığı tahakkuk etmiştir. Fakat bu sıralarda bilirsiniz ki şarkta ve bütün âlem üzerinde tesiratını göstermekten hâlf kalmayan bir fikir, bir fikrin tevlit ettiği ... neticesinde Avrupadaki mevkiimizi hemen hemen gaip eder bir mevkie düşmüş olduğumuz cihetle bittabi o vakte kadar garbe tevcih ettiğimiz enzarı da bir vaka da artık bizim mehdi zuhurumuz olan şarka ... ve hükümet de bunu pek güzel takdir ederek acaba garbin bize uzatmaktan imtina ettiği desti muavenetini şarkta bulabilir miyiz muadelesini halle kalktı ve bunun için Heyeti Âliyenizce de malûm olan teşebbüsâtı sabıkası ... külliye kat'ı alâka ettiğimiz ve onlarla hiçbir müzakerede bulunmadığımız veyahut olunan bir müzakereyi kabul etmediğimiz ve evvelce söylemiş olduğum veçhile Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sırf millî bulunduğu cihetle kendisinin istiklâlini (kabul edecek teklif) (1) ne taraftan gelirse gelsin kabulünde tereddüt etmeyeceği bedihidir. Bu cihetle hükümeti milliye ne taraftan gelirse gelsin şimdiye kadar bize hissiyatı husumet göstermiş bulunuyorsa bulunsun (Hükümeti milliyenin tespit ettiği esasat dairesinde yapacağı tekalifi) (2) kabulden imtina etmez. Çünkü böyle bir meslek makul olmaz. Siyasette malûmu âliniz hissiyata kapılmak doğru değildir. Daima menfaat, mihveri harekâttir. Bunu söylemekten maksadım şimdiye kadar İngiliz ve Fransızlarla münasebatımızı arzetmektir. Bugüne kadar Fransızların Ankara Hükümeti milliyesine vukubulan müracaatları üçüncüdür. İlk müracaatta bendeniz burada yoktum. Hâsıl olan netice sizce de malum (dermeyeran ettiğimiz prensiplerin) (3) Fransızlar tarafından nasıl hot behot nakzedilmiş olduğunu ve binaenaleyh bu müzakeratı teklifte gözetmiş oldukları maksadı ha-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

kikinin ne olduğunu Heyeti Âliyelerince tebarüz etmiştir. Mamafih Fransızların ilk vaki olan teklifleri üzerine ... ve onun istinat ettiği hükümetin Fransızlara şartı itilâf olmak üzere teklif ettiği ... aleyhimize hâdisatı ahire de zuhur etmemiş olduğundan Brest - Litovsk muahedesinin birincisinden daha dún şeraiti haiz bir teklif dermeyeran etmişlerdir. Bittabi bu teklif muhafaza edilmek istenilen menafii asliyesine tevafuk etmediği cihetle hükümet tarafından nazarı dikkate alınmamış ... hatası gibi ileride bazı kimseler tarafından serdedilecek bir hataya maruz kalmamak için hükümet bu üçüncü teklifi de telâkki edeceğini ihsas etmiştir ve bunun üzerine bir üçüncü teklif dahi dermeyeran edilmiş ise de evvelkinden pek farklı değildir. Onun için bu teklifi dermeyeran eden makamı resmîye Adana ve onun şarkında bulunan havali hakkında Ankara Hükümeti milliyesinin öteden beri tespit edilmiş bulunan esasat mahfuz kalmak yani Fransızların Kilikya dedikleri Adana zaten San Remo ahitnamesiyle kabul etmediğimiz, etmeyeceğimiz ... kuvayi askeriyesi yani işgali askerisi ilga edilmedikçe ve onun şarkında bulunan kıta ki yine San Remo ahitnamesi mucibince Suriyeye terkedilmiştir ve Suriye mandeterliği de ... işgaller kaldırılmadıkça yani bizim hududu milliyemiz dahilinde bulunan hâkimiyeti mutlakamız sureti katiyede kabul ve tasdik edilmedikçe kendileriyle hiçbir müzakereyi kabul edemeyeceğimizi ... menafii iktisadiyeden başka bir şey olamayacağına nazaran bu mebhaste yani iktisadiyat zemininde kendileriyle her veçhile müzakere edebileceğimizi ve ancak bunun mevzuu müzakere olabileceğini tebliğ ettik ve eylevm Hükümetiniz bu tebligatın neticesine intizardadır... İki defa bir parça dolambaçlı olmakla beraber hükümete müracaata bulunmuşlardır.

Bu müracaatları doğrudan doğruya tabii San Remo ahitnamesinin ihdas etmek istediği vaziyetin tadiline mütevakki bir teklif değildir.

Uzlaşmak istediğine delâlet edebilecek, katiyen delâlet eder demiyorum, delâlet edebilecek şekilde de telâkki olunabilir. Eğer İngiltere ve gerek başında bulunduğu itilâf devletleri kuvvei müsellâha ile bizi kendi emellerine ram edebilmeleri ... taki demin arzettığım bu teklifat San Remo ahitnamesinin ihdas ettiği vaziyeti tadil eden teferruattan dahi olsa bir maddeye taallük edecek müzakereye devam ede ede aslına kadar temas edebileceği ... riyaset ettiği ve bizi mahvetmeyi kasdetmiş olan heyetin kuvvei müsellâha ile ram edemeyecekleri hakkında hâsıl ettikleri

kanaat üzerine bu yolda bir müzakere açmak keyfiyeti olabilir. İhtimal ki bunlar zaten şayanı itimat olmayıp bir çok acı delillerini ve asarını gördük. İhtimal ki maksatları bizi iğfale de matuf olabilir. Herhalde Heyeti Âliyeniz emin olmak lâzım gelir ki ister şu olsun, ister bu olsun maksatları hükümet bunlarla açmak istedikleri müzakerelerle ... tevafuk etmedikçe ve hususiyle Heyeti Âliyenizin sureti nihaiyede rey alınmadıkça hükümetin kat'i mukarrerat ittihaz etmeyeceğine Heyeti Celileniz her daim emin olabilir.

Yine Heyeti Celilenizce sureti iptidaiyesi malûm olan bir şekilde Rusya Sovyet Hükümetiyle Ankara Hükümeti Milliyesi tesisi münasebata ve hatta bunlarla bir itilâf veya ittifak ahitnamesi ... yine Heyeti Âliyenizin Reisi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Lenine yazılan mektubun münderecatı Heyeti Âliyenin malûmu olduğu gibi bilâhare Çiçerin tarafından bilmukabele cevaben yazılan muharrerat münderecatı sizlerce de malûm olmakla bunun üzerine buradan bir heyeti murahhasa gönderilmiş idi, ki bu heyeti murahhasa da Hariciye Vekili olan Bekir Sami Beyin riyasetindedir. Bu heyet 19 Temmuzda Moskova'ya vasil oldu. Ve müzakerata devam etti. Fakat bu sıralarda bolşevik hükümeti orduları ... tesirâtı dai bir çok ahvale inkilâp etmek suretiyle hükümeti fevkalâde meşgul ettiğinden dolayı bittabi müzakerat hükümeti milliyemizin de arzu ettiği derecede süratle devam edemedi. Buna da bu teahhurata da ... arada geçen bir buçuk aylık bir zamanı ziyadesiyle istiksar ... Şimdi ise emniyet ve itimat ederek mevkii icraya getirdiğiniz heyeti vekile bugün Hariciye Vekili sıfatında bulunan bu arkadaşın gayretiyle büyük bir tepşirde bulunmak her suretle kâfil ve zamin olacak bir şekli müsbete vasil olmuş olması... (Şiddetli alkışlar) İşte efendiler, 1336 senesi ağustosunun yirmi dördüncü günü Türk murahhaslarıyla Rus murahhasları arasında teati edilen ahitnamenin esasları kararlaştırılmış ve bu ahitnamenin her iki heyeti murahhasa âzası tarafından parafe edilmiş yani imza tahtına alınmıştır. Bu muhadenet ahitnamesinin mukaddemesi şu suretle ... müttefikan kabul ve aralarında iki memleket menafii hakikiyesi temin edilmiş bulundu.

(Ahitname okundu) (Şiddetli alkışlar)

Bu muahedenin kabul ettiği huduttur. Ancak arzetmiş olduğum veçhile bu misakı millî Versay konferansına ve bitaraf Devletler hariciye nezaretlerine tebliğ edilmiş olduğu gibi bilcümle matbuatı âlemlerle dahi ilân edilmişti. Fakat 1917 de esnayı muharebe de çehrei âlemi değiştirmek istidadiyle günden güne

tevevüs eden cereyanın Rusyada zuhur ettiği vakit de ortaya atılan prensiplerden birisi de milletlerin kendi mukadderatını kendilerinin tayin etmek hakkı ve daha doğrusu milletlerin hakkı iftirakının teslim ve kabul edildiği maddesidir. Binaenaleyh o vakte kadar hukuku umumiyei esasiye esasatı birdenbire tağyirpezir oluyordu ve filvaki bu esasatın bir hükmü tesiri kalmamıştır. Her milletin bilhassa halka doğru giden cereyanlarına sahip kuvvetli fırkalar milletlerin eskiden olduğu gibi birtakım menafii hakikiyei millete tetabuk etmeyen makasadı siyasiye ile kendisine raptedilmiş ve o rabitanın elinde onların arzularını hilâfına olarak cebren onları tutmak kaidesine artık riayetkâr olmamaya başladı. Rusların en büyük ilân ettikleri prensiplerden birisi de bu keyfiyettir. Binaenalâzalik bu madde, ki henüz daha ahitname imza edilmemiş, yalnız arzettiğim veçhile maddeleri iki heyeti murahhasa âzaları tarafından parafe edilmiştir. Burada bidayeten bu birinci madde de zikredilen Trakya kelimesinin bizce tabii ihtiva ettiği hududu milli noktası Rusya Hükümeti ile bir dereceye kadar nazik bir münakaşaya zemin olmuştur. Bu parafe edilen maddeleri ve bunun müzakeratında cereyan eden münakaşatı havi raporları hamil olarak bundan üç dört gün evvel Moskovadan Trabzona gelen heyeti murahhasadan Yusuf Kemal Bey buraya hareket etmek üzere emir almıştır ve yolda bulunuyor. Ondan daha esaslı malûmat alınmadıkça bu meselenin Heyeti Vekilece pek o kadar uzun münakaşata meydana açmasına mütemayil değildir ve bu gayetle sizin tarafınızdan da riayet edilmesini sureti mahsusada rica eder ve ancak bununla bir noktai nazikinin mevcut bulunduğunu ve şu verdiğim izahata nazaran bunun ne hududumuzun hangi cihetlerine taallûk etmesi lâzım geleceğini Meclisce zaten bendeniz söylemeden takdir edildiğini zannediyorum. O da malûmu âliniz bir hakkı iftiraktan bahsediyorlardı. Bunlar diyorlar ki ermeniler nakabili ihmal bir millettir. Bittabi bunların da hukuku vardır. Sonra pekâlâ biliriz ki ermeniler kendilerini Avrupada ve Amerikada gayet masum ve gayet mazlûm olarak tanıtmış ve ihtimal ki bizim masumiyetimiz onlar raddesindedir. Fakat hristiyan olmak sıfatıyla her taraftan müzaheret hususunda fevkalâde meharet peyda eylemiş olan bu adamlar bizim masumiyetimizi zalimiyete tahvil etmek ve gûya mazlûmiyetlerini taz'if ederek kabul ettirmişlerdir. Binaenaleyh Rusya herhalde ve şark hududumuzda fakat gayet ufak bir yerden bunların tatmin edilmesini arzu ediyor ve bugün bilirsiniz ki Ermenistanda Taşnak hükümeti vardır, ki

Sosyalist Federatif Rusya Cumhuriyetinin düşmanıdır bu. Ruslar bunu yıkmak istiyorlar. Yerine somumrem kabul eden diğer fırkayı ik'at ederek Ermenistanın bu umumî federasyonun bir uzvu yapmak istiyorlar. Binaenaleyh ermenilere bu noktai nazardan bir parça mümaşat etmek takip ettikleri siyaset iktizasındadır. Bu menfaatlerine temas eden nokta, ki müspet cihetidir. Bir de menfi kısmı vardır, ki o da malûmu âliniz, bu prensipleri muhtelif garp memleketlerinde ve bunların tahliyei ahkâmı için müsallahan mücadeleyi sonuna kadar kabul ve taahhüt etmiş olan heyetler müfrit sosyalist fırkalarıdır ve bugün Avrupa ahvalini tetkik edecek olursak zannolunabilir ki bu fırkalar az zaman sonra, yakinen, bugünden ölçülemecek bir zaman zarfında bütün nüfuz ve kudreti ellerine alacaklardır. Rusya Hükûmetinin takip ettiği emellerden birisi kendisini Avrupada resmen tanıtmaktır. Halbuki mücadele ettiği kapitalist devletler buna katiyen muvafakat etmezler. Çünkü muvafakat ettikleri gün sosyalizm esasını kendi memleketlerinde tatbik edilmiş ve kabul etmiş manasını izhar etmiş olurlar. Bittabi mücadele eden iki saf vardır. Birisi kapitalizm safıdır. Diğerisi onu yıkıp hâkimiyet menafii ile beraber halkın yedine teslim etmek cereyanını temsil eden saflardır. Bu ikinci Sosyalist Rusya Hükûmetine muin ve müzahir olan Avrupada büyük fırkalar var. Binaenalâzalik o büyük fırkaların kendilerine mal edinmiş oldukları birtakım prensipleri yahut o prensiplerden bir tanesini Rusya Hükûmetinin her ne maksada müpteni olursa olsun Rusya-ya terkettiğini görecektir olurlarsa Rusyaya karşı ifası bilâ kaydü şart taahhüt etmiş oldukları muaveneti belki ihmal ederler ve imtina ederler. Ruslar proletaryanın kendisine bu meselede yar olmayacağından korkuyorlar. Onun için ... onları biraz tatmin etmek istiyorlar. Şimdilik bu kıtaya nazarı dikkati âlilerini celbederim. Çünkü gayet mühim ve nazik noktadır.

Gelelim ahitnamenin ikinci maddesine; tarafeyni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında ... bundan tabii murat olan ahitnamenin Berestlitovsk muahedenamesi olduğunu söylemeye hacet yoktur. Bir müddet bizim için birtakım menafi temin etmişti. Fakat ahitnamenin sureti istihsali Rus milletinin fevkalâde izzeti nefsi millisini cerihadar edecek bir şekilde olduğu için ve her devlet evvelâ kendi menafii hakikiyesini düşünmek mecburiyetinde olduğundan ötedenberi bu madde nin ilga edilmesine taraftar bulunuyordu. Hatta bendeniz bundan iki sene evvel Kiyefte Devleti Osmaniyenin Ukrayna sefiri bulunduğum bir sırada Kiyefte bulunan şimali Sovyet Hükûmetinin

sefiri bu muahedenamenin hotbehot hükûmet tarafından imza edilmiş olduğunu da bendenize söylemişti. O zamandan beri yani imza vazolunduğu dakikadan itibaren Sovyet Sosyalist Rusya Cumhuriyetinin takip ettiği menafii esasiesinden birisi de kendi menafii hakikiyesini, kendi izzeti nefsi millisini cerihadar eden ve ancak girtlağa bıçak basıldığı anda kabul mecburiyetinde kalmış olan ahitnameyi ilga etmek idi. Binaenaleyh burada murat edilen Brest Litovsk yani...

HASAN B. (Trabzon) — Bir kelime müsaade buyurur musunuz, mademki Brest Litovsk muahedelerini tasrih etmiyor. O halde muahedenin 93 ncü maddesinin ilgasını da mutazammındır.

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurun, hayır beyim cevap vereceğim : Malûmu âliniz iki devlet arasında hali harp olduğu dakikadan itibaren kâffesi mülğadır. Binaenaleyh biz Rusya ile ilânı harp ettiğimiz dakikadan beri Rusyaya raptedecek bir şey kalmamıştır. Binaenaleyh onların mevzubahs olmasına bu ahitnamede, bu maddede ihtimali yok idi. Fakat bu ahitnamenin bize temin ettiği bazı menafi vardır. O da elviyei selâsenin yine Devleti Osmaniyeye yani anavatana rücuudur ki bunu demin Rusların Ermeniler hakkında tatbik etmek istedikleri prensipten bilistifade bizim hakkımızda tamamiyle tatbik etmeye mecburiyetleri derkârdır ve zannediyorum ki alamayacaklardır demektir.

(Üçüncü madde okundu)

(Alâ bravo sesleri)

(Dördüncü madde okundu)

(Çok iyi, çok iyi sesleri)

A. MUHTAR B. (Devamla) — Hükûmetimizin bu noktayı istihsal edeceğini kaviyen zannediyorum... İhtilâldenberi her tarafta tasdik edilegelmektedir. Meselâ Moskovada vefat eden Osmanlı veyahut memleketimizde bulunan yani bizim memleketimizde bulunan Rusları teslim edip de bir noktaya teslim edemeyeceğimiz gibi onlar ... ahkâmı şeriye mucibince muamele etmek ihtilâlden beri her tarafta vücut ... bu meselenin sureti halli aynı itilâfname ile tayin edilecektir ... Dakik birtakım mesaidir... İşte ayrı ayrı birtakım muamelâta zemini mevzu olmak iktiza eder.

(Beşinci madde okundu)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Muhadenet ahitnamesini akteden iki milletin bu muameleyi yapmaya mecburiyetleri tabiidir. Meselâ biz

inşallah maksudumuz olan istiklâli milliyi istihsal edip bütün dost düşman devletlerle münasebata giriştikten sonra onlardan meselâ müstakil kalacak olan Azerbaycan tebaası hakkında burada vereceğimiz hukuk ve vazaifi bu madde ile taahhüt etmiş bulunuyoruz. Bu da bittabi bu muhadenet ... ve ihtimal ki ileride ittifaka tahavvül eder ve belki de bu muhadenette ittifak hakkında okuduğum şeylerden yani maddelerden bu manalar çıkabilir. Buna ne için ittifak denilmeyip de muhadenet denildiğinin izahından müstağni tutarsınız. O hal zail oluncaya kadar... Biz bu muameleyi yapar ileride bilinmez ki hayatı meslek bugün dost yarın düşmandır. Bugünkü maddede tatbik edilmek üzere dir ve nazik olan mesele...

HASAN B. (Trabzon) — Muhtar Beyefendi; nazik dediğiniz meselenin haline mi vabestedir mukavelenin diğer mevadının tatbik ve kabulü, yoksa diğer mevadı tamamen kabul edilmiş ve tatbik edilmek üzere midir? Heyeti murahhasanın mütemadi hime matı sayesinde bu keyfiyet izah olunsun.

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Doğru bu mesele vardır. Şüphe yok ki bidayeti müzakerede Rusya Hariciye Nezareti böyle bir iddia serdetmedi değil. Fakat mesaisini lisanı şükranla yad etmek mecburiyetinde bulunduğumuz zevatın kâffesi (bu noktada fevkalâde hassasiyet göstermişlerdir.) (1) Muhtelit komisyonlar vasıtasıyla tespit edilecektir. Yani şark hududumuzda icra edilmesi zarurî gösterdikleri tadilâtı (hiçbir veçhile mukavelata derç) (2) ederek imza etmek suretiyle kat'i bir şekle koymaya çağız. Bu mesail bu noktaya nazaran halbuki bizim kadar Heyeti Âliyeniz de emindir ki orada muhtelif komisyonların netayicei tetkikatı kendi lehimizdedir. Çünkü Bitlis gerek Van vilâyetinin mevcut bulunan ermenilerin adedi az çok malûmdur. Binaenaleyh bu cihet halledilmiştir.

(Altıncı madde okundu)

(Alkışlar)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Hacet olduğu üzere biz bu nikatı esasen misakı millide tespit etmiştik ve Rusya Hükûmetine kabul ettirmeye muvaffak olmuşur.

(Yedinci madde okundu)

(Sekizinci madde okundu)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — İşte efendiler, parafe edilen muhadenet ahitnamesinin esasatını teşkil ediyor. Bundan ibarettir. Heyeti

murahhasası tamamıyla akti itilâf etmişlerdir. Malûmu âliniz muhadenet ahitnamelerinde müddet tayin edilmez, aktolunur. Amma ileride ne olursa olur. O başka ve görürsünüz ki ebedî bir dostluk tabiri kullanılmış. Bilhassa Avusturya, Rusya ile aktettiğimiz muahedatta muahedatı siyasiyede müddetini tayin etmek mümkün değildir. Şimdi efendim tabii Heyeti Celileniz için büyük bir muvaffakiyet teşkil eden şu keyfiyetin bu suretle neticepezir olmasına hepimiz dört gözle muntazırdık. İşte o intizarlarımız aldanmadı. Şu neticei mesudeye vasıl (olmamız nazarı itibare alınırsa,) (3) zannedilir ki nihayet bir buçuk iki ay zarfında bu kıtiyet peyda eder. Çünkü muhaberatın müşkülâtını demin arzetmiştim. Çünkü Kemal Bey gelecek bu az çok tebellür edecektir. Fakat bizim metalibimiz meyanında bir de hükûmetten maddî ve manevî müzaharete bulunmak keyfiyeti vardır. Para, silâh gibi birtakım muavenetler istemiştik. Maksadımız müşterek olmasına nazaran biz onların bittabi bu mücadeleyi umumiyede bir muavini tabiisi bulunuyorduk. Gerçi biz mütevali muharebat neticesinde düçarı zaaf (olduğumuz zehabına varılmışsa da) (4) Şark âlemindeki yıkılmak bilmez nüfuzumuz ve mevkii coğrafimizin bize bahşettiği imtiyazat, elbette kefedede bir şey tutabilirdi. Bunları nazarı dikkatten dūr tutmadılar. Binaenaleyh bu yoldaki müracaatımızı hüsnü telâkki ettiler ve ellerinden gelebildiği kadar maddî muavenetlerde bulunmayı taahhüt etmişlerdi. Malûmu âliniz bu gibi muavenetler ve bunun esasatı kabul edilmiştir ve icraya iptidar olunmuştur. Bundan otuz gün evvel gönderilen külçe altınlar bugün yedimizde bulunuyor. Diğer taraftan Yusuf Kemal Beyi Moskovadan uzaklaştıran trenin içinde bir milyon altın ruble ile bir vagon mavzer fişegi bulunuyordu. Diğer taraftan fişegi ve mitiralyozu hamil sekiz vagon da Moskova istasyonundan müheyhayı harekettir. Rostoftan beheri üç bin fişekli altı bin İngiliz mavzeri, sekiz İngiliz topu da derdesti sevtir. Zannediyoruz ki Rusya Hükûmetinin ahvali hazırada yapacağı muavenet şundan ibaret olamayacaktır. Onların da bugünkü vaziyetini nazardan dūr tutmamak iktiza eder. Herhalde muaveneti fiiliye başlamıştır ve devam ediyor. İnşallah daha vâsi mikyasta devam edecektir ve bunların icrası bu ahitnameye merbut değildir. Merbut olmaması keyfiyeti sevkiyata iptidar edilmesiyle sabittir.

MAZHAR B. (Aydın) — Müsaade buyurulur mu? Birinci madde kardeşlik esasına müstenit bir

muhadenet tesis edildiğini ifham ediyor. Kapitalist ve emperyalist devletler doğrudan doğruya Rus Hükümetinin hedefine muhalif olduğuna nazaran, yani kapitalistler ile (emperyalistler) (5) bu hedefe mugayir mi telâkki edilecektir? Biz doğrudan doğruya Fransız Hükümetiyle akti sulh edebilirsek bu hedefe muhalif hareket etmiş olduğumuzu mu gösterecektir?

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Hayır, katiyen, çünkü Rusların kendilerinin Londra-

da İngilizlerle müzakere etmeleriyle sabittir. Fransa tarafından. Fransa kendi istiklâli iktisadisini temin edecek iktidarda bir hükümet değildir. Fakat farzı muhal olarak Fransa karşımıza çıksa ve dese ki misakı millide zikrettiğiniz esasatı kâmilten temin edeceğiz. Temin edeceğine bizce kanaat hâsıl olursa onunla müzakereyi kabul ederiz. Bidayette arzetmiştim. Bir mesele malî, yoksa şark ve garp mesaili değildir. Maruzatım bundan ibarettir.

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Takrirler var, okutuyorum.

3. — EVRAKI VARİDE

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyeye katılacak âza ve bunların vazifeleri devanınca izinli sayılmalarına dair takriri.*

REİS — Efendim, celseniz hafidir. Söz Paşa Hazretlerininindir. Buyurunuz Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar, malûmu âliniz olduğu veçhile Rusyaya bir sefaret heyeti gönderiyoruz. Bu heyeti sefaret esasen malûm olan ve mazbut olan kadrosu dahilindedir. Fakat Rusyada ve Rusya ile temasta namütenahi islâm kütleleri vardır. Bu islâm kütleleri içinde bizim ifa edebileceğimiz birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde vazaifimiz vardır. Bittabi bu vazaifin mahiyeti ilân edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu vazaifi mahsusayı ifa ettirebilmek, takip ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere heyet sefaretin kadrosuna heyeti ilmiye namiyle bir heyet ilâve edilmiştir. Heyeti ilmiye denildiği zaman manasından istidlâl edildiği gibi, orada yalnız tetkikatı ilmiye yapacak değildir. İfade ettiğim gibi vazaifi mahsusayı ifa edecektir. Bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere Hükümet Heyeti Vekileniz ve oraya reis olarak memur ettiğiniz zat bittabi birtakım nikatı nazardan bazı zevatı intihap etmiştir. Bu zevatı Heye-

ti Âliyeniz âzasından intihap eder, Heyeti Âliyenizin haricinden de intihap edebilir. Nitekim birçok memurlarımız vardır. Şimdi Heyeti Âliyeniz meyanından bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere intihabı düşünülen zevatın intihabı düşünülme ve bu vazifelere izam edilebilmeleri için bittabi kendilerine vazifeleri devam ettiği müddetçe mezuniyet verilme lâzımdır, mesele gayet basittir. Bunu başka şekilde bast ve temhit edersek Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere Heyeti Âliyeniz namına tetkikatta bulunmak üzere bir heyet gönderiliyor. Bittabi hükümetin teklif ettiği bir tarzda olamaz. Heyeti Umumiye intihap eder ve bu suretle müntahap olan âza arkadaşlarımız gider. Fakat bu gidecek olan zevat bu mahiyette değildir. Onun için gerek ait olan vekâletin gerek oraya gidecek olan sefirle arkadaşlık etmeleri itibariyle intihap edilmiş arkadaşlardır. İsimleri cümle-nizce malûmdur. Tekrar okuyayım efendim. Tevfik Rüştü Bey, İsmail Suphi Bey, Besim Atalay Bey. Bunlar Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere gidecek heyet değildir. Oradaki sefiri kebirin tahtı riyasetinde ve ferakatında icrayı vazife edeceklerdir. Mezuniyet ita buyurmazsanız gidemezler. Mezuniyet ita buyurulsun ve gitsinler vazifeyi ifa etsinler.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Âzasından Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler tetkikatı ilmiye heyeti olarak Moskova sefaret heyetiyle birlikte mahalli mezkûre azimet edeceklerinden miri mumaileyhimin vazifelerinin devamı müddetince mezun addedilmelerini rica ederim.

11.10.1336

B. M. M. Reisi

M. Kemal

2. — *Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; şarka tetkikatı ilmiye için gidecek heyetler hakkında takriri.*

REİS — Efendim Şeyh Servet Efendinin bir takriri var, onu da okuyalım.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİNE

Şarka, tetkikatı ilmiye için gidecek heyeti ilmiye âzalarının hariçten veya Meclisten mezuniyet almak veyahut istifa eylemek şartıyla Heyeti Vekile arkadaşlarımız tarafından tayinine salâhiyetleri olduğunda şüphe olmamakla beraber meselenin mahiyetindeki azameti kürsüde de tafsilen arzettiğim veçhüzre pişi takdir ve temüle alarak Büyük Millet Meclisi namına Meclisten muntahap miktarı kâfi âzaların da ya ayrıca veyahut ilâveten gönderilmesini teklif ederim.

11 Teşrinievvel 1336

Bursa

Şeyh Servet

Dördüncü Celse

REİS : İkinci Reisvekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

4. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair.*

REİS — Söz Yusuf Ziya Beyin. Buyurun Ziya Bey.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Efendiler malûmunuzdur ki geçenlerde bu kürsüde Divanı Riyaset namına söz söyleyen Hasan Fehmi Beyefendi burada böyle bir mesele izah etmişti. Mebus arkadaşlarımızdan bazıları dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerde harcırah almış ve verdikleri beyannamede gösterdikleri sahtekârlığı söyledi. Bu zevatın isimlerini gizledi ve ilâve etti : Efendiler aranızda böyle şerefsizler de vardır; dedi. Bendeniz buraya çıkarak bunu bu kürsüde reddettim ve namuslu olduğumu ve böyle bir şeye tenezzül edemeyeceğimi söyledim. Sözümlü Maliye Vekili de teyit etti. İşin içinde yanlışlık

olduğunu söyledi. Mesele yalnız bununla gitmedi. Mesele yalnız şahsıma ve refiki muhteremime ait olsa idi daha ziyade izam etmezdim. Fakat mesele Meclisin namusuna taallük ediyor. Çünkü her âzanın namus ve haysiyeti bu Meclisin tahtı tekeffülündedir. Her mebusun namusu aynı sırada oturan mebusun şerefi demektir. Efendiler mesele görüldüğü kadar basit değildir. Azimdir. Bir hürriyeti kelâm, bir hürriyeti âra, bir hak meselesidir. Bu mesele mesaili mühimme ile de alâkadardır. Herkesin namusu tahkir ve tezlile uğrayacaksa, artık burada söz söylemek herkese tecavüz teşkil edecekse bilemem nasıl olur. Bu muhterem Meclisin kudret ve kuvveti meselesidir. Bunu izhar etmek lâzımdır. Bir gün Rasih Efendi bu Meclise hafiye diyor. Bir gün Şevket Bey çıkıyor, yalancı diyor. Diğer bir gün Hasan Fehmi Bey çıkıyor, sahtekârdır diyor. Bunlar birer meseledir. Bunları nazarı dikkate almak lâzımdır. Tahas-

sül eden kanaatime göre evvelâ ben meseleyi arzede-yim, sonra siz izah ediniz.

Divan Heyeti - alelittlak diyemem - kısmen bu meseleyi bu Meclise getirmekte bir zevk duymuşlar-dır. Eğer bu zevki duymamış olsa idiler bu koridor-da gezenleri bir kere çağırıp kendilerinden sual et-meleri lâzımdı. Hitap değil itap ederdiler, niçin yap-tınız derlerdi. Neden çağırılmadık, neden bizden so-rulmadı? Efendiler tasavvur eder misiniz ki hiçbir mahkeme, hiçbir hükümet, hatta hiçbir cemiyet ta-savvur eder misiniz ki bir şahsı itham ederken o şah-sın ifadesine müracaat etmesin. Evrakı ittihamesini meşhere gönderirken, bir kimse çıkar bu kürsüden bütün tantanai elfaz ile, nefret ile onu teşhir ederken yalnız vicdanının sadasını değil, şahsının emellerini, arzusunu teskin eder. Hiç tasavvur eder misiniz ki sormadan karar verilir. Eğer bizden sorulmuş olsa idi bu mesele tahaddüs etmeyecek ve meydana gelme-yecekti. O vakit bunun yanlışlığı söylenirdi. Neden sorulmadı? Sorulmak bir haktır. Nazarı dikkatinizi en ziyade bunun üzerine celp ederim. İhtimal ki bun-da bir kast olduğu reddedilir. Reddedilirse ikinci bir mesele vardır. O da; bize ehemmiyet verme, veril-medi demektir. Mebusun şerefi ve haysiyeti nazarı dikkate alınmamış olmak lâzım gelir. Eğer kast yok-sa mesele böyledir. İkidenden birinin kabulü zaruridir. Ya kasten yaptıklarını itiraf, ya ehemmiyet verme-diklerini söylemelidirler. Benim namusum, demin ar-zettiğim gibi, heyeti umumiyenizin namusudur. Siz kendi namusunuzu düşüneceksiniz. Bana yapılan ya-rın size de yapılır. Ben hakkımın ihkakını bu Mec-lisi Âliden rica ediyorum. Maliye Vekili muhteremi burada tarziye verdi, vazifesini yaptı. Ben Maliye Vekâletinden, Divanı Riyasetten bir şey istemiyorum. Hasan Fehmi Beyden sual ediyorum. Çünkü Hasan Fehmi Bey yapmıştır. Bir mebusu bu kadar tenzil et-memesi lâzım gelirdi. İkimiz de vilâyeti şarkiye me-buslarıyız ve hemşeriyiz. Binaenaleyh Hasan Fehmi Bey bana tevcih ettikleri sözleri geri almalıdırlar. Çünkü ismimi biliyordu da öyle söylüyordu. Ben dahil olduğum halde diğer arkadaşlar da bilmediği-miz kimselere lânet ediyordu. Hasan Fehmi Bey bi-liyordu efendiler. Maksadı esraralût sözleriyle Mec-lisi tehyiç etmekte. Bu kürsüden indikten sonra bunu anlamak ihtiyacı karşısında kalan rüfekanın kulakla-rına isimlerimizi söyleyecek idi. Mesele bu şekilde bir neticeye iktiran edilmek isteniliyordu. Rica ede-rim, hukukumuzu arayınız. Ben iadei namus ettim. Tecavüz edenlerin cezasını bekliyorum. Tecavüz eden-ler cezalarını bulmalıdır, ki artık kimse kimseye te-

cavüz etmesin. Vicdanlarınızdan çıkacak sadaları bek-liyorum.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim, ar-kadaşımın müteheyyiç sözlerine ve bu meseleden ha-sıl olan teessürlerine hak veririm. Yalnız şu cihetten kendilerine teessüf ederim ki benim şahsımı karıştı-rarak ve benim kasdıma, garazıma makrun olduğu yolundaki ifadati kendisine iade ederim. Bendeniz burada kâğıdı elime alıp okuyuncaya kadar sizi na-musumla temin ederim ki isimlerini bilmiyordum. Fa-kat Divan evrakı içinde beyannameler ile Maliye-den gelen tahrirat arasında (16 bin kuruluşluk) bir tebayün olduğunu orada gördüm. Heyeti İdareden Di-vanı Riyasete sevk edilmiş evrak meyanında yoktur. Divanda yalnız değilim. Malûmu âliniz Divan onbir zattan mürekkeptir. Divanın nısfından bir fazlası ol-madıkça müzakere açılmaz. Celsei hafiyeye kararı ve-rildiği vakit de Divanda yüz kadar evrak vardı. Cel-sei hafiyede mevzubahs olmaları lâzım gelenlerin ve bunları telhisen ruznamei müzakeratta isim yazılma-mıştı. Maliyeden gelen tezkerede; fark üzerine aldık-ları harcırah miktarına göre beyanname vermeyen, aldıkları harcırah hakkında yanlış beyanname veren-lere dair evrak» diyor.

Bendeniz bunu alenî celsede mevzubahs etmedim. Herkesin şeref ve namus ve haysiyetini düşündüğüm için celsei hafiyede müzakeresini münasip gördüm ve onun için celsei hafiyeye tefrik ettim. Ruznameyi yalnız ben tertip etmedim. Divanın kararıyla şunlar şunlar umumî ruznameden celsei hafiyeye tefrik edil-sin dendi, buraya geldi. Bendeniz Yusuf Ziya Beyin şahsını tanyorum. Ancak isminin Yusuf Ziya oldu-ğunu şimdi anlıyorum. Ne garazım vardır, ne de hür-metten başka bir hissım vardır. Ortada iki mesele var. Biri kendilerinin imza ettiği beyanname, diğeri Ma-liye Vekilinin imzasıyla Beyefendinin imzası arasında on altı bin kuruş fark var. Açıktan evrakının okun-masına meydan kalmasın, mesele bir tenvir ve ikaz şeklinde geçsin daha bir kararı kat'iyeye raptetmeden bu açıklık kimde ise bu tetkik edilsin. Yalnız makamı riyasete arzettim ki umumî bir şey söyleyeyim de bu meseleyi kapatayım, dedim. Alenî olmasın bu mevzu-bahs olmadan kapansın dedim. Fark on altı bin ku-ruş idi. Ben bunu umumî olarak söylemekten mak-sadım bunu yapanlar gitsin, Maliyede hesaplarını ka-patsınlar için idi. Evet böyle bir açık olsa idi o söz-lerimde sebat ediyordum. Bu noktada Maliyeden gelen evrakın sıhhati tebeyyün etse idi Meclisi Âliniz tarafından da benim söylediklerimden başka söyle-necek bir söz yoktu. Kendilerini hilâfi hakikat beyan-

name vermekle müttehim gösteren makamı kemali hürmetle yad ediyorlar. Halbuki zatıma karşı kasten yaptın diye ittihamatta bulunuyorlar. Nasıl isterseniz öyle telâkki ediniz. Ben vicdanımdan eminim. Zerre kadar ne kastim vardır, ne de Beyefendiye ait olduğunu biliyorum. Bilmiyordum. Yalnız tekrar arz edeyim ki burada kâğıtları okuyuncaya kadar isimlerini bilmiyordum. Divanın ruznamesinden bu evrakı çıkardık, (esasen rapor okunmamıştır). Kendilerine tehim ve tebliğe gelince ben Divanı Riyasetin Reisi Evveli değilim. Malûmu âliniz dördüncü derecede bir reisim.

Belki o gün kendilerine tesadüf etsem ve isimlerini bilseydim söylerdim. Fakat söylendiğini farzetsek, evet daha doğru olurdu. Fakat söylemek için ismini bilmek lâzım gelirdi. Ben şu dakikaya kadar ismini dahi bilmiyordum ve ben Yusuf Ziya Bey veyahut şu zat diye kastederek söylemedim. Şunu tekrar edeyim ki eğer bu mesele ilk görüldüğü gibi, yani Maliyenin tezkeresi tebeyyün etse idi ilk sözlerimde sebat ederdim. Fakat mademki yanlışlık Maliyenin tezkeresinde. Muaheze ve itaplarını oraya tevcih etmeleri lâzım gelirdi. Şunu da arz edeyim ki Osmanlı Mebusuyum ve Osmanlı Mebusu olarak buraya geldim. Meclisin nısfından fazla ârasiyle dördüncü reisiğe geldim. Ne şu adamın, ne de şu efendinin ve ne de bu dairenin adamıyım. Şunu da kemali samimiyetle arz ederim ki bir arkadaş gibi aranızda kalıp hür ve serbest olarak söz söylemeyi riyasete tercih ederlerdim. Meclisi Âlinizin itimadı zerre kadar mütezelzil ise derhal istifa ederim. Eğer memnun değilseniz derhal arzunuzu söylersiniz, bendeniz de aranızda bir arkadaş gibi çalışırım. On iki senelik mebusum. Şimdiye kadar ne hayatı hususiye ve ne de hayatı siyasiyemde vicdanımı lekedar etmedim. Hiçbir zaman da ikbalcı değilim. Beyefendi sırf Meclisi Âlinizin intizam ve inzibatı dahilisini temin etmek için ortaya gelen bir meseleyi hali tabii ile ruznamede görüp tefrik etmese idim ve bu celsei aleniyeye gelse idi daha mı iyi olurdu? Bunu ben tefrik etmedim, Divan tefrik etti. Fakat divan vazifesini yaptı. Farzediniz ki celsei aleniyede sabit olup da butlanı zuhur etse bundan daha fena olurdu. Divan vazifesini yapmış bunun mesuliyetini Divandan veya şu bu efendiden aramayıp Maliye Vekâletinden aramalıdır. Maliye Vekili ben o kâtibi azlettim ve müdürü de tebdil edeceğim, diyor. Böyle bir hata olabilir, hata olduğuna kail iseniz mesele kalmamıştır. Efendi, efendilikle, şunun-

la bununla iftihar eder bir adam değilim. İster efendi, ister bey, ister yalnız Hasan desin.

Dört yüz senelik bir aileye mensup bir şahsım. Eğer o maksatla söylenmiş ise istihfaf tarzında söylenmiş ise onu o beye jade ediyorum.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Hasan Fehmi Bey bilmediği ve anlamadığı bir şeyi nasıl üzerine aldı?

VEHBİ B. — Efendim geçenki burada cereyan eden müzakerenin cereyanı hakikaten mucibi teessür derecede idi. Fakat bugün gerek Yusuf Ziya Bey ve gerek Hasan Bey biraderimizin izahatından anlaşılıyor ki ihmal olmuş. O da Divanı Riyasette veyahut daha evvel muhasebe kaleminden beylerden istizah etmeden göndermişler. Divanı Muhasebat sizden beyannameyi Maliyeden bu tezkereyi aldığı zaman bir sehiv olup olmadığını tetkik etmemiş. Tetkik edip Divanı Riyaseti ikaz edeceklerdi. Bugün arkadaşlarımızın izahatından anlaşılıyor ki işte bir kast yoktur ve buradaki müzakere sui tefehhümden neşet etmiştir. Efendiler bugün koca bir memleketin yegâne ümidi evvelâ Allah, saniyen bu Meclistir. Bunda ihtilâfımız varsa bunu müzakere edelim. Yok bunda ihtilâf yoksa yekdiğerimize kardeş gibi sarılarak maksadımızı müdafaa edelim. Böyle ikide bir de celsei hafiyede tahsisat vesaire ile uğraşacak isek biz öldüğümüz gibi vatan da kökünden yıkılır. Rica ederim bu işi keenlem-yekün addedin.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Efendim, yalnız şuradan söyleyeceğim. Biz o vakit bu isimler kim ise okunsun dedik. Israr ettik. Hasan Bey demedi mi idi ki : Bir çok arkadaşlardır diye?..

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Şimdi efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hadise keenlem-yekün addolunarak ruznameye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Yalnız bir şey rica edeceğim. Divanı Riyaset bu gibi mesaili iyice tetkik etmeden Meclise sevketmesin.

(Milli Kütüphaneden temin edildi. M. Ünver.)

B. M. M. Riyaseti Celilesine

Merkezi Aksaray kasabası olmak üzere Aksaray, Arapsun ve Koçhisar kazalarından Aksaray adı ile müstakil bir liva teşkili hakkında Dahiliye Vekâletince tanzim ve tevdi olunan kanun lâyihası ve esbabı mucibe mazbatası Heyeti Vekilenin 7.10.1336 tarihindeki içtimasında aynen kabul ve rabten takdim kılınmakla ifai muktezasını rica ederim efendim.

B. M. M. Reisi
Mustafa Kemal

T. B. M. M.
Gizli Celse Zabıtları

16 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	158	1. — <i>Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase-</i>	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	158	<i>batımız hakkında.</i>	158

Cilt : 5

84 ncü in'ikat - 3 - 4 ncü celseler

SEKSEN DÖRDÜNCÜ İNİKAT

16 Teşrinievvel 1336 Pazar

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 1.40 (Badezzeval)

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksenbirinci İn'ikat

11 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

Üçüncü Celse

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde bilinik; vaziyeti siyasiye hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin izahatı dinlendi ve Türk murahhaslarıyla Rus murahhasları arasında teati olunan ahitname üzerinde müzakerelerde bulunuldu ve celseye ara verildi.

Reis
Mustafa Kemal

Kâtip
Kütahya
Haydar

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Rusya'ya ve şark vilâyetlerine gidecek Meclis âzâlarından mürekkep heyeti ilmiyeye dahil zevatın me-

zun addedilmelerine dair takrirler okundu ve celseye ara verildi.

Dördüncü Celse

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde içtima eden azayı kirama ita olunan harcırahlarla verilen beyannameler arasında tefavüt bulunduğu hakkında Hasan Fehmi Beyin bir beyanı üzerinde münakaşalardan sonra kifayet takririnin kabulü ile, mevzuu Divanı Riyasetin iyice tetkik etmesi lüzumu ifade ve beyan olunarak celse hafiyeye nihayet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Zabtı sabık hulâsası kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatı siyasiye.

REİS — Malûmu Âliniz Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımızı temin etmek üzere Moskova'ya Heyeti murahhasımız gitmişti. Orada heyeti murahhasamızın parafe etmiş olduğu uhuvvet ahitnamesi muhteviyatı Heyeti Âliyenizce malûmdur. Fakat bu ahitname murahhaslarımız tarafından parafe edildikten sonra Rus Hükûmetine gösterildi. Bunun bir maddesi hududu millimizi gösteren bir maddedir. Aynı zamanda şarktan Ermenistana arazi verilmesi teklif edildi. Heyeti murahhasımız bu teklifi reddetmek ve hududu millimizi tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını irza ve

ikna etmeye muvaffak olamadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine takarrür ettirmeye salâhiyettar olmadıklarını beyan ederek buranın rey ve mütalâasını almak üzere geldiler. Heyeti icraiye bu husustaki noktai nazar ve kararını tespit etmezden evvel Heyeti Âliyenizi heyeti icraiye sıfatıyla telâki ederek bu meseleyi istişare etmeyi tensip etmiştir. Yusuf Kemal Beyefendi bu meseleyi izah buyuracaklar, bizi tenvir edeceklerdir. Heyeti Vekileniz bu mesele hakkında Heyeti Celilenizin mütalâatını dinleyecek ve bunun üzerine kendi noktai nazarını tesrih edecektir.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim Heyeti Celilenize malûmat vermek için bir kısa bir

de uzun tarik vardır. Kısası; bu muahede yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salâhiyetler ve mezun görmedik. Yukarıdan aşağıya meseleyi anlatmak başınızı ağrıtacaksa da daha ziyade malûmat vermek için mecburiyet vardır. Çünkü biz oraya gittiğimiz vakitte oraları başka surette zannediyorduk. Orada bilmediğimiz görmediğimiz hata tasavvur bile etmediğimiz bazı hususata tesadûf ettik. Heyeti Vekilenin istişare etmek üzere arzettiği ve daha doğrusu bütün manasiyle mukadderatı müstakbelesi hakkında karar ittihazı fevkalâde ehemmiyetli bir şey olduğu için başınızı ağrıtmaya mecbur olacağım. (*Estağfurullah sesleri*)

Buradan hareketimizin yetmiş birinci günü Moskova'ya vardık. Biraz hikâye kabilinden olacak, bazan maksadın haricine çıkacağım, bu hususta af buyurunuz. Ötedenberi alışıldığı veçhile istasyona bir heyeti mahsusa gelecek bu memlekette Hariciye Vekili olan zat vardı. Devleti umuru hariciyesini eline almış ve hükümetin en yüksek bir memuru olduğu için Avrupa âleminde ötedenberi müesses olduğu veçhile büyük bir adam istikbale gönderilmek lâzım gelir zannettik. Biz evvelce Vorsofa böyle bir heyetin gelmekte olduğunu bildirmiştik. Hatta bize (Rotkomo) dedikleri bir memur dedi ki, hariciye komiserinden emir aldık, böyle bir Türk heyeti gelecektir. Her tarafta hürmet riayet edilsin diye. Moskovaya gelmekte olduğumuzu bildikleri halde bir saat kadar garda bekledik. Eski usul takip edilmiş olsa idi doğrudan doğruya istikbal edilmek icap ederdi veyahut tarziye verilmesi lâzım gelirdi. Fakat biz eski tarzın eski kabulün tamamıyla keenlemeyekün bir halde olduğunu derkederek tabii bekledik. Bir saat kadar bekledikten sonra, yolda bizi tanıyıp bizimle münasebat tesis eden bir müslüman yanımıza geldi. O vakte kadar kimse gelmedi. Kremlin sarayının karşısındaki bir yere indik. Biz oraya vardığımızdan bir saat sonra Hariciye komiserliğinden bir zat geldi. Kendisi Buharada sefir imiş. Hariciye Komiserliği namına bize safa geldiniz dedi ve dedi ki; Hariciye erkânının hepsi bugün Petersburgta. Üçüncü enternasyonalin açılması münasebetiyle oraya gittiler. Burada kimseler yoktur. Hariciye Komiserliğinde büyük memurlar da yoktur. Sizin Tuapsuya muvassalatınızın telefonu aynı zamanda bize geldi. Onun için sizi istikbal edemedik. Kendisine Hariciye Komiseri ile ne vakit görüşebileceğimizi söyledik. Bir mevidi mülâkat tayinini de söyledik. Diploması usulünde Avrupada bazı adetler vardır. Usulen, biz oraya gittiğimizde evvelâ Hariciye Komiserine, Reisi Hükûmete. sâlisen bütün erkâna

usulen kartlar bırakmak lâzım gelir, biz geldik, gibi. Onlar da gelirler iadei ziyaret ederler. Bizim onu yapmağımız lâzım gelirdi. Bu merasim kâmilen kalktı dedi. Onun için biz kartvizit bırakmadık. Bunu mahsus söylüyorum ki meseleyi iyice anlatmak için. Bilhassa içimizde Hariciye Komiseri olduğu için hemen aynı gün iadei ziyaret lâzımdır. Aradan iki üç gün geçti. Bize dediler ki : Sizi bugün Hariciye Komiseri ile Hariciye Komiserliği müsteşarı kabul edecek. Bize saray gibi bir binanın müstemilâtından olan bir yeri hasretmişlerdi. Daire hakikaten saray gibi idi. Som gümüşten idi. Eskiden kalmış imiş. Asıl binayı bu gibi muahede ve müsalehaların müzakeratına hasretmişler. Buraya gelecek dediler. Aradan bir müddet geçti. Hariciye Komiseri Çiçerinle, Komiser Muavini Karahanın o büyük binada bize müntazır olduklarını söylediler. (Buradan giderken bize) (1) iki tane müşavir vermişlerdi. Birisi Dr. İbrahim Tali Bey, diğeri Seyfi Bey. Osman Bey dahi beraberimizde idi. Bendeniz ve hep beraber gittik. Görüşmeye başladık. Hariciye Komiseri Çiçerin Fransızca konuşuyordu. Fakat Karahan yalnız Rusça bilir. Çiçerin sekiz dokuz lisan ile konuşur. Fakat Müsteşarı Karahan Rusçadan başka konuşmuyordu. Çiçerin Fransızca konuştuğu için mükâleme başladı. Gayet samimî bir lisanla bize idarei kelâm ediyor. Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususatı hükûmetinize arzedecektir. Biz de o daire dahilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü Fransızlarla bir mütareke aktetmek üzere imişsiniz nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk, dedi. Sırf mevzii bir mütareke akteilmek üzere idi. Çünkü malûmu âliniz biz buradan çıktuktan sonra o müzakere akteilmıştır. Sonra Çiçerin müteakiben İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilâve etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde takarrür edecek sureti sizinle birlikte kararlaştırırız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü; biz sizden, islâm âleminde inkilâbın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Hususiyle inkilâba karşı islâm âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin esasatı islâmiyeye muvafık olup olmadıkları hakkında mütalâalar dermeyaniyle bize yardım edersiniz değil mi? Dedi. Müzakere bu gibi hususata inhisar etti. Akşam burada Karahanla birleşip müzakereye başlayabilirsiniz dedi. Hakikaten o akşam Müsteşar Karahanla birleştik. Bununla görüş-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mek biraz güç olurdu. Çünkü Fransızca bilmiyorduk. Bizim Osman Beyin tercümaniyle konuşuyorduk. Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize muavenet edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini bu muavenetlerin bilhassa silâhların, topların sevki karadan yol olmasına mütevakıftı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistandan geçiyordu. Ermenistanın altından Azerbaycanın içerisinden bir yol daha vardı. Bakûdan aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan eslihayı bir an evvel almak için bu yol meselesi mevzubahs oldu. Karahan Ermenidir. Komünist Ermenidir. Öteden beri şimdiki Rus inkilâpçileriyle çalışmış hakikî bir komünisttir. Bolşevik demiyorum. Bolşevik ve komünisti ileride izah edeceğim. Yani Karahan haddi zatında komünistlikten dolayı milletçi bir adam olmamak lâzım geldiği halde, elbette damarlarındaki kanın tesiri vardır. Bununla beraber gayet zarif ve bize gayet samimî görünüyor. Yolu açmaya taraftar görünüyor ve kendisi bilhassa biz geldikten sonra, bizim gelmek üzere olduğumuzu haber aldıktan sonra bu yolun ne suretle açılmak lâzım geldiğini düşündüğünü söyledi. Pek uzun konuştuk. O sıralarda idi ki oraya Oltînin Ermeniler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Konuşma halinde Ardahan meselesi mevzubahs oldu. Hudut, Ermeni meselesi mevzubahs oldu. Fakat kat'î bir şeye iktiran etmeksizin bir mevzu tutulup bu mevzuun nihayetinde bir şeye vasıl olmaksızın konuşmak kabilindedir. Çünkü evvel emirde biz meselenin esasına girişmek istemiyorduk. İkincisi; henüz acemi idik. Etrafı biraz yoklamak istiyorduk, bütün efkârımızı bir lâhzada dost olarak söylemek doğru değildi. Bundan bazı şeyler öğrendik ve uzaktan uzağa hissettik ki Karahan bu meseleler hakkında kat'î bir şeyler söylemiyor ve kat'î müzakereye girişmek istemiyor. Onlar merasimi ne kadar kaldırmış bulunsalar diplomatlar karşı karşıya geldiklerinde yani müzakereyi çok uzatmamak ve yekdiğerine asarı ihtiram göstermek lâzım geliyor. Gece içtima ettiğimiz için, o akşam vakit gecikmişti. Ertesi gün zannederim pazardı. Daha ertesi günü toplanmayı kararlaştırdık. Pazartesi oldu, sabahleyin haber bekliyoruz, ki öğle sonu toplanacağız. Akşam oldu haber gelmedi. Ertesi günü de haber gelmedi. Biz sınırlanmaya başladık. Tabii bizim oraya varmağımız münasebetiyle gerek müslümanlardan ve gerek Rus-

lardan bize gelip gidenler oluyordu. Moskovadaki müslüman âlemini ayrıca arzedeceğim. Bilhassa Ruslardan gelip gidenlerden onların cümlesinin bize verdiği cevap, enternasyonal buradan kalktı. Komünizm hakkındaki malûmatını arzederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmilel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek isityoruz. Beynelmilele dahil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Karl Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman aleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki : İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birleşiniz. İşte o fikir beynelmilel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor. Bu geçen sene muharebe zamanına kadar devam ediyor. İsviçrede muharebenin son safhalarına doğru, hatta sulh konferansı başladıktan sonra birinci beynelmilelin altında gitmekte olanlar murahhaslarını buraya gönderiyorlar, diyorlar ki; tahavvülât olmuştur. Bunu burada aramızda görüşeceğiz. Bu da ikinci beynelmilel oluyor. İkinci beynelmilel programını kökünden kaldırmaya çalışıyorlar. Çünkü hakikî komünistlik esasları, saf olan asıl esaslar, asıl mebadı nazarı itibare alınır da o ikinci beynelmilelin programıyla karşı karşıya gelirse farkları görülür. İkinci beynelmilelin ekseri âzası, sermayedarlar tarafından, İsviçreye gönderilmiştir ve sulh muahedesi yapmakta olduklarını ve sulh muahedesini amele sınıfına da kabul ettirmek için yapılmış bir şeydir.

Bunu burada kuvvetli söylemekten maksadım orada bizim aleyhimizde, zavallı Türkler aleyhinde bulunulduğudur. Bunu ortadan kaldırmak ve üçüncü programı yapmak için Rus sosyalistleri bütün dünya sosyalistlerini davet ediyorlar. Daha doğrusu muhtelif milletlerin amelesinden olmak üzere bir heyet çıkarıyorlar. Üçüncü enternasyonal yapıyorlar. Bu üçüncü enternasyonalin birinci kongresi geçen sene olmuştu. İkincisi bizim gittiğimiz zaman oluyor idi. Enternasyonalin asıl gayesi cihan inkilâbı yapmak, Avrupayı, Amerikayı komünist yapmak olduğu için kongrelerin inikadına, fevkalâde ehemmiyet veriyorlar. Bu mesele ile son derecede meşgul oldukları zamanda bizi görmeye gelen hale vakıf olan müslümanlara sorduğumuz zaman diyorlar ki; enternasyonal ile fevkalâde meşgul oluyorlar. Belki de bu doğ-

rudur. Yani doğrudur dediğim gayet mühim bir zamanda, gayet mühim bir mevkide, gayet mühim bir mesele için maruzatta bulunduğum için yalnız benim değil bütün emsalimin de mesuliyetini mucip olduğu için gayet kat'î yakın hâsıl eden vesaike istinat... Aradan biraz daha zaman geçti. Biz dedik ki bir mektup yazalım. Bize de biraz vakit ayırmak lâzım gelir. Bir mektup yazdık. Hiçbir şey olmamış gibi arada, Hariciye Naziriyle görüşmeye başladık. Ara sıra meselâ Hive heyeti, Buhara heyeti, Efgan heyeti gelmiş onlarla görüştük ve sorduk. Onlar da bu cevabı verdiler. Fakat arzettiğim gibi yalnız konuşuyorduk. Hariciye Nazırı Çiçerin ile müzakeratımızın kısmı azamı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi.

Bizimle Ruslar arasındaki münasebatı Rusya Hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk göstereceğini ve bizimle ne kadar alâkadar olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk senedenberi müstevilere, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istilâ edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. Çiçerine müzakereye girelim dedik. Arzu eder seniz) (1) kendiniz görüşünüz. Başka birisiyle görüşecek isek kiminle görüşeceğimizi tayin ediniz, dedik. Tabiatle o sırada Fransızca bilen bir adamın tayin edilmesi arzu edildi. Bize iki kişi murahhas tayin etti. Murahhasların biri oranın umuru siyasiye ve iktisadiye müdürü idi. Diğeri umuru şarkiye mütehasıslarından ve mekâtibi âliyelerinde muallim bulunan Adamof imiş. Bize hiç hissettirmede. Adamof Türkçede biliyordu. Müzakereye zaman tayin olundu. Başladık. Adettir; hangi memlekette müzakere icra edilirse o memleketin murahhaslarından biri riyaset eder. Ötedenberi kaidei nezakettir. İlk müzakere de bizim müşavirlerimiz de vardı. Onlar da müşavir getirmişlerdi. Bir askerî müşaviri, bir maliye müşaviri. Bu ilk müzakeremizde bunlar ta elif badan başladılar ve sert gidiyorlardı. Yani doğrudan doğruya yekdiğerini tanımadan işe girişen iki heyetin, iki adamın vaziyetinde idik. Bize dediler ki; siz kimsiniz? Evvelâ; ne nam ile geldiniz? Biz dedik ki, Ankara Hükümeti namına geldik. Ankara Hükümeti nedir, dediler? Ankara Hükümetinin ne ve kim olduğunu size söyleyin, biz hakikaten meçhuliyet içindeyiz; bizi tenvir ediniz, dediler. O halde size ayrıca bir muhtıra yazar, veririz dedik. Yani bir devlet namına mı geliyorsunuz, Ankara Hükümeti bir devlet midir, der-

seniz Hariciye Komiseriniz Çiçerin bundan şu kadar gün evvel mektup yazmış. Onun resmîyetini tanımış, oraya sefir göndermeye kalkmış. Biz ilk geldiğimiz gün salâhiyetnameleri size vermiş idik. O kâğıtları vermediniz. Yani onlar bize ağır bir sual sordular. Biz de onlara mütekebilen sorduk. Onlar bize dediler ki; biz ancak dinlemeye memuruz. O halde beni dinleyeceksiniz. Öğrenmek istiyorsanız çok şeylerden bahsedeceğiz. Hayır matelibiniz nedir, onu dermeyan ediniz, dedik. O da, sizin devlet bizimle anlaşmak istiyorsa ne gibi şerait dahilinde anlaşmak istiyor, onu da öğrenelim. Eğer müspet cevap verirsiniz aramızda münakaşalarla olur. Burada müzakereyi hallederiz. Bugünkü müzakere bu yolda kapandı. Bunları tabii gayet basit arz ediyorum. Ne söylemek lâzım geliyorsa olveçhile söyledik. Hariciye komiserinden bir mektup aldık. O mektubun ileriye taallûku olacağı için isterseniz tercüme edeyim. (Mektubu okudu) İşte bu mektubu aldık. Aynı zamanda Samantiden de telgraf geldi. Gittik. O arzettiğim gibi saray gibi mahalle. Orada içtima ediyoruz. Saray gibi bir bina gayet zengin ve mefruş bir bina. Reisimizi bir odaya çağırıldılar. Sonra beni çağırıldılar. Dediler ki müzakeratı ciddiye ve kat'iyye başlayacağız. Bunu müşavirler huzurumuzda olmaksızın yapacağız. Kâtip dahi almayacağız. Bu münasebetle bunu arza lüzum yoktur ki ne kadar mahrem olursa o kadar iyidir. Nazarı dikkatinizi celbederiz. Hatta muahedenin tarafeyn hükümetinin rızasıyla imzasına ve bundan sonra ilânına kadar bu mahremiyet katiyen baki kalsın. Bunu mahrem tutmak haysiyet ve namusumuzdur, dedi. Pekâlâ dedik. Bizim müşavirlerle, sizin müşavirleri şey edelim. Bunlar sıhhiye mevadı, askerî mevât hakkında miktarlar tayini vesaire gibi şeylerle meşgul olsunlar. Siyasî meseleleri biz sizinle görüşürüz dedik. Osman Beyi de dahil ettik. Onların tarafından iki kişi, bizim tarafımızdan üç kişi olmak üzere bir odaya çekildik. Biz zaten aramızda karar vermiştik ki ertesi günü ne gibi şeylerin müzakere edileceğini şimdiden konuşalım ve onlara bir şekil verelim. Bizim menfaatımıza muvafık olmak üzere bir şekil yapalım ve müzakereye başlayalım. Eğer biz istediklerimizi kabul ettirirsek ... İlk meseleler hakkında aramızda konuştuk. Birinci şey ne yapacağız, ne muahedesi yapacağız? Biz buradan giderken Rusyada ne oluyor, ne bitiyor, aynı zamanda Rusya bize ne nazarla bakıyor? Sonra garbin, İtilâf Devletlerinin bize karşı olan bu

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

hücumunda Rusyanın bize yardımını anlamaya, ahvali coğrafiye ve tarihiye ve bütün ahvali tabiiye nazarı itibare alınmak üzere memleketimizin istikbalen münasebatının neler olabileceğini öğrenmeye gitmiştik. Arkadaşlarımız arasında cereyan eden müzakerat bundan ibarettir. Yalnız bize verilen salâhiyetname-lerde tecavüzi ve tedafüi bir ittifak aktine mezuniyet verildiği yazılıyordu ve şüphesiz evvelâ bunu mevzubahs etmeye mecbur idik. Her ne kadar tecavüzi ve tedafüi bir ittifak akti böyle sarih olarak İcra Vekilleri Meclisinde müzakere edilmemiş ise de, müzakerat yine ona müntehi idi. Bilhassa salâhiyetname-lerde sarahaten bunlar yazılmıştı. Salâhiyetname-lerimizi onlara tevdi ettiğimiz zaman, salâhiyetname-lerde bu husus sarahaten yazıldığı için onlar dediler ki; ittifak muahedesi biz anlamıyoruz. İttifak muahedesi bizim bir kere esaslarımıza mütebayindir. Programları okunacak olursa bütün gayei âmali, bütün dünya federasyonu yapmak ve bu dünya federasyonunu yapmak için mevcudiyet sarfetmek. Sonra mütefikleri olsun, olmasın emperyalistlere karşı mücadele edenlere yardım etmek emelleridir. Binaenaleyh tecavüzi ve tedafüi ittifak mevzubahs olamaz. Zaten biz de istemiyorduk. Tedafüi bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize muavenet edecek muahede olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu sarahaten söylediler. Uzun uzadıya münakaşalar cereyan etti ve iki taraf gayet samimi olarak muahedelere fevkalâde ehemmiyet verilmemesinde ittifak ettik. Muahedelerin esasları olan vukuatı tabiiyeye veyahut kevnîyeye bakıp, lâyikiyle görüp onlara tevfiiki harekette iştirak ve ittihat varsa onun muahedededen daha kuvvetli esas olduğunu ve iki tarafın ahvalini tahlilde iki taraf anlaşsaksak o vukuata tevfiiki hareket edersek daha iyi olacaktır dedi. Fakat biz ittifak muahedesi aktine memur olduğumuz için ve salâhiyetname-lerimiz bunu mütezammın bulunduğu için muahede yapmaya mecburuz dedik. Onlar ısrar etti. Sonra bize sordular. Farzediniz ki ittifak ettik ve muahede yaptık. Siz bize ne veriyorsunuz? Bizden ne istiyorsunuz? Hakikaten maddî olarak biz onlara bir şey veremiyoruz. Yani biz kendilerine zarar ika edebiliriz. Manen büyük yardımlar edebiliriz, dedik. Dediler ki bu hususta ısrar ediyormusunuz? Ediyoruz, dedik. Pekiyi; biz de ittifak muahedesi yapmamakta ısrar edersek ne olacak, bunu ertesi güne bırakalım dediler. Ertesi gün oldu. Yine bu mesele devam ediyor idi. Bize kat'i olarak dediler ki; biz ittifak mu-

hededini yapamayacağız. Bizim zihinlerimize bazı te-reddütler girdi. Yani müsavi şerait dairesinde veyahut az çok bir şerait dairesinde iki tarafın taahhüdünü tazammun etmedikçe, bir taraf yalnız muavenet edecek öbür taraf hiçbir şey yapmayacak olursa himaye muahedesi olur. Korktuk, biz dedik ki; pekiyi ittifak muahedenamesi olmazsa başka bir muahede olsun. Bir muhadenet ahitnamesi, bir uhuvvet muahedesi, bir dostluk muahedesi olur, dediler. Dedik ki pekiyi, ne için ittifak muahedesi yapmadığınız halde bir dostluk muahedesi yapıyorsunuz. Onların mütalâası, gayet kuvvetli bir hukukşinas olan Adamofun mütalâasıdır. Adamof mütalâasında diyor ki, biz mademki iki tarafın mazarisini, halini, mevkii coğrafisini, istikbalini nazarı dikkate alıyoruz. Bunları tespit ediyoruz. İki tarafın ötedenberi birbiriyle uğraşmakta olan iki milletin arasında yeni bir safha olduğunu gösteririz. Başka şey hazırlar. Bunu neşretmek bunu yapmakla ittifaktan daha kuvvetli şeyler hazırlamış oluruz. Yani kâğıt üzerine konmayan tabii bir ittifak meydana gelir. Ne ise dedik. Bakalım müzakeresine girelim. Onlar bir mukaddeme yazmışlar. O mukaddemeyi aldık. Uzun uzadıya okuduk. Birtakım yerlerini tadil ettik, evvelce arzedilen mukaddeme meydana geldi. Bilmiyorum, onu tekrar söylemekle başınızı ağrıtmış olacak mıyım? Uzun uzadıya münakaşa edeceğiz. Mukaddemeye baktığımız vakitte zannedirim şayanı dikkat bir şey yoktur. Umumi sözlerdir. Hususî bir şey yok.

İkinci madde bizce buradan giderken muhtıramızı elimize verdikleri, yani İcra Vekilleri talimat vermedi. Yalnız muhtıra verdi. Sebep de şu idi : Oradan bura ile muhabere etmek imkânı yoktur. Hatta Bakü'den olsun muhabere yapamaz mıyız, dedik. O da o zaman hakikaten meşkûk idi. Bakü yolu kapalı idi, gönderilen adamların hiçbirinden haber gelmemişti. Onun için muhabere yapmak imkânı yok idi. Elimizde talimatı katiye olmuş olsaydı biz o talimatın haricine çıkamayacak idik. Bu mesele mevzubahs olmaz. Bize talimatı katiye vermediler muhtıra verdiler.

Bu muhtırada mevzubahs olan en mühim maddelerden birisi, o zaman henüz muhteviyatı bizce malûm değildi. Fakat aşağılı yukarı bize ne teklif edecekleri belli idi. Rusyaya tasdik ettirmemek şarkın taksimine, memleketimizin taksimine Rusyayı iştirak ettirmemek... Rusya zaten buna iştirak etmeyecekti. Fakat korkuluyor idi ki İngilizlerle Ruslar arasında cereyan

etmekte olan müzakeratta ihtimal ki, Türkiye feda edilecek idi. Çünkü evvelce almış olduğumuz malûmatta, yani okuduğumuz gazetelerde, Almanya ile Rusya arasında bir itilâf olmak üzeredir ve bu itilâf da Almanya ve Rusya Türkiyeyi serbest bırakmıştır, deniliyor. Yani maziye baktığımız zamanda zavalı memleketimiz için olduğunu biliyorduk ve korkuyorduk ki bir anlaşma vaki olursa onu yine biz tesviye ederiz. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bize şu tahmil edilmekte olan muahedeyi Rusyaya kabul ettirmektir. Ona çalıştık. Gerek prensiplerine muvafık geldi, gerek Cenabıhak yardım etti. Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu tarafeyni âkideynden birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan muahedenameyi veya herhangi bir senedi tanımamaya prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükûmeti Türkiyeye müteallik olan ve hali hazırda Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Hükûmeti Milliye tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir senedi düveliyi asla tanınamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhitir. Bizim Millet Meclisimiz tarafından kabul edilmiş olan hiçbir muahedeyi kabul etmeyecektir. Burada mühim bir mesele vardır. Hani bize sormuşlar idi. Biz o meseleyi ileri sürdük.

Bu birinci fıkrada bu suretle Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği, yani halde ve istikbalde (temsil eylediği ve eyleyeceği hükûmet) (1) daima hükûmeti milliye olacaktır. Dikkat buyuruluyor mu? Bunların ayrı ayrı müzakere ve tafsilâtına girmiyorum. Yani bu ruhla hareket eden, bugünkü Meclisinizin ruhuyla hareket eden bir hükûmet olacaktır. Rastgele bir hükûmet değildir. Böyle demiyor musunuz siz? Ankara Millet Meclisinin temsil ettiği hükûmetin kabul edeceği muahede demiyor musunuz? O hükûmeti milliye hududunu, haritasını size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı millide, ahdi millide çizilmiş olan hududun bir haritasını ki o haritada Kars, Ardahan, Batumu ârayı âmmeye tabi gösterdik. Garbi Trakyayı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir. Çünkü Çiçerin mektubunda siz Arabistanın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

eski Osmanlı İmparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkrayı dercettik. Bu muahedenin kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilân ve 1920 senesinde Türk misakı millisinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O haritada bu muahedenin eczayı mütemmimesinden olacaktır.

Sonra üçüncü bir mevzua girdik. Şimdiye kadar beynimizde mevcut olan muahedatı feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brest - Litovsk muahedesi vardı. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan muahedatın keenlemeyekün addı Brest - Litovsk muahedelerini de keenlemeyekün olmasını icap ettiriyordu. Halbuki bu muahede bizim lehimize, onların aleyhine idi. Binaenaleyh Brest - Litovsk muahedesinin akti zamanındaki halimizle şimdiki halimiz arasında dağlar kadar fark ettik. Belki bazı itirazlara, bazı suallere maruz kalacaktık. Onun için şimdiye kadar arada mevcut olan muahedatın onlar tarafından bize izah ve tavzih edildiği veçhile bir iki asırdanberi devletimizin maatteessüf Rusyaya karşı mağlup mevkiinde olarak kabul ettiği muahedatı keenlemeyekün ediyor.

Bu bizim lehimizde değilse de, fakat Brest - Litovsk muahedesinin ilgası dolayısıyla zararımıza da idi. Onun için onun bize temin ettiği fevaidi nazarı itibare almak ve onun cümlesini madde halinde kabul ettirmek lâzım idi. Buraya sarfı ehemmiyet ettik. Biz buradan çıkarken maatteessüf elimizde bir şey yoktu. Brest - Litovsk muahedesi de yoktu. Bunu ben düşünmüş, Erzurumda sormuş ve Erzurum kumandanlığı, yani on beşinci kolordu kumandanlığından bir suretini almıştım. Brest - Litovsk muahedesini de elimizde o vardı. Brest - Litovsk muahedesinde en mühim maddelerden biri şudur : Dördüncü madde : Rusya Devleti Anadolu vilâyatı şarkiyesinin tahliyesi için sarfı mahasalı makderet eyleyecektir. Ardahan, Kars, Batum, Barhum memleketleri dahi bilâ tehir Rus askeri tarafından tahliye edilecek, Rusya Devleti işbu sancakları hukuku umumîye, hukuku düvel mucibince iktisap edecekleri hali cedide müdahale etmeyecektir ve hususan bunların ahali mücavir Hükûmetler ve betahsis Devleti Âliye ile ... Yani Brest - Litovsk muahedesini bize üç sancak veriyordu. Bu muahede ile ayrıca üç sancak temin edilmek lâzımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan sarfınazar etmiş oluyoruz. Yani bu muahede

dede Türkiyenin esasını kabul etmiş oldukları misal-
kı milli de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil
bulunduğu için, bizce bir mahzur yok. Yani tarafey-
ni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında bü-

tün muahedelerin keenlemyekün addine karar verir-
ler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden
bir şey gaip etmemiş oluyoruz.

REİS — On dakika celseyi tatil ediyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar Bey (Kütahya)

REİS PAŞA — Celseyi küşat ediyorum. Buyuru-
nuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Brest - Li-
tovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan
metne göre onun ihtiva ettiği mevadı acaba tamamen
bu muahedeye dercedebildik mi, edemedik mi? Brest
- Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye ait-
tir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Ya-
ni Brest - Litovsk muahedesinde ayrıca bir mü-
nasebeti ticariye ve iktisadiyenin tanzimine dair
umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadi-
ye ve ticariyeye dair bir ticaret muahedesi aktolunaca-
ğından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziya-
de mazharı müsaade olan devletler muamelesi olu-
nacağına ve bu suretle bir muahede akti maksadiyle
müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31
mârtta aktettiğimiz muahedede bizim ile onlar ara-
sında bir ticaret muahedesi yapılmıştır. Fakat o ti-
caret muahedesinin aktine kadar bizim tüccarımız
onların tüccariyle münasebatta bulunmuştur. Daha
doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta
bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur.
Rusyanın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükû-
met yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükûmetine mal
satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükûmetin-
den alıyor.

Onun için bir ticaret muahedesi aktinde yahut
ticaret muahedesi aktine kadar münasebatın tanzim-
inde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor.
Zaten, bu murahhaslarla müzakereye girmezden ev-
vel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde gö-
rüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvak-

kat bir müddet zarfında tahaddüs edecek mesailin
hallini kararlaştırmıştık. Buradan gidecek tüccar bi-
zim memurlarımızdan vesika götürecektir. Bizim me-
murlarımız dediğimiz vakit Ankara Hükûmetine tabi
olan memurlar. Ankara Hükûmetine tabi olmayan
mahallerden gidecek tüccarları veyahut eşyasını Rus-
ya Hükûmeti kabul etmeyecektir. Bu kendilerinin de
şiddetle arzu ettiği şeydir. Çünkü anarşist devletler
bizim arzu etmediğimiz vesaitte müracaat ettiklerin-
den onlar bizim mürakabemiz altında bulunmadığı
için biz onlara karşı mes'ul olamayız. Bizim tüccar
oraya mal götürecektir, ticaret komiserliğinin murah-
hasına müracaat edecek, ticaret komiserinin murah-
hasına diyecek ki; ben Türkiyeden geliyorum ve şu
malı getiriyorum. Onlar bakacaklar, ihtiyacımız yok-
tur almıyoruz, diyecekler veyahut ihtiyacımız vardır
diyecekler, bir fiyat vazedecekler. Bu fiyat umumî pi-
yasa üzerinden olacaktır. Fakat olacak fiyat cebri bir
fiyat değil; sahibi onu isterse kabul edecek, isterse
kabul etmeyecek. Mal sahibi kabul etmediği takdir-
de miktarını hesap edecekler, ondan sonra diyecekler
ki, bizim listemizde size satabilecek şu, şu madde-
ler vardır. Hangisini istiyorsun? O maddelerden han-
gisini beğeniyorsa felânı istiyorum diyecek. İkisi te-
kabül edecek, sonra bizim tüccar malını verecek. Bi-
zim tüccarlar hususî ticarete girecek olurlarsa, yani
doğrudan doğruya ticaret komiserine müracaat et-
meyip de hususî gidecek olursa, - çünkü orada ti-
careti hususiye memnudur. - böyle bir muameleye
teşebbüs edecek olursa ve o muameleden dolayı ken-
dine bir zarar gelir de Hükûmete müracaat ederse
kat'iyen malı müsadere olunmayacak. Doğrudan doğ-
ruya Hariciye komiserine müracaat eden tüccarın ma-

lı müsadere olunabilecek. Yalnız usulü dairesinde, yani keyfi olmayıp bir müsadere olup olmadığını gerek bizim Hükümet ve gerekse onların Hükümeti tarafından bir zabıt varakası tutulacak, onların bize ihraç edeceği mevât Rusya Hükümetinden bize gelecektir. Çünkü bizde ticareti hususiye memnu değildir. Onlar bizden mal alacakları vakitte bize buraya memur gönderecek. Ya efrattan veyahut hükümetten alacak. Gerek tüccardan, gerek münferiden toplayıp alacak. Şimdilik yapılacak şey yok. Daha ilerisine gitmek istemedim. Çünkü gayet nazik ve mühim bir nokta vardı. Muahedeye kat'î muhaliftir. Yani gümrük almamak üzerine bir muahede yapılmak olacaktı. Onun için daha ileriye gitmedim. Brest - Litovsk muahedesinin ihtiva ettiğiinden bir şey ek silmedi.

Sonra Brest - Litovsk muahedesinde bazı maddeler var. Tahdidi hududa mütealliktir. Onlar burada hiç mevzubahs değildir. Brest - Litovsk muahedesinin birisi de demin okuduğum maddenin aynıdır. Yani altıncı madde dikkat buyuruluyorsa Brest - Litovsk muahedesinde bilhassa kapitülasyonlara müteallik mevât kabul edildi. Esasında onların meşruiyeti bir dereceye kadar aşağılı yukarılı tespit ediliyor. Haddi zatında kendilerinin itikadınca hak olan bir şey kuvvetle ... Halbuki şimdi okuduğum şekilde bilhassa kapitülasyonların ilgası kendi menfaatlerine muhalif olduğundan dolayı kabul edilmiyor. Yeni kabul edilen şekil eski kabul edilen şekilden daha iyidir.

Brest - Litovsk muahedesinden mühim bir madde vardır ki o da yedinci maddedir. Bir defa İranda tesis etmiş oldukları kuvvetlerin refi, ondan sonra da açıkça söyleyeyim. Biraz İrana onların yerine biz yardım edeceğiz, falan diye izaha hacet yok. İrana sureti daimede hariçten herhangi bir kimse tarafından, hatta bizim tarafımızdan da tecavüz vaki olursa emperyalist oluyoruz. İrana karşı diyorlar ki, Türkiye size karşı emperyalist oluyor. Binaenaleyh böyle emperyalist bir fikir üzerine tekrar Ruslarla konuşmayı mevzubahs etmemeliyiz. Yani bütün hususâtı nazarı ıttılânınıza arz ediyorum. Gerek yapabildiğimiz ciheti, gerek yapamadığımız ciheti arz ediyorum.

Brest - Litovsk muahedesinde bizim menfaatimize muvafık zannolunmayan bazı mevât da vardır. Mesele tarafeyni akideynden birinin tahtı tabiiyetinde olup bizim gerek eşhasın, gerek şirketlerin; Rusların gerek eşhasının, gerek şirketlerinin harpten evvelki matlubâtı düşünülecek olursa zannediyorum ki bu madde bizim aleyhimizedir. Oraya, Brest - Litovsk muahede-

sinin akti esnasında bulunmuş olan Ziya Bey isminde birisi geldi. Ondan aldığımız malûmata göre Brest - Litovsk muahedesinin bazı maddeleri Almanların Ruslarla aktettikleri ittifakı aynen almış. Bizim muahede de imza edilmiş. Yani Almanların edecekleri istifadeyi biz de ediyoruz. Binaenaleyh zaten öyle de olsa konamazdı.

Son diğer bir meseleye geldik ki, o da, Rusya tebaasında bulunan islâmlar hakkındadır. Bu muahede parafe edildiği halde, yani bu muahedeler parafe edildikten sonra tasdik edildi. Dedik ki, memleketimizin bir çok yerleri gerek sizin ve gerek sizin himayenizde hareket eden Ermenilerin tahribatından dolayı oradaki birtakım kimseler bizim memleketimize hicret etmek istiyorlar. Bunlar toptan bir yere gitsin de otursun demiyoruz. Öteki beriki köylere yerleşirler. Orada o köylülerle beraber otururlar ve onlara da rehber olurlar. Bu suretle hem onlar mesut olurlar, hem bizim köylüler müstefit olurlar. Müslüman Rusların gitmesine müsaade edecek olursanız iyi olur. Malûmu âliniz oradaki müslümanlar çoğu tüccardır. Ticareti hususiye menedilince onlar mutazarrır olmuşlardır. Eskiden beri icra etmekte olduğu ticaret ve sanat haleldar oluyor. Bunu tekrar yapmak istiyorlar. Memleketimize, bunlardan büyük ziraat yapanlardan bazı kimseler getirtebilirsek çok iyi olur. Görüyorsunuz, Cenabı Hakkın bize verdiği en büyük nimetten istifade edemiyoruz. Bütün köyler harap, içinde tek bir adam var. Onları getirebilirsek memleketin iktisadiyatını yükseltmiş oluruz. Bunu teklif ettik, esas itibariyle kabul ettiler.

Yani dediler ki; bunu düşünecek biz değiliz. Bizim millî bir heyetimiz var, orada müslümanlar da var. Onlarla konuşacağız. Biz zannediyoruz ki Brest - Litovsk muahedesinin bize temin ettiği fevâitten hiçbirisi feda edilmedi. Onun için bu zamana kadar, şimdiye kadar aktedilmiş muahedatın keenlemeye-kün addine karar vermekte bizce bir beis yoktur.

Sonra diğer bir meseleye geldik. O da Rusya ile iltisak meselesi. Malûmu âliniz Rusya ile bizim aramızda Azerbaycan devleti var, Ermeni devleti var, Gürcistan devleti var. Rusyadan bize gelecek muavenetler oradan gelir. Ermenilerin inadı yüzünden şimdiye kadar muavenet olamadı. Buradan giderken bize verilmiş olan muhtıranın maddelerinden biri de bu idi. Bütün mesaimizi yolun açılmasına sarfettik. Bu yolun açılması uzun uzadı müzakereleri mucip oldu. Siz açın dediler. Oradaki kuvvetimiz kâfi değil, müştereken açalım dediler. Müştereken açmak için de kuvvetimiz kâfi değildir. O halde dedik ki, biz

bu yolu zamanında açacaktık siz müsaade etmediniz. Onun için yolun açılmamasından mesuliyet bize değil size ait. Hatta o zaman bizi menemiş olduğunuz için orada binlerce, yüzbinlerce müslümanlar katledildi. Yüzlerce köyler tahrip edildi. Bunun mesulü biz değil, bizi iptidaen o hareketten menedenerelere aittir. Nihayet sözlerimizin kuvveti karşısında söyleyecek söz bulamadılar. Siz açamıyorsanız, siz yapamıyorsanız biz artık serbest kalabiliriz, dedik. Bu suali sormaya hacet var mı idi, yok mu idi? Biz zaten serbest idik. Fakat biz onlara iptidaen mümaşat icrasında biraz gecikmiş idik ve arzu ediyorduk ki bu iş muvaffakiyetle olsun. Bu bize büyük bir menfaat temin edecek.

Bu yol meselesinde diğer bir hadise daha oldu. Biz bütün kuvvetimizi buraya sarfederken bir gün Çiçerin bize dedi ki; biz Ermenilerle bir muahede aktettik. Ne muahedesi, muhteviyatı nedir, dedik...

Çulhaya giden hattı Ermenilerin himayesine bıraktık, demesi üzerine pek garip : Bizim buradan âdetta kalkıp gitmekliğimiz icap edecek. Bunca zamandır sizden yolun açılmasını rica ediyoruz. Siz ise yolu kapatıyorsunuz. Çünkü malûm Rusyadan bize gelen yol ikiye ayrılıyor. Biri Azerbaycan içinden geliyor. Orada şimendifer tamam değil, Ermenistandan menediyorlar. Azerbaycandan gelen şimendifer bizim elimizde idi. Karabağdan gelip geçmeyi menediyorlardı. Fakat onun öte tarafından geliniyordu. Şahtahtı bizim elimizde oldukça bu mümkün değildir. Bu suretle şahtahtı da onların eline verilince o yoldan da mahrum olduk. O sırada Moskova'da bulunan diğer bir heyetin de bize yardımı oldu. O heyetle birleştik. O heyete de şiddetli protestolar verdirdik. Biz de bir taraftan görüştük. Bir gün Reisi Hükümet Lenin ile görüştük. Lenin bize sarahaten dedi ki; itiraf ediyoruz, biz hata etmişiz. Artık bizi serbest bırakın, yani biz tecavüz ederiz, demedik. Biz istediğimizi yaparız. Tecavüz ederiz, etmeyiz. O bize aittir, dedik. Şimdi cevap veremem, dedi. Onun üzerine Çiçerin, niçin kendiniz yolu açmak istiyorsunuz, başka maksatla soruyorum, dedi. Yolu açtıktan sonra açtığınız yol sizin mi olacak? Dedi. Yolu açtıktan sonra arzu ederseniz sizin kızıl askerlerden de asker gönderin. Fakat bir kere yolu açalım. Bilhassa Şahtahtı'nın yolunu açalım, dedik. Niçin Şahtahtına ehemmiyet veriyorsunuz, dedi. Müsaadenizle izah edeyim :

Malûmu âliniz, Şahtahtı Nahcivan'ın garbinde olup Nahcivan'ın şarkında da Karabağ vardır. Onun öte tarafında da Azerbaycan vardır. Nahcivan öte-

den beri kendi kendini idare etmiş bir şûra hükümetidir. Bizim Karakilise, Bayazıt şimendiferi Şahtahtı'ya gidiyor. Bugün Karakiliseye kadar şimendifer işliyor. Şahtahtı - Culga yolu İrana kadar iniyor. Binaenaleyh o yol bizim veya Azerbaycanlıların elinde bulunmayıp da bir başkasının elinde bulunacak olursa bir kere bizim münasebatımız kesiliyor. Onlar İran ile doğrudan doğruya münasebata başlıyor. Sonra bizimle beraber çalışan resmî bir heyetin; yani Rus heyetinin verdiği rapora göre İranın bütün iktisadiyatı İntantislerin eline geçiyor. Bu zamana kadar meselâ sekiz milyon (put) müdahhar zahire vardır. Geçen senenin mahsulü üç milyon puttur. Bir milyon putluk yemiş var, yirmi bin sığır varmış. Halbuki Azerbaycan parasını vermek üzere o sığırları biz almak istiyorduk. Biz onlara dedik ki eğer bunları elde etmek istiyorsanız, Anadolu köylüsünü memnun etmek istiyorsanız, bizi memnun etmek istiyorsanız bize öküzleri veriniz. Sibiryadan acaba sığır getirebilir miyiz, dediler. Sonra Azerbaycan hükümeti biz bunları sarfettik dedi. Orada hata etmiş olduklarını sureti resmîyede itiraf ettiler. Demin arzettiğim veçhile Çiçerine biz artık serbest kalabilir miyiz dediğimde, bunun cevabını ben veremem, bir kaç gün sonra derim, demiş idi. Teşkilâtı hükümetleri itibariyle Hariciye komiseri doğrudan doğruya cevap vermiyor. Onların icra merkezinde iki yüz kişiden mürekkep bir heyetleri var. Bunlar da müstakil değildir.

Hariciye Komiserinin salâhiyeti bir dereceye kadar gidiyor. Her işi sureti katiyede merkez icra komitesi hallediyor. Merkez icra komitesine koyup orada halletmedikçe bir şey söylemiyor. Bilâhare Çiçerin de - ileride arzedeceğim veçhile - Bekir Sami Beye yaptığı Sarıkamış meselesi hakkında söyleyeceğini söylemiştir. Yani lehimize olarak söyleyeceğini söylemiştir. Binaenaleyh yol meselesinin gerek halini ve gerek istikbalini bir madde mahsusa ile temin etmek zarurî ve elzem görünüyordu. Ondan itibaren nihayete kadar hep bu mesele ile meşgul olduğumuz için Ruslar bizi tatmin edebilecek bir madde kabul ettiler. (Madde okundu) Bu maddedeki kayıtlar tabii nazarı dikkatinizi calıptır. Çünkü beraber yapacağız.

Sonra diğer bir maddeye geldik. Yani bir taraf tebaası diğer taraf tebaası gibi muamele görsün, yani Ruslar bize tebaa muamelesi görsün, diyorlar. Yani burada bulunan Ruslar Osmanlı tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun, orada bulunan Osmanlılar Rus tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun. Bu madde bizim için gayet câlibi dikkat bir madde idi. Çünkü orada ticaret olmadığını bilen bir adam

oraya giderken bunu bilir de gider. Tabii orada ticaret yapamaz. Orada Osmanlılar ticaret hakkını haiz olsun, diyemez. Çünkü tabii onlar kabul edemez. Ticarete müteallik madde böyle, muamelâta ait olan mevat böyle. Fakat bizim hukuku ailemiz var. Bizim tevarüsümüz var. Bizim ehliyet müteallik esasımız var. Onların ise esası büsbütün başka, bizim ahkâmımız başka esaslardan alınmış, şimdi orada cari olan ahkâm başkadır. Vakıa onlar nüfus muamelâtına ait muamelenin kaydına mahsus ahkâmdan, izdivaçtan ve talâktan bahsediyor. İzdivaç bir muamele medeniye, icap kabul ile münakit olur ve bunu nüfus memuru tescil eder, diyor.

Ondan sonra kendilerinin ötedenberi kaideleri mucibince kadın kendi ismini taşıyor. Fakat meselâ talâk hususuna geldiğimiz vakitte biz de erkeklerle mahsus mutlak bir selâhiyeti talâk verilmiş. Bir bu mülâhaza var. İkinci bir mülâhaza da - affediniz, bizim artık - ne derler ona - çorbadan ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer - derler. Mazimiz bu muahedelerden öyle şeylerle doludur ki ne şu tebaanın hukukunu Ruslara verdik. Bu hukuk kitaplarında bellidir ki, bu hukuku siyasiyeye şamil, hukuku belediyeye şamil olmaz. Sureti katiyede bir muahede şey edecektir, denildi mi; yarın, öbür gün bir Rus gelir buraya ben de mebus olacağım derse, ben de müntahip olacağım derse!.. Belki bir şey çıkar. Binaenaleyh bu maddede bilhassa bana emniyet edildiği için, ben de ötedenberi hukukla iştilig ettiğim için ve bunun hilâfına bir şeyi kabul ettirmek de onların prensibi-ne muhalif olduğu için çok uğraştık.

Sonra bir diğer mülâhaza vardı. Ümit ettik ki bu maddenin - maddeyi okuyayım da dinleyin - (Maddeyi okudu) Yani bizim memleketin kanunları Ruslara ne hak bahşediyorsa onların memleketinin kanunları ecnebilere yani Osmanlılara ne hak veriyorsa, ne vazife veriyorsa, o hukuku muhafaza edecek. Biraz müddet sonra bizim işimize gelirse yerli gibi oluyor. En yüksek mevkiimize kadar yükseliyor. Halbuki bolşeviklerin kavaidinde diyor ki : Ecnebilere biz istediğimiz vakitte yerli hukuku veririz. Ta Riyaseti Cumhura kadar çıkar. Bahsettikleri hukuk ve vazife üzerine muamele görecekler.

Müdafaai milliyeye müteallik olan ahkâmında; yani biz ne buradaki Rusları müdafaai milliyeye mecbur edebileceğiz, ne de oradaki Osmanlıları onlar müdafaai milliyeye mecbur edebilecekler.

Çünkü malûm oralarda askerlik hususunda sinni mükellefiyet vesaire vesaire yoktur. Onların kaidei

asliyesi bütün millet, bütün milletin kabul ettiği prensiplerin müdafiidir, kaidesi var. Zaten bu başka muahedelerde de adettir. Ecnebilere teşmil edilmez. Asıl fıkra her iki taraf tebaasının... (Maddeyi okudu)

Yani burada bulunan Rusların hukuku aile, veraseti, ehliyeti bizim kanunların kendilerine bahsettiği mevad üzerine olmayacak. Onlar için ayrıca bir şey yapılacak. Keza bizim tebaanın oradaki hukuku ailesi, veraseti ve ehliyeti hukukiyeleri komünist kanunları üzerine (olmasını temenni ediyoruz, dediler.) (1) Vakıa bunu kendilerinden doğrudan doğruya işitmek pek de muvafık değildi. Fakat biz de müslümandık. Biz de müslümanlıkta öyle tabiiyet meselesi yoktur. Temenni ediyoruz ki Rus tebaasından olan müslümanlara bu madde hükmünden bir faide çıksın. Yani bir gün olsun ki bu madde hükmüne tevfikan bizim müslümanların tabi olduğu ahkâmı onlar ileriye sürerek; işte müslümanlar şu muameleye tabi oluyorlar. Siz ise bize cedrediyorsunuz, bırakın hiç olmazsa gidelim. Biz de orada kendimize mahsus bu bapta ahkâma (tabi olalım, diyebilsinler.) (2) Öyle zannediyorum ki tebaasının tabi olacağı muamele itibariyle pek kıymetli maddelerden biri ve bunu pek güçlükle ve bunu kan tesiriyle kabul ettirdik. Çünkü heyeti murahtasa reisi esasen aslen Tatar ailesinden olup üç yüz sene evvel hıristiyan olmuş bir Tatardı. Teferuat muahedeye ait olmakla beraber pek kıymetli olduğu için en ziyade mahrem tutulacak mevattır.

Sonra efendim, bize gayet müthiş bir madde teklif ettiler. O madde de yani kendilerinin teklif ettiği maddede diyorlardı ki : (Maddeyi okudu)

Yani Rusya Türkiyenin her ne de olursa olsun (bir ecnebi memlekete) (3) veya o devlete bir imtiyazı iktisadî verecek olur ise o derhal Rusya Hükûmetine ve Rusya tebaasına da verilmiş olacaktır. Kendi noktai nazarından gayet mühim addolunuyordu ve bu maddenin müzakeresi de uzun uzadıya münakaşatı bâdi oldu. Yani bunları arzetmekten maksadım bu hadiselerden bazı hükümler çıkar. Teklif ettikleri madde gayet ehemmiyetli ve kuvvetli idi. Maddeyi aynen okuyorum. (Okudu) Binaenaleyh eğer tarafeynden biri mıntakai nüfuz gösterir iktisadî muamele kabul ederse veya herhangi bir imtiyazı iktisadî bahşedecek olursa o derhal diğer taraf tebaasına da bahşedilmiş olur. Dikkat buyuruluyor tabii... Burada hem devlet meselesi, hem efrat meselesi mevzu-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

bahs. Biz dedik ki; biz böyle bir maddenin müzakeresine girişmeyiz. Böyle bir maddeyi okumayız bile... Çünkü biz bu mıntakai nüfuz için kavga ediyoruz. Bu sözü iştirmek istemiyoruz. Anadolu'da bugün dökülen kanlar bunun içindir. Başka bir şey için değildir. Bir kere bu cihetten mıntakai nüfuz mevzuu üzerinde durmayalım. Sonra tebaaya gelelim. Biz dedik ki; meselâ Belçika tebaasından bir kaç kişi çağırıp sizinle beraber Kızılıрмаğın bazı yerlerini tathir edelim, diyeceğiz. Yahut bazı yeri iska edelim diyeceğiz. O zaman sizin Ruslar gelip biz de buna müşterek olacağız, diyecekler mi? Tabii, e işte sizin memlekette böyle şeyler mümkün olduğu için olmayacak diyoruz. Onun için bu maddeyi kabul etmiyoruz. E, dediler, ne yapalım? Rusya Devleti tebaası diğer devletler tebaasından aşağı kalmak istemez. Onu teslim ediyoruz ne yapalım. Yapacağımız bir şey var, o da; en ziyade mazharı müsaa-de olan millet muamelesini kabul ederiz.

Elhamdülillah himmetinizle, sayenizle şöyle bir muamele koydurduk. Ondan sonra Boğazlar ve İstanbul meselesi geldi. Boğazlar ve İstanbul meselesini Ruslarla mevzubahs etmek olmayabilirdi. Çünkü Boğazlar bize aitti, İstanbul da bize aitti. Fakat nazariyattan ziyade fiiliyat ve vukuatı görmeye mecbur olduk. Boğazların bugün bizim elimizden alınmakta olduğunu, işgal ettiğini ve o kuvvetin oradan çıkıp çıkmayacağı biraz şüpheli olduğunu, onu çıkartmak için büyük kuvvetlere ihtiyaç olduğunu, hâsılı her şeyi nazarı itibare alacağız. Bu bir. İkincisi; zaten ahdi millinin esnayı tanziminde mevzubahs oldu. Binaenaleyh Boğazlar meselesinde Rusyanın efkârını öğrenmek, Rusyanın öteden beri Boğazlar ve İstanbul hakkında beslediği âmali görmek ve onları tespit etmek lâzım gelir. Onun için sırf bize, bu mesele sırf bize aittir. Ne için bu mesele başka devletle mevzuu müzakere oldu; denebilir ve pek haklıdır bu. Fakat nazarı olarak haklıdır. Amelî olarak halihazırda Boğazlar ve İstanbul üzerine teveccüh etmiş olan düşman varken pek de haklı olamaz zannederim. Onların Boğazlar hakkındaki maksatlarını öğrendik. Maşşükran gördük ki, Rusyadaki inkilâbın bizim nefimize olarak meydana getirdiği en büyük vaziyetlerden birisi, Rusların bugün biz Boğazları istemeyiz, Boğazlar Türkiyenindir, feryadıdır. Yani eski Ruslar; Boğazlar, İstanbul bizimdir. Bir gün bunları ele geçireceğiz, diye bağıyordu. Bugünkü Rusya tersine bağıyor, görünüyor ve o fikri tespit ettirdik. Madde nin şekli bu : (Maddeyi okudu)

Burada Karadeniz ve Boğazlar meselesi mevzubahstir, Karadenizde seyrisefain mevzubahs. Karadeniz seyrisefaininde yalnız İstanbulun değil dikkat buyuruldu ise Türkiyenin emniyeti dahiliyesine hâlel gelmeyecek. Yani biz ledelhaçe diyeceğiz ki; bu karar Trabzon vilâyetinin emniyetini ihlâl eder, bu karar bilmem Erzurum vilâyetinin emniyetini ihlâl etti. Bu karar Türkiyenin ... Bunu biz İstanbul tevabii diye kabul ettirmek istiyoruz. Onu çıkarttırmak için maddeden, bunu feda ettiler. Nasıl ki biz mıntakai nüfuz vesaire sözlerinden korkuyorsak, onlar da hinterlant kelimesini iştir iştirmez kızıyor. Çünkü malûm, hinterlant, koloni, müstâmerat tabirleridir. Emperyalizmin kabul ettiği, ihdas ettiği bir tabir. Şu kelimeyi çıkarın da ne isterseniz koyalım dediler. Eh öyle ise, zannediyorum ki, misakı millide kabul ettiğimiz maddenin aynıdır veyahut biraz daha kuvvetlidir. Yani (Türkiyenin saltanatı mutlakasına). Sonra gerek İstanbulun ve gerek Türkiyenin emniyetine... icra adeceği, vereceği mukarrerat...

Bundan aşağıdaki iki madde basittir. (Okudu)

Bu mevat ağustosun yirmi dördünde parafe edildi. Rus heyeti Murahhası reisi (Sanabi) birdenbire Riga'da bir işe memur edilmişti. Yani belki riyasetten uzaklaştırılmak isteniyor. Demin arzettim. Rusya Hariciye Komiserliği muamelâtı sureti umumiyede ikiye ayrılıyor. Garp işleri, şark işleri. Garp işleriyle Çiçerin meşgul oluyor, şark işleriyle Karahan meşgul oluyor. Umuru siyasiye müdürünün bir yere memuriyeti daha doğrusu dairenin idare reisinden geliyor. (Sabati) bunu bize anlattı ve her gün müzakeratımız gündüzün nihayet saat altısına, yedisine kadar devam ettiği halde o gün gündüzün saat ikisinden gecenin altısına kadar çalıştık. Kendisi parafe etti. Ondan sonra çıktı gitti. Binaenaleyh bir iki madde hariç kaldı.

Dört mesele hariç kaldı. Birinci mesele oradaki üseramız için bir madde koydurmak istiyorduk. Oradaki üseramızın bir an evvel memleketimize gelmeleri çarelerini arıyor idik. Rusyada muamelâta bir rehavet var. Bir kimse işini kendisi takip eder, biraz da onların meslekine mensup olursa iş mutlaka çıkıyor. Fakat daireden daireye kâğıt göndermek, bizden onlara haber göndermek oldu mu, bir atalettir oluyor ve herkesin işini böyle takip ediyoruz. Onun için de üsera muamelâtı da böyle gidiyor. Halbuki kış geliyor. Zavallı esirlerimiz bir çok müddetten beri oradan gitmek istiyorlar. Bunu bir an evvel muahedeye koyup yaptırmak istiyoruz. Mamafih iş pek ileriledi ve esirlerimiz de peyderpey geliyor. Ayrıca bunlar için bir

kredi açtırdık. Muhtelif yerlere adamlar gönderdik, kısmen Bakü tarikiyle, kısmen denizden peyderpey avdet ediyorlar. Bunu da arz edeyim ki; Rusyada çok esirimiz varmış. Bunlardan bir kısmı Rus kızıl ordusunda hizmet etmiş. Rus inkilâbının husulünde büyük büyük kahramanlıklar yapmıştır. Rus kızıl ordusunda yüksek mevkiler tutmuş bir çok onbaşı ve çavuşlarımız var. Bir takımları tüccar olmuş orada yerleşmiş kalmış. Bir takımları da avdet etmek istiyorlar. Bir takımı da maatteessüf o kızıl ordu muharebatında telef olmuşlar. Üseramıza ait mesele bir bu idi. Bir de demin arzettiğim münasebatı ticariye dair bir protokol o maddeye girecek değil. Üçüncüsü; posta ve telgraf münasebatımıza dair idi. Çünkü madde içerisinde; iktisadî vesair muahedat aktolunacak, di-yordu. Fakat bize sureti resmîyede söyledi. Siz mektuplarınızı bize gönderirseniz biz de mektuplarımızı size göndeririz. Siz takse alırsınız, mektuplarınız gelir. Çünkü onlar para almıyor. Binaenaleyh oradan birisi buraya mektup gönderecek olur ise Rusya ondan istifade etmeyecek. Biz buraya geldiği vakitte posta idaresi ondan takse alabilir. Bizim buradan gönderdiğimiz mektuplar tabii kendi memleketimizdendir. Zannedirim Ferit Beyefendi bundan memnun olurlar.

Efendim, dördüncüsü demin arzettiğim Rusyadaki müslümanların Türkiyeye hicretlerine müsaade etmeleri meselesidir. Bu dört mesele kaldı. Sabatin gitti. Binaenaleyh karşı taraftaki hitabet eksildi. Onun yerine bir başkasının tayini lâzım geliyordu. Bu işleri görüşmek üzere Hariciye Komiseri Çiçerin mevkii mülâkat tayin etti. Bekir Sami Beyefendi yalnız gittiler. Ben yanlarında yoktum. Çünkü görüşülecek şeyler öyle resmî, kat'î değildi. Yani görüşmek kabilinden. Yoksa murahhas müzakereleri değil. Bekir Sami Beyefendi ile görüşmüşler. Bekir Sami Beyin o mülâkatı mütezammın olarak bir raporu var. O raporu aynen okuyorum. (Okundu) Müsaade buyurursanız burada keserek izahat vereyim. Bu muahedeye merbut iki tane de gizli beyanattan teati edilecektir. Yani iki tane de gizli beyanat teati edilecek. Yani o beyannameler ilân edilmeyecek. Beyannamelerden biri tarafeynce atide birbirlerine hattı hareket tayin edilmesine dair. Bunu bizden evvel emirde istediler. Biz ilk müzakerelerde yani murahhaslar karşımıza geldiği vakitlerde arzettim ki sertçe gidiyorlardı.

Murahhaslar bize elifbadan başlayıp Hükümetimizin nasıl Hükümet olduğunu-sual etmişlerdi. O sırada bunlar bize demişlerdi ki, biz size muavenet edeceğiz. Bilhassa muaveneti maliyenin ne şekilde olmasını is-

tersiniz? Yani bir istikraz şeklinde mi olacaktır, ne olacaktır? Kendilerine biz dedik ki; onu tayin edecek biz değiliz, sizsiniz. Ne şekilde verecek iseniz verin. Yalnız şurasını düşününüz ki Türkiyenin şimdiki haline nazaran taahhüdâtını şimdi pek çabuk yapamaz. Böylece bu kaldı idi. Sonra bir kaç müzakere geçtikten sonra bir gün bize dediler ki; bizim size edeceğimiz muaveneti naktiye ve askeriye mukabilinde sizden hiçbir menfaat beklemeyecek miyiz? Binaenaleyh bu ikraz vesaire suretinde olmayacak. Yalnız, sizden bir beyanname istiyoruz. O beyannameyi de Hariciye Nazırınız veya vekiliniz verecektir. Onda diyeceksiniz ki; biz yani Büyük Millet Meclisi her ne zaman Devlet'in siyasetini tebdil ederse; bu muahedenin gösterdiği şeyden başka tarafa tebdil ederse o zaman bize haber verecek. Biz dedik ki; biz bundan müteessir olduk ve biraz şiddetle infiali de ihzar ederek dedik ki; bir defa bu teklifin ikisini birbirinden ayırınız. Siz bize; muavenet edeceğiz, dediniz. Fakat hiçbir vakitte siz bize muavenet ederken onun mukabilinde bizim istiklâlimizi takyit edecek bir şey istemeyiniz. İstedığınız şey doğrudan doğruya memleketin istiklâlini ihlâl edecek. Siyasetimi tebdil edeceğim vakitte size haber veremem. Verir isem bir müttefik gibi haber veririm. Siz de bize verirsiniz. Sizin bize ettiğiniz muaveneti naktiye mukabilinde haber verirsem bu tehlikelidir.

Çünkü para mukabilinde memleketi sattı derler. Bizi de sopa ile Meclisten dışarı çıkarırlar ve bunları aynen bu lisanla söyledik. Onlar da müteessir oldular. Reis uzun uzadıya beyanı mazeret etti ve dedi ki yanlış ifade ettik. Belki ben yanlış anladım. Bir kere siz esası kabul edin. Ben yanlış anladım. Siz yanlış söylediniz. Bunu ortadan kaldıralım. Muavenet meselesini kaldırın bir tarafa, ondan sonra başlayalım. Yekdiğerimizin siyasetinden haberdar olalım. İkinci, üçüncü mesele o vakit değişir. Maksudımız o idi, dediler. Ha maksudınız o ise nasıl biz size, siz de bize haber vereceksiniz. Yani bir gün olur da Türkiyeyi feda ederseniz, bir gün olur da İngilizlerle, Almanlarla bunlara dair aranızda bir şey konuşulursa siz de onu bize haber vereceksiniz, dediler, Bunu tanışalım, tanışınız, dedik. Ertesi günü geldiler, bir şey yazmışlar. Esası kabul etmişler ve müteakiblen yazmışlar. Yani bizim Hariciye Vekilimiz tarafından, her ne zaman Büyük Millet Meclisi siyasetini tebdile karar verirse veya tebdil ıztırarında olursa haberdar edecektir. Onlar da diyor ki; her ne zaman Rusya Türkiyeye müteallik siyasetini tebdile karar verirse o da haber verecek. Dediler ki, bizim Litüvanya ile ve Es-

tonya ile de münasebatımız vardır. Meselâ Almanlarla münasebata girdiğimiz zamanlarda sırf Litüvanya, Estonyaya mütealliktir. Pekâlâ dedik. Bizim de Hicaz ve Irak Devletiyle, Suriye ile münasebatımız olur. Onlara dair münasebatımızdan sizi niye haberdar edelim, dedik. Doğru, o halde bu fıkrayı da kaldıralım, dediler.

Yani Türkiyeye müteallik fıkrasını da kabul ettiler. Beyannamenin birisi bu. Binaenaleyh tekrar ediyorum. Bu beyannamede; bize ne taraftan Rusyanın Asya siyasetinin haricinde bir siyaset, bir şey teklif ederlerse biz Rusyayı haberdar edeceğiz. Rusya da aynı suretle bize müteallik vukubulacak tekliflerden bizi haberdar edecek. Benim çıkacağım gün, ki bu beyanname o gün belmişti. O beyannameyi de Bekir Sami Bey ile müzakere ettik. O beyanname de tamamıyla ondan evvelki beyannameye müteakibilen hemen harfi harfine biz ne yaparsak onlar da o suretle yapmışlar. Bu beyannameler teati edilecektir. Müsaadenizle iktiran ederse okuyayım : (Okudu) Diğer maddeler kâmilen kabul edildi. Şimdi bunu biz parafe ettik. Malûmu saminiz değil mi efendim. Hatta birinci maddenin fransızcası şudur, bu kâğıt; burada demiştik ki; bu muahedede Türkiye kelimesinden garaz şu tarihli Türk misakı millisinde dahil olan arazidir. Bizim misakı millinin tarihi hatırımızda olsa bile daha ziyade tavzih, daha ziyade tayin etmek istedik. Onun için el yazısıyla buraya yazdık. İstanbul Meclisi Mebusanında yapılmış ve 1920 şubatında matbuata ve devletlere tevdi edilmiş olan misakı milliyi daha ziyade tafsil ettik. Bu konuşurken kabul edildi ve parafe edildi. Yani isimlerinin ilk harfleri ile ondan sonra hükümetleri kabul etti mi, muahede halinde yazılır. Bu suretle parafe edilmiştir. Sonra el yazılarından bir sureti elimizde kalmıştır. Diğer parafe edilen maddelerin asılları orada Bekir Sami Beyefendide kaldı. Bunu da hatıra olmak üzere getirdim.

Yani murahhasların parafeleri vardır. Bu duçarı itirazı... Beraberdır. Bizimle hükümetimizin arasında kırk günlük mesafe vardır. Çünkü bu kıtal meselelerinde vesairede bir an evvel kabul edilecek umumî sözler tesir etmiyor. Hadise üzerine olmak lâzımdır. Falan yerde falan katil yapıldı. Katlolunan adamların isimleri de zikredilmek lâzımdır. Falan falandır, demelidir. Biz buradan giderken Kâzım Kara Bekir Paşa bize bir mezalim listesi vermişti. Biz orada iken de diğer birini gönderdi. Orada bunların çok büyük tesiri oldu. Hadise üzerine şey ettiler. Buradan silâh naklinin müşkül olduğuna kani oldular. (Beyannameyi oku-

du) Çiçerin bunun üzerine pek ziyade duçarı itiraz oldu. Yani bu cihet merkez icra komitesi tarafından duçarı itiraz oldu. Duçarı itiraz olan nokta şu idi : Hududu irkiyesi fıkrasının yerine denecek ki, Türkiye'nin hududu irkiyesi dahilinde bulunan memleketlerdir... «Hududu irkiyesi» suretiyle tashih edilmesini söyledi. Bunun tarihi 30 ağustos 1920, imza, Bekir Sami Beyindir.

Şimdi efendim, murahhaslarla olan müzakeratımızda hemen her gün bu mesele tekrar olundu. Bu mesele uzun uzadıya kavgalarla mevzubahs oldu. Onlar ısrar ediyordu ki; biz Rusyanın tavassutunu kabul etmeli. Pekâlâ, biz Rusyanın tavassutunu kabul edelim. Bu tavassutun bize zararı yok. Bu münasebetle arz edeyim ki zaten eski Rusya hududu dahilinde kalan araziyi biz üçe ayırıyor idik. Daha doğrusu dörde ayırıyor idi. Birincisi Ermenistanla bizim aramızda muhtelifünfih mesail; ikincisi Kars ve Ardahan; üçüncüsü Batum arazisi, diyorduk.

Dördüncüsü de Batum şehri ve limanıdır. Kendileriyle bunu konuşur iken dedik ki; Ermenistan ile aramızda muhtelifünfih arazi denildiği zaman mutlak kalmasın. Oralarda bulunan arazi üç dört nevidir. Karsın, Ardahanın, Batumun haricinde kalan ve Ermenilerle bizim aramızda muhtelifünfih kalan kısım. Onlar diyorlar ki; bu tavassut için bir beyanname vermek. İkincisi Kars, Ardahan arazisi... Biz bunlar için kimse ile bir şey konuşamayız. Mütarekeden evvel bizim orada silâhlarımız hükümferma olduğu vakitte bu livalar reyî âmmesiyle bizim olduğunu ilân etti. Bugün bizim Meclisimizde mebusları var. Sonra Batum arazisi hakkında aynı şey caridir. Batum şehrine gelince; şehir ve liman Gürcistan, Ermenistan ve bilhassa Azerbaycanla birlikte görüşülmelidir. Batum ahalisinin yerli halkın reyî hep sine faiktir. Bunlar birinci cihet yani Ermenilerle bizim aramızda hudutta, arazi meselesinde murahhaslar Rusların tavassutunu istiyorlar. İkincisi Kars ve Ardahan arazisi hakkında hiç ses çıkarmadılar. Batum arazisi hakkında da keza ses çıkarmadılar. Ancak biz Batumu Gürcülere verdik. Yaptığımız muahede ile, dedik ki; sizin Gürcülerle aktettiğiniz muahedenin tarihi kaçtır. Herhalde üç hazirandan evveldir. Dedik ki; sizin Hariciye Komiserinin üç haziran tarihli bizim Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazdığı kâğıtta Batum arazisinin mukadderatının tayini ora ahalisinin reyine terkinin kabul ettiğinizden dolayı memnun olduk. Bu oranın hakkı saltanatın bize ait olduğunu tasdikten başka bir şey midir?

Mektubun sureti yanımızda idi. Mektubun suretini verdik. Haberdar değilim, dediler. Hakkınız var. Şimdi tabii nazarı dikkati âlilerini celp etti. Çiçerinin sözleri : Kars, Batum, Ardahan arazisi hakkında da bu esası kabul ederiz. Ermenistan hakkında murahhaslar ısrar edip duruyorlar. Biz diyorduk ki; canım siz bizden tavassut için bir beyanname istiyorsunuz. Fakat öbür taraf size müracaat etti mi? Tavassut iki taraftan istenir. Onlardan müracaat var mıdır? Beyanname için ısrar ettikleri gün, yani bizim bir müsvette yazıp vereceğimiz gün o kurye bize Ermeni hükümetinin bize son verdiği cevap, ki o cevap, itilâf devletlerine istinat ederek gayet balâpervazane yazılmıştır. Biz şimdilik kendi hududumuzda kalıp .. ilâh. Gayet balâpervazane yazılmıştır. Bizim ile Rusları tezyif eder. İtilâf devletlerini göklere çıkarır ve emperyalizmi göklere çıkarır, bir kâğıttır. Biz ertesi günü beyannamenin yerine bu kâğıdı verdik. Buyurun beyannameyi, dedik. İşte siz bu ruhta, bu fikirde olanları himaye ediyorsunuz, dedik. Onun üzerine murahhaslar bu fikirden vazgeçip bu şeyi imza etmişlerdi. Sonra Çiçerin bu meseleyi tekrar mevzu bahs etti. Bu meseleyi biz orada halledemezdik. Gerek ret, gerek kabul cihetini halledemezdik. Onun için bu, yalnız, Millet Meclisine tahriratla, telgraf-la arz olunamaz. Millet Meclisinin mütalâatını telgraf-la, tahriratla almayı kâfi görmedik. Aynı zamanda zaten bize edecekleri muavenet muahedenin imzasına mütevakkıf değildi.

Bu defa edecekleri muavenet muahede imza edil-sin, edilmesin edecekler idi. Çünkü bize muavenet icrasını esas itibariyle enternasyonal kabul etmiştir. Meselâ İngiliz murahhasları itiraz ettikleri halde, bir buçuk senedenberi emperyalistlere, müstevilere karşı kahramanca harp eden Türklere biz her türlü muaveneti icra edeceğiz, dediler. Sonra meselâ enternasyonalde diğer bir şey mevzu bahs oldu. Oraya gelen Alman murahhaslarına istedikleri reyi vermemişlerdi. Türk komünistlerine üç kişi oldukları halde dört rey vermişler. O zaman Almanlar; nasyonalist Türklere bu kadar rey veriyorsunuz da bize bu kadar vermi-yorsunuz, demişler. Reis bağırması; Türklere ne olursa olsun, bir buçuk senedenberi emperyalistlere karşı harp etmektedirler, demiş idi. Sonra muavenet meselesinin esası biz oraya gitmeden tayin edilmiştir. Yani bizim istediğimiz miktarı da tayin etmiştiler. Başınızı ağrıtırıp size Rusya ile olan münasebatın bütün safahatını, orada neler olmuş ise hepsini arzettim.

Bu muahede kabul olunursa tekrar tasdik için Meclise gelecektir. Mesele daha orada da konuşula-

caktır. Yalnız murahhasların imzası kâfi değildir. İmza için de Meclise gelecektir. Şimdi biz ret veyahut kabul gibi bir şey yapamazdık. Bütün safahatını size arzettim.

Rusya ile, Ermenistan ile şark hududumuzdan ha-len, müstakillen vesaire bütün hususatı nazarı itibare alıp inceden inceye kararınızı verirsiniz. Şarkta istikbalimiz büyük bir istikbaldir. Ayrıca arzedeceğim. Rusyadaki müslümanların bize karşı nazarlarını ve bizlerden neler beklediklerini hepsini arzedeceğim.

Bu mühim kararı sizin ittihaz etmenizi yahut hükümet nasıl tensip ederse (ona göre kararlaştırılacaktır.) (1) Bendeniz kalktım, geldim. İmza Bekir Sami Beyin, 30 ağustos 1336 tarihidir.

Şimdiye kadar cereyan eden müzakerat ve bilhas-sa Çiçerin ile vukubulan son mülâkatımızı arzettim. Şimdi efendim, Rusya ile olan münasebatı resmiiyemiz bu... Fakat Rusya ile olan münasebatımızda başka âmiller de vardır. Bunlar artık bendenizin şahsî gördüğüm noktai nazarlardır. Rusya ile olan münasebatımızda bir kere şarktaki islâm hükümetleri arasında; Kazan, Başkurt, Türkistan var, Buhara var, Hive var. Tataristan Devleti, Türkistan Devleti, Hive Devleti var. Buhara Devleti var. Azerbaycan Devleti var. Ve şimalî Kafkasyada teşekkül etmek üzeredir. Yani Rusyada bugün nim müstakil olarak Tataristan, Kırgız, Buhara, Hive var. Yani orada bundan sonra Rusya kanunu cari değildir. Kendi kanunları vardır. Buhara var, Hive var, Azerbaycan var. Aşağıda şimalî Kafkasya teşekkül etmek üzeredir. Bunlar nim müstakildir. Rus federasyonuna dahildir. Mesaili hariciyeleri, şimendiferleri, mesaili maliyeleri, postaları beraberdir. Fakat umuru adliye, dahiliye vesairelerinde müstakildir. Federatif hükümetidir. Dikkat buyuruldu ise ismine Rusya Sosyalist Federatif Hükümetidir. Yani federasyon halindedir. Umdesi sosyalisttir. Şekli hükümet de sosyalizm ile komünizmi birbirinden ayırınız. Onu ayrıca izah ederim. Müslümanlık âlemini arzedeğim. Meselâ müslüman komünistleri dinliyorsun. Bize komünistler azatlık vermiştir derler. Fakat sureti hususiyede emvale dokunduğu, hakkı mülkiyeti kaldırdığı ve kızıl ordu ile giden birtakım çapulcuların çapul yapmak, haklı haksız adam öldürmek ne için? Metalibi milliyemizi istihsal etmek daha doğrusu bir komünist ve halis komünist olacağız. Sizi ilk gördükleri vakitte umumî yerlerde davet-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

lerde vesair yerlerde böyle söylerler. Fakat hususî mahallerine gittiğinizde karşınızda güzel müslüman nasyonalistini Türk ve müslüman görüyorsunuz. Binaenaleyh biz komünistliğe riayet edeceğiz. Biz komünistlerle beraber çalışacağız. Ancak komünist idaresi ilân olduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş, kesbi kuvvet etmek için, yani sureti umumiyede Rusya onlara azatlık verdiği için hiçbirinde fikir ihtilâli yok.

Fakat efradı aldığınızda onlar, ondan dolayı müteffirdirler. Zaten buralarda iptidâî komünist idaresi ilân olduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş. Şüphesiz bizim vaktimiz bunların hepsinin tetkikine müsait değildir. Rus komünistlerinin çoğu denilebilir ki Rus değil Gürcü, Musevi ve Azerbaycan taraflarında Ermeni. Meselâ koca Hiyve memleketi merkezinin orada bir murahhası var. Bunlar oraya gittikleri vakit bir çok fenalıklar icra etmişler. Merkezdeki asıl inkilâbî haber aldıkça âdeta takbih ediyorlar ve Azerbaycan heyetinin bize dediğine ve Küçükhandan gelen heyetin nakline göre merkez gittikçe bu fenalıkların önünü almaya, fenalık yapanları çekip onların yerine o memleket ahalisinden intihap etmişler. Bizden behemahal alemdar adamlar istiyor. Hiyve bizden teşkilâtı askeriye yapacak zabıtlar istiyor. Efganistan bize; Ruslarla olan münasebatımızı ve siyaseti müstakbelemizi beraber tespit edelim, ne dersiniz, diyor. Resmî olarak, arzede biliyor muyum, böyle diyor. Sonra Buharalılarla uzun uzadıya görüştük. Sonra Tatarların da itimadı var. Fakat Azerbaycanın bugünkü rüesası; bizi Türkler kurtardı, yine Türkler boğazladı. Fakat yine Azerbaycan Türklerin uğruna kurban olmaya hazırdır. Yani tekrar ederim. Türkiye dediğim vakit yalnız Türkleri murat etmiyorum. Rica ederim. Çünkü aynı sözleri şimalî Kafkasyalılar da söylüyor. Meselâ İranın şimalinde Türkmenler var, Moskovaya gelmişlerdi. Bizi muhterem, mukaddes yerlerden gelmiş adamlar suretinde telâkki ediyorlardı. Binaenaleyh insan oraya gittiği vakitte burada bütün hücumlara maruz kalmaktan mütevevilit yeis zail oluyor. İnsan kendi kendine diyor. Ben bu milletin en bedbaht nesline mensubum. Fakat benim evlâdım şarkta pek büyük istikbal var. Bu kendi hissiyatımdır. Belki yanlışım. Hikâye kabilinden arz ediyorum. Belki bunu millet kürsüsünde suiistimal ediyorum. Bir mübahese siyasiye, millet hakkında bir karar ittihaz edilmek üzere arz ediyorum.

BİR MEBUS B. — Efendim, Kâşgır murahhasları yok mudur?

YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Efendim, Kâşgır yoktur.

Azerbaycan Millet Meclisi Azerbaycanı Rus komünistlerine teslim ettiği vakit sormuş Meclisin hali içtimanda ... Meclisten tevdiî umur veya terki iktidar etmesini istemişler ve demişler ki; buraya gelecek bolşevikler Türkiyeye geçip Türklere hizmet edecek değil mi? Ve bu işin içerisinde gelen kuvvetler Türkiyeye gidecekler değil mi? Azerbaycana girmişler ve arzettiğim o komünist idaresinin başına tabii fena adamlar geçirmişler, suiistimal edilmiş. Gence vak'ası, ki en feci fenalıkları tevliit eden bir vak'adır. Daha doğrusu bugünkü Gence vak'ası Ermenilerin dolabı, başka bir şey değildir. Yani Nuri Paşanın çocukluğu - hiyaneti değil). Fakat bu fenalıklar olmaya başlamış. Azerbaycanda bize karşı gayet derin bir muhabbet var. Onu benden evvel görmüşler, çünkü ben işittim. Başvekil makamında olan (Hasan Kaziski) Moskovaya gelmiş idi. Onunla görüştüm, âdeta bizim gibi, yani bizim milletin mukadderatına bizden ziyade alâkadar oluyorlar. Sizde kalsın veyahut müstakil olsun. Fakat sizde kalırsa bize daha muvafık olur. Bunu bir milletin mukadderatını elinde bulunduran bir adam söylüyor. Bu sözler resmî olmayan bazı yerlerde meselâ güzel bir teşbih yapılıyor. Meselâ; Türkiye köktür. Burada bulunan onun dallarıdır diyorlar. Vakıa biz münasebatı siyasiyemizde bu cihetleri düşünmedik. Biz emperyalist fikirleriyle hiç hareket etmedik. Yalnız benim için atan bir kalp görürsem elbette ve elbette benim kalbim de onun için atar. Yani oradaki müslümanların münasebatı bu... Ve bizim hakkımızda büyük büyük şeyler besliyorlar. (Oralarda komünizm) (1) cereyanı var. Komünizm nedir? Komünizm malûmu âliniz iktisadî bir şey. Komünist muamelâtının lâyıkile idaresi için, sovyetist idare sırf halkın teşkilâtı üzerine müesses bir idaredir. Yalnız bizden bir farkı var. O da; orada müntahip ve müntahap amele ve köylüdür. Yani insan oğlunun mesaisinden istifade eden - onların tabirini kullanıyorum. Azerbaycanlıların lisanı ile söylüyorum - insan oğlunun sırtından geçinen burjuvazi diyorlar. Onlar müntahip ve müntahap olamıyorlar. İntihap için daire, arazi üzerine değildir. Vakıa arazi esas, fakat asıl millet... Yani işçi ve köylü olarak intihap edilmiş. Keza idaresi, liva idaresi, vilâyet idaresi teşekkül ediyor. Burada ahalinin intihap ettiği heyetler idare ediyor. Moskovada kongre senede iki defa toplanıyor. Kongre bütün şubayı idareyi, bütün devlet idaresini murakabe eden kongre... Fakat bu kongre teşri kuv-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

vetini haiz. Yalnız teşri ve icra kuvvetini haiz olan kongrenin tefrik ettiği iki yüz kişilik merkez icra komitesi var. O merkez icra komitesi de senede iki defa kongreye hesap vermeye mecbur. İki yüz kişilik merkez icra komitesinin bir reisi var, bir divan riya- seti var. Reisi Reisicumhur Kalinin isminde bir adam. Sonra merkez icra komitesinin millet komiserlerini ayırıyor. O komiserlerin reisi de hükümet reisi (Le- nin). Teşkilâtı hükümet bundan ibaret. Soviyetisk bir tarzda devleti idare eder. Sonra hakkı mülkiyetin re- fi, yani hakkı mülkiyetin külliye inkârı, amelin ser- mayeye galebesi, sermayedarların - onların tabirince - sermayedarların halkı soymasına meydan vermeye- cek. Bu esasın, bu aslın tahakkuku olan bütün vesa- iti istihsalin cemiyetleştirilmesi... Sosyalilasyon bizim tabirimizce beytülmalindir. Arzedebiliyor muyum? Vesaiti istihsal beytülmalindir. Arazi vasitai istihsal- dir, para vasitai istihsaldir. Sonra bütün fabrika ve- saire beytülmalindir. Bunda herkes çalışır, diyorlar. Çalışmayana ekmek yoktur ve çalışan çalıştığı kadar yer. Ticareti (kaldırıyorlar. Çünkü, onlara göre) (2) ticarete tüccarın yaptığı şey gayrın yaptığından istifa- dedir. Onun için ticaret de memnudur, deyip kaldı- rıyorlar. Ticaret millileştirilmesi hususu ticaretin bü- tün millet tarafından yapılması, sonra arazinin mil- lileştirilmesi, büyük sermayenin millileştirilmesi, tica- retin haricinin yine millet tarafından yapılması, da- hilde millet tarafından cemi, bütün tevziatın devlet tarafından yapılması. Bugün Rusyada ona mukabil ihtiyacatının tevhidinde yine devlet tarafından yapılmıştır.

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek- lendi. M. Ünver*

Kapalı sovyet depoları var. Mağazaları var. İşe Komiserinin verdiği vesikalarla o mağazaya giderseniz. Pek ucuz bir surette ihtiyacınızı temin edersiniz. Bu para ile oluyor. Fakat paranın kıymeti o kadar düşmüş ki bir arabacı götürmek için en aşağı üç rub- le alıyor. Bazı yerlerde bin, bazı yerlerde dört bin, bazı yerlerde hatır için dört bin rubleye bizim kâğı- dımızı alıyorlar. Rusya komünist olmakla beraber, diğer devletlerle olan münasebatında kapitalist ve em- peryalistlere mukabele ve müdafaaya ile müstevli dev- letlere karşı olan müdafaayı ayırmaya başladı. Bunu Enternasyonal da kabul etti. Yani bir millet kapita- list olsa, orada komünizm de ilân edilmese burjuva demektir. O millet nasyonalist de olsa onunla bera- ber çalışmak esasını kabul etmişlerdir. Sonra; son za- manlarda gerek bizim tarafımızdan ve gerek müslü- manlar rüesası tarafından, gerek sair bazı kimseler tarafından kendilerine sarahaten anlatıldı. Eğer siz müslüman âlemi ile beraber çalışmak isterseniz müs- lüman âleminin komünistliği kendilerinin şeraiti dai- resinde olursa... Meselâ İranda Küçükhan evvelce bun- larla beraber çalışıyor idi. Sonra Küçükhan demiş, ben her vakit sizi müdafaaya edeceğim. Emperyalistle- re karşı sizinle beraber çalışıp müdafaaya edeceğim, te- cavüz edeceğim. Yalnız benim komünistliğim şeria- tın çizdiği dairede olursa demiş.

Hulâsa edilecek olursa memleketimizin ahvali ta- rihiyesi, ahvali coğrafiyesi, mazimiz sonra maruz kal- dığımız hücumların heyeti umumiyesi gözönüne ge- tirilecek olursa, gayet kavi bir set yapılmazsa, emper- yalist âlemi bizimle birleşir, bizi tamamiyle ellerinde âlet ederler. Bu kabil olmadığı takdirde o cereyanı düşünmek lâzım gelir. Şimdilik maruzatım bu kadar- dır. (Yarına sadaları) Gayrın hakkına taallük eden Rusların olsun, başka devletlerin olsun, bunu cümle- nizin yegân yegân takdirine bırakıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	176	1. — Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	176	batımız ve Kafkas Hükûmetleriyle akte- dilecek muahedeler hakkında.	176:187

Cilt : 5

85 nci in'ikat - 1 - 2 nci celseler

SEKSEN BEŞİNCİ İNİKAT

17 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

Birinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksendördüncü İn'ikat

16 Teşrinievvel 1336 Pazar

ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde
saat 1.40'da in'ikat ederek; Rusya ile olan münaseba-

tı siyasiye üzerinde Yusuf Kemal Beyefendinin iza-
hatı dinlenerek hafi celseye son verildi.

Reis

Mustafa Kemal

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edil-
miştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız
ve Kafkas Hükûmetleriyle aktedilecek muahedeler.*

REİS — Söz Hasan Fehmi Beyin. Buyurun efendim.

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Efendiler, Yusuf Kemal Beyefendinin dünkü uzun beyanatları bize kısmen bildiğimiz hakayıkı tavzih, kısmen de yeni yeni fikirler ve malûmatlar vermiş oldu. Bizim Avrupa harbi umumisine atıldığımız zaman - artık onun tarihçesini yapmak faidesizdir, hepimiz bilirsiniz - yalnız bir şey düşünüyorum. Hududu millimizi tam ve kâmil olarak temin edebilmek ve mücahede-mizde istihdaf ettiğimiz yegâne gaye, hududu milli-miz dahilinde bir istiklâli tam ve medenî bir millet ve medenî bir idare sahibi olarak yaşamak ve nesli atimizi yaşatmaktan ibarettir. Talih bize yardım etmedi. Mağlup olduk. Mağluben bir mütarekename aktettik. Bu mütarekenin netayicinden olmak üzere, o Avrupanın her zaman lisani resmisi ile kâinata ilân ettiği adalet düsturunu velev kısmen olsun hakkımızda tatbik etmediler. Harpte mağlup olduktan ve mağluben mütareke aktettikten sonra biz bu meseleden acaba ne gibi bir zararla çıkabiliriz diye düşündüğümüz vakit birtakım sebep ve sevaikin tahtı tesirinde

olarak Arabistan, Suriye ve Irakta idarei dahiliyeye müteallik gayri memnunluk şaibesinin irsi olarak devam etmesinden ve belki oralara bir muhtariyet bahşetmek suretiyle bu meselenin içinden çıkabiliriz diyor idik ve bu zihniyet ekserimizde galip olmuştur. Halbuki Avrupa böyle yapmadı. Bizi yok etmek, bizi mahvetmek ve âlemi islâmın ümidi ittikâsı olan Devleti Osmaniyenin varlığıyla yokluğunu müsavi bir hale getirmek istedi ve bize bir şeraiti sulhiye teklif etti. Bu şeraiti sulhiyeye karşı bütün milletin samimi ruhundan, hatta kalbinden, damarından içindeki ilikten kopan bir feveran koptu. O da; namusumuzla ölürüz. Yoksa esaret ve zilletle ölmeyiz, esaret altına giremeyiz davası idi. Anadolunun her tarafında müdafaai milliye teşkilâtı namında, bidayeten gizli sonra aleni ufak ufak şekilde başlayan ve neticede kül haline gelen ve nihayet bir Anadolu hükûmeti meydana getiren milletin yine bütün arzusu hududu millisi dahilinde istiklâli tammını muhafaza etmekten ibaretti. Rusyada başlayan inkilâbı biz ümit ediyor idik ki; yalnız Rus idarei dahiliyesindeki birtakım eşkâlî tahavvülünden ibaret kalmayacak. Rusların üç yüz senedenberi zihinlerinde kökleşmiş olan emelleri tatbik edecekler. Halbuki - bendeniz kendi tarzı telâkkimi arz ediyorum - Yusuf Kemal Beyin verdik-

leri izahattan şunu anladım ki : Rusya Rus idarei dahiliyesine karşı değişmiş. Siyaseti hariciyesine karşı değişmemiş. Çünkü çarlık ne düşünüyorsa bugünkü Sovyet Rusyası da münasebatı hariciye ve siyasiyatı düveliyesinde hemen ona yakın bir şey düşünüyor. Biz Rusların Avrupanın tahakküm ve tecebbüründen muzdarip oldukları kanaatiyle saf ve samimi olarak desti muhadenetimizi uzattık. Onlardan muavenet ve müzaheret bekledik. Fakat af buyurursanız, bendenize öyle geliyor ki, bu işlerde biz biraz acele ettik. Çünkü biz Rusların dostluğuna ne kadar muhtaç isek Rusya da bizim dostluğumuza o kadar daha ziyade muhtaç. Hiç unutmayalım ki Rusyanın bugünkü inkilâbını yaşatan Rusya dahilindeki unsuru islâmın inkilâp tarafını iltizam etmesi ve silâh kuvvetiyle onu müdafaa etmesidir. Maddî kuvvetlerimiz tahaffûf ettiğinden dolayı biz Rusyadan levazım üzerinde bazı maddî muavenet ümit ettik. Rusya bize bir milyon ruble - ki hakikatta 118 - 120 bin Osmanlı altını gibi ufak ve hasis bir paradır ve bir miktar da esliha verelim dedi. Bize olan maddî muaveneti şimdilik bundan ibarettir. Yüz on sekiz bin, yüz yirmi bin lira gibi ufak bir meblâğı efendiler, elimize keşkül alarak memleketimizi dolaşsak sadaka suretiyle toplayabiliriz. (Daha fazla sesleri) Biz fazla olarak Brest - Litovsk muahedesi gibi üç yüz elli seneberi daima mağlup olduğumuz, yalnız bir defa harbi umumî fırsatından bilistifade galiben aktettiğimiz bir muahedenin refini kabul ettik. Ruslar için bundan fazla fedakârlık olmaz idi efendiler. Yusuf Kemal Beyefendi Brest - Litovsk muahedenamesini tahlil ederken dediler ki; zaten harp uhudu anıfeyi ilka etmiştir. Brest - Litovsk muahedesinin Rusların izzeti nefsinin okşamak için refedilmesine biz de mütemayil bulduk. Bu doğru olabilir. Fakat bize menfaat temin edecek başka bir madde yok gibi diye pek hafif tarzda idarei kelâm ettiler. Bendenizce Brest - Litovsk muahedesi son üç asır zarfında galiben aktettiğimiz yegâne bir muahededir. Brest - Litovsk muahedesini ne için refettiniz zemininde muahaze etmiyorum. Belki dostluk için refedildi. Fakat refettiğimiz bu şey de hafif bir şey değildir efendiler. Elviyei selâse esasen Ruslar, Ermenilerin, Gürcülerin mevcudiyetini resmen tanıdıkları için bir Osmanlı Rus meselesi değil idi. Olsa olsa bir Gürcü, Ermeni, Osmanlı meselesi idi. Elviyei selâsenin bugünkü vaziyetinde, Gürcü ve Ermeni Hükûmetleri orada yaşadıkça aramızdaki ihtilâfat yine o hükûmetlerce olacaktır. Bu Ruslara fazla menafi temin edecek bir şey değil idi. Demek oluyor ki dolayısıyla de Brest - Li-

tovska muahedesine verdikleri kıymet, Ermenistanı da Rusya federası içerisine sokmaktır. Siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkânı da, Rusyayı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır. Münasebat ve bilhassa siyaseti hariciyedeki noktai nazarları yine çünkü noktai nazardır.

Diğer mevada gelince, Brest - Litovsk muahedesinde tebaaya ait mütekebil hukuklar vardı, ki bunlar da Rusların bizim memleketimiz dahilinde müessesatları yok derecesindedir. Yalnız İstanbulda ve bir miktarda Kudüste vardır. Kudüsteki müessesatları bu gün bizim elimizde değildir. Onun kârını zararını Filistin Hükûmetinden isteyedursunlar. İstanbuldakilere gelince; onlar da pek az kıymeti haizdir. Halbuki bizim Rusyanın Karadeniz sahillerinde ve bütün Kafkasyada ve hatta bütün Rusyanın vasatında Harkof ve Kiyef gibi mahallerde tebeai Osmaniyeye ve bilhassa müslümanlara ait gayet mühim müessesatı ticariye ve sınıyemiz mevcuttur. Bunların harpten evvelki haline iade ve ırcı yolundaki mütekebil madde Ruslara bir menfaat temin ediyorsa bize belki beş bin derece fazla bir menfaati iktisadiye temin ediyor idi. Evet biz bunu feda ettik. Feda ettiğimiz şeyin kudretini bildirmek için söylüyorum. Yoksa niçin feda edildi? Rusların dostluğu için feda edildi. Bunu da feda edebilirdik. Fakat zannediyorum ki tarihi siyasi hiç böyle bir vaka kaydetmemiştir. Ben dost olacağım. Fakat sen memleketinin canından daha aziz olan bir parçasını kopar; benim emelime, arzuma göre hareket edecek olan bir hükûmete ver, yolundaki bir teklifi belki tarihi siyasi ilk defa kaydedecektir. Tehcir meselesi, biliyorsunuz ki dünyayı velveleye veren ve hepimizi katil telâkki ettiren bir vaka idi. Bu yapılmazdan evvel âlemi nasraniyetin bunu hazmetmeyeceği ve bunun için bütün gayz ve kinini bize tevcih edeceklerini biliyorduk. Neden katillik unvanını nefsimize izafe ettik? Neden o kadar azim, müşkül bir dava içine girdik? Sırf canımızdan daha aziz ve daha mukaddes bildiğimiz vatanımızın istikbalini tahtı emniyete almak için yapılmış şeylerdir. Ruslar iddia ettikleri gibi prensiplerine sahip ve beynelmilel mefkûreci insanlarca falan kıtayı koparın da falan yere verin değil, falan kıt'a üzerinde bir dava vardır. Orada yaşayan insanlar sizin idarenizi değil Türklerin idaresini istiyorlar demek lâzımdır. Acaba bu adamlar arzuyu umumiden bihaber midirler? Van, Bitlis ve Erzurum vilâyetinde ve bütün cezirei ülyâ denilen kıtada belki beş bin ermeni yoktur. Ona mukabil milyonları tecavüz eden müslümanların arzusunu, âmâlini hiç hesaba katmaksızın koparın fa-

lan yere verin diyeceğine; burada mukabil bir dava vardır. Acaba buradaki insanlar biz hükümeti Osmanîye idaresine kalmayacağız veyahut Ermenistana ilhak olacağız zemininde izhar edilse idi. Bendeniz derim ki sadakat dolayısıyla bu teklifte bulunuyorlar. Hakikatte biliyorlar ki, beş bin ermeniyeye mukabil üç milyon islâm vardır. Bunu bildikleri ve memleketi yakinen tanıdıkları halde ve belki bir çok noktalarını bizden daha iyi, daha çok ziyade bildikleri halde bu kıtayı koparın verin diyorlar. Mütarekeyi müteakip Avrupa matbuatına karşı vilâyatı şarkiyeye hukukunu müdafaa yolunda ve bir mücadele ve mücahede için bizim elimizde en mühim bir rehber olmak üzere Rus ceneral konsolosunun vilâyatı şarkiyeye ait neşrettiği kitap ve raporları silâh olarak gösteriyor idik. Ruslar bundan cahil değildirler. Bizim kadar ve bir çok noktaları bizden daha iyi bildikleri halde koparın, verin demelerinin sebep ve mahiyeti budur. Rusya, bunu söylemekle bir taraftan Avrupada âlemi medeniyete, diğer taraftan adedi pek kalil olan ve bütün Kafkasyada dört yüz binî tecavüz etmeyen ermenileri yarın için, hakikatte kendi çerçevesi haricinde ve bizim memlekette bir Ermenistan teşkil etmek gayesine matuftur. Yoksa Rusların dediği ki Bayazıt livası üzerinden bir kanal açarız bu suretle iki Ermenistan bu suretle yekdiğerine iltisak hâsıl eder. Hayır efendiler; böyle değil, Ruslar bugünkü inkilâp maskesini yüzlerine takarak hakikatte Çar zamanına ait olan hududu tamamen ve fiilen yarın ellerinde tutabilmek için zemin hazırlıyorlar. Ermenistan teşekkül etsin dedikleri kıt'a eğer Irakın bir köşesinde veyahut Kilikyanın şarkında, garbinde ... şöyle ufak bir memleket kan ile verilir. Yoksa, söz ile verilmez. Fikir ile de verilmez. Belki âzamî zarar hangisidir diye düşünebilirdik. İngilizler panislâmizm korkusundan bize ne kadar düşman iseler Ruslar da panturanizm tehlikesinden o kadar bize düşmandırlar. Fakat bugün düşmanlıklarını izhar edecek bir mevki de değil. Eğer Ruslar Avrupada inkilâplarını ikmal, dahilî tehlikeleri tamamen bertaraf etmiş olsalardı Lehistan ve Varangel meselelerini sureti katiyede halletmiş olsalardı, dediğim gibi, siyaseti şöyle alenen gözümüzle bir bakışta görecektik idik. Fakat vaziyeti umumiyeleri kendilerine müsait olmadığı için şimdi şöyle böyle ile işi geçiştiriyorlar. Biz istilâ ve imha politikası takip etmiyoruz. Biz böyle bir politika takip edersek kendi zararımıza bir takım işler yapmış oluruz. Fakat efendiler, maddeten olmasa bile manen yetmiş milyonluk Türk ve müslümanlardan alâkanızı kesmeye imkân var mıdır? Azerbaycanda

yaşayan müslümanların ne hisle mütehasis olduklarını ve bugün yalnız bu memlekette yetişmiş ve Türkiyede mühim bir mevki sahibi olmuş ve dolayısıyla oraya giden herhangi bir zatın gerek Asyayı vustada gerek ... gerek havzasındaki Tatarlar nezdinde bir hüsnü kabule mazhar olduklarını tabii işite işite kulaklarımız doldu ve gönüllerimiz inşirah buldu. Bunun sebep ve saiki de rabitai maneviyemizdir. Rusya bu kadarına dahi razı değildir. Çünkü asır; fikir asır, milliyet asır. Beynelmîlel davası belki bugün bir namedir. Bu, büyürse iyi olur. Temenni edelim ki büyüsün. Ruslar dahi beynelmîlel davası karşısında yine milliyetperverliklerinin icabatını takip ve intaç etmekten başka bir şey yapmıyorlar.

Biz Türkler de ötedenberi hükümete inkiyat ve itaat hissi, ruhlarımıza hatta iliklerimize kadar işlenmiş bir duygudur. İdarei merkezîyede yani merkezi saltanat olan ve bizi idare eden kim ise ve kim olurlarsa olsunlar biz daima onlara itaat ve inkiyatla meluf insanlar idik. Efendiler biz neden isyan ettik? Neden burada bir hükümet kurduk? Neden burada bir Meclis tesis ettik ve ne gibi bir dava ile ortaya çıktık? İstanbulda bizi idare etmek isteyen şahısların hukuk ve hududu millimizi muhafazaya gayri muktedir olduklarını idrak ettiğimiz için değil mi idi ki, bugün ruhlarımız isyan ederek bizi buraya sevketti. Her ne olursa olsun şekil itibarıyla bugün orada bir devlet teşkilâtı mevcut iken, onların tarafından imza edilen bir muahedeyi bir paçavra, bir hezeyanname başka bir şey telâkki etmediğimiz halde Rusyada şu veya bu adamın Anadolu halkı namına Ruslara şu veya bu mevaitte bulunmaya ne hak ve salâhiyeti vardır? Efendiler; bir memleketi terketmek ancak o memlekette bir çok tarihî, irsî, kanaat ve mefkûreleri olan o memleketin insanlarıdır ki sahibi salâhiyet ancak onlardır. İkinci derecede o memleketin intihapkirdeleri olan Büyük Millet Meclisidir, ki noktâi nazarını dermeyeran edebilir. Hatta şunu da ilâveten arzedeğim ki, biz dahi bütün memleketin efkârını, efkârı umumiyesini yoklamaksızın terki arazi hakkında rey vermek hakkını haiz değiliz, efendiler. (Alkışlar) Bu muahedeyi dostluk mukavelenamesini bu şartla kabul etmediğimiz takdirde vaziyet ne olacaktır? Bendenizce hiçbir şey olmayacaktır. Ruslar ellerinde vesaiti maddiyeleri varsa, ihtiyaçlarından fazla bir şey bulabilirlerse yine bize verecekler. Bu muahede kabul edilse de böyle olacak edilmese de... Biz onlara ne kadar arzı iftikar ettik ise onlar da bizden müstağni kalamadılar. Hatta bendenize kalırsa bu derecesinde bile fazlalık vardır.

Bize muhtaç idiler. Biz Ermenileri memnun etmek için sizin bu arzunuzu kabul etmiyoruz diyorsunuz ve hatta bu husus hakkında açılacak ikinci müzakerede bu samimiyeti ihlâl edecek şekil ve mahiyettedir, dediğimiz gün ben zannediyorum ki Ruslar hiçbir zaman bundan münfeil olmayacaklar ve oldukları takdirde dahi biz Ruslardan evvel nefsimize, milletimize ve deruhde etmiş olduğumuz davanın hak olduğuna istinat ederek bu işe atıldık. Yoksa, Ruslardan göreceğimiz muavenet ikinci derecede, talî bir mesele idi. Fakat Ruslara yine tekrar ediyorum. Terki arazi hakkında biz onlara sert bir cevap verdiğimiz takdirde bizim dostluğumuzdan kendilerini müstağni kılabacak bir halde değildirler ve belki biz vaziyetimizi takdir edersek kendimizi daha bahalı onlara anlatmış oluruz.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkâri) — Efendim, dün muahede ve muahedenin ihtiva ettiği mevât hakkında verilen izahattan Moskovadaki heyeti Murahhasamızın büyük bir dirayet ve kiyasetle müzakeratı takip ettikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh bu cihetten kendilerine teşekkür ederim. Fakat Rus hariciye komiserinin Bekir Sami Beyle mülâkatında bu muahedenamenin kabul ve tasdikinin Van ve Bitlis vilâyetlerinden arazi terkine talik edilmesi hakkındaki sözü, bendenizce bu muahedenin mahiyet ve kıymetini sıfıra indirmiştir ve zannediyorum ki tavassuratını ve tatbik edecekleri saha için haritaya bile bakılmıyor. Ne teklif ediyorlar efendiler? Van, Bitlis vilâyetlerinden bir kısım araziye Ermenilere terk ediniz diyorlar. Rica ederim, bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Evveleminde Bitlis ve Van vilâyetlerini verdik tasavvur edelim. Tabii Ermenistan olmak üzere Bitlis ve Van vilâyetinden terk edilecek aksamı araziden, bizim Bitlis ve Vanda kalacak arazimizin arasına bir Ermenistan hükümeti sokmuş oluyoruz. İkinci şekil; Van vilâyetiyle Muşu veriyoruz. Muşu verdiğimiz halde aynı hal vaki. Deniliyor ki buraları terk ettiğimiz halde Ermenistan hükümetiyle bu yeni hükümet arasında bir kanal olacakmış, kordon olacakmış, köprü olacakmış. Rica ederim böyle şekilde bir hükümet görülmemiştir. Haremlî selâmlıklı oturtmuyoruz. Aca ba Rus Hariciye Komiserinin ve Rus hükümetinin bu tekliften maksat ve gayeleri nedir? Bendeniz bunu şu şekilde düşünüyorum : Birincisi, bizim ile şark yani hükûmatı islâmîye arasında set çekmek, ikincisi; üç yüz, dört yüz bin Ermeniyeye kendi fırkalarını, bolşeviklik, komünistlik fırkalarını tevsi için onlara elin kesesinden semahat gösteriyorlar. Üçüncüsü Avrupa emperyalist devletlerinden malûmu âliniz Ermenileri

himaye edenler vardır. Hiç şüphesiz efendiler, bundan bir buçuk, iki sene evvel bize düveli itilâfiyenin teklifatı şarkta bir Ermenistan yapmak idi. Fakat avnû inayeti hak ile ve milletin gayreti ile mevcudiyetimizi gösteriyoruz. Bugün, korkuyorum ki hatırıma bazı hususat geliyor ki bunlar bilmem doğru mudur, değil midir? Şimdi efendiler; her ne şekilde olursa olsun bu arazi üzerine tatbikatı kolay bir şekil bulunmuş olsun. Efendiler, bu teklif ile düveli itilâfiyenin teklifi arasında bir fark yoktur. Avrupalılar dört beş vilâyet diyorlardı, bunlar iki vilâyet diyorlar. Demin refikimin burada söylediği gibi bizim milletin ruhundan galeyân ederek husule gelen ve milletin ruhundan meydana çıkan bu vahdetin esbabı hiç şüphesiz hududu milliden bir zerrei haki, bir karış toprağı vermemektir ve bunu yaptığımız misakı millî ile bütün cihana ve Avrupaya ilân ettik. Ne dedik? Hududu millimiz budur. Bunu hem dahilde millete söyledik, hem de Avrupaya. Müdafaa hukuk kongrelerinde yapılan propagandalarla herkese ilân ettik.

Hududumuz dahilindeki arazinin bir zerresinin iftirakına imkân yoktur. Bunun için vahdeti millîye husule gelmiştir. Biz çalışacağız dedik ve bu muhterem ahali de seve seve bu gayenin arkasından koştu ve sâniyen misakı milliyi İstanbulda ilân ettik. Misakı milliden harice çıkmayız dedik. Şu halde şimdi ne oluyor? Hem milleti iğfal etmiş oluyoruz, hem de Avrupayı iğfal etmiş oluyoruz. Misakında, sözünde durmayan bir meclisin kıymeti kalmaz. Bir karış yer terketmek ihtimali yoktur efendiler. İtikadım vardır ki islâmın menabii şecaatı kurumamıştır. Gerçi münhezim olduk. Fakat mündehim olmadık. Tekrar kıyam muhal değil efendiler. Denebilir ki «ehveni şeri ihtiyar edelim». Pek güzel efendim. Bu kavaidi hikemiyyeyi hepimiz okuduk. Ehveni şer kaidesini kabul ediyorum. Bir misal vardır; bir gün bir elması bir domuz yutuyor. Tabii domuz mu boğazlanır yoksa elması mı feda edilir? İşte o elmas işte o pırlanta ermeni hınzırına feda olunamaz. Efendiler bir misal daha arzedeğim. İzmir cephesinde bazı fedakârânı ümmet kıyam ettikleri vakit Ferit Paşanın, o melun herifin oraya çektiği telgrafta diyor ki; itilâf devletleri İzmirî muvakkaten işgal ediyorlar. Çünkü Van, Bitlis vilâyeti vesaire Ermenistana terkedilmiştir. Bu işgal mevkiî fiile gelinceye kadar bir rehine olmak üzere İzmirî işgal ediyorlar. Düşündükçe görüyorum ki Rusyanın bunda parmağı vardır ve sâniyen demin Hasan Fehmi Bey arkadaşımın söylediği gibi, bunu kabul ettiğimiz gün bizim yerimiz yoktur. Millet bizi

telin edecektir. Binaenaleyh bizim verilecek bir karış yerimiz yoktur. (Alkışlar)

REFİK B. (Konya) — Arkadaşlar benim söyleyeceklerimi söylediler. Ben sözümünden feragat ediyorum.

İSMAIL SUPHİ B. (Burdur) — Efendiler; derdesti aktolunan Rus - Türk muahedesinin bize teklif edilen Ermenistana karşı tashihi hudut meselesinde, hissiyattan tecerrüt ederek aldığını, verdiğini bilir ve maddi hesabata istinat eder adamlar tarzında düşünmekliğimiz lâzımdır. Coşkunlukla değil, hissiyata tebaiyetle değil, gayet soğukkanlılıkla hareket edelim. Malûmu âliniz bir cihan harbi oldu. Bunun neticesinde kazananlar İngilizler ve İngiliz taraftarlarıdır. Mağlup olanlar da şarktır. Yalnız Rusyayı garbe karşı hasım ve garbi de Rusyaya karşı hasım görüyoruz. Binaenaleyh harbi umuminin doğurduğu netice ötedenberi devam edip gelen bir İngiliz, Rus mücadelesi şeklinde tecelli ediyor. Binaenaleyh efendiler; şu İngiliz Rus mücadelesinde, Rusya her ne kadar komünist ise de, her ne kadar insanî gaye takip ediyorsa da, gerek Azerbaycana ve gerek Lehistan ve gerek kendisiyle hem hudut bulunan akvama karşı takip ettiği - dünyada eylem ve yarın ve belki elli sene sonra da - kuvvettir. Harbi umuminin neticesinde vadedilen Vilson prensiplerine, Cemiyeti Akvama daima hâkim olan şey muvazenetî siyasiye, muvazenetî askeriye, ittifaklar vesairedir. Binaenaleyh noktai azimet olarak şunu tespit etmeliyiz ki; bugün de yarın da sözle değil, nazariye ile değil; silâhla, muvazenetî askeriye ile, muvazenetî siyasiye ile, ittifakla hareket edilecektir. Beşeriyete bugün nakim olan budur ve belki bin sene sonra da böyle olacaktır. Harp dünyadan kalkmamıştır. Muvazeneî siyasiye zirüzeber olmuştur diyorlar; olmamıştır. Farzedelim ki daha hayli zaman olmayacaktır. Memleketimizin, milletimizin selâmetini, emniyetini, mevcudiyeti âtiyesini düşünmek için besmelesidir. Bize diyorlar ki; Ermenistana arazi verelim. Hudut verelim. Farzedelim ki arazi verelim. Tashihi hudut edelim. Ne için deniyor? Birincisi, ortada bir ittifak muahedesi vardır. Bu muahedeyi aktetmek için şartı esas olarak Ermenilere kâfi arazi vermek. Evvelen efendiler, maddî konuşalım dedim. Bugün Rusyada bir Bolşevik Hükûmeti görüyoruz ve Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın dediği gibi püf demekle yıkılacak bir hükûmet de değildir. Bir menşevik hükûmetine terki mevki edip etmeyeceği bize meçhuldür. Biliyorsunuz ki 1914'denberi arz üzerinde devam eden muharebenin neticesinde aktedilen mütareke daha beş ay evvel aktedildiği halde bugün yırtılmıştır. Binaenaleyh bugün Lehistan kadar

fena halde mağlup olan, cenuptan tehdit edilen bir Rusya ile derdesti aktolan bir muahedenin hatırı için yer terk, yani bir kaç satır yazıya arazi feda etmek maddî bir hesaplama gayri makul bir gayri mantıktır. Eğer ortadaki terazinin bir kefesine onlar bir şey koyarsalardı biz de tabii ona karşı terazinin diğer kefesine bir şey korduk. Bu ortada yoktur. Rus Hükûmeti bu muahedenin bu şartını bize teklif ederken komünizmin ilerideki terakkisi için Avrupa amelelerini ve ermenileri memnun etmeyi düşünüyor ise herhalde bizim de, Yusuf Kemal Beyin beyan buyurdıkları gibi bizim âlemi islâm üzerindeki mühim ve muazzam tesiratımızı düşünmeleri lâzım gelir idi. Bir Ermenistan kazanmaları belki bir dereceye kadar Avrupanın bir kısmının üzerinde tesir icra edebilir. Fakat kendilerinin en mühim vazifeleri Avrupadan ziyade Asyadadır. Asyada bugün en büyük rolü kendilerinin civarında bulunan müslümanlar oynuyor ve belki atide de onlar oynayacaktır. Bunun için âlemi islâm efkârını mühimsememeleri doğru değildir.

Sonra diğer bir sebep daha gösterilebilir. Malûmu âliniz Tefvik Paşa kabinesi tarafından merhum Reşat Hikmet Beyin eseri tertibi olan muhtırada Devleti Osmaniye ne gibi şeraitle sulha razı olacağını Avrupaya bildirmiş ve bu meyanda da şarkla ya bir mübadelei nüfus veyahut bir parça mübadelei arazi teklif etmişlerdi. Bu muhtıranın heyeti umumiyesi bir küldür, ki o vakit bunu kabul edebilirdik. Yoksa muhtıranın bizim zararımıza olan kısmını alıpta diğerlerini amelden iskat etmek mühmel tutmak doğru değildir. Bahusus ki muhtıra teklif edildiği sırada vaziyeti siyasiyemiz bugünkü vaziyeti siyasiyeden külliyyen başka idi. Bugün biz arzu etmediğimiz halde bir mücadeleye, memleketin selâmeti için bir mücadeleye giriştik. Üçüncü bir şey bize söylenebilir. Ermenilere arazi vermek için itilâf devletlerinin ve Amerikanın arzusu vardır. Eğer biz bu devletlerle karşı karşıya gelse idik ve teklif bu devletler tarafından vaki olsa idi o zaman heyeti umumiyesi ne alıyoruz ne veriyoruz malûm olurdu. Fakat bugün İngiltere ile Amerika bizimle hali mücadelededir. Onlar kendilerinin aleyhine aktettiğimiz bir ittifak muahedesini elbette tanımayacaklardır. Bu itibarla yarın, biz Ermenistanı memnun etmek için arazi vermeye mecbur olsak bile farzı muhal olarak... Ne Amerika ne İngiltere bunu tanımayacak ve ısrar edeceklerdir. Şayanı nazardir ki Avrupa devletleri tarafından Sevr muahedesini muhibince Ermenistanın hududunun tayini Reiscumhur Vilsona bırakıldığı halde Reis Vilson bu hududun ancak Ruslar tarafından tayini muvafık olacağını

söylemiş ve bundan imtina etmişti. Demek oluyor ki Avrupalılarca Rusya şarkta emperyalist mevkii ni işgal edecek ve şark akvamını ve müslümanları ezecektir. Rusyaya bu nazarla bakıyorlar ve demek oluyor ki elyevm her şeye rağmen hıristiyanlık galiptir. Nitekim Cemiyeti Akvama biz girmekten menedildiğimiz halde burası Ruslar için açıktır. Boğazlar Komisyonundaki mevkii Rusyaya açık bırakılmıştır.

Binaenaleyh Avrupanın emperyalist olarak mevkii vermek istediği Rusyayı ermeni tashihi hudüdiyle memnun etmek istersek iyi yapmış olmayız. Şu halde efendiler, verelim kelimesinin esbabı maddi bir surette düşünerek suya düşüyor. Kalıyor ki Yusuf Kemal Bey bizi tenvir buyurdular. Ruslar sırf emperyalizme karşı mücadele etmiş olmak için bize kendiliğinden akıp gelecek bir şeydir dediler. Bahusus Rusyanın şimdiye kadar bir kaç milyon liradan ibarettir. Bunu Meclisi Âliniz herhangi bir şeye tevessül ederek pekâlâ tahkik edebilir. Bursa faciası olduğu zaman, ordumuz mağlup olduğu zaman Rusyadan belki bir muaveneti askeriye ümit etmiş idim. Hatamı itiraf ederim, külliye hata etmişim. Çünkü bugün komünizmi tamamiyle nasyonalizm ve Rus milyonerleriyle beraber görüyorum. Azerbaycanın başına gelen beni fena halde tavahuş ettirmiştir. Binaenaleyh vermeyelim, hiç arazi terketmeyelim. Niçin? Bunun bir kaç sebebi var. Birincisi; oradaki halkımız harbi umuminin meddü cezrine maruz kalmış, ermeni ihtilâline maruz kalmış ve bugün Iraktaki, Suriyedeki dindaşlarımızın hali pürmelâlini görerek camiai Osmaniyeye rabitaları artmış olan kimselerdir. Bunlar külliye bizden ayrılmak istemeyecekler ve her türlü ilhak kararını reddedeceklerdir. Velevki bir menfaat mukabilinde bile olsa söz dinletebilmekliğimiz müşküldür, meşkûttur. Asıl mühim bir sebep daha var. Vilâyeti şarkiyedeki dindaşlarımıza, millettaşlarımıza ismai meram edebilesek bile en mühim sebep şark ile muvasalamızın inkıtai büyük tehlikesidir. Biliyorsunuz ki Asyada Türkler bir kaç bin senedenberi iki yol takip etmişlerdir. Birisi Bahrihazerin şimalindeki, diğeri cenubundaki yol ... Anadoluya gelen Türkler daima İranın şimalinden ve Bahrihazerin cenubundan geçmişlerdir. Nitekim Yusuf Kemal Bey bahis buyurdular. Elyevm İranın şimalinde Azerbaycanda Türk akvamı sakindir. Bizim ecdadımız da Bayazıt tarikiyle Araratın cenubundan geçmişlerdir.

Eğer biz istenilen, tashihi hududu verecek olursak Beyazıttan Çulfaya, İrana ve tekmil âlemi islâma giden yegâne yolu kendi elimizle kapatmış olacağız.

Hatta bir buçuk sene evvel - Yusuf Kemal Bey bilir - İstanbulda bu mesele hakkında uzun uzadıye müzakere cereyan ettiği sırada bu yolun terki hiç kimse razı olmamış idi. Eğer meselâ garbi ve şarki Trakyadan bir miktar arazi terki bize teklif edilse idi, memleketin selâmetini düşünerek belki oralardan bazı şeyler feda edebilirdik. Milletimizin atide istinat edeceği Asyanın büyük kütlesine giden yolu seddeden bu teklifi katiyen reddederiz. Binaenaleyh Ermenistanın şarkı cenubisinde Ararat dağı eteğinde ve Azerbaycanın cenubundaki yegâne tarihi katiyen terk etmek işimize gelmediği için, olsa olsa belki düşünürüz ki, garbe inerek Kars, Batum, Ardahan üzerinden, eğer mutlaka bir yer vermek lâzım ise düşünebiliriz. Halbuki bunu dahi birtakım esbabı iktisadiye, esbabı siyasiye ile yapabiliriz. Olsa olsa Kars sancağından belki bir miktar fedakârlıkta bulunabiliriz. Kars, Ardahan, Batumun üç yüz bin kavi, sağlam ve bizi şimdiye kadar iştiyakla beklemiş müslümanları vardır. Sonra Batum limanına Azerbaycanın tamamiyle hasmı bulunan bir elde bulunması ve ileride de Lâzistana elini uzatacak bir elde bulunması biraz tehlikeli olur. Üçüncü sebep de efendiler, Ermenilere arazi tespit edildiği halde rahat durmayacaklar. Vaktiyle Bulgarlar nasıl büyümek istediler ise, küçücük bir Bulgaristanı nasıl ki kocaman bir Bulgaristan yaptılar ise Ermeniler de yaptıkları haritalarda, öteden beri gizli, gizli elden ele dolaştırdıkları propagandalarıyla büyük Ermenistan gayesini elde etmeye uğraşacaklardır. Bilfarz bugün Muştan ve Vandan bir parça arazi Ermenistana ilhak edeceğiz. Yarın İskenderun körfezine kadar büyümek isteyecektir. Binaenaleyh Ermenistanı bugünkü bulunduğu yerde bırakmak bizim için bir vecibedir. Ermenistanı büyültmek henüz küçük iken bir diken fidanının altına bir araba gübre atmak demektir. Binaenaleyh katiyen buna razı olmayacaklardır. Ermenistan bize teminat vermeyecek, yarın bilmem neleri de istemeyeceğine dair... Trabzonu Pontos hükûmetiyle sen alacaksın, ben alacağım diye uğraşacaklar. Binaenaleyh bendenizce mesele Rusların bir ileri hareketi mesabesinde.

Biliyorsunuz ki Rusya açık denize çıkmak fikrindedir. Nüfusu yarın iki milyona baliğ olacak bir millet bunun için mücadele edecektir. Binaenaleyh olsa olsa biz Ruslara bir nefeslik vermek için İstanbul Boğazından serbestii mürurlarını tabii bazı teminat mukabilinde verebiliriz. Fakat böyle Ermenistanın ileri sürülmesi yarın Rusyaya dahil olacak bir Ermenistanın büyütülmesi Rusyanın ileri hareketidir.

Bendenizce insanlar üç günde değişmeyeceği gibi, bir milletin asırlardanberi takip ettiği esbabı siyasiye, esbabı iktisadiye ve harsiyesinin ve muazzam siyasetinin öyle komünizm ile değişmesine inanamam. Eğer bütün dünya komünizm olursa, bütün devletlerde askerlik kalkarsa o vakit eyvallah... Fakat bugün hudut vardır, bugün askerlik vardır, bugün siyaset vardır. Neticede en mühim sebep, ki arkadaşlarım söylediler, bir muahedenin yalnız kuru yazı ve satırları mukabilinde arazimizi terkedecek olursak yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, düşmanımız olmakla beraber bizden az çok korkan devletler bizden hiç korkmazlar ve bizi gayet sühuletle avlayabilirler. Bilhassa üzerinde kendimiz bulunduğumuz kürsüyü testere ile kesmiş, yere düşmüş oluruz.

Hulâsa amelî sahaya işi nakledelim. Tekrar arz ediyorum. Hissiyata kapılarak Girit bizimdir, canımızı veririz de onu vermeyiz dedik, verdik. Bunu kendimce aklımın erdiği kadar düşünerek şu gayeye vasıl oluyorum ki biz buralardan Ermenistana bir karış yer terkedemeyiz. Ermeniler beş yüz bin ise, bizim de Asyada, Yusuf Kemal Beyin buyurduğu gibi, bizim irşadımıza muntazır harslarını, her şeylerini bizden bek-

leyen yetmiş milyonluk islâm dindaşımız vardır. Rusya beş yüz bin ermeniye kazanmak için tabiaten bu kadar Türkün feda edemez. Bahusus ki-bizim nüfusu-muz kolaylıkla ihmal edilecek bir şey değildir. Rusya bugün biz onun muavenetinden istifadeye mecbur olduğumuz kadar belki o da bize muhtaçtır. Rusya umdesini dünyaya ilân için mücadeleye girmiştir. Rusyanın zahiri ancak Avrupada erbabı sây ile ameledir. Bizim zahirimiz dahi onlardır. Çünkü biz de kimsenin memleketinde fütuhatchılık fikirlerini takip etmiyoruz. Kimsenin malında gözümüz yok. Binaenaleyh amelî sahada olsa olsa Ruslara teklif edebiliriz. Demiyorum Ruslarla derdesti aktolan muahede sıfır mahiyetindedir. Ruslarla kat'ı münasebat etmek, dürüştane bir surette ret cevabı vermek tabii doğrudur. Onun için diyebiliriz ki buralarda istediğiniz topraklarda ârayı umumiyeye müracaat edelim. Kat'iyen buraların halkı Ermenistanı istemez. Hulâsa olarak arz ediyorum ki, muahedenin müzakeratını dürüştane edelim ve belki Kars sancağından cüzi bir fedakârlık yapılmak fikrindeyim.

REİS — Efendim, on dakika teneffüs edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Hacı Şükrü Beyindir. Efendim Hacı Şükrü Bey söze başlamazdan evvel ufak bir şey arzedeyim. Malûm sabahleyin ... sukutu alkışlarla karşılanmıştır.

VEHBİ EF. (Konya) — Fâli hayırdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Efendiler İktisat Vekili Yusuf Kemal Beyin bize getirdiği Ruslarla uhuvvet muahedenamesi - ki burada okudu - bu ittifakname ile itilâf devletlerinin İstanbul Hükûmetiyle yaptığı Sevr muahedesi arasında bir fark görmiyorum. Binaenaleyh bunun tamamıyla reddini teklif ederim. (*Hep iştirak ederiz sesleri*) Biz Aydın cephesinde iken İngilizlerin emriyle o zaman Ferit Paşanın Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik Paşanın yirmi üç ağustosta 57 nci fırka kumandanına çektiği telgrafta; bu telgrafı Hacı Şükrüye gösterin, heyeti tah-

kikiye geliyor, Yunanlılara taarruz etmesin. Ben bu telgrafı aynen gördüm. Bu telgrafta diyor ki; İngilizler bize vadetmişlerdir. İzmir vilâyetini muvakkaten işgal ediyorlar. Bu muvakkat işgal de; Van ve Bitlis vilâyetleri Ermenilere tamamıyla tahliye edilip verilinceye kadar olacaktır. Ben o zaman buna inanmamıştım. Şimdi Yusuf Kemal Beyefendinin bize getirmiş olduğu uhuvvetname Rusların bu teklifi, o zamanki aralarında takarrür etmiş olan şeydir. Bu hiçbir zaman kabul edilemez. Şimdiye kadar kan döküyoruz. Arazi verilmez alınır. Ermeniler arazi istiyor-sa Ruslar versin. Ruslar zannetmeyiniz ki komünizmdir. Allah belâlarını versin... (*Handeler*)

Bu komünizmden maksatları bizi islâmlardan tamamıyla ayırmaktır. Şarkta öyle bir seddi ahenin teşkil etmek istiyorlar ki hiçbir zamanlar biz müslüman-

larla el ele vererek teşriki mesai etmeyelim. Demin İsmail Suphi Bey bu kürsüde (plebisit) diye bir şey söyledi. Bu nedir anlayamadım. Binaenaleyh ben İsmail Suphi Beyin bu fikrini de reddediyorum. Memleketimizin en küçük parçasını bütün kanımızla .nü dafaa edeceğiz ve hiçbir kimseye bir arazi vermeyeceğiz. İstiklâli millî uğruna öleceğiz. (Alkışlar)

YUSUF KEMAL B. (Sinop) — Efendim Hacı Şükrü Bey bendelerine müteallik bir söz söyledi. (Kürsüye sadaları) Hacı Şükrü Beyin söyledikleri gibi biz burada bu muahedeye şöyle iyidir, böyle iyidir mutlaka kabul ediniz demiyoruz.

HACI TEVĖİK B. (Çankırı) — Efendiler şu mühim müzakerei siyasiye esnasında benim söz almaklığım gerçi hadnaşinaslık ise de, söz alanların kesretini nazarı dikkate aldım ve bir fert olsun uyuşalım sözünü söylerse sesimin yettiği kadar (vermeyiniz diye bağırırım) diyecektim. Efendiler, Heyeti Âliye bu memleketin halâsi davasıyla ortaya çıktı ve memleketin hududunu çizdi. Millet mebuslarını İstanbula gönderdi. Mebuslar orada bir misakı millî yaptı. O ahdi millide imzam olduğu için (vermeyiniz!) demek hakkını haizim. Bu ahdi millinin mazmuunu kabulde şu heyeti muhteremede, şu muazzam millet de benim gibi bağıracaaktır. Bu arazinin bir parçasını, bir zeresini vermeyiniz. Yusuf Kemal Beyefendi orada Çiçerin ve Lenin ile güzel siyasî bir oyun oynamışlar. Bu siyasî oyunda Çiçerin ve Lenin karşısında Kara Mübarek de vardır. O Kara Mübarek de ermenidir. Oyunda ufak tefek onlara taş vermiş. Sonra Baltacı oyununu kendileri oynuyorlar. Ermeni gibi rezil, namussuz bir milleti memleketin ta ortasına getirip oturtmak istiyorlar ve katiyen ve katibeten olamaz. Yine bağırırım ki vermeyiz!

RAGİP B. (Kütahya) — Efendim bu kürsüden benden evvel hitap eden rüfekayı kiramin izah ettiği veçhile bu hususta Meclisi Âlinizin efkârının muhasalası tamamıyla anlaşılıyor. Malûmu âlileri İstanbul Meclisi Mebusanı bidayeti küşadında uzun müddet uğraşarak bir misakı millî yapmış ve bunda hududu millimizin asgarisi gösterilmişti. Hatta o derecede ki garbî Trakya ve elviyei selâse hududu millimizden hariç olmak üzere idi ve böyle büyük bir fedakârlık ihtiyar edilmişti. Yani ahalisine sorulacak, ahalisinin efkâr ve makası dairesinde bir hükümet oralarda kabul edilecek. Ahali isterse hududu Osmanî dahiline girecek, isterse kendileri bir hükümet teşkil edecekler. Biz asgarî bir hududu millî çizdikten sonra bir de fedakârlık yaparak bir hududu meşkûke kabul etmiş-

tik. Öyle zannediyorum ki dünyada zerre kadar insafı, hakperestliği olan bir diplomatın bizim bu ahtı millimizi görünce artık bundan daha büyük fedakârlık olamaz diyeceği şüphesizdir. Bugün beşerî, insanî mefkûrelerle hareket eden bir hükûmetten böyle bir teklifin vaki oluşu, yani bizim arazimizden bir kısmının Ermenilere, hem de nasıl Ermenilere, bizim asrî ve anenevî düşmanımız olan Ermenilere bir kaç yüz bin nüfusu islâmîyeyi muhtevi olan üç beş livamızın verilmesi gibi bir teklifin Rusyadan vaki olması şüphesiz ki hepimiz gibi bendenizi de müteessir etti. Evet biz İstanbulda imza ettiğimiz vakit aht etmişiz ki artık bu misakı millinin ahkâmı harfiyen mahfuz kalacak. Hatta orada bir arkadaşımız, Avrupa bizden az çok şu ahdi milliden de fedakârlık talep ederse bu fedakârlığı da ihtiyar ederiz demişti de bendeniz, bilâkis bunun kabil olamayacağını söylemişim. Bugünkü vaziyet herhalde bizim İstanbulda Meclisi Mebusanda bulunduğumuz vaziyetten daha müsaittir. O zaman milletin, memleketin istinatgâhı yoktu. Hamdolsun bugün öyle değildir. Gittikçe hükûmetimiz kuvvetlenmektedir. Uşak düşmanın işgaline geçtiği haberini aldığım gün çok müteessir olmuşum. Fakat düşman oraya cebren girdi. Bunu inşallah kurtaracağız. Bu ümittir ki benim için medarı tesellidir. Rusların teklifi ile biz bu araziye Ermenilere verecek olursak bundan katı nazar, pek çok askerî, siyasî ve malî, iktisadî zararlarımız olacaktır. Evet bu arazi verilemez. Şüphesiz ki Meclisi Âlinizin fikri de bundan ibaretir. Fakat bu bapta iki teklif dermeyeran edeceğim. Müsaade olunursa gerek Yusuf Kemal Beyin ve gerek hükûmetin noktai nazarları nedir? Meclis bunu anlasın. Gerek Meclisin tebellür etmiş efkârına ve gerek hükûmetin efkârına göre encümeni mahsus bir şekil tespit etsin. (Yok, yok sadaları - güriültüler)

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, Büyük Millet Meclisimizin bugün ciddi bir teşebbüsü karşısındayız. Bu giriştiğimiz mücadelei milliyemizin gayet makul bir mücadelei siyasiye ile de mezci tabîi pek lüzumludur. Meclisimizin Heyeti Muhteremei Vekilesinin böyle bir teşebbüste bulunmasını ben tamamıyla takdir ederim. Filhakika Meclisi Millî yalnız harp için toplanmış Meclisi harp değildir. Bu Meclis milletimiz şerefli bir sulh temin etmek gayesini en mukaddes bir gaye olarak kendisine rehber ittihaz etmiştir. Mesaimizde daima bu noktaya, yani şerefli bir sulh temin etmek noktasına dikkat etmeliyiz. Harbi nasıl ki hissiyatla idare etmek lâzım gelmezse bu Meclisimizin takip ettiği gayei mukaddeseyi de yalnız hissiyatla elde edeceğiz zannedilmemeli-

dir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin bu siyasî teşebbüsünü diğer siyasî teşebbüslerin takip etmesini temenni ederim.

Bu siyasî teşebbüs hakkındaki noktai nazarımı bir kaç madde ile izah edeyim : Bendeniz esasen bolşevikliğin ve bolşeviklik nazariyesinin aleyhindeyim. Ben bu teması Rus bolşevikliğiyle değil, Rus ahaliyle kabul ediyorum ve benim arzum budur ki memleketi mesut kılmak için diğer milletlerle de temas hâsıl edelim. Bunu aşikâr olarak söylüyorum. Yalnız bunlarla, hükümetlerle değil, milletlerle de temas arzu ediyorum. Diğer milletlerle nasıl temas etmelidir. Bu baptaki noktai nazarımı fırsat düştükçe arz ederim. Binaenaleyh burada Rus milletiyle yaptığımız temasın gayesi ne idi ve ne öğrendik? Bunlara dair şahsî mütalâamı arz edeyim. Şüphesiz ki, bu temasın gayesi itilâf hükümetleri tarafından daha doğrusu hukuku milliyemizin dışarı tecavüz olan hukuku mukaddesimizi kurtarmak için bir çare idi. Düşünüüyordu ki biz bu cabbar milletlerin zulüm ve tazyiki karşısında Ruslarla aynı tehlike karşısında bulunuyorduk. Menafimiz de müşterekti. Bu noktai nazardandır ki Rus milletiyle temas edilmesini faideli addettik.

Bu temastan istihsal ettiğimiz mevadın birisi Yusuf Kemal Beyefendi biraderimizin bulunduğu heyetin orada aktetmiş olduğu muhadenet ahitnamesi. İkincisi; gerek bu komisyonun semerei sâyi olsun ve gerekse esasen Rusların bu temastan daha evvel kabul ettikleri bize muavenet maddesi olsun derecesiz kalmayarak bir faide istihsal olunmuştur. Birisi de, ne öğrendik? Rus milleti şu sırada nasıl idare olunuyor? Bu temasımızın nev'i bir keşfi temas oldu. Temasımızın bence husule getirdiği en büyük faidesi budur. Mukaddes davamızı kazanmak için temas etmek lâzım olduğuna kani idim. Bu temas Rus milletine Büyük Millet Meclisi Hükümetini tasdik ettirmiştir. Ben de diğer milletlerle de yapılacak temaslarda bu Hükümeti milliyenin hiç olmazsa gayet muvafık olarak tasdik edileceğinden eminim. Hatta Paris'te inikat eden bir mecliste Türk milletinin faziletini en biinsaf düşmanlarımızın lisanından dahi işitmiştik. Eğer biz bu Millî Hükümeti daha evvel, yani kudreti milliye, hâkimiyeti milliye daha evvel teşkil edilmiş, izhar edilmiş olsaydı belki bu ağır şeraite maruz kalmazdık ve ben diğer milletlere yapılacak temasa da hâhişkerim. Hukuku milliyemizin tasdik edileceği ümidini aslâ gaip etmiyorum. Çünkü diğer milletlerde zalimlere karşı isyan etmiş olan müstebit hükümetleri devirmiş milletler vardır. En mukaddes

prensipleri yine o millet doğurmuştur. Ben bu Rus milletiyle temas edecek olan heyete ne gibi bir talimat verilmiş olduğunu bilmiyorum. İstihsal edilen bu muahadeden istintaç ediyorum ki Kafkas milletlerini biz biraz ihmal ettik ve belki de unuttuk zannındayım. Ben ona kaniim ki Rus bolşevikliği hiçbir vakit bize böyle bir şey teklif edemezdi. Rus milletin bize karşı en büyük muaveneti maddiyesi silâh ve insan suretiyle en büyük muaveneti ve onların en kuvvetli zahiri olan şimali Kafkas, Azerbaycan ve o güzel ordunun bir kısmını biz garp cephesine getirir ve orada istihdam ederdik. Binaenaleyh ben bunların ihmal edildiğine kaniim. Ben Azerbaycanda yaşayan halkın bize irtibatını gözümle gördüm. Gerek Azerbaycanlıların olsun ve gerek şimali Kafkaslıların olsun bize rabitalarına şahit oldum ve Azerbaycanın bir kısım kuvveti de âcizlerinin maiyetinde olarak şimalî Kafkasyada harekette bulundum. Atiyen bir kudreti harbîye kesbedeceklerine tamamen şahit oldum. Şark hududumuzu temin için Rusların bize verebilecekleri, en büyük bir kuvvetti ve bununla demek istiyorum ki Rus milletinden Ermenistan hakkında böyle bir teklife maruz olan heyeti murahasamızın nasıl oluyor ki müteakabilen teklifatta bulunmadı. Muhterem arkadaşımız Yusuf Kemal Beyin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinde, ki buna muhadenet ahitnamesi diyemeyeceğim, çünkü bir maddesi vardır ki ermenilere kendi memleketimizden bir kısım arazinin verilmesini şâmindir. Efendiler bu âtiyen takip edilecek siyaset hakkında bizi tenvir etmeye kâfidir. Ermeniler hakkında Moskova Hükümetinin bu temayülü acaba nedendir?.. Acaba insanlar yalnız memaliki Osmaniyede Türkiyede mi katledilmişlerdir? En büyük katli Ruslar yapmıştır. Çerkezlerin, Dağıstan ahalisinin bilûmum müslümanların katili Ruslardır. Tekmil şark âleminin en büyük katili Ruslardır. Ben bunda insanî bir teklif görmüyorum. Bu, muhterem bir arkadaşımızın pek güzel söylediği gibi, bize doğru ileri atılmış bir adımdır ve hatta Ruslar değil mi idi ki Yunanistanın bize tasallutuna sebep oldular. Şimdi de bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar. Harpsiz bir sefer, topsuz tüfenksiz bir taarruz mahiyetindedir. Bu hakikatta yine eski büyük Rusya mefkûresini takip etmek ve bir Ermenistan vücuda getirmek, Bakü ve İran caddesini seddetmektir. Bu halde arkadaşlar bir Rus teklifi muvacehesinde değil, büyük bir meselenin muvacehesindeyiz. Şerefli bir sulh müzâkeresi bence Yusuf Kemal Bey biraderimizin bize getirdiği bu muhadenet ahitnamesini uzun uzadıya tetkike müsait değildir. Belki mukaddes ga-

yemize nasıl varacağız? Onu düşünmek, onu müzakeret etmek gayesine munhasır olarak iki söz söyleyeceğim.

Ben şerefli bir sulha vasıl olmak için asla ümidimi kesmemişimdir. Biz ne vakit ki memleketimiz dahilinde vahdeti tamamiyle temin edersek, emin olunuz ki, Avrupa efkârı umumiyesini kendimize bendedecek olursak en büyük mücahedemiz bu gayeye müteveccih olmalıdır. Heyeti Vekilemizin yaptığı gibi siyasi teşebbüslerden de fariğ olmamak lüzumuna kaniim. Yalnız bir şartla; o da vahdetimize hiçbir sebep hanel vermeme ve hiçbir vakitte tüfengimizi elimizden bırakmamak ve millî davamızdan vazgeçmemek şartıyla...

Avrupa milletleri muvacehesinde temasımız nasıl olmalıdır? Bir arkadaşımızın pek güzel söylediği veçhile, eğer hissiyata kapılmadan biz hem şerefli bir surette harp yapmış, hem de şerefli bir sulh yapmış olursak çok güzel olur. Binaenaleyh hissiyata asla kapılmamalıyız. Ben diyorum ki itilâf hükümetleri tarafından bize teklif olunan sulh muahedesi düşmanlarımızın parlamentoları tarafından bile tasdik edilmiştir. Bize o cebbar hükümetler tarafından teklif edilen bir muahedename var. Biz bu şeraitle sulh ederiz diye bir mukabil proje halinde şeref ve haysiyetimizle muvafık olarak milletlere müracaat etmeliyiz. Hiç olmazsa bu da bir keşif mahiyetinde olur. (Alkışlar) Asla silâhlarımız elimizde olarak mukaddes gayemiz için harpten bir dakika geri durmayacağız arkadaşlar.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Muhterem arkadaşlar; benden evvel söz söyleyen rüfeka meseleyi izah etti. Malûmu âlinizdir ki bizim Rusya ile temasımız, düşmanımızın düşmanı dostumdur düsturundan ileri gelmiştir. Müdafaa hissiyle doğan bu Meclisi Âli elbette sonuna kadar lâyük olduğu refah ve saadeti ve hududu millisi dahilinde istiklâlini temin edecektir. Biz bundan bir an hâli kalamayız. Bunu kongrelerde millete karşı söyledik ve misakı millî ile bu millet bu mücahedeyi idame için bizi buraya gönderdi. Bu hal karşısında çizmiş olduğumuz hududu milliden bir zerresini bile feda edemeyiz. Eğer bunu kabul edecek olursak bütün cihana karşı zaafımızı izhar etmiş olacağız. Bunu kabul etmek Meclisi Âlinin bir ferdinin hatırından bile geçmez. Yalnız Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın beyanatından ve o silsile kelâmı takip edecek olursak Ruslar bidayeten bizim murahhaslarımıza bir ehemmiyet vermemişler. Fakat murahhaslarımız idarei ke-

lâma başladığı zaman bizim kudretimizi anlamışlardır. Onlar bize daha büyük şeyler teklif edebilirlerdi. Bizim daha şiddetli görünmemize karşı yılmışlardır. Dünkü beyanatından anladığım misakı millideki hududumuzun, ilk zaman görüşüldüğü zaman parafe olarak kabul ettikleri halde murahhaslarımızın kendinde bu salâhiyeti görmeyerek merkez icra komitesine göndererek parafe ettiği halde bilâhare bir ricat göstererek böyle bir şey yapılmak istenilmiştir. Bizim murahhaslarımız da Büyük Millet Meclisinde bu hususta bir tecrübeye bulunmak istemişlerdir. Biz Ruslara bir kıymet vererek onlarla anlaşmak istediğimizi, bu hususu kesemizden ermenilere bir fedakârlık yapmayacağımızı bilmeleri lâzım gelirdi. Biz bu cidale atıldığımız vakit Rusya gibi bir müzahir hatırımıza bile gelmemişti. Bu muazzam işe girişirken milletin sinesinde kopup gelen müdafaa hissine istinat ettik efendiler. Her tarafta bir olmayarak, milletin sinesinden çıkmış ve reisimizin bir işaretiyle bu iş meydana gelmiştir. Tarihen hakları olmadığı halde bu araziye Ermenileri memnun etmek için veyahut garp amelesini memnun etmek için bizden alıp Ermenilere vermeyi hatırımızdan bile geçiremeyiz ve sonra Rusların prensibi buna muhaliftir. Ruslar diyorlar ki biz emperyalistlere karşı duruyoruz. Kendi prensiplerine taallük eden hususları nasıl asabiyet göstererek müdafaa ediyorlarsa biz de elbette kendimize taallük eden hususatta daha çok asabiyet göstermek hakkımızdır. Bizim kesemizden ermenilere fedakârlıkta bulunmak emperyalistliktir. Bu hususu kendilerine söylemek lâzımdır. Bunda ısrar etmek boşdur. Kendilerinin de bilmesi lâzım gelir ki misakı milliden zerre kadar feda edersek bu muazzam mücahedenin ihlâlinden başka bir şey olamaz. Van ve Bitlis hakkında böyle bir teklifi reddettiğimizin ve fakat esbabı mucibesini söylerken söylediğim noktai nazarların da onlara iblâğ edilmesi lâzım gelir.

HAMDİ B. (İzmit) — Muhterem arkadaşlar eyyamı hayatiyemin en elenli, en kederli günlerinden birini yaşıyorum. Çünkü bugüne kadar bendeniz naümit, meyus değil idim. Fakat az çok muzdarip olan insanlar gibi herkesten ve her fertten muavenet görmek, uzatılan herhangi bir desti muavenet ve muahedenetten istifade etmek isteyen insanlar gibi Rusya'dan bir çok şeyler ümit etmiş idim. Fakat heyhat!

Yusuf Kemal Bey braderimizin beyanatından bendeniz en mühim olmak üzere üç teklif karşısında kaldığımı görüyorum. Birincisi; Van ve Bitlis vilayetlerimizden birer miktarını Rusya'ya vermek, ikin-

cisi; misakı millî ile tayin ettiğimiz hududu millî şeklini tebdil etmek, üçüncüsü; siyasetimizi tebdil ıstırasında kaldığımız zaman haberdar etmek... Efendiler şunu arz edeyim ki gayei millisi, umdei esasıyei siyasiyesi yalnız ve yalnız istihlâsı vatan olan Büyük Millet Meclisi ve onun namına idarei umur eden Heyeti Vekile arasında mübarek eczayı vatanımızdan bir karış değil, bir avuç toprak verecek bir zatın mevcudiyetini kabul etmiyorum. Yusuf Kemal Beyefendi buyurdular ki yaptığımız muhadenet ahitnamesidir. Bendenize kalırsa bu münaferet muahedesidir. Muhadenet değil. Diyorlar ki Brestlitovsk muahedesinin bize temin ettiği menafiden bir şey kaybetmedik. Nasıl etmedik? Meselâ; elviyei selâse bize terk ve temin edilmiş iken Gürcistana veriyorlar ve öyle bir zamanda veriyorlar ki, bizimle Reisi Muhteremimize mektup gönderdikleri bir zamanda Batumu Gürcistana... Demek oluyor ki Rus Sovyet Hükûmetinin samimiyetinden bendeniz katiiyen şüphe ediyorum. Demişler ki, orada ârayı umumiyeye müracaat olunsun. Oranın halkı hangi hükûmeti arzu ediyorsa onu kabul etsinler. Halbuki Gürcülere vadettiler. Acaba bundan ne suretle rücu edecekler?

Binaenaleyh fazla vaktinizi zayi etmemek için tekrar ediyorum. Memleketimizden bir avuç toprak verecek içinizde hiçbir fert mevcut değildir. Çünkü biz vatani kurtarmak için toplandık. Vermek için değil.

EDİP B. (Batım) — Efendim bendeniz şimdiye kadar bu kürsüye çıkıp söz söylemek iktidarını kendimde görmüyor ve yalnız söylenen sözü dinliyordum. Bugün öyle mühim bir müzakere karşısında kalıyoruz ki 15 nisanda Batımda Bolşevik komitesi tarafından, Sovyet Hükûmeti komitesi tarafından belediye salonunda büyük bir miting aktedilerek bolşevik komitesi orada Batımın mukadderatı, Batımın ahalişi ellerinde olduğunu resmen ilân etmişlerdir ve Batımın hiçbir emperyalist hükûmetin parmağı olmaksızın kendi mukadderatlarını kendileri halledecekler, diye Rusya Sovyet Hükûmetinin bu kanaatte olduğunu orada alenen söylediler. Fakat maatteessüf işittiğimiz üç haziran tarihli mukavelede Batım Gürcülere terkedilmiş. Hakikatta arazi vermemek için pek ziyade kiskanç davranıyoruz. Bu hususta bu haberdan bahsetmediklerinden dolayı bu kürsüye çıkmaya mecbur oldum. Efendiler bugün Batım havalisinde 250 bin nüfusa yakın islâm ahalişi vardır. Ahalinin içinde tek bir hristiyan olmamak üzere kâmilen islâmdır. Ahisha da ekseriyetle islâmdır. Bu ahali yirmi sene Gürcü Hükûmetinin idaresinde kalırsa Batım vilâyetinde islâm var diye hatırımıza getirme-

meliyiz. Esasen bundan evvel hükûmet hiçbir alâkâda bulunmamış. Yani Batım, Ardahan, Kars hakkında bir fedakârlıkta bulunmamıştır. Evet, harpte fedakârlıkta bulundular ve çok çalıştılar. Münevver fikirli, ahaliyi ikaz edecek hiçbir münevver kimse gelmemiştir ve oradan gönderdiğimiz gençler İstanbulda tahsil görmüş ve orada kalmıştır. Bu cehaletle beraber kemali ciddiyetle her şeyi kabul ederek, bütün mevcudiyetiyle buraya merbuttur.

Van ve cenubu şarkî Kafkasta bahsolunuyor. Fakat Batımın Gürcistana verilmesini hiçbir arkadaştan işitmedim. Hamdi Bey arkadaşımız mutlak olarak vilâyatı selâseden bahsettiler. Acaba misakı millinin içinde dahil olan Batım ve Ardahanın - Ermenilerdedir, inşallah tahlis edilir - Batım ve Ardahan niçin mevzubahs olmuyor, onun da ayrı bir zamanı mı var? Zannedersem bendeniz o kadar siyasetten anlamam. Her tarafını nazarı mütalâaya almak mecburiyeti vardır. Bunun için bendeniz arzu ederim ki - burada söyleyen arkadaşlar oradan da bahis buyursunlar - çünkü biz o kanaatle bu Meclise geldik. Bu Mecliste her âzayı muhteremenin bizden daha ziyade alâkası var zanniyle buraya gelmişiz. Burada bahis buyursunlar. Fakat hiçbirisi bahsetmediler. Burada Batım hakkında emniyet bahş bir mesele bahsettiler. Memnun oldum. Fakat bugün bu muhadenet muahedenamesini reddettiğimiz zaman Batım için ne gibi bir siyaset takip edeceğiz? Bunun için de bir müzakere yapalım. Batım ve elviyei selâse için veya hususî Batım için en tehlikeli bir şey varsa milletin bir kısmı ... bulunuyorlar. Eğer Gürcülerin elinde Batım kalırsa... Yani Rusların elinde kaldı da kırk sene sonra elimize geçti. Yirmi sene sonra elimize geçse yine olur. Bu hususta nazarı dikkatinizi celbederim.

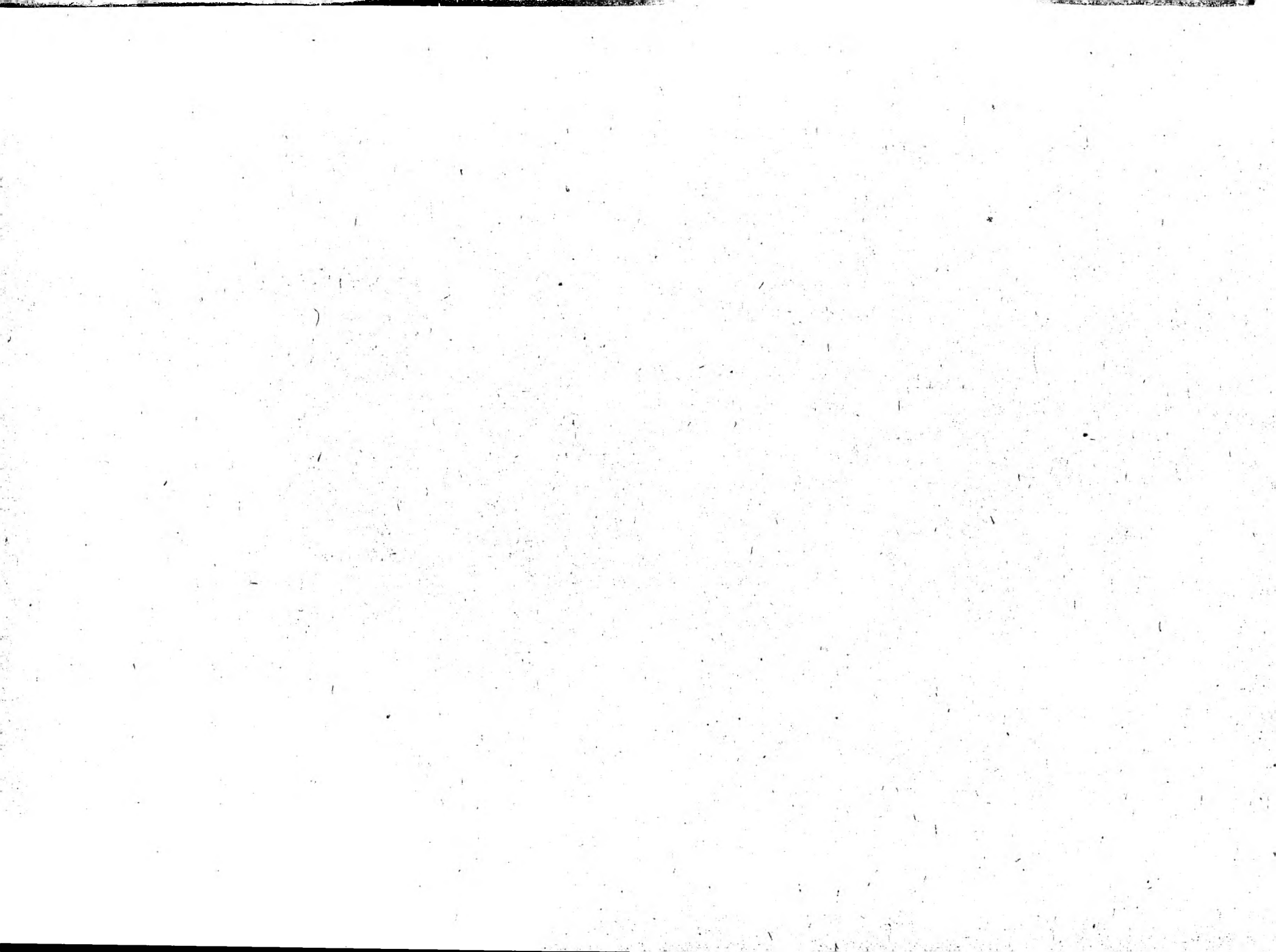
YUSUF KEMAL B. (İktisat Vekili) — Efendim, dün de arzettiğim veçhile Batım meselesini muhahaslarınız unutmadı. Batım meselesini kemali ehemmiyetle mevzubahs etti ve kendilerine Batımın Gürcistana verilmesinin yolsuz olduğunu ve o muahedenin tarihinden muahhar Büyük Millet Meclisi Ankara Hükûmetine yazılan resmî mektupta Batım arazisinde sakin ahalinin mukadderatını kendilerine terk etmek esasını Büyük Millet Meclisi kabul ettiğinden dolayı memnun olduklarını bildirdiklerini ve binaenaleyh Batım arazisindeki hakkı saltanatın esasen Rusya hükûmetince Gürcülerle aktolunan muahdeden muahhar tarihli bir vesikai resmiyede münderiç olduğunu söyledik ve bu iddiamızın mantikî olduğunu

kabul ettiler. Bize dediler; evet biz Gürcülerle böyle bir muahede yapmış isek de ileride aramızda konuşacağız. Batum meselesini... Çünkü Ruslar bekliyorlar ve diyorlar ki; ne şimdiki Ermeni, ne de şimdiki Gürcü Hükümeti kalacaktır. Biz oralara geleceğiz ve onları da komünist yapacağız. Batum şehri hakkında da sizinle görüşürüz. Onun için murahhasları Batumu unutmadı ve onun için de dün okuduğum veçhile Çiçerin mevzubahs etmiştir. Batum, Bitlis ve Van vilâyetleri hakkında ettikleri teklifin oralarda da bizim tarafımızdan kabul edileceğini ayrıca söylemiş ve Batum şehri Batum limanı hakkında ayrıca görüşeceğini söyledi. Müsaade buyurunuz. Bu münasebetle bir nokta daha; Yusuf İzzet Paşa Hazretleri Azerbaycan şimalî Kafkasyadan bahsolunmadığını söylediler. Şimalî Kafkasyadan bahsolunmamak imkânın haricinde idi. Çünkü başımızda şimalî Kafkasyalı kadar ve şimalî Kafkasya için düşünen bir zatı muhterem var. Fakat bugün burada mevzubahs olan şey son teklif hükümetin zannederim. Bu son teklif hakkındaki müşaveresidir. Yoksa umum muahedenin

münakaşası değildir ve orada görüşülen şeylerin hepsi Meclise arzedilecektir. Karar Meclisinize gelecektir. O tasdik için buraya geldiği vakit her şey söylenir. Ben bilhassa hiçbir şey söylemem. Sırf Meclise arzı malûmat edeceğim. Binaenaleyh bu cihet noksan kalmıştır. Gerek Azerbaycan meselesi, gerek şimalî Kafkas meselesi ve daha saire...

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Bir iki söz söyleyeceğim. Meclisin bu mesele hakkındaki noktai nazarı tamamiyle anlaşılmıştır. Siyaseti umumiyeyi elinde tutan ve yakından gören Heyeti Vekileden arzu ederiz ki noktai nazarını izah etmesini bekleriz. (*Müzakere kâfi sadaları*)

REİS — Şimdi efendim, mevzubahs olan mesele hakkında Heyeti Vekileniz Meclisi Âlinizin hissiyatını, noktai nazarlarını tamamen anlamıştır. Bittabi kendi mesuliyetini müdriktir. Heyeti Vekile bu daire dahilinde vazifesini ifaya devam edecektir ve bittabi neticesinden Heyeti Âliyenizi haberdar edecektir. Binaenaleyh celseyi tatil ediyorum efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	190	1. — Ordunun ilbası hakkında istizah tak-	
2. — İSTİZAH	190	ri.	190:196

Cilt : 5

87 nci in'ikat - 3 ncü celse

SEKSEN YEDİNCİ İN'İKAT

21 Teşrinievvel 1336 Perşembe

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 4.15 (Zevalden Sonra)

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli B. (Yozgat)

REİS — Efendim, celse küşat edildi.
Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksenbeşinci İn'ikat

17 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde in'ikat ile Rusya ile olan münasebatı siyasiye hakkında seksendördüncü içtimada Yusuf Kemal Beyefendi tarafından verilen izahat ve Kafkas Hükûmeti ile aktedilecek muahedeler üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra; makamı riyasetçe, Heyeti Veki-

lenin, Heyeti Umumiyenin temayülünü öğrenmiş bulunduğundan bu istikamette mesaisine devamla neticenin Meclise arz olunacağı tebliğ olundu ve hafi celseye son verildi.

Reis
Mustafa Kemal

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — *Ordunun ilbası hakkında istizah takriri.*

REİS — Celse küşat edildi; Müdafaai Milliye Vekâletinden olan istizahın müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN B. (Cebelibereket) — Efendim bendenizi Müdafaai Milliye Vekâletinden bazı hususâtı sormaya mecbur bırakan sebep, kışın takarrübü ve kendi kanununa tebaan icrayı hüküm ve şiddet edeceği tabii bulunmasına karşı silâha sarılmış ve serhade koşmuş olan efradı milletin hemen pek cüzisi istisna edilirse heyeti umumiyesinin milli elbiseleriyle çıplak bir halde bulunması ve şu suretle orduda vukua gelecek firar ve vefiyat gibi vekayiiin memleketi müdafaasız bırakacağı korkusu idi. Bu endişeler üzerine sorduğum bu suali, bir çok tetkikata ve rakamlara istinat ettirerek sordum. Evvelâ Müdafaai Milliye'nin şark, garp, Elcezire ve Adana cepheleriyle Üçüncü Kolordu kıtaatının ve Kayseri, Sivas ve Amasyada teşekkül eden fırkaların, hulâsa bütün teşkilâtı askeriyemiz dahilinde bulunan efradı askeriyenin çıplak, elbisemiz yoktur diye yaptıkları feryat; devairi

aidesinin koridorlarından bizim kulağımıza kadar aksetmiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti yalnız garp ordusunu ilbas etmeye teşebbüs etmiş ve onu da ilbas etmeye muvaffak olamamıştır. Meselâ erkam olarak arz ediyorum : Garp ordusunda yedide bir nispetinde kaput var; o da merkezde yani Eskişehirdedir. Diğer mahallâta askere beylik ve battaniye namına hiçbir şey verilmemiştir.

Hulâsa bilûmum cephele ilbas hesabının verdiği neticeye göre beşte birine elbise verilmiştir; diğerleri çıplaktır. Kaput; hiç derecesinde, verilmemiştir.

Bir ay sonra dereci hararet tahtessıfıra indikçe pörtatif ve seyrek çadırlar içerisinde ve irtifai iki bin, üç bin metre olan yerlerde veyahut hiç sığınacak yeri olmayan ovalarda kar ve buz içerisinde halinden izharı aceden evlâdı vatanın, vazifei vataniyesini yalnız karnının tokluğuyla ve bu milli elbiseler içerisinde yapabileceğini zannetmiyorum. Onun için istedim ki kış basmadan Müdafaai Milliye Vekâleti, memleketin müdafaasına ait olan bu meseleyi bir an

evvel halletsin.. Ve Vekâlet, acaba benim, yarın maazallah vukuunu zañnettiğim fenalıklardan mütevellit mesuliyeti müdrük midir? Vatan müdafaasız kaldığı zaman zuhura gelecek fenalık düşünölmüş müdür? Hangi tarihte Osmanlı ordusu intizama girmiş olacaktır? Ben bunu istizah etmişim. Bu bapta lütfen izahat verirler ve bizi tenvir ederlerse daha maruzatım da vardır. Lütfen onu da dinlersiniz.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — İhsan Bey biraderimizin sual takririnde iki nokta soruluyor : Levazımı iksaiye ne dereceye kadar tedarik edilmiştir; ne tarihe kadar asker iksa ve ilbas edilebilecektir?.. Bunun için ordunun ilbası hakkında, müsaade buyurursanız biraz malûmat vereyim.

İlbas hususunda yapılan teşebbüs; ikinci kısım Yunan taarruzundan sonra yapılan teşebbüstür. O zamana kadar Bursa bizim elimizde idi, İzmit çuha fabrikası bizim elimizde idi. Oradan bir çok, külliyetli kumaş tedarik edebiliyorduk ve Bursanın bir çok merakize kurbiyeti ve eşya celbine müsaadesi itibariyle de o tarikten eşya celp ediyorduk ve İhsan Beyin korktuğu veçhile daha haziranda, yalnız garp cephesi ordusunun değil, bütün orduların kış ihtiyacı düşünölmüş ve ona göre ihzaratta bulunulmuş ve celp edilen eşyanın bir kısmı Eskişehir ve bir kısmı da buraya kadar gelebilmiştir.

Bundan sonra maatteessüf Bursa sukut etti ve bu suhuletten mahrum olduk; çuha fabrikası malûmu âliniz olduğu veçhile zaptolundu. Bundan evvel oradan istifade ve fabrikanın bazı aksamını sökelim, başka yerde yapalım dedik, fakat ancak küçük bir fabrika yapılabilecek bir kısmı Kayseriye naklolunabildi ve ondan da henüz istifade edilemiyor.

Bu suretle birinci tertip teşebbüs, Yunan taarruzuyla akamete mahkûm olduktan sonra; büsbütün akamete mahkûm olmaksızın ikinci bir tertibe lüzum göröldü. Cepheyi dolaştığımız sırada, malûmu âliniz bir iki alay müstesna olmak üzere, askeri çıplak gördük ve heyet ile gelip burada izahat verdiğim zaman da bu elbisenin kışa kadar getirilebileceğini arzetmişim. Ağustos iptidasından itibaren bu cephedeki kıtaatın çıplak olduğunu arkadaşlarım da görmüşlerdi. Bilâhare bunların hepsi giyindi. Fakat düşman kuvvetine mukabil tabii cüzütamlar da çoğaldı ve kadroların miktarı tezyit olundu. O gün gördüğümüz ordu diyebilirim ki bugün üç misline balığ olmuştur. Gerçi İhsan Bey biraderimizin almış olduğu malûmata nazaran buradan vaki olan sev-

kiyatın sülüsünü giydirilmiş olduğuna göre sülüsü açık bulunmak lâzımdır. Fakat bendenizin yapmış olduğum tertibatı İstanbulla kıyas etmeyiniz. İstanbul gibi menabii bol olan bir yerde idare başka türüdür. Orada vapur ile sevkiyat mümkündür. Burada vapur yok; burada fabrika yok. Burada sevkiyat gayet müşküldür. Onun için verdiğim emirlere binaen garp cephesi kendi mintakasında teşebbüste bulunarak bir hayli, on bin kadar kaput ve üç bin kadar kepenek vesaire temin etmiştir. Malûmu âliniz bazı firariler vardır ki kaputlarıyla beraber kaçıyorlardı. Nitekim Kütahyada altı bin yedi yüz kaput bulunmuş ve orduya tevzi edilmiştir. Buradan da bir kısım kaput daha gönderildi. Bu suretle garp cephesinin elbise ihtiyacı az çok temin edildi. Yolda bulunan kumaşlar geldiği takdirde kıştan evvel askeri iksa edebileceğimizi ümit ediyorum. Yunan taarruzundan sonra dahilî emtiadan istifade ciheti düşünöldü. Burada evvelâ mensucat fabrikası ile bir kontrat yaptık ve Konya ile de yaptık. Fakat bilâhare Uşak sukut ettiği cihetle ondan istifade edemedik. Fakat Konyadaki kumaşları oradan ahali alarak kendileri teşkil ettikleri gönüllü kıtaata verdiler. Sonra gerek burada ve gerek Kütahyada keçeden kepeneklerden üç bin, dört bin kadar temin ve tedarik olundu. Yalnız memleketin dahilî istihsalâtının askeri ilbas edemeyeceği anlaşıldığından hariçten de eşya celbine lüzum göröldü. Zannederim Bursa sukut ettiği sıralarda konturatolar yapılmaya başlandı. Müracaat eden tüccarlara teshilât gösteriliyordu; avans da veriliyordu ve tabii onu o avansı kefile raptediyor ve her bir ihtimale karşı eşya gelmediği takdirde kefillerinden tazmin ediyorlardık. Kefaletle raptedilen bu tarzdaki tüccar eşyasının bir kısmı geldi. Bir kısmı da gelmek üzeredir. Bu eşya elbise, kaput vesairedir. Bunların bir kısmı mamul ve bir kısmı malzeme halinde geliyor ve malzeme halinde gelenler geldikçe yapılıyor. Gerek buradaki kıtaatta ve gerek cephedekilerde gördüğünüz; mamul elbisedir. Garp cephesinin ricatı üzerine hasıl olan elbise ihtiyacı, gerek Bursadan alınan elbiselerin bir kısmıyla ve gerek Karamürsel fabrikasından alınan kumaşların bir kısmıyla ve gerekse muhtelif tüccarların getirdikleri kumaşların bir kısmıyla ikmal edilmiştir.

İhsan Bey biraderimizin milli elbiseleriyle çıplak bulunduğunu bildirdiği kıtaata gelince; Uşak sukutundan sonra yeni kıtaat teşkiline lüzum göröldü. Bu kıtaatın elbise hisseleri yoktu. Mamafih peyderpey gelen elbiselerden bunlara da hisse tefrik ediyoruz. Çorum, Kayseriye ve diğer yerlere de verilmiştir;

bunu da tetkik ettim. Burada da bin beşyüz nefere yedi yüz elbise verilmiştir; yani nisfına... Meselâ bir alaya elbise veriliyor, fakat üçyüz nefer elbise giydikten sonra kaçıyor. Eğer biz elbiseyi verip de efrat da firar edecek olursa hiçbir vakitte elbise vermeye lüzum yok ve böyle firar yüzünden elbiseyi asker daima az bulabiliyor.

Sonra en mühim cephe, şark cephesidir. Şark cephesinden müteaddit defalar sorduk : İhtiyacınız nedir dedik. Orada zaten oldukça elbise var idi. Fakat bir buçuk ay evvel seferberlik yaparak harekâta geçtikleri için ihtiyaçlarını bildirdiler. Evvelce yaptığımız tertibata zammederek oraya da lâzım gelen elbise irsalâtına teşebbüs ettik.

Üçüncü Kolordu yani Samsun ve Sıvasa gelince : Bunlar da kendi teşebbüsleriyle ihtiyaçlarını tedarik etmektedirler. Tabii bu malûmat sır olarak kalacaktır ve hariçten gelen elbiseler hakkında ketumiyeti mutlaka lâzımdır. Bu hususta düşmanlar biraz malûmat alıp eğer bizim ordumuzun çıplak olduğunu öğrenirse ve hariçten elbise gelmeyecek olursa efradımız ilbas edilemez...

Adana cephesine gelince : Adana cephesi filhakika yakın zamana kadar millî bir vaziyette idi, teşkilâtı da henüz, yeni itmam edilmek üzeredir. Zabitani da pek azdı, kıtaatı da pek azdı. Yeniden yeniyer topçu teşkilâtı, makineli tüfenk teşkilâtı yapılmaktadır. Millî kuvvetler, malûmu âliniz müdafaai milliyeye cemiyetleri tarafından ilbas ve iksa olunuyordu. Bilâhare bu ilbas ve işeyi de Müdafaai Milliye deruhte ederek, teşkilâtı milliyeyi, nizamiye kıtası haline kalbetmek cihetini münafii vataniyeye daha muvafık buldu. Orada ahaliden iane olarak alınan eşya ile gerek Kayseri ve gerek Malatyadan elde edilecek olan eşyaları da o havaliye hasrettik. Gelecek olan eşyanın bir kısmı mamul olarak gönderildiği gibi bir kısmı da dahilde imal olunmaktadır.

Elcezire cephesine gelince : Bu cephenin efradı miktarı nispeten daha azdır ve onların ihtiyacatının da Malatyadan temini mümkün olduğu anlaşılmıştır.

Bazı zevat, hariçten deruhte olunan eşyanın gelmeyeceği hususunda tereddüt izhar ediyorlar. Filhakika bu eşyanın gerek İngilizlerin duyması ve gerekse herhangi bir ârizaya uğrayarak gelmemesi de varit olabilir. Bu eşyanın uzak yerlerden geldiği ve bir ârizaya uğraması ihtimalâtı düşünülerek bu hususta azamî çarelere teşebbüs olunmuştur.

Memleketin dahilindeki fabrikalar da kâmilan askere hasredilmiş ve asker namına işliyorlar. Bun-

dan başka büyük ticarethanelerde mevcut ve askere yarar kumaşlar da ciheti askeriye namına isteniliyor. Maatteessüf bir çok kumaşlar da ince olduğundan askere yaramamaktadır ve yapılan tahkikata nazaran bunlardan askere kaput olamaz. Bilhassa biz kalın keçe ve vücudu sıcak tutacak malzeme arıyoruz ki bu suretle mümkün olduğu kadar asker ısınsın ve ahvali sıhhiyesini muhafaza edelim.

Firar eden elbiseli askerin çok olduğundan bahsolunuyor. Evet; elbise giydirmiş olduğumuz askerlerin firarı bizim ilbas hususundaki tertibatımızı alt üst ediyor ve bu tarzda bir hal, diyebilirim ki, bir hastalık haline gelmiştir. Melbusat giydirdiğimiz efrat kaçıyor diyoruz ve demek ki firarın çokluğu elbise ihtiyacını daima tezyit ediyor ve elbiseye olan lüzum da gayri münkerdir. Esasen elbisenin göstereceği inzibat ve intizam evvel emirde ahvali sıhhiyeyi temindir.

İkinci derece de firarı menedebilir. Binaenaleyh bu noktai nazardan ahvali sıhhiyeyi temin etmek ve hem de ihtiyatlı bulunmak üzere mümkün olduğu kadar ambarlara fazla elbise ithar ile hiç çıplak asker bulundurmuyacak derecede tertibat yapılmıştır. Benim ümidim bu merkezdedir.

Üçüncü bir nokta kalıyor, malûmu âliniz garp cephesini biz düşündük ve bu cephe en mühim bir cephe dir : Düşmanlar oradan geliyor, ifsadat oralarda oluyor. Biz bu cepheyi kuvvetli tutar isek ve ne kadar oraya ehemmiyet verir isek memleketimiz de o kadar mahfuz kalır.

Şark cephesine Adana, Elcezire ve Samsuna gelince; oralar daha mutedil olduğu için üçüncü derecede oralar düşünülmüşlerdir.

Bilhassa bu iklimlerin ihtiyacı bir ay sonra şiddetlenir. Şunu da arz edeyim ki; biz ordumuzu ikinci defa giydirmiş oluyoruz ve bendeniz bütün cepheleleri gezdim pek cüz'î elbisesiz var idi; ekserisi giydirilmiş idi. Fakat Yunan taarruzundan sonra askerin bir kısmı inhilâl etti ve hemen yeniden bir ordu teşkili lâzım geldi ve bu suretle ikinci bir ilbas tertibatı yaptık ve yakın zamanda yeniden ilbas edeceğimiz ve bütün askeri giydirmeye de çalışıyoruz... (Mizakere kâfidir sadaları)

İSMAIL SUPHİ B. (Burdur) — Efendiler; istizahtan maksat hiçbir zaman benim şahsî hürmetim olan ve Heyeti Celilenizin ekseriyetinin de hürmetini hissettiğim Fevzi Paşa Hazretlerinin şahsiyeti değildir. Maksat; müdafaai vatana taallük eden ve burada sebebi içtimamızın en mühimi olan bir mesele

üzerindedir. Onun için bu mesele mütedair dertlerimizi dökelim. Meselâ bendeniz bazı şeyleri yakından biliyorum, bazı şeylere şahit oldum, işittim. Bugün ordumuzun ve bilhassa garp cephesinde bulunanların nisfina yakın miktarının elbiseye ihtiyacı vardır. Biliyorsunuz ki o havali vasatı olarak sekiz dokuz yüz ve bin metre irtifaındadır ve nihayet on on beş gün sonra oralara kar düğmeye başlar ve yine biliyorsunuz ki hükümeti milliye teşekkül edeli altı yedi ay oluyor. Bu müddetin iki üç ayını iptidaî bir teşekkülün zarurî tertibatına sayacak olursak şimdiye kadar zannediyorum ki yapılacak şeylerin bir çoğu yapılmamıştır. Paşa Hazretleri dediler ki : Elbiseli asker de firar ediyor; elbisesiz asker de firar ediyor. Halbuki firarın esbabı adidesi vardır. Elbisesizlik mazeretini biz kendimiz firarilere atfetmemeliyiz. Şimdiye kadar kaç aydır niçin bu elbiseleri tedarik ettirmediler? Efendiler, bendeniz biliyorum ki Müdafaa-i Milliye de mübayaa işlerinde yanlış hareketler oluyor. Bilirsiniz ki bu memleketi müdafaa için çalışıyoruz ve gayemiz memlekette düşmanı atmaktır.

Bugün memlekette beş kuruş eksigine, üç kuruş fazlasına demeyerek, çok miktarda mübayaat yapılsa idi fena mı olurdu?..

Bendenizce ötedenberi bir kaide vardır : Mesuliyetten korkmamak. Büyük bir hata ile mesuliyetten korkarak iş görememek bazı adamları tereddüde düşürüyor. Aman nasıl edeyim; üzümün çöpü var, armudun sapı var diye düşünülürse iş görülmez. Evet mübayaat komisyonu riyasetinde namuslu bir adam olabilir ve o zat hüsnüniyet sahibi olabilir. Fakat bu işler; muamelâtı ticariyedir ve iltizamı sürat lâzımdır. Silâh, top, cephaneye tenâni, havadan erzak, elbise vesaire hep para sayesinde mümkün olabilir ve millîet de bunu veriyor ve biz de burada tüccarımızın şiddetle aleyhinde bulunan kararlarımızı kabul ediyorduk. Bursa müdafaasında ordu dağıldı ve oradaki askerinin hepsi giydirilmişti. Onun için yeniden elbisesizlik husule geldi ve Bursa müdafaası Akhisar Alaşehir cephesinin sukutu gibi de değildi ve zira onların ekserisi kuvayı milliye efradı ile tutulan cephelelerdi.

Giyinmiş olan bir askerinin ruhunu hepimiz biliriz. Bilhassa askerlikte sırtı pek olan bir adam; başka türlü hareket eder ve askerlikte üniformaya ehemmiyetin esbabı ruhiyesi muhtacı izah değildir. İyi giyinen bir asker elbette başka türlü hareket eder. Binaenaleyh tekrar arz ediyorum : Kaç aydan beri bu işi tehhür etmiştir. Yalnız hüsnüniyetle bu iş

yürümez. Bu işin başına erbabı vukufu getirmek lâzımdır. Meselâ Paşa Hazretleri dediler ki; teşrinisanimden evvel ordu giyinemeyecektir. Bu teşrinisani avahiri de; kâğıt üzerindedir. Halbuki teşrinievvel nihayetinde kış geliyor. Binaenaleyh efendiler bu meseleyi iyice ve etraflıca tetkik etmeli. İstizahtan maksat ne Fevzi Paşa Hazretlerine tarizdir, ne de başka bir şeydir. Maksat; vukua gelen hataların tashihi çarelerine bakmaktır. Onun için efendiler bendeniz bir takrir veriyorum ve teklif ediyorum : İçimizden üç dört tane erbabı ihtisas seçip Müdafaa-i Milliyeye gönderilsin ve bu iş murakabe edilsin. O zaman iş süratle yürür; meselâ bir misal arz edeyim : Bir tüccara deniyor ki bana memaliki ecnebiyeden şunu şunu ve şunu getireceksiniz : Size yüzde üç komisyon...

Halbuki efendiler, bugün hali harp zail olmamıştır ve böyle bir adam, getireceği mal üzerinden bilcümle masrafı karşılığı olmak üzere yüzde üç komisyon alarak bu işi yapamaz ve bu tarzda bir muamele yapan adam eski memur zihniyetiyle hareket etmiştir ve sen bunun içinden çal demektir. Yüzde üç komisyon ile bu iş gayri kabili husuldür. Onun için istirham ediyorum; teklifim kabul buyurulsun.

FEVZİ PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Kozan) — İsmail Suphi Beyefendinin şahsı acizaneme karşı olan teveccühüne bilhassa teşekkür ederim. Milletinin selâmeti için buraya toplandığımız cihetle şüphesiz kemali samimiyetle görüşmek ahası âmalimizdir ve şüphesiz Heyeti Âliyenizden ne gibi irşadat vaki olursa maaşşükran semîna ve eta'na... Bir kere garp cephesinde askerinin sülüs olarak ilbas edilmiş olduğunu söylediler. Bendeniz ise mesmuat üzerine söylemiyorum, meşhudat üzerine söylüyorum. Cephedeki askerinin hepsi giyili idi. Yalnız buradan giden bir kaç bin ikmal neferi elbisesizdi. Onlara da peyderpey elbise giydirilmektedir.

Karamürselden alınan kumaşla Bursadan getirdiğimiz iki üç bin kaput pek cüz'idir buyuruyorlar ve filhakika buradan gönderilen kaput beş bindir ve bitabi bu pek cüzidir ve siz emin olunuz ki benim malûmatım, tahtı idaremede bulunan levazımın malûmatından çok fazladır. Elbiseler ne için defaten alınmadı diyorlar, ki buna imkânı maddî yoktu. Sonra mesuliyeti vahimeden bahis buyurdular : Filhakika namuslu adamlar harbi umumideki hanı yağmadan dolayı işlerinde o kadar korkuyorlar ve o kadar namuslarını emin bulundurmamak istiyorlardı.

Harbi umumideki irtişa, irtikâp ve ihtikârdan müşteki iken ve içimizde bir iki namuslu adam yetişmiş

iken bunları da mesul etmek doğru olmadığı kanaatindeyim. Ben şunu da arz edeyim ki : Harbi umumi-deki levazım reisleri kadar - isimlerini söylemeyeceğim - cesur değilim maatteessüf.

Bizim Hükümetimiz öyle arkasını Almanya da yayarak bol bol altınlar ve yüz binlerce, milyonlarca paralar sarfeden bir Hükümet gibi zengin değildir ve onun için ben sarfiyatta; parayı verirken kendi kesmeden çıkmışçasına dikkatle veriyorum. Mamafih emin olunuz ki orduyu çıplak bırakmak vahimesi benim uykumu kaçırır, bakın Heyeti Âliyenizin huzurunda nasıl imtihan oluyorum. Ben maiyetimi daima iş görmeye icbar ediyorum. Şimdi de aman ne yapınız yapınız pamuklu mintan tedarik ediniz, dedim. Bendeniz masraf hususunda da iki şey düşünüyorum; tasvip buyurulursa onu tatbik edeceğim. Meselâ ben dışarıdan bir kaputu beş liraya alıyorum, dahilde on bir liraya çıkıyor. Fakat ben yine dahilden alıyorum : Para memlekette kalsın diye.

Bu suretle memlekette sanayi de ilerler. Fakat evvel emirde ben Müdafaai Milliye Vekili sıfatıyla emniyetli bir surette malı elde etmek ve milletin bir ferdi sıfatıyla de iktisadiyatı yükseltmek isterim... Arzettiğim gibi hariçten bir kaputu beş liraya alıyoruz, dahilde on bir liraya. Hariçten beş liraya alınıyor ama ona gümrük verilecek nakliye masarifi verilecek vesaire. Biz dahilden on bir liraya alıyoruz, tabii bu iş dahilde böyle tezayüt ettikçe fiyat da iner ve bu suretle para da memlekette kalır. Yoksa hariçten ucuz geliyor diye memlekette bir şey almalı mı? (Yok yok sadaları)

Son bir şey var, onu da arz edeyim : Demin kuvayı milliyeden bahsetmiştim, Bursadaki fırka tamamen nizamiye fırkası idi. Sonra (61) nci fırka nizamiye idi. (23) ncü fırka nizamiye idi. (53) ncü fırka nizamiye idi ve bunlar nısf tertip seferberiyeye alınmış kuvayı muntazama idi.

Sonra efendiler yüzde üç komisyondan bahsedildi; onu da tahkik ettim. Filhakika yüzde üç komisyonla nasıl eşya getirilebileceğini öğrendim. Meselâ, bir tüccar çıkıyor; bendeniz evvelâ münferit fiyat üzerinden elbise istiyorum. Bir elbise beş lira, bir kaput beş lira vesaire. Bu veçhile on lira veyahut on beş lira üzerinden bir kat elbise getirtiyorum. Tüccar diyor ki bize suhulet ve sürat gösteriniz, fatura mucibince yüzde on ticaret veriniz biz size getirelim... Bu suretle muamele yapılırken...

BİR MEBUS — Ez gayri masraf yüzde on mu?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Evet efendim; sonra biri çıktı ben yüzde dokuza getiririm, diğeri çıktı

yüzde sekize, yüzde yedi, yüzde beşe, yüzde üçe te-nezzül etti.

BİR MEBUS — Avans da verildi mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Verildi efendim.

Sonra bunlar gayet çürük mallar getirebilir diyerek yanlarına memur kattık, gönderdik. Memurlar gidip bakacaklar işimize yaramazsa almayacaklar ve kendi paramızla gidip kendileri alıp geleceklerdir. Ve ben arkadaşlarımdan memnunum ve vicdanen çalışıyorlar. (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Üç tane taktır var.

VEHİ B. (Karesi) — Meclisin sıfatı hem icrai ve kem de teşriidir. Bu gibi mesail üzerinde müzakere cereyan ederken kâfi kâfi diye söz söylemek doğru değildir. Belki benim de memleketin menfaatine müteallik ve memleketin kurtulması için düşündüklerim var, burada söylemez isem nerede söyleyeyim?

REİS — Kifayet taktirleri dört tanedir. Reye vaz edeyim. Heyeti Celile kabul etmezse müzakere devam eder.

HAMDİ B. (İzmit) — Reis Bey kısa bir şey söyleyeceğim.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Efendim gerek Müdafaai Milliye Vekili ve gerekse maiyeti, kendilerine mevdu olan emanetullahı yani askerin ilbası hususunu; taahhüt etmişler yapacaklarını söylüyorlar ve yapacaklardır ve kemalî şükranla arz ederim ki eski hırsızlıklar yoktur. Yalnız bugünkü komisyon reisi gayet batı bir adamdır ve bunu dürtmek lâzımdır. (Hay Allah razı olsun sadaları)

REİS — Efendim, muhavere olmasın.

HACI ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bazıları buyuruyorlar ki bütün cephelelerdeki asker çıplaktır. Ben diğer cepheleleri bilmiyorum. Fakat yakın zamanda bütün garp ordusunun kıtaatını gördüm; asker kâmilen kaputludur ve kaput olmayan yerlerde askere kepenek yaptırılıp giydirilmiştir.

Bittabi İhsan Beyefendi burada oturdukları halde o hakikatı göremiyorlar. Sonra efendim İsmail Suphi Beyefendi bir taktir verdiler : Meclisten bir kaç âza intihap edelim, mübayaa işlerini kontrol etsinler diyor. Rica ederim kendi aramızdan intihap ettiğimiz bir vekilin umurunu murakabe etmek o vekilin izzetinefsini kırmak değil de nedir?.. Bu tekli fi ben reddediyorum. Binaenaleyh Heyeti muhteremeden rica ederim; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine emniyet ve itimadımız tamamdır. Yine itimadımızı beyan edelim ve vazifelerine devam etmelerini kendilerinden temenni edelim.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine bütün arkadaşlarım gibi bendenizin de fevkalâde hürmetim vardır; söyleyeceğim sözler kendilerini tenkit değildir. Yalnız haricen muttali olduğum bir mesele hakkında sual sormak istiyorum : Elbise ve kumaş tedariki hususundaki müşkülâtta bahsedildi. Bendenizin haber aldığıma nazaran bundan çok zaman evvel Antalyada bir adam; harp sigortası da dahil olduğu halde; yüzde yirmi komisyonculukla kumaş teklif etmiş... Bu neden kabul edilmemiş bilmiyorum. İhtimal ki bu mesele doğru değildir. Ben de sıhhatine tamamen kail değilim. Fakat haricen kıylükali mucip olan bu mesele, arzu ediyorum ki inkişaf etsin. Biz de tenevvür edelim : Müdafai Milliye Vekâletini de böyle bir suinietten teberri eyleyelim. Hakikaten böyle bir teklif doğru mudur? Teklif olmuş ve reddedilmiş ise ne gibi esbaba mebnidir?

Bir de Karamürsel fabrikası gibi müessesattan istifade etmek mümkündür. Hatta ciheti askeriyece evvelce bir çok kumaş mübayaa olunmuştu. Bir kısmının parası da verilmiş idi. Bilâhare kuvayi milliye ve nizamiye namına Bursa ve Karamürselden alınan iki milyon kuruş kıymetindeki kumaşların bedeli verilmediğinden zannederim ki o adam bir daha bir şey vermek istememiş. Bunun hakkında Maliye Vekili Beyefendi gayet fena bir şey yapmışlardır. Dediler ki; Bursa valisinin Bursa kumandanının vaziyet ettiği hakkındaki verdikleri emir eşkiyanın bir nehbü garet mahiyetindedir. Binaenaleyh vali vekiline müracaat etsinler, Kumandana müracaat etsinler paralarını alsınlar. Halbuki hiçbir zaman hiçbir müessese hiçbir valiye veya kumandana bir metre kumaş vermez. Bu adamın parası verilmediği gibi zannederim müstahdeminin de paraları verilmedi ve fabrikaları kapandı.

Sonra Karamürsel fabrikasından ne için istifadeye şitap edilmemiştir? Lütfen bu hususta da bizi tenvir buyursunlar.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim; bendeniz ne şu mukaveleye girilmiş ve ne de şöyle yapılmış bundan bahsedecek değilim. Paşa Hazretleri inşaallah muvafak olur ve askeri teçhiz ederler. Bendeniz de hatırıma gelen bazı şeyleri nazarı dikkatlerine arzedeceğim : Meselâ başlık meselesi... Kış önümüzde, şiddetle hükmünü icra edecek olursa askerlerin sırtındaki kaputlar başlıklı değil. Halbuki bu memlekette bir çok başlıklar örüyorlar. Mümkün olursa bunlardan birer tane başlarına alabilirler. Bu teferruatın bir şeydir fakat arz ediyorum.

Sonra askerin sırtındaki kaputları biz vaktiyle kendi mıntakamızda iki buçuk liraya kadar temin ediyorduk. Amerikalılar yüz bin kat elbiseden elli bin katını İstanbulda on liraya şuna buna satmışlar; ikişer buçuk, üçer liraya da kaputlarını... Biz bunlardan on bin kadarını tedarik edebilmiştik... Belki bunlardan daha tedarik edilebilir.

Sonra kurban bayramı geçti. Kurban derilerinden ne kadar istifade edilmiştir? Askere verilecek olan etlerin derisinden de istifade edilerek bu derilerden kaput yapılamaz mı?

Bir de firardan bahsolundu, elbiselerini giyen firar ediyor denildi ve bu mesele de defaatla mevzubahs oldu. Acaba bunun sebebi nedir? Bunun başlıca sebebi; bendeniz zannederim ki; zengin çocuklarının soba başında, fıkara çocuklarının dağ başında kalmasıdır. Binaenaleyh ahzı asker kalemlerinde ve ev kapılarında emirber diye alıkonulan zadekân evlâdı, benimle beraber dağa çıkmaz ve düşman karşısında yaşamazsa; askeri cephede durdurmak mümkün değildir.

Sonra efendiler, cephelerin ehemmiyetinden bahsedildi : Ben de kanaatimi söyleyeceğim. Bütün kuvvet ve kudretimizi; hatta İstanbulu da mühmel bırakarak; doğrudan doğruya İzmiri kurtarmaya sarfetmeliyiz ve olanca kudret ve kuvvetimizle garp cephesine sarılmamız ve o cephede dünyanın en bayağı bir milleti olan bir düşmana karşı, dünyanın en büyük milleti olan Türk milletinin fedakârlık ve kahramanlığını göstermeli ve oralar hakkında her gün acı aldığımız malûmata bu suretle nihayet vermeliyiz...

Bu işi bitirdiğimiz gün Mecis vazifesini yapmış ve bu millet de kurtulmuştur. Bilhassa Paşa Hazretlerinden istirahat ederim : Şimdiye kadar yaptıkları gibi bütün ehemmiyeti birinci derecede garp cephesine versinler ve oradaki orduyu muntazam bir hale getirerek Yunan kelbine de terbiyesini artık versinler... Bendenizin maruzatım da bu kadardır.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Cevap vereyim : Efendim Hamdi Bey Karamürselden alınan eşyanın bir kısmının nizamiyece ve bir kısmının kuvayi milliyece alındığını ve parasının verilmediğini buyurdular... Biz nizamiye fırkasından sorduk : Evet on üç bin metre kumaş aldık dediler. Fiyatını takdir ettik ve parasını gönderdik. Üst tarafını kuvayi milliye almış; kim almış kim vermiş kuvayi milliye... O zaman kuvayi milliye Bursada Vali bulunan Hacim Beyin kumandasında bulunuyor idi ve o zaman bir intizamı umumî cari değildi. Herkes önüne gelen kuv-

veti gönderiyordu. Binaenaleyh kuvayi milliyenin böyle bir kumaş alıp almadığı da muayyen değil. Aldıkları muayyen olsa ona da bir çare bulunur. Bize, ni-zamiye kıtaatı namına müracaat vaki olmuştur.

Sonra Vehbi Bey başlıktan bahis buyurdular. Bize başlık için şark cephesinden bir nümune geldi ve o nümuneyi kabul ettik. O başlık, yaz zamanında askerlerde görüğünüz şekilde bir başlıktır. Fakat kış olduğu vakit onların kapalı olan parçasını boyun altından döğmeler ve kulaklar mahfuz kalır.

BASRİ B. (Karesi) — Efendim yalnız bu başlıkların müslümanlara yaptırılması arzu olunur.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim gayet nazik bir meseleye temas ettiniz. Fakat bu mesele memleketin ihtiyacı sınısai meselesidir. Ankarada bir milli mensucat şirketi var. Yevmiye iki yüz arşın kumaş yapıyor. Onlara iki bin arşın yapın da sizden alalım dedik. Bize ne deseler beğenirsiniz : Bunları yapan ermeni kadınlarıdır, ne yapalım efendiler biz bunu yapamayız.

Sonra efendim, kürklü yağmurluk meselesi. Bunun için malûmu âliniz bütün derileri aldık, kürklü yağmurluk yaptırıyoruz ve hatta bin kadar da yaptırıp tevzi edildi. Bunu da gerilerde nöbetçilere vermek üzere yaptırıyoruz.

Sonra efendim zengin evlâtlarının geride kalması için de bir çok evamir vardır. Böyle gerilerde kalmış, verilen emirleri dinlememiş kim varsa istiklâl mahkemeleri müsebbiplerini meydana çıkarır ve tecziye eder, bu mesele de hallolunur.

Firar meselesinde de bendeniz esbabı adide görüyorum. Bir kere firar meselesi bir zaafı ruh meselesidir. Bir millet varlığını müdafaaya yüreğinden azmetmezse firarın en birinci sebebi odur. Bendeniz Rumelide bulunduğum vakitlerde Karadağlılar çıplak, aç, sefil iki yüz sene bizim yüz binlerce ordumuzla uğraşmışlardır. Bunun için millet, müdafaayı yüreğinden azmederek yapmazsa firarın başlıca sebebi odur. Onun için hepimizin vazifesi en adi bir köylü kulübesindeki insana kadar, bu tarzda düşünerek azimle hareket ettir.

İSMAİL SUPHİ B. — Betaetle gittiği söylenen mübayaat meselesini tesri için ne tasavvur buyuruyorsunuz, ne düşünüyorsunuz?..

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bu işle kendim bizzat meşgul olacağım... Ben de heyetinizden bir âza değil miyim, ben de onun için çalışıyorum.

REİS — Müzakerenin kifayetini ve Şükrü Beyin takriri veçhile verilen izahatı kâfi görerek ruznamei müzakerata geçilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

(Dosyada bulunan takrirler)

Makamı Celili Riyasete

İzahat, müzakerat kâfidir. Müzakereye nihayet verilmesini teklif ederim. 21 Teşrinisani 1336

Yozgat Mebusu
Feyyaz Âli

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Müzakere kâfidir. Verilen izahat kâfi görülerek beyanı itimatla ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim. 21 Teşrinisani 1336

Karahisarı Sahip
Mehmet Şükrü

Nazargâhı Atufilerine

Efendim; söz uzadı sanıyorum. Bununla beraber müsaade buyurulursa oraların tarihi hakkında kısaca bir izahat bulunayım.

İrade efendimizindir.

Kütahya
Besim Atalay

Riyaseti Celileye

Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin verdiği izahat kâfidir. Müzakeratın kifayetini teklif ederiz.

Bolu Ayıntap Saruhan
Tunalı Hilmi Kılıç Ali İbrahim Süreyya
Makamı Riyasete

İzahatın kifayeti ile ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

Hakkâri
Mazhar Müfit

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine

Levazımı askeriye mübayaatının bataet ile cereyanı anlaşılmasına binaen vatanın emri müdafaasına ait bulunan mezkûr mübayaatı ticari usul dairesinde süratle ifa etmek üzere Büyük Millet Meclisi azasından ve tüccardan mütehasıs üç zatın intihabı ile Müdafaai Milliye mübayaat komisyonu nezdine berayı murakabe memur edilmelerini teklif ederim. 21 Teşrinievvel 1336

Burdur Mebusu
İsmail Suphi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa	Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	198	ye Vekilinin cevabı ve Konya Mebusları Musa
2. — SUALLER VE CEVAPLAR	198	Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfe-
1. — Karahisar Mebusu Şükrü Beyin; Konya isyanı hakkında sual takriri ve Dahili-		kası hakkında Divanı Harp kararı. 198:209

Cilt : 5

88 nci in'ikat - 2 nci celseler

SEKSEN SEKİZİNCİ İN'İKAT

23 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılış Saati : 2.50

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; hafi celseyi açıyorum.
Şimdi zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksenyedinci İn'ikat

21 Teşrinievvel 1336 Perşembe

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde saat 4.12'de in'ikat ederek; ordunun ilbası ile alâkalı mev-

zularda cereyan eden müzakerelerden sonra, verilen izahat kâfi görülerek hafi celseye son verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — *Karahisar Mebusu Şükrü Beyin; Konya isyanı hakkında sual takriri ve Dahiliye Vekilinin cevabı.*

REİS — Konya ahvali hakkında Dahiliye Vekili bazı izahatta bulunacak. Bugün Karahisar Mebusu Şükrü Beyin verdiği sual takriri ile de bu mesele alâkadar zannediyorum. Buyurunuz Adnan Beyefendi!

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Son defa Konya hakkında malûmat verdiğim sırada henüz sureti resmiye de malûmat almamış idim. Bozkırın usat elinden tahlis edildiği ve oldukça bir mukavemetten sonra kuvvetlerimiz tarafından işgal edildiğini haber aldık. Hiçbir tarafında usattan eser kalmamış oluyor. Ufak tefek ötede beride bizim kuvvetlerimiz önünden perişan bir halde firar eden usatın küçük çetelerine tesadüf ediliyor ve bunlar da kuvvetlerimiz tarafından tenkile devam ediliyor. Bu isyan mıntakasına dahil olmak üzere bir miktar da Antalya livasına doğru geçmiş olduğunu arzetmiştim. Şimdi de gerek cenuptan gelen, gerek şimalden gönderilen kuvvetlerin bugün akşama doğru Akseki meselesini de hitama erdireceği memuldür. Şimdi efendim,

Konyada vukua gelen vak'anın tahkikatına memur olanlar tarafından, malûmu âliniz olduğu üzere, bir çokları hakkında hüküm sadır olmuş ve hükümleri icra edilmiştir. Hiyaneti Harbiye kanununa tevfikan verilen bu hükümler tamamen yerinde askerî kumandanlığı tarafından icra edildi. Tahkikat neticesinde - maatteessüf arzediyorum - Meclisi Âliniz âzasından iki zata da hüküm sadır olmuştur. Bunun için şimdi muhterem Şükrü Beyefendinin bir takrirleri varmış arzu buyurursanız evvelâ takrir okunsun.

REİS — Takrir, celse pazartesiyeye bırakıldığı için kaleme verilmişti.

ADNAN B. (Devamla) — Bu halde takrir gelinceye kadar benzeniz devam ediyorum.

VEHBI B. (Karasi) — Meselei isyanıyeye dair benzenizin bazı maruzatım vardır. Burada Konya vilâyetinden gelmiş ve cephenin fedakârlığına ait telgraflar okunduktan üç, dört gün sonra bir sabah kalktık ki Konyada büyük bir isyan olmuş ve isyan gittikçe tevessü etmiş, üç gün evvel burada fedakârlığı alkışlanan halkın üç gün sonra vahşet derecesinde cinayetler ika ettiğini haber aldım. Gittikçe de

tavazzuh eden hale nazaran yapılan vahşet kurunu vustadakini bile geçmiştir. Kurunu vustada bu derece vahşet ika edilmemiştir. İnsan dinlerken tüyleri ürperiyor ve fazla dinlemekten âsabu müteessir oluyor ve tahammül edemiyor. Neuzubillah o kadar feci ve zalimane yapılmış harekettir. Bizim burada Dahiliye Vekâletinden işittiğimiz daima isyanın emaratından, eşkâlinden, harekâtından bâhis olan cihetleridir. Asiler şöyle yaptılar, biz böyle yaptık. Filân yeri tuttuk, filân şeyi yaptık, diyorlar. Biz esbap ve avamil nedir, bu adamlara bu kadar vahşiyane, bu kadar caniyane bir hareket tavsiye edilmiştir. Bunların bir daha teker-rür etmemesi için menedilmiş midir? İkincisi, gazetelerle beyanname neşrediliyor. Asilerin filân güne kadar silâhları teslim etmesi, şayet teslim olunmazsa - pek hatırımda kalmadı o ciheti, Dahiliye Vekâletinden öğrenmek lâzım gelir - aileleri tağrip, evleri tahrip edilecektir. Efendiler, bir de maatteessüf orada dinliyorlar. Yarın oradaki İstanbul Hükümeti bir beyanname neşreder de Ankaraya giden mebuslar ya buraya gelecekler, yahut ailelerini tağrip ve hanelerini tahrip edeceğiz derse; hiçbir sun'u kabahati olmayan çoluk çocuğun ceza çekmelerinden ise ben, kendim gider İstanbul hükümetine teslim olurum. Bilâ sun ve bilâ taksir bir kadın ceza görmesin. Bunu benim vicdanım kaldırmaz. Bu ciheti de hükümetten sormak istiyorum ki vebale iştirak etmemiş olan kadınlar hakkında bu ceza tatbik edilmiş midir ve ediliyor mu?

ABİDİN B. (Lâzistan) — Muhterem Heyeti Muhtereme, biz ittifak, ittihat etmek istiyorsak nitekim bunun için buraya toplandık. İslâmiyeti burada temsil ediyoruz. Binaenaleyh buraya gelip te burada iyi dersler ve iyi arkadaşlar görmeliyiz. Gördükten sonra ötede beride müzevirlik yapmak, edepsizlik yapmak namussuzluktur. Her kim olursa olsun bilâ kaydü şart idam edilmelidir. Böyle müzevirlerin bana evlâdı da hiç lâzım değil. Vallahi lâzım değil; billâhi lâzım değil!..

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Kötü bir babadan iyi bir evlât olabilir.

ABİDİN B. (Devamla) — Efendiler paydar olmaklık ittihad vabestedir. Bir ümmet yani ümmeti Muhammet ittihat etmeli ki ümmeti Muhammet paydar olsun, eğerçi ümmet ittihaz etmez ise tabii bizim dinimiz de, imanımız da ezilir ve biz bundan dolayı tamamen müttehem oluruz. Çünkü dinimizin, imanımızın, memleketimizin vikayesi için buraya toplandık. Riyasetten her yerden işittiğimiz bu sözleri müzevirliğe tahvil ederek sivrilme istensin inşaallah ben

de sivrilirim dersek işte Allah belânı verir ve verecektir. İlk içtimalarda, iyi hatırımdadır ki, pek iyi bildiğim bir arkadaşımız burada kalktılar dediler ki : Padişahın iradesi varsa ve bilmem ne varsa biz oturuyoruz da bir kere o biçare ne kendi memleketini ne de padişahını biliyor ne haldedir? Fakat sonradan hamden sümme hamd kanaat getirdi, iman etti ki bu adam esirdir ve hukuku saltanatından iskat edilmiştir. Ben de bununla beraber bütün arkadaşlarımla çalışacağım. Bazı efendiler hazeratı sallana sallana geldi ve riyasetten dinledikleri sözleri reisi muhteremin yanına giderek müzevirliğe başladılar. Herhalde memleketimizde müzevirlik yapanlar cezasını görmelidir. Ve bilâkaydüşart görmelidir. Görmezse emin olunuz biz ıslah olmayız, bugün Hindistanda vesair ecnebi memalikte bulunan İslâmlar kelime-i şehadeti diyemiyorlar, biz onlara dedirtmek için iptida vatanın tahlisi için o reis ilk evvelâ vatanın istirdadı ve vatanın tahlisi için başlı başına kimsesi olmayarak isyan etmiş meydana çıkmışız. Biz onunla beraber pervane gibi yanmalıyız. Yanmazsak mahvoluruz.

İSMAİL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Konya meselesi hakkında bazı muttali olduğum ahvali arzedeceğim. Maalesef kısmı azamı isyana iştirak etmiş ve kısmı azamı iğfal edilmiş. Bunun tabii başlıca âmil ve müsebbiplerini aramak zamanındayız. Fakat biz de, bunda biraz alâkadar görünüyoruz. Konya teşkilâtı mülkiyesi iyi gitmemiş efendiler. Teşkilâtı mülkiyeyi yeniden ıslah etmek lâzım imiş. Nasılsa oldu bir şey. Bu isyan teskin edildi zannedilmesin. Yapılan idamlar muhik olmakla beraber Konyada bundan sonra isyan zuhur etmez denilemez. Buna karşı bendeniz kendi fikrimce gördüğüm tedabiri arzedeğim. Konya bir vilâyet halinde bu teşkilât ile her zaman idare edilirse, oraya sokulan ateşi isyanı tecdit etmek demek olur. Konyanın teşkilâtı mülkiyesi bir an evvel değiştirilmelidir. Konya üç müstakil liva halinde idare olunmak icap ediyor. Birincisi nefsi Konya. Müstakil liva halinde kaza teşkilâtını çoğaltmak. Biz nevahi teşkilâtına germiyet vermeliyiz. Nevahi teşkilâtı nazariyesine göre kaza çoğaltılmalıdır. En çok isyan zuhur eden yerler, âsilerin çoğalmasını temin eden yerler hükümetten uzak olan yerlerdir. Akdemce buyuruldu ki Dahiliye Vekâleti tarafından isyan teskin olunmuş deniyor. Zannetmem. Çünkü Çiğil âsileri, Çiğilde sekiz yüz kadar asker toplamış talim ile meşguldür. Çiğilin usatın orada mahvetmeden bu isyanı teskin kabil değildir. Bugün askeriniz Ilgından çekilsin. Ertesi gün Ilgının sukutunu işiteceksiniz. Bu asker burada daima durmaz. Yarın onlar

gidince gelip yine biz hâkim oluruz. Yarın geleceğiz, sizi yine mahvedeceğiz diyorlar. Bunlar işgal edilmiş maatteessüf - kendim sarıklı olduğum için maatteessüf diyorum - sarıklılar köy köy gezmişler, ahaliyi zehirlemişler ve ecnebi parasiyle çalışmışlar. Bu idamlar ile başa çıkmaz. Böyle yegâne âmiller Vana, Erzuruma nefyedilmelidir. (*Oraları da zehirlerler sesleri*) Benim nazariyem böyledir. Sonra münakaşasını yapınız.

Teşkilâtı mülkiye : Konya bir müstakil liva halinde Karaman livası o da bir müstakil liva halinde, Hadım nahiyesi bir kaza haline ifrağ edilmelidir. Bu liva Ereğli, Sultaniye, Hadım, Ermenek kazalarından ibaret olmalı ve kazalarda muktedir, mütediyyin idare memuru olmalı, bu hususta masraf tenkis edilmemelidir. Sonra; Akşehir kazası bir liva olmalı. Akşehirin bir nahiyesi var. Burası eskiden Karadağ Hükûmetinin bulunduğu yerden gayet büyük. Akşehirde zuhuru muhtemel isyanı nasihat vesaire ile bastırma için ufak bir kuvvetle cepheden ayrılmıştım. Alayım ihtiyata alındı. O halde benim de istirahat etmem icap ediyordu. O vakit anladım ki teşkilâtsizlikten Cihanbeylide birtakım eşhas isyan fikri perverde etmiş, işgal edilmişler. Hükûmet jandarma göndermemiş, çünkü o koca bir kaza halinde idare edilmesi lâzım gelen bir müdüriyet dört jandarma ile idare olunmaz. Orası kaza halinde idare olunmalı. Akşehir liva olmalıdır. Sonra Iğın kazası Akşehire raptolunmalı bu suretle ikinci bir liva daha teşekkül etmeli ki Konya livası Karaman, Akşehir livası üç livaya ayrılır ise daha oranın muhitini bilenler dört livaya ayrılması mümkün ise bendeniz bu kadar görebilirim. Çünkü orada bulunmam zamanı pek azdır ve Iğında isyanın menbaı olan Çiğil usatı orada yerleşiyor. Kuvvetlerin ayrıldığı gün hem Konyayı, hem Iğını, hem de Akşehiri istilâ edecektir. Bu tamamen bastırılmalı, bu Çiğil isyanı bastırılmalı, hâlâ köyleri yakıyorlarmış. Bazı arkadaşlarımız da bundan bahsettiler. Bendeniz bilâkis en ziyade ikram ettiğimiz, muti zannettiğimiz, mürüvvet ettiğimiz köylülerin ihanetine maruz kaldık. Onlar bizi pusuya düşürdü. Beş buçuk saat muharebe neticesinde o ateşler içinde arkadaşlarımızı ve kendimi kurtardım. Eğer metanet gösterilmeseydi umumuzun mahvı muhakkak idi. Fakat usatta bir hal daha var. Biz acıyoruz. Ebnayi cinsinin ırzına sülük etmiş bir adamı idam ederken bendeniz de ikrah ediyorum, kaçınıyorum. Bizim efradımızdan bir fert o asi değil denilen bir köye vardıği vakit üç dört asker yolu sapıtıyor. İşte bunlar tamamen asidir. Fakat kendileri ayak altında ve yerlerinde biri olmadı-

ğundan fiilen isyan ettiler. Askerlerimizin kulağını keşiyor, öldürüyor, soyuyor, gölün içine atıyor. Bu fecayii gözümle görmesem ben inanmazdım. Ben beş buçuk saat muharebede telefata vermedim. Ricat ederken hayli efradını hatta ateşe ... bilmiyorum. Yalnız bunların kâfi olmadığını eğer Konyayı isyanıyla cezalandırmak ... dört yerinden kama ile yaralıyordı.

Bunun için Konyaya yapılan şeyler şöyle de olsa böyle de olsa çok değildir ve yapılan şeyler bihakkın yapılıyor. (*Çok oluyor sesleri*) Bendeniz öyle zannediyorum ki kendinden islâhat yapılıyor. Alay Kumandanı Osman Bey bunların kâfi olmadığını, eğer Konyayı isyanıyla tecziye lâzım gelirse taş üstünde taş bırakmamak bir fert bırakmamak lâzım gelir, diyor. Bu da tabii bizim prensibimize yakışmaz. Bir an evvel teşkilâtı yapıp isyanı teskinde meharete peyda etmiş, bu hususlarda pek büyük mahareti olan bir zat orada bir ay ipka olunur ve âsiler birbirine tutuşturulursa teskin mümkün olur. Asmakla baş olmaz, asmak taraftarı değilim. Âsinin müteallikatından beş on kimseyi tebit etmeli, ona fenalığını göstermeli; bu suretle islâh olunur. Yoksa asmakla baş olmaz. Bir köye isyan sirayet etmiş, o köyde biddefaat köylüler tamamıyla iştirak etmiş, on beş gün geçmiş o köyden hiçbirisi gelip Hükûmeti haberdar etmemiş. Böyle adamların evi yanmaktan ne mahzur çıkar. Evini bu millet yine yaptırabilir. Elverir ki isyan bütün bütün patlamasın. Bunu herhalde islâh ve teskine memur olan adam muktedir olmalı. Aksi halde Konya isyanı Anadolunun izmihlâlini mucip olur. Konya vaziyetinin son derece korkunç olduğunu buradan arz ediyorum. Mazarratını tahdit etmek ve teşkilâtı mülkiyeyi çoğaltmak ve halkı nüfuz ve tahakküm altında bırakmak lâzımdır. Konya için hususî bir idare daha iyidir. Bendeniz buna taraftarım. Şu takririmi de acele yazdım lütfen kabulünü istirham ederim.

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Şurasını unutmamalıdır ki Konya gibi koca bir vilâyette bir çok fedakâr adamlar olduğu gibi olmayanlar da bulunabilir. Üç gün evvel telgraflar geliyordu alkışlıyorduk. Üç gün sonra bir sabah uyandık ki Konya isyan etmiştir. Binnetice calibi dikkat bir safha arzetti. Vukuatın fezlekesini vilâyetten istemiştik. Fakat vilâyet fevkalâde meşgul olduğundan bir kaç gün müsaade istemiş idi. Bir şey söyleyebilmek için bugün elimizde bir senet yoktur. Bu isyan zuhur edince hiyanetin de tahakkuk eylediği muhakkaktır. (*Aranıldı mı sesleri*) Bittabi aranılıyor. Geçenlerde arzettiğim gibi hakikat kısmen tezahür etmiştir ve bu evvelden

'hazırlanmıştır. Yalnız ne kadar evvel hazırlanmış bu malûm değil, rapor henüz yoldadır. Fakat demin Şükrü Efendi arkadaşımızın izahatıyla de anladınız, bizim de şimdiye kadar aldığımız malûmattan ve bütün telgraflardan böyle bir züpdei tahkikat elde ettik. ... Konyaya davet edilmiş, bunlar muhakkaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Resmî tahkikat bitmelidir ki o vakit arzı malûmat edeyim. Herhalde hazırlanmış tasmin edilmiş, muhabere edilmiş her tarafa haber gönderilmiş. Delibaşıya da haber gönderilmiş. Bir şey buyuruyorlardı. Eğer bu usattan avdet etmeyenler olursa aileleri tağrip edilecektir. Bir ilândan resmen Dahiliye Vekâletinin malûmatı bulunur. (Ben böyle bir ilandan haberdar değilim.) (1) Gazeteler ilân etmiş olabilir. Yalnız ailelerin tağribi meselesini gayri kanunî bir şey telâkki edilmesini rica ederim. Çünkü harp zamanları bir Hiyaneti Harbiye Kanunu mevkiî meriyete geçiyor. Hiyaneti Harbiye Kanunu kumandanlara böyle lüzum gördükçe ângrup bir köy halkına tehcir hakkını vermiştir. Eğer böyle bir şey yapılmış ise bu surette yapılmış olacaktır.

Sonra Şükrü Efendi Hazretleri buyurdular ki teşkilâtı mülkiyesi değiştirilirse buna bir çare bulunur. Onuda arz edeyim : Dediler ki isyan falan yerde bastırılmış falan şehirde teskin edilmiştir.

Bendeniz de bu kürsüden zannetmem ki isyan bitmiştir demedim ve bütün esasat değiştirilmiştir. Konyada bir daha isyan olmayacaktır demedim. Bittabi hükûmetin vazifesi bir daha isyan olmamak üzere lâzım gelen teşebbüste bulunmaktır. Buna emin olmalarını rica ederim. Buyurdular ki oraya muktedir bir adam göndermeli ve ona salâhiyeti tamme verilmelidir. Zannederim ki heyeti muhtereme Dahiliye Vekili Refet Beyin oraya salâhiyeti vasıa ile gitmiş olduğuna vakıfsınız. Sonra teşkilâtı mülkiye meselesini buyurdular, ki pek doğrudur. Bu henüz hükûmetçe mevkiî tatbike konulmamış bir şeydir. Takriri eğer hükûmete havale ederseniz bu teşkilâtı nazarı dikkate aldığımız zaman bunu da nazarı dikkate alırız. Küçük küçük idareler altında kuvvetli idareler teşkilini istediler.

Sonra Çiğilden bahsettiler. Çiğil esastır. Orada henüz bir şey yapılmamıştır buyurdular. Yalnız, efendi hazretleri henüz avdet etmişler bilmiyorlar. Refet Beyefendi ile Osman Beyefendinin ikisinin de Çigile girdikleri, orada yerleştiklerini duyuyorum demek de o mesele de bitmiş olacaktır.

İSMAİL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarî Sahip) — Müsaade buyurur iseniz bir nokta arzedeceğim. Yalnız

bir mesele hatırıma geldi. (Söylesin sadaları) Vehbi Beyefendi buyurmuşlardı ki bir gün evvel alkışladığımız Konya ahalişi ertesi gün dehşetli isyan çıkarıyor. Bunun manasını anlayamıyorum. Bunlar kendiliklerinden üç yüzden, üç yüz on beşe kadar askerlik ilân ettiler. Hükûmete karşı fedakâr gösterdiler. Rüesasının bunda dahli var, çünkü cühelâyî ahaliyi köylüleri isyana sevkedemediler. Bu suretle bir taraftan askerliği onlar kendiliğinden fedakârlık göstermek diğerk taraftan da gizli gizli iş görmek üzere Vehbi Beyefendinin buyurduğu şey calibi nazarı dikkattir. Bu suretle isyan hazırlanmış oluyor. Sonra o köylü o saf köylü ne o tarafa ne bu tarafa muhalefet vaziyetinde değil iken hem bu suretle muhalefet peyda ediliyor hem şehirler yağması suretiyle bir takım caniler toplanıyor. Hem rüesasına para veriliyor, hem de şehirlerin yağmasına teşvik ediliyor. Silâha sardırma-dıklarını git diyor. Akşehir de yağmaya teşvik ediyor. Allah rızası için o hainlerden dört tanesi yanımıza gelmiyor. Halbuki Akşehirde bütün köylerindeki yağmacılar diğerlerinde tesiratta bulunuyorlar, bunun için bu mesele de nazarı dikkatten dur tutulmamalı. O meselede hükûmet aldanmıştır. Bunun başlıca rüesası Konyanın içinde Haydar Beye hüsnüniyetine rağmen aldanmışlardır.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — Efendim, bendenizin arz etmek istediğim meselenin kısmı azamını Şükrü Efendi arkadaşımız söylediler. Bendeniz bunun için söz almıştım. Sözlerimde hiçbir tenkit yahut diğerini muaheze gibi şeyler olduğuna kanaat hâsil edilmesin. Burada sırf samimi olarak memleketin bir derdini celsei hafiye olması itibariyle hasbihal etmek ve konuşmak istiyorum. Efendiler, biz biliyoruz ki, Konya öteden beri bir hiyanet şebekesi kurmuştur.

Konya o Artin Cemalin iğfaliyle bilûmum ahalişi bu hiyanet fikrini - itilâf devletleriyle anlaşmak suretiyle - beslemişlerdir. Bendeniz umum ahali itibariyle demiyorum. Ekseriyeti itibariyle diyorum. Çünkü Konyanın ekseriyeti böyledir. Bu bidayetten beri böyle olmuştur. Biñaenaleyh ekseriyetle yapılan bu hal daima Konya hakkında nazarı dikkati celbediyor idi. Biliyorsunuz ki efendiler Konya bir hareket gösterdiği zaman bazıları tevkif edildi ve Divanı Harp tahkikatını yapıyordu. Meclisi Âlinizin göndermiş olduğu bir heyetle Paşa Hazretlerine

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Konyanın mutantan bir müzaheret ve istikbal alayı teşkil ederek göndermeleri ile gûya müdafaa milliyeye ve istiklâli vatani müdafaa için kendileri de buna taraftar olduklarını gösterdiler ve hakikaten bizi aldatmak istediler ve aldattılar. Bendeniz o vakit de bu kürsüden söylemiştim. Af doğru değildir, tetkik edilmelidir, demiştim. Hatırlarsınız, eğer af yapılmamış olsa idi bu hal olmazdı. Affın memleketin tarihinde yapmış olduğu elim tahribat o zamanda düşünülmüş olsa idi bugünkü felâkete belki maruz kalmayacaktık. Arkadaşımızın söylediği gibi, pek ziyade çalışkan olan Haydar Bey maatteessüf iğfal edilmiştir. Kendisi aldandığı gibi bizi de aldatmıştır. O aldanamış olsa idi isyan alevriz olmadan bastırılabilirdi. Bir arkadaşımız da Konya vazife tarihiyesini yapıyor demişti. Bidayette arzettiğim gibi, hasbihal ediyoruz ve temenni ederiz ki tekerrür etmesin. Yalnız bununla beraber vekil bey çok güzel bir surette bir sürat göstermiş müthiş bir suretle Konya hadisesini bastırmaya muvaffak olmuşlardır ve bu süratten dolayı arkadaşlarıma teşekkürü kendime bir vecibe addederim. Eğer Haydar Bey bu hususta burnunun dibinde yanan bu isyan fenerini görmüş olsa idi bu hâdise daha evvel bastırılabilirdi. Bu hâdisede, evvelki hâdisede alâkadar olan ve hapisneden çıkan adamlar gûya propaganda, irşat için gönderilmişlerdir. Bendeniz haber aldım. O propaganda için giden köylere yollarında memleketin arzu ettiği emniyetli adam var hani, onu da ihmal etmemişler. Cihattan bahsediyorlar. Memleketin müdafasından bahsediyorlar. Bizi buraya cebren gönderdiler, sakın inanmayınız diye fiskos ediyorlar. Biz de ise ahali böyle fiskoslara daha fazla ehemmiyet verir. Bu fiskoslarla Abidin'in yapmış olduğu o propaganda teşkilâtiyle halkı zehirlemişlerdir. Eğer biz bunları vaktiyle haber alabilseydik, elbette bu dolapların dönmesine mani olabilirdik. Binaenaleyh Hükümet ne kadar sür'at göstermiş ise, bu isyanı bastırmakta ne kadar sür'at göstermiş ise; bu işi tenkilde de, bidayeten o kadar aldandıdır.

VEHBİ EFENDİ HAZRETLERİ (Konya) — Efendim, Konyalı olduğum için şu kürsüye kemali hicapla geldim. Arkadaşlardan biri Konya hâdisesi bitmemiştir dedi. Pek doğru söyledi. Çünkü bundan iki buçuk ay evvel aynı vak'a vaki oluyordu. Gece saat üçte dainizi götürdüler. Ben vali ve kumandana biraz itap ettim. Bozkır hâdisesinde failer tecziye olursa idi bu vak'a olmazdı. Hükümet müsamaha etti. Onlar bununla Hükümet zafına hükmettiler. İkinci bir hâdise tedarikine başladılar dedim. Biz şeyhin biraderini gece saat üçte alıp götürmemiş olsaydık aynı

vak'a işte o zaman oluyordu. Fakat şeyhin biraderini götürmekle vak'anın-önü alındı. Şeyhin biraderi Rifat asıldı. Sen götürdün de Hükümet onu getiremez mi idi. Ben teminat verdim. Dokuz odalı bir evden çıkardım. Onu himaye edecek idim ve iş sabaha kalacaktı. Valinin tezkeresiyle gelmeyen adamları o şeyhin biraderinin tezkeresiyle gece saat beşte getirttik. Müzakere olunduğu yeri kendilerinin orada bulunduğunu ikrar etmediler. Fakat tevilen tabii yakalandı ve hükümet de teşebbüste bulundu. Vak'anın önü alındı. Biz o zaman gerek Vali Suphi Beye, gerek Kumandan Fahreddin Beye; efendiler, merhamet kapısını kapadınız. Siyasette merhamet olmaz, bu mesele gayet mühimdir. Bu ateş bu memlekette eskiden beri yanmıştır. Bu ateşin kökü söndürülmedikçe meseleyi bitmiş addetmeyin dedim. Merhamet zamanında şiddet, şiddet zamanında merhamet millet hakkında aynı felâkettir. Fakat ne Valiye ne Fahreddin Beye duyurabilirdik. Bununla beraber beyefendiler bakınız o vak'a nasıl olmuştur. Bu kürsüden affolanlar üçüncü, dördüncü mertebede bulunanlardır. Asıl vak'anın faileri mürettepleri koyuverildi. Hariçte gezdi. Biz de dedik ki efendiler bu olmaz, bunun hakiki failerini meydana çıkarın. Kül altında ateşi gömmekle bu ateş sönmez. Efendiler bakın tahkikat nasıl oldu. Hapso lan 29 kişidir. Bu 29 kişi bir dama tıkıldı. 24 saat beraber kaldılar, beraber yediler, içtiler. Beraber istintak dairesine gittiler. Böyle mühim meselede tertibatta müşterek olan adamlar birbirine gösterilir mi efendiler? Şimdi efendim bir şey söylüyorlar. Konya ahali hükümeti ve burayı iğfal etmiştir. Hayır efendiler Konya deyince biraz insaflı düşünmeli. Bu, orada bir ocaktır. Bu işi yapan yirmiyi tecavüz etmez. Yirmi kişi için bir memleketi itham etmek zannedirim ki doğru değildir. Bu hoca Zeynelabidin hocadır. Bunların kökü İstanbuldadır. O münafıklar eğer bundan iki üç ay evvel o memleketten uzaklaşa idi bu vak'a olmazdı efendiler.

Af meselesine gelince : Af pek muvafık idi ve muvafık oldu. Memleket hakkında da icabı maslahat idi. Efendiler düşünün o zaman biz bunları affetmese idik, bugün kendileri çıkmayacak mı idi? Size soruyorum, rica ederim efendiler, makine başında oturan makinist hâlâ makine başında idi. Arkadaşlardan dinleyenler vardır. O vak'adan sonra buraya geldiğimizde Konya hadisesi bitmiş değildi. Hoca Abdülgafur Efendiye defaat ile söylemişimdir, zatı âlinize de bir çok arkadaşlara da, Konya vak'ası bitmemiştir; çünkü hakikat meydana çıkmamıştır demiş idim. Bu böyle idi. Beş sekiz münafığın birtakım sade dil aha-

liyi işfal etmesiyle bütün Konya isyan etmiştir demek bu muvafıki insaf değildir efendiler.

Geçenki gelen telgraflara gelince; o telgraflar hem ciddî idi. Hem memleketin sinasinden kopuyor idi. Hem doğru idi. Cepheye de gidildi. Bunlar hep ihlâs üzere idi. Fakat efendiler münafıklar o memleketten tebit olunmadığı için o işler yapıp durur iken bu ziyarı yapanlar yine tertibatta devam ediyordu. Efendiler evvelki vak'adan evvel sokaklara yaftalar yapıştırmışlar, yaftanın sahipleri bu Rifat Efendinin mahdumları imiş. Onları bildikleri halde yafta kendilerine döşek oldu. O zaman tutulup kafası ezilse idi, ondan dolayı mücazat olaydı iş bir ibret olurdu. Bununla beraber efendiler bir şey daha rica edeceğim, bütün ahaliyi kabahatli addetmeyelim. Evet bu itilâfçıların Abidin vasıtasıyla Konyada tarafları vardır. Fakat bu mahduttur. Efendiler diğer ahali bunlara muvafık değildir. Diğer ahali bunlara taban tabana zıttır.

Sarıklılara gelince : Şükrü Efendi bazı sarıklılar da iştirak etmiş, dedi. Efendim sorarım size, Zeynelabidin Efendi sarıklı mı, fesli mi? Onun avenesi ne olur? O da sarıklı olur. Ben de o sarıklıları bu kürsüde söylemek istemem. Onların ne olduğunu bilirim. Sarıklı namına teessüf ederim. Ve sahte sarıklılar ulâmadan madut değildir. İşte o hain habisin yetiştirmiş olduğu kendi gibi müfsit bir kaç kimseden ibarettir. Bunu sarıklılara mal edip de hocaları itham etmek de muvafıki insaf değildir. Efendiler, bununla beraber cümlelerin kabulünü rica ederek bir şey arzedeceğim. Bütün ahaliyi kabahatli bulmamak lâzımdır. Bizim bir hasmımız var ki kendimizdir. Biz iyi adam olmalıyız ki hasım ahaliyi kandırmaya sebep bulamassın. Biz ahalinin, hasmın eline kılıç veriyoruz, ne ile jandarma teşkilâtı yoluyla bir islah edip de halkı kendimizden memnun edemiyoruz. Efendiler köylerde jandarmalar envai mezalim icra ediyorlar. Asker firar ediyor, jandarma ailesini alıp götürüyor. Oh ne âlâ; kiminin eli kınalı, kimler şöyle ikişer gün bizim keyfimizi getirirse onlar gelsin. Beş yüz evli bir köyün içinde bir jandarma söylüyor bunu efendiler. Pek iyi bunu gören ahaliyi düşman işfal etmez mi? Bize hasım olanların hesabına büyük bir vesile, büyük bir yol değil midir? Öz düşman düşmandır. Bu itilâfçılar ciddî ve hakiki olarak sekiz on münafık şu Konyayı işfal etmiştir. Bunlar beş, sekiz münafıktan ibarettir. Mahdut adamlardır. Biz memleketimizi biliriz. Diğer malen, beden her veçhile çalışmak ister ve hükûmete sadıktır. Bu beş sekiz münafığın te-

reddiyane kabule vesile olacak şeyleri de aramalıyız efendiler. Bir cahil gelip kandırmak istediği sırada söyleyecek söz bulabiliyor. Bak bir jandarma geliyor. Irz ve namusunuzu payimal ediyor. Bundan hairy mı gelir deyince; düşünüyor, onun arkasına düşüyor. Biraz da idareyi islah çaresine bakalım.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Fakat jandarma her yerde böyle efendi hazretleri.

VEHBİ B. (Devamla) — Şurada Yemiş diye bir kaza mı, nahije mi var; orada bir vak'a işittim. Jandarmalar tarafından vaki olmuş bir meseledir. Burada söylemekten teeddüp ederim.

VEHBİ B. (Karesi) — Burası celsei hafiye burada söylenmeyip nerede söylenecek?..

VEHBİ B. (Devamla) — Arzu ederseniz, ayrı ayrı sorarsanız her birerlerinize söyleyim. Yani roman yapılırsa beş bin lira, on bin lira kıymetinde eder. Efendim hulâsatülhulâsa bazı rüfekamızdan bazı şeyler dinliyoruz. Doğrusu gücümüze gitmez dersek de gidiyor. Konya külâhı giydirdi. Konyalılar Karamanoğlu devresini yaptı. Hayır efendiler; pek yanlış yanlıyoruz, kökü İstanbuldadır efendiler. Konyadaki üç beş dal budak münafıktan ibarettir. Eğer bu zamanda bunda yarayı tamamiyle sağ edemeyecek olursak, emin olunuz ki, üç ay sonra bu vak'a karşındayız, beş ay sonra yine bu vak'a karşındayız. Fakat çibanın çürüğünü ayıklamalı, sağa bindirmeli efendiler. Sağa bindirmedikçe, fayda yoktur. Rica ederim bütün Konyalıları itham etmeyelim... (*Estağfurullah sadaları*) Efendiler; bu kötü, fena kişiler on kişiden ibarettir ve açıtır. Bu yüzde beş çıkar. Bütün açları topladığımızda kaç bin olur? Konyanın altı yüz bin nüfusu var efendiler. Bütün âsileri topladığımızda beş on kişi olur. Halbuki Şükrü Efendi Hoca öyle bir şey söyledi ki, eğer Konyanın yapmış olduğu cinayeti nazarı dikkate alırsak taş taş üstünde bırakmamalı. Nasıl diyeceksin onları bul, yoksa taş taş üstüne bırakmayacağız? Nasıl olur ki, bir memlekette hâdiseye yüzde beş iştirak etmiş diye diğerlerini de tecziye edelim? Bu doğru değildir.

VEHBİ B. (Karesi) — Bendeniz esbap ve avamini sormuştum. Heyeti Vekileden bu memleketimizde birinci vak'a değildir. Anzavurdan tutunuz da Adapazarının, bir iki defa Düzcenin, Bolunun, Çorumun sırasıyla gider. Hepsinde aynı fecayi aynı ah-lâksızlıklar görünüyor. Bu melunlar durmuyor mütemadiyen işliyor. En uyanık bir merkezde bile; cepheye en yakın bir yerde bile dinleyecek kulak bulunuyor. Şimdi evvelce âsiler Yozgatta ne yapmıştır di-

ye sorsalar; evvelce nasıl olmuşsa öyledir denir. Bu âsiler her yerde aynı sistemi takip ediyorlar, aynı hırslılığı aynı namussuzluğu yapıyorlar, her yere girdiklerinde muhacir öldürmek, zabıt öldürmek, en şeni surette ırza, namusa tecavüz etmek, sonra cingânesinin gömleğine varıncaya kadar gasbu garat ediyorlar. Bu yaptıkları fecayii başka taraf halkı bilmiyorlar. Bunları rica ediyorum. Heyeti Vekileden bugün istizah edelim. Eğer halk Konyadan gelip söylemiş olmasalar oradan tanıdığımız bildiğimiz olmasa biz de öğrenemeyeceğiz. Bu melunlar teşhir edilsin. Yaptıkları fecayi risale tarzında yazılarak neşir ve tevzi edilsin. Herkes bilsin. Bidayeten bu saf ahaliyi nasıl iğfal ediyorlarsa anlaşılın. Burada en ziyade yapılacak propaganda budur ve halkı vikaye etmek için de çare budur. Benim de namusum çiğnenir diye o da düşünür.

HÜSREV B. (Trabzon) — Efendim bendeniz Konya isyanı hakkında değil umumiyetle isyanlarda görülen haleti ruhiye hakkında noktai nazarımı söylemek isterim. Çünkü bir tanesi başımdan geçtiği için biliyorum. Bir kere ifsat irşattan daha kuvvetlidir. Halk cahildir. İfsad, zemini cehalette iyi neşvünema bulur. İkinci harbi umumî altı sene devam etti. Cahil köylü asker vermek istemez, sıkıntı istemez. Onun için ifsat devam eder. Çapul var dediniz mi gider, koca bir memleketi ayağa kaldırır. Sonra bazı vahşetler, ki insanın tüyleri ürperiyor, ne için bu? Dikkat buyurursanız, bunu ancak Türk unsuru yapar. Bu vahşet değildir. Türkün ruhundaki samimiyettir. Çünkü Türk aldatılmıştır. Bu hareketi samimî ruhundan kopuyor, hepsini gördük. İlmi ahvali ruhundan bahsediyor.

VEHBİ B. (Karesi) — Türk de, Çerkes de yaptı. Hepsini yaptı biz hepsini gördük.

HÜSREV B. (Devamla) — Onun için Türkün ayranı kabardığı zaman böyle yapacaktır.

Sonra Vali Haydar Beyden bahsetmek isterim. Vali Haydar Bey idare memurlarımızın en yüze gelenlerinden. Hatta bu Meclisi Âli kemali arzu ve emniyetle kendilerini oraya tayin etti. Vali Haydar Beyin bu meseleyi görüp görmemesi meselesi cidden şayanı dikkattir. Fakat bana öyle geliyor ki herhangi birimiz onun yerinde olsa idik öyle yapardık. Evet cepheye gidilecek şöyle olacak böyle olacak. Tehlikeyi elbette tefrik edemezdi. Çünkü bulunduğu muhit müslüman idi. Bugün yapılacak mesele kuvvetli bir hükümet elde bulundurmali ve nerede isyan çıkarsa kafasını ezmelidir ve ahaliye basit bir lisanla şu anlatılmalıdır, ki hiçbir yerde ifsadatla yapılacak isyan-

ların tesiri olamayacaktır ve isyan daima âsilerin zararına neticelenecektir. Ahali bir kere bunu öğrendikten sonra zannederse isyan edemez ve artık tecrübelerini de almışlardır.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Bozkır hadisesinde fenalığı zuhur eden bir adamı, Vali Haydar Bey, asker toplamak üzere imzası altında vesika vererek göndermiştir. Bu suretle asker topluyor. Toplamış olduğu askerle Konyaya gidiyor. Hatta istikbal yapmak için Haydar Bey hazırlanıyor.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar Vehbi Efendi Hocamız ne derece müteessir olmuşsa milletimin her ferdini fevkalâde sevdiğimden ben de müteessir oldum. Ben belki ondan daha ziyade müteessir oldum. Bir çok zamandanberi icabında söyleyim, benim milletimin en itimat edilmeyeceği zannolunan birisini bana getiriniz. Onun kalbini yoklayın size göstereyim, o kalp o kadar saftır ki bir zezem destisine benzer. Milletimin hali böyledir. Nasılsa o zezem destisine bir katre necis karıştırılınca o saf zezem mübarekliğini kaybeder. Milletimin kalbi de işte böyledir.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Bolu hadisesi de demek böyle idi.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) — Demek istiyorum ki ne oldu diye sual ediyorsunuz. Hoca Efendi Hazretlerinin hissiyatına iştirak ederek milletimizin kısmı azamını ithamdan daima müçtenip bulunalım. Efendim geçen sene beş ay kadar Konyada ve civarında bulundum. O esnadaki vukuatın tamamıyla şahidi oldum ve ilk millet valisi zamanında orada idim. Hoca Efendi millet valisi olmuş idi. Bütün bu meselenin safahatını gözönüne getiriyorum. Bu son vakayı gözönüne getiriverince dehşetinden ürküyorum. Çünkü o tabiri kullanmak istemezdim. Haydi kullanayım. Artın Cemal denilen o melun o esnada orada vali bulunduğu, ahali ile gece gündüz bir arada bulunduğu halde, bir takım meclisler kurduğu halde yine Konya ahalisini teslim edemedi. O günden bugüne kadar Konya soldan sağa şeytaniden rahmaniye doğru gideceğine şimdi ne oluyor? Sağdan sola ve daima rahmaniden şeytaniye doğru gidiyor. Yalnız burada en ziyade beni müteessir eden cihet kalbimde gizli kalmış idi. Fakat Şükrü Bey biraderimiz o noktaya dokunduğu için kendimi buraya çıkmaktan menedemedim. Efendim Konya hadisesi buraya aksetti. Riyaset odasında toplanmış bulunuyoruz. Orada hasbihal ediyoruz. Refik Bey biraderimiz orada idi. Çelebi Efendi orada mı dedim, evet dedi. Şöyle bir

omzumu silktim. Bu kendime mahsus bir haldir veya bir tesadüftür de noktası kondurmuşum meseleyi. Fakat en ziyade garibime giden bir nokta bu kadar büyük bir hadisenin evveliyatı olmaz mı? Hadise vukua gelmezden on, on beş gün evvel şu oldu bu oldu, on gün evvel iki kişiyi tevkif ettim, falan yerde şu oldu, falan yerde bu oldu. İki üç günde bir telgrafla bizi haberdar edecek iken birdenbire bizi bastılar, imdat diyor. Demek oluyor ki efendiler... Ben bunu söylemek istemezdim. Çünkü Haydar Beyle olan eski hukukumuz mağlup oluyorum zannediyordum. Efendim ıslahattan bahsolunuyor. Koskoca bir fırtına birdenbire kopuyor. Bu kadar hazırlığı nasıl oluyor da bir vali hissedemiyor? Meşhur olan o vali hissedemiyor?.. Bence evvelemirde yapılacak iş Haydar Beyin oradan kaldırılmasıdır.

Dr. ADNAN BEYEFENDİ (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, müsaade buyursanız gerek Tunalı Hilmi Beyefendinin, gerek Şükrü Beyefendi biraderimizin bir kaç gün daha sabır buyurmalarını rica edeceğim. Vali beyin bu bapta hareketini tenkit veya muhakeme edebilmek için tafsilâtı resmiyeyi almamız lâzım gelir. Vali Haydar Bey bu işin dahilden tertip edildiğini itiraf ediyorlar. Ben buna vakıf idim. Fakat vak'a iki gün taahhur edeceği yerde tekaddüm etti. Gafil bulundum diyor. Sonra Şükrü Bey Heyeti Vekileye süratle hareket ettiklerinden dolayı teşekkür ettiler, kabul eder ve mukabeleten arzı teşekkür ederim. Yalnız bu isyanın itfasında, tenkilinde de burada şimdi tenkit etmek istediğimiz bu arkadaşın çok hizmeti sepketmiştir. Haydar Bey çok çalışmıştır. Onun için durup dururken bu arkadaşı tenkit etmeyelim. Bilâhare malûmat aldıkça bütün tafsilâtiyle Meclisi Âlinize arz ederim.

Sonra Tunalı Hilmi Beyefendi bir şey söylediler. Nasıl oluyor da filân ve filânı Alaettin tepesine götürmüştür. Kendisine casusluk etmek için götürmemiştir. Bunu hepimiz biliriz onun için bendeniz bugün ne Haydar Beyi müdafaa etmek, ne de müdahale etmek mevkiindeyim. Müsaade buyurun bir kaç gün sonraya talik edelim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Bu mesele böyle kalsın. Zira müzakeresine girişilecek olursa bir çok söyleyeceklerimiz vardır.

Sonra Hoca Vehbi Efendi bu vahşetler, zulümler propaganda edilmelidir diyor ve biz de bunu yapmaya çalışıyoruz ve bunu elimizden geldiği kadar yapıyoruz. Ahali bunun iğfal ve propaganda neticesi olduğunu anlamalıdır. Şimdi efendim bu hadisenin mü-

sebbipleri, faileri hakkında tahkikat yapılırken, arzettiğim gibi, arkadaşlarımızdan iki zat hakkında, demin arzettiğim veçhile... (Takrir okunsun sadaları)

İSMAIL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Bir kere bu takrire geçilmezden mukaddem bugünkü mesele bir hasbihalden ibaret olmakla beraber bir anlaşmamazlık gibi bir şey olmasın fikrinde tamamen müşterekim. Yalnız bazı fikrim kendisine muarız gibi göründü. Konyada zuhur eden hadisata bakılırsa taş taş üstünde bırakmamak lâzım gelir. Zahirine bakıyoruz. Hakikati Vehbi Efendi Hazretlerinin dediği gibidir. Aramızda mübayenet yoktur. Yalnız şurasını tekrara mecbur oldum ki hakikaten yalnız Konyada değil Boluda, Düzcede vesairede bu gibi isyanlar zuhur ediyor. Usatın elinde bir silâh var. Bu silâh öyle bir silâh ki, herhangi saf bir müslümana tevcih edildiği vakit aldanıyor. Bu da şeriat silâhi. Şeriat dedik mi safdil ahali bu perde arkasında oynanacak fecayii bilmiyor, aldanıyor. Yalnız Akşehir hadisesini arz ediyim. Akşehirde Yalvaç. Karağağaçtan gelen usat Akşehire varacaklarını sefki dimâye meydan verilmemesini teklif ediyorlar ve bizi karşılayınız istikbal ediniz, biz şeriat ilân edeceğiz diyorlar. Akşehirliler diyor ki bunlar şeriatı çıkaracaklar, güya şeriat batıyormuş çıkaracaklarmış gibi. Ne zihniyet. ne iğfalkârane hareket. Sonra Iğında usatın yapmış olduğu fecayi, ki söylemeye dilim varmıyor, tüyleri ürpertir. Akşehirliler onu anlamaz. Orada bir tüccar efendi var. Akşehiri yirmi dört saat tahliye ettik, sonra kuvvet aldık. Iğına geldik; girdikten sonra bir efendi geldi. Efendim usat geldi mi şuraya buraya birtakım kızlar saklanmıştı. Çıkaralım mı, dedi.

Akşam üzeri saat onbir buçukta usatı tamamen çıkardım. Çarşıya gidecek cadde üzerinde hamamın altına birtakım kızlar doldurulmuş, adeta bunalmışlar. Çünkü hava alamamışlar. Çıkanlar atın özengisini öpüyor, inilti kopuyor. Oradan birtakım kızlar çıkıyorlar. Ben ondan yirmi saat evvel Iğında idim. Ahali bize karşı soğuk duruyordu. Iğında isyan vardı. Biri bir adamın idamını talep ediyordu. Ben de tekdir ediyordum. Bu adamın idamını talep etmek doğru değil idi. Allahâşkına bizim eve gidelim dedi. Elimden tuttu, evine getirdi. Onun bin lira serveti mahvolmuş. yataklarını yorgan yüzlerini götürmüşler. Bunlardan sonra on bin liralık servetim gitti dedi. Bana muhadderatın olduğu yeri gösterdi. Hocadan kaçmayın dedi. Şunlara bak Allahâşkına dedi. Demek istiyordu ki ırzımıza da tasallut ettiler. (Yapan kim sesleri) Usat. Çigil asileri. Ondan sonra yedi tanesini,

kaçmak istemelerinden dolayı hana kapamışlar, kadın erkek ahali toplanıyor. Yedi tanesini sopalarla döğüp hanın önüne uzatmışlar. Ben zannettim ölmüş, kan akıyor, kafasını yarmışlar. Kadın, erkek toplanıyor idi. Bir insanın asıldığı vakit her erkek ona bakmaya tahammül edemez. Onların asıldığını kadınlar geliyor da zevkle seyrediyorlardı. Memlekette bir adamı asarsın, kadınlar ona bakamaz zevk ile bakıyorlardı. Yani İlgında yapılan fecayii ben bu kadar tasvir edebilirim. Başka da söylemek istemem. Biz müskirat hususunda haddi şeriyi kabul ettik. Yalnız zina, sirkat hususlarında da berveçhi şeri sabit olan yerde haddi şeriyi kabul etsek, sabit olmadığı takdirde ceza kanunu ahkâmı bakidir dersek zannediyorum ki arkadaşlar asilerin elinde silâh bulunmamış olur. Biz şeriatımıza karşı bigâne bir millet değiliz. Bu hususu da ayrıca teklif ediyorum.

NAFİZ B. (Canık) — Efendim bütün bu konuşulan mesailin kökü memleketteki sui idaredir. Bendeniz geçen sefer buradan gittiğim zaman İlgında ailemiz bulunmak itibariyle orada beş on gün kaldım. Buraya geldim. İcabında söyleyeceğim, arkadaşlarım şahidimdir. Bilhassa Meclisi Âlinin Reisi muhteremi şahidimdir. Orada halkın yüzde doksan beşi hükümet aleyhindedir. Konya muhitine gittim. Orada hissiyatı umumiyeyi bu noktada gördüm ve bunun esbap ve evamilini burada uzun uzadıya arz ederim. İlgında biraderim ve ailemiz orada olduğu için dün aldığım bir mektupta bizim evi de tarumar ettiklerini öğrendim. Bereket versin biraderlerimin ikisi de aileyi komşunun birine bırakmışlar, köye kaçmışlar. Oradan kuvvei tedbiyeye iltihak ederek şehire girmişlerdir. Yani kaçmamış olsalardı, biraderimi de behemahal öldürceklerdi. Çünkü İlgınımüddejumumisini öldürmüşler. Diğer bazı aileleri de öldürmüşler. İlgında ilk defa vukubulan bu isyanın sebebi, yegâneşi zikre şayan olmayan şahsiyeti üzerinde zerre kadar ehemmiyet bulunan kaymakamdır. Ajanslar neşredilmemiş, giden ajanslar idare memurunun şahsına keyfine geliyor diye alınmış sepete atılmış, kendisi aleyhinde söz söyleyen belediye reisi azledilmiştir. Bunu bendeniz alâkadar olan Haydar Bey'e söylediğim halde ehemmiyete almadı. Katiyen nazarı dikkate alınmadı ve meselenin iptidası İlgından başlamıştır. Bu işin içinde başlıca askerlik meselesi vardır. Üç yüzden üç yüz on beşe kadar hükümeti mahalliye bilâ istisna asker celbine başlayınca memlekette dehşetli bir muarız kütlesi husule geldi. Zaten gayri memnunlar da vardı. Bunlar da ilâve oldu. Bunun sebebi budur. İcabında tekrar ederim. (Şükrü Beyin takririni okundu)

Dr. ADNAN BEYEFENDİ (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, buraya geldiğim zaman temin ederim ki böyle bir takrir olduğunu bilmiyordum. Kararı âlinizi almak için gelmişim. Takrir okundu ve işitildi. Demin arz ediyordum ki bu esbap ve avamîl neden neş'et ediyordu. Arkadaşlarımızdan Abdülhalim Efendi ile Kâzım Hüsnü Efendinin bu meselede methaldar oldukları zahir olmuştur. Yani cürmü meşhut esnasında tezahür etmiştir. Meselâ Çelebi Efendi Alâettin tepesine Vali Beyle beraber çıkmış sonra buradan şehre gideyim demiş, ateş kestireyim demiş, gidince üç beş misli tezayüt etmiştir. Bu bir şüphe uyandırmış ve şehir teslim olup tekrar bizim kuvvetlerin eline düştüğü zaman tahakkuk etmiştir ki Çelebi Efendi, Ermeni ve Rum metropolitleri müctemian bulunuyorlar ve cemiyetler, meclisler akdetmişler. Deli Başının Konyaya girdiğini mülhakata tamim için telgraf çekmiştir ve indelmuhakeme sabit olmuş gerek Çelebi Efendinin ve gerekse Kâzım Beyin Erzuruma tebitlerine karar verilmiştir. Şimdi heyeti âliyenizden evvela bu iki zatın sıfatı mebusiyetinin iskat edilmesini rica edeceğim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim, Vekil Beyefendinin verdiği izahattan tenevvür ettik. Verilen izahatı kâfi görmüyorum efendiler. Buyurdular ki Kâzım Hüsnü Efendi ve Çelebi Efendi iştirak etmişler ve cürmü meşhut halinde yakalanmışlar. Evet, bendeniz de zaten Çelebi Efendi hakkında Çelebi Efendinin boş bir yerde iştirakini müstebat görmem ve görmediğimi takririmde de tasdik etmişim. İtalyanlarla anlaşmak ve onlarla antant yapmak gibi bir çok şeylere girişmiş, onlarla anlaşmış onların âmaline hizmet etmişti ve öteden beri de takip ettiği şey, bu idi. Çünkü itilâf hükümeti ve hürriyet ve itilâfçılar kendisini mevkii iktidara getirmiştir. Memuriyetine iade etmiştir. Buna medyunu şükrandır ve bu vadide çalışmıştır. Çelebi Efendi bir mebus olmak sıfatıyla, Meclisi Âlinizde bir arkadaş sıfatıyla bulunduğu müddetçe o sıfatı nezedilmeden tevkifini doğru bulmam.

Evet Kanunu Esasının 79 ncu maddesi diyor ki (okudu). Cürmü meşhut halinde bir cinayet veya cünhanın icrası esnasında tevkif edilebilir. Mademki bunu Vekil Bey buraya istinat etmek istediler. Yapılan muamelenin doğru olduğunu iddia ettiler. Bidayette tevkif ediliyor da niçin kefaletle tahliye edilip teb'it kararı veriliyor? O cürmü meşhut halinde ve o cürmün icrası akabinde yakalandığı ve o suretle tevkif edildiği tahakkuk ettikten sonra onların bütün evrak ve delâliyle evrakı sübutiyesi Meclisi Alinize arze-

dilip usulen tetkik edilerek ve ekseriyeti sülûsan ile karar verildikten sonra lâzım gelen muamele bu suretle yapılırdı. Bu yapılmadan ve Meclisi Âlinizin böyle bir kararına iktiran etmeden çok rica ederim bu gibi haller olmamalıdır. Bu itibar ile bunun müsaade ve müsamaha ile geçirilmemesini Meclisi Âlinizden rica eylerim. Memleketi kurtaracak vaziyete hâkim olacak Meclisi Âlinizdir. Biz geldiğimiz gündenberi buna çalışıyoruz. Binaenaleyh bu tahakkuk etmişti ki memleketin ötesinde berisinde yapılan fena propagandalar ve işfaller hep bu suretle vuku buluyor. Binaenaleyh evvelâ Meclise arzedilmeli ve Meclisin kararı alınmalı. Meclise arzedilmeden yapılan muamele doğru değildir. (Alkışlar)

TEVFİK EFENDİ (Çankırı) — Efendiler Hükümet vazifesini Şükrü Bey biraderimizin buyurduğu gibi Meclise tecavüz suretiyle yapmamıştır ve sabık arkadaşlarımızdan Çelebi Efendiyi ve Kâzım Hüsnü Efendiyi cürmü meşhut halinde yakalamıştır. (Daha arkadaşımızdır sesleri) Öyle bir cürüm ki hem siyasi, hem adî, hem de cinaî karma karışık, icrası hininde yakalamıştır.

O vakit herhangi bir şahıs olursa olsun tevkif edebilir. İcrayı muhakemesi için Meclisten karar almaya muhtaçtır. Hükümet vazifesini ifa etmiştir. Lâkin ikinci şıkta Çelebi Efendi ile diğer refikinin Konyada tutulması siyaseten doğru olamayacağından dolayı Erzuruma göndermiştir. İhtimal ki bir karardır. Lâkin o kararları doğru değildir. Şimdi evrakı buraya gelmeli ondan sonra sülûsanı ekseriyetle onların mücrimiyetleri kararı verilmeli, öte tarafı mahkeme ye kalır.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim, bu kürsüden defaatla arzettim ki Heyeti Vekile, maalesef, Meclisin haiz olduğu kudreti icraiye istihfaf etmek istediği bu hareketiyle de tahakkuk ediyor. Evet Çelebi Efendi bir cinayet işleyebilir ve onun idamı da lâzım gelir. Heyeti Vekile, efendiler, şu ceza verilmiştir, sadece bunu nazarı ıttılınıza arzediyorum dese idi içinizden zannetmem ki biri bir şey desin. Bendeniz son defa olarak teklif ediyorum. Ya kudreti icraiyeimizden bahsetmeyelim yahut kudretimizi hakkiyle gösterelim. Evet cürmü meşhut halinde yakalandıktan sonra Meclisi Âliden mezuniyet istihfali lâzım idi. Bir adam tayin ediliyor ki memuriyeti iradeye iktiran etmek lâzım. Refik Şevket Beyin bir teklifi üzerine iradeye iktiran edecek idi.

Sonra ikide birde malûmu âliniz Konya muhitinde vasi mikyasta bir işyan vukubuluyor. Biz bunun

bugüne kadar esbap ve avamilini bilmiyoruz. Mahiyeti hakikiyesi hakkında kat'î bir fikrimiz yoktur. Binaenaleyh kat'î bir malûmat alamadık. Bilhassa Şükrü Beyefendi biraderimizden rica ederim çünkü yine kendi sözlerinin, şüphesiz hulûsu niyetle söylemiş oldukları sözlerinin pek fena tesiri olmuştur. Kumandan ve zabitan aleyhinde söylemiş olduğu söz fena bir tesir yapmıştır.

Biz cephede vatani müdafaa ile meşgul olduğumuz halde Meclisin kürsüsünde aleyhimizde bir çok beyanatta bulunulmuştur. Biz müteesiriz demişlerdir. Binaenaleyh bu hususta müteenni olmanızı rica ederim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; vakada Konyada bulunduğumuz için bittabi Çelebi Efendi hakkında bir şey diyemem. Fakat Kâzım Hüsnü Beyin herhalde belki bir garaza, iftiraya hedef olmak ihtimali vardır. Şu ihtimallerin defi için evrakın buraya gelip tetkik olunmasını rica ederim.

ABİDİN B. (Lazistan) — Arkadaşlar mademki cürmü meşhutta yakalanmış; bendeniz doğrusunu söyleyeyim, her kim olursa olsun öyle istisnaiyetler katiyen olamaz. Cürmü meşhut nedir? Vatani ihtilâle sevk ediyor. Demin söylediğim gibi bütün arkadaşlarıyla hem fikir olduktan sonra gidip Erzurumun bir köşesinde, Bayburtun bir köşesinde ihtilâl çıkarırsa ben bekleyeyim de Meclisten emir gelsin de sonra tevkif edeyim. Yağma yok. Ânında tevkif ederim. Kanunen anında teklif ederim. Arkadaşlar fevkal kanun iş yapmazsak olmaz. Bu Meclis Meclisi ihtilâldir. Heyeti icraiye gelirsiniz söylersiniz, eğer bunu yapmazsak emin olunuz ki bu memleket idare edilmez. Cürmü meşhut halinde ben her bir rezaleti yapayım, memleketi ihtilâle vereyim, koskoca bir vatani satayım, ondan sonra bekleyeyim, buradan bir ay emir gelecek, tevkif edeceğim. Bırakın ki Konya pek yakındır. Fakat Erzurum var, Bayburt var, çok uzak yerler var, rica ederim. Pek haklı olmuştur.

İkinci bir kazıye vardır ki Şükrü Beyefendinin dediği gibi niçin tahliye ediliyor? Fakat bunu da oradaki heyet karar verdi ise, doğrudan doğruya memleketin selâmeti düşünülmüş ise tabii herhalde Meclisi Âliye gelecek ve biz bunu göreceğiz. Herhalde Heyeti Vekile bunu bize anlatacaktır. Ben meselâ mezunen kalkıp memleketime gideyim, memleketimde ihtilâl çıkarayım, sonra da ferih ve fahur serbest...

MAZHAR B. (Aydın) — Zatiâlinizi diktatörlüğe intihap için bendeniz bir taktırı verdim. Biraz munsıf olalım, memlekete nasıl hizmet edilecek bir parça

düşünelim. Bütün ahaliyi cühelâyı toplayıp da burada bir çok kişilerin hanümanını söndürerek fenalığa sebebiyet verecek. Niçin? Bir Konya şeyhi yapmış olduğu tevizat ve Abidin Efendinin melâneti ile dolaplar dönsün de niçin oradakilerin canı yansın, herhalde tevkif edilir. Belki kaçar, belki daha büyük bir fenalık olur. Binaenaleyh ben hükümetin teşebbüsünü pek haklı görüyorum.

SÜLEYMAN SIRRİ B. (Yozgat) — Efendim Çelebi Efendi irtikâbı hiyanet etmiş. Mademki mebusur. Herhalde şu heyetin reyini almak lâzımdır. Bununla beraber gayri mevkuf olan bir adamın ise malûmu âliniz kefaletle tahliyesi de caiz değil, sonra eğer bu hiyaneti harbiye kanunu cari ise orada başkaca mahkemeye lüzum yoktur. İrtikâbı hiyanet edenler bidayet mahkemelerinde muhakeme edilir. İstiklâl mahkemesi varsa vazifesini ifa etsin, bununla beraber orada bir divanı harp teşekkül edilir, tecziye edilir. Badettecziye bize malûmat veriyor. Etraflı malûmat alamadığımız için esbap ve delâillerin pek çoğundan haber alamıyoruz. Binaenaleyh oradaki divanı harbin ilgası ve bir an evvel hiyaneti vataniye ve istiklâl mahkemeleri kanununun tatbikini teklif ederim. Mademki Çelebinin hiyaneti sabit olmuştur. Unvanı üzerinde bir hanedana mensup bir adamın Erzuruma gönderilmesi doğru değildir, idamı lâzım gelir.

VEHİ B. (Karesi) — Efendim; bendeniz zannediyorum ki şimdi vereceğiniz bir karar ile ya Meclis vardır dedirteceğiz yahut yoktur. Bendeniz hiçbir zaman müsavatın aleyhinde olarak mebus mazharı müsavat olmasın demem. Fakat Meclis namı altında toplanacak ve hürriyeti kelâma sahip olması lâzım gelecek bir Meclisteki âzası Meclisi Mebusanın fevkinde de tuttuk ve âdeta memlekette meclisi müessesanlık vazifesini gördürmek istedik. Bendeniz burada ne Çelebi Efendinin şahsını müdafaa ederim, ne de düşünürüm. Esas itibariyle bir mebusun ve bahusus meclisi müessesan şeklindeki Mecliste olan bir mebusun ne suretle harekâtı tahdit edilebilir? Ne suretle tecziye edilebilir? Bunun tespiti lâzım gelir. Bizim tetkikatımız neticesinde belki Çelebi Efendi teb'it değil idam edilmek lâzım gelir. Çelebi Efendi burada mebus bulunuyor ve hatta bizim reisimiz de bulunuyor. Tevkif edilmiş pekâlâ, fakat tevkif edildikten sonra evrakı buraca tetkik edilecek ve ondan sonra mahkûm edilecektir. Yoksa rastgele böyle falan divanı harpte falan mebusu nasıl tevkif eder. Falan mahkeme müstantiki bir mebusu tevkif ederse Meclisin kapısına kiralık hane diye levha asınız.

TAHSİN B. (Aydın) — Efendim; bir mebusun kanunen haiz olduğu hukuku kimse inkâr edemez. Fakat Çelebi Efendinin mevkiini düşünelim, kendisinin sülâlesini düşünelim. Kendisi bir sülâleye mensupur ki onun mevkiinin kendine bahşettiği imtiyaz onun en büyük cezaya duçar olmasını icap eder. Kendisi bugün Osmanlı milleti ve bütün islâm nazârında en mühim makamda bulunuyor. Bu Meclisi muallânın Reisidir. Öyle bir adamın bir sözüyle on bin kişi ihtilâl eder. Mesuliyeti maddiye ve maneviyesi pek büyüktür. Binaenaleyh Çelebi Efendi bu Meclisin sıfatı mümtazesini haiz olduğu halde kendisi bu dinin bu milletin en büyük düşmanlarıyla teşriki mesai eder ve bir vilâyeti ateşe verir. 1r3 paymal olur. Hanümanlar söner ve bu suretle ırkımızı, milletimizi öldürmek için teşebbüs eden ve mebus olduğundan dolayı orada naçar ve muztar kalan bir adamı hükümeti mahalliye cürmü meşhut halinde yakaladığı için muaheze ediyoruz. Vakıa bir mebusun hukuku muhteremdir. Mahfuzdur. Fakat vatanın bugünkü halini düşünelim. Hali tabiide bulunuyoruz ve bir Meclisi Mebusanın mebusuna riayet edilmek lâzım gelen zamanda bulunuyoruz. Binaenaleyh Çelebi Efendi hakkında yapılan tevkif muamelesi hakkında hatta bir aralık telgrafların işlememesinden dolayı malûmat evrak ile gelmiştir. Meclisin haiz olduğu vazifeyi ifa edelim.

ABDÜLKADİR KEMALİ B. (Kastamonu) — Demindenberi burada Dahiliye Vekilinin sözü üzerine lüzumsuz bir asabiyet görüyorum. Aflarına mağruren söylemek mecburiyetinde bulunuyorum. İçimizde hiç şüphe yok ki Tahsin Bey biraderimizin söylediği gibi Konyada çoluk çocuk kesen insanlarla beraber bu insanları idare edenler tecziye edilmesin denilmiyor. Bu hususta hep arkadaşlar müttefiktirler. Yalnız bir noktada ayrılıyoruz. Dahiliye Vekili muhteremi buyurdular ki, evrakı tahkikiye henüz ikmal edilmemiş ikmal edildikten sonra o vakaya taallük eden eşhasın tecziyesi yapılacaktır. Fakat efendiler meşrutiyet demek kanun demektir. Kanun demek doğru yol demektir. Binaenaleyh meşrutiyet makinesinin âleti olan Kanunu Esasiye biz riayetkâr olmadıkça yer yer isyanlar zuhür edecektir ve hissiyatla memleketler idare edildikçe daima felâkete maruz kalırız. Kanunu Esasî bir cürmün vukuunu müteakip yani bir cürmü meşhut halinde... (Bu öyle değil sesleri) Müsaade buyurun hukuku esasiyeye ait pekâlâ malûmatım vardır. Ben kanundan bahsettim. Sözümü bitirmedim. Müsaade buyurun Meclise mebus gelen ze-

vat elli bin kişiye vekildir. Kanun bir mebusu tevkif etmek salâhiyetini vermiştir.

MAHMUT CELÂL B. (Saruhan) — O halde bütün mebuslar tahtı tevkife alınır, Meclis dağılır.

ABDÜLKADİR KEMALÎ B. (Devamla) — Hayır, öyle değil Beyefendi, bendeniz malûmu ilâm ederek söylüyorum. Söz söylemeyecek isek, hakkı kelâmımız yok ise inelim. Bir mebus hakkı kelâmını tamamıyla istimal etmek salâhiyetindedir. Bir mebusu cünha ve cinayetle mahkûm etmek, bir cinayet isnadiyle hakkında tahkikat icra etmek kanuna mugayirdir. Burada Meclisin ekseriyeti sülûsanı sureti katiyede onların mücrim olduklarına kanaat etmelidir. Ne divanı harp, ne bidayet mahkemeleri bir mebus hakkında keyfe mayeşa karar veremez. Eğer cürmü varsa biz göreceğiz ve icap ederse idam edeceğiz. Hem Meclisin önünde. Mebusluğun icabatına muti olalım. Başkalarından da kanuna itaat vazifesi bekleyelim.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Efendim, kısa ke-seceğim, zaten lüzumu da var. Demin yanlışlık oldu, onu tashih edeceğim. Asıl bir şey sormak istiyorum Haydar Bey Çelebi Efendiye aşağı inmesi için nasıl müsaade ediyor. İkincisi, arkadaşlar kanun gayet sarîh; evrakın Meclise gönderilmesinden hiç bahsetmiyor. Sıfatı mebusiyetin izale edilmesinden vesaire-den bahsetmiyor.

DOKTOR FUAT B. (Bolu) — Efendiler, mese-lenin bu kadar uzamasını bendeniz nabemahal görü-yorum. Bolu vakasında en büyük rolü oynayan Va-hap Efendi idi. Mebustu. Fakat buraya geldiğimiz zaman gördük ki onun mazbatası burada okunmuş ve mebusluğu kabul edilmiş ve aynı zamanda idam edildi. O vakit bu Meclisi Âlinizde nazarı dikkati celbetmemiştî. Onun idamı gayri muhik demek iste-

miyorum; bihakkın idam edilmiştir. Bolu vakası, Konya vakası yanında ehemmiyetsiz kalır. Orada ırza, namusa tecavüz edilmemiştir.

Bugün Konyada yapılan tedibat oraya nispetle pek ehvendir. Binaenaleyh Çelebi Efendiye müdafaa etmek doğru değildir. Hatta biz onu nefi değil idam etmeliyiz. (*Gürültüler*), (*Müzakere kâfi sesleri*)

RAGİP B. (Kütahya) — Evet, filhakika müzake-re kâfi. Ancak kanun da pek sarîh, anlaşılacak mahiyette değildir. Hepimiz kanuna hürmetkâr olma-mız lâzımdır. Memlekette başkalarının kanuna hür-metkâr olduğunu görmeye hakkımız olsun. Kanun da sarahaten söylüyor ki cürmü meşhut halinde yakalan-dıktan sonra tevkif edilir. Binaenaleyh bunu uzun uzadıya münakaşa etmeyelim. Çünkü bu cürmü meş-hut halinde yakalanmış ve tevkif edilmiştir.

VEHBÎ B. (Karesi) — Reis Bey bunun hakkında on iki senelik bir teamül vardır. (Takrirler okundu)

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Müsaade buyurulur mu efendim. Mesele gayet ba-sittir. Bu iki arkadaş bir cürmü meşhut halinde ya-ni bir cünha veya cinayet icra olunurken tutulmuşlar-dır. 79 ncu madde gayet sarîh Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbiri ekseriyetle ka-rar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayetten ilâh... Orada Divanı Harp tevkif etmiş ve ledelmuha-keme nefyine karar vermiş, mesele budur. Bu ka-rar sadır olur olmaz 48 nci maddenin ahkâmı geliyor. (48 nci maddeyi okudu) Binaenaleyh Kanunu Esasî mucibince âzalık sakıt olur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Reis Bey söz isterim.

REİS — Vakit geçikti. Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	212	2. — Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tah-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	212	liyesi.	221
1. — Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaı hakkında Divanı Harp kararı.	212:220	3. — Mebusluğa intihap olunanlardan he-nüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazı.	222:225

Cilt : 5

89 ncu in'ikat

SEKSEN DOKUZUNCU İN'İKAT

24 Teşrinievvel 1336 Pazar

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİP :

REİS — Meclis küşat edildi.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksensekizinci İn'ikat

23 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde saat 2,50 de içtima ederek; Konya isyanı hakkında Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin izahatı, hadise ve Konya Mebusları Musa Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler hakkındaki Divanı Harp kararı üzerinde cereyan eden

müzakeratı müteakip, vakit geçtiği için, celseye niha-yet verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsası üzerinde söz iste-yen var mı? Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülha-lim Çelebi Efendiler ve rüfekaşı hakkında Divanı Harp kararı.

REİS — Dünkü müzakerenin mabadını ve Çele-bi Efendiye ait meselenin ikmalî hususunu, vaktin geç olmasına mebni, Heyeti Celileniz müzakereyi kâfi görmüş idi. Elde bir kaç tahrir vardı, okunma-sına vakit kalmadı, müzakereyi tatil ettik. Dün söz alanların, sözleri bâkidir. Arzu buyursanız yeniden müzakere açarız. (*Hay, hay sesleri*) Tahriri okuyo-ruz. (Tahrir okundu)

REİS — Müzakere açılmasını arzu edenler lüt-fen el kaldırsın... Müzakere açıldı efendim. (*Söz iste-riz sadaları*)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Meselenin ehemmiyeti derkârdır. Mesele Çelebi Efen-di meselesi değildir. O noktai nazardan meseleyi hissi-yatla ölçmek doğru değildir. Elimizde mevcut bulu-nan Kanunu Esaside cürmü meşhut halinde tevkifi, hatta muhakemeyi emrediyor. Hükûmet İcra Vekilleri bu noktaya istinaden yapılan muamelenin doğrulu-ğunu iddia ediyor, ki bu doğrudur ve bu böyledir. Bendeniz bu noktai nazardan meseleyi Çelebi Efendi

meselesi olarak düşünmüyorum. Haddi zatında ehem-miyetle ölçüyorum. Bilhassa memleketin mukadderatı-na vazülyed olan bu Meclisin deruhde ettiği bu muaz-zam işi sellemehüselâm tevkif edilmesi ve onların mu-cibi tevkifi olan meseleye Meclisi Âlinizin kanaatı mun-zam olmadan vaki olması gibi bir hal bu Meclisin infisahından başka önüne yazılacak bir şey kalır, «Bu hane kiralıktır.» Yalnız bendeniz her parlamentoda ve hatta bizim Meclisi Mebusanımızda bile pek çok münakaşatı bâdi olan ve bir çok tekalifi mucip bu-lunan ve hatta elyevm Meclisi Mebusanın Kanuni Esasi Encümeninden çıkmayan ve encümende bulu-nan tekliflerde vardır. O teklifleri okuyayım. (Teklif edilen maddei muaddeleyi okudu)

Ariz ve amik düşünölmüş, takip edilmiş, bilumum hukuku esasiyeye girmiştir. Meclislerin masuniyetinin temini meselesi, hiyaneti vataniyede bulunan ve mem-leketi fenalığa sevkeden bir âzâ kurtulsun demek de-ğildir. İçimizde bulunan ve o muazzam mesuliyeti üzerine alarak vazifeyi ifa etmekte olan ve aynı za-manda memleketi aynı ateşe vermek de isteyen bir adamın cezasını, esbabı müşeddide ile âzamî cezanın verilmesi ve onun ipini mebus arkadaş çekmelidir ve ben bu kanaattayım. Lâkin o cürmü irtikâp edip et-

mediği usulen sabit olup olmadığı munzam olması ve yapılan muamelenin kanuni olup olmamasını tetkik lâzımdır. Söylemiyorum, bu meselede isnat edilen ve elimizde bulunan Kanunu Esasiye istinat ediliyor ki böyledir. Fakat bu mesele haddi zatında müteamel olan oniki senelik meşrutiyetimizde Kanunu Esasimizin şimdiki okuduğum, bilirsiniz Lütfi Fikri ile Rıza Nur Beyin tevkifi meselesinde ve netice itibariyle bu teamülen şu muaddeli okuduğum şekilde cereyan edip durmuştur. Esas kaide bu olduğu halde elimizde bulunan Kanunu Esasi ile taarruz ediyor. Elimizdeki Kanunu Esasi tevkif ve muhakeme edilir, diyor. Yalnız bu meseleden ayrı olarak tetkik etmek Kanunu Esasi Encümenince, Adliye Encümenince tetkik edilerek bir esas, bir kaide vazetmek zarureti karşısında bulunuyoruz. Eğer bunu yapmayacak olursak yarın herhangi bir surette hoş gitmeyen ahval ve ihtirasat saikasıyla tevkif; hadi bakalım... Hukukunu bu kürsüden artık müdafaa etmek imkânı kalmaz ve imkân zail olunca memleketin sevku idaresi de iyi yayılmış olamaz. Çünkü meşrutiyetin bugün fevkinde halkçılık ve komünistlik düşünülüyorken ve bütün hukuku milletin kâffesi verilirken bunun taban tabana zıddı olan ahkâmda ısrar etmek, zannederim, doğru olmaz. Bendenizin kanaati Çelebi meselesini ayırmak lâzımdır. Bu meseleyi bu şekilde ayırarak, bu meselenin Kanunu Esasi Encümeni ile Adliye Encümeni tarafından tetkik edilmesi ve bir karar verilmesi lâzımdır. Eğer bu yapılmayacak olursa vaziyetimiz dediğim gibidir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Efendiler; bu Konya vukuatı yeni bir vukuat değildir. Müsaade ederseniz bunun tarihçesini yapayım, bendeniz.

Konya vukuatı kuvayı milliyenin bidayeti teşkilünden sonra ufak, ufak başlamıştır. Ferit Paşa Hükümeti sükut ettiği zaman Çelebi Efendi Hazretleri o zaman İtalya mümessili ile muhaberata devam etmiş ve bir Selçuki Hükümeti teşkiline teşebbüs etmiştir. Biz bundan haberdar olduktan sonra İstanbul vukuatı yani İstanbul Meclisi Mebusanı tekrar Ferit Paşa tarafından iskat edildikten sonra, o zaman burada şu Meclisi Milliyi içtima davet eden heyetin teşebbüsüne ilk defa Konya muhalefet etmişti ve muhalifler meyânında Çelebi Efendi Hazretleri de mevcuttu. Buradan avdet ettikten sonra tekrar orada mebus intihap edildi. Biz de burada kendisinin mebusiyetini kabul ve Mevlâna Hazretlerinin hafidi oğullarından olduğundan dolayı bu makamı muallâya çıkarttık. O bu makamın ehli olmadığını harekâtı ile ispat etmiştir. Kanunu Esasinin 48. nci

maddesinde sarahatı tamme mevcuttur. (*Gürültüler*) Müsaade buyurunuz, beyefendi. Sonra Kanunu Esasinin diğer maddesinde, cürmü meşhut halinde yakalandıktan sonra tekrar Meclise gelmesi kabil değildir. Cürmü meşhut halinde yakalandığı halde yalnız burada azayı kiramın bir noktada hakkı var. Efendiler; biz burada memleketin mukadderatını kurtarmak için toplandık. Vali bunu neden tahliye etmiştir? Tamik edilecek esbap, nokta budur. Biz memleketin mukadderatını kurtarmak için toplandık. Biz memleketin istiklâlini kurtarmak neye mütevakıf ise ve bu uğurda icabederse hepimiz kafalarımızı ip altına, kılınc altına atacaktık. Yoksa içimizde çürümüş olan uzvu koparmak veya tekrar ihya etmek derececi sâniye bir husustur. Burada yalnız düşüneceğimiz bir nokta varsa, memleketin istiklâlini kurtarmaktır. Onun için tekrar ihyasına çalışmak cıyanettir. (*Gürültüler*) Beyefendi beşerî hayatımızdan korkmamalıyız. Belki ben de asılacağım. Onları vekil olarak intihap ettik. Bir çok ahfadı evlâdımız, hiyanet işleyen eşhas birer, birer idam edildikleri halde hisabatını terkettik ve sual etmiyoruz. Çelebi Efendi için uzun uzadıya idarei kelâm etmeye lüzum yoktur. Kanun emrediyor. Hatta efendiler; daha bir şey ilâve edeyim ki; Konyalılar ikinci bir defa daha valiyi... Konya ahalsi namına burada Konya Mebuslarına bir telgraf vardı. Valinin mebusluğu ve valiliği cemettiğini beyan ederek burada kalsın diyorlar. Çelebi Efendi meselesi, Çelebi Efendiyi defedip çıkardı.

ŞEVKET BEY (Sinop) — Efendim, Heyeti Vekilenin teklifi Kanunu Esasinin 79 ncu ve 48 nci maddelerine tamamiyle muvafık ve mutabıktır. Yalnız bu bapta düşünülecek bir nokta vardır ki onun tadil ve tashihindedir. Zannediyorum, ki bu meselenin mevzu bahis olan meseleye katıyen şümulü yoktur. Yalnız bendeniz burada isnat olunan fiil bir cürüm olduğu takdirde bu cürüm hangi nevi ceraimdendir? Evveleminde bu ciheti tetkik etmek lâzım gelir. Bunu tetkik ve tahkik ettikten sonra, mercii mahakeme tayin olunmak iktiza eder. Muhakeme tamamiyle merciinden cereyan etmiş midir, değil midir? Isnat edilen cürmün mercii tetkiki, isnat olunan cürüm anlaşıldıktan sonra bu mercii muhakemenin doğruluğu, eğriliği tahakkuk eder. Binaenaleyh meydanda henüz evrakı hükmiye yoktur. Bendeniz böyle anlıyorum. Evrakın celp ve tetkiki ile anlaşılacaktır. Evvel emirde muvafık ise evrakı hükmiyeyi buraya celbedelim ve icra kılınan muhakemenin mercii aidinde rüyet olunup olunmadığı tetkik edilsin. Ondan sonraki muamelât tamamiyle muvafıktır. Bendeniz elimdeki şu

teklifi Kanunu Esasiye tatbikan muvafık görüyorum ve Heyeti Vekile bize diyor ki; bunlar bu suretle mahkûm olmuşlardır. Binaenaleyh bunların mebuslukları zail olmak lâzım geliyor. Bizim müzakere edeceğimiz yalnız bu cihetten ibaret kalıyor.

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Müzakerenin şu suretle devamından anladığım bir mesele ne Çelebi Efendi meselesidir, ne mahkeme meselesidir. Mesele mebusların her birerlerinin şahsi meselesi ve meşrutiyet meselesidir. Efendiler, eğer şu kırk sekizinci, 79 ncu maddeyi bugünkü veçhile kabul edersek Kanunu Esaside de mebuslar beyanatında ne bir vadü vaide, ne bir ilkaata, ne teşvikata kapılmayarak beyanatını serbestçe söyler ve sözü keenlemeyekün hükümünde kalır. Ben Heyeti Vekile hakkında da, jandarma, polis hakkında da her gördüğümü söyleyeceğim. Bu kanun, cürmü meşhut halinde bir mebus yakalanıp tevkif edilebileceğini hükme bağlamış. Ben bir jandarma hakkında söz söylesem, iki jandarma bana sokakta hakaret etse ve ben de tehevürden iki tokat vursam, yakalanıp tevkif olunurum. Muhakeme olurum. Mebusluktan o vakit bana ne vazife kalır? Kürsüde hiçbir vazife kalmaz. Meşrutiyet kökünden biter. Mebusluğun hiç ehemmiyeti kalmaz. Asıl korkulan Çelebi meselesi, vesaire değildir. Meşrutiyet ve mebusluk meselesidir. Bugün 48 nci maddede, bir mebus şu ceraimi siyasiyenin ikarı halinde, bir cürmü meşhut halinde tutulursa o tevkif olunur. Muhakeme Meclisin sülûsan ekseriyetiyle icra olunur, diyor. Şimdi 79 ncu maddede ise, cürmü meşhut halinde tutulmayınca tevkif ve muhakeme edilemez, diyor. Eğer muhakeme sözünü tevkif edilir sözüne atfedecek olur isek 48 nci madde kalır. Bir maddenin imali ihmalinden evlâdır. 48 nci madde ihmal edilemez. O suretle pekâlâ tevkif ve muhakeme edilir, diyor. Hangi cürümden dolayı? Ceraimin cürmü âdisi var. Bu tayzih olunmamış, cürmü âdiden dolayı mı tevkif olunur? Yukarıda cürmü siyasiyeden dolayı Meclisin reyini almak lâzım iken cürmü âdiden dolayı ne için tevkif ve muhakeme olunuyor? Maddeler beyninde irtibat yoktur. Maddenin tadil ve tasahihi Heyeti Celilenizin elindedir. Bugün Hükûmet şu maddeler mantıkınca vazifesini ifa etmiştir. Çelebi Efendi hakkında maddenin tadili de Heyetin ekseriyetinin elindedir. Bir takrirle tadil edelim, maddeleri tetkik etsinler ve kabul edelim. Meşrutiyette Kanunu Esasinin ahkâmı mucibince bizim şahsımızda masun kalsın.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Dün gece geç vakit kadar devam eden müzakeremizde meselenin lâ-

yıkıyla tefrik edilemediğinden mesele birbirine girift olmuştur. Bugüne kadar benim anladığım iki nokta var. Biri, mebusların masuniyeti, diğeri yapılan muamelelerde doğruluk veya eğrilik olmasıdır. Şimdi efendim, masuniyet için 47 nci maddede deniyor ki :

Madde 47. — Meclisi Umumi âzası rey ve mütalâa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbiri bir gûna vadü vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalâalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamnamei Dahiliisi hilafında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamnamei mezkûr hükümünce muamele görür. (1)

Burada herkesin aleyhinde söz söyleyebilirim. Fakat dışarıya çıktığımda kimsenin aleyhinde bulunmam. Maddenin nihayetine bakarsanız, Meclisi Mebusan Nizamnamesini dinleyin. Bir defa Tevfik Efendinin dediği gibi, bu Kanunu Esasi Encümeninde daha fazla tetkik edilir. Kanunu Esasinin bu maddelerini tadil ederiz. Bu masuniyet için bir kayıttır. Hükûmet yaptığı meseleye gelince 48 nci maddede :

Madde 48. — Meclisi Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu heyet âzayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlaka ile karar verilir veyahut kanunî hapis ve nefyi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise âzalık sıfatı zail olur ve bu efaalin muhakemesiyle mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükümlenir. (2)

Yani kendi kendine girer. Zaten Dahiliye Vekili zail oldu. Geliyorum dedi. Bazı arkadaşlar dediler ki; Konyada İstiklâl Mahkemesi vardır, niçin bunu rüyet etmiyor? Halbuki malûmu âliniz İstiklâl Mahkemesi daha gitmemiş idi. Divanı Harp cezasını verdi. Fakat bu cezayı hepimiz az gördük. Lâkin bundan fazla cezaya lüzum yoktur. Divanı Harp hükmettikten sonra yeni mahkeme, sen doğru mu yaptın diyecek. Yani bendenizce mesele gayet sakinane düşünülüyor, gayet doğrudur.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim, Kanunu Esasinin 48 nci maddesi bazı fıkralara ayrılmıştır. Birinci kısmı hiyanetten ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgadan bahsediyor, ki Heyeti Vekile eğer Konyada hadis olan ve arkadaşlarımızın alâkalandığı meselede hiyaneti kastediyorsa hiyaneti

(1, 2) Maddeler tarafımdan kondu. M. Ünver

harbiye ve vataniyeyi şâmilidir ve câmidir. Sureti ka-
tियede ithamın Meclisin ekseriyetinin ittihaz edeceği
itham kararının sülüsânı ekseriyetle olması lâzım ge-
liyor. Binaenaleyh, lâzım gelen ceza verilmiştir, de-
mek ise, maksadı kanunun sarahatına nazaran, âzalık
sıfatı zail olmuştur. Bize müracaata hacet yok. Hal-
buki bendeniz bir anlaşamamazlık görüyorsunuz. Heyeti
Vekilede Meclisin memleketteki mevkiini ve Mecli-
sin kavanini esasiye ile hukukunu, âzaların hukuku-
nu ferden ferda bizim kadar takdir eder, hiç şüphe
yoktur ve arkadaşlarımız mahkûm olmasın, bunu de-
miyoruz. Biz diyoruz ki, kanun ihlâl kılındığı mem-
leketlerde gerek halkın alması, gerekse lütfen veril-
mesi şeklinde olsun ahaliye bazı hukuk bahşeder. Bun-
lar meyânında hürriyeti şahsiye, masuniyeti zâtiye,
hürriyeti kelâm vardır. Bunlar, insanın insan olmak
itbarıyla birtakım haklarıdır. Bu haklara tecavüze
hiç kimsenin salâhiyeti yoktur. Yalnız diğerinin hürri-
yetini takyit ettiği takdirde o hürriyeti şahsiyeye ve
hürriyetin icabına tecavüz edilmiş olur. Çelebi Efendi
ve refikinin Konyada hâdis olan isyana iştirak edip
etmediği haklarındaki tahkikat evrakının bize gelme-
siyle anlaşılacaktır. Hiyanet mi telâkki edeceğiz?
Kendilerini itham edeceğiz. Ondan sonra kendilerini
mahkemeye göndereceğiz. Hangi mahkemeye tevdi
edilecek, bu da bir meseledir. Divanı Âli midir, mah-
kemei bidayet midir? Bir meseledir. Mamafih bize
az çok kanaat temin eder. Dün de söylediğim veçhile
asmazsak biz payidar olamayız ve memleketi muha-
faza edemeyiz. Bendenize öyle geliyor ki Konyada bir
idareî örfiye mevcut değildir. Mevcut ise hiyanet ke-
limesiyle alâkadar olan bu meselede arkadaşlarımızın
ithamı için kanun sarihtir. Hiyanet kelimesinin hiya-
neti vataniyede, her şeye de taallûku vardır. Bu
sarahata nazaran itham ettik diyebilmek için evrakını
görmek mecburiyetindeyiz. Divanı Harbin bir iki ka-
rarını da bir karar olarak kabul etmekte tabii kendi
hesabıma mazurum. Evrakının tetkiki şayanı arzu bir
meseledir. Bir Encümenin elinden çıkmayacak kadar
ince bir meseledir. Eğer böyle ise ve böyle telâkki
etmek lâzım geliyorsa âzalık meselesinin izalesi için
Meclisten rey istihsali lağvolur, kendiliğinden zail olur
ve Meclisi Âliye arzına lüzum yoktur. Mademki Mec-
lisi Âliye arz ediliyor, arkadaşlar hiyanet yapmış mı-
dır, yapmamış mıdır? Binaenaleyh evrakının buraya
gelmesinden ve tetkik neticesinde Divanı Harbin ka-
rarını görmeden manası olmayan bir şekilde karar
vermekten ise, şurada sehpasını görmek daha doğru
olur. Bu kanaattayım, binaenaleyh evrakın gelmesi
kanaatındayım.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bizi dünder
beri yoldan çıkararak Çelebi Efendi, millet kendisine
yüz binlerce lirayı şöylece verip de istirahatını temin
ettiği ve en yüksek bir mevkie de maddeten getirdiği
halde, mevki maddisinin hilâfı olarak böyle bir şeye
iştiraki hepimizde fena bir tesir bırakıyor. Binaen-
aleyh zati meslek ile şahsi meseleyi birbirine karıştı-
rıyoruz ve içinden çıkamıyoruz. İkinci bir mesele de
Çelebi Efendinin çelebiligi kendi hakkında sebebi teş-
dit, sebebi şiddet olabilir, o da ikinci meseledir. Fa-
kat asıl mesele bir mebusun tevkifi meselesidir ve bu-
na kanunumuzun müsait olup olmaması meselesidir.
Elimizdeki kanun sarihtir, hiç şüpheye, tereddüde ma-
hal bırakmaz. Kanunu Esasinin 48 nci maddesi bun-
ları tasrih etmiştir ve bu sarahata karşı hiç söyle-
necek söz yoktur. Tevkif eder. Esasen bendenizin en
ziyade müteessir olduğum nokta bu Meclisin esasiyle
tevaful etmemesidir. Bu Mecliste samimiyeti esas
ittihaz etmeliyiz ve fikri mahsusu bunun hilafı ad-
detmeliyiz. Biz muhakememizi yaparken Çelebi Efen-
di gözümüzün önüne dikiliyor. Biz maddeyi karıştı-
yoruz. Binaenaleyh o maddeye göre hiyanetle Ka-
nunu Esasiyi nakz veyahut irtikâp töhmetlerinden
biriyle itham edilecek mebus hakkında Meclisin sü-
lüsânı ekseriyeti kararı olmadıkça mebusluk hakkı za-
il olmaz ve bu karar verilmedikçe muhakeme icra
edilemez. Buna bizim meşrutiyetimizde müteaddit su-
retle maddi misaller vardır. İşte efendim, 31 Mart ha-
disesinde Berat Mebusu İsmail Kemal Ergiri Mebu-
su Müfit tahtı mahkemeye alınmak istenmiştir ve
Meclisten sorulmuştur. Tevkif edilmemiştir. Meclis
razı olmadığı için verilmemiştir. Orada olzaman mev-
cut bulunmuş arkadaşlar vardır.

Sonra efendiler, 15 cemaziyelahir 1327, 20 hazi-
ran 1325 tarihli idareî örfiye kararnamesinden bir fıkrayı okuyorum : İdareî örfiye ilânını müstelzim ah-
valden dolayı maznun olanlar her ne rütbede olursa
olsun iradei seniye istihsal olunmaksızın tahtı muha-
kemeye alınırlar. Ancak Âyan ve Mebusanın takip ve
tevkif ve itham ve muhakemeleri şeraiti hakkında
Kanunu Esaside muayyen ahkâma halel gelmeyecek-
tir. (1)

Binaenaleyh bu sarih madde karşısında Heyeti
Vekile hata etmiş ise tamir etmemiz lâzımdır. Etmez-
sek Meclis yok demektir. Meclisin mevki mütezil
olduğu farzedilse Heyeti Vekile de yoktur. Bunlar
yekdiğerinin lâzımı gayri mufarikidir ve yekdiğerinc

(1) Fıkra tarafımdan eklendi. M. Ünver

sarılmak mecburiyetindedirler. Hataları elbirliğiyle tashih etmezsek ne istiklâl ve ne de hürriyet vardır. Meclisi Mebusan münakit iken hiçbir polis hiçbir mebusu çağırıp isticvap edememişlerdir. Biz de bu Mecliste böyle bir vaziyet alalım. Biz bu Mecliste öyle bir vaziyet alarak, memleketin bütün dertlerini de elbirliğiyle dertleşelim ve görelim. Arkadaşlarımızdan herhangi birisi böyle fenalığa cüret ederse biz de haberdar olmalıyız. Öyle bir arkadaş aramızda varsa elbirliğiyle onun kafasını ezmeli, yok böyle olmazsa şimdiki vaziyetteki usul takip edilecek olursa burada kiler söz söyleyeceklerse ancak bu da memlekette anarşiden başka bir netice vermez.

Efendiler, bu mesele ile alâkası olmak itibariyle bilmünasebe arzedeceğim. Konyadan gelenlerden işitiyoruz. Orada hâlâ rahmü şefkatle hareket ediliyor ve kurtuluyorlar. Bunu da bilhassa Heyeti Vekileden rica ederiz. Bu isyana badî olanları, isyanda zimethal olanları bilârahim ve şefkat tedip etsinler ki, bir daha tekerrür etmesin. Artık bırakmasınlar. Cephelere göndersinler. Orada gözleri ile görsünler. (*Al-kışlar*)

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, bu mesele hakkında bendeniz de Vehbi Beyin söylediği şeyleri not almış idim. Aynı fikirde beyanatta bulunacağım. 48 nci madde mutlaka ceraimi meşhudeyi kastediyor. Ceraimi siyasiye hakkındadır. Binaenaleyh Konyada vaki olan bu mesele bir cürmü siyasiyedir. cürmü âdi değildir. Kezalik 79 ncu madde ki, Heyeti Vekilenin hattı hareketi buna müstenit olarak gösteriliyor. Maddeyi okuyorum :

Madde 79. — Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbiri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğu ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz. (1)

Bu madde ceraimi siyasiyeye taallük etmez. Çünkü aşağıda, cünha, cinayet, diyor. Ceraimi âdiyedir maksat. Binaenaleyh Çelebi Efendi meselesini, tabii şahsi meseleyi mevzuubahsetmek ancak, bir cürüm siyasiyedir. Bu itibarla ancak Meclisi Âlinizin haberdar edilip kararı alınmak lâzımdır. Bu mesele muhtelif nokatı nazardan tetkik edilmelidir.

Eğer bu Kanunu Esasi maddelerinin sarahat ve şumulünde tereddüt olunursa ne yapılır? İstanbuldaki Meclisi Mebusanda Âyanın tefsirine müracaat edi-

lirdi. Binaenaleyh hakkı tefsir kimindir? Hakkı tefsir Büyük Millet Meclisindedir. O Büyük Millet Meclisidir ki, hukuku padişahiyi, hukuku saltanatı bugün niyabeten icra ediyor. Sonra unutmayalım ki, bu maddeler 93'te yapılmıştır. Biraz acıptır. İstılâhatı adliye ve hukukiye ile bir dereceye kadar yabancı görülür, onu da mazur görmelidir. Sonra o vakitki kanunlarımız tercüme ile yapıldı ve iyi mütercimler de yoktu. Onun için töhmet ve birtakım cürümler vardır. Sonra teamül meselesine bakacak olursak teamülde buyurdıkları Müfit ve İsmail Kemal Beylerin tevkifleri için müracaat edildiği beyan ediliyor. İsmail Hakkı Beyin, Hukuku Esasiye kitabında vardır. Diğer teamüllere bakacak olursak on iki sene zarfında eğer cürmü âdiden dolayı tevkif edilecek olursa o başka bir meseledir. Fakat cürmü meşhodu siyasiyeden dolayı mutlaka o adam tevkif edilmek lâzımdır. Çünkü ani olarak mazarratı defedildikten sonra kararı nihaiyi ancak Meclisi Âli verecektir. Meclisi Âliniz bir çok noktalarda Kanunu Esasiyi tanımamışlardır. O Meclisin teşekkülü Kanunu Esasinin tamamıyla hilâfındadır. Kanunu Esasi elli bin kişiye bir mebus tayin ettiği halde Meclisin teşekkülü malumdur. Binaenaleyh Kanunu Esasi ile bugün Meclisi Âli mukayyet değildir. Olsa olsa tefsiren mukayyettir. Hai ve zamana göre bunu tefsir olarak kabul edersiniz. Nadir Efendi meselesini hatırlarsınız. Nadir Efendi buraya mevkufen getirildiği zaman kendisine isnat olunan madde bir hiyaneti vataniye meselesidir. Binaenaleyh Nadir Efendi hakkında Meclisi Âliniz karar verdi, evrakını tetkik etti. Ortada bir misal var.

Nihayet üçüncü mesele, Çelebi Efendi, tekrar arz ediyorum, şahsı mevzuu bahis değildir. Hakkında isnat edilen cürüm, Hiyaneti Vataniye Kanununun dairesi şumulü dahilindedir. Hiyaneti vataniye hakkında son söz Meclisi Âlidedir. Bir kerre cürüm, cürmü meşhut mudur? Cürmü meşhut gayet mühim bir maddedir ve bunun mahiyeti tetkikata mütevakkıftır. Binaenaleyh evrak mutlaka Meclisi Âlinize gelmelidir ki, cürüm, cürmü meşhut mudur, tetkik imkânını bulalım. Sonra Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince son karar Meclisi Âlinindir. Binaenaleyh tefsir ve tadil haklarını haiz olan ve Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince de o hakkı haiz olan Meclisi Âlinizin son sözü söylemesi lâzımdır. Yeter ki Meclisi Âlinin badema bu gibi şeylerde ihtilâfa düşmemesi için bir encümene havale edilmesi elbette lâzımdır.

HİLMİ BEY (Ankara) — Efendim, hatta zannedsem dün akşam bile icra edilen müzakere kâfi-

(1) Madde tarafından eklendi. M. Ünver

dir. Arkadaşların teklifi veçhile bu meselenin Kanunu Esasi Encümenine havalesini teklif ediyorum.

REİS — Söz alan dört arkadaşımız vardır, müzakere kâfi midir?

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Mesele arkadaşlar tarafından izah edildi. Ben de onları teyit edeceğim. Hiyanet meselesi, bir cürmü siyasi meselesidir. Bu şâyânı nazardır, muhakkak böyledir. Zaten hiyaneti harbiye ile Divanı Harp tarafından mahkûm edildiğini söylediler. Bendeniz bunu hiyaneti vataniye diye iddia ediyorum. Hiyaneti harbiye alelade harbe ve cepheye aittir. Halbuki hiyaneti vataniyedir. Anadolu Millî Hükûmeti aleyhindedir, hiyaneti vataniyedir. Doğrudan doğruya bu hükûmeti mahv ve ifnaya kastedilmiştir. Daha şümulü hiyaneti vataniyedir, bu muhakkaktır. Ondan dolayı hiyaneti harbiye ve hiyaneti vataniye ceraiminde nefiy ve teb'it cezası yoktur. Cürmün mürtekiplerini ve cüretkârlarını nef'ü teb'id ile âdeta istihata sevkeder gibi hareket etmek kanunun ruhu ile katiyen mütenasip değildir. Bu hiçbir zaman kabul edilecek bir mesele değildir, böyle bir madde yoktur. Hiyaneti Vataniye Kanununa tevfiik edince, demin de bir arkadaşımızın dediği gibi, yine evrakın Meclise gelmesi lâzımdır. Herhalde mesele esasen bir mebusa müteallik olmak itibariyle evlâbittarik bir cürmü siyasi hakkında karar vermesi ve meselenin hiyaneti vataniye olduğundan dolayı bu Meclisin müdahaleye hakkı vardır. Israrda mahal yoktur. Esasen Heyeti Vekile zannediyorum ki, bu şey ika' edildiği zaman tevkif edilip hükmü verildikten sonra bu meseleye agâh olmuş belki Heyeti Vekile bunu daha ziyade daha ağır cezalarla tecziye etmek taraftarı idi. Fakat bir emri vaki tezahür ve bu emri vakie bir hükûmetçilik zihniyetiyle tesahüp etmiş ve musir değilse, ümit ederimki bunda musir değildir, vali böyle bir şey yapmış bu mesele böyle yapılmıştır, diye telgraf aldıktan sonra bunu telif ve tevfiik etmek, Kanunu Esasiyi karıştırmak lâzımdır. Zannederim. Hükûmet olarak da bu ihtiyacı hissetmişlerdir, onun için benzeniz ısrar etmeyeceklerinden eminim.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Efendim, mebusların ne gibi ahvalde, ne şerait hakkında tevkif edileceği hakkındaki noktai nazarımı arzedeceğim. Zaten Vehbi Bey biraderimiz de o yolda söylediler. Ben Heyeti Vekile ile anlaşamadığımız bir iki noktayı izah etmek istiyorum. Meselâ dün Dahiliye Vekili buyurdular ki, bunların cürmü Hiyaneti Harbiye Kanununa temas eder. Bu, temas edebilmek için evvelâ Konya'da bir harp olmak, bir cephe olmak lâ-

zım gelir. Düşmana bir casusluk edilmiş olmak lâzım gelir. Telgraf tellerini kesmek, ordunun kuvvetini söylemek, bilmem ne yapmak... (Gürültüler) Orada düşmanın bulunması lâzımdır. Böyle telâkki etmek lâzım. Cephei harpte kendi kuvvetini ecnebi bir hükûmete, ecnebi bir düşmana söylemek demektir. İhaneti harbiye. Sonra, bunların hareketleri doğrudan doğruya hiyaneti vataniyedir. Binaenaleyh hiyaneti vataniye failleri İstiklâl Mahkemelerine verilmiştir. (O da burada duruyor sesleri) Bu meseleyi İstiklâl Mahkemesine vermek lâzımdır. Ne için gitmedi ve ne için gönderilmedi? Böyle 48 nci madde ve 79 ncu maddede ne suretle tefsir ederseniz ediniz, şu noktayı da unutmayalım ki 48 nci ve 79 ncu maddelerin tarit ettiği mebuslardan değil. Yani bu Meclis alelade bir Meclisi Mebusan değil, bir Meclisi müessesandır. Yani memleketin idaresine bizzat vaziyüyledir. İcrai kuvveti haizdir. Binaenaleyh nasıl ki Heyeti Vekile icra sıfatını haiz ise, biz de o sıfatı haiziz. Yarın, yolda bir nazırın da bir polis, bir jandarma tarafından tevkif olunacağını kabul ediyor musunuz? Yok, katiyen. Yani Heyeti İcraie, geçen de bilmünasebe arzetmişim, Meclisi Âlinizin heyeti mecmuasıdır, Heyeti İcraie. Halbuki son ilâmında diyor ki, Heyeti İcraie kararıyle; Heyeti İcraie Meclisi Âlinizin heyeti umumiyesi demektir, Meclis namına izafetle ifayı muamele eden Heyeti Vekiledir. Binaenaleyh böyle mühim bir şeyde bir mebusun tevkifinde, tecziyesinde, idamında bu Meclisin kararını almak lâzımdır. Geçen gün Dahiliye Vekili Beyefendi itiraz buyurmuşlardı. Bendeniz dedim ki, hatta Refik Şevket Beyin bir takriri var idi, Kanunu Esaside bir madde var onu okuyacağım. (Okudu) Diyor ki, mülki, adli, askerî azil ve nasıplardan haberdar olamamakta ve bu gibi tayin olunanlarda şahsa munhasır olacaktır.

OSMAN NURİ BEY (Bursa) — Zayıf bir ceza ile muamele doğru değildir. Onları doğrudan doğruya mahkemei aidesine tevdi edelim ve bu adamları idam edelim. Aksi takdirde bunu kabul ettiğimiz takdirde, bir mebusun böyle sellemehüsselâm teb'idini, tecziyesini kabul ettiğiniz takdirde Kanunu Esasinin bize bahsettiği masuniyeti şahsiye mahvolur. Ortada benim anlayabildiğim iki noktai nazar vardır. Efendiler; benzeniz de kanun mensubuyum, bu meselede arzı malûmata cesaret ederim. Efendim, yalnız müzakereye geç iştirak edebildim, arkadaşlarımın bir ikisinin mütalâasını dinleyebildim. Bendenizin geldiğimden evvel arkadaşlarımın noktai nazarını dinlemediğimden bir sehiv vukuunda ihtar buyurursunuz. Ma-

ruzatım işittiğim arkadaşlarımın mütalâasına karşı olacaktır.

Cürmü meşhut halinde bir fiil ika ederken tutulursa, bunun Meclisi Âliden lüzumu muhakeme kararı istihsaline hacet olmaksızın, ait olduğu mahkemece tutulur ve tevkif edilir, diyorlar. Delil istinatgâhları da iki madde kanuniye oluyor. Biri 48 nci madde, diğeri 79 ncu madde kanuniyedir. Şimdi şu iki noktayı nazardan hangisinin doğru olduğunu anlamak için bu iki maddenin ruh ve manasını, manayı hakikisini tetkik edeceğiz ve ona göre meseleyi halledeceğiz. Bendeniz iptida 79 ncu maddeyi nazarı dikkate alacağım. Acaba bu madde kanuniyeden maksat nedir, vazı kanun mu maddeyi koymakla neyi murad etmiştir? 79 ncu maddede iki fıkra var. Efendiler birinci fıkrayı okuyorum : «Heyeti Mebusânın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbiri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğu ekseriyet karar verilmekçe...» İkinci fıkrası «...veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tekif ve muhakeme olunamaz.» Açık ve sarih olarak vazı kanun maksadını anlatıyor. Tevkif ve muhakeme olunamaz, tabiriyle sarihan anlaşılıyor. Azanın içinden birisi bir cürüm ika ederse Meclisi Mebusandan o mebus hakkında lüzumu muhakeme kararı istihsal edilir. Bu pek sarihdir ve kanuna mensup olan arkadaşlarım bunu takdir ederler. (*Gürültüler*) Pek açık mesele, bendeniz kanuna mensubum ve yirmi sene emeğim vardır. Meclisi Mebusanın hakkı tevkif ve muhakemesi var mıdır?.. (*Vardır sesleri*) Yoktur... Tevkif ve muhakemesinin olmadığı hakkında sarahat vardır. O da kırk sekizinci maddenin fıkrai ahiresi mucibince Meclisi Mebusan bir mebusa atfolunan töhmetin vücut ve ademî vücudunu tetkik ederek onun haysiyetini muhafaza edecek ve binnetice tevkif ve muhakeme ait olduğu mahkemeye aittir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Meclisin ittihaz edeceği karar ithamdır. Bu, ittihamı tazammun eder.

OSMAN NURİ BEY (Devamla) — Şimdi tevkif ve muhakemeye memur olan bir mahkeme nasıl bir mebusu tevkif edebilir? Tevkif ve muhakemeye salâhiyettar olan bir mebusu ve Heyeti Mebusanın (Maddeyi okudu) Başka suretle mebusun tevkifi caiz olmaz diyor.

Bu husustaki maruzatımı teyit için bir iki misal daha arzedeceğim. Eğer vazı kanunun maksadı şu maddeyi vazettiği zamanda muradı her halükârda cürmü meşhut halinde olsun, sair mevad ve ceraimi adi-

ye ve siyasiyeden olsun, muhakemesini, tevkifini mutlaka o mebusun mensup olduğu Meclisi Âlinin tasvibine vabeste kılsa idi, bunu murat etse idi «veyahut» tan sonraki fıkrayı koymazdı. Bu maddeyi temin etmek için vazı kanun Heyetin hali içtimanda... Maddeyi aynen okuyorum... Halbuki vazı kanun böyle dememiş «veyahut» kaydiyle tefrik etmiştir.

VEHBI BEY (Karesi) — Heşimiz boş kafa ile gelmedik.

OSMAN NURİ BEY (Devamla) — Şüphesiz efendim. Kanuna mensup olan arkadaşlarımın mütalâası zannederim tercih olunur.

Sonra arkadaşlarımızın bazıları 48 nci maddeye istinad ediyorlar. (*Gürültüler*) Ve diyorlar ki, 48 nci maddenin birinci fıkrasında mesele gayet sarihdir. Bir mebusun sureti muhakemesi masuniyetinin refi ve izalesi neye mütevakıf olduğu gösterilmiştir. Bendeniz demin de arzettiğim gibi, bir maddeyi iyi anlamak için o maddenin ruhuna nüfuz etmek lâzımdır. Şimdi o maddenin ruhu nedir?.. Bunu anlamalı. Bir mebusun usulî muhakemesini, tarzı tevkif ve muhakemesini mi anlatmak istiyor bu madde, yoksa bir mebusun ne suretle mebusiyetinin refü izale edileceğini mi tarif ediyor?.. Meclisi Mebusan ihanet ve hiyanetten dolayı sebep gördüğü zaman mebusiyeti izale ediyor. O mebus fevkalâde ahvalde, ki 48 nci maddede mezkûrdur, nefiy ve hapis cezasıyla mahkûm olduğu takdirde mebusiyetinin zail olacağı hakkında sarahat yoktur. Binaenaleyh bu madde hiçbir vakit de bir mebusun tevkifi için Meclisi Âliden karar tahsili lüzumunu göstermez. Maddenin fıkrai ulâsında mevaddı adiyede, diye tavsif ettiği hususatın, hiyanet ve irtikâp diye telâkkisi lâzım gelmez. Çünkü arzedeceğim hiyanet ve irtikâp şey diyor. İrtikâp, evet Kanunu Esaside vardır. Fakat bir maksatla ise bu gibi ahvalde bir mebusun mebusiyetinin ref'i talep edilir. Tevkifi talep edilemiyor. Mebusiyetin reddi hakkındaki tariftir. Bir mebus tahtı muhakemeye alınır, demiyor. Bendeniz, Beyefendiler bir noktayı nazardan nazarı dikkati âlinizi celp etmek istiyorum. Malûmu âliniz mebuslarda ademi mesuliyet yoktur. Mebuslarda mesuliyet vardır. (*Gürültüler*) Müsaade buyurun efendim, yalnız mebuslar müstesnadırlar. Çünkü bir milletin itimadına mazhar olmuşlardır. Şahısların da kuvvei icraiye ve teşriye içtima etmiştir. Onlara taarruz, millete taarruz demektir. Vazı kanun bu noktayı izah etmiştir ve bir mebusun garaza ve iftiraya kurban olmaması için bir mebus mevaddı adiyede cürmü meşhut halinde olduğu gibi muhakeme ve tevkif olunur. Bir tahtı

mevkufiyette kaldıktan sonra onun mevkuf olduğu müddet zarfında haysiyetinin tezelzül ettiğinde şüphe yoktur. Tahliyesi o tezelzül eden bir kuvveti telâfi edemez. O haysiyetin bir daha iadesi kabil olamaz. İşte vazı kanun bir mebusu kurban etmemek için mebusu bu gibi tedbiri vazetmiştir. Cürmü meşhut böyle değildir. Meselâ şu Meclisin önünde herhangi bir mebusun adam öldürdüğünü görürseniz o mebus hakkında Meclisin tevkif lüzumuna veyahut tahtı muhakemeye almak lüzumuna kadar karara intizar mecburiyetinde miyiz? Bunu kabul ederseniz tevkif ve muhakeme kaydını mvaddı adiyede kabul etmiş olursunuz. Efendiler, bu sarihtir. Ben anlayamıyorum, yahut anlatamıyorum. (*O ceraimi âdiye sesleri*) Sarahat karşısında delâlete itibar olunmaz. Binaenaleyh Hükümetin yaptığı pek doğrudur. Yalnız bir şart ile, idarei örfiye ilân olunmuş ise, idarei örfiye kararnamesi mucibince merciinde olmuş olur. Bu nazarı dikkate alındığı takdirde deminden nazarı dikkate alınan idarei örfiye hakkında cevapsız kalan şimdide kadar hiçbir arkadaş tarafından cevap verilmeyen idarei örfiye kararnamesi mucibince tahtı muhakemeye alınır.

HAYDAR BEY (Kütahya) — Efendim, bendeniz 49 ncu ve 47 nci maddeler hakkında çok söz söylendiği için bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Âyan ne suretle tefsir ederse etsin. Müfit ve İsmail Kenal Beylerin tevkifleri Meclisi Mebusandan istendiği halde tasvip edilmemiştir.

Vehbi Beyin beyanatına cevap vereceğim. Vehbi Bey bir madde okudu. İdarei örfiye ilânını müstelzim olan ahvalden dolayı maznun olanlar herhangi rütbe ve ve memuriyette bulunursa bulunsun iradei seniye istihsaline hacet kalmaksızın... Âyan, mebusan müstesnadır. Bir misal de gösterdiler. Herhangi rütbede bulunursa bulunsun ait olduğu mahkemelerinde muhakeme edilir. Bu maddenin mazbata muharriri bendenizim. Bu madde bir değil ikidir. 31 mart hadisesi üzerine teşekkül etmiş olan divanı harpler bu iki maddeyi Askerî Kanununun 48 nci maddesine zeyledilsin diye getirmişlerdi. Encümen tetkik etti. Baktık ki; 48 nci madde ile birinc maddenin hiç münasebeti yok idi. Çünkü birinci madde usulü muhakemeye taallük ediyordu. Herhangi rütbe ve mevkide olursa olsun İradei Seniye istihsaline hacet olmaksızın, maddesi konu. Bunu Askerî Ceza Kanununun birinci maddesine zeyl yaptı. Meclisi Mebusan Heyeti Umumiyesine indi, esbabı mucibesıyla beraber encümeni adliyeye havale edildi. Encümeni Adliye itiraz etti. Dedi ki, isminden dahi anlaşıldığı üzere idarei örfiye kararnamesi Mec-

lisi Mebusanca kabul edilmemiş bir lâyihadır. Yani efendiler, idarei örfiye kararnamesi henüz Mebusanca tasdik edilmemiş kararname halindedir, kanun değildir. Kararname; Hükümetçe tanzim olunur, iradei seniye iktiran eder. Meclisi Mebusan içtima ettiği takdirde mevkii müzakereye vazedilir ve Meclisin tasdikine kadar bu, kararnamedir. Meclisi Mebusanın tasdikından geçen, kanundur. İdarei örfiye kararnamesi henüz kararnamedir. Encümeni Adliyenin bu baptaki mütalâasını Heyeti Umumiye muvafık gördü. Birinci maddenin iki bendini de 48 nci maddeye zeylederek Âyana gönderdi. Âyan; mazbata muharrirlerinin Heyeti Umumiyesinin sebki mütalâa ve nazariyet ve müdafaat ve itirazatını nazarı dikkate almayarak, yapmayarak idarei örfiye kararnamesine zeyl yaptı. Tekrar Mebusana geldi. Meclisi Mebusan Âyanın tadelini kabul etti. İşte efendiler, Vehbi Beyin buyurdıkları kararname, bu suretle Meclisi Milliden çıktı. Onda Âyan ve mebusan istisnası var. Evet Âyan ve Mebusan cürmü meşhut olmamak şartıyla, yoksa cürmü meşhut ise Hükümetin, Heyeti Vekilenin yapmış olduğu muamele doğrudur. Cürmü meşhut halinde ise hem muhakeme edilir ve hem de tahtı tevkife alınır. Âyan ve Mebusan müstesnadır. Ne şartla?.. Cürmü siyasi olmamak şartıyla... Sonra efendiler, bendeniz bu meselyi büsbütün kestireceğim, bir madde okuyacağım, size.

Madde 113. — Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyit âsâr ve emarat görüldüğü halde Hükümeti Seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (İdarei Örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei Örfiye) kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (İdarei Örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tayin olunacaktır. Hükümetin emniyeti ihlâl ettikleri zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memaliki mahsurai şahaneden ihraç ve teb'id etmek munhasıran Zatı Hazreti Padişahinin yeddi iktidarındadır. (1)

İdarei örfiye kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tadilinden ibarettir.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Karesi Mebusu Vehbi Bey biraderimiz tafsilâtı lâzime verdi. Yalnız bir ciheti nâkıs bıraktı.

Şimdi mebusların, parlamento azalarının masuniyeti gerek hukuku esasiye kitapları nazariyatı ve gerekse bizim hukuku esasiye hadisei fiiliyesini ispat et-

(1) Madde tarafımdan ektendi. M. Ünver

miştir. Şöyle ki; Parlamento azalarının Meclis dahilinde masuniyetlerinden maada Meclis haricinde masuniyetleri olduğunu, fakat masuniyet bir müddete muallâk olup bir müddeti muvakkate içindir. Yani zaman muvakkat olup bu masuniyeti kâmilan ref etmiyor. Muvakkaten tatil eder.

BİR MEBUS — Bu şahıs meselesi değil, mebus meselesi değil, mebusların masuniyeti demek.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Devamla) — Bu raya gelir söylersiniz. Müddeti içtima esnasında ne idarei örfiyeye ve ne de mahakimi nizamiyeye tabi değildir. Hukuku esasiye ve nazariye kitapları bunu söylüyor. Yalnız idarei örfiye nizamnamesine tezyil edilen iki madde var. Şöyle ki; Divanı harp tarafından takip ve tevkifi icabeden bir mebusun usulen evvel emirde Meclisi Mebusanın ekseriyeti ârâ kararını istihsal etmek lâzimedden olduğunu kanun natiktir. Kezalik 31 mart hadisesinde zimethal olmakla maznun olan Ergiri Mebusu Müfit, Berat Mebusu İsmail Kemal Beyler hakkında takibatı kanuniye icrası için ilk senei içtimaiye esnasında Meclisi Mebusandan istizanı keyfiyet olunmuştu. Hadisei asliyei siyasiye bunu gösteriyor. Yalnız kalıyor ki aynı nakarat. Heyeti Vekile diyor ki, bu cürüm, cürümü meşhuttur. Cürümü meşhut halinde mebuslar ahkâmı umumiyeye tabidir. Masuniyet yoktur. Yani mebuslar cürümü meşhut halinde yakalanmış ise, cürümü meşhut halinde yakalanan mebuslara hiçbir imtiyaz ve masuniyet yoktur. Binaenaleyh tevkif meselesi doğrudur, diyor. Acaba cürümü meşhut halinde yakalanmış, adam mı öldürmüş? Eğer cürümü meşhut halinde yakalanmış ise masuniyeti muvakkatesi zail olup kavait ve ahkâmı umumiyeye cari olacağı 79 ncu maddenin fıkrai ahiresi kaydinden anlaşıldığı, Babanzade İsmail Hakkı Beyefendinin kitaplarında masturdur ve sarihtir. Eğer cürümü meşhut ise kâfidir.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekâleti Vekili) (İstanbul) — Efendim, dün de arzetmiştim. Bu mesele de Heyeti Vekile 79 ncu maddeye istinat ediyor ve bunda musirdir. Mesele cürümü meşhut halindedir. Cürümü mütevali, cürümü mütemadi halinde mütevali ve temadi ediyor cürüm. Sonra bunun hakkındaki Divanı Harbin hükmünü okursam daha ziyade tatmin olacaksınız. Okuyorum efendim; «Usatın şehre duhullerini müteakip onlara asker cemî noktai nazarından yardım hususunda milletlerini kiliseye davet ettikleri haber verilen Rum Metropoliti Perolopolos, usata

biliştirâk... Herhalde idare ve Hükûmetin Delibaşıya intikal ettiğinden bahisle mülhakata tebliğ ve tamimi cihetlerinin tezekkürü hakkında aynı vakanın izalesine kadar hazır bulunmaları ve onların kuvvei mütefekkiye azalığını deruhte ettiklerine hiç şüphe olmayan Kâzım Hüsni, Çelebi ve Jandarma Alay Kumandanı Hakkı Beylerin, mebusu sabık Mehmet Emin ve rüfekasının burada kalmaları caiz görülemediğinden Erzuruma tebitlerine müttefikan karar vermiştir.»

Cürüm meydana. Tahakkuk eden bir şey varsa bu, efendiler...

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — 48 nci maddenin fıkrai ulâsı mucibi âzalık sıfatının zâil olacağını beyan buyurdunuz. Âzalık sıfatı da zâil olmuştur. Çünkü nefyile mahkûm olmuştur. Çünkü nefyi ile azalık sakıt olmaz. O ait olduğu mahkeme tarafından muhakeme edilir. Onu teyit ediyor. 48 nci maddede sarihtir. 79 ncu maddede ise «bir cünha veya cinayet icra ederken» diyor ve bu da o suretle yakalanmıştır. Sonra maddenin sonunda, mefhumu muhalifi ile «tevkif ve muhakeme edilir» deniyor. Tevkif ve muhakeme de edilmiştir. Sonra yine 48 nci maddede : «Meclisi Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu heyet âzayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakası ile karar verilir veyahut kanunen hapis ve nefyi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise âzalık sıfatı zail olur ve bu efaalin muhakemesiyle mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur.» deniyor, ki bu vaziyette bunda hiç tereddüde lüzum yoktur. Arkadaşlarımızın izah ettikleri doğrudur. Mafih Heyeti Âliye bu derece masuniyeti kâfi görmezse diğer maddeler yazar. Tebdil ve tadil eder. Yalnız Heyeti Vekile bu maddelere istinat ediyor.

REİS — Efendim, kifayet takrirlerini okuyorum. (Kifayeti müzakere takriri okundu)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

(Karahisari Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyin mevzuun Kanunu Esasi ve Adliye Encümenlerine havalesine dair takriri okundu)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Kanunu Esasi ve Adliye encümenlerine gitti.

On dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİPLER :

REİS — Celse açılmıştır. Müzakerata devam ediyoruz.

2. — *Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi.*

BİR MEBUS BEY — Islâhiye'de, Osmaniye'de ve Adana'nın diğer aksamında, Adana'yı düşman tahliye ediyor, umuru adliye ve maliyesini Türklere teslim ediyor, şeklinde bir şayia mesmumumuz oldu. Bu, ne dereceye kadar doğrudur?

Sonra bir taraftan da bize taallûku cihetiyle Maraş'ta...

HASİP BEY (Maraş) — Efendim, Adana meselesi hakkında bir şeyler deveren ediyor; Adana'yı düşman tahliye ediyor, diyorlar. Ne suretle tahliye olunduğuna dair resmen bir havadis yok mudur? Adana ne suretle tahliye edilmiştir? Bu bapta izahat verilmelidir. Adana'nın tahliye edildiğine dair olan rivayetin doğru olup olmadığını makamı aidi-nin izah etmesi için bir tahrir takdim etmişim. Tahrir bulunamamış. Mamafih cevap lütuf buyururlarsa teşekkür ederim.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Adana'nın tahliyesine ve ne suretle tahliye edildiğine dair resmen bir havadis yoktur. Adana tahliye edilmiştir. Bilâkis oralarda bugünlerde harekâtı harbiye vardır, Adana tahliye edilmiş değildir.

Adana Mebusu Muhtar Bey hakkında bazı havadisler işitiyorum. Bu sırf düşmanın propagandasıdır. Bu gibi havadislerin cephelere sui-tesiri vardır. Düşman bugünlerde harekâtını şiddetlendirmiştir. Ne için kan dökelim, zaten memleketi tahliye edeceğim, diye de beyannameler atıyor, memleketlerinize, yurdunuza gidiniz, oturunuz diye, tayyarelerle böyle kâğıtlar atıyor.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Beyefendi Haçını nasıldır.

Dr. ADNAN BEY (Devamla) — Haçın Kuvvei Milliye tarafından sukut ettirilmiştir. Haçın tamamen elimizdedir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz celse hafiyeden bilistifade bazı maruzata bulunacağım.

İstanbul'da yeni bir hükûmetin teessüsünden bahsediliyor. Bendeniz bu meseleyi gayet tehlikeli görüyorum. Ajans ve gazeteler de mütemadiyen ve lüzumundan fazla olarak bu mesele ile mütevegil bulunuyor. Bu işin ehemmiyetini ve tehlikesini Hükûmet nazarı dikkate alarak hareket etse veya hususî noktai nazarını daha açık, daha bâriz söylese iyi olur. Dün ajans bu hususta bir şeyler yazıyordu. Belediye kapularına asılıp böyle havadislerin ilânı da muvafık değildir. Hükûmet bâriz bir şekilde buranın noktai nazarını Anadolu'ya tebliğ ve ilân etmelidir kanaatin-dayım.

İkincisi; Karadeniz sahili ve cenup sevhili henüz açıktır. Oralarda teşkilât yok. Bu vaziyette de fevkalâde müteyakkız davranmamız lâzımdır. Şimdiki halde bir şey yapamazlar, fakat bu da İngilizlerin bir tuzağıdır, bendenizin kanaatına nazaran. Şimdiden zehir atacaklar oralara ve diyecekler ki biz memleketin en namuslu adamlarını, simalarını iş başına getirdik. Anadolu hükûmeti, Ankara serserileri sizi dinlemiyorlar, kendi menafii şahsiyelerini düşünüyorlar diye propaganda yapacaklar ve bu fena bir iz bırakacaktır. Hükûmetin nazarı dikkatini celbederim.

Bu ikinci celsenin baş ve sonunun noksan olduğu anlaşılıyor.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

REİS — Celseyi küşat ediyorum.

BİR MEBUS — Reis Bey, Kâzım Hüsnü ve rüfekasının evrakları ne olacak?

REİS — Kâzım Hüsnü ve rüfekasının evraklarını encümen celbedip de tetkik edecek değil mi? Muktezası ne ise onu yapacak, Kanunu Esasi ve Adliye encümenlerine gönderilmiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Dahiliye Vekilinin burada okumuş olduğu Divanı Harp kararı mesmuu âliniz oldu. Karar, kararı idari mahiyettedir. Çünkü müebbet, muvakkat nefiler vardır. Binaenaleyh bu muvakkat mıdır, müebbet midir? Cürmü kavanini mevzuadan hangisine istinat ediyor? Bu tasrih edilmiş. Bunların şimdilik burada bulunmaması mahzurdan salimdir. Çünkü bu hüküm bir hâkim kararı değildir ve ortada da bir hüküm yoktur. Mademki ortada bir hüküm yoktur; şimdi iki mesele vardır. Bunun ikisi de Kanunu Esasi ve Adliye Encümeninde halledilmesi lâzımdır. Hem bu meselenin ve hem de (48 ve 79) ncu maddeler, ki birtakım sui tefsirata uğruyor ve sui tefsirata uğradığı için şekli muaddelinin demin okumuştum. Sui tefsirata mahal kalmayacak surette onların şekillerini tespit ederek ve diğer arkadaşların da evraklarını tetkik ederek lâzım gelen muameleyi bir an evvel ifa etmelidir.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Reis Bey, takrirler okunsun ne olduğunu bilmiyoruz.

REİS — Efendim, meselenin esasını encümene verdikten sonra encümen, havale olunan takrirlerle mukayyet olmadığı gibi resen istediği şekil ve surette tespiti salâhiyettardır ve bu takrirleri Heyeti Celilenizin tensibiyle tamamen tevdi ediyoruz. (Okunsun sadaları)

Okunmasını kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi. Evrak takımıyla encümene verildi.

VEHBI BEY (Karesi) — Giden mesele nedir?.. İzah olunsun.

REİS — Mesele, heyeti umumiyesiyle encümene tevdi edilmiştir. Encümenden geldikten sonra esası yine Meclisi Âlinize arzolanacaktır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Şükrü Efendinin takririni okunsun.

REİS — Celsei aleniye aittir. O zaman okunur.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Zabta Kâzım Hüsnü Beyin evrakı derç olunsun.

3. — *Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazı.*

REİS — Efendim, hafi müzakeremizde bir iki mesele vardır. Meclisi Âlinize ait olanları arz edeyim.

Bundan 15 gün evvel hafi müzakeremizde Divanı Riyasetten Heyeti Celilenize bir cetvel arzedilmiştir. Bu cetvelde bidayeti intihapta buraya gelmeyip mezuniyet istemeyen zevatın müstafi addedilip edilmeyeceği hakkında müzakere cereyan etti ve kararını da verdi. Müstafi addettiğini beyan etti. Divanı Riyasetten gönderilen defterde ismi bulunmayıp, iki zat hakkında rüfeka tarafından verilen bir takrir Heyeti Celilenize tasvip edilerek müstafi addolundu. Bu zevat da Ergani mebusları Kadri ve Reşit Beylerdir. Sivas Valisi Reşit, buna müteallik zaten evvelce orada bazı vazaiyle hizmette buldukları hakkında muhabere mevcut olduğu için Divanı Riyaset onları müstafi addolunanlar meyanında addetmemiştir. Müzakere esnasında verilen bir takrir üzerine müstafi saymış, şimdi evrakını okutturacağım bu rüfeka da yolda imişler, Sivas gelmişlerdir. Sivas Valisi Reşit Paşanın iki telgrafı vardır. Bir de şifresi vardır. Okunacaktır. (Telgraflar okundu)

REİS — Çünkü Divan bu telgraflar üzerine Heyeti Celilenize arzı malûmat etmeksizin, geri dönsünler, demek istemedi. Heyeti Celilenin vereceği karar üzerine muamele yapacaktır.

Şifreli telgraf da buradadır, okunsun.

(Şifreli telgraf okundu)

REİS — Şimdi mesele anlaşıldı. Bu zevat hakkında valinin verdiği telgraaf resen cevap yazmadık. Paşa Hazretleri Meclisi Âlinin nazarı tasvibine arzını tensip ettiler. Bunun için bu celse hafiyyede Rüştü ve Kadri beyler hakkında bir karar ittihaz etmeli. (Gürültüler)

Söz Mustafa Beyindir.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Efendiler, Ergani namına intihap edilen mebus arkadaşlarımızdan bazıları ispatı vücut etmiştir. Hakkı Bey, Sırrı Bey, Mehmet Emin Bey, Nüzhet Dede Büyük Millet Meclisi

namına intihap edilmiş, eylem burada mevcutturlar. Şimdi esamileri zikredilen efendiler ise 17 şubatta İstanbul Mebusluğuna intihap edilmişlerdir. Ergani namına İstanbul Meclisi Mebusanına intihap olunan bu arkadaşlarla temas tesis ettim. Bendeniz Siverekten gelirken Ergani'ye uğradım. Orada dört sene memuriyetim vardır, epeyce bir malûmat topladım. Kadri Efendiye dedim ki ne için gelmiyorsunuz, Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Efendim, vaziyet belli değildir, onun için. Vaziyet taayyün etsin ondan sonra giderim dedi. Bugün Millet Meclisine intihap olunan beş mebus kahramane her bir fedakârlığı kabul ile geliyor da bunlar niçin gelmiyorlar? İntihap olunan bir iki efendi şimdiye kadar neden gelmiyorlar? Eğer bunlar İstanbulda olsalardı, İstanbuldaki mebuslar fiir suretiyle buraya gelip can atıyor, bir hizmette çalışıyorlar. Bunların hiçbir şeyle alâkası yok, neden bunlar gelmiyor? Hiç de korkuları yok. Mademki biz burada toplanmışız ve bunları nazarı itibare alacağız, mademki Ergani'den beş mebus intihap edilerek ispatı vücut etmiş. Bunların gelmesine lüzum yok.

RASİM BEY (Sivas) — Bunlar pek zinüfuz adamlardır, herhalde gelmeleri lâzım, gelmelerine taraftarım. İkinci bir isyan, ihtilâl vukuunda sevkedeceğimiz asker tedarik ederler. Bunları düşünmek lâzımdır.

MUSTAFA EFENDİ (Ergani) — Efendim, bu adamların nüfuzundan bahsetmek gerçi siyaseten lâzım ise de mebus olmak için pek doğru değildir. Bunların buraya gelmesinden siz neden kuşkulaniyor sunuz? Efendiler, onların nüfuzları sayesinde bu adamlar Meclisi Mebusanı Osmanî için, İstanbul Meclisi için intihap olunmuşlar, Meclisin feshiyle, işgal dolayısıyla gelememişlerdir. Orada, burada bulunmadan ziyade bir vazifei vataniye var. Emniyet, itimadını teslim ettiğimiz vali de bu vazifei vataniyede bulunsunlar diyor. Sonra Meclisi Milliye iltihak ve ademî iltihak mutlak değildir. Ademî iltihakı bir zaruret ve bir mecburiyetten dolayı ise o zaruret ve mecburiyeti kabul etmelidir. Onu bir vali söylüyor. Sonra bu adamların orada durmasından buraya gelmesi enfa ise siyaseten herhalde gelmelidirler.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Beyler, bendeniz bu Ergani mebuslarının ne büyük adam olduklarını bilmiyorum. Yalnız buraya gelen mebuslar bir sıkıya düştüler mi, farzedelim, Arapkir kaymakamı gibi, şöyle yaptım, böyle yaptım diyorlar. Bunlar da Sivas'a geliyorlar, biz Dersim mebusu bulunuyoruz. Gelen

mebuslar bir sıkıya düştüler mi, Dersim'i ortaya atıyorlar. Katiyen bir hizmet görmemiştir.

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Bendeniz hem Müdafaa-i Milliye Reisi, hem de Belediye Reisi idim. Buradan verilen emirler için elden geldiği kadar çalıştım, sayü gayret ettiğim halde bu adamlar ayak vurdular. Katiyen taallük etmemiştir. İntihablar yapıldı. Kadri ve Rüştü Efendi İstanbul'a mebus tayin edildi. Ha gidecek, ha gidecekler ümit ettiler ki, bakalım Büyük Millet Meclisi olaack mı ve bu cemiyetin atisi ne olacaktır?

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu adamlar şimdi okunan telgraftaki gibi hakikaten zinüfuz adamlar mıdır?

MEHMET EMİN BEY (Devamla) — Hayır bir şey yapamazlar.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendiler, Sivas Valisinin işaretinde bu zatların Kürdistanda nüfuzu olduğundan bahisle kabullerini rica ediyor. Bunların nüfuzlarıyla Kürdistan idare olunmuyor. Orada bir nüfuzları carî değil. Dersimdeki nüfuzlarından bahsolunuyor. Bunun da aslı yoktur. Palulu bir zat ne kadar yüksek seviyede, yahut yüksek bir mevkide olursa olsun bir tesir yapamaz. Binaenaleyh Dersimde öyle gidecek, hizmet edecek yoktur. Ancak bendeniz orada en ziyade Rüştü Beyi tanırım. Palulu İbrahim Beyin kardeşi olmak itibariyle Sivas'a kadar mademki gelmişlerdir, rica ederim iade edilmesin.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Fimabat İstanbul mebuslarını kabul etmeyiz. (*Gürültüler*) Mamuretülaziz valisi olmak sıfatıyla arz ediyorum. Bunların Dersim'de hiç nüfuzları yoktur. Ne bunların bir nüfuzu var, ne de Dersim'de tesirleri vardır. (*Reye sadaları*) Bunlar müstafi diyerek bir karar verdik. Bu nu Heyeti Celilenize, tenvir için arz ediyorum.

REİS — Bu mesele hakkında söz alan daha bir çok arkadaş var. (*Kâfi, kâfi sesleri*)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü.

HAMDİ BEY (İzmit) — Bunlar gibi yine Egin Kaymakamı Fikri Bey, altı ay geçti gelmedi. Heyeti Celileniz geçen gün bunları müstafi addetmiştir.

Valinin işarı, şifre ile tekidi, üzerine Divanı Riyaset yahut Makamı Riyaset resen cevap vermeyi muvafık görmeyerek Heyeti Celilenize arzetmiş ve hafi müzakerede bunlar hakkında bir karar verilmişti. Eski kararı isterse tashih edersiniz. Bu Heyeti Celilenize aittir.

Eski kararın tashihi kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Eski karar mucibince ademî kabulleri kararlaştırıldı.

Urfa Mebusu Pozan Bey hakkında aynı işaratta bulunuluyor. Fakat Pozan Bey evvelce Meclise bir işaratta bulunmadığından Divanı Riyasetten müstafi addedilip edilemeyeceği hakkında defterde ismi vardı. Yani tahrir üzerine değil, müstafi addedilenlerdir, vali bunun için de yazıyor. Lüzum görüyor musunuz?.. (Hayır sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya) — Nasıl ki, Ergani mebusları kendi mebusları hakkında izahatta bulundular. Onlar da izahatta bulunsunlar. Ona göre bir karar versinler. Yani Pozan Bey hakkında tenevvür edelim.

REİS — Efendim, Meclisi Âlinize bu mesele hakkında bir şey arzedeceğim. Pozan Bey aşiret reisi olduğu anlaşılıyor, telgrafından da öyle anlaşılıyor. Beş aşiret reisi hakkında istidası vardır. İsterseniz müzakere edelim. (Hayır sesleri, müzakereye lüzum yoktur sesleri)

Pozan Beyin eski karar mucibince ademî kabulü karargir oldu.

Üçüncü bir mesele; malûmu âliniz nisabı müzakere hakkındaki kanunun neşrinden evvel, son müracaattan, telgrafındaki imzasından anlaşıldı.

Van mebuslarından Mehmet Sıddık Bey zade Hasan Beyden alınan telgrafta 19 eylül tarihinde ailesiyle birlikte hareket ettiğini bildiriyor. Van'dan demek hareketi tarihinde veriyor.

TEVFİK EFENDİ (Van) — Burada bulunan Van Valisi Mithat Beyin kendi bizzat vaki olan ifadelerine nazaran belki Divanı Riyaset bir şahadetname vermiştir. Kendisi görülen lüzumu şedit üzerine Hak-kârî mutasarrıfı vekâletine tayin etmiş. Binaenaleyh bunun kabul olunup olunmayacağı bendenizce malûm değildir. Fakat gelememesinin esbabı orada vazife ile bulunmasıdır. Bunlar hakkında da ne münasip görürseniz o yolda yaparsınız.

REİS — Bunlar hakkında müzakere açmak için muameleyi Divanı Riyasetçe tetkik edip bilahare yapılacak hafî müzakere Heyeti Celilenize arz ederiz. Şimdi efendim, nisabı müzakere kanununun son maddesinde dört ayı ikmalden sonra, yani tahsisat devresinden sonra, Mecliste ifayı vazife ettiği şekilde muharrerdir. Arkadaşlarımızdan bazı zevat vatanî vazifeler tevdi edilenler hakkında kanunda o kadar sa-

rahat olmadığı için bittabi bunlara tazminat veremiyoruz. Bunlar buldukları yerden istiyorlar. Kanunun o sarahatine ve hakikaten o zevata vatanî bir vazife tevcih edilerek mezuniyetle memleketine gitmiş değil. Ya Heyeti Vekile kararıyla veyahut Meclisi Âli kararıyla hatta bir zatı da, ismini arzetmiyorum, Karadenize, Kastamonu'dan geçerek irşat için görülen lüzum üzerine dairei aidesi gönderiyor. Bunun için Heyeti Celilenin reyine müracaat ediliyor. Eğer bir mebus vatanın selâmeti için bir muhite kendisinin tesiri olacağı kanaatiyle gitmiş, gönderilmiş ise ve ona harcırah verilmiyorsa ve Meclisi Âliniz de orada o adamın göreceği vazifeyi lüzumlu telâkki ediyorsa o vakit tazminat alamayacaklar olabilir. Zannedirim böyle bir karar vermeden evvel geniş şekilde düşünmek lâzım gelir. Eğer o adam harcırah ve yevmiye aldıktan sonra kanunun sarahatı hilâfına (mahalline gitmez, vazifeyi yapmazsa tatbik olunacak muamele başkadır, yaparsa başkadır. (1) Bu gibi hususatta Meclisin yapacağı hizmet ve onun orada yapacağı hizmet üzerine harcırahının tediyesini temindir. Meclisi Âli de böyle karar verilirse muvafık olabilir. Fakat böyle böyle bir karar yokken herhangi bir sebeple gönderilen adamlara harcırah ve yevmiye verildikten sonra bir tahsisat verilmesini muvafık (telâkki etmiyorum. Ancak gidenler veya gönderilenlerin) (2) o vazife ile muvazzaf olup olmadığını bildikten sonra (karar ittihazı yerinde olur.) (3) Bunu isim be isim okuyalım ve kararını verelim. (Divanı Riyaset takdir etsin, isterse mezun addetsin sesleri) Efendim mesele mezuniyet meselesi değildir. Fakat sarahatı kanuniyeye karşı tazminatı şehriyesiyle göndermek Divanı Riyasetin yedi iktidarında değildir. Bunun için Heyeti Celilenizin reyine müracaat ediyoruz.

Abdülkadir Kemali Bey Musul cephesinden geri gelmiştir. Bugün Harput valisidir.

Nihat Paşa, ki o cepheye memur edilmiş, Ali Saip Bey...

BİR MEBUS — Reis Beyefendi diyorsunuz ki hep-si söylesin. Heyeti Celilenin kararı ve bunda muradı, eğer Meclisi Mebusan tarafından bu adamlar irşat için ... verebilir. Peki şimdi isim, isim... Erkânı Hükümet göndermiş ise başka tahsisat da verebilir.

REİS — Şimdi isim, isim arz ediyorum; Ali Saip Beye tazminat verilmesini tasvip ve kabul edenler lütfen el kaldırsın... Peki verilmedi. (Kendisi mezun değil mi idi sesleri)

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimat tarafımdan eklendi. M. Ünver

Istihbarat Müdüriyetinin tezkeresi üzerine irşat için mezuniyet verildi. Fakat tazminatı şehriyesi Heyeti Celilenizin muvafakati olmadığı için, kanunun sa-
rahatına karşı idare veremiyor.

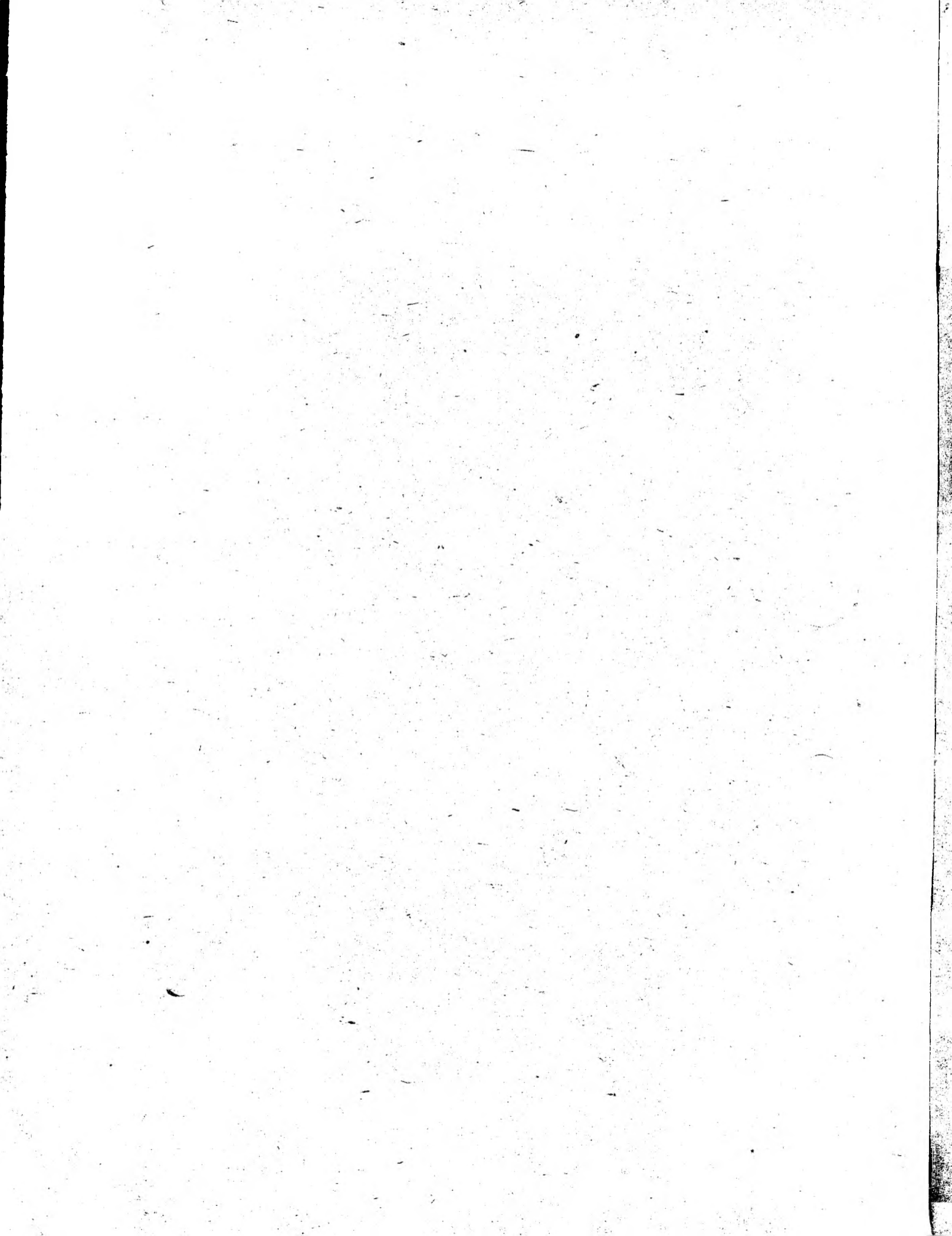
Akif Beye tahsisat verilmesini kabul edenler, lüt-
fen el kaldırsın... Kabul edilmedi.

Şükrü Efendi arkadaşımıza verilmesinin muvafık
olup olmadığını Heyeti... (Kabul sadaları)

Müsaade buyurunuz efendim. Adana mebusların-
dan İsmail Safa Beyle, Mustafa Şeref Beylere... Evet
böyledir. Fakat Heyeti Celilenizin kararı lâzımdır.
Bunlara tazminatı şehriye kabul edenler el kaldırsın...
Kabul edilmiştir.

Demek ki kabul edilmeyen iki arkadaşımız hak-
kında kararınızı verirsiniz.

Müzakeratı hafiye bitmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

15 Teşrinisâni 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	228	2. — Bazı mebusların şakiler tarafından so-	
2. — MÜZAKE EDİLEN MEVAD	228	yulması ve şekavet mevzuu üzerinde Dahiliye	
1. — Vazife ile muhtelif mahallere gönderi-		Vekili Dr. Adnan Beyin beyanattı.	232:235
len mebuslara tazminatlarının tediyesi mevzuun-			
da müzakerat.	228:232		

Cilt : 5

98 nci İn'ikat, 2 ve 3 nci celseler

DOKSAN SEKİZİNCİ İN'İKAT

15 Teşrinisâni 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celsemiz hafidir. Müzakerelere geçmeden evvel zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksendokuzuncu İn'ikat

24 Teşrinievvel 1336 Pazar

BİRİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikatta; Konya isyanı üzerinde seksensekizinci içtimada başlayan müzakerelere devam olunarak, Konya Mebusu Musa Kâzım ve Abdülhalim Çelebi efendiler hakkındaki Divanı Harp kararı üzerinde görüşüldü ve teneffüs için celseye 10 dakika ara verildi.

Reis

Hasan Fehmi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde küşatla; Konya hadiseleri üzerindeki müzakerata devam ve mevzuu encümene havale olunarak celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkındaki müzakerelere devam olundu ve celseye son verildi.

Reis

Vehbi

REİS — Zabtı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat.

REİS — Efendim, müzakereye başlıyoruz. Ergani Mebusu Rüştü, Van Mebusu Hasan, Urfa Mebusu Pozan Beylere ait bazı evrak va. okunacak.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Reye konmazdan evvel bu hususta söz isterim.

REİS — Efendim tahrir okunsun badehu söz söylersiniz.

KÂTİP — Efendim tahrir altmış imzalıdır. Okuyorum :

(Tahrir okundu)

REİS — Tahrir üzerinde söz isteyen var mı? Buyurunuz Hasan Beyefendi.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Esas mesele hakkında söz söylemeyeceğim. Malûmu âlileri biz hafif bir celsede bu zevatın müstafi addedilmelerine karar verdik. Kararı sabıkın tashih ve ademi tashihi reyî âlilerine menuttur. Eğer karar tashih edildiği takdirde alelusul mazbatalar şubelere gidip tetkik olunur.

Aleni celsede muamelesi yapılır. Mevzubahs mesele kararın tashihidir.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Efendiler geçen Ergani mebusları hakkında yani Kadri Beyle Rüştü Bey hakkında Sivastan gelen telgraf okundu.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Bunların kabulü, ademi kabulü mevzubahs değildir.

REİS — Efendim Lütfi Bey buyur devam et, devam et...

MUSTAFA LÜTFİ B. (Devamla) — Evet Sivastan Reşit Paşadan gelen telgraf okundu. Heyeti Celileniz müstafi addettiniz. Sonra diğer bir kararınız, İstanbul Meclisi Mebusanından bugünden itibaren gelecek olurlarsa kabul etmeyeceğiz dediniz. Şimdi hem de ekseriyetle altmış yetmiş kadar imza ile buraya bir tahrir evriliyor. O tahriri imza için bendenize de müracaat ettiler. Şimdi rica ederim, Büyük Millet Meclisi böyle bir hareketle mehabetini ihlâl ediyor. Petersburg Meclisi Mebusanında üç sene bulundum. Hiçbir mecliste tellâl gibi tahrir gezdirip imza ettirme yoktur. O taktire iştirâk eden olursa o da imza eder.

HÜSEYİN B. (Elaziz) — Sözümleri geri alsın, takriri getirip imza ettiren bendenizim.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Devamla) — Meclisin mehabeti ihlâl ediliyor. Bu olmaz ki... Meclisi Mebusan bir karar versin, sonra kararından nükûl etsin.

Bendeniz Kadri Efendi hakkında mufassal malûmat verdim. Bendeniz diyorum ki mademki halka doğru gidiyoruz ve Meclisimizi halk meclisi yapmaya çalışıyoruz. Bunlar mütegalibedir. (*Gürültüler, sözünü geri al sadaları*) Ben sözümü geri alamam. Bu inkılabı yaraşmaz. İhtilâl hükûmetine kapitalist giremez. (*Gürültüler*)

HÜSEYİN B. (Elaziz) — Müsaade buyurunuz efendim. Sözümleri geri al. Rica ederim dikkat buyurunuz. Şimdi Beyefendi burada iki cihet var. Denildi ki bu adamlar müstafi addolunsun, fakat iki ay müddetle Meclise devam etmeyenler. Sonra bu karar beş eylüde tebliğ olundu. Bu zevat daha bu karar tebliğ edilmeden evvel yola çıkmışlardı. Şimdi bu adamları birer birer tadat edeyim.

Pozan Bey denilen Urfa aşairinin en mütehayyizanından, Fransızlar üzerine icrayı tesir etmiş, hayatını feda etmiş ve bir çok adamları bu uğurda feda etmiştir.

İkincisi; Palu'dan Necip Paşanın oğlu Rüştü Bey, ki bugün arkadaşlarımızın pek çoğu bilirler. Bu adam erbabı haysiyetten olup muhitinde çok iş yapar bir zattır. Kendisi şimdi buraya kadar gelmiş. Bunu biz nasıl kabul etmeyebiliriz?

Üçüncüsü; Hasan Bey. Harbi umumide verdiği telefât azim olduğu gibi hayatını feda edercesine çalışmış bir adamdır. Şimdi buraya kadar gelmiş. Nasıl git diyeceğiz? Bunun haysiyeti kırılmaz mı? Nasıl geri geri göndeririz?

Kadri Efendiye gelince : Sizi namusumla temin ederim, erbabı ciddiyettendir ve inşallah kendisini gördüğünüz zaman hepiniz memnun olacaksınız. Halûk, munsif bir adam. Bendeniz şunu istirham ediyorum. Celse hafi olmak itibariyle bunların celse aleniyeye bırakılmaksızın şimdi kabullerini teklif ederim. (*Kabul sesleri*) Efendim bunu reye koyunuz.

ABİDİN B. (Lazistan) — Muhterem arkadaşlar, zararın neresinden dönülse kârdır. Arkadaşımızın iddia ettiği Kadri Bey - bilmiyorum belki aralarında bir vazgeçtikleri vardır. - belki bir hatada bulunmuştur. Malûmu âliniz beşer hatadan sâlim değildir. Ben olabilir ki fevkalâde hata ederim. Fakat ben bu hatayı ettim diye büsbütün beni hakkımdan mahrum

etmek doğru değildir. Binaenaleyh bunların alınması taraftarıyım. Bunlar vatan uğrunda çalışmış insanlardır.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim bendenizce bu kadar asabiyet gösterilecek bir şey yok. Bir karar verdik, bu karar doğru mudur, eğri midir? Verdiğimiz karara ya doğru diyeceğiz, ya eğri. Eğer eğri ise bunu patırdı ile kapatamayız. Binaenaleyh sükûnetle tetkik edelim ve düşünelim. Bu arkadaşlarımız ne vakit intihap edilmişlerdir? Bizim burada kabul ettiğimiz kanundan evvel intihapları icra edilmiş ve hatta bazıları da İstanbul mebusları imiş. İntihap edildikten sonra aradan bir çok müddet geçmiş, bu kanun neşredilmiş, fakat kanun neşredilirken arkadaşlarımız yolda imiş ve Sivasta bu kanuna muttali olmuşlar. Halbuki bu kanun bir adama tebliğ edildikten sonra demeli ki gelecek misin, gelmeyecek misin? Bu kararı verirken biz aleni celsede verdik. Aralıkta bunların da isimleri okunarak geçti. Bu kanunu o vakit iyice tetkik edemedik. Halbuki bunlar bu kanundan evvel yola çıkmışlar ve Sivasa kadar gelmişler. Binaenaleyh bu kanunun hükmü bunlara şamil değildir.

İstanbul mebuslarının ademi kabulüne gelince : Bu bendenizin takririm üzerine kabul edilmişti. Bu İstanbul meselesi içindi. Hem bunlar benim takririmden çok evvel yola çıkmışlardı. Binaenaleyh bu meselede onlar dahil değildirler. Yoksa İstanbul mebusu da olsa vaktiyle gel denilseydi bu Meclise gelmiş olacaktı. Şu halde bu karar buna şamil değildir. Doğrudan doğruya mazbataları tetkik edilsin, eğer kabul edilmeyecek bir cihet varsa onu münakaşa edelim. Sözü uzatmayalım. (*Hay hay sadaları*) Bendeniz müzakerenin kifayetini teklif ediyorum. (*Kâfi sesleri*)

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey biraderimiz dört sene Ergani'de muallimlikte bulunmuş.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Evet bulundum.

YUSUF ZİYA B. (Devamla) — Bunun ahvâl ve harekâtını memleketin menafiine muvafık bulmamış. Mustafa Lütfi Beyin memleketten çıkarılması, azli için teşebbüste bulunmuşlar.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Ben azledilmedim. Urfa Sanayi Müdürlüğüne gittim. Sekiz senelik memuriyetimde katiyen lekem yoktur. Namuskârım.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Bir mebusun diğer bir mebusun mazisinden bahsetmesi ayıptır.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında takrirler var. (*Kabul sadaları*)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere bu bapta kâfi görüldü.

Efendim Canik Mebusu Hasan Fehmi Beyin telgrafı vardır. Okutuyorum.

(Telgraf okundu)

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim bu zat Canik Mebusu Hasan Fehmi Bey arkadaşımızdır. Trabzon İstinaf Müddeiumumiliğine tayin edildi. Harcırahını alarak Eylül tarihinde buradan infikâk etti. Nisabı müzakere kanunu beş eylülde kabulü katiye iktiran etti. Meclisten mezuniyet hakkında hiçbir muamele sebkât etmedi. Doğrudan doğruya istinaf müddeiumumiliği emrini alarak nisabı müzakere kanununun kabulünden sonra buradan kalktı, memleketi olan Ünye'ye gitti. Ünye'de her nasılsa mebusluğu tercih etti. Buraya Adliye Vekâletine bir telgraf verdi. Ben istinaf müddeiumumiliğinden istifa ediyorum. Büyük Millet Meclisi Âzalığını tercih ediyorum diye. Tabii müstafi addedildi, yerine başkası tayin edildi. Meclise de bir telgraf verdi. O telgraf tabii Meclisi Âlinize geldi. Muhasebeye gitti, Maliye Vekâletine gönderildi. Zabıttan kaydı çıkarıldı, zabıt tetkik edildi. Nisabı müzakere kanunu kabul edildiği zaman Hasan Fehmi Beyin buradan hareket ettiği aleni müzakere de okundu. Sıfatı mebusiyeti kalmadığına Meclisiniz karar verdi. Şimdi diyor ki istinaf müddeiumumiliği de elden gitti. Bendenizce adliyeye, istinaf müddeiumumiliğine tayin edin demekten başka çare yoktur. (*Gayet muvafık sesleri*)

REİS — Efendim Adliye Vekâletine tevdi edelim mi? Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim evvelce Meclisi Âlinizden hidemati vataniyede bulunmak üzere giden zevattan bir kaç zatın esamisi reyî âlinize arzedildi. Bir kısmı kabul, bir kısmı reddedildi. Şimdi o vakit reyî âlinize vazolunmayan zevat vardır ki bu zevatın : Biz bir vazifei mahsusa ile gittik. Bizim tahsisatımızı veriniz yolunda talepleri var. Meclisi Âlinizden bu hususta bir karar almadıkça bu hususta bir şey yapamıyoruz. Şimdi bu isimleri birer birer okuyacağım. Hafız İbrahim Efendi.. Vazifeten gitmiş, 10 Ağustos tarihinde infikâk etmiş. Bizdeki kayıt muamelesi bundan ibarettir.

BİR MEBUS B. — Hafız Beyin cephede olduğu söyleniyor. Hafız İbrahim Beyin orada bulunduğu müddetçe tahsisatının tediyesi tabiidir.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Rica ederim efendim, cephede olmayan ve bir muhaberei sahihaya istinad edilmeyen şeyler Meclise sevk edilmez. Tereddüde lüzum yoktur. Geçen Adana Mebusu Dr. Eşref Bey ile Mümtaz Beyi kabul buyurmuşunuz. Bunlar da aynı vaziyettedirler. (*Kabul sadaları*)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim Zile isyanını müteakip Amasya ve Tokat cihetlerine gönderilen ve Meclisi Âlinizin bilâ müddet mezuniyet verip gönderdiğiniz Amasya mebuslarından Ali Rıza Bey ve Âsım Bey, bu zevat da telgrafla tahsisatlarını istiyorlar. (*Ret sadaları*)

REİS — Ali Rıza ve Âsım Beylerin tahsisatlarının verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Saruhan Mebusu Reşit Bey, malûmu âliniz Etem Bey rahatsız oldu, buraya geldi kendisi bazen Meclisi Âlinizden ayrılıyor bazen de geliyor. Meclisinizin de bundan malûmatı vardır.

REİS — Efendim bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Sonra Bahri Bey (Yozgat) vardır. Bunun da vaziyetini izah ediyim mi?

BİR MEBUS — Efendim kumandanlar burada bulunmazlar.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Efendim bu mesele cephede bilfiil emrî kumandada bulunan zevat için câridir. Onun için Bahri Bey hakkında vazedeceğimiz karar mezunen gittiği tarihten bugüne kâdardır. Bundan sonra... Efendim Bahri Bey İstanbul mebuslarındandır. Zaten alacağı şehri yüz liradır. Yozgat isyanı üzerine zaten mezuniyeti bilâ müddettir. Meclisi Âlinizden kararı vardır.

BİR MEBUS B. — Efendim Bahri Bey müfreze teşkil ederek mi gitmiş, yoksa Kılıç Ali Beyin müfrezesiyle mi gitmiş?

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Efendim mevcut olan kuyudu izah ediyorum. Heyeti Vekile kararı ile memuriyeti mahsusa ile... Bilâhare Madene kadar gitti, Maden'de kuvayı milliye teşkiliyle meşgul oldu. Bilâhare başında bulunan iki yüz kadar atlı ile eşkiyayı takip etti. Bilfiil muharebeye iştirâk etti. Elân kendisi orada kuvayı milliye ile vazifesini icra ediyor. Memlekete büyük bir faide temin etmiştir.

REİS — Efendim bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Niğde Mebusu Âta Bey de Heyeti Vekile Riyasetinin tevdi ettiği bir vazife ile Yozgat isyanını müteakip Nevşehir, Aksaray havalisinde sükûnetin tesisi için gönderilmişti. Buna da Mecliste bulunmuş gibi tahsisatı şehriye verilmesi.

REİS — Efendim buna da tazminatı şehriye verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (*Ret ret sesleri*) Kabul olunmamıştır.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Bunun vaziyeti diğer arkadaşları gibidir. Hükûmet tarafından bir vazife ile gönderilmiştir. Kendi arzuları ile gitmemişlerdir. Neden almasın bu muvafık değildir efendim.

BİR MEBUS B. — Meclis azasına Meclis mezuniyet verir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim buradan verilen bir vazife ile, işi olmadığı halde gitmiştir. İhtiyar edeceği masarifi cebinden vermeye ne mecburiyeti vardır. Burada kalsaydı alacağı tahsisattan feragat mı edecekti? Yalnız mesele Hükûmetin bu zata vazife verip vermemesi meselesidir. Eğer Hükûmet kendisine vazife verip göndermiş ise tahsisatını almalıdır. Eğer Meclis kendi bütçesinden bu tahsisatı vermek istiyorsa Hükûmet bu miktarda bir tahsisat kendisine versin.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim meselenin halli için biraz ince tetkik etmek lâzımdır. Şimdi biz bir emri vakî karşısında bulunuyoruz. Bunun tekerrür etmemesini keraren arzettim. Bu zevatı âliye birer vazife ile gönderilirken lütfen bu Meclisin azalarına demeli idi ki : Filan filan efendileri filan yerlere gönderiyoruz.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Noktai zararınızı tashih ediniz. Bunların hepsi Meclisin kararı ile gönderilmişlerdir.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Meclis karar verdikten sonra bu azayı muhteremenin tahsisatları için böyle bir şeyi Meclise sevk etmek abestir. Çünkü Meclisin onun vazifei vataniye ile gitmesine karar verdikten sonra buna tahsisat verelim mi diye müracaat etmek abestir. Emri vakî olmak üzere Meclisten karar alınmaz. (*Doğru sesleri*) Şimdi biz karar verdiklerimize para verebiliriz. Karar vermedik-

lerimiz için on para bile veremeyiz. (*Pek doğru sesleri*)

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim anlıyorum ki meselede bir sui tefehhüm var. Tahsisat devresi tazminat devresi diye bir şekil mevcut. Mezun olmuş gayrı mezun olmuş tahsisatı seneviyesini herkes alacaktır. Mezuniyetler şu vazife iledir diye birer birer bu zabıtlardan ve kalem kuyudatından çıkarılan cetvelde vardır. Arzu ederseniz okuyayım. Son çıkardığımız Nisab Kanunu vaziyeti değiştirmiştir. Meclisi Âliniz o vakit bilmezdi ki ileride bir kanun yapacak Mecliste bilfiil bulunanlara tazminat verecek. Bu zevat bunları tabii bilmezdi ki giderken tahsisatını alarak gitsin. Bu itibarla bu kabilden olarak tahaddüs eden meseleler hakkında Meclisi Âliniz bir karar ittihaz eder ve der ki : Meclisin rey ve muvafakatiyle irşad için, isyanları bastırmak için gönderilenlere alelumum tahsisat verilir.

ABDÜLKADİR KEMALİ B. (Kastamonu) — Arkadaşlar; Âta Bey öyle bir zamanda buradan hareket etmişlerdir ki, o zamanlar Zile ve Aziziye taraflarında Büyük Millet Meclisinin varlığı aleyhine galeyen hazırlanıyordu. Öyle bir zamanda bu gibi zevatı gerek Meclis göndersin, gerek Hükûmet göndersin herhalde pek lüzumlu idi. Zannediyorum ki, bu meselenin arkadaşlarımızın izzeti nefsine dokunması itibariyle uzatılması doğru değildir. Ve esasen gerek Hükûmetin olsun, gerek Meclisin olsun bir gayeyi temin etmek üzere gönderdiği arkadaşlarımızın tahsisattan mahrum bırakılmasını bendeniz mantıkla kabili telif görmüyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, Yol-
daşlar; nisabı müzakere kanunu şu suretle tanzim edilmişti. (Her ne suretle olursa olsun Meclisten infikâk edenler) tabiri vardır.

Hidematı vataniye ile gitsin veyahut İstiklâl Mahkemesi azası olarak gitsin ve bu kanundan da ne anlaşılırsa anlaşılınsın bir mantık, bir akıl vardır ki bunların tahsisatının verilmesini emreder. Hani hep geri dönüyoruz gibi bir şeyden bahsolunuyor amma, Dr. Âsım Bey aleyhine karar verdik tazvif edildikleri halde bazı arkadaşlara verip bazılarına vermemek nasıl olur?

MAHMUT CELÂL B. (İktisat Vekili) (Saruhan) — Bendenize söz verir misiniz? Gayet mühim bir mesele hakkında söyleyeceğim.

Konyada ihtiyarı ikamet eden Şeyh Sünusi hazretleri bugün Meclisimizi ziyarete geldiler. Riyaset odasında bulunuyorlar. Fakat mesut bir tesadüftür ki İngilizlerin malum olan zulüm ve şenaatine karşı

bütün âlemi İslâmın yekvücut olarak fisebilullah mücahede etmesini temenni ediyorlar. Yaşasın âlemi İslâm... (Alkışlar)

REİS — Efendim celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Haydar (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

2. — *Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mezuunda Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin izahatı.*

REİS — Mevzu üzerinde söz Dahiliye Vekili Beyefendinin. Buyurun efendim.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bir defa hafi celsenin akdi esbabını arzede-yim. Memleketin içerisindeki şakavetten, şakavetin de-recesinden bahsedeceğiz. Bundan dolayı hafi celse ak-tediyoruz. Reis Beyefendinin buyurdıkları gibi iki takrir vardır. Bunlar Mebus arkadaşlarımızdan yollar-da eşkiya tarafından duçarı tecavüz olanlar hakkın-dadır. Sırasıyla arzedeceğim.

Bu arkadaşlarımızdan birisi İzmit Mebusu Sırrı Beydir. Sırrı Bey Tokat civarında eşkiya tarafından duçarı tecavüz olmuş ve iki saat kadar eşkiya elinde kalmıştır. Bilâhare kurtarılmıştır ve kaybettiği eşyanın kısmı mühimmi de istirdat olunmuştur. Neticei tah-kikatta Tokat eşrafından Ziya Beyin çiftliğindeki or-takçıları olduğu anlaşılmiş ve Ziya Bey tarafından bu failler Hükûmete teslim edilmek üzere bulunul-muştur. Yine aldığımız bir telgrafta Ergani Mebusu Gani Bey ... civarında duçarı tecavüz olmuş ve eş-yası soyulmuştur. Derhal eşkiyanın arkasından müfre-zeler sevk edilmiştir. Bunlardan başka Yozgat Mebusu Rıza Bey vardır. Sonra Şevket Bey de vardır. Bu iki arkadaş eşkiya tarafından esir edilmiş, fakat akabin-de takip müfrezeleri yetişip tahlis etmişlerdir. Şimdi kendileri Maden'de bulunuyorlar. Bu arkadaşlar hak-kındaki vukuat da bundan ibarettir. Takrirden arka-daşların parasız olduğundan bahsediliyor. Bu tabii

Meclise aittir. Buradan para gönderilir, ellerine varır tabii. Yalnız takibat neden müsmir ve kavî olamı-yor? Bunun esbabını arzedeceğim. Bu bapta size bi-raz tafsilat vereceğim.

Malûmu âlileri memleketin bazı yerlerinde şaka-vet var. Asıl şekavet merkeziz Yozgat, Çorum, Tokat, Zile ve havalisidir. Asıl belli başlı şekavet oralarda oluyor. Bu şekavet nasıl türemiştir? Malûmu âliniz bundan evvel Yozgat isyanı meselesi çıkmıştı. O vaka bir müddet sonra itfa edilmiş ve bastırılmıştı. 6 Ey-lül tarihinde Yozgat ve havalisinde ikinci bir isyan emaresi görüldü. Yapılan takibat neticesinde isyan şeklini kaybetti. Şekavet halini aldı. İsyarla şekavet arasında şu fark görülüyor. İsyar olduğu zaman tel-graf hututunu kesiyorlar, mutasarrıfı kovuyorlar, kay-makamı tutuyorlar. Bu şekilde olmadı... Köylerin ara-sındaki yollara taarruz şeklini aldı ki bizim bildiği-miz eski şekilde kuttarı tarıklıktır. Son zamanlarda bu vukuat tekessür edince daha ziyade nazarı dikkati calib bir hal şeklini aldı. Mamafih oradaki isyan şek-linde hiçbir şey zayı olmadı. Şimdiye kadar 6 Eylül-den beri olan vukuat Yozgat, Tokat, Çorum, Amasya livaları dahilinde vukubuluyor. Bunlardan Kara Mus-tafa, Vanlı Durak, Çerkez Hasan, Hacı Küçükağa, Deli Küçükağa namında bir kaç çete icrayı faaliyet ve şekavet ediyorlar. Kuvvetleri 20, 30, 40, 50 bazen 100 oluyor. Bunlar bir kaç defa da birleşip 250 - 500 kişi olabiliyorlar. Fakat son zamanlarda bunların bü-yük kuvvetlerle icrayı faaliyet ettikleri görülmemiştir. Müteferrik, küçük şekavet şeklindedir. Bilhassa ta-kibat müfrezelerinin sıkıştırdığı noktalarda çeteler hiç büyüyemiyor. Küçük küçük kalıyorlar. Halil Babada

ve civarında bazı köylerde şekavette bulundular. Yüz altmış kişilik Kuvayı Milliye ile yaptıkları müsademe burada mağlup oldular. İlk büyük yaptıkları bu ve otuz nefer esir almışlardır. Son jandarma yüzbaşısı Vasfi Efendi isminde birisi ile maiyetindeki müfreze ile yapılan bir müsademeye Zilenin Devcıdağı, haymenişin kürtler, o civardaki kura ahalişi yardım etmişlerdir. Görüyorsunuz ki bu ilk başlangıç zamanıdır. Görüyorsunuz ki bu şekavetten ziyade isyan şekline benziyor. Bundan sonra da Aynecioglu çetesi Zile müfrezesiyle müsademe etmişlerdir. Köhne nahiyesi içerisine yapılp bir tahsildarın mallarını gasp ve bir maliye tahsildarını esir etmişlerdir. Ayneciogulları ve Kadıbey nahiyesi merkezini basmışlar, üç jandarmayı esir etmişler, silah ve atlarını almışlardır. Delihacı çeteleri Yozgat ve Akdağmadeni telgraf telerini bir defaya mahsus olarak tahrip etmişlerdir. Hayri Çavuş çetesi yine (Bahaeddin) Köhne karyesini basmışlar, orada da yine tahribatta bulunmuşlar. Sonra Akdağmadeni telgrafı ikinci defa olarak tahrip edildi. Fakat bu tahribat pek kısa oluyor. Aynecioglu çetesi Zilenin Kazankaya karyesine taarruz etmiş ve orada Akdağmadeni kaymakamı ile Yozgat Mebusu Rıza Beyi kaçırmışlardır. Demin söylediğim gibi, hemen takibata başlanmıştır ve çeteciler iki maktul bırakarak kaçmış, bir çok avanesi perişan edilmiştir. Mütemediyen takibata devam olunuyor. Eşkiya tarafından tahrip edilen Akdağ - Yozgat telgraf hattı derhal tamir olunmuştur. Yine firarilerden mürekkep bir çete seyyar müfreze tarafından basılmış, iki şaki ve hayvan elde edilmiştir. Küçükağa çetesi Boğazlıyan müfrezesiyle bir daha çarpışmış, perişan bir halde kaçmıştır. Yalnız şakilerden Hacı esir edilmiştir. Hayri Çavuş çetesinden Kadir Çavuş isminde imiş bu adamın ifadesine nazaran bu çete takibatı gayet kuvvetli görüyormuş ve Adapazarı cihetine savuşmaya teşebbüs etmiştir. Bu çete esasen oralardan firar etmiş olanlardan olmak ihtimali vardır ve tekrar Adapazarına savuşmak için imkân arıyorlar. Şimdi efendim bütün bu Yozgattaki vukuat bu şekilde devam ediyor. Sonra Amasya, Tokat ve Çorum'dakiler var. Bu havalide dahi üç gün sonra başlıyor. Burada şekavetin bir şekli hususisi var. Eşkiya arasında Gürcü, Çerkez ve Rumların da bulunmasıdır. Gürcü, Çerkez, Rumlar iştirak etmişlerdir. Her yerde Rumlar iştirâk etmedi. Fakat bazı yerlerde iştirâk etmişlerdir. Bunlar da 150, 200 kişi tahmin olunuyorlardı. Bunları söylemekten maksadım bunlar arasında bir münasebet olmadığını söylemektir, Tokat ve Amasya çeteleri arasında, yalnız bir defa bir muna-

sebet keşfedildi. O da Reis Hasan çetesinin Tokat ve Amasya tarafında tecavüzü ilk başladığı zaman Amasyanın Çengel karakolunu basmışlar, orada üç jandarmanın silah ve cephanesini almışlardır.

MUSTAFA B. (Tokat) — Elli yedi araba aldılar.

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Söyleyeceğim. Arabacılar hücum etmişler, arabacıardan elli üç hayvan almışlardır. İki erkek ve bir kadın öldürmüşler. Sonra Karşıpınar ve İğde jandarma karakollarını tekrar basmışlar ve jandarmaların silahlarını almışlardır. Bundan sonra Mumcu İhsan ve Postacı Nâzım birleşiyorlar Yenihan vakasından beri şekavette bulunuyorlar. Mevcutları 250'ye balığ oluyor. Demin arzettığım veçhile... Söz verilmiş Çerkez Arslan Kerasi diye birisi de vardır. Sonra Garp cephesine gitmek üzere iltihak etmiş. Fakat şayanı teşekkür bir şey var... Bu adamlar İslâm ve Rum köylerine kendilerine iltihak etmeleri için çok müracaat etmişler, fakat bir çok köylerden cevabı ret almışlardır. Çorum'un iki saat mesafesinde tekrar bir çete zuhur etmiştir. Arabacılar tecavüz ederek hayvan almışlardır. Sonra Ayneciogullarından Âsım Zile eşrafından on nüfusu dağa kaldırmış, Aynecioglu avdet etmesin diye ailesini tevkif etmişler. Tevkif edilince, onlar da, bilmukabele eşraftan ve bazı memurin ailelerinden on nüfusu dağa kaldırmıştır. Bunlar hakkında da takibat devam ediyor. Bir jandarma yaralanmış ve bir jandarmanın silahı alınmıştır.

Şimdi efendim bunlardan maada, bu hulâsadan sonra sıra Akdağmadenine geldi. Orada müsademe oldu, kasabaya giremedi. Girmek niyetiyle geldi, fakat giremedi. Oradaki Kuvayı Milliye ile bir müsademe oldu ve şimdi Deli Hacı çetesi perişan oldu ve Deli Hacı maktul oldu. Çete dağıldı. Ortadan kalkmış gibidir. Son günlerde Yozgat'la Maden arasındaki telgraf hatları bazı çeteler tarafından tahrib edilmiş ise de evvelki gün yine tamir edildi.

Maruzatımdan anlaşılacağı üzere, buralarda mürrer ve ubûr münkati değilse de müşkül bir haldedir. Bu mühim bir vaziyettir. Buna karşı Hükûmetin bir şey yapmadığını söylemek doğru olamaz. Merkezi Yozgat olmak üzere İbrahim Bey kumandasındaki ikinci kuvvei seyyare buralarda takibatta bulunuyor. Sonra diğer taraftan Amasya, Tokat ve Zile taraflarında da üçüncü bir kuvvet bunların tedibi ile meşgul oluyor. Binaenaleyh heyeti umumiyesi itibariyle takibat şiddetle devam etmiyor değildir, temin edirim ki devam ediyor. Oralari bilenler de anlatıyorlar ki arazinin eşkiyanın harekât ve faaliyetine fevkalâde müsaadesi vardır, gayet vasidir.

Ondan sonra buradaki eşkiya maharet kesbettiler. Eşkiyalık Beyefendi arkadaşımızın buyurduğu gibi bir sanattır. İlk zamanki gibi değil, şimdi daha mahir oldular. Onun için pek kuvvetli takibat yapılmak iktiza ediyor. Binaenaleyh biz de son zamanda yeniden bir mürettep alay teşkil ediyoruz. Merkezi Yozgattadır, Yozgatın jandarma alayına ilâveten. Sırf eşkiya takibine memur olacaktır. Kariben Yozgat ve havalisinde icrayı tedibata başlayacaktır. Bunlardan başka Dersim civarından bir çete geldi. Jandarmaya tecavüz etti. Eşkiya firar etti. Sonra Erzurum kıtatından on üç Konyalı nefer firar ederek Susehri ile Zara arasında Rumlar tarafından pusuya düşürülmüş bir kaçı maktul düşmüştür. Bu Rum çetesinin de takibi için mühimce bir kuvvet gönderilmiştir. Bunlar hakkında daha malûmat almadım. Aldığımda arzederim. Sonra Kângırı dahilinde İğri Ahmed denilen bir çete vardı, sekiz ilâ on beş atlıdır. Son zamanlarda Safranbolu tarafına geçti, memurlar yazıp anlatıyorlar ki, istiman etmiş. Fakat inanmıyoruz. Bu istimani tehir ediyoruz, takibata germi verilmesine emir verilmiştir.

Bunlardan maada son şey olmak üzere Balâ civarında da Konya'dan firar edenlerden bir çete görüldü. Balâ hududundan Kırşehir hududuna geçtiler. İkizler köyünü bastılar. Jandarmalarla müsademe ettiler. Fakat jandarmalar onlara nisbeten az olduğundan tenkil edemediler. Onun üzerine buradan derhal miktarı kâfi bir kuvvet gönderilmiştir... Karan hanından gelen çete tarafından soyulmuştur. Kuvvetlerimizden iki gündür hiç ses çıkmadı. Zannederim ki müfrezelerimiz takibetmektedir. Kariben tenkil edileceklerdir. Şevket Bey Dersimdeki Erzincandan gelen çete tarafından soyulmuştur.

BİR MEBUS — Eşyasını filan istirdat ettiler mi?

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Kısmen istirdat ettiler. Fakat Şevket Beyin vakasına dair tafsilât aldım. Mamafih tekrar sual ve arzı malumat ederim. Bu çete tarafından duçarı tecavüz olmuşlardır.

MUSTAFA B. (Tokat) — Nihat Paşa soyulmuştu.

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Müsaade ederseniz başka gün gelir cevap veririm.

Efendim şimdi yapılan bütün şekavetin hulâsası budur. Yapılan tedbiri de söyledim. Kâfi gelmeyen tedabiri de ikmâl edeceğim. Belki de ikmâl etmek üzereyiz. Bunun için de yakında bir kanun teklif ediyoruz. O kanun kabul buyurulursa temini asayış mümkün olur.

BİR MEBUS — Oradan hükümet memurları değil bir çok defalar insanlar geçemez imiş.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bizim söz söylemeye, sual sahiplerinin söz söylemeye salâhiyeti yok mu Reis Bey?..

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Verilen izahatta icrayı şekavet edenlerin takibolunmakta olduğunu ve kısmen derdest edildiğini, kısmen de takibatta bulunulduğunu Vekil Beyefendi ifade buyurdular. Bu şekavetin itfası ve tenkili için de tedabir olmak üzere yeni bir alay teşkil edeceklerini beyan buyurdular. Sual takriminde şekavetin esbabı da vardı zannederim. Bu şekavet neden ileri geliyor, bunu tevlieden esbap nedir? Elbette maraz teşhis edilmek için esbabı bilinmek lâzım gelir. Acaba şekaveti doğrudan esbap ve avamil hakkında dairei âidesi ne fikirdedir? Usatın, eşkiyanın bir kısmı Yozgat isyanına iştirâk etmiş. İsyanın bastırılmasından sonra bunların bakiyetüssüyufu kemafissabık fırsat buldukça, hatta şayanı ehemmiyet bir surette ki bendeniz bunu istiskâr etmiyorum, bazen beş yüz bile olduklarını Vekil Beyefendi ifade ettiler. Bu hemen ihmâl edilemeyecek bir kuvvettir. Bizi yeni bir isyan karşısında da bulundurabilir. Şu halde öyle zannediyorum ki bu ihmâl edilemeyecek bir meseledir. Böyle teşkil edilecek alay vesaire ile tenkil edilemez. Bunları elimizde mevcut ve teşkil etmiş olduğumuz sey-yar jandarma ile şiddetle takip etmek ve bu isyanları veyahut isyan şeklindeki şekavetleri serian izaletmek lâzımdır. İsyancılar şekaveti takip ediyor. Muhitte istidat hâsıl olunca birdenbire bir yangın çıkıyor ve biz de o yangın karşısında kalıyoruz. Onun içindir ki ufak tefek şekavetlerle beraber zaman zaman tevessü eden şekavet dairesini mahvetmek ve memleketimizi şekavetten daha esaslı bir surette kurtarmak için esaslı tedabir ihzar etmek lâzımdır. Bunun içindir ki dairei aidesi ciddi ve biraz da içtimai mesail le beraber, içtimaiyatı da tetkik ederek ona göre tedabir ittihaz etmek ve esaslı teşkilât yapmak lâzım gelir.

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim cevap vermeye başladığım vakit arz etmiş olduğum üzere şekavette esbabı aslı isyandır. İsyanın esbabını da Heyeti Âliyenize izah etmeye lüzüm görmüyorum. İstanbul'dan düşmandan, Rumlardan, Ermenilerden bir çok yerlerden para alıyorlar. Bu Hükûmete karşı isyan ediyorlar, şekavet ediyorlar. Şekavet de bir şekaveti siyasiyedir. Bir arkadaşımızın buyurduğu gibi şekavet de bir sanattır. Memlekette bundan istifade ediyorlar. Çapulçuluk ediyorlar.

Sonra ikinci mühim bir nokta var, asker firarı meselesi. Asker firarileri firar edince bir çok köylere iltica edemiyor. İlticagâh olarak eşkiya çetelerini buluyorlar. Çeteler bunların karınlarını doyuruyorlar, giydireyorlar, bir çok kerre para da veriyorlar. Demin arzettim, tekrar arzederim ki bu şekavetin tenkili için yalnız Dahiliye meşgul değildir. Erkânı Harbiye Umumiye de bununla meşguldür. Azamî kuvvetlerimizle bunu teskin etmek için uğraşyoruz. Diğer bir alay daha tertip edilirse bunun önüne geçileceği katiyyen memuldur.

İçtimâî sebeplere gelince; içtimâî çare propaganda yapılırsa, millete öğretilirse, iyice anlatılırsa, firarın önü alınrsa bu şeylerin hiçbirisi olmayacaktır. Mesele bundan ibarettir. Bendeniz böyle zannediyorum. En müessir çarelere müracaat etmek lüzumuna He-

yeti Vekilenin tamamen kani olduğuna inanmanızı rica ederiz. Azamî uğraşılıyor. Mümkün olan şeyden fazla yapıyoruz.

MUSTAFA B. (Dersim) — Bendeniz iki sual soracağım.

Adnan Beyefendi Dersim'den Karan Hanına gelen çeteyi kapalı olarak geçti. Malûmu âliniz on gün evvel Şevket Bey bana bir telgraf veriyor. Diyor ki, Ovadikten gelen eşkiya beni soydu ve arkadaşlarımı da katlettiler. Bu çete Şevket Beyi soyan çete midir, yoksa başka mıdır?

REİS — Sual meselesi bitmiştir. Takrir sual şeklinde kabul edilmiştir.

Cumartesi günü içtima etmek üzere celse tatil edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 *Kânunuevvel* 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	238	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	239
2. — BEYANAT	238	2. — <i>Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi</i>	239:244
1. — <i>Hafi celsede cereyan eden müzakeratin işfa edildiği hakkında Erzurum Mebusu Salih Beyin beyanati.</i>	238:239	3. — <i>Ermenilerle yapılan müzakerat</i>	244:250

Cilt : 6

107 nci İn'ikat, 2 ve 3 ncii celseler

YÜZYEDİNCİ İNİKAT

20 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 3.35

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celseyi açıyorum. Celse hafidir.
Geçen hafi celse zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Doksansekizinci İn'ikat

15 Teşrinisani 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde içtima ederek; vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat mevzuu müzakere olundu ve celseye ara verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Kütahya
Haydar

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde içtima ederek bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuu üzerinde Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyefendinin beyanâtı dinlendi ve celsei hafiyeye nihayet verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

1. — BEYANAT

1. — Hafi celsede cereyan eden müzakeratın işfa edildiği hakkında Erzurum Mebusu Salih Beyin beyanâtı.

REİS — Hafi müzakere olunacak iki madde vardır. Evvelce bir karar vermiş idiniz ki Fikri Bey hakkında verilen tahrir celsei hafiyede müzakere edilsin. Fikri Bey hasta imiş. Ben hastayım, hakkımdaki müzakerenin tehirini rica ederim demiş. Bunun tehirini münasip görenler lütfen el kaldırsın... Efendim diğer celsei hafiyeye talik edildi.

Efendim şimdi yeniden başlamış olduğunuz bütçe meselesi vardır. Söz isteyenler; Emin Bey, Ömer Bey, Yahya Galip Bey, Nafiz Bey, Ali Rıza Efendi, Abidin Bey ilâ...

SALİH EF. (Erzurum) — Söz istiyorum. Usul hakkında bir şey arzedeceğim.

Efendim bizde tuhaf bir zihniyet var. Hafi demek, mahrem demektir. Halbuki bizde bir şey çabukça şüyu buluyor. Bugün birinin kulağına söyledi-

ğim bir söz yarın öbürünün ağzında geziyor. Ben deniz İstanbul gazetelerini okuduğum için - tabii siz de görüyorsunuz, okuyorsunuz - hatta geçen gün Peyâmi Sabah gazetesi gelmişti okudum, hafi müzakeratımızı yazıyor. Şuna şüphe etmiyorum ki biz koridoru iyi muhafaza etmiyoruz. Ben bunun âmilini bilmiyorum. Yalnız istirham ederim koridoru iyi muhafaza buyurun. Bu gibi hafi müzakerelerde koridor murakabede bulunsun. Bunu kabul buyurun. (Kabul sadaları)

REİS — Rica ederim efendim. Salih Efendinin söyledikleri hakikattir. İdare memurları koridoru muhafaza altına alsalar iyi olur.

BASRI BEY (Karesi) — Rica ederim, söz istiyorum. Bir kaç mesele arzedeceğim.

Efendiler biz Türklerin en büyük kusurumuz matteessüf işşayı sır meselesidir. Diğer milletler, teşkilâtı kavi, terbiyesi rasın olan milletler, meselâ hiç beğenmediğiniz Bulgarlar, Yunanlılar serini verir de

hiç kimseye sırrını vermez. Maatteessüf. bizler gevşek kimseleriz. Hiç kimsenin şahsı üzerine almamasını rica ederim. Bizim sırlarımızın en ziyade yayıldığı yerler kahvelerdir. İtimad ediyoruz, konuştuğumuz bir kimse oluyor. Ona yavaşça işte yalnız size söylüyorum, kimseye söyleme kaydıyla söylüyoruz. O da başkalarına söylüyor. Diğeri de diğeri birine söylüyor. Hafi celse ile aleni celse arasında maatteessüf bir fark kalmıyor. Bendeniz buradan çıktığım zaman hafi celsede neler konuşulduğunu işitiyorum.

İkinci derecede; sırlarımızı, hafi celselerdeki esrarı yayanlar, pansiyonlardır. Buralarda ne kadar gizli konuşursak konuşalım birtakım Rum ve Ermeni kızları esratımıza vakıf oluyorlar. Bu bizim kusurumuzdur. Eğer hafi celseyi ifşa edeceksek, rica ederim beyhude yere hafi celse akdiyle vakit zayi etmeyelim. Binaenaleyh; bu meseleyi ötekine berikine tariz mahiyetinde değil, binnefis esrarın muhafazasına fevkalâde ihtimam lâzım geldiği kanaatinde olduğum için söylüyorum.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

2. — Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi

REİS — Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesinin müzakeresine başlıyoruz. Söz Operatör Emin Beyin.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Geçenlerde Reisi muhteremimiz tasarruftan bahsederek eğer Müdafaai Milliye Bütçesini tetkik edebilirsiniz bir çok iktisad temin edersiniz buyurdu. Buna dair gerek arkadaşlarımız arasında ve gerek hariçte bir çok sözler işitiliyor. Levazımatta bir çok sui istimalât varmış. Yok şöyle imiş, böyle imiş. Bu Müdafaai Milliye bütçesinin veyahut sarfiyatının adamakıllı bir kontrolü lâzım ve bunu yapmalıyız. Diyorlar ki; melbusat için üç milyon lira istiyoruz. Üç milyon lira değil ya, on üç milyon lira olsa bu melbusat tertibi için vermenizi rica ederim. Çünkü geçen de heyeti muhtereme kararı ile Eskişehir gitmiştik. Eskişehir hastahanesine dahil olan 192 kişiden pek çoğu ağır yaralı olduğu halde yalnız iki mecruh kaybettik. Dikkat buyurunuz, yüzde bir nispetinde adam kaybettik. Fena vesaitle naklolunmuş. Fakat ona rağmen yüzde bir vefiyat verdik. Fakat çıplaklık yüzünden Ahzü Kabul Dairesinin yirmi yataklık dahiliye koğuşunda yevmiye üç ilâ dört kişi ölüyor. Demekki soğuktan, çıplaklıktan ölenler çoktur. Bunu esirgemeyiniz efendiler. Fakat hesabımızı, kitabımızı isteriz. Heyeti muhteremenizden şu ciheti istirham ederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim Mazbata Muharriri olmak sıfatıyla müsaade buyurursanız meseleyi izah edeyim. Müdafaai Milliye bütçesi tanzim edilmiştir. Bütçenin 323 ncü faslının (3, 897, 500) lira melbusat ve teçhizat bedeli olmak üzere konulmuştur. Biz de bunu aynen kabul ettik. Nakliyat faslına (760 000) lira konulmuştur. Muhasebat Müdürü ile bilmüzakere (510 000) lira kabul edildi. Ahiren Müdafaai Milliye Vekâleti iki milyon lira yeniden teçhizat ve melbusat için istiyor. Bir milyon da nakli-

yat için istiyor. Evvelki verdiğimiz (3 897 500) liranın hesabatını, müfredatı veçhile ananatiyle, usulü muhasebeye tevfikane ne kadar nefer iksa edilmiş, ne kadar masraf ihtiyar edilmiş üç günde, beş günde, on günde bunun hesabını almak ihtimali yok. Binaenaleyh biz dedik ki; bu hesabat gelinceye kadar biz size para veremeyiz. Çünkü evvelce bize böyle bir celse hafiyede bütün asker Teşrinisani nihayetine kadar giyinmiş bulunacaktır demişlerdi. Halbuki cepheden gelenlerden istiyoruz ki Garp cephesinde, Uşak'ta asker soğuktan donmuştur. Bu üç milyon küsur - dört milyona yakın bir paradır - bunun bir milyonunu hayvan mübayaasına verdik diyorlar. Kalıyor üç milyon. Bu para ile ne kadar efrad giydirilmiştir? Bu meydana çıkabilir. Ancak bu hesabı alamadığı için havalesi verilmedi. Bilâhare bunlar yeni mübayaatın havalatının bittiğini ve yeni mübayaat için ellerinde tahsisat bulunmadığından gelen malların alınmadığını ileri sürerek bu tahsisatın müstacelen kabulünü ve malumatın bilâhare verilmesini dermeyan ettiler ve ancak bunu bu suretle heyeti umumiyenize getirdik.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Müdafaai Milliye bütçesi yapılırken bendeniz de Encümende idim. Ordu için hazarî bir kadro tanzim olundu ve o kadroya göre de bir bütçe hazırlandı. Bu bütçe o zaman Maliye Vekâletine gönderilmiş idi. Maliye Vekili Ferit Beyefendinin yeni Vekâlete geçtiği zaman... Ondan sonra Muhasebat Dairesi ayrılmış idi. Daha sonra nasıl oldu bilmiyorum. Takriben yirmi beş milyon derecesinde adı bir bütçe yapılmıştı. Bunda Trakya'daki kolordunun masrafı da dahil idi. Sonra ben mezûnen gittim. Havadis olarak işitmiş idim ki; Trakya'daki kolordu teşkilâtı büyütülmüş, atlı piyade fırkaları yapılmıştır. Müdafaai Milliye Vekâletinin bizden fevkalâde bir bütçe istemesi lâzım idi. Maliye ile görüşmüşler. Fevkalâde bir bütçe istemekten vazgeçmişler. Aynı fasıl ve maddelerden müte-

ehhiren bir senelik hazarî kadro havalesi bitmiş. Şimdi tahsisatı munzamma istiyorlar. Kıstır, asker titremez, vermek lâzımdır. Yalnız şunu ilâve etmek isterim. Her senenin adı bütçesi mutlak bir sene evvelki bütçenin esasına istinad eder. Eğer biz kadroyu düşünmeyerek kadro üzerinde her gün oynar ve rastgele para verecek olursak efendiler, bilmem sonra ne olur? Sabit, müstakar bir hazarî kadromuz olsun. İktiza eden diğer bütçe parasının ne kadarı sarfolundu, ne eksildi ve ne kadarı mevkuf kaldı? Seferberlik devam edecek mi, yahut daha ziyade olacak mı, olmayacak mı? Müdafaa-i Milliye Vekâleti bu hususatı karşısında bulundurur. Bu hususta zannederim Maliye Vekâleti de taassup gösteriyor. Müdafaa-i Milliye seferberlik bütçesi zaten bir madde olur. Divanı Muhasebat zaten kontrol ediyor. Eğer böyle olursa onlar da rahat eder biz de. Bendeniz hastahaneleri gezdim ve gördüm. Yerlerini söyleyebilirim. Frengilileri aşılacak için ilâç yok. Üç yüz bin lira eczayı tıbbiye masrafının henüz on bin lirası sarfedilmemiştir. Ulukışla'da koca bir depo vardır, Kayseri'ye, Sivas'a nakledecekler. Nakil tertibatında para kalmamıştır ve bu para tamamen nakliyata sarfolunmamıştır. Nasıl, başka yere sarfolunuyor mu diyeceksiniz? Bakınız arzedeğim. Bu, askerin nakliyatına, eşyanın nakliyatına sarfolunacak bir paradır. Erzak nakliyatına, nakliyat maddesinden para sarfolunamaz. Aşar erzakını nakil için sarfettiği parayı nakliyat tahsisatından sarfetmiştir. Divanı Muhasebat mı, Maliye mi öyle karar vermiş. Konya'daki âşar zahiresini dört kuruşa alan Müdafaa-i Milliye Vekâleti Karahisar'a getirdiği zaman yine dört kuruştan olmak üzere bildirir. Karahisar'da zahire fiyatı altı kuruştur. Halbuki öyle yapmayıp da zahireni nakline sarfettiği parayı zahire fiyatı üzerine zammelmeli idi. O vakit görecekti ki istihlâk ettiği zahire orada satılan fiyatın aynı mıdır, yukarı mıdır, aşağı mıdır? Böyle yapmış olsaydı eczayı tıbbiye nakliyatında müşkülât çıkmazdı. Şimdi böyle teşkilât sabit değil, herkeste bir başka teşkilât... Kitapta olmayan teşkilât yapıldı. Bunlara hiç de lüzum yoktu. O vazifeden ayrıldığı için o vazife hakkında ifşaatta bulunmak arzu etmiyorum.

NAFİZ BEY (Canik) — Vazifei asliyeniz mebusluktur...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Devamla) — Hakikatperest bir zat orada bir vazifeye tayin edilmiş. Bazı zevat onunla çalışamayız demişler. Bu nasıl olur? Ya askercesine bir emir verilerek çalıştırılır veyahut on-

ların hizmetlerinden sarfınazar edilirdi. Öyle olmamış, her iki tarafın gönü yapılmış. Kadroda ismi olmayan, bazısı ismen alâkadar olmak üzere orada birtakım zevat bulunuyor. Fakat yarın yine muntazam bir para isteyeceklerdir. Maliye Vekili ne derse desin. Bırakın seferberlik maddesi yapalım ve kadroyu tespit edelim ve yeni seferî kadrolar yaptıkça fevkalâde şekilde gelsinler, bizden tahsisatı munzamma istesinler. Yoksa böyle munzam şekilde bizden milyonlar istemesinler.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bendeniz meselenin ruhuna dair söz söyleyeceğim. Çünkü salâhiyetim dahilinde değildir. Kadro meselesini tetkik tabii bendenizin ihtisasımdan harîç bir mesele olduğu için bundan bahis etmeyeceğim. Tabii Müdafaa-i Milliye Vekili namına gelen zevat bu hususta heyeti muhteremelerini tenvir buyururlar. Kısa olarak bildiğim bir şey var ki taarruz üzerine, malum olan vaziyet tahaddüs edince ordu da ihtiyacı tedafüyemize tamamen tekabül edecek surette muhtelif teşkilâta tevessül edilmiş idi. İhtimal Trakyadaki kolordu teşkil edilmemiş, anın yerine merkezî ordu için birtakım mesai sarfedilmiştir. Kadro hakkında evvelce arzetmiş olduğum veçhile fazla şey söylemeye salâhiyetim yoktur. Seferberlik meselesinin tatbiki daha muvafık olacağını söylüyorlar. Malumu âliniz efendiler Muhasebei Umumiye Vilâyat Kanununun yirmi dördüncü maddesinde diyor ki : Seferberlik ilân edildiği zaman Harbiye bütçesi tamamen ortadan kalkar, fasılları, maddeleri... Bunun yerine açık, vasi bir kredi verilir. Yirmi milyon yahut elli milyon, yüz milyon... Bu suretle hareket etmeyi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bendenizden de talep ettiler. Efendiler bu tarzda hareket pek kolay olur bizim için. Çünkü yaptıkları teknil sarfiyat ve istedikleri havalatı hiç tetkik etmeye mahal kalmazdı. Maliye Vekâletinin de tabii vazifesinin mühim bir kısmı askerî masarif olduğu için bu bapta tetkikata lüzum görmezdi. Tayin edilen miktara balığ oluncaya kadar hiçbir şey sormasızın gelen havaleleri tesviye ederdik. Bendeniz bu sızın gelen havaleleri tesviye ederdik. Bendeniz bunu da muvafık görmedim ve muvafık görmediğim için de kabul etmedim.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Yeni kanun almaklığınız lâzım gelirdi.

A. FERİT BEY (Maliye Vekili) (Devamla) — Hayır hayır efendim. Ordunun seferber hale vazında tahsisatı fevkalâde verilmek ... tabirine istinaden

ben itirazatımı dermeyan ettim. Böyle aleltilâk verecek olursak ve bu, kayda tabi olmayacak olursa, bunun içinden çıkmak imkânı yoktur. Şimdiye kadar harp esnasında yüz milyon, yüz elli milyon liralık tahsisat verilmiştir. Bunların atî hesabı alınmadığı gibi alınması da katiyen müsteb'addır. Şimdi harbediyoruz. Bu harbimiz diğer zamanların umumî harp devrinde olduğu gibi gayet muhtelif ve gayet değişir ve daima cepheye cidali mucip olacak derecede olmadığı için bu husustaki fikrimi Vekâlet kabul etmiş ve bu tarzda tahsisatları dairesinde olmak üzere, Maliye Vekili tarafından tahsisatına, faslına, maddesine uydurularak hesabı bilâhare tetkik edilmek üzere bu suretle bir usul kabul edilmiştir.

Ömer Lütfü Bey sıhhiyeden bahis buyurdular. Meselâ diyorlar ki sıhhiye on bin lira sarfetmiş. Bu Sıhhiye dairesinin vazifesini hüsnü istimâl etmemesindedir. Kendisinin tahsisatı mevcuttur. Tahsisatını ister, ihtiyacını temin eder.

Diyorlar ki, fasıldan fasıla para naklediliyor. Bütçe Encümeni her fasıl için muhtaç olduğu mebalîği nazarı dikkate almıştır. Fazla para varsa tenkis edilmiştir. O yirmi beş milyonluk bütçeyi, Maliye yaptığı tetkikte yirmi milyon liraya tenzil etmek istemiş. Encümen de bu hususta iki milyon lira raddesinde bir tenkihat yapmış, fazla para bu suretle indirilmiştir. Eğer toptan bir tahsisat verilsin istiyorsanız bu, Maliye Vekâletinin daha ziyade sarfı gayret etmek üzere fuzulî olarak üzerine aldığı zait bir hizmettir. Eğer istemiyorsanız ben deniz şimdi tahsisatı vardır, al sarfiyatını yap derim. Bu tarzda hareket ederek Maliye Vekâleti hüsnüniyetle bunu kabul etmiştir. Bu usulün en büyük bir faidesi olduğu da bu müzakerenin heyeti umumiyenizde muvacehe edilmesiyle sabittir. Eğer böyle olmasaydı filân tahsisatta bulunan para için buraya on milyon lira istemeye gelirlerdi. Bununla heyeti âliyenize tekrar arz ederim ki, hesap fasıl ve madde üzerine yürütülmüş olmakla beraber hesabı tetkik etmeğin imkânı yoktur. Bugüne kadar ne sarfedildiğinin hesabı tamamiyle gayri maldur. Bilirsiniz ki bir senedi mahsus usulü vardır. O senedi mahsusa usulü ile tahakkuk ettirilecek ve o tahakkuk etmiş ita emirleriyle âdeta açık bono suretinde tediye edilmektedir. Bunlar ne vakit Divanı Muhasebata verilecek, orasını Allah bilir. Mamafih bugüne kadar yaptığımız hususat ile hiç olmazsa tetkikini ve daha sarfedilmeden nerelere verildiğini anlıyoruz. Böylelikle zannediyorum ki herhalde ehveni şerri ihtiyar etmiş oluyoruz.

Sonra efendim, Ömer Lütfü Beyefendi nakliyat meselesinden bahis buyurdular. Bu fasıldan zahire nakliyatı için sarfiyat icra edilmiştir. Bu da bir zaruret içindir. Meselâ : Şimdi bütün askerinin ihtiyacını nakten tedarik etmek bütçe itibariyle imkânsızdır. Binaenaleyh aynen tedarik edilecek arpa, buğday, bulgur gibi vesaire ihtiyaç var ki bunları aynen tedarik ediyoruz. Bunu ayniyatla tedarik ettiğimiz zaman bunlar iki türlü olarak orduya sevkedilebiliyor. Meselâ; filân anbarda şu kadar zahiremiz vardır. Bu zahireye mahsuben onlara verilen miktarı muayyenat onların tahsisatından kesilir. Ne kadar buğday varsa on kuruş üzerinden hesap edilir. Ancak iki hattı hareket ittihaz etmeğin imkânı vardır. Ciheti askeriyeye biz tabii bizim için sehil olan cihetleri söyledik. Müdafaai Milliye Vekâleti bu cihetin kendilerince kabili tatbik olamayacağını bildirdi. Meselâ istasyonlar üzerinde farzedelim ki, askerî kuvvetler mevcuttur. Münteha bulunan ayniyat buğdayın bulunduğu mahalde asker mevcut değildir. Şimdi tutup da ciheti askeriyeyi mutlaka oraya ayrıca bir müfreze, ayrıca bir kuvvet göndermesi için icbar etmekten ise ben deniz bu vazifeyi dahi kendi üzerime aldım. Gerek askeriyeye ait olsun, gerek Maliyeye ait olsun bunların ikisi de Devletin bütçesine taallük ettiği için kendilerinin de arzu ve ısrarları ile biz deruhde ettik. Yani mahallerine, Hükümeti mahalliye verilecek emir dairesinde filân yerde iddihar edilmiş olan mahalden lüzumu olan mahallere bizzat getirmeye başladık. Eğer Maliye bütçesinde bir fasıl olsaydı ben o fasıllardan sarfiyat yaptırıp nakliyat icra ederdim. Halbuki bu olmadığı için bu husustaki nakliyatı yapmak için kendilerinden bunlara mukabil tahsisat istedik. Bu tahsisatı verdiler. Bu tahsisatla biz sevk ediyoruz. Fakat Ömer Lütfü Beyin buyurdıkları gibi, mahallindeki fiyat ile değil. Tahsisatları esasen Müdafaai Milliye bütçesinde onların tahmini olmak üzere koydukları miktardı. Bu tahsisatı sarfederek istasyonlara naklediyoruz. İhtimal ki Müdafaai Milliye tahsisatından fazla para alınıyor. Bilfarz altı kuruşa mal olan bir buğday bazı yerlerde beş kuruş bile etmiyor. Beş kuruşa malolan yedi kuruş ediyor. Biz on kuruş üzerinden hesap ediyoruz. Bize tahsisat veriyorlar. O tahsisatın muamelei lâzimesi icra edildikten sonra mahsubu icra kılınacaktır. Yedi kuruştan mı geçiyor, beş kuruştan mı geçiyor bilmiyoruz. Biz tahsisatlarını on kuruştan hesap ediyoruz. Onlara verdiğimiz zaman onlar on kuruş üzerinden muayyenatı alacaklar. Bu nakliyata sarfedilmek üzere, nakliyat maddesi olmak üzere bir mü-

saadei muvakkate alıyoruz ve bunu sarfiyatı muvakkateye geçiyoruz. Bu nakliyat hususî yapıldıktan sonra yine Müdafaa-i Milliyede nakliyat kısmında sarfiyatı muvakkateden baki kalan hem nakliyat sütunundan hem de muayyenat sütunundan tenzil olunuyor; fakat orta yerde zayi olmuş bir para olmadığını tabii bilirsiniz. Bütçe işlerini ifa etmek üzere bendenizin bu tarza ihtiyacım vardır.

Tekrar ediyorum. Heyeti Âliyeniz emir buyurursanız bu işi üzerimden atarım. Yoksa bugünkü hal kemafissabık devam edecektir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; bendeniz esasata girmeyeceğim. Üç milyon lira tahsisatı munzamma olarak aynı zamanda da avans olarak isteniyor. Ciheti askeriye Meclisi Âlinize bütçesini yirmi milyon lira üzerinden vermiştir. Onun üzerine üç milyon lira cephe zammı olmak üzere ilâveten talep ediliyor. Benim nikatı nazarımca en mühim mesele Meclise verilen 21 milyon liralık bütçenin bugüne kadar çıkmaması ve tahsisatı munzamma talep edilmesidir. Şu halde Meclisi Âlinizin ciheti askeriye avans olmak üzere verdiği 19 milyon liraya balığ oluyor. 3 milyon da şimdi verilecek olursa 22 milyona balığ oluyor. Bütçe 21 milyon lira idi. Bu usule muvafık gelmiyor. Ciheti askeriye ihtiyacınının tabii bizim usule tevfiğini beklemez. Bugün askere bunu verebilmek için bütçeyi evvelden çıkarmak lâzım gelir. Fevkalâde masraf lâzım gelirse anı bizden talep etmelidir. Şu halde sene nihayetine üç ay kalmıştır. Ben anlamıyorum ki sene nihayetine üç ay kalmıştır. Bu üç aya kadar bu bütçe Meclisten çıkmazsa gelecek sene için bütçe ne esas üzerinden olacaktır? Mademki 21 milyon liradan Meclisi Âlinizin bugüne kadar - bu üç milyonu kabul etmediği takdirde - on dokuz milyonunu kabul ettiği takdirde yirmi üç milyon lira sarfetmiş bulunacak. O bütçe amik tetkik edilmeli. Ondan sonra masrafını kontrolü icao ediyorsa onu ifa etmelidir. Bir madde üzerine sarfiyat icra etmek hususundaki zararı Vekil Bey pek güzel izah buyurdular. Hiç olmazsa mevad üzerinde bir tetkikat yapılabilir. Yoksa tetkikat yapılamaz. Bu daha doğru olamaz. Askeriyenin istemiş olduğu parayı vermekle beraber bütçe dairesinde gitmediği için şikâyetimiz vardır.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim; bizim zayıf tarafımıza tesadüf ettiği için, dolayısıyla bizim hayatımıza taallük ettiğinden bu hususta bir söz söylemek istemem. Yalnız Maliye Vekili Beyefendinin, mükerreren tebligatıma nazaran devair bütçeyi vermemiş-

tir sözüne temas edeceğim. Meclisin en mühim vazifesi Devletin varidat ve masarifini kontrol etmektir. Yeni teşekkül etmiş bir Hükümet eğer bütçesini tanzim edemezse, hesabatını tanzim edemeyen Hükümetin her şeyde noksanlığı var demektir. Biz İstanbul'da yapılan bütçeleri esas ittihaz ederek tanzim edilmiş bir bütçeyi, ve her dairenin memurininin kadrosunu görmeyince onu kabul edemeyiz. Kânunuevvel nihayetine kadar muvakkat bütçe kabul etmiştik. İşte Kânunuevvel nihayetine yirmi sekiz gün kaldı. Bütçesiz istedikleri gibi hareket ediyorlar. Vekiller bundan mesuldür. Her vekil bütçesini vermeye mecburdur. Alâkadar arkadaşlara da rica ederiz, bu meseleyle devam etsinler. Bu hayat memmat meselesidir.

Diğer bir mesele vardır ki o da; Müdafaa-i Milliye Vekâletinin hesabatının içinden çıkarılmaması meselesidir. Şâyamı istiğraptır demekten başka bir söz söylemem. Bu hesap tamamen kontrol edilmezse bunun altından çok şeyler çıkar. Bu parayı verelim dedim. Çünkü askerın ilbasına taallük ediyor. Arkadaşım, askerın soğuktan öldüğünü söyledi. Teessüf ederim ki şimdiye kadar bu mesele Mecliste mevzu bahis olmamıştır ve bu neferlerin hayatı Meclis tarafından sorulmamıştır. Hükümetin bizden teçhizat için istediği parayı verdik. Eğer paramız yoktur derlerse bizden istememişlerdir. Bu ölen neferlerin hesabı burada verilmelidir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendiler; esasen biz bu parayı vereceğiz. Yalnız celsei hafiyeden maksadımız, bir zihniyet hâsıl olmuştur ve bunu aramızda konuşuyoruz. Zihnimize birtakım şeyler gelmiştir. Bunların halli lâzımdır. Asker çırlıçılak geziyor. Şimdiye kadar harp cephesine ne kadar asker gitmiştir ve oradaki askerimizin miktarı nedir? Bunu söylemiyorlar. Sonra askerlerimiz kısmen cephe ve kısmen gözümüzün önünde ölüyorlar. Müdafaa-i Milliye, verilen parayı ne yapmıştır? Bunun hesabını vermelidir. Yoksa bu üç milyonu zaten vereceğiz. Üç milyon para talep ediliyor. Bunu verelim mi, vermeyelim mi diye tereddüt ediyoruz. Çünkü ordumuzda bazı mühim müzakereler cereyan ediyor. Vaktiyle Konya'da mühim bir suiistimâl, mühim bir hırsızlık vardı. Bunun hakkında ne gibi bir muamele yapıldı? Bu tahkik edildi ve tahkike memur gitti. Bilmem Lütfü Bey, Ali Bey, Veli Bey bilmem neler de neler oluyor. Bu tahkik edildi, failleri meydana çıktı mı, haklarında ne muamele yapıldı? Bunları öğrenmek istiyoruz. Hafî celseden maksat budur.

ZİYA BEY (Memur) — Efendim; bu Konya meselesinin Müdafaa-i Milliye tezkeresi geldi. Konya'

daki suiistimâlden bahis buyuruldu. Evet, bu doğrudur. Tahkikat icra edilmiş ve evrakı ihzar ettirilmiştir. Bu hafta zarfında bunların muhakemesi doğrudan doğruya İstiklâl Mahkemesince icra edilecektir. Mesele yalnız Konya'da değildir. Ötede beride de suiistimâller vardır. Sahibi salâhiyet müfettişlerimiz vardır. Bunlar seyyar olarak bulunuyorlar. Bir suiistimâl görürlerse haklarında takibatı kanuniye icrasını bize bildiriyorlar. On ikinci kolordunun suiistimâlâtını tetkik etmek üzere kaymakam Abdurrahman Bey namında bir kaymakamın tahtı riyasetinde bir heyet gönderdik. Heyetin Konya'ya muvassalatı anında Fahrettin Bey maiyeti ile beraber Uşak cephesine hareket etmek mecburiyetinde kaldı. O heyet bu hesabı rüyet edemedi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Yanlış söylüyorsunuz, öyle değildir.

ZIYA BEY (Memur) — Müteakiben Binbaşı İsmail Hakkı Beyin riyaseti altında bir heyet gönderildi. Bu heyet tahkikatını yaptı ve eskiden suiistimali tebeyün eden levazım memurlarının cezası verildi ve bunlar halen müstahdem değildir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Müdafaai Milliye hesabı tamamiyle rüyet olunmalıdır. Ancak 12 nci kolorduda müthiş suiistimâl vardır. Kolordu kumandanı kasayı cepheye kadar kaçırmıştır. Bu resmen sabittir. Binaenaleyh tetkik olunmalı. Ondan sonra biz bu parayı vermeliyiz.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar; ordu mühim bir ihtiyaç karşısında bulunuyor. Evet bütün mevcudiyetleriyle bu asker arslanlar bizim istiklâlimizi kazanmak için çalışıyorlar. Bunlara her şeyi vermeliyiz. Vakti zamaniyle bunların ihtiyaçlarını temin etmeliyiz. Fakat yalnız şurasını söylemek isterim ki, bundan bir iki ay evvel bir takrir verilmişti bunun için. Arkadaşlar haberiniz olsun, hepsi çırpıplaktır, müdafaai vatan için uğraşanların. Rica ederim bunları giydiriniz. Burada Müdafaai Milliye Vekili diyor ki; ben vagonlarla liralı almıyorum ki sarfedeyim. Aldığı nispette çalışsın ihtiyacı bitmiş olur. İtalya'dan gelecek bilmem ne olacak. Ne geliyor ve ne de gelecek. Üç milyon değil üç yüz milyon versek yine isteyeceklerdir. Müdafaai Milliye Vekili, levazım dairesi, alâkadarlar bu hususu iyi düşünmelidir.

Sonra hırsızlıklar... Bu hırsızları, kendilerine mevdu olan, emantullâh olan bu kadar meblağ çalılıp vatani tehlikeye düşüren bu herifleri asmalıdır. Niçin bir nefer asılıyor da bir kumandan asılması?

Zaten ötedenberi biliyoruz ki, 12 nci kolordu çalışmıyor ve çalışmayacaktır da. Bilmem nereye kadar gidiyor. Demek yolu olsaydı İngiltere'ye kadar gidecekti. (Handeler)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim ordu imkânı derecesinde giyinmiştir, Gıdaları fevkalâde düzelmiştir. Heyeti umumiyesi itibariyle ordu çıplak değildir. Heyeti umumiyesi ise tamamen giydirilemiyor. Çünkü yeni bir idare, yeni bir teşkilât karşındayız. Bir menba yok. Memleketten, dahilden istenilen dakikada eşya tedarik etmek imkânı yoktur ve bir kaç ay zarfında bunların iksalarına çalışılmıştır. Vekâlet elinden geldiği kadar sarfı mesai etmiştir. Fakat sui kasit yoktur.

HİLMİ BEY — Hata suiikastten daha büyüktür.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Emin olabilirsiniz ki pek az zaman zarfında orduda çıplak asker görmeyeceksiniz. Bunu bendeniz temin ediyorum.

Müsaade ederseniz bugünkü ihtiyaçtan bahsedeyim. Bugünkü ihtiyaç doğrudan doğruya orduya lâzım olan bu parayı vermek meselesi. En kısa yoldan hangisi lâzım ise onu yapınız. Biz yarından itibaren yapacağımız işler için on paraya malik değiliz. Yakın zamanda hesap alınır. Şimdi hesap isteniyor, ordunun hesabını vermek pek o kadar kolay bir şey değildir. Maliye Vekili Beyefendinin orduya muhasebeci tayini hakkında teklifi vardır. Müdafaai Milliyece de bu cihet kabul ediliyor. Bu hesabat meselesi tahtı intizama alınacaktır. Bugün için bu para kabul edilmediği takdirde ordu efradı çıplak kalacaktır ve buna bir çare bulmak imkânı yoktur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim ben zannediyorum ki arkadaşlarımızdan içimizde bu üç milyon liranın verilmesine itiraz eden yoktur. Mesele, evvelce verilen üç milyon liranın nerelere verildiğini tetkik etmektir ve herkes kendi kulağına gelen şikâyeti burada dertleşmek nevinden söylüyor. Bendeniz Encümen namına diyorum ki, bu üç milyon lirayı verelim. Muvazenei Maliye Encümenimiz on gün zarfında bu hesabı isteyecektir, yani takip edecektir. Tâki evvelce verilen para hakkında malûmatı kâfiye alınıncaya kadar. Bilâhara bunu heyeti celilenize ancak münasip bir zamanda arzetsin ve bir de son olarak Ali Rıza Bey bir şey buyurdular ki; ordulara ve fırkalara bir muhasibi mesul tayin etmek meselesidir. Onu da tasvip buyursanız çok iyi olur. En lüzumlu bir meseledir. Ordu ve fırkalarda bulunan muhasebe memurları doğrudan doğruya ordu ve fırkalara merbuttur. Halbuki Müdafaai Milliye Muhasebe Müdü-

rü, geçen kabul edilen usul mucibince, Maliyeye merbuttur. Binaenaleyh ordu ve fırkalarda bu muhasebecinin eli olmazsa ondan hesap istemek doğru değildir. Hesabatı tetkik edecek muhasibi mesulleri orduya, fırkaya tayin ederseniz hiç kimsenin bir diyeceği kalmaz.

REİS — Efendim; söz isteyen zevatı kiramın isimlerini okuyorum.

Mesut Bey, Hacı Şükrü Bey. (*Müzakere kâfi sesleri*) Efendim müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Bu bapta müzakere kâfi görüldü.

Nakliyat ve ilbas tahsisatı munzammasının kabul...

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; bu alenî celsede reye vazedir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hariciye Vekili Bey vaziyeti siyasiye hakkında beyanatta bulunacak.

REİS — Efendim; Çelebi Efendi meselesi hakkında Encümen mazbatası var. Celsei aleniye müzakere edeceğiz. Beş dakika teneffüs etmek üzere celseye son veriyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.

3. — Ermenilerle yapılan müzakere.

REİS — Mevzu üzerinde söz Hariciye Vekilinin. Buyurun efendim.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler; Ermenistan üzerine icra edilen harekâtı taarruziye neticesinde teklif etmiş olduğumuz mütareke şeraiti Ermeni hükümeti tarafından reddedildiği zamana kadar cereyan eden vukuat ve hadisat hakkında Heyeti Celilenize iki defa arzı malûmat etmiştim. Hatırı âlinizdedir ki onbirde Ermenistanın, mütareke şeraitini reddettiğini söylemesi üzerine, on üç ve on dörtte muharebede devam etmiş ve o sırada Ermenistan hükümetinin bütün cihana feryadı üzerine yeniden mütareke için müracaat edilmiş, zaten ondan evvel tayin edilmiş olan heyeti murahhasamız Ermenistan hükümetinin (...) riyaseti altında gönderdiği sulh heyeti murahhasası ile müzakere başlamıştır. İlk Kars muzafferiyeti üzerine, heyeti âliyenizin hatırında olduğu veçhile, buradan doğrudan doğruya kendilerine bir sulh teklifi vakî olmuş ve bu teklifin muhteviyatı heyeti âliyenize arz edilmişti. O münasebetle arzetmiştik ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin gayesi Ermeni milletini ortadan kaldırmak değildir. Hükümetin maksadı bunların temadii taarruzunu mümkün mer-

tebe uzun müddet için durdurmak ve şarktaki hudutları temin etmektir. Bu gaye iki suretle istihsâl edilecekti. Birisi; hudutların bu maksadı temin edecek bir surette kabul ettirilmesi, diğeri de Ermenistan hükümetinin yedlerinde bulunan eslihadan tecridi meselesi idi. O vakit bu prensipler Ermeni hükümetine tebliğ edilmekle beraber heyeti murahhasamıza da sulh ahitnamesinde de bu ciheti tayin ve tespit etmeleri için buradan lâzım gelen talimat verilmişti. İşte o talimatta, Ermenistan hükümetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından teklif edilen yeni hudutlar vardı ki bunu, evvel beevvel Erkânı Harbiye Umumiye tarafından gönderilmiş olan zat, Paşa Hazretleri namına izah edecektir.

Ermenilerin sulh şeraiti meyanında tahdidi teslimat ve tahdidi hudut mesaili vardı. Tahdidi teslimatta - ki Ermenilerin gözettikleri gaye şudur : Esnayı mütarekede birtakim esliha talep ettiler. Üç batarya koşulu top ve bir çok makineli tüfek ve bir miktar lokomotif ve mühimmat - (*Miktarı bizden gizli olarak sesleri*) Bunlardan başka cephanesi, sonra koşulu olan bataryalar teçhizatı ile teslim edildi. Keza iki lokomotif, teçhizatı ile beraberdi. Sulh müzakere esas teşkil edecek mevad arasında verebilecekleri miktarda bir çok esliha ve mühimmat istenildi. Tahdidi hudut da ırkan ve tarihen Türklüğe ait olan bu

hududun cenubunda Bayazıt hududu takip ediliyor. Arpaçayına kadar Gümrünün on sekiz kilometre garbında ve yirmi beş kilometre cenubundaki ... den geçerek (Çıldır) garbinde... Hudut meselesinde katiyen pazarlık cihetine gidilmedi. Bize ait olan mesele halledildi ve Ermeniler de bu arzularımızı kabul ettiler. Bundan başka Şahtahtı, Nahcivan mıntakasında muhtar bir idare tesisi istenildi. Malûmu âliniz olduğu veçhile bu mevâkı Müslümanlarla mahduttur. Milis kıtaatıyla bize iştirâk etmek ... Burada Tatar ve Karabağlılar ... tarafından kabul edilmiştir.

Ermenistanın katiyen nüfuzu siyasisi altında bulunmamak üzere milletlerin ârayı umumiye ile izhar edecekleri arzuları veçhile ciheti irtibatı siyasileri tayin edilmek üzere tamamiyle muhta bir idare teşkili... (Alkışlar) Bu müzakerat, sulh müzakeratı devam ederken ... Ermenistana doğru bir hareket yaptığı anlaşıldı. Huduttan da Kızıl kuvvetlerle Kervansarayaya doğru ilerlemişler ve memurini de tevkif etmişlerdi. Bu hareketin nereye kadar olduğunu, kızıl-lar da müştereken bizimle beraber hareket ediyorlar, Heyeti âliyenize arz etmek isterim. Yakın zamanda gayri resmî olarak aldığım malûmata nazaran kızıl-ların Ermenistan üzerine bir hareketi askeriye icra edeceklerini istihbar ettim. Bunu Rusya Sovyet Hükümeti, bu hareketi bize sureti resmîyede bildirmemişti.

HÜSREV B. (Trabzon) — Bir şey soracağım zatı âlilerinden. Şimdi bir sulh müzakeresi yapıyoruz ve bunun neticei muvaffakiyeti olarak Kızıl ordunun bazı aksamı harekete geliyor. Hükümet ne için ve ne maksatla hareket ettiğini (istihbar edemiyor ve soruyor.) (1) Demek kendi hesabımıza oluyor. Kızıl ordu bir yere gidiyor.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Evet, takdir edebildiğim derecede arzedeceğim. Temmuzun nisfı evvelinde Rusya Sovyet Hükümetinin Kafkasyaya taallûk eden bilhassa Ermenistanla olan mesailin hallinde suhulet olmak üzere (tavassutta bulunmayı) (2) bize teklif etmiş ve biz de hüsnü telâkki etmiş ve buna cevap vermiştik. (Fakat, bugüne kadar.) (3) tarafımızdan da kabul edildiği söylenen (bu tavassuta) (4) dair Rusyadan bir emareye bile tesadüf edilememiştir. Vaktiyle harekâtı askeriye icra edildi ve ordumuz Kars'ı ıskat etti. Onun üzerine, yine geçenlerde bilmünasebe arzettiğim veçhile, arada geçen

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

zaman bu ... Teklifin bidayeten verdiğimiz muvafakat cevabını tekrar etmeye manidir mülahasasında bulundum ve kabul etmedim ve Rusya Sovyet Hükümetine bunu kabul edemeyeceğimizi söyledim. Kendisi için mukni olacağını söyledik. Bunu söylerken şunu da dedik; siz mi vazgeçtiniz, yahut yoksa bu tavassut teklifini Ermenilere kabul mü ettiremediniz? Fakat Gümrü'de müzakerat başladığı sırada Erivan'da bulunan Rus mümessili bizim Şark cephesi kumandanına yazdığı bir mektupta; diğer bir yoldaşın Gümrü'de hazır bulunmak üzere Gümrü'ye izamını bildirmiş ve kumandan da buna cevabı muvafakat vermişti. Oraya gelmiştir. Bizim Heyeti Murahhasamız reisine verdiğimiz tafsilât... Cihetle bittabi... Cihetine gidilmemişti ve bu adam da izharı teessür etmiştir. Fakat kendisi bir mülâkatta maksatlarının Ermenistanı ve hattâ Ermenileri, Kızıl ordu ile, bolşevik etmek olduğunu, hattâ mümkünse Erivan'a Kızıl ordularını göndereceklerini söylemişti. Yoksa (Sovyet Hükümeti) (1) tarafından bir tebliği resmi vaki olmamıştır.

Hüsrev Bey kardeşimizin iradettiği suale gelince : Buna diyebilirim ki; Sovyet Hükümetinin vaziyeti coğrafiye iktizasınca daima sıkı münasebatte bulunduğu o havaliyi elbette. kendisince müstakâr olan bir usul tahtında, bir memleket olması arzusunu beslemesi pek tabiidir. Zannedirim bu orduların sevki bu maksada matuf olacağı gibi, diğer taraftan da İngilizlere âlet olan Taşnak hükümetini külliyyen düşürüp ortadan kaldırmak maksadını da (istihdaf etmiş olabilir.) (2)

Müzakeratı sulhiyeye gelince; müzakeratı sulhiye bittabi tayin olunan mütareke zamanında müzakere edilecek. Çünkü müzakeratta galip hükümetin takip ettiği maksat (istihsal edilemezse,) (3) mütarekeni akabinde, harekâtı askeriyenin icrası tabiidir. Fakat bu müzakeratın ilk telkin (ettiği kanaat bu istikamette değildir.) (4) Heyeti Murahhasamız 26 tarihinde müzakeratı on gün daha temdit etmek suretiyle Kânunuevvelin beşine (kadar zaman kazanmış oldu.) (5) Eğer bugün, son dakika aldığımız haber tahakkuk ederse, sulh münakit olmuştur. Fakat şayet bazı teklif ve müşkilâtın dolayı ve vaziyeti askeriye icabı olarak mahzur zuhur etmezse tabii olabilir.

SITKI B. (Malatya) — Beyefendi, mahzuru askeri buyurdunuz...

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MEHMET SALİH EF. (Erzurum) — Efendim, top cephan almış mıdır?..

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, erkânı harbiyeden bir zabitin söylediği veçhile teslim alınmıştır. Tabii efendim, yalnız maksat bunları, Ermenistanı gayrı muzır bir hale ifrağ etmektir. Erkânı harbiyei umumiye alınan esliha ve mühimmatın maksadı temine kâfi olduğu zehabında bulunarak teklif etmiştir ki bunun yapılacak sulhnameye derci mağlup bir milletin izzeti nefsinde rencide edeceğinden bu cihet iltizam edilmedi. O da tüfek miktarının sekiz bine iblağı vesair teklifattır. Bunların da elde edileceğine ümitvarız. Zannediyorum ki müzakerat devam etmektedir ve bugün Ermeni sulh murahasası (Harsa) nın vukubulan ifadesini natık bir telgrafname vardır, ki onda da bugün sulhü bitirelim, diyor ve ihtimal ki sulh bitmiş olacaktır, demin de arzetmişim veçhile zannediyorum ki şimdiye kadar bitmiş olacaktır.

Yalnız şayanı dikkat bir nokta vardır ki onu unut-tum. Galip olduğumuz halde teklif ettiğimiz şerait gayet hafifti. Fakat bizi fevkalâde rencide eden ve hattâ hakkı hayatımızı mahveden bir Sevr muahedesi vardır. Bütün cihana karşı barbar bir halde bulunuyoruz. Ankara Hükûmeti milliyesine teveccüh eden vazaiften biri de, her ne suretle olursa olsun bu Sevr ahitnamesine bir balta vurmaktır. Onun için demiştik ki; ilk fırsatta Sevr ahitnamesini külliye reddettiklerine dair ellerinden bir beyanname alalım ve bu mealde de bir beyanname, yapılacak sulh muahedemesine dercedilsin. kemâli memnuniyetle arz ederim, bu beyanname istihsâl edilmiştir. İstihsâl olduğuna göre sulhname de bu beyanname de bulunacaktır.

Diğer taraftan malûmat kabilinden arz ediyorum; bu sulh meselesinin kabulü (Ermenistan Hükûmetinin) (1) Kabine Reisinin sükutunu intacetmiştir. Onun yerine (...) namında biri Riyaseti Vükelâyı kabul ederek kabineyi teşkil etti ve bu zat doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine müracaat ederek sulhün bir an evvel tarafeynin menafiine muvafık halledilmesi talebinde bulunmuştur. Paşa Hazretleri de kendilerine, doğrudan doğruya her ikisinde de esbap ve avamîlini zikretmiştir.

VEHBİ B. (Karesi) — Bir sorabilir miyim? Ermenistana ve Şark hududundaki hükûmete karşı

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver,

olan vaziyetimizin Avrupaya tesiratını lütfen izah buyurur musunuz?

Dr. MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, Av-rupadaki tesiratını bilemeyiz. Malûmu âliniz vesaiti muhabere yok gibidir. Olsa da onlar da geç geliyor-lar. Bazı memurlarımız olsa dahi telgrafla muhabere imkânı olmadığı cihetle bu vasıta ile öğrenemiyoruz. Avrupa bilhassa Ermenistanı siyanet etmeyi bir siya-seti mahsusa ittihaz etmiştir. Evet efendim, yalnız bu keyfiyet tabii heyecanı mucip olmuştur. Bundan do-layı mesele Cemiyeti Akvam Meclisinde müzakere edilecek. (Bunun için de bir heyet seçilecektir.) (1) Bu heyet altı kişiden teşkil ve Ankara Hükûmeti Mil-liyesi ile görüşmek üzere (Ankara'ya izam edilecek-tir.) (2) Gelsin. Çünkü bu geliş, bütün mâileli müte-medine namına tayin edilen bir heyetin buraya gel-mesi bütün milletlerin vekâletini haiz bu teşekkülün, kısmen olsun, mevcudiyeti resmîyemizi tanımasını ifade eder. (Bugün gelen telgraf okundu).

Konferansın ikinci celsesinde Ermeni heyeti mu-rahhasa reisi vaktiyle Muş, Bitlis, Van'dan arazi al-mak hususunda perverde etmiş oldukları esâlet... Mü-zakeratı sulhiyeye kanaat getirmiş olduklarını... Bi-naenaleyh bunları düşman Ermeni milleti ile Türkler arasında mani hüsnü hâl ... Fakat herhalde teşekkül eden veyahut sizin tarafınızdan teşekkülü resmîsi bir daha tasdik edilecek olan ... lüzumu da derkâr bulun-duğundan bahs ile denize bir mahreç verilmesini tek-lif ettiler. Bu denizin cephesi Batumdan Rizeye ka-dar olan sahil olmasını ve Ermenistandan o sahife kadar gidecek yollarda Van ve Bayazıt sancaklarını tamamen ve Muş sancağını tamamen ihtiva edecek-tir. Halbuki böyle bir teklifin mantıksızlığı şununla sabittir ki, bu havalide hiçbir zaman kavi ve kesif bir Ermeni bulunmamıştır. Farzı muhâl olarak biz bazı makasıdı resmîyeye binaen versek bile, bu ara-ziyi terke razı olsak bile, buralardaki ahali katıyen buna razı olmayacaklardır. Binaenaleyh şeraiti sulhi-yede teklif edilmiş olan şeraitin gayri, kabili kabul olmaması hususunda Kâzım Paşa Hazretleri tarafın-dan bize vaki olan rica üzerine, bizim tarafımızdan da kabul edilmemesi lüzumu yazılmış ve bugün oku-nan telgraf muhteviyatından anlaşıldığı üzere, bu müddeiyatı da tabii bertaraf etmişler ve teklif ettiğ-i-miz hududu kabul etmişlerdir. Şayanı hayrettir ki mağlup oldukları halde Ermeniler böyle bir teklif yapmışlar.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-lendi. M. Ünver

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Arsız millet.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, Bayazıt istikâmetinde Aras nehrini takip ederek devam eden bu hudut meselesi sureti katiyede Ermeni heyeti murahhasınca kabul edildiğine göre... (Mukaddemesine ait bir hikâye kabilinden olduğu için izahtan müstağnidir. Müzakârenin ikinci celsesinde dedim.)

VEHBİ B. (Karesi) — O halde anlaşılıyor ki onlar tarafından ele geçen top, tüfek vesairenden mada... Çünkü yeni bir hükûmet geliyor. Mevcut hükûmetin mevcudiyeti, nüfuz ve iktidarı kalmamıştır. Bu vaziyet karşısında ne düşünüyorsunuz?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, Hadlîspa'nın da hissederek teklif etmiş olduğu üzere, bu sulh eğer Ermenistanın Kızıl ordular tarafından işgal edilmemiş olan aksamı (tarafından kabul edilirse, bu, bizim lehimize olacaktır. Çünkü,) (1) bir memlekette şeklin tebeddülü hukuku tağyir edemez. Şeklin değişmesi, taahhüdatı hukuken iptal edemez ve temenni ederim ki orası Bolşevik ordular tarafından işgâl edilmeden evvel bir sulhname aktolsun.

VEHBİ B. (Karesi) — Eğer bu nazariyei âlinizi kabul etmek lâzım geliyorsa bir devletin şekli değişmekle kabul edilen muahedeyi ondan sonra gelen (Hükûmetler onları aynen kabule mecburdur. Halbuki biz, İstanbul Hükûmetince yapılan) (2) bütün mukavelât vesaireyi tamamen kabul etmiyoruz.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, biz de ondan evvel... Kabul ettiği şeyi iptâl etmez. Meselâ mutlakiyetle idare olduğumuz zamanlar Hükûmeti Osmaniyenin (yapmış olduğu bir çok muahedat) (3) meri olmuştur. Fakat herhalde hasıl olacak vaziyet henüz malûm değildir. Bolşevik kuvvetlerinin de ne miktar olduğu ve ne gaye istihdaf ettiği henüz bizce meçhul bulunuyor. Binaenaleyh bu mesele hakkında kati bir fikir ve mütalâa serdetmek benim için biraz güçtür.

Şimdi müsaade ederseniz bu Ermenistan hükûmeti münasebetiyle bir şey arz edeceğim. O da Gürcistan meselesidir. Sol cemahta bulunan ve sol cenahı tehdit edebilecek olan bir hükûmetin ahvali siyasiye ve maksidi ile alâkadar olmak icâbeder.

SIRRI B. (İzmit) — Malûmu âliniz ikinci defa harbi umumî zamanında kendilerine verdiğimiz hu-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

duklara fevkalâde minnettarı göstermişlerdi. Diyebilirim ki bizi temin edecek bir surette bu siyaseti kullanıp o vakitki hükûmete karşı millî hayatlarını yaşatmak için gayret ediyorlardı. Geçmiş zamanlardaki samimiyete ademî riayetlerinden istidlâl edebiliriz ki, yine eskisi gibi yolsuzluklarını tekrar ederek bizi müşkül bir hale koymasınlar...

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Bundan daha bedihi bir şey olamaz.

SIRRI B. (İzmit) — Malûmu âliniz, bugün cebren yapılan ahitnamelerin hükmü yoktur. Nitekim Fransanın yaptığı sulhnamede cebre müstenit olduğu için kabul etmiyoruz. Bir gün gelir de bunlar Ermeni hükûmeti Cemiyeti Akvama karşı biz bu sulhü cebren yaptık, bir taraftan Türkler boğazımıza bıçağı dayarken, diğer taraftan da Kızılların tazyiki altında, ıztırası bir surette kabul ettik, diyecek olurlarsa, netice ne olacaktır? Yani bunu dememek için veya dedikleri zaman hukuku düvel noktasından şimdi ellerinden bir şey almak mümkün değil midir?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, bahsettiğiniz hukuku düvel bugün Avrupa da kalmamıştır. Henüz bütün milletler de mamulünbih olacak bir surette değildir. Şimdi müsaade buyurunuz efendim. Harp neticesinde aktedilen muahedat hakkında cebir vardır. Cebirsiz bir muahede akdetmek imkânı yoktur. Ancak hali sulhte bazı menafii iktisadiyeyi temin ve tanzim için yapılan şeyler...

SIRRI B. (İzmit) — İkinci bir suâl : Aldığım malûmata nazaran Cemiyeti Akvam Ermeniler meselesi için bize müracaat edeceklerdir. Böyle bir müracaat vukuunda siz neci oluyorsunuz? Biz aramızda müzakere ettik ve tarafeynin menafiine muvafık olarak hallettik diyebilir miyiz? Böyle bir müracaatın vukuu Hariciye Vekâletince sureti katiyede tahakkuk ettiği vakit ne yapacaksınız?..

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Memleketin menafiine hangi şekil muvafık olursa tetkik edilir? Şimdilik söylenecek bir şey yoktur.

ZEKAİ B. (Adana) — Mademki Meclisi Mebusanın itimadına mazhardır, tabii meşrudur. Bu, meşruiyeti demek değil mi efendim? İlk düşen Vahan Canyon Kabinesinin salâhiyeti tamme ile gönderdiği heyeti murahhasa... Vahan Canyon kabinenin süku-tu üzerine, Şark cephesi kumandanlığına gönderdiği bir mektup da sulhnameyi teyit ederek bildirmiş olduğu gibi, yeni kabine reisi Nazaryan'ın da Paşa Hazretlerine göndermiş olduğu kâğıtta mevcut olan ibarê şudur : Malûm olduğu cihetle Ermenistan par-

lamentusunun emri ile reislikle kabineyi teşkile memur oldum, diyor. Kâfidir efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bekir Sami Beyin Rus Hariciye Nazırı ile mülâkatı esnasında Türkler şarkta bir kısım arazi vermek ıztırasında; diye bir şey okumuştunuz. Şimdi Rus kuvvetlerinin Ermenistana girmeleri ve Ermenistana karşı da, sizi kurtaracağız diye, söyledikleri (nazarı itibare alınır-sa, Ermenilere müzaheret için oraya giriyorlar gibi) (1) bir zihniyet hâsıl oluyor. Arzedebildim mi?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Mammafi bu propagandayı tekzip edecek, nim resmî adedilecek vesikamız vardır. Heyeti Murahhasamız müzakerata iştirâk etmek üzere Gümrüye geldiği vakitte Rusya Sovyet Hükûmetinin en ziyade haizi itimat adamlarından bulunan bir zatın dediğine göre; Rusya Hükûmetinin sizden arazi terk edilmesi hakkında bir arzusu yoktur, demiştir. Yalnız, demin de arzettiğim veçhile, Ermenistanı bolşevik yapmak için bir iki kızıl fırkayı Erivana getirmeyi arzu ettiğini söylemiştir. Ve hattâ Batumu da bize terk edeceğini söylemiştir. Bu beyanat ile rivayati tabii tahkik etmek için zaman müruru lâzımdır. Kati bir fikir dermanyı zannederim nabemevsim olacaktır.

Şimdi gelelim Gürcistan vaziyetine : Tabii Ermenistan, - esbabı Heyeti Âliyelerince malûm olan - komşu olmak itibariyle Gürcüler üzerinde amik bir tesir tesis eylemiştir. İlk hâsıl olan tesir tabii itimat-sızlıktır. Çünkü Ermeniler, bittabi, bunların muavenetini temin etmek için lâyenkati propaganda yapıyorlar ve Türklerin gayesi; Ermenistanı imha etmektir, imha ettikten sonra da sizin üzerinize yürümektir demektedirler. Tabii bu gibi propagandaların tahiti tesirinde bulunan bir hükûmet işte bu harekâtı endişe ile görmesi tabiidir. Hükûmetiniz bu harekâtın Gürcistan'da bu gibi tesirat icra edeceğini evvelden anladığı cihetle bazı tedabire tevessül etti. Bu esbap ve vesailden birisi de; bir mümessil göndermektir ki bu mümessilimiz yirmi günden beri Tiflis'te bulunuyor ve ifayı vazife ediyor. Kâzım Beyin gönderilmesi (bu maksada matuf idi.) (1) Vaziyet gayet mühimdir. Buradan oraya ancak bir buçuk ayda yetişilebilir. Bir an evvel Tiflis'te bulunarak hükûmetin maksadını gerek halka ve gerek hükûmete bildirmek için orada bir an evvel bulunması mütalâasına müstenit idi. Bittabi bu vaziyeti İngilizler de aleyhimizde is-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

timâlden vâreste kalmadılar. Mahaza demin de Ermenistan münasebetiyle arzettiğim veçhile, Rusya'nın tabii maksadı o memleketi bolşevik yapmaktır. Bu sebeple elyevm bolşevik olmayan Türkiye hükûmeti ile (Gürcistan'ın sıkı temas halinde bulunması Rusların da hoş karşılayacakları bir husus değildir. Rusların bu) (2) yolda ve bu maksatla bir hareketi askeriyede bulunmasını da hesaptan hariç tutamayız. Biz bunları tatmin etmek için muhtelif tarihlerde kendilerine notlar gönderdik. Bunda dedik ki : Bizim menafiimiz gayet kavi ve müstakil bir Gürcistan olmasındadır. Binaenaleyh bunlar, Ermeniler ve İngilizler tarafından yapıldığını bildiğimiz propagandadır. Bizim sizin hakkınızda yakinen bir kasdımız yoktur. (Maksadımız Ermenileri de) (3) imha, istiklâllerini imha etmek değildir. Bu esbabı da siz tabii hüsnü telâkki edersiniz. Beyanatımızın, teminatımızın samimiyetini ispat etmek için her vakit aramızda münaziünfih kalmış olan mesaili gayet vasi bir fikri itilaf-cuyâne ile halle hazırız.

Efendim, memurumuzu gönderdik, siz de murahhasınızı gönderin, dedik. Daha Kâzım Beyin oraya muvassalatından evvel sureti gayrı resmîyede göndermiş olduğumuz memurun Gürcistan Erkânı Harbiye Reisi ile vukubulan bir mülâkatında, bu da şu endişeleri izhar ettikten sonra bizden gûya teminat olmak üzere; geçen mayısın yedisinde Ruslarla aramızda yapılmış olan ahitnamede muayyen hududun tarafımızdan tasdik edilmesi ve Ardahan ile Gümrü arasından geçecek olan bir hattın harekâtı askeriyeye esnasında ... teminat verilmesini teklif ettiler. Hattâ daha sarîh olmak üzere bu tekliflerinin ilk kısmını bize Fransızca olarak gönderdiler. Bizim kendilerine verdiğimiz şeyde hiçbir sarahat yoktur. Ermeni kıtâatından geçecek müsellâh Ermeniler yahut Ermeni Sovyetleri bulunursa bunları silâhlarından tecrit, bunlar hakkında esir muamelesi yapılmamasını taahhüt etmelerini teklif ettik. Bunların hepsi teati edilmiş sözler hükmünde kalmıştır. Onlar istediğimiz gibi mesail için memur izam etmemişlerdir. Ayın dokuzunda da on sınıfı silâh altına almak şartıyla seferberlik ilân etmişlerdi. Bittabi seferberliğin ilânı ile hâsıl olan vaziyeti tetkik ve tamik etmek icabederdi. Mammafi hükûmetiniz zannederim vazifesinde tekâsül göstermeyerek vukuatı günü gününe saati saatine takîp etmiştir. Fakat bilâhare hükûmetçe icra edilen tahki-

2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

kat neticesinde hâsıl olan kanaate göre bunun kendileri üzerine vukuu melhuz olan taarruzata karşı bir tedbiri ihtiyatiden münbais olduğu anlaşılmıştır ve Ermeni harekâtı bitmiş ve sulh ihtimal ki bitmiş olduğu halde henüz bu seferberliğin neticesinde vücade getirdikleri tahşidat manzarası değişmemiştir. Binaenaleyh hükûmet de zannediyor ki biz kendilerine lâyenkati teminat verdiğimiz bir sırada yani ayın yirmi ikisinde Tiflis ... ni hükûmet namına bütün Türkistan namına bir beyanname neşretmiştir. Türk ordusu Ermenistanı ezdi, yarın gelecek, bizim güzel şehirlerimizi de tahrip edecek, hükûmetin etrafında sıkı bir surette toplanınız. Hükûmet sizden gayet yüksek derecede can, kan, mal fedakârlığı istiyor. Bu bittabi fevkalâde mucibi endişe bir haldir. Gürcistan Hariciye Nazırına doğruca bir nota göndererek kendilerine şimdiye kadar hüsnüniyet ve âmali itilafcuyanemiz hakkında verdiğimiz samimi teminata rağmen tahrik mahiyetinde olan maksatlarının ne olduğunu sormakla beraber, İngilizlerin bir eseri tahriki ve böyle binlerce milletleri felâketlere sevk ettiklerini ve binaenaleyh kendilerinin de böyle bir tehlikeye maruz bulduklarını sureti ciddiye nazarı dikkatlerini celbettik. Biz yine münaziünfih olan mesaili sizinle halde hazırız. İş bu mertebede kalmıştır.

YUSUF ZİYA B. (Mersin) — En son malûmata göre Gürcülerin sade bir kaç alay suvari kuvvetleri vardır. Bu kuvvetleri üç müsavi kısma ayırarak bunlardan bir kısmını Ardahan ve Batum, Borçka ve Çürüksu cihetlerine sevk etmişlerdir. Bunların mevcutları seferde tabii dolgun olduğu malûmdur. Fakat kaç sınıf silâh altına alınmış? Mevcut tehalüf eder. Bizim Şark Cephesinin ve Erkânı Harbiyenin tahmini, Gürcüler bu seferberlikte yirmi bin ile otuz bin arasında idi. Tarafımızdan da tabii Ermenilerin taarruz vaziyeti düşünülerek ona göre tahşidat yapılmıştır. Bu kuvvetlerin vaziyetleri şimdi bir tedafüi şekil gösteriyor. Fakat taarruzî bir hareket yapmak da her vakit mevzubahstır. İki üç alay, hudutta Sedrek istasyonu vardır, Kazak istasyonu ve aynı Ermenistan içerisinde bu kuvvetleri tıkayacak surette merkezdeki kolundan bir alaylık kuvveti Ardahan mıntakasında Kelek ve Ertiri mıntakasında ve Batum havalisinde, üç dört bin kadar Borçka mıntakalarına taksim edilmiştir. Ardahan mıntakasında esaslı bir tahşidat yoktur. Yalnız ötedenberi orada bulunan alay takviye kolları almıştır. Bu üç grubun haricinde biraz kuvvet de bolşeviklere karşı bulunuyor. Arzettiğim gibi bütün Gürcistanın vaz'ülceysi taarruzî olmağa ziyade tedafüi bir maksadı istihdaf ediyor. Bundan

başka Ermeni harekâtı devam ettiği sırada Ermenilerin Karakilise'nin şarkında bir hatta çekilmesi teklif olundu. O zaman Karakilise'deki Gürcü mümessili şark cephesi kumandanına bir mektup gönderdi ve bu mektupta ... Tiflis vilâyetine ve Gürcistan arazisine ait olduğunu bildirdi. Bizim de esasen o mıntakada gözümüz yoktu. Gürcülerin bu teklifi Celâl-oğlu mıntakasıdır. En son alınan malûmatta Gürcülerin bu Celâloğlu istasyonunda bir hudut bölüğü bulunduğunu anlaşıyor ki bu kıta evvelce Ermenilere ait idi. Son vaziyet üzerine burasını Gürcüler işgal ederek bir hudut kıtası göndermişlerdir. Keza Ardahan üzerinden Tiflis'le doğrudan doğruya muhabereye müsaade etmişlerdir. Yakında bizim telgraf muhaberatımız mümkün olacaktır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi, ... Eti harabeleri bize mi kalıyor, Ermenilere mi kalıyor?..

Erkânı Harp — Arpaçayındaki ... kendilerine terki hakkında müracaat etmişlerdir. Fakat tarafımızdan kabul edilmiyor.

SIRRI B. (İzmit) — Irkan, dinen bizim tarafımızda kalması lâzım gelen Gürcülerle âtiyen aramızda...

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Müsaade buyurunuz da bugün bu suale hükûmet cevap vermesin. (Müzakere kâfi sadaları)

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Kâzım Beyefendi, Gürcistan Hükûmetine karşı ebkem bir vaziyet aldıklarını buyurdunuz. Ebkem midir, yoksa kendilerine bir şey söylediler mi?

VEHBİ B. (Karesi) — Bu husustaki beyanatı âlilerine istinaden bir sual sorabilir miyim? Türklüğün ve Müslümanlığın bir düşmanı olan (Venizelos) mevkîi iktidardan uzaklaşmıştır. Haricî bir çok şeyler işitiyoruz ve yine o meyanda Sevr muahedesinin suveri tatbikiyesi için Luidcorç tarafından bir lâyihai kanuniye tevdi edildiği yazılıyor. Bunun hakkında Heyeti Vekilenin malûmatı nedir? Bu mesele hakkında bittabiî Heyeti Vekilenin bazı malûmatı vardır. Soruyorum, bu Sevr muahedesi İstanbul'da - ki Hükûmet namını taşıyan heyet tarafından Avrupada imza edilmiştir. Ancak bu muahedenin muteber olup olmaması, malûmu âliniz olduğu veçhile, o ahitnamenin şahsına taallük eden hükûmet tarafından tasdik edilmesi meşruttur. Bunun İngiltere Hükûmeti tarafından tasdik edilmesi kâfi değildir. Âkit tarafından da tasdik lâzım gelir. Bunun Türklerce tasdik edilmesini arzu ediyorlar, fakat İstanbul ile mü-

nasebetimiz olmadığını bilmelerine rağmen ısrar ediyorlar. Bilmiyorum, ne şekilde kabul ettiklerini. Amma biraz tahmin edebiliriz. Bunlarda da idrak ve izan vardır. Elbette azmimizi biliyorlar. Bir şey yapıp bunu hükûmete tasdik ettirmek istiyorlar. Şu vaziyete nazaran bittabi İngilizler bu ahitnameyi bize tasdik ettirmek isterler. Muamelâtı cebriyeye tevessül etmek arzusunda buldukları istibât olunamaz. Fakat bu münasebetle yine heyeti âliyenizin hatırına getirmek isterim, ki bu hükûmetin hikmeti teşekkülü 1335 senesi şubatında tespit edilen Misakı Millî prensipleridir. Yani Misakı Millî hudutları dahilinde siyasi istiklâlini istihsâl edinceye kadar bunun haricinde takarrür etmiş olan muahede ve mukavelâti sureti katiyede reddetmektir. (*Alkışlar*) Diğer devletler ne mütalâada bulunurlarsa bulunsunlar, bizim için âzmi imanımızı tagyir ettirecek hiç bir icap yoktur. Binaenaleyh bunların tehdidi yalnız İstanbul üzerinde kalır. Bu tebeddülün öyle beş ayda neticepezir olacağını hiç ümit etmiyorum. Gayei millimizin istihali hususunda ve vaziyetimiz için bir medarı takviyet olur. Mahaza bu gibi hususatta bütün bütün hayalâta kapılmak doğru değildir. Vakıa Venizelos'un Kostantin ile aralarında şahsî husumet vardır. Bu adam sonuna kadar bir daha mevkii iktidara gelmemesi için son derecede çalışacaktır. Biz bunu böyle tahmin etmekle beraber, Venizelos tarafından aleyhimize vaki olacak teşebbüsâtı behemahal kabul etmeliğimiz doğru olamaz. Bir havadise göre de bilâkis Gonaris kabinesinin Anadoluya karşı bundan evvel çizilen hattı harekette devam edeceğini haber alıyoruz. Binaenaleyh gevşememeliyiz. Daha ziyade azmimizde sebat etmeliyiz. Bahara kadar her türlü esbabı mukavemeti itmam etmeye çalışmalıyız.

Dr. AHMET MUHTAR (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim müsaade buyurursanız bilvesile

mevzubahs ve münakaşa olan bir şey hakkında arz etmek isterim. O da İstanbulda vukua gelen tebeddül hadisesidir.

VEHBI B. (Karesi) — Yunan meselesi hakkında bir sual sorabilir miyim? Karesi gazetelerinde okuduğuma nazaran hükûmeti millîye taraftarı olanlar Yunanistan hükûmetine hangi bir vasıta iblağ olunmuştur ve Yunan hükûmetinin nazarı dikkatine nasıl vaz edilmiştir? Bunlar hakkında teşebbüsâtı lâzime icra edilmiş midir?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Bizi dilhun eden bu fecayi hakkında o fecayii faili olan adamın nazarı dikkatini celbetmek beyhudedir. Çünkü onda vicdan olsaydı onu yaptırmazdı. Kendi âmâl ve makasidinin icrası için Yunanistanı âlet eden devletler, onun fecayii hakkında vukubulacak hallerinden müteessir olamazlar. Bunun vasaiti mümkün ile Avrupanın bitaraf memleketlerine bildirilmesi en doğrudur. Bunun için Garp cephesi bu husus için meşguldür. Bilhassa Eskişehir'deki teşkilât ıstıgal ediyor. Bazı fotoğraflar aldırıyor, bu da maksadı temin edecek bir derecede değildir. Bundan anladım ki A (ayın), P. teşkilâtı bu husus için kâfi değildir. Bazı makineler getirmek icabederse yine getireceğiz. Bunu söylemekten maksadım, Hükûmet lâzım gelen teşebbüsatta bulunmak için uğraşılıyor. Fakat şurası nazarı dikkatten dâr tutulmamalıdır ki bugün memleketimiz bölük bir haldedir. Çünkü anasırımızın bir kısmı mühimmi düşman ellerindedir. İnşallah ordumuz muzafferiyetle oralarını alacaktır.

HAMDİ B. — Efendim, Cumartesi günü devam edelim. Bugün artık geç oldu. (*Muvafık sadaları*)

REİS — Efendim, Cumartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	252	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	256
2. — İSTİZAH	252	1. — Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efen-	
1. — Cephelerdeki askerî vaziyet, bazı mi-		linin, hakkındaki ithamlara cevabı.	256:260
lis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkındaki istizah tak-			
rirî.	252:256		

Cilt : 7

11 nci in'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ONBİRİNCİ İNİKAT

9 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS :

KÂTİPLER : (1)

REİS — Celsei hafıye küşat olundu. Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyedinci İn'ikat

2 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Erzurum Mebusu Salih Beyin hafi celsede cereyan eden müzakeratın ifşa edildiği hakkındaki beyanatı dinlendikten sonra Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi üzerinde görüşüldü ve celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde in'ikat ile ermenilerle yapılan müzakerat hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin izahatı ve mevzu üzerindeki müzakereleri müteakip celsei hafıyeye son verildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — İSTİZAH

1. — *Cephelerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkında istizah tavriri.*

REİS — Cephelerdeki askeri vaziyet ve bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında istizah tavriri var, okutuyorum.

(Tavriri okundu)

REİS — İstizah tavririni kabul edenler ellerini kaldırsın. Müdafaayı Milliye Vekâletinden istizah hakkındaki tavriri kabul edildi.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Bendeniz Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti namına söyleyeceğim : Efendim hükümetimiz teşekkül ettiği sırada ordumuz yok denilecek derecede perişan bir halde idi. Ancak Şark cephesinde bulunan ordu, büyük bir tescavüze uğramadığı için ve bhusus İngilizlerin taziyekatı ile ellerindeki silâhlarını vermedikleri için henüz mükemmel bir halde bulunuyordu. Böyle bir zamanda ve heyeti âliyenizin itimadına mazhar olarak vekâleti deruhte ettiğim sırada cephede bulunan kıtaa-

tımız; mahallî kuvvetlerle takviye olunmuş idi ve bunun böyle olması da tabii idi. Çünkü İzmir işgali üzerine millette zuhur eden galeyana millî idi. Zira ordu mütareke ahkâmına riayete mecbur idi. O sırada gerek Nazilli cephesinde ve gerekse Balıkesir cephesinde bazı şahsiyetler belirdi ve milletin hakikaten ne kabiliyet ve salâbette olduğunu Avrupaya ve âleme karşı gösterdi, ki bu hâl şayanı şükrandır ve ben ilk Müdafaayı Milliye Vekili sıfatıyla bu tearüf etmiş olan şahsiyetler ve sistemlere karşı, ordu zihniyetini efkârı umumiyeye kabul ettiremezdim.

Bir memuriyetle Akhisar, Salihli ve Alaşehirde do-laştığım sırada oradaki zihniyetin büsbütün başka bir cereyan aldığını gördüm. Hattâ diyorlardı ki; biz askerleri münavebe ile cephede bulunduruyoruz. Biz bedeli nakti alırız; koyun toplarız ve bu suretle bir seneden beri memleketlerimizi muvaffakiyetle müdafaa ediyoruz ve bu gördüğünüz fırkaları da biz besliyoruz. Taburlar beş yüz elliye indirilmişti ve şüphesiz bu kadar tahsisat verilebiliyordu. Millet, bunu Müdafaai Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla temin ediyor ve hakikaten cepheyi tutuyorlardı. Bu hal de şayan şükran derecede idi. Malûmu âliniz her sınıfın bazı es-

(1) Reis ve Kâtiplerin isimleri tespit edilemedi.

rarı olduğu gibi sanatı askeriyenin de bazı sırları vardır. Bu askerlere dikkat ettim; hep köylerinin yanından toplanmış, hattâ Koyuncu Ali nanında uğradığım bir köyde dediler ki; bizim köyde yüz, yüz elli kişi kadar vardır amma hep ileridedir ve halbuki tecarübü müteaddide göstermiştir ki böyle müdafaa yapan kuvvetler; sıkı bir tazyik altında inhilâle uğruyorlar. O da bizdeki vatan mefhumu ile aile mefhumunun tesirâtı neticesidir. Bu hâl milletin zihniyetinde büyük bir yer edinmiştir. Her nerede olursa olsun hattâ Rumelide; Anadolu'da, Arabistanda; düşmana uzak mahaller ahalişi daha metin bulunmuşlardır. Düşmana yakın ve ailesini kurtaracak yerlerde bulunanlar daha az metin çıkmışlardır.

Kâzım Beyefendi ile Akhisar'da görüşürken bir taarruz hazırlığı yapalım dedik. Milli kuvvetler haricinden de iki üç fırka tertip olunuyordu. Toplarımızı vesairemizi de tanzim ediyorduk. Bu yeni kuvvetlerle o vakit, Akhisar cephesinden bir yarım hareketi ile cepheyi yarar ve içeri gireriz, dedik. Bunun için de o zaman hatırımda kaldığına nazaran ... istinkâf ettim; çünkü mecburdum, selâmeti vatan noktaî nazarından. Fakat bugün heyeti âliyenize arzedeceğim... Dört bin tüfek; Yunan'ın taarruz eden kuvveti bu kadar yoktu efendiler; tüfek hesabıyla. Bu kuvvet neden böyle çarçabuk dağıldı? Gerçi bazı yerlerde, bilhassa Giresun'da, Balıkesir'in cenubunda ... Öyle bir yerden müsaade ile muhafaza olunamaz. Düşman bir çevirme hareketi maksadıyla taarruz ederken; ve düşman bizim kuvvetlerin bir çevirme hareketi ile, arkasına düştüğü takdirde bazı kıtaat görür ki; arkası kesilmiş. Bu vaziyette kuvvet dağılır. Bu tecrübeden sonra herkese kanaat geldi ki ordumuzun tesisi lâzımdır; tensikî lâzımdır ve Reis Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile Fuad Paşa bu işe memur edildi ve onun da ilk teklifi orduyu tensik için 1314 ve 1315 tevellütlüleri silâh altına alalım oldu. Bu veçhile ve lâzım gelen müsaade ile cepheye gitti ve kıtaatını topladığı sıralarda bazı hususiyetler peyda oldu. Kütahya'da bulunan Etem Bey kuvvetleri bir iki hafta içinde orada bir alay vücade getirmişlerdi. Fuad Paşa bunda büyük bir muvaffakiyet görerek bu teşkilâtın her tarafa tamimini istedi ve her tarafa bunu tamim ettiler. Fakat öyle çetelerle hareket ederek, meselâ bir çete Konya'ya gitsin, bir çete Yozgat'a gitsin, oradan cepheye gitsin şeklinde müdafaa olamazdı. Teşkilâtı muntazama ile düşmana hücum ederek onu tard ve tebit edelim diye faaliyete başladılar.

Efendiler galeyanı inillî, muntazam çerçeveler ve usuller dahiline alınmazsa çarçabuk söner. Malûmu

âliniz 1870 - 1871 seferinde Almanlar Paris'i muhasara etmişlerdi. O sırada Fransız kuvvetleri, muhasırların iki misli idi. Büyük bir galeyan hâsıl oldu. Almanları perişan ederiz, biz seylap gibi her taraftan yürüyüş etsek Almanlar her tarafta mahvolur dediler ve kuvvet topladılar, topladılar sonra kapılarını açtılar ve fakat bilhassa cenuptan şiddetli bir mukavemete maruz kaldılar ve perişan oldular ve aman bundan sonra biz bir şey yapamayız dediler. Haydi sulh...

Tedricen para nasıl iktisat olunursa kuvvetler de öylece iktisat olunur. Biz de düşmanlarımıza galebe etmek hususunu planımıza koyduk. Bugün karşımızdaki İngilizlerin planları yıpratma harbidir. İngilizler Almanları da böyle yıpratmışlar ve bizi de öyle yıpratmak istiyorlar. İçimizde isyanlar çıkarmak; ufak, ufak taarruzlar yapmak ve daima muharebe, muharebe... Bu suretle bizi yıpratıp sükut ettirmek istiyorlar. Biz de bu plana karşı lâzım gelen tertibatı ittihaz edersek, o halde düşmanın bu planını suya düşürmüş oluruz. Bendeniz; cephe'deki Kuvayı Milliye Teşkilâtının vaziyetini; bir iki ay evvel muntazam bir ordu yapmak fikriyle cepheye azimet eden bir kumandanandan duyduğum vakitte müteessir oldum. İsmet Bey gelmişti ve Erkânı Harbiye Reisi idi. Dedim ki; bunu ben kavaidi umumiye haricinde gördüğüm için neticesini meşum görüyorum. Ne yapalım dediler. Kütahya'da bir alay yapan İsmail Hakkı Bey buraya gelecekmış, aman gelmesin; biz lâzım gelen intizam ve inzibat dairesinde vazifemizi yaparız. Ben de emir verdim, dedim ki; katiyen İsmail Hakkı Efendiyi ... Lâzım gelen kuvvet orada yapılır. Malûmu âliniz (...) da bir vaka oldu, on günde yapılan alay, çarçabuk dağıldı, kumandanlarını vurdular ve o kuvvet sifira müncer oldu. O zaman kendilerine kanaat geldi ki; bu, ancak muvakkat bir hâl ve zaman içindir. Yoksa muntazam ve medit bir harbi temin edemez. Medit ve muntazam bir harbi idare etmek için mutlaka muntazam ve iyi tertip edilmiş kuvvet lâzımdır ve bundan sonra muntazam orduya ehemmiyet verildi ve kıtaatı muntazama teşkiline başlandı ve teşekkülden sonra da herkese emniyet geldi. Baktılar ki asker muntazam, askerin eslihası, cephanesi muntazam; noksan toplarını da ikmâl ettik. Onun üzerine dediler ki; biz taarruz ederiz. O vakit henüz taarruza geçecek vaziyette değiliz. Yani lüzumundan fazla kuvvetlere itimat ediyorsunuz, henüz o halde değiliz dedim. Fakat bunlar, Reis Paşa Hazretlerinin tafsilen beyan buyurdukları veçhile, taarruzda muvaffak olmadılar. Filhakika, bendeniz biraz da onlara hak ve-

ririm; yani heyeti âliyeniz bizi itham edebilir ve der ki; madem ki burada muvaffakiyet ihtimali vardı, sanatı harp bu taarruzu emrederdi. Düşman öyle bir halde idi ki ne sağ cenahı bir yere müstenit, ne de sol cenahı. Yunanlılar bugün Gediz'den çekilmiştir. Fakat Gediz'den çekilmeleri zannedilmesin ki kuvayı milliyenin kahramanlıklarındandır. Düşman yaptığı hatayı anladı, derhâl kuvvetlerini geri aldı ve lâzım gelen tertibatı ittihaz etti. Düşmanın bu gafletinden istifade etmek arzusu, bir kanaatı askeriye müstenit olsaydı muvaffak olunacağına yüzde yüz emniyet vardı. Bu tarzı harekette bir maksadı mahsus vardı. O da o vakit malûmu âliniz Garp cephesi taarruza geçmiş ve nasıl hareket edeceğini âleme ispat etmiş ve muntazam kuvvetten ne şekilde fayda olacağını da herkesin zihninde ispat eylemişti, Şimdi bu sefer istiyorlardı ki burada da bir muvaffakiyet olsun. Şüphesiz bu gayet müşkül bir şeydi ve eğer burada da bir muvaffakiyet hâsil olsaydı Avrupaya karşı gayet faik bir mevki hâsil olacaktı. Fakat o kuvvetlerin mahiyeten yekdiğerine müsavi olmamasından dolayı ve Paşa Hazretlerinin de söyledikleri veçhile emir de dinlememeleri dolayısıyla muntazam bir hareket yapılamadı. Şarttaki muvaffakiyete istinaden garpte de bir muvaffakiyet ihtimaliyle başlayan harp maatteessüf bir felâketle neticelendi.

Malûmu âliniz zamanımızda, büyük ordular daima bir şimendifer hattına istinat eder. Gerek Şark vilâyetlerinde ve gerekse Filistinde bulunanlar bilirler ki Erzurum'a Rus orduları geldi, arkasından da şimendiferi beraber getirdi ve orduları Gümüşhane'ye doğru yürüdü. Hattâ denizlerc hâkim olan İngilizler; Gazze önünde iki defa mağlubiyete uğradılar. Ellerinde Dicle gibi bir nehir hattı varken o kâfi gelmedi ve mecbur oldular Kûtülemmare'ye bir hat yaptılar; Bağdat'a kadar girdiler. Onun için büyük orduların hareketi hep böyledir.

Anadolu haritasına baktığımız zaman iki büyük ova görünür : Birisi Eskişehir'de açılıyor, buraya kadar geliyor; diğeri Afyonkarahisar'ından Konya'ya doğru. Bunların ikisinin ortasından da bir hat geliyor. Birisinin mebdei İzmit cihetinden diğerrinin de İzmir'den yukarı doğru gidiyor. Şimdiye kadar yapılan tecarüp bunun mutlaka iki parçada idaresi lüzumunu gösterir. Hattâ bunu; düşmanlarımızın kuvvetlerini nasıl tertip ettiklerine bakınca da görürüz. Düşman bir kuvvet toplamış; Uşak ve civarında. Bir kuvvet de Balıkesir ve havalisinde. Çünkü şimendifer ve yol olmayan yerlerde ordu beslenmez... Bendeniz

de bidayetten beri bu tarzda teşkilâta taraftar idim. Fuad Paşa zamanında daha Bursa cephesi yarılmamıştı; cephe halinde bulunuyordu ve o cepheyi idare edecek idi ve bu makul olabilirdi. İstanbul ciheti emni idi ve bir tehlike yoktu. Burada muvaffakiyetle harp yapılabilirdi. Fakat Fuad Paşanın kuvvetleri maatteessüf dağıldıktan sonra buradan ayrılmak lüzumu hiss olunmuştu. Bununla beraber kuvvetlerimizin tanzimi ve tezyidi de lâzım geliyordu. Yunan taarruzundan sonra kuvvetimizi bütün piyade askerlerimizin iki misli kuvvete iblağ edecek teşkilât yaptık. Suvari kuvvetlerimizi de lüzumu kadar tevsî için tertibat aldık. Malûmu âliniz bunlar, memleketimizdeki firar, isyan vesairelerden dolayı lüzumu kadar tevessü edemiyorlardı ve hiç olmazsa ilkbahara kadar bu teşkilâtı ikmal etmek lâzımdı. Yalnız burada değil her tarafta; Sivas'ta, Yozgat'a vesair mahallerde de bu teşkilâtı yapıyoruz. İlkbaharda düşmanlarımızın her türlü teşebbüsât ve tecavüzâtına karşı boş bulunmayacak veçhile ittihazi tedabir ediyoruz. Bu kuvvetlerimizle tasavvurun haricinde muvaffakiyetler kazanmayı Cenabı Haktan ümit ediyoruz. (İnşallah sesleri) Fakat böyle kuvvetler yapılması bazı tarafları şüphelendirmiş, hatta Raşit Beyle bendeniz görüştüğüm sırada bazı hareketler yapıyorsunuz dedi. Dedim ki; bu teşkilâtı her tarafta yapıyoruz. Sivas'ta da, Yozgat'ta da yapıyoruz; buralarda da yapıyoruz. Sizin kuvvetleri de harp nizamına kabul ediyoruz. Amma, dedi, Refet Beyin oradan alınması daha münasip olur. Bunun üzerine bendeniz dedim ki : Refet Beyin orada kalması lüzumludur. Çünkü orada bir vaka zuhur etmiş, gitmiş, onu bastırmıştır. Halkın ezilmemesi için orada bir teşkilât lâzımdır ve bu işe başlamış olan bir adamın onu ikmal etmesi lâzımdır ve Refet Bey iyi bir askerdir. Kendisinden daha münasibini bulamadım. Bidayette gitmemek istedi, mütereddit davranırdı. Fakat bu bir vazifei vataniyedir, gitmen lâzımdır, dedik, rica ettik, gönderdik. Biz bunu oradan kaldıracak olursak yerine kimi koyacağız? Bir çok şerait bu adamda tecelli etmiştir. O havali adamlarını bilir. Biz vakanın tekerrür etmemesi ve halkın ezilmemesi için Refet Beyi rica ederek gönderiyoruz. Bu şahsiyetle uğraşmayınız, rica ederim, bu bir vatan meselesidir. Mesele böyle kaldı. Sonra Reis Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile, onları topladılar, yine görüştük ve kendilerine anlattım. O iddia ediyor : Bizim kuvvetten başka kuvvet yoktur; - bizim askerler bir işe yaramaz imiş - biz kâfiyiz. Dedim ki; siz bir fırkasınız, elinizde dört topunuz var. Bununla bir cephe muharebesi yapamazsınız. Tel örgü ile mü-

cehhez bir cepheyi sökemezsiniz. Arkasından çevirseniz orada makineli tüfek vesairesi vardır, Demirci'de nasıl muvaffak olduk, dedi. Dedim; Demirci'de düşmanın bir taburu vardı. Siz kendiniz bin, bin beş yüz kişi idiniz. Sonra düşman baktı ki çare yoktur; bir fırka ile hücum yaptı, siz de geri çekildiniz. Suvarinin yapacağı budur; düşman fazla kuvvetle geldiği vakit bakarsınız ki sökmüyor, geriye çekilirsiniz. Zayıf bulduğunuz yerde vurursunuz. Düşmanları hırpalamak tabiri vardır, öylece hırpalarsınız. Yoksa muntazam bir mevkii, toprakla, tel örgüleriyle takviye olunmuş ve son usul tahkimat ile mücehhez bir yeri; süvarilerin zaptetmesi ihtimali yoktur; fen bunu kabul etmez. Ondan sonra kani oldular ve dedim; siz bir fırkasınız, bir süvari fırkasısınız. Emrû nehve ve evamiri askeriyeye tabi olmak ve itaat etmek lâzımdır. Canınız isterse bunu yaparsınız şeklinde tertibat yapılamaz. Sizin keyfiyet ve kemiyetiniz itibariyle muntazam bir şekle girmeniz lâzımdır ve başka çare yoktur. Buna muvafakat ettiler ve arkadaşları ile gittiler. Son safhayı arzetmeyeceğim. Nihayet bu telgrafı aldık. Bu telgraf, efendiler; hükûmeti muntazama ile çetecilik zihniyetinin mücadelesidir. Eğer biz bir hükûmet tesis etmek istiyorsak, kavanini hâkim kılmak istiyorsak, kavanini şahsiyetlere hâkim kılmak arzusunda isek bundan başka çare yoktur. Mademki Büyük Millet Meclisinin Hiyaneti Vataniye Kanunu vardır. Bu da telgrafta tamamiyle ona mutabıktır. Oraya temas etmiştir. Bu kumandanın azli ile mahkemeye tevdi lâzımdır. Böyle de yaptım. Mademki hak bizdedir. Muvaffakiyet de inşallah bizdedir ve inşallah bu çetecilik zihniyeti reffolunacak.. (Alkışlar)

Bundan sonra bütün gazetelerde Mustafa Kemal Paşa çeteleri namı olmayacak, Anadolu Büyük Millet Meclisi ordusu namı olacaktır.

HAMDULLAH SUPHÎ BEY (İstanbul) — Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri tarafından verilen izahat ve beyanat ile; bendenizin ilâve edeceğim iki üç şey arasında büyük bir münasebet vardır. Arkadaşlarım lütfen bunları dinlerlerse... Antalya'da bulunduğum esnada Demirci ve Mehmet Efe kuvvetleri Isparta'da temerküz ettikten sonra kol kol cenuba, şarka, garba yayıldılar. Günün birinde bir haber aldıkları Antalya'ya yeni bir muhaceret geliyor. Yunan önünden kaçır gibi köylüler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar, bir takım erkekler, yangından kaçır gibi, ne kurtarabildilerse belediyenin etrafına geliyorlar ve belediyenin etrafında öbek öbek diziliyorlar. Bu

suretle mütemadî bir muhaceret koptu; Antalya'ya geliyor. Ecnabilerin gözü önünde bizi en ziyade müteessir eden ahvalden biri de budur : Aksi tesir... Facianın bir kısmı da bilhassa bu düşünceden doğmuştur. Tabii biliyorduk ve başka yerler de biliyordu ki teşkilâtı milliyeye dahil Kuvayı Milliye'nin belli başlı adamlarından biri olan Mehmet Efe tesisî asayiş vazifesiyle cenuba inmiştir. Fakat adamları olan Mahmut, Mevlut... Efendiler köylülerimize musallat olmuşlar ve zavallı köylüler, eşeğin üstüne, katırın üstüne ne yükletebilirse hepsini yükleterek kaçıyor. Zira bu adamlar köylünün evini yakıyorlar. Yangın, tahrip, soygundan canını kurtararak kaçanlar Antalya'ya dökülüyorlar. Muhterem arkadaşlar, emin olunuz bir insan gözü böyle facialar karşısında, kendisini yakından müteessir eden böyle bir levhayı gördü mü teessürüne nihayet olmuyor. Biz o zaman Riyasete ve Müdafaa-i Milliye; arkadaşlarımızla beraber son derecede müteessirane iki telgraf çektik ve vaziyeti izah eyledik. Fakat günün birinde halk üzerinde azamî tesir hâsıl eden bir haber şayi oldu : Isparta'da Efenin kuvvetleri, Hükûmetin kuvvetleri tarafından sarılmış ve beş yüz kişi tevkif edilmiş ve silâhları alınmış ve cümlesi dağıtılmıştır.

Arkadaşlar; sekiz aydan beri Meclisimiz burada ibrazı faaliyet ediyor ve sekiz aydan beri de bir Hükûmet kurmuşuzdur. Fakat ahalinin elleri; bu hadise olduktan sonra Hükûmete daha ziyade sarılmıştır. Her tarafta halk kendisine adalet verecek olan Hükûmeti arıyor; muntazam ve âdil bir Hükûmet arıyor. Kemali minnet ve şükranla kaydetmeliyiz ki Dahiliye Vekâletine intihap ettiğimiz arkadaşımız, doğrudan doğruya fiili bir surette ve memleketin vasi bir sahasında şekavete kuvvetli bir darbe indirmişti. Münkesir kalbleri Hükûmete ve Hükûmetinize raptetmiştir. (Alkışlar)

Arkadaşlarımızla avdet esnasında Sandıklı'da Refet Beye tesadüf ettik ve gece konuştuk ve kendisini en har ve en kalbî bir surette bu muvaffakiyatından dolayı tebrik ettik.

Arkadaşlar; biz Antalya'da bulunduğumuz bütün günler esnasında halka; irşadat maksadiyle birtakım mevzeler yapıyorduk. Halkın gözlerinin içinde bir mana vardı; halk sözleri dinliyor ve güzel haberlere karşı hüsnü suretle müteahhis oluyor ve fakat gözleri soruyordu : Şurada burada hakkı tanımayan birtakım gayri muntazam kuvvetlerin, adalet hissinden müteessir olmayan kuvvetlerin yaptığı mezalimi Hükûmet ne vakit durduracaktır? Bunun için arkadaş-

lar, birinci hadisei mesude; - Hükümet noktai nazardan - Efenin hakikaten milletin başına belâ olan kuvvetlerine indirilen darbe oldu. Bunu kendi Hükümetimizin defteri âmaline büyük bir hayır olmak üzere kaydetmeliyiz. Demin; avdetimde Refet Beyle beraberdik demiştim. Ertesi gün bir otomobil bulmuşuk, Refet Bey daha evvel yola çıkmıştı. Yolda arkadaşım ve ben son derece mesud olarak gördük ki; ordumuzun kuvveti yeniden doğmaya başlamış ve her yerde kendisini gösteriyor. Biz bunun tecelliyatına şahit olduk. Arkadaşlar küçük bir misal arzedeğim : Ankara'da; beş buçuk altı ay kadar evvel idi, bir akşam; güneş batmış ve istasyonda sıra sıra duran vagonların açık kapılarından, arkada batan güneşin kıztısı görünüyordu. Zemin üzerinde iki gölge var idi; şişeleri kaldırıyorlar ve içiyorlardı. Halbuki bunların önünde bizim eski ordumuzun; bütün dünyada ve en bedbaht günlerinde bile namusu ile, şerefi ile umumî bir şöhret kazanmış olan ordumuzun efradından bir kısmı orada oturuyordu. Bizim ihtiyaç zamanlarında yardımlarına müracaat ettiğimiz kuvvetler maatteessüf intizam ve inzibatından çıkmış ve memleket ortasında şer ve fesat nünuneleri teşkil etmeye başlamışlardı : Vuruyorlar, çalıyorlar ve her şey onlar için mübah bir halde idi. Eğer milletimiz ve onun buraya gönderdiği vekiller hakikaten meşru ve âdil bir Hükümet yapmayı kendisine hedef ittihaz etmiş ise; Osmanlı ordusu çalan, vuran adamlardan mürekkep olamaz. Onun, tarihi ve velvelei şan ve şerefi cihanı doldurmuş mutantan bir mazisi vardır. Bizim askerlerimiz o ananeye merbut insanlardır. (Alkışlar)

Otomobilimiz çok süratle gidiyordu ve biz yolda Refet Beyin başında yürüdüğü askerleri gördük; tertemiz giyinmişlerdi, gözlerinin içinde harbi umumîdeki bıkkınlıklarından eser kalmamıştı ve kendilerine yeniden şevk gelmişti ve bize bunların hali hissettir-

di ki memleket kendilerine işaret ettiği vakit gidecekler, vazifei vataniyelerini lâzım gelen yerlerde ifa ve tekrar edeceklerdir.

Arkadaşlar; zulümden buğalmış olan milletimiz, sizden âdil Hükümet istiyor ve hiçbir zaman, bugün olduğu kadar, halk elini Hükümete uzatmamıştır. Emin olabilirsiniz ki; bir zamanlar bizim tarihimizde yedi belâ namını alan jandarmalarımız; bugün köylerimiz için münci adamlardır. Çal kazasına Refet Beyin gönderdiği kuvvetler, Efenin takibi için gittiği zaman; ahali atlas yorganlar çıkardı ve demek ki hâlâ bizim ordumuz, bizim zabitanımız ve bizim haklarımızı muhafaza edecek namuslu kuvvetlerimiz varmış dediler ve askerleri bu suretle karşıladılar. Biz buraya gelinceye kadar dört merkezde - ve tabii diğer merkezlerde de öyledir - ordunun teşekkül ettiğini gördüm. Hakikaten bir orduya malik olduktan sonra; hükümeti kurdum demeye Büyük Millet Meclisinin hakkı olacaktır. Bilâkis gayri muntazam kuvvetler devam ettikçe ve bu kuvvetler kendi maksatlarımızın temininden uzaklaşmakta inat ve ısrar ettikçe bizim için bir tek yol kalır arkadaşlar ve şimdiye kadar en zayıf zamanlarımızda bir tek istinatgâhımız vardı, o da azmü iman... Fakat bir şey var ki; bizim kendisine paye verdiğimiz, kendisine kahraman dediğimiz ve ifa ettiği hizmetler dolayısıyla takdirlerimizi bezlettiğimiz, hatta kendisine milli bir kahraman unvanı verdiğimiz zayıf ruhlu insanlar yükseldi mi; uçurum yanına gelmişler gibi başları dönüyor ve etrafı göremiyorlar, sersem oluyorlar. Bugün bu adamlar da aynı dalâlete düşmüşlerdir ve mademki rahat dalâlete sapsınlar ve mademki tebdili fikirle, müdafaasına memur oldukları vatani içinden tahrif edecek hain düşüncelilerin eline düşmüşlerdir, o halde bunun önüne geçmek, bunları tedip etmek ve Anadolunun muhtaç olduğu sükünü temin etmek şarttır. (Alkışlar)

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, hakkındaki ithamlara cevabı.*

REİS — Söz Hacı Şükrü Beyin. Buyurun efendim.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Efendiler, geçen gün ben bu kürsüde Ömer Lütfi Beyle cereyan eden bir meseleden dolayı, bir çok arkadaşlarımı tefrik etmeden bir sürçü lisanda bulunmuştum. Paşa Hazretleri de bu kürsüye çıktıkları zaman bana bir çok muğlak ve yuvarlak cümlelerle isnadatta bulun-

muşlardı. Fakat ben o gün bir türlü bunun esbabını anlayamamıştım. Bugün bu esbabı öğrendiğimden dolayı Paşa Hazretlerine bilhassa teşekkür ederim.

Efendiler; Yunanlılar 16 mayısta İzmir'i işgal ettiler. Yunanlıların İzmir'i işgalinden 9 haziranda ilk defa Aydın Cephesinde Kuvayı Milliye teşkil ederek vatani müdafaaya başlamıştım. Binaenaleyh ben orada bütün mevcudiyetimle vatani olan vazifemi ifaya sai oldum. 17 Temmuzda bugün - mahiyeti söylenen - Demirci Mehmed; kendi nazarında öldürülme-

ye layık olan Demirci Mehmed Efe; 17 Temmuzda Paşa Hazretlerine; Hacı beni öldürecek diye yazmıştır. Ben o cephede bulunduğum müddetçe Demirci Efe hiç kimsenin on parasına, hiç kimsenin ırzına, namusuna tecavüz etmemiştir. Fakat efendiler ben Sivas'taki kongreye âza gönderilmesini etrafa ilân ettiğim zaman - ki 10 eylül 1335 tarihinde idi - hiçbir tarafla rabitamız yok ve diğer taraftan da Yunanlılara karşı çarpıştık. Ferit Paşa Hükümeti sükut ettikten sonra; 21 teşrinievvel 1335 tarihinde Konya'ya gelen Refet Beyefendiye ilk defa olarak ben telgraf çektim ve kendilerini Nazilli'ye davet ettim. O zaman Refet Bey, Konya Aziziye'sinde isyan çıkmıştı, orada idi. Telgraf da yanımdadır. Ondan sonra efendiler Antalya depolarında mahfuz olan silâh ve cephaneyi almak üzere oraya kadar gittim. Sonra Afyona geldiğim zaman orada merhum Arif Beyin kuvvetleri vardı. Ben yanımdaki adamlarla gittim, isyanı bastırdım ve Refet Beye ben kendi mevkimi teslim ettim. Refet Beyi ben şahsen sevmem, fakat Refet Beyle aramızda hiçbir şey yoktu. Paşa Hazretlerine, hakkımda bir şey yazmış ise o da kendisinin hüsnü nazarıdır. Sonra efendim Paşa Hazretleri buyurdular ki : Hacı Şükrü bir vesika meselesini bana haber verdi.

Efendiler; Yozgat'ın Alaca nahiyesinden Hasan Gazi kariyesinden bir adama Ethem Bey vesika vermiş ve bu adama Ethem Bey vermiş olduğu vesika da; bana oradan... Bu adamı ben kendi gözümle gördüm, çünkü Eskişehir'de idim. Ethem Beye çekmiş olduğu bir telgrafta elimden aldı, yırttı ve topladığım adamları iade etti. Ben bunu aynen Paşa Hazretlerine yazdım. Ethem Beyin Refet Beye çekmiş olduğu telgrafı orada gördüm, fakat burada kimseye göstermedim ve bu hale de tenezzül etmem.

Efendiler; Paşa Hazretleri bendenizi buraya kâ-nunusânî nihayetinde davet buyurdular. Üç tane telgraf çektiler. Bendeniz Afyon'da idim ve İngilizler daima beni tarassutta bulunduruyorlardı. Hükümeti Feridiye kafamı istiyordu. İşte efendiler; ben oradan Haymana tarihiyle buraya geldiğim zaman ... Haymana hükümeti hayvan almıştır, bir çok eşya almıştır. O zaman Vali bulunan Yahya Galip Bey de buradadır. Yalnız maiyetimdeki efrattan bir neferin hayvanının ayağı kırılarak şurada Dere köyünde kaldı, onun yerine halktan birinin kısrağı alındı ve bilâ-hara sahibine iade olundu.

Sonra efendiler; ben burada Paşa Hazretlerinin cidden teveccühlerine mazhar oldum. Ben burada da-

ima onların emrettikleri yerde oturdum, kalktım ve vatanıma nâfi hidemattan başka şimdiye kadar hiçbir şey yapmadım. Ben vatanım için öleceğim ve sonuna kadar bu memleketin nefine çalışacağım ve beni bundan menedecek hiçbir kuvvet de yoktur.

Efendiler; Ethem Beyle Tevfik Bey arasında ne cereyan etti? Onu da bilmiyorum. Garp ordusu, şark ordusu diye, o zamana kadar da, bir şey bilmiyordum. Ethem Bey son defa olarak buraya gelmişti ve giderken Paşa Hazretlerinin emirleri ile bendeniz de gittim. Ethem Beyin mübayaa eylediği matbaayı Eskişehir'de emrini istihalden sonra buraya gönderdim ve o zaman Fuad Paşa Gediz harekâtı hakkındaki beyanatında dedi ki : Gerek Kuvayı Milliye ve gerek kuvayı askeriye hepsi fedakârane çalışmıştır ve hattâ bir yerde ondokuz zabıt birden yaralanmıştır, fakat kumanda heyetinin bir hatası neticesi olarak o muharebe kaybolmuştur Yunanlılar da ferah ferah kaçmışlardır. Bunu Paşa Hazretlerine arzettim. Ethem Bey son olarak buraya gelmişlerdi, burada benim odamda idiler. Paşa Hazretlerine bir mektup yazdı. Aradan bir kaç gün geçti. Ethem Bey gayet ağır surette hastalandı, o gün Adnan Beyefendi gelmişti; Ethem Beyi muayene ettiler. O akşama doğru Ethem Beyin trene binip gitmelerini Paşa Hazretleri emretmişlerdi, hattâ benim de beraberce gitmekliğimi emretmişlerdi. Biz kalktık, Paşanın maiyetinde olduğumuz halde bendeniz, Hakkı Behiç Bey, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Ertuğrul grubu kumandanı Kâzım Bey ve Giresunlu Osman Ağa hareket ettik, o da vardı. Eskişehir'e geldiğimizde Ethem Bey hasta idi, çıktı ve doğru hanesine gitti; biz vagonda kaldık. Sonra, arkadaşlar çay içmeye gidelim dediler. Avdet ettiğimiz zaman Paşa Hazretlerinin bir yaveri geldi, Hakkı Behiç Beyi istedi. Hakkı Behiç Bey gitti Paşa Hazretleriyle ne görüştü bilmiyorum.

Ethem Bey hasta idi ve trenden çıkmıştı. Binaenaleyh biz burada neye kalacaktık? İsmet Bey oraya gelecek idi. Onun üzerine efendiler, ben, Osman Ağa, Kılıncı Ali Bey, Reşit Bey, Celâl Bey, Kâzım Bey doğru kalktık Ethem Beyin evine gittik. Biz caddeden yaya yürürken gördük ki; Eskişehir'e (61) nci fırka getirilmiş, meydanda silâh çatmış duruyor. Fırkayı gördük, acaba dedik ne var? Biz doğru geçtik yukarıya. Ethem Beyin evinde diğer arkadaşlar öteki odaya gitmişlerdi. Ben de öteki odayı açtım ve geri çekildim, orada bir genç zabıt Ethem Beye bir şeyler anlatıyordu. Akşam onikiye kadar Ethem Beyin evinde oturduk ve biz kalktık yemeğe gidiyorduk.

Sonra efendiler, bu kıtaatı askeriyenin Eskişehir'e gelmesine yegâne sebep, güya Ethem Beyin kardeşi Tevfik Bey asker toplamış, Eskişehir'i basacak imiş ve onun için Eskişehir'in etrafı tahtı tarassuda alınmış. Bunu da Ethem Beye o zabıt haber vermiş.

Bunda hiç katiyen alâkam yoktur. Yine yolda giderken tanımadığım bir zabıt Kılınç Ali Beyin yanına yaklaştı ve o süvari zabiti; hatta Paşa Hazretlerinin boş 90 vagonla gittiğini ve Eskişehir'e bir süvari livasının geleceğini ve bu süvari livasının aynı zamanda Ethem Bey kuvvetlerine karşı; baskın yapıldığı zaman Eskişehir'i müdafaa edeceklerini söyledi. Ben bundan son derecede müteessir oldum ve teessüratım son dereceyi bulmuştu, hatta yemek yiyemedim. Biz oradan kalktık, tekrar Ethem Beyin evine gittik. Paşa Hazretleri gelmemiş, ama bir çok yabancılar gelmiş. Kimler gelmişse meçhul...

Paşa Hazretlerinin emir buyurdıkları zat da gelmiş; bunlar konuşmuşlar, ne konuşmuşlarsa... Biz kalkıp oradan yemeğe gittik. Paşa Hazretleri daha gelmedikleri için geç vakite kadar orada oturduk.

Ethem Bey dedi ki; rica ederim burada az dur ve Reşit Beyle Çerkezce görüştüler ve bittabi ben Çerkezce bilmiyordum. Beraber yemek yedik, sonra sekiz araba geldi, ben arabaların ne için geldiğinin farkında değilim, kendisi arabalara bindi. Kendisine nereye gittiğini sordum; esbap nedir dedim? Dedi ki, deminden beri Tevfikle muhabere etmek istedim, telgrafhane muhabereyi temin etmediği için merak ediyorum. Hakikaten bunların göstermiş olduğu telâş veçhile Tevfik, burayı basacak mıdır? Onun üzerine efendiler; arabalara bindik ve hakikaten kasabanın haricine çıktık, bir tabura rast geldik; nereye gidiyorsunuz diye bize sordular, düğüne gidiyoruz dedik. Efendiler, Kütahya'ya gittik, namusu milli ve namusu askerim namına temin ederim ki; Kütahya'da Kuvayi Milliye namına bir tek nefere rast gelmedim. Biz orada iken Tevfik Bey geldi, hüngür hüngür ağladı ve kendilerinin Anzavur gibi olmayacaklarını söyledi. Biz orada gönderdikleri kumandanların muhaberelelerini temin ettikten sonra kalktık Eskişehir'e geldik. Biz Eskişehir'e geldiğimiz zaman efendiler; ...

Oradan yazdı ve hatta hiç unutmam; Hacı Şükürü Beyin oraya kadar gitmesini muvafık bir hareket telâkki etmediğimiz için, beynelihvan, tecziye edeceğimiz diyor Paşa Hazretleri. Binaenaleyh bendeniz vatanı bir hizmettir diye gittim. Bundan dolayı ne lâzım gelirse yapınız.

Sâniyen efendiler; biz orada iken Hakkı Behiç Beyi (P) teşkilâtına tarassut ettirdi. (P) teşkilâtı bunu

yapmakla Hakkı Behiç Bey bundan müteessir olmuştu. Biz Kütahya'ya gittiğimiz vakit, Tevfik Beye bir telgraf geliyor. Diyor ki; sizin burayı basacağınız söyleniliyor. Binaenaleyh sakın bu gibi harekâta cesaret etmeyiniz, falân filân... Aynı zamanda oradaki malumatı buraya veriyor ve İsmet Beye geliyor, ona havadis veriyor. Ben bunu gördüm orada; tuttum, Ethem Beye bir şifre yazdım : Memur bulunan İsmail Hakkı Bey iki yüzlüdür, buna itimat etmeyiniz, diye yazdım; bir felâket gelmesi muhakkaktır, dedim. Sonra efendiler ikincisi; hücum tabur kumandanını ordu derhal açığa çıkarıyor. Açığa çıkarıldığını Ethem Bey haber almış, bu zabiti bana gönderin diye kardeşine yazıyordu. Buna ben cevap verdim; böyle bir zamanda ordunun açığa çıkarmış olduğu bir zabiti kendi maiyetine almaklığın doğru değildir, ordu ile rabitanı katetmek demektir, böyle bir muameleye tenezzül etme dedim. Bu telgrafım da İsmet Beyin eline geçmiştir. Getirtiniz, buradan okuyunuz.

Sonra efendiler; Paşa Hazretleri bilmem ki neden benim şahsıma işaret buyurdular; beş yüz lira dediler. Efendiler ben hayatımda Paşa Hazretlerinden beş yüz lira almış adam değilim ve hiç kimseye de para göndermiş değilim. Rica ederim; Paşa Hazretleri o adam kim ise ismini söylesinler. Efendiler ben vatanımın istihlâsını görmedikten sonra hiçbir fırkaya intisap etmeyeceğim. Hiçbir fırka ile de alâkadar değilim, ben siyasi bir adam değilim, ben bir asker adamım. Vatanım kurtulsun, en büyük arzum ve gayem budur.

Sonra Paşa Hazretleri burada bir vesika okudular : Haymana'da Vanlı Abbasa ait ... Bu, Musa Beyin oğullarındandır. Hepiniz bilirsiniz, Erzurumlular daha iyi bilirler. Bu adama Haymanadaki silâhlarını almak için bir vesika verdim ve o zaman Aydın cephesinde bulunduğum zaman milletimin bana vermiş olduğu millî kumandanlık mühürü ile bir vesika verdim. Rica ederim ve o vesikadan başka bir vesika kabul etmem. Yürük Ali'ye yazdığım mektupların hepsini de getiriniz ve burada okuyunuz. Ben, nüfuzumu memleketimin nefinden ve vatanımın saadetinden başka hiçbir yere sarfetmedim. Tevfik Bey, Reşit, Ethem Bey olsun, benim arkadaşlarımdır; Tevfik Bey ordu arkadaşımıdır. Onlarla beraber bu harekâtı yaptık. Efendiler ortada bazı alçak, müfsid herifler var, iki tarafın arasını bozuyor. Sonra Ethem Beyle Refet Beyin arasındaki meseleler... Ethem Beyin tamimi var.

Sonra efendiler; benim Ethem Beyle irtibatlanmamın saiki Refet Bey. Aydın cephesine kumandan

ı tayin olunduktan sonra bütün cepheleri gezmeye memur oldular. Bütün cepheleri gezdikten sonra umum cephenin emrú kumandasını deruhte edecekti. Bir defa, efendiler; Kâzım Bey Refet Beyin emrú kumandasını kabul etmedi. Ethem Bey cephesi ayrı kaldı. Ondan sonra Demirci, mıntakasına gitti ve Demirci 186 tane kız kaldırttı. Yalnız Refet Beyin zamanında seksen altı kıza dağa kaldırdı. Paşa Hazretleri o vakit uzakta idi. Demirci kuvvetleri Alaşehir'e girdi, maksadı Ethem Beye suikast idi. Ethem Beye kendisinin nâdim olduğunu, bu gibi şeylere bir daha yanaşmayacağına söyledi. Ben bunu, yalan doğru, Ethem Beyden işittim. Olabilirki, bu meseleden dolayı Ethem Beyle Refet Beyin arası açıktır.

Efendiler, ben sözüme hatime vermeden heyeti umumiyenizden rica ediyorum, benim hakkımda ufak bir cürüm isnadı vaki ise, yapmış olduğunuz Hiyaneti Vataniye Kanunu ile beni idam etmenizi hassaten istirham ediyorum. Eğer cürüm varsa, tahkikat icra edeceksiniz ve beni bu Millet Meclisinin kapısı önünde asacaksınız. Ben bu millî harekâtın âmiliiyim. Efendiler bütün vesaiik neşredilmeli ve benim hiyanetim varsa herkes anlamalı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hacı Şükrü Beyin uzun beyanatındaki noktalara ayrı ayrı cevap vermeyeceğim. Bazı ufak noktalar vardır, onlara cevap vereceğim.

Meselâ Hakkı Behiç Bey kardeşimizin (P) teşkilâtı tarafından takip olunduğunu söylediler. Hakikaten Hakkı Behiç Beyin böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalâde müteessir oldum ve ben bizzat Garp Ordusu Kumandanlığına telgraf yazmak suretiyle bunu tahkik etmeyi bir vazifei uhuvvet addettim. Bu bapta vesaiik mevcuttur. Gelen cevapta deniyor ki : Benim malûmatın hilâfında belki takip olunmuştur; bu meseleyi tahkik ediyorum, fakat, belki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır, kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir.

Bu, Refet Beyin bilmem neyin ihtilâfı değildi. Farzedelim ki mesele...

... ve hatta vaktiyle diyor, bana teklif ettiler; cepheden kabul için ve ben kabul etmemiş olmamakla mahiyeti hakkındaki düşüncemi şimdi takdir buyurursunuz diyor; mektubu okuyabilirsiniz... İsmet Beye ve Garp kumandanlığına karşı isyan vaki olmuştur. Sonra hakikaten bende bir rapor vardır; Hacı Şükrü Bey tarafından Macid Beye 500 lira verilmiştir diye. Belki vermediniz, belki yanlış olabilir.

Sonra Hacı Şükrü Bey millî kumandanlıktan bahsetti. Kendileri hakikaten bu vakayii cereyanı esnasında; Hacı Şükrü kumandan ve mebus imzasıyla bir çok muhaberatta bulunmuştur.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Benim şifre ile muhabere ettiğimden zatı âlilerinin malûmatı var mıdır? Yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bahsettiğim şey; bu vekayii cereyanı esnasında ve bu dosyaları teşkil eden vesaiikin elde edildiği sırada Hacı Şükrü Bey Eskişehir'den muhtelif yerlere şifre telgraf vermek istemiş ve vermiştir. Bittabi bilâhare Garp ordusu kumandanı ittihaz ettiği tedabir sayesinde bunu menetmiştir.

Kendilerini Müdafaai Milliye ile Riyasetten soruyorlardı : Hacı Şükrü Bey hakikaten mebuslukla kabili imtizac bir kumandan salâhiyeti verilmiş midir diye... Şimdi Hacı Şükrü Beyin; kumandanlığına dair vermiş olduğu cevap budur. Makamı Riyasetten yazılanı sonra okuruz. Şimdi anın yazdığını okuyacağım : (Okur) Kendine bir defa millî kumandan diyor. Hangi millet? Kim vermiş sana bu sıfatı? Bana da Anafartalar kahramanı dediler, Arıburun kahramanı dediler, Bitlis, Muş, Suriye kahramanı dediler diye imzamı öyle mi atacağım? Binaenaleyh bu bir suiistimaldir. Kumandan diye nasıl imza ediyorsun? Ancak kolordu kumandanları, kumandanlığını muhafaza edebilir.

Vakayii izah ederken, tabii gayet yanlış görüşleri izah etmiştim. Ben izah ederken demiştim ki; şöyle bir vaziyette... Bursa cephesinde iken kalkmış Eskişehir gelmiş olan suvari livası ve namütenahi kollar gittikten sonra ne görecektik?

Yalnız sizin o kadar muhakemeniz olsaydı; ben sizi tevkif etmek isteseydim ne için sizi alıp da buradan oraya götürecektim? Ben sizin hepinizi tevkif eder, idam eder ve öldürürdüm. Halbuki ben sizi orada bıraktım ve ben oraya gittiğim zaman o kararı vermiş olsaydım, - bakınız askerlere tesadüf etmişsiniz - kaçabilir miydiniz?.. Böyle bir şey hiç hatır ve hayalimden geçmemiştir.

Tevfik Bey Eskişehir'e gelecekmış de basacakmış... Efendi orada öyle tevehhüm edecek kumandan gördün mü?

Hakikaten Simav ve havalisi kumandanı olarak jandarmaları ile beraber oraya gönderilmiş olan zat; Tevfik Bey tarafından cebren kovulmuştur ve o da zaten korkak bir adam olacaktır. Oraya geldiği zaman

tazyik etmişler, illâ Eskişehir'e git diye... O da demiş; aman ... Suvarileri ile beraber gelin... Hatta o zaman biri bana geldi. 13 vagonluk bir suvari kuvveti geliyor dedi. Dedim; siz budala mısınız; kim geliyor? Eğer böyle bir tren gelecek olsaydı; (tarifeyi) tertip eden zat buradadır. Şimendifer şubesinin müdüründen gidin sorun. Cevap geldi ki; hayır, öyle bir şey yoktur, o jandarmaların geldiğine dair sokak dedikodularıdır, hiçbir vakit hatırınıza bir şey gelmemelidir.

Yalnız bir şey sormak istiyorum; mademki kendinizi müdafaa ediyorsunuz, belki izah edersiniz. Demin verdiğim izahatta bir çok zevatça malûm mesele hakkında ve Ethem Beyin Reşit Beyle görüşürken Sarı Efe hakkındaki muhabereyi arzetmiştim. Haber veriniz, adamı mahsus gönderiniz, derhal terketsin orasını, öteki efe ile birleşsin ve beriki de demiş ki; belki ben yapamam siz yapınız ve icap ederse isyan edersiniz. O muhabereyi müteakip de Hacı Şükrü Bey

makine başında görüşmüştür ve cereyan eden muhaberede şu sözler vardır :

— Sen nasılsın?..

— Bildiğin gibi.

— Söylediğim şeylerle de görüştüm, iyi cevap aldım, Sarı Efe çok iyi, sıhhati yerindedir.

— Evet ben çalışıyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Cevap vereyim müsaade ediniz; bunları zatı âlinize kim vermiş ise namussuzdur; alçaktır. Ben muhabereleden bile haberdar değilim. Yanımda kim varmış ise söyleyiniz...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Biz Divanı Harp Heyeti değiliz. Kendinizi orada, Divanı Harpte müdafaa edersiniz. Tamiki tahkikat yapılıyor, başka vesaik de vardır. Şimdilik hakkınızda başka bir şey söylenmez; işi tahkikata bırakıyoruz.

(İzahat kâfi görüldü)

(Celseye nihayet verildi)

(ZABITLARDA GEÇMEYEN BELGELER)

16 Kânunuevvel 1336

Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyefendiye

Şifre

Konya Cenup Cephesi Erkânı Harbiye Riyasetine

Cenup cephesine ilâve (15'le) Refet Beyefendiye mahsustur.

(Yirmi beşle) İsmet ve Refet Beyefendilere : Meclisin Salı günü içtimamında Amasya Mebusu Miralay Ömer Lütfü Beyin Müdafaa Millîye Encümeninden istifası münasebetiyle encümen namına söz alan Hacı Şükrü Bey söz arasında bu milletin artık erkânı harplerin bazicesi olamayacağını söylemesi üzerine bugünkü celsede Trabzon Mebusu Hüsrev Bey tarafından verilen tahrir ile bu ifadatin esasen sınıf farkı olmayan Orduya teferika sokmak ve anarşi tevhit etmek mahiyetinde olduğu zikir ve izah olunarak Hacı Şükrü Beyin bu ifadatinin keenlemyekûn addedilmesi talep edilmiştir. Ben de riyaset namına berveçhi âti beyanatta bulundum. (Büyük Millet Meclisinin Müdafaa Millîye Encümeni Reisi tarafından millet erkânı harplerin bazicesi olamaz mealinde bu kürsüden söz

söylenmiş olduğunu işittiğim zaman müteessir olmuştum. Bu sözde tamamen suikast vardır. Halbuki Meclisi Âliniz dimağında böyle hasis maksatlar dolaşanlara iştirak etmekten pek âlidir. Millet ve ordunun vahdetini ihlâl matuf mesaiden çok uzaktır. Millet ve ordunun vahdetini ihlâl etmek isteyenlerin bu Meclis ve bu millet kafasını ezer ve ezmeye muktediridir. Bunun cümle tarafından bilinmesini isterim. Müdafaa Millîye Encümeninin vazifesi ordunun teşkil, tanzim ve ilâsına sarfı zehin etmektir. Orduda ayrıca bir erkânı harbiye sınıfı yoktur. Ordumuzun zabitan ve kumanda hey'eti vardır.

Binaenaleyh Hacı Şükrü Beyin söylediği sözleri geri almasını ben de talep ederim.)

Bu izahat hey'eti umumiye tarafından alkışla karşılandı ve onu müteakip Mecliste âmik bir sükûn hâsıl oldu. Hey'eti umumiyenin bu noktai nazara temayül ve teveccüh-ü kat'isi olduğu anlaşıldı ve Hacı Şükrü Beyin ifadatinin keenlemyekûn tutulmasına ekseriyetle karar verildi. Bir çok mebuslar ve samiin meyanından bazıları bu ifadattan dolayı beni tebrik ettiler. Bu esnada tesadüfen Mecliste bulunan yeni

Ankara Kumandanı Kaymakam Çolak Kemal Bey celsenin hitamında ve bir kısım mebusan muvacehesinde bu nifakçı beyanatın zabitanı fevkalhad galeyana getirdiğini ve bunu söyleyen zatın Meclis meyânında bulunmasına tahammül edemeyeceklerini beyan ve Meclisin bu zatı arasından çıkarması lüzumundan ve Meclis bu zatı tecziye etmezse kendilerinin tecziye edeceklerinden şedit ve müteheyyiç bir lisanla bahs eyledi.

Fevzi Paşa Hazretleri Meclisin esasen bunu tasvip etmediğini ifade ile başka bir şey yapılmasına lüzum olmadığını beyan buyurdular. Fakat Kemal Bey ayrıca mahremâne Hacı Şükrü ve arkadaşları hakkında tedabirde kusur edilmemesini emir buyurdular. Hacı Şükrü Bey benim izahatımı kendisine karşı tahkir addederek Mecliste bu fikirde ise istifa edeceğinden bahisle Riyasete bir takrir vermiş ise de henüz mevki-i muameleye konulmamıştır.

İsmet ve Refet Beyefendilere yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemal

Erkânı Harbiyei Umumiye Harekât Şubesi Müdürü Salih

Görölmüştür : Fevzi
Kapadım : 16 minh
İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :
Dolap : 46
Klasör : 2485
Dosya : 99

Fihrist : 36, 36 - 1

15 Teşrinisani 1336

Mahrem ve zata mahsustur.

Yaverlik numrosu
80

Garp Cephesi Kumandanlığına - Şifre
Mebus Hacı Şükrü Beyden alınan bir telgrafname-de Garp Cephesinde güzide kumanda şahsiyetlerinin birer birer cepheden uzaklaştırıldığı hakkında o mın-takada dedikodular yapıldığından bahisle nazarı dik-kat celp edilmiştir.

Keyfiyete kesbi ittifa buyurulmasını ve buna karşı tedabiri lâzime ittihazını rica ederim.

Erkânı Harbiyei Umumiye
Reisi Vekili
Fevzi

Kapadım : 15 minh

İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :
Dolap : 46
Klasör : 2485
Dosya : 99
Fihrist : 1

Karahisar 6.1.1337

Cenup Cephesi Erkânı Harbiye Riyasetine
C : 5. 1. 1337 Şifreye

Bu israfat ve ihtirasat ile dolu şerait tahtında milletin ve memleketin harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut hey'etinin muvafık ve müsait şerait tahtında geldikleri de beynennas şayi olduğuna göre hey'eti müşaruileyhanın serbest bırakılarak müzakerati sulhiyenin tesri-i bütün askere ve efradı milletin tercümanı olarak ihbar-ı keyfiyet eylerim. Ankara'da içtima eden Meclisin ne şekilde içtima ettiğini tabii hepimiz biliyoruz. İlk icraatları da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üç bin küsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar. Gelen hey'eti âliyenin hemen İstanbul'a iadesi ehemmiyetle maruzdur. İmza Ethem.

12 nci Kolordu Erkânı

Harp Reisi
Ziya

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :
(İstiklâl Savaşı Arşivi)
Dolap : 46
Klasör : 2484
Dosya : 96
Fihrist : 54

Ankara 17.1.1337

Beyanname

Simav - Demirci - Gördes ve Civarı Ahalisine
Büyük Millet Meclisi Hükümetinin verdiği evamire riayet etmeyerek verilen efrat, esliha ve cephaneyi de beraber alıp bütün avanesiyle düşman tarafına iltihak etmekle kalmayan ve maiyeti efradını işfal ve izlal ederek, milletin dışından, tırnağından ayırıp teçhiz ve teslih ettiği efradı milleti düşman saf-ları arasında hemdin ve milletine karşı keran kurşun atmaya icbar eden asi Ethem ve kardeşlerinin; zalim ve hunhar Yunanlıların istilâlarından henüz kurtulamayan memleketinizde bazı propaganda ve teşki-

lât yapmakta oldukları istihbar olunuyor, masum ve hakikatten haberdar olmayan ve bu canilerin cebir ve tasallut ve tahakkümünden kurtulamayan, mücehhez ve müsella efradını düşmana iltihaka sevk eden ve düşman safları arasında hükûmetine ve milletine karşı harp ettiren hainlerin bu hareketini müslümanlığın ve Türklüğün vakar ve hamasetle dolu olan tarihi şimdiye kadar kayıt etmemiştir. Her şeyce bizden çok dün olan milletlerin tarihinde bile bu leke yoktur. Hamiyyet ve metanetini düşman istilası altında bile kemal-i şerefle muhafaza eden ve âsi Ethem'in bu ihanet ve hiyanetinden belki haberdar olamayan Demirci - Simav ve Gördes havalisi ahalisinin bu zalim ve âsilere nazarı nefretle bakacağına ve pek kıymetli topraklarında yer vermeyeceklerine hükûmet yakinen itimat eder.

İnşallah pek yakın zamanda ordumuz; sizi bu hunhar ve canavar âsilerin şer ve zulmünden tahlis edecektir.

Hükûmet; çok arzu ve ümit ederki; sizleri; bu vatan ve memleket haini, din ve istiklâl düşmanı olan zalimleri; bu anın hululünden evvel bizzat takip ve derdest edecek ve pençe-i şer'i ve adalete verilmek üzere orduya teslim etmek şeref ve iftiharını kazanacaksınız. Her zaman ibraz ettiğiniz hamiyyet ve metanetten dolayı bu hizmet ve fedakârlığı sizden beklemekte millet tamamen haklıdır.

Cümlenize sabır ve sekinet ve metanet tavsiye olunur.

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 84-2

Türkiye - Rusya muahedenamesi 1.10.1336'da değil 16 Mart 1337'de yapılmıştır.

Türkiye - Rusya Muahedenamesi Hakkında Kanun 21 Temmuz 1337 ve 17 Zilkade 1339 gün 14 sayılı Kanun maddeleri.

(Düstur : 3 ncü tertip, Cilt : 2, Sahife : 102, 103, ... 117)

17 Teşrinisani 1336

Mahrem ve zata mahsustur

84

Garp Cephesi Kumandanlığına - Şifre

Zeyil : 15 Teşrinisani 1336 numro - 80 - Şifreye

Hacı Şükrü Beyden Büyük Millet Meclisi Riyasetine mevruz şifre aynen berveçhi âtidir.

Erkânı Harbiyei Umumiye

Reisi Vekili

Fevzi

Kapadım : 17 minh

İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 2

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	264	2. — <i>Büyük Millet Meclisi Bütçesi</i>	267:268
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	264	3. — <i>Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi.</i>	268

Cilt : 7

123 ncü İn'ikat, 1 nci Celse

YÜZ YIRMI ÜÇÜNCÜ İNİKAT

27 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

Birinci Celse

Kuşat Saati : 1.15

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Atâ B. (Niğde)

REİS — Efendim, ekseriyet var, celseyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzonbirinci İn'ikat

9 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Bu içtimada cepheledeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah tavriri münasebetiyle Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Ham-

dullah Suphi Beyin konuşmasından sonra, Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efendini hakkındaki ithamlara cevabı ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bu mevzudaki beyanatını müteakip celseye son verildi.

Reis (1)

Kâtip

Kâtip

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Tezkere

1. — Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Dahiliye Vekâletinin bir tezkeresi var, okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Millet Meclisi Azasından bazılarının çete teşkilâtı yapmak üzere hüviyeti meçhul eşhasa vesika vermekte olduklarından bahsiyle asayışı ihlâl edecek olan bu gibi harekâta meydan verilememesi hakkında Bâlâ Kaymakamlığından vukubulan işar üzerine bu gibi vesaiki hâmil eşhasın vesaiki mezkûreyi ne maksatla alıp bunun üzerine ne gibi teşebbüsât ve faaliyette buldukları hakkında isticvap edildikten sonra serbest bırakılması ve istirdat edilecek vesaikin de vilâyete irsaliyle çete teşkilâtı için kimseye müsaade edilmemesi lüzumunun cevaben bildirildiği Ankara vilâyetinden bildirilmiş ve kaymakamlığın mürsel telgrafnamesi sureti de leffen arz ve takdim kılınmıştır. Azayı Meclisten bazılarının bu kabilen olan harekâtı hakkında ittihaz ve tatbik edile-

cek hattı hareketin bittayin emrü tebliğine müsaade buyurulması arz olunur efendim. 1 Kânunuevvel 1336

Dahiliye Vekili namına

Sıhhiye Vekili

Dr. Adnan

REİS — Efendim, bazı mebusların çete teşkilâtı için hususî adamlar göndermekte olduklarına dair Dahiliye Vekâleti bir tezkere gönderiyor.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İsim tasrih olunsun.

MUSTAFA B. (Tokad) — Böyle vesika veren kimse söylensin.

REİS — Efendim, bu Divanı Riyasete tevdi edilmişti. Musip bulmamıştır ve celse hafiyede heyeti umumiyyeye arzını tensip etmiştir. Heyeti umumiyye-nize malûmat arz olunur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Vesikalar kimindir? Bilinmelidir.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, çete teşkilâtı zaruret üzerine teessüs etmiş bir şeydir. O zamanlar hakikaten zaruret vardı ve bu inkılâpta çe-

(1) Celseyi idare eden Reis ve Kâtipler tespit edilememiştir.

teden istifade olunmamış, dersek günahdır. İstifade olundu. Leülhamd velminne şu zaruret de mündefi oldu. Yani çeteye ihtiyaç messettiren zaruret de mün-defi oldu. Şu halde rüfekadan hiçbirisinin bu gibi şeylerle, yani çete teşkilâtı ile meşgul olacağını zan-netmiyorum. Şayet hâlâ çeteye ihtiyaç var zannı ile böyle bir şeyler yapmak isteyenler varsa rica ederiz bundan vazgeçelim, zarar görülecektir. Zira her şey ihtiyâç üzerine müessesdir, zaruret bitti. Rica ederiş, böyle şeyler artık olmaz zannederim, Şayet içtihad üzerine böyle bir şey yapan refikimiz varsa, rica ederiz, vazgeçsin.

MEHMET NADİR B. (Isparta) — Hâlâ çete teşkilâtı devam ediyor. (*Kürsüye sesleri*)

RIZA B. (Muş) — Bâlâ'dan Abbas isminde birisinden bir kâğıt geldi. Bunlardan bazıları benim maiyetimde bulunmuş, bana yazmışlar. Bunun için yetmiş seksen suvari ve tüfeğimiz var diyorlar. Jandarmalar almaya gitti. Bu mesele için cevap vermiştim. Bunlar yetmiş seksen suvaridir. O kâğıt elimdedir. (*Gürültüler*) Binbaşı Rıza Bey vardı. Onunla görüşmüşler. Bu suvariler kaymakama gitmişler ve Müdafaayı Milliye emrine verilmişlerdir.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Hali hazırda düşmanların karşısında çeteler hizmet ettiler. Evet, çeteler büyük hizmet ettiler. Lâkin mademki Elhamdü lillâh Büyük Millet Meclisi teessüs etti, askerliği yaptı, memurini teşkil etti. Artık çeteye de lüzum kalmadı. Benim dünkü gün Hacı Mehmed Efendi namıyla aldığım bir telgrafta bunlar Ayıntap'ın üzerine düşmana karşı gidiyorlar. Lâkin şu havalide dünkü gün aldığım telgrafta Hacı Mehmed Efendi ve Polatlılı Abdullah...

MUSTAFA B. (Tokad) — Mebus olanlardan çete teşkilâtı ile meşgul olan var mı? Onu söyleyiniz.

FEYZİ EFENDİ (Devamla) — Bunlar Müdafaai Milliye (Reisi tarafından verilmiş ve onun) (1) emri ile gönderilmişti. Lâkin şu havalide mebusan arkadaşlarımız tarafından çete yazmaları muvafık görülemez. Evet, rica ederiz. Arkadaşlarımız yapmasın.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Efendim, malûmu âliniz ki mütarekeden sonra düşmanımız olan hükümetler bizi silâhsız bir şekilde avlamak istediler. Daha doğrusu (safılık ettik. Onlar için birtakım ahkâm kabul ettik.) (2) Zannediyorduk ki, kendi mevcudiyetimizi ve istiklâlimizi Vilson prensipleri muhafaza ede-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

cek. Bu meyanda kabul olunan şeraitten daha ziyade üzerimize basarak, elimizi kolumuzu bağlayarak ve silâhlarımızı ve toplarımızın kamasını, tüfeklerimizin mekanizmasını aldılar. Firar eden efradımızı ta-kipten menettiler. Bu suretle mevcut fırkalarımız, kolordularımız hepsi birer iskelet halini aldı. Yani biraz sonra düşmanlar tarafından İzmir'e malûm olan taarruz vaki oldu. İzmir'e taarruz eden Yunan kuvvetleri yerli Hıristiyanlarla beraber - hepiniz pekâlâ biliyorsunuz - ahalinin hürriyetine, malına, canına ve en nihayet ırzına tecavüz ettiler. Eli bağlanmış, ordusu yok olan bu millet, böyle bayağı bir tecavüz karşısında kalan bu millet eline silâhını aldı, çıktı. Yani Kuvayı Milliye'nin bidayeti teşekkülü böyle olmuştur. Bittabi on adam, yüz adam böyle müdafaaya çıkınca içerisinden biri kim daha cesur, kim daha iyi ise başbuğ olur. İşte bu suretle Kuvayı Milliye namı ile düşmana karşı çalıştılar. Bu teşkilâtı beslemek ve erimekten menetmek için de her tarafta bu kanaatta bulunanları iş başına getirdiler. Nihayet vaziyet inkişaf etti. Meclisi Mebusan harimine varınca-ya kadar el uzattılar. Nihayet İstanbul'da hükümetin devamına imkân kalmadı ve buraya kaçtılar ve millet Heyeti Âliyenizi intihap etti, gönderdi. Şimdi hamdolsun hükümet şeklini aldık. Meclisimiz var, Heyeti Vekilemiz var, ordumuz var. Uğraşıldı ve bu altı ay zarfında, noksanları olmakla beraber, yoktan bir ordu meydana geldi. Muntazam hükümetlerde memleketin müdafaası hiç şüphesiz ki orduya mütevakıftır, aittir.

Ordu ile Kuvayı Milliye arasındaki fark şudur. Kuvayı Milliye denilen heyet kanaatı gayet sağlam olan insanlardan, efrattan müteşekkil olan cesur bir heyettir. Pek müteredditler veya korkaklar oraya girmezler. Ordu ise uzun boylu bir talim ve terbiye devresi geçirerek müthiş inzibat altına girmiş binlerce, yüz binlerce insanlardan müteşekkil bir heyettir. Çünkü bu kolay iş değildir, bu can pazarıdır. İnsan ölme seve seve gider dersiniz, gitmez. Doğru değildir, gitmez. Fakat onu ölüme sevk eden vatan muhabbeti, arkadaş gayreti, akrandan utanmak gibi bir çok hissiyat vardır. Bir saygıyı sayarak gider. Yüz binlerce insanlardan müteşekkil olan bir orduyu bir heyet haline getirmek uzun boylu talim ve terbiye etmek ve iyi bir heyeti zabıtana ve iyi bir küçük zabıt heyeti bulunmak lâzımdır. Tabii bunu mütemadiyen tezyit edeceğiz. Yani hepimizin noktai nazarımız budur. Sonra ayrıca Kuvayı Milliye için memleketin dahilinden insan yazmak, toplamak bendenize kalırsa doğru değildir. Bir kısmının tarzı iaşesi başka, el-

bisesi başka, maaş ve kumandanı başka ve diğeri de alelâde bildiğimiz askerlik namı altında yan yana aynı cephede harbetmesi biraz müşkül olur zannedirim. Hakikaten bazı zamanlar oldu ki onların sayesinde burada oturduk. Fakat bugün bir ordu vardır. Herkешin bu orduyu takviyeye çalışması vatanperverlik icabındandır. Binaenaleyh dahilen yeniden Kuvayı Milliye teşkiline bendeniz kendi hesabıma lüzum görmem. Zannedirim, heyeti âliyeniz de buna muvafakat etmez.

Sonra pek âlâ bilirsiniz, Makedonya muhitinde orada bulunan Bulgarlar çeteleri kendi vatanları, kendi menfaatları icabı hizmet ederler. Fakat nerede ettiler, daima hududun öbür tarafında. Bulgar çeteleri Bulgaristan dahilinde bir şey yapmadılar. Bu böyledir. Bizim de bazı serdengeçti bazı fedai adamlarımız varsa ve bu fedai insanlar ufak tefek çete halinde Bursa ve İzmir taraflarında birtakım işler yaparlarsa hakikaten çok güzeldir. (Nitekim geçenlerde ajanslarda okuduk; Lazkiye'ye kadar.) (1) Türkler gitmişler, deniyor. Fakat zannedersen bu bizim muntazam askerlerimiz değildir. Oraya kadar Haleb'in daha aşağısına sıçrayıp gitmişler, bunu anlarım. Aynıyle bu teşkilâtın en ziyade Garp cephesinde neşvüniema bulması (arz ettiğim gibi ilk ihtiyacın mahsulüdür.) (2) Şarkta zararsız bir ordu vardır. İngilizler oraya el uzatamadılar. Dokuzuncu kolordu, oldukça intizamını muhafaza etmişti ve orada da Yunan işgali gibi bir şey yoktu. Orası bu suretle yapılan teşkilâtı milliyeyi eline aldı. Tamamiyle ordu şekline soktu ve şimdi orada ordu vardır. Yanında başka teşkilât yoktur, zannedirim. Kezalik Ayıntap, Urfa vesaire... Oralarda da teşkilâtı milliyeye oldu. Bu Kuvayı Milliye ordunun bir parçası şeklindedir. Şeraiti hayatiyesi de ordudan fazla değildir. Ne fazla maaşları vardır, ne de fazla bir şeyleri vardır. Asker gibi yerler, içerler, giyerler ve emrû kumandaya tabidir. Fakat, bundan sonra dahili memlekette bu nam altında asker celbini bendeniz muvafık görmüyorum. Çünkü zaten lâzım olan esnansilâh altına celbediyoruz. İnşallah muzaffer oluruz.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Mevzuu müzakere olan mesele şu tezkerede yazılan meseleden ibaret idi. Fakat bilâhara dallandı, büyüdü, başka bir cereyana doğru gitmeye başladı.

Bir kere Kuvayı Milliye ile çeteciliği aynı şey zannetmek bendenizce hatadır. Kuvayı Milliye eğer Ku-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

vayı Milliye ise çete değildir. Eğer arkadaşlarımızdan biri sırf hükûmete, orduya muavenet etmek endişesi ile böyle bir vesika vermiş ve Kuvayı Milliye teşkilâtı yapmış ise herhalde memlekete ihanet etmiş addedilemez ve bir mebus olmak haysiyetiyle ihanetten âzadedir. Yok eğer tezkerede yazıldığı gibi memlekete soyan, memlekette çapulculuk eden, memlekette asayiş bozan, memlekette her türlü fenalığı yapan bir çete teşkilâtı meydana getirmek istemişse bu hareketi hakikaten bir ihanettir ve tecziye edilmek lâzımdır. Yalnız böyle alelamya mebuslardan bazıları tarafından vesika veriliyor; demek ve bu tarzda beyanatta bulunmak zannedirim muvafık değildir. Vesikayı veren kimdir, vesika Hükûmete, orduya muavenet için mi verilmiştir, yoksa arzettiğim şekilde bir çete teşkili emeli ile mi verilmiştir?

Sonra bendeniz arzettiğim veçhile, hiçbir mebus arkadaşımızın böyle asayiş ihlâl edici mahiyette bir vesika vermesi mümkün değildir. Arzettiğim gibi, Hükûmete muavenet içindir ve binaenaleyh samimiyetten mütevellit bir teşebbüstür. Yalnız Kuvayı Milliyyeye lüzum var mı, yok mu meselesinden evvel, vesika verilmek meselesi mucibi muahaza ve tenkit olabilsin.

Efendiler, Ömer Lütfü Beyefendi tarafından tarihçesi beyan buyurulduğu veçhile, Kuvayı Milliye'nin ilk doğduğu muhit, İzmir havalisidir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yanlıştır. Çünkü bu kolay iş değildir, can pazarıdır.

HASAN BASRÎ B. (Devamla) — (1) Bilfiil Yunan işgali dolayısıyla ahali müdafaaî meşrua mecburiyetinde kaldı. Heyecanı millî neticesinde bir Kuvayı Milliye teşkilâtı meydana geldi. Bu teşkilât herhalde çetecilik teşkilâtı değildi. Bir müdafaaî meşrua idi. Kendi dairei intihabiyem namına arz ediyorum ki bizde efendiler, Cenabı Hakka şükürler olsun çetecilik olmamıştır. Kuvayı Milliye demek memleketin asayişini muhafaza eder, memleketin iffetini, namusunu muhafaza eder, memlekette namuskârlığı esas olmak üzere tanır bir teşkilât demektir.

REİS — Efendim mevzu değişiyor. Kuvayı Milliye'nin mevcudiyetine lüzum var mı, yok mu?.. Fakat şimdi esas ruznamemiz bu değildir.

H. BASRÎ B. (Devamla) — Mademki müsaade olunuyor, bendeniz de bildiklerimi arzedeceğim. (Mevzuun haricine çıkılmasın sesleri) Bizde Kuvayı Milliye bu şekildedir ve sizi bütün namusumla temin ederim ki dairei intihabiyemdeki Kuvayı Milliye hiçbir

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

çapulculuk yapmamıştır. Gayet namuskârane çalışmıştır. Bu Kuvayı Milliye'nin bakayası bugün de yine namuskârane olarak cephede harp ile meşguldür. Kuvayı Milliye'yi çetecilikle tevhit etmek hatayı âzimidir. (*Çok doğru sesleri*)

Sonra Kuvayı Milliye'nin ibka veya ilga maddesi henüz hallolunmamıştır buyuruldu. Efendiler, Kuvayı Milliye'yi ilga etmek için memleketi yüzde yüz muhafazaya, müdafaaya muktedir olduğumuza kanaat hâsıl etmek ve Kuvayı Milliye'nin - arzettiğim gibi - çetecilikten âzade olan Kuvayı Milliye'nin heyecanı millî ve meşrudan doğmamış olduğunu kabul etmek lâzımdır. Efendiler, mademki celsei hafiye de bulunuyoruz. Dertlerimizi samimî bir halde söyleyelim. Efendiler, filhakika bazı yerlerde Kuvayı Milliye namı altında icrayı şekavet eden, çapulculuk eden birtakım kuvvetler türemiş ve bu kuvvetler memlekette büyük zararlar yapmıştır. Bu gayrı kabili inkâr... Fakat ben kabahati lâıyık ile vatani hislerle mücehhez olmayan ve cehil içinde pûyan olan efrattan ziyade bu efradın cevelân ettiği memleketlerin eşrafında buluyorum.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Eşraf şikâyet ediyor. (*Gürültüler*)

H. BASRÎ BEY (Devamla) — Efendiler, memlekette namuskârlığı hâkim kılmaya âzim olan eşraf, memlekette emin olunuz, hiçbir çapulculuk yaptırılmaz. Dışarıdan gelsin, içeriden gelsin, ordulara yardım kılacak teşkilâtı halkın ruhundan doğma bir harekete getirmek lâzım gelir. Hulâsa olarak arz ediyorum. Eğer hakikaten memleketi yıkan çete...

EMİN BEY (Eskişehir) — Mesele vesika verilip verilmemesi hakkındadır. Bu nazik bir meseledir. Bunlara mani olalım.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Teşkilâtı mahsusanın devam eden ilgasına dair olan şu müzakeratta vesika veren zatı ne tenkit ve ne de muahaza ve ne de bundan şaibei kâsî hissetmedim bendeniz. Takdir buyurursunuz. Bunlar Ankara Hükümetinin ilk teşekkülünde ve bundan evvel memlekete ifa ettikleri vazifeyi lisanı sitayişle Meclisi Âliniz yadettmiştir. Bu da resmen zabıt ceridenize geçmiştir. Gâyenin istihsali için Kuvayı Milliye mi, ordu mu çok çalışmıştır? Arzettiğim gibi Müdafaai Milliye bütçesinde bu müzakere edilip karar verilecek bir meseledir. Bu kâğıttan bendenizin anladığım mana; vesika veriliyor. Hiç şüphe yok ki hizmet kasdiyle veriliyor. Vesika veren zatın kim olduğu ve nereye ne suretle verildiğini bilmiyorum bendeniz. Kuvveti tez-

vid kasdiyle bir teşkilât yapın, diye verebilirler. Dahiliye Vekâleti tezkeresi ile istiyor ki ordu kuvvetini muntazam menbalardan alıyor. Ankara Hükümetinin bidayeti teşekkülünden bugüne kadar yapılagelmekte olan usul veçhile herkesin kuvvet toplayarak vatani vazifeye koşmasına lüzum görülüyor. Ordu bu vazifeyi ifa ediyor. Azayı kiram haberdar olsunlar. Arzı malumattan ibarettir. Divanı Riyasette bu tezkerelere okundu. Her arkadaşı Divanı Riyasete davet ederek bunu okumak imkânı var mıdır efendiler? Yoktur. Bu, arzı malumat için burada okunmaktan ibarettir zannederim.

Benden evvel söz söyleyen zevatın hatırına geldiği gibi, Kuvayı Milliye'yi ilga etmek mevzuubahis değil. Kuvayı Milliye'yi tevsî etmek; bu da mevzuubahis değil. Laalettâyin elli kişi başına toplayan cepheye sevk etmek vazifei vataniye idi. Bugün buna hacet kalmadığını anlatmaktan ibarettir ve bunda hiçbir suretle arzettiğim gibi tenkid şaibesi yoktur. Bendenizce bu meseleyi kapatsak daha iyi olur. (*Kâfi, kâfi sesleri*)

REİS — Efendim; müzakere kâfi görülüyor mu (*Kâfi sesleri*) Kâfi görülmüştür.

2. — *Büyük Millet Meclisi Bütçesi.*

REİS — Efendim Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri vardır. (Okundu) (*Pek muvafık sesleri*) Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi. Kararı âliniz veçhile müfredat üzere bütçemizi tetkik edelim. Bizim maaşımızı kesiyorlar diye bir leke hâsıl olmamak için aleni celsede müzakeresini arzetmiştim. (*Reye koydunuz, kabul edildi sesleri*) Reye koymadım, tabiidir ki Meclisi. Âlinizin kararına ittiba ederim.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Bütün teferruatı hasbihal etmekten ibarettir. Kabulü kâfisi umumî bütçe ile birlikte olacaktır ve rakamı da oraya koyacağız. Malûmu âliniz bütçede fasıllar reye konur ve kabulü katî yekûnu umumîler üzerine yapılır. Meclisin umumî bütçesi tereddüde mahal kalmamak için fasıllar hakkında hafif bir izahat verilir. Âzayı kiram tahsisatı, memurin tahsisatı ile Meclisi Âliniz geçirir ve olur biter. Şimdi görüşmekten maksat hasbihalden ibarettir. Yoksa yine resmî kabulü kâfisi yine açık celsede olacaktır. (*Hasbihal olmaz sadaları*)

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Sonra ezberden okuyorlar, bilmiyoruz. Körü körüne tasdik olur mu? Sonra millet bizi tahtie eder.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim Nizamnamei Dahilinin maddei mahsusası mevadına atfı nazar buyurulursa muvazenei maliyenin birinci fıkrası diyor ki; Meclisin bütçesini tetkiktir. Arzu buyurursanız muvazenei maliyeye verirsiniz. Muvazenei maliyeye gitsin, nasıl isterseniz. (*Encümene sadaları*) (Kabul, kabul sesleri)

3. — *Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazı.*

REİS — Mevzu üzerinde buyurun Hasan Fehmi Beyefendi.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Tahminen bir buçuk ay mukaddem hafi bir celsede nisabı müzakere kanununun ikinci maddesi müddeti muayyenesi zarfında Meclisi Âlinize... (*İşitemiyoruz sesleri*) Gelmeyen zevatın nisabı müzakere kanununa tevfikan müstafi addedilmelerine dair bir karar icabeden mahallere tabii günü gününe tebliğ edildi. Van ve Hakkâri mebusluğu mazbatasını ile buraya bir karar gelmiştir. Bu mazbatalarını ibraz ve birer de istida takdim etmişlerdir. Müstafi kararı tetkik edildi. Yalnız Tevfik Beyin müstafiler meyanında ismi geçmiştir. Bunlar alelusul şubelere havale edilir. Usule, kanununa muvafık ise Heyeti Celileniz kararını ittihaz eder ve kararını verir. Değilse icabı icra kılınır. Fakat Tevfik Bey uzun bir istida veriyor ve istidasında diyor ki; intihap olunduktan sonra hasbellüzum (beni Van Valisi Hakkâri Mutasarrıflığına) (1) gönderdi ve o vakit de Meclisi Âliye dahil olmamaklığım bundan neşet etti. Böyle bir istidaya mazbatasını rabten veriyor. Fakat evvelce Meclisi Âliniz müstafi addettiği için bu zatın mazbatasını ve istidasını şubeye havale etmeye tabii imkân yoktur. Riyaset bunu ihzarî bir muamele olmak üzere Meclise gönderiyor. Çünkü Meclisi Âlinizin müstafi kararı Van'dan da buraya kadar bu zat kalkmış gelmiş. Malûmatımız yok diyor. Müstafi addedildiğine dair malûmat vermiş olsaydı vaziyet ne olacaktı, şubeye gönderelim mi? (*Hayır hayır sadaları*) Vandan buraya gelmiş, elinde bir intihap mazbatasını var. Beni hasbellüzum Hakkâri mutasarrıflık vekâletinde bulundurdular, diyor. Bu muamelenin tetkikine mahal olup olmadığı hakkındaki noktai nazarınızı izhar buyurursanız mesele tavazzuh eder ve kolaylaşır.

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

Dr. SUAD BEY (Kastamonu) — (Efendim; 5 Eylül tarihinden çok muahhar olduğu kanaatinde bulunarak bir) (1) karar verdik ki, eğer bu tarihten sonra intihabat vukubulursa keenlemeyekûn addedilsin diye... O tarihten sonra intihap edildi ise bu yenidir. Muamelâtı da Teşrinievvel olduğuna göre...

Halbuki bugün tetkiki mevzuubahis olan zatın muamelesine gelince; Kânunuevvelde mevzuubahis oluyor. Her ne kadar esbabı meşruadan dolayı tehhür etmiş deniliyorsa da aradan yedi sekiz ay gibi bir müddet geçtikten sonra meşru bir surette Meclise kabul edildikten sonra, reddi karargir olduktan sonra bunu yeniden tetkike mahal yoktur. Kararı sabıkta ısrar edilmiştir. (*Hacet yok sadaları*)

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Arzedeceğim bir kaç kelimeden ibarettir. Yalnız o cihetlerin istilâya uğramış olduğu bir; ikincisi, Ermeni ordusuna karşı hudutta bulunduğu cihetle istifade etmek ve ahvali mahalliyeye vukufundan dolayı bir mutasarrıflığa gönderilmiş ise, demek ki, bir hidematı vataniye sebebiyle tehhürde bulunuyor. Müsaade buyurulursa Encümene havale buyurulsun. Buraları da tetkik edilsin.

RAGİB BEY (Kütahya) — Bir şey arzedeceğim.

HAMDİ BEY (İzmit) — Efendi Hazretleri buyurdular ki; mutasarrıflığa tayin olunmuş. Hizmeti vataniye ifa etmiş. Binaenaleyh kabulü lâzım gelir. Malûmu âliniz bizim kanunu yaptığımız o tarihte mutasarrıflığı tercih etmiştir. O zaman buradan, Meclisi Âlinizden; ben şöyle bir hizmet kabul edeceğim diye kendisi veya vilâyet böyle bir işarda bulunsaydı ve Meclisi Âliniz de bunu kabul etseydi olurdu. Fakat şimdi bunu kabul etmek zannedersem doğru değildir.

RAGİB BEY (Kütahya) — Efendim, bu zat zannederim ilk intihabatta intihap edilmiş, 5 Eylül tarihindeki Nisabı Müzakere Kanunu müzakere edilmezden evvel gelmemiştir. Vakıa 5 Eylül'den sonra vürud edecek bilumum mebusların ademi kabulü karargir olmuş ise de bunlara şâmil değildir. Bunlara şâmil olan diğer bir madde vardır. O da; intihaptan 5 Eylül'e kadar ne müracaat etmişler, ne de kabul etmişlerdir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarkı) — Efendim, her mebus bir mazbata ile buraya gelir. Bunun maz-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

batası evveleminde Encümende tetkik edilir. Encüme-
ne gitmeden, tetkikat yapılmadan nasıl karar verilir
bilmem ki?.. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kal-
dırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Encümene havale edelim ki? (Hayır sesleri) Müs-
tafi addedenler lütfen ellerini kaldırsın. Müstafi adde-
dilmişlerdir.

Celseye nihayet veriyorum.

Kapanış Saati : 2.20

(ZABITLARDA GEÇMEYEN BELGELER)

(Dahiliye Vekâleti tezkeresine ekli olup, okun-
madığı için zapta geçmeyen belgedir.)

(Mahrem)

(Balâ Kaymakamlığından gelen 25 Teşrinisani 1336
tarihli şifre mahlûli suretidir.)

Mebusini muhteremeden bazılarının çete toplamak
üzere hüviyeti meçhul kesana vesika ita eyledikleri
istihbar kılınmıştır. Ezcümle kazasının Afşar kariye-
sine gelen ve mukaddema çete firarisi olan Yusuf
Çavuş namında birisine Muş Mebusu Rıza Beyin bir
vesika verdiği ihbar edildi. Hâmili taharri olunmakta
ise de bu gibi haller halk arasında sui misal teşkil
ederek halkın zararı ile nihayet bulmakta ve hâmilleri-
ni de menfaat hisleri temin eylemektedir. Çete teş-
kilâtı zaten mülğadır. Olmasa da bu haller âsayişi ih-
lâl edeceğinden icrasına müsaade olunamaz. İşbu ve-
sika usulünün refini sureti mahremanede arzederim.

Kaymakam

Osman Nuri

İşbu suret aslına mutabıktır. 1 Kânunuevvel 1336
Süleyman Ferit

(Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa'nın tavrı)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kânunuevvel 1336 Cumartesi günündeki
Meclisi Âlinin içtimai umumisinde şimendiferlerin ye-
dek aksamının mubayaasına ait Karahisar Mebusu
Şükrü Efendinin vakî olan izahatı ile hutebai kira-
mın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum izahat
kâfi görülmemekle binnetice verilen ademi itimat ka-
rariyle Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mubayaanın müstağniî izah olan ehemmiyeti
fevkalâdesine mebni, bir an evvel hayyizi husule geti-
rilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da
mubayaaya girişilmesi hususunda Heyeti Vekileye

vermiş olduğum tavrın muhteviyatı ve Roma'ya git-
meye talip olan Mebusandan Süreyya ve Mustafa Bey-
lerin azimeti tasvip ve kabul edilerek bu zevata ve-
rilecek harcırah ve tahsisatlar da Maliye Vekâletince
hesap ve tespit edilerek mumaileyhimin azimetlerine
Divanı Riyasete ruhsat verilmiştir.

Salifülarz mubayaanın bu şekli surette olması, mil-
letin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf
olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu müta-
lâayı bir hata addelediği halde, bunun mes'uliyeti
yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa mua-
melei vakiayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Ve-
kile ile harcırah ve tahsisatları bil'hesap ita eden Ma-
liye Vekâletine ve Mebusanı müşarünileyhimin Ro-
ma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu
mes'uliyetin şumulü olmaz mı? Binaenaleyh ademi iti-
mat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulü
tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zan-
nederim. Şu halde bu meselenin tashihini Meclisi
Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle ta-
lep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem Meclisi
Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş ol-
duğu haksız bir muamele ile derece nihayede renci-
de edilen haysiyet ve izzeti nefsimin tatmin edilme-
sinden ibarettir. Zira Mebusanı Kiram ellerini vic-
danları üzerine koyup da şahsımı düşünürlerse, hak-
kı çâkeride reva görülen muamelenin gayri lâıyk
olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arzederim ki, Nafia
Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir mese-
lesi, ki esasen tek makûl ve hatadan beridir, muahe-
zeden ise asıl milletin paralarını alabildiğine israfa
uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve me-
mat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayi üze-
rine Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eyle-
mesini mingayrihaddin tavsiye eylerim.

Bu bapta bir celseî hafiyede izahatı muktaziye ifasına da hazır bulunduğum maruzdur. 29 Kânunuevvel 1336

Yozgat Mebusu
İsmail Fazıl

Ankara'da Millet Meclisi Riyasetine

Kütahya, 29 Kânunuevvel 1336

Bu israfat ve ihtirasat ile dolu şerait tahtında milletin ve memleketin harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut hey'etinin muvafık ve müsait şerait tahtında geldikleri beynennas şayi olduğuna göre hey'eti müşarüileyhanın serbest bırakılarak müzakerat-ı sulhiyenin tesriini menafi-i memleket namına ihbarı - keyfiyet eylerim. Ankara'da içtima eden Meclisin ne şekilde içtima ettiğini tabii hepimiz biliyoruz.

İlk icraatları da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üç bin küsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar. Gelen hey'eti âliyenin hemen İstanbul'a iadesi ehemmiyetle maruzdur.

Kuvayi Seyyare ve
Kütahya Havalisi Umum
Kumandanı
Çerkez Ethem

Asker Kardeşler

Ethem kuvvetlerini imha ettik diyerek Ankara Meclisinde Mustafa Kemal alkışlanırken kendi iflasını hazırlayan Millet Meclisine bu telgrafı keşide ettiğim vakit Meclislere lâayık bir temkin ve teenni ile karar kılınsa idi ne ben ve ne de bu son fırsat gaip olmaz ve sizler de iyi kötü bir huzuru kalple memleketlerinizde işinizin çoluk çocuğunuzun başında bulunur idiniz. Talihsiz kardeşler.

Çerkez Ethem

İzmir 19 Şubat 1337

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 60-1

Kütahya'da Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyetine Karahisar 12 nci Kolordu Kumandanlığına - Şifre

İsmet ve Refet Beyefendilere

Ethem Beyin Millet Meclisinin meşruiyetine tecavüz ve isyanı mutazammın çektiği telgrafname üzerine dün 29 Kânunuevvel'de kuvvei seyyare meselesini Mecliste bütün tafsilât ve teferruatıyla izah etmiş, Ethem Beyin son telgrafnamesini de aynen Mecliste okumuştum. Ethem Beyin kumandadan iskati hakkında verilen karar ve tarafımızdan itti haz olunan tedabir Meclisçe tamamen tasvip edilmiş idi. Bugün Kütahya'dan avdet eden zevat da Meclise geldiler. Bunların avdetiyle ve hayatlarına dair verdikleri izahat üzerine Mecliste meselenin yine kan dökmeden halli için bir temayül hâsıl oldu. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisinin son bir eser-i ulüvvücenabı olmak üzere Ethem Bey ile biraderlerine sureti katiyede kuvvet başından ayrılarak hükûmete dehalet eylemeleri için son bir teklif yapılmasını ve dehalet eyledikleri takdirde hayatlarının temin edileceğinin ve haklarında verilecek hükmü kanunun affı için hükümetçe Büyük Millet Meclisi nezdinde tavassutta bulunulacağını tebliğ edilmesini Meclise teklif ettim ve bu teklif Meclisçe kabul edildi. Buna göre son olmak üzere Ethem beyler rüfekasına tebligat ifasını ve neticenin işarını rica ederim.

İsmet Beyefendiye ve berayı malûmat Refet Beyefendiye yazılmıştır. 30 Kânunuevvel 1336

Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemal

Kapadım : 30 minh
İmza

Harp Tarihi Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 60-3

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	272	3. — BEYANAT	273
2. — EVRAKI VARİDE	272	2. — <i>Mustafa Kemal Paşanın Çerkez Ethem</i>	
1. — <i>Nafia Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu</i>		<i>meselesi hakkında beyanatı.</i>	273:288
<i>İsmail Fazıl Paşanın takriri.</i>	272:273		

Cilt : 7

125 nci İn'ikat, 3 ve 4 ncü celseler

YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ İN'İKAT

29 Kânunuevvel 1336 Çarşamba

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 6.00

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SÂBIK HULÂSASI

Yüzyirmüçüncü İn'ikat

27 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat eden bu celse de; çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi; Büyük Millet Meclisi Bütçesi; Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyen-

ler hakkında karar ittihazı lüzumu üzerindeki müzakerelerden sonra hafî celseye son verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Niğde
Atâ

REİS — Zabtı sabık hulâsasını oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

1. — Nafia Vekili sabıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın tavrı.

REİS — Efendim; Nafia Vekili sabıkı İsmail Fazıl Paşanın tavrını okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kânunuevvel 1336 Cumartesi günündeki Meclisi Âlinin içtimaı umumisinde şimendiferlerin yedek aksamının mubayaasına ait Karahisar Mebusu Şükrü Efendinin vakî olan izahatı ile hutebayı kiramın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum izahat kâfi görülmeyerek, binnetice, verilen ademi itimat kararıyla Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mubayaanın müstağni izah olan ehemmiyeti fevkalâdesine mebni, bir an evvel hayyizi husule getirilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da mubayaaya girilmesi hususunda Heyeti Vekile vermiş olduğum tavrın muhteviyatı ve Roma'ya gitmeye talip olan Mebusandan Süreyya ve Mustafa Beylerin azimetini tasvip ve kabul edilerek bu zevata verilecek harcırah ve tahsisatlar da Maliye Vekâletince hesap ve tespit edilerek mumaileyhimin azimetlerine Divanı Riyasetçe ruhsat verilmiştir.

Sâlifülârz mubayaanın bu şekli surette olması, milletin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu mütalâayı bir hata addelediği halde, bunun mes'uliyeti yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa, muamele vakıayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Vekile ile harcırah ve tahsisatları bil'hesap ita eden Maliye Vekâletine ve Mebusanı müşarünileyhimin Roma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu mes'uliyetin şumulü olmaz mı? Binaenaleyh ademi itimat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulü tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zannedirim. Şu halde bu meselenin tashihini Meclisi Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle talep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem Meclisi Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş olduğu haksız bir muamele ile derececi nihayede rencide edilen haysiyet ve izzetinefsimin tatmin edilmesinden ibarettir. Zira Mebusanı Kiram ellerini vicdanları üzerine koyup da şahsımı düşünürlerse, hakkı çakeride reva görülen muamelenin gayri lâıyk olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arz edeyim ki, Nafia Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir meselesi - ki, esasen tek makûl ve hatadan beridir - muahazeden ise; asıl milletin paralarını alabildiğine israfına uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve me-mat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayi üze-rine Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eyle-mesini mingayrihaddin tavsiye eylerim.

Bu bapta bir celse hafiyede izahatı muktaziye ita-sına da hazır bulunduğum maruzdur. 28 Kânunuev-vel 1336

Yozgat Mebusu
İsmail Fazıl

REİS — Takrir üzerinde söz Mustafa Kemal Pa-şa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaa-de buyurursanız bu takrir hakkında arzı malûmat ede-yim.

Malûmu âlileri İsmail Fazıl Paşa Hazretleri bi-raz rahatsızdırlar ve kendilerine hürmetimiz vardır. Bir aralık Eskişehir'e teşrif etmişlerdi. Oranın hava-sıyla imtizaç edememişlerdi. Mahdumlarıyla beraber buraya avdet buyurdular. Kendileriyle ve mahdumla-riyle görüştük. Hakikaten muhtacı istirahat olduğu ta-

ayyün ve tahakkuk ediyordu. Ben mahdumları ile be-raber kendilerine rica ettim, siz istirahat ediniz ve te-davi olunuz, Bu müddet zarfında Meclise arz ederim. Size bir vekil intihap etsinler, dedim. İşler duruyor. Müterakim bir halde. bunları işletelim. Halbuki ken-dileri begayet kuvveti kalp sahibidirler. Bunun mad-diyatta da mütecellî addediyor. Tabii, ihtiyarlık icabı hepimizden kuvvetliyim dedi ve devam etti. Bu su-retle yine işler muallakta kaldı. Bunun üzerine zan-nediyorum, bazı rüfeka işlere daha seri bir ceran ver-mek arzusunda ve talebinde bulundular. İhtimal ki sebebi asli, hakikati mesele bu olacak ki Meclisi Âli yerine diğerini intihap etti. Mahaza takriri huzuru âlinizde okundu. Eğer tensip ederseniz... Yine rahat-sız imiş, iadei âfiyet ettiklerinde gelirler, belki bildik-leri vardır; izahat verirler. (*Hiç hacet yok sesleri*)

EMİN BEY — Bendeniz teklif ediyorum ki bilâ mazeret burada... (*Gürültüler, hayır hayır sadaları*)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Mü-saade buyurur musunuz?.. Efendim, İsmail Fazıl Pa-şa Hazretleri rahatsızlık saikasıyla ağır ithamatta bu-lunuyorlar. Bendenizce ve Heyeti Vekilece daha mü-nasip olur. Bu takrirdeki noktayı izah etsinler. (*Muva-fıkır, kabul sadaları*)

3. — BEYANAT

2. — *Mustafa Kemal Paşanın Çerkez Ethem me-selesi hakkında beyanatı.*

REİS — Çerkez Ethem meselesi hakkında Mus-tafa Kemal Paşa Hazretleri izahatta bulunacaklar. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhte-rem efendiler; şimdi mufassalan arzedeceğim mesele ihtimalki cümleminin mucibi teessürü olacaktır. Fakat vaka halinde bulunduğu için Meclisi Âlinizin kulağı-na arz etmek istiyorum.

Malûmu âlileridir ki İstanbul düşmanlarımız tara-fından duçarî taarruz olduktan sonra heyeti celileni-zin Ankara'da içtimainâ tevessül edilmişti. O günler bizim için bittabi en zayıf bulunduğumuz günlerdi ve nazik günlerdi. Hâricteki düşmanlarımızdan başka da-hilde ifsad edilmiş olan bir çok muhitatta aleyhimiz-de müşkülât ihdas edilmekte idi. İşte öyle acı günler-de bizimle teşriki mesai etmiş bulunan ve bizim im-dadımıza yetişmiş olan bir çok kıymetli arkadaşları-mız vardır. Bunlar meyanında yine cümleminize malum olduğu üzere B. M. Meclisi azasından Reşit Beyin bi-

raderi Ethem Bey vardır. onun biraderi Tevfik Bey vardır. Bunlar Anzavur meselesinde. o zamanlar şimal mıntakasında kumandan bulunan Yusuf İzzet Paşa ve Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı emirlerinde olarak Biga'da muvaffakiyetle icraatta bulunmuşlardır. Onu müteakip Düzce isyanı vukubuldu. Orada yine Fuat Paşanın tahtı emrinde nâfi hizmette bulundular. On-dan sonra idi ki Yozgat hadisesinde dahi istihdam olundular ve o gün için aevli bir halde bulunan vak'ai isyanıyeyi teskin ettiler. Bu arkadaşların bu saydığım harekâtle hakikaten vaziyetimizi tarsine ve maksadı-mızı yürütmeye fevkalâde denecek hizmetleri sebkem-iştir ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannede-rim kendilerine lüzumu kadar takdiratta ve tevkirat-ta bulduk. Bittabi gerek bu arkadaşların ve gerekse bunlar gibi çalışmış ve hatta daha az çalışmış arka-daşların hizmetlerini inkâr edemeyiz. Herhalde mak-sadımızda muvaffakiyetli hatveler atabilmek için ga-yeye matuf en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle derağuş etmek en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle telâkki ede-riz. Fâkât bütün gayret ve himmetten maksat mut-

laka gayeyi temin etmek olduğunda hiç şüphe yoktur. Gayemiz de vatanın ve milletin selâmet ve saadetini, halâsi hakikisini istihsal etmektir. Yoksa bu yerde, buranın altında başka birtakım menfaatler, başka birtakım hırslar, başka birtakım noktai nazarlar takip etmek elbette cinayet olur, hiyanet olur. Meclisi Âliniz, kim olursa olsun, ben de dahil olduğum halde, bu gayeyi mukaddesinin hilafında hareketini göreceği kimseler hakkında maksadı ulvinin tarsin ve mahfuziyeti için icabeden tedabiri almakta bittabi tereddüt etmez.

Bundan akdem mevzuu bahis ettiğim vakayii iyi tasvir edebilmek için bazı mukaddemeler yapacağım. Buna müsaadenizi rica ederim. Ankarada B. M. Meclisi ve B. M. Meclisi Hükümeti teşekkül etmeden evvel cümlenizce malumdur ki, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ittihad ve ittifakından husule gelmiş bir teşkilât vardı, ki bu teşkilât Heyeti Temsiliye namı tahtında bir heyet tarafından idare edilmekte idi. Bu teşkilâta bittabi ordumuz dahil bulunuyordu. Sureti zâhirede orduların başında bulunan kumandanlar İstanbul Hükümetine merbut gibi görünüyorsa da hakikati halde asıl teşkilâtın içinde ve hep beraber çalışmakta idiler. Bu münasebetle bizim, yani Heyeti Temsiliyenin ordu ile alâkamız vardı. Onları takip ediyorduk. Muhtelif cephe-lerden, en ziyade hassas ve faal olan, Garp Cephesi idi. Malûmu âlileri, Yunanlılar İzmir'e çıktuktan ve oradaki tecavüzat ve taarruzatını yaptıktan sonra hamiyetli ve namuslu vatanperver insanlar birtakım pişva olanlarla beraber derhal düşman karşısında bir cephe vücade getirdiler. Bu cephenin bir parçasında, Salihli civarında Ethem Bey ve Tefik Bey ve rüfeka-i mesaisi bulunuyordu. Şimalinde diğer arkadaşlarımız, cenubunda da başka arkadaşlarımız vardı. Bu cephe üzerindeki vaziyeti daha ziyade ıslah etmek, teşkilâtını daha iyi bir hale koymak için meşgul olmuştuk. Mevzuu bahis olmuş olan bütün cepheyi bir kaç parçaya veyahut ikiye ayırıp muhtelif kumanda- lar altında bulundurmamak veyahut, o zaman üç parça halinde idi, alâhalihi bırakmak. Bu meselenin halliyle gayri resmî bir surette iştigal ettik. Fakat ıslahat ve icraat yapabilmek için itimat, muhabbet ve samimi- yeti kalbiyeye istinat etmesi icap ediyordu. Bunun için ben şahsen cephe üzerinde kumanda eden zevatın reylerini, noktai nazarlarını ve mütalâalarını sor- muştum. O zamanın noktai nazarına göre; cephenin iki parça olması ve doğrudan doğruya bana merbut bulunması tercih edilmişti. Bir müddet o yolda gitti. Fakat Yunanlıların müteşekkil cephe üzerine taarru-

zu - ki neticesini biliyorsunuz - bir inhilâl vücade ge- tirdi. Ondan sonra garp cephemizde tekrar bir ku- manda teşkil etmek lâzım geldi. Binaenaleyh mesele yeniden ikinci bir defasında ciddi ve resmî bir su- rette mevzuu bahis oldu. Bu mesele Heyeti Vekilede konuşulurken daha henüz Garp Cephesine resmen ta- yin edilmemiş ve fakat tayini mutasavver bulunan Fuat Paşa da hazır bulunuyordu. Fuat Paşa bütün cephenin kendi emrinde bulunmasını ve bu cepheye ait olmak üzere ta Samsun'a, Sivas'a falana kadar cenuba bir hat temdit ederseniz, kendisine merbut ol- masını istedi. Görüyorsunuz, memleketin hemen he- men yarısında bütün cephe ile beraber kumanda et-meyi taahüt eyledi. Ben şahsen bunun bir adam tara- fından idaresi gayri mümkün olduğu kanaatında bu- lundum. İki üç sebepten dolayı gayri mümkün telâk- ki ediyordum. Birincisi büyük bir cephedir ve muha- bere cephesidir. Bilirim, muharebe cephesi ile meşgul olan geri ile meşgul olamaz. Mutlaka onu ikinci; üçüncü ellere bırakır. Sonra bu kadar büyük bir cep- he üzerinde kumanda etmek güç bir meseledir. Bu müşkülât bizde iki defa mevcuttur. Çünkü bizde bü- yük kumandanlar yakından kıtaatını görmezse, ya- kından bilfiil kumandasını yapmazsa ekseriya yanlış- lıklar olur. Ve benim tecrübeme nazaran harbi umu- mide ekseriya mağlup olmamıza sebep bu noktadır. Halbuki böyle Karadenizden Akdenize imtidat eden bir cephei harp üzerinde kumanda eden bir adam tabii bilvasıta kumanda ediyor demektir. Diğer ku- mandanların kendiliğinden hareketi mevzuu bahis ola- bilir. Onun için daha sıkı bir kumanda, daha dikkat- li bir kumanda mümkün olabilmek için, iki parçaya ayrılmış bulunmasını münasip gördüm. Sonra geri mıntakaşı gayet büyüktü. Bunların da taksimini düşü- nüyordum. Fakat o zaman Fuat Paşa ancak teklifati dairesinde bu mes'uliyeti deruhte edeceğini bizim Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye Riyasetinin ta- dat ettiği mahzurlara karşı kendisince birtakım ame- li tedbirler bulabileceğini iddia etti ve iddialarında ısrar etti. Binnetice hatalar tecrübe ile tahakkuk ede- ceğine iman ederek bir an için bu, kabul edilmişti ve Garp Cephesi vasfı bir mıntaka ile Fuat Paşa emrine verildi. Halbuki Fuat Paşa yalnız Eskişehir'de oturu- yordu ve Eskişehir'e karip olan yerleri bittemas gö- rüyordu. Halbuki ben Meclisinizin Reisi, geri kıtaa- tını Fuat Paşadan çok görmüşümdür. Daha çok iş- leri vardı. Cepheye ait Uşak'a da ancak bir iki defa gidebildi, kıtaatla iştigal edemedi. Bilhassa geri mın- takasıyla hiç iştigal edemedi. Bir zaman böyle mual- lakta kaldı. Nihayet kendisinin teklifi ve ricası üye-

rine geri muntakasına bakmak için yine ordu kumandanı salâhiyetinde olmak üzere bir kumandanlık vekâleti ihdas olundu. ... ordu kumandanı vekili sıfatıyla tayin ettiler ve böylece ikiye ayırmak mecburiyetini kendileri hissetti ve teklif etti. Bundan başka bir meselede dahi noksan görüldü.

O meselenin ne olduğunu izah etmeden evvel Meclisi Âlice ve hepimizce gayei asliye olarak ittihaz edilmiş bir noktayı hatırlatmak isterim. Bütün gayemizi emniyetle istihsal edebilmek için, emniyetle istinad olunacak bir kuvvete yani bir orduya sarılmak lâzımdır. Teşebbüsâtımızın bidayetinde, inkılâbatın en hararetli zamanlarında, daha doğrusu meşru olarak İstanbul'da bir hükûmet var iken, o hükûmeti meşruaya karşı isyana geçişimiz avânında, o gün için mahiyeti asliyesine bakmayarak, her kuvvetten istifade etmek maksadımızın... Fakat hepimiz bilirdik ve bugün düşünebiliriz ki, o mahiyetteki kuvvetlerle bir milletin istiklâli tahtı emniyete alınamaz. Kuvvet mutlaka her türlü emre münkad, inzibatı tammeye malik ordu halinde bulunandır. Memleketi ve milleti ızrar etmeyecek kuvvet ancak o'dur. Halbuki bizim için menbâi kuvvet, millettir. Milleti ızrar ve nefretini kazanan bir kuvvet elbette maksadın derhal sükutunu icabettirecek bir kuvvettir. Memleketin her cephesinde ve merkezinde bu evsafı haiz ordu yapmakla iştigal ettik. Elhamdülillah bugünden asarı muvaffakiyetini görmekteyiz ve daha göreceğiz. Fakat garp cephesinde işte kuvayı milliye diyoruz, halbuki hepimiz kuvayı milliyeyiz. Malûmu âliniz ordu kuvayı milliyedir. Ekseriya düşünülen şey şunun bunun teşebbüsü şahsisi ile şuradan buradan toplanmış, mahpushaneden çıkarılmış evsaf ve mahiyetine dikkat edilmeye lüzum görülmemiş birtakım insanlardan mürekkep kuvvetler, istersek çete diyelim. bittabi bu mahiyetteki kuvvetler maksadımızı, halkımızı ve siyasetimizi ızrar etmiştir. Bunu itiraf etmiş olmakla bu noksanın telafisi de elimizde değildir. Meselâ Yozgat'ta isyan edenlerin tedibine gitmiş olan bir kuvvetin diğer taraftan ahali masumeyi ızrar ettikleri anlaşıldı. Halbuki maksudumuz o değildir. Fakat bunu da görmekle beraber, çaresiz olmak da elimizde değildir. Garp cephesinde arzettiğim esas yani muntazam, mazbut, hükûmetin, B. M. Meclisinin evamirini bilâ kaydü şart infaz eden kuvvet vücade getirmek prensibinde biraz tekâsül edilmiştir ve benim bizzat gördüğüm göre; o kadar tekâsül edilmiştir ki, bu tekâsül neticesinde bir vaz'ı acze düşüldüğü görülmüştür. Hepimiz kuvayı milliye olalım, ordu inhilâl etsin, başka çare yoktur... Ordu kumandanlarıyla ve bazı kuman-

danlarla münakaşa edilmiş mesaildir bu. Tabii bunun yanlışı olduğunu ve behemahal tashih icabettiğini bir çok defalar söyledim ve hakikaten yine Garp Ordusu içinde bulunan müteyakkız bazı kumandan arkadaşlarımızın himmetiyle bir dereceye kadar tadil olunabildi. Garp Cephesinde, malûmu âliniz bir Gediz taarruzu vaki olmuştur. Bu taarruzun icrasına Cephe Kumandanı karar vermiştir. Yani Fuat Paşa Hazretleri. Fakat Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti buna muhalif idi. Cephe kumandanının teklifat ve mütalâatında muhik ve musip olan nokat var idi. Meselâ deniliyordu ki düşman uzun bir cephe üzerinde kuvvetlerini vazetmiştir. Gediz'de cüz'î bir kuvvet vardır. Fakat o zaman Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin buna muhalif olan mütalâatı da şu idi : Düşman duruyorsa da kuvvetinin azlığından ve iştirildiği gibi cüretsizliğinden, kuvvei maneviyesinin zafiyetinden dolayı değildir. Düşman adeden bize faiktir. Fakat tevakkuflu, esbabı siyasiyedendir. Bizim kuvvetimiz bütün cephe üzerinde düşmandan dündür. Biz olsa olsa bütün cephemizi takviye ederiz. Yalnız bir noktada belki faikiz ve düşmana karşı bir taarruz yapabiliriz. Fakat bu kuvveti kullandıktan sonra muvaffak olsak bile o noktada bu kuvvet kullanılmış bir kuvvet olacaktır. Bu hal; esbabı siyasiyenin zevalini intaç edebilir ve onu müteakip düşman harekete geçerse onu tevkif edecek kuvvetimiz yoktur. Binaenaleyh bu tehlikedir. Bunu belki harbi umumi içinde veyahut saltanat devrelerinde ordularımız herhangi bir muharebe meydanında yapar, mağlup olur, ehemmiyeti yoktur ve tehlikesi o araya münhasırdır. Halbuki Garp Cephesi bizim için, maksadımız için hayat ve memmat meselesi kadar mühimdir. Binaenaleyh çok dikkatli hareket etmek mecburiyetinde idik ve her zaman da bu sebeple Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti bu taarruzun ademi icrasında ısrar etti. Muhabere ile anlaşamadılar, bizzat Eskişehir'e gitti, Ordu kumandanı ile görüştü. Neticei münakaşatta Erkânı Harbiye Reisinin gösterdiği bir kaç mahzura karşı bir defa daha taarruzdan sonra... Karar vermek üzere cepheye gitmeyi muvafık görmüşlerdi. Onu müteakip Erkânı Harbiye Umumiye Reisi geldi, bekledi. O cevaba gelen cevapta da gösterilen mahzurlara karşı fikrinde devam ve ısrar edildi. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi o zaman bana müracaat etti. Bütün vaziyeti izah etti, noktai nazarlarını izah etti ve ben dedi, ona katiyen muvafakat etmek istemedim, bütün mütalâatımla ikna edemedim. Yalnız bir çarem kaldı. O da taarruz etmeyin diye emir vermektir. Bu hususta istişare etmek üzere geldim. Senin mü-

dahale etmen lâzım mı, değil mi diye geldim, dedi. O zaman ben vaziyeti biliyordum. Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti bütün mütalâatında haklı idi. Garp Ordusu Kumandanının tadat ettiğim noktalarda isabetli fikirleri vardı. Fakat vaziyeti umumiye nazarı dikkate alınca musip değildi. Yalnız Garp Ordusunda, Garp Ordusu kumandanlarında bir kanaatı katiye husule gelmişti ki düşman falan yerde münferittir, biz onu orada mahvedebiliriz ve onu mahvetmekle parlak bir vaziyet hâsıl olmuş olur ve bu kanaat bütün orduya ve bütün rüesayı memurini mülkiye vesaireye sirayet etmişti ve oradaki halkın kâffesine sirayet etmişti. Hatta oraya gidip gelen mebus arkadaşlara sirayet etmişti. Evet düşman kaçmaya müheyya idi. Falan yerde kuvvet topludur. Falan yerde münferittir. ... şimdi bu kadar taammüm etmiş ve bilhassa orduda taammüm etmiş olan bir kanaati iptal etmek, reddetmek o da doğru bir iş değildi. Öyle bir kanaatı reddetmekle tevellüt edebilecek ve taarruz da hâsıl olacak noktaları mukayese ettim. Verdiğim karar şu idi : Ben bitaraf kalacağım. Sana emir vererek taarruzu reddetmeni tavsiye ederim; Böyle oldu. Cümlelizce malûm olduğu gibi, Gediz taarruzu yapıldı. Tabii muharebe hakkında tafsilât verecek değilim. Tabii bendeniz de bilmiyorum. Henüz Garp Ordusu Kumandanı resmen bir malûmat vermemiştir. Yalnız mesmuatımız - ki mevsuktur - bittabi düşmanın kuvveti çoktu. Bu, kumanda eden arkadaşlarımızın ifadeleriyle teyyüt etmiştir. Bittabi düşmanın mevzii gayet kuvvetli idi. Düşmanın kuvveti daha çok idi. İlk anda mağlup olduk ve ricat emri de verilmiştir. Tabii bunlar bir çok dedikoduları tevhit eder safahattır. O muharebe esnasında Birinci Kuvvei Seyyare dediğimiz Ethem Bey kuvvetleri de tabii dahil idi. Fuad Paşa o zaman yine Tefik Beyin kumandasında bulunan bir kuvvei seyfare Ordu Kumandanından aldığı emirlerin hiçbirisini icra etmemiştir. Düşmana taarruz et, falan yere git, şunu yap, bunu yap demiş. En nihayet geride bulunan Ethem Beyi davet etmiş ve ondan sonra emirleri nâfiz olmaya başlamış ve öyle zamanda başlamıştır ki Kâzım Beyefendi aldığı ricat emrine itaat etmemiş, itaat etmeye lüzum görmemiş, anlamış vaziyeti ve sis olduğu için, ihtimal düşman da vaziyeti anlamadığı için ricata karar vermiş. Düşmanın ricat etmiş olması bizim için zâhiri bir ricat telâkki edilmiştir. Bittabi düşman mağlup edilmedi, geriye çekildi. Şimdi ondan sonra tevellüt eden mahazir bildiğiniz gibidir.

Malûmu âliniz Bursa cephesinden düşman taarruzla Yenişehir'i işgal etmiştir. Oradaki kuvvetlerimi-

zi işgal etmiş, Uşak'tan taarruz etmiştir. Yani cephenin her tarafında bizi tekrar mağlup etmiştir. Orada da bir taraftan yanlışlıktan düşmanın ricatı, diğer taraftan ricate karar vermesi isabet oldu. Açık bir hava olsaydı, belki de düşman mukabil bir taarruza geçer, yegâne kuvvetlerimizi de orada imha ederdi. Binaenaleyh işte Gediz taarruzu budur.

Şimdi kimisi diyor ki; böyle yapsaydık daha iyi idi, kimisi diyor ki; şöyle yapsaydık daha iyi olurdu. Kimisi, Ordu Kumandanı ricat emri... Ordu Kumandanı diyor ki, hata Kuvvei Seyyarede. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem ve kardeşleri diyor ki; hata bizde değildir, Ordu Kumandanındadır, Ordu Kumandanı hatasını kapatmak için bize atfediyor. Böyle bir takım dedikodular var. Onun üzerine Fuat Paşa görüşmek üzere buraya geldi ve derakap ben de Fuat Paşanın kumanda edemeyeceği kanaatına zahip oldum. Binaenaleyh vaziyet hakkında hiçbir münakaşa etmeksizin zaten Moskova'ya bir sefir göndermek fevkalâde lâzım geliyordu. Çünkü malûmu âliniz Yusuf Kemal Bey burada idi. Bekir Sami Bey... Vaziyeti siyasiyemiz fevkalâde nezaket kesbetmişti. Binaenaleyh bir an evvel oraya birisini göndermek lâzımdı ve Fuad Paşanın oraya gitmesini pek muvafık bulduk. Çünkü inkılâbımızda şöhret kazanmış bir kumandanımızdır. İngilizlerin düşmanıdır, yani Moskova'da güzel bir tesir yapacağını düşünerek oraya göndermek istedik ve o da derhal kabul etti. İşte Fuad Paşa hazretleri bu suretle Garp Cephesi Kumandanlığından infikâk edince Garp Cephesinin bir iki defa mevzuubahs edilmiş olan vaziyetini tekrar münakaşa ettik ve bu münakaşada Fuad Paşa beraber olduğu halde Erkânı Harbiye Umumiye Reisi İsmet Bey Müdafaai Milliye Vekili ve muvakkaten buraya gelmiş bulunan Refet Beyler hazır bulunuyorlardı. Karadenizden Akdenize kadar devam eden bu cephe ve bu cepheden Sivas'a kadar devam eden geri mıntakası bir adam, bir kumandan tarafından idare edilemediğini zaten öteden beri tahmin ediyorduk. Bugün fiilen tahakkuk etmiş bulundu. Artık hatayı tekrar etmek istemedik ve cepheyi ikiye ayırmayı muvafık gördüm. Cephelerin başına geçecek olan arkadaşlardan da gayet mühim bir vazife talep ettim. Orada bize iki ordu vücuda getirmek. Garpte ve cenupta tabii mıntakalarını ayırdık. Seri bir surette, emin bir surette ilkbahara kadar şayanı istinat iki ordu vücude getirilmesini şiddetle talep ettim ve biz tekrar arz ediyorum, Garp Cephesini ve bu vaziyetin netayicini maksadımızla pek çok alâkadar görürüz. Eğer bugün muktedir olsak Yunanlıları... Binaenaleyh her şeyden ziyade en büyük ehem-

miyeti Garp Cephesine vermek lâzım olduğu kanaatinde bulduk ve yine o kanaatteyiz. İşte bu sebeple bu iki cephe kumandanlığını deruhte eden arkadaşların en çok çalışabilecek ve çok çok münasebetimiz bulunan arkadaşlardan olmasını iltizam ettik ve binnetice dedik ki, Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin vazifei asliyesi orduların harekâtını tertip ve tanzim vazifesiyle iştigaldir. Fakat bu tertip ve tanzim vazifesini burada yapacağına, en mühim olan, hayatî bir mesele teşkil eden, Garp Ordusunun başında yapsın ve orada doğrudan doğruya o parçaya kumanda etsin. Hem de icabettikçe vaziyeti umumiyei askeriyemizce noktai nazarlarını izah etsin. Binaenaleyh infikâkinde bir mahzur görmedik, belki pek münasip gördük.

Diğer cepheye; Cenup Cephesine gelince; malûmü âliniz Refet Bey Dahiliye Vekilidir. Fakat Dahiliye Vekili olmadan evvel ve çok evvel daha teşebbüsâtı umumiyemizin mebbeinde Konya'ya gitmiş, Denizli'ye gitmiş, efelerle çok düşüp kalkmış ve binaenaleyh Konya ile ve cenup cephesiyle çok alâkadar olmuş bir-zattır. Ondan başka Konya isyanı üzerine kendisi bu isyanı bizzat bastırmak üzere de gönderilmiştir. Kendileri orada idi. Binaenaleyh dedik ki, herhalde Refet Bey zaten o isyanı bastırmakla daha bir müddet meşgul olacaktır, Cenup Cephesi Kumandanlığını da deruhte etsin. Orada işi bittikten, isyan basıldıktan sonra teşkilâtı askeriyeye de vücade getirilebilir. Ondan sonra yerine burada daha kıymetli bir arkadaş bulabilirsek onu göndeririz, kendileri buraya gelirler. Bulamazsak, Dahiliye Vekâletinden istifa eder, orada kalır. Başka arkadaşımızı da Dahiliye Vekâletine intihap ederiz, dedik. Binaenaleyh onu da oraya tayin ettik. Refet Beyin şahsı mevzuubahs olan bu noktada diğer bir safhada maruzatta bulunacağım. Konya isyanı zuhura geldiği vakit Garp Ordusu Kumandanı Fuad Paşa bittesadûf burada bulunuyordu. Malûmü âliniz Ordu Kumandanlarının mıntakasının asayiş, emniyet, inzibatı umumiden, Ordu Kumandanları mesuldür. Bu itibarla Fuad Paşa da kendi mıntakası olan Konya İsyânından dolayı da mesuldür. O isyanın çıkarılmaması için icabeden tedabirin ittihazı mecburiyetinde olduğu gibi, çıktıktan sonra da teskini için icabeden tedabiri ittihaz etmek mecburiyetinde idi. Fakat tabii bir mesul edecek adam aramaktansa çıkmış olan isyanı seri bir surette itfa etmek ve bunu müzakere ederken alâkadar olmak itibariyle Fuad Paşayı da çağırıldı. Kimi gönderelim denildiği sırada, Fuad Paşa âdeta bir manayı mâhsus ifade eder tavırla, doğrudan doğruya Refet Bey gitsin dedi ve Refet Bey gitmelidir, kendini temizlemelidir. Ben Fuad

Paşanın ifadesindeki manayı garibi görünce, hatta arkadaşların uzun müzakeresine intizar etmeksizin dedim ki; behemahal Refet Bey gitsin. Bunu dediğimde iki şey düşünmüştüm. Bir defa Refet Bey Dahiliye Vekili olmak itibariyle memleketin heyeti umumiyesinin her noktasındaki asayişten mes'uldür. Binaenaleyh bir Dahiliye Vekili herhangi bir isyanı bastırmak için... Meselâ Sofya'da bunun bir misalini görmüşüm. Bulgaristan'da bir isyan çıkmış idi. Dahiliye Vekili falan yerde isyan çıkmıştır, Dahiliye Vekili bizzat emir vermiştir. Binaenaleyh Dahiliye Vekilinin vazaifi asliyesindedir ve bir dahiliye vekilinden bu intizar olunabilir. İkincisi; Refet Bey askerdir, müdebbirdir, fatindir ve kıymetli bir kumandandır. Fazla olarak Konya ahvali hususiyesini iyi tanımıştır. Kendisine tabii bir askerî salâhiyet ve Dahiliye Vekili olmak itibariyle salâhiyeti mülkiyesi bulunur. Valiler, mutasarrıflar; kaymakamlar, jandarma, polis velhâsıl bütün vesaiti hükümet üzerinde haizi tesir ve salâhiyet olunca isyanı daha seri teskin eder. Şundan bundan talimat intizarına lüzum kalmaz. Sebebi asli olarak bu. Fakat mademki Refet Bey kendisini temizlemeye mecbur bir şahsiyet gibi zannedilmiştir, o halde bu hizmeti ifa etmek üzere ... yine bir kumandanımız bunu söylüyor. Bu zannı da bertaraf etsin. İşte bu mütalâata binaen diğer arkadaşların noktai nazarlarının ne olduğunu anlamaya intizar etmeksizin behemahal Refet Bey gitmelidir dedim, Refet Bey bu tevcihattan fevkalâde müteessir oldu ve dedi ki; ben Dahiliye Vekâleti makamını gayet mühim bir makam zannediyordum ve bunun içindir ki Meclisi Âlinin intihabını kemali mefharetle kabul ettim. Fakat şimdi görüyorum ki bir ordu kumandanlığı mıntakasının herhangi bir noktasında bir isyan çıkınca buradaki umuru mühimmesini terk ile gitmesinde bir beis yok. Binaenaleyh bu telaffuzunuzu bir emir telâkki ediyorum ve emrinize kemali mütavaatla icabet edeceğim. Yalnız bu dakikadan itibaren Dahiliye Vekâletinden istifa ediyorum dedi. Dedik ki; hayır, maksat seni Dahiliye Vekâletinden istifa ettirmek değildir. Bunu ifa et, gel. Pekâlâ, bunu da emir olmak üzere telâkki ediyorum ve gidiyorum, dedi. Hulâsa o gece bunu gönderdik. Hakikaten bildiğimiz gibi isyanı seri ve pek adilâne bir surette bertaraf etmiş gibidir. Tamamen diyemem. Hulâsa bu münasebetle orada bulunmakta olan Refet Beye de Cenup Cephesi kumandanlığı verildi. Filhakika gerek İsmet Bey ve gerek Refet Bey ilk dakikadan itibaren kemali ciddiyetle sarfı mesai etmiştir. Yani kendilerinden talep ettiğim muntazam orduyu yapmaktadır ve işte bu muntazam

orduyu vücuda getirmek için icabeden tedabiri tevessül ve teşebbüs etmişlerdir.

Bazı ufak parçalar ilâve edeceğim. Belki umumî silsilede fazla görülür. Efendim; B. M. Meclisi azasından Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey o esnarlarda Eskişehir'de bulunuyordu. Oradan avdet etti. Beni gördü. Dedi ki; Ethem Beyin selâmı var, bir mesele mevzuu bahistir ve bundan çok müteessirdir, bizzat bu meseleyi halledesiniz. Bahsolunan mesele şu idi : Refet Bey Ethem Beyin vesikasını hâmil adamların elinden vesikaları almış, yırtmış atmış. İkincisi; Ethem Beyin müfrezesine iltihak etmek üzere Ankara'ya 150 - 200 kişilik kadar bir müfreze gelmiş. Refet Bey bunları ileriye göndermemiş. Geriye iade etmiştir. Hacı Şükrü Bey dedi ki; buna çok müteessirdir. İşte o müfrezenin tekrar gönderilmesini istiyor ve Refet Bey niçin yapmıştır diyor ve bunu hakaret telâkki ediyor. Düşündüm; buraya iki yüz kişilik bir müfreze gelse kuvayı milliye falan hepimiz görürdük. Sonra Refet Bey böyle bir şey yapmış olsaydı, yani bilâlüzum, bundan malumatım olmak lâzım gelirdi. Çünkü kendisi Dahiliye Vekili idi. Derhal Refet Beye haber gönderdim. Kendisiyle görüştüm dedim. Böyle böyle şeyden bahsolundu. Hayır dedi. Böyle şeyin aslı yoktur. Ben Ethem Bey müfrezesine iltihak etmek üzere buraya gelmiş 200 kişiyi katiyen iade etmiş değilim ve o bahsolunan adamın vesikasını da yırtmış değilim, dedi. Vesika yırttım, dedi ve esbabını izah etti. Daha Dahiliye Vekili olmadan Ankara'ya avdet ederken Alaca'dan geçiyormuş. O civardaki ahali kendisine müracaat etmişler. Aman efendim, birtakım adamlar geliyorlar, zorla asker topluyorlar, bizim köylerimizden. Asker gitmezse evimizi yakıyorlar, hayvanlarımızı alıyorlar, bize zulüm ve taaddi ediyorlar. Biz bu adamların elinden kurtar, diyorlar. Onun üzerine Refet Bey Alaca'da kalıyor. Köylerden, möylerken hakikaten birtakım adamlar geliyor ki hakikaten ellerinde vesikaları vardır. İşte asker toplamaya memurdur, bunlar ve asker vermezlerse yakmaya, yıkmaya mezdundur. Refet Bey bu çapulcuların elinden bu vesikaları alır ve yırtar. Fakat Ethem Bey müfrezesinden hakikaten firar etmiş olanları da kendi vesaiti ile toplatır ve kendi müfrezesiyle mahallerine gönderir. Binaenaleyh benim yaptığım bundan ibarettir, dedi. Yoksa buraya gelmiş bir kuvveti iade etmiş değilim, dedi. Hacı Şükrü Beyi tekrar gördüğüm zaman bunu hikâye ettiğini dedim, yaz Ethem Beye. Hatta yeniden ikinci defasında da Hacı Şükrü Beyin huzurunda tekrar Refet Beye söyledim. Tekrar aynı izahatı verdi. Kanaat

geldi ki böyle bir şey olmadı Ethem Beye. Adnan Beyle de görüştüm, yani ehemmiyet verdim bu işe, tahkik ettim. Bu, vaki değildir. Zannediyorum, Hacı Şükrü Bey yazmıştır, kendisine. Fakat bir kaç gün sonra Ethem Beyden bir telgraf geliyor, doğrudan doğruya bana. Onda deniliyor ki; filan gece müfrezemden şu kadar kişi firar etti. Bu firarın esbabı hakikiyesini tetkik ettim. Binnetice destres olduğum hakikat şudur : Refet Bey benim firarilerimi Ankara'dan iade ettiği için ve vesikalarını yırttığı için bundan cesaret alarak firar ettiler. Binaenaleyh müsebbibi firar Refet Beydir. Hacı Şükrü Bey hakikatı izah ettikten sonra tekrar bana böyle bir telgrafın gelişi canımı sıkı ve bu defa kendim hususî olarak yazdım. Kendisine dedim. Siz bana daha evvel Hacı Şükrü Bey vasıtasıyla gönderdiğiniz haber üzerine ben de bizzat iş tugal ettim ve tetkik ettim. Vasil olduğum hakikatı mahzayı da size tebliğ ettim. Hâlâ aynı mesele üzerinde ısrar etmeyi doğru bulmuyorum. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinden bir mektup yahut telgraf geldi. Orada deniliyor ki; Ethem Beyden aynen alınan telgrafname şudur; o telgrafnameye göre Ethem Bey Dahiliye Vekili Refet Beyi Eskişehir İstiklâl Mahkemesine tevdi etmiştir, bu meseleden dolayı. Tabii pek fazla bir harekettir. Uygunsuz, kanunsuz, düşüncesiz, bir harekettir. Fakat bir mesele yapmış olmamak için İstiklâl Mahkemesine bir cevap verdim, dedim ki Ethem Bey aynı meseleyi bana yazdı. Ben kendisine icabeden cevabı verdim. Sizce takibi meseleye lüzum yoktur. Fakat belki aynı günlerde idi ki, arkadaşlardan birisi geldi dedi ki bu nasıl şey acaba? Bir telgraf varmış, Ethem Beyden dedi. Telgrafta Ethem Bey Refet Beyi tahkir etmiş. Kim söyledi dedim. Dedi, o telgrafın sureti Hacı Şükrü Beydedir ve herkese de gösteriyordu. Zannedirim Hacı Şükrü Beye de sordum, var mı bir telgraf dedim. Var, kimseye göstermedim, dedi. Bunun üzerine Refet Beyin kendisinden sordum. Bunun üzerine Hacı Şükrü Beye hitaben : Demek yok dediniz, halbuki var idi. Kendisine sordum, dedim, size bir telgraf var. Refet Bey katiyen ve katıbeten ne bana ve ne de kimseye Ethem Beyden böyle bir telgraf aldığını söylememiştir. Dedim, nasıl, var mı telgraf? Var, dedi. Nasıl şey, dedim. Ehemmiyeti yok, dedi. Yok, dedim; benim mesmuatım başka türlü. Hakaretâmiz bir şeymiş. Evet öyle. Ne dereceye kadar? Yani dünyada bir adamın, en adi bir adamın, en adi bir tarzda ne kadar tahkir etmek mümkünse ve ne kadar fena elfaz istimal etmek kabilsen o kadar dedi. Sen ne hak ve salâhiyetle bu telgrafı gizliyorsun? Nasıl kabul ediyorsun? Refet Beye de-

ğildir. Türkiye B. M. Meclisi Hükümetinin Dahiliye Vekilindedir. İşte bunun için sana söyledim. Şimdiye kadar sen ısrar etse idin. yine söylemezdim, dedi. Ne yaptın dedim, hiçbir şey yapmadım, yırttım, attım, dedi. Çünkü dedi, size söylesem bir Hükümet meselesidir, hükümete taallük eder bir hakarettir. Bunu yapmak istemedim, dedi. Bizzat cevap vereyim, dedim. Onu da ... aleyhe bir surette tahkiri muvafık görmedim. Yani benim şahsiyetimden dolayı bir mesele olabilir. Diyeyim ki, affedersiniz beyefendi. Yalandır, şudur, budur. Onu da kabul edemedim. Binaenaleyh memleketin menafii için en makul tarzı hareket bunu atmak ve yırtmaktır ve öyle yaptım, dedi. Yine mevzuu bahis etmeyiniz, ben unuttum. Muhteviyatı doğru ise doğrusu ben biraz daha müteheyyiç oldum. Belki vaktü zamaniyle o telgrafı bana göstermiş olsaydı onun kadar sakin bulunamazdım. İhtimal böyle bir şey vardır. Malûmu âliniz Ethem Bey Yozgat ve havalisinde muvazzaf bulunduğu bir sırada Refet Bey de Düzce ve Bolu'da bulunuyordu. Refet Beyin yanında hiçbir kuvvet yoktu, tek başına bulunuyordu. İşte tek başına bulunan Refet Beyle Zile'ye hareket emri verdim. Tek başına Refet Bey Zile'deki isyanı bastırmak üzere hareket etti ve esnayı harekette on kişi, sonra on beş kişi, sonra otuz kişi, sonra elli kişi, böyle kuvvet yaparak gitmiştir. Zannedirim, Çorum'da bulunduğu zaman yanında 150 kişi vardı. Bittabi kuvvetine göre hareket edecek, belki bir an evvel Üçüncü Kolordu Kumandanı Selâhaddin Beyin yanına gitmek, onların kuvvetiyle birleşerek hareketi tasavvur ediyordu. Fakat gitmek için en kestirme ve doğru yol takip ediyordu. Ethem Beyin uzun bazı telgrafları vardır. Gayet imalı. İşte sizin kumandanlarınız her vakit şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar. Hep tarizat başladı, kumandanlara. Tariz olunan kumandan yalnız Refet Bey olmadı. O zaman ne kadar kumandan varsa, o muhitte isimleriyle gayet acizdir, batidir, akli ermez. yalnız kendilerinin akli erer, böyle bir zihniyet hâsil oldu. Bu adamlar da diğer bazı kumandanları da meselâ telgraf başına çağırarak yüzlerine karşı tahkir etmişlerdi. Biz bunların hepsine vakıf bulunuyorduk. Fakat memleketin temini sükunetine çalışırken bir taraftan da daha çok sükunetsizliğe sebebiyet vermeyi bittabi istemezdim. Hulâsa Refet Bey hakkında böyle ufak tarizler var. Hacı Şükrü Beyle Refet Bey arasında da bazı şayanı arzu olmayan şeyler olsa gerek. Benim temas eylediğim noktayı izah eyleyeceğim. Hacı Şükrü Bey, malûmu âliniz, daha ilk Yunanlıların taarruzu esnasında, 57 nci fırkada zannedirim bir alay ku-

mandanı idi, ki Şefik Beyin fırkası ve bu alay kumandanı iken, ben kuvvei milliyet kumandanıyım dedi ortaya çıktı ve işe başladı. Mesaisi esnasında da bir Demirci Efe yaratıldı. Bununla beraber bulundular ve çok ahbaplık ettiler. Fakat neticede birbirlerini sevediler. En nihayet Demirci Efe daha çok mütecaviz bulundu ve Hacı Şükrü Bey oradan, cepheden uzaklaştı. Zannedirim Hacı Şükrü Bey diğer cepheye gitti, belki Salihli civarlarına. Tam bu sıralarda idi, Refet Bey de o taraflara gitti ve zannıma göre Refet Bey de Hacı Şükrü Beyden memnun olmadı ve Refet Bey Hacı Şükrü Beyin orada kalmasını muvafık görmedi ve behemahal cepheden uzaklaşmasını arzu etti ve bana da yazdı. Bu Hacı Şükrü Bey hiçbir işe yaramıyor dedi, bunu uzaklaştırmak lâzımdır... Ben Hacı Şükrü Beyi belki daha evvelden tanırım. Fakat ... O zamanlar ... Onun üzerine Sivas'tan Ankara'ya gelmek üzere idim. Doğrudan doğruya Hacı Şükrü Beye, ben Ankara'ya gidiyorum, sen de orada bana mülaki ol, dedim. Hakikaten Ben Ankara'ya geldikten biraz sonra Hacı Şükrü Bey geldi. Gelir gelmez bir defa buradaki Vali Beye bir emirname gönderilmiş o biraz müteessir olmuş. Gelirken yollarda da beraberinde ufak bir müfrezesi vardı, hayvan falan alınmış yollardan... Onlar da istidalarıyla arkasından geldiler. Nihayet...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Paşa hiçbir şey alınmadı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — En nihayet bunların hepsi alındı. Binnetice ben Hacı Şükrü Beye dedim ki; sen bir yere gitmeyeceksin, bu yandaki haşeratı defedeceksin ve sonra mebus da oldu, elan buradadır. Yani Refet Beyle böyle bir alâkası vardır. Ben tazmin edeyim, Hükümet tazmin etsin ve size fırka ile alâkadar ... bunların hepsini yaptın ve sen de o zaman bir fırkamız vardı. Mahmut Bey binbaşı... Fırka ile alâkadar olarak burada oturacaksın dedim. Sonra mebus da oldu ve elan buradadır.

Şimdi tekrar takip ettiğimiz istikâmete rücu ediyorum. Refet ve İsmet Bey kumandayı deruhte etti gitti ve işe başladılar. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey rahatsızdı. Filhakika bir iki defa istirahat etti. Son zamanlarda da berayı istirahat Ankara'ya gelmişti. Karadaşı Tevfik Bey vekâleten orada kumanda etti. Bir gün kendisinden hususî bir tezkerede aldım ve bu tezkerenin merbutatı vardı. Bu tezkerede diyor ki; benim bu defa Ankara'ya gelişim, mahza, 'Zatı Devletinize karşı teyidi muhalesat ve-

yahut sadakat içindir. Fakat arzu ederim ki mahrem konuşacağız. Kabul ederseniz ve cepheden aldığım raporları da aynen şayanı dikkat gördüğüm için takdim ediyorum. Zatı âlinize. Davet ettim, o raporları kendisine okuttum, bir şey anladım, bir mana ifade etmiyordu. Nihayet muhalesata dair mukaddemattan sonra, efendim dedi, garp cephesinin ikiye ayrılmış bulunmasını biz muvafık görmüyoruz. Hepsi bir kumanda altında olsun daha iyidir, dedi. Vallahi dedim, bu bana ait bir mesele değildir, Erkânı Harbiyei Umumiye'ye ait bir meseledir. Fakat ben de asker olduğum için anlarım bu işlerden. Benim bildiğime göre en musip mütalâata istinaden bu taksimat yapılmıştır. İyidir bu taksimat; tekrar etti; bir kumanda altında bulunsu daha iyidir, dedi. E, nasıl yapalım, dedim. Refet Bey oradan kalksa, dedi. Çünkü, doğrusunu söyleyeyim, bizim Refet Bey'e emniyet ve itimadımız yoktur dedi. Ben bu emniyetsizliği başka telâkki ettiğim için, acayip, bizce Refet Bey gayet zeki ve fatin bir adamdır ve muktedir bir askerdir. Sonra büyük kuvvetlere kumanda etmiş, mücerrep bir kumandandır. Kendisine emniyetsizlik ve itimatsızlık nasıl olur, dedim. Yok dedi, hakkınız var. Bütün bu saydığınız evsafı askeriye'yi haizdir. Bizim emniyetsizliğimiz o noktai nazardan değildir. Bizimki şahsen, dedi. Derhal o telgraf meselesi hatırıma geldi. Dedim; sizin böyle bir firariyi iade meselesi, vesika meselesi var. Bundan dolayı itimatsızlığa zahip oluyorsanız bu doğru değildir, dedim. Sureti katiyede emniyet etmek lâzımdır ve dedim ki; Refet Bey bir Hükümet adamıdır. Orduda bir kumandandır. Onun kumandan oluşu, olmayışı müsavidir. Nedir sizin telaşınız? İşte kuvvet üzerinedir, falan dedi. Dedim; Refet Bey kuvvetini sizin şahsınız aleyhinde istimal edemez. Sonra B. M. Meclisi onu idam eder. Nihayet dedim ki, şey ediniz, sizin hayatınız ve rüfekanızın hayatı; benim hayatım ne kadar eminse, o kadar emindir. Ne Refet Bey, ne Ali Bey, ne Veli Bey tasavvur ettiğiniz şui hareket ve kasdı yapamaz. Size yapmaya teşebbüs etmesi, bana yapmaya teşebbüs etmesi demektir ve Büyük Millet Meclisine ve gayeye ve maksada mugayirdir. Binaenaleyh buna müsaade edecek hiçbir fert yoktur. Buna söz veriyorum, size teminat veriyorum. Zaten hasta olduğumu işittim, git, istirahat et, dedim. Refet Bey'e de barışsınız, dedim. Bu, ihtisas meselesidir, sanattır, fendir, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti icabederse tadilât yapar ve saire... Peki efendim dedi, gitti. Bir iki gün sonra baktım, Kalemî Mahsus Müdürüne Ethem Bey bir tezker'e yazıyor ve diyor ki, cepheden telgrafların sure-

ti'ni aynen rabdettim. Paşanın münasip bir zamanında okursun. Bunu aldığım sırada Kuvvei Seyyare Kumandanı Tevfik Bey imzalı birtakım harp raporları geldi bana. Bir, iki, üç, dört... Nazarı dikkatimi celbetmedi. Çünkü bazı kumandan arkadaşlar bazı fevkalâde mesail olduğu vakit silsilei meratibe riayeten bir taraftan rapor vermekle beraber, beni de sureti hususiyede haberdar ederler. Böyle malûmat verdikleri çoktur. Bunları da o mahiyette telâkki ettim. Muhteviyatını haiz ehemmiyet görmediğim için bıraktım. Fakat bu Kalemî Mahsus evrakı meyanındaki (raporlar) nazarı dikkatimi celbetti. En son maddesinde usulen bu raporlar hangi makama verilmiş ise yazılır. Orada ise Garp Ordusu Kumandanlığına rapor verilmiş olduğu kaydı yoktu. Onun üzerine Tevfik Bey'e bir şey yazdım; bana üç beş gündenberi resen vermekte olduğunuz yevmi harp raporlarının son maddesinde bu raporların Garp Ordusu Kumandanlığına verildiği yazılmak lâzım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenittir? Dedim ve hâlâ cevabını alamadım. Efendim, o gelen evrakı okuduğum zaman bir kaç meseleye muttali oldum ki, onları sıra ile arzedeceğim, İsmet Bey kumandayı deruhde ettikten sonra bakmış ki, Garp Ordusunda bazı kumandanlar, ezcümle Birinci Kuvvei Seyyare bir çok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine casus diyor, yapıyor, kimisine firarî diyor yapıyor. Diğer taraftan bir çok aileleri tehcir ediyor. Yahut hanelerini ihrak ediyor. Bu firarî meselesinde diğer bir vak'a da olmuş; Tevfik Bey birtakım aileleri tehcir edilmek üzere Kütahya'ya göndermiş, oradaki mutasarrıf vekili Kadı Efendi bakmış sefil, perişan birtakım insanlar, çoluk çocuk... Filan... Bunlar ne? Bir de bakar Tevfik Bey'in emri... Bunları derhal tebit ve evlerini ihrak ediniz, Adamcağız neden dolayı diye sorar. E, bunların kocaları filan firaridir. Kadı Efendi, vekâleti yeni deruhde etmiş olduğu için bir defa daha İstiklâl Mahkemesinden keyfiyeti tahkik eder, İstiklâl Mahkemeleri Kanununu tetkik eder. Bakar ki bu gibi mesail İstiklâl Mahkemelerine aittir. Halbuki İstiklâl Mahkemesinden bir hüküm sadır olmamış. Bunun üzerine firarî olan efradın evrakını da İstiklâl Mahkemesine vermek ister. Fakat kendi kendine düşünür; mahkemenin vereceği hüküm, vakta kanunda yok, bunların haneleri ihrak olunursa fevkalâde hüküm o vakit yaparız diye hanelerine göndeririz, perişan bırakmaktansa köylerine göndereyim der. Bunu haber alan Tevfik Bey derhal emir veriyor. gece mutasarrıf vekili Kadı Efendinin evinin içine ve hareminin içine, yanına, müsellağ insanlar giriyorlar ve alıyorlar,

mutasarrıf vekili Kadı Efendiyi, hayvana bindiriyorlar, gece, on beş saatlik cepheye götürüyorlar. Yani böyle vakalar olmuş. Sonra iade etmiş, evvelâ idam edecekmiş, lütfetmiş, iade etmiş. Kütahya'dan, sonra tekrar emir vermiş, kovunuz demiş ve biliyorsunuz ki, bu adam buraya gelmiştir. İşte bu gibi vakayı üzerine Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey bir tamim yapıyor. Casuslar istiklâl mahkemelerine veriliyor. Casusların istiklâl mahkemelerine verilmeleri firari mesailinden daha kuvvetlidir. Kanunda pek sarıhtır, behemahal istiklâl mahkemesine verilmelidir. Halbuki orada Yunanlılar çekiliyor. Bir taraftan giriyorlar. Bir takım adamları casustur diye idam ediyorlar. Filhakika casus ise, idam hükmü, istiklâl mahkemesince verilmek lâzım. Fakat orduca bir diğer mühim mesele vardır ki, bu gibi casus hemen idam olunmaz. Bir erkânı harbiye heyeti tarafından, bir istihbar heyeti tarafından tahkik olunur, alınan malûmat birbirine rapor olunur. Casus şebekesi bu suretle meydana çıkarılır. İşte bu iki noktai nazardan İsmet, casuslar istiklâl mahkemelerine verilir, diyor. Tefik Bey bunların her ikisine de itiraz ediyor. Biz bunları burada yapacağız. Çünkü casusları ve firarileri kıta muvacehesinde veyahut mahallî ahali muvacehesinde tecziye etmek daha müessir olur diyor. İsmet Bey düşünüyor. Hakikaten daha müessir olur. Fakat istiklâl mahkemesine gönderirsiniz. Mahkeme idamına hüküm verir. Ondan sonra tekrar ben size gönderirim, tahakkuk eder casusluğu, o zaman idam edersiniz. Fakat hüküm vermek benim de salâhiyetim fevkindedir, diyor. Behemahal İstiklâl Mahkemesi verecektir, diyor. Tefik Bey dinlemiyor. Hulâsa, buna itaat etmez.

Diğer bir mesele : Tefik Bey diyor ki, emir veriniz, sol cenaha, - 12 nci Kolordu vardır, Fahreddin Bey ordusu sol kolda - benim sol cenahımı temin etsin. Malûmu âliniz bu seyyar bir kuvvettir, süvari bir kuvvettir. İleriye gitmek istiyor. İsmet Bey buna diyor ki, sizin vazifeniz, siz bir defa süvarisiniz ve müstakil bir süvari kıtası mahiyetindediniz, düşmanla teması muhafaza etmek, düşmanı taciz etmektir. Ben size düşmanı tardediniz, düşmana hücum ediniz demem. Çünkü bilirim ki, kuvvetiniz buna kâfi değildir. Böyle seyyar bir kuvvet her gittiği yerde sağ cenahını, sol cenahını kendisi temin eder. Faik düşman gelirse geriye çekilir. Hulâsa ders verir tarzda bir şey yazılıyor. Tefik Bey diyor ki, 12 nci Kolordu dediğim tertibatı almazsa ben mevkiimi terkedeceğim ve Efendi Köprüsüne geleceğim. İsmet Bey ona karşı diyor ki; tabii yapmazsınız böyle şeyi. Şimdiye kadar

olduğu gibi şimdiden sonra da kemali meziyetle vazifenizi ifa edersiniz.

Diğer bir mesele efendim : Düşman bir çok yerleri kendiliğinden tahliye etti. Bu düşmanın tahliye ettiği yerlerde de hiçbir memur yok. Ne memurini mülkiye, ne de memurini adliyen hükümet yoktur oralarda. Halbuki Kuvvei Seyyareye mensup olanlar, yahut olmayanlar yani çete tarzında olanlar, böyle hali olan yerlere giriyorlar ve soyuyorlar. Sonra diyorlar ki; siz vaktiyle düşmanla beraber hareket ettiniz, bir de onları öldürüyorlar. Simav vakası daha evvel olmuştu. Düşmandan tahliye olunan yerlerdeki ahali ya düşmanla beraber kaçıyorlar, yahut düşmana yalvarıyor; aman burada oturunuz, bizi muhafaza ediniz veyahut bize karşı cephe teşkil ediyorlar. Simav vakası daha evveldir. O Demirci'ye giderken Simavlılar silah istimaline başlamışlardı. Fakat bu, defa dediğim gibi, her taraf bize karşı silah istimal ediyor. İsmet Bey diyor ki; bu, halkın hiyanetinden değil, fakat mahvoldular artık ve bir de askere alıyorlar. Onun üzerine bir defa bu yeni yerler halkının askerliğini iki ay tecil ediyor. İki ay sonra almayacağız diyor ve Dahiliye Vekâletine yazıyor ki, memur gönderiniz. Fakat memurin gelip işe başlayıncaya kadar da oradaki halka bir merci olmak üzere Eskişehir'den bir miktar muntazamca zanneylediği bir jandarma müfrezesiyle beraber Simav ve Havalisi Kumandanlığı namıyla bir zat gönderiyor. Halka diyor ki; korkmayınız, size âdilâne muamele edeceğiz, inşaallah anavatanı kavuşacaksınız, diyor ve oraya da havalı kumandanı gönderiyorum, her derdinizi oraya söyleyebilirsiniz, tarzında bir beyanname neşrediyor. Efendim, Tefik Bey bunu kendi izzeti nefislerine, şeref ve haysiyetlerine tecavüz telâkki ediyor ve havalı kumandanlığını protesto ediyor. Böyle bir havalı kumandanlığına lüzum yoktur diyor, ki biz ötedenberi bu havalide kumanda eden kimseleriz. Biz yapamadık mı? Biz mi fenalık ettik? Biz mi zulüm ettik ki? Buna lüzum görüyorsun diyor ve gönderirsen iade ederim diyor ve filhakika havalı kumandanı jandarmasıyla falan bilmem nereye vasıl olmuşken Tefik Bey bunları Kütahya'ya, oradan da Alayun'da atar, kovar ve aynı zamanda cephe kumandanına karşı isyan eder. İşte o raporlar o imiş. O raporlar gelirken bir tarafını cephe kumandanına, bir tarafın da doğrudan doğruya benim şahsıma, güya bana rapor gönderiyor. Efendim, vaziyetin bu şekilde bu mahiyette olduğunu anlar anlamaz bir gece idi, derhal verdiğim karar şu oldu : Hemen ertesi günü bizzat Eskişehir'e gideyim ve Ethem Beyin kendisi de burada, yanıma bir kaç ar-

kadaşı alayım, Eskişehir'e gideriz, İsmet Beyle beraber görüşürüz, dedim. Mesele tabii bir dereceye kadar Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine ve Heyeti Vekileye aksetti. Fakat ben kendilerinden rica ettim. Gerek Erkânı Harbiye Reisinden, gerek diğer arkadaşlarımdan, dedim ki bu mesele şekli resmiye intikal ederse, ki münasebetsiz meseledir bu, tabii hükümet gibi hareket olunca başka türlü hareket etmek lâzımdır. Binaenaleyh biraz bana müsaade ediniz. Şahsen delâleti hususiye ile arkadaşça, samimi bir surette bu meseleyi keenlemyekün hükmüne irca ederim, dedim. Arkadaşlar da muvafakat etti ve ertesi günü haber gönderdim, Ethem Beye, Reşit Beye, Eyyüp Sabri Beye, Hakkı Behiç Beye, Celâl Beye söyledim. Kendilerine dedim ve muttali olduğum son vaziyete göre Reşit Beye dedim, senin kardeşin düşman karşısında müsellehan isyan etmiştir ve bunun da cezasının ne olacağı malûmdur. Binaenaleyh iş resmiyete intikal etmeden haydi beraber gidelim, bu işi halledelim. Ethem Bey hastadır. sen geleceksin, dedim. Ethem Bey gelecek. hepiniz geleceksiniz, dedim. Hasta idi, hakikaten Adnan Bey tavsiye etmiş. Hastadır diye. Fakat yine Adnan Bey vagon mahfuz, sobalı olursa gidebilir, dedi. Tuttum, kendi hususi kompartımanımı verdim. Böyle Eskişehir'e hareket ettik. Fakat İsmet Beyin karargâhı Bilecik'te idi. Oraya kadar gitmek icabetti. Bir de ikinci bir mesele hadis oldu ki o da; malûmu âliniz olduğu gibi, İzzet Paşa ve rüfekasıyla randevu mahalli Bilecik idi. Bunların da oraya geleceğine dair hareketim esnasında telgraf almıştım. Hatta bir taşla iki kuş vuracağız, dedim ve Bilecik'e hareket ettik. Ertesi gün sabahleyin, gece hareket etmiştik, Eskişehir'e muvasalat ettik. Yatıyordum, henüz uyandım, baktım fazla tren duruyor. Dedim, hemen hareket edelim. Dediler ki, arkadaşlar çav içmeye inmiştir. Sordum, kimler? Baktım hemen tek mil arkadaşlarım. Ethem Bey de dahil. Hacı Şükrü Bey de dahil. Dedim, haber veriniz beklemeyelim. Nihayet haber verdiler. Tamamız dediler. Tamam mıyız, dedim. Yalnız Ethem Bey yok dediler... Demıştır ki zaten. Paşa benim hasta olduğumu biliyor. Sabahleyin bir terlilik hâsıl oldu. Doktordan ilâç filan aldım. Tesir etmedi, seyyahata devam edemeyecek bir haldeyim. Onun için rica ederim onlar gitsinler, meseleyi halletsinler, bana müsaade buyursunlar, ben burada kalacağım demiş. Dedim ki, o halde ben de burada kalırım. İsmet Beyi de davet ederiz ve kaldık. Tabii Ethem Bey evine gitmiş, istirahat yapmak üzere. İsmet Beyi telgraf başına çağırdım. Dedim ki, Ankara'dan hasta olarak hareket etmiş olan Ethem Bey

uykusuzluktan ve yorgunluktan dolayı burada daha muzdarip bir hale geldi. Seyyahata devam edemeyecek bir haldedir. Onun için rica ederim, siz buraya geliniz. Zaten iki saatlik bir mesafedir. Gelebilirsiniz, dedim. İsmet Bey dedi ki; düşman cephesinde bir hususiyet görüyorum. Muvakkaten olsun cepheden ayrılmayı mahzurlu görüyorum ve zaten vasıtam dahi yoktur. İstizah ettim, nedir bu vaziyet? İşte bu istizahatla uğraşırken hakikaten son rapor geldi. Düşman cephesinde bir faaliyet, hassasiyet, bir hususiyet vardı. Bunun ne olacağı belli değildi. Netice olarak düşman kısmı küllilerini çekmeye başladı ve bu suretle vaziyet inkişaf etmeye başladı ve geri döndü, fakat şey arıyor, vasıtai nakliye falan yok dedi. Trezine arıyordu, ben kendisine yazdım. Her ne vasıta ile olursa olsun hareket et, dedim. Ben bizzat gelip seni alacağım. Hareket ettim, gittim. Henüz hareket edememişti. onu Bilecik'ten aldım, getirdim. Gece olmuştu. Biz bir lokantaya götürdüler. Baktım tek mil arkadaşlar orada idi. Yalnız Ethem Bey yoktu. Sordum, ne oldu, ne haldedir, dedim. Daha iyicedir, dediler. İstirahatta. Kâzım Beyefendi de beraberdi. Dedim ki; yemeği müteakip görüşelim. Bu meseleyi halledelim. Evvelâ Ethem Bey zaten hasta, icabederse onunla sonra karargâhta görüşmeyi takarrür ettirdik. İsmet Bey, Kâzım Bey, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey ve Reşit Bey olmak üzere oradaki müshabemizi hemen aynen nakletmeye gayret edeceğim.

Ben İsmet Beye dedim ki, sizin cephenizde bir şeyler olmuş, onu anlamaya gayret edeceğiz. Bir şey yok, yalnız ben de anlıyorum, şimdi bir şey olduğunu, dedi size kumandayı deruhte ettiğim dakikadan bugüne kadar bir şey dediniz de... Bu bir şey denilen mesele ile alâkadar görünebileceğini tahmin ettiğim hususatı birer birer zikrederim, dedi. Firari meselesini, casus meselesini, Simav ve havalisi kumandanlığı meselesini, o sol cenah temini meselesini hikâye ettikten sonra buna daha bir iki şey ilâve etti. Meselâ tütün meselesini ilâve etti. Düzce'de mi nerede bir tütün meselesi varmış. Hükümetin mührünü feketmişler, tütünleri almışlar, gitmişler. Sonra muamelei resmiye cereyan etmiş, Maliyeden falandan Garp Ordusu Kumandanlığına. yahut İstiklâl Mahkemesine intikal etmiş imiş.

Diğer şey, İsmet Bey Eskişehir içerisinde gayri muntazam ve silâhlı falan birtakım adam görmüş. Nedir bunlar, demiş. Kimisi, firari demiş, kimisi, kuvayı milliyedenim demiş. Ne olursa olsun gelsin, teftiş edeceğim, demiş. Getirmişler, teftiş etmek üzere. Bunun başında müfreze kumandanı gibi olan adam İsmet Beyin karşısına çıktığı zaman gayri muntazam bir vaziyet

yette filan... Kimsin sen diye sormuş. Müfreze kumandanıyım demiş. Böyle nasıl müfreze kumandanısın? Vaziyetini al. Sen askersin, ben Ordu Kumandanıyım, diye bir ihtarda bulunur. Derken Ethem Bey de orada idi. Zannederim Ethem Bey bundan müteessir olmuş. Demiş, İsmet Beye, işte sen benim müfreze kumandanlarımdan birisine dedin ki; göğsünü kapa. Halbuki bizim müfrezede böyle şey olmaz demiş... Başka bir şey bilmiyorum, dedi.

Diğer bir şey daha anlattı, onu da söylüyorum. Çünkü bilâhare burada başka şekilde işittim. Ethem Bey ilk görüştükleri, yani İsmet Bey ilk kumandayı aldıkları zaman demiş ki, maksatta muvaffak olabilmek için yegâne çarenin, muntazam bir ordu vücude getirmek olduğu kanaatinde mısın? Evet demiş. O halde elele vererek hep beraber bu maksatla çalışalım ve siz bundan tevehhüm etmemelisiniz. Hatta arzu eder-seniz hizmetleriniz vardır, millet size bir vaziyet de verir. Meselâ mirmiran diye bir şey verir. Böyle bir şeyden, hatta, İsmet Beyin hikâye edişine göre, memnun olmadı değil. Sonra başka türlü tefsir etmişler ve bu izahatı verdikten sonra İsmet Bey şunu ilâve etti. Dedi ki; ben kimseye şikâyet etmedim, ben size şikâyet etmedim. Benim cephemde bir kıta kumandanı bana karşı isyan etti, itaatsızlıkta bulundu. Ben buna karşı henüz onu dairei itaat ve inkiyade almak için vesait ve tedabirimi kullanmadım. Eğer vesait ve tedabirimi kullanır da muvaffak olamazsam o zaman şikâyet ederim. Onun için şikâyet etmedim, dedi. Yani böyle istişare ile hallolunur taraftarı olmadı. Daha evvel bana İsmet Beyin söylediği şey bu meseleyi gayet basit bir surette halletmekti, yani bizimle konuşmamak istiyordu. Kumandanlık böyle müzakeratla olmaz dedi. Ben, dedi, mademki hastadır, Ethem Beyin doğrudan doğruya yanına giderim, hatırını sorarım ve derim ki senin bu budala kardeşin ne yaptı? Haydi git kumandayı al. Böyle gayet basit ve kestirme yoldan bu meseleyi bitirmek ve halletmek istiyordu. Zannederim demişti, bizimle pek görüşmek istemedi. Ben kendisine dedim ki vakia biz buraya senin salâhiyetine tecavüze gelmedik. Fakat arkadaşça halletmek için geldik. Binaenaleyh rica ederim, konuşalım dedim. Pekâlâ dedi. Bunun üzerine Reşit Bey bu tadat olunan şeylere temas etmedi. Yani bunda haklı, bunda haksız gibi tafsilata girişmedi. Bir noktaya saplanmış gibi idarei kelam ediyordu. Pek müteceviz ve muhakkirane bir tavır ile, bir lisanla İsmet Beye ve hepimize hitap etti. İsmet Bey gayet sakin bir surette dinlemek istiyordu ve ara sıra kardeşimin, bu söylediğin şeylerle meselenin ala-

kası yoktur, demek istiyor. Fakat Reşit Beye dinlemek kabil olmuyordu. Ben de çok hâzım bulunmaya gayret ettim ve neticede kendilerine bir teklifte bulundum. Dedim ki, Tevfik Bey isyan etmiştir ve zaten kumandan değildi. Bu çekilsin kumandan. Reşit Beye; sen git dedim, kumandayı al. Usulen rapor vermeye başlarsın. İade olunan Simav kumandanı yerine gitsin ve alelusul verilen emirler yapılsın ve mesele olmasın, dedim. Reşit Bey dedi ki; Tevfik'in orada kalmasını İsmet Bey kabul eder, o kabul ederse ben de itiraz etmem dedim. Kendisine sordum. Teklif ettim, Tevfik Bey çekilmeli, Ethem Bey yahut Reşit Bey kumandayı almalıdır, dedi. Reşit Bey, ben gidemem dedi. Ben oraya gidersem mağlup olurum. Tevfik giderse mağlup olmaz. Arzu eder misin mağlubiyetimizi? İsmet Bey düşündü. Eğer galibiyet ve mağlubiyet Tevfik'in şahsına münhasır ise Tevfik'i kabul ediyorum, kalsın dedi. Fakat bu mesele dahi mevzuu bahis olurken Reşit Bey yine münakaşalı yaptı işi. Onun üzerine ben dedim ki; ben buraya B. M. Meclisi Hükûmetinin bir kararını tebliğe gelmedim. Ben buraya eski bir arkadaşınız, Mustafa Kemal sıfatıyla ve uyuşulacağını farzederek geldim. Fakat görüyorum ki, bu müşkül oluyor. Benim vaziyetim müşkülleşiyor. Ben B. M. Meclisi Reisiyim dedim ve bu zat da diyor ki; ben kimseye şikâyet etmedim, kendisi şikâyet ettiği zaman, iş bize intikal ettiği zaman uzun konuşuruz, dedim. Reşit Bey, lütfediniz, bu meseleyi hallediniz dedi. Tekrar oturduk, o suretle halle muvafakat ettim. Reşit Bey sonra Kâzım Beyefendinin refakatlerini de kabul etti. Kâzım Beyle beraber gidecekler. Kütahya'ya. Orada bu meseleyi halledecekler.

Bu mükâlemenin başında garip bir şey oldu. Reşit Bey söze başlarken dedi ki, Ethem Bey bu dakikada burada yoktur. ... Filhakika Ethem Bey Hacı Şükrü Beyler beraber o gece Eskişehir'den firar etmişlerdi. Kendilerini tethiş eden hususat vardı. Yani Ethem Beyi, diğerlerini korkutan hususat var. Şimdi İsmet Bey daha evvelden Bursa cephesinde bulunan düşmanın ya kâmilen, yahut kısmen çekileceğini tahmin eder gibi olmuş. Binaenaleyh o cephe herhalde zayıflayacak. Tekmil kuvveti bu cephenin karşısında toplarsam, düşman çekilirken taarruz edersem iyi bir şey olur demiş. Bu maksatla hakikaten kuvvetini Bursa cephesine toplamış. Fakat bu esnada, ki o gün hakikaten düşman çekiliyordu. İlaikin vaziyet ... ve düşman Uşak cephesini takviye ediyor. Tabii bu, ordu kumandanını düşündürüyor. Ordu kumandanı bu düşünce içinde iken düşman karşısında bulunan kendi

kuvvetleri arasında kendine mensup bir kuvvet isyan ediyor. Binaenaleyh isyan eden bir kuvvet kumandanının ... Mutasarrıfı bağlayıp gönderen, bir havalı kumandanını iade eden adam, demek ki deli bir adamdır. Bu her şeyi yapabilir. O halde hem zaten Uşak'taki düşmana karşı belki müdafaa etmez ve hem de bu vaziyete karşı bir tedbir almış olmak için derhal kuvvetlerini Eskişehir civarında toplamak... Diğer taraftan Hacı Şükrü Bey bir süvari kolunun gelmekte olduğunu hissediyor ve diyor ki bin ... öyle piyade, süvari, topçu fırkalar Eskişehir havalisinde; civarında taahşüt ediyor. Bittabi bu fevkalâde bir manzarayı gösteriyor, herkese. Diğer taraftan diyor ki Ethem Beye tahriri veyahut şifahi bin süvari geliyor ve sizin için geliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Hayır, katiiyen Paşam.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bilecik'te bir Gökbayrak Taburu var. Oralarda bir çok sarkıntılık, falan yapmıştır. Bazı çok münasebetsizlikleri var. Hatta İsmet Bey onu bir defa tedibe karar vermiş. Fakat tedip olunacağını anlayınca isyan etmiş. Uslanmış, müsamaha etmemiş, falan... Binaenaleyh bu kuvvetin, Gökbayrak Taburunun tedibi meselesi mevzu bahis olurken bir hücum taburu kumandanı vardır. O demiş ki; canım ne ehemmiyet veriyorsunuz? Ben iki bölükle mahvederim. Bu müba-

hase olurken orada hazır bulunan Topçu Müfettişi Galip Bey namında bir zat da; kuvvetine bu kadar güveniyor musun? Meselâ birinci ... Nasıl senin kuvvetlerin? Yok demiş, Ethem Bey benim arkadaşımıdır, onunla vuruşmam. Böyle bir sohbette olmuş. Biz Eskişehir'e geldiğimizde Reşit Bey bu Hücum Taburu Kumandanına tesadüf etmiş, demiş, ne arıyorsunuz burada? Demiş benim taburum alaya kalbolunacaktır. Buraya geldim, teşkilâtımızı ikmal için.. Hayır doğru söylemiyorsun, bizim için geldin, demiş. Yok demiş, katiiyen demiş, ben sizin arkadaşınızım, meselâ sizin hakkınızda cereyan eden sözler de var, demiş ve onları aynen söylemiş. Ethem Beye, Reşit Beye vesaireye, böyle kuvvetler topluyor, süvari geidi diyor. Hulâsa arzettiğim gibi, o gece uzaklaşıyorlar. Reşit Beyle Kâzım Kütahya'da Ethem Beyle buluşuyor ve ben artık meseleyi hallolunmuş telâkki ettini. Oradan Bilecik'e gittim ve buraya geldim. Geldikten sonra da aldığım raporlara göre, Ethem Bey rapor vermeye başlamıştır. Garp ordusuna ve Reşit Bey de bana yazıyor ki, bu mesele bitmiştir. Tabii memnun oldum. O esnada idi ki istizah yapılmış bulunuyordu. Acele ettiniz, bu hallolunmuş gibi, hallolunmuş zannetmişim.

REİS — Rica ederim, arkadaşlar yorulmuştur, beş on dakika teneffüs etmek üzere celseyi kapatıyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Arif Bey

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz, aynı mevzu üzerinde. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerindedir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Kütahya'ya gitmiş olan arkadaşlar, ki Reşit Bey ve Kâzım Beyefendiler, Ankara'ya avdet ettiler. Reşit Bey buraya geldiği zaman göremedim. Geldiği anda celse umumiye içtimaı vardı. Bunun nihayetinde de Heyeti Vekile içtimaı vardı. Orda müzakere etmekte iken İzzet Paşa Hazretleri mektupla bendenizi aradılar. 40 - 50 kadar mebustan ibaret grup içtimaı elti ve cephe hakkında bazı şeyler varmış, onları Heyeti Vekileden anlamak üzere... Ve mümkün ise Heyeti

Vekile hali içtimada... Ve ben de beraberim dedi. Onun için Heyeti Vekile bizi ne vakit kabul eder? Zaten hali içtimada bulunan Heyeti Vekileye arzettiller. Bu grup benimdir, dediler. Bu heyeti murahhasa nedir? Böyle her vakit her grup Heyeti Vekileyi istizaha davet etsin, böyle bir usul yoktur. Binaenaleyh böyle ne grup ve ne de Heyeti Vekile tanırız... Kabul edemeyiz, dediler. Onun üzerine ben İzzet Paşa Hazretlerine dedim ki, Heyeti Vekile kararı budur. Fakat ben şahsen diyorum ki siz mebussunuz, ben de mebustum. Heyeti murahhasa tanımam. Ancak ben reisim, siz de mebussunuz. Herhangi bir mesele hak-

kında görüşmek isterseniz ben maalmemnuniye görüşürüm, malumatım varsa arzu ettiği izahatı da veririm. Sual edeyim, dedi. Sual etti. Bunu kabul etti. Ertesi gün bize geldi ve orada konuştuk kendileriyle. İzzet Paşa Hazretleri bir kaç şey not ettirdiler. Birincisi; Garp Cephesinde bir kumanda ihtilâfı varmış, bunun vaziyeti nedir? İkincisi : Kuvvei milliyenin lağvına Heyeti Vekile karar verdi mi? Üçüncüsü : Birinci Kuvvei Seyyarenin lağvına Meclis karar vermedir. Dördüncüsü : Bu vaziyeti, mevcut ihtilâfı bertaraf etmek esbabı... Böyle dört maddeyi ... kendilerine şimdi Heyeti Âliyenize verdiğim tafsilatı belki daha kısa olarak bu noktaya kadar olanını arzettim. Yalnız bütün bu tafsilât içinde bazı çirkin noktalar var onları da burada tekrar etmek lâzımdır. Meselâ, Reşit Bey Eskişehir'de görüşürken demiştir ki; Kuvvei Seyyare bilakaydû şart tevessü etmek üzere muhafazai mevcudiyet edecektir. Bittabi böyle bir şey sayanı kabul değildir. Sonra hükümetin evamirine B. M. Meclisinin kanunlarına tecavüz caiz değildir. Çünkü hükümet hiçbirimize kavanin fevkinde imtiyaz vermiş değildir ve maksada nâfi olan kuvvetler, nazarımızda mübacceldir. Heyeti Vekile alelittlak kuvayı milliyenin lağvına karar vermiş değildir. Ayıntap'da mücadele eden kuvayı milliyedir. Adana ve Mersin cephesinde mücadele edenler kuvayı milliyedir... Binaenaleyh böyle kuvvetlerin lağvına karar vermiş değildir. Belki çapulcu ve muzır kuvayı milliyenin lağvına karar vermiştir. Büsbütün kuvayı milliyeye teşkilâtı tezyid edilmeyerek Birinci Kuvvei Seyyare namı altında ordunun kadrosu dahilinde... Gayri kanuni, hükümete mütecevizane harekâtına müsaade olunamazdı... O grubun içtimainı sebebiyet vermiş olan sahibi davet Ethem Beyin biraderi Reşit Beyle görüşmek üzere müfarakat ettim. Bunu müteakip idi, Celâl Beyle Adnan Bey geldiler. Celâl Bey bir çok telgraf muhaberatını gösterdi, dedi ki, şimdi bana Reşit Bey tesadüf etti. Bunları Paşaya gönder, ne yaparsa yapsın, halletsin; dedi. Paşaya sen kendin git, ben hayatımdan korkarım, gidemem. Reşit Bey nihayet Celâl Beyle Adnan Beye tesadüf etmiş, beraber gelmişler. Bu gördüğüm ve beraber okuduğumuz muhaberat Kütahya'dan Ethem Beyle Reşit Bey arasında makine başında vuku buluyor. Ethem Bey diyor ki, meseleyi Meclise vazediniz, Meclise hallettiniz. Reşit Bey diyor ki; Meclise vazettirmiyorlar. Ethem Bey diyor ki, ihtirasatı uğruna dünyayı feda etmeye müheyya olan Refet Bey hâlâ iş başındadır. Eğer onun Meclis vasıtasıyla iş başından çektilmesi mümkün değilse, idareten derhal iş başından çekiniz. Ethem

Bey, diyor ki, Sarı Efeye Düzce'de haber gönderiniz. Telgraf yazınız, kuvvetlerini toptasın, Gökbayrak Taburuna... Reşit Bey diyor ki; ben buradan haber gönderemem. Emir ver... Şayet seni muhabere ettirmezlerse tekrar isyan et. Hulâsa Reşit Bey diyor ki, düşmana müdafaa etmeyiniz, kuvvetlerinizi çekiniz. Düşman taarruz ederse müdafaaı kahraman fırkalara bırakınız. Reşit Bey diyor ki; buradakiler, turşu gibi ve lahana gibi. Hem korkuyorlar, hem bir şeyler. Hulâsa muhabere bu ve muhabereyi yapan zat da çok haklıdır. Bağırmiş, çağırmiş, Celâl Beye demiş ki kardeşlerim mahvoluyor, okudum baktım ki... Velhasıl birtakım münasebetsiz muhaberat. O sırada Kâzım Bey Reşit Beye tesadüf etmiş ve almış getirmiş. Reşit Bey geldi, baktım hasta, mecnun gibi olmuş. Elinden tuttum oturttum. Sen hastasın dedim, ne için gelmiyorsun? Ne ise sükuneti muhafaza etmeyi tavsiye ederim. Böyle heyecanla bir şey çıkmaz. Otur, ne istersen söyle. Hallolunmayacak dünyada mesele yoktur dedim. Hissiyatına kapılarak, hayatımdan korkuyorum, dedi. Nedir bu heyecanınız, nedir, ne oluyor dedik. Kumandanları değiştiriniz. Kimi? Refet Beyi. Kimi yapalım dedim. Beni yapınız dedi. Ben daha iyi yaparım dedi. Olmaz, dedim. Bunlardan bahsetmeyiniz. Baktım ki muhabetadan bir netice çıkmıyor, siz gidiniz, ben akşama kadar düşünüyüm dedim. Elbette itminan, bahş bir sureti hal bulurum. Hakikaten gittim. Müdafai Milliye Vekili Paşa Hazretlerini gördüm. Cephe ile muhabere ettim ve dedim ki itminan, bahş bir şekil, bir tertip yapınız. Maksat ve teşkilât bozulmamak üzere bunlara emniyet bahş olacak surette bir şekil isterim dedim. İsmet Beyden bir cevap geldi. İsmet Bey diyor ki; eğer bunlar kuvvetlerin benim elimde toplu bulunmasından korkuyorlarsa ve benim şahsımla temasa gelmek istemiyorlarsa, o halde Kâzım Beye bizim emniyetimiz vardır. Tarafeynin emniyeti vardır. Kâzım Bey onların da kuvvetlerini alsın, karargâhla Kütahya'da otursun. O kuvveti alsın Kütahya'ya götürsün ve benim elimdeki fırkalarından da bazı fırkaları Kâzım Beyin emrine tevdi edelim, o zaman benim kuvvetimden onun kuvveti fazla olacaktır ve aramızda Kâzım Bey bulunacaktır. Kâzım Beyle o akşam görüşmek üzere sözleştik. Ertesi günü buluştuk. Kâzım Beye söyledim. Kâzım Beyin ufak bir mütalâasıyla... O da şey etti, prensip olarak kabul etti ve kalktı, Kâzım Bey Eskişehir'e gitti. İsmet Beyle tekrar görüşürler. Kumandayı almadan gideyim Kütahya'ya. Ethem Beyle de görüştüğümüzden sonra kumandayı alayım. Gidiyor, buluyor, görüşüyorlar ve tekrar avdet ediyor. İsmet Beyle görüştükleri za-

man İsmet Bey Kâzım Beye bir mektup sureti okur, ki okuyacağım o mektubun suretini. O mektubu okuduktan sonra Kâzım Bey İsmet Beye benimle tekrar görüşmek lâzım geldiğini söylerler. Düşünürler, ben oraya gideyim. Bu mükâlemeyi temin edeceklerini kabul etmişlerdir ve Kâzım Bey buraya gelmiştir. O mektubu beraber okuduk.

Şimdi efendim bütün bu çerçeve içinde, tahtında müstetir birtakım cereyanlar vardır. Şimdi o cereyanlar... Bizim böyle bütün hüsnüniyetle, samimiyetle, uhuvvetle teşebbüsümüz vaki olurken Ethem Beyin, Tevfik Beyin, Reşit Beyin, Hacı Şükrü Beyin ve belki Kuvvei Seyyarelerinin gizli birtakım teşkilâtı var, gizli teşebbüsler... Ankara'nın hilâfına o kuvveti oraya ilhak etmek ... Konya'ya öyle adamlar gönderilmiştir. Bu adamların ellerinde Ethem Beyin açık resmî vesikalari vardır. Yeni kuvvet toplamaya memurdur ve bütün memurini mülkiye bunlara muavenet edecektir. Kuvvet toplamak için parola verilmiştir, işaret verilmiştir. Diğer taraftan Yürük Ali Efeye, Demirci Efeye, Gökbayrak Taburuna şifreli telgraflar, adamı mahsusla mektuplar gönderilmiştir ve bunlar Hükûmetimizin aleyhine teşvik edilmiştir. Yalnız şayanı dikkat olan bir şey vardır, meselâ bu mektup, Vacip Bey namında bir zatın cebinde çıkmıştır, mektup on iki tarihlidir. Bu mektubu hâmil olan zatın üzerinden de Türkiye Komünist Fırkası nam ve haysiyetiyle teşkilât yapmak üzere verdiği vesika vardır. Bu adam ve bunun gibi hepsi tevkif olunuyor ve üzerlerinden vesikalari alınıyor. Meselâ bu veya bunun gibi bir adama Hacı Şükrü Bey yediyle beş yüz lira verilmiştir. Bittabi bu adam ve bunun gibilerin hepsi tevkif olunuyor, üzerlerinden vesikalar alınıyor. Bunun gibi daha vesikalar vardır. Bir taraftan Reşit Bey ve rüfekaşı burada adamlar intihap ediyorlar, orduya gönderiyorlar. Zabitanaya ve bilahssa efrada propaganda yapmak için. Ethem Beyle müsademe olduğu zaman efrat Ethem Bey tarafına geçsinler, için. Bu adamların bir kısmı doğrudan doğruya bana gelmiş, ifade eylemiştir. İsimleri bende mazbuttur. Sonra bir taraftan Ethem Bey, bir taraftan Reşit ve Tevfik Beyler ve rüfekaşı Ethem Beyin karargâhına mensup bazı eşhası (efradı) teşvik ediyorlar. (Bu müfreze adamına işgal ettiler.) O mektupların bir tanesi buradadır.

(Mücahidi muhterem kardeşim Yürük Efeye... diyerek Kütahya'dan Ethem Bey tarafından yazılan kâğıdı okudu.)

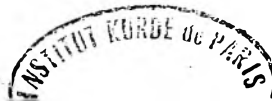
İki genç bu gece Karahisar'a geldiler. Bunların bendenizle Haydar Beyi öldürmek üzere... Bu eşhas

arasında namusuna fevkalâde emniyet ettiğim bir zatın ismi geçmiştir. Onu yakından zatiâtileri de tanır-sınız. Öyle zannediyorum ki sui telâkkiye uğramıştır. Hakkı Behiç'in ismi geçmiştir. Öyle zannediyorum ki bu mektubu üzerinde taşıyan adamın üzerinde kâtibi umumî sıfatıyla Hakkı Behiç Beyin mektubunun bulunması... Kâğıt arasında bir münasebet yoktur. Yalnız aynı adamın üzerinde bulunmasından başka. Ethem Bey tarafından bahsediyor. Ethem Bey demıştır. Sonra efendim... Demirci Mehmet Efe telgraf başına çağırılıyor, Ethem Bey tarafından. Daha evvel adam gönderiliyor. Demirci Efenin bir şifresi vardır. Ethem Beye diyor ki; Refet'in vücudu kalkmadıkça hiçbir mesele hallolunmaz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Yalnız demıştır ki telgraf başında : Sen Refet'in tekliflerine mümaşaat et. Fakat kuvvetini topla ve vaziyet al. Filhakika Refet Bey daha evvel Mehmet Efe ile görüşmüştür. Demirci Mehmet Efenin olması ten-sip edilmiştir. Meselâ Isparta ile Dinar arasında kuvvetlerini toplamış bir mevzii isyankâr almıştır. Bütün bunlar cereyan ederken tabii biz de boş durmuyorduk. Meselâ Haymana'ya adam gönderdik. Meselâ Hacı Şükrü Beyin vesikasıyla yeniden adam toplamaya teşebbüs edenler varmış. Telgrafla haber verdiler. Biz de tabii meseleyi sulhen ve samimi bir surette ve fakat muzır olmayacak şekilde halletmeye çalıştık. Fakat bunun icabı olmak üzere bütün bu müteşebbisleri tevkife ve bu vesaike almaya mecbur olduk. Ethem Bey diğer taraftan benim şahsıma telgraflar veriyor, daima hulusundan ve muhabbetinden bahsediyor. Ben de aynı surette teşekkür ediyorum. Lâkin bir taraftan da bunlar cereyan ediyor. Son aldığımız raporda Ethem Bey cepheyi bırakmıştır, kendisine mahsus olan süvari kuvvetini Gediz'de toplamış ve Pehlivan Ağa namında birisi var. Onun da maiyetinde 200 kadar kişi... Kütahya'ya toplanmış, hülâsa birtakım tertibat almış ve bir taraftan da meselâ ordu kumandanı da ne kadar cephaneye ihtiyacınız vardır, bildiriniz de miktarını, göndereyim diyor. Cevap vermiyorlar. Bu nedir? Hakaret ediyor. Şimdiye kadar bize böyle sual eden olmadı. Ne demek? Kütahya arzı itaat ettiğinden bahisle rapor... Diğer taraftan da muhaberat da böyle cereyan ediyor. Yine bugün aldığım raporlar vardır. Ethem Bey ve rüfekaşı ve kardaşları bir Hükûmet teşkiline katiiyen karar vermişlerdir ve hakikaten Ethem Bey bunu şayanı itimat olan ve kendisiyle görüşen bir arkadaşımıza demıştır. Binaenaleyh bunu yıkmak lâzım, belki de yıkmak esnasında beni tahtie ederler. Muvaffak olursam sevap alırım.

Diğer mühim mesele, bir gün işitiyorum. Ankara'da bir cereyan var. Reşit Bey diyor ki; bu paşalar buraya sulh yapmak için gelmişler. İzmir'i, İstanbul'u kurtarıyorlar ve bunların kurtarılacağını vadetmek için gelmişlerdir. Halbuki tevkif etmişlerdir. Filhakkı bir gece yarısı - çünkü bu mesele buradaki Bolşevik Sefaretini de alâkadar ettiği için - beni uyandırdılar. Bolşevik heyeti bütün geldiler. Beş altı saat beni işgal etmişlerdir. Sonra kendisi itiraf etmiştir, bu propagandayı yapmıştır, meselenin bu kadar had bir şekilde girdiğini görünce, halledilmiş zannederken bu şekilde girmesi üzerine ve kendi kendime bazı arkadaşlarıma ve ben Heyeti Vekileye ve Meclisi Âlinin heyeti umumiyesine dedim ki; delâleti şahsiyemle hüsnü hallederim, benim hüsnü delâletimin, şahsî delâletimin suiistimal edildiğini zannederek ve beni işgal ederek hakikaten Hükümetin ve memleketin başına gayri kabili telâfi bir zarar, bir felâket ika edecekler, ihtimalki menedemeyecek bir halde bulunurum. Belki Meclis de tedbir bulmak zamanından mahrum edilmiş bulunur. Ben de vazifei hususiyeme artık nihayet... Fakat bu meseleyi fevkalâde açık, katî vefakârane bir surette halletmek azminde bulunduğum için tuttum Reşit Beye az çok bu işin hüsnü halledilmesi için azimkâr olduklarını bildiği on, on beş kadar arkadaşları davet ettim ve bu heyete asıl işlerin sahibi olan Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Dahiliye Vekâleti makamlarında bulunan zevatı davet ettim. O heyette Reşit Bey vardı, Celâl Bey, Emir Paşa, Yunus Nadi Bey, Kılıç Ali Bey, İhsan Bey, Vehbi Bey vardı, bir on beş kadar vardı. Bu zevatın huzurunda ve Reşit Beyin karşısında meseleyi mevzuubahs ettim ve bu söylediklerimin hepsini söyledim. Bunu yapıyorsunuz. Kendine hiçbir vesika göstermeye lüzum kalmadı. İtiraf etti, yaptık ve yapıyoruz dedi. Bunun üzerine dedim ki; Reşit Bey bir, bir buçuk ay evvel bu meselenin halli ile meşgul olduğum sırada kahramanlıktan bahsettin. Siz de mektuplarınız olmadığı halde, ... Hakikati sizin dimağınıza vazedebilmek için derim ki; Hükümet ve ordu kuvvetlidir. Kararını verir ise icra eder, buna muktedir, fakat biz bunda bir vefa meselesi görüyoruz ve meseleyi o noktadan halletmek istiyoruz. Lâkin bundan sonra artık devam edemeyiz bu işe. İtiraf ediyorsunuz, yapılacak şey, Hükümetin ve B. M. Meclisinin kanunlarına, emirlerine itaat etmektir, başka bir mesele yoktur. Şunu kaldırın, bunu getirin... Bu, anarşidir, olamaz. İşte bu hakikati arkadaşlarınıza anlatınız ve Kılıç Ali Bey, Celâl Bey, Vehbi Bey ve Eyyup Sabri Bey ve Emir Paşa da gideceklerdi, ümit ederim ki vaziyeti anlayacak-

lar, dedim. Zahmetini ihtiyar ettiler, oraya gittiler. Onlar orada iken Ethem Bey kuvvetlerini toplamakla, tertibat ve vaziyet almakla meşgul olduğu... Bir gece idi. Ben de telgraf başına çağırdım, onlara dedim ki ... Olmadan cephe kuvvetlerinde birtakım vaziyetler alıyormuşsun, binaenaleyh şimdi bu hareketinizin sebep ve maksadını sureti katiyede anlamak mecburiyetindeyim. Bana cevap verdiler, Celâl Bey ve rüfekası; müsterih olunuz, sui tefehhümü mücip olacak fevkalâde bir şey yoktur. Fahrettin Bey, Refet Bey kalksın... Tefvik Beyle görüştükten sonra bana bir rapor gönderiyorlar, evet biz o emre itaat edeceğiz, kanunlara itaat edeceğiz. Bunda ihtilâf yoktur. Ethem Bey ve kardaşı... Şu kalksın, bu kalksın. Yani eskiden öteden beri ne istiyorlarsa, bunları yine istiyorlar.

Şimdi efendim gayet basit görünür, Refet ve Fahrettin Beyler kalksın, halbuki biz de maatteessüf hâsıl olan kanaat vesaite ve teşebbüsata istinat etmek şartıyla hâsıl olan kanaat, şudur : Kütahya, İsparta, Demirci Efeye ve ta İsparta'ya kadar bir mıntakai nüfuz, İsparta, Yörük Ali Efeye kadar olan mahal de bir mıntakai nüfuz... Bir taraftan da bütün memleket içerisinde bilâkaydü şart tevsi kuvvet etmek... Binaenaleyh bunları bin kerre kendileriyle bizim heyet ile konuştuk ve her gece belki konuştuk, söyledik. Bizim heyet diye gönderdiğimiz arkadaşlara eski nakarat... Fakat ben artık vazifei şahsiyem ve hususiyemin hitam bulduğunu söylemiş olduğum için ve hakikaten Heyeti Vekileye arzettim, onlar bir karar ittihaz ettiler. O karar, halâsı hakiki vatan için ... Heyeti Vekile Birinci Kuvvei Seyyarenin bilâ kaydü şart, B. M. Meclisinin kanunlarına ve B. M. Meclisi Hükümetinin evamir ve nizamına itaat ile mükellef olduğunu ve inzibatı askerî ile mukayyet bulunduğunu ve Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığının hususatı askeriyeden bilcümle... Kumandana olup ve bu işle iştilal Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine aittir. Binaenaleyh Heyeti Vekile dedi, ki siz ayrı ayrı uğraşmayınız, bu askerî meseledir, zaten, oraya ait bir keyfiyettir, icabatı ne ise o yapar. Ben de bu Heyeti Vekile kararını oradaki arkadaşlara suret olarak iblağ ettim. Onu müteakip tekrar bize yazdılar. Bizim mütalâatımızın sui tefsire uğradığını görüyoruz. Bu Heyeti Vekilenin kararı neye iktiran eder?.. Ben de cevap verdim. Sui tefsire uğrayan bir şey yoktur ve tatbiki tabii bulunan bir meseleyi tekrar ihtardan ibarettir. Oradaki vazifei hususiyeniz hitam buldu, avdet ediniz. Halbuki diğer taraftan açık telgraf olmak üzere Garp Ordusu Kumandanlığına, Erkânı Harbiyei

Umumiye Riyasetine, Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasıyla bir telgraf yazılıyor. (Telgraf okundu) Şimdi efendiler; demek bu en nihayet izhar olunmuş bir zamirdir. Fakat bence muhakkaktır ki daha evvelinden bu şekilde veyahut o şekilde, burasını berbat etmek ve burada kendi akıllarınca bir hükümet yapmak teşebbüsünde ve kanaatında bulunmuşlardır. Bütün teşebbüsleri zahiri, zımnî hep bu gayeye ve bu noktaya matuftur. Efendiler; elhamdülillah hükümetimiz kuvvetlidir. Ordumuz şayanı emniyettir. Bitabi B. M. Meclisinin meşruiyetine taarruz edenler, tecavüz edenler hakkında heyeti âliyelerinin kanunları tatbik edilir ve Hükümetimiz bu kanunları tatbik etmeye muktedirdir. Zannediyorum ki bu açık telgraf üzerine Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti derhal

Ethem Beyi kumandadan azlediniz ve hakkında takibatı kanuniye yapınız emrini vermiştir. Tabii ordu icabeden tedabir ve tertibatı yapar. Yalnız şunu da itmam etmek istiyorum, gelen paşalar vadüvait ile katiyyen gelmemişlerdir.

Onu da bilelim ki, belki yarın veya o bir gün Muhtar Beyefendi izahat vereceklerdir. Fransızlar müracaat ederse ve neticesi gelmese bile, müracaatlarını derhal kabul ederiz. Müzakereler dahi siyasetimizi ve bizim bu tarzı hareketimiz garbe karşı... Şarka olan ve bu noktadan Moskova ile...

Efendim, Hacı Şükrü Beyin kabahatları çoktur, isterseniz onu diğer münasip bir zamanda mevzuubahs ederiz.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	290	1. — <i>Nafta Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu</i>	
2. — EVRAKI VARİDE	290	<i>İsmail Fazıl Paşa'nın takriri.</i>	290
Takrir	290	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	290
		1. — <i>Çerkez Ethem meselesi.</i>	290:305

Cilt : 7

126 ncı İn'ikat, 2 ve 3 ncü celseler

YÜZ YİRMİ ALTINCI İNİKAT

30 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.40

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Ekseriyet hâsıl oldu, celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyirmibeşinci İn'ikat
29 Kânunuevvel 1336 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; İsmail Hakkı Paşa'nın İtalya'dan alınacak şimendifer yedek malzemesi ile ilgili mevzuda Meclisin ademi itimadı ile Nafia Vekâletinden ıskatına dair tahririnin görüşülmesi, müşarünileyhin rahatsızlığı dolayısıyla, talik olundu.

Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşanın izahatı dinlendi ve teneffüs için celseye ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ile; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Çerkez Ethem meselesi üzerindeki izahatına devam etti. Celsei hafiyeye son verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Ragıp

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Takrir

1. — Nafia Vekili Sabıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa'nın takriri. (Takrir zaptın sonuna merbuttur.)

REİS — Celsei hafiyeye iptidar edeceğimiz zamanda İsmail Fazıl Paşanın takriri vardı, okunmuştu. Paşanın vürudu ile bir celsei hafiyede izahat ve-

rilmesi temenni edilmekte idi. Paşa hazretleri izahatı ita buyurmak arzu ediyorlarsa dinleyeceğiz. (1)

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri izah buyuracaklar.

REİS — Peki efendim. O halde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahat vermesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı.

REİS — Mevzu üzerinde Celâl Bey, Vehbi Bey konuşacaklardır. Buyurun.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Muhterem arkadaşlar, hatırlarsınız ki bir hayli zaman evvel Kuvvei Seyyare kumandanlarıyla Garp Cephesi Kumandanı arasında bir sui tefehüm hâsıl olmuştu ve bu-

nu sureti hususiyede işitmekte idik. Bununla gayri resmî olarak gerek Reisimiz Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile ve bazı zevat meşgul bulunuyorlardı. Son zamanlarda ki bir kaç gün evvelisi sureti hususiyede bazı arkadaşlarla beraber içtima hususî aktedildi ve orada muhterem Reisimiz Paşa Hazretleri bu meseleyi mevzuu bahis ederek bize hususî vazife verdi ve gidiniz şu, şu esasları orada kendilerine tefhim ediniz, dediler.

Bize, hatırladığıma nazaran, orada söylenilmek üzere söylenilen sözler şunlardan ibaretti : Bilâ kaydü şart B. M. Meclisinin emrine itaat olunacaktır. Kendileri cephede vaziyet alıp bilâ kaydü şart kumandaya tabi olacak ve itaat eyleyeceklerdir. Kuvayı Seyyarenin şurada burada bulundurduğu irtibat zabıtlelerinin hususî şifreleri ellerinden alınacak ve onlar sırf bir vazifei insaniye ifa ettikleri iddia olunduğu, yani Kuvvei Seyyarede müstahdem efrad ve zabitanın ailelerine de baktıkları için onların vazifeleri devam edecek ve ancak ordu şifresiyle muhabereye mezuniyet verilecektir. Kuvvei Seyyare rastgeldiği yerden asker celp ve cem etmeyecektir ve ahzi asker şubeleri, diğer orduda olduğu gibi, muayyen kadrolarını ikmal zımında asker vereceklerdir ve bunlar da bunu kabul ederek bu suretle hareket olunması ve daha hatıra gelmeyen ihtimalki böyle inzibata, zabtû rapta taallük eden esaslı maddeler de mevcu idi. Biz arkadaşlarımız Vehbi, Eyyup Sabri, Kılıç Ali Bey, Reşit Beylerle gittik. Emir Paşa Hazretlerinin rahatsızlığına binaen onlar kaldılar. Reşit Bey de dahil olduğu halde Kütahya'ya gittik. Yalnız şu anda efendiler, çok mühim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz ve diyebilirim ki maksadımızın istihsali uğrunda yaptığımız mücadelelerin tam bir dönüm noktasında bulunuyoruz.

Yani ben kendi hesabıma ait olmak üzere söylüyorum. Meseleyi gözümün önüne getirdiğim zaman bir taraftan zekâsına, irfanına, liyakatına hüsnüniyetine hiç şüphesiz hüsnüniyetine, vatanperverliğine itimad ettiğim kumandanlar, diğer taraftan bu meselenin ta bidayetinden itibaren kuvvei bazusuna güvenmiş, ortaya atılmış, çalışkan arkadaşlarımız. Bunların bir an için sırf memleket istiklâlini müdafaa için eline aldıkları silâhların, bu memleketin öz evladının sinesine çevrildiğini tasavvur ve tahayyül etmek bile hepimiz için dilsüz bir meseledir. Heyetiniz, yani giden bu hususî heyet, sırf bu meseleyi gözönünde bulundurarak, bunun vukubulmasına, bu hadisenin define çalışmayı en samimi emel ittihaz etmişlerdir ve bunun husuli ile, mazaallahü taalâ, memlekette hâsıl olacak şuriş ve felâketten müteessir, müteallim bulunuyorduk.

Oraya, Kütahya'ya vardık. Bu his altında bizi orada bulunan kumandanlar istikbal ettiler. Gece akşam üzeri vasıl olmuştuk. Misafir ettikleri hanede Reis Paşa Hazretlerinden bir telgraf aldık. O telgrafta deniliyordu ki; Kuvvei Seyyareden bazı efradın cepheden gelerek, Kütahya ve Gediz'de vaziyet aldıkları müstahberdir. Bu mesele hakkında kati malûmatınızı bildiriniz. Biz o dakikaya kadar gördüğümüz, şahit olduğumuz meseleleri...

MEMDUH BEY (Karahisarî Şarki) — Telgraflar okunsun, Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — (Paşanın ifadesi olduğu ibareden anlaşılıyor. Zabıtta kimin ifadesi olduğu yazılmamıştır.)

Benim yazdığım telgraf takriben şu idi : Birinci Kuvvei Seyyare Garp Cephesi Kumandanının malûmat ve tensibi olmaksızın ... mıntakasında bulunan bir alayı cepheye tevzi ederek keñdi sebükbar kuvvetlerini Gediz'de, Pehlivan Ağa müfrezesini Kütahya'da tahşit etmiş olduğunu istihbar ettim. Bunun mana ve mahiyetini sureti katiyede anlamak isterim.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Paşa Hazretlerinin şüphesiz buyurdıkları gibidir. Mesele, biz orada gördüğümüz bir kaç saatlik vaziyetten mülhem olarak sui tefehümü mucip bir maksad yoktur. Aynı zamanda cephede kumanda etmekte bulunan Ethem Beyin biraderi Tevfik Bey Kütahya'ya gelecek ve kendisiyle görüşeceğiz. Görüştükten sonra neticeyi bertafsil arz ederim, diye cevap verdik. Ertesi günü Tevfik Bey cepheden avdet ettiler. Ethem Bey, Reşit Bey, arkadaşlar beraber olduğu halde meseleyi mevzu bahis ettik. Sözümün bidayetinde arz eylediğim hususî celsede söylenmesi lâzım gelen sözleri Vehbi Bey arkadaşımız kendilerine tamamen anlattılar. Bir sükûnet içerisinde dinlediler ve bunları tamamen kabul ettiklerini ve aynı şekilde hareket edeceklerini ve hatta Tevfik Bey ilave etti, ben aynı zamanda askerlik de ettim, orduda bulundum. Zabtû rabt ve inziyat olmayınca orada hiçbir zaman muvaffakiyet hâsıl olmayacağını biliyoruz ve böyle hareket edeceğiz, dediler. Sonra kendileri ordu tarafından alınan tedabirden bahsettiler. Bazı efradının, hasta ve izinli efradının avdetinde silâhlarının alındığını ve üzerlerinin taharri edildiğini söylediler. Biz onları orada not etmiştik. Bunlardan da sarfı nazar edilmesini bizim vasıtamızla rica ettiklerini anlattılar. Aynı zamanda şunu söylediler : Bizim yaptığımız harekâta, aldığımız tavir ve vaziyette hata ve sevap vardır. Bunun hatasını müterifiz. Sevap gördüğümüz noktalar da şunlar, şunlardır. Uzun boylu müzakere cereyan etti. Aynı zamanda biz öyle zan altında bulunuyoruz ki; Kuvayı Milliye'nin yani Kuvvei Seyyarenin ortadan kaldırılması musammemdir. Bu mesele bugün için münaziünfih olan bir meseledir ve biz bundan tamamen sarfı nazar ediyoruz. Asıl olan bu noktanın hallidir, dediler. Ben de, bütün bu teklifatı kabul ediyoruz ve yapacağız. Teminatı fiiliye isteriz. O teminatı fiiliyeyi de bir çok zamanlar işitmiş bulunuyordum, ki bazı kumandanların tebdilinden ibaret, bazı kumandanların

tainlerini istiyorlardı. Bu cihet de olamazsa bitaraf bir şekil ve sureti hal düşündüklerini, yani üç, dört suret düşündüklerini söylediler. Arkadaşlar orada, o müzakereden ne suretle müphem olmuş isek bir telgrafla buraya arzı malumat eyledik, ki gördüğümüz ve ihtisasatımız bu merkezdedir, şu şekildedir, bunlar tespit edilmiştir ve bu...

VEHBİ BEY (Karesi) — Reis Bey, okunsun telgraflar, bütün mes'uliyetler bizim üzerimizde kalsın ve Meclis kesbi ittıla etsin.

(Telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Ki, bunu biz gece yarısı almıştık. O zamanki hissiyatımızın tercümanı olmak üzere şu telgrafi çekmiştik :

(İkinci cevabı telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Sonra Paşa'nın buna cevabı vardır.

(Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci telgrafi okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu telgraf gayet nazikâne ve samimane yazılmış bir telgraf idi. Okunmak için kendilerine verdik ve bu müzakaremizde kendilerinde hüsnü tesirlerini de gördük. Sonra arzettiğim veçhile biz arkadaşlarca yazdığımız telgraf, ki o müzakereden sonra (1) (Ethem)

(Müzakereden sonra yazdıkları telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Emniyet tertibatından maksadımız, cepheden Kütahya'ya efrat getirmişlerdi ve Gediz'den de haberdar değildik. Fakat kuvvetle zannediyorum ki Gediz'de de tedabir alınmış idi. Bir zabitanın oradaki Altuntaş müdüriyetine tehdit âmiz yazdığı bir mektup idi. Bunu nahiye müdürü almış, gerek kumandana ve gerek nahiye müdürüne malûmat vermek üzere gelmiş idi. (Bir de irtibat memurları yalnız Ankara, Eskişehir'e devam)

(Telgraf bakiyesi okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Paşa Hazretlerinden ilk evvel şu cevabı alıyoruz :

(Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Biz bu telgrafi aldığımız zamanda meselenin hallolunduğunu ve binaenaleyh bu zabtî rabt hususunda esas itibarıyla kendileri de kabul ettiği için bir mesele kalmadığını ve Heyeti Vekilenin bunu sırf tehdit maksadiyle yazmış olacağını aradaki münaziünfih olan meselelerin resmen halli faslı demek olacağını kendilerine izah etmek istedik. Fakat maalesef muvaffak olmadık. Zaten bu birinci meselede onlarda kabul etmiş bulunuyorlardı. Asıl bu onların tabiri veçhile söylüyorum, emniyeti fiiliye hâsıl olabilmek için bu Fahreddin Beyin yerine

tampon vazifesini görmek üzere (kendi tabirleridir) Kâzım Beyin tayini, Refet Bey Dahiliye Vekâleti vazifesine avdet etmeyip orduda kumandanlık edecekse ... Eğer Dahiliye Vekâletine Refet Bey avdet edecekse onun yerine herhangi bir zatın gerek fırka ve gerek ordu kumandanlığına tayini, orduca resmen tetkik edilmesine işaretir, bu kendilerine, demek istedik. Bu mesele hakkında vazih malûmat almak ihtiyacında olduklarını söylediler. Binaenaleyh bu iki nokta müphem kalmıştır. Biz burada görüşmek üzere, avdet etmek üzere bulunduğumuz bir zamanda Kütahya'da bir şayia çıktı. Kütahya'ya Eskişehir'den on bir vagon mühimmat ve asker geliyor. Bu o aradaki Kuvvei Seyyare efrad ve zabitanı arasında heyecanı mucip oldu ve ne maksatla geldiğini henüz bilmiyorlardı. Yalnız fırkalardan birisinin, kıslamak üzere, Kâzım Bey kumandası altında oraya geleceğini haber aldıklarını söylüyorlardı ve bu hasmane bir vaziyet midir? Yoksa o arada kıslamak üzere mi gelmişlerdir? Bu, tayin olunamadığı için tereddüt ediyorlardı ve heyecanın saiki aslisi de bu idi. Onlar da arada kendilerine ait olan malzeme vesaireyi cephenin gerisine çekiyorlardı. Biz de bittabi endişeli bir vaziyette idik. Maksad anlaşılmadan eğer silâh patlayacak olursa korktuğumuz bir vaziyetin gözümüz önünde vukua geleceğini anlıyorduk. Bu anlaşılmadı. Hatta biz dahi bizzat meşgul olduk. Askerin ne için gelmekte olduğunu sorduk. Gece yarısı işittiğimize nazaran, mahallata söylemiş bulunuyorlar. Refet Bey kumandası altında askerlerin Karahisara geldiklerini ve orada tertibat alındığını istihbar ettiklerini söylediler. Bu vaziyeti; Eskişehir'den asker sevk olduğunu, Karahisar'a Refet Beyin kumandası altında asker geldiğini görünce haklarında fiili hareketin başladığına hükmettiler. Bunu bize sarahaten söylemediler. Fakat aldıkları tertibat ve vaziyet dolayısıyla anlıyorduk. Yalnız kendilerine buraya asker geldiği takdirde ne vaziyet alacaklarını sual ettik ve dediler ki; biz muhtar kalmadıkça silâh çekilmeyeceğini ve sonra bize İsmet Bey de söyledi zannedirim, kendilerinden işittik ve böyle hüküm verildikten sonra İsmet Beyin de bir telgrafi geliyor. Oraya asker gelecektir, siz Gediz ci-hetlerine gidiniz. Siz Gediz taraflarına gidiniz, diye. O kendilerini biraz müsterih etmiştir. Fakat vaziyetleri tamamen endişeli idi. Biz bir iki defa avdetimiz için kendileriyle müzakere ettik. Müzakeremizde müspet bir netice istihsal edemedik. Olur, filân dediler, fakat avdet mümkün olamamıştı ve sabahleyin bize; ototrezin hazır, istediğiniz zaman hareket edebilirsiniz.

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) — Hangi tarihte?

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Dün sabahleyin. Reşit Bey; ben kalacağımı burada, siz gidiniz dedi ve bizi alclusul teşyi ettiler. Hatta biz kendilerine veda için gittiğimiz zaman Ethem Bey, gayet müteessir bir tavır ve vaziyetle, sabahleyin B. M. Meclisi Riyasetine ve Heyeti Vekileye, Garp Cephesi Kumandanlığına ve Karahisar'a bir telgraf çektiğini söyledi ve o telgrafı da, hiç şüphe etmem ki, büyük bir teessürle burada okumuşsunuzdur... Düşünce itibariyle gayet sakat ve bu işi iğlak etmekten başka bir işe yaramaz. Arkadaşlar müttefikan bu hareketin doğru olmadığını kendisine anlattık ve ümit etmek isteriz ki siz bu fikrinizde samimi değilsiniz. Herhalde yine anlaşmak için böyle bir tehdit şeklinde bir vesile ortaya atıyorsunuz, demek istedik. Bunu açıkça bendeniz, Ethem Beye ve Reşit Beye söyledim. İstasyonda son ayrıldığımız zaman, ancak bu manayı anlayabiliyorum, çünkü başka türlü son fişenk atılınca kadar bir itilafa müsait vaziyetteyiz dedi ve oradan ayrıldık efendiler.

Bendeniz, unuttuğum noktalar ve hatırımdan çıkmış bazı şeyler olmakla beraber meşhudatı ancak bu suretle hikâye edebildim ve bunlar noksandır, fazla değildir.

Sonra şunu da ilâveye mecburum ki efendiler, orada pek ağlanacak, hüznü dakikalar yaşadık. Bu memleketin istiklâlini, namusunu, şerefini müdafaa için silâha sarılan arkadaşlardan ilk hareketlerinden itibaren, son Demirci ve Gediz muharebelerinden itibaren bunlara ait bir çok menakibi kahramanane dinledik ve bunların içerisinde ezcümle Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Biz memleketin namusunu müdafaa için ortalığa atıldık ve sizden yalvarırız, istirham ederiz, bu sui tefehhümü muslihane hallediniz. Balıkesir ve havâlisinde, bunları söyleyen zatı tanırlar. Anzavur'un tebinde en ziyade âmil olan bir zattır. Battal Gazi namını alan Parti Pehlivandır. Böyle hazin ve elim bir tesir altında oradan ayrıldık. Giderken bizim askerlerin kırmızı ve yeşil çekerek safı harp halinde Kütahya üzerine yürümekte olduklarını gördük ve insan şüphesiz ki bunların elele vererek düşmana saldırma larını ve esasen maksad bir olduğu halde vazifei uhuvvetini pek dilârâne, pek kahramanane düşmana karşı ifa etmelerini temenni etmekten meni nefis edemiyor. İsmet Beyi gördük, orada ve İsmet Beye böyle olduğu gibi müşahadatımızı söyledik. İsmet Bey, bilirsiniz ki gayet temiz ve kahraman bir askerdir. O da va-

ziyetten müteessir olduğunu, fakat disiplin temin etmek imkânı olmadığını bize anlatmak istedi ve herhalde çarei itilaf bulunmasını rica ettik. Mütalâamızı sordu. Biz vaziyeti olduğu gibi teşrih ettik. Bunu esasa rabtirmek yine sizlere aittir. İsmet Bey dedi ki, şöyle hatırlıyorum; benim için yapılacak çare, bu zevat kumanda mevkiinden çekilsinler. İleride yine memleket hidematına koşmak vaziyetinde bulunmak için çekilsinler. Münasip gördükleri bir yerde otursunlar ve biz yine bu Kuvvei Seyyareyi, yine evvelce olduğu gibi, tanzim eder, tertip ederiz ve bugün bundan başka düşündüğüm bir mesele yoktur. Buraya geldik, efendiler. Yalnız Eskişehir'de, af buyurunuz, gerek Kütahya'da, şunu da ilâve edeyim ki; tarafeynin, vukuatı, bilhassa bizim bildiğimiz meseleyi, lüzumundan fazla mübalağa ettiklerini gördük. Zannedirim herhangi bir meselede, böyle mühim ve vatani meselelerde işin içine hırs girdiği zaman mantık gaip olur. O mesele hallolunmaktan pek uzak bulunur. Bu işin içerisine hırs girdiğini anlıyorum ve bugün dahi şu dakikada fena yazılmış olan telgrafın buraya gelmiş ve alâkadar zevatın resmen nazarı dikkatlerine vazedilmiş olmasına rağmen kan dökülmeden meselenin hallini temenni ediyorum. Zannediyorum, ki buna imkân vardır. Bilhassa âtiyi, vaziyeti kurtararak ve tarafeynin, hiç şüphesiz hepimiz onların şerefiyle mukayyediz ve onların şerefini nazarı dikkate alarak, âtiyen dahi mazarrat vermeyecek bir şekilde meselenin hallini bu Meclisin necabetinden ve Heyeti Vekilenin ulüvvü cenabından bekliyoruz. Bilhassa Reis Paşa Hazretleri de bir buçuk aydan ebri meseleyi kemali dikkatle yakından takip etmişlerdi. Buna da kaniim ki onlar da had bir devreye varmadan, yani silâh patlamadan işe hüsnü hâtime vermek isterler. Bizim ihtisasımız bundan ibarettir. Çaresi meselesini de hep beraber düşünmek zaretindeyiz.

BİR MEBUS — Siz nasıl bir itilaf imkânı tasavvur ediyorsunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz ferden, şahsen, kati olarak şu diyemem. Fakat yine tarafeynin şeref ve haysiyetini kurtarmak ve vaziyeti âtiyemizi tehdit etmeyecek bir şekil bulmak herhalde lâzımdır. Fakat bunu sarahaten şimdi söyleyemeyeceğim. Hatıra gelenler söylesinler, belki bendeniz de bir şey düşünebilirim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ethem Beyin son yazdığı telgraf yeni bir zihniyet üzerine mi yazılmıştır? Yoksa eskiden beri mevcut olan bir zihniyetle mi yazılmıştır? Bu mesele hakkındaki ihtisasatınız neden ibarettir?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu çok mühim bir meseledir. Biz arzettiğimiz veçhile kendilerine veda ettiğimiz zamanda böyle bir telgraf çekildiğini bize söylediler ve o zamana kadar haberimiz yoktu. Olsaydı bu, vaziyeti yüzde yüz tehlikeye düşüreceği için, memlekette sırf silâh patlamaması için, buna mani olmaya bütün kuvvetimizle çalışırdık. Telgrafın bize, çekildiğini Telgraf Müdürünün imzası olduğu halde kopyesini gösterdiler ve orada son vaziyette yani bu işin, öyle tahmin ediyorum, silâh patlamadan hal olunmayacağına kanaat hâsıl ettikten sonra bu telgraf çekilmiş olacaktır. Sonra bendeniz Reşit Beye sarahaten. İstasyonda ayrılırken bunu da söylemiştim maruzatım meyanında, yine tekrar ediyorum; ben bu telgrafı gayet sakat buluyorum ve ümit etmek istiyorum ki siz bunu tehdit ederek uzlaşmak için bir vesile ittihaz etmek istiyorsunuz. Bunun bütün sakat olmasına rağmen bir vesile ihzar etmek istiyorsunuz. Evet dedi, mesele böyledir ve biz ilk fişenk atılınca ya kadar itilaf etmek isteriz. Fakat belki bunun evveliyatı olabilir ve belki evahiri vardır. Meşhudatım, bu mesele hakkında bundan ibarettir. Yalnız malûm olan bir mesele varsa, telgraf gayet ağır ve sakattır. Gerek zihniyet ve gerek fikir ve mütalâa itibariyle sakattır. Onda hiç şüphe yoktur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Müsaade buyrulur mu? Celâl Beyden bir şey soracağım. Sizin biraderlerine tebliğ edeceğiniz mesaili kabul etmiş ve bunu kardeşlerine de kabul ettirmeyi taahhüt etmişti. Kendisinin orada kalışı, hissediyorum, ifadatınızda...

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Arzede-yim efendim, Tevfik Bey geldiği vakit görüşmek üzere ... dedi, hatta isim tasrih ederek Reşit kardeşim böyle hepimizin kabul edeceği bir meseleyi size söz vererek avdet ederseniz netice itibariyle mahcup olabilirsiniz ve biz emniyeti fiiliye isteriz ve o emniyeti fiiliye de şundan ibarettir. Bu husule gelirse itminanı temine biz burada çalışabiliriz ve bu mesele burada tespit edilmeden avdet ederseniz meseleye hal edilmiş nazariyle bakamazsınız, aldanırsınız, dediler. Bu meselede Reşid'e hakkı kelim vermediler.

VEHBİ BEY (Karesi) — Yalnız efendiler, bir kelime ilâve etmekliğime müsaade buyurunuz. Biz tarafeynin istinat ettikleri delillerin haklı ve haksız olması üzerinde tevekkuf etmedik. Onlar tarafından kemali inzibat ile itaat edeceğiz cevabı verilince, ona hallolunmuş nazariyle baktık. Binaenaleyh tarafeynin şu veya bu cihetle haklı, şu veya bu sebeple haksız olduğu yolunda mana çıkarılmamasını sureti mahsusa rica ederim.

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim, dün akşam Paşa Hazretleri. Ethem Bey tarafından yeni bir Hükümet teşkili, böyle bir vaziyet tesisi için veyahut tertibat alındığı hakkında bir söz söylemişti ve bahis buyuruldu, bu, son vaziyetten hâsıl olmuş bir fikir değildir. Bir şeysi varmış, anlaşılıyor. Lütfen bu bapta izahat ita buyurur musunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz bu hususatta malumatlar değilim. Belki olabilir, belki değildir. Evet veya hayır demek için elimde bir vesika yoktur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, insanın bu gibi mesailin içinde bulunması talihinin fenalığına atfetmekten başka bir şey değildir. Çünkü Celâl Beyefendi tamamen tasvir etti ve arkadaşların kanaatlarına, hissiyatlarına tercüman oldu. Buna bendenizin de kanaatım namına ilâve edecek bir şey varsa; henüz silâh patlamak ihtimali mevcuttur. Çünkü bir tarafı dinliyorsunuz. O bir taraf kurşun atmadıkça ben de kurşun atmam diyor. Bilâlüzum vaziyetin verdiği his üzerine, kendi üzerlerinde uyandırdığı hissiyat neticesi ufak şeylerden nem kapıyor. Bir kar topu, ki eritmek lâzımdır. Silâh patlamaksızın Meclisi Âliniz halderse bugüne kadar vatana ettiğiniz hizmetlerin en büyüğünü etmiş olursunuz. Bendeniz bunu rica ediyorum. Şöyle de olur, menedilir, böyle de olur, menedilir. Bunu selâmeti fikirle meneder, hatıra gelir ve bunu şimdi düşünmek olmaz, heyeti celilenizde. Çünkü birisinin hatırına bir şey geliyor, söylüyor, meseleyi iğlak ediyor. Bir encümen intihap edilmek şartıyla ve o encümen on, on beş kişilik teşkil olunur. Bu meseleyi tetkik eder. Orada etrafiyle düşünür. Herkes elini vicdanının üzerine kor, tetkik eder. Meclis bu meselede hissiyatına tabi olmaya hakkı vardır. Fakat bundan tecerrüd ederek, vakayii göz önüne getirerek bir karar ittihaz ederler. Bize getirirler, o vakit münakaşa ederiz.

REFİK BEY (Konya) — Bir encümenin teşkilini teklif ediyorum.

REİS — Bu bapta takrirler vardır.

Riyaseti Celileye

Cepheden gelen arkadaşlarımızın ifadatını istimadan mütevellit kanaatıma göre :

Evvelâ - Heyeti Vekilenin hemen bu dakikada kuvayı muntazama ile kuvayı seyyare arasında müsa-demeyi intac edecek emirlerin tehiri tatbiki hakkında tedbiri âcil ittihazı;

Saniyen - Meseleye Meclisi Âlinin vaz'iyed ederek aralarında beş veya daha ziyade arkadaşları (Tahkik

Heyeti) olmak üzere intihap ve bütün muhaberat dosyalarının tetkik ve tarafeyni istima ve hâsıl olacak kanaatlarının raporla Heyeti Celileye arzına memur etmesini selâmeti memleket namına elzem gördüğüm-den tahtı karara alınmasını ve Heyeti Vekileye süra-ti tebliğini teklif ederim. 31 Kânunuevvel 1336

İzmit Mebusu
Sırrı

Riyaseti Celileye

Pek mühim ve hassas olan meselei hazıranın me-nafii âliyei vataniyeye muvafık bir surette halli için Heyeti Vekileden üç, mebuslardan altı azadan mürek-kep bir hakem heyetinin teşkilini teklif ederim.

Saruhan

Konya
Refik

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (An-kara) — Mesele bugün tafsilat ve teferruatıyla He-yeti Celilenize arzedilmiştir. Celâl Beyefendinin ora-ya giden Heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Be-yin vermiş olduğu izahat, arzolan tafsilâtı itma n etmiştir. Şimdi son vaziyet, ordu, Birinci Kuvvei Sey-yaresinin fiilen muzir bir hale gelmemesi için, fiilen ittihazı tedabire başlamıştır. Binaenaleyh bu tedbirle-rin bir an dahi tevakkufuna heyet teşkili, encümen teş-kili, eğer bu okunan tahrir gibi, verilen evamir ve ta-limatın tehirine bâdi olacaksa, Heyeti Hükümet, He-yeti Vekile bittabi buna muvafakat edemeyecektir. Çünkü Heyeti Vekile bunun neticesine ait mes'uli-yeti yüklenmiş olacaktır. Bu meselede Heyeti Vekileyi müberra bir hale koymak ve teşkil edeceğiniz ko-misyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olur-sanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu, bir Hü-kümet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha sehil, daha seri emin bir surette bir şekil hal bulacak isek tatbik edilsin.

REFİK BEY (Konya) — Paşa Hazretleri müsaa-de buyurulur mu? Biraz evvel arkadaşımızın izah ettiği veçhile, meselenin hassasiyeti zâtı devletince ma-lûmdur. Meydan verilmesin. Şüphesiz tedabir fiiliye devam edebilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefen-di hazretleri, silâh patlamadan ve bir fenalığa mey-dan vermeden halledilmek için bir buçuk aydanberi, geceli, gündüzlü çalışmaktayız. Bütün arkadaşlarımız bunu pekâlâ biliyor. Yalnız burada, nazari çalışmak, değil, bir buçuk aydanberi bizzat o arada gidip çalışmak suretiyle hadiseyi tevkif etmişim. İhtimal ki bir buçuk ay evvel, dün başlamış olan hareket baş-

layabilirdi. Bir buçuk aydan beri ordu kısmı küllile-ri bu meselenin halline hazır bulunuyordu ve düşman-la meşgul olamadı. Binaenaleyh bunun fazla imtida-dına imkân yoktur ve görüyorsunuz Garp Ordusu K-mandanı İsmet Bey böyle bir ihtimali bertaraf etmek için Ethem Beye haber veriyor. Ben Kütahya'yı işgal edeceğim, Kuvveyi Seyyareyi oradan çekiniz diyor.

REFİK BEY (Konya) — Dünkü izahatı Devlet-leri sırasında... Ve şekli zahirisi itibariyle bugünkü vaziyetimize muhalif bulunan şu hareketi, deruhte bu-yurduğunuz vazaifi aliyeyi hüsnü suretle ifaya âzami fedakârlık ihtiyar buyurulduğu tamamen kanaat bahş bir surette kalplerimize yerleştirmiştir. Arzu ediyoru-z ki, bu vazifenizin yegâne pişdarı ve Anafartalar Kahramanı... Tarihi şanın muvaffakiyatına son hassas olan şu mesele halledilsin. Kendi hesabıma ve bütün milletin menafii namına kalbi teşekküratımı takdim ediyorum. Zaten izahatı devletleri meyânında dahil-dir. Silâh patlamamasını temenni ediyoruz ve arzu-larımız da silâh patlamamasını temin etmektir ve biz müzakereye devam edelim. Memleketin menfaatına muvafık bir surette hallederiz inşaallah.

Dünkü telgraf bize ait değildir; sahibine aittir. Onun tutar yeri yoktur. Yüksek hissiyatınıza mür-aat etmek suretiyle buna bir çarei hal bulunması ve Meclisi Âlinin deruhte buyurdu... Tekrar istirham edi-yorum Paşa Hazretlerinden.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Mademki bazı arkadaşlarımızın da beyanatı veçhile bu meselenin sul-hen halli mümkün olduğunu Celâl Bey itiraf ediyor, gerek Meclis ve gerek sizin şerefi riyasetinizden bunu temenni ediyorum.

BİR MEBUS — Efendiler bazı meseleler ve va-ziyetler vardır ki maatteessüf hüsnüniyetle halli ça-resi bulunamaz. Bendeniz de bu dakikada hâsıl olan kanaat budur. Eğer Birinci Kuvvei Seyyare ordunun ve Hükümetin kuvvetini görürse silâh patlamaz, hal-lolur. Fakat oradaki ordumuzun mağlup olacağını görse, ayaklarının altını dahi hepimiz beraber öpsek yine de anlaşmak mümkün olmaz. Mamafih bir su-reti hal bulunursa şüphesiz hepimiz memnun oluruz.

İSMAIL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Bunlar üze-rine sevkedeceğimiz zabitanın fikrini tamamiyle anla-dınız mı? Yani bu adamlar benim kulaklarıma de-ğen işittiğim ekser zabitanın müslüman müslümana kurşun atmaz. O halde bu şayia ne dereceye kadar icrayı tesir yapar? Bu cereyan bizim de kulaklarımızı doyurmuştur. Ordu muharebe etmez, ordu efradı ku-vayı milliyeye karşısında dağılır. Bundan benim anladı-

ğım, propagandadır ve bu bendenizce fazla propagandadır. Çünkü diğer taraftan da ordu tesir yapmamıştır. Çünkü diğer taraftan diyorlar ki; kuvvetlerimize sahibiz. Hükümetin her türlü evamirini icra ettiririz, diyorlar. Fakat bendeniz istemem söylemeyi, selâmeti vatan namına söyleyeceğim. Bugün İsmet Beyin maiyetindeki karargâh müfrezesi - ki en güzide bir şeydir - onların zabitleri, böyle bir şey teklif olunursa ben yapmam dediğini zatı âlilerine söylüyorum.

BİR MEBUS — Kerem buyurunuz, şahıs tayin etmek iyi değildir.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Yozgat) — Şahıs tayin etmek iyi değil. Fakat selâmeti vatan namına mecbur oldum, söylemeye mecbur oldum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyefendiler; gayet elim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Eğer Hükümet varsa ve Hükümet bir kuvvete istinat ediyorsa yapılacak şey, bu kuvvetin asarını izhar etmektir veyahut Hükümetin istinat ettiği kuvvet yoksa, Birinci Kuvve Seyyare Kumandanının dikta-törlüğünü kabul etmek lâzımdır.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Yozgat) — Efendiler; müsaadenizle şurasını arzedeğim ki; söyleyeceğim şeyleri eğer bir hisse veyahut başka bir manaya hamlolu-nursa mukaddesatıma ve Cenab: Allaha yemin ederim ki... Mesele daima belki 50 seneden beri vicdan-larının çarpmakta olduğu ve bunun selâmetinden baş-ka bir şey olmadığı için Celâl Beyin dediği gibi, böy-le tüfek patlaması anında korktuğum şekiller vardır. Bunun için sulhen halli ciheti vardır. Korkarım ki elan kül altında kıvılcım gibi yanmakta olan, islâm-lar arasında bir kan dökülmek ve bunu vesile itti-haz edip sebebiyet vermek doğru değildir. Böyle ol-duğu takdirde öyle bir vaziyet ihdas olunur ki çaba-layıp, çalıştığımız gayei mukaddeseye varamamak ve-ya belki başka neticeler hâsıl olur. Celâl Bey demin-den bir şey söylüyor : O adamlar emniyeti fiiliye istiyorlarmış, rica ederim, niçin bu nokta sorulmu-yor? Ne imiş bu emniyeti fiiliye?

Efendiler malûmu âliniz ki Ethem Bey denilen zatın toplamış olduğu kuvvetler birtakım yuvalar-dan toplanmış, birtakım haşareden ibarettir. Mamafih içlerinde fırkai nizamiye de konulmuştur. Binaenaleyh oldukça şöyle muntazam bir kuvvet addolunur. Si-rası geldi, bir bu kuvveti Yozgat'a, Demirci'ye, Düz-ce'ye sevkettik. Resen hizmet ettiler. Sonra bunla-rın bu hidematı mesbukalarına karşı olanca mükâ-fatı da yaptık. Sonra Bolu'dan itibaren Antalya'ya kadar mümted bir Garp Cephesi var idi ki, malûmu

âliniz, iki kumandana tevdi ettiniz. Bunlar iki üç ay çalışarak, çabalayarak ta Balıkesir'den Bursa'ya kadar 30 kilometre mesafede düşmanı ricat ettirdi-ler. Bunların gayretini inkâra mahal yoktur. Bu iki kumandanının himmet ve gayretleri vardır. Gediz'de hakikaten şayanı iftihar bir surette kış kıyamet demi-yerek süngü hücumuyla düşmana hücum ettiler. İşte bu kuvvetler bir vahdet ve muntazam bir idare, itaat içinde idi. Ethem de öyle idi. Pekâlâ ne oldu sonra? Bir buçuk ay sonra ne oldu? Kalktı ayağa, ben o vakit hasta idim, Eskişehir'de idim ve Heyeti Vekile de bunun hakkında cereyan eden müzakeratta ekse-riyetle bulunmadım. Bunun derecesini evet bilmiyo-rum. Malûmu âlinizdir ki zamanı hazır harplerinde ve vesaiti seria ile galebe çalmak muvaffakiyet istihsal etmek, mücerret itaat ve ciddiyet ve intizamla olur. Buna şekkü şüphe yoktur. Binaenaleyh bu çetelere, derme çatma kuvvetlerimiz varsa bunlara, hakikaten intizam vermek, kıtaatı nizamiyeye iltihak ettirmek lâzımdır. Hatta bendeniz Eskişehir'de hasta bir halde iken o vakit Fuad'a sormuştum. Ne yapıyorsunuz, bu gelen herifleri? Mürettebe yerleştirerek, sen falanca ta-bur falan diye numara veriyoruz ve kıtaatı nizamiye-ye iltihak ettiriyoruz. Mamafih bunlar durmayıp fi-rar ediyor. Filan falan. Yine bu Ethem'in müfrezesi kalıyorlar. Hatta Fuad'a dedim ki; Sen Ethem'in kuvvetlerini daha ziyade intizama sokmuyorsun. Za-manı değil şimdi, tamamiyle itaat halindedir. İfadede zerre kadar mübayenet yoktur.

EMİN BEY (Eskişehir) — Bir sual sormaklığımı müsaade buyurulur mu? Hastalığınız zamanında ziya-reti âlinize gelmiştik. Fuad Paşa Hazretleri Peters-burg'a tayin olunmuştu. O zaman bir vaka yoktu. Zatı âliniz bize buyurdunuz ki; korkarım ki Fuad'ın cepheden ayrılması bu Millî Kuvvetlerin isyanına se-bep olur. O zaman bir ihsasınız mı vardı?

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Müsaade ediniz söyleyeyim. Ayıptır, bir babaya söylemek, onu irfanınız anlamalı. O çocuk zabtû rapt altında bu-lundurulmalı. Korkarım ki o sesler de kulağıma gel-meye başladı. Onu Heyeti Vekileye sorun. Bunu mü-dafaa etmek nezaketime yakışmaz. Her ne ise, şim-di ne oldu? Benim anladığım, dinlediğim ve bildiğim ve emin olunuz ki efendiler ahvali sıhhiyem beş altı ay çekilip oturmaklığımıza bir lüzumu sıhhi gösteri-yor ve hakikaten öyle de kalacaktım. Vaktaki bu me-sele çıktı. Birtakım önümde büyük büyük kâbuslar çıkmaya başladı. Aman aramızda bir fenalık olacak, silâh patlayacak olursa fena olur dedim. Bir zaman daha bende belki bu meselenin sulhan halinde var

kubulacak tedabir vesairesine belki ufak bir reyini müsaade eder ve bu mesele için billahilazim geldim. Geldiğim zaman Heyeti Vekilede bu bapta işittiklerimi arz edeyim. Birincisi; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ethem Beyle beraber buradan Eskişehir'e gitmişler. Eskişehir'de ne oldu, ne olmadı? Ona dair malûmatım yok. Ethem Beyin Kütahya'ya firar ettiklerini beyan buyurdular.

REİS — Paşa Hazretleri izah ettiler efendim.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz Heyeti Vekileden duyduğum şeylerden arz edeceğim. Bu ifadeler birbirinin müteselsilidir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Heyeti Vekilede cereyan eden müzakere dursun.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Kendi davamı ispat etmek için bildiğimi söyleyeceğim. Lütfen dinleyiniz.

Şimdi efendim, Ethem Beyle birlikte gitmişler, Ethem Bey gece Kütahya'ya kaçmış. Vaziyetin ne şekilde olduğunu bilmiyorum. Miralay Kâzım Bey, Reşit Bey daha birtakım zevat buraya geldi. Görüşmüşler, binaenaleyh onlara ne memuriyet verdi? Onlardan malûmatım yok. Onlar gide dursun. Heyeti Vekilede iken telefon başına çağırıldım, o telefonda; Yusuf İzzet Paşa ve mebustan arkadaşlarımız 40 kişiden mürekkep zevat Heyeti Vekileye gelip bir müzakerede bulunacağız dediler. Biz de Heyeti Vekilede müzakerede bulunuyorduk. Bunu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri telefonu bırakmaksızın söyledi. Biz dedik ki; bu müzakerenin ne bir sıfatı resmîyesi olabilir ve ne de onların murahhası olabilir. Binaenaleyh siz Mebusan Reisisiniz, onlar da mebustur. Müzakerede bulununuz. Neticeyi bize bildiriniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Heyeti Vekile bunu unutmuş ki Meclis hem icraî, hem teşriî...

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Her ne ise. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu zevata gider, konuşurlar. Netice nedir bilmiyorum. İhtimalki bazı arkadaşlarımızın malûmatı olabilir. Benim malûmatım yok. Hatta umuru şeriye vekili Mustafa Efendinin de malûmatı yok. O da böyle nihayet son içtimamızda, çünkü benim derdim, Ethem Bey meselesi neye müncer olacaktır? Şu vatan bir vartaya düşmeden orada içtim ettiğimiz gibi Ethem Bey meselesi hakkında yapılabilecek tedabir neye müncer oldu, dedim, Kâzım Beyi bekliyorum, o vakit izahat veririm. Ondandır zaten bizi memuriyetten iskat buyurdular. Ondandır bize malûmat kapandı.

Şimdi gelelim meseleye : Resmen bilebildiğim bu kadar. Şimdi vakta ki sabık kumandanlar ikiye ayrıldı. İsmet Bey oraya kumandan gitti. Anladığım bir nokta var. Garp Cephesi bir kumanda altında idi. Eğer bunun ikiye taksim olunması bir lüzumu fennî ve tabiye üzerine lâzım idi ise birbirine kumandanlar yakın olur. İcabında yekdiğerine muavenet etmek, irtibat etmek için bir kumandan lâzım. O kumandanın ne olduğunu bilemem. Kâh Mustafa Kemal Paşa, kâh Fevzi Paşa Hazretleri emir verir. Hatta bir kere de cephelerin ayrılması hususunda sordum ki; Paşa Hazretleri Başkumandanlığı deruhte buyurdunuz mu? Hayır dediler. Pekâlâ bu cephenin ikiye ayrılmasında bir mana göremiyorum. Şayet ik. cepheye ayrılması maksat idi ise iki kumandan lâzım. Bu yapılmadı. Vaktaki İsmet Bey o cepheye kumandan tayin olundu. Diyemem ki; bunda bir maksat ve gazez vardır, haşa. Zannedirim ki hepiniz takdir edersiniz. Zamanında yapılmayan hüsnü tedbir aynı bir sui tedbirdir. Şimdi gider gitmez İsmet Beyin tatbîk etmek istediği, orada bulunan Ethem Bey çetesini nizamiyeye iltihak ettirmek istedi. Acaba zamanı mıdır? Onu bilmiyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Zamanıdır, Paşa.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Onu bilmem, pek güzel. Ethem Beyin yaptığı tahribat bunu ikrar etmeyecek, nazarı itibare almayacak kimse yoktur. Mütareke oldu, düşman her yerimizi aldı. Sonra biz mücadeleyi milliyeye kalkıştık. Eli silâh tutanlara müracaat etmek mecburiyeti vardı. Hiçbir vakitte, hiçbir devlet gönüllü istihdamiyle memleketi tahrip ettirmez. Gönüllünün istihdamiyle onun ika ettiği tahribata mani olmak için hakikaten Hükümetin birtakım kuvvetli istinatgâhlara malik olması lâzımdır. Efendiler; aslan, Kaptan çetesi dediğimiz bir çete, Kuvayı Milliye dediğimiz bu çetelerin yaptıkları şeyi biz bile Ankara'da menedemedik... Hatta biz burada Riyaset Muhafızı namıyla ihdas edilen bir çete, Arslan Kaptan namında bir adam, Müdafaa-i Milliye ait bir şeyi işgal ettiler, âileleriyle beraber oturuyorlar. Gece vakti geldiler, bastılar, çıkardılar, kimse çıkaramadı. Vasfi Bey ki memuru idi, o gece her tarafa, Natia Vekâletine, Ankara Valisine müracaat etti, önu alınamadı. Bunlar birtakım serseri adamlardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Tahkik ettim, böyle bir şey vaki değildir.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Şimdi bunlar birtakım serseri adamlardır, bunlar haşerattır.

Açıktan söylüyorum, yapılacak tedabir ihtimalki bunları sıçratır. Şimdi bunlara tatbik edilmek istenilen şeye müstehaktırlar. Meselâ bir kaymakam iki yüz kişi gönderiyor. Kendilerine evamir ita eden ve intizam teklif eden adamlara, şöyle yapacağız, böyle yapacağız diyorlar. İşte bu herifleri hazmetmişiz. Bunlardan ne çıktı? Bizi vuracaklar, bizi dağıtacaklar diyorlar. Emniyeti fiiliye dedikleri bu meseledir. Hayatlarının muhafazaya alınmasını talep ediyorlar. Diyor ki; Kütahya Hâkimini buraya iade edecek olursanız ben bunları idam ederim. İntizam teklif eden adamlar ... aynı zamanda bakınız bunların af olunmayacak hareketlerine. Hakikaten bunlar için büyük bir ceza teşkil edecek bir meseledir. Dahiliye Vekâletine, Reis Paşaya, eğer Kütahya Hâkimini buraya iade ederseniz idam ederim diye yazıyor. Yürük Efe de bir kâğıt yazıyor. Gönder, istiklâl mahkemesine bunları verelim, diye ve yekdiğerinin aleyhinde bulunuyorlar. Eski yeniçeriler gibi vaziyet alıyorlar, ve yekdiğerlerinin aleyhinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bu mücahede milliyede bu gibi ihtilâfata meydan verilmemek için, T. B. M. Meclisinin şahsiyeti maneviyesine merbut olan ordular o mahallin reisine merbut olmaları lâzımdır ve en büyük askerimiz Mustafa Kemal Paşadır, buna merbut olsunlar ve bu kumandanlar arasındaki ihtilâfatı bu suretle izale edelim:

Dahiliye Vekili Refet Beyin Konya vakası zühurunda lâzım gelen tedabiri ittihaz etmek üzere gitmesine karar verdik. Beyanı itazar etti, buradan ayrılmak olursam Dahiliye Vekâletine vazettiğim kavaiit mahkûmu akamet olur, dedi. Bana ısrar etti Konya'ya muvakkaten şu on beş gün içerisinde işini bitirdikten sonra bir talimat vereceksin, umumî vaziyeti tespit ettikten sonra Vekil olursun. Sorarım efendiler yanındaki kuvvetlerle geldi, o ikiye taksim olunan cephenin kumandanı oldu, Cenup Cephesi Kumandanlığını deruhte etti. Benim aklım ermez. Heyeti Vekile sıfatı üzerinde olmak üzere, mahdut olan bir kumandaya nasıl iner? Ekser vekayide Baş Kumandanlık vazifesini kim görür? Dahiliye Vekili Refet Bey Afyon Karahisar'daki kumandayı deruhte etmiş, bu zat buraya nasıl gelir? Refet Bey Konya ve havalisinin, Mersin, Adana ve havalisinin ve Afyon'dan itibaren ta Akdenize kadar devam eden cephenin kumandanıdır. Ayrıca heyeti umumiyenin kumandanıdır ve Dahiliye Vekilidir. Dahiliye Vekâleti ile kumandanlık beraber nasıl olur? Onu bilmem.

ŞÜKRÜ BEY — Dahiliye Vekâletiyile kumandanlık nasıl tevhit edilebilir?

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Vakıa bu zevattan birini diğerinin makamına götürsek; o benim işim değildir, ona karışmam der. Onları makamı aslilerine getirmelidir. Sonra Fahreddin Bey, benim en aziz arkadaşımın oğludur. Bunu Ali Fuad gibi severim. Erzincan'da beraberimde idi. Lâkin bu adamın Konya'da Suphi Beyle birlikte vali ve kumandanlık etti. Fahrettin Bey buraya gelmiş idi. Eli ayağı temiz bir zat idi.

HAMDİ BEY (İzmit) — Paşa Hazretleri, müsaade buyurur musunuz? Refet Beyin oraya gitmek hususundaki kararda imzanız var mıdır?

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Ali Fuat Paşa müsaade etmişti. Benim öyle bir kararım yoktur. O kendi reyinde müstakil bir adam, ben kendi reyimde müstakil bir adamım. Oğlum diye beni muaheze edemezsiniz.

Fahrettin Bey buraya geldi; benim kuvvei maneviyem bitmiştir dedi. İki saat sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri müsaade ettiler. O mevkide benim de kuvvei maneviyem kırılrsa ben de yapamam. Bu zat tekrar kumandayı deruhte etti. Vaziyeti tamamiyle anladım. Şimdi gider, anlatırım dedim. Rica ederim, bu adamda birtelevvün var. Pek öyle başımızda tutulacak adam değil. Selâmeti vatan için bu adamları oradan getirttik. Şimdi Ethem'i de zincire bağlayıp bir tarafa bırakma ve yerlerine icabeden kumandanları koymak suretiyle emin olunuz mesele hallolunur. Bu, izzeti nefis meselesidir. Şerin içtimanda ehveni şer tercih olunur. Sonra daha var. Yani demek istiyorum ki, açık söylüyorum mesele, bugün Ethem Bey ve tevabiî müteneffizandan falan ve filan haklarında bizim tatbik etmiş olduğumuz muamelenin zemin ve zaman muvafık olarak yapıлып yapılmamasından ibarettir. Maazallah ya tüfek patlarsa...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Patlamaz...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Ondan evvel bir sualım var. Şimdi Hükümeti mevzuu bahs etmekte mana nedir? Hükümet bugün çaresine tevessül etmiştir. Binaenaleyh bu müzakereyi fazla görüyorum. Biz icraat yapıyoruz, bize daha ne izahat veriyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin bu meselede hakkı vardır. Doğrudur, Hükümet gibi düşünüldüğü zaman böyledir. Bu iş Heyeti Vekilede mesaili umumiye meyanında bir mesele gibi tahaddüs etmiş, tabii mesuliyeti

var. O mesuliyeti idrak ederek buraya geldik, bu meseleyi halletmek mecburiyetindeyiz. Eğer bundan izharı aczedersek ve bunu hissederse belki o zaman fena olur, memleket batır.

BASRİ BEY (Karesi) — Memleket batarsa hepimiz birden batırız efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bu meseleyi Meclisi Âlinize arz lüzumunu hissediyorum. Harekâtın mebdinden bugüne kadar bizimle istihsali gaye için sarfı mesai eden rüfekamızın gayri kanunî isyankâr harekâtına karşı ittihazi tedabirdir. Bittabi bu kadar fedakârlık etmiş olan arkadaşlardan yine aynı gayeye suikast edecek bir kimsenin bulunacağını hiç kimse hatırına getirmez. Düşündük ki meseleyi sureti hususiyede ve sureti gayri resmiyede halledelim. Tabii arkadaşlarımız hükümetin malik olduğu kadar menabii istihbarata malik olmadıklarından başka başka telâkkilerde bulunabilirler. Binaenaleyh şayanı arzu görülür ki mesele bütün vuzuhuyla heyeti âliyenizce malûm olsun. Bunlar hakkında şu veya bu tedbiri yapabilmek için Heyeti Vekile, heyeti umumiyenin bir kararını istihsal etmedi. Mesele Heyeti Vekilece malûm idi. İşin tabikati fiiliyesine girilmiş bulunuyordu. Ümit ederim ki hepimizin arzu ettiğimiz veçhile mutlaka memleket ve millete nâfi bir surette neticeye destrest olacağız.

Paşa Hazretlerine bir iki noktada cevap vermek istiyorum. Herhalde memleketin her tarafında hükümet teessüs etmelidir ve yine gayemizin istihsal ve memleketin müdafaası için muntazam ordu meydana gelmelidir. Bu esasata muhalif olan, muzır olan her türlü kanaatler imha edilmelidir. Heyet bu kanaatta olmakla beraber, bu gibi icraatın zamanı hulûl ettiğine kani değildi. Böyle ufak tefek icraat için en münasip zaman olduğu itikadındayım. Meselâ Demirci Efe, Yürük Ali Efe, bilmem Gök Demir arasında hakikaten taşkınlık eden Ethem Bey ve arkadaşları bulunmuşlardır. Oraya gönderdiğimiz iki muktedir kumandanın gayet basiretkârane tedabir neticesinde bugün istihsal ettiği netice nedir? «Artık ben yorulduğum göstereceğiniz yerde istirahat edeceğim» dedi ve o yolda müsaade edilmiştir. Yanında hakikaten çokca kuvvet vardı ve halkı izrar ve hükümetin teessüsüne mani oluyordu. Cinayati na-mütenahiyeyi irtikâp ediyordu. Tabii bu halde bırakılmazdı. Bu adamı boğazlamak mı istiyorduk? Hayır. Dairei edep ve itaata almak istiyorduk. Binaenaleyh kendisine ihtaratta bulunuldu. Fakat diğer taraftan Ethem Beyin teşvikatı neticesi olarak oradaki ordu kumandanının

kuvvetini tanımadılar. Silâhlı olanların silâhını aldılar. Fakat yine ittihaz olunan tedabiri âkilâne neticesinde hükümete iltihak etmiştir. Şimdi aldığım telgrafta Demirci Efe dehalet etmiştir.

(Telgraf okundu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aman tüfek patlayacak ve bilmem ne olacak diye endişeye mahal yoktur. Kütahya kemali sükûnetle işgal edilmiştir ve bir hadise vukua gelmemiştir.

BİR MEBUS BEY — Ethem Beyin kuvveti nereye çekilmiştir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Zannedirim Gediz'e çekilmiştir. Ümit ederim ki Erkânı Harbiye Riyaseti kariben onları kuvvete muti etmeye mecbur edecektir. Mümkün olduğu kadar hüsnü suretle yapılacak, onlar tarafından sebebiyet verilmedikçe, verilmediği takdirde orduca silâh istimali matlup ve mültezem değildir. Ümit ederim ki mesele hallolunacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ya silâh patlarsa, mesele ifşa edilirse ne olur? Ethem Bey büyüye büyüye kar topu gibi bir şekil almış. Bakalım giden kuvvet ne yapacak, bunlara duracaklar mı? Bugün Kütahya'ya gidildi, onlar da Ethem Beye iltihak ederse binaenaleyh yalnız Refet Bey meselesi değildir. Bilâhare gelen telgraf mefadından anlaşılıyor ki, fikri kuvvetler memleket içinde bir fesat çıkarmak istiyorlar. Mesele bu olsa idi sureti halli gayet basit idi. Yarın karşısına Ethem Bey kuvvetleri çıktığı zaman ne olacaktır? Mesele Refet Bey meselesi değildir, hayır katiyyen değildir. Bu mesele olmuştur. Sureti halli gayet basittir.

Şayet silâh patlarsa meselesine gelince; Ethem Bey kuvvetleri ordunun karşısında duramaz, dağılıbilir, öteye beriye gidebilir. Bir orduya tevkif emri verdiğimiz üç misli, beş misli kuvvetle takip edebilir. Bunlar bu kuvvetimizden korkacaklar, ordu mukavemetini bir günde gaip etmez. Ordunun tehiri hareketi muvafık değil midir? İtilâf zemini yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim; arzedeyim, itilâftan bahs buyuruluyor. Bu hükümete itaat ettirmek meselesidir. Bittabi itilâf mevzuubahs olamaz. Bazılarının telâkki ettiği gibi, Ethem ve Refet Beyler arasında olsa, iki şahıs arasında itilâf zemini bulunabilir. Fakat mevzuubahs olan Hükümet meselesidir. Bir buçuk aydanberi tedabiri muslihaneye tevessül edilmiştir. Eğer onları ikna etmek, takip etmek imkânını görse idik, zaten bunların hepsine ihtiyaç kalmazdı. Muvaffak olmadığımız-

dan, ordunun kuvvetini bunlara karşı sevk ihtiyacı hâsıl oldu. İhtimal ki yapılacak bazı teklifleri vardı ve neticeye vasil olunurdu. Ancak resmen ve ailen Millet Meclisine karşı tecavüz ve taarruz etmişler ve bundan dolayı derhal kumandadan azledilerek takibatı kanuniyeye tevessül edilmiştir. Fakat Meclisi Âliniz onu yapabilir, o başka. Hükûmetçe yapılacak başka bir şey yoktur efendim. Cepheye giden arkadaşlarımızın mütalâaları da bu merkezdedir. Görülen vaziyet meselenin bu olduğunu ihsas ediyordu. Mamefih memleket bizimdir, o bizimdir, doğrudan doğruya açık söylesinler. Ethem Beyin, Arif Beyin ve Atif Beyin meselesinin bu olduğunu tahmin ederim. Arkadaşlarımız çok hüsnüniyet sahibidirler. Bu meseleyi bidayetinden nihayetine kadar tetkik ettikten sonra hâsıl olan kanaata göre muamele yapacaklardır. Malûmu âliniz bütün kumandanların çekilmesini arzu etmişlerdi. Fahreddin Beyin, İsmet Beyin, Refet Beyin çekilmesini istediler. Sonra baktılar bu olmayacak, fazla geliyor. Arkadan teşvişe başlayalım dediler. Bu talepleri ile maksat, hükûmeti ellerine alıp tağallüp etmektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, buyurdunuz ki; bu ahvale iki buçuk aydan beri vakıf idik, kuvvet yapmakla meşgul idik. O halde niçin tevehhüm ve tereddüt ediyoruz? Buyuruluyor ki, o zaman böyle teşebbüste bulunmak için elimde vesika yoktu, şimdi vesika vardır. Binaenaleyh bu zihniyet ve bu noktai nazarın tekevvününe mani olabilecek esbap ve tedabir ittihaz ettik. Sonra elimize kuvvet geçmişti, bugüne kadar niçin fırsat verdik? Mademki bir buçuk aydır kardeşi falan, heyeti mecmuası elinizde iken niçin tevkif etmediniz? Bu eşirrayı bir daha memleketin içine saldınız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, neticede muttali oldum, sonra memlekette mühim ve müseccel bir kudreti imha etmek doğru değildir. Hem o zaman hiçbir vesika yoktu. Şimdi elimizde vesaik vardır. Şimdi mektuplarını adamlarını tuttuk. Fakat nasılsa bu arkadaşlar da yanlış bir zihniyet hâsıl olmuştur. Zannedirim ki bidayette bir şey yapılamazdı. Bunların hataları görüldüğü zaman derhal onları imha etmek, en evvel varidi hatır olan şey değildir. O bir kuvvettir, tensik edilir, ıslahı hal ettirmeye çalışılır, biz o noktai nazarı takip ettik ve malûmu âliniz daha çok çapulcu kuvvetleri vardı. Bunlar bertaraf edilmiştir. Kalan kuvvetler taazzuv etmişlerdir ve hakikaten ıslahı hal etmiş kuvvetlerdi ve zaman ile, az çok müsamaha edilmek şartıyla, da-

ha iyi bir hale geleceğini tahmin ediyorduk. Fakat nasılsa tebeddülü zihniyet hâsıl olmuştur ve daha şedit ve seri tedabir ittihazına hükûmeti mecbur etmişlerdir. Eğer böyle fena zihniyetlere sapmamış olsalardı, elbette haklarında daha hayırlı idi.

BASRİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Ethem Beyle Balıkesir arasında bir münasebet yoktur. Hatta bendeniz şahsen Ethem Beyle şimdiye kadar görüşmedim, tanışmıyorum. Yalnız bugüne kadar millî mücahit olarak alkışlanan Ethem Beyin, Meclisin teşekkülüne âmil olduğu beyan edilmek suretiyle, Makamı Riyasetten alkışlanan Ethem Bey, eğer fena ise, fenalıkları daha evelden görülmek icabederdi. Ne bir fırka, ne bir şahıs namına değil, yalnız kendi kanaatı vicdaniyeme istinaden arzediyorum, Paşa Hazretleri, benim kendi kanaatı vicdaniyeme göre Ethem Beyde, bir ihanetten ziyade bir idaresizliğin neticesi vardır. Bendeniz Balıkesir'de yok idim, hali firarda idim, Ethem Bey üç defa Balıkesir'e gelmiş, üç defa Karesi livası dahilinde harekât yapmış çapulculuğu vesairesi mevzuubahs olan Ethem Beyin, bizim dairei intihabiyede çapulculuğu vesairesi yoktur. Bir tavuğa bile dokunmadığını iddia ediyor ve ispat ediyorlar. Çünkü harekâtı milliyenin bidayetinden beri o harekâtın karşısında bulunanların tamamıyla emniyet ve itimat hissettirmek suretiyle idare eden Kâzım Beyin hüsnü idaresidir. Sonra memleketteki sui idarenin vaziyete hâkimiyeti neticesinde Ethem Bey kuvvetleri... (Gürültüler) Bizim livamız dahilinde hiç çapulculuk yapmamıştı. Buna Kâzım Bey şahittir. (Gürültüler) Ben kanaatımı söylüyorum. Ümmeti Muhammedin kanını düşünelim, birbirine kırdırmayalım.

Zatı Devletlerinin şimdiye kadar tarihte ifa ettiği büyük hidematın en mühimmi olmak üzere bütün vicdanımla tasdik ederim ki...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyanatı âliyeleri arasında cevap verilmesini lüzumlu addettiğim noktalar şunlardır. Diyorsunuz ki; Ethem Bey iyi adamdır. Halbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, daima şakidir. Bunun itimada şayan bir ciheti yoktur. Efendiler, buna emniyet buyurmanızı rica ederim.

BASRİ BEY (Devamla) — Eğer bu adam fena adam olsaydı, fenalığı daha evelden mekşuf olurdu. Pek çok adamlar vardır ki halleri şayanı teessüftür. Söylemek istediğim noktaları dahi biraz imalı olarak söyleyeceğim. Çünkü bunu içimizde tevsik etmiş zevat var...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Buna bu harekete, hiyanetten ziyade idaresizliktir diyorsunuz. Eğer Garp Ordusu Kumandanlığının teşekkülünden itibaren bugünkü idare olsaydı mesele kalmayacaktı. Meselâ bazı yerde koyunlar gasbolunmuştur. Hükûmet ağzını kapamış, kulaklarını tıkamıştır. Müracaat eden insanların parasını vermiştir.

BİR MEBUS — Yozgat'taki elli bin lira ne oldu?

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim; Meclisin buna dair bir kanaati yok ki buna bir çare düşünelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Reis Bey. Efendiler, sizden bir şey soran yok. Hükûmet kendi kendine istediğini yapıyor, neyi müzakere edeceksiniz? (*Gürültüler*) (*Devam sesleri*)

REİS — Efendim; söz alan daha bir çok arkadaş var, Kâtip Beyler yoruldu. Celseyi on dakika tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Muhittin Baha Beyin.

Celse açılmıştır. Buyurunuz Muhiddin Baha Beyefendi.

MUHİDDİN BAHA BEY (Bursa) — Muhterem efendiler; on sekiz saattir geçen zaman, belki hayatımızın, hayatı siyasiyemizin en mühim, en karanlık, en şayanı dikkat zamanıdır. Başladığımız muazzam davanın en yüksek merhalesinde iken bütün Fransız gazeteleri lehimize, ittifadımız lehinde, ittifakımız lehinde bulunurken; İngilizler sebat ve metanetimiz karşısında mütehayyir bir vaziyette iken, bütün efkârı cihan muazzam bir milletin mevcudiyeti hakkında yeniden teyidi iman ederken, hepimiz istikbalimizin, parlak davamızın hakkaniyetine daha emin iken, inkılâp tarihimizi lekeleyecek, altı ay evvel kahraman dediğimiz adamlara, altı ay sonra bizim tarafımızdan alçak denildiğini gösterecek bir hadise ne tesir hâsıl eder? Efendiler, gördüğünüz şey o kadar basit değildir. Yapılan fenalık azim olmakla beraber bizim haysiyetimize, haysiyeti siyasiyemize fevkalâde taarruz edilmiş olmakla beraber, vicdanlarımız içinde maziye ait olması lâzım gelen hakayika nazarı dikkatlerini atfetmek lâzımdır. Telgraf yazanları takbih eder, tel'in ederim. B. M. Meclisinin meşuiyetini mühil bir hareketi mutazammın bir hareketinde bulundukları için kendilerine ne kadar büyük ceza verilse,

ne büyük tekdir ve tel'ine uğrasalar yeri vardır. Fakat efendiler, bu böyle olmakla beraber, inkılâbımıza başladığımız zamandan beri, icabında emrinize tebaiyet eden, oradan oraya koşan, bazıları menfaat için, bazıları mevki temin etmek için ve fakat bir çokları dini, namusu, ırzı muhafaza için koşan adamlar bugün karşınızda asi vaziyettedir. Yapacağımız iki şekil vardır. Asiler öldürülür. Bunları öldürmek hem hakkımız, hem vazifemizdir. Fakat efendiler, yapmış fedakârlıklar hesabına menafii vataniyei âliye namına yapılabilen bazı hareketler daha vardır. Âsiyi tekdir ve tevbih etmek, affetmek, fakat siz nasıl isterseniz öyle yapınız. Bunları söylemekten maksat, vazifei vataniyemizi yapmaktan ibarettir.

Efendiler; düne kadar Yunan ordusu karşısında koşan iki kuvvet vardı. Birine kuvayı milliye, birine kuvayı muntazamai askeriye diyorduk. Şimdi bu iki kuvvet karşı karşıya gelsin, ne yaptığını bilmeyen iki masum kuvvet birbirini boğsun. Neferlerin ne kabahati vardır? Binaenaleyh ben bu mühim meseleyi Büyük Millet Meclisinin haysiyeti, şerefi ve her şeyin fevkinde olmak üzere, gayemizden hiçbir şey feda etmemek şartıyla, uluvvü cenabımızı, afivkârlığımızı, yapılan şeyleri unuttuğumuzu gösterelim. Cahillerin cehalet saikasıyla yaptıkları şeylere mukabele etmeyelim. B. M. Meclisinin mütefekkir bir heyet olduğunu bu, ispat eder.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, size, kemali hürmetle size hitap ediyorum. Siz ki, Çanakkale'de hiçbir kuvvetin yapamayacağı harekâtı yaptınız. İslâm milletini payitahtını kurtardınız, siz ki bu büyük hareketin başına geçtiniz, bu milleti vücade getirdiniz. Bu muazzam meselenin de Büyük Millet Meclisi Riyasetine lâyük olduğu veçhile hallini temenni ederim. Af ile, uluvvü cenab ile evvelâ kuvvetlerinizi gösterecek, B. M. Meclisinin menafîi âliyei vataniyesinin hiçbir cüzünü feda etmeyerek, âsileri tevbih ve tekdir ediniz. Bu Meclisin, bu ulvî Meclisin uluvvü cenabını gösteriniz ve iki müslüman kuvveti birbirine kırdırmayınız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem efendiler; hiç zannetmem ki heyeti celilenizi teşkil eden rüfekadan herhangi bir zat mutlaka filan ve falanı imha etmek fikrini bir an için dimağına koymuş olsun. Bahusus hidematı vataniyesi sebkat etmiş olan bir zatı... Bu sebeple rüfekanın hissiyat ve efkârından mülhem olarak varidi hatır olan bir şeklü sureti kararlaştırırız. Garp Ordusunun kısmı küllisiyle Kütahya'ya girmiş olduğuna dair telgraf aldık. Cenup ordusunun mühim kuvvetleri zannedirim ki Altuntaş'da bulunuyor. Yani Birinci Kuvvei Seyyare dar bir vaziyete konulmuştur. Şimdiye kadar vuruşulmadı. Kütahya'da bulunan Kuvvei Seyyarenin bazı aksamının çekilmiş olduğu anlaşıldı. Bundan sonra da vuruşmamaya gayret ederiz. Ethem Beyin, Reşit Beyin, Tevfik Beyin haklarında kanunî hükümler tabii gayet ağırdır. Fakat bu hükümleri vermek ve yine hükümleri af etmek heyeti celilenin dairei selâhiyetindedir. Bu gece Paşa Hazretlerinden rica ederim, ordu kumandanlarıyla beraber vaziyeti gördükten sonra, kendilerine bazı muslihane tekliflerde bulunabilir. Şüphe yok ki kumandadan çekilmeleri lâzımdır. Kumandadan çekildikten sonra kendilerinin hayatlarının masun ve mahfuz olduğunu tekeffül ederiz. Yalnız o açık telgrafnamesiyle heyeti âliyenin meşruiyetine taarruz etmiştir. Ondan dolayı heyeti celileniz nezdinde delâletimizi söyleriz. Kendileri kemali sükûnetle teslim olur. Kuvvetleri dağıtmak hatırımızdan geçmemiştir. Arkadaşların buyurdıkları gibi, onlar masum kuvvetlerdir. Vatanperver insanlardan mürekkep bir kitledir. Başlarına diğer bir arkadaş geçer, kumanda eder. Cephenin şurasına burasına ayrılabilir. Dağıtmak muvafık olmayabilir. Bu, bir mesele olarak mütalâa edilmez. Fakat bu arkadaşlar, kendilerine tevcih edilmiş olan hidemata binaen vaziyeti ye şöhreti sui istimal etmiş oluyorlar. Böyle bir teklifte bulunabiliriz. Kuvvetten tec-

rit edilecekler, kabahatlarını B. M. Meclisi affedecektir. Son tasavvurlarından dolayı mazharı af olmaları için Meclisi Âlinizde delâlet edeceğimizi vadedebiliriz. (*Pek muvafık sadaları*)

EYYUP SABRİ BEY (Eskişehir) — Ethem Bey, Tevfik Bey hakkında yapılsın, Reşit Bey hakkında bir muamele yapılmasın. Çünkü itilâf için gitmiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Mademki bu meselede itilâf için gitti deniyor, bende Reşit Beyi, kendisini itham edecek vesaik vardır ve kendi itirafı tahtındadır. Binaenaleyh o arkadaş da müsamaha ile geçirilemez. Hakikatı söyleyelim ki, mesele tenevvür etsin, tabii Reşit Bey orada kalmıştır.

REİS — Beyanatı ahire mucibince müzakerenin kifayetini kabul edenler...

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Paşa Hazretlerinin son teklifleri, tarafı âlilerinden Meclisi Âlinize dermeyeran edilmiş bir teklif mahiyetinde, Meclise Hüseyin Avni Beyin evvelce sorduğu bir sual cevapsız kalmıştır. Meclis bu neticeyi kabul etmektedir. Ben bunu anlayamadım, fakat zâtı meselenin sureti hususiyede halline çare bulunamayıp, bugün hükümetçe icraata geçilmek suretiyle halli fiilisine tevessül edilmiş olan bu meseelde, Hükümet buradaki beyanatını arzı malûmat kabilinden addeyler mi? Yoksa buna bir netice vermek ister mi? Mecliste Paşa Hazretlerinin teklifi, herhangi bir teklif gibi reddolunursa Meclisin icrai ve teşriî salâhiyetinden bahsetmiyorum - alelade bir Meclisi Mebusana dahi, ona da, bu mesele malûmat kabilinden arz olunamazdı.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz Ethem Bey meselesini bir mesele olmak üzere kabul etmiyorum. Ethem Bey meselesiyle hâsil olan bir mesele var ki, o da Meclis meselesidir. Şimdi Meclis meselesi karşısında bulunuyoruz. Meclis meselesini hallettikten sonra, tabiatıyla mesele halledilmiş olacaktır. Paşa Hazretlerinin beyanatı devletleri meyanında bir fıkra vardı. Burada teşekkül edip içtima eden bir grupta intihap edilen arkadaşların Heyeti Vekile ile temas etmeleri ve onun da Paşa Hazretlerine bildirilmesine dair. Heyeti Vekilede bunun neticesinde bir karar veriyor. Bunu teşekkülle kaydederim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri iştirâk etmiyor ve Meclis Reisi sıfatıyla heyeti murahhasa reisiyle görüşeceğini söylüyor. Acaba Heyeti Vekile ne zannediyor ki, kendisi nedir? Bizim içimizden ayrılmış ve gösterilen muayyen vazaifi gör-

mek üzere intihap edilmiş arkadaşlardır. Biz bütün mukadderatı memlekete fiilen vaziyet edeceğimizi bütün kâinata ilân ettik. B. M. Meclisi var dedik. Bilkuvve idarei umur edilmektedir.

Paşa Hazretleri yine bu kürsüden, Bursa'nın sü-kûtu zamanı yapılan istizah esnasında buyurmuşlardı ki; Meclis doğrudan doğruya her meseleden mesuldür, ferden ferda mesuldür. Bizim kabul ettiğimiz esasatın icabatından biri de budur. Bunu, Meclisin mesuliyeti hakkında söylemişlerdir. Mademki bizim mesuliyetimiz vardır, Heyeti Vekilenin kendi dairesi vekâletinde yapmış olduğu şeyler bizim prensibimiz hilâfıdır, gayet çirkindir. Kemali şükranla bunu arz ediyorum ki, Paşa Hazretleri bunu kabul etmemişlerdir.

İkinci mesele efendiler; biz her vakit iddia ediyoruz ki kudretimiz büyüktür. İcraî ve teşriî kudretimiz vardır. Bununla beraber asarının tecellisi karşısında âciz mevkide kalıyoruz. Tarihe karşı biz mesulüz, bu vazifemizi, bu kudretimizi ifa ve istimal edemiyoruz. Şimdi halledilecek mesele budur. Bu mesele halledilmeli. Bu zihniyet ref edilmelidir. Bu zihniyet Heyeti Vekiledeki bazı arkadaşlarımızda mevcuttur.

Yine Paşa Hazretleri beyanatı âlileri arasında buyurmuşlardı ki, Hükümet doğrudan doğruya bunun mesulü olduğunu ve bunun mesuliyetini idrâk eden ve Heyeti Vekilenin mesuliyetiyle yan yana yürüyen heyeti âlinizin de bir mesuliyetidir. Onun mesuliyeti, sizin mesuliyetiniz içindedir. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdukları gibi, berayı malûmat arz edilemez. Mademki mesele Meclise arz edilmiştir, Meclisi Âliniz bu mesele üzerine elini koyar. Paşa Hazretlerinin hakikaten samimî ve ciddi ve vakayii olduğu gibi söyleyeceklerine eminim. Çünkü heyeti murahhasa olarak gittiğimiz zaman bize de söylemişlerdi. Burada da aynıyle tekrarlamışlardır. Bilirsiniz ki bendeniz bidayettenberi iddia ediyorum ki bu memleket kuvayı muntazama ile kurtulur ve kuvayı muntazama teessüs etmedikten sonra icrayı hükümet imkânı yoktur. Biz içinden yıkılırız. Şüphesiz ki intizamsızlıklar memleketimizi harap etmiştir, bu harabiyetlere sebebiyet verenler, biz burada söylediğimiz zaman belki icabatı zaman veya siyaset hasebiyle, ki Heyeti Vekile o zamanlar aksini iddia etmişlerdir. Biz o vakit görüyorduk ve onlar da biliyordu ki memlekette prensipler, kanunlar hâkim değildi. Memlekette şahsiyetler, şekavetler hâkimdir. Hatta kumandanlardan Meclisi Âlinin emirlerini dinlemeyen kumandanlar

vardı. Binaenaleyh bendeniz yine o zamanlar söylemiştim. Böyle bir esasa, bir meclise, bir heyete, bir disipline tabi olmayan bir şaki kumandan varken elbette icrayı hükümet olamazdı. Maaşşükran görüyoruz ki, Heyeti Vekile memlekette tesis ettiği Hükümette bütün hududu millî dahilinde yaşayan insanların refah ve saadetini temin etmek istiyor. Bunu şükranla karşılarız, bunu şükranla karşılamakla beraber kendimizin de hiçbir salâhiyetimiz olmadığı vaziyetine sokulduğunu istemeyiz. Ve bunu istediğimizi kabul ettiğimiz gün, bizim burada içtimamızın hiçbir mahiyeti yoktur, dağılınız, çünkü yazıktır. (Dağılım sadaları)

Bu vesile ile intikal ediyorum, Ethem Beyin yazdığı telgraf hainanedir. Gayet fenadır. Efendiler, affınıza mağruren söyleyeceğim, hainanedir. Efendiler siyasetimizi alt üst edecek mahiyettedir. Şark ile münasebetimizi bozacak mahiyettedir. Efendiler, her cürüm af edilebilir, fakat bu affedilemez. Çünkü öyle bir mahiyettedir ki bütün islâmları, bütün memleket dahilinde yaşayan insanları, orduyu vesaireyi birbirine çarpıştırarak kendi hudbinliklerini, kendi diktatörlüklerini ister mahiyettedir ve bunu da heyet olarak giden arkadaşlarımız tekrar etmişlerdir ki; evvelce olmayan bu zihniyetler Hükümetin bu kuvveti karşısında bunu kasten yapmışlardır. Binaenaleyh bu şayanı af değildir.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Heyete ait olanı anlamadım.

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Velevki efendiler, bu böyle hâdis olan bir mesele için olsun. hepimizin müşterek bir gayesi vardır. O da; vatanın tahlisidir. Onlar da bidayettenberi vatanın tahlisi uğrunda mücadele ediyoruz diye iddia ediyorlar ve bu iddialarıyla memleket dahilinde pek çok yapmış oldukları şeyler nazarı müsamaha ile görüldüğü halde, onların en dikkat edilecek bir nokta selâmeti, siyasetimizin iyiliğini düşünmek olacaktır. Demek ki bu adamlar kendi hudbinliklerini, kendi enaiyetlerini temin etmek için şu telgrafı gönderiyorlar. Şimdi yapılacak mesele Meclisi Âliniz bu meseleye vaziyet eder, Heyeti Vekilenin kararı üzerinde tetkikatını yapar. Yoksa Heyeti Vekilenin «biz yaptık» demesi kâfi değildir.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim; siyaset gayet garip garip çehreler gösterir. Zaman tebeddül ettikçe siyaseti hakiki de tebeddül eder. Şu Meclisi Âli teşekkül edeli 9 ay kadar bir zamandır, bendeniz de ondan bir ay sonra geldim. O vakitten beri, vakti geldikçe, icap ettikçe kuvayı milliyeye aleyhinde, fakat bu

kelimeyi istimal etmeksizin, beyanı mütalâa etmiştim. O vakitler bazı rüfeka yekdiğerine yaklaşıarak, bu adam kuvayı millie aleyhinde söz söylemiş derlerdi. Zaman zaman tekrar etmişimdir. Fakat biz düşünüyorduk ki hükümet bulunmadığı zamanlarda, memleketin eli silâh tutan, kalbi hamiyetle çarpan her fedakâr ferdi hududa koşmuş ve hükümet zaif zamanlarında yine o kuvvetlere istinat etmiştir. Çünkü istinatgâhları olan kuvvet mevcut değildi. Bu da meşrudur. Fakat zaman geçti, kuvayı askeriyei muntazamaya malik olmaya başladı, işte bu zamanlar kuvayı gayri muntazamanın memlekette artık yeri yoktur. Kuvayı gayri muntazamaya böyle muamele yapıldıkça memlekette şekavet, yağma yekdiğerini takip etti. Bu takip ettikçe halk yekdiğerine fena nazarlarla bakmaya başladı. Daha açıkça arzedeğim; kuvayı milliyenin mensup olduğu ve kuvayı millieye taraftar ancak yüzde beş kişiyi istisna edebiliyorum, ki mensubiyet dolayısıyla temini menfaat eden kimselerdi. İşte onlar bizim taraftarlarımızdı. Diğerleri muhalifimizdi. Bunu hadisat da ispat etmiştir. Memleketin muhtelif cihetlerinde ufacak bir isyan kıvılcımı büyük bir yangına sebebiyet verdi. Bu ne idi? İşte kuvayı milliyenin tevlit ettiği fikir dolayısıyla, aleyhtarlık dolayısıyla memleketimiz aleyhinedir. Eğer müteşebbis bir memlekette bulunmuş olsaydık bizi çoktan altüst ederlerdi. Fakat şükredelim ki ahali cahildir, ahali tazyik altında boyun eğmeye alışmıştır. İşte ondan dolayı şimdiye kadar muhafazai mevcudiyet edebilmiştir. Teşekkür ederiz ki zaman geldi, şu hadise hakikatı nazarımızda tecelli ettirdi. Ethem Bey bu memleket için çalışmış, hakikaten büyük fedakârlık etmiş olmak sıfatıyla ona hürmet ederim. Fakat bir kanun memuru olmak sıfatıyla arzedeğim; af kademei ulâda aciz, kademei sâniyede uluvücenaptır. Mebdeinde af caiz değildir. İcra edilen harekât, icra edilen cinayat dolayısıyla derhal mahkemei aidesine tevdi edilen adam, ihtimal masumdur, ihtimal değildir. Mahkeme onu tespit eder. Ondan sonra ona denilir ki, mahkeme seni mahkûm etmiştir, fakat biz sabık fedakârlığına nazaran seni affediyoruz, böyle dersek çok güzel etmiş oluruz. Yoksa şimdi hiçbir şeyi affedemeyiz. Hüküm olmadıktan sonra o adam mücrimdir diyemeyiz. Nazarımızda şimdi maznundur. Binaenaleyh hükümet siyaseten kendisine tebligat ifa edebilir. Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile delâlet edebilecekleri kendilerine ihtar edilebilir ve başka suretle taahhüt edilebilir. Ne de yağma edilen masumların hukukları namına bir şey söylenebilir. İstitraden şurayı da arzedeğim

ki Demirci Mehmet Efe hiçbir köyde oturamaz. Mevkii, İstiklâl Mahkemesidir. Ondan sonra hukuku nazarımızda tecelli eder. Demirci Efe şayanı af ise Meclisi Âliniz affeder.

Sonra gelelim esas meseleye. Şimdiye kadar bu işe Meclisi Âliniz vazı yed etmemiştir. Şuradan buradan tereşşüh eden haberlere yahut bazan da galat malûmatlarla fikrimiz dolmuştur. Bu mesele had bir devreye gelmek itibariyle hükümet, doğrudan doğruya, icra kuvveti ve vekili olmak hasebiyle bu mesuliyeti deruhte etmiştir. Mesuliyetin sonunda, biz bunu üzerimize alırsak muvafık hareket etmiş olmayız. Hükümet bu meseleyi hüsnü suretle halleder ve halledemezse bize der ki, biz şu suretle hareket ettik. Biz beğenmezsek, hükümetin yakasından tutarız. Eğer şimdi bu meseleye vazı yed edersek, o vakit mesuliyeti üzerimize alırız. Bendenizin arzedeceğim bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; Yunus Nadi Beyefendiye kısa bir cevap vermek istiyorum. Buyurdular ki bu kadar mühim bir mesele Heyeti Vekile tarafından sadece beyanı malûmat zımında Heyeti Âliyye arzolanamaz. Bendenizce bu kadar sarıh muamelenin Heyeti Âliyyenize berayı malûmat bile arzı zaittir.

Efendiler, bugün vesaikten ve teşebbüsâtı fiiliyeden, her şeyden sarfınazar ediniz, en son vürud eden açık telgrafla Meclisi Âlinin meşruiyetine sarıh bir surette galiz bir lisanla taarruz ve tecavüz eden bu gibiler hakkında lâzım gelen muamele için heyeti âliyeniz gayet sarıh bir kanun yapmıştır. Bu hareketin müteşebbisleri hakkında şöyle mi yapalım, böyle mi yapalım diye maruzatta bulunan Heyeti Vekileyi bir an tutmak caiz değildir. Bu kadar âciz, bu kadar titrek insanlardan müteşekkil bir heyetle bugünkü şerait dahilinde memlekette icrayı hüküm edilemez. Bütün arkadaşlarımdan istirham ediyorum. Heyeti Vekileye tavsiye olunacak harekâtı tavsiye buyurunuz...

Beyefendiye de ufak bir cevap vermek istiyorum. Bu mesele bir aydan, bir buçuk aydan beri mevzuubahs olduğu halde dün heyeti âliyye intikal etti. Buraya intikalinden belki bir kaç ay evvel heyet bazı tedabire teşebbüs etmiş bulunurdum. Bunda bir hatam olduğunu bu suretle anlamış bulunuyorum. Hakikaten böyle hayat ve istiklâlimize ve mevcudiyeti umumiymize bir darbe vurmak isteyenlere karşı bu kadar samimi, bu kadar âlicenabâne hareket etmek bir hatadır ve ben maatteessüf bu hatayı irtikâp ettim. Fakat bundan sonra heyeti âliyyenize vait ediyorum.

rum, tekrar etmem. Beyefendinin mütalâatına temas eder bir kaç nokta arz etmek istiyordum. Yalnız bu musip olan mütalâata benim izahatım da ufak... Ben deniz arzettiğim gibi kanunen sarıh olan bir vazifesini Heyeti Vekile ifa edegelmektedir ve bunda henüz kendisini âciz görmemiştir ve bundan dolayı Heyeti Âliyenizden bir karar istihsaline lüzum görmemiştir. Fakat Heyeti Âliyeniz bu meselede mesuliyeti Heyeti Vekilenin üzerinden almak isterse Heyeti Vekile bundan memnun olur ve elbette Heyeti Âliyenizin kararıyla bu mesele hallolunursa daha musip olur. Kararı Heyeti Vekile kendi noktai nazarına mutabık görürse kabul eder. Görmezse iskat edersiniz. Kendi kararınızı icra ettirecek bir heyet bulursunuz.

Demirci Efenin hini istimanında, kendisine hükümet namına bir şey vadedilmemiştir. Evet bilâkaydû şart teslim olmuştur. Demirci Efe meselesi bu meseleye nazaran daha hafiftir. Demirci Efenin birtakım cinayati hususiyesi, yani asarı cehl ve gafleti vardır. Fakat son vaziyette asıl canı Ethem Beydir. Çünkü Demirci Efe kemali sükûnet ve itaatla oturuyordu. Sonra vazı isyankâr aldı. Mahaza silâhla mukabele etmedi, ordu kuvvetleri bunları sardı, silâhlarını aldı. Efradıdan asker olanları kıtaata gönderdi. Bu adam bir kaç kişi ile kaçtı. Fakat bilâhare teslim oldu. Bu adam B. M. Meclisine tecavüz etmemiştir. Ordu ile fiilî bir müsademe yapmamıştır. Ondan dolayı mahallinde idareten bir yerde ikamet ettirilmiştir. Herhalde cinayattın İstiklâl Mahkemesince rüyet edilmesi lâzımdır.

REİS — Efendim bu meseleye dair müteaddit takrirler var, müzakere kâfidir, ruznameye geçelim deniyor. Takrirler okunuyor, dinleyelim.

Bir de Fazıl Paşanın bir takriri var. Geçen de okunmuş idi. Derhatır buyursunuz. Paşa söz söyleyecekler mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, çok rica ederim, Paşanın verdikleri takrir muhteviyatı çok ağırdır. Binaenaleyh biraz izahat versinler.

REİS — Takriri okutuyorum.

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kanunuevvel 1336 Cumartesi günündeki Meclisi Âlinin içtimaı umumisinde şimendiferlerin yedek aksamının mübayaasına ait Karahisar Mebusu Şükrü Efendinin vaki olan istizahiyle hutebayı kiramın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum iza-

hat kâfi görülmeyerek, binnetice verilen ademi itimat kararıyla Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mübayaanın müstağni izah olan ehemmiyeti fevkalâdesine mebni, bunun bir an evvel hayyize husule getirilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da mübayaaya girişilmesi hususunda Heyeti Vekileye vermiş olduğum takririn muhteviyatı ve Roma'ya gitmeye talip olan mebusandan Süreyya ve Mustafa Beylerin azimeti tasvip ve kabul edilerek, bu zevata verilecek harcırah ve tahsisatlarda Maliye Vekâletince hesap ve tespit edilerek mumaileyhimin azimetlerine Divanı Riyasetçe ruhsat verilmiştir. Sâlifül arz mübayaanın bu şekli surette olması, milletin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu mütalâyayı bir hata addelediği halde, bunun mesuliyeti yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa muamelel vakiyayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Vekile ile harcırah ve tahsisatları bilhesap ita eden Maliye Vekâletine ve mebusanı müşarüneyhimin Roma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu mesuliyetin şumulü olmaz mı? Binaenaleyh ademi itimat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulü tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zannederim. Şu halde bu meselenin tashihini Meclisi Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle talep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem, Meclisi Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş olduğu haksız bir muamele ile derececi nihayede rencide edilen hayşiyet ve izzetinesimin tatmin edilmesinden ibarettir. Zira mebusanı kiram ellerini vicdanları üzerine koyup benim de şahsımı düşünürlerse hakkı çakeride reva görülen muamelenin gayri lâyük olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arzedeyim ki, Nafia Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir muamelesi - ki esasen pek makul ve hatadan beridir - muahezeden ise asıl milletin paralarını alabildiğine israfa uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve memmat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayı üzerine Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eylesmesini mingayri haddin tavsiye eylerim. Bu bapta bir celsei hafiyede izahatı muktaziye itasına da hazır bulunduğum maruzdur. 28 Kânunuevvel 1336

Yozgat Mebusu

İsmail Fazıl

Zabtın sonu bulunamamıştır. M. Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 *Kânunusâni* 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	308	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	308
2. — DİVANI RİYASET KARARI	308	1. — <i>Büyük Millet Meclisi Bütçesi.</i>	308:317
1. — <i>Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenler hakkında Divanı Riyaset kararı.</i>	308		

Cilt : 7

131 nci İnikat, 3 nci Celse

YÜZ OTUZ BİRİNCİ İNİKAT

8 Kânunusâni 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Şimdi zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyirmialtıncı İn'ikat

30 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde inikat ile Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa; İtalya'dan şimendifer yedek aksamının mübayaası ile alâkalı olarak verilen tahrir üzerine Meclisin ademi itimadı ile Nafia Vekillîğinden ıskatı hakkındaki önergesi üzerinde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahatta bulunacakları hakkındaki beyanı üzerine Çerkez Ethem meselesi ile alâkalı olarak cepheye gönderilen azayı kiramdan Saruhan Mebusu Mahmut Celâl ve Karesi Mebusu Vehbi Beylerin izahatı dinlendi ve bu

mevzu üzerinde müzakereye devam olunarak tenefüs için celseye nihayet verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyin tahtı riyasetlerinde içtima ederek; Çerkez Etem meselesi üzerindeki müzakere devam olundu ve kifayet teklifi üzerine Nafia Vekâletinden ıskat olunan İsmail Fazıl Paşanın tahririnin müzakeresine geçildi. Tahrir tekrar okundu.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Ragıp

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — DİVANI RİYASET KARARI

1. — Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenler hakkında Divanı Riyaset kararı.

REİS — Efendim;

Evvelâ arz edeyim ki Riyasetten âtide isimleri arzedilen zevat, yani Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane),

Zekâi Bey (Adana), Ömer Lütfi Bey (Amasya), Hürev Bey (Trabzon), Umuru Nafia Vekâletine namzet gösteriliyor. Kimi intihap edeceğinizi düşünürsünüz.

Sonra celsei hafiye sebebiyle Meclis bütçesi müzakere edilecektir.

Söz Hasan Fehmi Beyindir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Büyük Millet Meclisi Bütçesi.

HASAN FEHMİ BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane) — Malûmu âlileri Meclis bütçesi bir aile bütçesi olduğu için evvelâ bütün teferruatını aramızda müzakere edip ikmal ettikten sonra teamüle tevfikân bir rakam olarak muvazenei umumiyeye idhal ederiz. Resmî kabulünü de muvazenei umumiyeye ile yani umumî bütçe ile birlikte kabul etmiş oluruz. Umumî bütçe de matbaada tabedilmektedir. Yarına kadar mua-

melesi biter ve tevziata başlanılır zannederim. Biz Meclis bütçesine ait olan müzakereyatımızı şimdiden yapalım. Bu hususta biraz izahat arz edeyim.

Meclis bütçesi dört faslı ihtiva ediyor : Birinci faslı; muhassasat - harcırah, İstiklâl Mahkemeleri masarifi vesaire ki madde madde arz edeceğim - yani doğrudan doğruya azayı kirama ait olan tahsisat ... İkincisi memurin maaş ve ücretleri, ki bunların her maddesini esaslî surette heyeti celilenize arz edeceğiz.

Üçüncüsü hademe ücreti. Dördüncüsü matbaa, kütüphane vesaire masarifi...

Birinci faslın birinci maddesini teşkil eden âzayı kiram tahsisatı; 426 225 liradan ibarettir, yekân olarak... Bunun müfredatı : 30 000 lira İstanbul'dan B. M. Meclisine iltihak eden âzayı kiramın İstanbul'da almadıkları tahakkuk eden tahsisatlarının bakiyesi. Yani dört ay için 1 250 lira bir tahsisat yok mu idi. İşte onu almadan gelen âzayı kiramın tahsisatlarının bakiyesi. Bu tahsisatın bir kısmını bazıları tamam alarak firar etmiş. Bu 30 000 liranın içerisinde 21 225 lira ayrı bir hesap var, ki onun için de heyeti celilenize ayrıca arzı malûmat edeceğim. Şu halde 426 225 lira; Büyük Millet Meclisi âzası sıfatını iktisap eden zevatın yalnız tahsisatı. Malûmu âliniz bidayeten altmış, altmış bir daire intihabata iştirak etmişti. Ahiren bir iki arkadaşımız da Batum'dan, Olti'den iltihak etti. Bu tahsisat, adedi âzaya göre konulmuş bir rakam, tahakkuku aslidir. Bundan sâi hazine de olmak mümkündür. Meselâ mebusandan bir kısmı memuriyete gittiler, yerlerine diğerleri intihap olundu. Bir kısmı da bir müddet memur oldular, maaş aldılar. Sonra Meclisi Âlinizin bundan böyle gerek münhal olan yerlerde intihap yapılmamak suretiyle ve gerek ahiren Nisabı Müzakere Kanununu kabul etmesi dolayısıyla bu paradan sâi hazine edilen bir miktar vardır. Ve mebusanın memuriyette buldukları müddete ait zaman için tahsisatın tasarrufu miktarını sene nihayetinde sâl muhasebeleri gösterir ve senenin nihayetinde her şubeden intihap edilen azadan mürekkep bir muhasebe komisyonu teşekkül ederek Meclisi Âlinizin hesabatını rüyet ve raporunu tanzım ile Divanı Muhasebat vazifesini görür.

Bu 30 000 liranın 21 225 lirası, İstanbul'dan Büyük Millet Meclisine iltihak eden âzalara aittir, demiştim. Bu hususta biraz fazla malûmat arz edeyim. Malûmu âliniz İstanbul Meclisi geçen kânunuevvelde küşat edildi ve ahiren malûm olan sebepten dolayı feshi Meclisi Âlinizce ... diye kabul olundu. Bundan tahminen onbeş yirmi gün evvel İstanbul'dan Büyük Millet Meclisine iltihak eden zevat bir takrir verdiler. Dediler ki : Bizim senei içtimaiye mebdeimiz olan Kânunuevvel geldi. - Bunlara bir senei içtimaiyesi on iki ay evvel Büyük Millet Meclisine dühullerinden itibaren yalnız tahsisat verilmişti. - Bizim tahsisat devremiz hülul etti. Kânunuevvelden itibaren bizim (1 250 liradan ibaret olan tahsisatlarımızı şühura taksimen vermeniz lâzım gelir yolunda bir talepte bulundular. Bu takrirleri evveleminde Divanı Riyasetçe müzakere edildi ve şu karar ittihaz edildi;

kararı Meclisi Âlinize okuyorum : (Bütçe müzakeresi dolayısıyla ... okur) Şimdi bütçe müzakeresi münasebetiyle de bu teklifte bulunuyoruz. Biz daha muvafık bir şekil bulamadık, siz bulursanız söyleyiniz. (*Muvafık, muvafık sadaları*) Tahsisat meselesi hakkında zannederim tavazzuh edecek bir nokta kalmadı. Bu otuz bin liradan 21 225 lirası arzettiğim farktır. Mütebakisi; tahsisatını tamamen almadan firar eden zevatın tahakkuk neticesine göre; buraca verilen 1 250 liranın ikmalidir ki bundan hâsıl olan fark otuz bin liradır. Bununla Büyük Millet Meclisi âzayı umumiyesinin tahsisatı seneviyesi 426 225 lira oluyor. Asıl tazminat 250 000 liradır. Fakat tahsisat devresi bittikten sonra senei içtimaiyenin dört ayı tahsisat ve diğer dört ayı tazminat devresidir. Kalan dört ay için bu hesabı esasîye göre 250 000 lira konulmuştur. Halbuki malûmu âliniz, arkadaşlarımızın pek çoğu Meclise bidayette iltihak etmedikleri için bundan da bir çok paranın sâi hazine olması lâzımdır. Burada ispatı vücut eden tazminat alır. İspatı vücut etmeyen almaz. Meğerki Meclisi Âlinin hidematı vatanîye ile, dolayısıyla gönderdiğine dair kararı ola...

Harcırah ve yevmiyeler; zaten harcırah kanuniyle taayyün etmiştir. Buna dair fazla maruzatta bulunmayacağım. Konulan para ... liradır ve senenin nihayetine kadar kâfi gelir kanaatında bulduk. Heyeti idarenin ve muhasebenin verdiği bu miktar idi. Belki artar ve şayet bu miktardan açık kalacak olursa Âzayı kiram harcırahları için tahsisatı munzamma isteriz. Bu miktar şimdilik tahmini bir şeydir. Âzayı kiramdan ne kadarının hakkı kanunisini istimal ile mezuniyet alacağı meçhulümüz olduğu için bu rakam katıyet ifade etmiyor, tahmini bir miktardır.

Birinci faslın dördüncü maddesi İstiklâl Mahkemeleri maaşat ve masarifatı sairesidir. Bunun için sekiz İstiklâl Mahkemesine 84 000 lira konulmuştur. İstiklâl Mahkemi Kanununun müzakeresinde malûmu âlileri heyeti celilenizin noktai nazarı, bu heyetlerin tazminat ve harcırahları ile tedviri umur etmeleri esasına müstenittir. Heyeti İdarenin ve Divanı Riyasetin bu hususta takip ettiği hattı hareket de bundan başka bir şey değildir. İlk mahkemeler teşekkül ettiği zaman kadroları mucibince bir başkâtip, bir ikinci kâtip vardı. Bu mahkemeler yer icar ederlerse buldukları yerlerde temin olunurdu. Ancak maaşat için sâbit olmayıp seyyar olduklarına göre her gittikleri mahallerde havale almaları veyahut büyük bir parayı üzerlerinde taşımaları gibi külfetler düşünülerek her mahkemenin emrine 1 200 liralık açık bir havale cüzdanı verildi ve denildi, ki bu cüzdanı bütün

o mahkemeyi teşkil eden zevatın mesuliyeti müşterekesi tahtında ibraz ettiğiniz mahallî sandıklarından, para lâzım oldukça tetricen alırsınız. Mahkemeye mensup memurinin maaşlarını ve siz harcırahlarınızı, kırtasiyenizi bu (cüzdanla temin eder) alelusul senetlerinizi yapar ve bu senetleri muhasebeye iade edersiniz, muhasebe bunları tetkik eder, havaleniz bittiği takdirde yine tekrar ve yeniden cüzdan gönderir. Eğer gönderdiğiniz senetlerde usulüne ve kavaidine muhalif bir yanlışlık olursa bu hususta da nazarı dikkatinizi celbederiz, yolunda bir muamele düşünüldü ve kendileri de bunu münasip ve iyi buldular. Çünkü başka çare de yoktu. Seyyar olan bir mahkeme için başka türlü bir muamele de yapılamazdı. Bu cüzdanları doldurarak, ellerine verdik.

Fakat seyyar olan bu mahkemelerin harcırahları, Harcırah Kanununun hangi maddesine tevfiikan alınсын meselesi tahaddüs etti. Malûmu âliniz Harcırah Kanunu mühtelif ahkâmı muhtevidir ve bugün mevkii meriyette bulunan bir kanundur. Bu kanunun mevaddı mahsusası ile tahakkuk edecek harcırah mekadirinden yüzde kırk tenzilât icrası da Meclisi Âlinizin kabul ettiği ayrı bir kanun iktizasındandır ve bütün muamele bu kanuna tabidir. Bu mahkemelerin harcırahi hususunda; tatbikattan tevellüt eden bu meseleyi Divanı Riyasetçe, mevcut olan arkadaşlarla müzakere ettik. Harcırah Kanununun hangi maddesi bu mahkemeler hakkında kabili tatbik olabilir noktasını tetkik eyledik ve gördük, ki kanunda, idarei merkeziyeye merbut olan adli, mülki, malî, askerî müfettişler hakkında tatbik edilen bir madde var ve sonra vilâyat merkezlerine merbut müfettişler hakkında tatbik edilen diğer bir madde var. Sonra bir de bütün memurin hakkında ahkâmı umumiyeye var ve düşündük ki; bu mahkemelerin Büyük Millet Meclisine olan rabıtası; bazı müfettişlerin idarei merkeziyeye, meselâ Dahiliye ve Maliye ve diğer vekâletlere olan rabıtasından, rabıta noktasından daha küçük bir mevkide değil ve vazife deruhte eden istiklâl mahkemeleri azalarının sıfatlarını da düşündük. Bunlar yine idarei merkeziyeye merbut olan müfettişlerden daha dün bir vazife deruhte etmiş değillerdir. Binaenaleyh, vazifelerinin de seyyar olması hasebiyle bunlar hakkında tatbik edilecek harcırah maddesinin, Harcırah Kanununun idarei merkeziye müfettişleri hakkında tatbik edilen maddeye muvafık olduğu yolunda bir karar verdik. Geçende Kastamonu'dan buraya avdet eden kıymetli arkadaşlarımızdan Yusuf Kemal Bey; verilen harcırahın kifayet etmediğinden ve oradaki arkadaşlarımız bir şey dememişlerse de, kendisi on-

larla bir kaç gün bulunarak seyyar bir halde bulunmalarından azim bir masrafa katlanmak mecburiyet ve zaruretlerinden bahisle nazarı dikkati celbelerdi. Yusuf Kemal Bey arkadaşımıza dedik ki; biz bunlar hakkında mevcut olan Harcırah Kanununun en fazla harcırah temin eden şu maddesini tatbik ediyoruz. Evet vaziyet itibariyle bundan fazla harcırah temin eden bir madde daha vardır ve o, Vükelâya ait bir maddedir. Bunu fevkine çıkmak bir mesele kanuniyedir. Çünkü yapılacak olan bir muamele, kavanini mevcudeden herhangi birisine istinat etmezse o vakit o iş Divanı Riyasetin dairesi salâhiyetinden harice çıkar. Tatbik edilen şu madde haricinde ve diğer bir tarzda harcırah itası icabediyorsa ve istiklâl mahkemelerinin gerek vaziyeti ve gerek sair (bir hususiyeti itibariyle bundan fazla bir harcırah vermek lâzım gelirse o vakit mesele, bizim vazifemizin haricindedir ve zâtı âlileri Heyeti Umumiyyeye teklifte bulunursunuz, dedim. Şimdiye kadar hiçbir mahkemededen, Yusuf Kemal Beyin nazarı dikkati celbeler yolu beyanatından gayri, resmî bir talep ve müracaat vukubulmamıştır. Tatbik edilen madde şudur okuyayım : (Okur) Bu maddenin ikinci fıkrası, ki asıl tatbik olunan fıkradır, bunda diyor ki : İdarei merkeziyeye merbut olan müfettiş ve müfettiş muavinleri - müfettişlerden beş bin kuruş alan da var, üç bin alan da var, hatta muavinleri 2 500 kuruştan başlar - alesseviye seyahat yevmiyelerini altı bin kuruş maaş hesabıyla alırlar. Biz de istiklâl mahkemelerindeki arkadaşlara dedik ki : Harcırah Kanununun şu maddesinde; müfettişler hakkındaki ahkâm ne ise siz de bunu tatbik edeceksiniz. Muhasebeye de dedik ki : gelecek olan hesabı siz de şu madde mucibince tetkik edeceksiniz, fazlalık, noksanlık varsa hesaplarına kaydedeceksiniz.

Rüfekayı kiramdan evvelce bu meseleye dair müteaddit takrirler verilmişti. O vakit bendeniz mevcut olan şu kanuna istinaden muamele yapıldığını söylemiştim: Geçende yine heyeti umumiyeye müzakeresi esnasında bu meseleye ait olmak üzere üç takrir verilmişti. Arkadaşlar diyordu ki : Meclisin kararı olmaksızın neden bunlara yevmiye, şu bu veriliyor? Beyler yevmiye namıyla bir şey verildiği yoktur. Müfettişler, ki vazifeleri seyyardır, hakkında tatbik edilen madde, İstiklâl mahakimi hayatı hakkında da tatbik edilen maddedir. Bu madde mevcut oldukça ve bütün müfettişler hakkında tatbik edildikçe, istiklâl mahkemeleri hakkında da tatbik etmek lüzumu katiisi vardır. Bu maddenin temin ettiği miktar çoktur diye tadil edebilirsiniz, onu da siz bilirsiniz. Ha; şim-

di bu madde mucibince arkadaşlarımız ne alıyorlar diye hatıra gelirse; bu madde mucibince yevmiye 300 kûsur kuruş tutar. Fakat yüzde kırk tenzilât yapıldıktan sonra 227 kuruş bir şey eder.

Bu fasıl hakkında bir şey söyleyecek varsa söyleyin, ikinci fasıl heyeti tahririyeye taallûk eder. Onu da ayrıca izah edeyim ki bu fasıl bitmiş olsun...

BASRÎ BEY (Karesi) — Efendim, Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasına yevmiye vesaire veriliyor mu?

HASAN FEHMÎ BEY (Devamla) — Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasına bidayeten yevmiye vesaire namıyla bir şey verilmiyordu. Dilâhare, biliyorsunuz, geçenlerde İcra Vekilleri Riyasetinden Yozgat, Kırşehir, Çorum, Ankara İstiklâl Mahkemesinin dairesine idhal edildi. Bir çok mevkufin teraküm etti ve sonra divanı harplerle istiklâl mahakiminin vazife tearuzu noktasından; arkadaşlar tarafından verilen takrirlerle Meclisi Âlinin nazarı dikkati celbedildi ve sonra seyyar vaziyetinde addolundu.

NAFİZ BEY (Canik) — Yola çıktıktan sonra seyyar addolunur.

REİS — Söz isteyenler isimlerini yazdırırlar.

VEHbî EFENDİ (Konya) — Efendim, her gün para diye ağlıyoruz ve buraya gelen rüfekayı kıramın cümleten arzusu memleketin halâs ve selâmetini düşünerek bütçe meselesinin tevazünü ve ahaliyi oldukça fazla tekâlûften kurtarmak maksadına matuf... Bunda şüphe yok. Arkadaşlarımızdan bir kısım rüfekayı kıram, kendi arzularıyla namzetliklerini vererek istiklâl mahakimine tayin olunup gittiler. Evet, gezdikleri yerlerde onlara harcırahlarını vermek zaruridir. Fakat, meselâ Konya İstiklâl Mahkemesi, gittiği gündün beri bir tarafa çıkmadı. Çıkmadığı halde ve orada oturduğu cihetle daima sâbit olduğu halde yevmiye almak nasıl olur?.. Bunun bir misali var beyefendiler : 23 Nisandan beri Heyeti Vekilemiz burada iş görüyor ve mebusluk maaşından fazla bir şey almıyor. Demek onlar daha ziyade bir iş mi görüyorlar? Evet biz burada, bütçede bunun için bir şey tasdik edersek alacaklar. Şimdiye kadar benim malûmatıma nazaran bir şey almadılar. Bir iki aydanberi bir şey aldılarsa bilmiyorum. Şu halde burada oturan ve bir mahkemei mahsusada çalışan arkadaş neden ayrıca bir yevmiye alsın? Evet Yozgat'a giderse harcırah alsın, bu zaruridir. Buradaki ikametgâhını koyup gidiyor ve orada başka bir yerde yatmaya mecbur oluyor, onun için o zaman verelim. Fakat mahal ve mevkii muayyen olan bir yere yerleştikten sonra ve başka bir tarafları da gezmediği halde yevmiye tahsis

etmek bu, müsavâtı ihlâl eder. Binaenaleyh, bu misil-lû yevmiyeye hacet yoktur, kat'î lâzım gelir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bendeniz ce Vehbi Efendinin mütalâa ve beyanatına tamamen iştirak ederim. Bununla beraber istiklâl mahakimini kabul ettiğimiz zaman o arkadaşların, harıçte bizim gibi kendi muhassasatlarıyla idare etmeleri esasını da kabul etmiştik. Yalnız onların masarifi zaruriyeleri olursa tabii Harcırah Kanunu mucibince onu alırlar. Fakat Ankara'da oturan ve Mecliste çalışmıypta, kendisine Meclisin tevdi etmiş olduğu vazifeyi yapanlara bir şey vermek zannederim doğru değildir. Bunu hiçbir akıl, hiçbir mantık tecviz etmez. Vazife vazifedir.

Heyeti Vekilenize daha büyük ve daha yorucu vazifî tevdi ettiğiniz halde ve birtakım meşguliyetlere rağmen, onlar, aynıyle âzanın aldığı tahsisatla iş görmektedirler. Onlara fazla bir şey verilmediği halde yine bu heyet içinden intihap ve kendilerine başka bir vazife verilen arkadaşlara ayrıca yevmiye ve masarifi zaruriye vermek hem müsavâtı ihlâl eder ve hem de ihtirasat tevliid eder. Zannederim bu hal geçen defa meşhudumuz olmuştur. İlk istiklâl mahakimi âzası intihabında bir çok arkadaşlar bu yükü omuzlarına çekmek istemiyordu. Şimdi bu sefer herkes istiyor, herkes ismini yazdırıyor.

EMİN BEY (Bursa) — Herkes demeyin...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. İstemeyenler zaten istemiyordu ve bidayet-tenberi de istemedi. Fakat isteyenleri de hepimiz biliyoruz ve hatta kapı kapı adam dolaşarak bana rey verin diyorlardı ve ben böylelerine rey vermedim. Sebebi; itimat ettiğim arkadaş da olduğu halde; acaba ne için istiyor diye rey vermedim. Bu sırrı şimdi anlıyoruz. Bunun sebebi; fazla para almak meselesi imiş. Yevmiye veriliyormuş, şu veriliyormuş, bu veriliyormuş veya verilecekmiş denmeseydi zannederim ki o arkadaşlar da fazla rey toplamak gayretkeşliğini yapmazlardı. Binaenaleyh, onları o hale sevkeden şeyin para meselesi olduğu şimdi tahakkuk ediyor. Binaenaleyh biz bu esası kabul edecek olursak Meclis namına da iyi olmaz. O arkadaşlar için de iyi olmaz. Bendeniz de Vehbi Efendinin dediklerine iştirak ediyorum. Masarifi zaruriyeleri olursa o verilir; yevmiye vesaire. Andan gayri hususatta para vermek doğru değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim, geçenlerde hatırınızda ki mecruhlara ameliyat yapmak üzere bendenizi ve diğer bir iki arkadaşımızı;

cepheye göndermişsiniz. O zaman biz muhassasatımızı aldıktan maada yevmiye de beş lira harcadık. Kezâlik selâmı âlinizi orduya tebliğ için bir heyet gönderdiniz. Anlar da gittiler ve anlara da bir ücret verdiniz. Eğer efendiler, ikinci bir harp vukubudur da git derseniz, namussuzum gidersem... Benim çoluğum çocuğum ne yiyecek?.. Aynı zamanda benim de karnım doymalı. Benim ne mecburiyetim var ki araba parası vereyim, o hastahaneye koşayım, bu mecruhun yanına gideyim? Selâmınızı götürmek üzere giden heyet; Konya'yı, Afyon'u vesair yerleri dolaştı. Bu arkadaşlara verilen iki buçuk liradır, ki çok bir para değildir. Sonra Şükrü Bey bir şey ilâve ettiler; Heyeti Vekilde bulunan arkadaşlarımız fazla bir şey almıyorlar dediler... Arkadaşlar celsemiz bir aile toplantısı makamındadır. Onun için söylüyorum; ezcümle Adnan Beyefendinin aklına turp sıkayım. Hiç olmazsa ayda bir iki yüz lira alır neye gidipte Heyeti Vekilde oturuyor?

Dr. ABİDİN BEY (Niğde) — Arkadaşlar bendeniz başka bir şeyden bahsedeceğim. Malûmu âliniz zararın neresinden dönülürse kârdır. Binaenaleyh, bendeniz Heyeti Vekile arkadaşlarımdan ve bilhassa Reiş Paşa Hazretlerinden istirham ediyorum. Bu namzet... (Mesele o değil sesleri) Ondan burada bahsedilmedi mi? Demin okundu ya... O zat; kendi prensibi me muvafık değil, kimi istersek yapacağız.

SIRRI BEY (İzmit) — Hasan Fehmi Beyefendinin mutavvel beyanatı arasında, ki bazı sözleri için, bazı mütalâatta bulunacağım. Arkadaşlardan bazıları, istiklâl mahkemeleri âzaları gittikleri yerlerde oturuyorlar. Biz de burada oturuyoruz; vaziyet itibariyle aramızda fark yoktur; fazla tahsisat almaları münasip değildir, dediler. Bendeniz kendi mülâhazama göre İstiklâl Mahkemeleri âzalarıyla, onların ifa edeceği hizmetle, bizim burada ifa edeceğimiz hizmet arasında fark görmekteyim. Efendiler, siz kanun vazına muktedersiniz. Fakat bir adamı asmaya muktedir değilsiniz. Siz bir adama bir meselenin tetkikini ve onun hakkında beyanı mütalâa hakkını verirseniz, fakat siz yapamazsınız. İstiklâl Mahkemesi sizin namınıza ifayı vazife ediyor. Fakat aynı vazifeyi siz yapamazsınız; heyeti umumiye yapamaz. Düşününüz ki, bir heyeti hâkime bir adamın hayatını defaten ifna ediyor ve onun kararının bir hakkı temyizi vesairesi yok... Padişah bile o salâhiyeti hâiz değil ve biz padişahın bile hâiz olmadığı bu salâhiyeti bir millet namına kendisini salâhiyettar kıldığımız bir heyete verdik. İnsanların ahlâkını da düşünelim. Filvaki bizim arkadaşlarımız her türlü şaibeden münezzehtir. Bu-

nu esas olarak kabul ediyoruz. Fakat bir adamı öldürmek, bir adamın canını senelerce, günlerce tahdid etmek salâhiyeti de onlarda vardır. Memaliki mütemeddinede en yüksek maaş alan sınıf hükkâmdır. Bundaki sebep ve sır da malûmdur. Binaenaleyh bu arkadaşlarımızın ifa etmekte oldukları hizmetin mahiyeti ülvîyesiyle mütenasip bir surette muamele yapmak üzere haklarında bu gibi tahdidatta bulunmaya bendeniz lüzum görmüyorum. Emin olalım arkadaşlar; bunlara verdiğimiz para israf değildir. Binaenaleyh; meseleyi bilhassa nazarı dikkatinize arz ederim.

CEVDET BEY (Kütahya) — Efendim, İstiklâl Mahkemesi âzasına verilen yevmiyelere itiraz ediliyor. Milletın parasını tasarruf ve iktisada riayet etmek en büyük vazifemizdir. Fakat rica ederim, Şükrü Beyin demin vaki olan beyanatı, hakikaten, İstiklâl Mahkemesi âzasından biri olan bendenizi de müteessir etti. Bugün, para için keşkül açtılar demesinden çok müteessir oldum. Bu tarzda beyanat doğru olmasa gerektir.

HASAN FEHMİ BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane) — Müsaadenizle maruzatıma bir kaç kelime daha ilâve edeceğim. Bendeniz şahsî kanaatimi arz ediyorum; Meclisi Âlinizin bidayeti küşadından bugüne kadar birinci derecede yaptığı işlerden birisi de İstiklâl Mahkemeleri teşkili ve İstiklâl Mehakimi Kanununun tanzimi ve mevkiî meriyete vazdırı ve bu suretle ihtilâller ve isyanlar dolayısıyla milletın akacak olan kanlarının önüne geçtiğinden, belki intihap yapılırken - bu bir hayatı siyasiyedir - propaganda da olur. Fakat bütün bu ârâ, Meclisi Âlinin, bilhassa ekseriyetinin ârâsıdır ve isabet vardır ve o şahsiyetler üzerine tesir icra etmez. İstiklâl Mahkemesi âzası intihabının şekil ve tarzı icrasındaki ahval tasvir edilirken intihap edilen arkadaşlarımızın tahkir edildiğini hiç zannetmiyorum. Hatta açık arzedeceğim beyler, ben Şükrü kardeşime herhalde adliyyeye olan vukuf ve bu işlerdeki ihtisasları dolayısıyla gitmelerini rica etmiştim. Gidemeyeceklerinden bahsettiler. Evet oraya gidemeyen bu Mecliste çalışır. Fakat o vazifeyi deruhde edip de giden arkadaşlarımızın para için değil, sırf vatanî bir hizmet için gittiklerine kanaat edenlerdenim.

Esasa gelince : Evvelce de arz ettim; bu âzaların harcırah muamelâtı esasen mevcut olan bir kanunun, idarei merkeziyyeye merbut olan müfettişler hakkındaki tatbikatı her ne ise odur. Bu kanun mevcut oldukça bu tarzda para verilmek zarureti vardır. Ka-

nunun bu maddesi ref edilsin mi edilmesin mi? Bu da başka bir meseledir. O takdirde Kavanini Maliye Encümenine bir tadilname gönderilir ve madde tadil ettirilebilir. Fakat tadil edilinceye kadar bu maddenin ahkâmı, bütün müfettişler hakkında câri olduğu gibi, İstiklâl Mahakimi hakkında da cari olur. Maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Bu hususta bir takrir vardır, okunacak. (Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin takriri okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Maksadımı arz ediyim. Şüphesiz hepimiz iktisat yapmak isteriz. Fakat bu hususta burada oturur gibi düşünmemelidir. Misal olarak Ankara İstiklâl Mahkemesini ele alalım, o bizim gibidir. Yevmiye vermeyelim, fakat Konya İstiklâl Mahkemesi bizim gibi değildir. Bilfarz kalktı İsparta'ya gitti ve orada uzun zaman kalırsa ve iş çoğalırsa şüphesiz yerleşmeye mecburdur. Bu müddet zarfında fazla masraf yapacağı için yevmiye vermemeliyiz.

REİS — Takriri reye arz ediyorum :

HASAN FEHMİ BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane) — Müsaade buyurunuz, idarei merkeziyeye memur olan müfettişler, ikametleri muayyen bir zamanı tecavüz ettiği takdirde yevmiye almazlar. O muayyen bir zaman da Harcırah Kanununda tespit edilmiştir. Ya onbeş gündür veya yirmi gündür. Bu müddetten fazla teftiş merkezinde kalacak olursa yevmiye alamaz. Yani bendenizin demek istediğim bu hususta kaidei umumiye haricine çıkılmasın. Meclisi Âlinizce ne gibi bir esas vaz olunacak ise bunlar ise sabittirler, bunu müfettişlere kıyas etmek kıyasi maalfariktir, çünkü müfettişler seyyardırlar.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Hüsrev Beyin takriri iyidir, kabul edelim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Bendeniz de bunu arz edeceğim. Fakat...

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Para verilsin mi, verilmesin mi meselesi başkadır. Divanı Muhasebat bunu kabul etmediği gibi Maliye Vekili Bey de kabul etmez. Çünkü müfettişler seyyar, hâkimler ise sabittirler. Seyyarı sabit kıyas etmek doğru değildir. Bendeniz icabatı kanuniyeden bahsediyorum ve Divanı Riyasetin noktai nazarını Heyeti Celilenize arz ettim. Mürdud kelimesini aynen Mustafa Efendiyeye iade ederim.

REİS — Efendim, mesele kapandı, takriri reye koyuyorum : Kabul edenler ellerini kaldırsın... (Kabul sadaları)

(Tazminat meselesi hakkındaki otuz imzalı takrir okundu)

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Baştaki imza bendenizindir. Bendeniz imza etmişim, izahat vereyim. Bugün bir odacı alsın yetmiş beş lira, bir mebus alsın yüz lira... Bu yüz lira ile nasıl idare olunur. Bugün bir evin kirasını düşünün... Bütün bütün almamalım daha iyi...

RAGİB BEY (Kütahya) — Efendim, Cenabı Hak devlete ve millete zeval vermesin. Efendiler bendeniz ticaret ettiğim vakit en bol ticarete ancak üç, dört yüz lira çıkarırdım ve memuriyette bulunduğum vakit bunun rubu kadar maaş almadım. Bilirsiniz ki harbi umumî devrelerinde bundan daha fazla fiyatla havayıcı tedarik ettik. Yani şekerin kıyyesi 400 - 450 kuruşa ve gazyağının 200 - 250 kuruşa çıktığı zamanlarda bile bundan daha az bir para ile geçindik.

Malûmu âliniz Tahsisat ve Nisabı Müzakere kanunlarını burada müzakere ederken hemen 18 - 20 celsemizi Nisabı Müzakere Kanununun müzakeresi işgal etmişti ve doğrudan doğruya tahsisat meselesinden ... Bilâhare bendeniz Karahisar'a ve Eskişehir'e gittim. Gezdiğim yerlerde bütün halk rabbena hakkı için Büyük Millet Meclisinin bu müzakeresinden nefret edecek derecede müşteki idi. Rica ederim, aldığınız para kâfidir ve bu meseleyi uzun uzadıya mevzuubahs etmek muvafık değildir. Bu teklifi geri alsınlar, çok çirkindir.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, insanların tarzı maişeti muhtelifdir. Bu yüz lira ile idarei maişet eden de var, edemeyen de var. Bu mesele müneker değil. Ben diyeceğim ki takriri verenler de, aksini müdafaa edenler de haklıdır.

Müsaade buyurun, izah edeyim : Hakikaten ailesini buraya getiripte burada ailesiyle beraber yaşayan arkadaşlar zarurî olarak yüz lira ile idare olunabilir. Fakat kendi burada, ailesi falan yerde ve aldığı maaşın yarısı burada kendine kalacak, yarısını başka yerdeki ailesine gönderecekse bu, müşküldür. Bu böyle olmakla beraber arkadaşlar, ben nefsimce, bütçe meselesinde hükümetin bize verdiği erkâmı hiç olmazsa yarıya indirmek ve onu baltalamak isterim; zannedirim ekseri rüfeka da bana ittiba edecek ve buna râğbet gösterecektir. Anın için bu maaşla iktifa etmekliğimiz, bu mesele de şarttır. Eğer biz maaşımıza on lira, yirmi lira zam yapacak olursak, bütçe meselesi alt üst olur. Onun için rica ederim, zaruret çekelim, fakat kanaat edelim. Bu takrirden rüfekayı kiram sarfı nazar etsin. İnşallah ahval daha iyi tavazuh eder, yıllar daha iyi gelir, o zaman başka bir şey düşünürüz.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendiler, gerçi bendeniz mezunum ve gideceğim, tazminatta tabii hakkım olamaz. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bazı arkadaşlar pek muztardır. Meselâ bir hâne kirasına yirmi liradan aşağı verilmiyor ve farzedelim ki bir elbise alacak, yüz lira... Evet bunu talep etmek bir haktır. (*Gürültüler*) (*Devam sesleri*) Ben her vakit herkesi sükûnetle dinliyorum. Bu mesele, şahsî bir faideye dokunduğu cihetle vehleilûda garip görünüyor. Fakat, hakikat her zaman hakikattır ve hakikatı olduğu gibi kabul edelim. Tekrar ederim ki ayda verilen yüz lira tazminat, istikrar oluncak derecededir ve doğru... Ancak cümlelerin malûmudur ki galâyı es'ar her bir hududun fevkindedir. Her bir kalem eşya için seferberlikten evvelki fiyatların bir çok misli fiyat isteniyor. Misal göstermek uzun düşer. Yalnız zarurî olan meselâ elbise kısmından bahsedeyim. Giyilecek bir kat elbisenin fiyatı yüz liradır. Halbuki seferberlikten evvel giyilen en iyi bir elbise üç altına idi... Yani evrakı naktiye hesabı yirmi, yirmibir liraya alınabilirdi. Bir kat elbise 3,5, 4 metre kumaştan ancak hâsıl oluyor. Şu halde yalnız kumaş 70 - 75 lira... Meselâ ben dairei intihabiye me gidiyorum, mesafe 30 - 35 gündür. Üçyüz bu kadar lira da harcırah alacağım. Ben harcırah alıp gittikten sonra eğer ticaretim varsa, ziraatim varsa ben bunu temin ederim. Ben bunu temin ederken arkadaşım da burada otursun, yüz liraya kanaat etsin... Teklifin kabulünü rica ederim.

(Müzakerenin kifayeti ekseriyetle kabul edildi. Tahsisatın tezyidi hakkındaki tahrir ekseriyetle reddolundu)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendeniz müsaadenizle usule ait bir şey arz edeyim : Birinci fasla ait müzakeratın kifayeti rey'e konsun; kâfi görülmezse müzakereye devam edelim.

REİS — Birinci faslın müzakeresinin kifayetini kabul edenler ellerini kaldırsın (Kâfi görülmüştür).

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, Meclis bütçesinin ikinci faslının birinci maddesi memurun maaşatıdır. Meclisin heyeti tahririye teşkilâtı, malûmu âliniz, Baş kitabet, zabıt ve muhasebe kaleminden ibarettir.

Heyeti tahririyenin iktidar ve sureti istihdamlarına dair vaktiyle İstanbul Meclisinde yapılmış bir talimatname de mevcuttur ve ayrıca bir talimatname yapılmadığından alekser onunla icrayı amel ediyoruz. O talimatı da Divanı Riyaset tanzim eder. Vaktiyle bu hususta İstanbul'da yapılmış bir talimatna-

me mevcut olduğu için bir başkasının yapılmasına lüzum görülüyor. Buradaki teşkilâtta muhasebe müdüriyeti lâzımdır, zabıt müdüriyeti lâzımdır. Yalnız Kavanin kalemi; İstanbul'dakinin aynı değil. Çünkü ilk teşkilâtta, malûmu âlileri, efendi bulmak müşkül olduğu için ve Kavanin kalemine de uzun boylu ihtiyaç hiss olunmadığı için, Kavanin kalemine ait vazife ile de yalnız bir masa teşkil etmek ve oraya iki efendi tayin ile zabıt kalemini muvazzaf kılmak suretiyle ve bu şekil üzere teşkilâtı tedrice ikmal etmiştik. Zabıt kâtipleri üç grubundan müteşekkildir. Her grup beşer efendiden ve bir işaretçiden mürekkeptir ve her grubun kâtiplerden biri hasta olduğu zaman derhal yerine kaim olmak ve hasta olmadığı zaman tevhit muamelesiyle iştigal etmek üzere birer de ilâveten muavinleri vardır. Grupların ikiye tenzili mümkün olup olmaması meselesinde bir kaç ay evvel tecrübeler yaptık. İki zabıt grubu ile Meclisi Âlinin senenin 12 ayında hali içtimada bulunmasına ve içtimai umumilerin de sık sık olmasına binaen müzakeratın idaresine imkân bulamadık.

Zabıt kâtiplerinin maaşları; ilk intisaplarıyla müddeti hizmetlerine göre icra kılınacak zamame göre bir müddetleri vardır. Buradaki heyeti tahririye gerek zabıt kâtiplerine ve gerek evrak kalemi teşkilâtına ve gerek kalem müdürlerine verilen maaşat talimattaki maaşlardan fazla değildir.

EMİN BEY (Bursa) — Kaç kuruştur?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Muhtelifdir. Meselâ Muhasebe Müdüriyeti 3 500'dür. Zabıt Müdüriyeti 4 000'dir. Çünkü Zabıt Kalemi Müdürü ki Kavanin Kalemi vazifesini ona tevdi ettik. Meclisi Âlinizden müzakere edilip çıkan kanunları; bütün zabıtlardaki müzakerata tamamen muvafıktır diye altını imza etmedikçe heyeti icraiye tevdi olunamaz. Çıkan kanunlar, zabıtlardaki müzakerata muvafıktır diye Zabıt Müdürü imza vazeder ve bunun mesulü odur kanunun altını imza etmedikçe muamele tamam olmaz.

Geçende bir tahrir gördüm : Muhasebe Müdürü maaşının da Zabıt Kalemi Müdürünün maaşı misillü 4 000'e iblağı için bir tahrirle talep vardı ve Muhasebe Müdüriyetinin doğrudan doğruya Heyeti İdareye merbut kalmasını da esbap olarak serdediyordu. Arzediyorum ki; Zabıt Kalemi Müdürüne 500 kuruş fazla maaş verilmesi Kavanin Kalemi vazifesini de ona tevdi edilmesindedir. Devairi icraiye mevcut muhasebe müdürlerinin maaşlarından Meclis Muhasebe Müdürünün maaşının daha dün olması sebebi

de; bizdeki Muhasebe Müdürü âmiri sarf ve âmiri ita değildir, malûmu âliniz, bizde âmiri sarf ve âmiri ita; İdare memurluğudur. Muhasebe Müdürü yalnız muhasibi mesuldür. Halbuki devairi icraiye'deki muhasebe müdürleri âmiri ita ve âmiri sarftır. Onlar mesuliyetlerine verilen bir parayı sarfediyorlar. Bizde ise âmiri sarf Heyeti İdaredir. Bunun için, yani Meclisi Âlinizin küşadının birinci senesi olduğu için, mevcut maaşları Divanı Riyasetiniz muvafık buldu. Seneler tekerrür ettikçe hizmetlerine mükâfaten zammiyata tabi olacaklardır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Müsaade buyurunuz, muhasebe kaleminde kaç zat var?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Muhasebe kaleminde bir muhasebe müdürü, bir veznedar ve bir kâtip vardır; muhasebe kaleminin umuru hesabiyesi de muayyen bir usul üzerinedir. Arzettiğim gibi, heyeti tahririyenin diğer teşkilâtı da var. Arzu buyursanız kadroları okuyalım. Zabıt Kaleminde üç grup vardır. Her grup beşer efendiden tereküp eder. Her grubun birer de işaretçisi vardır, birer de ilâvesi vardır. Kâtipler hasta olduğu zaman ona vekâlet eder ve hasta olmadığı zamanlarda kalemlerde umuru tahririye ve tevhid muamelesiyle meşgul olur.

Sonra bir de evrak teşkilâtı var, bir Evrak Müdürümüz var, ayrıca evrakı tetkik etmek üzere bir mümeyyiz var. Uzun uzadıya, arzu buyursanız kadroları okuyayım.

ABDULHAK TEVFİK BEY (Dersim) — Müsaade buyursanız bir şey sorayım. Bugün mebustan yüz derece aşağı bir memura 9 000 kuruş maaş veriliyor, mebusların...

REİS — O mesele kapanmıştır efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim heyeti tahririyeye ait ikinci faslın ikinci maddesi harcırahtır, ki bu da 500 liradan ibarettir. Bazen Eskişehir'den veyahut Konya'dan zabıtlara oldukça vukufu, ihtisası olan memurları getirmek icab ediyor. Bu, onlar içindir.

Sonra harcırahını vermedikçe mürettep bulmak hususunda da ne kadar müşkülât çektiğimizi takdir buyursunuz. Bunun için Müdafaii Milliyeden rica ettik. Asker olan müretteplerden aldık, onlara yalnız askerî tahsisatlarını veriyoruz ve beşer lira da kendilerine ayda mükâfat veriyoruz. Heyeti Celileniz bunu artırırsa o da başka.

Bu faslın üçüncü maddesi heyeti tahririyenin tahsisatı fevkalâdesidir. Ve Tahsisatı Fevkalâde Kanunu mucibince memurunin tahsisatı fevkalâdeleri 16 000

liradır. Dördüncü madde memurini inzibatiye ve posta ve telgraf memurinin maaşatıdır. Buna dair de biraz izahat vereyim, bugüne kadar...

REİS — Efendim, Muhasebe Müdürünün maaşının tezyidine dair bir takrir vardır, onu okutacağım. (Takrir okundu)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bendeniz zamaim taraftarı değilim, her ne kadar az maaş verilirse onu terviç edenlerdenim. Yalnız şunu nazarı dikkatinize arz ederim ki bu zat, Hasan Fehmi Beyefendinin söylediği veçhile, iki kişi ile koca bir muhasebeyi idare ediyor. Diğer devair muhasebesinde belki bunun dört misli fazla teşkilât vardır ve onlar neden dört bin kuruş alıyor da bu 3 500 kuruş alsın? (Onları da tenzil ederiz sadaları) Eğer umumî bütçe üzerinde tenzilât yapılmasına taraftar iseniz, bendeniz takirdeki imzamı geri alırım, illâ teklifimde musırrım. Muhasebe Müdürü demek, o dairenin ruhu demektir. Binaenaleyh, onun maaşının da dört bin kuruşa iblâğı lâzım gelir. Bu, benim babamın oğlu değil; bu bir hakikattir. İster kabul edin, isterseniz reddedin.

HAMDİ NAMİK BEY (İzmit) — Efendim, bu takirde bendenizin de imzam vardır ve Yahya Galip Beyefendinin buyurduğu gibi eğer umumî bütçede bütün muhasebe müdürlerinin maaşlarından tenzilât yapılmasına taraftar iseniz bunun da o derecede tenzili taraftarıyım. Fakat diğer vekâletler muhasebe müdüriyetleri maaşı dört binden kabul edilecekse, Meclisi Âlinizin muhasebe umurunu rüyet eden zatın da maaşını o dereceye iblâğ etmek lâzımdır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, bendeniz bir zam hastalığı görüyorum. Bilmem mebus olan doktor arkadaşlarımız bunu mikrobunu keşfedecekler mi? Yeni bir hastalık görüyorum : Zam hastalığı... Kendimizden başladık. En ufak memura kadar zam yapalım diyoruz.

Arkadaşlar; işte bugün de biz saat birden beri Muvazenei Maliyede içtima ettik ve bütçedeki 17 milyon açığı kapamanın çaresini düşündük ve bunun için birtakım vergiler teklif edeceğiz ve muamelât duruyor, kabul ediniz diyeceğiz. Biz masarifi tenkise uğraşyoruz. Bir taraftan da görüyoruz ki zam zam... Nereye gidiyorum, ne oluyor Allah'aşkına? Sami'in yok, dertleşelim. Ne oluyor? Biz zaten bârı tekâlûf altında ezilen köylüyü, çiftçiyi, sanatkârı bir kat daha ezcek yeni kanunlar getireceğiz. Hâlâ zam, zam...

EMİN BEY (Eskişehir) — Ancak, bir de tenkis teklif etsin.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Encümen-de şimdye kadar bulunduk. Hiç görmedik ki tenkis

teklifi... Her sene zam... Vallâh bu doğru bir şey değildir.

HAMDİ BEY (İzmit) — Biz filâncanın maaşı azdır veya çoktur demedik. Müsavi olsun dedik.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Şimdi bu zamlardan vazgeçelim. Yakında umumî bütçe pişegâhı tetkikinize arzedeceğim. Göreceksiniz ki ne kadar açığımız var ve bunun için size diyeceğiz ki; meselâ tuz iki kuruş zammedin. Diyeceğiz ki, meselâ damga, ferağ harç ve rüsumlarını artırınız. Emlâk ve akar vergisine zammedelim diye tekâlif yapmaya mecburuz. Biz bir taraftan size böyle yeni vergi teklif edeceğiz, bir taraftan da siz zamlarla uğraşıyorsunuz. Umumiyetle söylüyorum; zammı kaldıralım. Zira yeni vergi teklifleri geldiği zaman çok münakaşa olacak. Bu, doğru değildir, rica ederim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, deminden de söylemiş idik. Burası harice nümune olsun. Eğer zammiyatta nümune olacak ise, Mazhar Müfit Beyin dediği pek doğrudur. Beyefendiler Maliye Nâzırı bir gün yeni bir kanunla karşımıza gelecek; cebindeki parayı da bütün malını hükûmete teslim etmeyenin cezası idamdır diye bir kanunla gelecek ve biz de Maliye Nâzırını haklı göreceğiz.

Efendiler 3 500 kuruş maaş verilen bir zatın maaşını 4 000 kuruş maaş alan efendinin maaşına denk etmek için zam teklif olunuyor. Bu 3 500'ü az mı zannediyorsunuz ve nereden veriyorsunuz? Bir kerre düşünün böyle bu kadar maaşı keseden mi veriyorsunuz?

Efendiler; bütçeyi tanzim edecekseniz ve bu Meclis bütçesiyle diğer devaire de nümune olacaksanız, Muhasebe Müdürüne de sair müdürlere de üç binden fazla maaş vermeyiniz. Hepsinin maaşını üç bine tenzil ediniz. Bu, maaş zammı ile beraber 60 - 70 liraya varıyor. Bu maaş işine gelen gelsin, gelmeyen kapı dışarı. Rica ederim her vakit bizi adam yokluğu ile tehdit ederler. Emin olun, mevcut adamların hiçbiri başka bir diyara gitmez. Kaç kuruş maaş verseniz hiçbiri bu kapıdan dışarı gitmez. Anın için teklifim; hepsininki üç bin...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, benim teklifim gayet sarihtir. Eğer bütçede tenkizat yapacaksanız pekâlâ. Fakat Muvazenei Maliye Reisi olan zat, bütçe açığından ve tevazün meselesinden bahis buyurdular. Halbuki bugün maaşattan 15 000 kuruş, 105 000 kuruş daha tenzilât yapsanız yine tevazün olamaz. Bugün hangi maaşattan tenzilât yapacaksınız? (Hepsinden yapacağız sesleri) Bugün mademki benim beş yüz kuruş zam teklifim fazla görüldü.

O halde teklif ediyorum : En evvelâ Meclisin bütçesi müfredat üzerine burada müzakere edilsin, söyleyecek sözlerim var. (Red red sadaları)

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Mazhar Beyin buyurduğu gibi daima zamdan bahsediliyor. Halbuki bu paranın nereden verildiği düşünülüyor, bunu nazarı dikkate aldığımız yok. Bundan 15 - 20 gün evvel ağnam resmine zam yaptık. Bu yüzden çarşıya çıkınız da bakınız; kesilen koyunlar hep dişi koyunlardır. Millet para bulamadığı için, döl için bıraktığı kancık koyunları getirip satıyor. Binaenaleyh, herhalde daima tenkisi nazarı dikkate alarak tevazün hususuna çalışalım. Yoksa altı aya kadar serveti umumi-yemiz bitamamiha mahvolup kendi kendiliğinden burayı kapayacağız. Buna emin olalım efendiler. Bizim umum memleketlerimizde, İstanbul, Edirne, Van, Adana, İzmir, Bursa dahil olduğu halde, ağnamımız 18 milyon kaddı. Üç milyon tiftik, on milyon koyun, beş milyon da keçi. Şimdi ise ağnamımız 12 milyon kaldı. Efendiler 15 milyon ahalimiz var. Nüfus başına bir koyunumuz bile yoktur. Olanları da biz bitirmekteyiz. Efendiler; köylü 1334 senesinde 35 kuruşa aldığı buğdayı 1335'de 15 kuruşa sattı. Geçen sene 15 kuruşa buğday aldı, bu sene beş kuruşa satıyor. Halbuki bu sene - tahkik ettirdik - mahsul bire dört ve beşten fazla olmamıştır. Bu sene umum reñber bitamamiha kesesinden yemiştir, kesesinden zarar etmiştir. Rica ederim, hiç olmazsa altlarına bir yatak, üstlerine bir yorgan, baş altlarına bir yastık; yazın güneşte, kışın karlarda kendilerine bir kepenek bari koyalım. Millet bitmiştir. Herhalde ve her tarafta masarıftan tenkis edip, taklil edip bütçenin tevazününü hâsıl etmeliyiz. Emin olun, bugün bir kuruş zam dediğimizde memleket ve millet bunü veremeyecektir. Bugünkü günde hiçbir tüccar, hiçbir esnaf yoktur ki bir iki bin lirası olsun. O halde katiyen tenkis ile, masraf taklil ile tevazünün çaresine bakmalıyız. Aksi takdirde katî iflâstır. İşte şu kürsüden söylüyorum.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler var. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın... (Ekseriyetçe kâfi görüldü)

Konya Mebusu Vehbi Efendinin takriri var, okuyorum.

Riyaseti Celileye

Meclisi Âli devair müdiranına azamî üç bin kuruş maaş verilmesini teklif ederim.

Konya Mebusu

Vehbi

(Kabul, kabul sesleri)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Alesseye olmasın, arada fark vardır. Evrak Müdürünün maaşı 2 500'dür, Zabıt Kalemi Müdürünün - ki kavanin vazifesi de ondadır - maaşı 4 000 kuruştur. Yani iki müdüriyet birleşmiştir. Onu da üç bine indiriyor musunuz? (*Gürültüler tevali etti*) Talimat mucibince henüz teşkil edilmeyen Kavanin Müdürünün vazifesi Zabıt Müdürüne verilmiştir. Ona göre bir maaş kabul ediniz. Ne arzu ederseniz. Korkarım ki tasarruf edelim derken fazla masraf açarız.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müsaadenizle bir şey arzedeğim; bu tezyid, kararı âlinize iktiran ederse sonra bunun tatbiki müşkül olur. Zaten bütçe tetkik olunuyor : Meclis bütçesi umumî bütçeye bir rakam olarak konulur. Kabulü katiyi umumî bütçede yaparız.

REİS — Mütemediyen söyleniyor. Fakat elimizde müfredat yok. Binaenaleyh, bir kör döğüşüdür gidiyor.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Usul hakkında bir şey söyleyeyim : (*Tab olunsun sadaları*) Bu,

arzuza tabidir. Meclis bütçesinin müfredatı, şimdiye kadar umumî bütçeye konulmadığı için, biz 13 senedir yaptığımız usulü tatbik ettik. Müfredatı sorarsanız cevap veririz. Yok arzu ederseniz taamülün hilâfına olarak bunu da tabettirelim, müfredatıyla.

REİS — Yahya Galip Beyin tavrı var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi bütçesinin müfredat veçhile müzakeresini teklif eylerim.

Kırşehir Mebusu

Yahya Galip

REİS — Efendim, bu tavrı reye koyuyorum : Müfredat üzere müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsın... (*Kabul sesleri*) (*Gürültüler*) (Tavrı tekrar reye konuldu) Kabul olunmuştur.

Yarın zevali saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati :

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Kânunusâni 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	320	2. — Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar.	325:343
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	320	3. — Adana'da icra edilen mezâlime dair Adana mebuslarının takriri.	343:345
1. — Canik Mebusu Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri.	320:325		

Cilt : 7

136 ncı İn'ikat, 2, 3 ve 4 ncü Celseler

YÜZOTUZ ALTINCI İÇTİMA

22 Kânunusâni 1337 Cumartesi

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzotuzbirinci İn'ikat

8 Kânunusâni 1337 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; riyasetçe Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenlerin adları okunduktan sonra Meclis Bütçesi üzerinde müzakereye başlandı. Yapılan müzakereler neticesinde bütçenin müfredat üzere müzakere-

sine dair takrir kabul edildikten sonra celseye nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Canik Mebusu Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri.*

REİS — Gayri müslimlerin vaziyeti askeriyeleri hakkındaki Canik Mebusu Nafiz Beyin takririne, Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri cevap verecekler.

Müzakerata başlamadan evvel bu mevzu ile alakalı bir takrir var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

22 Kânunusani 1337

Hıristiyanların cüyüşü müslimine ithali emri Peygamberi ile menhidir. Harbi Umumide bunların müteaddit mahzuru cümlemizin müsellemidir. Hıristiyanların birinci sınıfından 750, ikinciden 500, üçüncüden 250 lira bedeli nakdi alınmasını ve mali vaziyetleri müsait olmayanların da turuku umumiyede istihdamlarını teklif eylerim.

Erzurum Mebusu
Salih

REİS — Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan)
— Efendim Canik Mebusu Nafiz Beyefendi bir su-

al takriri veriyorlar ve «gayri müslimlerin de müslimler gibi askerlikle mükellef oldukları, Mükellefiyeti Askeriye Kanunu iktizasından iken bunların şimdiye kadar asker edilmemeleri esbabının Müdafaai Milliye Vekâletinden سوالini teklif ederim» buyuyorlar. Bendeniz buna cevap vereceğim :

Malûmu âliniz hıristiyanlar elyevm tahtı idaremidde bulunan memalikin muhtelif şehirlerine serpilmiş bir vaziyette ve Karadeniz sahilindeki livalarda ve bunlara mücavir livalarda en ziyade kesif bulunuyorlar, ki 300 - 400 bin kadar nüfusa baliğ bulunuyor. Ondan sonra Anadolunun ortasında Niğde, Kayseri, Akdağmadeni vesairede 100 - 150 bin kişi kadar bulunuyor. Mütebakisi şehirlerdedir. Elyevm yedi, sekiz yüz bin kadar hıristiyan mevcuttur.

Bunların askerliği hakkında bir kaç noktai nazardan mütalâa yürütmek iktiza eder. Evvela hukukan bunları askere almak mümkün müdür? Sâniyen, mahzur var mıdır, yok mudur? Bunları nerede kullanacağız? Malûmu âliniz meşrutiyeti müteakip askerlik seyyanen bütün halka bir mükellefiyet olmak üzere vaz edilmişti ve hıristiyanlar da askere alınmıştı. Balkan Harbinden sonra bunların müsellağ olarak istih-

damından mazzarrat görüldüğü için Harbi Umumide hemen gayrı müsellahtan kullanıldılar. Mütarekeyi müteakip düveli galibe bunların terhisini istediler. Bunlar bilâ müddet mezun bırakıldı. 16 Marttan sonra şüphesiz bunları tekrar askere almak hususunda elimizdeki kanuna tevafuk edecek harekâta bulunabilirdik ve hiçbir taraftan bir kelime itiraz çıkmamak lâzım gelirdi. Ancak bunlar askere alınmakla nerede istihdam edilecekti? Malûmu âliniz, bidayette vaziyet henüz inkişaf etmemişti. Her tarafta, cihet cihet isyanlar zuhur ediyordu. Binaenaleyh, bunları toplu bir halde ileriye sevk edemezdik. Gerilerde bulundurmamak da doğru olamazdı. Oralarda da bize faide yerine mazzarrat edeceklerdi. Bunların askere alınması bir noktai nazardan aleyhimizde bir nevi propaganda zemini olabilirdi. Çünkü İngilizler Yunanlıları, bilhassa Yunanistanı aleyhimize tahrik etmek için bunu vesile ittihaz edeceklerdi. Ancak Yunan taarruzu ilerleyip de memleketimizde İzmir, Manisa, Ayvalık fırkaları gibi, bizim henüz elimizden çıkarmadığımız yerlerden fırkalar teşkil etmişlerdi ve her ilerlediği yerden eline geçirdiği hıristiyan anasır-dan esnan dahilinde olanları ordusuna idhal ile kıtal tertip etmişlerdi. Artık bu hal görüldükten ve şüyu bulduktan sonra bunlar hakkında bir tertip ittihazında hiçbir mahzur yoktur. Ancak bir mahzuru idarî veyahut asayişî umumî noktai nazarından bir mahzur, en ziyade Heyeti Vekileyi düşündürüyordu. Bir kaç defa - tehirine karar verildi - o da şudur : Malûmu âliniz, demin de arzettiğim veçhile, hıristiyanların en ziyade elimizde bulunan Karadenize civar olan livalarda kesafet peyda eylemiştir. Malûmu âliniz, Pontüsçülerin bir Pontüs emeli vardı. Pontüsçüler bu emelin meydanı hakikate isali için gizliden gizliye çalışıyorlardı. Trakya işgalini müteakip, ki malûmu âliniz Yunan taarruzundan sonra Trakyayı işgal ettiler, Trakya taarruzundan sonra bazı kuvvetleri topladılar. Alınan malûmat bu... Karadeniz sahilinde bir noktaya ihraç ile orada ihzar ettikleri bir kıyamı besleyerek memleketimizi gerisinden vurmak istiyorlardı. Hatta malûmu âliniz Yunan kuvvetlerinin Kıрма Çiftliğini Varangel ordusunu ... Bu doğru olmamakla beraber doğruya yakın bir hadise idi. Filhakika bir gruba yakın kuvvet toplanmıştı. Bunun Kırm'da başka bir maksat uğrunda istihdam ediyor gibi tertibatını yapacak ve ansızın bir baskın yapmak istiyordu, tertibatında bulunuyor. Maatteessüf bu hareketini dahilî bir kıyamla da tevhid etmek istiyordu. İstanbul'da Anadolu müfettişi umumiliği teessüs ettirilmişti. Bunun bazı fırkaları peyderpey teşekkül et-

mekte bulunmuştur. Bu suretle bir islam münafık fırkasıyla bir Yunan fırkasının defaten isyan mıntakasına, bir de Yunan fırkası defaten bir Yunan fırkasıyla ... ihraç yaparak oradaki isyan etmiş olan mıntakayı ki; orada tabii müslümanlar, hıristiyanlar mütefikan ihzar ediyorlar. Münafıklarla beraber bu mıntakayı işgal edip Ermenilerle büyük bir mıntakai isyan vücuda getirmek istiyorlardı. Hatta Ermeniler, Batumu, Ardahanı bahşederek, Gürcüleri hareketlerine teşrik etmek istiyorlardı, ki bir taraftan arkamızdan bizi tazyik ettikleri halde; bir taraftan şarktan bizi ... büyük bir mıntakai isyan halinde memleketimizi işgal etmek istiyorlardı. Bu haberlerin ne dereceye kadar doğru olduğu katiyetle ... Gerek zuhur eden isyanlarda, gerek tutulan bazı adamların ifadelerinde böyle büyük bir ihtilâl planının hazırlandığına büyük bir kanaatle hükümlunabilir. Malûmu âliniz Yozgat ve Yenihan civarında isyan zuhur ettiği esnada orada tutulan veyahut şüyu bulan bazı şayiata nazaran düşman Samsun'a gelecek, orada birleşilecek. Ha bugün, ha yarın geldi diyerek ahaliyi bu suretle ... Bizim asker almamız şüphesiz ki böyle bir fırsatı düşmanlarımıza ihzar etmiş ve o zamanda Yozgat'ta büyük bir isyan parlamış, düşman gerek dahilî ve gerekse harici bazı tertibat yapmış ve bu Karadeniz sahilindeki hıristiyanların kısmı küllisi de müsellahtan bulunmuş idi. Harbi umumide bu hıristiyanlar bizi oldukça uğraştırmışlardır. Arazinin menaa ve ormanlık bulunması dolayısıyla sühuletle saklanabiliyorlar ve sıkıştıkları vakit denizden kaçıyorlar ve eğer düşman bir tazyik ... esliha ve cephaneye noksanını sahilinden tedarik ediyorlardı. Böyle bir mıntaka daima bizim için gerimizde bir tehdit mahiyetinde bulunurdu. Biz kuvvetli buldukça burada elimizle bir yangın ikad etmekten hazer ediyorduk. Çünkü düşmanın beklediği tabii bir fırsat vardı. O fırsatı düşmana vermemek istiyorduk. Bidayette, bir kerre oradaki kıtaatımız zaif bir halde bulunuyordu. Bu zaif kıtaatla böyle bir harekâta cüret edemezdik. Evvelâ gerilerde isyan mıntakasını teskin etmek, sonra kuvvetlerimizi tezyit etmek, nihayet düşmanlarımızın bizim üzerimize saldırmak ümidinde bulunan milletleri saffı harp haricinde bırakmak, nihayet mevsimin gayri müsait olduğu bir sırada bunlardan lâzım gelen tekalüfi kanuniyeyi istemek ciheti tasvip olunmuş idi. Malûmu âlinizdir ki bundan takriben bir buçuk ay evvel bu takrir verildiği zamanda biz bu kararı ... ve başlayacaktır. Fakat maatteessüf Ethem'in isyanı vukubuldu. Yeniden gerideki karışıklık ile meşgul iken tekrar Karadeniz sahilinde bir iğtişâş zuhuru bizim için baisi zaaf

olurdu. Bunu tehir ettik. Şimdi vaziyet tenevvür etmiş, lâzım gelen tertibat ittihaz olunmuştur. Bittabi kanunun tatbikine ankarip başlayacağız. Ancak bu kanun tatbik olunduğu vakitte tabii bir çok adamlar orduya gireceklerdir. Bütçemiz zaten açık bulunuyor. Bunların orduya dahil olmasıyla daha bir çok masarifi ihtiyarı icabedecektir. Halbuki Maliye Vekili Beyefendinin buyurduğuna nazaran, şubatta bu açığı vermeyeceklerdir. Muvazenei Maliye Encümeninin teklif etmiş olduğu varidat şubat masrafını tedaviye, tesviye edemeyecektir. Bütçeyi kabarttığımız takdirde büsbütün ordu masarifi tedaviye olunamayacaktır. Bunun için bendeniz bir teklifte bulunmak istiyorum. Gerçi İslâmlar hakkında bedeli nakdi kabul olunmadı. Gerçi bu, kan bedelidir. Herkesin cepheye gidip vatani müdafaa etmesi lâzım gelir. Bu doğru bir mütalâadır. Fakat bendeniz Hıristiyanlardan bedeli nakdi alınmasında bir beis görmüyorum. Çünkü malûmu âliniz, Hıristiyanları biz müsellağ olarak kullanamayacağız, gayri müsellağ hidematta kullanacağız. Nafiada, imalathanelerimizde vesair bu gibi mahallerde istihdam edeceğiz. Burada bunların masarifini bir dereceye kadar kapatmak için bunların mütemevvilânından bedeli nakdi almakta bir beis yoktur. Çünkü bu adamları aynen alıp getirip yol inşaatında kullanmış olsak yine o hâsil olacaktır. Bunlar zaten bedeni işe alışmadıkları için müsmir bir netice istihsal edemeyeceğimiz gibi, o parayı da alamayacağız. İstirahat edecekler. Muvazenei Maliye Encümeni yapmış olduğu mazbatanın yedinci maddesinde «Esnan dahilinde olan Hıristiyanlardan yalnız o davete mahsus olmak üzere 300 lira bedeli nakdi alınır» diye yazılmıştır. Bendeniz bunu az görüyorum. (*Azdır sesleri*) Fiilen bedeli nakdi aldık. Garp Cephesinde malûmu âliniz üç ay için 150, altı ay için 250 lira aldık. Bir sene için 500 lira aldık, İslâmlardan bedeli nakdi olarak. Ondan başka zengin bir İslâm, askerliği çıktığında bu parayı veriyor, askerliğini ifa etmiş oluyordu. Cepheye giden askerlerin de ailelerini besliyorlardı. Demek mütemevvilânın bir kısmı beş altı yüz lira vererek bir sene için askerlikten kurtuluyor. Diğer kısım bunu vermekle orduya ayrıca bir çok mebalîğ temin etmiş oluyordu. Biz de vatan-daşlarımız olan Hıristiyanlara bu teklifi vaz etmekle haksızlık yapmış olmayız. Şimdiye kadar İslâmlardan aldığımız parayı onlara tevzi ... ve belki onların memnuniyetini celbedeceğiz. Onun için diyorum ki; bu maddede esnan dahilindeki Hıristiyanların ... sınıflarından bir seneye münhasır olmak üzere 500 lira ve mütemevvilânından bin lira bedel alınsın. Bu suretle yapılırsa bundan istihsal edilecek... (*Gürültüler*)

Sonra efendim; bir teklifim daha vardır. Bu şubat açığını bir an evvel kapatmak üzere Muvazenei Maliye Encümeninin on maddelik varidat lâyihasının müstacelen mevkii müzakereye konmasını teklif ederim. Tekrar rica ederim, bir an evvel müzakere olunsun. Başka maruzatım yoktur.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Usulü müzakere hakkında bir maruzatta bulunacağım. Bu kanun teklifinin müstacelen Müdafaa-i Milliye Encümenine tevdi ile ruznamemize ithali için bir karar ittihaz edelim.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Efendiler, Ermenilerin denaeti, ihaneti cümlece malûmdur. (*Yaşa sesleri*) Biz de öyle Ermeniler, öyle Rumlar, öyle Yahudiler var ki otuz sene memleketimizde yaşamışlar, katiyen ne vergi vermişler, ne de asker vermişler. Hiçbir şey yapmamışlar. İsimlerini bile nüfusa kaydet-tirmemişlerdir. Otuz senedir bir çok Ermeniler vardır ki kaydına bakıldığı zaman 15 yaşında olan bir adam kırk yaşında olduğu görülür. Şimdiye kadar Ermenilere gösterilen tesamüh mucibi teessüf bir muameledir. Evet efendiler şimdiye kadar İslâmlar cephelere gitsin, fedayı hayat etsinler Hıristiyanlar da ticaretle iştiğal etsinler... Evet gayri müslim dediğimiz zaman Rumlar, Yahudiler hep beraberdir. Evet Ermeniler 500 lira bedeli nakdi verirlirse febiha ... Vermeyenler Sivas'a, Erzurum'a gönderilsin ve yollarda çalıştırılsın. Güzel yollarda çalışsın ve her Ermeni için ceza olmak üzere bir metre, on metre her ne tensip olunursa ... Her Ermeni için bir cüzdan yapılsın. Bu cüzdan mucibince muameleleri askeriyelerine bakılsın. Katiyen, askerliği olan bir adama ceza olmak üzere ne tensip edilirse verilsin. Para verenler fenimelmatlup. Bu seneye mahsus olmak üzere yol yapsınlar. (Galiba burada bir itiraz dermeyan ediliyor da hatip cevap veriyor) Maksadım onların ezilmesidir. Memleketimizin her cüzü bizim memleketimizdir. Erzurum da benim memleketimdir, burası da benim memleketimdir. Maksadım onların ezilmesi, yıkılmasıdır. Oraya gitmesidir. Neden Erzurum bizim memleketimiz olmasın?.. Efendi affedersin sen sözünü geri al... Vatan vatandır, hiçbir farkı yoktur. Benim memleketimdir. Burası da benim memleketimdir, burası da bizim memleketimizdir. Bunun için ezilmek için oraya gönderilsin diyorum.

BİR MEBUS — Erzurum bok yığını kabul edemez. Erzurum tathirat mahalli değildir, taharet için bir mahal bulalım. (*Gürültüler*)

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Rica ederim efendim, evvel emirde para alalım, sonra yol yaptıralım bu hainlere.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; akıl ve zekâda ve gayrette müslümanlar hıristiyanlardan aşağı değil, herhalde cinsi islâmın fataneti, cinsi hıristiyanlardan daha ziyadedir. Böyle olduğu halde her yerde hıristiyanlar ileri gitmiş, müslümanlar biraz geri kalmıştır. Bunun hikmeti, şimdiye kadar müslümanların askere alınıp, hıristiyanların askere alınmayıp tutmuş oldukları işde sâbit kadem kalmalarındandır. Onlar bir işe yapıştırlarsa o işde devam ve sebat ettiklerinden dolayı onu neticelendirmiş ve ileri gitmişlerdir. Fakat bizim birimiz bir iş tuttuğumuzda tam askerliğimiz çıkıyor. O iş için ihzar etmiş olduğumuz sermayenin bir kısmını çocuklarımıza bırakmaya, diğer bir kısmını da harçlık olarak kendimiz götürmeye mecbur oluruz. Oraya gittik, ya öldük çocuklarımızı yetim bıraktık ve yahut askerden sağlıkla ve fakat alil olarak geldik. O zaman da âharın kapısında hizmetkârlıktan başka bizim için bir çare kalmamıştır. Bu hal böyle iken şimdi Paşa Hazretleri buyuruyor ki, evet buyurdıkları doğrudur ve düşünülecek bir meseledir. Karadeniz sevahilinde üç, dört yüz bin hıristiyan bulunduğu için garp cephesinde... Orada bir iş çıkarmaya mahzurdan sâlim olmadığından tehire mecbur olduk, buyuruyorlar. Bu doğru, fakat müslümanlar hâlâ böyle askerliğe devam edip ve hıristiyanlar bedeli naktî vererek sanatlarında kaldıkları müddetçe beş sene, sekiz sene sonra Karadeniz sahilinin, bütün Türkleri tehdit etmeyeceği neden malûm? Nasıl ki Türkler tenasülden, sanattan kalıyor, işten kalıyor, onları da ... Biz geri kalıyoruz, onlar süratle ileri gidiyorlar. Bunun için bunun çaresini düşünmeli. Affı âlinize mağruren galiz söyleyeceğim, kedi gibi koğuyorlar, köpek gibi büyütüyorlar. Fakat müslümanlarda nesil kalmamıştır ve kalmıyor. Biz tükene tükene bir zaman bu ülkeyi onların yutmayacağı ne malûm? Bunun için rica ederim, bedel alınacak ise onlardan da, müslümanlardan da alınsın. Alınmayacak ise, onlar nasıl kullanılacak ise Hükümet bir çare düşünsün. Beşer, sekizer, onar, yirmişer. Yolda mı kullanacak, sair hidamatı şakkada mı kullanacak? Ne yapacak ise bizim gibi onları da evlerinden uzaklaştırmanın çaresini bulsun. Biz evimizden uzaklaştığımızda nesilden kalıyoruz. Çiftimizi dağıtıyoruz, dükkânımızı dağıtıyoruz, onlar olduğu yerde kalıyor. Tesir etmiyor. Parayı insan kazanır, nüfus kazanır. Serveti celbeden kesreti nüfustur. Nüfus olmayan yerde servet yoktur. Nüfusu muhafazanın çaresi lâzımdır. Bununla beraber bir şey daha var, parayı

verenden aldık, vermeyenlere ne yapacağız? Buyurulu-yor ki; amma götürsek, yol yaptırarak işe alışmadıkları için hasta olacak, bir rapor alacak gidecek. Peki ya, bu müslüman daima boyun eğiyor, daima işe alışkın. Bunları öldürüp de onları rapor vesaire ile terhis edeceğimizi düşünmek...

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Gayri müslimlerden bedeli naktî alınması veya asker edilmesi Meclisi Âlinizce hemen ittifakla kabul edilecek bir esastır. Bunun için itiraz edilmeyecek, yalnız şeklini tayin ve tespit etmekten ibaret kalacaktır. Malûmu âliniz, Bedeli Naktî Kanunu mutlak olarak Meclisi Âlinizde müzakere olundu. Esbabı malûmeden dolayı müzakeresi tehir edildi. Şimdi sene hitama eriyor. Halbuki müslimler asker oluyor. Gayri müslimlerden sene nihayet bulmadan evvel esnan erbabının ve müslümanlardan askere davet olunanların hemsinlerini asker etmek, bedeli naktî almak, amele taburları teşkil etmek üzere bir lâyiha ihzar etmek lâzımdır. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri Müdafaai Milliye Vekâletinin noktai nazarlarını ... Mevzuu müzakere bendenizce bugün halen mevcut değil. Yalnız prensip olarak Fevzi Paşa Hazretleri noktai nazarlarını, ki bu noktai nazara bendeniz de iştirak ederim, lâyiha mevcuttur. 1336 Bütçesiyle beraber Muvazenei Maliye Encümeninin teklif ettiği bir varidat lâyihası vardır. O lâyihanın yedinci maddesini müzakere edelim buyuruyorlar. Vakia doğru bir şeydir. Fakat yine malûmu âlileri bütçenin henüz masrafa ait kısmını müzakere ediyoruz. Onu bırakarak varidat bütçesini müzakere edelim diyelim. Maslâhaten haydi bunu kabul edelim. Fakat buyurdıkları lâyiha on bir madde. Birisi meriyete aittir. Yedinci maddesi de gayri müslimlerin askerliğine aittir. Böyle on bir maddelik bir lâyihanın şu anda müzakere edilmesini, birinci maddesinden başlayarak her nevi varidat hakkında (dermeyan olunan tekliflerin) (1) müzakeresini (yapmak mümkün değildir.) (2) Zannediyorum ki ruznamemizde de (bütçenin masraf kısmının müzakeresi yer almaktadır.) (3) Varidat kısmına geleceğiz. O zaman müzakere edeceğiz, Bütçenin heyeti umumiyesiyle beraber. Olsa olsa yedinci maddeyi tefrikan müzakere edelim, denebilir. O takdirde yedinci madde olmaz. Bendenizin usulü müzakere hakkında Heyeti Celilenize arzettiğim nokta budur. Şu anda bunu açık bir celsede müzakere edeceğiz. Böyle bir defa bunu

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

prensip olarak kabul ettik. Binaenaleyh, bir celsei aleniye ... Bunu, yedinci maddeyi madde 1, 2, 3 olarak tefrik edelim. Bir lâyiha kanuniye şeklinde ayrıca tefrik ederek müzakere edelim. Mümkünse bugün, mümkün değilse... Bu varidat bütçesinin yalnız birinciden altıncıya kadar olan maddelerini bırakalım. Yalnız yedinci maddesini müzakere edelim. Yok birinci maddeden başlayarak okuyalım. Mücmelen ... hazine pulları, mahakimi şeriyeye ait harçların tezyidi, ciheti askeriye namına imal edilecek, ispirotaların ... resim, saydı berri ve bahriden alınacak rüsumun tezyidi, akar, liman vesaire gibi vergilerin tezyidi ... Ticaret vergileri ... Bu lâyiha ... Bu itibarla ... Müsaade buyurun, usul de bunu iktiza ettirir. Ayrı bir lâyiha şeklinde tefrik edelim ve onu şimdi müzakere edelim ve aleni celsede müzakeresinde bir beis görmüyorum. Bundan başka da mevzu müzakere yoktur.

AHMET FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, Hasan Beyefendi nazariyat içinde meseleyi tehir ve ıglaktan başka bir şey buyurmadılar. Mesele gayet vazıhtır. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa buyurdular ve Heyeti Celileden rica ettiler. İki mesele var. Birisi; gayri müslimleri bugüne kadar böyle rahat bıraktık, fakat bu bir zarureti elime neticesi idi ... dolayı yapacakları kuvvete bunu yapmakla uğraştık, yahut şarkta ve garpte ... iştilal ettik. Binaenaleyh, bu bugüne kadar tehhür etti. Fakat Allaha bin hamd ve şükür olsun, bugünkü vaziyetimiz ileride bize engel olabilecek ... Belki vaziyeti harbiyemizi işkâl edecek bir Pontüs galesi vardır. Hem bu gaileyi şu kış mevsiminde münasip fırsatta orta yerden kaldırmak, halletmek ve hem de yalnız islâmları ezdirmeyerek nakten, malen, bedenlen, hristiyanları da çektiğimiz mezahim ve meşaka teşrik etmek ve elimizden geldiği surette Vehbi Efendi Hazretlerinin buyurdukları noktai nazarı yaparak mülkü millete hizmet etmek... Bunun için de bedeli naktiyi biz münasip ve muvafık görüyoruz, dediler. Lâyihanın yedinci maddesinde gayri müslimlerden bedel alınmayı kabul etmiştir. Binaenaleyh, encümeni âlinizle bizim fikrimiz de tevafuk etmiştir. Buna zamimeten bunu Heyeti Celilenize arz ettiler. Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından bütçenin açığı ve bir kısmı kapanmak üzere, yalnız iki ayda tahsil edilebilecek bazı munzam şeylerle, islâhatla yalnız iki milyon ... O iki ayın bir ayı gitti... Fakat herhalde bir milyon, bir milyon liradır. Ordularımızın bir maaşını veya masraflarını kapatacak bir yekündür. Şubat nihayetinde bu açık bitabi sırtacaktır. Toplarız, fakat şubatta toplayacak paramız, alınacak şeyimiz bulunmadığı için şubat ni-

hayetinde bu vaziyet sırtacaktır. Bu noktai nazardan Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri ... teklifi vardır ki bütçenin Heyeti Celilenize arzedildiği günden itibaren ruzname-i müzakeremizde dahildir... Maalesef kânunusâniden evvel, kânunuevvelin ortasında intacı lâzım gelirken bazı müzakeratı tercih ve takdim etmemiz sebebiyle teahhür etmiştir. Bunu rica ediyoruz buyurdular, zannediyorum. Öyle değil mi efendim? Ve bunu bir zaruret telâkki ediyorlar. Ha.. diyorlar ki; tetkikat noktai nazarından bu böyle olmalıdır. Evet. Ayrı birtakım mutavvel kanunlar olmalı idi. Fakat öyle bir mahzur, öyle bir zaruret muvacehesindeyiz ki Heyeti Vekile de Muvazene Encümeni de bunları yapmıştır. Demıştır ki; bununla şu küçük kâğıtta bulunan ... bunun içerisinde ciheti askeriye ait bir bedel meselesi vardır ve bu suretle bu maddeleri Heyeti Celilenizin encümeni tetkik ettiği zaman bunu ... görmüştür. Bunların diğer aksamı vardır. Bedeli nakti şöyle alınır, şuraya verilir, ilahirihi gibi. Yeter ki Heyeti Celileniz birer madde-i esasiyenin müzakeresiyle bunları kabul buyursun. Bu, zarureten tevellüt etmiş bir mahzurdur. Eğer bütçemizi ... masarifimizi verebilmek istiyorsak bunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Encümeniniz teklif ediyorsa biz de teklif ediyoruz. Müzakeratımız tehhür ede ede bu vakte geldi. Zannedirim ki bunu da tehir etmek doğru olmasa gerektir. İhtimal ki arkadaşımız nazariyat itibariyle haklıdır, fakat ameliyatta değildir.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Mevzu müzakeremiz hristiyanlardan bedeli nakti alınmasıdır. Bendeniz esas hakkındaki mütalâamı arzetmiştim. Bugün gayri müslimlerin askere alınması meselesini mi müzakere ediyoruz, yoksa bütçe açığını mı müzakere ediyoruz?.. Celsei aleniye koymaktır. O halde hiçbirimiz demiyoruz ki; bunlar celsei hafiyede müzakere edilemez. Celsei hafiyede... Müdafaa-i Milliye Vekilinin ve Hükümetin ricası celsei hafiyede, bunun prensiptinin halledilmesidir.

VEHBİ BEY (Konya) — Efendim, mesele evvela gayri müslimlerden alınacak bedeli nakdinin miktarını tespit etmek iken, şimdi meselei müstahare olarak, gerek Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, gerek Maliye Vekili Beyefendi buyurdular ki bu varidat bütçesinin yedinci maddesidir, evvelâ bunu müzakere edelim dediler. Bu doğru mu, değil mi?.. Bunu tetkik edeceğiz.

Bendenizce bu pek doğrudur beyefendiler. Sebebi; sizin elinizdeki bütçe 50 milyon lira tutuyorsa, siz 65 milyon liralık tahsisatın sarfına mezuniyet verdiniz

Hükûmete. Binaenaleyh, Hükûmet sene nihayetine kadar bütçesiz kalmış. Sizin burada yapacağınız ... Mafih Heyeti Celileniz 65 milyonluk tahsisat lütfetmekle beraber bugüne kadar Muvazenei Maliye Encümeninin kabul etmiş olduğu erkamdan ... tecavüz edilmemiştir, bunu da biliniz. Yani 65 milyon sarfiyata mezuniyet ... onu kabul ettiği erkâmı bir kuruş tecavüz etmemiştir ve etmeyecektir... Ve eğer bundan tasarruf yapacağız dersiniz ... (Senenin) on birinci ayı bitmiştir. On ikinci ayı içine giriyoruz. İstifade yoktur. Yalnız yapacağınız şey, sâl muhasebesini rüyet etmektir ... vermektir. Zannederim onu da yapacak kadro encümenleridir. Kadro encümenleri eğer bir an evvel sâl muhasebesini ifa ve ikmal ederler ve buraya getirirler, beyinlerinden telfik ... bunu heyeti umumiyeden Heyeti Vekileye tebliğ ettirebilirler. Yoksa 1337 bütçesi de gelecek sene yine bu zamanda, yine burada müzakere edilecektir. Şimdi bendenizin teklif edeceğim, Hasan Beyin noktai nazarı ile Maliye Vekilinin noktai nazarını telfik ederek bir teklifte bulunacağım. Bendeniz iki noktai nazarı telfik ederek bir haddi vasat bulacağım. O da; bütçe müzakeresinde bu seneki, 1336 senesi bütçesi için geçirilecek zaman he-

derdir. Gelecek sene verilecek istikâmet için ... ise eğer müzakeremiz - onu kadro encümenleri yapacaktır... Derhal heyeti umumiyesine geçmek ve vekâletlerin bütçesini okuyarak geçmektir. Bunu iki günde bitirdiğimiz gibi gelecek varidat bütçesidir. O vakit Heyeti Umumiyede aleni surette müzakere ederiz. Bu geçtikten sonra koyacağız ki bu varidat bütçenin ... böyle okuyarak geçtiğimiz için ... Şu kadar ki bu bütçe kanunu dolayısıyla, bütçenin heyeti umumiyesi dolayısıyla Reji gibi, Düyunu Umumiye ve âşar gibi gerek evvelden kalma, gerek sonradan olan emri vakileri telâkki birkabul etmemek üzere kabul etmektir. Fakat âtide böyle oldu diye size getirmemek suretiyle bunu kabul ederiz. Bu şart ile bütçeyi okuyup yazmaktan başka ... bir çare keşfeden içimizde bir dahî varsa bendeniz elini ayağını öpmeye hazırım. Başka çare yoktur.

Bedeli nakdiye gelince; ayda ve senede öyle bir sene için 300 lira bu günahdır, vebali azimdir... Üç ay için 150 lira, her üç ay için...

REİS — Mecliste ekseriyet kalmadığından celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Kapanma Saati : (Yok)

Üçüncü Celse

REİS : Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Ekseriyet hâsıl oldu. Celseyi açıyorum.

2. — *Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar.*

REİS — Mevzu üzerinde müzakereye başlıyoruz.

Erkânı Harbiye Umumiye Reisvekili Fevzi Paşa Hazretleri izahat vereceklerdir. Ancak, daha evvel Reis Paşa Hazretleri tarafından Heyeti Umumiyenize havale edilmiş bulunan iki telgraf sureti var, okuyoruz.

Büyük Millet Meclisi
Erkânı Harbiye Umumiye
Riyaseti Ankara, 17.1.1337
Şube : 2
Adet : 523

Büyük Millet Meclisi
Riyaseti Celilesine
Sivas'tan geçen bir memurumuzdan alınan iki kıta şifreli telgraf sureti rapten huzuru sâmilerine takdim kılınmıştır efendim.

Erkânı Harbiye Umumiye
Reis Vekili
Fevzi

Heyeti Umumiyeye. 18.1.1337

1. — Diyarıbekir İstiklâl Mahkemesine tayin edilen Şeyh Servet Efendi Bolşevik propagandası yaparak gitmekte ve Sivas'ta bir de bu vâdide vaazetmiştir.

2. — Burada Muallim Ruşen Zeki ve Dava Vekili Şakir Beyler Bolşevik propagandası yapmaktadırlar.

3. — Hususatı mezkûreyi fikrimce ehemmiyetli gördüğümünden arzeylerim efendim.

Diğer

1. — Ankara'da bulunan Bolşevik heyeti memleket dahilinde para mukabilinde tedarik ettiği Müslümanlar vasıtasıyla propaganda yaptırmaktadırlar.

2. — Türk komünist halk partilerinin memleketi inhidama götürceği kanaat ve mütalâasında musırrım.

3. — Efkârı umumiye ve memleketin inkisama tahammülü kalmadığı merkezden uzaklaştıkça gayet parlak ve vazih bir surette görülmektedir.

4. — Bunu dair 15.1.1337 tarihli telgrafımı ehemmiyetle arzederim efendim.

Ahmet Cemil

REİS — Bu mevzu ile alâkalı olarak Tokat Mebusu Mustafa Beyin bir takriri var, okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Millet Meclisinin teşekkülüne saik olan avamilin en mühimlerinden biri de memlekette asayiş ve inzibatın temini ile efkârı âmmenin bir nokta etrafında tevhidinden ibaret olduğuna şüphe yoktur. Memleketin on onbeş senedir fırkacılık beliyesiyle maruz kaldığı felâket ve bu yüzden efkârı âmmede husule gelen dalâlet varestei arzu izahıdır. Meclisi âlinin hini teşekkülünde bütün âzayı kiram memleketin istihlas ve istiklâlinden ve Makamı Hilafetin tahlisinden başka bir gaye takip etmeyeceğine dair yemin ettiği halde maatteessüf rüfekayı kiramdan bazı zevatın bütün bu hakikatlerin hilâfına olarak memleket dahilinde, hem de dini mübini Ahmediye muhalif olarak bir takım cereyanlar tevlidine ve binnefes bu hususta konferanslar tertibine, velhâsıl her suretle ibrâzı faaliyet etmekte olduklarına maatteessüf muttali oldum. Şöyle bir zamanda memleketin sükûn ve ittihadı olan ihtiyacı şedidi karşısında bütün rüfekayı kiramın bu türlü fırkalar ve tefrikalardan içtinap etmesi ve aksi hareketi sabit olanların Meclisten ihracı hususunun tahtı karara alınmasını selâmeti memleket ve millet namına teklif eylerim. 2 Kânunusani 1336-

Tokat Mebusu
Mustafa

REİS — Bu meseleye dair bir takrir daha vardır, okuyoruz.

(Takrir okundu)

REİS — Efendim müsaade buyurursanız evvelâ takrir sahiplerine söz vereyim, sonra diğer rüfekaya. Söz Mustafa Beyin... Evvelâ Fevzi Paşa Hazretlerinin fikri mahsuslarını öğrenelim, bir parti lehinde propaganda yapıldığı...

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliyeye Vekili) (Kozan) — Efendim, Diyarıbekir'e (P) teşkilâtına memuren gönderdiğimiz memuru mahsus; yolda gördüğü ahvali mübeyyin bu telgrafnameyi çekiyor. Malûmu âliniz mahkemeler bitaraf ve müstakil olmalıdır. Bu gibi hareketler ve düşünceler kati surette vazifesine tesir eder. Meclisi Âliniz neye karar verirse o tatbik olunur. Böyle bir tarzı hareket şüphesiz ki caiz değildir ve onun için arzettim. Meclisi Âliniz ... kendi mahkeme tesiriyle ... Meclisi Âliniz ne yolda karar verirse o veçhile olur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Efendiler geçenlerde Atpazarında tuvana, genç üç dört köylüye tesadüf ettim, konuşuyorlardı. Ben de kulak misafiri oldum. Köylüler diyorlar ki; burada bir cemiyet teşekkül etmiş, bolca para veriyorlarmış, hem oradan para alacağız, hem de zenginleri soyacağız ve saadetimizi temin edeceğiz. Bütün gün çift ile uğraşmaya ... para almışlar ...

Ben bunları dinledikten sonra aşağı yukarı geldim, tahkikatta bulundum. İş bizim içimizde ... Karahisar Mebusu, Şeyhi Servet Efendi, bir de Mardin Mebusu üç. Anlaşıldı mı. Benim işittiğim bunlar ... Birtakım ecnebilerden para almışlar, bilmem ne yapmışlar. Bunlar köylüleri teşvik ediyorlarmış. Biz buraya bunun için toplanmadık, düşmanı kovmak, memlekette ittihad hâsıl etmek, istiklâlimizi kurtarmak, hudutlarımızı tayin etmek için toplandık. Halbuki bunlar öyle bir bomba bırakıyorlar ki ne memleket, ne de halk kalmayacaktır. (Alkışlar) Millet birbirini kıracaktır. Zannedersen bu gibilerin Meclisten ihracı lâzımdır. Bizim müvekkillerimiz buna katıyen razı değildir.

REİS — Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına şimdi bir telgraf gelmiştir. Erzurum Belediye Reisi Zakir Bey, zannederim Belediye Reisidir. (Telgraf okunur) (Yaşasın Erzurumlular sadaları)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; vaktiyle Bakuya Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulduklarından, bunların bir komünist fırkasına mensubiyetlerin-

den bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphînin ah-lâkı hakkında malûmat sahibi olan bir çok arkadaşlarımız var. Erzurum ahali muhteremesi bunu en yakından tanıyanlardır. Halbuki Mustafa Suphî son zamanlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil tarikiyle göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece müteheyyiç olmuşlar ve memlekete sokulmaması için teşebbüsatta bulundular. Makamatı resmîyeye müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

BİR MEBUS — Aynı isabet olmuş Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bendenize sureti mahremenede müracaat etmiş idi ve diyordu ki ... ahalinin tezahüratı karşısında mümkün değildir. Kendisi bilâhare hudut haricine çıkarılmak üzere mahfuzen hudut haricine ... Benim de mütalâamı soruyordu... Geldiği zannolunan bir adamın memleket dahilinde serbest bırakılması ... Erzurumda tatbiki tasavvur olunan ... muvafık buldum ve kendilerine yazdım. Bu telgraf da ondan sonra geliyor.

VEHÎ BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz He-yeti Celilenizin ... devam etmekte olduğunu hatırladıkça ... derhal reîi lâzım gelip gelmeyeceğine kanaat getirileceğine ... Biz buraya niçin toplandık? Memleketimizin cennet gibi aksamı en kıymetli mabetlerimiz ve bir çok abidâtı islâmiyemiz bugün en adi bir düşmanın ayağı altında çiğnenmektedir ve onun karşısında henüz daha tecavüz değil, müdafaa vaziyetindeyiz. Bu vaziyeti yirmi ay sonra ancak temin edebildik. Son bize Cenabı Hakkın avni inayeti ile İnönü'de kazandığımız zaferle davamızı henüz mukaddemesini temin etmek üzere bulunuyoruz. Adetâ bu vaziyet karşısında Bizansın, İstanbulun bütün fırka cereyanları, bütün levsiyatı Ankaranın nezih muhitine de sirayet etmek istidadı göstermiştir. Bugün henüz daha bir karış toprağımızı kurtaramadığımız halde kadın, erkek, ihtiyar, genç Sultan Osmanın ve Ertuğrulun türbesine varıncaya kadar en büyük makamları, en büyük makamlarımızı Yunan çiğnediği halde, burada fırkalar ihdasına çalışıyoruz. Ben zannediyorum ki burada fırka yapmak dinsizlikten, vatanlıktan başka bir şey değildir. Benim ecdadımın toprakları çiğnenirken burada birtakım sefiller kalksınlar da memleketin içine bomba koymaya teşebbüs etsinler... Efendiler yetişir, bu memleketin son melcei, son istinatgâhı işte şu mukaddes topraklardır. Mevki

düşüncesiyle fırkacılığa kalkışmak müdafaaı işgâl etmek ... Bu; dinsizlikten, vatanlıktan başka bir şey olamaz. Efendiler; biz buraya kelimizi koltuğumuza aldık geldik. Bugün hamden lillahi tealâ o günkü vaziyet geçit. Fakat henüz memleket kurtulmamıştır. Uşak'ta bugün Yunan kuvvetleri ... hayalden hatırdan geçecek bir şey değildir. Vakit bulmayan Yunan İstanbul'da hükmünü icra ediyor. Payitahtı islâmiyede, Anadolu'da bulunuyor. Venizelos'un yevmi mahsusunda, bütün Müslümanların, ezandan başka bir şey işitilmeyen Balıkesirde, kadısı da cebren kiliseye götürülüyor. Onlar orada bu felâketier altında inlerken... Kahrolsunlar. Arkadaşımın imâ etmek istediği şeyi biliyorlar, ki hiçbir zaman Muhittin Baha Bey, diğer arkadaşlar benim hatırımdan ... (*Devam devam sesleri*) Binaenaleyh efendiler, biz bu memlekette ve zannediyoruz ki hepimiz ferden birer birer ... eğer başımıza birer şapka koysaydık herhalde bundan müreffeh ve mesut bir yerde ... fakat yegâne bizi sevken cihet ancak ve ancak ezanı Muhammedi ... (*Alkıslar*) Bunun karşısında efendiler; bugün gözümüz önünde bir Azerbaycan faciası vardır. Oradan gelmiş müslümanlar vardılar. Faciayı bu müslümanlardan dilererseniz, efendiler gözlerinizden yaş akar. Yunan ne yapmış ise, ne yapıyorsa yapılmıştır ve görülmüştür. Binaenaleyh bu memleket ancak ve ancak ahkâmı islâmiyenin ve Kuranı Kerimin ahkâmının bakası sayesinde kurtulur ve bu millet onun hadimi olalım diye çalışıyor. Başka vadide çalışanlara bin kere lânet olsun. Pek sarıh, pek vazih... Hakkı ticaret vardır, hakkı bey' vardır. Binaenaleyh ben evlâdımı hiçbir zaman piç olarak kabul edemem. Bu memleketin muhtaç olduğu ... elimizden geliyorsa vatanını seven her fert, dinini seven her fert aklın, mantığın kabul ettiği tarihi takip edelim.

Efendiler ben bolşeviklik hakkında beyanatta bulunmayacağım. Herkesin bildiği, öğrendiği bir vaziyettir. Bilmeyen kalmamıştır. Vatanımızı seven her fert, dinini seven her ferdin yapacağı bir şey varsa o da memleketin efradı milletini muhtaç olduğu adaletten nasibedar etmektir. Başka bir şey yoktur. Binaenaleyh bu memlekette yalnız adalet fırkası vardır. Bolşevikler bizden bir şey beklemiyorlar. Kendileri arzu ederler ki dünyaya bu kanaatlerini neşretsinsinler. Ümit ediliyordu ki Bolşeviklerden bir menfaat olur ve olabilir ki ... Efendiler; biz bir mahkemeye âza intihap ediyoruz. Hiçbir misli geçmemiş bir şeydir ki idam kararını derhal veriyoruz. Bize resmen teklif ettikleri halde memleketin vaziyeti karşısında bunu ileriye sürmek, ben zannediyorum ki, efendiler, evvelki ...

bir camii şerifte vaaz ediyor ... Ve tağyir etmiştir. İşte; hoca efendilerin hepsi ile görüşüm, şahadet ediyorum... O adam buradan gidiyor. Meclisi Âlinizin kanaatı haricinde başka bir kanaat telkin ediyorlar. Nasıl kabili teliftir ki ... Birisi diyor ki; Aleyhüssalâtı vesselâm efendimizin mirası kalmaz ... Binaenaleyh onu ... kâfirdir. İşte hoca efendiler; öyle bir fitne, ki neuzübillah memleketi felâkete götürür. Âyeti celilenin bile zamana göre manası vardır ve hattâ Bedrettin Simavî de ... bu herhalde islâmiyete münasip bir şey değilmiş ... Efendiler; ben zannediyorum ki ilmiî halini bilen bir müslüman ... mirası kalmamıştır. Ahkâmı Kuraniyenin nusus şerifenin ... götürmek istiyorki ... Binaenaleyh bendeniz efendiler mademki resmen teyyüd etmiştir ki ... memleketimizde bir beyanname ... Ancak bu Meclis müdafaai vatan için burada toplanmıştır. Fakat hiçbir zaman bunları inkâr etmek cüretinde bulunamaz.

HULUSİ EFENDİ (Yozgat) — Hasbünallah ve nimelvekil.

VEHBİ BEY (Devamla) — Kemali suzişle beyan ettiği için bütün varlığımla milletimiz namına teşekkür ederim, başka bir gayesi yoktur. Meclis namına bu yolda idarei lisan edenler müfsidlerdir. Hissiyatımı herhalde söylemekte de içerimde bir dert ... Hulâsa söyleyeceğim bizim her ferdimizin ... O da bütün milleti Osmaniyenin her ferdinin kavlen, kalben ittihad etmesidir. Bütün varlığımızla milletim namına beyanı teşekkür ederim. Yalnız her ne kadar beyan etse de ... beyan etmiştir. (Va'tesimu bihablillâh) ahkâmı şer'i şerife sarılınız. Âdâ-yı dine karşı Bünyanı Harsus gibi mukavemet ediniz. Bunu bize nusus celilei şeriyemiz emrediyor. Vatanımızın mukadâes eczalarında mukaddes evladımızın kanlarını ... o ecnebi hainlerine karşı ... teşvik ve tergip yaparak cihatı mukaddese sevketmek lâzım gelirken, bilâkis evlâdı vatanın arasına ihtilâf bırakarak ... neşriyatta bulunanların acaba ne maksadı vardır?.. Efendiler; ben hiçbir müslüman tasavvur etmezdim, ki hattâ az çok bir tahsil gören, hattâ mektebi idadî tahsili gören bir efendiden böyle cahilcesine ... Maatteessüf ki bizleri iğfal eden o endamları ile bizleri iğfal etmeye çalışan, başında koca kisvei imamı âzam olan bu adamın fikri acaba hangi bir cemiyeti ilmiyede âlemi islâma nâfi olacağı kabul edildi? Eğer bunun böyle bir fikri varsa ... hotbehot kendi kendine milletimin zimamı idaresi eline verilmiş mi, ki milleti kendi fikrine uydurmak istiyor. Burada muazzam bir Millet Meclisi varken böyle bir şey var mı söyleyin? Öyle herkes kendi hava ve

hevesine, kendi fikir ve içtihadına tebean ... Hükûmetin akdem vezaifidir ki ... Kanunu Esaside olduğu veçhile âdâbı islâmiyeyi muhafaza etmek şartı esasilerindedir. Bu gibilere salâhiyeti kim vermiştir?

MUSTAFA BEY (Tokat) — O salâhiyeti Heyeti Vekileye verelim.

VEHBİ BEY (Devamla) — Kanunu Esasi vermiştir. İşte burada kemali hulus ile Meclisi Âlilerine arzederim... Erzurum'a verdiği emir de bunu müeyyidir, ki Erzurum'a gelen heyetin tardı idi. Bu cihetten de vazifesini ifa etmekle kendisine teşekkür ederim. Hulâsaten diyeceğim şudur ki (Elfitnetü eşeddü minelkatl) Alemi islâmın böyle birbirine düştüğü şu sırada bunları kaldırmak, Ahkâmı şeri şerife dört elle sarılmak lâzım gelirken milleti önü alınmaz ihtilâfata düşürmek dine saldırmak cinayettir. Bu öyle bir cinayettir ki affı kabil değildir. Eğer menedecek bir şey varsa birincisi ... ne türlü efendiler, ne biz. Dinimizden mi çıktık, kitabımız mı yok, nedir bu?.. Açalım kapıları gelsin ecnebler onlar yapsınlar. Bir ecnebi gelirse millet buna aldanmaz. O bilir ki o ecnebidir. Ulemâ kisvesinde, islâm kisvesinde... Allah lânet etsin, kahretsin milleti iğfal edenleri. Bunlar milleti birbirine düşürecekler neuzübillah. Onun oradan derhal kaldırılarak İstiklâl Mahkemesine vermek lâzımdır. Herkes kendisine tevdi olunan vazifeyi yapmalıdır. Kur'anı Kerimde «velâtefreku...» buyruluyor. Milletin bugünkü felâketinin sebebi fırkalarlardır. Bundan sonra bütün Milleti İslâmiye bilâ istisna bu Millet Meclisinden dinin muhafazasını istiyor. Millet bizden bunu istiyor. Millet bizi buraya niçin gönderdi? Bizi buraya gönderirken millet ve bilhassa müntehiplerimiz dediler ki; biz bir kaç defa intihap yaptık, onlar bir iş görmedi. İnşallah siz ümit ederiz ki iş görürsünüz, çünkü Anadolunun göbeğinde... İslâmiyetin neşrine çalışacaksınız ve islâmiyetin aleyhine çalışan birtakım insanları, münafıkları ortadan kaldırırsınız... Biz bu fikirle geldiğimiz halde maatteessüf Anadolunun göbeği olan bu İslâm muhitinde ... Fakat bilirsiniz ki insanlar ne kadar fitnekâr, ne kadar haristirler. İnsanlar bilirsiniz ki ne kadar şeytandır. İşte bu gibi adamlar maatteessüf bu hakikati anlayamayarak biçare mazlum milleti iğfal ediyorlar. Bu büyük cinayettir, büyük kabahattir efendiler. Biliyorsunuz efendiler bendeniz evvelce işittim, yine işitiyorum. İsmi geçen zatın bir risalesi vardır. Evvelâ Şeriye Vekâletince ... mühim bir risale yazılmak lâzım gelir. Heyeti ilmiye tarafından Vehbi Efendi biraderimizin buyurduğu gibi Hükûmetin prensibi esası dindir. Bütün Müslümanların esasatı diniyesi Hükûmetin birinci

prensibidir. Binaenaleyh böyle galeyana gelen milleti susturmalı ve illâ millet büyük bir fitne çıkaracaktır. Milletimiz evladını istedik gönderdi. O kadar tekâlûfû verdi. Millet on senedir kan akıtıyor. Bu kadar kanı bu vatani mukaddesinde kendisini muhafaza için verdi. Evvelâ vatan, sonra din ... Binaenaleyh; bütün teklifimize âmade olan milletimiz istediğimiz tekâlûfû veriyorlar, evlatlarının kanını feda ediyorlar ki vatanları selâmette kalsın. Milletın vermiş olduğu salâhiyetle milletın efkârı umumiyesi hilâfına, aleyhine hareket edenleri millet acaba kabul eder mi? Dairei intihabiyesi de bunu kabul etmez. Hulâsai kelâm herhalde Meclisimiz bu celsede Şeyh Servet Erendi hakkında yapılacak tetbiri ittihaz etsin.

BASRÎ BEY (Karesi) — Âlemi islâmın inhitatı esbabından en mühimmi hepinizce malûm olduğu üzere taklitçiliktir. Nazarferip nazariyeler, yaldızlı haplar gibi bu millete yutturulmak istenilmiş. Bu milletın hüviyeti milliye ve mahiyeti hakikiyesi unutulmuş ve bu yüzden âlemi islâm inhitata sürüklenmiştir. Efendiler tarihin müselsel birtakım vekayiinden bahse hacet yoktur. Son seneleri nazarı itibara alırsak görürüz ki biz bir vakit Fransız olduk, bir vakit İngiliz olduk. Harbi umumî zamanında Almanlığa kalktık. Kâh sakallarımızı traş ettik vesaire. Hulâsa kendi hüviyeti milliyesini, kendi mahiyeti hakikiyesini ayaklar altına aldık. Garbi mütemadiyen taklit ettik. Şimdi de Bolşevik olmak istiyoruz. Eğer Bolşevik olalım demekle derhal Bolşevik olmak kabilsen ve bunda memleket namına bir faide hâsıl ise olalım. Fakat bu Bolşevik olalım demekle olacak bir şey değildir. Bir kerre Bolşevikliğin doğmasını icabeden esbab bilhassa Türkiyede mefkuddur. Türkiye, Rusya değildir. Türkiye Rusya gibi ruhaniliğin tahakkümü, emperyalistliği, kapitalistliği terviç eden dar bir dine malik değildir. Türkiye ve bütün âlemi islâm öyle bir dine maliktir ki teavünü ve uhuvveti hakikiyeyi, bir çok içtimaî, siyasî hattâ bediî bir çok esasları muhtevî olduğu için burada ayrıca Bolşeviklik tatbikine imkân ve hacet yoktur. Binaenaleyh Bolşeviklik bizim memleketimizde, bizim muhitimizde kabiliyeti tatbikiyeden mahrum bir nazariye halindedir.

Efendiler, içtimaî meseleler böyle beş on şahsın meydana atılıp ruhan tebdili tabiiyet etmesiyle halledilmesi mümkün olan şeyler değildir. İçtimaî meseleler senelere, hattâ asırlara ihtitaç müsseden şeylerdir. Bunlar bir kaç günde halledilebilir şeyler değildir. Vakiya Bolşeviklerle muhadenet ahitnamesi yaptık. Bu si-

yasî bir şeydir. Fakat Ruslar bizi kendileriyle muhadenet tesis ettiğimizden dolayı Bolşevik yapmak istemiyorlar, yapmak isteseler dahi, esasen Bolşevikliği icabedecek bir şey bizde olmadığı için bu, teklifi malâyutak kabildenden bir şey olur, ki biz buna karşı red ile mukabele ederiz. Mamafihi efendiler, Bolşeviklik meselesi ihmal edilecek bir mesele de değildir. Bugün Şarkta, Hilâfet diyarında bulunmak itibariyle kendilerini ötedenberi himaye ettiği bir âlemi islâm var ki, o âlemi islâm Bolşeviklerin yanlış, muzır birtakım cereyanlarına maalesef sürüklenip gitmek üzeredir. Şark âlemi islâmı ile herhalde bizim aramızda sıkı bir ittisal ve irtibat temin etmek, te'sis etmek ve Bolşeviklik hakkında Müslümanlığın alacağı vaziyet, hattı hareket nedir, bunu tespit ve tayin etmek menafii aliyei İslâmiye icabatındandır. Efendiler, vakıya biz hududu milliyemiz dairesinde müstakillen yaşamak ahdiyle burada çalışıyoruz. Fakat hududu milliye tabiriyle biz miktarı yüz milyonlara balığ olan Âlemi İslâmın kuvvetini ihmal edebilecek miyiz? Zannederim ki, biz ihmal etsek bile âlemi islâm bu Hilâfet diyarında bulunan bizlerin yakasını bırakmayacaklardır. Binaenaleyh onların ikbaliyle bizim ikbalimiz, onların felâketiyle bizim felâketimiz tevemdir. Bugün görüyoruz ki bilhassa Şarkta Rus Bolşevikleri âlemi islâmı kendi emellerine doğru sürüklemekle meşguldürler. Bize düşen vazife bütün âlemi islâm ulemasını, mütefekkirinini, eğer mümkün ise Ankara'da toplayıp Ankara'yı âlemi islâm noktai nazarından da bir dimağı mütefekkir haline getirmektir. Efendiler, bir şeyin muzır veya nafi olduğunu takdir için, bir mesleğin faideli veya zararlı olduğunu anlamak için o mesleğin evveleminde mebdelerini tayin etmek, anlamak lâzımdır. Bugün biz Bolşevikliğin hakiki mebdelerini bilmiyoruz ve bilen de yoktur Türkiye'de. Arzettiğim mütefekkirin kongresi ve şûrası bolşevikliğin mebdeleri nedir, bu mebdeler İslâmiyetle ne dereceye kadar kabili teliftir? Bunları tetkik etmeye mecburdur. Bu suretle hem Şarkta bulunan ve Bolşeviklerin kucağına sürüklenmekte olan İslâm âlemini muhakkak bir felâketten kurtarmış olacağız. Vahdeti islâmiyeyi temine muvaffak olmuş olacağız. Anadolu müslümanlık noktai nazarından bir dimağı mütefekkir haline gelecektir. Efendiler, zannediyorum ki hiddetle, şiddetle bu işiniz hallolunamaz. Herhalde fikir ile, mantık ile halletmek lâzımdır. Bugün maalesef Meclisimiz içinde Bolşevizm, bizim arkadaşımız mevkiinde olan Şeyh Servet Efendi çıkmış, bolşeviklik ile müslümanlığı güya kendi kafasına göre mezç ederek, güya bolşevikliğin, müslümanlığın istediği bir şey olduğunu propa-

ganda etmek istiyor. Buna, bu harekete karşı hiddetle mukabele değil, fikirle mukabele etmek lâzımdır. Mamafih Şeyh Servet Efendinin bulunduğu mevkide ika etmesi melhuz ve muhtemel olan sui tesirleri izale için buraya derhal çağırılması lâzımdır. Fakat bu çağırılmakla da mesele bitmiş olmaz. Meselâ Şeyh Servet Efendiye karşı ilmî bir surette müdafaa etmek lâzımdır. Bir risale neşretmiş, doğru eğri. Buna karşı bir risale ile mukabele ve müdafaada bulunmak lâzımdır ve bu yalnız umuru şeriyeye ait bir vazife değildir. Efendiler Yahya Galip Beyefendi onun risalesine kim tenezzül eder buyuruyorlar. Evet ben de tenezzül etmem. Fakat Şeyh Servet bir çok müslümanları zehirlemiştir. Bizim vazifei diniyemizdir. Efendiler yapılacak ifsadat ve ihlâlat o kadar vasi-dir ki, bugün Anadolu vahdeti milliyesinin tarumar edilmesi gaye olarak kabul edilmiştir. Anadoluyu dağıtmak bu gibi fesede için bir umdedir ve istihbaratıma nazaran bunların saiki harekâtı da, ecnebî el-leri, ecnebî paralarıdır. Geçenlerde Halk İştirakiyyun Fırkası mensubininden bir zat ile görüşüyordum. Kendisinin Mecliste bir mevkii mühimmi vardır. Ona rica için dedim ki; birader sen Mecliste mert olarak tanınmış bir adamsın. Böyle, öyle bir uçuruma gidiyorsun ki ölüyorsun, uçurum içinde boğulacaksın. Seni tahzir ediyorum. Bu melun teşkilâtın içerisinde çık, dedim. Benim saffetimi ihtimal bildiğinden dolayı olacak ki dedi : Efendi; bizim yürüdüğümüz yol müslüman yoludur... Dedim mirası kaldırılıyorsunuz. Müslümanlık, mirası kaldırmamıştır. Refikimiz burada ise kendine karşı da söylüyorum, mirası kaldırılıyorsunuz... Müslümanlık bunu kaldırmamıştır. Miras hakkında bir çok nusus katia vardır Kuranı Kerimde. Buna ne dersin? Sen dedi, bilmiyorsun Hazreti Peygamber aleyhisselâti vesselâmin malına kimse mirasçı olmamıştır. Dedim, bu maaşiri enbiyaya mahsus bir şeydir ve bu da ayrıca bir nas ile halledilmiş bir meseledir. İslâmiyette miras kalkamaz ve kalkmakta bizim menafiimize muvafık değildir. Hulâsa efendiler bunları o Şeyhi fazıl o derece iğfal etmiş ki bu zavallılara acımamak elden gelmiyor. Fakat yalnız kendilerini uçuruma götürse, Allah belâsını versin der geçeriz. Fakat bütün Ümmeti İslâmiyeyi de o uçuruma sürüklemek istiyor. Efendiler, demin arzettiğim veçhile bu mesele sopa ve cebir meselesi değil, bir fikir meselesidir. Fikir sahasında Bolşeviklik esasatı ile iştilgal etmek ve müslümanlığın menafii âliyesi ... bunları da meydana atmak suretiyle kendimiz için derecei vücuttadır ve bu da müttefekkirini İslâmiyeye düşen bir farizadır. Binaenaleyh bendeniz öyle istio-

rum ki bu vecibe diniyeyi, bu farizai diniyeyi bu Meclisin mütefekkirini ifa etsinler. Ümmeti islâmiyeyi bu dalâletten kurtarsın. Bir kaç sözle halledilecek mesele değildir. Şu halde müslümanlığın esasatını meydana atmak ve takip edilecek hattı hareketi tayin etmek yalnız Türkiye'de yaşayan müslümanlara değil, Rusya'da bu hattı hareketler hakkında mufassal, müdellel ilmî risaleleri neşir ve tevzi etmek lâzımdır. Ta ki bu suretle 350 milyon müslümanı da bu dalâletlerden kurtarsın. Son vazifei diniyesini ifa etmiş olsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, Meclisi Âli hini teşekkülünde âdeta istinatsız bir halde olduğundan kendisi için bir halâskâr, kendisine bir istinatgâh arıyordu. İşte o zamanlar... Türkler Yeşil Ordu teşkil etmiş, o biri Kızıl Ordu. Müttefikan geliyorlar, bizi kurtaracaklar diye kulaklarımız doldu. Belki de bizim kuvvei maneviyemizi tamir için söylenmiş sözlerdir. Şeyh Servet Efendinin burada bir kaç defa söylediği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan bir ders almamız. Efendiler, bir ders almamız. Ben dahi alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım malûmata nazaran anlamadığımız bir tufan geliyor, o tarafa doğru. Bu taraftaki akisler Âlemi İslâm geldi. Efendiler; Rusyada Bolşevizm, Komünizm, hakiki Marksizm. Buradan Hükümet bir heyet göndermişti. Onlar da gözleriyle görmüştü ki, istihsalât durmuş, ziraat durmuş, herkes aç kalmış, sağa sola saldıran bir kaç haydut bunlara Kızılordu diyorlardı. Şarktan da maalesef yanlış haberler geliyordu. Tav'an komünizme taraftar olmasına imkân olmamakla beraber, Kâzım Paşa Hazretleri, vermiş oldukları telgraflarda ... Yani o kasdi değildir, ya bilmeyerek ... şu geldi böyle söyledi. Tabii ben arkadaşlarla görüştüm. Memleketimiz daha ziyade yakın olmak dolayısıyla bu tufanı daha yakından görmek istedik. Hükümet nezdinde teşebbüste bulunduk. Müsaade aldık. Meclisi Âliden giderken yine yolda halk bilmeyerek, rüyada görmüş gibi, Bolşevikliğe âşık olmuş. Anadoluya geçerken soruyor, Bolşevik misin?.. Bolşevikler bizi kurtaracaktır, sözlerine çok maruz kaldım. Erzurum'a gittiğim zaman Bakû'de teşekkül eden kongreye, üçüncü enternasyonale giden arkadaşlarıma tesadüf ettim. Bir Bolşevik, amma ne? O sırada efendiler Nuri Paşanın ordusu bakiyesi gelmişti. Onlardan Bolşevikliği sordum. Dedğim gibi, aç ve çıplak kalmış, istihsalâtı durmuş, artık sağa ve sola salmış, zaifleri ölüyor. Bunlar Azerbaycan'a geçmek istemiş. Azerbaycan bunlara muavenet göstermek istemiş. Demişler ki; bizim o Mustafa Suphi denilen adam gibi birtakım serseri insanlar, vatan-sız insanlar Azerbaycan'a dolmuş, Azerbaycan'da pro-

paganda yapıyorlar, Türkiye'yi kurtarmak için. Mama-fih yine propaganda meclisinde Büyük Millet Meclisine müracaatta bulunmuş. Azerbaycan'a müracaatta bulunmuş ... Geçmek için müsaade istenilmiş, Azerbaycan'da propaganda böyle cârî imiş ve Azerbaycan ordusuna nüfuz etmiş. Sakın bu orduya silâh atmayın. Bolşevik orduları harp cephesine geçecek. Bir gün arzu buyurulursa getirin okurum size, bu meal dedir. İşte Bolşevik ordusu yardım edecek... Bu itikad Azerbaycan ahalisine intişar etmiş. Bizden bugün Azerbaycan'da ihlâlatta bulunan insanlar var. Hattâ bir gün bir kongrede diyorlar ki, bizim istiklâlimizi Türk kardeşlerimizin uğruna kurban edelim. Onlarsız biz yaşayamayız. Gelsin Rus orduları buradan geçsin. Biz halâs edeceğimiz, propaganda bu. Hatta ... Halil Paşa gidiyor, o kongrede bulunuyor, Bolşeviklerle anlaşılıyor, Rusları içeri çekiyor. Bu böyledir. Bolşevikler Azerbaycan'a girer girmez üç, beş, on gün hali istirahat, filan, adalet göstermek istiyorlar. Ondan sonra Gence'de Ermenileri teşvik ediyorlar. Onlar Bolşeviklerden bir kaç adam öldürüyorlar. Derken bir karışıklık, Nuri Paşa da Bolşevikler aleyhine bir tarafı iltizam ediyor. Her şey zirüzeber oluyor, yalnız Karabağ ve o havalide ... on gün sonra efendiler Bakü'de ... onların hepsi kesiliyorlar. Sonra 135 milyon altın alıp götürüyorlar, bankalardan. Niçin götürüyorsunuz diyorlar. Diyorlar ki; Ruslar harp ile meşgul iken siz para kazanıyordunuz, bunlar Ruslarıdır. Pencere perdesine varıncaya kadar çekip götürüyorlar. Orada eazımı İslâmiyenin ve emsalinin filan, bunların bütün emvali ellerinden alınıyor. Bir bağda iki oda veriliyor. O odada kendisi oturur... Dadaşkı ailesini satmakla yaşamıştır. Hulâsa beyler ... sonra orada Ermeniler yine bütün memur namıyla alıyorlar, ne kadar memur varsa Ermeniler namına alıyorlar ... filan varsa Ermenilere teslim ediyorlar. İslâmlara Ermeniler verecek. Kongre esnasında Ruslar da irtikâp olunan hatayı resmen kongrede söylemişlerdir. O kongreye bir çok İslâmlar gitmişti. Bizden elli altmış kişi gitmişti. Sonra aktarı âlemi İslâmdan, her taraftan gelmişlerdi. Bizim son ümidimiz sizsiniz, siz de eğer Komünist olursanız sizden bize hayır yoktur. Çünkü yarım milyon Türk süratle kesilmiştir, yarım milyon da Türkistan'da kesilmiştir. Millî şarkılar söyleyen Türkistan halkı isimleri alınarak öldürülmüştür, diyor. Bugün mekteplerimiz yalnız Taşkent'te bizim esirlerin açtığı 54 mektep muallimleri nefyedilmiş, bizim Türk zabıtları koğulmuş, yerlerine Komünist muallimler konulmuştur. Fakat bu meslek erbabında bendeniz diyorum ki, Komünist

yoktur. Bizim Komünistler itiraf etmelidirler ki, geçen sene hiç Komünist değillerdi. Ruslar tarafından aşılarmıştır. Bu sekiz aylık bir Komünistliktir. Kendilerinin artık bu itikadlarını takdis etmeyeceğim.

Sonra efendiler; ben arkadaşlarımı tenzih ederim ve kendilerine hürmet ederim. Ben meslek üzerine konuşuyorum. Bugün bizi istilâ eden cereyan Rusların cereyanıdır. Rus ordusu onandığımız gibi değildir, Bunlarda kabiliyeti harbiye yoktur. Azerbaycan cephesine gönderdikleri ordunun kabiliyeti harbiyesi yok idi. Ermenilerle bile harp edemediler. Birtakım serseri ve kabiliyeti harbiyesi zayıf kimselerdir. Ermenistana Ruslar cebren giremedi. Sefirlerini tulü müddet Ermeniler kabul etmediler ve mukavemeti harbiyeden mahrum Deniken ordusunu mağlup edemediler. Bir tiyatrodan başka bir şey değildir. Yarım saat harp ediyordu. Nerede karın doyuruyorsa orada hizmet. Yalnız bir şey varsa muntazam harp eden ordusu yok. İşte bu hakikatleri arz ederken Erzurum böyle şirazesiz bir iş karşısında lâkayid kalamazdı. Bize, teşebbüste bulununuz dediler, ne teşebbüsünde bulunalım. Bir mikrop gibi aç kalmış, memlekete saldırmak istiyor. Memleket sizin, diyor, babanızın malı mı?.. Taraftar peyda edebilmek için mümkün ise sizin malınız komşuların, komşuların malı sizin ... İnsan doğduğu zaman nerenin malı olur? Kürrei arzın... Hiç kıymeti yokmuş gibi. Ne ise düsturları nedir bilmiyorum, belki iyidir. Geçen gün Hariciye Vekâletinden istirahatda bulunmuştum. Dinlerken hafî celseye talik etmişiniz ve emin olunuz ki Erzurum'dan gelen telgraf, zaruret neticesi verilmiş, bizden istimdad ediyorlardı. Biz Müdafaa-i Hukuk teşkil ettik. Bir hazırlık yapıyorlar. Kime karşı, neye karşı? Efendiler; elimizde kuvvetli, metin bir Ordu vardır. O ordu ile Ermenistana savlet ettik. Pek az zamanda üç saatte Kars kalesini devirdik. Maalesef bu teşkilât ordu arasında da var. Erzurum'a girdiğimiz zaman, muhtelif cereyanlar vardı. İçlerine girdim, birtakım ordu zabitanı arasında bunun askere sirayet edeceğinden de korkuyorlardı. Nefere; ati timar etmeyeceksin, memleketine gideceksin, gibi propagandaların efrada tesiri olmuyor değildi. Propaganda birtakım safdil insanlara nüfuz etmekten halî kalmıyor. Ordunun başındaki Kâzım Paşa Hazretlerine müracaat ettik, orduda bir şirazesizlik acaba olabilir mi; dedik. Mama-fih dedi; kanaatıma gelince : Belki efendiler garip gelecektir sözüm, benim kanaatıma kalırsa, İslâmiyetle Bolşeviklik arasında pek az fark vardır, dedi. Bunda miras, zekât yok Paşam dedim; bizim akidemizle bu tevafuk etmez. Beni mi kandırı-

yorsunuz, yoksa ne buyuruyorsunuz?.. Kâzım Paşa dedi ki, bugün iki siyaset vardır. Garp, şark siyaseti. Bizim garple, İngilizlerle anlaşmamız kabiliyeti var mıdır? Yoktur dedim. O halde bizim şark ile anlaşmamız zaruridir, şark siyasetini takibe mecburuz, dediler. Hattâ kendileri şu kanaatta idilerki; bu mutlaka bizim memlekete giriyor. Ruslar gibi aşağı taraftan başlar da zabıtlere, neferler hükmetmek suretiyle ... Ben dedim ki, bunu bir tedbiri siyasi mahiyetinde anlarız. Politika mahiyetinde anlarım, dedim. Belki Hükümet garbe karşı bir gösteriş yapıyor. Sizi de böyle sevk ediyor. Bolşevik görünmemiz. Evet, biz Bolşevikliğe yakın göründükçe garpliler bize doğru geliyor. Hükümet böyle bir siyaset takip ettikçe İngilizler bize tekarrüp ettiler. Bolşeviklik sebebiyle bize müsait şeraitle sulh yapabilirler. Sulh yaptıkları zaman Ruslarla muhalif vaziyete girer miyiz? Evet girmemek için çaresi, herhalde Komünist görünmelidir. Hatta efendiler arkadaşlarınıza ... bundan başka bizim için çarei necat yoktur ve bana Bolşevikler söz verdi. Ben murahhası askerî tayin olundum. Bu teşkilâtı memleketi içinde yapacağım, buyurdular. İşte efendiler bu cümleden harp ediyorken Ordumuz Gümürü'ye girdi. Bir kaç Ermeninin hapis olduğunu işittik. Bize geldiler. Bu Ermenileri çıkartmak ... malûmu âlileridir ki biz de harbi Ermenilere yapmadık, yalnız Taşnaklara yaptık. Bunların arasında fark vardır. Onu ben bilmiyorum. O Ermeniler çıktılar, Gümürü'de bir hükümet yaptılar, bir teşkilât yaptılar. Tabii hükümetin bu bapta daha ziyade malûmatı vardır. Rus Bolşevikleri Ermenistana girmezden evvel Gümürü'de Bolşevik Ermeni hükümeti teessüs etti. Maksud da Taşnaklarla ikisinin arasına münaferet sokmak idi. Evet bugün Ermeniler hudut içerisinde ifsadata başladılar. Şimdi en büyük necat beklediğimiz karı şark kapısı ... Maalesef Ermeni sulhü akim kalmıştır. Zannediyorum ki Erzurum valisi ve Necati Bey bunun sebebini de söylemiştiler. Diyorum şimdi size... Efendiler, katiyen ne Hükümete hiç kimseye taarruz yoktur. Dinlemezlerse inerin. Hastalık kabili tedavidir. Hastalıkların tedavi ettirmek Hükümetin muttali olmadığı hakikati kendilerine söyleyip... (Devam devam sesleri) Ben Hükümetin hatası varsa onu söylemekten çekinmem. Arzettiğim gibi efendim, sulh meselesi niçin akim kalmıştır? Tabiidir ki Bolşevikler geldiler, Ermenileri sigorta ettiler... Hafi celseye talik ettiniz, sulh geri kaldı, akim kaldı. Ermeniler hududumuzda tekaküm etti. Belki de tâ Ankara'ya ... Bugün propaganda yapıyorlar. Belki Ankara'ya ... paraları Erzurum'da da fenalıklar yapıyor... İngilizlerin

propagandalarına ... Ondan korkar da. Ruslar Ermenileri içerimize kadar sokup da ... para sokup ... Ben bu hakikati neden söylemeyeyim? Ona ben gülerim. O vakit veyahut ben de vazife tarihiyemi yapıyorum. .. muaheze ederim...

Şimdi efendim Rusya'dan bize bir hastalık olarak gelen ... hem onu arz ediyorum size, hem Bolşevikliğin mahiyetini anlatıyorum. Şimdi tabiidir ki yine size söyleyeceğim. Yusuf Kemal Beyle de yolda görüştük. Hükümetin bu ittifakı ... Hükümet gönderiyor. Hükümetin kendi siyasetini Avrupaya karşı ... Hükümet beyanatında söylese cevabını veririm. Bugün Yusuf Kemal Bey hocam da gitmişti ve bana demişti ki; ben komünistim. Hükümetin namına ittifak etmek ... şöyle böyle Hükümetin namına giden Yusuf Kemâl Bey de bana dedi ki; ben de Komünistim, memleketin selâmeyini bunda görüyorum. Şahitsiniz. Şeyh Servet Efendi meselesi değil ki bu. Bir kere Hükümet müsaade etmiş, burada bir Komünist partisi yapmıştır efendiler. Bendenize cevaben Muhittin Baha Bey dedi ki; biz müsaadei mahsusa ile Hükümet müsaade ederek menfaati memleket noktasından vazifei vataniye olarak yapmışımdır, ben milliyetperver bir adamım dedi. Milliyetperverlik, komünistlik düsturiyle tev'em değildir. Demek ki ya Hükümet veyahut kendisini aldatıyor. O hata olarak, gösteriş olarak, böyle yapmak istiyor. Daha ileri giderseniz ben çok katiyetle biliyorum. Zannedirim Hükümet Komünistlere nakten muavenette bulunmuş, yani Komünist fırkalarına para vermiş. O da usulsüz ya ...

Şimdi Bolşeviklik İslâmiyet ile kabili telif midir, değil midir? Her meslek erbabının vicdanına havale ederiz. Memleketi bu felâketten nasıl kurtaracağımızı düşünelim, hep beraber çaresine bakalım. Efendiler; bu Şeyh Servet meselesi değildir. Bu zannediyorum ki Hükümetin hal ve fasledeceği meseledir. Mustafa Suphi'yi ... Tabiidir ki şahsı hakkında nasıl bir adam olursa olsun ona karışmam ... memleketimizden koğulmuş. Hüsrev Beyin de sınıf arkadaşı olsa gerek, bu sebeple kendileri daha iyi bilirler zannedirim. Sonra Sinop'a nakledilmiş, Rusya'ya kaçmış. O adamın bizim burada, bir çok zevatı âliye ile temas ettiğine zahibim. (Muttali bulunuyorum.) Bize Rüştü Beyden; Kâzım Paşadan mektup aldığını söylemişlerdir. Mustafa Suphi kendi başına hareket eder değildir. (Şark cephesinde bu adam yalnız başına değildir.) (Fakat o adam da bir çok zevatı âliye ile muhabere ettiğine) Şark Cephesini benden dinlemeyin, Şark Cephesine bir heyet göndeririz. Şark Cephesi tetkike muhtaçtır. Bu yüzden ileri geri sözleşmişizdir, ben bir hakikati

söylüyorum. Belki bitaraf değilim, aksi çıkarsa namussuzum. Bir heyet gönderin Şark Cephesine. Bu millet bu hükümet namına mektup yazan, söz söyleyen her kimlerse onların da cezasını verdiriniz. En büyük vazifeniz budur efendiler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, zannediyorum ki gayet mühim ve ciddi bir mesele üzerindeyiz. Rüfekayı kiram muhtelif nikatı nazar dermeyan ettiler. Bendeniz de bu münasebetle bu mevzuda, gerek Hükümet namına ve gerek şahsım namına bir kaç noktayı muhtasaran arzedeceğim.

Hakikaten milletimizin hali ve âmali ciddiyesi zannediyorum ki cümleden bariz ve katî surette muayyendir. İşte bu âmali hakikiyei milliyeyi istihsal etmek maksadiyle, burada dahi içtima eden Meclisiniz, noktai nazarlarında takip edeceği esasatta, bu muhassalâi milliyeden emel ve arzu noktai nazarından ayrılamaz. Şüphe etmiyorum ve hiç kimsenin şüphe etmeyeceğini zannediyorum ki Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümetinin bugüne kadar takip ettiği siyaset tamamen âmali milliyeye mutabıktır. Bu siyasetin ne olduğunu tekrara lüzum görmem. Yalnız iki kelimesini zikredeceğim, ki o da hududu milliyeh dahilinde milletin istiklâlidir ve bu gayet kuvvetli ve büyük mana ifade eder esastır. Bugüne kadar bu esastan ayrıldığımızı delâlet edecek en ufak bir emareyi bile göstermek mümkün değildir.

Efendiler, bu iki esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen dimağlar bittabi Komünizmin vasi ve bu kuyudatını parçalayan esasları ile mutabakatta bulunamaz. Binaenaleyh Heyeti Âliyenizin takip ettiği siyaset hiçbir vakitte Komünistlik esasına müstenit değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum, bir defa daha. Fakat yine malûmunuzdur ve cihanın malûmudur, ki bu millî esaslarına derin rabitalarla sadık kalan Meclisiniz ve Hükümetiniz müstakil bir devlet olarak Rusya Bolşevik Cumhuriyeti denilen bir devletle münasebatı siyasisinde hiçbir vakit Komünistlik ile Bolşeviklik esasatını dahi telaffuz etmemiştir. Zannediyorum ki Hariciye Vekiliniz muhtelif vesilelerle bu ciheti izah etmiştir. Binaenaleyh bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devietimizin, Heyeti Âliyenizin Ruslarla olan münasebatı doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmak şartıyla, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik Hükümeti resmiyesi, ricali resmiyesinin bizim olan, bizim resmî ricalimizle olan temas ve

münasebetlerinde Rusya dahilinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlâtları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zâhiren memleketimize ve milletimize nâfi olmak için Türkiye komünist fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakikiî millî ile değil, benim kanaatimca belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsâtı serseriyane de bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları teşebbüs Rus bolşevizmini muhtelif kanallardan memleket dahiline sokmak olmuştur. Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan efendiler, memleket dahilinde komünizmin ne olduğunu bilmeyen, fakat bu esasata müsteniden tekevvün etmiş olan, taazzuv etmiş bir Bolşevik kuvvetinin bizim için kuvvei naciye olabileceğini farzeden birtakım insanlar dahi, hattâ bu hariçten gelen Komünizm cereyanına temas etmeksizin kendiliğinden Komünizm teşkilâtı yapmak hevesine düştüler. Bir zaman geldi ki Ankara'da, Eskişehir'de, şurada burada memleketin hemen bir çok yerlerinde bir çok insanlar, birbiriyle rabitadar olmaksızın, Komünistlik teşkilâtı kurmaya ve aynı zamanda hariçten de birtakım insanlar serseri surette memlekette dolaşmaya ve aynı zamanda propaganda yapmaya başlamışlardır. Daima esasatına muhafazai sadakat etmekte en büyük faideyi gören Heyeti Vekileniz bunun için müsmir bir neticeyi düşünmek mecburiyetini hissetti. Herhalde bu memlekette ve bu millet içinde Komünizmin mahalli tatbik bulamayacağına kani idi ve kanidir. Komünizmin ne olduğunu bilirse münevveran, o zaman memleket dahilinde tatbikine cevaz verilebilir. Fakat münevveran dahi dahil olduğu halde Halk, Ordu Komünizmin ne olduğunu bilmiyor. Yalnız kuvvei naciye olabileceği itikadına zahip olmuş ise o zaman körü körüne cahilâne komünizm olabilir veyahut milletin bir kısmı kalili, kısmı cüzisi temayül edebilir. Bu suretle ekalliyetin ekalliyeti denecek mertebede tekevvün edecek bu kuvvet kendini şâmil ve hâkim bir kuvvet farzederek, çünkü vukufsuzluğu veçhile bir teşekkül olacağından derhal memleket dahilinde - Bittabi bu gibi inkılâbatın heyeti umumiyei milliyemiz tarafından derhal imha edileceğine mutmainiz - herhalde bir feveran olabilir, bir

İnkılâp teşebbüsü olabilir. Bu itibarla Hükümet tedbir düşünmek mecburiyetinde kalır.

Efendiler, iki türlü tedbir olabilirdi. Birisi; doğrudan doğruya Komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise hududun haricine defetmek gibi zecrî, şedid, kırıcı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmekte iki noktai nazardan faidesizlik görülmüştür. Birincisi; siyaseten hüsnü münasebatta bulunmayı lüzumlu addediniz Rusya Cumhuriyeti kâmilten komünisttir. Eğer böyle zecrî tedbir tatbik edecek olursak o halde bilâ kaydüşart Ruslarla alâka ve münasebette bulunmak lâzım gelir. Halbuki biz bir çok mülâhazatı siyasiyeden, bir çok esbap ve avamilden dolayı Ruslarla temasta, müşasebatta, itilafta bulunmak istedik ve istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde tatbik edeceğimiz tedbirler de dostluğunu istediğimiz bir millet, bir hükümetin prensiplerini tahkir etmemek mecburiyetindeyiz. İşte bu noktai nazardan zecrî tedbir kullanmak istemedik. İkinci bir noktai nazardan da zecrî tedbir kullanmayı faideli addetmedik. Malûmu âliniz fikir cereyanlarına karşı fikre istinat etmeyen kuvvetle mukabelede bulunmak, o cereyanı imha etmedikten başka, herhangi bir muhatabınızla, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz, o ısrar eder. İsrar ettikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Binaenaleyh, fikir cereyanları cebir ve şiddet ve kuvvetle reddedilmez. Bilâkis takviye edilir. Buna karşı en müessir çare, gelen cereyanı fikriye mukabil fikir cereyanı vermek, fikre fikirle mukabele etmektir. Binaenaleyh Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, icabatı diniyemiz için gayri kabili kabul olduğunu anlatmak, yani efkârı umumiyei milleti tenvir etmek en nâfi bir çare görülmüştür. İşte Hükümet böyle bir çareye tevessülle iştigal etmekle beraber, şüphe yok ki, gelen cereyanlar zamandan evvel fiilen mazarrat tevlit edebilecek hale gelmemesi için dahi bir taraftan da tedabiri lâzimeyi ittihaz etmiştir. Hükümet tenvir ile bu cereyanın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı suretle düşünen birtakım kıymetli ahlâklı ve her noktai nazardan şayanı emniyet arkadaşlar bana müracaat etmişlerdir. Bu zevat bu noktai nazardan bu memleket ve milletin menafii-ne azamî ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyordular. İşte bu düşüncenin mahsulü olmak üzere Ankara'da Komünist Fırkası namı altında bir fırka teşekkül etti.

Bu fırkayı teşkil eden zevatın bence yakinen malûm olan zihniyetini kısaca izah etmek istiyorum, ki sui tefehhümat zail olsun. Bu zevat bir defa hududu millî dahilindeki halkın istiklâlinin mahfuziyeti, yani bu milletin, gayei milliyesinin, istikbalinin temin ve istihsali için hâdim olmak istiyorlar. Yine onlar da hepimiz gibi milletin refah ve saadeti hakikiyesini maddeten istihsal edebilmek için idare makinesinin ıslâhı ahvali içtimaiyemizde mümkün olduğu kadar milletin kabiliyeti hazmiyesi derecesi nispetinde terakkiyata mazhariyeti düşünen insanlardı. Binaenaleyh, bu fırkayı teşkil edenler Komünizmin ne olduğunu millete anlatmak ve bunun ne olduğunu bütün esasları, prensipleri bütün millete malûm olmadıkça olsa olsa onların içinden halkın kabiliyet ve istidadına mümkün olduğu kadar hadim olabileceklerini, kabiliyeti tatbikiyesi görüldüğü takdirde tatbik zihniyetinde idi. Fakat gayet mutaassıp oldukları nokta, o da, bu memleket içinde ve bu millet içinde her türlü inkılâbatı içtimaiyenin, muzır dahi olsa, her türlü inkılâbın sahibi hakikileri yine bu millet olmalıdır. Yine bu millet vekili olmalıdır ve çok mutaassıp oldukları bir nokta varsa, bu memleket içinde ecnebi ile hiçbir inkılâp vücuda gelmesine alet olanları tahkir ve terzil etmek idi. İşte bu işi niyatı hasene ile yapmak arzu eden arkadaşların teşebbüsü Hükümetçe muvafık görülmüş ve kendilerinin vukuu müracaatları üzerine resmen müsaade edilmiştir. Yalnız bu müsaadeyi yapmakla Hükümet bir şey düşündü. Evet, komünizm içtimai bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve hakayikini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız maksadı teşebbüsü belli olmayan, mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan birtakım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilât yapmasını katiyen menetmek istedik ve bu noktai nazardan Dahiliye Vekili bütün rüesayı memurini mülkiyeye dedi ki; Komünistim diyen Hükümetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete intisap edebilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın Hükümete verdiği bir teminat vardı, ki o dahi her önüne geleni teşkilâta memur etmeyip, belki akli başında mukaddesatı milliyeyi, icabatı diniyeyi şeraiti umumiyei millet ve devleti müdrük insanlar ancak bu gayei milliyeye sadık kalmak şartıyla tenviri efkâr edebilirlerdi ve ben eminim ki arkadaşlar, Rus bolşevizminin yapmış olduğu tahribatı bir çoklarımızdan daha iyi bilmektedirler. Hikmeti mevcudiyetlerinin kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizzat kendileri Komünizmin bu memleket içinde kabiliyeti tatbikiye-

si olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar. Bu fırka bu suretle teşekkül ettikten sonra Halk İştirakiyyun Fırkası namı altında bir fırka Hükûmete müracaat etmiş bulunuyordu. Bu fırka hakkında bir kelime daha ilâve etmek isterim. Türkiye Komünist Fırkası, yani Komünistliği ne Arapça, ne Türkçe yapmak istememiş olduklarını, yegâne gayelerinin halkı aldatmamak olduğunu, söylediğimiz şeylerin Komünistlik olduğunu anlasınlar, düşüncesiyle kurulmuştur. Onun için doğrudan doğruya Komünist kelimesini tekrar ediyoruz ki halkı aldatmış olmayalım diye. Binaenaleyh, Türkiye Komünist Fırkası bu suretle memlekette teşekkül ettiği sırada, Bakû'da yine Türkiye Komünist Fırkası namıyla bir fırka vardı. Bu suretle, merkez kazası hariçte bulunan ve teşebbüsâtı için talimatı hariçten alan bir fırkada reddedilmiş oldu.

Halk İştirakiyyun Fırkasının sebep ve hikmeti teşekkülünü bilemem. Müteşebbisleri bunu izah edebilirler. Yalnız benim anladığıma göre Türkiye Komünist Fırkasının mahiyeti teşekkülü ile Halk İştirakiyyun Fırkasının mahiyeti teşekkülü arasında fark vardır. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için, Türkiye dahilinde çalışan bir fırka mahiyetinde tecelli ediyor. Halk İştirakiyyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir fırkadır ve mevsum malûmata göre burada bulunan Rus sefarethanesi ile dahi tamamen hali temasta bulunuyorlar. Bu hususta fazla bir şey söylemek istemiyorum.

Şimdiye efendiler; Hükûmetin noktai nazarları ve takip ettiği zaten malûm olan esasları bir daha tekrar ettikten sonra, Komünist teşkilâtına ne gibi mülâhazata binaen Hükûmet serbesti vermiş olduğunu da izah ettim. Kısmen fakat yine bundan tevellüd edebilecek olan mahazire karşı dahi tedabiri şedide ve katiye tatbiki ve imkânı mahfuz bulundurulmuştur ve belki yakın zamanda bunun âsarını göreceksiniz.

Yalnız bir şey rica etmek istiyorum. Bir defa ben-deniz reisiniz olmak itibariyle ve münasebatı diplomatikiyede Heyeti Âliyenizi temsil etmek itibariyle Hariciye Vekili ve Heyeti Vekilenizin her biri, hattâ âzayı kiramdan dahi her biri bu meseleden bahsederken bir iki noktaya dikkatli bulunması lâzımdır. Alehtlak komüniste karşı söz söylerken şark siyasetimize karşı söz söylemeyi tev'em görüyorum. Bu bir mesele içtimaiyedir. Şu ve şu sebeple memleketimizde gayri kabili tatbiktir. Fakat bunu kemali serbesti ile söyleyebiliriz. Yalnız Hıristiyan olan bir devlete münasebatı siyasyede bulunmamıza bu mani değildir. Binaenaleyh biz komünistlik istemeyiz, öyle ise şark

siyasetini yapamayacağız demek doğru değildir. Bu gayet abes olur. Bittabî biz Ruslar komünist olduğu için onun aleyhinde bulunuyoruz. Bize gayri kabili tatbik olduğu için ve esasatı diniye ve şeraiti hayatiye ve içtimaiyemizle gayri kabili telif bulunduğundan olmaz diyoruz. Hüseyin Avni Bey, bu mebhastede idarei kelâm ederken mesele daha tavazzuh etti. Şark meselesine dair bütün mütalâalarını dikkatle takip ettiğim için bende şöyle bir kanaat hâsıl oldu. Bu kanaat mülâhazalarının bir şahısa mütedair olduğudur. Kendileri o şahsın ismini telaffuz ettiler. Dediler ki; Kara Kâzım Paşa ihlâl etti.

Şimdi efendiler; Hüseyin Avni Bey biraderimiz gayet mühim bir meseleye temas ettiler ki, bunun hakkında hiçbir söz söylemek istemiyorum. Fakat kendileri temas ettiği için Heyeti Âliyenizden zihinleri teşevvüşe düçar olanlar bulunabileceği için bir iki kelime ile izah etmek istiyorum. Bir defa Kâzım Karabekir Paşayı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Binaenaleyh Kara Kâzım Paşa gayet zeki, fatin ahlâklı, namuslu fevkalâde halûk, namuskâr, müdebbir bir adamdır ve bunların fevkinde hasleti vardır, ki ilk temasa geldiği zaman Hüseyin Avni Bey anlayamaz. Ben de kısa temasta bayağı temasta anlayamadım. Gayet ketum bir zattır. İşte böyle bir hali bulunduğu için Hüseyin Avni Bey biraderimiz Kâzım Paşayı takdirde hata etmişlerdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir dakika müsaade buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun, silsilei kelâmımı katetmeyiniz.

Kâzım Karabekir Paşanın evsafını arzettikten sonra bizi idlâl mi, bizi tenvir mi etti? Buna dair fazla söz söylemek istemiyoruz. Yalnız ufak bir tereddüdü olanlar Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerinin bir buçuk senedenberi şark ahvali hakkında her gün vermiş oldukları raporları ve onların kâffesini mütalâa ettikten sonra bir karara varması ve ona göre idarei kelâm etmesi iktiza eder. O zaman o mütalâyı yapan zatın bu kıymette, bu kudrette bir zat hakkındaki Kâzım Paşa Hazretlerinin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır. Şimdi bunu ispat sadedine, en ufak bir misal olmak üzere, burada okunan telgrafnamede buna takaddüm eden bir vaziyet var. Mustafa Suphi geliyor. Bir defa Mustafa Suphi'yi herkesten evvel şarkta Hüseyin Avni Beyden evvel meydana çıkaran Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bu adamın memlekete girmesinin muzır olacağını takdir eden Kâzım Kara Bekir Paşadır ve

bunun memleket haricine, hudut haricine tardedilmesi lâzım geleceğini bilen de Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bunun planını da yapan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Yoksa Erzurum'da valiliğiniz değildir. Biz değil efendiler. Fatinâne bir surette yapmış olduğu planı, herkesten evvel icabedenlere faaliyet veren Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bilmem Bolşeviklere mütemayil imiş, Mustafa Suphi'nin bilmem nesi imiş... Herkesten evvel kuvvetli bir tedbir alan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Ben arz ediyorum. Çünkü vesaik vardır. Şuradan buradan bu meseleyi tasvir eden telgraflarını birer birer getireyim okuyayım.

Sonra buyurdular ki; Paşa ile görüşmüşler, İslâmiyetle Bolşevizmin müsavi ... Binaenaleyh Kâzım Paşanın Bolşeviklik ve Komünistlik hakkındaki bütün mülâhazatı ve bütün noktai nazarları şimdiki ifadetim ile anlaşılman madadır. Fakat bu sözlerle sizi imtihan etmiştir ve yine Kâzım Paşa beyanatı arasında şark siyasetinin lüzumu takibinden bahsetmiştir. Bunun için söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bugün için şark siyasetini takip etmek, garp siyasetine ... Onu takip ediyoruz. Daima onu söylemiş olması ... Ve Kâzım Paşanın Komünistlerle temasta olanlara karşı Komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için nâfi bir maksadı siyasi temin etmek içindir. Hakikatte Komünist ve Bolşevik olduğu için değildir.

Yine buyurdular, ki Gümrü'de Kâzım Paşa kendi eliyle ermenileri Komünist yaptı. Kâzım Paşa ile aramızda bir hafta muhabere cereyan etti. Ermeni meselesinin halli mevzuubahis olduğu sırada şunu mu yapalım, bunu mu yapalım diye mesaili muhtelif mevzuubahis olduğu zaman, o münakaşada bulunmuş olsaydınız takdir ederdingiz ki en faideli olan şey, zaten Komünist olmayan serseri Ermenilere komünist dedirtmek için ve Taşnak mevcudiyetini bir an evvel yıkmak için yapmıştır.

Kâzım Paşa hakkındaki diğer bir noktasına cevap vermek isterim. Mustafa Suphi ile ilk temasta bulunduğu zaman yalnız muhabere etmedim. Benim nezdimde âdemi mahsus göndermiştir. Hakikaten Eskişehir'de bulunduğum sırada Mustafa Suphi'nin ve daha bir adamın imzasıyla bir vesikayı ve bir mektubu hâmilan bir zat bana mülâki oldu. Mustafa Suphi bana müracaat ediyor ve diyor ki; bizim haricte maksadı teşekkülümüz dahildeki maksadı millimizi teskil ve teminden ibarettir. Binaenaleyh size nasıl hizmet edebiliriz? Bu mektubu getiren adam aynı zamanda bana mahrem olarak diyor ki; heyeti merke-

ziyeye dahilim. Bu adam Lenin'in yegâne adamıdır ve Lenin Türkiye hakkında bir iş yapmadan evvel mutlaka Mustafa Suphi ile ... bu adamın etrafını sarmaktır. Lâkin aslı yoktur ... idaresiz ve milliyetsiz bir adamdır. Ben doğrudan doğruya Mustafa Suphi'nin mektubuna cevaben yazdım ve onu okuyabilirsiniz. Bu milletin, bu millet vekillerinden mürekkep olan Meclisin maksadı, gayesi, siyaseti kati olarak budur. Hiçbir vakitte merkezi haricte bulunan bir teşkilâtla teşriki mesai edemeyiz. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye çalışırız. Bu memlekette çalışmak isteyenler, hakiki olarak çalışmak isteyenler memleketin içinde bulunurlar ve memleketin hakiki menabiine, kitlelerine istinad ederler. Onun için Mustafa Suphi'ye ceza yapamazsınız efendim.

Bir de şarkın ahvalini tetkik etmek için bir heyeti mahsusa izamını talep etmişler. Şarkın ahvalini hangi noktai nazardan anlamak istiyorsunuz?.. Asıl mektubu getiripte mahrem tebligatta bulunan, söylediğim şeylerin hepsi hakkında müspet, müeyyid delaili kâfiye mevcuttur. Tekrar delile hacet yoktur. Kanaatlerimizi tespit edebiliriz. Bu mesele hakkında eğer Kâzım Paşanın buna temayülâtı ve bu temayülâtın mucibi mazarrat olacağını tahkik etmek ise maksat, bu gayet bârızdır. Azerbaycan'da bilmem Dağistan'da Bolşeviklerin Komünizme karşı ne gibi tedabiri ciddiye düşündüğünü anlamak için, Hükûmete olan tekliflerini mütalâa buyurabilirsiniz. Eğer bundan başka şarka anlaşılması lâzım ve henüz Beyefendi tarafından ifade edilen şey varsa bir heyeti mahsusanın izamı meselesi, ki buna hiç lüzum yoktur, Kâzım Paşanın ne ruhta ve bolşeviklere karşı olan hissiyatı malûmunuzdur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kâzım Paşaya hürmetimiz vardır. Erzurum valisi olmak için İstanbul'da bile çalıştık ve sonra o kadar da basit bir adam değilim. Mesailer nüfuz edebilirim. Görüştüm. Garazı şahsî tanımam. Vali Hamit Bey Necati Beyin Hükûmete verdikleri son şeyi de söyleyin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şimdi efendiler bu noktadan başlayacağım. Ben de, dünyada hiç garazı şahsî taşır adam değilim. Bir defa zâtı âliniz vali Hamit Beyle Necati Beyin verdikleri şeyden nereden muttali oldunuz? Üçü Ermenistan sulhunu yapmak için tarafımızdan tayin edilmiş bir heyeti murahhasdır ve onlarla vukubulan muhaberatı mahremanemiz sizce neden malûm oluyor? Bu Necati'nin fikri bana gelir. Demek o zatın bana yazdığı telgrafnameden zâtı âlinizin de malûmatı vardır. Kâ-

zım Kara Bekir Paşanın takibettikleri siyaset hakkında şikâyetimiz izahatınızdan şimdi bu noktayı izah için bir şey daha söyleyeyim. Zâtı âliniz Necati Beyle Hamit Beyin muttali oldukları heyeti Murahhasanın bir faaliyet safhasına belki vakıfsınız. Fakat Kâzım Kara Bekir Paşaya Heyeti Vekileden verilen talimata vakıf mısınız? Bana yazmış olduğu telgrafname de zâtı âlinizin de malûmatı vardır. Meseleyi tenvir için soruyorum. Orada ne renk ve şekil göstere-

ceğine dair Hamit Bey Necati Beyin malûmatı yoktur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Ben tereddüt ettim şahsımda.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhinde bulundunuz, yazık değil mi? Tarihe geçecek onun yaptığı şeyler.

REİS — Celseyi tatil ediyorum, beş dakika teneffüs için.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum. Komünizm hakkındaki müzakerata devam ediyoruz. Söz Yahya Galip Beyindir. Buyurun.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendiler, bendeniz nikatı nazarımı arz ve tespit ederken bütün sözlerimden dolayı mazur görmenizi rica ederim. Sizde ne vakit valilik istedi? Bu meseleyi komünistlik ile muhakeme etmezden evvel biraz tarihe lütfen nazar buyurmanızı rica ederim. Bize Avrupa müstebit Hükümetlerinin bu kadar tecavüzünün, bu kadar zulüm ve tasaddisinin sebebi nedir? Bendeniz muhakememde böyle buluyorum; ki bizim müslümanlığımız, onların hıristiyanlığıdır. Hatta buna misal olarak şu Harbi Umumiye göstereceğim. Harbi Umumiye biz istiklâliyetimizi, mülk ve milletimizi muhafaza etmek için girdik. Hiç kimseye taarruz etmek için girmedik. Bize tecavüz ediyorlardı. Bizimle beraber harbe giren Almanya, Bulgaristan, bunlar istediği gibi tecavüz ediyorlardı, memleketlerimizi çiğniyorlardı. Muzaferiyeti istihsal için her lâzım olan şeyi yapıyorlardı. Bu itibarla onlara yaptıkları ve bize yaptıkları meydandadır. Şu halde Almanya'ya hiçbir şey yapmamışlardır. Fakat bizim hayatımızı elden almak cüretine kadar ilerlemişlerdir. Ne için? Müslüman olduğumuz için. Başka bir şey için değildir. Şarkta Rus İmparatorluğu üzerine kuud eden zevat bolşeviklik namıyla bir nazariye çıkarmışlar. Bunlar bizimle hoş geçinmek istiyorlar. Tabii ki müslümanlar, kendileri-

le hoş geçinmek isteyen halk ile daima hoş geçinirler. Bu muhakkaktır ki Ehli Salibin yaptığı her şey bizim için muzırdır. İslâmiyetin imhasını beklerler. Maahaza bizim Bolşeviklik, Komünistlik gibi Ehli Salipten doğmuş efkâra tebaiyet etmeliğimiz de doğru değildir. Hamden lillâhi taâlâ bizim dinimiz İslâm, kitabımız Kur'an olmakla onu takibedeceğiz. Maahaza iyice düşünmeliyiz. Biz ne için toplandık, maksadımız ne idi? Biz milleti halâs etmek için, vatanımıza taarruz eden düşmanları defetmek, istiklâlimizi, siyasetimizi muhafaza etmek için toplandık. Yoksa şarkta çıkan bir fikre ittuba etmek, garpte çıkan bir fikri rehberi harekât etmek için toplanmadık. Maahaza bütün Müslümanlar kendi ananâtı dairesinde hareket etmek ister. Bolşeviklik takibetmek gayesi, milleti malûm olmayan bir yola sevk etmek ve millete ihanet etmektir. Bolşeviklik ile Komünistliği ayırmayacağım. Benim noktai nazarım, bunlar bizim milletimize mazarrattan başka hiçbir menfaat vücud getirmez. Bu fikrin sahasını tevsiya çalışmak, bizim esasatımızı rahnedar eder.

Sonra içimizde ulema kıyafetine girerek, yalan yanlış fikirleri; bu, ahkâmı şeriyedendir diye göstermek, bir ihanettir. En evvel yapılacak muamele, bunu o kisvesinden tecrit etmektir. (Doğru sesleri) Affınıza mağruren ufak bir şey söyleyeceğim. Gerçi hurafattır, amma çok hoştur. Süleyman, zamanında ho-

caya ceza vermek istemiş, değnek şikâyet etmiş. Buna verilecek ceza kisvei ilmiyeden tecrid etmektir.

Bolşevikliği İslâmiyetle mezcetmek akılsızlıktır. Eğer Bolşeviklik İslâmlık ise, onlar İslâmlığı kabul etsinler. Mecburiyet göremem. Komünistlik ve Bolşeviklik bizim vatanımızdan çıkmalıdır. Biz onlara yol vermeliyiz. Binaenaleyh Bolşeviklik bir akın yapacaksa, nereye karşı? Kendi mesleklerine karşı, kendi ... ibda edenlere karşı bir akın yapabilir. Ben arkadaşlarımdın her birini muhterem mevkide görürüm. Binaenaleyh temenni ederim ki; içimizden Bolşevikliğe ve Komünizme sâi olanlar bu işten tecerrüd etsinler ve desinler ki : Büyük Millet Meclisinin takibedeceği gaye; gayei islâmiyettir. Sizin aleyhinizde bulunan Hıristiyanlar da sizinle beraber olacaktır. Herkesin hukukunu temin de Bolşeviklikten yüksektir. İşte maruzatım bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Arkadaşlar, yalnız Komünistliği iddia eden bu adama verdiğim cevapta anadan doğma Komünistim dedim. Fakat buna emin olunuz ki benim dinim ve imanım, tarzı telâkkim büsbütün başkadır. Burası şimdi bir kürsü ilmî olmadığı için bittabi Komünistliğin leh ve aleyhinde bulunacak değilim ve bundan bahseden arkadaşımız da Yahya Galip Beydi. Yalnız Komünistlik iddia eden bu adam, iki ay evvel bizden bir iki vilâyeti Ermenistan namı hesabına istedikleri zaman, yekden hayret ettim. Bادهu hayret etmedim. Haç düştü, kırılmayayım, yuvarlanmayayım derken bir hal geldi, İslâmiyeti sarmaya başladı. İslâmiyet kelimesi başladığı dakikadan kıyamete kadar devam edecek. Çünkü efendiler, bir noktai nazardan, bir tarife göre; Komünizm demek de, nahiyeci idare demektir. (*Gürültüler*) (*Samiin locasında beş yaşında bir çocuk var sesleri*)

REİS — İndirin. (*Handeler*)

Hakikî olsun, ilmî olsun, dinî olsun, gayri dinî olsun. Herhalde bu tabirlere dikkat buyurulsun. Elimizi hariçteki bir ele uzatırsak bunun ihanetin en büyüğünü teşkil edeceği muhakkaktır ve bu katidir. (*Ne demek sesleri*) Fırka itibariyle arz etmek istiyorum.

İkincisi; bu memleketteki cereyanları durdurmak veya teskin etmek vazifesiyle mükellefiz. Bu vazife ile mükellef de, bu Mecliste en evvel İrşat Encümenidir. Maatteessüf diyeyim geçen gün bir takrir verdim. Arkadaşlar, istirham ederim, münhal olan âzâlıklara intihabatınızı bir an evvel icra ediniz de İrşat Encümeni dolsun. İstirhamım bundan ibarettir.

MUSA KÂZİM EFENDİ (Konya) — Efendiler, bu millet harbi umuminin neticesinde tazyik ve istilâcı emellere mani olmak için, bütün milletin yekvücut ve yekemel olarak, yalnız müdafaai ırz ve namus, müdafaai mukaddesat için müttehit ve yekvücut olduğunu ve şu Meclisi Âlinin ancak bu emelle içtima etmiş bulunduğunu millet bilmiş olduğu ve bu Meclisi Âlinizin ancak ve ancak mukaddesatının muhafazasını tazammun ettiği içindir ki meşru ... İslâmiyet, zuhurundan bugüne kadar, bütün âlemi hıristiyaniyete karşı yapmış olduğu bütün muharebatta aynı emelle çarpışmış ve Meclisi Âliniz de bu emeli mukaddesle milleti ve memleketi müdafaaya azmetmiştir. Her zaman Müslümanlar kendilerine vaki olan muhacematı defetmiş, müstakil olarak bugüne kadar gelmiş, bugün de istiklâlini muhafaza için Meclisi Âlinizin azmü gayretine müzahir olmuştur. (Fakat yakın zamanda teşekkül eden gerek Komünist fırka ve gerek Halk İştirakiyun Fırkası bu gayemize) (1) mübayin, memleket dahilinde yegâne istinat etmek istediğimiz ... bir tefrika, bir sui tefehhüm hâsil edebilmek için Komünist fırkalarının neşretmiş oldukları bazı makalelerde öyle ahval görülür ki bu, safdil ahali için düşmanlarımızın bizim hakkımızda kendi kuvvetleriyle, toplariyle yapamadıkları tahribi kendi elimizle yapmış olacağımızdan korkuyorum. Bütün havfım bundan ibarettir. Bu hal hâsil olduğu içindir ki bu emellerimiz düşer ve korktuğumuz tehlikeler baş gösterir. Bilcümle hukuku tabiiyeye ve esasatı hukukiyeye (müstenit hakları tahrif ve birtakım) (2) hak garibeleri icadederek (âlemi islâmiyetin, milletin ve memleketimizin imhasına tevessül etmişlerdir.) (3) Binaenaleyh halkın hukuku tabiiyesi gasbedilmiştir. Efendiler, iddia edebilirim ki; dini, menafii âliyei beşeriyeyi müstelzim, kavaidi hukukiyei nâfiayi müçtemidir. Hakkı temellük de bu hukukun birisidir. Hakkı temellük demek, sayı beşeri, tezyidi ümrani ve refahı umumiyi mucip ve kabul edilmiş hukuku tabiiyeden olmakla beraber, din de bunu kabul etmiştir. Yoksa hakkı temellüksüz hiç bir şey teessüs edemez. Hakkı veraset ise, o da, hukuku tabiiyeye müstenittir. Çünkü terekesinin evlâdına isabet edeceğini bilen peder, bir aile teşkil eder, evlat yetiştirir. Onun tahsili, ilmü irfanını temin eder. O suretle, millete hâdim, hayırlı evlat yetiştirmek, halis bir nesil yetiştirmek için çalışır. Keza yine bir evlât, pederinin mirası, vefatında, kendisine intikal edece-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ğinden dolayı, pederine hizmet eder. Onun emrine tabi olur ve bu suretle sarfı mesai eder. Halk İştirakiyyun Fırkasının zannettiği gibi değildir. (Ve inne leyselil-insane illâ maseâ) âyeti kerimesinde hakkı verasete mübâyenet yoktur. Hepisinde sayı vardır. Külfet zahmet, zahmet niymet mukabilindedir. Binaenaleyh benim korktuğum cihet, bunun dini mazarratından ziyade, bugün deruhde etmiş olduğumuz şu müdafaaı intaç edememekten ve ordu efradı arasında da bir münasebetsizlik çıkmasıdır ve ondan söylüyorum. Yoksa başka hiçbir emelim yoktur. Memleket istiklâline mazhar olursa, herkes nususı kuraniyeye muğayir olmayan, içtimâî inkılâplar yapabilir. Herşeyden evvel Türkiye Devleti, bir Müslüman Devletidir ve müslümanın hâmisidir. Türkler, İslâmiyeti ve ahkâmı şeriyeyi muhafaza ile mükellef ve onunla müftehirdir. Onun içindir ki bütün âlemi islâmın teveccüh ve muhabetine mazhar ve her zaman âlemi islâmın müzaheretine nâil olmuştur. Maazallâh ... müzaheretine nâil olması ve her kavmi islâmdan ... bu müslüman olması ve her kavmi ... ahkâmı şeriyeyi muhafaza ve müdafaa ve ahkâmı celileyi neşre mazhar olduğundan dolaydır ki Türk Devleti, bütün akvamı islâmiye fevkinde bir istinatgâh olmuştur. Bu ahkâma riayet ettiği takdirde ilelebet mazharı saadet olacak ve daima teşebbüsünde, hayra matuf olan icraatında muvaffak olacağına ihtibah yoktur ve yine Kanunu Esasi teyid ve tevsik etmiştir ki, Devletin dini, Dini İslâmdır ve yine bu esasa müstenittir ki; Kabine Erkânı meyânında bir de Meşihat Makamı vardır. Fakat maatteessüf diyeceğim, Makamı Meşihat bazı böyle neşriyata karşı, arkadaşlarına müracaat ederek, bu neşriyatı haddi itidale irca etmek vazifesiyle mükelleftir, halbuki bugüne kadar bunu ihmal ettiğinden dolayı teessüf ile...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Şeyh Servet Efendinin risalesi serâpa tahrifat ile memludur. Maksadı şeriyi anlamadan, âyat ve ahadise kendi keyfine, hiçbir hakkı tasarrufu olmadığı halde, ahkâmı şeriyeyi tahrif etmiştir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Söz istiyorum bunun hakkında.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, rüfekayı kiram her cihetini söyledi. Yalnız arkadaşlara ben bir iki soracağım. Biz malûm ya oldukberi modaya çok heves ederiz. Modacı bir milletiz. Bir vakit Fransıya taklit ile meşgul olduk. Şimdi diğerlerini taklit ile meşgulüz. Halbuki efendiler mukallid olan milletler daima kendini zayıf görüp, taklit ettiği milleti bü-

yük gördüğünden dolayı mukallid olan, taklit ettiği milletin ayağı altında her zaman ezilmiştir. Tarihler buna şahittir. Bir millet kendinde mevcudiyet, kudret görmezse o millet yaşayamaz. Efendiler bununla beraber maddiyatın maneviyata merbutiyeti tammesi vardır. Efendiler maneviyatı olmayan bir millet âlemde yaşayamaz. Çünkü maddiyatını tanzim edemez. Maneviyattır milletleri yekdiğerine rapteden. Maneviyatına sahip olmayan her millet, her zaman, maddiyatına sahip olamayıp, maddiyatını tanzim edemediğinden dolayı müzmahildir. Binaenaleyh bizim bir maneviyatımız var ki; Dini İslâmdır. Şimdi ben soruyorum; bizi intihap edenler müslüman mıdır, değil midir? Mükellerimiz müslüman olduğu halde o müslümanların dini ve hissi hilâfına ben, Komünistim diye meydana çıkmanın manasını bilemem ve mükellerime karşı bu suretle meydana çıkan rüfekayı kiram buna karşı ne cevap verebilir? Bununla beraber beyefendiler, Şeyh Servet Efendi hakkında yalnız Musa Kâzım Efendi söyledi. Bir risale yapmış ve Allahın âyeti celilesini şöyle tefsir ediyor; Allahu azimüşşan eşyayı insanlar için halk etmiştir. Binaenaleyh insanlar eşyadan mütesaviyen müteneffi olacaktır. Şu halde insanlardan birinin diğerinden daha ziyade eşyayı mevcudeden intifa etmesi meşru değildir, demiştir. Bakın efendiler, bu, Kuranı azimüşşanın manasını tahriftir. Eğer Müslüman ise Şeriatı İslâmiye onu tekfir eder. Efendiler, biz ya müslümanız veya hıristiyanız. Şüphe yok ki müslümanız. Şu halde, müslüman olduğumuz halde, böyle bir dinsizlik neşriyatını tervice ve dinsizlik namı altında bir fırka teşkiliyle meşgul olacak isek Yunan ile meşgul olmakta ne mana var? Beraber olurum, geçsin gitsin. Yunan ile muharebede ne mana var? Biz Yunan ile ne için muharebe ediyoruz? Efendiler, emin olunuz vatan diye bağırırız, hepsi üzerine tekaddüm eden dindir. Her ne nam altında bağırırız hep bunları temin eden dindir. Yunan ile bizim muharebemiz dinimiz içindir. Şu halde Komünizm diye bir dinsizliği terveci edeceksek millet arasında uğraşmanın manası nedir? Bununla beraber bakın efendiler, şimdi yine Hükümetten soracağım; Emek Gazetesi diye bir gazete çıkmış. Bu da Halk İştirakiyyun Fırkasının mürevvici efkârı imiş. O gazete de, Musa Kâzım Efendinin söylediği veçhile diyor ki; esasatı diniyede böyle bir hakkı temellük, tasarruf gibi bir şeyler olmadığı halde sonradan hakkı saltanat, hakkı irs, hakkı icar ve isticar gibi birtakım garip haklar meydana gelerek halkı, memleketi berbat etmiş ve bir avuç ekalliyetlerin ekseriyetlere hâkim olmasına sebep olmuştur. Bir makalesinde de di-

yor ki; Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da her ne yaparsa, ne kadar muvaffakiyet elde etmiş olsa yine bir şey yapamayacaktır. Akibet yine halk olacaktır. Ne yaparsak gelin arkadaşlar yoldasınız. Budur efendiler. Şimdi ben erkânı Hükûmetten soruyorum : Hükûmet bu gazeteyi gördü mü, görmedi mi?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Gördü, gördü. Hükûmet bu gazeteyi istiklâl mahkemesine vermiştir, yarın muhakemesi olacaktır. Hükûmet uhdesine terettüp eden vazifeyi ifa etmiştir. (*Teşekkür ederiz sadaları*)

VEHBİ EFENDİ (Devamlı) — Şimdi Musa Kâzım Efendinin söylediği sözü yalnız tekrar edeceğim. Şu fıkra : Şeriye Vekili Efendinin uhdesine terettüp eden bir vazife, bir vecibe vardır. Hoca Efendinin de o vazife vecibeyi ifa etmesini rica ederiz.

Gelelim Şeyh Servet Efendiye : (*Handeler*) Efendiler, bu adam Bolşevikliği, Komünistliği altı aydan beri terviç ediyor ve bu adam büyük bir risale yazdı ve bu risalesi serapa, Musa Kâzım Efendinin buyurduğu gibi, tagyirat ve tahrifattan ibarettir. Şer'a muvafık olarak içinde bir kelime yoktu diyebilirim. Çünkü okudum. Fakat ben şunu aradım ki bu risaleyi bastırarak kadar bunun iktidarı yoktur, bu muaveneti nereden aldı?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Anladık ya, para, parası.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Şimdi haber aldım ki, gazetenin benim olduğu söylenmiş, katiyen reddederim.

VEHBİ EFENDİ (Devamlı) — Bu adam şer'i kisvede ve hoca suretinde böyle milletin ananat ve esasatı diniyesini tahrife sayettiği, risalesiyle ve şu yazılan telgrafla malûmdur. Bu adamı Hükûmetten ve Meclisten rica ederim, derhal geri döndürsün. Hakında takibatı kanuniye icra olunsun ki şu Meclis müslümanlığa hâdim olduğunu bilsin ve müslümanların kalbi bize bir kat daha raptolunmak için bu vazifeyi icra etmesini teklif ediyorum.

REİS — Müzakereyi kâfi görüyor musunuz? (*Hayır sesleri*) (*Hariciye Vekili söz söylecek dinleyeceğiz sesleri*)

Dr. AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler, içinde yaşadığımız zamanın hayatı tarihiyemizde en nazik ve vahim bir an olduğunu Heyeti Âliyenize tekrar etmeye lüzum görmem. Binaenaleyh Hükûmetin münasebatı siyasesine taallük eden müzakerat ve münakaşatta söylenecek sözlerin fevkalâde ihtiyatla telâffuz edilmesini

istirham ederim. Bundan evvel bir kaç defa zuhur eden münasebetlerle Heyeti Âliyenize kemali saffetle arz etmiştim, ki Rusya ile akdi itilâf veya ittifak noktasından vukubulan teşebbüsümüzden maksat, yalnız memleketin hududu milliyesi dahilinde istiklâlini temin etmek için hariçte bir noktâ istinat aramak mütaâlâasına matuf idi. Biz Rusya ile bu suretle, bu maksatla müzakerata başladığımızda Komünist olan Rusya Hükûmeti bize hiçbir vakit kendi nazariyatı içtimaiyesinin kabulünü, akdi ittifak için bir şartı mütekaddim olduğu hakkında hiçbir şart koymamıştır. Bu böyle olduğu gibi, Rusya Hükûmeti Şûralar Cumhuriyetinin elyevm Ankara'da bulunan heyeti sefaretî geldiği vakitte Hükûmetimizin, Meclisimizin münasebatı hariciyesini idareye memur olan Hariciye Vekili sıfatıyla kendileriyle görüştüğümde hatta ayaklarının tozu ile, ilk defa, ilk telâffuz ettiğim söz şu olmuştur : Biz, bizi mahvetmek isteyen emperyalist devletlerle olan mücadelede sizinle iştirak ediyoruz, size elimizi veriyoruz. Fakat bu memlekette inkılâbı içtimai yapmak icabederse bunun lüzumu mahsus olursa bu inkılâbı ancak bu memleketin evlâdı yapacaktır. Bunun berveçhi peşin, Rusya Hükûmeti Cumhuriyesi tarafından ve onun buradaki heyeti tarafından dahi bilinmesi bizim için ehem ve elzemdir. Biz, Rusya Hükûmetinin dahi burada, Rusyada vaki olan bir inkılâbı içtimaiyi yaptırmak emelinde olmadığını Rusya Şûralar Cumhuriyetinin en selâhiyyetar adamları ağzından teminat almak suretiyle buna vakıfız. Rusya Hükûmeti, icra ettiği, kendisi için ve belki de Âlemi İslâm için, bir çok tecarüpten sonra, o da bu kanaata vasıl olmuştur ki; Âlemi İslâm için Komünizm müsaîit değildir. Binaenaleyh herhalde şu Hükûmeti ... bütün garp âlemine karşı tesisi müdafaa edemeyerek ... Rusya Şûralar Hükûmetinin başında bulunan rical bunu anlayamayacak kadar ahmak adamlar değillerdir, bunu anlamışlardır. Bize katiyen bu yolda bir teklifte bulunmamışlardır.

Malûmu âliniz Rusya iki kuvvete karşı mücadele ediyor. Biri emperyalizm, yani masum ve mazlum milletleri esaret altına almak, kendi menfaati için onları hayvan gibi çalıştırıp müstefit olmak isteyen, bu mesleki takibeden devletlere karşı onları yıkmak için yaptığı mücadeledir. Diğeri de; zahirde buna müşâbih, fakat millî bir şekilde tecelli eden kapitalizme karşı mücadele etmektir. Kapitalizmin ne olduğunu heyeti âliyeye tekrar arz etmeyeceğim. Yalnız birincisinde Rusya ile hemfikir bulunuyoruz.

İkinci şıkka, kapitalizm meselesine gelince; bizde halkı böyle zincir altında inletecek surette teşekkül et-

miş muazzam kapitalistler yoktur. Bunun içindir ki Rusya Hükümeti şarkta bulunan akvamin kendi inkılâbı içtimaisini, iktiza ederse, kendilerinin yapması hususunu kabul etmişler ve görüyorsunuz ki kommünize etmek için elinde bulunan bir çok vesaiti, bilâkis Avrupa'ya, yani hakiki emperyalist, hakiki kapitalist devletlere tevcih etmiştir. Biz Rusya ile yalnız bir mak-sat uğrunda akdü ittifak ve itilâf emelini takibettik. Safvet ve samimiyetle temenni ediyorum ki bu gayemize vasil olalım. Binaenaleyh bütün garp âlemine muhasım bulunduğumuz bir zamanda şarkta dahi elde edebileceğimiz bir istinatgâhı alın ... bütün Meclis bunu tezekkür eder, Heyeti Vekile ne şu veya bu suretle hareket eder. Fakat bendeniz öyle zannediyorum ki Heyeti Celileniz, bir çok münakaşat neticesinde Rusya Devleti ile tesisi münasebat edilmesi lüzumunu teslim etmiştir. Dönüyorsa bilmiyorum. Bu devlet, en şevketli zamanlarında bile hariçle akdi münasebattan kendini müstağni tutamamıştır ve dünyada Suru - çin içinde muhat olarak yaşamış, paydar olmuş bir millet yoktur. Binaenaleyh biz dahi hariçte bir çok milletlerle münasebatı siyasiyede bulunmak istiyoruz. Ne için hakikatten tehaşi ediyorsunuz? En büyük devlet İngiltere, münasebatı siyasiyede, «ben» diyor. Yani hariçte istinat edecek bir millet ararım.

Binaenaleyh bu mukaddemeyi yaptıktan sonra, Hüseyin Avni Beyin ifadatına karşı, memleketimizin münasebatı hariciyesinin mesuliyetini haiz olmak itibarıyla, bu Hükümet namına, söyledikleri sözleri reddediyorum. Çünkü kendisiyle münasebatı siyasiyede bulunmak, belki askerî, siyasî bir ahidde bulunmak istediğimiz bir devletin haydut tabiriyle tavsif edilmesine razı olamayız. Binaenaleyh bunu reddetmekte Hariciye Vekilinin vazifesi iktizasındandır. Ben mesuliyeti haiz bir şahıs itibarıyla bu sözü bu kürsüden söylemek Meclisi Âlinizin ... Rusyada tatbik edilmiş olan içtimai mesaili Meclisin içinde münakaşa etmek başka bir şeydir, bunun münakaşasının, Hükümetin maksadını rahnedar edecek şekle ifrağı başkadır. Binaen-alâzalik, bu kadar müşkülât içinde istihlal edilmiş olan şu netayici belki de rahnedar etmesi muhtemel olan bu gibi sözlerin, fikirlerin söylenilmemesini Heyeti Âliyenizden rica ediyorum. Çünkü devlet, çocuk oyuncu-çağı değildir. Devletin menafii gayet muazzamdır. Biz bu memleketi her birimiz kendi istediğimiz gibi tasarruf edemeyiz. Onun menafii âliyesi neyi icabederse biz onu yapmaya mecburuz.

Şimdi efendim sözüme hitam veriyorum. Bu istihamımdan sonra elbette Heyeti Âliyeniz bunu kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alacaktır. Şimdi aleyhinde

söz söylenen bu hükümet, bize müttefiki tabiisi hitabiyle müracaat eden ... lâyenkati Moskova içtima edecekseniz ... konferans esasatını hazırlamak için müzakeratta bulunmakla beraber, bugün maruz olduğumuz garp taarruzatına karşı memleketin her türlü vesaiti mukavemetini temin için her türlü tedabiri ittihaz etmiş olan bu hükümet, bir taraftan vazifesi ne olursa olsun, ... tevcih ettiği gibi ... kendine müttefiki tabii addettiği hükümete müracaattır. İşte demin bu kürsüye, Hüseyin Avni Beye cevap vermek üzere gelmek için müsaade istedikten sonra Rusyadan aldığım şu telgrafı Heyeti Âliyenize okuyarak sözüme hitam vereceğim.

(Telgrafname okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bizim sahile alınıp bir an evvel cepheye yetiştirmek ... en mühim mesele, cephane ve esliha meselesidir ve Meclisi Âli isterki bu ihmal edilmesin. Bu hususta bir dakika tecvizi terahî edemez.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müsaadenizle müzakerenin bidayetinde burada bulunmadığım için şahsım hakkında cereyan eden ve söylenen sözlerle vakif değilim. Fakat bulunduğum dakikadan itibaren Fırkaya taallük eden bazı sözler hakkında ufak...

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hangi fırka? (Gürültüler)

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Mademki burada fırkalar mevzubahis olmuştur. Siz ne hak ile burada söz söylemiş iseniz ben de o hak ile söylüyorum.

Muhterem arkadaşlar; malûmu âlinizdir ki dünyada fikirler hiçbir zaman kendi daireleri içinde çıkılamaz. Burada bizim toplanmamızı emreden şey, müdafaai vatan hissidir ve emperyalist devletlerin üzerimize hücumu karşısında müdafaasız kalan millet, meclisini toplamıştır. Bu, bir hakikattir. Hepimiz buraya gelirken hepimizin kalbinde, vicdanında ve yemin ettiğimiz veçhile yaşayan bir şey varsa, hududu milliyemiz dahilinde, bu milletin istiklâli tamını temin etmektir. Bütün mebusların vazifesi budur. Fakat mebusların vazifesi bu iken, her mebusun kanaatı içtimaiye ve siyasiyesini tahdit etmek hakkı da kimseye bahşedilmemiştir. Herkesin bir kanaatı içtimaiye ve siyasiye hakkı vardır. Bu hakkı hiç kimse, hiçbir fert nezedemez. Binaenaleyh bu kanaatlerimiz dairesinde hepimiz çalıştık ve çalışıyoruz.

Bilirsiniz ki Paşa Hazretleri Komünizm Fırkasından bahsetti. Bendeniz de Halk İştirakiyun Fırkasının teşekkülünden bahsedeceğim. (Gürültüler) Müsaade

buyurun, onu söyleyeceğim. Efendiler, hepinizin malûmudur ki biz buraya geldiğimiz zaman daha bi-dayette bizim burada nasıl çalıştığımızı biliyorsunuz. O vakit bir yeşil ordu teşekkül ettiğini hepimiz biliyorduk ve bütün arkadaşlarımızın oraya giderek tahlif edildiğini haber alıyorduk. Bu cümleden olmak üzere beni de o fırkaya ithal için vasıta oldular, bendeniz bunu muvafık bulmadım. Çünkü bu fırka o vakit hafi bir surette çalıştığı içindir ki o fırkanın memleket dahilinde bazı fenalık yapabilmesi melhuz idi. Bunun için ben bunu muvafık bulmadım. Meclis dahilinde bir Halk zümresi teşekkül etti ve bu zümreye de bir çok arkadaşlar dahil oldular ve bu Halk zümresinin teşkiliyle beraber onu takiben Hükümetin bir halkçılık programı, malûmu âliniz olduğu üzere, encümünde tetkik olundu. Bendeniz de bulundum. Nihayet Meclisi Âlinizde uzun münakaşadan sonra kabul ve ondan sonra bendenize bir müracaat vaki oldu. Matbuat ve İstihbarat Dairesi neşriyatı ... bana Tokat Mebusu Nazım Bey söyledi. (*Başka celseye bırakalım sesleri*) Efendim eğer bu Mecliste fırkaların vaziyetinin ne olup olmadığını anlamak istiyorsanız dinlersiniz. Mecliste muhtelif kanaat ve fikirler vardır ve bu kanaat ve fikirler hakkında bir malûmat edinmiş olsaydı şimdiye kadar zannederim ki bu kadar fikir cereyanları olmazdı. Bendeniz matbaamı sattım. Buraya geldikten sonra itirazlara düçar oldum. Makine İngiliz makinesi imiş, Fransız makinesi imiş. İşinize gelmeyecek olursa benim makbulümdür. Beş bin liraya sattım. Bir hizmet etmek emeliyle verdik. (2 000) liraya almıştım, yalnız makineyi. Maahaza orası lâzım değil. (*Gürültüler*)

REİS — Bu meselenin İstiklâl Mahkemesince takip edilmekte olduğu ve Meclisi Âlinize arzı malûmat edeceğinden ... Kabul edenler lütfen el kaldırsın...

HULUSİ EFENDİ (Yozgat) — Komünist Fırkasına para verildi mi? Maliye Vekili izah etsin.

FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; Hoca Efendinin soru ettikleri Komünist Fırkasına para verilip verilmediği meselesidir. Heyeti Celilenizin her bir uzvu son derece emindir ki Maliye Vekâleti sarahaten muayyen olmayan ve tahsisatı olmayan bir yere para veremez. Bunu hatta tasavvur buyurmalarını bendeniz istiğrab ile karşılıyorum. Binaenaleyh, bendenizin malumatım; ne Komünist Fırkasına ne de diğer fırkalara bu tarzda Maliye Vekâletince beş para tesviye edilmemiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bendeniz de Heyeti Vekile Reisi sıfatıyla arz ediyorum :

Maliye Vekâletince değil, hiçbir vekâletçe, hatta tahsisatı mestureden, hiçbir para verilmemiştir.

REİS — Efendim, mevcut on kıta takrir var.

MUSTAFA FEHMİ EFENDİ (Şerîye Vekili) (Bursa) — Musa Kâzım Efendinin bahsettiği risale mahudeye reddiye yazmadığımdan dolayı beyanı teessüf edilmektedir. O risaleyi bize verdiler. Efendiler risaleyi okuduk. Fakat böyle gördüğümü anlatmadan bu risaleyi bir kaç müfessir arkadaşlara verdim, bunu baştan nihayete kadar okuyunuz dedim. Okudular. Bugün bu risale ehemmiyetten sakıttır. Nahiv görmüş bir talebe bunu derhal reddedebilir. Buna karşı reddiye yazmaya mahal yoktur. Musa Kâzım Efendinin, teessüfünü bugüne kadar sakladığına hayret ediyorum. Hemen gelmeli, benimle beraber bir reddiye yazmalı idi. Eğer reddiye yazmak lüzumu var idi ise bu vakte kadar niçin sakladılar? Kendileri de ricalî ilmiyendendir.

HULUSİ EFENDİ (Yozgat) — Heyeti ilmiye tarafından yazılması daha münasıptır.

MUSTAFA FEHMİ EFENDİ (Şerîye Vekili) (Devamla) — Sonra Vehbi Efendi Hocamız Emek Gazetesinin bir fırkası hakkında beyanatta bulundular. Evet haberdar oldum. Ancak gazete okumaya elim değmiyor. Bunun içindir ki bugün buldurdum. Lâzım gelen noktalara işaret ettik. (*Teşekkür ederiz sesleri*)

REİS — Takrir şunları ihtiva ediyor. Her takrir de Şeyh Servet Efendinin İstiklâl Mahkemesine tevdi yolunda, bazı takrirler de İstiklâl Mahkemesi azalığı ref olunduktan sonra ve İstiklâl Mahkemesine tevdi için bir şubece hakkında tahkikat icrası... (*Gürültüler*) Müsaade buyurunuz, takrirlerin meali şu noktalara inhisar ediyor. (*Gürültüler*) Rica ederim dinleyiniz. Diğer bir takrir de sıfatı ilmiyeden tecridi, başka takrir de propaganda ile bu risaleyi iptal edecek, gazete ve risalelerde neşriyatta bulunmak üzere diyor.

Evvelâ reyî âlinize vazedeceğim. Şeyh Servet Efendinin İstiklâl Mahkemesi azalığından affını tecviz buyuranlar lütfen el kaldırsınlar... İstiklâl Mahkemesi azalığından affedilmiştir.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Müsaade buyurunuz efendim, bir mebusun İstiklâl Mahkemesine tevdi için bir karar verilmesi lâzımdır. Nitekim Hacı Şükrü Bey hakkında da aynı esas mevzu bahis olmuştur ve mesele de şubeye havale edilmiştir. Madem bu zat şimdi İstiklâl Mahkemesi ... buradan hakkında tahkikatı lâzımı ifa eder, şubeye havale ediniz. (*Gürültüler*)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Beyin söylediği gibi nizamnamei dahili mucubince vesaik lâzımdır. Binaenaleyh vesaik olmayınca mebusluğu mevzubahis olamaz.

REİS — Şimdi çekilecek kura üzerine evrak şubeye verilir, Hükümet vesaiki gönderir, ondan sonra Heyeti Umumiyeye arz edilir. (*Gürültüler*) Sükûnete davet ediyorum.

Erkânı Harbiyeden gelen ve okunan raporu vesaikten addedipte şubece takibat icrasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. (*Gürültüler*)

Aksini reye vaz ediyorum : ...Şubeye havale edilmiştir.

Diğer bir takrir de sıfatı mebusiyetinin üzerinden ref etmediğiniz bir arkadaşınızın mahfuzan gelmesi için kanunumuz muvafık değildir. Birinci şubeye gitmiştir evrak.

Sıfatı ilmiyeden tecridi Meşihata aittir.

Riyaseti Celileye

Esasatı islâmiyeyi bütün safvetiyle halka tefhim eden ve bugünkü vatan müdafaasını bihakkin tasvir ve müdafaaya eyleyen Sebilürreşat ceridei islâmiyesinin burada bir an evvel intişarı için Hükümetimizce müzahareti lâzimenin ifası zımında Heyeti Vekileye havale buyurulmasını rica ederim. 22 Kânunusani 1337

Karesi Mebusu
Mehmet Vehbi

REİS — Vehbi Beyin takriri Heyeti Vekileye havale olundu.

Efendim bir takrir var. Mecliste dört madde kanunienin tedvini. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin teklifi kanunisi. Lâyiha Encümenine havale kılındı.

Takrirleri birer birer okumaya lüzum kalmıyor.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Bendeniz efendim sabahki celselerde hristiyanlardan asker alacağımızı ve bunları beslemek üzere mütemevvilândan bedeli naktî almak hususunu teklif etmiştim ve bu bapta Muvazenei Maliye Encümeninin de bir takriri vardı. Halbuki diyor ki; şubatta orduya para yoktur. Lütfen istirham ederim, yarın bu para tedarik olunsun. (*Kabul kabul sesleri*)

3. — Adana'da icra edilen mezalime dair Adana mebuslarının takriri.

REİS — Efendim; Adana mebuslarının Adana'da icra edilen mezalime dair takrirlerine Millî Müdafaai Vekâletinin cevabi tezkeresi vardır, okutuyorum.

B. M. M.

Müdafaai Milliye Vekâleti Ankara, 9.1.1337
M. Z. (zel) Kanun Sicil
Adet : 8959

MAHREMDİR

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

26.12.1336 tarih ve Zabıt Kalemî 943.1853 numaralı tezkerei sâmilere cevabıdır :

Kırkbirinci Fırkanın Adana Cephesi emrinde bulunduğu 16 Ağustos 1336 tarihinde Kurttepe'de esir olan makineli tüfenk zabiti mülâzim Salâhattin Efendinin sureti vahşiyane başı kesilerek Adana'da teşhir edildiği ve Yenice'de esir olan bir kısım efradımızın susuzluktan yürüyemeyerek kurşuna dizildiği Adana Cephesi Kumandanlığınca haber alınması üzerine Fransızların efrat ve zabitanımıza karşı göstermiş oldukları bu gibi muamelâtı vahşiyâne Adana'da Birinci Şark Ordusu Kumandanı Jeneral Döfiyö nezdinde protesto edilerek mukabele bilmisilde bulunacağı tebliğ olunmuş ve mumaileyhten vârid olan cevapta Fransızların aldıkları üseraya insaniyet dairinde muamele ettiklerini ve şayet herhangi bir Fransız esirine sui muamele edildiği haber alındığı takdirde bir Fransıza mukabil on Türk esirinin idam edileceği bildirilmiştir. Vukuatı sâlifeden başka yalnız kânunuevvel nihayelerinde Ayıntaba taarruz eden Goyo fırkası tarafından Göçge'de iki yaralı neferimizin süngülediği haber alınmış olup şimdiye kadar mezkûr cephede işbu vukuattan gayri üseramızın idam edildiğine dair bir malûmat alınmadığı ve bu bapta bundan başka hiçbir muamele yapılmadığı maruzdur.

Müdafaai Milliye Vekili
Fevzi

REİS — Malûmat hâsıl olmuştur.

Efendim, müsaade buyurunuz. 24 Kânunusâni 1337 Pazartesi günü içtima etmek üzere inikada son veriyorum.

Kapanma Saati : (Yok)

Not : Müzakere mevzularıyla alakalı olup, okundukları yerlerinin tespitine imkân bulunamayan takrirler aşağıdadır.

Riyaseti Celileye

22.1.1337

Büyük Millet Meclisi âzasından Şeyh Servet Efendinin celbi ve hakkındaki evrakının nizamnamei dahilî mucibince kura isabet edecek şubece serian bit-tekkiki hakkında Meclis heyeti celilesince bir karar itasını teklif ederim.

Trabzon Mebusu
Hüsrev

Riyaseti Celileye

22 Kânunusani 1337

Şubelerden birinde tahkikat icrasından sonra pa-ra alarak melanet yaptığı sabit olduktan sonra Bü-yük Millet Meclisi âzalığından ihracını olvakit teklif ederim.

Erzurum Mebusu
Salih

Divanı Riyasete

Diyarbakir İstiklâl Mahkemesine tayin edilen Şeyh Servet Efendi kendisine tevdi edilen salâhiyet haricinde ve gerek Millet Meclisinin ve gerek Heye-ti Vekilenin müsaadesi hilâfında âlemi islâmda azim bir fitne iras edeceği şüphesiz bulunan (bolşevik) fik-ri sakiminin intişarına kavlen ve fiilen çalıştığı tahak-kuk etmekle mumaileyhin tahtelhifz derhal celbiyle Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdi edilmesini umum ehli menafiini vikayeten arz ve teklif eyleriz.

22 Kânunusani 1337

Hakkâri Mebusu Ergani Mebusu
Mehmet Tufan M. Emin

Yozgat Mebusu
Mehmet Hulusi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Kisvei ilmiyei islâmiyeyi lâbis olduğu halde şeri şerif ve aktarı ümmeti islâmiyeye muhalif ve nifaki müeddi propaganda ile beynelmüslimin tefrika ilgasına sebebiyet verdiği şayi olan Şeyh Servet Efendi hakkında tahkikatı lâzıma ifa buyurulmasını talep ederim.

22 Kânunusani 1337

Isparta Mebusu
İbrahim

Riyaseti Celileye

Meclisimiz âzayı kiramı müdafaai vatan ve istik-lâle ait ahdi misakı haricinde ve ananâtı diniyesi hilâfında bulunan her türlü fırka zihniyetiyle iştigal etmesi veçhen minelvücûh gayri caiz bulunduğundan bolşeviklik ve komünistlik namı altında teşekkül et-

miş olan heyetlerde bulunan âzayı kiramın derhal bu-gibi heyetlerden çekilmelerini ve bir beyanname ile ahali muhteremeye neşir ve işaa etmelerini ve Şeyh Servet Efendiye gelince; libası şer'iden tecrid ile hak-kında muamelei şedide icrasını teklif eylerim.

22 Kânunusani 1337

Kırşehir Mebusu
Yahya Galip

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi âzasından Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin Ankara'daki mevaizi mësuka ve risalei malûmesi natık olduğu üzere ta-kip ve istihdaf eylediği umde ve gayei siyasiye itibariyle bolşevizm cereyanının hâdimi intişarı olduğu ma-lûm bulunduğundan ve mamafih kanaatı şahsiye ve zatiyesi olsa bile lâalettayin esasatı şer'iyeye ve diniye-mize tevafuku bulunmayan akaid ve nazariyattan bi-hakkın mütedehhis ve mütevehhis olan safdilân ahali indinde sıfatı telkiniyesini Meclisi Âliden ahz ve ikti-bas eylediği zan ve iştibahına ilmi yakın hâsıl ola-cağı ve şu hal muhiti mezkûrun müselleme ve âşikâr olan nezaket ve ehemmiyetiyle nakabili telif bulun-duğu cihetle mumaileyhin mıntakai mezkûredeki va-zifesinin nez'i veya ahar mahalle tahvili hususunu he-yeti umumiyei muhteremeye arz ve teklif eyleriz.

21 Kânunusani 1337

Siverek Mebusu
Abdülgani
Siirt Mebusu
Salih
Ergani Mebusu
M. Emin

Mardin Mebusu
Derviş
Ergani Mebusu
Rüştü
Genç Mebusu
Ali Haydar

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Şimdi Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey nezdinde görülen ve Akdağmadeni Belediye Reisi Halit imzasını havi olan telgrafnamede İştirakiyun veyahut Komünist fırkalarından hangisine intisap edeyim diye müracaat vaki olduğu teessüfle görüldü. Bu nazariyei sakime-nin memleketimize kadar sirayet ettirilmiş olduğun-dan ve mumaileyh belediye azasından olup reis ve-kili olduğundan hemen azli ile yerine aharının tayini emrinin mahalline süratle tebliği, melhuz olan sui sirayetin önüne geçilmiş olacağı mütalâasına mebnî Dahiliye Vekâleti Celilesine tevdiini arz ve teklif ey-leriz.

27 Kânunusani 1337

Yozgat Mebusu
Rıza

Yozgat Mebusu
Bahri

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Şark cephesinde tetkikatta (1) bulunarak gelmekte olan bolşevik cereyanının önüne durmak için lâzım gelen tedabirin ittihazı ve ahvali hazırayı ve oradaki eşhasın takip ettiği mesleki Büyük Millet Meclisine iblağ için beş azadan mürekkep bir heyetin bilintihap Garp Cephesine izamını teklif ederim.

21 Kânunusâni 1337
Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

(1) *Tahribat veya tedmirat mânasında kullanılmış. İmzalı önergede tetkikattır.*

Divanı Riyasete

Milletimizin, giriştiği şu mukaddes dava ve cihadında muvaffakiyetini temin ve tesri için yekvücut ve yekdil müttehiden ve müttefikan çalışmaları ehem ve elzendir. Binaenaleyh bir kaç aydanberi taşralarda taraf taraf, zaman zaman muhtelif fikirler ve prensipler neşrine çalışanlar milletimizin sarsılmaz vahdetini ihlâl edeceği, bu celsei hafiyede bilhassa Erzurum'dan varid telgrafta, Büyük Millet Meclisine bir lisanı suzişle beyan ve bu gibi esbabı tefrikanın men ve izalesi umum ahali tarafından ahdü peyman edildiği bildiriliyor. Millet Meclisi tarafından da sarıh bir beyanname ile ittihadı milleti takviye eylesini teklif eylerim. 22 Kânunusâni 1337

Yozgat Mebusu
Mehmet Hulusi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Rusyadaki inkılâbı içtimai ile bütün dünya meşgul ve fikir cereyanlarına maddî manialar ihdası gayri kabil iken, bizim bundan gafil kalmamız câiz olmaz. Bu mühimmeyi Heyeti Vekile de takdir ve Rusyaya murahas olarak gönderilen Bekir Sami ve Yusuf Kemal beylere bazı zevat terfik etmiş idi. Bu he-

yetin bundan üç dört ay evvel bolşevik inkılâbı hakkında hiçbir meçhul nokta kalmayacak surette malûmatı havi raporları geldiği de mevsukan mervidir. Meclis bu raporlardaki mahsulü tetkikata muttali olmalıdır. Tâ ki, yanlış yollara gidilmesin. Raporlarla başka taraflardan gelmiş ve toplanmış malûmatın âcilen Meclise tevdi ve bu bapta Hükümet lisaniyle Meclisin vazih bir surette tenvir olunmasının Heyeti Vekileye tebliğini teklif eyleriz.

19 Kânunusâni 1337
Erzurum Mebusu Siverek Mebusu
Salih Mustafa Lütfi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Madde 1. — Gayei milliyenin istihaline değin dahili vatanda milletin vahdetini ihlâl edecek hiçbir fırka teşkil edilmeyecektir.

Madde 2. — Fırka teşkiline içtisar edenler Büyük Millet Meclisi âzasından oldukları takdirde kendilerinin sıfatı resmîyeleri nez' ve mahkemei istiklâle tevdi olunurlar. Ancak Mecliste intizamı müzakere ve ekseriyeti temin maksadiyle teşekkül eden gruplar müstesnadır.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 4. — İşbu kanunun neşrinden mukaddem teşekkül etmiş Komünist ve İştirakiyun ve emsali siyasi fırkalar mülgadır.

Balâdaki lâyihai kanuniyenin müstacelen müzakere ve iktisabı kanuniyet etmesini arz ve teklif eyleriz.

22 Kânunusani 1337
Yozgat Mebusu Karesi Mebusu
Süleyman Sırrı Abdülgafur
Konya Mebusu Yozgat Mebusu
Hacı Bekir Bahri

(Lâyihâ Encümenine havale olundu)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Kânunusani 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	348	2. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin;</i>	
2. — BEYANAT	348	<i>Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hak-</i>	
1. — <i>Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar</i>		<i>kında beyanatı.</i>	353
<i>Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Er-</i>			
<i>menistan arasında cereyan eden müzakerat hak-</i>			
<i>kında beyanatı.</i>	348:353		

Cilt : 7

137 nci İnkıat, 3 nci Celse

YÜZ OTUZYEDİNCİ İNİKAT

Üçüncü Celse

24 Kânunusani 1337 Pazartesi

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİP : Âta Bey (Niğde)

REİS — Celsei hafiyeyi küşat ediyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZOTUZALTINCI İNİKAT

22 Kânunusani 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde içtima ederek, Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair sual tavriri ile Erzurum Mebusu Salih Beyin hıristiyanların mali vaziyeti müsait olanlarından bedeli nakdi alınması, olmayanların turuku umumiyede çalışmaları hakkındaki tavrirlere Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri cevap verdi ve mevzu bir müddet müzakere olundu. Mecliste ekseriyet kalmadığından celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde inikatta; Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinden mevрут ve bolşeviklik propagandası yapanlarla alâkalı şifre telgraflar ve millet arasına nifal, sokağların faaliyetlerinin akim bırakılması ve Mecliste olanlar varsa bunların mebusluktan ıskatı hakkında Tokat Mebusu

Mustafa Beyin tavriri okundu ve uzun müzakerelerden sonra celseye beş dakika ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilinikât; bolşeviklik propagandası üzerinde görüşmeye devam edilerek, Erkânı Harbiye Umumiye Raporu ihbar telâkki edilerek, tahkikat ve takibat yapılmak üzere evrakın şubeye havalesi kabul olundu.

Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Beyin Sebilürreşat ceridei islâmiyesinin Ankara'da neşrini talep eden tavriri Heyeti Vekileye havale olundu.

Adana'da icra olunan mezalim hakkında Adana mebuslarının tavrirlere Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin cevabı okundu ve celseye niha yet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler, Etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında beyanatı.

REİS — Söz Hariciye Vekilinin...

Dr. AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; bundan evvel vaki olan maruzatım meyanında Ermenilerle yapılan sulh müzakeratının neticepezir olduğunu ve orada bir ahitname nin Kâzım Paşanın maiyetinde bulunan heyeti mu rahhasamız tarafından imza edildiğini arz etmiş ve burada verdiğim malûmatım orada şekli katiyyi iktisap

ederek akdedilen ahitnamenin ... ilâveten arz etmiştim. bilâhare bu ahitnamenin imza edilmiş olduğunu da arz etmiştim. Bunun şekli katisi Kâzım Paşa tarafından telgrafla buraya tebliğ edilmişti... Ve bunun bir maddesinde, bu ahitnamenin, bir ay sonra tasdiknamenin Ankara'da mübadele edileceği mezkûrdur. Binaenaleyh ahitnameyi bittetkik Heyeti Âliyenizin dahi tasdik etmesi iktiza eder. Bu, tabii bir kanunla Heyeti Âliyenize arz edilecektir ve buna da bir esbabı mucibe lâyihası rabtedilecektir. Heyeti Âliyeniz tarafından ya olduğu gibi, ya muaddelen tasdik olun-

duktan sonra, arzettiğim veçhile burada mübadele edilecektir. Fakat Hariciye Vekâletinin mütalâasına nazaran bu ahitnamenin Heyeti Âliyeniz tarafından müttekaddimen tasdiki belki bazı mertebe dai mahzurat olabilir. Fakat evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik edildiği haberini almaklığımız münasip olur zannındayım. Ma'lûmu âliniz harekâtı askeriyemiz üzerine Taşnak Hükûmeti müzmahil olmuş bir Ermeni Sovyet Hükûmeti, komünist hükûmeti teşekkül etmiştir. Bu hükûmetin derecei kuvvet ve mikneti hakkında pek o kadar etraflı malûmat yoktur. Binaenaleyh Taşnak Hükûmetini (istihlaf eden) Komünist Hükûmetinin tabii komünist bir meclisi olmak iktiza eder. Herhalde Ankara Hükûmeti Milliyesi bu ahitnamenin evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik olunmasına intizar etmek zaruretinde bulunuyor ve demin de arzettiğim veçhile... Ahkâmı burada tahminen söylediğim sözden pek az farklıdır. Bittabi bunun üzerine Meclisi Âlinizde müzakere cereyan edecektir. O vakit irad buyuracağınız suallere iktiza eden cevap ve izahatı da itaya Hariciye Vekâleti hazırdır. Yine bu meyanda bu işe taallûku samimisi olması dolayısıyla Gürcistanla olan vaziyetimize temas etmiş ve kısaca maruzatta bulunmuştum. Hatırı âlinizdedir ki, bizim şark harekâtı başladığı vakitte Gürcistanda bundan tevahhuş edildiğini gösterir bazı endişe alaimi görülmüştü. Bunlardan biri de ayın 8'inde ilân edilen seferberlik, onun üzerine yapılan tahşidat ve İngilizlerin Batum'u işgal edeceği hakkında işaa edilen havadisti. Bittabi harekâtı askeriyenin icra edileceği bir sırada ordunun sol cenahında böyle bir kuvvetin tahaşşüt etmesi elbette bihakkın nazarı dikkatte tutulacak bir hadise idi. Hükûmet bununla gayet sıkı iştilal etmiştir ve bilmünasebe kemali samimiyetle arzettiğim bu endişelerimiz lehülhamd tahakkuk etmemiştir ve Gürcistan Hükûmeti, bu tahşidatına rağmen, fikri taarruzide bulunduğuna delalet edecek bir hareket göstermemiştir. Fakat biz o sıralarda bittabi Gürcistan Hükûmetini tatmin etmek lüzumunu hissetmiş olduğumuz cihetle, kendilerine doğrudan doğruya ... evvelce bilmünasebe vukubulan bir müracaatımızı tekrar ederek Tiflis'te Hariciye Nezaretine bir nota göndererek... Evvelce verdiğimiz notada beyan olunan esasat dairesinde aramızda mevcut olan bilumum münâziünfih mesaili hal ve intaca hazır ve âmade olduğumuzu söylemiştik. Fakat her ne sebebe mebni ise kolaylıkla keşfedebileceğimiz kendileri için güya ümitbahş ... Gürcistan Hükûmeti bu teklifimize sükûtle mukabele etti. Biz onu teşebbüsatımıza cevap vermeye teşvik ve icbar için bir de mümessil

gönderdik. Onun marifetiyle şifahi beyanatta bulduk. Evvelce vukubulan müracaatımızı teyit ettik ... alınamamıştı. Vaktaki Ermenilerin izmihlâli katisi tahakkuk etmiş ve buna da kendileri kanaat getirmiş bulundular. Onun üzerine geçende bilmünasebe arzettiğim veçhile, bize sulh ve muhadenet esaslarını muhtevi bir ahitnamenin aktedilmesi hakkında resmen teklifte bulundular ve bu teklifi de Gürcistan Hariciye Nâzırı ve daha doğrusu Hariciye Komiseri, çünkü onlar komünist değildir, gönderdiği Fransızca bir nota ile bu teklifi icra etmiştir. Bir aralık Gürcistan Hükûmeti ahalisine hitaben neşrettiği bir telsizle halkı heyecana verecek ihbaratta bulunmuştu. Ermenistan Türk Ordusu tarafından imha edilmiştir, etrafımıza toplanınız, o Ordu bizim güzel bahçelerimizi ... Can ve mal fedakârlıkları ... Fakat yakında bunu telâfi edeceğiz, acısını size unutturacağız. Onun üzerine biraz şedid lisan diyemsem de, müessir bir lisan ile bunun bir İngiliz eseri teşviki olarak Gürcistan Hükûmeti tarafından ihtiyar edildiğini ve fakat İngiliz Hükûmeti tarafından bu suretle işgal edildiğini ve İngilizler tarafından işgal edilen bir çok milletlerin avakıbı vahimeyi göz önünden düdütmemaları lâzım geldiğini bir nevi tehdidi mutazammın olabilecek, tehdit de diyemem... Müracaatı sabıkamıza saik olan fikri itilâftan katiiyen inhiraf etmemiş olduğumuzu... Cevap verirler ve bir heyet gönderirlerse cevap vermeye ... Bittabi bunun da tesiri vaki olmuş olsa gerektir ki... Arzettiğim veçhile doğrudan doğruya bize sulh teklifinde bulundular. Fakat Gürcistan Hükûmeti bu sulh teklifini bir şartı müttekaddime talik ediyor. Onda diyor ki; evvelbeevvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu senenin 7 Mayısında Gürcistanla Rusya Sovyet Hükûmeti arasında aktedilmiş bir ahitnamede. Gürcistan için tayin edilmiş olan hudutlar dahilinde Gürcistan Hükûmetinin ... meselesidir. Beyana hacet olmadığı veçhile bu hükûmetin umdelerinden birisi de; Misakı Millide tayin ve tespit edilmiş olan hudutlar dahilinde Türk Devletinin iktisadî ve siyasî istiklâlî tamamını temin etmek meselesidir. Şu halde Ruslarla Gürcistan Hükûmetinin akdetmiş olduğu 7 Mayıs 1920 tarihli ahitnamede ima edilen hudutların nelerden ibaret olduğunun bizce tabii resmen bilinmesi lâzım gelirdi. Gerçi biz bunu bazı gayrı resmî menabiden öğrendik. Bu hudutlar Ardahan, Batum livalarını da ihtiva ediyor. Bu teklifte bu sancakların Gürcistanın eczayı mütemmimesinden olmak şartıyla müsalahe kabul ederiz demek istiyorlar. Fakat muamelatı resmîyede öyle menabii hususiyeden alınmış olan malû-

mata istinaden icrayı muamele pek çok mahzurata daî olacağına binaen biz bu ahitnamenin bize resmen tebliğ edilmesini kendilerinden istedik ve müracaatlarına usulen lâzım gelen resmî cevabı vermedik. Orada bulunan mümessilimize ve hatta Moskova'da Rus Şûralar Hükûmetine yazdık. Bu ahitnamenin bize metni resmini gönderin dedik. Binaenaleyh bu metni resmi elimize geçtikten ve son defa bize gönderdikleri sulh talebini havi notada zikredilen hudutlar nelerden ibaret olduğuna resmen ittilâ hâsil ettikten sonra bittabi ... ahvali umumiyenin iktiza ettiği veçhile, yani makasadı milliyeyi en yüksek derecede temin edecek surette kendilerine bir cevap vermeye hazır bulunuyoruz. Bu cevabın ne olacağı bu ahitnameye bu mütunu resmîyeye vukuf hâsil ettikten sonra tayin ve tespit edilebilir, yalnız şurasını nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki, şimdiye kadar bizim bu kadar mesaimize, teşebbüsümüze rağmen bize karşı ... münasebatında mütemerrid bir vaziyet almış olan Gürcistan Hükûmetinin bilâhare bize karşı tebdilî meslek ve tavır etmek lüzumunu hissetmiş olmasıdır. Çünkü mevkiimizin şarkta büyük bir mevki tuttuğunun en bâriz delailinden birisidir. Şimdi bu meseleyi daha ziyade tavziha lüzum ve imkân da görmüyorum. İlerde tekrar devam edilmek üzere bu meselenin...

RIZA BEY — Bilmem kaç tarihindeki Ankara Hükûmetinin müracaatıyla ... büyük bir zıddiyet var, hem buraya müracaat ederek, hem onlara...

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Bu meseleden Rusya ile münasebatımız hakkında vereceğim izahat meyanında bahsederim. Bizim Rusya Şûralar Hükûmetiyle başlamış ve pek mucibi memnuniyet bazı eşkâl ve safahat arzetmiş olan .. bu safahat malûmdur. Mebadisi. Bu münasebetimiz nihayet bir mah zarfında muhadenet ahitnamelerinin parafe edilmesi, yani maddelerin zirine sah çekilmesi suretiyle hallolunulmuştu, bir neticeye vasil olmuştu. Bir hafi celsede de burada badii münakaşa olan bir şartın ademi kabulü bu ahitnamelerin şimdiye kadar resmen ve şekli katide imza ve teatisine mani olmuştu. O elim olan şartın ne olduğunu tekrara lüzum görmem ve bu şartın tahakkukuna bir taraftan rıza gösterilmeyeceği bedihi bir keyfiyet idi. Hükûmet bu meseledeki kanaati katiyesini teyit etmek suretiyle ârânıza müracaat etmişti ve ârânızı almak suretiyle isabetini görerek memnun olmuştu. Fakat işi burada da bırakmak tabii doğru olamazdı. Çünkü garp emperyalistleriyle hiçbir veçhile akdi ihtilâf etmemeyi ahdetmiş olan Ankara Hükûmeti Milliyesinin (*Bravo sedaları*) şark ile tesis etmek istediği hayati siyasesini

mühlik bir kayaya çarptırmak tabii doğru olamazdı. Bittabi heyeti âliyenizden almış olduğu itimada istinaden bu maksadını yürütmek için ne gibi teşebbüsatta bulunmak lâzım gelirse hiçbir an hâli kalmaz. Bu teşebbüsat meyanında; Yusuf Kemal Bey biraderimizin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinin imzası için şart olarak zikredilen keyfiyeti ifrazın katiyyen gayrı kabili kabul olduğunu gösteren ne kadar ırkî, tarihî, siyasi, iktisadî esbap varsa, kemalî sarahat ve vuzuhla yazarak bunlardan sarfınazar etmesi ve bu iki milletin, bu iki hükûmetin ahvali hazırai cihanda müştereken hareket eylemeleri her ikisi için de elzem bulunduğu lüzumu Moskova Hükûmetine izah edilmeye çalışıldı ve bunun için gayet uzun notalar gönderildi. Fakat maatteessüf muhaberatin ve turuku muvasalanın bozuk olması ve bilhassa ilk defa bu işe mübaşeret edildiği vakitte Moskova ile yapılan muhabere bahren yapıldığı için ve son zamanlarda İngilizler Bahrisayhta fevkalâde takayyüdatta buldukları cihetle muhaberatin müşkülâtı bu müracaatlarımızın Moskova'ya hakikaten vasil olup olmadığını bu haberleri Rusya sevahiline isal edecek vesait ... gerek dediğim esbaptan ve gerek ahvali havayeden dolayı mürseliileyhin bulunduğu mahalle isale muvaffak ... teehhür etti. Diğer taraftan Şark cephesinde harekâtı askeriye istihzaratı ve bilâhare bizzat harekâtı askeriye başladı. Muhabere ve turku muvassale henüz temin edilmemiş bulunduğu için bunu sureti katiyede, yakın vakte kadar, isal edemedi. Bittabi bu keyfiyetten bizim Rus Şûralar Hükûmetiyle aktü ittifak ettiğimizi, zannı kavî ile, anlayan İngiltere Hükûmeti bu ittifakın garp emperyalizmi ve alelumum dünya emperyalizmi için nasıl müthiş bir darbei helâk olacağını takdir ettiğinden dolayı Rusya ile aramızda husulpezir olmuş bulunduğunu, yani aktedilmiş olduğunu sureti katiyede zannettiği bu rabıtayı ihlal esbap ve vesaitine tevessül etti. İngiltere Hükûmeti bu gibi hususatta ne derecelerde sahibi rüsh ve meleke olduğu ve bu makasidini terviç ettirmek için ne kadar vâsi vesait malik bulunduğu muhtacı izah değildir. Maatteessüf bu teşebbüsâtı hemen bizim için vahim olacak netayiş idad etmek... Bittabi bu vukuatı lâyenkati tetkik ve takip eden bu sui tefehhümün önüne geçilmesi lüzumuna kail bulunduğu cihetle, bunu izale için her türlü esbap ve vesaitte tevessül etti. Bunlardan birisi; evvelbeevvel bahri münakale tesis edilmek imkânpezir olmuştur. Bir taraftan ... ihdas ettiği vaziyet turku muvasalanın bir dereceye kadar emniyetle icra edilmesini temin etmiştir. Diğer taraftan geçenlerde bilmünasebe arzetmiş

olduğum veçhile, Taşnak Ermeni Hükûmetiyle başlayan muahedeyi yakından takip etmek için Gümrü'ye gelmiş olan Rus Şûralar Hükûmetinin Erivan'da bulunan memurinden bir zat marifetiyle icra edilen, gerek doğrudan doğruya, gerek bilvasıta icra edilen teşebbüsâtı teminatkârımız lehülhamd ... Fakat bu esnalarda ve daha andan evvel İstanbul'da Ferit Paşa Hükûmetinin sükûtiyle ekseriyeti kalben bize taraftar olan zevattan mürekkep bir hükûmetin mevkii iktidara getirilmiş olması keyfiyetin, kezalik aramızı bozmak hususunda istimal ettikleri vesaitin ... bu ciheti de aleyhimize istimal koyuldular. Pekâlâ tahattur buyursunuz ki bu kabine mevkii iktidara geldiğinden beri meydan alan en büyük propaganda, İstanbul ile Ankara Hükûmetinin uyuşacağı meselesidir. Defeatla tekrar ettik ve yüzbinlerce tekrar edeceğimiz veçhile İstanbul'daki heyet ile Ankara Hükûmeti milliyesinin uyuşmak imkânı katıyyen ve katibeten mevcut değildir. Çünkü Heyeti Vekilenizin kanaati böyle bir uyuşmaklığın bu teşebbüsâtı milliyeyi esasından mahvedeceği merkezindedir. Binaenaleyh Hükûmet, bu muzir ve mühlik propagandaların önüne geçmek esbabına tevessül etmiştir. Hatta İngilizler o derecelerde bu maksatlarında muvaffak olmaya başladılar ki Ruslar, bize vaki olan muavenetlerini birdenbire kestiler. Gerçi şimdiye kadar yaptıkları muavenet pek mühim addolunacak bir şey değildir. Herhalde iki millet arasında büyük bir tesanüd olduğunu göstermeye delâlet eden berahinden olduğuna nazaran fevkalâde haizi ehemmiyet değildir. Muhadenet ahidnamesi müzakere ve parafe edildikten sonra imza edileceği bir sıralarda Mösyö Çiçerin ile Heyeti Murahhasımız Reisi Bekir Sami Bey arasında uzun bir müzakere esnasında bunun bizim tarafımızdan ... imzası malûm olduğu veçhile Van ve Muş taraflarında - Ermenistana bazı arazinin terki şartıyla mukayyed idi. Tabii Bekir Sami Bey bunu reddetmiş idi ve bu talebin gayri muhik olduğunu ispat için bilumum delaili irad eylemiştir. Fakat Çiçerin'i fikrinden vazgeçirememiştir ve bunu hükûmeti matbuasının takdirine arzedeceğini söyleyerek mülâkata hitam verdiği bir sırada ... katedilmemesi lüzumu ahdedilmiş olan dostluk ... buna devam edileceğini söylemiştir. Nitekim yakın zamanlara kadar cüzi olmakla beraber esliha, mühimmat ve para, altın olmak üzere muavenetlerinde devam ederlerken, işte, dediğim İngiliz propagandası netayici muzırrasından olmak üzere Rusya Hükûmeti şu muaveneti derânı saat katetmişlerdir ... olan bir buçuk milyon altın ruble ile bir miktar mühimmat ve eslihanın sevahlimize naklini ... on-

dan evvel yine sahillerimizde bir noktadan Rus sahillerine gönderilen; Novorosiisk limanına gönderilmiş olan ... bu eşyayı tahmil etmesi için Tuapse'ye gönderilmesi için Rus memuruna yazmış olduğu halde Moskova, işarı ahire değin Moskova'dan ... edilme- mesini hakkında emir geldiği, bu bittabi şâyani dikkat, mucibi endişe idi. Diğer taraftan yine kendi sahillerimizde bulunan fakat İngiliz ve Fransız donanmalarının lâyenkati teftişte bulunan ... Karadenizde bir gün gelip bunları zapt ve müsadere etmeleri muhtemel olan iki ganbotumuzu indelhace batırılıp düşmana teslim edilmemesi hakkında emir verilmiş olduğunu duyan Novarosiisk'deki Rus memuru, bunların batırılması yazık olur ... harp limanıdır. Buraya gönderiniz burada hıfzedeceğiz demişler... Aldığımız bu teminat üzerine Novorosiisk limanına bu iki sefineyi göndermiştik. İşte arzettiğim propagandanın tesiriyle Rus memurini bu iki ganbot üzerine bandıra çekerek ve içindeki mürettebatını da sahilimize göndererek Vrang-el ordusu ile harbetmeye göndermiştir ve bu iki vapur da gayet merdane surette harbetmiştir. Diğer taraftan Moskova ... makul değil, ismi bize muzaf olmakla mucibi memnuniyet ... diğer taraftan Moskova telsiz telgrafı; İngilizlerle Ankara Hükûmeti milliyesi arasında ... ve bundan maksat Bolşevik hükûmetine karşı Kafkasya'da mühim bir cephe tesis olduğu ve buna mukabil garp hükûmetleri Türkiye'ye Azerbaycan'ı hibe ettiklerine dair bir çok tamim ve neşirlerde bulunuyorlardı. Vaziyeti bir nokta için şu şekilde mülâhaza buyurunuz. Bir tarafta emperyalist ... namus ve mevcudiyetini muhafazaya azmetmiş, fakat bunun ... mebzul olan vesaiti uzak olmak dolayısıyla hariçte bulduğu veyahut bulduğunu zannettiği bütün bu emellerin üfulü, bittabi, gâyet elim bir vaka ihdas ediyordu. Her türlü mesaiyi tekrar ederek Ruslarla aramızda hâsıl olan şu nifakın izalesi lâzım geliyordu. Bunun için dediğim gibi ... gerek diğer vesait ile ve gerek doğrudan doğruya ... suretiyle bu teşebbüsâtı icra ettik ve lehülhamd ümit ettiğimizden çok yüksek bir noktaya vasıl olduk. Bir fikri mahsus husulü ... buradaki Hariciye Vekâletinin doğrudan doğruya yazıp göndermiş olduğu bir notayı Fransızcadan tercüme edip okuyacağım. Şark Cephesi Kumandanının bazı Sovyet ricaliyle vukubulan mülâkatına nazaran Kafkasya'da Bolşeviklere karşı bir cephe tesisinin emperyalist garp hükûmetiyle iştiraki ihtimalinden dolayı Moskova mahafili siyasesinde bazı endişeler vukua geldiği ... işte bu nota gönderildikten sonra ... Ermeni müzakeresini yakından takip etmek üzere Erivan'a gelen ve Komünist

ricalinin müteberanından bulunan Medivani vasıtasıyla bu teminatı tekrar ettirerek ve buradaki heyeti sefaeti celbederek kendilerinin de şu müracaatı tabii kanaatlerinin bu raddede olduğunu kendilerine söyledirdikten sonra bizim garp emperyalizmi ile hiçbir veçhile bir müzakere ve müşafehada bulunmadığımızı kendilerine teslim ettirildikten sonra, şu kanaatlerini bir nota suretiyle hükûmete bildirmelerini rica ettik. Onlar da bu vazifelerini ifa ettiler. Bunun üzerine arada bulunan sui tevehhüm zail olmuştur ve bundan dört, beş gün mukaddem Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşadan aldığımız 4 Kânunuevvel 1336 ve bilâhare 6 Kânunuevvel 1336 tarihiyle teyid edilen bir telgrafnamede Rusya Hükûmeti bize ... siyasî bir ahitname ile bir ittifakı askerî teklif etmiştir. (*Alkışlar*) Biz de öteden beri kendilerine karşı beslediğimiz hüsnüniyetin mucibi memnuniyet bir neticesi olmak üzere şu teklifi hüsnü telâkki ederek merkezi Bakü olmak üzere aktebilecek bir konferansta Rusya ile bir ittifakı askerî aktine âmade ve hazır olduğumuzu söyledik ve heyeti murahhasamız da derdesti tayin ve izamdır... Bundan bilistifade sizden bir şey rica edeceğim. Az bir zamanda bu derece inkişaf edemediği cihetle Hariciye bütçesi biraz dar tutulmuştur. Onu ... (*Kabul kabul sesleri*) İşin derkâr olan ehemmiyetine mebni şu tahsisatın bunu takip edecek ilk celsede kabulünü rica ederim. (*Hay hay sadaları*) Heyeti âliyenize bu derecelerde mucibi memnuniyet diğer bir maruzatta bulunacağım. O da şudur : Malûmu âliniz Sovyet yani Komünist prensibi; kâinatın komünist olmasını istemektir. Çünkü bu, bekasının şartı lâzımıdır. Bilhassa garp devletleriyle, memleketleriyle olan münasebatta komünizme yakın bir idare tesis ... Şark âlemi, kapitalist âlemi değildir... Bidayette komünizm esasatını gayet ânif bir şekilde kabul etmek siyaseti hataaludunda bulunmuş olan bilhassa Rusya Hükûmeti şu siyasetinin kendisine mücavir olan Memaliki Osmaniyede makûs bir netice verdiğini görmüştür. Bu ciheti gören Hükûmetiniz, bu tesiri hissedilen Hükûmetimiz, Rusya Hükûmetini ... geri kalmamıştır ve demiştir ki; inkılâbı içtimaî yapmak memaliki islâmiyede icap ediyorsa, o vazife tarihiye Anadolu Türklerine ait bir vazifedir. Bu islâm memleketlerini siz bizim gibi, onlardan olan evlâdı gibi anlayamazsınız. Onlara muktezayı asra, mevludatı esasıyeye göre rehber olmak vazifesi, gerek siyaseten ve gerek dinen, bize aittir ve bunu ilk geldiği vakit buradaki konsolosuna anlatmaya çalıştık. Bunun, yani teşebbüsümüzün akim kalmadığını, bisûd kalmadığını size Rusya Hükûmetinin Azerbaycan Hükûmetine

istiklâlini iade etmesiyle tebşir ediyorum. Şimalî Kafkasya'nın da istiklâlini şu arzettiğim ... vasıl olduğu kanaat neticesinden kabul etmiştir. (*Alkışlar*) İşte bunun üzerinedir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi nezdine sefiri fevkalâde olmak üzere Azerbaycan Hükûmeti ... Şah Tahtenski bugün Gümrü'de bulunuyor. Bugün bize Azerbaycan Hükûmetiyle dahi ittifak etmek lüzumu ... esasını hazırlamaktadır. Yakın vakitte buradan gidecek olan ... kardeş hükûmeti arasında bir muahedename aktebilecektir. Şimdilik izahatıma burada hitam veriyorum. İnşallah ... her dakika kemali dikkat ve itina ile takip edeceğiz. Mucibi memnuniyet netayici Heyeti Âliyenize arz etmekle iftihar edeceğim. Ruslarla Bakü'da teşekkül eden bir konferansta siyasî ahitname ile ittifakı askeriyi müzakere etmekle ... diğer taraftan Rusya Hükûmetine müracaat ederek Gümrü'de bulunan Rus memuru tarafından bu muahadenet ahitnamesinin akdine mahal kalmadığı ve binaenaleyh biz orada bulunan heyeti murahhasamızda ... İnşallah bu ittifaknamei askerî ve siyasî imza edilmezden evvel o muahadenet ahitnamesi daha şimdiden İngilizlere karşı tehdit olmak üzere ... imza ettireceğiz inşallah... Belki bir iki güne kadar heyeti âliyenize bir tebşirle mübahi oluruz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, gazetelerde Ermenistanın Sovyet askerleri tarafından işgal edildiğini okuyoruz. Bundan malûmatı âliniz var mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Efendim müzakeratın son safahatı malûmu âlinizdir. Bu ahitnameyi bizimle akteden kabine sükût etmiş, o sıralarda Ermenistanda adedi pek kesir olmayan komünistler Erivan'da hükûmete vaziyüyed olmuşlardır. Binaenaleyh orada Sovyet Hükûmeti teessüs etmiştir. Biz mütareke akteildiği zaman işgal ettiğimiz hattı elân işgal ediyoruz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Rus Sovyetleri işgal etmiş midir?

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Erivan'ın Rus kızıl ordusu tarafından işgal edildiğini muhakkakan bilmiyorum. Yalnız Kervansarayı işgal etmiş olduklarını işittim. ... Malûmu âliniz Ermenistan'da pek büyük Amerika muavenet heyetleri vardı ve bunların yeddi terbiyesinde 20 bin Ermeni vardı, ki onlar emperyalist fikirlerle terbiye edilmiş bulunuyorlardı. Vaktaki Ermenistan bizim silâhımızın kuvvetiyle yıkıldı. O heyetleri himaye eden Amerika devleti muazzamasının orada bulunan heyetleri himayemizi talep eylemiştir ve bugün kendisine emin bir melce temin edilmiştir. (*Alkışlar*) Bugün hatta himayemizi sarîh bir surette talep ederek kendilerinin Er-

zurum'a nakillerini istiyorlar. Onları himaye ve iltizam eden Amerika heyeti bugün bizim himayemizi talep ediyor.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bazen galeyana hamiyet ile bu kürsüden öyle cümleler sarfediyoruz ki ... Mustar Bey bize bahşettiği muvaffakiyetleri sayarken ... yaşasın Büyük Millet meclisi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Bilvesi le heyeti celilenizi temin ederim ki sizin hatırına gelen şüphehat bize de gelmiş ve bu hususta her ne lâzım gelirse bunların tespitine çalışılmakta bulunulmuştur. Aktedilip de enzarınıza arz edildiği vakitte Heyeti Vekilenin ne derecelerde ince tetkik ettiği tezahür eder.

VEHBİ BEY (Karesi) — Biraz evvel izahatı âlinizde Azerbaycan, Hükümetimize ittifak teklif ediyor, çünkü Azerbaycan'a yeni bir istiklâl temin ettirilmiş tir diye beyan buyuruluyordu. Diğer bir beyanatı âlinizde; İngilizleri Azerbaycan'ı bize vermek dolayısıyla Ruslara karşı aleyhimizde propaganda yaptıklarını ifade buyurdunuz ... Bu acaba hatıra gelmez mi ki ... Bu noktaya atfı nazar etmiş olmasınlar...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Anlayamadım.

VEHBİ BEY (Karesi) — İngilizler ilân etmişler ki, İngilizler bize Azerbaycan'ı veriyorlar, biz de İngilizlerle anlaşıyoruz, bilâhare Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Bundan...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Propaganda ile mi?

VEHBİ BEY (Karesi) — Evet efendim, propaganda ile... Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Şimdi Azerbaycanlılar bize bir ittifak teklif ... Bu acaba Ruslar tarafından...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Zannetmem. Şimdi kendileri bizim ile ittifakı askeri aktecekler.

REİS — Oturunuz Beyler.

2. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında beyanâtı.*

REİS — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; malûmu âlileri garp cephesini teşkil eden birinci kuvvei seyyare namı altında Ethem Beyefendinin bir müfrezesi vardır. Ethem Bey rahatsız bulunduğu için öteden beri kendisiyle beraber hizmet etmekte bulunan biraderi Tevfik Bey vekâleten bu kıtaya kumanda etmektedir. Son zamanlarda garp cephesi kumandanı Fuad Paşanın vazifeten oradan ayrılmış olması münasebetiyle cephenin tertibatında bazı tadilât yapıldı ve cephe dahilinde bazı ufak tefek tedbirler ve tertipler tatbik edildi. Bundan dolayı kuvvei seyyare kumandanı ile diğer kumandanlar arasında bazı sui tefehhümler oldu ve belki mütezahir olan vaziyeti bizi memnun etmeyecek şekil ve renktedir. Fakat diğer taraftan bu neticenin sui tefehhümtan tevellüt ettiğini işittiğim için şahsen bu işi hüsnü suretle halledeceğimi memul ettim ve teşebbüs ettim ve bugün öyle zannediyorum ki mesele heyeti umumiyesi itibariyle halledilmiştir. Binaenaleyh resmiyete intikal etmemiş ve tarzı hususide hallinde ... Zannederim daha muvafık olur. Mahaza bu meselenin hüsnühalle, memleket ve millete en nâfi olacak tarzda halline çalışacağız. O zaman bütün safahat ve ananatiyle heyeti celilenize arzedeceğim.

REİS — Efendim, müzakeramız sona ermiştir. Celseyi kapatıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

1 Şubat 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	356	1. — Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuni-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	356	yeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl	
		Mahkemesi Riyaseti tezkeresi.	356:363

Cilt : 8

142 nci İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ KIRK İKİNCİ İN'İKAT

1 Şubat 1337 Salı

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Âta Bey (Niğde)

REİS — Celseyi açıyorum. Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZOTUZYEDİNCİ İN'İKAT

21 Kânunusâni 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetinde in'ikat ederek; Ermenistan'la cereyan edecek müzakerat hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendi tarafından verilen izahat istima olunduktan sonra, Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında Mus-

tafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı dinlendi ve celseye nihayet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Niğde
Âta

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi.*

REİS — Mevzuu müzakereye başlıyoruz. Evvela Ankara İstiklâl Mahkemesi tezkeresini okutuyorum. (İstiklâl Mahkemesi tezkeresi okundu)

BİR MEBUS — Efendim; bir noktayı tavzih etmek lüzumunu arz ediyorum. İstiklâl Mahkemesi bunu bir şikâyetname şeklinde mi Meclise teklif ediyor?

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim; Ankara İstiklâl Mahkemesi şimdi huzuru âlinizde okunan takrirden anlaşıldığına nazaran Nâzım Beyin teşkilâtı hafiye ile alâkadar olduğunu maatteessüf zannediyor ve bu zannından dolayı da kendisini isticvap etmek istiyor. Onun için heyeti celilenizin müsaadesini istirham ediyor.

REİS — Pekâlâ öyle ise.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem arkadaşlar, dünkü celsei aleniyyede heyeti umumiyenize karşı pek acı bir hakikatı derin elemlemlerle arz ve ihbar etmek mecburiyeti karşısında bırakıldım. Filhakika ötedenberi celsei hafiyelerimizde teati edilen bütün efkârın harice düşmanlarımıza muntazaman ih-

bar edilmekte olduğuna dair mevsuk istihbaratımız vardır. Evvelâ burada harice ifşası menafii millet ve memleketimiz için gâyet muzır olan bir çok şeyleri daha bir kaç gün evvel buraya avdet etmiş bulunan Hariciye Vekilimiz Bekir Sami Beye Moskova Rus Umuru Hariciye Komiseri Çiçerin aynen söylemiştir. Binaenaleyh, işte bu ihbarat maatteessüf içimizden çıkabiliyor ve nasıl bir kanal ile oraya gidebiliyor? Yine mevsuk istihbaratımız vardır ki celsei hafiyelerimiz muntazam raporlarla İstanbul'da İngilizlere tevdi edilmektedir. (*Lânet sadaları*) Celsei hafiyelerimizde hayatı millet ve memlekete makasıdı âliyei millete ait sözlerin ifşa edildiğine dair ecnebilerden mevsuk malûmatımız vardır. Binaenaleyh maatteessüf içimizde bu zihniyyette insanlar olduğunu itiraf mecburiyetindeyiz ve yine bu insanları meydana çıkarmak hepimize müştereken ait bir vazifei vataniyei ve vicdaniyedir. Yalnız bana ait değildir. Heyeti umumiyemize aittir. Dün müştereken bu istihbarat üzerine kabul etmeye mecbur olduğumuz bu esas üzerine meydana çıkarmamız lüzumuna kailim. Yalnız biraz daha ileri giderek dünkü ifadatımda kendi vukuf ve malûmatımı da nevima ifşa etmiş oldum. Hakikaten ben şahsen muttali olduğum vesaike istinaden isim dahi söyleyebilirim ve bilhassa bu isimler üzerinde vasıl olduğum, muttali ol-

duğum malûmatın hangi menbalardan alındığını, hat- ta celsei hafiyemizde dahi söylemeyi siyasetimiz ve menafiimiz için münasip görmedim. Fakat herhalde söylenmiş bir sözdür, bunu Heyeti Âliyemiz bir defa daha tetkik etse münasip olur. Söyleyeceğim sözler, vereceğim izahat mümkün olduğu kadar mahdut bir dairede kalabilmek için münasip görürseniz on beş kişiden ibaret olmak üzere bir heyet intihap ediniz. Bendeniz o heyete izahat ve malûmatı mevcudemi vereyim. Onlar benim malûmat ve izahatım üzerine hâsıl edecekleri kanaati ya doğrudan doğruya heyeti âliyenize arzederler, lüzum görürlerse daha çok tevsik ederler, tahkik ederler, tamik ederler ve rica ederim, bu meselede hepimiz aynı alâka ile müştereken çalışalım. Binaenaleyh, teklifim dünkü söylediğim sözleri daha açık ve katî ifadelerle tavzih etmek için ufak bir heyet, on beş kişilik, intihap ederseniz muvafık olur kanaatindeyim.

MEHMET SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar; bendeniz meselenin ne tarzda cereyan ettiğini bilmiyorum. Tabii bunu İstiklâl Mahkemesi meydana çıkarır. Hatırı vâlanızdadır ki bir gün celsei hafiyede arzetmiştim : Koridorları muhafaza edemiyorduz. İstanbul matbuatında bendeniz okudum, İstihbarat Kalemimde gördüm. Alemdar gazetesi yazmıştı. Bu gazete tabii Heyeti Vekilededir. Paşa Hazretleri de görmüştür. Top ve mermi hakkında Meclisimizde bir söz cereyan etmişti. Alemdar gazetesi de bunu aynen yazmıştır. Rencidei hâtır olmamak için istirahatatta bulunmuştum, ki hariçten işitiliyor. Bazı ecanib kulağına kadar varıyor. Mutlaka içimizde bir şey vardır. İhtimal ki ben de tehlikedeğim demektir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bendeniz bu mesele üzerine söz söyleyecek değilim. Müzakere edilecek olursa o zaman maruzatta bulunacağım. Mahkemei Temyiz azasından bir zattan gelen mektubun son fıkrasını okuyacağım : Şimdi bir de bolşevik cereyanı vardır ki pek çirkin bir tecelliye başlatıyorlar ve gâyet âdi adamlar iş başında bulunmak istiyorlar. Allah encamını hayır eylesin. Bunu yazan Mahkemei Temyiz âzasından bir zattır. (*Nereden yazıyor, sesleri*) Sivas'tan.

Şimdi geçen gün burada yine memleketin felâketi müzakere edilirken Ziya Hurşit Bey biraderimize Akdağ'dan bir telgraf gelmişti, ki Paşa Hazretlerine de o vakit takdim etmişlerdi; soruyor ki, Türkün halâsı için Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının programını tatbik etmek iyi olduğunu diğer bir arkadaşımızdan haber alıyoruz. Falan yere bir memur gidiyor, yahut bir zat gidiyor, orada bolşevik teşkilâtı başlı-

yor. Şimdi biz bu memleket biliyoruz, ki vahdetle kurulacaktır ve geçende uzun uzadıya Büyük Millet Meclisinin müttehit gâyesi vardır. Başka gâyesi yoktur. Başka fırka yoktur. Bu neticeleninceye kadar, memleketin istiklâli, istikbali kurtarıncaya kadar ve memleketin tapusu bilâkaydüşart cebimize konuncaya kadar, memleketin içinde bu teşkilâtı yapmak vatana ihanettir telâkki ettim. Bendenizin kanaatim bu merkezdedir. (*İştirak ederiz sesleri*) Bendeniz soruyorum Dahiliye Vekili Beyden, Akdağ'da, Sivas'ta, Çorum'da, şurada, burada yapılan teşvikatı soruyorum, Adnan Beyden. Bendeniz ki memleketin muhtelif aksamında bugün için, böyle fevkalâde bir günde, istikbalde ve ilelebet mazarrat getirecek olan tahrikâtta bulunanlardan malûmatı var mıdır, yok mudur?

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Halk İştirakiyun Fırkasını açan Yozgat'ta merkez memurudur.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim Halk İştirakiyun Fırkasının muhtelif yerlerde şubeler teşkil ettiklerini tabii memurlarımız olan mutasarrıflar, valiler haber veriyorlar. Bunlar arasında memur bulunanlara derhal mani olunmasıdır. Yalnız bunlardan maada asıl muzir ve hafi olarak teşkilât olduğunu ve bu teşkilâtın başında bir zatın bulunduğunu istihbar ettik ve bu adamı tevkif ettirdik, ki bunun doğrudan doğruya Mustafa Suphi ile alâkası olduğunu haber aldık. Muhaberatını tuttuk ve kendisini tevkif ettik. Sonra Karahisarı Şarki'de bazıların böyle bir fırka halinde toplandığını ve memurunin dahil olduğunu duyduk. Bütün o memurların azil ve tecziyelerini düşünüyoruz. Başka taraftan buna dair malûmat yoktur. Yozgat'ta gizli bir surette teşebbüs etmiş merkez memuru vardır. O merkez memurunu da menettik. Başka yerde yapılmış bir şey yoktur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Memleketin böyle tehlikeli bir zamanda, memleketin re'si idaresinde bulunan mutasarrıf ve memurini saire halka ancak vahdet için nasihat etmeleri iktiza ederken fırka, tefrikadan başka mana ifade etmeyen şu vaziyetimizde, hangi suretle olursa olsun, memurun onların heyeti idarelerinde, heyeti faalelerinde fırkalara intisabı ve onların defterine kayıt olunmasını Heyeti Vekile muvafık görüyor mu, görmüyor mu?

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (Devamla) — Biz bunu tamim ettik ki muvafık değildir.

BİR MEBUS — Heyeti faalelerinde olmasalar dahi ihraç olunmalıdır.

Dr. ADNAN BEY (Devamla) — Bir kanun yoktur elimizde, faal olmadıkları halde onların bu fır-

kada dahil olup olmadıklarını teftiş ve tetkik için elimizde bir şey yoktur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Cemiyetler Kanunu vardır.

VEHBİ BEY (Karesi) — Heyeti faalesinde bulunması bulunmaması değil, alelittlak Heyeti Vekile...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Hükümetler bütün cemiyetleri her vakit teftiş eder.

Dr. ADNAN BEY (Devamla) — Tabii teftişat neticesinde mani oluyoruz. Şimdi söyledim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bendenizin anlamak istediğim memurunin alelittlak... (Gürültüler) Müsaade edin, söylüyorum bir memurun fırkaya intisabına meydan veriyor mu, vermiyor mu Heyeti Vekile?

BİR MEBUS — Alelittlak intisap ne demektir Vehbi Bey?

TAHSİN BEY (Aydın) — Azil kâfi mi? Biz bugün dehşetli bir buhran içinde bulunuyoruz.

Dr. ADNAN BEY (Devamla) — Eğer bu adam o fırkaya girmişse ve biz haber almışsak o adamı derhal tecziye ediyoruz, budur yapacağımız, azlediyoruz. Bütün fırkalar bilâistisna...

TAHSİN BEY (Aydın) — Ne suretle tecziye ediyorsunuz?

VEHBİ BEY (Karesi) — Doğrudan doğruya heyeti memurunin şeraiti hakkında kanun neyi emrediyorsa onu yapabilir, fevkal kanun bir şey olamaz, bu idarî bir meseledir, memurunin hareketlerini tetkik edecek Heyeti Vekiledir. (Muhavere olmasın sesleri)

MEMDUH BEY (Sivas) — Efendiler İstiklâl Mahkemesinin takrirî okunduğu vakitte bazı şeyler bildiğim için söz istedim, bilhassa Paşa Hazretlerinin hepimizin bu hususa dair çalışmasını tavsiye etmesi, bendenizin bildiklerimi bir an evvel söylemekliğime sebep kıldı. Binaenaleyh şunu talep edecektim ki; bendeniz de İstiklâl Mahkemesine gideyim, bildiklerimi söyleyeyim. Mademki bir encümeni mahsus teşekkülünü istilzam ediyorlar. Şu halde müsaade buyurursanız ilk evvelâ Mustafa Kemal Paşa, müsaade buyurunuz bir kelime arzedeğim. Bendenizin ağzımdan... (Hay hay sadaları, söyleyin efendim) Bunun hakkında tafsilâta girişeyim, söyleyeyim. Zaten bendeniz ne vakitten beri söylemek istiyordum, kalbimde bir ukde idi. Fakat bunu ispat edemeyeceğim için ancak arkadaşlara Mecliste böyle adamlar mevcut olduğunu ihsas ettim ve söyledim. Fakat daha ziyade söylemekte hakkım yoktu. Çünkü bendeniz belki müfteri vaziyette kalacaktım. Bundan korkuyordum. Bir şeye teşebbüs edilmiş, ben de söyleyeceğim.

Malûmu âliniz, vaktiyle Meclisimizde bir Halk Zümresi vardı ve zannediyorum ki bu Halk Zümresi de reisi muhteremimizin arzusuyla olmuş, harice karşı bir siyaset takibi için yapılmıştı. Bendeniz intisap etmiştim. Onun programı bendenize ehven gelmişti, bilhassa bazı mevadî. Bu suretle o zümreye mensup idim. Vaktaki bu zümreye dahil olduğum zaman, oradaki meşhudatımın bir mahkeme huzurunda zabta geçmesini arzu ederim. (Burada söyleyiniz sesleri) Müsaade buyurunuz, söyleyeceğim. O fırkanın yeğan yeğan burada heyeti faalesini saymayı bilüzum görüyorum. Söylenmesinde ısrar ederseniz heyeti faale azasından bir zat da, demin ismi okunan Nâzım Bey, ve biri de Şeyh Servet Efendidir. Evet; daha başkalarının isimlerini hatırladığım vakitte söyleyebilirim. Herhalde zannediyorum ki bendeniz bizim gibi gençleri, daha doğrusu bizi âlet etmek istiyorlardı ve bunlarla vaki olan mübahasatımda hakikaten halihazırda bulunan Hükümeti Milliyeye karşı şedid bir aleyhtarlık mevcut olduğunu tamamiyle hissediyor ve görüyordum. İtiraf ediyorum, bendeniz hakikatı anladım. Sözlerinden böyle bir Yeşil Ordu şubesinin mevcut olduğunu ve bunlarla daima muhabere edildiği ve sonra bir zaman gelecek ki bunların kuvvet ve kudretiyle ... bunlar böyle yaptıkça bize ve bizim gibilere karşı kendi zamirlerini pek ihsas etmiyorlardı. Vaktaki bu şeyler mevcut olmakla beraber, Halk Zümresinin son günlerinde maksadı anlaşılmaya başlandı. Biz de bunlardan kendimizi çekmeye ve şüphe almaya, bu hükümetin şöyle böyle yapılacağı bize hitaben aralarında vaki olan sözlerinden anlaşılıyordu. Bir vakit geldi ki bizim Şeyh Servet Efendi bize günde filân yere geliniz, dedi. Bendeniz, bir de Karesi Mebusu Basri Bey, bir de Şükrü Beyefendi, ki Mehmed Şükrü Bey de müessislerdendir. - Onlar belki tafsilâtını daha güzel kelimelerle söyleyebilirler. - Sonra efendim Şeyh Servet Efendi bizi hanesine davet etti. Oradan bize delâlet ederek, bir gün sonra olsa gerek, evet bir gün sonra, Ziyetullah Efendinin hanesine götürdü. Biz yolda giderken, siz heyeti merkeziyeden olacaksınız, şöyle böyle olacaksınız, bize payeler vermeye kalkıştılar. Oraya girdiğimiz vakitte orada üç dört tane kadın, yok Rahime yoldaş, Fatma yoldaş, Halime yoldaş... Biz bunların karşısında tuhaf bir vaziyet aldık. (Gürültüler) Müsaade etmiyorsunuz ki söyleyeyim. Evet, bize, bu kadınlar da olduğu halde, bir cemiyetten bahsettiler. Biz daha oraya gitmezden evvel bilhassa Nâzım Bey bendenize söylemişti ki; biz hakikaten Halk Zümresindeniz, hatta Şeyh Servet Efendi bir takım âyattan bahsederek halk-

çılığın bilhassa bizi kandıran asıl samimiyeti müşteri-
ke cümlesini öyle, gâyet vazih bir surette izah etti
ki, zannedirim Mecliste ekseriyette kabul etmiştir. Ka-
tîyyen bize hafi bir komünistlik meselesini, Halime,
Fatma yoldaşın yanına götürceğini, bize ancak bun-
ları söyledi ve bize, burada hafi bir cemiyet vardır.
Maksadı bizim maksadımızdan gayri bir şey değildir
ve biz kendi programımıza tabi kılacağız. Biz de pek-
âlâ dedik. Kalktık gittik ve gider gitmez o manzara-
ya şahit olduk... Ondan sonra bize cemiyetin heyeti
merkeziyesinin gâyesinden bahsetti. Bilhassa bendeniz
bir çok nıkata itiraz ettim. Başka türlü çıkamazdık.
Bir kere oraya gelmiştik. Çıktıktan sonra derhal üç
kişi, birisi de Erzurum Mebusu Asım Beydi. Üçümü-
zün de hissiyatı aynı imiş gibi yekdiğerimize soruş-
maya başladık. Bu benim asabiyetimi tahrik eder. Be-
nim ananati milliyeme muhaliftir. Bu tarzı teşekkülü,
bu komünistliği yapamam dedim. Derhal çekilmenin
esbabı ne ise buna tevessül edelim. Bu hafi komünist
teşkilâtının esası o vakit böyle yapıldı. Sonra yalnız
bir şey daha vardır. Yalnız burada bulunan şu cemi-
yet ile uğraşmamız vardır ki, demin Beyefendinin bu-
yurduğu veçhile, taşra teşkilâtının mevcut olduğunu
ve bir para geldiğini şununla ispat edeceğim. Zanne-
derim, ki Şükrü Bey gazetesini getirdiği zaman Mat-
buat Müdüriyeti Umumiyesine sattı. Tekrar geriye
alındı. Verilen para Şükrü Beyin parası değildi, na-
hakkak yarısı hariçten alınmış. Nâzım şöyle diyordu :
Matbaa açmak istiyorsunuz, bu paranın bin lirasını
Şükrü Bey veriyor. Buna cevaben diyordu ki; bizim
Anadoluda kardeşimiz var, bu parayı o getirdi. Hal-
buki biz, bu paranın doğrudan doğruya Rus sefare-
ti tarafından verilmiş olduğu kanaatinde idik. Zira bu
kanaatimizi mucip olan Ziyetullahı ve Rus sefare-
hanesinden bir yoldaşı beraber görmekliğimiz ve bir
müsamere gecesi Hilmi Beyin refikasının orada kon-
ferans vermesi bize, bu fırkada behemahal Rus par-
mağının ve Rus parasının hükümferma olduğunu an-
lattı. Velhâsıl bildiklerimi belki daha ziyade hatırla-
yamıyorum. Şimdi bildiklerimi belki İstiklâl Mahke-
mesine söyleyebilirim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendiler; ben-
denizin istirahat edeceğim şey, gâyet muazzam olan
bu meselede her ferdin bununla son derece alâkası ol-
mak emri tabiidir. Bunun hakkındaki izahatın ekse-
riyet tarafından istimatı arzusundayım. Hepimiz din-
leşek daha iyi olur. Biraz mahzur varsa bilmiyorum,
fakat on, onbeş arkadaşımızın bundan müstefid ol-
masını rica edeceğim. O gün programlarını müsved-
de halinde yapmışlar, okuyorlardı. Bendenizdeki bir

kanaat ya arzudur, kabulü ademi kabulü başka bir
meseledir.

RİFAT BEY (Tokat) — Arkadaşlar; Nâzım Be-
yin bazı ahvalinden bahsedeceğim. Çünkü dairei inti-
habiyemdendir. (Beyefendi yüksek söyleyin sesleri)
Bir gün Halk Zümresine bendeniz de gitmişim. O
gün programınızın şeyisini valilik yapmış, bilmem ne
yapmış. Öyle karar verdiler. Bazı yerlerini tadil ve
ilâve ediyorlardı, sonra bitti. Dahiliye Vekâleti o za-
man münhal idi. Dahiliye Vekâletine intihap için bir
fırka halinde, ya buraya kimi yapalım dediler. Sonra
dendi ki Nâzım Beyden muvafık, münasip yok. Bir
mezhep icadına kalkıştı. Ne kadar Alevî köyü varsa
onlara hitaben bir beyanname yaptı. Onu bazı mev-
sukulkelim arkadaşlardan işittim. Ne ise... Bu adam
Dahiliye Vekâletini yapamaz, olmaz bu adam, ben
bu adamı bilirim, bu daima teşkilât yapar.

Sonra gelelim Zile isyanına, Zile'de malûmu âli-
niz âsileri Zile'ye davet ettiler. Davet eden adamlar
bunun tekmiil adamlarıdır, ki bu ihtilâlde ... Kazan-
dırmaya çalışanlardır, ki asıldılar onlar. Bazı muha-
lif arkadaşlarımız vardır. Bianenaleyh bu gibi mese-
lelerde şiddet lâzımdır. Hacı Şükrü Beyin meselesi el-
yevm şubeden çıkmadı, bunları intaç ve halledelim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim, Mecli-
si Âlinin ilk içtimandaki vaziyeti dahiliye ve hari-
ciyesi nazarı itibare alınırsa, Bolşevikliğin memleketi-
mizde tarzı intişarına sebebiyet verenler hakkında bir
kanaat edinebiliriz. Biz öyle bir mevkide toplanmış-
tık ki her taraftan ümit ve kuvvet bekliyorduk. Fa-
kat maatteessüf o kuvvetler şayanı itimat kuvvetler
değildiler. Son zamanda ne gibi bir maksat ve ma-
hiyet peşinde koştuklarını fiilen ispat ettiler. Hatta o
bolşevikliği, yine maatteessüf diyeceğim, bilmeyerek
hepimiz âdeta bizim için bir çarei halâs olduğunu zan-
nederek bütün ümidimizi oraya verdik. Hatta bir gün
muhterem Hamdullah Suphi Beyefendi dahi Şarktan
bir nur doğuyor diye başlayan beligâne nutukları ile,
şüphesiz Şarktan gelecek olan Yeşil Ordu mudur,
yoksa bolşevik midir? O kuvvetlerden de ledelhace
istifade edilebileceği ümidini vermişti. O vakit biz
her taraftan ümit bekliyorduk. Yine hatırı âlilerin-
dedir ki; matbuatta zannedirim, bolşevikliğin herhal-
de memleket için nâfi olacağı tarzında bazı neşriyat
da vardı. Fakat bizim için meçhul olan şey, bolşe-
viklik nedir? Yalnız işittiğimiz diğer bir şey var; bol-
şeviklik şeriatın şimdiye kadar tatbik edilemeyen ba-
zı aksamı mühimmesinin tatbikinden ibarettir. Bina-
enaleyh musavatı tammenin tesisine en hâdim bir
meslektir. Öyle ise bu bizim için menfaatli bir şeydir

diye bir çok kimseler Meclisi Âlinizde, bolşeviklik kelimesi zikredilirken bir alâimi meserret, bir ümit var idi. Fakat insanlar, bilmediği, anlamadığı bir programı, hakikatine vakıf olmadığı bir meslek karşısında kalırlarsa bunu maatteessüf benimsemeyerek böyle elim, vahim vakalar neticepezir olur. Eğer biz o zaman müteenniyane bir surette bolşeviklik hakkında biraz tetkikat yaparak, onun üzerine, o mesleğe karşı olan meylimizi göstermiş olsaydık, eminim ki, bendeniz bu fena cereyan bugünkü şekli almazdı. Bolşeviklik nasıl bir meslektir, acaba bizde kabili tatbik midir, değil midir? Bu mesele. Yani gerek bu cereyan hakkında yaptığım tetkikat ve gerek oradan gelenlerden edindiğim malûmata nazaran onların takip ettikleri makasadı esasıyeye nazaran, bizim dinimiz bu mesleği kabul edemez. Yalnız bu hakikat anlaşıldıktan sonra, bu mesleği tesis etmek için çalışanlar memleketi zannederim fenalıktan başka bir şey yapmış olmadılar.

İkinci bir mesele; her memlekette erbabı mesleğe hürmet lâzımdır ve bu ilmî bir meseledir. Fakat yalnız bir cihette hürmet edilmemek lâzımdır. O da, ister doğrudan doğruya, ister kendisi bu memlekette bu suretle fikir ve kanaatiyle bu mesleği tesise çalışmış olsun. Bunun mazarratı muhakkaktır. Bunda tadili efkârâ çalışmak lâzımdır. Herhangi bir devletin tahtı tabiiyetinde bulunarak o memlekete hizmet etmek isteyen bir zümre, o mesleği o memleket dahilinde tesis etmek için diğer bir devletin menabii kuvvetinden istifadeye kalkışırsa, bendeniz onda bir hüsnüniyetin mevcudiyetine kail değilim, bu haddi zatında bir cürümdür. Çünkü hiçbir devlet yoktur ki diğer bir devlet saadetinin temini ve huzur ve refahının istihsali için hazinesini boşaltsın da bütçesini oraya sarf etsin. Bu, hiçbir zaman varidi hatır olamaz.

Şimdi arzetmek istediğim bolşeviklik maatteessüf bu müsait olan muhite girmiştir. Çünkü bolşevikler emellerine nail olmak için İngiltere'de ve sonra Yunanistan'da ve emsali yerlerde, teşkilâta muvaffak olduklarını gazetelerde, şurada, burada görürsek, herhalde dört tarafı düşmanla muhat ve henüz kuvvet ve kudretini gösteremeyecek bir vaziyette bulunan memleketimizde, bugünkü hale kadar geçen bir sene zarfında korkarım ki belki esaslı bir teşkilât yapmış olabilir. Şüphesiz bu teşkilât aleni olursa elbette onun ilmî veyahut hukukî bir surette müessisleriyle temas edilir, önüne geçilebilir. Fakat hafi olan bir teşkilâtın önüne geçmek için çare, şüphesiz bunda şedid bir tetkikat ve takibattır.

Sonra Salih Efendi buyurdular ki; celsei hafiye de söylenen sözler dışarıda şunun bunun ağzında dolaşıyor. Efendiler, celsei hafiye olmayıp da aleni yap-sak, belki o kadar ehemmiyeti yoktur. Acaba bu celsei hafiye de söylenen sözler ne suretle harice çıkıyor? Sui niyetle mi, yoksa anlamayarak veyahut tedbirsizlik neticesi olarak mı söyleniyor? Celsei hafiye de söylenen sözler, bendeniz o kanaattem ki, insan, şahsından başkasına işittirmemesi elzem ve ehem olan şeyleri celsei hafiye de konuşur. Bir adam kendi şahsından maada başkasının işitmesi herhalde memleket için ve binnetice kendisi için muzir olacak bir şeyi ailesine de söylemesi bir cürmü ahlâkidir. Fakat bendeniz korkarım ki celsei hafiye de söylenen bu gibi sözlerin ve şeylerin hemen biz buradan çıkmadan celsei hafiye sözlerinin şurada burada konuşulduğunu işittim. Celsei hafiye de cereyan eden müzakeratın ehemmiyeti yok ise hafi müzakere etmeyelim.

Sonra efendim Komünist Fırkasının teşkili hakkında, sıhhatini bilmiyorum, yalnız tebligatı resmîyede gördüm, mevzu müzakere, taklibi hükümet meselesi ile bir de Meclisteki esrarın harice çıkmaması meselesidir. Bunun hakkında Meclis noktai nazarını zaten tespit etti. Bendeniz arkadaşlarımızın söylediği bazı noktalar üzerine bilmünasebe tetkikatımı yapıyorum. İstiklâl Mahkemesinin tezkeresinde Nâzım Beyin isticvabına lüzum görüldüğünü anlıyorum. Şüphesiz Nâzım Beyin şu isticvabı, tezkerenin tarzı tahririne nazaran, maznun olarak gösterilmiştir ve maznundur. Bunda bir meselei hukukiye vardır zannederim. Bunu doğrudan doğruya İstiklâl Mahkemesine göndermek muvafık mıdır, yoksa Kanunu Esasi şubesine mi vermek lâzımdır? Bu, bir meseledir.

BASRÎ BEY (Karesi) — Efendiler celsei hafiye-lerin birinde de arzetmiştim. Biz Türklerin en büyük içtimai kusuru; ifşayı sır oluyor. Bu sırların harice intikâl etmesi, şayi olması, zannıma göre, bilhas-sa hıristiyan evlerinde oturmamız ve hıristiyanların yanında kendi arkadaşlarımızla konuşmamızdan ibarettir. Benim ismimi de mevzubahs ettiler. Bu mesele hakkındaki meşhudat ve mesmuât ve ihtisasatımı İstiklâl Mahkemesinde arzedeceğim. Gerek Nâzım Beyle, gerek Şeyh Servet Efendi ile vaki olan müzakeratı bir celsei hafiye de bilmünasebe söylemiştim. Bunda benim zerre kadar alâkam yoktur. Halk Zümresi teşkil etmişler, bidayette vakıf değildim. İki defa beni de çağırdılar. Müzakerelerini şöylece dinledim : Nâzım ve Şeyh Servet beni kendilerine raptetmek için, kul etmek, köle etmek için ne kadar şeytanet varsa hepsini kullandılar. Fakat Memduh Beyin söylediği

gibi, ben açık söyleyeyim, Nâzım Beyin herşeyden ziyade haris, ihraserver, karıştırıcı bir adam olduğunu anladım. Halbuki ben memleketi meşgul, muhacir bir mebusum. Ben her şeyden evvel memleketimin selâmetini düşünürüm. Nâzım Beyle vesaire ile birleşmek, onlarla teşriki mesai etmek, benim istihdaf ettiğim gayei milliyeye taban tabana zıt çıktı ve esasen buraya gelirken biz Karesi mebusları, yani uç arkadaş, mebus olduğumuz müddetçe hiçbir fırka siyasiyeye girmemeye azmettik.

VEHBİ BEY (Karesi) — Memleketimizde bizden böyle söz aldılar.

BASRİ BEY (Devamla) — Harekâtı millie idare edildiği sıralarda, bendeniz bidayetlerinde hali firarda idim. İngilizlerin takibine maruz kalmıştım. Ha onu arz edeyim. Bilhassa benim İngilizler yüzünden başıma gelmemiş felâket kalmamıştır. (*Gürültüler*) Onu Heyeti Vekilede bulunan Celâl Bey de bilir. Ben İngiliz taraftarı olduğumu işittiğim bir adamla bittabi çalışmam. Bununla sabittir ki Halk İştirakiyun Fırkasının ne fena gaye takip ettiği, Memduh Beyin hikâye ettiği gibi, maatteessüf efendiler, kanaatim bunların ecnebilere beraber olduğu merkezindedir. İstiklâlimizi kurtaracağına kani olduğum bir devleti ecnebiyeye bile kul, köle olmak benim gibi mert düşünener için züldür.

NAFİZ BEY (Canik) — Bu gibi siyasî fırkalarla iştirâk etmemesine dair bir teminat yok mudur? Diğer bir mesele de ecnebilere alet olan alçakların herhalde kafası kırılmalıdır. (*Kâfi sesleri*)

FAİK BEY (Edirne) — Meselede iki şık vardır. Biri İstiklâl Mahkemesi tarafından maznunen istenilmesi, ikincisi de; Halk İştirakiyun Fırkası namı altında teşekkül eden fırka. Hepimiz ve herkes bilir ki, bir memleket ve bir vatan ancak kendi evlâdının ve kendi menabiinin kuvvetinden istifade edebilir ve ancak öyle yaşayabilir. Hiçbir memleket yoktur ki ecnebi menabiinden istiâne ederek yükselebsin ve hatta yaşayabilsin. Gerek şahsi olsun ve gerek fırka halinde olsun menabii ecnebiyeye müracaatla onlardan istifade etmek suretiyle bir memlekette faaliyete geçerse, bunun hüsnüniyetini zannetmek kadar gaflet olamaz. Eğer ecnebi kuvvetinden bilistifade çalışmak istiyorlarsa ve hüsnüniyetle hareket ediyorlarsa bunlar abdaldır. Memlekete hâdim olamaz, olmadıkları takdirde hâindirler. Memlekete daima muzirdir. Şu halde bendeniz demek istiyorum ki; her şeyden evvel mazarratı ve hiyaneti tahakkuk etmiş olan bu fırkayı feshetmelidir.

İkincisi; bu fırkayı teşkil edenler içerisinde maalesef mebus sıfatını taşıyan zevat da mevcuttur. Meclisimizde cereyan eden müzakeratla, müzakeratı hafiyenin memleketin menafii hayatyesine son derece muzir olarak intişar ettiği, ecanibin ve hatta düşmanların kulağına eriştiği sabit olmuş bir hakikattir. Bütün arkadaşların söyledikleri gibi, bazı tedbirsizliklerin neticesi olsa bile, kim iddia edebilir ki bir hiyanet mahsulü değildir? Hiçbir vakit hiyanete ve kasda makrun olmayan şeyler yoktur. Mazbut yürümez. Evet efendiler, kati olan bir şey vardır ki, bu hiyaneti yürüten eller içimizde de vardır. Bunların bilâ ifatei vakit içimizden temizlenmesi lâzımdır. Bu itibarla bendeniz teklif ediyorum, Meclisi Âliânize, bu Halk İştirakiyun Fırkasına mensup kaç kişi varsa, ister hüsnüniyet sahibi olsun, evveleminde ve bilâ tetkik mebusluk hakkından iskat edilmelidir. Diğer bir arkadaşın dediği gibi, burası bu gibi gafil ve hain adamlara darülâman olamaz. Ondan sonra eğer bunların içinde gafilleri varsa temizlemek için ait oldukları mahkemeye giderler, orada kendilerini temizlerler. Efendiler, biz bu Meclisten dahi emin olamazsak, bu Meclis dahi tamamen hüsnüniyet sahibi olamazsa, bu Mecliste dahi namuskâr olamazsa, emniyet edilecek bir şey meydana gelemez ve gayemiz husule gelemez. Onun için teklifimin kabulünü rica ederim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar; şimdiye kadar bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşların söyledikleri sözler arasında doğrudan doğruya maddeye temas eden kısımlar var, olmayanlar var. Vaktin gecikmiş olduğunu nazarı dikkate alarak müsaadenizle rica edeceğim, bir noktayı tasrih için bir iki söz söylemekliğime müsaade ediniz.

Bendenizin, vaktiyle bir defa değil, iki üç defa Rus âlemine bir hitabe addedebileceğiniz beyanatım cereyan etti ve karşınızda tekrar hitabederim ki bunları söylemiş olmaktan dolayı zerre kadar nâdim değilim. İstiklâl muharebesinde bir millet daima kendisine müzahir maddi ve manevi kuvvetler arar. Biz Heyeti Celilenin âzası sıfatıyla etrafımız düşmanla muhat ve düşmanlarımızla muharebe eder bir kuvvet bulduğumuz için ellerimizi daima ... Fakat derhâttir edemezler ki muhterem arkadaşlarım, günün birinde karşınıza çıkıp, biz bolşevik olalım demedim. Muhterem arkadaşlar ve muhtelif fırkalar teşekkül ederken bendeniz haberdar idim, gidip dahil olmadım. Fakat emin olunuz ki bu fırkalara girmiş olan arkadaşlarımı tamamiyle tahtie etmiyorum. Biz terbi-

yei siyasesi mahdud olan bir milletiz. Hürriyetimizi ihraz edeli çok zaman olmamıştır. Gafletler yaparız. Acemilikler gösteririz. Fakat asıl hakikat baş gösterdi mi, şahsi menfaatlarımız için memleketi menafii âliyesini feda eden bir vadiye girersek cürmümüz, günahımız, hıyanetimiz o vakit başlar. Hükümetimiz de muhterem arkadaşlar, burada müteaddit defalar bolşeviklerden ve Rus âleminden bahsetti. Onlarla hâlâ bugün hüsnü münasebat devam ediyor. Hükümetimiz ve Meclisi Âli de cihana karşı ilânı husumet etmek noktai nazarından yalnız nazariyat mevzubahs oldu mu, hükümet noktai nazarından hayır dedi, bu benim âmalime dahil değildir. İttifak edelim, müzaheretini siyasesinden istifade edelim, fakat nazariyatı siyasesi, bu, benim kararlarım dahil değildir dedi. Bu cihetten kâfi derecede vazihdir muhterem arkadaşlar. İçimizde infialâta zaman zaman zemin olan münakaşalar yapıyoruz. Fakat bütün bunlarda birbirimizi kırar sözler geçiyor, anlaşamamazlık hâsıl oluyor. Fakat bunlar, bütün, emin olabilirsiniz ki, uzaktan bu vaziyete baktığımız vakit zerre kadar ehemmiyeti haiz olan bir şey değildir. Cihanın en büyük inkilâbatının içyüzünü tetkik ediniz, göreceksiniz ki, ne zaafı vardır, ne hatalar vardır. Fakat bir defa keşmekeş hâsıl oldu mu tarih ve bütün cihan mevkufu hayret kalır. Böyle bir vaziyet dahilindeyiz. Anlaşamamaklar, kırılmaklar, inkisarlar hepsi mevcuttur. Fakat biz uzun sürmüş muharebelerden sonra memleketimizin, son parçasında son kaleye çekilmiş, son müdafaa kuvveti vaziyetindeyiz ve evlâdu ahfadımız, zaman gelecek, harbi umumiden sonraki memleketimizin bu elim vaziyetini tetkik ettiği vakit, emin olunuz ki heyetinize bir heyeti kübra gibi bakacaktır. Yıkılmış olan bir memlekette kahramanlar gibi bakacaktır ve bu şükranı daima bize ödemeye kalkışacaktır. Heyetimiz, kudsi bir heyettir. Bir milleti, bir tarihi kurtarmaya azmetmiş bir heyettir. Elverir ki aramızda zayıf kalpli kimseler bunun kudsîyetini ihlâl etmesin. Bu itibarla arkadaşlar, hükümet en mevsuk menbalardan haber alıyor ki bizim aramızda en mahrem, hayati mesaili mahrem tutmak iktiza ederken İngilizlere bu haber gidiyor. En hayati, en mühim mesail mevzubahs olduğu vakit demek ki mahremiyet kalmıyor. Arkadaşlar, Hariciye Vekilimiz gidiyor, bir devleti ecnebiyenin paytahtında, oranın hariciye nâzırı ağzından reisiniz şunları, şunları söylemiştir, deniyor. Demek ki mahremiyet yoktur. Hükümet emniyet şartını aramak hakkını haiz değil midir? Aramızda emniyet yoktur. Bu itibarla tasvip ve tecviz buyurursanız - ki hükümet

bu kadar alâkadar mesail hakkında gelip size mahremane malûmat ita edeceğinden, bendeniz hükûmete mensup bir arkadaşınız sıfatiyle tekrar ediyorum. Meclisimizde emniyet şartını temin etmelidir. Bu heyeti bütün cihan nazarında ayıklamalı, muazzam olan heyetin emniyetini ihlâl eden zayıf adamları meydana çıkarmalı ve tecziye etmelidir. (*Müzakere kâfi sesleri*)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın, müzakere kâfi görüldü.

Reis Paşanın teklif ettiği encümenin teşkilini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar, mevzubahs olan isimler hakkında malûmat verilmesi için bana vesika sorduğunuz zaman onu heyeti umumiyeye arzederim. Belki bugün için ve bir zaman için arzetmem.

Onun için vereceğim malûmatın tamamen mahdudiyetini temin maksadiyle böyle ufak bir heyetin mevcudiyetini arzu ediyorum.

FUAT BEY (Çorum) — Heyeti Celileniz encümenin intihabını esasen kabul etti. Vehbi Bey buyurdular ki, olabilir ki bu encümenin içerisinde müttahem olabilecek zevat da bulunabilir. Yani medarı itiham olacak bulunabilir dediler. Bu doğrudur. Şimdi bu mahzuru ortadan kaldırmak için bir çok hususatla Divanı Riyaset meşguldür. Bizim her türlü nususatımızda mezuniyet vesair mesailde, Divanı Riyaset, ki kendilerine tamamiyle emniyetimiz vardır, kaç kişi istiyorsanız, on mu, beş mi, altı mı, Divanı Riyaset intihap etsin. Sonra bu zevat tetkikatını yapsınlar. Tetkikatı bitirdikten sonra heyeti umumiyeye desinler ki; biz icra ettiğimiz tetkikatta vesaike müsteniden şu arkadaşlarımız hakkında bu kanaat hâsıl oldu. Şu adamlar hakkında şu muamele münasiptir. Bendenizce bu suret muvafıktır.

REİS — Teşkilî tekarrür eden heyetin Divanı Riyasetçe rüfeka arasından intihap edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul edilmiştir.

İstiklâl Mahkemesinden verilen bu şikâyetnameyi kurra ile bir şubeye mi verelim?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hayır, hayır.. (*Olmaz sesleri, gürültüler*)

REİS — Oturunuz rica ederim. Nizamname mucibince şubeye verilmek lâzımdır.

İstiklâl Mahkemesinden gelen şikâyetnamenin bir şubeye havalesini reyinize arzedeceğim. Kabul edilmediği takdirde doğrudan doğruya karar verirsiniz. Nizamname mucibince şubeye gönderilmesini kabul edenler. (*Ret sadaları*)

Efendim şubeye gönderilmeyerek heyetçe karar itihazını arzu edenler lütfen el kaldırsın...

Efendim mebusiyetin refi için karar isteniyor ki bu kararı şube mazbatasının üzerine ve resen heyeti celileniz ittihaz eder.

Tekrar reye vazediyorum. Şubeye havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul edildi. Üçüncü şubeye kur'a isabet etmiştir.

Celseyi kapatıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Şubat 1337 (1921) Cuma

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	366	1. — Londra Konferansına gidecek sulh	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	366	murahhas heyeti hakkında Heyeti Vekile tezke- resi.	366:379

Cilt : 8

144 ncü İn'ikat, 1 ve 2 nci Celseler

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAT

4 Şubat 1337 Cuma

Birinci Celse

Açılma Saati : 5.00

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİPLER :

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKİKİNCİ İNİKAT

1 Şubat 1337 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde içtima ederek; Ankara İstiklâl Mahkemesinden mev-rut Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin refini isteyen tezkere okundu ve üçüncü şube-ye havale olundu. Komünizm propagandası mevzu-

unda cereyan eden müzakerelerden sonra celsei ha-fiyeler müzakeratının ifşa edildiği hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanâtı dinlendi ve celse-ye nihayet verildi.

Reis Kâtip

Vehbi Niğde

Atâ

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Londra Konferansına gidecek Sulh Murah-has Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.

REİS — Heyeti Vekile tezkeresini okutuyorum. (Tezkere okundu)

REİS — Efendim; sulh meselesine ait cereyan eden muhaberât hakkında Heyeti Vekile bazı izahat verecektir.

Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Sevr muahedesinin tadili için 21 Şubatta Londra da inikad edecek olan sulh konferansına, Türkiye Büyük Millet Meclisi murahhasları iştirak etmek şartıyla, davet edilmiş idik. Reis Paşa Hazretleri bu bap-ta tafsilât verdiler. Evvelce de heyeti âliyenize arz olunduğu veçhile, eldeki kavanini esasiye dairesinde milletin hâkimiyeti mutlakası üzerine heyeti murahhasanın mutlaka heyeti âliyeniz tarafından gönderil-mesi ve ancak İstanbul'dan vesaikin bu heyete iltihak etmesi tensip edildi ve kendilerine teklif edildi. Fakat İstanbul'dan gelen cevapta deniliyordu ki; bizim göndereceğimiz murahhasların İstanbul'a gitmesinde

ve ancak İstanbul'da mütehasıs zevat ve vesaikin il-tihak etmesinde ısrar ediyorlardı. Bittabi biz onu ka-bul edemezdik. Bir senedenberi döktüğümüz kan, sart ettiğimiz mallar heder olacaktı. Maksadımız İstanbul da esir vaziyetine düşmüş olan hükûmete tabi olmak değil; o hükûmet ve zihniyeti değiştirerekten hareket etmek ve milletin hâkimiyetinin elinde bulunduğunu ispat etmekte. Bunun için bizim son teklifimiz üzerine oradan gelen ve menfi bir mahiyeti haiz olan cevap meseleyi halletti. Biz buradan doğrudan doğruya bir heyet intihap ederek Antalya tarihiyle göndermeye ka-rar verdik. Bu heyetin eline; heyeti âliyenize arz ve tasvibine iktiran ettikten sonra bir talimatı esasiye ve-receğiz. Bu talimatı esasiye dairesinde hukukumuzu muhafaza edeceklerdir. Olabilir ki Heyeti mutelife he-yetimizi kabulde tereddüt gösterebilir. Fakat biz hak-kımızda tatbik olunan haksızlığı müdafaa etmek ve hukuku meşruamızı Avrupaya ilân ve ispat etmek mecburiyetinde bulunduğumuzdan herhalde nereye kadar gitmek mümkünse oraya kadar heyetimizi gön-dereceğiz ve giden heyetin isimleri de şunlardır : Be-kir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey, Cami

Bey, Nafia Müsteşarı sabıkı Muhtar Bey, Muvaffak Bey, Adanalı Niyazi Bey, Düyunu Umumiye Müfettişi Rıza Bey, Münir Bey, İzmir Mebusu Mahmud Esat Bey.

HASAN BEY (Trabzon) — Adanalı Niyazi Bey Kilikya hakkında yegâne mutehassıstır. Münir Bey burada çalışıyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Nafia Vekili) (Amasya) — Efendim evvelâ İstanbul'dan gelen açık telgrafı, ondan sonra sıra ile olan muhaberatı arzedeceğim. Bu telgraf şifre olarak alındı. Tarihi : 29 Kânunusâni 1337'dir. (Mezkûr telgrafı aynen okudu)

Buna karşı efendim, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından bu telgrafa cevap olarak yazıldı.

(30 Kânunusâni 1337 tarihli cevabı telgraf okudu)

Paşa Hazretleri muhaberatı Heyeti Vekilenize tevdi eyledikten sonra Fevzi Paşa namına şu yazıldı.

(30 Kânunusâni 1337 tarihli yazılan telgrafnameyi okudu)

Bu arada efendiler İzzet Paşa Hazretleri de ve sırf kendi arzuları ile şu telgrafı yazdılar. (İzzet Paşanın 30 Kânunusâni 1337 tarihli telgrafnamesini okudu)

İzzet Paşa tamamiyle serbestii tamme dahilinde yazmışlardır. Buna aldıkları cevabı okuyorum.

(31 Kânunusâni 1337 tarihli telgrafnameyi okudu)

Heyeti Vekile Riyasetine gelen telgrafı arz ediyorum.

(Fevzi Paşa Hazretlerine gelen telgraf okudu)

Bundan sonra bu geliyor efendim.

(Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben yazılan 2 Şubat tarihli telgrafı okudu)

Sonra bir noktayı daha arz edeyim. Geçenki yazılan telgrafta İstanbul'da verilecek tahsisat meselesi dercedilmiş. Rûfekayı muhtereme arasında bazıları bunlar yazılmasa iyi olurdu, buyurdular. Bunlar resen yazılmış değildir, esasen ... (Para verilmediğinden vesa ireden bahsile ... O müracaattan dolayıdır ki ...) Paşa Hazretleri belki izahat verirler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, Meclisin Reisi sıfatıyla maruzatta bulunuyorum.

Ömer Lütfi Bey cereyan eden muhaberatı aynen arzetti. Binaenaleyh bendeniz Reis Beyin teklifine karşı icrası lâzım gelen karar hakkında noktai nazar beyan etmeleri taraftarı değilim. Vehbi Bey, hazır buraya gelmişken bir meseleyi de izah edeyim. Bu Neşet Beyden bahsolunuyor. Gönderdiğiniz mek-

tupta deniliyor. Malûmu âliniz Amerika gazetecileri on, onbir sual sormuşlardı. Onların cevapları manzuru âliniz oldu. Hemen aynı esasatı ihtiva etmek üzere bizim Hariciye Vekâletimizce yapılan ufak bir beyan-namemiz vardır, ki bunun vesaiti muhtelifle ile biz her tarafa göndermişiz. Bir de Neşet Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderdik. Neşet Bey bunu Tevfik Paşaya vermiş. Noktai nazarı, gayeleri, prensipleri vardı.

Sonra bu tahkikat meselesine gelince : İstanbul'daki heyetten Ziya Paşa, hariciyede bulunan Safa Bey, Mustafa Arif Bey sureti mahremanede bana müracaat etmişlerdir. Diyorlardı ki : İzzet Paşa ve rûfekasının ... Menafii millet muktezasından olduğu anlaşıldı. Ancak biz de sizinle hemfikiriz. Ne yolda hareket edilmek lâzım geleceğine dair talimat veriniz. Bu meyanda diyorlardı, ki kuvvei maliyemizin sıfır olması yüzünden ve bilhassa İstanbul'da beş para kalmadığından biz bunun için İngilizlere müracaat ettik. Bunun için de bize para vermek istiyorlarsa da buna mukabil gayri kabili kabul şerait dermeyan etmişlerdir. Binaenaleyh buna karşı ne dersiniz?.. Gayri kabili kabul şerait dairesinde İngilizlerden para alarak idare edelim mi? İdamei hükûmet mi edelim, yoksa ne yapalım, diyorlardı. İşte biz o suale cevaben dedik ki; korkmayınız, kuvvei maliyemiz sizi de idare etmeye kâfidir. Böyle bir muamele cereyan etmiş, âdeta bize sual edilmiş. Geçen gün bazı arkadaşlar istizah ederken nasılsa gafletle bunu söylemedim. Belki de aleni celsede izahı iyi olmayacaktı. O zevatla ayrıca bazı mühim münasebatımız devam etmektedir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim Heyeti Vekile Meclisin kararını almaksızın bir karar ittihaz etmemiştir.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim Cenabı Hakkı çok şükür ki bugünü de gösterdi. Haritai âlemde silinmek istenen bir milletin nihayet reyine müracaat ediliyor. Biz nasıl memleket içinde bin müşkülât ile gayeyi anlatabildiysek, zannediyorum ki, hariçte bunun binde birini yapamadık. Bu da tabii etrafımız mahsur, vesaitimiz mefkut ve bundan dolayı yapamadık. Böyle bir fırsat ele geçtikten sonra ondan herhangi bir surette istifade ederek pek meşru, pek muhik - bendenizin kanaatıma göre - efkârı umumiyei cihanda neşir ve işaa edebilirsek efkârı umumiyei cihanda lehimize daha büyük tahavvüller husule getirmesi pek kati olan biz kâinata ilân ve işaa edebilirsek bizim için büyük muvaffakiyettir. Bunun için bin müşkülâtla Roma'ya bir adam gönderebildik. Şimdi bizim idamımıza karar vermiş olan merkez Londra'

ya giden böyle bir heyet, oraya gidinceye kadar diğer bir merakizdeki efkârı umumiyeyi tenvir ederse biz bundan fevkalâde istifade ederiz. Binaenaleyh bendeniz kendi kanaatıma göre en son noktaya kadar bu heyetin gitmesine çalışmak iktiza eder. Farzedelim ki bizden heyet istememiş olsalardı ve İstanbul'dan yalnız bir ikinci heyet isteselerdi, hepimizin kalbinden geçen İstanbul'dan gidecek heyetin içerisinde Anadolu'nun metalibi milliyeye ve muhakkasını terviç edecek adamların bulunmasını terviç ederdim. Mümkün olursa onları ... ederim. Bu gayet tabiidir. Şimdi İstanbul'da az çok hak ve hakikati tanımaya taraftar olan hükümet namıyla bir heyet var. Onların intihap edecekleri adamlar herhalde Ferit haininin gönderdiği Rıza Tevfik serserisi gibi olacak da değildir. Fakat Anadolu'nun vaziyetini de tamamen ihata etmiş olmayacaktır. Benim kanaatımca buraya gelen zevat dahi henüz vaziyete vakıf olamadılar. Binaenaleyh, bittabi onlar, İngiliz süngüleri altında bugüne kadar geçirdikleri hadisatın tesiri tahtında bulunacaklar ve belki de az bir şeyle kanaat edeceklerdir. Bittabi Anadolu'dan giden heyetin ilk ve son sözü; hududu millimiz dahilinde istiklâli tammımızı temin etmek ve memleketimizin meşgul aksamındaki düşmanların çıkmasından ibaret olacaktır. Fakat tabii başa vurur gibi değil... Binaenaleyh bu heyetimiz şayet Antalya tarihiyle kabul edilmezse, ki henüz ona dair Heyeti Vekilenin kati bir kanaatleri yoktur. Bendeniz öyle taraftar olurum. Şayet o teşebbüsâtı bir an evvel vakit geçirmeksizin bir an evvel yapmalı. Sırf biz orada propaganda vazifesi yapmak, İstanbul heyetine müracaat etmek üzere gönderilmesine bendeniz taraftar oluyordum. Sırf propaganda yapmak, sırf o kaydı buradan dermeyeran ederek. Onda tebedül yoktur. Kanaatımız müspettir. Son demine, son akçasına, son neferine kadar buna çalışacaktır. Bendenizin kanaatım böyle.

Yalnız gidecek heyete gelince; bilhassa İzmir, Saruhan, Aydın, Bursa, Karesi, Ayıntap gibi meşgul olan bu havalinin mebuslarından vaziyete vakıf, lisanâ âşına ve hukukumuzu muhafaza edebilecek - tabii hepimiz kendi kendimize ederiz - (arkadaşların gitmesinde fayda mülâhaza etmekteyim.) (1) Bunlardan müşavir olarak, murahhas olarak değil memleketin vesai tarihiesini toplamış insanlar olarak orada müdafaatta bulunmalıdır. Neşriyatta bulunmak için

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

gitmeli. Yani murahhas sıfatıyla değil. Bendeniz bu kanaattayım. Herhalde murahhas olmak şart değil. Bendeniz bu kanaattayım. Ve memleketimiz için pek çok faide hâsıl olacağına kaniim.

Şuna da kaniim, ki bize orada istediğinizi verdik, diyecekler. Bu İngilizlerin bir oyunundan ibaret tir.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Vaziyet hakkında başınızı ağrıtmak istemem yalnız Vehbi Bey arkadaşımızın buyurduğu gibi, mesele güneş gibi aşikârdır. Neyi temsil edeceğiz? İstanbul'dan bir heyet, buradan bir heyet ... Bunun imkânı yoktur. Millet'in yeğâne mümessili burası olmasına nazaran, buradan gidecektir. Bu esastır, bu lâyezâldir. İstanbul diyor ki; siz gelmezseniz biz gideceğiz. Cehenneme kadar yolları var.

Şimdi bir de davetli, davetsiz meselesi var. Davet edilmezsek ne olur? İstanbul gitmiş onu düşünmüyoruz. O hatırımıza bile gelmiyor. Böyle şey yok. Onlar ister gitsin, ister gitmesin. Davet vaki olursa en kuvvetli bir şeydir ve inşallah olacaktır. Her vasıtaya müracaatla, bağırдықça, neşrettikçe ve ordumuzu gündün güne takviye ettikçe ve bugünden itibaren Ruslarla olan ittifakı tabiiimizi ve muhadenetimizi her fırsattan bilistifade kuvvetlendirdikçe biz, gayemize vassıl olacağız. Fakat onlara bize cephaneye gönderin, fi-lân gönderin diye anlatmak lâzımdır. Emin olunuz bizim menfaatimiz daima şarktaadır. El ele verelim, yarıdımımızı azami dereceye getirelim. Emin olunuz arkadaşlar, bir ay sürmez. Ankara Büyük Millet Meclisi resmî bir hitap karşısında bulunur. Buna imanım vardır. Onun için ben davetsiz gitmek taraftarı değilim. Ben Paris'e gitmek taraftarı değilim. Gidilirse doğru Malta'ya ... Hiç şüphe etmeyiniz ben İngilizleri gayet iyi bilirim. Fakat davetli gidersek o zaman alınımız açık gideriz. İşte Meclis var, uğraşalım. Bu bitti. Heyeti Vekile bize on kişinin ismini sayıyor. Bunda beş adet Büyük Millet Meclisi âzası var, altısı hariçtir. Bu milleti temsil edecek ancak Büyük Millet Meclisi âzası olacağı için behemahal bunların Meclis âzası olması lâzımdır. Binaenaleyh geri kalan altı arkadaş ihtimalki mütehassistir. Onların bize lüzumu yoktur. Bizim göndermeye mecbur olacağımız murahhaslarımız vardır. Şimdi isim söylemeyeceğim. Bence murahhaslar şu kıratıda olmalıdır. Azim ve imanı milli ile kalbi çarpmalı. Bu kadar kâfi ... Yeterli Müslüman olsun, Türk ve bu davanın en kavi taraftarı olsun. Onun içindir ki gidecek murahhaslarımızı da bu şekil ve mahiyette adamlar olarak intihap edeceğiz.

Vehbi Bey gayet kıymetli bir şey söylediler. Dedi-ler, ki memleketi meşgule mebuslarından gönderelim. Hakikaten siyasi mahiyeti pek büyüktür. Meşgul mem-letetten birer kişi gönderilecek olursa çok güzel olur.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Şimdi arkadaşlar, bendeniz de aynı Vehbi Bey gibi Cenabı Hakka çok şükür ve hamdederim, ki millet artık soruluyor ve so-rulacaktır. Fakat sormak ve sordurmak istemeyenler zannetmesinki, o İstanbul'dakilerdir. Onlar istemiyor ve istemeyeceklerdir. Malûmu âliniz kendilerini dai-ma meşru göstermek ve aldıkları tahsisatı bu suret-le yutmak. Ha; ilerde, yani onların dedikleri, düne kadar dedikleri Kemalistler karşılına çıktıklarında ne dediler : Çıkar o paraları ben alacağım. Çünkü bu-nu ben alacağım. Çünkü bir celsede söylemiştir. O para ya benden, ya ondan istirdat edilmelidir ve bu millet yapacaktır bunu.

Gelelim propaganda için Hüsrev Beyin dediğine. Buna tamamiyle kaniim. Propagandayı istedikleri ka-dar yapınlar...

Gelelim İngiliz politikasına ... Onu da size söyle-yeyim ha; ... Dedim arkadaşlar, bu bir İngiliz entri-kasıdır. Yani oradaki arkadaşları Malta'da özlediniz-se buyurabilirsiniz.

Sonra gelelim Paşa Hazretlerine... Tabii bu İs-tanbul'un fikridir. Osmanlı murahhasları ile Büyük Millet Meclisi murahhasları, deniyor. Osmanlı mura-hhası İstanbul'da kimdir ve kim olabilir? Büyük Mil-let Meclisinin murahhaslarıdır. Türk Büyük Millet Meclisinin Hükümeti vasıtasıyla ve buradaki heyeti âliyenin tensibedeceği murahhaslardan başka kimse Türkü ve İslâmı temsil edemez ve edemeyecektir. Arkadaşlar görüyoruz ki ve mübahi oluyoruz ki, tâ Hindistan'dan ve Cava'dan, Türkistan'dan, her yerden katiyen başka bir nâma gelmiyor bir şey... Doğru-dan doğruya Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Ke-mal Paşa Hazretlerine geliyor. Biz verelim onlara... Beni çıldırtmayın yahu. Geçen gün Bekir Sami Bey burada adamakıllı müdafaa ediyordu. Herhalde gi-decek, gidecek... Katiyen gitmeyeceğiz. Ne vakit ki bana doğrudan doğruya müracaat eder ve hatta gel diye yalvarır, seninle görüşeceğim der, o vakit gide-rim. Artık İslâm hâkimdir. Arkadaşlar, korkmayınız arkadaşlar, merd olun arkadaşlar, buraya idam için geldik, kurtulursak kârdır. Kurtulursak istiklâli milli-mizle beraber kurtulacağız. Vallah billâh ... Biz bü-yük muvaffakiyetler temin ettikçe bütün dünyanın hi-ristiyanları tekâbu edecek ve diyecek ki; aman siz bi-lirsiniz arkadaşlar, Almanlar tarafından bile deniliyor-

du ki, onlar da bile bu kanaat hâsıl olmuştu ki; sali-bin girdiği yere, hilâl girmez... Bir yerde harbettik, bendeniz de bulundum; iki yüz tane maktulünü gör-düm. Binaenaleyh Cenabı Hak bize öyle muvaffaki-yet gösterecektir, ki hilâlin girdiği yere salıp girme-yecektir.

Antalya tarihiyle gitmek katiyen muvafık değil. Onlar güya sarfı mesai etmişler de hali hazır zama-na göre tebdil etmişler, bu da yalan; hem de büyük yalan ... Onlar sarfı mesai etmemişler. Biz merdâne sarfı mesai ettik ve Ordumuz İnönü'de burunlarını kır-dıktan sonra bu yalvarma vaki olmuştur. Arkadaş-lar Cenabı Hakka çok şükrederim, ki ben de oldukça başka bir fikir takip ediyorum. Ben bütün mevcudi-yetimle, oradaki ordunun muvaffakiyetini ben gittim, gördüm. Yunan ordularını. Biz geldikten sonra he-men gayri kabili hareket olduğu görülmüştür. Onu yi-ne İnönü yapmıştır. Haddi ise bir daha gelsin gör-sün. Bir daha yine görüşürüz. Arkadaşlar, bilhassa Reis Paşadan istirham ederim. Demek ki; sadrazam yoktur ve sen sadrazam değilsin, demeli. Fakat böyle iki heyet gönderirsek, kafese girsek ve sonra getire-mezsek ne olacak? Vicdanınız elbette takdir eder. Binaenaleyh Ferit Beye de atıyorum bir taş. Hani bazı kere kürsüye çıkıyor. Babıâli ve Yavuz Selim ve Ka-nunî Sultan Süleyman... (*Gürültüler*) Verin zehir gi-bi cevap verin. Buradaki sadakat kime aittir. Ora-daki sadrazama... Oradaki sadrazama ait ise lânet ol-sun o sadakate ... Yalnız Yunanlılar davayı kazana-cakmış, tehdidini yapıyor. Dünyada bunlar kazana-mayacaklar ve biz kazanacağız. Fakat sebat etmek, ısrar etmek ve onlara tenezzül etmemek lâzımdır. O şekilde olursa âdeta onlara tekâpu edeceğiz. Bu zil-lete katlanmamalıyız. İstanbul Hükümeti murahhasla-rı gönderecekmiş... Hüsrev Beyin dediği gibi; cehen-nemin esfeli safiline kadar göndersinler. İsterlerse aleyhimizde bulunsunlar. Çünkü lehimize çevrilmeye mecburdurlar. Rica ederim arkadaşlar Heyeti Veki-le mi, Hariciye Nâzırı mı, kim okudu ise, o kâğıdı yırtsin, atsin.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendiler, bendeniz murahhas gönderilip gönderilmemesine nakli kelâm etmezden evvel... (*İşitilmiyor sesleri*) İstanbul ile yapılan muhabere hakkında biraz söz söylemek istiyorum.

İstanbul, evet Türklerin kadim payitahtıdır. Fakat Türklerin kadim payitahtında bulunan efendiler ic-rayı hükümet ediyoruz diye, Babıâli'de toplanan paşalar benim nazarımda hamiyeti kıt bir sürüden ibaret-

tir. İstanbul İngiliz süngüleriyle, topları ile tehdit edildiği bir sırada ağızlarını kapayan ve Meclisi Milliyi Kanunu Esasinin her bir maddesine rağmen bilâ sebep tatil eden efendiler, benim nazarımda insandan bile madut değildiler. Ama bunların içinde Padişah da vardı. Ne olursa olsun Meclisi Millî küşat edildiği sıralarda Padişah olan Vahidettin Efendi ilk defa Meclisi Mebusana geldi. Benim kulağımdan o sada çıkmıyor. Dedi ki : Efendiler - bu sefer değil, tahta çıktıktan sonra; çıkmaz olaydı... - Ben Kanunu Esasiye, millete sadakat edeceğim, siz de yemin ediniz. Hangi yemini tuttu; nazarı dikkatinizi celb ederim. Meclisi bilâ sebep tatil etti. Bugün İstanbul'da icrayı hükümet ediyorum diye kuruluyor. Mustafa Ârif Bey vasıtasıyla Meclisi tatil etti. O günden itibaren milleti İngilizlere maskara edecek bir vaziyete getirdi. Hattâ Anadolu'nun bir tarafında kaynayan hamiyet ufak bir heyet vücuda getirdi. Bu heyet çalıştı. Tekmil samimiyeti ile, tekmil insanlığı ile milletin amalinin yarısını bağlamaya çalıştı. O sırada milletin gözünü avutmak için Meclisi Mebusan tekrar içtimaa davet edildi. O Meclisi de efendiler ne suretle tatil etti biliyorsunuz. Peki, bu zamanda bu efendiler İstanbul'da mevcut değil mi idi? O zaman neden müşterek davamız olmuyor da, neden bugün müşterek davamızı hal için beraber heyet gönderelim diyorlar. Beraber murahhas göndersek daha iyi olur, demek için Tevfik Paşası olsun, ama kim ne paşası olursa olsun milleti esarete sevkedene bir hükümet, başta Padişah olduğu halde, Sevr muahedesi gibi bir muahedeyi meydana getiren Padişahın, bir Hükümdarın milletle alâkası kalmamıştır. Lütfen biraz düşünmek lâzım gelir. Ben burada söylediğim zaman tahta vurmaya başladınız. Efrencî âdeti ile âdetlenmek bizim için muzırdır. Mademki ben burada her sözü söyleyebilirim, lâfı da kesebilirim. Niçin kesmeyeyim? Kanunu Esasiyi parça parça ediyorlar. Bunun için galeyan etmek lâzım gelir. Lâkin bir nizamnamei dahilinin bir maddesine dokunduğu vakit nedir bu fevran?... Rica ederim bir kere İstanbul milletin bir ferдинin kalbinden çıkmaz. Fakat yalnız İstanbul, o bizim kadim payitahtımız olan İstanbul... İnşallah bu Meclisi Âli bir gün gidecek, İstanbul'da yine vazifesini ifa edecektir. Fakat rica ederim İstanbul'daki paşalardan, Padişah'tan katiyen sarfınazar etmek lâzımdır.

İkinci derecede gelelim murahhaslar gönderilip gönderilmeme meselesine : Ne Fransızlardan perva eder, ne Almanı tanırız. Biz yine murahhaslarımızı gönderebiliriz. İngiliz zanneder misiniz bu muazzam milletin gönderdiği murahhasları alıp da Malta'ya gö-

türecek. Elhainü hâifün... Müslümanlar ne İngilizden; ne Fransızdan, ne de Almandan korkmazlar. İyi düşünmek lâzım. Fakat murahhas olarak kimi göndermek lâzım gelir. Öyle bilmem Muhtar Bey, bilmem ne bey olmaz. Amma demiryolları müdürü imiş ne olursa olsun... Benimle beraber davayı millide bulunmadıktan sonra... Kimi münasip görürseniz onu intihap edersiniz. Benim hükümetten rica edeceğim; gönderceği murahhaslar, kâtipler, müşavirler hepsi Meclisi Millî azasından bulunmalı veyahut bizimle beraber davaya atılmış imanî kavi, dinî kavi, vicdanî kavi adamlardan olmalıdır.

Diplomatlara gelince; efendiler bizde diplomatlık yoktur. Körün değneği gibi gösterdiğim Reşit Paşadan başka bize menfaatimize ufak hizmet etmiş diplomatı bana gösterirseniz anlarız.

Benim anladığım malûmdur. Misakı millî dahilindeki hududumuzu her ne olursa olsun bunun bir karış yerini veremeyiz. Bundan fedakârlığımız yoktur. Onun için İngiliz cânileri meseleyi hissetmişlerdir. İngiliz cânileri o kadar korkacak değildir. Bunu da arz ederim ve sözüm de bundan ibarettir. Gidecek murahhaslar mutlak Meclisi Millî âzasından olmalı. Bizimle beraber kanaat sahibi olmalı. (*Alkışlar*)

MAZHAR MUFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, kendisine Sadrazam unvanını veren Tevfik Paşanın, keşke, cevaplarına vâkif olsaydım. - Celse hafidir, kulak asmalı biraz. - Zira Tevfik Paşa denilince, bu saldıde zatı vâkifı umur zannedirdim. Bu adam o kadar gafilmış ki henüz daha Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğuna bile vâkif değil. Bu adam o kadar gafilmış ki; hâlâ Anadolu'da istiklâlini muhafaza için kırılmaz bir azmü imanla mücehhez Büyük Millet Meclisi olduğuna bile vâkif değil. O kadar gafil ki zavallı, İstanbul Hükümeti namı ile bir hükümeti milletin tanımadığına bile vâkif değildir. Ve sonra kalkıyor bize Kanunu Esasiden bahsediyor ve bu halin devamı nüfusu İslâmın azalmasını mucip olurmuş. Yani Yunan hücumu ile bizi tehdit etmek istiyor. Yunanlılar hücum edecek diyor. Rumlar Londra'ya doluyormuş.

Bize diyor ki; geliniz, ben Sadrazamım, burada bir hükümet var, bize tabi olun, gidelim. Gafletin bu derecesine ne söylesek teessüf için de bir kelime bulamıyorum. Yalnız bu kadar gafil olan bir adama farzımuhal olarak, biz arkadaş da terfik etsek netice hiçtir. Binaenaleyh bendenizce ve bütün arkadaşlarımızca iki hükümet yoktur. İstanbul hükümeti yoktur bizim nazarımızda... Nasıl oldu bilmem, Vehbi

Bey arkadaşımız bu kadar Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile uğraşmış ve dedi ki; İstanbul Hükûmetine yalnız propaganda için gönderelim tabirini bu Mecliste bu kürsüde kullanmak istemem.

VEHBİ BEY (Karesi) — Dikkat buyurmamışsınız...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Demek oluyor ki arkadaşlar İstanbul hükûmeti yoktur. Bir kere olamaz ki... Tevfik Paşa kabinesini, bilelim, reddettik kanunumuzla... Yoktur bu hükûmet... Hükûmet olmayınca İstanbul'a niçin murahhas göndereceğiz? Hükûmet buradadır. Buradan murahhas gider. Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin gösterdikleri murahhasları gönderemeyiz. İstanbul hükûmeti yoktur ki buradan murahhas gönderelim.

İkinci meseleye, murahhas meselesine gelince, bundan evvel Yahya Galip Beyefendi biraderimiz gayet mühim bir noktadan bahsetti. Padişah meselesi zamanı geldiğinde münakaşaya değer. Bugün Padişah da yoktur. Zira ehli İslâmın hâmisî olmayan bir zat Padişah olamaz.

EMİN BEY (Erzincan) — Demek ki vakti gelmiş...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Sâniyen; İngiliz papazı olan Papas Foro'yu karşısına alıp da... (Gürültüler) Daha var söyleyeceğim, sırası var. İnşallah söyleriz. Hoca efendilerle oturduğumuz zaman hepsini söyleriz. Murahhas meselesine maatteessüf çok müteessif oldum. Bize listeyi okuduklarına çok müteessif oldum. Bunların içinde öyleleri var ki mebusan basıldığı ve biz buraya kaçtığımız zaman bu adam bu davayı meşruai milliyeye iştirâk etmemiştir. Nasıl olur da bu adamı bizim namımıza göndeririz. Fen adamı imiş, yerin dibine batsın. Memleketin istiklâli gayesini takip etmeyen adam yerin dibine batsın. Bu Muhtar Beye bence hususi davetler vukubulmuştur. Gelmemiştir. Bilmem daha birtakım zevat var. Bunlar bu gelen heyetin içinde imiş.

Sonra Düyunu Umumiye Müfettişi Ziya Bey ne münasebetle murahhas oluyor? Bilmem birtakım meziyyatı olabilir miş. Anlamıyorum, bu münasebetle Muhtar Beyi arzettim. Bendenizin de bir prensibim vardır, ki demin arkadaşlar buyurdular; murahhas olarak buradan propagandacı gitsin. Nasıl olursa olsun davayı millî ile kalbi meşbu, imanı mükemmel bir zat olmalıdır. Azmî mükemmel zevat ararız. Kimseye itimadım yok, ancak bu Meclise itimadım var. Murahhas gidecek adam ancak bu Meclisten olmalıdır. Burada bizim aylardan beri takip ettiğimiz davadan bi-

haber adam, fen adamı imiş. Gidemez efendim. Sonra da Hüsrev Beyefendi buyurdular ki müşavir olursa zarar yoktur. Çok mühimdir efendiler, ne demek... Murahhas mevaddı mühimmede kiminle istişare edecek? Elbette müşaviri ile. Ne demek müşavirin ehemmiyeti yok? Belki öyle demler olur ki müşavir bir nazırın bütün fikrini imale eder, çevirir.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Maksadım bu değildi yanlış anlaşılış...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Müşavir fen adamıdır. Bunu anlamayız, seçemeyiz, bilmeyiz, Heyeti Vekile bilir ve seçer. Şu halde müşavirleri de dışarıdan kabul etmiyorum. Murahhas olsun, müşavir olsun mutlaka Heyeti Âliyenizden olacak. Çünkü Heyeti Âliyenizin azmü imanı gibi sarıalmaz azmü imanlı hariçten adam arayıp, tahkikatta bulunmak zaittir. Fakat yine söylerim. O Muhtar Beyim listeye ithâl edilmesine teessüf ederim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim okunan listede kimlerin isimleri var bilmiyorum.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Hakkımız var. Bilmediğiniz için diyoruz.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Yani veçhe tayin ederiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Zaten... Murahhasların Meclisin içinden olmasını kabul etmiştir. Mazhar Müfit Bey ve Yahya Galip Beyin bahis buyurdıkları Muhtar Bey meselesini bendeniz zâtî âlilerine arz edeyim. Bundan beş ay evvel, hattâ altı ay evvel Muhtar Beyi çağırdım. Budur mesele. (Evvelce söyleneydi tabii böyle olmazdı sesleri) Bu mektubuma cevap alamadım. Ben de sılaya gittim. Müsaade buyurun bir kere cebimde mektubu vardır. Bu adamdan bendeniz bilâhare mektup aldım. Bendeniz hususî mektupla buraya çağırmıştım. Bu mektubumda; Antalya - Konya şimendiferine bir kumpanya teşekkül edecek... (Gürültüler) Müdafaadan mahrum mu bırakırsınız?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sâkit olalım...

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Sana, diyor, cevap yazdım, geleceğimi yazdım. Fakat bendeniz onun mektubunu almadım. Filan zaman bana mektup yazmıştın, sana cevap yazdım, diyor. Cevap olmadığı için tekrar mektup yazmaya mecbur oldum. Biz bu adamı buraya davet ettik. Erzurum, Erzincan şimendiferinin başına koymak için. Mektubumu müteakıt Bahri Beyle göndermişim. Bu adam buraya tekrar dönmedi. Şimdi değil bir ay evvel, bendeniz Vekil olduğumun beşinci günü idi. Sonra mesele bu şek-

le gelince şimendifercilik noktai nazarından memleket-te mütehasıs lâzımdı. Dört gün sonra yine kendisinden cevap aldım. Yakında İnebolu'ya geleceğim, diyor. Telgraf da cebimde duruyor. Meclisi Âliniz bir mütehasıs bulur... (*Hay hay sesleği*)

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, Muhtar Beyefendiye ateş aldığı zaman bendeniz tesadüf ettim. Müracaat ettim. Aranıldı bulunamadı. (*Müşavir sıfatıyla, murahhaslığı filan yoktur sesleri*)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendenizin maruzatım; şimendiferci Muhtar Bey buraya gelmeyi arzu mu etmiyor, esbabı nedir? Bunu anlamak istiyorum.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bendenize de kaçacağım yolu irae et, dedi. Dördüncü günü Ferit Paşaya iltihak etti.

Bana kalırsa filan gitsin, falan gitmesin; o bahsi bırakalım da murahhas göndermeli mi, göndermemeli mi? Bu vadiye müzakere cereyan etsin.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında bir kelime arz edeyim. Meclis Âzasıyım, liste de elimde yok. Girecek olanların kimler olduğu anlaşıldıktan sonra, tahakkuk ettikten sonra filân adam gitsin, filân gitmesin diyelim...

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler; Londra'ya murahhas izamı muvafık olup olmadığı hakkında beyanatta bulunuldu. Vakıa ben de eminim ki İngilizlerin dolambaçlı bir surette bize vaki olan teklifatı yalancı bir şeydir. Esasen İngilizler Anadolu Hükümeti Milliyesini elbette hazmedecek bir millet değildir. Bunları icbar eden hadisat Anadolu'da gördükleri imanı millîdir. Bu imanı millînin daha meşkûr ve feyizli fiiliyatı tezahür ettikçe daima kuvvet karşısında serfuru eden İngilizlerin bize daha ricatkâr ve daha açık bir çehre ile müracaat edecekleri memuldür. Yalnız efendiler; davayı millîmizi sonuna erdirmek için yalnız maddî kuvvetle çalışmak kâfi değildir. Bilhassa geçenlerde Reis Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile, milletlere karşı gayei millîmiz hakkında; gayei mukaddesemiz hakkında lâzım gelen propagandayı yapmak üzere onların müsaade edeceği veya etmeyeceği her delikten sokularak istifade etmemiz lâzımdır, kanaatındayım. İstanbul'la Ankara Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti arasındaki vaziyet maalesef Anzavur gibi bir çok hainlerin harekâtı leimanesine meydan açmıştır. Yani İstanbul bu gibi erazili Anadolu'ya sokmuş ve bu erazil vasıtasıyla Anadolu'da bir çok kanlar akıtmıştır. Benim kanaatıma göre Türkiye dahilinde bulunan bütün millet istiklâline âşıktır. Yalnız biz

burada murahhas göndermekten sarfınazar ettiğimiz surette Ankara Büyük Millet Meclisinin hâlâ kan akıtmaktan vazgeçmediği gibi bir husus bazı rezillere propaganda zemini olabilir. Hatta efendiler mümkün olsa gayemiz hakkında daha uzak sahalara propaganda yapabilsek... Asıl komitecilik odur, ki her vasıttan istifade ile her kuvveti kendi lehimize imaleye çalışmaktır. Meşru olan davamızı maddî kuvvetimizle kazanmaya çalışacağız. Fakat diğer taraftan da fikrî bir surette bütün milletlerin efkârı umumiyesine hitap edeceğiz. Bu fırsat bu hitap için, bu propaganda için gayet iyi bir fırsattır. Hüsrev Beyefendi cephelelerden de murahhas gönderirsek murahhasların adedi çoğalır buyurdular. Hatırı âlilerindedir, ki Alman sulhu için yüz altmış kadar adam göndermişlerdir. Matbaasıyla, vesaiti ile, fen adamları ile beraber göndermişlerdir. Bunun için miktarın azlığı bizim aleyhimize değil, lehimize. Kaldı ki Sevr muahedeyi rezilesinde memleketlerinin hayat ve istiklâli mevzu-bahs olan mebuslardan bazı zevatın hiç olmazsa murahhaslar refakatinde gönderilmesi lâzımdır. Cephelere ait tarihî, ilmî, ihşai bir çok malûmata sahip bulunan zevattan istifade edilmek noktai nazarından çok faideyi muciptir.

Temsil meselesinden bahsedildi. Efendiler bu mesele hakikatın temsil meselesidir. Bu gayrı münkirdir. Yani buradan gidecek zevat herhalde sağlam imanlı, midesi değil, dimağı ve ruhu Anadolu hareketi milliyesini tamamen hazmetmiş adamların gitmesi, davamızın kazanılması namına elzemdir. Yalnız bu temsil hakkını tamamiyle muhafaza etmekle beraber, temsil edecek zevat refakatinde şeytan adamların da gitmesi lâzımdır. Şeytandan maksadım cin fikirli adamların gitmesi lâzımdır. Bütün vesaiti ilmiyemizle çalışmamız lâzımdır. İhtisastan elbette vâreste olamayız. İhtisas davanın kazanılması için şarttır. Hele efendiler bir çok davalar vardır ki bu davalar sırf çene kuvvetiyle kazanılmıştır. Yalnız efendiler istirahat ediyoruz ki Meclisi temsil edecek murahhaslar arasında verilecek zevat vaktiyle «Mandacılığa» çalışmış adamlar bulunmasın. Artık gözümüz yıld. Tamamiyle Türk ve müslüman olan ve efkârı siyasiyesini evvelce aykırı yollara tevcih etmemiş bulunan zevat gitmelidir.

İstanbul ile yapılan muhaberata gelince; hakikaten buradan söz söyleyen muhterem rüfekamızın beyan buyurdıkları veçhile, İstanbul henüz o köhne kafasını maatteessüf değiştirmemiştir. Hâlâ o üslûp, o zihniyet, o kafa... Bu pek tabiidir efendiler. İhlâl ile, azmi millî ile ruhan alâkadar olmayan adamlar, bu

azmi millinin elbette manasını idrak edemezler. Bu bir ruh meselesidir.

Esasen bizim henüz namları etrafında bir hissi hürmet beslemek istediğimiz bu zevat vaktü zamanında bizim önümüze düşerler, meskenetle yaşayışa razı olmazlardı. Fakat efendiler, bunlarda acaba hiç mi vicdan kalmadı, hiç mi iman yoktur? Bendeniz, Müslümanlık ve Türklükten sarfı nazar ediyorum. İnsanlık namına, beşeriyet namına olsun bunlara Meclisi Âli kararı ile ve Meclisi Âli lisanıyla son bir şey yazılırsa hiç olmazsa bunların zaten tecrübe ettiğimiz ruhları üzerinde daha katı bir tecrübe yapmış oluruz. Meselâ diyelim ki : Bizim Ankara'da icrayı hükümetin emmemiz, Ankara'da toplanmamız İstanbul hükümetini ve heyetini istihlâf için değil. Yani İstanbul'da ötedenberi mevcut olagelmekte olan hükümetin mirasına konmak değildir. Bizi buraya toplayan saik en ziyade Avrupa âlemi taassubunun üzerimize çöktürdüğü haricî felâketler, musibetlerdir ve biz en ziyade Misakı Millî hududu dahilinde bulunan memleketlerimizi muhafaza etmek, haricî tehlikeyi defetmek için vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Bizim için aslanan bu haricî tehlikeyi reffetmek, istiklâlimize malik olmaktır. Binaenaleyh esas umde budur. Sizin vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Üssülesan olan bu tehlikei hariciye karşısında hâlâ eski kafadan fedakârlık yapmamak ihanettir.

Eğer efendiler, siz yine eski, köhne siyaseti takip etmek istemezseniz tehlikei dahiliye bir aile kavgasından ibarettir. Ayrıldıktan sonra Allah belanızı versin. Bununla beraber efendiler, haricî mesele bir umdei esasiye olmasına nazaran göndereceğimiz murahhas-

ları ihzar için geceyi gündüze katarak ilmi tetkikat yapmamız lâzımdır. Biz de en ziyade nazarlarımızı harice atfedelim ve haricin milletlerini de davayı millimizin muhik ve meşru olduğu hakkında iknaa çalışmak için gâyet ciddi tetkikatta bulunalım. Bunda bizim için, bizim istiklâlimizin temini için faide çıkarsa febiha... Fakat faide çıkmayacak olursa - ki ben buna kaniim - hiç olmazsa efendiler bunlara biraz Türk aşısı aşılayalım. Binaenaleyh maruzatım bundan ibarettir. Bu suretle hattı hareketi bendeniz teklif ediyorum.

EMİR PAŞA (Sivas) — Basri Beye bir şey soracağım. Bu murahhasların Meclisten gitmesini tercih etmesine nazaran Türk Müslüman olsun... (*Gürültüler*) Rica ederim, gürültü etmeyiniz. (Çok hakları var Paşa Hazretlerinin) İzah edeceğim. Efendiler, benim Meclisi muhteremimde ara sıra naçizane dermeyan ettiğim sağır mütalâat içinde işitenlerce malûm olduğu üzere bu bir kanaati vicdaniyedir. Kavmiyet taraftarı değilim, bunu bütün arkadaşlarım da bilir. Bilhassa bu zamanda koyuca bir İslâmcıyım. Çünkü bu bir İslâm işidir. Türk ve Müslüman denilmesi ötedenberi Türkün de müslüman muradifi olarak istimal edilmesinden münbaistir.

SIRRI BEY (İzmit) — Müsaadenizle bir kelime ilâve edeyim. Kavmiyetin düşünüldüğüne şu dâldir, ki gidecek murahhaslar ... olsaydı almazdı. (*Gürültüler, (Bu mesele kapandı sesleri), (Böyle şeye lüzum yok sesleri)*)

Efendiler ben Türk derken hiçbir kavmiyet gözümün önüne getirmedim.

REİS — Celseyi teneffüs için tatil ediyorum.

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİPLER :

REİS — Celse küşad edildi. (Londra Konferansına gidecek murahhas heyeti hakkındaki müzakerata devam ediyoruz.) (1)

Söz alan zevat pek çoktur. Bunun için söz alan rüfekadan münekkâh söylemelerini rica edeceğim.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Mütalâat bugün mevzuu müzakere olan gâyeye matuf olsun.

Söz Vehbi Efendi Hazretlerindedir.

VEHİ EFENDİ (Konya) — Ben siyasete o kadar vakıf değilim. Fakat evvelbeevvel buranın İstanbul'a, İstanbul'un buraya tarafeynin yekdiğerine atfı cürüm edişi bence ufaklık bir çekişten ibarettir. Bu-

nun herhalde millet hakkında ikisinin arasını bulmak lâzımdır.

Sonra İstanbullular şöyle fena, biz böyle iyiyiz, filân... Bu sözlerin hiçbir faidesi yok. İstanbulluların ahvali de malûm, buranın ahvali de malûm. Hepsi bize de malûm olmuştur. Bundan böyle insanların başlamış oldukları bir işten maksat onun görülmesidir. Amma o işi gören adam kim olursa olsun... Matlup husule gelsin de kimin eliyle olursa olsun. Tekki maksad hâsıl olsun. İstanbul esasen Sevr muahedesini kabul etti. Şu halde İstanbul'un tekrar imzaya davet edilmesi, herhalde buranın göstermiş olduğu salabet ve azim ve metaneti sayesinde. Bununla beraber neden evvelki muahedeyi imza eden bir heyetten murahas talep ediyorlar da bizden etmiyorlar? Çünkü evvelki muahedeyi imza edenler, onlar tarafına daha mütemayil ve onların işine daha elverişlidir. Bizim davet etmiyorlar. Şimdi davet etmeyince beyefendiler Türkçede bir darbimesel vardır, davetsiz yere börekçi ile çörekçi gider derler. Davetsiz gitmek teşe'ülden başka bir şey değildir. Bu, milletin azmü metanetini ispat edecek davetsiz gitmek... Çünkü bizi istemeyerek biz yola çıktık, nereye gidiyorsunuz; Londra'ya... Bizi isteyen yok amma... Bazı rüfeka diyorlar, ki orada propaganda yaparız. Hayır efendiler. Tan gazetesi bir makaleyi beş yüz, sekiz yüz liraya yazar. Hayır parasız yazmaz. (*Gürültüler*) Bir makale beş yüz, altı yüz liraya yazar, bunu ben bilirim. Şu halde efendiler, buradan bizim bir kaç kişi gidip de orada propaganda yapacağız diye Tan gazetesinin kapılarında bir makale ile şunu bize yazıver diye dolaşması muvafık değildir. Oraya gidecek efendilerin marifetiyle buradan Hükümetimiz Hariciye vasıtasıyla Tan gazetesine veyahut Taymis'e vel-hâsıl münasip olan bir yere hukukumuzun müdafaası hususunda makaleler yazdırmak, herhalde bizim oraya davetsiz adam göndermemizden daha hayırlı olur, zannediyorum. Binaenaleyh davet olunmadığı için ben buradan murahas gitmesi taraftarı değilim. Şayet gidecekse bir kerre listede esamisi görülen beyefendilerden Bekir Sami Beyefendinin gitmesine razı değilim. Niçin efendiler, dün Rusya Bolşevik Hükümetinde murahas olarak bulunup buradan Londra'ya gitmesi her türlü mahzurdan sâlim değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Beyin gitmesine ben şahsım namına katıyyen razı değilim.

Sonra beyefendiler, bir taraftan İstanbul'u son derece zemmediyoruz. Diğer taraftan İstanbul'a murahas göndermek üzere arzı ihtiyaç ediyoruz. Eğer Muhtar Bey, Muvaffak Bey kadar şu Meclisimizin içinde

adam yoksa ölelim. Eğer Muhtar Bey ve Muvaffak Bey kadar şu Meclisimizde iki adam bulamıyorsak bırakıp gidelim. Bununla beraber efendiler, rüfekadan bazıları Almanların matbaalarıyla ve bütün teferruat ile bilmem yüz şu kadar kişiden ibaret olarak konferansa gittiklerinden bahsettiler. Bizden de fazla olsun beis yoktur, demek istedi. Efendiler, her nerede çokluk var, orada fenalık vardır. Her nerede çokluk var, orada münazaa vardır. Binaenaleyh adam olsun, adamını bulalım. Çokluk olmaktan faide çıkmaz. Eğer çokluk faide ise, Almanlar taş ile kovalanıp geri gelmezlerdi. Onun için rica ederim, böyle on, onbeş kişinin bize lüzumu yoktur ve davet olunmayınca gitmemelidir. Ben eminim ki biz davet olunacağız. Sabredelim, sebat edelim. İngiliz, İstanbul vasıtasıyla sakal altı yaptı. Ağır olalım. Ben ümid ederim ki, biz davet olunacağız. Hariciye vasıtasıyla makaleler filân yazılsın. Davetsiz olarak şayet gidilmek lâzım gelirse, Meclisin içinden ve üç efendi, üç de kâtip kâfidir. (*Yetmez sadaları*) Rica ederim. Ben böyle diyorum, Meclis dört yapar, beş yapar, ben öyle diyorum. Hulâsa, herhalde mesaili hariciyeyi mesaili dahiliye üzerine takdim ve tercih etmek bizim için lâzımdır. Hariçte mesele varken, dahilde mesuliyet size aitti, bize aitti, şöyle olursa böyle olurdu... Ben-ce bunlar manasızdır.

SIRRI BEY (İzmit) — Bütün beyanatıma esas teşkil edecek üç, dört satırı aynen okumak istiyorum. Tevfik Paşadan Meclis Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazılan telgrafnamenin şu fıkrasını aynen okuyorum : Hükümeti seniyeye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşanın, yahut Ankara'ca mezuniyeti lâzimeyi haiz murahasların Osmanlı heyeti murahasası meyanında bulunmakla meşruttur. - Bu cümleyi haiz olduğu ehemmiyetle noktasına dimağımıza hakkettikten sonra tahliline başlayalım. Şu sarahat gösteriyor, ki Londra'ya gidecek heyeti murahasanın kabul olunabilmek hassası ya şahsen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından intihap edilmek, ya Ankara Hükümeti tarafından gönderilmek suretiyle mukayyettir. Şayet biz buradan bu sıfatla bir heyet göndermeyecek olursak, cümlenin mefhumu mütehalifi ile, gönderilecek bir heyetin hiçbir mahiyeti siyasiyesi olmayacaktır ve onlara hiçbir kıymet izafe etmeyecektir ve hiç şüphe etmem şarta muallak olarak davet vuku bulduğu için, şart olmayınca meşrut da olmaz. Binaenaleyh, İstanbul'un göndereceği heyeti murahasada konferans huzuruna çıkamaz. Anlaşıyor ki meselede aslolan biziz, İstanbul ferik alıyor. (*Bravo sesleri*) Yalnız henüz bizi bir hükümeti

muntazama halinde resmen tanımadıkları için doğru-
dan doğruya bize müracaat etmeyi azametlerine sığ-
dıramıyorlar ve böyle hiyel ve desais tariklerini ihtiyar
ediyorlar. Yoksa asıl maksatları, bizim salâhiyettar
olan murahhaslarımızla karşılaşmaktır. Bu vaziyete bi-
naenki çok ümid ediyorum. En basit fikirlerde mü-
tebeyyin olan şu hakikat İstanbul zimamdarlarına
herkesten evvel anlatılır. Menafii mülk ve millet na-
mına bize ittiba edilsin. Maalesef bu hasisayı İstan-
bul gösteremedi. Hattâ o kadar nankörcesine hare-
kette bulundu ki Londra'ya davetimizi icap eden
hadisat ve ahvalin esbap ve avamilini tadat ederken
bizim azmü celâdetimizi milletin metanetini ve Al-
lahın inayetini ve ordunun celâdetini hiç tezkâra bile
lüzum görmediler. (*Kahrolsunlar sesleri*) Siyasiyatın
sathî kavaidi güya bu netayici ortaya koymuş. Ben
şu tarzdaki iş'aratı hiçbir zaman bir müslümana ya-
kışacak surette hazmedemem. Bizim temsil ettiğimiz
milleti ihmal etmek istiyorlar. Onlar kendilerini sa-
hibi nüfuz ve söz söylemeye kadir ve salâhiyettar ad-
dediyorlar. Biz onların şu tarzdaki şu ihmalleriyle be-
raber vaki olan teklifini kabul etmeliğimiz gayri ka-
bildir. Fakat herhalde onların evsafını ve neticenin
vahametini anlatmak suretiyle ittibalarını temin etmek-
te de faidei azime görüyorum. Bizim tarafımızdan
intihap edilmiş olan heyeti murahhasa - iptidadaki su-
reti iş'ara nazaran - kimin tarafından gönderildiğini
görmek isteyeceklerdir. Büyük Millet Meclisinin tas-
dikini ve altında Mustafa Kemal Paşanın imzasını
görmedikçe zerre kadar kıymeti olmayacaktır. (*Bravo sesleri*) Binaenaleyh bizim murahhaslarımız ken-
disini tamamen davet edilmiş gibi telâkki ederek kon-
ferans huzuruna girdikleri zaman nimelmatlub kabul
edeceklerdir. Onun için İstanbul hükûmeti bu ciheti
meskût geçerek, kendi taraflarından vaki olmamış gi-
bi davranarak kendi tarafından intihap edilmiş adam-
ları ve ona da kendi Hariciye Nâzırı itimatnamesini
verirse zaten Londra'da bizim murahhaslarımızla bir-
leşerek heyete iştirâk ettikleri zaman, hiç zannetmem
ki, itimatnameniz altında filân filân ... bir tarafı
reddetmiş ve bir tarafı kabul etmiş bulunsunlar...

Hilâfı intizar olarak konferans bir zemini itiraz
bulmak için bütün murahhaslarımıza; sizin itimatna-
meniz hukuku düvel tarifatına mutabık değildir de-
necek olursa, o zaman, kendi muvafakatlarını, kendi
iş'aralarını gösterir ve deriz ki, İstanbul'dan tasdik
edilmiş bir itimatname ile değil, Mustafa Kemal Pa-
şadan veya Millet Meclisince musaddak itimatname
ile gelmemizi talep ettiniz. Kabul veya red elinizde-
dir. Bize yazdığınız telgrafnameyi sened ittihaz ede-

rek geldik. Red veya kabulü sizin elinizdedir. Bu su-
retle gidecek murahhaslarımızın herhalde kabul olu-
nacağına kaniim.

Heyeti murahhasa şu suretle kararlaştırıldıktan
sonra kimlerden olması lâzım geldiği bahsine gelince :
Arkadaşlarım bu heyeti murahhasanın tamamıyla tem-
sil mahiyetini muhafaza etmesi için heyeti muhtere-
meden gitmesi mütalâasında bulundular. Mutlaka he-
yeti murahhasamız kendi aramızdan, kendi arkadaşla-
rımızdan olmalıdır. Bundaki mahiyeti siyasiyenin yük-
seklğini söylemek için kelime bulmaktan âcizim. Fa-
kat sizler elbette bunu takdir buyurursunuz. İntihap
edeceğimiz zevatın şahsiyetlerini iyice tetkik etmeli-
ğimiz lâzımdır. Bilirsiniz ki bir mahalle gönderilecek
sefir veya siyasî bir memurun şahsiyeti siyasiyesinin
icrayı vazifeye memur olduğu hükûmet üzerinde pek
büyük tesiri vardır. Bir sefir veyahut murahhasın ma-
hiyeti siyasiyesi, mesleği, düşüncesinin büyük tesirâtı
vardır. Herhalde Avrupa'daki zevatın itimatına maz-
har olmuş zevattan olursa zannederim maksadımıza
daha ziyade yaklaşmış oluruz. (*Gürültüler*) Merhamet
buyurun; kendi aramızdan olmasını esas olarak söyle-
dim. Bendeniz zannederim ki bu kaydı kabul ettiğimiz
zaman kendi aramızdan hakikaten Avrupaca tanın-
mış, mesleki siyasiye belli adamlar vardır. İsimlerini
Avrupanın zimamdarlarına öğretmiş zevat vardır içi-
mizde; elhamdülillâh ondan da fakir değiliz. İçimiz-
de bu gibi zevat vardır. Niçin kendilerinden istifade
etmeyelim? Eğer bu gibi zevattan mahrum bulunsak
naçar o vakit ikinci derecedeki evsafa mütehalli ze-
vata müracaat ederiz. İsteddiğimiz evsafı âliye ile mü-
tehalli zevat vardır. Niçin o zevattan istifade etme-
yelim? Mesele menfaati milliyeye meselesidir. Bu nokta-
yı ihmal vazifemizi biraz küçük görmek demek olur.
Şayet heyeti murahhasaya şu gördüğüm cereyan hari-
cinde Meclisten gayri zevatın da ilâvesi Meclisi Âlice
karargir olursa, o vakit irae edeceğim isimler ve şah-
siyetler vardır. Heyeti murahhasaya herhalde istişare
heyeti terfik edilmesi lâzımdır.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul)
— Sırrı Bey, biraz müsaade buyurur musunuz?.. Di-
ğerleri buyurduğunuz zevat kimlerdir?..

SIRRI BEY (Devamlı) — Buradaki maksadım
başkadır. İstişare heyeti olmak üzere intihap ve he-
yete terfik edeceğimiz zevattır. Onun için şimdiki ka-
dar Avrupada bulunmuş, muhitin icabatından tama-
men istifade etmiş ve az çok menafii milliyeye hizmet
etmiş pek çok zevat vardır. Pek çok erbabı hamiyet
vardır. Meselâ Ahmet Rıza Bey, meselâ Ahmet Cev-

det Bey, Mısırlıdır diyerek kabul olunmayan Fuad Selim Bey gibi... (*Gürültüler*) Siz onun ismini bile duymadınız. Mustafa Bey rica ederim, sükût ediniz... Belki bu tadad ettiğim şahsiyetler heyeti muhteremnin fikrine tevafuk etmez. Fakat herhalde efendiler, biliniz ki bugün Avrupada gâyei milliyenin ne olduğunu takdir etmiş ve bizim gâyemiz için çalışan zevatı hamiyetmendan vardır ve bunlara muhtacı. Çünkü bunlar müddeti medidedenberi orada bulunmuş, her şeyi öğrenmişlerdir. Bizler bir şey bilmiyoruz. Yalnız gazetelerin münderecatına münhasırdır.

Şimdi benim kanaatime göre gâyet mühim bir noktaya geldim, lütfen dinleyiniz... Meclisimizin istinatgâhı olan Millet ve Ordu, hiç şüphemiz yoktur ki, âlemi islâmın âbı ruhudur. Âlemi islâm, âdeta gözünü esirger gibi, bizim üzerimizdedir ve bizim mukadderatımızla alâkalanıyor. Bizim güldüğümüz zaman gülüyor, bizim ağladığımız zaman ağlıyor. İngilizlerin, İtalyanların, Fransızların bize fazlaca kıymet izafe etmelerine sebep, ledelhace âlemi islâma alemdarlık edebilmek hassasına malikiyetimizdendir. Bu itibarla âlemi islâmı daha ziyade ehemmiyete lâyik bir mevkide bulunduğumuzu anlatmak için burada teşebbüsümüz esnasında âlemi islâmın bizimle fazla meşgul olmasını icabettirecek bir tedbirde bulunmaklığımız lâzımdır. O da gidecek istişare heyetine ulemadan bir veya iki zatın ilâvesidir. Keşke lisan bilseler de murahas heyetine girseler. Fakat istişare heyetinde bir zatın bulunması, emin olunuz efendiler, âlemi islâmı bizimle alâkalandırmaya o kadar esbap hâsıl edecektir ki gayri kabîli tarifir.

Maruzatım gerek kabul edilsin, gerek reddedilsin. Buna da takaddüm edecek diğer bir bahse temas edeceğim. O noktaya rücu ediyorum. Şimdiye kadar İstanbul'la olan muhaberatımız ya Reisimizle veyahut Heyeti İcraiye tarafından yapılıyor. Bizim kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince hangi dimağlara karşı? O dimağlar ki, öğle güneşi doğduğu halde onlar sabah oldu zannederler. Onlara anlayacakları bir surette, azimkâr bir lisanla kendi kanaatimizi izah ederek, kati kararımızı söylemek için Meclisi Âlinin şu cereyanı bir kerre daha tadad ederek, bunu size tahmil ediyoruz diyerek, Meclisi Âlinin mühim ve nâfiz bir surette ittihaz edeceği kararı kendilerine tebliğ edilmelidir. Sözüm bundan ibarettir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, deminden beri vukubulan beyanat konferansa murahas gönderelim mi, göndermeyelim mi, giderse kabul edilir mi, edilmez mi mevzuu üzerinde toplanmaktadır. Hepimiz biliyor, ki dava bizim başımızda dönü-

yor. Davetli veya davetsiz bilmeceburiye bir kaç adam göndermekle mükellefiz ve mecburuz. Gidecek adamlar hiç olmazsa cereyan edecek müzakeratı bize haber verir. Şu kanaattem ki herhalde İstanbul bir heyet gönderecek, biz de bir heyet göndeririz. Efkârı umumiye İstanbul'un göndereceği ... Kalıyor heyeti göndermekte intihap salâhiyeti. Talimat vereceğiz. Amma göndereceğimiz zevata salâhiyeti kâmile vereceğiz. O adamlar bizimle her an muhabere yapacaklar mı, yapmayacaklar mı? Mademki talimatname ile hareket edecekler, icabeden hususâtı soracaklar, Meclisi Âliden. Muhterem zevatı ve iktidarına güvendiğimiz Meclisten zevatı, hariçten diğer zevatı gönderirseniz propaganda meselesi değildir. Gidersek ne olur? Kulubu beşer tabağa yeni dökülmüş bir muhallebiye benzer. Herhangi bir kuş bu muhallebinin üzerine konarsa bir iz bırakır. Bizim heyetimiz gider, oraya bir söz söylerse elbette bir tesir yapar.

Propaganda meselesini bütün unutuyoruz. Faide temin edemeyeceğiz. Fakat dünya yalnız söz ile yapılacaktır. Yalnız iyi adam bulalım, yani tam dolaba koyacak adamlar kimlerse bulalım, gönderelim.

AVNİ BEY (Saruhan) — Bilâ davet göndereceğimiz bu adamlara ne suretle talimat vereceğiz, söyler misiniz?..

SALİH EFENDİ (Devamla) — Malûmu âlileri, dolapçılıkta bazı şeyler vardır. Bütün işimi yumruğumla yapacağım dersek olmaz. Bazen kafasını eğmek, bazen eğer boşaltmak...

AVNİ BEY (Saruhan) — İstanbul bir heyet gönderecek. Onun talimatı ayrı, bizim talimatımız ayrı olacak.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Telif edecek, telif edecek... Efendim Avrupanın efkârı umumiyesi bir hükümdarın ... Katiyyen kabul etmeyecektir. Senin göndereceğin murahası çalıştıracaktır. Dünya, kâinat hükümdarlıktan, filân çoktan uzaklaşmıştır. Efkârı umumiye size... (*Gürültüler*) Onu da Allaha havale...

REİS — Buyurunuz Hamdi Namık Bey.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Muhterem arkadaşlar, en mühim tarihi yaşadığımız şu dakikada memleketin hayatına taallûk eden bir meselede hislerimize ve heyecanlarımıza kapılmayarak kemali sükûnetle tetkik ve muhakeme edelim. Bendenizce, konferansa iştirâk etmek lâzım mıdır, değil midir, konferansa iştirâk etmek, murahas göndermek bizim için ne derece hayırlı olacağını şimdiden tayin etmek; bu, keramete tabidir. Bunu ancak bize hadisat ispat edecektir. Fakat konferansa iştirâk lâzım geleceği kana-

atındeyim. Çünkü efendiler, konferansa iştirâk etmediğiniz dakikada haricen ve dahilen aleyhimizde yapacakları ifsadat ve tezvirat gâyet çok olur. Diyecekler ki, bu adamlar harbcu, cıdalcudur. Sulh ve mesalemet istemiyorlar. Davet ettiğimiz halde konferansa iştirâk etmiyorlar. Bazı arkadaşlar buyurdular ki bizi esasen konferansa davet etmediler, neden dolayı iştirâk edelim? Bendeniz böyle zannetmiyorum ve Sırrı Bey-efendi biraderimiz bunu pek güzel izah ettiler. Bilâkis bizi davet ediyorlar. Bu konferansa bizi davet etmeleri meselesini bendeniz İngiliz siyasetinin bir ricatı, sükûtu olmak üzere kaydediyorum. Çünkü eğer öyle olsaydı Anadolu Hükûmetinin göndereceği murahhaslar mevcut olmak şartıyla murahhaslarımızı gönderiniz diye yazmazdı. Binaenaleyh murahhaslarımızı göndermek bizim için ve memleket için nâfidir. kanaatindeyim.

Köhne Babîali zihniyetiyle hareket eden İstanbul hükûmetine gelince; bunlar yazdıkları telgraflarından anlaşıldığına nazaran gerek Mustafa Kemal Paşa, gerek Fevzi Paşa... Burada milleti temsil eden büyük bir Millet Meclisi vardır. Onun namına idarei umur eden bir Heyeti Vekile mevcuttur. Daima kendi namı âlilerine izafetle hitap ediyorlar.

Demek oluyor ki Meclisin de meşruiyetine kail ve kani değıllerdir ve bizi tanımak istemiyorlarsa, siyasette hissiyat ile değıil, menfaat ile mukabele etmek lâzım geldiğine göre, gerek Sırrı Bey biraderimizin buyurdıkları gibi murahhaslarımızı intihap ederek bir defa daha diyelim ki biz murahhaslarımızı intihap ettik ve zaten sizin murahhaslarınızın kabulü bizim murahhasların kabulü ile mümkündür. Binaenaleyh gönderdiğiniz murahhaslara şu talimatı verin. Âmalî milliyemizin, müddeiyatı muhikkamızın neden ibaret olduğunu yazdık ve size de tebliğ ediyoruz.

Yani bizim heyete terfik edeceğiniz zevat memleketin hukuk ve menafiiini ancak bu nikatı nazardan müdafaa etmelerini tebliğ ediniz. Aksi takdirde siz Kanunu Esasiyi payimal, âmalî milliyeye ve menafii hakikiyei memleketi ayaklar altına alan hainlersiniz, diyelim ve binaenaleyh sizi hiyaneti vataniye ile itham ediyoruz ... ve bu tarihî bir vesika olarak kalacaktır. Dahile karşı yarın diyecekler ki; biz bunlardan murahhas istedik, göndermediler. Hayır, göndereceğiz efendiler. Fakat onlara diyeceğiz ki, Anadolu halkını temsil eden siz değıil, biziz. Binaenaleyh Anadolu halkının istediğı âmal ve metalip şunlardır. Siz de bu daire dahilinde müdafaa etmeyi tebliğ ediniz. Aksi takdirde hâin sizsiniz. (*Bravo sesleri*)

Sonra efendiler, heyeti murahhasayı intihap etmek meselesi... Bendeniz de arkadaşlar gibi murahhasların içimizden intihabı taraftarıyım. Bunlara terfik edilecek tercümanların, müsteşarların hariçten olmasında bir beis yoktur. Fakat şüphesiz o zevatın hamiyeti vataniyelerini tetkik etmek lâzımdır. Fakat bu intihabı yalnız Heyeti Vekilenin duşu tahammülüne tahmil etmek doğru değıildir. Eğer münasip ise, Heyeti Celileniz muvafık görürlerse her şubeden ikişer âza Heyeti Vekile ile istişare etsinler ve onlara terfik edilecek murahhasları tayin ve tespit etsinler. Yalnız şunu da söylemeyi kendim için bir vecibei hamiyet adde diyorum. Bunlar meyanında her nasılsa idhal edilmiş olan Muhtar Bey İzmir'de gayri müslimlerin ateşin bir muhibbi olmak sıfatıyla vatanperver bir müslüman tarafından alenen dayak yemiş bir adamdır. Binaenaleyh bunun heyeti murahhasa meyanında gitmesine razı değıilim. Efendim Muhtar Bey mütefennin olabilir, Muhtar Bey değıerli olabilir. Fakat bu adamın gitmesi doğru değıildir.

REİS — Söz Safa Beyindir.

SAFA BEY (Adana) — Arkadaşlar; şimdiye kadar beş on arkadaşımız mevzuu müzakeratı teşkil eden mesele hakkında beyanı fikrettiler. Bunların içirisinden yalnız Konya Mebusu Vehbi Efendi Hazretleri davet edilmeden gitmekte faide olduğunu söylediler. Hakikaten Meclis kendisine davet vuku bulmadan Avrupaya bir heyet göndermeyi, hattâ münakaşa etmesini bendeniz doğru bulmuyorum. Hattâ Meclisi Âliniz Avrupanın daveti karşısında bile bulunsaydı, yine gitmek için uzun uzadıya düşünecek idi. Adana'nız, Ayıntab'nız, İzmir'niz işgal altında bulunurken zannedirim ki Avrupanın davetine icabet doğru değıildir. Evet, doğrudan doğruya Avrupaya o vakit bir sözümüz vardı. Memleketimizi tarumar ettiniz, sonra bizi davet ettiniz. Halbuki bugün biz böyle bir davet karşısında bile bulunmuyoruz. Onun için Avrupaya heyet gönderilmesi gâyet tehlikelidir. Bir kerre biliyoruz ki, biz şimdiye kadar Avrupanın tarruzu ve hücumu karşısında mukavemet ettik. Avrupanın sulha yanaşması herhalde bizim mukavemetimizi bildiğı içindir. Bizi cebren ve silâh kuvvetiyle ezmek mümkün olmadığını anladığı içindir ki Avrupayı muahedeyi tadile icbar ediyor. Londra konferansında mutalebemizin kabul edileceğine ihtimal veremiyorum. Şimdi Avrupa filhakika bize karşı bir parça mülayim bulunuyor. Bir parça eski hücum niyetleri sarsılmış bulunuyor. Bunu yapan bizim mukavemetlerimizdir. Avrupa bugün diyor ki, evet Türklerin bir çok güzel yerleri elinden gitti. Fakat

Türkler mücadele edecektir, müdafaa edecektir. Hattâ biz oraya kuvvet göndersek, hattâ beş on şehirlerini de alsak, Türkler yine kalkacaklar, müdafaa edeceklerdir. Eğer biz on seneyi göze almış isek o zaman Türkler gene mukavemet edeceklerdir. Çünkü Türkler buna karar vermişlerdir, kanaati Avrupada caridir. Avrupada uyanan kanaati yeniden canlandırmış olalım. Şimdiye kadar mukavemet eden Türkler davet edilmeden murahhaslarını göndermiş, sulh arıyorlar diye diğer birtakım ihtiraslar ve iştihalar karşısında bulunmayalım. Binaenaleyh herhalde davet vukubulmadan Avrupaya heyet göndermeyi tehlikeli görüyorum. Şimdi biz şunu bilelim ki; bu davayı mutlak bematlak silâhımızla temin edeceğiz. Bizim metalibi milliyemizin tamamıyla tanınması için Yunanın İzmir'den atılması lâzımdır. Fransızın Adana'dan atılması lâzımdır. Bunu yaptığımız gün açık bir alımla Avrupanın karşısına çıkarız. Onun için Avrupaya bir heyet gönderelim mi, göndermeyelim mi diye bunun münakaşasını yapmaktansa gerek Erkânı Harbiyemiz, gerek heyeti âliyeniz ordunuzu azamî mesai ile muazzam bir ordu haline getirelim ve bu yolda bütün mesaiyi sarfedelim. İki ay sonra, üç ay sonra Avrupa ayağınıza gelsin ve zelilâne bir surette başını eğsin. Avrupa zelilâne köpekler gibi ayağımızın altında kalacaktır.

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Mevzuubahis olan mesele pek çok mühimdir. Pek çok şâyânî arzudur ki bütün arkadaşlar hattâ hislerini dermeyan etsinler, Heyeti Vekile tamamen müteyakkız bir halde vazifesini ifaya devam etsin. Hattâ bunun için yarın ve yarın gece de çalışabiliriz.

Şimdi ittihazı muvafık olacak bir iki kararı halletmek istiyorum.

Evvelâ; bir çok rüfekanın dediği gibi, İstanbul'a karşı son bir teklifi katî olmak üzere Heyeti Âliyenizin kararı alınıp tebliğ olunursa çok muvafık olur. Eğer bunu tahtı karara alırsak Divanı Riyasetçe Heyeti âliyeniz lisanıyla yazılması icap eden şeyler yarın devam edecek olan celsede okunur. (*Muvafık sesleri*) Bir bunu teklif edeceğim...

İkincisi; Heyeti muharrasayı davet aldıktan sonra göndermek veya göndermemek meselesi... Yalnız her ihtimale karşı elimizde bir heyeti murahhasa bulunsun. Heyeti murahhasayı intihap etmek ve izam etmek hakkı zannederim ki Heyeti Vekileye aittir. Yalnız biz Heyeti Vekilenin bu noktadaki mesaisini tes-

hil edebiliriz. Bütün rüfeka, Divanı Riyaset vasıtasıyla ne gibi evsafı haiz zevatı istiyorlarsa onları Riyasete bildirirler ve Divanı Riyaset, Heyeti Vekilemiz de tenvir edilir. Bu suretle gerek murahhaslar ve gerek o murahhasları takviye edecek istişare heyeti daha isabetle tayin edilebilir ve zaten tayin edilecek olan heyeti murahhasa memuriyet kabul etmezden evvel ikinci defa huzuru âlinizden geçmiş olacaktır. Binaenaleyh şimdilik iki şey teklif ediyorum.

Birincisi; İstanbul'a bir teklifi katide bulunmak. Bunu tahtı karara almak lâzımdır.

İkincisi; heyeti murahhasa için Divanı Riyasete müracaat etmektir. Hattâ bu meselede efendim kendine güvenenler bizzat kendilerini dahi takdim etmelidirler. Ben daha iyi yapabilirim demelidirler.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

(Dosyada mevcut takrirler)

Riyaseti Celileye

«Cihan titrer sebatı pâyi erbabı metanetten» fehvasınca drahtı azmü mekânımızın ilk semeresi olan şu konferans meselei mühimmesinde bizim arzuyu millimiz dairesinde Tefvik Paşa ile mutabık kalabileceğimizi pekte ümit edemiyorum.

31 Mart hadisesinde hissiyatı vataniyesinin derecesini izhar eylemiş olan müşarüneyihin Padişahın tesiri altında yaşadığını ve serbest olmadığını zannetmek istiyorum.

Düşmanlarımızın Londra'ya murahhas izamı için yine İstanbul'a müracaat etmelerine bakılırsa sureti resmîyede bizi hâlâ tanımaktan tecahül eyledikleri tezahür ediyor.

Sevr cinayet namesi ile bizi kökümüzden kal' ve mahve karar vermiş olan ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Hükûmetine müracaat edecekleri yerde İstanbul Hükûmetine müracaatla bizi resmen tanımadıklarını işrab eden düşmanlarımıza karşı bizim bilâdâvet Londra konferansına murahhas göndermemiz acaba kendi kendimize gelin güveyi olmak kabilinden gayri mantıki bir hareket olmaz mı?

Ya bizim göndereceğimiz heyeti murahhasayı kabul etmezlerse; işte işin burası son derece muhtacı mülâhaza ve şayanı teemmül bir haysiyet ve izzeti nefis meselesidir.

Bir de Londra konferansında yalnız Türk ve Yunan murahhasları bulundurulmasına bakılırsa tadilâtın yalnız bizimle Yunan Hükûmeti arasındaki mesele hasredileceği istidlâl olunuyor.

Acaba biz yalnız Yunan meselesine müteallik tadilâta mazhar edilmekle maruz bırakıldığımız lâbüt ve

lâyuhsa felâketlerden tahlisi giriban etmiş olacak mıyız?

Binaenaleyh, düşmanlarımız tarafından hükûmeti millimize doğrudan doğruya müracaat edilmedikçe murahhas izamında gayet mütebassır ve müteenni davranmak lâzım gelecek kanaatini izharla beraber Hükûmeti Milliyemizin de şeref ve haysiyet dairesinde yapılacak herhangi bir sulh için müheyyayı müzakere olduğuna dair Tan, Taymis gibi gazetelere telgrafla beyanatta bulunmasının faideden hali kalmayacağını zannederim.

Efendiler; düşmanlarımızın en anut, en mütekebbir, en zalim, en cebbarı olan İngiltere'nin mütarekeyi müteakip en güzide münevveramızı caniler gibi yakalayıp Malta zindanında hapseylemesi ve el'an o siyaseti takip etmesi bize ziri hâkimiyetine girmiş zebun bir millet nazarıyla baktığını ispat etmiyor mu?

Müşarünileyhim masumâne İngiliz zindanlarında inlerken biz bir milleti mahkûme sıfatıyla mi konferansta ispatı vücut eyleyeceğiz?

Efendiler; biz bu sulh konferansına iştirak eylemek için Malta'da mahpus olanlarımızın serbestiyeti ve mevcudiyetimize hâteme çeken Sevr ahitnamesinin serâpa tetkiki ve şeref, haysiyetimize muvafık bir sulh ve müsâlemetin kabulüne âmâde bulunduğumuz şartları ile müzakereye girişmeye hazır ve müheyya olduğumuzu bilâ ifatei vakit hemen şimdiden izhar etmeli ve düşmanlarımızla doğrudan doğruya muhabereye girilerek konferansa muayyen bir plân ve ümitvar bir vaziyetle gitmeliyiz ve zannederim ki bu da düşmanlarımızın Dersaadet'deki mümessilleri delâleti ile her dakika mümkündür.

Binaenaleyh kanaatı âcizanemin hulâsası düşmanlarımızın resmen bizi tanıyıp tanımadıklarının tayinine değin hiçbir teşebbüsten geri durmamakla beraber intizar vaziyetinde bulunmaktır.

4 Şubat 1337

Kütahya Mebusu

Cemil

Riyaseti Celileye

Londra'ya murahhas izamı meselesinin tayini esami ile reye konulmasını teklif ederiz. 4 Şubat 1337

Tokat

Rifat

İzmit

Sırrı

Amasya
Mehmet Rakıp
Aydın
Tahsin
Isparta
Mehmet Nadir
Denizli
Elhaç Hüseyin
Mazlum Baba
Kütahya
Cemil
Yozgat
Bahri
Yozgat
Ahmet

Denizli
Hasan
Kayseri
Atif
Ayıntap
Hafız Şahin
Sivas
Ziyaeddin
Tokat
Mustafa
Yozgat
Rıza
Saruhan
Ömer Lütfi

Konya

Hacı Bekir

Riyaseti Celileye

Mesele lâyük olduğu bir surette inkişaf etmiştir. Murahhas gönderilip gönderilmemesi tayin edilmek üzere müzakeratın kifayetini teklif eylerim.

4 Şubat 1337

Kırşehir Mebusu

Yahya Galip

Riyaseti Celileye

Mademki Büyük Millet Meclisi Hükûmetini düveli mutelifane tanımiyor. Doğrudan doğruya konferansa murahhas gönderilmek fadesizdir, belki bazı mahzur da vardır.

İstanbul ile bizim bu meselede gayemizin ittihadı bilmuhabere kararlaştırılabilir ise murahhaslarımızın İstanbul murahhaslarına iltihakı münasiptir. Bu suretle müttehiden müdâfaada bulunurlar. Bu suret mümkün olamazsa İstanbul'u tanımadığımızdan ve davet olunmadığımızdan bahisle konferansa müracaatla iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız propaganda için muazzam bir heyet izamına hacet olmayıp bu heyetin masrafı ile propaganda yaptırılması münasip olacağı itikadındayım.

4 Şubat 1337

Karahisar Şarkı

Mebusu

Mustafa

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Şubat 1337 (1921) Cumartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	382	1. — Londra Konferansına gidecek sulh heyeti murahhasası hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.	382:407
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	382		

Cilt : 8

145 nci İn'ikat, 3 ve 4 ncii Celseler

YÜZ KIRK BEŞİNCİ İNİKAT

5 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKDÖRDÜNCÜ İNİKAT

4 Şubat 1337 Cuma

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSELER

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde saat 5'te içtima ederek; Londra Konferansına gidecek

sulh murahhas heyeti hakkındaki Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde müzakereler cereyan ettikten sonra celseye son verildi.

Reis Kâtip Kâtip
Hasan Fehmi

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Murahhası hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.

REİS — Efendim; mevzu üzerinde müzakerata başlıyoruz.

Evvelâ, Heyeti Vekile tezkeresi okunacaktır.
(Heyeti Vekile tezkeresi okundu)

REİS — Söz Hüsrev Beyin. Buyurun efendim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim, Heyeti Vekilenin berayı tasdik huzuru Celilelerine arzettiği esamî meyanında kendimi işittim. Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımın hakkımda gösterdiği teveccühe teşekkür ederim. Yalnız dünkü müzakeratta Meclisi Âlide iki fikir tebellür etmiş idi. Birisi gidecek heyetin ismini, sulh heyeti murahhasası demek, diğeri bazı mahzuru siyasiyi düşünerek, ismini heyeti siyasiye demek ve fakat icabederse orada Heyeti Murahhasa haline inkılâp ettirmektir. Tabii heyetin ekseriyeti azimesi murahhas gönderilmesini kabul etti. Tabii bu hak Meclisi Âlinindir. Yalnız bendenizin düşündüğüm heyeti siyasiye taraftarı olan bendenizin gönderilmesi caiz mi, değil mi? Bunun takdirini Heyeti Kirama bırakıyorum.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, dün arzettiğim veçhile gönderilecek heyet, konferansa iştirâk etmek üzere gönderiliyor. Ancak bunların kabul olunup olunmayacakları henüz malûm değildir. Bunun şimdilik bir heyeti siyasiye,

sonradan heyeti murahhasa göndermek meselesini mevzubahsetmek doğru değildir. Kabul olunmazsa heyeti siyasiyê olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, yalnız bir şey arzedeceğim. Bir kere Hükümet bize bir kaç namzet gösteriyor. Yahut bu işe bir takım zevatı memur etmiş, mezuniyet istiyor. Dün akşam müzakerenin sonuna doğru arzetmiştim ki, Hükümetimiz icra hususunda salâhiyeti vasia ve kâmileyi haiz olduğuna dair bir sarahat yoktur. Yani bundan mesul değildir. Bundan dolayı sulh muamelatı için gönderilecek heyetin doğrudan doğruya Meclisten intihabını arzetmiştim. Şimdi Hükümet bir liste veriyor ki, bazı arkadaşlarımızın - Hüsrev Beyin de buyurduğu veçhile - kanaatlerinin hilâfında olarak, kendilerini heyeti murahhasa meyanında gösteriyor. Gerek Mahmut Esat Bey; gerek Yunus Nadi Bey bunda mahzuru siyasi olduğunu dermeyan ettikten sonra kanaatlerinin hilâfında olarak şimdi Hükümetin bunları namzet göstermesindeki manayı bendeniz anlayamadım.

Sâniyen arzettiğim veçhile mühim anlarda mühim vazifelere tayin olunacak arkadaşlarımızın «memurdur, mezuniyet veriniz» şekliyle «intihabediniz» şekli beyinde fark vardır. Meclisi Âlinin salâhiyeti; hayati meselelerde murahhaslarını kendisi intihap edecektir.

Yine istirahat ederim Hükûmetten, yine elbirliğiyle kendi içimizden intihap edelim. Bunu intihap suretiyle yapalım, Meclis reyini izhar etsin. Çünkü mesul bir hükûmet olsaydı derdim ki, evet mesuliyet kendilerine ait olduğundan göndermeleri doğrudur. Fakat arzettiğim veçhile, icradan hiçbir veçhile mesul olmayan Heyeti İcraiye'nin murahhasları intihaba salâhiyetleri yoktur.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Hüseyin Avni Bey biraderimiz iki şeyden bahis buyurdular. Siyasî heyet ve Heyeti Murahhasa meselesine demin cevap vermiştim. İkincisi intihap meselesi, ki buna da dün akşam karar verilmişti. Biz isimleri arzedeceğiz, siz mezuniyetleri vereceksiniz. İstediginize mezuniyet verir istediğimize vermezsiniz. Bu suretle intihap edilmiş olur. Dün akşam namzetlerin Heyeti Vekilece intihap edilmesini bendeniz kendi içtihadıma göre kabul etmiştim. Yalnız şunu Heyeti Celilenizden rica etmiştim ki, Heyeti murahhasa meyanına dahil olacak zevat meyanında konferansa iştirâkte bir menfaat olmadığı kanaatinde olan zevatın ademi intihabı meselesini mevzubahsetmiştim. Bendenizin bundan maksadım; konferansa iştirâk etmek hususunda bir faide olmadığı kanaatiyle ve o zâfî kanaat, zâfî itikatle gidecek arkadaşların vücudundan bir faide ümit etmemekliğimdir. (*Gürültüler*) Yani kendi içtihadını izhar edecektir. Herkesin kanaati muhteremdir. Ben kimsenin şahsına, fikrine, içtihadına taarruz etmiyorum. Fakat bendeniz zannediyorum ki bu fikirle gidecek arkadaşlarımız en son sözü en evvel söyleyecek ve her şeyi bitirecektir.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim, arkadaşlarımızın hepsine yerden göğe kadar itimat ederiz. Londra konferansına iştirâke taraftar olmayan kimseler bu işin içine esasen girmezler ve biz de intihap etmeyiz. Yalnız bir de Meclisin intihabı meselesi vardır, ki bunu da bendeniz doğru görmüyorum. Malûmu âliniz bu başka meseleye benzemez. Lisan bilmek lâzımdır, mesaili siyasiyede tecrübe olmalıdır. Ceffelkalem bir kaç kişi gönderirsek mağlup olduğumuzun neticesidir. Binaenaleyh hiç göndermemek daha iyidir. Hükûmet ya doğrudan doğruya intihap etsin, yahut iki misli namzet gösterebilir. Arzettiğim şeraiti, evsafı haiz olanlardan. Biz de onların içinden intihap edelim. Yahut doğrudan doğruya intihap etsinler Meclis tasdik etsin. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, Meclisi Âlinizi tenvir etmek için maruzatta bulacağım.

Bir kere heyeti siyasiye namı altında gidecek arkadaşların gitmemesi mütalâası dermeyeran buyuruyor. Dün dinlediğim münakaşatın neticesinde edindiğim kanaat şudur : Heyeti murahhasa namı altında değil, fakat heyeti siyasiye namı altında olmasını isteyen arkadaşların noktai nazarı, heyeti murahhasa namı altında giderse nevama Sevr muahedesini kabul etmiş gibi oluyoruz. Nevama müzakereye temas etmiş gibi oluyoruz diye bunu mahzurlu gördüklerinden buna heyeti murahhasa demiyelim, heyeti siyasiye diyelim demişlerdir. Düşünülürse efendiler, pek uzak olmakla beraber, hafif ve zımnî bir ihtimaldir. Fakat yine benim anladığıma göre oraya gidecek heyetin isminin heyeti murahhasa olması kendisine tevdi olunacak vazifenin icrasında ... etmeyecek herhalde oraya giden heyeti murahhasa, biz Sevr muahedesini esas itibariyle kabul ettik, müzakereye mühayyayız demiyecek, belki Heyeti Âliyenizin vereceği talimat dairesinde esasatı kabul ettirmeye uğraşacaktır. Yoksa Sevr muahedesini kabul için memur göndermiyoruz. İsim değişiyor demektir. Yani diğer arkadaşların tevcih ettiği isim ile Heyeti Umumiye'nin kabul etmiş olduğu unvan arasında fark vardır. Bu unvanı tevcih etmekte Heyeti Âliyenizin de hakkı vardır. İhtimal ki bu hiçbir yere kabul olunmayacaktır. Bu kabulün temini için bu unvan bir etiketten ibarettir ve belki de bu maksatla heyeti murahhasa unvanını diğer arkadaşlarımız da tercih eder. Yani içtihadatta mutabakat olduktan sonra...

İkincisi, rüfekamızdan bir veya bir kaç bir meselenin müzakeresinde mütalâalarını dermeyeran edebilirler. Fakat bir kere ekseriyete iktiran etiketten sonra artık bu senin kararındır, bu benim kararım diye kararlar tefrik edilemez ve herkesin kendi kararına göre âzayı birbirinden tefrik etmek doğru değildir. O kararı harfiyen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız burada yapılacak bir iş vardır ki, o da diğer zevatın bu davayı müdafaadaki kanaatleridir. Ben zannediyorum, ki bütün arkadaşlarımızca da malûm olduğu üzere, burada isimleri geçen rüfeka bu davada hepimiz gibi metindir ve hepimiz gibi müdafaaya müstaittir.

İkinci meseleye gelince : Heyeti murahhasa intihap etmek ve heyeti murahhasaya vazife vermek İcra Vekillerimizin vazaifi cümlesindedir. Nitekim bundan evvel Moskova konferansına da Heyeti Vekilemiz Heyeti murahhasa gönderdi. Eğer bunu Heyeti Vekilenin elinden almak istersek, hakikaten bu husustaki mesuliyeti Heyeti Vekileden alırsak elimize,

bu vazife ve salâhiyeti Heyeti Vekilenin elinden aldıktan sonra Londra'ya göndereceğiniz arkadaşların ifa edecekleri vazifeyi her gün biz mi ifa edeceğiz? Onun için bu hak Heyeti Vekilenindir. Onun da vazifesini takip etmesi lâzımdır. Bizim de bir şeye hakkımız vardır. Heyeti Vekilenin intihap edeceği murahhas ve müşavirler Heyeti Umumiyenin temayülâtı neticesi olarak içimizden çıkacaktır. Bunlara mezuniyet vermekle o zevatın gitmesinde mahzur olup olmadığını itiraf etmiş ve tasdik etmiş oluyoruz. Yoksa Heyeti Vekilenin burada okuduğu isimler namzet değildir. Böyle usul ve teamülümüz yoktur. Heyeti Vekile bizden bu zevata mezuniyet istiyor, vazife verebilmek için: Bunu başka türlü telâkki etmek doğru değildir. Arkadaşımızın dediği gibi, bu heyet ve vazifeleri gayet mühimdir. Binaenaleyh fevkalâde olarak biz intihap edelim denebilir. Ancak, böyle fevkalâde bir karar almak müşkildir. Yalnız düşününüz ki on kişiden ibaret olan Heyeti Vekile isim aradığı vakit, bu vazifeyi tevcih edecek isim aradığı vakit bunda müşkilât çekmekte olduğunu görüyorum. Eğer Heyeti Âliyeniz bu intihabata karar verecek olursa iş daha ziyade teşevvüşe uğrayacak ve bunun içinden günlerce çıkılmayacaktır. Birbirimizi anlamadan, şahıslar üzerinde müdavelei efkâr yapmadan öyle intihaplar yapılabilir ki bu, maksatla hiç mütenasip olmayabilir. Onun için usul ve kaidemizden ayrılmayalım. Heyeti Vekilenin bizden istediği mezuniyeti verelim. Maksadın ne olduğunu da anladık. Heyeti Vekilemiz tavzif eder. Bizce en mühim nazarı dikkate alınacak nokta Heyeti murahhasaya verilecek olan talimatı görmek ve tasdik etmektir.

İkincisi; sulh yapmak vesaire Meclisin hakkıdır. Heyeti Murahhasaya verilen talimat önümüze gelecektir. Bunu ya tasdik, ya reddedeceğiz. Hak ve salâhiyetimizi o vakit kullanacağız. Tenvir için bu maruzatı lüzumlu addettim.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim; malûmu âlileri Avrupaya gidecek heyeti murahhasanın vazifesi gayet mühimdir. Şüphesiz Meclisi Âliniz bunu bu ehemmiyetle takdir buyurursunuz. Heyeti murahhasa Londra'da konferansa kabul edildiği takdirde konferanstaki vazifesinden daha mühim bir vazifesi vardır, ki o da Avrupa efkârı umumiyesini mümkün olduğu kadar lehimize çevirmek için azamî bir surette propaganda yapmaktır. Malûmu âlinizdir ki Avrupada propaganda yapmak pek nazik ve pek mühim bir işittir. Fransa'da buldukları zaman Fransız kavmine bulunacakları hitap ve teşebbüs başkadır, İngilizlere karşı vukubulacak hitap ve İngiltere'de iken yapıla-

cak teşebbüs yine büsbütün başkadır. Buna nazaran gidcek heyeti murahhasa içinde Avrupa âdât ve muâşeretine, Avrupa siyasetine, diplomasisine az çok yakından temas etmiş mühim ve muktedir zevatın bulunması taraftarıyım. Bu itibarla yalnız Meclisi Âli-den intihap edilip isimleri zikrolunan zevat ile iktifa edilerek, arzettiğim evsaf ve şeraiti haiz zevat ilâve edilmeyecek olursa, zannedirim ki, heyeti murahhasa da olsa, heyeti siyasiye de olsa matlup olan faidenin teminine imkân yoktur. Bu benim kanaatimdir, bu sözlerimle katîyen bu zevata tariz etmiş olmuyorum. Hepsine fevkalâde hörmetim vardır. Yalnız bu heyetle Avrupada bizim istihdaf ettiğimiz vazifenin ifa edilmesi imkânını görmüyorum. Binaenaleyh eğer hariçten Avrupada istihdaf edilecek gaye için diğer zevat ilâve edilecekse, Meclisten gidecek bu zevat on bir zattan mürekkeptir, ki bu da fazladır. Meclisten beş veya altı zatın intihabiyle diğerlerinin hariçten intihap edilmesini teklif ederim. Heyetin biraz daha küçülmesi nefselemre muvafıktır. Benim bu husustaki mütalâam budur.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendiler, bu meseleyi Meclisce durü dıraz müzakere ettik ve anlaştık. Bir defa oraya bir heyeti siyasiye göndermek meselesi mevzubahis olmamalıdır. Heyeti siyasiye gönderilemez. Çünkü heyeti siyasiye ile heyeti murahhasa arasındaki farkı, fark ve temyiz edemeyecek olanları murahhas sıfatıyla göndermek doğru değildir. Binaenaleyh Hükümetin bu cihette nazarı dikkatini celbetmek lâzımdır. Bunu Meclis intihap ederse içinden çıkılamaz. Bu işin ehemmiyetli olduğunu hepimiz takdir edersiniz. Buraya gönderilecek zevatın Heyeti Vekilenin gayet derin düşünerek intihap etmesi ve bunların mezuniyeti için buraya müracaat etmesi lâzım gelir. Mezuniyeti eşnasında, tabii siz de düşünürsünüz, bunun için aramızda bir münazaa yoktur. Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, belki Meclisce de kabul olunmazlar. Meclisce kabul olunmak halinde vazifelerini ifa edeceklerdir. Mesele mezuniyet meselesidir. Bunlar kabul olunsun olunmasın, herhalde Heyeti Vekilenin murahhasları tayininde iyi düşünceleri lâzımdır. Tabii en iyiyi bulacaktır. Ne dereceye kadar salâhiyet verilecek, ne olacak bunları Heyeti Vekile tayin edecek. Heyeti Âliyenize arzedecektir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Onlar kendileri hakikatı söylemeyecektir tabii... Fakat bendeniz bunu ifa edeceğim. Efendiler Yunus Nadi ve Mahmut Esat beyler dün ekseriyetin aleyhinde bulunduğu bir talep dermeyan ettiler. Dediler ki, Heyeti murahhasa

olmasın, heyeti siyasiye olsun. Meclisiniz ekseriyetle heyeti murahhasayı kabul etti. Meclisin ekseriyetle kabul ettiği herhangi bir karar mutadır. Bugün kendilerine bir vazife tevcih edilmiş, bu bir vazifei esasiye, bir vazifei mühimme vataniyedir. Bunu kabul etmeyi elbette bir vazifei mühimme bileceklerdir. Efendiler, bir erkânı harp heyeti bir harita başında oturur. Şu ve şu dairede harbedelim der. Ekseriyetin haricinde kalanlar neticede vazifeyi kabul ve kumandayı deruhte ederler. Bu aynen böyledir. Düşünülecek şey kıymet meselesidir. Arkadaşlarımızın söylediği şu veya bu sözü nazarı dikkate almalıyım. Şu veya bunların arkadaş olmaları mevzubahis değildir. Şu veya bu gruba mensup olduklarını düşünmek de hatadır. Düşünülecek şey onların imanlarıdır. Tetkik buyuracağımız şey iktidar, ehliyet meselesidir. Müttehit olalım. Bu zevat hakkında fazla izahat vermek istemiyorum. Kendileri buradadır, siz onları tanırırsınız. Kifayeti ilmiyeleri vardır. Ahlakları ve bu meselede imanları vardır. Onların gitmeleri lâzımdır. Bunun üzerine münakaşa edilmemesini istirham ediyorum. İmanı kâmil olmayıp buraya gelenler casus ve haini vatandır. Arkadaşlarımıza hürmet ediyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kuvvetimiz, imanı kâmilimiz olduğu burada oturmaklığımızla sabittir. Mahmut Esat Bey resmen gidilmemesi taraftarıyım dediler. Yunus Nadi Bey Heyeti siyasiye olsun dedi. Arkadaşlarımıza hürmetimiz vardır. Biz başka bir şey söylemedik. Arkadaşlarımızın ehliyeti bizce müsellemdir. Yalnız, ehliyet, liyakat Meclisin Heyeti Umumiyesinin kanaatinden doğar. Mesele de göndereceğim sekiz kişinin kanaatine buradaki 150 kişinin kanaati inzımam ederse fena mı olur? Arkadaşlarımızı hep tanıyoruz.

Sonra Paşa Hazretleri buyurdular ki, evvelce Şark cephesine gönderilen heyeti murahhasayı da Heyeti Vekile göndermişti. Evvelce öyle yapılsın, şimdi bu hakkın Meclisi Âlinin olduğunu görüyoruz. Eğer hak varsa bu da kendi reisi bulunduğu Meclisindir. Kendileri buyuruyorlar ki evvelce de kendileri intihap etti, mezuniyet için müreccat edildi. Şimdi biz bu meseleyi pek ehemmiyetli görüyoruz ve sekiz arkadaşımızın kanaatini kâfi görmüyoruz. Belki gösterdikleri zevata, yani mezuniyet talebettikleri zevata rey vermeyeceğim. Hükûmetten istirham ederiz, gösterdikleri bu zevatı namzetler arasına koysunlar ve Meclisin Heyeti Umumiyesinin kararıyla kanaat olsun. Bunu herkes bilir ki sulh müzakeresine gidecek zevat ne gibi evsafi haiz olmalıdır. Arkadaşların hepsinin vicdanlarından, her şeylerinden eminiz. Bu he-

yetin gitmemesi nâfidir dedikten sonra, Mahmut Esat Beyin bu heyetin başında gitmesi doğru değildir.

REİS — Söz alan zevat beştir. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Efendim Hilmi Beyin bir takriri var.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa âza ve müşavirlerinin behemaha! lisan âşına olmalarını, binaenaleyh lisan âşına olmayanların izam edilmemelerini teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

REİS — Efendim, lisana âşına olmayanların vesairenin gönderilmemesi ki bunlar temennidir. Onun için reye konmaz. Ayıntap Mebusu Abdurrahman ve Lâzistan Mebusu Esat Beylerin heyeti murahhasa meyânında ulemadan birisi bulunması hakkında teklifleri vardır. Tensip buyursanız bu meseleyi Heyeti Vekileye havale edelim.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, biz Avrupayı büsbütün tereddüde düşürecek bir heyet göndermek istemiyoruz. Oraya kisvei ilmiyeyi lâbis bir zat göndermek, yalnız ve münhasıran âlemi İslâm'da bir tesir yapacaktır. Bu da iyi olmayacaktır. Çünkü Avrupa zaten bundan endişenâktir. Bunun endişesini artırmak doğru değildir. Bunun için buna Heyeti Vekile iştirak etmiyor. Heyeti Âliyeniz bu zevata mezuniyet versin. Çünkü bunlar hemen gideceklerdir.

Riyaseti Celileye

Gönderilecek Heyeti murahhasai sulhiye, binnetice, mesuliyetin Heyeti Umumiye Meclisce mi, yoksa Heyeti Vekilece mi deruhte edileceğinin tespitini teklif eylerim.

Saruhan Mebusu

Avni

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Heyeti Vekileye aittir.

Riyaseti Celileye

Gidecek heyeti murahhasaya Muhtar Beyle Hamdullah Suphi Beyin de terfikını teklif ederim.

Celibereket

Rasih

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Bendeniz Heyeti Vekilede dahilim. Eğer gitmekliğim mevzubahis olsa idi karar verilirdi.

REİS — Efendim, takrirler okundu. Gidecek zevatın hepsinin mezuniyetini reyi âlinize vazedeceğim.

Hüsrev Bey (Trabzon) un mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Yunus Nadi Beyin mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Vehbi Bey (Karesi) nin mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Necati Bey (Erzurum) un mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Sırrı Bey (İzmit) in mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Mahmut Esat Bey (İzmir) i kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Umuru Hariciye Vekili zaten memurdur.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliyeye Vekili) (Kozan) — Bu heyet yarın hareket edecektir. Bunların masarısı için 100 bin lira istiyoruz. Müstaceliyet kararıyla...

REİS — Efendim, intihabat henüz neticelenmedi. Devam ediyorum. Yusuf İzzet Paşanın mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyet yok efendim.

Cebelibereket Mebusu İhsan ve Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Beylerin takrirleri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına Lâzistan Mebusu Âbidin, Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Beylerin de ithalini teklif eylerim.

Cebelibereket
İhsan

Riyaseti Celileye

Gidecek heyete Lâzistan Mebusu Âbidin ve İzmit Mebusu Hamdi Beylerin de terfikini teklif ederim.

Ayıntap
Kılıç Ali

5 Şubat 1337

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına Celâlettin Ârif, Hoca Nusret, Mazhar Müfit, Trabzon Mebusu Recai Bey ve Efendilerin ithallerini teklif eylerim.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

Konferansa iştirak ve izamı tensip edilen rüfekaî muhtereminin meslek ve sanat ve sıfatı âlileri meyanında bir de kisve ilmiyeyi lâbis ve efkârı siyasiyeyi haiz bir zatın intihap ve bu evsafı haiz zevattan bir çokları mevcut işe seimen ve görgü itibariyle daha tecrübeli olduğu kanaatini hisseylediğim Konya Mebusu muhteremi Vehbi veya Abdullah Azmi Bey (Eskişehir) in tespitini ilâveten teklif ederim.

Lâzistan Mebusu
Âbidin

REİS — Efendim, takrirlerde bazı arkadaşlarımızın mürahhas heyete ilâveten ithallerini istedikleri zevatın isimleri tâdat edilmiştir.

Bu takrirleri Heyeti Vekileye mi tebliğ edelim, yoksa reyimize vazedelim mi?

ÖMER LÜTFİ BEY (Nafia Vekili) (Amasya) — Efendiler murahhas tayinindeki mesuliyet Heyeti Vekileye mi aittir, yoksa Meclise mi aittir? Heyeti Vekile Reisi Paşa bunu izah etti. İsteddiği adamları alır. (Doğru sadaları)

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, bu heyetin izamı için Hariciye Vekâleti yüz bin lira istiyor. Ayrıca bir kanun bir müzakere yapmaya lüzum yoktur. Zaten elimizde bulunan bütçenin (210 A) faslı bütçede sulh müzakeratı masrafına aittir. Tahsisat olmak üzere yüz bin liranın kabülünü teklif ediyoruz. Binaenaleyh; Heyeti Âliyeniz isterse aleni celsede olmak üzere bu tahsisatın kabülünü tayini esami ile reye kor. Bendenizin vazifem parayı teklif etmek değildir. Onu Hariciye Vekâleti takdir eder. Nitekim. Hariciye Vekâleti takdir etmiştir. Hariciye Vekâleti heyeti namına talebeder. Benim yalnız buradaki vazifem bu talebedilen paranın hangi fasıldan verileceğini size bildirmektir.

REİS — Efendim bu ciheti celsei aleniyyede müzakere ederiz.

Dördüncü Celse

REİS : Hasan Fehmi Bey

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Ekseriyet var, müzakereye devam ediyoruz. Söz Zekâi Beyin... (*Zekâi Bey yok sesleri*) O halde Mahmut Esat Beyindir. (*O da yok sesleri*) Öyle ise söz Ragıp Beyin.

RAGIP BEY (Kütahya) — Evvelâ kararımızı verelim, (Londra'ya heyet) gönderilip gönderilmemesi üzerinde müzakeremizi ikmal edelim ve gönderilmesi Heyeti Celilenizce tekarrür ettikten sonra hakkında ayrı müzakere açalım. (*Muvafık sadaları*) Mesele daha iyi tenevvür etmiş olur ve biz de zaman kazanmış ve meseleyi az zaman zarfında intaç etmiş oluruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri dün beyanatlarında, Hükûmet göndermeye esasen karar vermiştir. Mesuliyet kendilerine aittir, onlar gönderecektir, dediler. Bizim burada verdiğimiz kararla kararlarını tebdil edecekler mi? Evvelâ bu ciheti anlayalım. Müzakeremizi ona göre yapalım.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hükûmet herkes kendi mütalâasını bildirsün dedi.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin mütalâaları doğrudur. Hükûmet noktai nazarında ısrar edecek olursa müzakeremizin şekli değişir. Binaenaleyh Hükûmetin doğrudan doğruya Meclisten ahzı malûmat etmesi, Meclisin tahassul edecek efkârına göre vaziyeti tayin eylemesi mukarrer ise o zaman müzakerenin devam ve cereyanı bittabi faydelidir. Binaenaleyh ben sırf Hükûmet Meclisin muhassalâi efkârını anlamak maksadıyla şu müzakereyi açtığını nazarı dikkate alarak mütalâamı bu noktai nazardan yürütmek arzu ederim.

Muhterem arkadaşlarım; en mühim, en tarihî dakikamızı yaşıyoruz. Bilhassa böyle zamanlarda hislerden, heyecanlardan tecerrüt için cebri nefsetmek ve her şeyi aklü mantık dairesinde nazarı tetkik ve mütalâaya almak mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh karşıdaki mühim meseleye karşı herhalde kemali selâmetle dermeyanı fikrî mütalâa edersek, hissiyat ve heyecanlarımızdan tecerrüt edersek, şüphesiz ittihaz ettiğimiz mukarrerat menafii âliyei memleket için şayanı endiş olmaz. Ankara Büyük Millet Meclisinin gösterdiği azmü sebat ve metanet sayesinde ki düşmanlarımız daha bundan bir kaç ay evvel bize hiç ehemmiyet atfetmezlerken, henüz Ankara B. M.

M. hali teşekkülde iken, Padişaha bile âsi ilân ettiren Cenabı Hakkın azametine bin kere şükrolsun ki bugün düşmanlarımız bizimle karşı karşıya gelmek mecburiyetini hissettiler. Vukubulan davet zannediyorum ki Hükûmete yalnız İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vukubulmuştur. Ben öğrenmek isterim ki, başka taraflardan da Hükûmete resmî veya gayri resmî bir davet vukubulmuş mudur? Fakat başka taraftan resmî veya gayri resmî bir davet vukubulmadığını kabul etsek, yine İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vukubulan daveti doğrudan doğruya B. M. M.'den Londra'da aktolunacak konferansa âza talebi mahiyetinde telâkki ederek buradan Londra'ya bir heyetin gönderilmesine şiddetle taraftarım. Çünkü davayı muhikkamızı bütün cihana isma ve kabul ettirmek için bir taraftan silâhla memleketimizi müdafaa-ya azmettiğimiz bir sırada, diğer taraftan düşmanlarımızın vukubulan davetlerine iştirâk etmemek yani teşebbüsâtı sulhiyede bulunmamak aklen, mantıken doğru değildir. Onun için herhalde silâh ile esbabı mukavemeti mümkün olduğu kadar çoğaltmak ve idare etmekle beraber meseleyi sulhen halle çalışmak ve hiç değilse hakkımızdaki en son noktai nazarını Avrupanın yakından anlamak ve bu vesileden bilistifade yapılacak propagandalarla Avrupa efkârı umumiyesine davayı muhikkamızı daha kuvvetli bir surette isma etmek için Ankara'dan bir heyetin gitmesi, zannediyorum ki, pek mühim ve pek lâzımdır.

Ancak gidecek heyetin İstanbul'dan intihap edilecek murahhaslarla birleşip birleşmemesine gelince; bendeniz İstanbul'dan intihap olunacak heyetin kimlerden ve ne şekilde olacağı ve buradan gidecek heyetin kimlerden ve ne şekilde bulunacağı hakkında ehemmiyetiyle mütenasip bir ihatai fikriyeye malik değilim. Ancak İstanbul'dan gidecek heyetin her ne şekilde olursa olsun Avrupaya karşı zayıf bir mahiyette, mevkiye bulunacağından dolayı o heyetle tevhidî mesai etmek B. M. M. için, zannedirim ki, imkânsızdır. Çünkü hiçbir vakit noktai nazarıları, bendenizin anladığıma nazaran, Sevr muahedesini imza eden İstanbul o muahedenin ufak tefek tadilatına yeniden vazı imza etmesi melhuzdur. Fakat buradan gönderilecek heyeti murahhasa bizim çizdiğimiz hududu, ufak tefek vukubulacak fedakârlıktan sarfı na-

zar, tamamı tamamına temin etmeyecek bir muahedeye vazı imza etmeyeceği cihetle iki heyet arasında konferansta zuhur edecek ihtilâf binnetice Memaliki Osmaniye için gayet çirkin bir şekil alır. Buna imkân kalmamak için Ankara'dan gidecek B. M. M. murahhasları Londra'da da kendi noktai nazarlarına tevafuk etmek şartıyla birleşebilirlerse febiha; İstanbul murahhaslarını tanımayarak doğrudan doğruya Ankara B. M. M. sıfatiyle konferansa iştirake çalışmalıdır. Sonra murahhaslarımız bizimle bütün cihana bir taraftan silâhla memleketimi müdafaaya âmade olduğumuzu bildirmekle beraber diğer taraftan da sulhü salâhı cihan için teşne olduğumuzu göstermelidir. Mütalâam budur.

REİS — Meclis bir noktanın tavazzuhuna lüzum gösterdi. Şayet murahhas gönderilmemesi fikri tensip edildiği takdirde Heyeti Vekile kendi mesuliyeti tahtında bu işi ayrıca teemmül edecek mi, yoksa Meclisin kararı veçhile mi halledecek?

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Biz meseleyi Heyeti Âliyenize arz ettik. Biz, Heyeti Vekile olarak, neticei müzakeratımızda göndermeye karar verdik. Fakat siz tensip etmezseniz göndermeyiz.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bilmünasebe sormuşum. Vuku bulan davet B. M. M.'ne yalnız İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla midir? Resmî veya gayri resmî bir şey var mıdır?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Yalnız Tevfik Paşa tarafındadır.

MAHMUT ESAT BEY (İzmir) — Efendiler, önünde bulunduğumuz bu büyük meseleyi halledebilmek için her şeyden evvel, kanaati âcizaneme göre, maddi vesikalara istinat etmek lâzımdır. Maddi vesikalara istinat etmedikçe bu mesele hakkında bir karar vermek, yine kanaati âcizaneme göre, bu büyük mesele önünde hisle hareket etmek olur. Muhterem Hükümetimizin bize verdiği vesikalar tamamıyla bu meseleyi müsbet bir surette hallettirebilecek bir mahiyette değildir. Fakat menfi bir surette hallettirebilir. Efendiler, kanaati âcizaneme göre, B. M. M. ve her vakitten büyük Türkiyemiz bir İngiliz manevrası karşısında bulunmaktadır. İngilizler silâhla ellerinde bâziçe ettikleri Halifenin nüfuzunu biliyorsunuz ki buraya sokamadılar. Bu kanaati hâsıl ettikten sonra, ellerinde oyuncak olan ve bu memleketin mukadderatiyle oynayan Halifenin nüfuzunu her vakitten kuvvetli olan Anadolumuzun ... tekrar sokmak ve bu suretle Anadoluda teşekkül eden Hükümetimizi inhi-

lâlê uğratmak isterler zannediyorum. Efendiler, önünde bulunduğumuz dâva, kanaati âcizaneme göre, bir Yunan meselesi değildir. Bir Yunan - Türk meselesi değildir. Hatta İngiliz - Türk meselesi de değildir. Bir Şark dâvasıdır. Bu Şark dâvası önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşabilmek imkânı yoktur. Nitekim bizim istediğimizi misakı millide istediğimiz şartlar İngilizler için o kadar ağırdır ki bunları kabul ettikleri takdirde her vakitten kuvvetli bir Türkiye'nin teessüs edeceğinde şüpheleri kalmaz. O Türkiye hiçbir zaman feragat etmediği hakkı Hilâfeti ... ve Halifenin elini tuttuğuça islâm dünyasının Türkiye'ye müteveccih olması ve bu suretle İngilizlerin bugün tahtı nüfuzunda bulunan milyonlarca islâmların bize doğru teveccüh etmeleri demektir ki, bu İngiliz siyasetinin Şarkta iflâsından başka bir şey değildir. Bu büyük mesele önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşmayacaklarını zannediyorum. Yalnız bu dâvayı doğrudan doğruya silâhla halledemeyeceklerini belki anlayan İngilizler, İstanbul'a nüfuz ederek, bizi tanımayarak Londra konferansına götürmeyi manevî bir inhilâl içinde bırakmayı pek arzu ediyorlar. Eğer bizimle uyuşmak isteselerdi doğrudan doğruya bize müracaat ederler ve bizi oraya çağırırlardı. İngilizler ve Avrupa pekiyi takdir eder ki, Türkiye'yi temsil eden Anadoludur. Nazariyatı hukukiye de böyle söylüyor. İngilizler tamamıyla bunu takdir ettikleri halde bize müracaat etmiyorlar, bizim mükerreren vuku bulan müracaatlarımızı nazarı itibara almıyorlar ve gidiyorlar İstanbul'da onları tanımayan, yani Sevr muahedenamesi namı verilen ... ma'tuh İstanbul'a müracaat ediyorlar ve onlar vasıtasıyla bizi davet ediyorlar. İstanbul'un hiçbir hakkı kalmamıştır. Bugün alelâde Trabzon'da Hacı Veli Ağanın tesis edeceği bir Hükümetle İstanbul'da teessüs eden Tevfik Paşa Hükümeti arasında katiyen bir fark yoktur. Hukuk noktai nazarından fark yoktur efendiler. Olsa olsa İstanbul Halifenin tarihî hukukuna istinat etmektedir. Fakat efendiler ilk Kanunu Esasîde yani 93 Kanunu Esasîsinde bu varit olabilirdi. Muahharan 1908 ihtilâlden sonra Halifenin bir tarihî hukuku kalmamış ve icrayı Hükümet salâhiyeti de 1908 ihtilâliyle hukukan ve tamamen millete intikal etmiştir. Binaenaleyh bu suretle teşekkül eden Anadolu Hükümeti önünde İstanbul Hükümetinin mahiyeti kalmamıştır. Hükümeti muhteremimizin kanaatini bilmem. Fakat bu noktadan hareket ederek diyebilirim ki bendeniz bugün Tevfik Paşa buraya gelmiş olsa, bendeniz, misafereten alıkoymam ve hukuk noktai nazarından hapishaneye götürürüm. Kendilerine

karşı hürmetim baki kalmak şartıyla. Fakat her şeyden evvel memleketimin menfaati, hukuku, kanunlarıdır muhterem ve muta olan. Efendiler, Sevr muahedesi memleketimizi hülâsatühülâsa beynelmilel bir müstemleke vaziyetine (mahiyetine) koymaktadır. Bu suretle ifade edilebilir. İngilizler ve Avrupalılar belki bundan bazı cihetlerin lehimize halledilmesini kabul edebilirler. Bu beynelmilel müstemleke haline koyan muahededen hatta yine o muahede mucibince bütün limanlarımızda beynelmilel bir koloni halindedir. Çin'de ve Afrika'da olduğu gibi ne kadar fedakârlık ederlerse etsinler, bizim onlarla uyuşmak imkânımız yoktur. Çünkü biz kapitülasyon istemiyoruz. Biz Misaki Milli ile tayin ettiğimiz hudutlar içinde, tarih önünde hür ve müstakil yaşamaya her milletten fazla lâıyk olan biz Türkiyeliler orada hür ve müstakil kalmak istiyoruz. Avrupanın bu katiyen işine gelmez. Biraz evvel arzettiğim gibi, Şark meselesinin düğümü buradadır. Dünya değişiyor, İngiltere Kralını tacı sernigün oluyor. Binaenaleyh bendeniz Londra'ya gitmek taraftarı değilim. Londra'ya gidildiği takdirde Anadolu Hükûmeti zâfa uğruyor demektir. Bugün yalnız Anadolu Türklerinin değil, hakkını Avrupanın yüzüne haykıran Anadolu Hükûmetidir. Bunun içi: gidilmesin.

İngilizler Halife vasıtasıyla bizim en zayıf noktamızdan vurmak istiyorlar ve bu Anadolu Hükûmetini inhilâl ettirmek istiyorlar. Biraz evvel de arzettiğim gibi İngilizler tekliflerinde halis olsalardı Hükûmetin mükerreren vukubulan taleplerine karşı tereddüt etmezlerdi. Onlar bizi mutlaka İstanbul ile beraber istiyorlar. Onlar biliyorlar ki İstanbul onların emeline uyacaktır. Bu suretle bizi bir ikilik yaratacak vaziyette bırakacaklardır ve binaenaleyh meseleyi lehimize halletmeyeceklerdir. İngilizler istediği şekil ve surete vazedeceklerdir. Bendeniz bu kanaat-eyim ve memleketimin selâmetini Avrupaya gitmemekte görenlerdenim.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Mevzuu müzakere olan mesele Londra konferansına iştirak etmek veya etmemek ve sureti iştirak meselesidir. Geçen gün Hariciye Vekili muhteremimizin açıkça beyan ettiği bu kongreden maddi ve fiili olarak bir şey beklemek doğru değildir. Avrupanın bizim âmal ve metalibi muhikkai milliyemizi kabul ve teslim edeceklerine inanmak biraz vekayi ve hadisatı doğru görmemek demektir.

Dün bir refiki muhteremimizin de söylediği gibi, henüz silâhlarımız Avrupaya metalibi meşruamızı kabul ettirecek kadar izharı kuvvet etmemiştir. İnşa-

allah yakında o kuvveti de gösterecek olursak metalibi muhikkamızın tamamıyla kabul edileceğinden emin olarak girebiliriz. Bu hakikata rağmen, bendeniz, bilvasıta çağrıldığımız konferansa iştirak etmek taraf-tarıyım. İştirak ve ademi iştirak kendilerine mahsus fevaid ve mazarratları vardır. Bunları mütakabilen muhakeme edecek olursak, bendeniz zannediyorum ki, iştirakin faidesi daha çok, mazarratı daha azdır. Düş-manlarımız bizim hakkımızı teslim etmemeye azmetmiş olmakla beraber, bizi konferansa davette bir hiy-lekârlık ediyorlar. Eğer biz her ne suretle olursa olsun konferansa gitmemek tarafını iltizam edecek olursak diyecekler ki, Ankara'da teşekkül eden Büyük Millet Meclisi harp ve cidalin devamında menfaat-tardır. Sulh yapmak istemiyor ve binaenaleyh çağır-dığımız halde bile gelmiyor. Bunu harice ve dahile karşı ellerindeki pek geniş vesaiti melune ile ilân edecekler ve belki vaziyeti bizim aleyhimize olarak daha ziyade işkâl ve iğlak edeceklerdir. Bunu dedirt-memek ve bu zararına olsun meydan vermemek için konferansa iştiraki kabul etmek bendenizce faydalıdır.

Konferansa iştiraki kabul ettikten sonra elbette bugün Türkiye'yi temsil etmek üzere münhasıran bu-radan bir heyeti murahhasa gitmesini tercih ederim. Buna imkân olsa elbette bu en iyi bir şekil ve en iyi bir şıktır. Fakat bunu yaptırmamak için de bizi İs-tanbul ile beraber ve o vasıta ile davet ediyorlar ve görünüşe nazaran ancak o suretle kabul edecekler. İs-tanbul ile beraber gitmekte bazı arzu edilmeyecek mahzurlar mevcut olmakla beraber, daha ağır olan diğer mazarratı defetmek bendenizce ehveni şerdir. Yalnız İstanbul'a karşı bir tecrübe daha ... Memleket hesabına muahede ve mukavele akdi münhasıran bu Meclisin hakkı ve bu milletin hakkı olduğundan bi-zim ne gibi şerait ile Düveli Mutelife ile akdi itilaf ve sulh edebileceğimizi tespit ve takrir ederek İs-tanbul'daki heyete teklif ederiz. Bizim şartlarımız bun-lardır. Bu şeraii esasıyeyi siz de kabul ettiğiniz tak-dirdir murahhaslarımız sizinkilerle beraber gidebilirler. Fakat fiilen bir vaziyet vardır. İstanbul eczayı mem-leketimizdendir. Biz terketmiyoruz. Sonra füzulen mevcut ve bugün hareket eden bir heyet vardır. Dü-veli mutelife tarafından muhatap olan dahi o heyet-tir. Eğer biz kendi kendimizi davet ettirebilecek isek, evvelce arzettiğim gibi, elbette bu müraccahtır, bizi davet etsinler ve memleket hesabına yalnız biz bulu-nalım. İmkân yok ise, bu vesile ile de aleyhimize bir takım propaganda yapmaya meydan vermemek için, bendeniz onların tayin edecekleri murahhasları bera-ber olarak konferansa iştirak etmeyi tercih ediyorum.

Murahhaslar meselesine gelince, bunun bittabi Meclis âzası meyanından tefriki elbette hepimizin müttefikan arzu ettiği meseledir. Murahhaslara terfîk edilecek müşavirler meselesinde Hükûmeti serbest bırakmak elbette daha muvafık olur. Belki de gönderecekleri murahhasları da bilistişare lâzım olan müşavirleri tayin ve izam ederler.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — Efendim bendeniz de Hoca Vehbi Efendi hazretlerinin dünkü celsede buyurdıkları gibi, siyasetle meşgul ve daka-yiki siyasiyeye vakıf değilim. Ancak lâyihi hatırı âcizi olan bazı mesele vardır, ki onu Heyeti Celilelerine arzû izah etmek arzusundayım.

Dünkü celsede cereyan eden müzakerattan istintaç ettiğim üç mesele vardır. Bunlardan birisi, Türkiye B. M. M. tarafından gönderilecek heyeti murahhasanın; 21 Şubatta Londra'da inikat edecek konferansa iştirak edecek olan heyeti murahhasanın İstanbul'dan da istenilen heyetle beraber gönderilmesine bakılmayıp müstakil olarak gönderilmesidir. İkincisi, anlayabildiğime göre, imkân varsa İstanbul ile bili'tilaf müttehiden gönderilmesi. Üçüncüsü de, konferansa iştirak edilmemesi; yahut davete intizar olunması.

Şimdi doğrudan doğruya konferansa murahhas izamı meselesine rücu ediyorum. İngilizler; bizim hasmı can ve düşmanı biâmanımız olan İngilizler bu daveti, ki Londra'da 21 Şubatta inikat edecek konferansa T. B. M. M. namına doğrudan doğruya yapmak imkânı bulunduğu halde İstanbul'da onların âmaline hâdim birer heyet vardır. İstanbul vasıtasıyla, ki meşru ve muhik bir Hükûmet değildir, amma onların arzu ve âmalı hâinanelerine hâdim bir heyet vardır, o vasıta ile yapıyor.

Bazı rüfekayı muhteremenin beyan ettiği gibi, bendeniz de bunda müthiş bir hiyle, bir dolap görüyorum. Yalnız şunu arzedeyim ki eğer biz doğrudan doğruya buradan heyeti murahhasamızı Londra'ya izam ettiğimiz takdirde acaba o Londra'da inikat, teşekkül eden konferans heyeti bizim böyle İstanbul'la müştereken ve müttehiden gelmeyişimizi bizim aczimize, zâfımıza hamlederler mi, etmezler mi ve sonra bu konferansta cereyan eden müzakerat bizim hakkımızda aksi neticeler, tesirler yapar mı, yapmaz mı?

Efendiler Heyeti Celilenizin malûmu âlileri olduğu üzere, İngilizlerin bize olan husumetleri, adavetleri, kinleri, gayızları bizde olan rekabeti iktisadiye ve siyasiyeden dolayı değildir. Bunların bize karşı olan namahdut kin ve gayızları bizim âlemi islâm üzerin-

deki kahir kuvveyi maneviyemizin ve nüfuzumuzun tesirinden dolayıdır. Bu Türkiye Âlemi İslâmın bir dimağı mütefekkiridir. Bu dimağı, mütefekkirî öldürdükten sonra tabii âzanın kıymeti kalmaz. Onu imha etmektir. Bunu nereden biliyorsun? Tabii zâtî âlilerinin bildiği gibi bendeniz de anlıyorum ki, Hicaz'da hilâfeti Hüseyine vermek istedi. Hatta Mısır'a nim bir istiklâl, nim muhtariyet verdi. Hilâfeti oraya vermek istedi. En sonra Efganistan'a da hilâfet vâdinde bulundu. Pekâlâ mademki onlara hilâfeti veriyor. Bizden nez'edip de onlara vermekte mâna nedir? Hilâfetin kuvveyi müeyyidesi şimdiye kadar Türkler olmuştur. Başka kimse olmamıştır. Yani hilâfeti teyidedecek kuvvet şimdiye kadar Türkler olmuştur. Vermek istediği devletlerin - ki malikâneleridir - Türklerin teyit ettikleri gibi hilâfeti teyit edeceğine kani ve kail değil.

Bu itibarla en sonra onun asırlardanberi beslemiş olduğu gaye ve arzuyu temin etmiş olacaktır. Pekâlâ nedir maksadı âcizanem; şimdi buradan doğrudan doğruya gönderdiğimiz vakitte arada İstanbul heyeti tarafından bir ihtilâf var. Nıkatı nazar lâyikiyle anlaşmamıştır. İhtilâf, gerginlik tabii teceddüt ve teşeddüt edecektir. Tam o sırada İngiltere mel'ununun asırlardanberi aramızda açmak istediği hufrei iftirak kolaylıkla meydana geliverecektir. Adeta İngiltere'nin - tabiri âmiyane mucibince - ekmeğine yağ, bal sürmüş olacağız. Makarrı Hilâfeti ki, İstanbul'u elyevm onun tarihi şerefi var, bundan ibaret. Yoksa maksadım Halifeyi müdafaa değil. Halifenin ben bu memle'ete yaptığı ihaneti, hiyaneti pek çok zevattan daha iyi bilirim. Şahsım mevzuu bahis değil. Ancak düşündüğüm nokta Makamı Celili Hilâfet.

Şimdi korktuğum nokta budur ki, eğer bizim ay-tır: olarak, aramızda ihtilâflı olarak gidecek olursak, o vakit nıkatı nazarda tehalûf husule gelirse İngilizlerin gayesini, arzusunu temin etmiş olmakla, bizim o vakit T. B. M. M. Hükûmeti ve onun hükümrân olduğu mahaller ne şekle girecek acaba? Vallahi korktuğum budur, söylemek istediğim budur. Acaba o vakit Tavaifi Mülük şekil ve derecesine mi düşeceğiz? Onlar İstanbul'dan ve Hilâfetten ayırmış olacaklarına nazaran T. B. M. M.'nin acaba şekli ne olacaktır? Ve sonra T. B. M. M. ve Hükûmeti bu şekilde kaldıkça âmalı milliyeyi tamamen temin edebilecek mi? Pekâlâ şimdi nasıl yapıyoruz, o zaman yapamayacak mıyız? Şimdiki yaptığımız, kuvvetimiz, biliyoruz, el-hamdülillâhi Taâlâ günden güne tezayüt ve kesbi kuvvet etmektedir. Buna müteşekkirim, fakat mevcut

olan kuvvetimize inzimâm edecek azamî kuvvetleri de hesabettiğimiz takdirde o mel'un ve hâin, ki mevcudiyetimize taarruz ve hücum etmekte devam etmek isteyen düşmanlarımıza acaba galebe edebilecek miyiz?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kem min fietin kaliletin galebet fietin kesiretin bi iznillâhi. (Âyeti kerimenin meali : «Nice az topluluk çok topluluğa üstün gelmiştir, Allah'ın izni ile.»)

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Devamla) — Evet, onu da biliyorum. Yalnız şunu arz etmek isterim ki «Ve eiddü lehüm me - stataüm min kuvvetin ve min ribatıl - hayli.» (Ayeti kerimenin meali : «Ey insanlar, onlara karşı gücünüz yettiği kadar - Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi bildirmek üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey size, haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir.») âyeti kerimesi de vardır. Şimdi nasıl yapacağız? O vakit mesele müşkülleşir. Eğer Hilâfetten ve İstanbul'dan münasebatı kat'edersek İngilizlerin âmâl ve arzuları husule gelirse, âlemi İslâmın bize manevî olan müzaheretini ve senelerdenberi muavenetini, çalışması gider. Yoksa bugün Âlemi İslâmın bizim hakkımızda akli, fikri, kalemî cidalleri herhalde bizim için pek büyük tesirler yapıyor. Bunu gerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve gerek Heyeti Vekileye anlatmak istiyorum.

İkincisi; bir itilâf meselesidir. Evet gerek Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile itilâf için çalıştılar, uğraştılar. Pek muhik ve meşru tekliflerde bulundular. Fakat kabul edilmedi. Yalnız bunları kabul etmemekle, Anadolu Hükümetini, yani T. B. M. M.'ni meşru tanımamakla bırakmak muvafık olmayacak. Nedir o? Onlar bu meselede, yani muhalefet meselelerinde iş başında bulunan adamlar - ki onları Hükümet olarak kabul etmem - o heyet, heyeti teşkil eden zevat acaba bunu hakikaten kendi arzu ve aşklarıyla mı reddediyorlar? Yoksa buldukları muhitin tevlit ettiği vaziyet icabı mıdır? Ben zannetmiyorum ki, o baştaki adamı istisna edelim, herhalde vaktiyle rical arasında geçinen ve bugün İstanbul'da bir heyet arasında bulunan zevat her halükârda gaye itibarıyla bizimle beraberdirler. Bendeniz öyle telâkki ediyorum, hüsnü zanneyliyorum. Ümit olarak bizim arzu ettiğimiz gayeleri onlar da, bizim arzu ettiklerimizi onlar da arzu ediyorlar. Yalnız aşk ve imanları olanları diyorum. Acaba muhitin tevlit ettiği bir vaziyet icabı mıdır bu? Bu mudur? Bendeniz şunu arz edeyim, yazılan telgrafnamelerde bir çok mevad ve şe-

rait dermeyan edilmiştir ki, Meclisi Âlinin ittihaz ettiği mukarrerat ve kanaatle... İstanbul'un gerçi o dermeyan edilen şeraitini kabul etmemesiyle beraber nıkatı nazarı nedir? Bu anlaşılmalıdır. Eğer onlar vaktiyle Sevr muahedesinin tadilâtı cihetine gidiyorlar, katiyen onu keenlemeyekün hükmünde addetmiyorlarsa nasıl ki biz keenlemeyekün addediyoruz, Sevr muahedesinde namında bir paçavra yoktur. Doğrudan doğruya madde bir şöyle olacaktır; madde 2 böyle olacaktır diyoruz. Soruldu mu, sorulmadı mı bilmiyorum? Yok, yalnız tadilât cihetine gidiliyorsa, nıkatı nazarda tahalüf varsa tahalüfün izalesi mümkün müdür, değil midir? Bunu anlamak istiyorum. Bunu da niçin arzu ediyorum. İstanbul Hükümeti hakkında bendenizden evvel söz alıp da iradı hutbe eden zevatın buyurdıkları gibi, İstanbul Hükümeti bu meseleyi bizim lehimize ve millet ve memleketimizin menafiine muvafık surette... Yoksa başka değil. Doğrudan doğruya gittiğimiz takdirde maksut olan gaye hâsıl olacaksa İstanbul heyetine iltihaka hiç hacet yoktur. Maksut olan gayenin, dâvayı milliyenin, dâvayı meşruanın ... olmadığından oradan giderse nıkatı nazarı arasındaki ihtilâfın izalesi lâzımdır fikrindeyim. Bendeniz dahili ihtilâfı ailevi ihtilâf telâkki ediyorum. Gavaili hariciyenin izalesine muvaffak olduk mu ondan sonra dahili ihtilâfı hal kolaydır. Niçin? Elimizde bulunan kuvvetle o Makamı Hilâfeti işgal eden zata şer'i şerif mucibince lâyük olduğu muamele yapılır. Yapıldıktan sonra gayrimeşru talep vukubulursa bizim kararımız, dâvamız, bizim metalibimiz şudur, binaenaleyh bunu kabul ederseniz ediniz, etmezseniz şöyle böyle yaparız. Çünkü o vakit kuvve müeyyide biziz. Yani arzetmek istediğim nokta gavaili hariciyeyi def'ettikten sonra aramızdaki ayrılığı, gayrılığı kaldırabiliriz. O vakit ikilik ortadan kalkar. Binaenaleyh şimdi bu dahili vahdeti teminden ziyade gavail, avamili hariciyenin def'ü izalesine çalışmak hususunda bir olmak şartıyla müttehiden gidilmesini muvafık buluyorum.

Sonra ademi iştirâk meselesine gelince; davete intizar edelim diyorlar. Davete intizar demek bence konferansa iştirâk etmeyeceğim demektir. Fil'en vakit kalmıyor, 16 gün vardır. Vakıt kalmadığından dolayı iştirâk etmeye karar verilirse bir an evvel gitmek lâzımdır. Yoksa gidilmemesi, davete intizar meselesi bendenizce makul değildir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendi Hazretleri iki nokta hakkında bizim de mütalâamı-

zı sordukları için yalnız o noktalara ait maruzatta bulunacağız.

Makamı Hilâfete elan câlis olan şahsın şahsiyeti bütün âlemi İslâm nazarında pek fena telâkki edilmektedir. Anadolu halkı ve T. B. M. M. Hükûmeti Makamı Muallayı Hilâfette bulunmakta olan zatın fenalıklarına iştirak etmediği için ve bu zatın bütün Âlemi İslâmın ukdei hayatıyesi olduğunu iddia ettiğimiz Türkiye'nin muhafazasına azmetmemiş olduğu için bütün İslâm Âleminde İstanbul değil, belki Anadolu haizi ehemmiyet ve kıymettir. Binaenaleyh o zat orada câlis oldukça onun âmalinin mercii olmak, zahiren bile, bütün Âlemi İslâmı dilhun eder.

İkinci nokta. Hatırımdaki malûmatı arz etmek isterim. İstanbul'da bulunan zevatin ehli namus ve vicdan olduklarına, bizimle beraber hem fikir, hem emel olduklarına gelince; kabul olunan zannolunabilir. Maatteessüf efendiler böyle değildir. Tefvik, İzzet, Salih Paşa vesairenden mürekkep olan Heyet İstanbul'da ilk işe başladıkları zaman bize gönderdikleri teklifnamede, Hükûmetimize, yahut şahıslarımıza gönderdikleri teklifnamede aynen şöyle denilmektedir : Bugün için başka bir çare bulunmadığı takdirde Sevr muahedesini dahi tasdik etmek lâzım gelebilir. Binaenaleyh İstanbul Hükûmetinin, hatta buraya gelenlerinin son kanaatı budur. Yani Sevr muahedesini bugün için tasdik olunabilir. Bunu tasdik etmekle milletimizin istiklâlinin zail olacağını da tamamen idrak etmektedirler. Buna mukabil dahi kendilerini aldatmak için verdikleri izahat ve yaptıkları tefsir de şudur : Bir millet bir zamanı muvakkat için istiklâlini sarfınazar edebilir. Yine zaman ve hadisat o milleti kendi istiklâlini almak fırsatına nail edebilir ve misal olarak Mısır'ı söylemişlerdir. Yani bunlar aynen teati edilmiş şeyler olduğu için malûmat olarak arz ediyorum. Nasıl ki, Mısır şu kadar sene İngilzlerin zinciri esareti altında kalmıştır. Bugün istiklâlini almakla meşgudür. Zannolunuyor ki, almamıştır. Hatta bu bapda cereyan eden hususî ve mahrem muhaberatı biz de cevaben dedik ki, Mısır bittabi istiklâlini tamamen almamıştır ve ne vakit alacağı meşküktür. Ve yine Bulgarları, Sırları, Yunanlıları misal olarak bize göstermişlerdir. Onlar da vaktiyle Türkiye'nin elinde idi. Fakat bilahare ilânı istiklâl edebildiler. Biz de onlara misal olarak dedik ki; Harbi Ummünün başlangıcında bütün memleketi baştan nihayete kadar düşman orduları istilâ ettiği halde yine istiklâlini vermedi, sebat etti, azim gösterdi. Binnetice hâkim olan Sırlar memleketin haricine çıkarılmış ol-

dukları halde bile tekrar memleketlerine girebildiler ve bizim kanaatimize göre Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin bir karış müstakil toprağı kalsa bile onun üzerinde yine istiklâl davasını idameye azmetmişlerdir. Binaenaleyh İstanbul'da tamamen bizimle hem kanaat onların mevcudiyetini zannetmek maatteessüf doğru değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bir kaç gün evvel Zâtı Devletleri bir müzakerede söylemişiniz ki, umum Düveli mütelif hariciye nezaretlerine Anadoluda bir Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül etmiştir diye yazdık. 15 günden beri İstanbul ... konferansa adam isteniyor ... istenmiyor. Acaba ihmal buyurup da oraya yazmadınız mı ki, sulh konferansına adam göndereceğiz veya gönderilecektir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Bütün bu noktai nazarları tatmin edecek işler yapılmıştır efendim.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim bendeniz bu konferansa icabet edilmesi taraftarıyım. Esbabını izah edeyim.

Malûmu âliniz Avrupada son zamanlarda bahuş Fransa ve İtalya'da Anadolu Hükûmetiyle anlaşmak lâzımdır ve sulhümüzü Anadolu Hükûmetiyle yapmalıyız ve Sevr muahedesini de yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır. Hatta Tan Gazetesinin son nüshalarının birinde de yazılıdır. İngiltere buna tamamiyle muarız bulunuyor. Hatta 24 Kânunuevvel tarihli Tan Gazetesinde bir şey görmüştüm. O da Loid Corç'un (Lloyd George) Avam Kamarasında bizim Sevr muahedesini hakkında söylemiş olduğu nutuktur. Bu nutku, zannedirim, burada gazeteler bile naklettiler. Şimdi Yenigün Gazetesinde arattırdım, maatteessüf bulduramadım. Burada huzuru âlilerinizde bazı noktaları hakkında bahsedecektim. İngiltere Başvekili daimî surette müddeiyatında diyordu ki, biz Anadolu ile anlaşamayız. Çünkü Anadolu'da meşru bir hükûmet mevcut değildir, İstanbul'da meşru Hükûmet vardır. Onunla anlaşmak mecburiyetindeyiz. İstanbul da Anadolu ile anlaşsın veya anlaşmak üzere dir ve bunu da söylemekle buraya gelen İzzet Paşa heyetinden bahsetmek istiyordu.

Halbuki Fransız ve İtalyanlar doğrudan doğruya bizimle anlaşmak istiyorlar. Tan Gazetesinde, İtalyan Gazetesinde bu yolda bir çok neşriyat yapılıyor ve efkârı umumiye de bu yola sevk ediliyordu. Hatta yine Tan Gazetesinde Suriye ve Kilikya kumandanı olan General Goro ile sabık Başvekil M. Leyg (Leygues) Ayan ve Mebusan encümeninin huzurunda,

Muvazenei Maliye ve Hariciye encümenleri huzurunda muvakkat bütçe için iki aylık bir 100 milyon franklık kredi talep ediyorlardı. Suriye ordusu için ve bu krediyi verebilmek için bu encümenler gerek Mös-yö Leygues ve gerek Ceneral Goro'yu istima etmişti.

Bu istimaatın neticesinde encümenlerin vermiş olduğu karar şu merkezde idi : Türkiye ile ananevi olan siyasetin takibini Başvekil beyan etmiş olduğundan kendisinin bu sözünü senet ittihaz eyler ve iki aylık kredi olan 100-şu kadar milyon frangi da ita ederiz. Bu son 25 Kânunusânide Paris'te konferans teşekkül etti. Gerek Fransızlar gerek İtalyanlar, İngiltere üzerinde büyük bir tazyikatta bulundular. İngiltere'nin de siyaseti sakîmesinde veya kendisine göre gayet iyi olan siyasetinde bazı desatir vardır. Bunlardan bir tanesi de kesemediğin eli öpüp başına koymak. İngiltere bizim elimizi kesemediği için öpüp başına koymak mecburiyetini hissetti ve bundan dolayı şöyle muavveç bir tarikle bizi sulh konferansına davet ettiler. Loid Çorç (Lloyd George) beyanatında diyordu ki, İstanbul'da resmî bir hükümet vardır. O resmî Hükümet dururken nasıl Ankara'ya el uzatırız. Bu herhalde vâridi hatır olacak bir meseledir. Heyeti Celilenize arz etmeyi de kendim için bir vecibe telâkki ediyorum.

Acaba biz desek ki, hayır bu daveti biz doğrudan doğruya bize tevcih edilmiş bir davet gibi telâkki eyleyemeyiz. Bize doğrudan doğruya davet yapınız. ondan sonra murahhaslarımızı gönderelim. Bu, bizim için iyi mi, yahut fena mı olur? Abdülgafur Efendi Hazretlerinin beyan buyurdıkları veçhile, burada bir Hilâfet meselesi vardır. İstanbul'da bir Makamı Hilâfet vardır. İngiltere, Fransa ve İtalya bu Makamı Hilâfeti tanımadan doğrudan doğruya bize davetname gönderecek ve bizimle münasebatı resmîyeye girişecek olurlarsa acaba o Makamı Hilâfetin mevkii resmisi ne olacaktır? Bu da vâridi hatır olabilecek bir meseledir. Zaten İngilizlerin elinde büyük propagandaları vardır. Bu propagandalardan sonra bir de Türkler kendi Halifelerini tanımıyorlar ve Hilâfet esasını ziyârü zeber etmişlerdir diye vesair suretle aleyhimizde Âlemi İslâmda büyük bir propaganda yapmak şeyleri ... Bu esbaptan dolayı bendeniz diyorum ki, hatta bize muavveç bir suretle olsun vuku bulan bu daveti hemen kabul ile konferansa gitmeliyiz. Gittiğimiz takdirde biz bütün dünyaya karşı ispat etmiş olacağız ki sulhperveriz.

Bazı rüfekam dediler ki, biz konferansa gidecek olursak ... bendeniz zannetmiyorum. Bendeniz zannediyorum ki, konferansa gitmekle âleme karşı sulhper-

ver olduğumuzu ispat ederiz ve eğer bize yer veremeyecek olurlarsa hatanın bizde olmadığını göstermiş oluruz. Sonra da, malûmu âliniz, İttihatçı Hükümetlerine karşı uzatılan en büyük tâ'nü teşni ne idi? Sulh murahhası ... fırsattan istifade edip sulh yapmadılar. Buna da kendimizi hedef ittihaz ettirmemek zannederim daha doğrudur.

EMİN BEY (Bursa) — Efendim, konferansa İstanbul vasıtasıyla davet edildik ve ayrıca vukubulan bir sual üzerine anladık ki Hükümet İtilafiyona müracaat etmiş ve doğrudan doğruya bizim davet edilmemizi talep etmiş ve bir cevap alamamış. İstanbul ahvali dahiliye itibariyle bizim teklifatımızı kabul etmez.

Şimdi efendim, konferansa bizim murahhas gönderip göndermemekliğimiz meselesine gelince; bendenizin kanaatına göre biz yine bir heyeti murahhasa intihap eder ve onlara lâzım gelen salâhiyetleri veririz ve buradan bize az çok meveddetkâr olan İtalya'ya, İsviçre'ye, Fransa'ya izam edebiliriz.

Bu heyet oralarda hem kendisinin sulh yapmaya salâhiyeti olduğunu iddia ederler ve kendileri sureti resmîyede bir sulh masası başına davet edilince orada hiç olmazsa propaganda ve irşat vazifesini yaparlar. Dün akşam Hoca Vehbi Efendi Hazretleri dediler ki, propaganda için adam göndermeyelim, masraf olur. Buradan Hariciye Vekilimiz 500, 1 000 lira verip bir makale yazdırsın...

Bir kere şu mütalâatından dolayı Efendi Hazretlerine arzı teşekkür ederim. Bendeniz de Hariciye Encümeni âzasından bulunuyorum. Bir konuşmalarında Hariciye bütçesine lüzum yok buyurmuşlardı. Şu halde takdir etmiş oluyor ve artık Hariciye bütçesinde de bir çok paraya lüzum olduğunu kabul etmiş oluyorlar.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Hiç olmazsa 500 lira... Ha...

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Ben öyle demedim Emin Bey, katıyen demedim.

EMİN BEY (Devamla) — Arkadaşlar, bilirsiniz ki, sulh murahhaslarının pek çok vezaifi vardır. Ve yahut işte o sulh heyetlerinin sureti resmîyede müzakereden tutunuz, hususî ziyafetlerden, kumar masalarından, bilmem her türlü eğlence başlarına varıncaya kadar sulh aktedilebilir ve bunu belki Hariciye Vekilimiz daha ziyade izahat verirler. Bir çok hükümetler murahhaslarına iki milyon lira sarfederler. Yine size hatırlatırım ki, Yunanlıların (Handeler) son defa Amerika'dan istikraz ettikleri paralar kâmilten

propagandaya sarfedilmiştir. Demek ki propagandanın pek büyük ehemmiyeti, kıymeti vardır. Bendeniz demiyorum ki murahhaslarımız gitsin de kumar başında para sarfetsin. Bunu dinimiz men'eylediği için bendeniz bu hususta bir paranın bile sarfına taraftar olamam. Yani propagandanın eşkâli muhtelifesini ve propagandanın ehemmiyetini arzetmek maksadiyle söyledim. İtalya, Fransa, İsviçre efkârı umumiyesi lehimizde olduğu için böyle bir heyet oraya gider ve evet, işte biz de buraya geldik, fakat bizi sureti resmiyede çağırmadıkları için içtimalara giremedik demeleri ile dahi oldukça bir menfaat temin edilmiş olur ve illâ ki Londra konferansına murahhas izamına bendeniz katıyen taraftar olamam.

TAHSİN BEY — Efendim, filvaki Londra konferansından müspet bir netice elde etmek ihtimali olmadığı malûmdur. Ortada bir davet vardır. Bu davet, Celâlettin Arif Beyefendi biraderimizin izah buyurdıkları gibi, ister Fransızların son zamanlarda hâsıl ettikleri temayülâtan, ister İtalyanların ötedenberi bu sulhün bizimle aktedilmesi lüzumuna dair peyda ettikleri efkârdan mütevellit olsun. İngilizler son kozlarını oynamayı tecrübe etmiş bulunmadıkça ve bize karşı istimal edecekleri tekmil kuvvet ve desaisin hitam bulduğuna kani olmuş bulunmadıkça onların kendileri için hayati bir mesele olan bu Sevr muahedesinin tadiline yanaşmaları ihtimali yoktur. Binaenaleyh kabul etmek mecburiyetinde buldukları bu konferansa sureti davetimizle vaz'ettikleri fesat temeli kendisinin şu gayeleri takibetmekte bulunduğunu ihsas etmektedir.

Şimdi onlar ötedenberi iddia ediyorlar ki, kendi silâhları altında getirmiş oldukları hükûmet, güya Türkiye'nin meşru bir hükûmeti olmak hasebiyle, bizimle anlaşmaları doğru olamayacağını hissettirmek ve bizi behemahal onlarla beraber konferans salonuna sokmak. Halbuki bir taraftan İstanbul heyetine tabi olan ve onlardan emir telâkki eden bir heyet, diğer taraftan bizden telâkki edeceği o emre istinaden müzakerata dahil olan iki heyet muhtelif makamlardan teganni eden alât demektir. İşte Türkler zaten anlaşması kabül olmayan ve ne şekilde olduğu bilinmeyen bir millet oldukları için bunlarla zaten müzakere kabül değildir. Halbuki sureti davet, İstanbul'a diyorlar ki, Ankara Hükûmetinin de murahhas dahil olmak şartıyla sizi davet ediyoruz. İstanbul'da bulunan Hükûmeti fuzuliye her ne suretle olursa olsun bir muahede akdetmek ve kendilerine bir mevki vermek ihtiyacında bulunduğu için, behemahal oraya gitmek tabii.

Eğer biz buradan da murahhas göndermezsek o vakit o da gönderemez. Çünkü kabul olunmayacağını bilir. Şimdi bazı rüfeka dediler ki biz İstanbul ile anlaşalım da aramızda konferansta müdafaa edeceğimiz esasat takarrür ettikten sonra gönderelim. İstanbul'un, efendiler, hiçbir sözüne itimat edilemez. Onlar isterler ki biz onlarla beraber konferansa murahhas gönderelim. O vakit İngilizlerin İstanbul'da yapacağı tazyik üzerine, verecekleri emir üzerine müzakerat muhtel olacaktır. Bu gayri kabildir. Bazı rüfeka dediler ki, biz Antalya tarikiyle ayrı olarak yollayalım. Fakat bizim buradan murahhas gönderdiğimizizi onlar öğrenince zaten Londra efkârı, İstanbul murahhasları ile beraber bizim murahhaslarımızın Londra'da bulunmasıdır. Şu halde vaziyet ne müşkül bir şekil alacaktır ve tasavvur ettiğimiz mahzur zuhur edecektir. Şu halde bendenize kalırsa, demek isterim ki, konferansa gitmeden evvel, çünkü İtalyan matbuatında görüyoruz ki, bu konferansın daveğine lüzum gösteren İtalya Hariciye Nazırı Kont İsförçiya'nın musirrane olarak talebidir. Acaba, Hariciye Vekili Hazretlerinden anlamak isterim, biz Kont İsförçiya'ya bir telegraf yazsak ve desek ki - kabil değil midir? - 21 Şubatta in'ikat edecek Londra konferansına İstanbul ile beraber bizim de murahhaslarımızın davet edildikleri İstanbul tarafından bize tebliğ edildi, şarkta sulhü sükûn bahşedecek olan bir konferansın akdine delâletinizden dolayı her vakit talibi sulhü sükûn olan Türkiye Hükûmeti beyanı teşekkür eder. Fakat bilirsiniz ki, biz Mondros mütarekenamesi icabınca silâhlarımızı müttefiklere teslim ettikten ve Boğazlarımızın istikâmatını teslimden sonra İstanbul'a giren İngilizler milletin harimi Meclisine girip vekillerini aldıktan ve Hükûmdara kendi süngüsü altında fuzuli bir hükûmet getirttikten sonra namına celbettığı murahhasların vaz'ı imza ettikleri Sevr muahedesini tanımadığımızdan dolayı harbediyoruz.

Binaenaleyh biz esasen bu muahedeyi tanımamak için kan dökmekte olduğumuzdan eğer düveli müttefika şarka sulhü sükûn bahşetmek ve hakikaten Türkiye ile müzakerata girişmek üzere biz Türkiye milleti namına Müttefikıyn ile icrayı müzakere için murahhaslarımızı izama âmadeyiz. Fakat biz ne Yunanla karşı karşıya müzakerata ve ne de İstanbul Hükûmetini tanıyan hükûmetlerle müzakerede mazuruz.

Binaenaleyh bu bapta mukarreratınızı tebliğ etmenize intizar ederiz. Zira o vakit Sevr muahedesi haricinde bizimle müzakerata girişmeyi kabul etmek olur. Öyle olmadığı halde demek, ki bizimle müzakerata girişmekten imtina ediyor.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, mesele konferansa iştirâk edelim mi, etmeyelim mi meselesidir. Evvelce de arzettiğim veçhile, bize bilvasita davet vaki olmuştur ve biz Avrupaya bizi davet edin dedik. Bundan sonra biz heyeti murahhasamızı... Bunlar bizi doğrudan doğruya davet etmezlerse bilvasita davete icabetle gittiğimiz takdirde bir mazarrat tevhit eder mi, etmez mi? Burada söz alan arkadaşlarımızın bir kısmı lehinde bir kısmı aleyhinde beyanı mütalâa ettiler. Bendeniz Heyeti Vekile namına lehinde beyanı mütalâa edeceğim. Malûmu âliniz bir mücadele, böyle âlemşümûl bir harp yalnız silâhla hallolunmaz. Eğer kuvvei kahire ile bir netice kat'iyeye istihsal etmek mümkün olsaydı bunu Almanlar yapardı.

Biz pek yakın bir tarihte gördük ki, Almanlar istihsal ettikleri her muzafferiyeti müteakip derhal bir sulh teklifi yapıyorlardı. Bunu niçin yapıyorlardı? Malûmu âliniz bir muzafferiyetten sonra o zaferi kazanan tarafta bir zihniyet hâsıl olur, kazanan taraf artık iş bitmiştir, sulh yapalım der. Bu vaziyette kim âmil olup da hakiki bir siyaset takibedebilirse harbin muzafferiyetini o iktisap eder. Tarihte bunun misalleri çoktur. Bir muzafferiyet kazanmıştır. Mağlup gibi muamele görmüştür.

Bizim hükûmeti tanımadan heyeti murahhasa gönderilmesi meselesine gelince; malûmu âliniz Rusya Cumhuriyetini tanımadan evvel murahhas istemiştir ve evvelâ ticaret muahedesi diye resmî muahedeye kadar meseleyi ... Ve diğer taraftan şunu da arz etmek isterim ki, sulh murahhasları göndermekle beraber sulh etmiş olmuyoruz. Bilâkis düşmanlarımızın yapmak istediği sulh manevrasına karşı mukabele bilmişil yapıyoruz. Eğer biz bu davete icabet etmeyecek olursak ne olabilir? Burada Hamdi Bey biraderimiz bendenizin söyleyeceğim şeyleri mâaziya detin söylediler. Diyecekler ki daima harp ve darpla her şeyi elde edeceklerine kanidirler. Davet ediyoruz gelmiyorlar. Bunun için bunlara insaniyetle muamele etmek câiz değildir. Şimdi bizim lehimizde hâsıl olan efkârı umumiye yavaş yavaş aleyhimize dönecektir. Bunun neticesinde tabiidir ki, muharebe eden, milletler değildir, harbeden hükûmetlerdir. Bu gibi manevralarla harbi lehine kazandıkları gibi, şüphesiz ki bizim üzerimize daha şiddetli muharebeler yapacaklardır. Bunun üzerine biz, bir şey kazanacak değiliz. Kendi manevralarını daha iyi yapmış olacaklardır.

İkincisi, bir senelik tecrübe bize gösterdi ki düşmanlarımız bizimle doğrudan doğruya muharebe et-

mekten ziyade, kal'a içinden fetholunur fetvasınca bizi içimizden fethetmek istiyorlar. Sulh teklif ediyoruz ve sizin ağır gördüğünüz muahedeyi tadil etmek istiyoruz. (Fakat Hükûmetiniz buna muvafakat etmiyor ve) (1) bu suretle sizin kanınızı döküyor, paranzı alıyor; bunları başınızdan atmazsanız bu halde hem memleketimizi (tahrip etmiş olacaksınız, hem de bir çok kan dökceksiniz diye aleyhimize propaganda bulunacaklar ve) (2) dahili kuvvetlerimizi idhal ve ihlâl edecekler, hem de kendilerini haklı göstereceklerdir. Fakat biz diyecek olursak; efendiler biz geldik. Niçin? Siz teklif ettiniz ki, sırf Ankara Hükûmetinin musaddak murahhaslarını... Biz geliyoruz, tasdiknamemiz de elimizdedir, bizi niçin kabul etmiyor sunuz? Buna karşı cevap yoktur. Biz size eskiden beri söyledik ki, biz birleşmedik. Sahte fetvalarla bizi ilân eden hükûmetle nasıl birleşebiliriz?.. Bu aynı hükûmettir, başka şahsiyetlerdir.

Hükûmetin âmili mutlakı olan İngilizler ve düveli galibe henüz İstanbul'da bütün nüfuzlarına sahiptir. Daha ağır şerait ile istedikleri yola sevkedeceklerdir. Bizim de böyle bir heyetimiz gitmekle zannetmeyelim ki, buyurunuz, her dediklerimizi kabul edecekler. Biz de buna karşı bunu göndermekle beraber âsabımızı gevşetip iş oluyor demiyeceğiz. Bilâkis iki kat daha hazırlığımızı ihzar edeceğiz. Sahai tekemmüle getireceğiz. Bu suretle düşmanlarımız bizim heyetimiz Avrupada bulunurken bize bir taarruz vaki olursa onu da daha ziyade kuvvetle tart ve def'ettikten sonra daha kuvvetle söz söyleyeceğiz. Onlar o zaman İstanbul'u büsbütün hafzedecekler.

Bir nokta daha vardır. Vehbi Efendi hazretlerine cevap vereceğim : Propaganda buradan yapılır. Biz para vermediğimiz ... bazı menafi koparabilmek için bizden daha ziyade lehimize propaganda yapıyorlar ve bunun, herhalde gizli bir manevraya müstenit olduğunu halk da anlıyor. Diyorlar ki, evet siz Türkiye Hükûmetine İzmir'i, Trakya'da bazı menafii terkaderseniz, o vazgeçecek. Maksud nedir? Başkalarının mazarratlarına kendilerinin ... Bizi doğrudan doğruya Yunanla muharip vaziyetinde telâkki ediyorlar. Ankasdin İzmir'den bir suretle ve bizi aldatacak şekilde çıkardıktan ve Trakya'ya başka bir şekil verekten, eğer bizi itma ederlerse Suriye'de memleketimizin cenup taraflarındaki menafii kâmilten terkede-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ceğiz fikrindedirler. Bizim maksadımızın hududu milimiz dahilinde ve bütün insanıyetin ... hallini istediğimizi söyleyecek olursak şüphesiz o vakit siyasi manevralar, hakiki bir propaganda çıkacaktır. Hakiki propaganda nedir efendiler? Eğer buradan bir heyet giderse tabii yeni siyasi bir heyet gelmiştir diye bütün Avrupa bundan bahsedecektir. Böyle Tan'ın, Maten'in bir kaç bin, bir kaç yüz bin kari bulunan Fransa ve bütün İngiltere bizimle meşgul olacaktır. Niçin gelmişler ve ne istiyorlar diye bunu herkes dinleyecek ve anlayacak ve bu suretle biz ne istediğimizi doğrudan doğruya Avrupaya gidip anlatacağız, fiilen ispat etmiş olacağız. Fakat buradan ne kadar para verersen ... mamafih efendiler vakit geçiyor, 21'de oraya yetişmek için bugün hallolunsun ve Heyeti Âliyeniz bir an evvel kararını versin. Ricam bundan ibarettir. (Müzakere kâfi sedaları, gürültüler)

REİS — Bu gibi mesailde son söz mebuslarınadır. Binaenaleyh Yunus Nadi Beye söz veriyorum.

YUNUS NADI BEY (İzmir) — Efendiler, sulhün ihtimali karşısında değil, tehlikesi karşısında bulunuyoruz. Biz Anadolu'da, Anadolunun kıyımı ile hâsıl olan Büyük Millet Meclisi ve bütün millet Misakı Millî ile tahdid olunan arazide tamamıyeti mülkiyetimizi ve bu hudud dahilinde maddî ve manevî istiklâli tammımızı istihsal için büyük fedakârlıkla gider gelir, bu Anadolunun Harbi Umumiden sonra çok şayanı hayret ve elan ... Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha fazla bir şey gördüler. Harbi Umumiden evvel Türkiye, biliyorsunuz, her türlü tazyikler altında eziliyordu. Âdetâ hayatı daima tehlikelere maruzdu. Hattâ Harbi Umumî tehlikesine millet bile bile iştirak etti. O badirei uzmada mevcudiyetimi, hakikaten tehlikede olan mevcudiyetimi kurtarabilir miyim?.. Harbi Umumide manzumemizi kaybettik. Öyle görünür ve belki Harbi Umumî kaybedilmekle... Kaybedilmiş olacaktı. Hayır Harbi Umumî ile cihanda yeni fikirler doğdu, milletlerin hukuku tanınmak lüzumu hâsıl oldu, Harbi Umumî gibi uzun bir haile o harbi yapan milletlerin, devletlerin kâffesinde harbe karşı büyük bir nefret ve hakikî sulha karşı büyük bir temayül tevhit etti. Binaenaleyh Harbi Umumide döktüğümüz kanlar, ihtiyar ettiğimiz fedakârlıklar boşuna gitmemiş gibi oluyor manzarası gözümüze çarpıyor ve hakikaten böyle Harbi Umumînin sonunda Türkiye'yi mahvetmek isteyen düşmanlar Harbi Umumiden evvelki vaziyetten daha müstakil olmak isteyen bir milletle karşılaştılar. Cidalin safahatını durudiraz tafsil etmek istemem. Bir İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da, bizim hayatımıza kasteden İtilaf devletleri her

taraftan harekete gelebilecek kuvvayı maddiye ve maneviyemizi pençeleri altına aldıktan sonra, bilâhare aylardan sonra imza ettirdikleri Sevr ahidnamesini Harbi Umuminin içerisinde ve nihayetinde tasarlamışlardı. Fakat bir milleti uluorta boğmak pek de mümkün olmadığı için daha sulh mevzuubahis değil iken her tarafı işgal ederek ... millet bu hareketlere karşı müteyakkız bulunduğu için o da mukabil bir vaziyet almış bulunuyordu. Hatta bir cidal kemali sarahatla devam ediyordu. Günün birinde bu İtilaf devletleri İstanbul'a vaz'iyed etmekle Türk milletini mefluç, beyni olmayan insan mefluç olur, ... Ondan sonra yapacakları ameliye kolay olacaktı. Hissi yoktu o milletin. Her tarafından kolayca keseceklerdi. Millet, halbuki, bir vücudu insaniye müşabih olmayan bir uzviyettir. Galiba milletin başı zannolunan İstanbul milletin iradesinin temsilgâhından başka bir şey değildi. Onu millet kendisi gösterdi. İrade ve hâkimiyet bizdedir. Binaenaleyh efendiler ve ondan sonra Ankara'daki teşekkül ile yüksek ... Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha iyi bir Türkiye çıkarmak gayesine doğru Ankara'daki teşekkülü millî yürümektedir. Bu esnada bilvasıta bir sulh teklifi karşısında bulunuyoruz. Sulh teklifi de değil, tehlikesi dediğimiz ondandır. Sevr muahedesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tetkik etmek üzere bir heyet çağırıyormuş ve Sevr muahedesini bir Hükûmete imza ettirmişlerdi. Onlar hükûmet denilen ellerindeki üsera heyetine imza ettirmişlerdi. Halbuki Sevr muahedesiyile sulh olmuş olduğunu iddia etmiş olmalarına rağmen her tarafta harp devam ediyordu. O sulh varakasında hakikatı fiiliye tezdâdî teşkil ediyordu. Binaenaleyh Avuranın efkârı umumiyesinde dahi bu tezdâdî tamme dikkat etmekten hali kalınmıyordu ve yavaş yavaş sarahaten denilmeye başladı ki, İstanbul'da bir heyet, hükûmet yoktur. Türk milleti ile bir sulh yapılmak istenilirse onu arayıp bulmak lâzımdır. Bu zihniyet ilerlemekte idi ve hakikaten ilerlemiştir. ... tesis ettiği zaten zayıf olmayan, fakat Harbi Umuminin tesis ettiği bir fikir, bir gaye vardır ki sulhü hükûmetler değil, milletler yapar. Bunu Fransa da inkâr edemez. Çünkü efkârı umumiye dört senelik bir harbin dehşetini görmüş, çünkü efkârı umumiye hakikî sulh ister. Binaenaleyh onların bu tarzı hareketleri kendi efkârı umumiyelerini de tatmin etmiş değildir. Çünkü sulh akdetsek, ettik bu defaki müracaatlarında millet de dahil olmak üzere kendi efkârı umumiyelerinde Ankara'da teşekkül etmiş Büyük Millet Meclisinin veya Mustafa Kemal Paşanın Ankara'daki heyetini bir hay-

dut heyeti ve reisini bir haydut reisi diye farkettileri Heyeti Milliyeden de bir iki murahhas bulundurmayı şart koşmuşlardır. Yapacakları şey Sevr muahedesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tadil etmekten ibarettir. Bu tarikle böyle bir sulha med'uvuz ve binaenaleyh sulhun kendisiyle karşı karşıya değil, tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü böyle bir sulhun eğer bu davetin neticesi bu tatbikatta kabili tebdil görünen bir iki maddeyi tebdil ise, bunun bizim takip ettiğimiz gaye ile hiçbir münasebeti yoktur. Bundan ibaret ise bu Meclisin bilâ istisna bütün mevcudiyeti şimdi olduğu yerde kalır. Şimdi olduğu yerde reddeder. Vaziyet bu olduğuna göre sulh konferansına iştirak etmemek meselesini tetkik ediyoruz. Evveleminde İstanbul'un tavsit edilmesi ve İstanbul'un bu vesile ile oynadığı fena rolü, ihanet diye tavsif eyleyeceğim rolü teshil edecek değilim. Şurası muhakkaktır ki, İstanbul esirler heyetinden başka bir şey değildir ve mukarreratı millet hakkında söz söylemesi caiz değildir. İstanbul'un yaptığı Sevr ahidnamesini Ankara'yı İstanbul tarikiyle Londra'ya götürerek dolayısıyla bizi de tesir altına almak arzusu muhakkaktır. Bunun için söz yoktur. Doğrudan doğruya gidip gitmemek ... izahatı mütekaddimeden anlaşılmıştır ki, Londra'ya gitmekle bugün sulh namına yapılacak bir şey yoktur. Bunu şimdiden bilmeliyiz. Bizim istihsal ... yarısını dahi verecek halde değildir. İtilaf devletleri biz tarihî bir mesuliyet deruhte etmişiz, bu mesuliyeti yarı yolda bırakmak salâhiyetini haiz olamayız. Sevr muahedenamesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bir iki maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin sulhü olamaz. Bu halde yeknazarda öyle görünür ki, gitmeyelim. Mademki istihsal edilecek bir fayda yoktur. Tahmin olunabilir şimdiden istihdaf ettiği noktalar... Yunanistan'ı istihdaf eden İzmir meselesidir. Belki Trakya'nın bir kısmı üzerinde Midye - İnoz'a kadar, o da hususî bir idare koymak suretiyle bir şey yapmaktır. İzmir meselesinde ... İzmir'in Türkiye'ye iade olunacağından emin olamayız. Çünkü biz bunları söylerken tabii takip ediyoruz onların matbuatını; İzmir'den bile emin değiliz. İzmir'de bile belki beynelmilel bir idare tesis etmek isteyeceklerdir. Bunun zımnında İzmir'i veriyoruz Sevr ahidnamesini imza ediniz diyeceklerdir. Sevr ahidnamesi arazi meselesi itibariyle değil, hukuk itibariyle, iktisadî mevad itibariyle Türk milletini haritai âleminden silmek demektir. O itibarla bu oyunun gelmekte mana yoktur. Sevr muahedesini mevzuubahis oldukça arazi meselesi bile bizi aslâ tatmin edemez. Bizim yapacağımız sulh yeniden karşı karşıya

geçerek akdedeceğimiz bir sulhtür. Sevr ahidnamesi değildir. Yoktur nazarımızda öyle bir şey. Gitmeyelim neticesi tabii olur. Fakat efendiler bendeniz de hiçbir şey hâsıl olmayacağından emin olmakla beraber, yalnız silâh kuvvetiyle değil siyaset kuvvetiyle de yürütülmesine kanaat hâsıl etmiş olduğumdan meseleyi bu noktai nazardan mütalâa ederek Nafia Müsteşarı Muhtar Beyi de davete lüzum gösterecek derli toplu bir heyete değil ... ve sırf siyasi makasadı yürütmek için iki üç kişiden mürekkep bir heyet gönderilmesinin elzem olduğu kanaatındayım. Hususiyile Londra konferansına davet meselesinin tarihçesi bu işi kolay kılar. Londra konferansına davet meselesi, devletler arasında kolay kolay ... nazarı dikkate alınır bir şey değildir... İtilaf devletlerini bizim aleyhimize ittifak ettirmemek bizim menafii âliyemiz iktizasındandır... Hiçbir şeyin değil Fransa'nın eseri gayretidir. Ve Türklerin kara gözleri için değildir... Efendiler Harbi Umumî hitam bulduktan sonra İngiltere mütekellimi vahde olacak derecede hal ve mevkie hâkimi mutlak bir devlet olmuştur ve İngiltere'nin en büyük yapacağı iş Türkiye'yi imha etmek ve Hilâfeti ortadan kaldırmaktır. Bunu yapmak için zemin ve zaman fevkalâde müsait idi. Karşısında olmaz diyecek kuvvet kalmamıştı. Almanya yoktu, Rusya gitmişti. Fransa ve İtalya vardı. Fransa'ya karşı Versay diye bir Alman sulhu yapılmıştır. O sulhun tatbikaatı fevkalâde bir müşkülâtı dâidir, hatta harp ihtimalatını zaman zaman üzerinde taşıyor bir meseledir. Onun için Fransızların elleri kolları bağlıdır. Daima Almanlarla tehdit ederler ve edegelmüşlerdir. İtalyanlar dahi maddî ve manevî bir takım ihtiyacından İngiltere'ye merbut olmak mevkiinde idiler. Yalnız İngiltere idi, ki Türkiye'ye ne lâzım geldiğini düşünmüş ve o birlerini arkasından sürüklemekten başka bir şey ... ve bu biraz da kerhen olmuştur. Kerhen olan şeyler daima bir ukdeyi vicdaniye halinde kaldığı için ta İstanbul'un işgalinden ve İzmir'in işgalinden itibaren Fransa'da, Türkiye'ye karşı yapılan sulhün haksız ve lâzımütadil olduğu kanaatı vardı. Lâzımütadil olduğu kanaatı da kendileri içindir. Bizim için değildir. İtalya Yunanistan'ın İzmir'e gelmesini istemez. Çünkü bir hasmı siyasidir ve İtalya, biz biliyoruz ki, Anadolunun bazı aksamını mıntakai nüfuz yapmış idi. Bu itibarla Anadolunun bazı aksamını kendisine mıntakai nüfuz yapmak istemiştir. İngiltere Türklerin hatırı için değil, İngiltere Yunanistan'ı boğazların arkasına koyarak İstanbul ve Boğazlara İngiltere kendisi temellük etmek istemişlerdir. Fransa'ya göre gizli kapaklı yeri yoktur. İngiltere Türkiye'nin

aksamı mütebakiyesinin dahi varisi mevkiine geçmiştir. ... kuvvei iktisadiyesi İngiltere'ninkinden belki on mislidir veya daha fazladır. O itibarla bu inhisarı istemezlerdi ve günün birinde bir vesile zuhur ederek Türkiye'de vaziyet tebeddül ederse kendileri için ... o vesile zuhur etmişti. Venizelos sükut ettiği zaman Fransa siyaseti Venizelos'un sükutunu vesile ittihaz etmiştir. İsrar etmişlerdir ve o kadar israr etmişlerdir ki İngiltere'nin Celalettin Arif Bey tarafından bahsolunan Loid Corç'un (Lloyd George) beyanatu tam... Fransızlar bu noktai nazarı yürütemiyor mülahaza siyle Fransızlar İngiltere'ye kafa tutarak İngiltere'ye Şark meselesinden, Türk meeslesinden dolayı iskat ... Onun yerine Fransa'da emsali hiç görülmemiş bir hadise olarak Meclisi Mebusan ... İngiltere'ye karşı ilânı isyan mahiyetinde bir harekettir. İngiltere'de fevkalâde telâşi mucip olan bu hal neticesinde Paris'te Briyan'ın (Briand) tahtı riyasetinde Hükûmet teşkil ettirildi. Sevr ahidnamesinin akdine İngiltere'nin muvafakat göstermesinden ibaret oldu demektir ki bu ara yerde, bu meyanda İngiltere'nin oynadığı bir rol vardır ki ... ilk konferans Londra'da akdolonmuştu. Müteakiben Niş'de ilk hafta... İngiltere o meyanda o konferansı tehir ederek Kral Konstantin'in Atina'ya gelmesi tecil ettirildi ve Konstantin'i ... burada taarruz etti. Bununla Fransa'yı işkâl etmek istedi. Çünkü onların elindeki delil Yunanistan harp istemiyor, Venizelos istiyor... Halbuki Kral Konstantin geldiği zamanda muharebe olmuştur. Taarruz devam ediyor. Daha ne istersiniz, demek istiyorlardı. Fakat Fransızlar buna itimat ... Bu taarruzda İnönü'de Ordumuzun gösterdiği hamaset hakikaten tarihî bir rol oynamıştır. Fransızları mesaisinde teşvik ... Bu konferansa davet meselesi tahaddüs etmiştir. Tarihçesi bu olduğuna göre demek oluyor ki, Avrupada Şark meselesinden ... velev ki kendi menfaatleri muktezasından olan İtilaf devletleri arasında ihtilâf ... ve bu ihtilâf böyle bir daveti icap ettirecek bir halde olmuştur. Biz davetten haberdarız. Muhtelif sözler söylenebilir. Davetin İstanbul üzerinden olmasında bendenizce en mühim gaye Sevr ahidnamesini bizim tanımadığımız İtilaf Devletlerince malûmdur. Doğrudan doğruya Sevr ahidnamesi onlarca da yok olduğunu itiraf etmek mahiyetidir.

Şimdi bir söz daha. Bu konferansta bizim lehimize mutlaka bir fayda çıkacağına kani olmasak dahi vaziyeti siyasiyesi, şu vaziyeti siyasiyeyi idame edebilmek ve konferansa iştirak ediyor görünmek menafii siyasiyemiz iktizasındandır. Sonra Avrupada, aleyhimize yapılacak, yapılabilecek propagandalara da

kesbi ittila ederiz. Sonra dahilde efkârı umumiye kendi kendine hâsıl olacak; acaba bu adamlar sulh yapmamaya mı karar vermiş insanlardır zihniyetine mani oluruz. Sureti mahsusada yapılacak propaganda varsa onun önüne geçmiş oluruz. Bir heyeti siyasiye, bir sulh murahhasa değil, bir kaç kişiden ibaret bir heyeti siyasiye göndermekte fayda vardır. Eğer bu heyeti siyasiye gider de bize sulh getirirse çok teşekkür ederiz. Gönderilmesi elzemdir, menafii siyasiyemiz iktizasındandır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Pek güzel teşrih buyurdunuz. Yalnız acaba kabul hissini vermez mi? Hatıra geldi çünkü. Londra'da tadili teklif olunan Sevr ahidnamesi hatıra gelir.

YUNUS NADİ BEY (Devamla) — Ankara Hükûmetinin esbabı teşekkülünden biri de bu nevi muahedenin ahkâmını kabul etmemektir ve binaenaleyh etmeyeceklerdir. Bu heyetin ilk ve son söyleyeceği söz bu olacaktır. Onun için hiç hükmü yoktur. Öyle bir vâhime varsa hiç hükmü yoktur. Mamafih heyeti siyasiye dediğim dikkat buyurunuz. Çünkü heyeti murahhasa değil, heyeti siyasiyedir. Onlara verilecek talimat da ayrıca müzakere edilir. Çünkü Misakı Milli bütün vüzh ve şümlü ile teşrih ederlerse söylemeyecek sözler vardır. Onları da söyleyebilirler. Onları da söylememeye memur edilebilirler.

REİS — Efendim 19 zat söz almıştırlar. Fakat kifayet takrirleri vardır. Evvelâ umumî müzakerenin kifayetini reyî âlinize arz edeyim... Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü. Şimdi Londra'ya murahhas izaminin kabulü hakkındaki takrir okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa gönderilip gönderilmemesi hususundaki müzakere kâfi görülerek Heyeti Vekilenin murahhas izamına dair olan teklifinin kabulünü ve murahhaslarımızın şekli izamı keyfiyetinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Trabzon

Nebi Zade Hamdi

(Muvafık, muvafık sadaları)

Riyaseti Celileye

Londra'ya serian bir heyeti siyasiye gönderilmesini ve bu maksatla murahhasların tayinini teklif ederim.

Trabzon

Hüsrev

(Red, red sadaları)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Bey takririmin başka hususiyeti vardır. (Gürültüler)

EMİR PAŞA (Sivas) — Gönderilmesin diyen reye karşı müdafaa edeceğim. Bana söz veriniz Reis Bey.

Riyaseti Celileye

İstanbul Hükûmeti denilen ve islâmlar için olmayıp, maatteessüf Padişah da başta olduğu halde, İngilizlerin İstanbul'da kapı kethüdalığını ifa edegelen ve bizce mevhum bir hükûmet vasıtasıyla davetimiz doğru değildir ve icabet etmek de doğru değildir. Binaenaleyh bize resen davet vukubulmadıkça gitmek taraftarı olduğumu arz ederim.

Lâzistan Mebusu
Âbidin

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetine ve davet vuku bulmadıkça heyet izamı mahzurdan sâlim olamayacağından, doğrudan doğruya davet vukuunda gönderilmek üzere, şimdilik heyeti murahhasa izamından sarfınazar olunmasına karar itasını arz ve teklif eylerim. 4 Şubat 1337

Sinop Mebusu.
Hakkı Hâmi

HAKKI HÂMİ BEY (Sinop) — Efendiler müsaade buyurunuz, takriri izah edeyim. Takririmi izah ettikten ve maruzatta bulunduktan sonra bittabiî kabul edip etmemek Heyeti Celilenize aittir. Yalnız mahzurdan salim değildir, doğrudan doğruya davet vuku bulmadıkça. Tabii bendenizin de bir kanaatim vardır. Heyeti Celileniz muvafık görürse kabul ederler. Şimdi efendim Meclisi Âliniz Ankara'da toplandığı tarihten itibaren sırası düştükçe İstanbul'da bulunan Hükûmetin gayri meşru olduğuna dair muhtelif zamanlarda müteaddit kararlar verdiği gibi... (Gürültüler) hatırı âlinizdedir. Gerek 16 Marttan evvel, gerek 16 Marttan sonra gerek hafî ve gerek celî içtimaatımızda, aktedilmiş bilcümle imtiyazat ve muahadat keenlemyekündür, denilmiş ve hatta İstanbul'da tebliğ edilmiştir. Şimdi biz İstanbul'dan bize verilen bir malumata göre Londra konferansına bir heyeti murahhasa göndereceğiz.

Biz şu malumatı iki tarzda telâkki edeceğiz : Ya makamı resminin tebliği veya eşhastan birinin tebliği. Zira, yaptığımız kanun onu gösteriyor bize. Çünkü, İstanbul'da bizce bir hükûmet yoktur. Tevfik Paşa veya diğer bir zat olsun. Onların verdiği malumat ma-

lumatı âdiye kabilindendir. Hiçbir sıfat ve kıymeti resmîyeyi haiz değildir. Kıymeti resmîyeyi haiz bulunmayan bir (makam tarafın vaki malumata istinaden) (1) doğrudan doğruya Londra'ya gidersek, oraya vardığımız zaman heyeti murahhasa meyanına biz de girecek miyiz? Müzakerata iştirak etmek üzere geldik diyeceğiz ve itimatnamelerimiz de elbette budur diyeceğiz. Pekâlâ, kim davet etti? Efendim İstanbul'dan Tevfik Paşa Hazretleri telgraf çekti biz geldik... Fakat siz ora Hükûmetinin meşru olmadığını iddia ediyorsunuz, halbuki şimdi meşruiyetini kabul ediyorsunuz, (demeyecekler mi bize? (Gürültüler) (2) Efendim müsaade buyurunuz... Meclisi Âliniz böyle bir heyeti murahhasa gönderdiği takdirde bundan evvel İstanbul'daki Hükûmet aleyhinde neşretmiş olduğunuz (bütün beyanlardan ve beyannamelerden rücu etmiş olacağız.) (3) Heyeti Celileniz kabul eder, etmez, o başka. Şu halde biz kanunen hiçbir sıfatı resmîyesi olmadığını ilân ve kabul ettiğimiz halde Tevfik Paşa kabinesinin resmîyetini nasıl kabul ederiz? Kabul ettiğimiz takdirde derler ki, madem ki siz bu kabine- nin resmîyetini kabul ettiniz, bunların tebligatı ile buraya geldiniz; şu halde bu Sevr muahedesini tadilê lüzum yoktur. Fakat tadil yapacağız bazı noktalarda. Halbuki biz böyle bir muahedenin mevcudiyetini kabul etmiyoruz. Muahedenin mevcudiyetini kabul etmediğimiz halde muahedenin esasını kabul eden ve buna vazî imza etmiş olan bir Hükûmet tarafından (vaki talep üzerine böyle bir Konferansa iştirak etmekle) (4) telâfisi gayri kabil tarzda bir zarara maruz kahr mıyız, kalmaz mıyız? Bendeniz bu noktadan heyetin doğrudan doğruya davet olmadıkça gönderilmesini muvafık bulmuyorum. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdukları gibi, nasıl ki Cami Beyi gönderdi isek, icap eden propagandayı yapma ve resmen bize tebligat icra ettirerek doğrudan doğruya davetimizi temin etmek vesair faaliyette bulunmak üzere. İşte şimdi de o gibi bir heyeti siyasiye gönderebiliriz. Bu muvafıktır. Fakat heyeti murahhasa halinde göndermek (hatalı olacaktır ve bu sebeple (5) bir sene daha muharebe etmek mecburiyetinde kalacağız, kanaatindiyim. Çünkü bu daveti kabul ederek gitmek nevama İstanbul Hükûmetinin vücudunu tasdik demektir. Binaenaleyh İstanbul'da Tevfik Paşa tarafından vaki olan daveti vesile ittihaz ederek gitmek doğru değildir. Mutlak resmî bir davete intizar etmek lâzımdır.

(1, 2, 3, 4, 5.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

AHMET FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Hakkı Hami Bey arkadaşımız resmî bir davet olmadıkça gitmek doğru değildir, buyuruyorlar. Biz bunun tamamen aksini düşünüyoruz ve aksinin vârit olduğu kanaatındayız. Zaten Tevfik Paşa kendi yazdığı tezkerede dâvetin İstanbul vasıtasıyla olması tabii bir şeydir. Çünkü İtilaf mümessilleri buradadır, bizimki bir tavassut yapmaktan ibarettir, diyordu. Resmî bir davetin vukuuna intizar meselesi... Heyete mesele gelmezden evvel Paşa Hazretleri resmî bir davetin vukuunu ... arizü âmik tetkik edildi, müzakere edildi. Bu müzakere neticesinde böyle resmî bir davete raptı kalp ederek böyle bir heyeti göndermekten mücanebet etmek âzim mazahiri dâi olduğu mütalâa olundu. Filhakika efendiler; resmî bir davetin vukuuna Hükûmeti Mutelifeyi icbar etmek ve onları hukukan mağlup etmek ihtimali vardır. Eğer bir heyetimiz gitmeyecek olursa düşmanımız bulunan devletler efkârı ahaliyi tağlit ederek; işte bunlar yalnız harp ve darp adamlarıdır. Bizimle temasa gelip meseleyi sulhan müzakere ve halletmek istemiyorlar, böyle bir heyeti içtimaie ile ancak biz süngü ve tüfeğin ve top ile mücadele edebiliriz diyeceklerdir. Halbuki, bugün bunun aksi efkârı umumiyede hâsıl olmuş, lehülhamd lehimizde hâsıl olmuştur. Bunu Yunus Nadi Beyin tafsil ve teşrih buyurdıkları veçhile bilhassa Fransa'da ... Heyeti Hükûmet de, biz de zannetmiyoruz ki, giden heyeti murahhasamız muvafık bir karar ve netice ile gelsin. Bunu biz de zannetmiyoruz. İnşallah olur. Fakat evvelce de bilmünasebe arzetmiş olduğum veçhile kendi lehlerine o kadar mevaddı, o kadar mevaddı muzırayı tutup ellerinden almak ve hakkımızı tatbik ettirmek müşkül bir şeydir ve hatta İstanbul vasıtasıyla bizi davet etmekten gaye de mutlaka Türkiye İstanbul'da bulunur kaydı ... daima başımızı, dimağımızı tırnaklarının arasında bulundurmamak arzusunun takip içindir. Biz hakkımızın şeyisini anlıyoruz. Onu lehimizde inkişaf ettirmek için diyeceğiz ki, efendiler biz buraya geldik, bu meselenin hakikî müdafileri biziz, bizimle uyuşabilirsiniz ve biz de yalnız hakkımızı talep ediyoruz. Daha ziyade kazanacağız, hatta müzakereye iştirak etmek de müzakere içinde bazı mevaddı kabul etmesek belki bizim için zaaf olur. Fakat kapılarını bize kapayacak olurlarsa bütün memleketlerimizi esir yapmak ... Sonra efendiler, biz bir sulh muahedesi akdedeceğimizi zannetmiyoruz. Doğrudan doğruya resmî açılan bir kapıda ... müzakere edecek değildir. Malumu âliniz işte müzakere hususiye, hususî odalarda bir çok şeyleri ihtiva eder. Binaenaleyh efen-

diler heyeti murahhasamız bize bir sulh muahedesi getiremezse bile lehimizde bulunan efkârı umumiyeden, bilhassa Fransa efkârı umumiyesinden bizim hakkımızda daha nâfi bazı şeyleri alıp geleceklerini ümit ediyoruz. Yalnız sulh müzakeresi yapmak gaye değildir. Efendiler memleketin muhat bulunduğu badirattan bir tanesini bile ayırmak, onunla vaziyetimizi iyice islah ettikten sonra başkalarına yürümek (mecburiyetindeyiz.) (1) Bu da siyaseten ehemmiyetli bir şeydir efendiler. En mühim ve elzem bir noktadır ve bunun ihtimali vardır. (Böyle bir faaliyeti siyasiyeden bir zarar doğması gayet uzak bir ihtimaldir. (Gidecek heyetin orada hemen sulh müzakerelerine gireceğini tahmin etmemekle beraber;) (2) İnşallah temenni ederiz olsun arzumuz sulhan başka bir şey değildir. Dünyaya harp etmek için gelmedik, harp bir gaye değildir. Gaye sulhu temin etmek ve memleket dahilinde (huzuru ve refahı sağlamaktır.) (3) Heyeti Vekile Heyeti Celilenizle müttefiktir. İstanbul vasıtasıyla ve onlarla teşriki mesaiye katıyen muhaliftir. Heyeti Vekile yegâne İstanbul'a bir telgraf göndermiştir. O telgrafta tespit etmiş olduğu esasat dairesinde bugün de yarın da hareket etmeye taraftardır. Orada ne diyorduk? Bu muzafferiyeti siyasiyemiz gerek Venizelos'un sükutu ve gerek Avrupada lehimizde hâsıl olan cereyanı efkâr Garp cephesindeki muzafferiyetimiz, ondan evvel Cenup cephesinde Adana cephesindeki, Ayıntap cephesindeki muzafferiyatımızın ve milletimizin azmü fedakârlığının neticesidir. Binaenaleyh milletin eğer menafiini hakkıyla temin etmek istiyorsanız milletin iradesine istinaden Ankara'da içtima etmiş bulunan ve hâkimiyeti milliyeyi temsil etmekte bulunmuş olan B. M. M.'nin murahhasları bu sulhü idare etmelidirler. Siz, dedik onlara, filhakika Sevr muahedelerini imza etmiş bir heyet değilsiniz. Fakat imza etmiş bir heyetin yerine gelmiş ve onların (mesuliyetini takabbül etmiş bulunuyorsunuz. Bu itibarla) (4) sizin bu hususta idarei efkâr etmeye, itiraz etmeye salâhiyetiniz, kudretiniz. (imkânınız) (5) yoktur, kabiliyetiniz yoktur. Binaenaleyh eğer biraz vatanınızı seviyorsanız çekiliniz. Biz yalnız sizden bir şey isteriz. Murahhaslar 15 - 20 kişi olmaz. Şüphesiz ki müzakere edecek heyet de, murahhas da iki üç kişi olur. Eğer dahil olursa gidecek iki üç kişidir. Heyeti murahhasa başka bir şey değildir. Onlara âlet makamında, kitap makamında ter-

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafdandan eklendi. M. Ünver

fik edilecek (vesa'ike ve vasaite) (1) ihtiyaç hâsıl olursa (bunlardan istifadeye) (2) karar verirse bu hususta onları sizden isteriz. (Bugün sizin yapacağınız) (3) B. M. M. tarafından intihap edilmiş olan murahhasların umum Türkiye menafiini müdafaaya muktedir olduklarını İtilaf devletlerine tebliğ etmekten ibarettir. İşte İstanbul'la yapabileceğimiz yegâne vahdet bu üç noktadadır. Heyeti Celilenize arzettiğim üç düsturdur. Sevr muhadesini, birinci maddesini şimdiden kemali nefretle reddediyoruz ve menafiimize mugayir adde ediyoruz. Binaenaleyh hukukumuzu hukuku istiklâlimizi talebediyoruz.

Riyaseti Celileye

Murahhasların 15 kişi olmasını teklif ederim.

Trabzon

Hüsrev

HÜSREV BEY (Trabzon) — Arzedeyim efendim. aynı meseledir. (Reisin ihtarı üzerine kürsüden indi)

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa göndermek Sevr ahitnamesini kabulü tazammun eder. Heyeti siyasiye göndermek lâzımdır. Tâyini esamiye müracaat teklif ederiz.

Ergani	Bursa	Ayıntap
Nüzhet	Muhittin Baha	Kılıç Ali
Mersin	Trabzon	Karesi
Muhtar	Hüsrev	Kâzım
Lâzistan	Üsküdar	Mersin
Âbidin	Salâhattin	Yusuf Ziya
Cebelibereket	Kırşehir	Kütahya
İhsan	Sadık	Cevdet
Muş	Diyarbakır	Trabzon
Abdulgani	Hacı Şükrü	Hasan
Bursa	Lâzistan	Kozan
Operatör Emin	Ziya Hurşit	Dr. Fikret

Saruhan İçel

Avni Mehmet Şevki

(Diğer takrirler okundu) (Reye, reye sesleri)

EMİR PAŞA (Sivas) — Heyeti Vekilenin tuttuğu yol pek doğrudur.

REİS — Avrupaya heyet gönderilmesi meselesi tayini esami ile reyinize vazedildi. İki müstenkif, yirmi altı kırmızı, dört heyeti siyasiye talebi beyaz üzerine işaretli... Yüz biri doğrudan doğruya gönderilmesi muvafık rey usulü... (Alkışlar)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bugün için müstenkif olmak...

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

REİS — Hilmi Bey rica ederim susunuz, söz vermedim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bugün için müstenkif olmak mebusluğu kabul etmemek demektir...

REİS — Efendim şimdi demin bir meselei müstahareden bahsetmiştim. Giden heyet, heyeti siyasiye olsun yolunda bir teklif vardı ki, Heyeti Celilenize arzettiğim. Sonra heyetin heyeti siyasiye olmasına dair takrirlerin tayini esami ile reye vaz'ına dair pek çok imza ile üç takrir vardır. Müsaade buyurun bu takrirlerin üçü de okunsun ve takrir sahipleri heyeti murahhasa heyeti siyasiye olması mı lâzım geleceği hakkındaki mütalâalarını söylesinler... (Gürültüler) Muamelesi olmamış bir takriri reye vaza Riyaset mecburdur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Bey söz isterim.

SIRRI BEY, YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Aleyhinde söz söyleyeceğiz.

REİS — Heyeti murahhasa mı olsun, gitsin mi gitmesin mi meselesi kapanmıştır. Şimdi efendim takrirler okunur, sahipleri noktai nazarlarını izah ederler. Reyinize arzedirim, olur biter.

HÜSEYİN AVNİ BEY — Usulü müzakereye dair söz söyleyeceğim. Bu takrir reye konmuştur, mesele bitmiştir.

Riyaseti Celileye

Londra konferansına iştiraktan bir fayda melhuz değildir. Ancak İtalya tarikiyle İtalya, İsviçre ve Fransa gibi hükümet ricali siyaseti ve efkârı umumiyesiyle yakından temas ederek Türkiye sulhu hakkında müdafaatta bulunacak bir heyeti siyasiye izamı mucibi fevaid olacağından olveçhile bir heyet intihabiyle izamını teklif ederim.

Bursa Mebusu
Operatör Emin

(Red, red sesleri)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyefendinin Avrupaya heyeti murahhasa değil, Avrupalıların aleyhimize yapacakları propogandaya mani olmak üzere bir heyeti siyasiye izamı hakkındaki teklifinin kabulünü rica ederiz.

Adana	Bursa	İstanbul
Zekâi	Muhiddin Baha	Ahmed Muhtar
İzmir	Eskişehir	Çorum
Mahmud Esat	Eyüp Sabri	(Okunamadi)

(Red, red sesleri, gürültüler)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Şimdi efendim müsaade buyursanız bu baptaki noktai nazarımı arz edeyim. Eğer Reisi muhteremimiz Hasan Fehmi Beyefendi arkadaşımız vaktiyle bu meseleyi ... müsaade buyursalardı emin idimki maksat hâsıl olurdu. Çünkü iki celse arasında bir çok rüfeka ile görüştüm. Bakım ki gittiğimiz yol bir yol... Maksadımızı arz edeyim. İyi düşünelim. İhtimalki haksız bir mütalâa dermeyan ederiz. Pek nazik bir zamanda bulunuyoruz. Ufak bir hatayı siyasi... Hepimiz düşündüklerimizi söylemek zaruretindeyiz. Bir çok arkadaşlarımız davetsiz gitsin, davetli gitsin, İstanbul'u tanyalım, tanımayalım, Sevr muahedesi hakkında hakikaten pek kıymetli mütalâalar dermeyan ettiler. Yalnız son defa çok güzel teşrih eden Yunus Nadi Bey arkadaşımızın mütalâasını şöyle bir gözönüne getirirsek... Hatta kendilerine bir sual soracağım, gidecek heyet şayet sui telâkkiye uğrarsa ne deriz ona? O zaman buyurdular ki işte heyeti siyasiyeden maksat budur. Bir kere düşmanlarımızın bizi nasıl avlamak istediklerini anlayalım. Biz dahilî vaziyet dolayısıyla İstanbul'u tanımıyoruz, yani düşman tarafından getirilen Hükümet, Hükümet olamaz diyoruz. Fakat oradan davet geldi diye onlarla birlikte konferansa katılmayı doğru görmüyoruz. Çünkü zaman dardır.

Sonra dahilde, hariçte İngilizlerin propagandası sulh istemediğimizi dünyaya yayacak, ondan da korkuyoruz. Bunda pek haklıyız ve bu İstanbul'u hem tanımıyoruz, hem de ... zaruretindeyiz. Hatta o kadar zaruretindeyiz ki, o kadar seri olmalı idi ki şimdi yarı yola varmalı idi. Pek muhik olarak hatıra geliyor ki niye buradan sulh heyeti murahhasası diye kemali debdebe ile, biz buradan sulh heyeti murahhasası diye bir heyet yola çıkarırsak Londra'ya gider gitmez iki ihtimal karşısında kalınacaktır. Ayağı bir yere ilişmeden en seri bir yoldan Londra'ya gidecektir. Kimseye temas ettirilmez. Buyurun efendiler Sevr muahedesi diye ortaya atarlar, katiyen böyle olacaktır. O zaman siz bakacaksınız ki İstanbul'dan bir takım efendiler gelmiş, bunlara tabii selâm vermeyeceksiniz ve bunları tanımıyoruz diyeceksiniz, biz böyle adamlar tanımıyoruz. İngilizler diyecekler ki, biz sizi bunlarla beraber bulunmak üzere çağırdık. Sonra Sevr muahedesinin kabili tadil bazı cihetlerini ister tanyın, ister tanımayın. Böyle bir muvaffakiyetsizlik olacak. Binaenaleyh böyle bir ademî muvaffakiyet karşısında kalmaktansa, ki yine kanaatımı arz edeyim. Bizim heyet buradan vapura binip de Londra yolunu tuttukları zaman İngilizler kuvveti pazuya verdirerek Yunana son bir taarruz daha yaptıracaktır. Gayet faz-

layız, Ordumuz onların kafasını patlacaktır. Yine onlar ... o zaman giden heyeti murahhasa semî'na ve âtâ'na diyeceklerdir. Şimdi biz diyoruz ki böyle göndereceğimiz heyeti murahhasayı kısa bir yoldan anın ... ademî muvaffakiyetle yoldan çevirmemek için, zaman kazanmak için lehimizde olan Fransa ve İtalyanları daha ziyade kazanmak için ismine diyelim ki heyeti siyasiye. Fakat mecmuu temsil ettiğimizi anlatmak için memaliki meşgule murahhaslarından, İzmir vesair meşgul yerlerden kıymetli arkadaşlarımızı koyalım içimize. Hatta benim fikrimce elli altmış kişiden - onun için yirmi otuz kişi bu miktarda heyeti siyasiye, on, onbeş tane murahhas, on onbeş tane siyasi adam koyarak kuvvetli sulhü yapacak bir heyeti mümkünse iki üç gün içinde hemen yola çıkaralım. Fakat propagandaya başlayalım ve diyelim ki İstanbul'la ... işittik ki Londra'da hiç Sevr'i nazarı mütalâaya almayalım ve bunda da bir sulh olacağını ... ve bundan da sulh murahhaslarının lâzım geleceğini ... şart olacağını işittik. Âmal ve metalibi milliyemize muvafık ve âdil bir sulh müzakeresi için hemen bir heyeti siyasiye izam ediyoruz. Efendiler bu heyeti siyasiyeyi yoldan Londra götürmeyecek ... İskoçya ile görüşecek, İtalyan amelesiyle konuşacak, oradan kalkıp Paris'e gidecek her yere girip çıkacak, oradan Londra'ya gidecek, orada bu işi yapacak, Londra'ya kemali ihtifalat ile gidecektir. Omuz omuza gidecek, şan ve şerefle gidecek... Çok mühim fark vardır. Heyet oraya gittiği zaman inşallah defolmuş olacaktır. O zaman diyecekler ki ne istiyorsunuz? Biz onlara değil, onlar bize soracaklar, ne için geldiniz? Biz diyeceğiz ki biz sulh için geldik, sulh yapmak istiyoruz. Bu maksadımızda samimiyiz.

VEHBI BEY (Karasi) — Bizim heyeti siyasiyemizi kabul edecekler mi?

HÜSREV BEY (Devamla) — Elbette paşam. Çünkü bakınız şimdiden ismini sulh murahhas heyeti... İstanbul ile beraber gitmiyoruz, kabul etmeyecekler. (Etmesinler sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bir kere teklifim reye konsun, müzakere lüzum kalmaz. (Dinledik, bu mesele bitmiştir sadaları, hayır sesleri, gürültüler)

FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Mesele bir kere ekseriyetle kabul edilmiştir. O tarzı tahrirde, bilmiyorum, heyeti murahhasa denmiş ise bu heyeti murahhasadır. Heyeti murahhasa izamını arzu etmeyen arkadaşlar heyeti murahhasa izamının kabul edildiğini görünce onu heyeti siyasiye şeklinde tadil et-

mek istiyorlar. Fakat tadil etmek eğer hakiki bir şey olsaydı kabul ederdik. Bendenizin mütalâamca heyeti siyasiye meselesi kabili kabul değildir.

REİS — Tabii Heyeti Hükümet namına söylüyor-sunuz değil mi?

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim, heyeti siyasiye diyecek olursak bunun bütün mana ve mahiyetini üzerinden kaldırmış oluruz. Heyeti siyasiyeyi biz her ne zaman istersek gönderebiliriz ve heyeti siyasiye diye gönderseniz bazan Bolşeviklerin gönderdikleri heyeti siyasiyeye benzer ki ... kapanır ... Heyeti siyasiye meselesi gayet ... bir meseledir. Fakat buyuruyorlar ki heyeti siyasiye denilirse belki gider belki gitmez. Biz aksini mütalâa ediyoruz. Biz diyoruz ki, biz heyetimize eğer heyeti murahhasa demezsek onun kıymet ve mahiyeti olmaz. Bir payitahta gittiği zaman heyeti murahhasanın etrafını... (Gürültüler)

REİS — Tekrar reye arzedeceğim sırada ... ve heyeti siyasiye meselesinin hakkında bir teklif olmadığı ... Meclisi Âlinin ve bundan başka ... Riyasetin yapacağı vazife yoktur. Şimdi üç takrir vardır. Biri gidecek heyetin heyeti siyasiye veya heyeti murahhasa olacağını tayini esami ile reye vaz'ına dairdir. (Heyeti murahhasa sadaları)

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Heyeti siyasiyeden maksatları nedir? (Gürültüler)

REİS — Asabiyet göstermeyiniz...

ALİ BEY (Amasya) — Yanlış bir takriri kabul ediyorsunuz. (Gürültüler, heyeti murahhasayı kabul etmiştir sadaları)

REİS — Efendim heyeti siyasiye hakkında tayini esami ile verilen takririn tervecini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Hayır hayır, red sadaları) Efendim heyeti siyasiye hakkındaki takriri reye koyuyorum. Arkadaşlar kanaatlar muhteremdir. Asabiyet göstermeyiniz, memleketin hayatı meselesinde bu kadar asabiyet gösteriliyor, beş dakika teneffüs vereceğim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, dün İstanbul'a yazılacak beyannamenin müsveddesini Divanı Riyaset yaptı. Hamdullah Suphi Beyin kaleminden çıktığı için müsaade buyurursanız kendisi okusun.

(Hamdullah Suphi Bey tarafından müsvedde okunmaya başlandı)

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Gürültüden muntazam bir okuma mümkün olmayacak.

REİS — Burası marazı beyandır millete hizmet etmek isteyenler durur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Bu kararı bir karar suretinde İstanbul'a tebliğ edeceğiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir şey arzedeceğim; tashih ve tadil hakkında maruzatım varcır... Hali hazırda tahta calis olan diye tashih edilmesini teklif ederim.

REİS — Şimdi efendim söz vereceğim o vakit söylersiniz.

BASRİ BEY (Karesi) — Fıkra fıkra okunsun.

FEYZİ EFENDİ (Konya) — Pek muvafıktır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bu yazılan bir mektuptur. Bunun tashihi kitabet tashihi olamaz. Fikir itibariyle ilâve olunacak bir şey varsa arkadaşlar söyleyebilir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Arkadaşlar müsaade buyurur musunuz? Bir noktayı tavzih edeceğim. Meclisin doğrudan doğruya bir hitabı olmayacaktır. Divan ... bu salâhiyetlerini haiz olan Meclisin İstanbul'da Tefvik Paşaya hitap etmesini muvafık görmemiştir. Kendisi bundan yüksektir. Buna binaen bura ile İstanbul arasındaki muhaberat cereyan ediyor... Müzakerelerin ruh ve manası alınır. Doğrudan Meclis Tefvik Paşa ile yani doğrudan doğruya Meclisi Âliniz Tefvik Paşayı muhatap addetmemiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim Cenabı Hakkın inayetiyle arkadaşlarımız inşaallah memulün fevkında muvaffak olurlar. Fakat aksini daima düşünmek elbette büyük bir vazife addedilir. Öyle zannediyorum ki ne kadar kuvvetimiz varsa cephe gerilerinde mümkünse onları tayyarelerle vesair vesaiti seria ile cephe tarafına alalım bu maddi kısmı böyle olduğu gibi manevî kısmı da ... teşebbüs etmeliğimiz lâzım gelir. Yalnız bu Türkçe olarak neşredilmemeli Arapça ve mümkünse Acemce neşredilmelidir. Şu halde Âlemi İslâmla olan alâkamız ve Âlemi İslâmın bize olan alâkası... Sonuna doğru bir kaç güzel cümle ilâve edilirse hissiyat namına daha müessir olur zannedirim. (Muvafık sadaları)

REİS — Meclisi Âlinin nazarı dikkatına şunu arz edeyim ki ... tayinine maksur kalsın.

SIRRI BEY (İzmit) — Bu kararı ittihazdaki saik Meclisi Âlinizin muhik ve musip lisaniyle İstanbul heyetini bir kere daha hakka davet etmektir. Günahları üzerimizden atmak için şöyle son bir teklifte bulunalım ve binaenaleyh bunun tahririni tahtı karara aldık. Maksadımız şu idi. Bendeniz bu hususta ittihaz

edeceğimiz kararın o mahiyette olmasını isterim, ki neşrettiğimiz zaman halk başta Padişah olduğu halde İstanbul Hükümetinin hakikaten kendi uhdelere terettüp eden vazifenin yapılmadığına kendileri de şahit olsun... Binaenaleyh bu karar bu suretle değil; cereyanı hali hikâye ederek hadisattan mütevellit bütün mesuliyetlerin oraya ait olacağını söylemek lâzımdır.

HÜSEYİN AVNİ BİY (Erzurum) — Bendeniz Hamdullah Suphi Beyden bir şey istirham etmiştim, ki hali hazırda tahta câlis olan hükümdar diye...

REİS — Efendim Hüseyin Avni Beyin teklifi bir tashihten ibarettir. Kabul edenler... Ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

BASRİ BEY (Karesi) — Dün akşam İstanbul heyetine Heyeti Vekile tarafından tebliğ edilmek üzere Heyeti Celilenin noktai nazarını tespit eder mahiyette bir şey kaleme alınması tekrarrur etmişti. Hakikaten yazılan bu karar iyi bir şekilde kaleme alınmıştır. Esasen Hamdullah Suphi Bey tarafından meydana getirilen bu eserin iyi olduğu bedihidir. Yalnız bu karar Meclisi muhteremin vicdanı müşterekini tespit edeceği için, Meclisi muhteremin sinesinde bulunan bütün âzanın ifrat, tefrit, itidal noktalarından haiz olacağı hissiyat ve ruhiyatı ihtiva etmesi lâzım geleceği için, sonra yine bu karar bu üç noktada mütefavit olan Türkiye halkının, milletimizin ve hatta bütün müslümanların hissiyatı müşterekesini tamamiyle izhar edeceği için bu kararın o noktai nazardan Meclisçe kemali itina ile tetkik edilmesi lâzımdır. İhtimalki efendiler namıkulhurf Hamdullah Suphi Beyefendi kendi hislerinden tecerrüt edememiş olabilirler. Çünkü Hamdullah Suphi Beyefendi de elbette kendisine mahsus bir fikir ve hisse maliktir ve bundan dolayı tâyib edilmez.

REİS — Basri Bey, teklif, Divan Heyetinin teklifidir. O nokta üzerine söyleyiniz.

BASRİ BEY (Devamla) — O halde efendiler; Hamdullah Suphi Bey tarafından kaleme alınan beyanneminin ... zannediyorum ki yine Meclisin ekseriyetinde hâkim olan hissiyata, ruhiyata tevafuk etmek için herhalde fıkra fıkra nazarı tetkike alınması lâzımdır.

Sonra efendiler; dün böyle bir beyannamenin kaleme alınması teklif edildiği zaman mevzuların nelerden ibaret olması lâzım geldiğini burada arz ve izah etmiştim. Biraz lisan mutedil olmalıdır ki efkârı umumiye üzerinde lâzım gelen tesiri icra edebilsin. Ben lisanı müfrit görüyorum. Eğer yazılan şey iyi

bir tesir icra etmek maksut ise iyi bir tesir icra edecek bir şekilde tetkik edilmesi lâzımdır. Benim kanaatım böyledir. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Efendim bir meselei müstaahare zuhur etti. Basri Beyin söyledikleri gibi Dr. Refik Bey de bu mealde takrir veriyorlar. Zaten bu bir karardır. Bu karar ya fıkra fıkra okunur reyinize vazedilir, lâzım gelen tashihat yapılır veyahut toptan okunur yine söz alınır lâzım gelen tashihat yapılır. Arzu ederseniz böyle yapalım. Arzu ediyorsanız yarınki içtimaa bırakalım. Bunun o kadar müstaceliyeti yok, bunu yarına kadar tehir edelim.

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Şimdi efendim heyeti murahhasanın gitmesini Heyeti Âliniz kabul etti. Fakat heyeti murahhasa kimden ibaret olacaktır? Bunların tayini için Heyeti Vekileye mi salâhiyet vereceksiniz, yoksa kendiniz mi intihap edeceksiniz? O yolda bir takrir vardır ve bir de esami listesi vardır.

Riyaseti Celileye

Dahili ve harici suitesîrata meydan kalmamak için Londra konferansına müstakillen iştirak edilmesini ve murahhasaların zirde esamisi muharrer zevat meyanından intihap ve bunlara icap ederse hariçten mütehasıslar ilâve edilmesini teklif ederiz. 4 Şubat 1337

Ertuğrul	Ertuğrul	İzmit
Mustafa Kemal	Necip	Halil İbrahim
Yunus Nadi Bey (Aydın)		
Mahmud Esad Bey (İzmir)		
Muhtar Bey (İstanbul)		
Vehbi Bey (Karesi)		
Vehbi Efendi (Konya)		
Ali Şükrü Bey (Trabzon)		
Sırrı Bey (İzmit)		
Celâlettin Arif Bey (Erzurum)		

REİS — Şimdi bu meseleyi halletmek icab ediyor.

SUAD BEY (Kastamonu) — İcra Vekilleri tarafından intihap edilmiş olan zevatın ... düşünülmüş olan mahiyette ayrı bir şekilde tecelli ... Binaenaleyh bendeniz gidecek heyetin altı kişiden ibaret olmasını ve yine altısının da bu heyet arasından intihap edilmesini teklif ediyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar gönderilecek heyeti şu suretle intihap etmek temennisinde bulunuyorum. Divanı Riyasete Heyeti Vekile versin, biz de her encümende birer intihap yapalım, toparlayalım, o intihap listesini Heyeti Umumiyyeye verelim, ekseriyeti kim ihraz ederse o olsun.

HAMDULLAH SÜPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar Heyeti Vekilenin hatırına gelen isimler daha Riyasete takdim edilmiş ... Heyeti Vekilece mutasavver isimlerin bir kısmı arzedildi efendim demek ki bitmiş bir şey karşısında değildir. Riyaset efendim Meclisin Reisi olmak hasebiyle namınıza imza etmek ... o zamana kadar arzu buyursanız efendim ... gün kalmamıştır. 21 Şubattır. Eğer bunun üzerine aramızdaki münakaşa dolayısıyla vakit geçirirseniz olmaz. O halde arkadaşlar dün zaten Reis Paşa Hazretleri de söylemişlerdi; arzularınızı Riyasete bildiriniz, Riyaset tetkik ederek, sizin de arzularınızı nazarı dikkate alarak tadilat yapar.

VEHBİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri, ki ikinci bir derecede olarak Meclise gelecektir ve arkadaşların mezuniyeti talep edilmiş olacaktır. O vakit kime seyyidena Heyeti Celile tasdik edecektir, demişlerdi.

ADNAN BEY (İstanbul) — Meclis intihap edecektir demektir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Heyeti Vekile tarafından teklif edilen isimler Riyaset tarafından tasdik edilmek, edilmemek mümkündür. Fakat Riyasetin de noktai nazarı buna taalluk ettiği halde yine bunu münakaşa etmeyi kabul ediyorsanız bu bitmiştir. Gidemez artık.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Efendim ben-deniz Heyeti Celilenizin iki noktada nazarı dikkati âlinizi celbedeceğim. Heyeti Vekilenin listeyi tanzim etmesi muvafıktır. Fakat şunu rica ederiz ki murahhaslar Meclisi Âliniz âzası meyanından bulunsun. İkincisi; Londra'ya murahhas göndermeye muarız kalan arkadaşlarımızın istinad ettiği nokta iştiraktan bir şey ümid etmedikleri kanaatinden mütevelliddir. Binaenaleyh onlar meyanından da bulunması lâzımdır.

REİS — Efendim murahhasların Meclis âzasında olmasını kabul edenler el kaldırsın... Müttefikan kabul edilmiştir. (Gürültüler) Efendim bir kere murahhasların Meclisi Âliniz âzasından olması iki günlük müzakere neticesi iktizasındandır. Mademki murahhaslar Meclisi Âliniz âzasındandır. Heyeti Vekile veyahut Makamı Riyaset ... Heyetiniz bunlara mezuniyet verecektir... Tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın... Eller kalkar ... şimdi efendim adedi hakkında Suad Beyin bir takriri vardır. Fakat tensip buyursanız bunu adetle tespit etmeyelim. Mezuniyeti tasdik edilmediği takdirde o arkadaş gidemez... Diğerlerini Heyeti Vekile tasvip etmiş olsun, tensip etsin, tasdik etsin ne olursa olsun. Bunlara Meclisi Âliniz

mezuniyet verecektir ki gitsinler. Mezuniyetleri burada okunurken eğer herhangi bir murahhasın mezuniyeti tasvip ve tasdik edilmeyecek olursa o arkadaş gidemez bu da hem Heyeti Vekile için hem de ... münasip bir şekil olmaz.

A. FERİD BEY (İstanbul) — Buyurdıkları doğrudur. Fakat bir taraftan intihap ediliip bir taraftan Heyeti Celileniz tarafından intihap edilecek arkadaşlarımız da intihap edilmek hususunda müşkülât çekilmemek için bunun münasip bir şeklini bulalım. Binaenaleyh Heyeti Celileniz fikirlerinizi izah buyurunuz, Heyeti Vekile de tenevvür etsin.

VEHBİ BEY (Karesi) — Fakat dünkü listeyi gördükten sonra herhalde kendimiz mezuniyet vereceğiz.

FERİD BEY (Devamla) — Efendiler gerek Heyeti Vekilenizi ve gerek arkadaşlarınızı böyle müşkül bir mevkide bırakmamak için mutavassıt bir teklif dermeyan buyurunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim buradaki arkadaşlar da lütfen mebusluk sıfatından dolayı Heyeti Vekile aramıza girer resen mesul bir heyetimiz yoktur. Heyeti Vekilece de, Meclis tarafından intihabında hiçbir mahzur yoktur. Onlar da mebus sıfatıyla aramıza girerler... Çünkü yaptıkları şeylerden mesul değildir, Meclis mesuldür. (Şüphesiz sesleri)

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bu muvafık değildir. Bizim tasvibimiz bu, işte intihap demektir.

REİS — Efendim aded hakkında üç takrir vardır. Hüsrev Bey murahhasların on beş kişi olmasını teklif ediyor.

VEHBİ BEY (Karesi) — Müsaade buyurunuz bir şey soracağım. (Malatya Mebusu Feyzi Efendinin takriri okundu) (Red, gürültüler)

(Okunmayan takrirler)

Riyaseti Celileye

Gönderilecek heyeti murahhasa meyanında siyasette haizi ihtisas Muhtar Beyin izamını teklif eylerim.

Saruhan

Avni

Riyaseti Celileye

Şahıslarının masuniyeti kumandanlıktan çekilmeleri Meclisçe yine şayanı takdir olacağı mânasını muhtevî Paşa Hazretleri vasıtası ile Meclis namına bu akşam bir telgraf keşidesi şartı ile meselenin tamamen Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif eylerim.

Eskişehir Mebusu

Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

Mesele pek nazik ve mühimdir. Müzakerenin devamı, kanaatların tebellürü lâzımdır. Yarınki Cuma günü öğleden sonra hafi içtimaı teklif eylerim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasamızın izamından sonra Meclis namına İstanbul'a bir şey yazılmaya lüzum kalmamıştır. Bu suretle reye vazını teklif eyleriz.

Kütahya Hakkâri
Cemil Mazhar Müfit

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasanın buradan intikâkinde kendilerine verilen talimat ile verilen salâhiyetin derecesi hakkında Hariciye Vekâletinden sual edilmesini teklif ederiz.

İçel Trabzon Kırşehir
Haydar Lütfi Celâlettin Rıza
Reddedildi (Moskova'ya giden)

Kastamonu Kâtip
Dr. Suat (İmza okunamadı)

Riyaseti Celileye

Altı zattan mürekkep bir Heyeti Murahhasa Meclis namına gönderilmesini teklif eylerim.

Isparta
Hüseyin Hüsnü

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa Türkleri temsil edeceği cihetle bazısının fes, bazısının kalpak iksası suretiyle muhtelif eşkâl ve kıyafetle gitmeleri şayanı dikkat olduğundan heyeti müşarünileyhanın herhalde yeknesak bir serpuş ile arzı endam etmeleri lâzım geleceğini heyeti muhteremin nazarı dikkatine arz eylerim.

Tokat
Rifat

Riyasete

Hilâfete, İslâm âlemine merbutiyetimiz derecesini ilân eder bir kaç cümlenin dahi derç ve arapça ile acemceye tercüme olunarak en seri vasıtalarla İslâm âlemine neşredilmesini teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Londra'ya gidecek heyete vakit çok ve mebzul değildir. Bu heyetin altı kişiden ibaret olmasını ve Meclisten intihabını teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

Riyaseti Celileye

Mesuliyetin Heyeti Vekilece deruhtesine mebri gönderilecek heyeti murahhasanın da Heyeti Vekilece tayini mukteziyatı vazife olmakla olveçhile icrasını teklif eylerim.

Saruhan
Avni

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına dahil olacak zevatın; konferansta iştirakte menfaat olmadığı fikir ve kanaatinde bulunan zevattan intihap edilmemesi arz edilmiş ve Heyeti Celilerince de kabul buyurulmuş idi. Halbuki Heyeti Vekilece verilen listede bu zevattan da mevcut bulunduğu cihetle bunların listeden tayy ile yerlerine diğerlerinin namzet olarak iraesinin kabulünü teklif ederim. 5 Şubat 1337

(Bu takririn üzeri çizilmiş)

İzmit
Hamdi

Riyaseti Celileye

Londra Konferansına murahhas olarak Malta'da mevkuf zevat meyanından intihabını teklif ederim.

Üsküdar
Selâhattin

Riyaseti Celileye

Bütün millet ve dolayısıyla âlemi İslâmiyetin hükümü idamını münteç bir mahiyette bulunan Sevr muahedesini Allah'tan korkmayarak, milletten utanmayarak mademki İstanbul bülehası tasdik etmiştir ve mademki Tefik Paşaya tebliğ olunan Kanunu Esasi mevabdi muaddesine uymakta tasarrufatı kavliyeden memnu, mahcur olması lâzım gelen İstanbul hanedanı abesla iştigal mahiyetini vererek Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini tasdikten imtina etmiştir. Artık onlarla tevhide mesai belâhetlerine iştirak demek olduğundan veçhenminelvüch caiz değildir. Ancak konferansa bizden murahhas göndermemek efkârı umumiyei cihan karşısında cidalcu göstermek isteyen Avrupa, bilhassa İngiliz siyaset dolabına yağ sürmek demek olacağı da bedihidir. Binaenaleyh Misakı Milli ile müşeyyet olan gayei mukaddesimizden gayrı bir fikir ve emel takibinden münezzehe olduğumuzu bir kerre daha bütün âlem nazarında ispat etmiş olmak üzere, Meclisi Âlimizi teşkil eden zevatı kiram meyanından kehaneti siyasiye ile müştehir ve maruf vatanla alâkadar olanların tefriki ile ve her türlü mahzur ve ihtimalâta karşı salâhiyet ve hattı hareketlerinin tahdidi ile bir taraftan müheyya bulundurulması ve diğer taraftan dahi lâyetegayyer olan noktai na-

zar ve azmi katii millimizin istihsali için (Hazır ol cenge, eğer ister isen sulhü salâh) mantukunca sulhü musellâh farızasından gaflet olunmayarak ordularımızın tezyit ve teşdidi ile beraber murahhaslarımızın resen Londra'ya izamı suretiyle konferansa iştirak edilmekle âlemi İslâm ve efkârı umumiyei cihan karşısında rüştü siyasimizin ispatını ve İstanbul ile muhabereimizden sarfı nazar olunmasını teklif ederim.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyasete

Meselenin zemini konferansa bir heyetin gönderilip gönderilmemesi olmakla evveleminde her hatibin yalnız bu esastan bahsetmesini teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Londra Konferansına murahhas izamı hakkında ekseriyetin vermiş olduğu karar altı aydan beri istinat etmekte olduğumuz ve istinat etmek istediğimiz Rus siyasetini zirüzeber ettiğine kaniim.

Londra Konferansından büyük bir istifade temin edilemeyeceği hakkındaki Hükümet beyanatına bakarak Türkiye Büyük Millet Meclisi için hem Şarkın, hem de Garbın kaybedilmiş olacağı neticesine vasil oluyorum.

Binaberin Hükümetin bu bapta ne düşündüğünün ve bu hususta bizleri de tenvir eylesininin müstacelen Hariciye Vekâletinden sual edilmesini teklif ederim.

5 Şubat 1337

Bursa Mebusu
Dr. Operator Emin

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Şubat 1337 (1921) Salı

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	410	1. — <i>Sevr Muahedesi hakkında İstanbul'</i>	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	410	<i>da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf.</i>	410:416

Cilt : 8

147 nci İn'ikat, 3 nci Celse

YÜZ KIRK YEDİNCİ İN'İKAT

8 Şubat 1337 Salı

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celse küşat edildi. Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKBEŞİNCİ İN'İKAT

5 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü ve Dördüncü Celseler

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ile; Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Mu-

rahhasası hakkındaki Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde müzakerata devam olundu ve celseye son verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kütahya
	Râgıp

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul eden!er... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Sevr muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf.*

REİS — Mevzuun müzakeresine başlıyoruz.

Söz Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, İstanbul ile muhaberenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine Heyeti Âliyeniz cevap vermek için bir karar ittihaz buyurmuştu. Üç, dört gündür bunun tehiri İstanbul münasebatında bazı teşevvüşata sebebiyet veriyor. Rica ederim cevap verilsin de İstanbul'la hesabımız kesilsin.

MEHMET AKİF BEY (Burdur) — Efendiler, İstanbul'la aramızdaki sui tefehhümün kalkması bu iki liğin bertaraf edilmesi için Meclisi Âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve bu da Meclis tarafından yazılacaktı ve son cevap olacaktı.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular.

MEHMET AKİF BEY (Burdur) — Sadi; Şarkın en hâkim şairi Sadi der ki : «İnsan daima doğru söylemelidir. Her söylediği doğru olmalıdır. Fakat her doğruyu her vakit söylememelidir.» Bendeniz o telgraf müsveddesinde bugün söylenilmesi muvafık olmayacak bir çok hakikatler gördüm. İcabeden yerlerde gayet şedit bir lisanla ifade edilmiş. Eğer maksat itilâ-

fın temini ise bu lisan tahfif edilmelidir. Daha itilâfci-yâne yazılmalıdır. Biz metalibimizi bir lisanı mutedil ile bir üslubu leyyin ile ifade edersek ve onlar kabul etmezlerse o zaman mesuliyet ve vebâl onların omuzlarına gider, kabul ederlerse iş bitmiş olur. Bendeniz bir şey karaladım. Müsaade buyurursanız okuyayım . (Ankara ile İstanbul arasında cereyan eden muhaberrattan İstanbul'un henüz gerek kendi vaziyetini, gerek Anadolunun vaziyetini lâyikeyle ihata edemediği kanaati hâsıl oluyor. Milletın beratı idamından başka bir şey olmayan Sevr muahedenamesini İstanbul'a kabul ettiren esbabın burada mevzubahsedilmesini müna-sip görmüyoruz. Ancak milletin istiklâli o muahedenamenin bir kaç maddesinin tadil ve tebdiliyle temin olunamayıp, büsbütün ortadan kalkmasına mütevekkif bulunmasına nazaran vaktiyle o muahedenameyi kabul edenlerin bugün konferansta lâzım gelen vak-ü tesiri haiz olamayacakları pek tabiidir. Mütarekeden beri devam eden ve inayeti Hakla hayat ve istiklâlimizin halâsına kadar devamı muhakkak olan mücahede-i milliyeye sayesinde bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvvayı Devlet için bir vecibei hayatiye iken, İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessüfle görülüyor. Zaman, geçmiş vakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecebiler Devletimizin bütün varlığı-

ni payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır. Bu tecavüzlere diğer taraflardan evvel maruz kalan ve el'an ecnebi tahakkümü altında baş bile kaldıramayan İstanbul'un bu ahvali gözönünde tutarak ona göre bir vaziyet itihaz etmesi zaruri iken, makûs bir istikamet alması cidden mucibi teessüftür. İstanbul nazarında henüz resmen âsi telâki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makamı Hilâfet ve Saltanatın tahlisi için canla başla uğraşiyor, düşmanların muhacematına göğüs geriyor, bu yolda kanını döküyor. Binaenaleyh bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icabedeceğini itiraf ve kabul etmek ve aradaki suj tefehhümü bertaraf ederek B. M. M.'ne tefvizi umur eylemek kendisinin ve bütün memleketin selâmeti namına İstanbul için en mütekaddim ve en mütehattim bir vazifedir. Bugün İnaneti Hakla millet vahdetini temin etmiş, meşru Meclis ve Hükûmetini teşki ile ordularını tanzim eylemiş, her türlü müdahâlâtı ecnebiyeden âzade olarak tenfizi ahkâm ve kazada bulunmuş iken, bütün bu şeraitten tamamıyla mahrum bulunan İstanbul'un hâlâ eşkâl ve merasim ile uğraşması menafii millet ve maslâhatı ümmetle katiyen kabili telif değildir. Bugün İstanbul'un uhdei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal B. M. M. nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilân etmektir. Bunun hilâfında hareket milletin halâsına set çekmek, tefrika ve inkisama bâdi olmak, Makamı Hilâfet ve Saltanatı (papalık) gibi kuvvayı maddiyeden mahrum ve gayrimeşru bir şekle sokarak ecnebilerin amâline bâziçe derekesine indirmek demektir. Buna ise Şeriatı garrayı İslâmiyenin katiyen müsaadesi yoktur. Kaldı ki müslümanlık nazarında pek büyük bir mevkii dinîsi olan Makamı Muallâyı Hilâfeti vaz'ı meşruundan çıkarmaya hiçbir ferdin, hattâ o makamı işgal eden Zatı Şahanenin bile salâhiyeti olamaz. İradei Şahane maslâhatı ümmet üzerine ibtina ederse muteber ve muta olur. Evet, zati Şahanenin arzuyu zâti ve emri hususileri başkadır; Ümmetin emini olmak haysiyetiyle der'uhte buyurdıkları emaneti Hilâfetten mütehasıl şahsiyeti maneviyenin iradesi başkadır. Binaenaleyh bugün Zatı Şahâne bütün âmâlî hususiyelerinden tecerrüt etmek ve o, der'uhte buyurdıkları emaneti kübradan mütehasıl şahsiyeti maneviye namına maslâhatı Ümmet muktezası veçhile iradatı âliyede bulunmak mecburiyeti şeriyesinde dirler. Maslâhatı Ümmetin muktezası ise (icmat ümmet) mâhiyetinde olan ve bir kuvvei maddiyeye istinad eden B. M. Meclisi, evet ancak bu Meclis izhar etmek mevkiinde bulunuyor. Malûmdur

ki dini İslâmın kıyam ve bekası için zarurî olan teçhizi cüyûş, seddi sugur, tenfizi ahkâm ve kaza şeraiti esasîyesini bilküllüye iptal ile Makamı manâyı Hilâfeti mühmel bir hale koyan (Sevr) muahedenamesini kabule cevazı şer'i yoktur. Şayet İstanbul'u böyle gayrimeşru bir vaziyete sokan sebep cebrü ikrah ise bugün o sebebin zâil olduğu iddia olunamaz. Binaenaleyh ecnebilerin cebrü ikrahiyle bütün şeraiti esasîyei şeriyesinden tecrit edilen Makamı Hilâfet ve Saltanat için o şeraiti temin eden B. M. M.'ni derhal Makamı Celili Hilâfetin kuvvei müeyyidesi olarak tasdik ve bu Meclisin icmat ümmet mahiyetinde olan mukarreratını kabul ile kendi vaz'ı meşruunu iktisap etmek bir vazifei şerîye olduktan başka beynelmüslimîn büyük bir mevkii ihtiramı bulunan Hanedanı Âli Osmanın ilelebet bu mevkii mümtazı muhafaza edebilmesi için de elzemdir. Gerek Zatı Şahanenin, gerek bütün Cihanı İslâmın malûmu olmalıdır ki B. M. Meclisince bugün Makamı Hilâfet ve Saltanatın halâsını ve milletimizin istiklâli tamamını temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavver değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul'un mânasız vesveselerle nazarı ecanipte milletin vahdetini kesrecek gayrimeşru bir tavır takınmasına B. M. Meclisi son derecede müteessiftir. Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hâtime vermek; bu zavallı, bu fedakâr milletin mukadderatını idare etmekte bulunan B. M. Meclisiyle tevhidî mesai etmek, aynı gayenin husulüne elbirliğiyle çalışmak dinî, vatanî, millî vazâifin akdemidir. Binaenaleyh gayemizin husulünder sonra aramızda halli pek kolay olan mesaili dahiliyeye ait birtakım noktai nazar ihtilâflarının bugün katiyen mevzuubahsedilmemesini ve yalnız dinü milletin menafii âliyesi düşünülerek derhal B. M. Meclisinin meşruiyetinin kabul ve intihap ettiği murahasaların tasdik edilmesini, bu suretle aradaki ikiliğin kaldırılarak Kur'an'ın ve sünneti Resulün emri veçhile Devlet ve milletimizin ecanibe karşı yekpare bir bünyanı marsus halinde tecelli ettirilmesini selâmeti dinü devlet namına son defa olarak temenni ederiz. İşbu kararımız Tefvik Paşaya aynen tebliğ olunmak üzere Heyeti Vekileye tevdi olundu.)

HAMDULLAH SUBHÎ BEY (Antalya) — Arkadaşlar; Burdur Mebusu muhteremi Mehmet Akif Beyin teklif ettikleri şekli bendeniz dinledim. Bir noktada kendilerine iştirâk etmek mümkün olduğunu arzedeceğim. Eğer Riyaseti Celile, ile Heyeti Vekile ile İstanbul arasında olan muhaberat satır besatır hatıranızda kalmış ise tahattur buyurursunuz. Arzu

ettiklerini esas itibariyle bidayette biz teklif ettik. Hiçbir nama bir heyeti murahhasa izamı mümkün olamayacağı ve bizim yollayacağımız heyet bütün memleketi temsil eder diyen birinci telgraftı. İkinci- de, üçüncüde aynı noktai nazarı müdafaa ettik. Kendileri bir daha tecrübe etmek istiyorlardı. Şimdiye kadar teati edilmiş telgraflardan anlaşılmiştir ki İstanbul'u aklü mantık dairesinde harekete getirmek imkânsızdır. Müfrit bir hayrihahlıkla, azamî bir vatanperverlikle lâzım gelen şeyi yapınız ve hatta yazılması icabeden her şeyi yazınız, yine faidesizdir. İstanbul saraydan başlayarak bütün sarayın nüfuzu altındaki eşhasa varıncaya kadar öyle bir karanlık ve delâlet içindedirler ki bunları aklü mantika ircaa imkân yoktur. Bendeniz de ilk zamanlarda mülâyemet ile işi halletmek taraftarı idim. Fakat bilâhara kani oldum ki, belâhet yolunda saray berdevamdır ve sonuna kadar devam edecektir. Aklü mantık dairesine gelmeleri imkânı yoktur ve bizim en müsait şekillerle hatta Loyd Corç'un (Lloyd Georges) söylemiş olduğu, - ki Loyd Corç'un bu sözünü burada aynen tekrar edemeyeceğim, çünkü gazete yanımda yoktur eğer İstanbul Hükûmeti razı olursa biz o zaman Ankara Hükûmetiyle temas ederiz, diyordu. İstanbul Hükûmeti razı oluyoruz diyemez miydi arkadaşlar? En büyük düşmanımızın nâzırı söylüyor. Bizimle maksatta müttefik olan bir heyet bunu diyemez miydi? Biz aradan çekiliyoruz, hakikaten haizi salâhiyet olan orasıdır diyemediler. İltihak etsinler ve buradan salâhiyet alsınlar gitsinler. Bunlar malûm olduktan sonra bizim ümidimiz kalmadı. Biz kani olduk ki İstanbul'dan aklü mantık dairesinde bir şey beklenemez.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendiler, bendeniz de Mehmet Akif Beyin fikirlerine iştirâk etmekle beraber bazı mütalâatta bulunacağım. Celse mademki hafidir, serbestçe, fakat ruhü meseleye dair muhtasaran söyleyeceğim. Ben derim ki siyaset, dürgü maslahatâmez terkibinden ibarettir. Binaenaleyh mademki milletin ekseriyete karip bir kısmı hilâfet ve saltanata lâyenkasem bir rabitai maddiye ve menviye ile merbuttur ve elyevm Halife namı tahtında bulunan Sultan, hakkı Hilâfeti zirüzeber edercesine efkârı umumiyei milletten mülhem olmayan bir muahedeyi tasdik etmiş ve milletin mebhüsün'anh kısmı ise halifei hazırın hakkı kaza sakıt, iyiyi ve kötüyü takdirden âciz, ecnebilere münkat bir mahlûktan gayri bir şey olamayacağına gayri muttali bulunmuştur. Şu halde bir taraftan o kısmı milleti bu hususta tenvir, diğer taraftan da millî hudutlarını muhafaza ve halife makamını düşmandan tahlis maksadiyle teşekkül et-

miş olan B. M. Meclisi, Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalist tahakkümünden ve zulmünden kurtarmak irade ve hâkimiyetin bilâ kaydü şart milletin olduğu anlatılmalı. B. M. Meclisinin makası ve istihdaf ettiği gayeyi bir lisanı leyyin ile tasvir eden beyannamelerle milletin Padişahın ikazını temin etmeli.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Efendim, bendeniz henüz zamanı gelmemiş bir meseleyi münakaşada ısrar ediyoruz. İhtilâf uçurumu, zihniyet farkı zannederim ki artık tamamıyla meydandadır. İstanbul Anadoluyu ezmek ve iğfal etmek için hiçbir şeyden çekinmedi. Bazen fetvalariyle, bazen düşmanla yanyana yürüyen, silâhlarla, her türlü vesait ile bizi ezmeye, bizi mağlup etmeye çalıştılar. İstanbul'daki insanlar kimlerden ibaret olursa olsun ve ne mahiyette bulunursa bulunsun, netice itibariyle, aynı zihniyette birleşiyorlar ve hepsi Anadolunun meşruiyetinden ve Anadolunun mukaddes bir dâva takip ettiğinden şüphe ediyor. Nitekim bugünkü vaziyeti meydana getiren Anadoluya murahhas göndermek hakkını çok görüyorlar. Eğer İstanbul şüphe etmemiş olsa idi, Anadolunun bütün milletin arzusunu temsil ettiğini kabul etmiş olsaydı zannederim ki bileklerimiz kuvvetiyle meydana gelmiş şu fırsattan istifademize mani olmaz ve şu hakkın bize mahsus, bizim hakkımız olduğunu tasdik ederdi. Hükûmet İstanbul ile bir muhabere kapısı aradığı ve hepimiz de bunu arzu ettiğimiz halde, ihtimalki zamanı gelmediği için söylenmesini muvafık bulmadığımız bir çok sözler söylendi. Buna karşı da İstanbul muannit bir vaziyette kaldı ve yine bildiğinden şaşmadı. Biz de, tabii, kararımızı verdik ve İstanbul peşinde dâvamızı takip için Londra'ya murahhaslarımızı intihap ettik ve gönderdik. Binaenaleyh mesele bendenizce artık kapanmıştır. Bir daha İstanbul'un karşısına çıkıp da siz şusunuz demek doğru değildir. Çünkü İstanbul, arkadaşlar açık söyleyeyim, bizden serbest bulunuyor. İstanbul söz söylerken vatan endişesinden uzak olarak aklına geleni söylüyor. Bize şaki diyor, haydut diyor. Halifeye isyan etmiş diyor. Memleketin menfaatini düşünmeksizin söylüyor. Halbuki biz, hepimiz biliyorsunuz ki, birtakım endişeler altındayız. Karşımızda memleketin menfaati var. Daima onu müteessir edeceğinden korkarak sözlerimizi, adımlarımızı ona göre atmaya, söylemeye mecbur oluyoruz. Bugün İstanbul hakikaten ters bir vaziyet alırsa biz ona karşı bir şey yapacak değiliz. Filhakika zamanı gelirse biz İstanbul'a karşı her türlü vaziyetimizi, her türlü kararımızı serbest vermekte haklıyız. Fakat bu zaman gelmemiştir zannediyorum. Zamanı gelmediği için bu meseleyi

kurcalamak memleketin menafiine muvafık değildir. Bunu kapamalıdır.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Mehmet Akif Bey biraderimiz İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin Heyeti Vekilece kabul edilen şeklinin şedit olduğunu söylediler. Ben bunun aksini iddia edeceğim. Kendilerinin temas ettikleri üç mühim noktayı izah ederek ispat edeceğim.

Yazdıkları cevapta Mehmet Akif Bey buyuruyorlar ki : Birincisi, İstanbul'a karşı Meclisin meşruiyetini tanımaları lâzım geleceğini, ikincisi, Sevr muahedesinin kabul edilmemesi; üçüncüsü, Makamı hilâfet ve Saltanatın bu fevrana ittiba etmelerini yazıyor. Zannedirim geçende Heyeti Vekile ile İstanbul arasında cereyan eden şeyler okunmuş idi. Gerek Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri tarafından ve gerek Fevzi Paşa Hazretleri tarafından milleti temsil eden yegâne heyet Meclisi Âliniz olduğunu söyledikleri halde yalnız Mustafa Kemâl Paşa ve Fevzi Paşa Hazretlerine tevcihi hitabediyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, zaten meşruiyetini tanımadıklarını söylüyorlar. Binaenaleyh meşruiyetimizi tanımayan bu heyete bunu bir daha söylemek haşvi zaittir, zaaftır. Sâniyen, İstanbul Hükümeti Sevr muahedesini kabul etmiştir. Üçüncüsü; Makamı Hilâfet ve Saltanattan bahsediyorlar. Halbuki Heyeti Vekilenin bu cevabında bundan bahsedilmemiştir. Bendeniz zannediyorum ki, şimdi bundan bahsetmek nabemahaldir. Böyle bir hatve atarsak bundan rücu etmek mümkün değildir. Eğer buna Padişah itaat etmezse Padişahın hal'i lâzım gelir. Bu nazik nokta ile oynamak şimdi doğru değildir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin lisanında şiddet varsa o şiddeti tadil ederiz. Fakat Heyeti Vekilenin yazdığı cevap şedit ise bu ikinci cevap muzirdir.

Arkadaşlar, bir noktayı daha izah edeyim ki, teklif Divan Heyetini memur etmiştir. Divan Heyetinin teklifidir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Hamdullah Suphi Bey de, Safa Bey de derin bir hakikatten bahsettiler. Maatteessüf Safa Bey arkadaşımıza iştirak edemeyeceğim. Herhalde kararnamenin İstanbul'a tebliği elzemdir ve bundan maksat da İstanbul ile uzlaşmak, uzlaşmamak meselesi değildir. Zira bu kararname sırf propaganda noktai nazarından elzemdir. Zira bu kararname geçen de söylediğim veçhile, Arapça, Acemce de tabedilerek neşredilmekle beraber (kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla) kabilinden esasen millete hitabedilmiş bir kararname demektir. Bunun bu noktai nazardan derin bir tesiri olacaktır.

Binaenaleyh katiyen bu kararnamenin gönderilmesi lâzımdır. Kaldı ki müsveddeden hangisini tercih meselesi... Hamdullah Subhi Bey bendenizi mâzur görsünler. Pek dar bir zamanda, yekten hakikaten mükemmel görülüyor. Lâkin bazı noktaları birdenbire atlayıveriyorlar ve bahusus sonu yoktur. Bunları sonra tabii Hamdullah Subhi Bey tertibinde tanzim ederler. O kolaydır. Yalnız meal, tarzı ifade bir de şümü-lü olmak noktai nazarından herhalde Akif Bey hocamızın müsveddeleri cidden müretcahtır. Bendeniz Akif Beyinkini göndermek istiyorum. İki üç kelimeye dokunacağım. Beratı idam denilmiş. Berat kelimesi güzet noktalarda kullanılır. Ecnebiler denilmiş. Müşrik hasımlar dense daha iyi olur.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Efendim; bendenizce ne şekilde yazılırsa yazılısın İstanbul'un zihniyeti başka, bizim zihniyetimiz başkadır. Bizim zihniyetimiz milletten doğan bir zihniyettir. Onları ki tefessüh etmiş bir zihniyet, bizimki milletin ruhundan doğan yeni zihniyettir. Bu mütefessih zihniyetin bizim zihniyetimizi anlamasına imkân yoktur. Fakat mademki Meclisi Âliniz böyle bir şeyin yazılmasına karar vermiştir, Hamdullah Subhi Bey kardaşımızla, Mehmet Akif Beyefendi üstadımız bir şey hazırlarlar. Şiddet itibariyle daha muvafık gördüğüm Hamdullah Subhi Beyin yazdığı şeyi aynen kabul buyuramazsanız Mehmet Akif Beyefendinin ki gayet iyi yazılmış veyahut üç dört kişi tarafından bir müsvedde kaleme alınmasını teklif ediyorum. Şunu da arz edeyim ki, tarihimizin en mühim noktasında, buraya kadar geldikten sonra zaaf ile mevkiimizi küçültmeyelim. Bulduğumuz yeri muhafaza edelim, inmeyelim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim, Meclisi Âliniz tarafından yazılacak olan cevapname hakkındaki karar murahhaslarımızın gitmesinden evvel verilmişti. Şimdi Meclis murahhaslarını tayin etti ve yola çıkardı. İnşallah muvaffak olurlar. Bendeniz zannediyorum ki o zamanki verdiğimiz karar o zamanın fikriyle ve o zamana göre düşünülmüş idi. Şimdi ittihaz etmiş olduğumuz bu karar heyetin yola çıkmasıyla değişmiş oluyor. (Hayır sesleri) Hayır demeyiniz. İstanbul'un aldığı vaziyet zaten malûmdur. İstanbul meşru hakkımızı dinlemiyor. Yahut telâkki edemiyor. İstanbul'un telâkki edip edememesi meselesi kendi fikriyle, rey ile hareket eden bir heyet vaziyetinde olduğuna kani değilim bendeniz. Herhalde hasımlarımızın tesiriyle hareket ediyorlar. Bizim de onlara karşı aldığımız vaziyet meşru bir vaziyettir. Kendilerine

hizmet ediyoruz. Fakat aynı zamanda İstanbul da kendi İstanbulluğundan düşmek istemez. Bundan dolayı her şeyi yapmak ister. Şimdi İstanbul'a bir şey yazmak mecbubahsolunca, her halükârda bizim hakikatlerimizin kendilerine ilka ettiği ve şu vaziyete göre lâzım gelen şeyi söylemek ve söylediğimizi icra etmek istiyorsak, eğer bunun nihayetine de varamayacak isek, bir zaman için düşünmek ve son söyleyeceğimiz sözü söylemek doğru değildir. Artık vaziyet ortaya çıkmış, her şey anlaşılmuştur. Şiddetli söylemek olmuyor, mülâyim, mütevazi söylemek de yakışmıyor. Mademki o yakışmıyor, bu yakışmıyor, biz de hiçbir şey söylemeyelim. Yok eğer son sözümüzü söylemek istiyorsak söyleyelim ve sözümüzü yerine de getirelim. Doğrusu budur. Yalnız bir şey var efendiler. Biliyorsunuz ki müekkilleriniz memleketleriniz bu gibi şeyleri can kulağıyla dinleyecektir. «İstanbul B. M. Meclisi ile teşriki mesaiye kalkmış, B. M. Meclisi kabul etmemiş, Heyeti Vekilesi kabul etmemiş» gibi birtakım sözler meydana çıkacaktır. B. M. Meclisi tarafından bir şey kaleme alınsın, bu ilân edilsin. Bu ilân herhalde İstanbul'a da gidecektir. Tefvik Paşaya değil. İlân edilecek tarzda yazalım. Bütün Cihan İstanbul'un almış olduğu vaziyetin gayri münasip olduğunu tasdik edecektir. Buna karşı da Heyeti Vekilenin aldığı vaziyetle vesaireyi bir beyanname şeklinde yazalım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar; Londra konferansına davet münasebetiyle iki mesele karşısında kalmış olduğumuzu zannediyorum. Bunlardan biri, heyeti murahhasanın izamı ve şekli izamı idi, zannederim. Zannederim, ki bu mesele hallolunmuştur. İkinci nokta; bu münasebetle İstanbul'a dahi aramızda âdetâ münasebat başladı. Bu münasebat ve muhaberat ehemmiyetli bir noktada durdu. Malûmu âlileri Meclis Riyasetinden ve Heyeti Vekile Riyasetinden çekilen telgraflara cevaben Tefvik Paşadan gelen en son telgrafta takip edilmiş olan meşru hususatın, makul ve katî hususatın hiçbirini kabul edilmedikten maada, bizi bir de tarih ve vicdan muvacehesinde itham ediyor. İşte bu muhaberat üzerine Heyeti Vekile kendiliğinden hiçbir muamele yapmadı, Meclise arzetti ve Meclis o gün pek makul olarak son cevabın verilmesi kararını verdi. Fakat maatteessüf efendiler o karar o gün icra edilmek lâzım gelirken, o günden bugüne kadar geçti. Efendiler, dört saat zarfında vaziyeti siyasiyede bir çok tebeddülât olur. Bir defa heyeti murahhasa meselesi bizce sureti katiyede halledilmiş ve hattâ tahrik edilmiştir. Bu kararın istilzam ettiği muamelâtın birisi de, doğrudan doğruya Düveli İtilafiyeye birtakım no-

malar verildi. Diğer taraftan İstanbul ile olan münasebatımız da birtakım teşevvüşata uğradı. İstanbul burada hiçbir Meclisi tanımadı. Âsi bir Mustafa Kemal tanıyordu. Ona da dedi ki, korkma ben seni affettim. Mukarreratı sabıkam mülğadır. Binaenaleyh meşru hükümet benim dedi ve tuttu, şuna buna emirler vermeye başladı. Binaenaleyh o günkü karar ile bugünkü karar değişmiştir efendiler. Mamafih karar geçmiş olmakla beraber Tefvik Paşaya karşı vaziyeti hakikiyelerini müdrük olduğu halde Meclisi Âli millet namına son ve katî kararını tebliğ mecburiyetindedir, denir. Meclisi Âliniz bunu iki suretle yapabiliir. Biri; yalnız karar suretiyle yapar ve bunun sureti tebliğini Heyeti Vekileye tevdi eder. Diğer taraftan da bazı rüfekanın beyan buyurdıkları misillu bu beyanname bu ithamat karşısında tarihe geçecek bir vesikadır. Ancak evvelce verilmiş karar mucibince mufassalca bir suret tebliğ edilmek lâzım gelirse, efendiler Burdur Mebusu Akif Bey biraderimizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim tadilât yapılması lüzumunu görmekteyim ve bu hususatı arzede bilmek için o takriri ele alayım. Baş tarafta Sevr muahedesinin bazı maddelerini kabul etmektense, Sevr muahedesinin heyeti umumiyesini tadil etmek lâzımdır, diyor. Bunu bugün B. M. Meclisinin beyannamesinde zikretmek diplomatik bir hatadır. Biz Sevr muahedesini kabul etmediğimizi ilân ettik ve bu azimde bulunduğumuzu birbirimize söylüyoruz. Fakat bundan sonraki muamelemizin katî ifadesi baş murahhasamızın sözüyle başlayacaktır. Bunun zamanı mıdır, değil midir? O ayrı, başlı başına bir meseledir.

Sonra meselâ ikinci sayfasında («...bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvayı devlet için bir vecibei hayatiye iken İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak...» deniyor.) (1) Vaziyet böyle değildir efendiler. Elhamdülillâh bizim vaziyetimiz iyidir. Muztar vaziyette değiliz, koşma vaziyetinde de değiliz. Henüz bize yapılan teklifin ciddiyetine emniyet yoktur. Biz koşmuyoruz, fakat bazı hukukumuzu dünyaya ilân etmek için gidiyoruz. Bu mânada kabul, tabii Tefvik Paşanın dediği olmuştur, aman fırsat zuhur etmiştir. Hayır efendiler; böyle değildir. Yani bu gibi ufak şeyler vardır.

Sonra burada deniliyor ki bu Meclis meşrudur. Sonra burada deniliyor ki, («Bugün İstanbul'un uhteî hamiyetine düşen en mühim vazife derhal Büyük Mil-

(1) Mehmet Akif Beyin okuduğu nottan alındı. (M. Ünver)

let Meclisinin meşruiyetini tasdik ve konferansa mu-
rahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise
ait olduğunu ilan etmektedir...») (1) Efendiler bu Mec-
lis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik et-
tirmek lâzım değildir. İkincisi; bu meşru Meclis, meş-
ru ve salâhiyettar olan murahhaslarını göndermiştir.
Bu heyetin Avrupaca tanınması için Tevfik Paşaya ri-
caya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh böyle bir şeyi
beyannamemizde söylemek, giden heyeti murahhasa-
mızın kıymetini katıyen sifıra indirmek demektir.

Sonra efendiler; makamı Hilâfet ve Saltanatın ta-
biri sırasında Papalık kullanılmıştır. Makamı Hilâfet
ve Saltanatın Papalık kelimesiyle heyetimiz tarafın-
dan ifade olunmasına ve bu kelimenin kullanılma-
na bendeniz şahsen taraftar olamam.

Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. «Sevr mua-
hedesini kabul etmeye cevazı şer'i yoktur» deniliyor.
«Edilirse makamı muallâyı Hilâfeti mühmel bir hale
getirir» deniyor. Halbuki Sevr muahedesi kabul edil-
miş ve makamı hilâfeti mühmel bırakmıştır. Malûmü
âlinizdir ki efendiler, Şûrayı Saltanatta Sevr muahe-
desini Zatı Şâhane bizzat ayağa kalkmak suretiyle
kabul etmiştir. Binaenaleyh vaki bir şeydir. Eğer bu
vaki gibi kabul edilirse, zaten Makamı Hilâfet ihmal
edilmiştir. Halbuki biz bunu itiraf etmek istemiyoruz.
Onun için bunun da ifadesi zamanı gelmiş ise...

Sonra yedinci sayfasında yine zatı Şahaneden B.
M. Meclisinin tasdiki talebediliyor. Evvelki başka bir
mânada idi, bu da başka bir mânadadır. Halbuki efen-
diler biz Zatı Şâhane, İstanbul'da düşman süngüsü al-
tında iradesini istimale gayri muktedir, yani esirdir,
dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik
edemez. Bu da doğru değildir. Olsa olsa o zat Mec-
lisi kabul ettiğini ve tanıdığını - dikkatle yazılmak lâ-
zım geleceğine dair bir fikir vermek için söylüyorum,
tanımak başkadır, tasdik etmek başkadır. Çünkü her-
kes tanıyabilir - ilân etmesini...

Sonra efendiler, sekizinci sayfasında bugün şöyle
böyle anlaşalım ve bunun husulünden sonra aramızda
pek kolay olan idarei dahiliyeyi...» Şimdi efendiler, iki
şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşuyor.
Öyle pazarlık olamaz zannederim. Malûmü âliniz hâ-
kimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Artık bunda pa-
zarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık
olamaz zannederim. Azmü imanımızda bir tereddüt ve
teşevvüş olduğunu bugünden ilân etmiş oluyoruz. Bi-
naenaleyh kısese ile pazarlığımız yoktur. Meşruiyet

(1) Mehmet Akif Beyin okuduğu nottan alındı.
(M. Ünver)

üzerinde bulunuyoruz. Akıl ve mantık üzerinde bulu-
nuyoruz. Bunlardan sarfı nazar etmek doğru bir şey
olamaz.

Sonra, son sahifesinde bazı ifadeler var. Şöyle böy-
le olursa mevcut olan ikilik bertaraf edilmiş olur.
Bu da tabii siyasi bir ifade değildir efendiler. Biz
ikilikten bahsetmedik ve etmeyiz efendiler. Biz vah-
deti tamme halindeyiz. İkilik iddia eden onlardır.
Onu biz iddia etmekle sarahaten onların vaziyetini
kabul etmiş oluyoruz. Bu tabiri yazmakla onların va-
ziyetini tasdik etmiş oluruz. İkilik yoktur. Vahdet
vardır ve bu vahdeti tanımayan hali delâlette bulu-
nanlar vardır. Binaenaleyh görülüyor ki, bu gibi ic-
raî hususatta teferruata girişmek doğru değildir. Bir
defa zaman meselesi çok mühim bir tesir yapıyor.
Bendeniz yeni bir teklif arzetmek istiyorum. Meclisi
Âlinin tebellür eden kararı ne ise Tevfik Paşaya son
yazdığı telgrafa cevaben iki üç madde olarak sureti
münasibede ve kısaca yazmakla Meclisi Âli vazifesi-
ni ifa ederse, zannederim çok güzel olur. Yoksa şim-
di bu yazılmış olanları bu heyete tevdi edersek doğru
olmaz. Bu esas kararlar tespit edilir ve Heyeti Vekile-
ye tevdi edilirse, Heyeti Vekile sureti münasibede teb-
liğ eder efendim.

REİS — Mevzuu müzakere olan ve Divan namı-
na teklif edilen, elimizde matbu nüshası bulunan bir
teklif ile Akif Bey biraderimiz tarafından verilen ve
tadilname mahiyetinde olan teklif var. Bir de verile-
cek cevabın kısa olarak Heyeti Vekile tarafından ya-
zılmasını ve Heyeti Vekilenin buna memur edilmesi
bir takrirle teklif ediliyor. Kozan Mebusu Fikret
Beyin bir takriri var, ki İstanbul ile hiç muhabere
yapılmasın, diyor.

Heyeti umumiyesi hakkında müzakereyi kâfi gö-
renler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Şimdi vaziyeti izah ettim zannederim. Bir, Di-
vanın matbu olan şekli vardır. Bir de İstanbul ile hiç
muhabere edilmesin diyor. Diğer bir takrir de bu hu-
susa Heyeti Vekileyi memur edelim diyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (An-
kara) — Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vazii-
yette kalır.

REİS — Verilecek tadilnameleri ve Mehmet Akif
arkadaşımızkini ve bunun daha mufassal olmasını ar-
zu buyuruyorsanız...

TAHSİN BEY — Efendim, Meclisi Âlinin bir
defa Tevfik Paşa ile muhabereye salâhiyeti var mı-
dır, yok mudur? (Vardır sesleri)

REİS — Cevap yazılması esasen kabul edildi ve cevapname Divanı Riyasete havale edildi. Artık bu cevap verilmesin gibi bir şey mevzuu bahsolamaz.

BASRI BEY (Karesi) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bir mebusun usulü müzakere hakkında sonradan söz söylemeye hakkı vardır. İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı değil, akıl ve mantıktan uzak olduğunu bildiğimiz İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı, hakikatte efkârı umumiye karşı telkinat yapmağımız lâzımdır. Meclisi Âli böyle bir cevabın yazılmasını kabul ettiği zaman, zannederim ki, Heyeti Vekile de kabul buyurmuştu. Zaman meselesidir buyuruldu. Kelimeler üzerinde efendiler istediğimiz kadar tenkit ederiz. Dünyada tenkitten kolay bir şey yoktur. Tenkit ederiz, münakaşa ederiz. Fakat ruh ve esas itibariyle bir şey yazılmasına Heyeti Umumiyenizce karar verildikten sonra, zannederim ki, bu kararın infazı lâzımdır. Bendeniz İstanbul'dan ziyade, ey millet, ey Âlemi İslâm; işte biz şunu yazdık. Bu rezil İstanbul zihniyeti bunu bile kabul etmiyor. Hattâ bu Âlemi İslâmın şairi tarafın-

dan yazılmıştır diye propaganda edilecek olursa gayet iyi tesir yapacaktır.

REİS — Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. İstanbul'a Meclisi Âliniz tarafından cevap yazılması hakkındaki kararı sabıki muhafaza edenler lütfen el kaldırsın... Efendim bir şey yazılmamasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Riyaseti Celileye

İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin tehiri tetkik ve keşidesinden naşi bir çok mahazir tevellüt etmekte olduğundan bunun bugün müstacelen müzakeresini teklif ederim. 7 Şubat 1337

İzmit Mebusu
Hamdi

Riyaseti Celileye

İstanbul ile muhabereyi sureti katiyede kat'a karar vermeksizin yalnız sükût ile mukabele edilmesini teklif ederim. 7 Şubat 1337

Bursa Mebusu
Dr. Operatör Emin

T. B. M. M.
Gizli Celse Zabıtları

12 Şubat 1337 (1921) Cumartesi

Münderecat

		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	418	
2. -- MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	418	
		1. — Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat. 418:421

Cilt : 8

149 ncu İn'ikat, 2 nci Celse

YÜZ KIRK DOKUZUNCU İNİKAT

12 Şubat 1337 Cumartesi

İkinci Celse

REİS İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Cevdet Bey (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi küşat ediyorum.

Zaptı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKYEDİNCİ İNİKAT

8 Şubat 1337 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ile; Sevr muahedesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde müzakere ce-

reyan etti ve mezkûr telgrafa cevap verilmemesi kabul edildikten sonra celseye son verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Yözoat

Feyyaz Âli

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat.

REİS — Londra sulh konferansına intihabolunan heyeti murahhasaya verilen talimata dair izahat verecektir.

Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, Londra konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyeti murahhasaya müzakerata esas olmak üzere bir talimat tanzimi için Heyeti Vekilede yapılan müzakeratı medide neticesinde gayet veciz ve milletin bir çok defalar âleme ilân ettiği esası havi olan Misakı Millî mevaddı dairesinde hareket olunmasını en makul; en mantıkî bularak kendi ellerine bunu tevdi ettik. Bunun mevaddı ilân olunmuş ve herkesçe malûmdur. Ancak bizim heyeti murahhasanın Londra'ya muvassalatına kadar ne gibi mevad üzerinde müdafaatta bulunacağını mektup kalması doğrudan doğruya menafî millîye iktizasındandır. Orada neyi müdafa edeceğimizi kimsenin bilmemesi lâzımdır. Bu suretle bizim verdiğimiz talimatı esasîyenin doğrudan doğruya Misakı Millîden ibaret olduğunu kimseye alenen söylemedik. Doğrudan doğruya Heyeti Âliyenize arz ediyorum ve bunlar hakkında arzu buyurulursa izahat vereyim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu talimatı şimdi burada okumak belki aramızda ihtilâf hâsıl etmekten başka bir şeye yaramayacaktır ve esasen bunun gayet mektup tutulması lüzum ve ehemmiyeti de Hükümetçe zikrî beyan ediliyor. Mademki Heyeti Celile bunun üzerine hiçbir şey yapmayacaktır. Heyeti murahhasanın konferansa iştirakini temin için tabîî bir talimat yapılır. Bunu mevzubahse lüzum yoktur. (Doğru sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim, Paşa Hazretlerine bir şey söyleyeceğim. Efendim Misakı Millî ahkâmı malûmdur. Fakat malûmu âliniz bizim Londra konferansına davetimiz için yapılan tebligat ve istitlaat meyanında, Yunanlılarla bizim aramızda müzakerata bir zemin itihaz edilmekte olduğu anlaşılıyor. Misakı Millî hududu dahilinde Yunanlıların hiçbir hukukunu tanımadığımızdan ve onlarla bizim aramızda müzakere edilecek hiçbir şey olmadığından dolayı bendenizce hiçbir hususta Yunanlılarla müzakereye girişilmesinin tebliğ edilmesi lâzımdır. Bunun heyeti murahhasamıza tebliğini teklif ederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim eğer burada bir ruh bulunmasa idi, Yunanlılar, o hayalci Rumlar memleketimize dolmasalardı, Avrupanın aylardanberi böyle vâhi ve hayalî sözlerle zihinlerini doldurarak birtakım müddeiyatta bulunmasalardı Tah-

sin Beyin sözleri doğru olurdu. Halbuki Yunanlıların ellerinden gelse baştan başa bütün Anadoluyu Yunanistan yapacaklar.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendiler, Hakkı Hami Beyin sözlerine iştirak ediyorum. Mademki B. M. Meclisi Hükümetini teşkil eden Heyeti Vekile mesuliyeti deruhte etmiştir, bu mesuliyet dairesinde icabeden talimatı tanzim eder, murahasalarımız da bu dairede hareket eder. Bizim esasatımız taayyün etmiştir. Ayrıca müddeaya hacet yoktur.

Bendeniz burada Balıkesir'den aldığım mektuplardan hissettiğim bir arzudan bahsetmek istiyorum. Efendiler, bizim ordumuzu kazandıracak yegâne çare kuvvettir. İnönü muzafferiyeti... (Dr. Emin Bey, Bursa ve İzmit Mebusu Hamdi Beyler gürültü eder.) (Meclis müzakeratını işkâl eden Bursa Mebusu Operatör Emin ve İzmit Mebusu Hamdi Beyler Riyasetin teklifi ve Heyetin kararıyla Meclisten ihraç edilmiştir.)

BASRİ BEY (Devamla) — Efendiler, bu Meclisi muhteremimizin, hamaset itibarıyla tarihi millimizde ihraz ettiği mevkie munzam olarak diğer bir meziyeti istisnaiyesi daha vardır ki, o da Meclisi teşkil eden zevatın gayri müslimlerden âzâde ve sırf müslümanlardan mürekkep olmasıdır. Müslümanlıkta esas kardeşliktir, samiyettir. Hepimiz aynı gayeye yürüyen kardeşleriz. Binaenaleyh burada kardeş arasında samimiyet hilâfında hareket olunması, zannedirim doğru değildir. Londra konferansında bizim dâvayı millimizi halledecek yegâne âmil arzettiğim veçhile kuvvetimizdir. Bizim inkirazımıza mani olan İnönü muzafferiyeti vaziyeti siyasiyede pek mühim bir tebeddül ve tahavvül husule getirmiştir. Efendiler, biz bir taraftan müzakeratı sulhiyeyi icra ile beraber, diğer taraftan da - eğer imkân varsa, bilmiyorum var mı, yok mu - emri vakiler ihdasına çalışalım. Emri vakiler ihdas ettikçe biz dâvamızı kazanacağız.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendiler, geçen celselerin birinde arzetmiştim. Harbi Umumîde bir taraftan cephelede çalışılıyordu, diğer taraftan da sulh müzakeratına girişiliyordu. Nasıl muharebelerde askerler birbirini mağlup etmek için manevra yapıyorlarsa bu harp manevrasına hiçbir veçhile mani olamaz. Biz bir taraftan Ordumuzu tensik edeceğiz ve fırsat düştükçe düşmanlarımız bizim üzerimize gelecek olurlarsa - onları tepeleyeceğiz. Mümkün olursa biz kendimiz taarruz ederekten onları memleketimizden çıkarmak imkânını istihsal edeceğiz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bendenizin söyleyeceklerim, Basri Beyin söylediklerinden hariç bir şey değildir. Basri Beye gelen mektupları okuduk. Her gelen söylüyor. Yunanlıların icra ettiği mezalim pek müthüştür. İnönü muzafferiyeti elhamdülillâh epice vaziyetimizi temin etti. Eğer müdafaa hususunda yalnız tedafui değil, tecavüz için bir şey yapılmak icabediyorsa heyetimizin burada oturması kâfi meblağ muvakkat bütçe ile Meclisi Âlinizin reyine arzedildiği için bir kere bu rakamın tayyına imkân yoktu. Müzakere ettiğimiz bütçe, pekâlâ biliyorsunuz ki, bir şekilden ibarettir. Esasen 59 - 60 milyona balığ olduğu halde Meclisi Âliniz her nasılsa 67 milyona mezuniyet verdi. Heyeti umumiyesi müzakeresinde yine o fazla mezuniyeti istirdat yolunda karar itihaz edildi. Yani bu fasıllarda gerek paranın sarfiyatı ve gerek miktarı itibarıyla para sarfedilmişti. Hem de sarfına daha evvel muvakkat bütçelerle mezuniyet verilmişti. Ekseriyet; benim Divan kâtipleriyle bilistişare takdir ettiğim ekseriyet hilâfında ise cidden bendenizi affetmenizi rica ederim. (Hayır hayır sesleri) Bu da ancak tayini esami ile belli olacaktır. Dünyada vicdanımdan, elime verdiğiniz ve tatbikine memur ettiğiniz nizamnameden başka hiçbir şey düşünmem. Bu itibarla bunun muamelesi nizamname mucibince tamamdır. Fakat çok istirham ederim, aleni celsede meseleyi reyinize koyacağım. Mesele taayyün etsin ve bu mesele taayyün edinceye kadar bendenizi affediniz. İtimadınızın zerre kadar bendenizden zail olduğunu hissettiğim dakikada beş orada ifayı vazife edemem. Çünkü müteessir olacak olan vazifedir. Memleketin bütün mukadderatı burada mevzuubahis oluyor. Bu hal bendenizi huzuru âlinizde bu maruzatta bulunmaya sevketmiştir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bir usul meselesi vardır. Meclisin senei devriyesi dahilinde itihaz etmiş olduğu bir karar hakkında yine o sene içerisinde tekrar o meseleyi rüyet etmesi doğru mudur, değil midir? Bunu bir kere Riyasetten sual ediniz. 23 Nisan'dan evvel tekrar bir takrir verilebilir.

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Burada mevzuubahis olan itimad ve ademi itimad meselesi değildir. Her iki taraf da galatı rüyet olmak meselesidir. Bir taraf iddia ediyor ki, ekseriyet bu takriri nazarı itibara almadı. Divanı Riyaset kâtipleriyle görülüyor ki değildir. Bütün mevcudiyetimizle çalışalım. Yalnız İnönü muzafferiyetiyle kalmayalım, elimizden geleni yapalım. Vuracağımız darbeler konferansa tesir edecektir. Bahar geliyor, bizim de aradığımız budur.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, muharebede müdafaai mutlaka ile hiçbir netice istihsal edilemeyeceği bir kaidei ezeliyedir. Biz murahaslarımızı göndermekle büsbütün gevşeyecek değiliz. Uğraşacağız. Fakat bunun zamanı bugün müdür, değil midir, bugün mü yapalım, yarın mı yapalım, bu bir zaman ve takdir meselesidir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bunun zamanını tayin etmek bu heyete aittir. Herhalde ne yapmak lâzım geliyorsa biz çalışacağız. Nasıl ve ne yolda çalışacağız? Bunu tayin buyurunuz, dedim. Bendenizin temenniya-tım budur.

REİS — Efendim celseye bir dakika ara veriyorum.

Üçüncü Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa

KÂTİP : Cevdet Bey (Kütahya)

REİS — Efendim, bu bapta müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görülmüştür efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Arkadaşlar, aleni celsemizde cereyan eden müzakere neticesinde kürsüde Riyaset mevkiinde bulunduğum zaman 15 imzayı havi, rüfeka tarafından verilmiş bir tahrir hakkında müsaadenizle ufak bir maruzatta bulunacağım. Evvelâ şunu arz edeyim ki, herhangi bir Meclis olursa olsun, meclislerin hürriyeti kelâm ve hürriyeti fikriyelerinin en mühim miyarı nizamnamei dahilileridir ve bunun isminin nizamname olması bizim bildiğimiz manayı lugavisi ile nizamname değil, kavanindir. Bu kavaninin âzayı kirama temin ettiği hukuk cümle-nice malûmdur. Meclisin intizam ve müzakerenin selâmeti cereyanını temin için Riyasete birtakım vezaif verilmiş. Bilhassa ekseriyet hakkında nizamnamenin o maddesinin âzayı kirama tarafından ayrı ayrı okunmasını rica ettim. Bu maddeyi reyimize vazettığım vakitte - bendeniz de insanım - sağa sola bir kaç defalar baktıktan sonra bu hususta Divan kâtibi olan beylerle istişare ettim. Onların reyî benim reyime tevafuk ettiğinden dolayı neticeyi tefhim eyledim. Esasen onların reyî benim reyime tevafuk etmese dahi, zaten mesele bu nizamnamede şekil ve kanuna tealluk eder aksamdır. Neticeî âra tefhim edildikten sonra nizamname - ki o hakkı takdiri bilâ kaydü şart Riyasete bırakmıştır - fakat tabii bu hakkı takdiri suiistimal edecek veya israf edecek derecede bulunan bir arkadaşınızı ne siz intihap edin ve ne de biz o vazifede bulunalım. Malûmu âliniz bizim nizamnamemiz eski bir nizamnamedir. 93 nizamnamesi... 328, 329, 330, 331, 332, 333 tatbik edilmiş ve Kanunu Esasının

tadili ahirine göre nizamnamemizde, hâkimiyeti milliyenin derecesine göre, yani o şekle tevem olarak yürüyecek bir şekle ifrağ edilmişti. İstanbul Meclisi için yapılan bu nizamname belki bu Meclisi Âli için dar gelebilir. Çünkü hâkimiyet bilâ kaydü şart millerindir. Fakat yerine herhangi birisi ikame edilinceye kadar, Meclisi Âlinizin kararıyla bu, mevkii tatbik ve meriyete konulmuştur. Muamelât itibariyle bendeniz yanımda bulunan refiklerimin tamamen kendi fikrime muvafık gelen reylerinin inzimamiyle neticeyi tefhim eylediğimden dolayı vicdanen müsterihim. Yalnız arkadaşlardan bir kısmının aleni celsedeki ısrarları ve tayini esami teklifi verilmesi - gerçi mesele kanunen tekemmül etmiştir ve mesele tekrar mevkii müzakereye konamaz ve zaten biliyorsunuz ki ahzı asker şubelerinin lağvı hakkında bundan evvel bir teklif vukubuldu, bu teklif encümenlerden geçti ve Heyeti Celeniz uzun uzadıya o lâyiha üzerine müzakere yaptı, reddetti. Yine kaidei umumiyemize tevfiikan o teklif bu senei içtimaiyemizde müzakere edilemezdi. Fakat Mart birden sonra herhangi bir arkadaş teklif edebilirdi. Fakat bu, bütçe dolayısıyla verildiği için ve bütçede murakkam olan miktar, ekseriyet öbür tarafta. Bu itimad ve ademi itimad meselesi değildir. Buyurdıkları gibi meseleyi daha vazih bir surette gösterecek tayini esamidir. Hangi taraf aldanmıştır, hangi taraf rüyetinde sakattır anlaşılacaktır.

İkinci mesele; Salih Efendinin söyledikleri gibi senesi zarfında mevzuubahis edilen bir mesele-nin tekrar mevzuubahis olmaması, kanun meselesindedir. Fakat kararlar mevzuubahis olabilir. Hatta böyle Meclisi Âlinin ittihaz etmiş olduğu bir çok ka-

rarlar vardır. Biz bidayette nizamnamei dahilinin kabul edilmemesine karar verdik, sonra döndük kabul ettik. Pekâlâ niçin ettik? Kabul edilmemesi de bir karar idi. Tekrar kabulü de bir karardır. Ağnam resmi de vardır. Misal irad edilecek olursa bir çok misaller bulmak kolaydır.

REİS — Zannederim Hasan Beyefendinin dermeyan etmiş olduğu mütalâat ve mülâhazat malûmü âliniz oldu. Tensip buyurursanız evvelâ mevzuubahis olan takriri reyî âlinize vazedeyim.

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Müsaade buyurulur mu Paşa Hazretleri; bu eğer ha-fi celsede olacak olursa zabıtlarda meskût kalır. Alenî celsede olursa mesele zabıtlara geçer.

REİS — Efendim mesele burada hallolunursa zahiri olarak tekrar celsei aleniyede bahsolunabilir. Şimdi bu takririn burada kabul edildikten sonra bir de alenî celse mevzuubahis olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Yarın, bermutad içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.
Gizli Celse Zabıtları

14 Şubat 1337 (1921) Pazartesi

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	424
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	424
1. — <i>Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin tâkriri.</i>	424:433

Cilt : 8

150 nci İn'ikat, 3 nci Celse

YÜZ ELLİNCİ İNİKAT

4 Şubat 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 4.10

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Atâ Bey (Niğde)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKDOKUZUNCU İNİKAT

12 Şubat 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Londra sulh konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilecek talimat bir müddet müzakere edildi ve celseye ara verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kütahya
	Cevdet

ÜÇÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından küşat olunan bu celsede de, Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilecek talimat müzakere olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Mustafa Kemal	Kütahya
	Cevdet

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler...
Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin taktiri.*

REİS — Ayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Efendinin mevzu ile alâkalı bir taktiri var, okutuyorum.

Riyaseti Celhleye

Kaza ve kaderi süphanî ile ihrazı şahadet eylediğini maatteessüf mevsukan istihbar eylediğim Gaziantep mücahidin ve eşraf ve bazı ahalisi Maraş'a çekilerek, dün akşam mumaileyhimle telgrafla makine başında görüşülerek, bilûmum Maraş eşraf ve ulema ve mücahidini säiresiyle beraber Maraş ve Ayıntap nazımı müdafaa ve mücahede olan ve Ayıntap'ın Gazi unvanında büyük bir hissesi olan Gazi Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Beyefendinin salâhiyeti vasia ile, bir saat evvel, Ayıntap ve vaziyeti pek muhaddel kalan Maraş'a izamına heyeti âliyeleri nezdinde delâletle bulunmakhîmî istihram eylediklerinden şu maruza-

tımın icrayı icabına müsaade buyurmalarını Heyeti Âliyeden rica ederim.

Gazi Ayıntap Mebusu
Abdurrahman Lâmi

(Hay hay sedaları)

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim güzel memleketimiz, sevgili yurdumuz Gazi Ayıntap, bugün maatteessüf, arkadaşlarımızın yazdığı gibi, şehit olmuştur. Efendiler, o güzel memleketimizin halkı sekiz on aydanberi düşmana arslancasına göğüs gerdiler. Düşmanı daima müzmahil edip ezdiler. Nedense son zamanlarda düşman bütün kuvvetlerini Adana'dan çekip Ayıntap'a gönderdi. Bendeniz bunu arkadaşlarıma onbeş gün evvel yazmıştım ve yazdığım telgraf da şu mealde idi : Düşman bütün kuvvetini Ayıntap üzerine çekmiştir. Adana cephesi bomboş denilecek derecededir. Bir an evvel kuvvet izamının tahtı temine alınmasını, şayet bu fırsatı kaçırarak olursak Adana'yı da kaçıracağımızı yazmıştım. Nedense bu kuvvet vakti

zamanında Adana'ya yetişmedi. Şayet yetişmiş olsaydı bu boş kalan cephelede kuvvetimiz Adana'yı kurtarmış olacaktı. Öyle zannediyorum ki, boş kalan askerini Adana cephesine gönderecektir ve orasının vaziyeti de müşkülleşecektir. Paşa Hazretlerinden rica ediyorum, istirham ediyorum, bunun için bir an evvel yapılması icabeden tedabiri ittihaz buyursunlar. Çünkü mesele gayet mühim ve netice itibariyle vahim olacaktır.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Gazi Ayıntab'ın son vaziyeti hakkında gayet şayanı teessür bazı haberlar aldık. Fakat bu, Ayıntab'ın kahramanlığına zerre kadar hanel vermeyeceği için arkadaşlarımızın buyurdukları şehit sözünün tekrür etmemesine bendeniz taraftarım. Bundan takriben iki ay evvel Ayıntab'ın vaziyeti hakkında maruzatta bulunmuştum. Bizim için ehemmiyetini de arz etmiştim. Ondan sonra Fransızlar için Ayıntab'ın ehemmiyeti iki kat artmıştı. Çünkü Ayıntab'ın mukavemetini gördükçe Suriye ahalisi ve çöl urbanı Fransızların bir gün Suriye'den sürülüp gideceklerine kanaat hâsıl etmekte ve bu suretle Fransızların Suriye'deki emellerini daima müşkülâta uğratmakta idi. Bunun için biz Ayıntab'ı ne kadar kurtarmak için uğraştık ise o da elinde tutmak için o derece uğraşmıştır ve belki daha ziyade. Malûmu âlinizdir ki, ordumuz henüz teessüse başlamıştır. En ziyade tehlike mevcut olan nokta ve en ziyade gözönünde bulundurulacak nokta, Heyeti Âliyenizce daha ziyade malûm idi. Bunun takviyesi için sarfolunan emeklerin, ancak bundan bir buçuk ay evvel semere vermeye başladığı cümlelerin malûmudur. Ayıntap, Adana, Elcezire gibi uzak cephelede iktisabı semerat etmek için biraz daha zaman geçeceği tabiidir.

Bizim yaptığımız muamelâtta evvel Fransızların Suriye'de yerleşmek için ne gibi harekâta teşebbüs ettiklerinden biraz bahsetmek isterim. Malûmu âliniz Sevr muahedesi Fransızlara Halep - Bağdat hattının cenubunu, Musul'u ve şimalinden mühim bir parçayı Kürdistan'ın mühim bir kısmı bulunmak üzere İran hududuna Fransızlar Mardin, Urfa, Cizre, Cudi Dağı şimalinden İran hududuna kadar çizilen hattın haritalarda müstakim çizgi ile çizilmiş bir hat vardır. İşte o kısımdır ki haritalarda vardır. İstanbul'dan gelmiştir, orada gösteriyor. Fransızlar daima bu hattın cenubunda kendi hüküm ve nüfuzlarını tesise sarfı mesai etmişlerdir. Malûmu âlinizdir ki Fırat nehrinin garbi ile deniz arasını, Ayıntap cephesi kapıyordu. Bu Ayıntap cephesi bunu kapamakla beraber düşmanın doğrudan doğruya Fırat'tan Cerablus'u takip edip

ilerlemesine mani oluyordu. Kuvvetlerimizle Maraş'taki Ayıntap yolunu daima tehdit ediyor ve Ayıntab'ı almadan bir hareket yapamıyorlardı. Fakat buradan doğrudan doğruya yapamadığı bir hareketi çölden yapmaya karar vermişlerdi. Malûmu âliniz bundan üç dört ay evvel Fransızlar Derizori ve Hâbur vadilerinde sakin olan aşairin bazı kısımlarını elde etmeye çalıştılar ve bunlar meyanında ... gazetesinin firari rüesasiyle vesaireyi elde etmeye uğraştılar ve bir kısmını da elde etmeye muvaffak oldular. Daha ileri vardılar, Musul'da Nasturi rüesasından Ağa Patros vardır, ki bu İngilizlerin adamıdır. Bu suretle işgal edecekleri mıntikanın bilvasita şimale doğru matlup mıntakayı işgal ettikleri rüesa ve bunlara terfik ettikleri top ve tüfek teşkilâtiyle tedricen elde etmek plânını takip ettikleri gibi bir taraftan da Ayıntab'ı sıkıştırıyorlardı. Buna karşı biz hem bu Elcezire cephesini bu gibi tesirattan kurtarmak, hem de Ayıntab'ı kurtarmak mecburiyetinde idi. Ayıntap gerçi bir kale değil, fakat oranın kahraman ahalisi orasını müstahkem bir kale gibi şeciane müdafaa ediyorlardı.

Böyle mühim bir mahallin kurtarılması üç suretle mümkündür : Düşmanı bilfiil bir harp meydanında bozarak, onu oradan defetmek; yahut gerilerde hututu ittisaliyesi üzerine bazı taarruzlar ederek cephelede mümkün olan yerlerde kuvvetini azaltıp ondan sonra taarruz etmek; bu da mümkün olmazsa üçüncüsü; bunları da mahsur bir vaziyette bırakmak için yollarını ciddi surette seddetmek, daima cephe ve erzak kollarını vurarak kendisini mahsur bir vaziyette bırakmak. Biz bu üç surete tevessül ettik. Evvelâ Derizori'da vaki olan ... Elcezire'de kuvvet bıraktıktan sonra orada kabili istifade olan kuvvetleri ayırdık ve Ayıntab'a gönderdik. Şimalde derdesti teşekkül olan kuvvetleri ne kadar mümkünse ayırdık, cennuptan sevkettik. Kıtaatı tanzim etmek için kadroya icabeden zabitanı ilâve ettik. Kuvvetleri uzak mıntakalardan sevkettik. Ancak düşman da, arzettiğim vehile, buranın ehemmiyetini tamamiyle takdir ettiği için, kuvvet getiriyordu. Malûmu âlileri Fransa'nın Kilikya'da ve Suriye'de bulundurdukları kuvvet, kendi ifadelerine göre, 70 bine baliğ oluyor ve buna da General Goro 100 milyon tahsisat almıştı. Bundan maada Ermenilerden istifade ediyor, Lübnanlılardan istifade ediyor. Asuri bakayasından istifade ediyor, jandarma teşkilâtı yapıyor. Bizim buraya tahsis edeceğimiz kuvvet, Fransızları sahra muharebesinde mağlup olmasını temin ve müteferrik kuvvetlerini mağlup etmek ve kendisini Suriye'de daima tehdit altında bulundurmaktı.

ABDÜRRAHMAN LÂMÎ EFENDİ (Gaziantep) — Âtiyen Ayıntap cephesinde böyle bir vaziyeti aseriye karşısında bulunmayacağımız neden malûm?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arzedeceğim efendim; şimdi bu kuvvetleri sahra muharebatında mağlup edebilmek için oraya ne kadar kuvvet sevkettikse o da tam zamanında bunlara mukabil faik kuvvetler yetiştirdi. Bundan takriben üç ay evvel son gayretle onun henüz en az bulunan kuvvetleri bilhassa Kolej civarındaki kuvvetlerini ağır toplarımızla tahrip ederek bunları tardedecek kuvvet ihzar ettik. Fakat o vakit bunlar ellerinde bulundurdukları kuvvetleri gerek karadan ve gerek denizden sevk ederek meydanı muharebeye yetiştirdiler. Akçakoyunlu ile Ayıntap arasında ve Ayıntap civarında vukua gelen muharebatta faikiyeti adediye onlar tarafından bulunmasından ve bizim askerlerimizin nevakısı ikmal edilememesinden çekilmeye mecbur olduk. Bunun üzerine ikinci plâna geçtik. Yani düşmanın kuvvetlerini Ayıntap önlerinde mağlup edemeyeceğimiz tahakkuk ettikten sonra, bunların kuvvetlerini dağıtmak için, arzoluğu veçhile, gerek çölden Raka cenubundan Münbiç, Bab, Şa'ra taraflarından Halep'in şark ve cenubuna doğru Halep'in bağlarına ve bahçelerine kadar sokulduk. Diğer garp tarafından bir akıncı kolu Suriye ihtilâci kuvvetleriyle birleşerek Hama hizalarına kadar vardı ve orada Ümraniye'de ve Mesip dağlarında Fransızlara karşı daima mukavemet eden şeyhlerin kuvvetine yeni bir kuvvei mâneviye vererek orada büyük ihtilâl ika ettik. Fransızlar bu suretle gerilerinin tehdit olduğunu gördüklerinden kuvvetlerini çekerek gerek Halep'i ve gerek Halep'in cenubundaki aksarı takviye ve oradaki iğtişası taarruzla geri çekilecek veçhile hareket icrasına mecbur oldular. İkinci defa olarak zayıf düştüklerini zannettiğimiz Ayıntab'a hücum ettik. Fakat efendiler, Ayıntap en zaif düştüğü zaman orada 300 mitralyöz vardı ve kasabanın etrafında mühim tepeleri tahkim ederek tel örgüleriyle sarmıştırlar. Fakat mevkiî müstahzar muharebatını kuvvetlerimiz lâyki ile talim etmedikleri için şüphesiz tel örgülerini bozup içeri giremiyorlardı. Orada top, mitralyöz ateşleri kendilerini muvaffak olmaktan menediyordu. Bunun üzerine Deyrizor'da birleşmiş olan Fransızları oradan defetmek için Elcezire'yi sedden kuvvetlerin mühim bir kısmını alarak Ayıntab'ı takviye ve buradan da tertip olunan efradı cedideyi bir an evvel oraya yetiştirmek hususu tâcil olundu. Geçenlerde ajansın neşrettiği veçhile, orada Fransızlar bir muharebe yaptı. Fakat diğer kuvvetler, gene bize tâbi olan ve bize muhip olan urban ve aşair kuv-

vetleriyle o cepheyi mümkün mertebe takviye ve Fransız propagandasını tevkif etmek hususu kısmen istihsal olundu. Bu suretle Elcezire'yi teşkil eden kuvvetlerin bir kısmı da garbe tevcih edilmeye başlandı. Bu kuvvetlerin bir kısmı da malûmu âliniz Midyat taraflarında, Garzan taraflarında zuhur eden bazı eşkiyayı tedip ile meşgul oluyordu. Bu da bertaraf oldu, o kuvvetleri de celbettik. Görülüyor ki Ayıntab'a 20 günlük yerlerden kuvvetler yetiştirmek ve aynı zamanda muhtelif cephelerde düşmanla uğraştığımız halde, emin olunuz ki, bu yetişen kuvvetleri tamamiyle teşkil ve meydanı muharebeye sevk edecek zaman kazanılmış olsaydı, ümit ederdik ki, Ayıntab'ı kurtarabilecek idik. Fakat malûmu âliniz Ayıntap bir kale değildir ki, mahzenlerinde erzak bulunabilsin. Bir çok erzak sarfına mecbur oluyorlardı. Bu suretle ellerinde ne kadar erzak varsa bunları yediler, bitirdiler. Arzettiğim tel örgülerin aralarından efradın geceleyin sırtında kaçıracağı pek cüz'i erzak ile geçinmek mümkün olmadığı gibi kasaba dahilinde fıstıkla taayyüş gibi bir kalenin son günlerini andıran bu hal devam edemezdi. Bunun için son tedbire müracaat ettik. Düşmanı mahsur vaziyete sokalım dedik. Düşmanı mahsur bir hale sokmak için onun erzak kollarını vurmak ve onu cephanesiz ve erzaksız bırakmak lâzım idi. Evveleminde Akçakoyunlu ve Ayıntap arasında seyrü sefer eden bir kâfile vardı ki bu, bine yakın deve ile bir kaç yüz esterden mürekkepti. Daima muhafız ile gelip gidiyordu. Kuvvetlerimiz bunun üzerine (İkizkuyu) civarında taarruz ederek düşman ve biz de bir hayli zayıyat verdik. Fakat düşman daha çok zayıyat verdikten sonra bu tarihi terke mecbur kaldı. Üç haftadır buradan bir kâfile gelip geçmiyordu. Hatta bu taarruzun tesiriyle Akçakoyunlu'yu da tahliyeye mecbur oldu. İkinci yol Ayıntab'ın, malûmu âliniz, Kllis üzerinden büyük şosse, cadde bulunduğu için köprülerini tahrip ettik ve buraya gelen kuvvetlerin tehdit üzere kuvvetler ikâme ettik. Bir kaç defa dahil ve haricin iştirakiyle Fransızlara taarruz yaptık. Birincisinde ihtiyat kuvvetleri çıktı. Muhasara yarılama. İkincisinde sipperlerin bir kısmı yarıldı, mahsurinle birleşildi ve bunların bir kısmı dışarı çıktı. Üçüncüde; gene bir kısım yarıldı, gene bir kısmı dışarı alındı. Fakat bu yarıldıktan sonra orada durmak mümkün olmuyordu. Çünkü yarılan yerler müşterek teşkil edecek veçhile takip edildiği için toplar oraya bütün kuvvetini tevcih ediyordu ve ihtiyatlarıyla yaptığı mukabil taarruzlar bizi zayıyata duçar ediyordu. barındırmıyordu. Barınmak için ancak Elcezire'den celbedeceğimiz

kuvvetlerin vüruduna ihtiyaç vardı. Fakat düşman bu tehlikeyi anladığı için kendisi de Suriye'den yeni kuvvetler celbetti. Malûmu âliniz, bizim kuvvetlerimiz Halep bahçelerine Edmib (Edlip), Cisrişuğur cihetlerine kadar yayılmıştır. Düşman bunlara karşı sahra muharebatı yapamıyordu. Çünkü akıncı idiler. Üzerlerine gittikleri vakitte çekilip kaçıyorlar, saklanıyorlar, muharebe yapmıyorlardı. Gerilerinde yaptığımız bu harbi sagir ile onları iz'âç ediyorduk. Fakat tayyareleriyle keşif yaptılar ve onların karargâhlarını keşfettiler, zayıat verdirmeye başladılar. Şüphesiz orada başa çıkamadılar, çekildiler. Tasarruf edip bu tarafa gönderdiği bu sıra filhakika Osmaniye ve Mamure taraflarından kuvvet celbettiği rivayet olunuyordu. Oralarda gece baskınları yaparak kuvvetleri teksif ettik. Mamafih şüphesiz bizim orada baskın yapan kuvvetlerimizle, ihtiyatları varsa Kilis'te kuvvetlerini topladıktan sonra Kilis'ten Ayıntap yolunu setre memur olan kuvvetimiz üzerine taarruz etti. Bu kuvvet geri çekildi. Çünkü düşman kuvvetli idi. Bundan sonra Ayıntab'a gelmeye başladılar. Ayıntab'ın vaziyeti artık son derecede muzlimleşti. Ya oradaki müdafii, bu kuvvet geldikten sonra büsbütün tazyik olunacak veyahut esir düşecek veyahut dışarı çıkacak idi. İaşe imkânı kalmamıştı. Mamafih verilen talimatta eğer iaşe imkânı varsa bizim bir iki haftaya kadar kuvvetlerimiz gelecek. kati tertibat yapılacak denilmişti. Bunu müteakip sekiz dokuz tarihlerinde bazı köylüler çıktılar ve aynı zamanda Ayıntab'da top ve tüfek sedası işitiliyordu. Bir doktor isminde birisini söylüyorlardı. Ayıntab'ın onun vasıtasıyla Fransızlara teslim olduğunu söylüyorlardı. Fransızların burada ne yaptıklarını katiyen bilmiyoruz. Fakat bilinen bir şey varsa, propaganda mahiyetinde addettiğimiz hüsnü muamele ettikleri, şöyle yaptıkları, böyle yaptıkları yolunda ahaliyi teskin edecek bazı beyanat vardır. Fakat biz bunu hakikat addetmiyoruz. Mamafih Kilis'te top ve tüfek sedası işitilmemiştir. Kilis'ten gelen kuvvet Ayıntab'da tahkimat yapmaya başlamışlardır.

Şimdi efendim Ayıntap ahalisinin yaptıkları vazife tarihte emsali olmayan bir kahramanlıktır. Buna şüphe yoktur. Acaba harici kuvvetler vazifelerini yapmışlar mıdır? Çünkü Fransızları tazyik, bizim lehimize Sevr muahedesinde bir müsaadatta bulunmak hususundaki Suriyelilerin Fransızlara yaptıkları tazyik kendi aleyhlerinde efkârın galeyanından ibarettir. Bu da bizim harici kuvvetlerimizin Fransızların arkasında daimi surette faal olmasından ileri gelmiştir. Adana Mebusu Zamir Bey filhakika böyle bir telgraf çek-

mişti. Cenup cephesine yazdım ve orada bazı tertibat yapmak üzere bulunuyorduk. Hatta bazı kuvvetlerimiz ovaya inerek şimendiferi tahrip ettiğini yazmıştı. Ancak ehemmi mühimme takdim etmek ciheti tercih edilmek lâzım geldiğinden Yunanlıların yeni birtakım kuvvetlerle Afyon ve Bursa cihetlerine bir çok sevkiyat yaptıklarına dair pek ısrarlı haber alıyorduk. Bunun derececi sıhhati ne olursa olsun mutlaka tedabiri mânia ittihaz etmek lâzım geliyordu. Aldığım telgrafname bilhassa 21'e kadar bir taarruz yaparak muvaffakiyet istihsal ile konferans üzerinde lehlerine bir tebeddül yapmak için Kral Konstantin'in bütün vesaitiyle hazırlandığını iş'ar ediyordu. Bunun için verilen iş'aratı nazarı itibare aldık. Bunun için bütün vesaitimizi düşmanın yapacağı manevraya mukabele edecek veçhile tâbiyeye mecbur olduk. Şüphesiz ki Adana cephesinde büyük bir faaliyet yapamazdık.

Bundan sonra ne yapacağımıza dair Mebusu muhterem Abdürrahman Efendinin sualine cevap vermek isterim. Bir kale sükut ettiği vakit de büyük bir boşluk hâsil olur ve bu boşluk harekâtı askeriye üzerine fena bir tesir icra eder. Fakat arzettiğim veçhile, Ayıntap bir kale değildi. Sırf ahalinin hamiyet ve fedakârlığına istinat eden açık bir şehir idi. Buradaki mahsurinin kısmı mühimmi kumandanlarıyla beraber harice çıkmıştır. Kalan sırf nisvan, aceze, sübyandır. Bu suretle biz maddi bir şey kaybetmedik. Fakat manen zararımız vardır. Çünkü Suriye'de yapmakta olduğumuz tesir bunun sükutu ile zayıllı olmaktadır. Fransızların yegâne arzusu, bu efkârı kendi lehlerine çevirmektir. Bunu ihtimalki bizi bir taraftan sulha davet etmek, diğer taraftan mevzii muvaffakiyet elde etmekle Suriye halkında pek ziyade başlamış olan harekâtı ihtilâliyyeyi bir dereceye kadar teskin için yaptılar.

İkincisi - ki, bizim için en büyük ehemmiyeti olan cihet - buranın sükutu ile o civar ahalisinin manevi kuvvetlerini kırmak. Bu kadar uğraştık, Fransızları atamadık. Bu, bir sükutu mânevîdir. Bu sükutu mânevî ile Fransızların her tarafı sühuletle istila etmeleri korkusu. En büyük korkumuz budur. Buna karşı kuvvetlerimiz yetiştiği gibi eldeki kuvvetler de ziyaa uğramamış Maraş ile Ayıntap arasında bulunuyorlar. Peyderpey yetiştirdiğimiz efradı cedide ile kadrolar doldurulacaktır. Ahalinin bu mânevî sükutunun bertaraf olacağı şüphesizdir. Ancak ahalice itimad, tam hâsil edilmiş bazı zevatın oraya gitmesi. Kılıç A:î Bey hemen buradan oraya hareket ederse pek iyi olur ve az zamanda kuvvetler geldikten sonra evvelce yaptığımız gibi Fransızların arkasından tazyik ederiz.

Fransızları bu defa iki cihetten daha ziyade tazyik ederiz. Fransızların burada kazanmakta oldukları muvaffakiyet ümit ederim ki kendileri için ümit ettikleri neticeyi ve bizim de korktuğumuz akibeti ihzar etmez. Bunların, bu kuvvetlerin ihzarından sonra buranın istirdadını kaviyen ümit ederim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Efendim, malûmu âliniz harp hissiyat ile değil fazla hesap ile, fen ile yapılır. Bu, zatı âlinizce malûmdur. Binaenaleyh Ayıntap ahalişi kahramanane müdafaa yapıyor iken niçin Fransızların arkasında akıncı kuvvetleri tesis edilmedi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Tertibat alınmıştır. İşte onu arzettim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Nerede hattı müdafaa vardır? Siperler filân var mıdır?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malûmu âliniz büyük sahalarda bunlar yapılamaz. Boğazlarda, geçitlerde, asıl müdafaa hatları düşmanın geçebilecekleri mahallerde olur. Bircik'te Cerablus köprüsü tahrip edilmiştir. Mamafih askerlikte düşmanın nereden geleceği anlaşılırsa bütün kuvvetle oraya yüklenilir. Eğer düşman çoksa müdafaa edilir. Az ise taarruza geçilir. Bu tertibat düşünülmüştür.

Başka sual var mı efendim?

NEŞET BEY — Düşmanın kuvvetleri hakkındaki malûmat mevsuk mudur?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bu malûmat düşmanın kendi meclisi mebusanındaki bütçe müzakeratından alınmıştır.

ABDÜRRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Gazi Ayıntap) — Bir memleketin iyiliği bir kaç cihetle olur. Birisi letafeti abu havası, diğeri hamaseti fitriyeleri noktai nazarından olur. Ayıntap hepsini câmidir. Ayıntap vaktiyle Asım Mollaları, Hasırcı Zadeleri, daña bir çok efadılın mehdi zuhuru olmuştur. Ayıntab'ın ilme, dine olan fatrı riayetleri büyüktür. Bu, bugün 38 tane amudu nuranî halinde duran minareleriyle sabittir.

Sonra efendim Ayıntap bundan evvel bir vakai tarihiye daha geçirmiştir, ki Ayıntab'ın kahraman ahalişi o zaman gene kahramanlıklarını göstermişlerdi. O da Valdayan oğlu isminde birisi gelmiş, gene Ayıntab'ı istilâ etmişti. Bu vakit de Ayıntap gene bir çok mukavemet göstermişti. İstilâ ettikten sonra Ayıntablılar 10 bin kişilik bir kuvvetle bir huruç hareketi yapıp anı berbat etmişlerdi. Bu müddeti muvakkate içindir, efradı ölmemiş, ahalişi gene o ahaliştir. Ayıntap bugün müdafaa edilemeyecekse yarın edilecektir, evvelemin-

de ahalinin kuvvei maneviyesini yükseltmek lâzımdır. Bugün Maraş'la Ayıntap arasında iki bin haneli köyler vardır. Bunlar son zamanlarda çetelik, kuvayı milliyeye lağvından sonra ... halbuki evveleminde bunların hamasetlerini artıran muhterem arkadaşımız Kılıç Ali Beydir. Kılıç Ali Bey Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'tan Maraş'a gelmiş, Maraş'ın imdadına yetmiş ve aynı zamanda Maraş'ın tahlisinde mühim bir âmil olmuştur. Onun üzerine Ayıntablılar Kılıç Ali Beye raptı kalp etmişlerdir. Sonra efendiler; Kılıç Ali Bey Pazarcık'tan altı bin kuvvet aldı. O zaman daha fazla kuvvet yoktu. Ahali hep silâhbedest harbe müheyya olmuştu. Her bir neferi bir mücahit, bir kale idi. Çünkü bunlar zorla askere gelmiyorlardı. Bu altı bin mücahidini kiramı Ayıntap ahalişi kendi kesesinden dört ay besledi. Hiç hükümetten para istemediler. Kendi keselerinden askere baklava yedirmek şartıyla Ayıntablılar beslediler. Bütün Ayıntablılar Kılıç Ali Beye merbut idi. Orada Kılıç Ali Bey demiyorlardı, Kılıç Ali Paşa derlerdi. Kadınların bile kuvvei maneviyeleri yükselmişti. Ayıntap'ta muharebe en had bir devreye geldiği vakit Kılıç Ali Bey oradan gitti. Onun yerine diğeri bir kumandan kaim oldu. Kılıç Ali Beyin orağan gitmesi sanki bir ordunun gitmesi gibi oldu. Ahalinin kuvvei mâneviesi inkisara uğradı. Son zamanlarda Ayıntap mühim bir harp safhası geçirmiştir. Ayıntab'a lâyıku veçhile yardım edildi, edilmedi meselesini mevzubahs etmiyorum. Yalnız bu muvakkat sükutu kaza ve kaderi ilâhi ile olmuştur. Muvakkaten esir olmuş olan Ayıntab'ın evlâdı gene oradadır. Gene Ayıntab'ı müdafaa edeceklerdir. Fevzi Paşa Hazretleri kuvvei mâneviesi inkisara uğramasın dediler. Onun için, efendim bunun temini için kendilerine lâzım gelen teçhizatı vermek lâzımdır. Bendeniz çok müteessirim, eşyayı beytiyenin hepsi yanmıştır. Servetin hepsi mahvolmuştur. Bütün orada olan akrabamın hayat ve mematından bir haber yoktur. Fransızlar oraya girdikten sonra onlara ne suretle muamele yapıldı? Yalnız bu menakıp içinde, Ayıntab'ın menakıbı içinde bir kaç kahramanın büyük tesiri vardır derim. Bunların birincisi Kılıç Ali Bey arkadaşımızdır. İkincisi; Hoca zade Ferit Bey isminde bir zat olup ötedenberi kuvayı milliyeye tesisiyle uğraşan ve beş bin lira iane veren adamdır. Onun için efendim Ayıntap ahalişi kaldıkça korkmam ve inşallah gene Ayıntap ahalişi Ayıntab'ı kurtaracak ve Ayıntap bizim olacaktır. Çünkü gene o ahali oradadır. Kahramanlıklarını gene göstereceklerdir. Yalnız burada bir şey açıldı. Burada iki memleketin vaziyeti müheddet kaldı. Birincisi Maraş, ikincisi Urfa ...

tabii bundan sonra düşman ya Maraşa gidecek, ya Urfa'ya. Şimdi, eğer millî kuvvetlerle bunun önüne geçilmezse, nizâmî kuvvetlerle bunun önüne geçemezler. Bendeniz Meclisi Âlinizden bir şey talep ediyorum. Aman diyorlar, bize Kılıç Ali Beyi gönderin, salâhiyeti vasia ile. Mutlak ve mutlak vatan fedaisi olarak beş bin, on bin kuvvet toplanacaktır. Hiç olmazsa düşmandan beş, on köy kurtarır isek faydalı olur. Efendiler rica ederim Kılıç Ali Beye mezuniyet veriniz.

İHSAN BEY (Cebeli Bereket) — Efendim; Paşa Hazretlerinin bütün ifadatından hiçbirini muahaze etmeyeceğim. Halimiz malûmdur. Yalnız benim için en mühim bir mesele vardır. Malûm ya, muharebeyi yapan, efrattan ziyade zabıttandır. Orada ahalinin Kılıç Ali Beyi bize gönderin demesinden oradaki kumandanın, ahalinin memnuniyetini celbedememiş bir adam olduğu anlaşılıyor. Ali Beyi istemeleri, oradaki kuvvetleri istemediklerinden değildir. Kılıç Ali Beyin oraya gitmesini ezcanüdil ben kendi şahsım namına isterim. Kılıç Ali Bey kumandan olarak oraya gitmeli, yahut bu iş olmaz demek doğru değildir. Büyük bir talihsizlik olmak üzere bugün Ayıntab'ın sükutunu duymakla müteessiriz. Tarihi askerî şahittir ki, hiçbir mevkii müstahkem bulunmaz ki ilelebet müdafaada bulunsun, varlığını muhafaza eylesin. Bir kaleye müdafa et emrini veren karargâh mutlaka onun tahlisi için vakit kazanmak ve büyük kuvvetler ihzar etmek ve bunun için de vakit kazandırmak vazifesini de kale içindekilere vermiştir. Ayıntab'ın bu vazife askeriyesini yaptığı Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin lisanı sitayişinden de anlaşılmalıdır. Beyan buyurdıkları veçhile müdafa ediniz denmiş ve bunlar da müdafaanın yüksek mertebesini yapmışlardır. Fakat Ayıntab ve Ayıntab'ın müdafileri tahlis edilememiştir. Şu halde müdafa ediniz, mücadelede devam ediniz emrini veren karargâh; mademki bir kuvvet gönderemeyecek, mademki oranın tahlisi için bir kuvvet gönderemeyecek, bu kahraman milleti bu kalenin içinde niçin ezdiriyordu? Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki; hal malûm. Binaenaleyh lâzım olduğu kadar oraya yardım edemedik. Soruyorum Paşa Hazretlerinden; Ayıntab'ın son zamanda sükutuna kadar müdafiler hangi kuvvetlerdir ve bunun haricindeki kuvvetler hangileridir? Ayıntab'ın sükutunu intaç eden büyük harpte harîçten Ayıntab'ı halâs için gelen kuvvetler nerede idi? Yoksa Ayıntap müdafilerini yalnız başına mı bıraktılar?

Paşa Hazretleri buyurdular ki; Ayıntab'ı Türkler müdafa ettikçe bizim lehimize, Fransızların aleyhi-

ne galeyan pek büyüktür. Ayıntab'ın islamlar tarafından müdafaasını gördükçe Araplar silâha sarılıyorlar. Fransızlara isyan ediyorlar. Bu da bizim için bir müdafa teşkil ediyor. Demek ki Ayıntab'ın sükutunu ile Arapların mâneviyatı sükuta uğradı ve Suriye'de Fransızlara karşı olan mukavemet de inkisara uğradı. Buna meydan vermekteki hikmeti anlamıyorum. Evet davamız yalnız Ayıntap da değildir. Pek kısa bir zamanda bu davaya karıştığımız zaman bu orduyu vücade getireceğiz.

Efendiler, Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri müddetimiz pek azdır dediler. İki, üç senedir diye senet mi aldınız ki on aya pek azdır ve henüz bir ordu teşkil edemiyoruz, diyorsunuz? Düşman orduları her taraftan bizi tehdit etmekte. Müdafaai Milliye Vekili kendi lisanlarıyla beyan buyurdular ki; taarruzu tevkif için oralara bakamadık. Şu halde pek haklı olarak, bir ikinci mersiyeyi daha dinlemek için soruyorum efendiler, herhangi bir cepheden altmış bin kişilik bir ordu, mütearrız bir orduyu tevkif edebileceğini Müdafaai Milliye Vekili taahhüt edebilecek mi? Karşımızda bunun için müspet veya menfi bir cevap verebilirler. Nakliyat işleri hiçbir suretle muntazam değildir, biliyorum. Paşa Hazretleri fevkalâde çalışıyorlar. İmanları çok kuvvetlidir. Fakat efendiler bütün bu mütemadi faaliyetlerine rağmen bu işlerin yoluna girmemesi, devair rüesasının hakkiyle vazifelerini ifa edememelerindedir. Efendiler, yapılmış bir makineyi işletmek başkadır, bozuk bir makineyi işletmek gene başkadır. Bir nefer gelir şu emri filân yere gönderdim, bu emri falân yere gönderdim zihniyetlerindeyiz. Daire rüesası da bu ruhda adamlardır. Emir vermek iş değildir efendiler. Biz emir verdik demekle mesuliyetten hiçbir kimsenin kendisini kurtaracağına kani değilim. Emirber nefer gelir; filân yere falân kâğıdı verdim der. Fakat neticesi hiçtir. Daire rüesası bu ruhta adamlardır. Muntazam bir üslupla hareket etmek lâzımdır. Gündüzün rahatınızı terkedeceksiniz. Malzeme için göndereceğiniz adam ölecek. zararı yok. Bir ufak vapur malzeme harbiye elli bin liradır. Onun için bütün Meclis namına rica ediyorum, bunların intizama konulması lâzımdır. Tevfik Sükûti'yi böyle dediniz, astırttınız. Fakat şayanı teşekkürdür ki onu astıran benim. İsim tasrih etmek istemiyorum, herhalde Paşa Hazretleri bilirler. Ordu idamei hayat edecek gıdaya malik değildir. Buna da sebep, bu adamların kendi ruh ve zihniyetlerinden dışarı çıkamamalarıdır. Sizi sureti katiyede temin ediyorum. İsmail Hakkı Paşa gibi bana da hırsız mı desinler? Zararı yok, elli bin lira daha gönderirsiniz, orduyu

teçhiz edersiniz. Asker istediler. evlatlarımızı mı vermedik, ne istediler de vermedik? Buna mukabil bugün Ayıntap düşüyor. Yarın başka bir yer düşecektir. Kendilerinin ruh ve zihniyetinde adamlar bulsunlar. Vasaiti nakliye hususunu da bir intizama soksunlar.

HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim; bu beyanatın celsei aleniye de tekrar edilmesini rica ederim. Bu vesile ile iki vazife ifa edilmiş olur. Birincisi Ayıntap hakkında icabeden takdirkârlık gösterilmiş olur, diğeri de bu vesile ile diğeri dindaş vatandaşlarımıza bir dersi ibret olur.

Bu beyanat arasında Kılıç Ali Bey Ayıntap'a gönderiliyor. Kılıç Ali Bey evvelce niçin oradan kaldırıldı? O kadar uzağa gitmeyelim. Bu akibet husule gelmezden evvel niçin göndermedik? Binaenaleyh arkadaşlar, benim bir teklifim var. Bunun kabulü hepimize düşen bir vazifedir. Bilhassa basiretkâr olmak vazifesini ifa edecek bir heyetimiz vardır ki o da Müdafaai Milliye Encümenidir. Maatteessüf irşat diyemeyeceğim, inşaallah o da olur, şimdi teklifim; encümen kendisine alelusul tevdi edilen evrakı tetkik ederek bir neticeye raptetmek ve en birinci vazifesi olmak üzere arkadaşlarıyla, dışarıdaki ahali ile muhavere ederek, şurada burada tanıdığı münevverlerle muhabere ederek, her taraftan daima haberlar - âdetta bir encümeni tetkik diyeceğim - o haberleri hülâsa ederek bir neçce çıkarıp bir an evvel bunu Müdafaai Milliye Vekâletine ihbar etmek ve Müdafaai Milliye Vekili vasıtasıyla arkadaşlarını haberdar etmek lâzımdır. Yoksa neticemiz fenadır. Tarih teker-rürden ibarettir, deniyor. Zaferlerimiz tekerrür etmişse son üç asırdanberi de zafersizliklerimiz, küçüklüklerimiz devam edip gidiyor. Bendeniz burada yok idim. Bursa sükut etti deniliyor. Meclis bir galeyana geliyor. Bilhassa Müdafaai Milliye Encümenindeki arkadaşlarımız mesaili harbiyeyi, mesaili murakabeyi her çihetçe şümüllü olarak ellerinden gelen vazifeyi ellerinden bırakmasınlar. İstirhamım bundan ibarettir. Bahusus sulh meselesi karşısında bulunuyoruz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, maruzatımın bir kısmını İhsan Bey söyledi. Bendeniz yalnız bir iki madde hakkında maruzatta bulunacağım. Efendiler, malûmu âliniz Gazi Ayıntap şehit değil, mecruh olmuştur. Her muharebatta kahramanlardan birinin aldığı yarayı almıştır. Bu yarayı tedavi etmek ister. Ahali, Kılıç Ali Bey gelirse mâneviyatımız yükselecek, teşkilât yapacağız diyor ve binaenaleyh Kılıç Ali Beyin gelmesine büyük bir arzu gös-

teriyorsa gitmelidir. Acaba Ayıntap hangi mıntakai askeriye dahilinde bulunuyor? Bendeniz başı bozuk olduğum için askerliğe hürmet ederim. Eğer bu Ayıntap Adana mıntakasında ise...

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — İkinci Kolordu mıntakasındadır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Paşanın buyurduklarını, şurada bir hesap tuttum, evet epice bir kuvvet oldu. Acaba bu kuvvet Ayıntap'a sevkonmuş da Ayıntap kahramanlarıyla birleşerek düşmanla çarpışmış mı? Sâniyen; çarpışmış ise emrû müdafaada, emrû kumandada bir noksanlık mı var? Hilmi Beyin buyurduğu gibi, filânca yer sükut eder, mesul yok. Bendeniz Ayıntap'ın istirdat edileceğine, Cenabı Hakkın avni inayetiyle, eminim. Fakat Ayıntap'ın sükutunun sebebini de anlamak isterim. Eğer orada asker var idiyse, bu askerin başında bulunmuş olan bir kumandan var idiyse, bu kumandan vazifesini ifa etmiş midir? Paşa Hazretleri derseki orada bulunan kumandan vazifesini ifa etmiştir. Pekâlâ bunun mesulü olan Müdafaai Milliye Vekilinden bu sözü dinlemek isterim. Bize desinler; orada idarei askeriye vazifesini ifa etmiştir. Amma mağlup olur, teslim olur, o başka. Fakat niçin mesul aramıyoruz, niçin kaza ve kadere atfediyoruz? Bizim tedbirimizde hiç kusur yok mudur? Meselâ bendeniz asker olduğum halde bazı kusurlar görüyorum. Paşa Hazretleri buyurdular ki «Ayıntap'ın ehemmiyeti iki kat arttı, Fransızlar için. Hatta Ayıntap'ı alamadıkları için cenuptan gelerek Ayıntap'ın üzerine» demek oluyor ki Ayıntap'ın askerlikçe mümtaz bir mevki, mühim bir kıymeti vardır. «Çünkü Ayıntap'ı kaybettiğimiz dakikada, oradaki müdafaamız mahvolduğu dakikada Arabistan'daki harekâtımız zaafa uğrar» buyurdular. Demek ki Ayıntap'ın hakikaten bir ehemmiyeti varmış. Şu malûm olan ehemmiyete karşı, İhsan Bey biraderimizin dediği gibi, yalnız oradaki kuvvetleri kâfi görmek ve onları yalnız başına bırakmak buranın ehemmiyetini takdir etmemek demektir. Çünkü hiç olmazsa Maraş cephesinden mi, Elcezire cephesinden mi, Adana cephesinden mi, nereden ise yardım edilmeli idi. Hep yolda, yolda... Ben öyle zannediyordum ki buranın ehemmiyetini, Paşa Hazretleri bugün değil, bundan altı ay evvel takdir buyurmuşlardır. Ayıntap'ın ehemmiyeti dün ve bugün zahir ve bahir değildir. Buranın ehemmiyetini bundan çok evvel takdir buyurdularına eminim.

Paşa Hazretleri ehemmi mühimme takdimin faydasından bahsediyorlar. Ayıntap'da bir ehemmiyeti fevkalâde hâsıl olmuştur. Bu ehemmiyetle münasip

bir kuvvet gönderilmek icabederdi. Vallahi arkadaşlar, bendeniz bunu Pilevne'ye benzettim, Gazi Osman Paşaya benzetiyorum. Dayan, dayan... Fakat ne muavenet var, ne asker var. Buradan ha gönderiyoruz, geliyor diye aldattık. Sonra diyorlar ki; belki ahalinin kuvvei mâneviyesi kırılır. Elbette kırılır Paşam! Çünkü vatanını müdafaa et, biz arkandayız denir de bir muavenet görmezse, elbette tahtie etmek haklarıdır. Çünkü ne Millet Meclisinin, ne Heyeti Vekilenin bir muavenetini görmediler. Buna misal mi istersiniz. İşte Kılıç Ali Beyi istiyorlar. Misal budur. Demekki bizden ümidi kesiyorlar, Kılıç Ali Beyi istiyorlar. Öyle ise Kılıç Ali Bey kardeşim ... Malûmunuzdur ki sizinle Sivas'ta bir gece seni oraya göndermiştik. Haydi birader; gene o vazife sana tevessüh ediyor. Git, Allah yolunu açık eylesin, Allah muvaffak etsin.

RÜŞTÜ BEY (Ergani) — Ayıntab'ın duçar olduğu şu felâket bendenizde de arkadaşlarım gibi çok tesir hâsıl etti. Yalnız arzedeceğim bir nokta varsa mevkiimize pek karip olan Ayıntab'ın aldığı şu şekil tabii oralarda biraz heyecanın zuhuruna sebep olacaktır. Paşa Hazretleri eğer Ayıntab'a asker sevk ediyorsa bendeniz de oradaki aşairle iştirak etmek üzere şimdiden gitmek isterim.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Vakıa, 10 ay evvel hükümet burada teşekkül etti. Hattâ propagandaların ilk kurbanı Bursa olmuştu. Açık vatanın her tarafında propaganda vardı. Meclis millete meşruiyetini anlatmak için epice müşkülât çekti. Propaganda şu idi : Askerlik yoktur, silâhınızı terkediniz. Artık ölmeyin diyorlardı. İşte bu müşkülât içerisinde idi ki biz Ordu nüvesi yapmıştık. Düşmanlarımız Ayıntab'da, Maraş'ta çalışıyorlar. Biz memlekette galip düşmanlara karşı kahramanane bir ordu teşkiline başladık. Başlangıçta iken en iyi tanıdığımız zevat isyan ederek Hükümetin başına engel, belâ oldular. Ayıntab'ın sükutunu görmeye ümitsiz olmayalım. Biz diğer memleketlerimizin dahi sükutunu gördük. Erzurum sükut ederken Rusları görüyor, artık bir daha bu memleketi göremeyeceğim diye teessüf ediyordum. Bana diyorlardı ki; ümitsiz olma, gene görürsün. Fakat efendiler, az zaman içinde pişdar olarak bu memleketi girmeye muvaffak olduk. İnşallah Ayıntab'a da gene bu suretle gireceğiz. (İnşallah sedaları) Hükümeti tenkitten ziyade teşvik edelim. Daha ziyade müteessif olacağımız bu gibi şeylere meydan vermemek için çalışalım. Tenkitten ziyade hükümeti takviye edelim.

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Müdafaai Millie Vekili) (Kozan) — Deminki maruzatımı ikmal ede-

yim. Ordunun yeni teşekkül ettiğini arzemiştım. On aydanberi hükümeti istikrar ile uğraşılıyor. Bundan üç ay evvel Hükümetimiz müstakâr değildir. Hükümetimiz müteyakkız davranmasa idi hükümet refedilip Meclis dağılacaktı. Efendim, ben burada altı ay uğraştım. Burada kuvvet teşkil ediyordum. Kuvvetim biraz taazzum eder etmez müstakâr olduk. Yoksa silâhımı alırlardı, kuvvetimi alırlardı, bizi parçalarlardı.

Sonra efendim, biz bugün Avrupanın en kuvvetli devletleriyle çarpışıyoruz ve dört taraftan hücumla maruz bulunuyoruz. Bendeniz Heyeti Âliyenizin Müdafai Milliye Vekâletini kabul ettiğim zaman iktidarımın ziyade, milletimin varlığını müdafaa etmek hususundaki azmi katisine güvendim. Efendiler Ayıntap bundan altı ay evvel sükut ediyordu. Oraya gönderdiğimiz kuvvetler esliha ve mühimmat sayesinde kurtulmuştur. Buyurdular ki; bir yeri müdafaa et emri verildikten sonra oraya icabeden kuvvetler gönderilir. Filhakika hesap böyledir. Harbi Umumide müdafaa edilen kaleler patır patır düştüler. Halbuki biz Harbi Umumide muhassaraya uğramış kalelerden ziyade, Ayıntap açık şehir olduğu halde, düşman burada âciz kaldı. Orada uğraştığımız, Fransızları âciz vaziyete soktuğumuzla kaimdir. Fransızlar âciz vaziyete düşmüşlerse o da harici kuvvetlerin yapmış olduğu tesirdendir.

Ne kadar telefata verdi buyuruyorlar? Bu telefata miktarı şüphesiz ki askerinin kuvvei umumiyesiyle mütenasiptir. Muharebatta kuvvetimiz bazen yüzde on, bazen yüzde yirmi telefata vermiştir.

Nakliyat işleri muntazam değildir buyurdular. Nakliyat işleri şüphesiz büyük masrafları istilzam eder. Şimdiye kadar bizim yaptığımız nakliyatla bir ademi intizam görmedim. Hatta diyebilirim ki Yunan taarruzundan sonra ta eski taarruzda bütün cephaneyi düşmana bırakmışlardı. Yeniden yetiştirdik. Evet, biz de biliyoruz, hepimiz biliyoruz ki tüfek başına şu kadar, top başına şu kadar cephaneye ile harbe girmek lâzım gelir. Biz muharebeye girdiğimiz vakit de bazı yerlerde cephanemiz azdı. Fakat oralara zamanında cephaneye yetiştirdik. Topumuz noksandı, top da yetiştirdik. Biz tertibatımızı, sevkiyatımızı yapıyorduk. Bir felâket karşısında bulunduğumuz zaman o felâketi bizim düşünerek yaptığımız şeyler karşılıyordu. Demekki sevkiyat ve nakliyatımız pek gayri muntazam olsa idi derakap bu mühim zamanlarda top, tüfek bulamazdık. Malûmu âliniz bir harpte ve bahusus bizim içinde bulunduğumuz böyle bir bâdirede her şeyin muntazam olmasını istemek fazladır. Ben Harbi Umumide her şeyin muntazam olduğunu takdir ettiğim

halde şimdikinden daha büyük noksanları olduğunu görüyordum ve ben zararını çekmiştim. Bugün efendiler Erzurum sükut etti, diğer cephele sükut etti. O büyük ve milyonlarca sarfettiğimiz o harpte niçin sükut etti? Oradaki sükut esbabı şimdi aynen vakidir. Vesaiti nakliyenin noksanı, düşmanın kesreti... Fakat Erzurum sükut ettiği zaman ben kolordumla yetiştim. Düşman bir taraftan Trabzon'a geliyordu ve ben Kolordumun başında olduğum halde yetiştim, düşmanı tevkif ettik. Anadoluyu yıkılmaktan kurtardık. Eğer böyle olmasa idi, Anadolu yıkılmış, Çarlık yıkılmamış olurdu.

Bir de Ayıntab'a giden kuvvet Ayıntab'ın sükutu demlerinde yetişirse ahali buna ehemmiyet atfeder ve kuvvei mânevîyeleri tanzim olunur. Ayıntab da aynı hali düşünüyor. Düşman kollarını sallayarak yürüyor. Erzurum'a giren kuvvet orayı tahkim ile uğraşıyordu. Hiçbir kumandan bidayette her bir ufak teferruata kadar vaziyeti harbiyeyi hesap edemez. Harp plânları yapıldıktan sonra tekevvün edecek ahvale göre düşünülür. Onun için Kılıç Ali Beyin oraya gitmesi ahali beyninde hâsıl olan mânevîyattaki tezelzülî izale içindir. Ahalinin bir şahsa olan emniyeti, mânevîyatları üzerinde büyük tesir yapar. Kendileri oraya gittikleri takdirde büyük tesiri olacaktır. Fakat ben kendileriyle görüştim, o sıralarda bazı mevani zuhur etti. Şimdi gitmesi muvafık olur. Kendileri de arzu ediyorlar. Bunda fayda çoktur. İdarei askeriyeye ayırır, kuvayı millîye ayırır. Kuvayı millîye akıncı kolları halinde düşmanın gerisinde daima harbi sagir icra ediyor ve bu harbi sagir düşmanı daima duçarî zaaf ediyor. Çünkü bir yere gelip konduğu zaman derakâp tahkimat yapamaz. Bir kayanın altından giderken bastırılır. Bu suretle düşman, kuvvetlerinin tehdit altına alındığını görürse geriye çok kuvvet ayırır. İleride yapacağı taarruz az olur. Bunun için orada akıncı kollarına ehemmiyet verdik. Gerek mahallî ve gerek Suriye kuvvetlerinden istifadeye çalıştık. Bu istifadenin daha semerebahş olması münasiptir. Kılıç Ali Beyin oraya gitmesi münasiptir. Şüphesiz emrû kumanda oradaki ikinci kolorduya aittir. Nizamiye kolları ile gayri muntazam kuvvetlerin hedefi bir olsun ve semerat tamamiyle iktitaf edilebilsin.

İhsan Bey biraderimiz bir şey buyurdular. Altmış bin kadar mütearrız bir orduyu tutabilmek için hazırlık yapılmış mıdır, dediler. Bu efendim, arzettiğim veçhile böyle bir ihtimale göre her türlü hazırlık yapılır. Fakat bugün bendeniz inayeti hakla diyebilirim ki Yunanlıların taarruzlarını tutabilecek veçhile ter-

tibat alıyoruz ve bu tertibatımız ancak millette gördüğümüz hissî mukavemetten ileri geliyor. Milletin hissî mukavemeti yükseldikçe, ordular muntazam oldukça mukavemet artar. Milletteki hissî mukavemet muvaffakiyetlerin esbabı hakikisinden biridir. Ayıntab'da Elhamdülillah bu hali gördük. Önüne geçildiği takdirde milletin kahramanlık göstereceği muhakkaktır. Şimdiye kadar olduğu gibi büyük mücahedat ve mukavemet göstermesi memuldür.

Mazhar Müfit Bey biraderimiz buyurdular ki; esbabı sükut nedir? Efendim bu erkânı harbiyeye takdim olunur. Erkânı harbiye bunu askerlik noktasından tetkik eder. Esbabı nedir, ne olmuş? Böyle bir rapor oradan tertip olunur. Henüz gelmemiştir. Mesafe uzaktır. Aldığımız yevmi vukuat raporlarına nazaran oradaki kıtaatı nizamiyenin vazifesini ifa ettiğine kani bulunuyoruz. Fakat bu vazifenin daha âlâ ifa edilmesi lâzımdı. İşte bu ciheti muharebenin raporları geldikten sonra tamamiyle anlayacağız.

Sonra efendiler gene Mazhar Müfit Bey buyurdular ki böyle asker gönderilmiş, yetişilememiş... Maruzatım anlaşılamamıştır. Asker yetişmiştir, daha evvel yetişmiştir. Düşman askerinin daha toplu bulunması ve istihbarat şebekesinin bilhassa tayyare ile yaptığı istikşafın hakiki vaziyeti meydana çıkarmasından ileri geliyor ve biz oraya oradaki kuvveti ezecek kuvvet getirdikçe o da getiriyor. Son oraya gönderdiğimiz kuvvetler Elcezire cephesini setrediyordu. Tabii efendiler bu gibi hususatın gayet mahrem olması lâzımdır. Bu suretle orada Derizora karşı propaganda yapmadıkça onları oraya çekemezdik. Uzun muntakalardan kuvvet celbedip vazife yaptırmanın ne kadar müşkül olduğunu bilirsiniz. Bunlar burada sühuletle mevkii münakaşaya konacak şeyler değildir. Ben öyle zannediyorum ki azami surette fedakârlık yapılmıştır. Ancak bazı arkadaşların dedikleri gibi oraya kuvayı millîye göndermek kabil değil midir? Kuvayı nizamiye gene ahaliden çıkmış kuvvetlerdir. Ancak bunlar emrû kumandaya bağlı, zaptı raptı teessüs etmiş kuvvetlerdir. Burada evet kuvayı nizamiye yeni teessüs etmiş diyorlar. Eskiden taburlar yok mu idi? Adı vardı. Aralarında irtibatı tam yoktu. Bir gayri muntazam kuvvet çok para alıyor, serbest ... kendisini emrû kumandaya tabi tumuyor; filân ediyor. Ve bu vaziyet efrat ve zabitan arasında, bu gibi gayri tabii ahval şüphesiz idi ki bir itimadı müteakıl hâsıl edemiyordu. Bunu hâsıl etmek için bu gibi gayri tabii hallerin izalesi lâzım geliyordu. Bu izale edildikten sonra inzibatı askerî husule geliyordu. Bu da buyur-

dukları gibi kolay bir şey değildir. Beş on günde bu yapılamaz. Muntazam talim ister. Bugün inzibatı askeriyenin talimi için altı ay lâzımdır. Fakat biz bunu Harbi Umumide altı haftaya indirdik. Şüphesiz ki altı hafta talimli olan kıtaat vazifelerini ifa edemeye başladılar. Talimlerini güzel ifa eden bir kuvvet her yerde vazifesini iyi görür. Nereye gitse karşılarına çıkanlara tefevvük eder. Son olarak şunu arz edeyim ki efendiler, memleketin istilâya maruz kalan aksamını kurtarmak için azamî fedakârlık, ne yapılmak lâzım gelirse yaptım ve bunları vakti zamanıyla kurtarmaya çalıştım. Bir tarafı açarak diğer tarafı kapayıp iş yapmak ve düşmanın oradan gelmek ihtimaline karşı her tarafı kapamak mecburiyetindeyim. İcabında cüretkâr kararlar ittihaz olunmuş ve yapılmıştır. Buna emin olabilirsiniz. Hatalarımız olur, kusurlarımız olur, evet bazı şubat işleyemez, emin olunuz ki ben elime geçen zevatın en iyisini kullanıyorum. Zaman olmuştur ki efendiler, ben en fena anasırıla kalmışım ve gece gündüz onlarla çalışmışızdır. Şurasını da arz edeyim ki kuvayı inzibatiye ile kuvayı gayrı muntazama arasında daima bir ademi emniyet hâsıl olur. Malûmu âliniz emrû kumandaya alışmamış olan efrat, ne kadar cesur olursa olsun, istenilen yerde durmamak, lüzumsuz yerde hücumla kalkmakla kendini duçarı telefat eder ve yanındaki muntazam kıt'a, yanında böyle bir gayrı muntazam kıt'a görürse iş yapamaz. Kuvayı nizamiye ile kuvayı gayrı muntazamanın karıştırılması taraftarı değilim. Kuvayı milliyeye düşmanla harbi sagir yaparak bunların gerilerine giderler ve oralarda icrayı tesir ederek düşmanın kuvvetlerini tefrik ederler. Kuvayı muntazamımızla düşmana harbi muntazam, sahra harbi yaparak, topu ile, tûfengiyle harp eder, bu suretle düşmanı mağlup ederiz.

Rüştü Bey biraderimiz gayet iyi teklifte bulundular. Teşekkür ederiz. Kendileri giderler, oradan aldık-

ları kuvvetlerle bu akıncı kuvvetlerini kendileri teşkil ederler. Heyeti âliyenizden son istirahatım; düşmanla harp olduğu zaman bunun fena zamanları da olur ve her felâket zamanlarında asabiyete düşmekten tevakkî ile metanet göstermek lâzımdır. Tekâsül varsa haklarında en şiddetli davranarak ordunun tamamîyetini ve kuvvei mâneviyesini gayet yüksek tutmak lâzım gelir.

(Müzakere kâfi sesleri)

NECİP BEY — Ordumuzun tekemmülü âdeta harika denecek bir süratle olmuştur. Temenni ederim ki her hata cezasız kalmasin. Müsebbibleri mesul olsun. Bazı arkadaşlarımızla gezdik, işittik. Meselâ mâzide Bursa sükut etti. Fenni harp noktai nazarından müdafaa edilmeyebilir. Orada pek müstahkem mevkilerimiz bir hafta on gün boş, müteferrik kuvamız sahipsiz, kumandasız kaldı. Oralari tutmak imkânı varken tutulamadı. Müsebbibleri aranılmadı. Bazı hocaların karşısında umuru diniyeden bahsedemezsiniz. Sizi tekfir eder, kâfir oldunuz der. Bir askerin yanında, omuzunuzda alâmeti farikanız yoksa askerlikten bahsedemezsiniz. Çünkü fenni harp derler, ağzınızı kaparlar. (Müzakere kâfi sesleri) Mesuliyetler cezasız kalmasin, müsebbibleri aransın.

REİS — Efendim müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın... Kâfi görülmüştür.

[Kılıç Ali Bey (Gazi Ayıntab), Rüştü Bey (Ergani), Memduh Bey (Karahisarî Şarki), Abdürrahman Lâmi Efendi (Gazi Ayıntab)'ın mezuniyetleri kabul edilerek, Kılıç Ali Bey Ayıntab'daki teşkilâta memur edildi. Ve diğerlerinin de beraber gitmesi karargir oldu.]

REİS — Efendim, Pazartesi günü aynı saatte içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Şubat 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	436
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	436
1. — <i>Hariciye Vekâleti Bütçesi.</i>	436:443

Cilt : 8

153 ncü İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ İN'İKAT

19 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : Abdülhalim Çelebi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Efendim; celse küşat edildi.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİNCİ İN'İKAT

14 Şubat 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Gaziantep'in sükut ettiğini bildiren Gaziantep Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin takririni okundu ve üzerinde yapılan müzakerelerden sonra; Ali Kılıç (Gaziantep), Rüştü (Ergani), Memduh (Karahisar) Şar-

ki), Abdurrahman Lâmi (Gaziantep) Beylerin izinli sayılarak Gaziantep'e gönderilmeleri ve Ali Kılıç Beyin oradaki teşkilâta memur edilmesi kabul edildi ve celseye son verildi.

Reis

Hasan Fehmi

Kâtip

Niğde

Atâ

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekâleti Bütçesi.

REİS — Söz Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin. Buyurun efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim; geçen celsede Hariciye Bütçesi münasebetiyle; rüfekayı muhtermeden İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin bir takrirleri vardı; vaziyeti umumiye hakkında bazı izahat verilmesini talep etmişlerdi ve hatta bu izahat o celsede verilmediği takdirde müzakerenin imkânı olamayacağını söylemişlerdi. Binaenaleyh son defa vermiş olduğum izahat tarihinden itibaren bugüne kadar hâdis olan vukuat hakkında malûmat arzetmeyi vazife addederim.

Sözüme başlamazdan evvel şurasını nazarı dikkatinize arzetmek isterim ki; gerek haricte şâyi olan rivâyâta ve gerek bazı kimseler tarafından vukubulan beyanâta göre bundan takriben on beş gün mukaddem, malum olan ahval ve şerait dairesinde Londra konferansına iştirak etmek ümniyesiyle bir heyeti murahasa gönderilmesi bir çok tefsirata bâdi olmuş ve bundan dolayı umumiyetle Şark siyasetinin terkedilmiş olduğu hakkında bir zihap hâsil olmuştur. Halbuki Heyeti Âliyenize gene buradan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hariciye Vekili olmak sıfatıyla res-

men arz ediyorum ki; şimdiye kadar takip edilmiş olan ve tesisi için pek çok zahmet çekilmiş olan Şark münasebatında zerre kadar tebeddül olmamıştır. Bu heyetin oraya izamı; kendisiyle muhadenet esası üzerine münasebatı siyasiye tesis etmek istediğimiz (Sovyet) hükûmetine gayet vazih ve samimî bir lisanla izah edilmiş ve alınan cevap da Hariciye Vekâletince dün geç vakit ajans vasıtasıyla neşredilmiştir. Öyle zannediyorum ki Heyeti Kiram, umumiyetle, bu notu mütalâa eylemişlerdir. İsterseniz bir defa daha okuyalım.

Heyetin izam edildiği vakit, elyevm heyeti murahasa reisi bulunan Bekir Sami Bey; burada Hariciye umuruna vazülyed bulunduğu cihetle, onun tarafından Çiçerin'e yazılan bir notada; bu davetin neden dolayı vukubulduğu ve davetin şeraiti vukuu beyan edildikten sonra; bundan evvel gene yekdiğerini mütefiki tabii addeden iki hükûmetin; mesaili siyasiye hariciyeleri hakkında vaki olan teşebbüsâtı; vaktinde yekdiğerine haber vermek üzere ittihaz etmiş oldukları usule tevfikân malûmat vermiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hareketinin gayet sarih olduğunu izah etmiş ve bu izahat Çiçerin tarafından hüsnü telâkki edilmiş olduğu cihetle; dün ajans ile

neşredilen, 8 Şubat tarihli cevabi nota hükümetimize gönderilmiştir. Binaenlazalık, sekiz aydanberi tesis ve idamesine sayedilmiş olan Şark siyasetinde şimdiye kadar zerre kadar bir tebeddül vukua gelmemiş ve bunu icabettirecek hiçbir hâdisei cedide de husul bulmamıştır. Bu husus hakkında rüfekayı kiram tarafından zerre kadar bir şüphe ve tereddüt hâsıl olmuştusa bunun vârit olmadığını, kendilerine vait ve temin ederim.

Bizim, Londra'da 21 Şubatta inikat edecek olan ve zemini müzakeresi Sevr ahitnamesinin tatbikini red ve izaleye hâdim tedabiri tezekkürden ibaret bulunan konferansa davet edilmiş olmağımız keyfiyeti, Ruslara bu bapta izahatı kâfiye verilmediği takdirde, onlarca mucibi endişe ve tereddüt olabiliirdi. Bundan evvel bu yolda bir iştibah hâsıl olmuş ve bu iştibah; gayet samimî surette teati edilen notalar vasıtasıyla izale edilmişti. Bu heyetin şeraiti malûme dairesinde davet edilmiş olması keyfiyeti üzerine acaba bunun oraya gitmesinden hükümetimiz için bir faide hâsıl olup olamayacağı mütalâası tabii vâridi hatır olabilir. Konferansın mevzuu müzakere ve münakaşa edeceği şey, Sevr ahitnamesi olmasına ve halbuki diğer taraftan da Türkiye Büyük Millet Meclisinin mesaili hariciyede umde ittihaz ettiği lâyetegayyer prensiplerin malûm olmasına binaen bu müzakeratın; bizim noktai nazarımızda ne gibi netayîç hâsıl edeceğini kestirmek mümkün olmamakla beraber, arzu ettiğimiz dairede bir neticeye vâsil olacağını bendeniz şahsen ümit etmiyorum. Bu heyetin oraya gitmesi bir propaganda mahiyetini haiz olarak bizi daima makasiti milliyemizin nelerden ibaret olduğunu söylemekle itham ve bizi daima hak için harp etmekte olan bir heyet ve bir millet suretiyle göstererek hakkımızda husulyafte olan bazı temayülatı dostaneyi izaleye sayeden düşmanlarımızın bu makasidi hainanesini ref'e bir sebep teşkil edeceği cihetle bu noktai nazardan elbet şayanı temennidir. Hatta o heyetin izamı sırasında, bir heyeti siyasiye mi veyahut bir heyeti murahhasa mı olsun gibi mütalâat serdedildiği zaman, bunun bir heyeti siyasiye olması daha muvafık olur demiştim. Bundan maksadım da bu suretle hâsıl olacak temasların bütün âleme makasıdı milliyemizi daha vazih ve sarih bir surette öğretmesi hususunda faydalı olacağı kanaatimden ibaretti. Binaenaleyh bu heyetin, dediğim veçhile, Avrupada lehimize hâsıl olmuş olan bazı hissiyatı takviye hususunda fevaidi mühimmesi olacağı kaviiyyen memuldür. Heyeti muhteremeniz tahattür buyurur ki, bundan evvel Çiçerin'in burada aynen kiraat etmiş olduğum cevabın-

da, müzakerei sulh için devletler tarafından davet vukubulduğu takdirde on senedenberi cerihadar olan milletimizin tatmini mesaibi için muvafık maslâhat olacağını söylemişti. Onun bu mütalâasına rağmen, samimî ve gayri samimî olsun, vukubulacak bazı davetlerini telâkki bilkabul etmiş olmak, bittabi kendileri için mucibi şüpehat olmaması için heyeti murahhasanın azimeti üzerine, gerek Bekir Sami Bey tarafından ve gerekse muahharan heyeti âliyenizin delâletiyle tarafı âcizanemden daha mufassal olarak yazılan bir notada makasıdımızı tamamiyle ve tekrar izah edildikten sonra siyaseti hariciyemizin, kendileriyle aktetmiş olduğumuz münasebatı vidatkâriye müstenit olduğu ve bu münasebatın şimdiye kadar tezülzülünü mucip olacak bir hal zuhur etmediğini söylemiştim. Fakat diğer taraftan da mucibi endişe bazı haberler alınmakta bulunuluyordu. O da sekiz aydan beri Londra'da İngiltere Hükümetiyle bazı mukavele ticariye akti için bulunan Rusya Hükümeti murahhası Krasin'in bir ay evvel bir mukavele aktederek ve onu müstashiben Moskova'ya avdeti sebebiyle gazetelerde görülen muhtelif tafsilât idi. Bu tafsilâtın bilinassa Fransız gazeteleri mütelâşi ve çok ziyade endişenak olarak bu mukavelenamenin bazı makasıdı siyasiyeyi ihtiva ettiğini söylüyorlardı ve yaptıkları tefsiratta İngiltere'nin, Şarkta Fransız menafii azimesi hüâfında vukubulacak her türlü teşebbüsünün meni için tedabir ittihaz edilmesi lüzumu söyleniyordu. Bu keyfiyet bizim için de mucibe endişe bir keyfiyet idi ve bu hal bütün mevcudiyetimizi ve burada tesis etmiş ve kemali muvaffakiyetle idame etmekte bulunmuş olduğumuz mukavemeti azimkâraneyi milliyeyi ihlâl edecek ve belki de bütün bütün idlâl edecek bir vaziyette idi. Hükümetimiz bu vaziyetin derecei ehemmiyetini takdir ederek bu mütalâatını mümkün meretebe yakından takipten hali kalmamış ve hattâ son yazdığım bir notada bilhassa bu hususta bize itminan bahş bazı malûmat vermelerini talep etmiştim. İşte o talep neticesi olarak dün neşrolunan cevabi notada; bu mukavele ticariyenin iki taraf murahhasları tarafından esasatı takarrür ettirildikten sonra İngiltere Hükümeti tarafından mukaveleye bazı mevaddı siyasiye ithal ettirilmek istenilmiştir, ki o nokat Heyeti Âliyeniz tarafından mütalâa olunduğu veçhile bizim için ne derecelerde mühlik vaziyet hâsıl olacağını tekrara hacet görmüyorum. Mahaza Rusya Hükümeti dahi bize vermiş olduğu söze riayetkâr olarak ve bilhassa Şarkta muvaffak olması için behemahal Türkiye ile teşriki mesai etmesi lüzumunu iyice takdir etmiş olduğundandır ki, bu teklifatı red-

dettirmek mümkün olmadığı takdirde, medarı istinat olmak üzere bir teklifi mütekabil yapmıştır ki onun bize taalluk eden kısmı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakkı hükümransı altındaki arazide tamamıyeti mülkiyemizin temini ve istiklâlimizin İngiltere tarafından kabul edilmesi teklifidir. Bu teklif de onların şimdiye kadar mesaili siyasyede bize karşı ittihaz etmiş oldukları hattı hareketi gösterecek delâilden maduttur. Binaenaleyh Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bilhassa Şarka taalluk eden siyasetinde tebeddül vukubulduğu hakkında işae edilen rivayattın bir hakikate müstenit olmadığına Heyeti Âliyenizin kanaat getirmesini rica ederim.

TEVFİK BEY (Van) — Boğas Nobar ile Nora-donkyan Efendinin Avrupaya gitmeleri resmî bir mahiyeti haiz midir?

BASRİ BEY (Karesi) — «Türkiye Büyük Millet Meclisinin hâkim olduğu yerlerde» cümlésinden hududu milliye, misakı millinin tayin ettiği hududu milliye mi kastediliyor, yoksa elyevm bilfiil hâkim olduğumuz mıntakalar mı murad ediliyor?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Tabiidir ki memaliki meşgulenin bizim arazimiz dahilinde olmadığını bir an için olsun Çiçerin hatırından geçiremez.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh ahitnamesi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh muahedenamesinin, evvelâ Ermeni Millet Meclisinde kabul ve tasdikından ve keza bilmukabele bizim tarafımızdan tasdik ve kabulünden sonra musaddak nüshaların mevkii fiil ve icraya konulmasına mâni olan esbabı, bundan evvelki celselerde uzun uzadıya şerhetmiştim. Bu vaziyet, şimdiye kadar değişmemiştir. Ancak biz, vaziyetin değişmiş olmasından dolayı vaki olan bu tehhürün ref ve izalesi için her vakit Ermeni Hükûmeti nezdinde gayet müessir surette icrayı tebligat ve tesirattan hali kalmamışızdır. Hatta bundan dört gün mukaddem Ermeni Hariciye Komiserine gönderdiğim bir notada - çünkü bizi bir müddettenberi o havalide Ermenilere karşı dilhıraş birtakım mezalim ve taaddiyat icra etmekle itham ederek ve bu ithamı ellerinde bulunan vesait ile Avrupaya işaa ve bu suretle hakımızda hâsil olan teveccühat ve temayülâtı tahrif ettirmek isteyerek bazı teşebbüsâtı hainânede bulunuyorlardı - bu isnadattın hiçbirisinin vârit olmadığını ve bunu yapmakta ne gibi maksat takip ettiklerini anlamakta zerre kadar duçarı müşkülât olmadığımızı bil-

dirmiştim. Çünkü Amerika Reiscumhuru Vilsón tarafından, sabık Amerika Sefiri Morgantavn ... gitmesi aleyhimizde bu gibi neşriyata sebebiyet vermişti. Bunların hepsini izah ettikten sonra sulh ahkâmını tamamıyla hüsnü ifaya teşebbüs etmedikleri takdirde Şark Ordusu Kumandanının o ahkâmı hemen tatbik ve icraya Hükûmet tarafından serbest bırakılmış olduğunu söylemiştim. Bu notayı dört gün evvel yazdık.

Mahaza dört gün evvelden mukaddem, uzun müddet zarfında ne yapıldı sualine de müsaade buyursanız kendiliğimden cevap vereyim. Arzettiğim tarzda teşebbüsata mütemadiyen ve muntazam fâsılalarla devamdan hali kalınmamıştır. Diğer taraftan Heyeti Âliyenizce meçul olmadığı veçhile, Moskova'da aktolunacak bir konferansa bir heyet izamını Meclis kabul etmiş ve bu konferansta Şark ve bilhassa Kafkasya'ya taalluk eden bilcümle mesaili münaziünfihanın halli düşünülmüştü. Heyeti sefaretimiz ve heyeti murahhasamız Moskova'ya daha iki gün evvel vâsil olabilmişlerdi. Binaenaleyh henüz Rusya Hükûmetiyle temaslarına ve Moskova konferansına dair malûmat almak mümkün olamamıştı. Şu halde Ruslarla bu mesaili münaziünfiha halledilmedikçe ve konferansın neticesi ne olacağı heyeti murahhasamız marifetiyle öğrenilmezden evvel fiilî bir harekâta teşebbüs etmek, Ruslarla idame etmek istediğimiz münasebatı siyasiyeyi ihlâl mahiyetini ihraz edebileceği cihetle, teşebbüsâtımızı yalnız vesaiti siyasiyemize hasretmiştik. Fakat Ermeni Cumhuriyetinin son zamanlarda bizi Avrupada zelil bir mevkie getirmek gibi hâinane bir maksat takip etmesi, artık tahammülümüzü son haddine getirmiş olduğundan tehdiden, fakat şedidülmaal, ka-tiyülmefad bir nota daha gönderilmiştir. Ermeni Cumhuriyeti ergeç buna cevap vermek mecburiyetindedir. Mamafih dün akşam geç vakit aldığımız habere göre Ermeni Komünist Hükûmeti sükut ederek yerine Taşnak Hükûmetinin gelmiş olduğu haber alınmıştır. Ötedenberi bizim adüvvü hayatımız olan Taşnaksiyonların mevkii iktidara gelmesi, Ankara Hükûmetince mucibi memnuniyet olmak üzere kabul edilmiştir. Bu, çok garip bir tezat olmakla beraber keyfiyet böyledir. Çünkü onlarla aktetmiş olduğumuz musalehayı kafalarına vurdurmak suretiyle tatbik ettirmek demektir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Taşnakların mevkii iktidara gelmesi neden husule gelmiştir?

EMİN BEY (Eskişehir) — Son zamanlarda Gürcülerin muhasım-kârane vaziyetlerine karşı Hükûmetimiz ne suretle mukabele edecektir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Efendim, bu hususta Heyeti Âliyenizde tecelli eden safahata göre ve ait olduğu devlet heyeti Murahhasası ile müzakere ederek menfaati devlet ve millete ve bilhassa bu Meclisin umdesini teşkil eden Misakı Millînin ruhuna mutabık bir tarzda hallettirmek esbabını geceli gündüzlü takibeden Hükümetimizden bu müzakerat henüz intaç edilmemiş olduğu cihetle istizahatta bulunulmamasını rica ederim.

Yalnız bu ayın 11 nci günü miktarı henüz bilinemeyen ve Ermeni ve Azerbaycan kuvveti denilen ve hakikatte Kızılordu olduğuna şüphe olmayan bir kuvvet, Ermenilerle hali muhasamada bulunduğumuz zaman Gürcülere müsaade etmiş olduğumuz Borçalı mıntakasında ... mevkiine bağteten bir baskın yaparak işgal etmişlerdir. Zaten buna takaddüm eden zamanlarda Gürcistan dahilinde ve bilhassa Gürcistan'ın payitahtı olan Tiflis'te Bolşevizmleri kemali şiddetle mene teşebbüs etmiş olan Gürcü Hükümetinin şu harekâtı bir taraftan tevali etmekte ve bundan dolayı Gürcistan'ın fevkalâde istihzaratta bulunduğu ve kendisine vakit bırakmak doğru olmadığını farzeden ... henüz bizce iyice taayyün etmemiştir. Bunlar bu baskın üzerine topladıkları üç fırka asker ile Gürcistan'a hücum etmişlerdir.

Diğer taraftan alınan haberlere göre Viladikafkas tarafından bir kuvvei askeriye'nin hücum edeceği ve sahil cihetlerinden böyle bir hazırlık ... buna mukabil Gürcü Hükümeti dahi şekli hazırlarını muhafaza etmek için her türlü teşebbüsât ile mukabele etmekte bulunuyor. Şu halde Kızıl kıtaat ile Gürcistan arasında bugün hali muhasama hâsıl olmuş ve muhasama devam etmekte bulunmuştur. Şimdi bu harekâtı askeriye'nin bize göre ihdas ettiği vaziyet, bu millet için azami faydalı olabilirse - ki hükümetiniz bunu bir an teemmülen ve derpiş etmekten hali kalmamıştır - ve zannediyorum ki bunda inşaallah muvaffak olacaktır. Bu suretle milletin amalına muvafık bir hareket yapmış olmak dolayısıyla milletin kendi hakkında göstermiş olduğu itimat ve teveccühe bir kat daha liyakat kesbetmiş olur.

Efendim şarka nüfuz için, İngilizlere pek mühim bir methal olan Gürcistan'a İngilizlerin yardım etmemesinin imkânı mutasavver ve mümkün değildir. İngiliz denizde hâkimdir, Boğazlar ellerindedir. Gayet mehip bir donanması vardır. Batum'a gelerek denizden Şarkta takip ettiği siyaset ve tezvirat zincirlerini elinde tutmak ister. Binaenaleyh Gürcistan'a, bu maksadından dolayı muavenet etmedi deni-

lemez ve belki bizce mer'i olmayan bir çok suretlerle yardım etmiştir. Yalnız İngiltere'nin yapamadığı bir şey varsa o da kuvvei askeriye ile muavenet etmediğidir ve bunun tahakkuku bizim için mucibi saadettir.

HAMDİ BEY (Trabzon) — Şark siyasetinde bize dinen ve ırkan merbut olan akvam da nazarı itibare alınmakta mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Elbette. Şark denince; Şark yalnız Rusya'dan ibaret değildir. Rusya gayet büyük bir âlemdir. İster bolşevizm olsun, ister Çarlist olsun, siyasette mühim ve müessir bir âmil olmaktan hiçbir sebep ve bahane ile hali kalmaz. Fakat arzettiğim veçhile Şark Rusya'dan ibaret değildir. O havalide bizi bir çok revabıtı muhtelif tahtında dinen, ırkan, harsen alâkadar eden bir çok milliyetler vardır - ki ihtimal diyemeyeceğim bir hakikattir - Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi o milletlere ait olan alâkai kaviyedir. Onların saadetini, onların istiklâlîni temin etmektir. Bu maksadı ihtilâfa meydan vermesizin halledebilirsek büyük bir muvaffakiyet olur. Biz Ermenilerle bir zaman harbettik, sonra sulh yaptık. Fakat sulh ahkâmı neden icra edilmedi denince cevap olarak denir ki, bu sulh ahkâmının icrasına mâni olan Rus Sovyet Hükümeti oldu. Biz Ermenilerle onların mezaliminden ve fecaiyinden memleketi ve ahali islâmiyeyi kurtarmak ve onlar bizira gibi medenî bir hükümet tesis edemedikleri için orada münasip bir kuvvet bırakarak Şark hududumuzda asayişimizi muhafaza emeliyle muharebe yaptık ve sulh yaptık. Fakat bu gayenin istihsalî esnasında karşımıza bir mâni kuvvet çıktı. O da Rusya Sovyet Hükümeti ... Rus Sovyet Hükümetiyle dostuz. Acaba neden sulha mâni oluyorlar? Çünkü Ermeniler sulhün icrasına mâni olmak için kendilerinin bolşevik olduklarını ilân ettiler ve bu nasıl bir haldir ki Ermenistan'da Bolşevikler hâkim iken Taşnaklar dehşetli bir rol oynamaktadır? Rus Bolşevik Hükümeti akidei içtimaiyelerini bütün insanlara, milletlere kabul ettirmek için tecavüzü tatbik ettiğini bu defa da ispat etmiştir. Bu cümleden olmak üzere geçenlerde burada telgrafı okunduğu üzere, orada Türkiye Komünist Fırkası - Türkiye İstirakiyün Fırkası - namı altında birtakım insanları toplamış ve bunlardan Mustafa Suphi Efendi isminde birisi hududumuzdan geçti, ta Erzurum istasyonuna kadar, bu fırkai içtimaiyenin teşkilâtını yapmak üzere geldi. Biz biliyoruz ki; Rusların bir gayesi var : O da ittifak ve itti-

hat edecekleri milletlere mutlaka kendi akidelerini kabul ettirmektir. Bunu idrak eden Hükümetimiz de bu sıfat ve bu nikaptan görünmek istemiştir. Benim korktuğum, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk âlemi ile bize, aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Bolşevikler Van'ı, Bitlis'i, bilmem nereyi onlara veriyorlar. İstanbul'un kabul etmiş olduğu Sevr muahedesi mukarreratını tamamen bahşetmek üzere ... Vilson'a tevdi etmişlerdi. Düveli itilâfiyenin bu arzu ve âmaline Bolşeviklerin de muvafakati inzımam etti. Bu taarruzun da Sovyet Hükümetinin İngiltere'ye giden murahasasının avdetinden sonra olması da bunu müeyyittir. Bu defa görüyoruz ki kisve gene değişti. Rusya'da Karahan büyük rol oynuyor ve adamları elinde oynatıyor. Eğer onlarca matlûp ve mültezem olan Ermenistan ise kuvvetlerini Gürcüstan'a gönderdikleri zaman, bunlar Ermenistan'ı tazyik değil; himaye ediyorlar. Şimdi Rus Sovyet Hükümeti iki zaruret karşısında kalmıştır : Ermeni hâmisî olan Rusya; diğer taraftan Türkiye'nin dostu oluyor. Fakat Ermeniler; Türkiye'nin can damarına basıyor. Benim en ziyade korktuğum bir şey varsa o da Azerbaycan Hükümetinin Nehcivan; Şavşat ve ... kazalarını bile vermesidir. Ermeniler bize ultimatöm vermek cüretinde bulundular; Dikdiri tahliye edin diye bize nota veriyorlardı. Bu kuvveti; kendilerinde Bolşevikler geldikten sonra gördüler. Biz istediğimiz zaman Revan'a girmek kudretini haizdik. Ermenilerin bütün ordusu inhilal etmişti ve fakat onları himaye eden şey Bolşeviklik olmuştu. O Bolşeviklik bize karşı Ermenileri siyanet ediyor; ben yarının muzlim olduğunu görüyorum.

Ruslarla bizim siyasetimiz ne idi? Düşmanının düşmanı benim dostum; el ele vereceğiz, karşımıza gelen kuvvetle çarpışacağız. Siyaset, bu cereyanda kalırsa çok iyidir. Fakat akidelerini kabul ettirmeye çalışıyorlar. O halde bugünkü çaremiz nedir? Azerbaycan'ın vaziyeti malum; Ruslar bunları bir alet yapmış; Rusya Sovyet Hükümeti Azerbaycanla; Gürcü hudutlarına taarruz ediyor. Malumu âliniz sekiz ay kadar bizim orada murahaslarımız vardı. Geldikleri zaman ... bu defaki seyahatlerinde inşallah muvaffak olacağız. Henüz sâbit bir siyasete ben malik değilim. Büyük Millet Meclisi Azası, Gürcülerle, Ruslarla vaziyeti siyasiyemiz nedir deyince, ben, bir şey söyleyemem. Bakalım kim galebe edecektir : Karahan mı, yoksa biz mi? Bize ilham olunuyor ki Ermenilerin hâmisî olan Ruslarla nasıl anlaşacağız? Arzettiğim gibi, bütün dünyanın ittihaz ettiği bir karar var : O da bizimle Azerbaycan arasında, Azerbaycan'la Türk

âleminden başka bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar.

BİR MEBUS — Bir şey nazarı dikkatimi celbetti. Hariciye Vekilimiz, Garbe giden heyetimiz hakkında bir heyeti siyasiye olmasını içtihat buyurmuşlardır. Fakat bugün münasebatı Hariciyemiz bu içtihatlarında bizi ne dereceye kadar muvaffak ediyor? Münasebeti hariciyeyi nasıl idare ediyorlar? Bu ciheti de lütfen izah buyursunlar.

İSMAİL SEFA BEY (Adana) — Anlamak istediğim cihetlerin bir çoğuna sormadan Bekir Bey temas buyurdular. Yalnız bir nokta kalmıştır. Geçenlerde burada Şark münasebeti münakaşa edilirken Muhtar Bey uzun beyanatta bulundular. Rusya'dan bir çok silâh ve cephane geldiğini söyledilerdi. Bu muavenet hâlâ devam ediyor mu ve şimdiye kadar vuku bulan muavenetin derecesi nedir? Bu hususta izahat verirlerse çok iyi olur.

ZAMİR BEY (Adana) — Bendeniz de üç sual sormak istiyorum :

Azerbaycanlılarla Ermeniler, Gürcülerle harp ediyor. Bittabi bunlar Rusların bir cüzüdür. Bunda bizim için kâr mı vardır, zarar mı vardır?

İkincisi; Çiçerin'in gönderdiği notadan yekdiğermizi haberdar ... Gürcülere yaptıkları ilânı harpten maksat ...

Üçüncüsü; Ermenilerle birlikte Gürcülere harbeden ... Hariciye Nazırı tamik edemiyorlar mı? Şu üç suale cevap veriniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, yalnız bir cihet hakkında maruzatta bulunacağım, geçenlerde Nahcivan'dan bir telgraf gelmişti. Nahcivan'ın geçirdiği inkılâp malûmu âlileridir. Hariciye Vekili Bey bu husus hakkında cevap vermediler. Azerbaycanlılar ... o günde şerh ve izah ettiğim vehile. Ruslar vasıtasıyla Azerbaycanlılar bizi Ermenilere peşkeş çekiyorlar ... Ermenilere Nahcivan'lılar tarafından verildiğini haber almıştım. Nahcivan'lılar tasarrufatı fiiliye ve kavliyelerine sahip değildiler. Orada icrayı hükümet eden bilfiil Ruslardır. Vakıa bir takım eşhas orada var. Fakat Ruslar bunları kukla gibi oynatıyorlar. Ve gene arz ediyorum ki; Ermenilerle yapılan sulh muahedesinde ... Âtiyen terkedilecek, fakat bizim himayemiz altında olacaktır. Bunların Azerbaycanlılara Rusların Ermenilere vermesi de cayı teemmüldür. Bu cihet hakkında da istirham ederiz, bizi tenvir buyursunlar.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Beyin sordukları suale cevap vermek suretiyle sözüme başlayacağım.

Ermenilerle aktetmiş olduğumuz musallahaname- nin bir maddesinde, bir maddei mahsusasında Nahcivan ve havalisinin vaziyeti hukukiyesi tayin ve tespit olunmuştu. Bunda Nahcivan ve havalisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi himayesi altında bir idarei muhtareye nail olacağı zikredilmiştir. Şayet bunun atiyen ciheti irtibatıyeti hakkında müteakideyn arasında bir tereddüt ve şek hâsil olursa arayı umumiye müracaat edileceği de mezkûrdur. Fakat arayı umumiye müracaat olunacağı zamana kadar oraların Türkiye Büyük Millet Meclisi himayesi altında bir idarei muhtareye sahip olduğu Ermenilere imza ettirdikleri ahitname ile kabul ettirilmiştir. Elyevm Nahcivan ve havalisi kuvvei askeriyemizin tahtı işgalinde bulunuyor. Ermeniler bir aralık buraya tecavüz etmek istemişlerdi. Fakat bu taarruz kıtaatımız tarafından def ve tardedilmiştir. Orada bugün sükûneti tamme hükümfermadır. Yani orası bugün Türkiye Büyük Millet Meclisinin himayei fiiliyesi altında fiilen bir muhtariyeti idareye sahiptir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Onlar Bolşevik midirler?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hayır, değillerdir. Orada iki mühim kıtayı askeriyemiz vardır ve bunlar her zaman orasını Ermenilerin tecavüzüne karşı müdafaa edecek iktidardadırlar. Binaenaleyh oralar cenahı himayemiz altında bulunuyor.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hükümeti milliyelerinin reisi kimdir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — İsimlerini bilmiyorum.

Şimdi gelelim birinci maddeye : Niçin Ermeni sulhü tatbik ettirilememiştir? Bunun hakkında defaatle izahatta bulunmuştum. Mademki...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermenilerin, Rusların mazharı himayesi olmasının sebebi?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Bey Ermenilerin Rusların himayesine mazhar olmasının sebebini sual buyuruyorlar. Pekâlâ bilirler ki orada rejim, usulü idare kökünden değişmiştir ve yahut değişti denilmiştir. Rusların bazı kıtaatı içeriye girmiş ve zaten müterakkibi fırsat olanlar bundan istifade yalan yanlış bir şey ilân ederek Meclisi dağıtmışlar ve Hükümeti yıkmışlardır. Binaenaleyh muahede ahkâmının tatbiki için müracaat edilecek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti karşısında muhatap olacak hiçbir kimse kalmamıştır. Binaenaleyh ... havaya kılıç savurmak kabilinden olurdu. Biz bunların tamamen Bolşevik olduğunu kabul etmedik.

Hatta Rusya'ya da yazdık. Binaenaleyh onların himayelerini kabul etmiş değiliz. Kızıldurdunun bazı kıtaatı fiilen orada bulunuyordu. Binaenaleyh ahkâmı mu-salehanameyi tatbik ettirmek için yapacağımız harekâta onlarla müsademeye maruz kalmak ihtimalâtı bizi müteenniyane harekete sevk etmiştir. Çünkü aynı zamanda bu mesailin dostane bir surette konferanta anlaşılacağına dair bize teminat verilmişti. Bu müna-sebetle Avni Beyefendi, harekâtı askeriyeye devam ettiği bir sırada Ermeniler bize, Ruslar tarafından Ermenileri himaye etmek için bir ulti-matom verdiler. Belki sürçü lisan olmuştur, onun için kaydettim. Malûmu âliniz ulti-matom, notlara itlak olunur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermeniler ulti-matom verdi diye gazete yazdı.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Gazete yazabilir. (Gürültüler) Bendeniz söylemediklerini kabul ediyorum. Mamafih gene söyleyeyim : Rusya'nın bize bir müracaatı vaki olmuştur. O vakit evvelce de arzetmiştim. Daha evvelden biz teşriki mesai ettik. Fakat fiilen harekâta geldik, vaki olan bu şeyi kabul edemeyiz dedik. Rusya Hükümetinin Gürcüstan üzerine vukubulan hareketi dolayısıyla Bolşevizm cereyanlarının hududumuza takarrübünden endişenâk olduğumuzu söylediniz. Cidden memleketini hakikî olarak seven her fert için endişenâk olmamak mümkün değildir. Ancak defaatle arzetmiştim ki bu hususta biz Bolşevik Hükümetiyle anlaşmışızdır. Daha sefirleri buraya geldiği zaman ayağının tozu ile sefire dedik ki; katiyen memleketinizde bir akidei içtimaiye olan Bolşevizmi tatbik edemeyiz. Eğer memlekette bir inkılâbı içtimaiye yapmak lâzım geirse onun zamanı münasibinin tayin ve takdiri bize aittir. Bu memleketin kendi evlâdına aittir dedik. Binaenaleyh hiçbir sebep ve bahane ile hiçbir menfaati siyasiye mukabilinde bir çok teşevvüşatı mucip olacak bir akidenin kabulüne katiyen ve katibeten müsaade edemeyiz dedik. Fakat Heyeti Celileniz bilirsiniz ki memleketimizin içinde buna münafî bazı ahval vukubulmuştur. Acaba bu ahval, hakikaten Rusya Hükümetinin malûmatına ve muvafakatına mı müstenitti? Bunu yapan burada bulunan heyeti sefaretteki beyinsiz bir heriftir. Hiç tecrübe görmemiş, erkânı harbim diye iki sene mektepte okumuş ve Taşkent'te bir ihtilâl ika etmiş ... buraya geldi. Arzettiğim noktaları kendisine iyice anlattım. Fakat bu adam kendisinde tâbiatı sâniye hükmüne giren Bolşeviklik propagandasından nefsinin bir türlü kurtaramadığı için burada da aklınca aşağı yukarı bir inkılâp yapacağını ümit ediyor-

du ve propaganda yapıyordu. Defaatle kendisine söyledim, dedim ki bu halin tekerrür ettiği takdirde seninle kat'i münasebet ediyorum. Bu mektubu alır almaz ben artık ifayı vazife edemeyeceğim gideceğim dedi, cehennem oldu gitti. (Yaşa sesleri) Ve bu adamın teşebbüsâtı, tezviratı hükûmetinin malûmat ve müsaadâtına da müstenit değildi.

Bugün Eskişehir'e muvasalat eden asıl sefir, yarın buraya muvasalat ediyor. Tabii kendisinin talimatı cedidesinin şimdiye kadar Rusya Hükûmetinin Şark ve İslâm âleminde icra ettiği halde gayet muzir ve menfi neticeler veren tecarübüne müstenie ve ondan mülahem olacağını kaviyen ümit ediyorum. Binaenalazalik bundan sonra dahi dahilî memlekette bu gibi efal ve harekât vukua gelebilirse Rusya Hükûmeti merkeziyesinden idare edildiği kanaatine varabiliriz. Fakat bugün buna henüz hakkımız yoktur. Şu takdirde Boşevizmin hudutlarımıza gelmesinden, lüzumundan ziyade endişeye mahal olmadığı zehabındayım. Rusların Gürcüstan üzerine vaki olan muhacematı herçibâdâbât, akidesini, hudutlarının haricine taşımak gayesine matuf olduğu zannediliyor. Şimdiye kadar hep Şarkta olan mücadelât da buna istinat ediyordu. O mücahedatın esası bu idi. Maksat, Lehistan'ı devirmek, Romanya'yı devirmek Avrupa'daki emperyalizmi yıkmak... Ruslar bu gayesini istihsal etmediği takdirde, akideleri kendi hududu dahiliyesinde dahi bir gün ölmeye mahkûmdur. Binaenaleyh kendisi için bu mücahede levazımı hayatiyedendir ve bunu hiçbir kimse menedemez ve emin olunuz ki herkes gibi, her millet ve devlet de istediği akideyi perverde etmekte hürdür. Hüner, muzir görülen akideyi takabbül etmemektir. Heyeti Âliyeniz de pekâlâ bilirsiniz ki, hiçbir zaman Türkiye, Bolşevizm cereyanına bir zemini müsait değildir. Çünkü bu esbaptan hiçbirisini haiz değildir. Diğer taraftan bunun, memleket için pek muzir olduğunu gören ve deruhte ettiği mesuliyetin azametini mudrik olan Hükûmetiniz de, her türlü vesaiti fiiliyesiyle bunun hudut dahiline girmesine mümanaat edecektir.

Gürcüstan'ın istilâsına gelince : Demin de arzetmiştim ki İngiltere'nin Şarkta oynayacağı en büyük rolün bir vasıtai duhulü olan Gürcüstan, şekli hazırında kaldıkça Rusya için cenup hudutlarında rahat iş görmek, rahat bulunmak ihtimali yoktur. Binaenaleyh Rusya herçibâdâbât, Gürcüstan'ı İngilizlerin elinde aleti tezvir ... bu teşebbüsâtı hep ona matuftur. Çünkü bizim hududumuza girdiği dakikada kafasının yarılacağına şüphe yoktur ve buna kanaat getirmiştir. Evvelce de arzetmiştim; Moskova İcra Komitesi-

nin hafi bir celsesinde Lenin aynen şu sözleri söylemiştir : Şarkta müsademe eden iki kuvveti muazza ma var. Biri İslav kuvveti, diğeri İngiliz emperyalizmidir. Şark, bu iki kısım kuvvetin mezarı olacaktır. Fakat Türkiye hangi tarafa ... öbür taraf gidecektir, demmiştir. Bizim Şark siyasetinde vücudumuzu istisgar etmememizi ve vücudumuzun kavi olduğuna inanmanızı rica ederim.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Gürcüstan'ı, İngilizler kendilerinin telâkki ediyorlar ve onun için Ruslar da herhalde orada bir Gürcüstan bırakmasını istemezler. Nasıl oluyor da yeniden teşekkül eden Taşnakları kabul ediyorlar?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Bu havadis resmen teyyüt etmiş bir havadis değildir. Rivayet kabilindedir, demiştim. Diğer taraftan da Jagadar tarafından vukubulan hücumun Kızılordular tarafından yapıldığını, yani üç fırkalık bir asker tarafından yapıldığını arzetmiştim ve bundan bilistifade Taşnaklar ... Rızası olmaksızın ... yapabileceklerdi.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — İkinci bir sualim daha var. Azerbaycan'a gidip gelen bir arkadaşım söylüyordu. Bakü'ye gidip gelen hemşhri-lerimizin kâffesinde husule gelen bir kanaat var. Yegâne arzuları 1914 hudutlarını almaktır. Bugünkü Ermenistan üzerine de taarruzları bunu ima eder. Aca-ba bizim Kars ve havalisi hakkında Ruslar ne düşünüyorlar? Bunları da hudutları içine ithal etmek istiyorlar mı?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Maksatları, Çarizm zamanında olduğu gibi... Şimdiye kadar siyaset hakkındaki mütalâadan ibarettir. Bunun böyle olduğuna dair elde hiçbir vesika yoktur. Elviyei selâsede Gürcüstan'a ait olarak kabul ... Elviyei selâse kelimesini zikretmemekle beraber Misakı Milli dahilinde bulunan Elviyei selâsenin, bu hadisat dola-yisiyle bize taalluk eden aksamının azami surette istihsali için teşebbüsattan bir an geri kalınmamış olduğunu zatı âliniz de tabii bilirsiniz. Bu müzakerat safahatını daha ziyade sormamanızı rica ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir sualime müsaade buyurun. Mustafa Suphi, Lenin'in yâri vefakârı ve Rus hazinelerine konmuş bir devlet kuşudur.

AHMET MUHTAR BEY — Olabilir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — O adam oradan kalkmış, memleketimize doğru gelmiş ve komünist teşkilâtını yapmak için gelirken, katiyen emin olunuz ki pek çok servet de gelecektir. Çünkü bu zat, orada Türkiye namına seferberlik ilân etmiş ve bir

de ufak mikyasta kuvvet hazırlamıştı. Bu adam hudduttan girerken Kars'a geçip de, Hasan Kale'den Erzurum istasyonuna gelinceye kadar buna Hariciye Vekâleti Celilesi neden müsaade etti? Bu adam tebaamızdan olsa bile, son vaziyetini kendisini Erzurum ahalisi tarafından kovdurmıştır. Fakat bir çok para ile gelmiş olabilir. Onun için müteyakkız olmalı idi.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Malûmu âliniz hudutlarda bu gibi mesail ile uğraşmaya madeten imkân yoktur. Hariciye bunları bilmez. Bir ke-re Mustafa Suphi'nin Lenin'in yâri vefakârı olması hakkındaki ifadatinızda katiyen yoktur ve olamaz. Emin olmalı ki Bolşevik cereyanı hakkında ve bilhas-sa Şark memleketlerinde propaganda yapan adamlar hükûmeti merkeziyenin arzusu hilâfında hareket etmişlerdir ve ihtimal ki hariçten bulunan bir çok kim-seler bunu yaptırmak istemişlerdir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Onu sor-muyorum efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Sözümlü tekrar söyleyeyim. (Müzakere kâfi sesleri) Hayır, bitirilmesi lâzım gelen bir mesele var. Malûmu âliniz

inkılâptan evvel İstanbul'da daima denirdi ki, Kâmil Paşa İngiliz siyasetçisidir. Burada ise yegâne bir si-yaseti milliye vardır ve bunu tatmin edecek cereyan hangisi ise o vardır. (Alkışlar)

Ermenilerle olan muhasemat esnasında neden Eri-van'a kadar girilmedi denildi? Bir çoklarımızın ve hatta benim de gönlüm isterdi ki böyle olsun. Fakat hiçbir an unutmayınız ki ordumuzun sol cenahında gayet mütereddit bir vaziyet alması muhtemel bir Gür-cü ordusu vardı. Binaenaleyh askerî bir noktai na-zar düşünölmek lâzımdı, buna mecburiyet vardı. (Mü-zakere kâfi sedaları)

BİR MEBUS — Geçende matbuatta gördük ki Hindistan valii umumisi Efganistan'a gitmiş. Oraya gitmesindeki maksadı ne idi ve maksadını ne dereceye kadar istihsal etmiştir ve bunun aslı var mıdır? (Gü-rültüler)

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Müsaade ediniz anlatayım.

(Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Müzakeratın kifayetini kabul edenler... Kabul edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Şubat 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	446
2. — BEYANAT	446
1. — <i>Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.</i>	446:457

Cilt : 8

154 ncü İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

21 Şubat 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS : Reisisâni Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİÜÇÜNCÜ İNİKAT

19 Şubat 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Abdülhalim Çelebi Efendi Hazretlerinin Riyasetlerinde kuşat olunan celsede Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle Hariciye Vekili Ahmet Muhtar

Beyin ahvali siyasiye hakkındaki izahatı dinlendi ve celseye son verildi.

Reis
Abdülhalim Çelebi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı reylerini-ze arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.*

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Kafkasya'da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya'da sükut etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya'da bulunan, Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ikâna başlamıştır. Malûmu âlinizdir ki mütareke aktolunduğu sırada bizim ordumuz Kars, Ardahan ... ve mütarekenin bir maddesi mucibince badettetik buralarını biz tahliye taahhüd etmiştik. Bu tetkikatımızı nazarı dikkate almaksızın ordumuzun çekilmesini talep ve icbar ettiler. Burada ordumuz çekildikten sonra Kars'ı Ermenilere, Ardahan'ın bir kısmını Gürcülere bir kısmını Ermenilere teslim ettiler. İngilizlerin takip etmek istedikleri siyaset bizim etrafımızda bir düşman çemberi tesis etmek ve hayatı milliyemizi boğmaktan ibaret idi. Bunu şimalden cenuba doğru şu veçhile şeyedebiliriz. Gürcü Hükümeti, Ermeni Hükümeti Nasturilerden yapacakları hıristiyan bir hükümet, Musul'da İngiliz Hükümeti, Suriye şimalinde ve Adana'da Fransız Hükümeti, Antalya'da İtalya Hükümeti, Marmara ve sevahilinde beynelmil bir hükümet, bir de şimalde

Pontüs hükümeti. Biz bu çemberin bir kısmını imha ettik. Fakat İngilizler tekrar bunu ikmâl etmek ve İslâmların Bolşevikler aleyhinde Balkanlarda zuhura gelen ademi emniyet ve husûmetlerini daha ziyade körükleyerek İslâmları dahi Rusların aleyhine kullanmak ve hıristiyanları dahi Rusların ve bizim aleyhimize kullanmak şartıyla orada bir Kafkas konfederasyonu teşkil emelinde uğraşmaya başlamışlardır ve bunun ilk âsarı olarak şimali Kafkasya'da Dağıstan'da bir isyan çıkardılar. Şimali Kafkasya ve Dağıstan'da bolşeviklerin bir kısmını mağlup ettiler. Bakü hattına karşı tehditkâr bir vaziyet ihdas ettikleri gibi Azerbaycan'ın cenubunda da İran'a mültesik olan yerlerde dahi ... ve bolşeviklerin bir kısım kuvvetlerini orada meşgul etmişlerdir. Ermenilerin muharebeden sonra bolşevikler tarafından işgali üzerine bir kısım kuvvetler cenup tarafına İran hududuna çekilmişlerdi. Bu kuvvetleri de lâzım geldiği veçhile takviye ettik ve daima onların İngilizlerle irtibatını temin ve bolşeviklerin kuvvetinden âzade kalmasını temin ederek, bu suretle, Kafkasya'yı şimalden ve cenuptan hemen ayrılmış bir vaziyete getirdiler. Bu vaziyette iken ... Gürcüleri de buraya bizimle müsalaha yapmak üzere bir sefaret heyeti gönderdiler. Tabii Gürcülerin en büyük hasmı bolşeviklerdir. Gürcüler bolşeviklerin kendilerini bolşevize edeceklerini bildikleri için istikballerini bizimle hüsnü münasebatta gördü-

ler. Bolşeviklere karşı daha sühûletle müdafaa etmek için bu tariki iltizamı düşünüyordu. Gürcülerin vaktiyle anlaşmak hususundaki mecburiyeti Ermenistan vakasından sonra tahassul etmişti. Çünkü Ermenistan üzerine bizim ordular hareket ederken itilâf hükûmetleri hiçbir yardım edemediler veyahut etmediler ve bizi durduracak kuvvetleri de yoktu. Onların ezilmesini karşıdan ... Bu vaziyetleri bildikleri için bizimle Ruslar düşman olurlarsa mevcudiyetlerini muhafaza edemeyeceklerini biliyorlardı. Binaenaleyh evvelâ bizimle dost görünmek ve Ruslara karşı mevcudiyetleri iltizam edilmek ciheti muhafaza edildi. Fakat daima Gürcülerin geriden İngilizler tarafından teşvik edildiğine bir çok emare vardır. Meselâ; silâh ve cep hane veriyorlardı. Sonra gemileri limanda bulunuyordu, ki icabında himaye edebilsin. Sonra şimalî Kafkasya'da ve Dağistan'da sözü nâfiz olan bazı kimşeleri sevketmek istiyorlardı. Tiflis'te bu İslâm kıyamını ihzar etmek için itilâf hükûmetleri uğraşıyordu. Bundan bir hafta evvel bizim malûmatımız yokken gerek Azerbaycan, gerek Ermenistan cephesinde muharebe başladı. Bu muharebenin Tiflis üzerine teveccüh eden kıtaati muvaffak oldular. Tiflis civarında vukua gelen muharebede kısmen mağlup olarak geri çekildiler. Bu sırada cenuba çekilmiş ve bolşeviklerle uğraşmakta bulunmuş olan Taşnak kıtaati bolşevik kıtaatını mağlup ederek Erivan'a geldi. Tekrar Taşnak hükûmetini tesis etti. Demek ki bir taraftan Gürcüler muvaffakiyetle harbetmekte, diğer taraftan Ermeniler tekrar İngilizlere malolan Taşnak hükûmetini re'si idareye geçirmiş bir vaziyette bulunuyorlar. Bu suretle itilâfın eskiden beri aleyhimize çevirmek istedikleri husumet çemberini tekrar tesis etmek istiyorlar. Hükûmet tabii bu vaziyeti gâyet ciddiyetle nazarı dikkat ve ehemmiyete alıyor. Gerek Ruslardan bu muharebe esbabını sorduğu gibi, gerekse Gürcülerle müzakeratı siyasiyeye girişti. Gürcülerin İngiliz âmaline hâdim olamaması hususunu temine sarfı gayret etti. Bidayette Gürcüler sıkışık bir vaziyette ve çekilmek üzere idiler. Fakat vaziyetleri gittikçe lehlerinde inkişaf etmeye başlayınca şüphesiz müzakere biraz daha uzamaya başladı. Müzakerenin esası, malûmu âlinizdir ki, bizim eskiden beri kabul ettiğimiz Misakı Millî hudutlarımız vardır. Bu hudutları muhafaza edeceğiz. Oradaki ahali hemen hepsi kalben bizimle beraberdir. Bu halde Gürcülerin kuvvetli surette ve İngilizler himayesiyle Balkanlarda teessüs etmiş bir halde bulunmasından ziyade bize vermesi cihetini iltizam ettiğimiz halde korktuğumuz ... ve bu suretle vaziyetten istifade etmiş bulunacaktık. Gerçi Bolşevikler vaziyetlerini tehlikeli görmüyorlar, getirip bu vaziyetlerini islah edeceklerini ve herhalde muvaffak olacaklarını ümit ediyorlar. Fakat biz her ne olursa olsun bugünkü şerait tahtında burada kuvvetli surette teessüs edecek ... muvaffak olduktan sonra sühûletle buralarını bize vermeyeceğini bildiğimiz için müzakeratı tesri etmek, müzakeratın safahatını Hariciye Vekâletine ... Neticede Gürcüler Ardahan, Artvin'in bize terkine mütemayil bulunuyorlar. Fakat Batum'dan sureti katiyede feragat edemeyeceklerini bildirdiler. Ardahan ve Artvin'i hemen şimdiden işgalini ve kendisi tarafından tahliyesini ve bunların memleketimize ilhakını, Batum için plebisite müracaat ederek ... göstereceği neticeye göre karar verilmesini teklif ettiler. Şimdi ordumuza ileri hareket emrini vermek Gürcü ordusu ile muharebe ederek buralarını almak vardır. Bir de kan dökmeksizin ordumuzu daima muntazam bir vaziyette bulundurarak ahvale göre sevketmek vardır. Şüphesiz ki biz kan dökmeksizin buralarını almak ve ordumuzu daima kuvvetli bir vaziyette bulundurmak istedik ve bunu tercih ettik. Ancak Gürcüler bizi oyalayarak tamamiyle Bolşevikleri mağlup ve ordularını takviye ettikten sonra ve ihtimal ki İtilâf Hükûmetlerinden de lâzım gelen muaveneti gördükten sonra buralarını katiyen vermemek isteyeceklerdir. Buna karşı biz oralara girip İslâmları Gürcülerin elinden kurtarmak, orada teşkilâtı askeriyeye yaparak müslüman kardeşlerimizi tahlis edecek veçhile şimdiden oralarını işgal etmeyi musirren talep ettik. Aynı zamanda Taşnaklar da zuhur etmişti. Bize iltica etti ve dedi ki biz ancak Türklerin sayesinde temini mevcudiyet edebileceğiz. Onun için biz ancak sizin himayenizi istiyoruz ve sizden lütuf bekliyoruz, diyerek bize iltica etti. Şüphesiz ki yeni teessüs etmekte olan bu hükûmet bidayette gâyet zayıf bulunduğu için bu gibi hareketlerde bulunabilirler. Fakat bir tarafta böyle hakikî bir düşman, bir tarafta kesbi kuvvet eden bir düşman bulunduğu için ... diğerinin denizden şimendiferle her türlü muavenete ... Bunların içinde biz ordumuzu tabii takviye ediyoruz, tahşid ediyoruz. Bunların da en ziyade muzir olanlarını istihdaf ediyoruz. En ziyade muzir olan en ziyade kuvvetli olanıdır. Ancak bu kuvvet şimdi düştüğü muztar vaziyetten kendisini kurtarmak için bize istediğimiz yerleri muharebesiz verecek olurlarsa oralarını alırız. Ordumuzun bir kısmıyla istediğimiz gibi hareket ederiz. Vermeyecek olurlarsa vakit geçtikçe onları kuvvetlendirmemek için bir tedbir ittihaz etmek lâzımdır. O da harptir. Harp ve sulh etmek Meclisi Âlinize aittir. Meseleyi arz ediyoruz. Hariciye Vekili de

Gürcü sefaretıyla şimdiye kadar cereyan eden müzakerat hakkında izahat verecektir.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; Ermeni harekâtı esnasında Gürcüstan'dan gelmesi melhuzu kavi olan tehlikeyi bundan evvel bir çok vesilelerle heyeti celilelerine arz etmiştim. Ondandan evvel aramızda bir çok ... bunlara dostane bir surette müzakere ve musalaha aktedelim demiştim. Fakat o vakit Ermenilerin galip geleceğine emniyeti olan veyahut öyle zanneden Gürcüstan hükümeti bizim o sıkışık zamanımızda vaki olan şu müracaatımızı hüsnü telâkki etmedi. Fazla olarak meclisi mebusanını veyahut meclisi müessesanı toplayarak aleyhimizde müheyyicane bir çok sözler söylediler ve aleyhimizde bütün Gürcüstan ahalisine bir beyanname neşrederek hayatı pahasına hürriyetini istihsal eden Ermeni arkadaşlarımızı müteakip sıra bize geliyor, Türk ordusu gelecek bizim güzel ovalarımızı, şirin yurdumuzu istila edecek. Silah başına ey ahali ... Nihâî muzafferiyet bizde kalacaktır. (Hatta o müzakere ve müsâlaha teklifimizi) (1) hüsnü telâkki etmedikten maada bilâkis Kafkasya efkârı umumiyemizi aleyhimize tevcih edecek surette Kafkas ahalisini heyecana sevketti. Fakat İnyeti Hak ile ordumuz galebe etti ve kendileri muvaffak olamadılar. Orada istihsal ettiğimiz kavi hareketten ... Diğer taraftan da Bolşevik Rusyanın bazı istihzaratını (daha tehlikeli gördüklerinden bize temayül) (2) lüzumunu hissettiler. Bu lüzum, bittabi arzettiğim veçhile, ötedenberi bizimle hüsnü âmiziş tesis etmek ... Mevkilerinin kari ben vahamet kesbedeceği endişesinden ileri geliyordu. Malumdur ki Gürcüstan'ın hıristiyan unsuru ötedenberi Türklere daima ademi itimat ve husumet peyda etmişlerdir. Tarihen sabit bir keyfiyettir. Kendileri için şu tadsız vaziyet hâdis olunca bizimle Bolşevikler arasındaki münasebat kendilerince meçhul olmadığı cihetle zuhuru melhuz olan bir mevkii müşkülden kendilerini tahlise medar olacak bazı tedabir cümlesinden olmak üzere bizimle akdi sulh niyetiyle buraya heyeti Murahhasa gönderdiler. Bu heyeti Murahhasa vâsıl olduğu zamanda Bolşevik Rusyanın Gürcüstan'a karşı harekâtı hasmanesinin mukaddematı sayılabilecek bazı tedabire tevessül ettiği görülüyordu. Fakat fiilli bir husumet görünmüyordu. Meselâ Bakü'den oraya sevk edilen ve bir mukaveleye müstenit olan neft vesair levâzım irsalini menetti. Onların bir çok vagonlarını, trenlerini tevkif etti. Bolşev-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

viklere ait ne kadar müessesat varsa hepsini işgal etti. Bolşevik rüesasını ister Rus, ister Türk olsun tevkif etti. İşte bu gibi bazı tedabire tevessül etti. Fakat askerî bir mahiyette... Bittabi bu kadar zahmet ihtiyariyle buraya gelen sefaretin bir maksadı vardı. Onun için Hükümetiniz, Hariciye Vekili olmak sıfatıyla, onların arzularının ne olduğunun istimzacına bendenizi memur ettiler. Kendileriyle vaki olan ilk temasımda mukaddime kabilinden bir çok sözler teatisinden sonra, arzularının ne olduğunu sordum. Tabii sizinle bir sulh akdetmek isteriz. Âla... Buna fevkalâde teşekkür ederiz. Fakat siz buna yanaşmak istemediniz. Çünkü o vakit vaziyeti öyle görüyordunuz, şimdi de böyle görüyorsunuz. Onun için sulh akdetmek istiyorsanız (maalmemnuniye bu arzunuza iştirak ederiz.) (1) Fakat sizin bizimle akdetmek istediğiniz sulhün şeraiti size nazaran ne olmak lâzım gelir? Buna dair biraz izahat verirseniz müteakip içtimalarımızda müzakeratı siyasiyeyi teshil etmiş oluruz. Cevaben dediler ki, bizim - biliyorsunuz ki - geçende güveli garbiye vaziyeti hukukiyemizi kabul ve tasdik etmiştir. Bunu bir nota ile hükümetinize tebliğ etmiştik. Binaenaleyh biz de sizinle evvelbeevvel (bunun üzerinde mutabaaktımızı tescil edelim.) (2) Bunu maalmemnuniye yaparız. İsterseniz biz de sizi tasdik edelim. Katiyen lüzum ve ihtiyaç yoktu. Çünkü yedi asırlık bir hükümetin hiç inkitapezir olmamış istiklâlini yalnız bazı zarureti siyasiyeye binaen payitahtımızı bir mahalden diğer mahalle nakle mecbur olmaktan başka bir şey yoktur. Müstakiliz.

İkinci şey nedir? Esas nedir dedi hudut meselesidir... Fakat doğrudan doğruya kafasına çarpar gibi söylemek dahi usulü diplomasiyeye muvafık olmadığından kendisine bir sual irad ettim. Dedim ki; bizim Misakı Millî dediğimiz ve Fransızcası ... bunu bilir misiniz ve münderecatına vakıf mısınız? Biz bunu geçen sene İstanbul'da Meclisi Mebusanda akdetmiştik. Bizi imha etmek isteyen devletlere karşı kendimizi muhafaza etmek için ... ve bunu bütün devletlere, konferansa ve icap ettikçe cihana ilân ettik. Bunun hakkında malumatınız var mıdır, dedim. Bunu iraddan maksadım, bunu bilen adamın hudutlar hakkında ne verilmesini anlamak için suhudetbahş olmasıdır. Biz bunu bilmiyoruz, dediler. Öyle ise ben bunu Fransızcaya tercüme edeyim göndereyim, yarın tetkik ediniz dedim. Fakat dedim siz bundan evvel bizim müracaatımıza bir çok zaman sükûtle mukabele

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ettikten sonra gönderdiğiniz sulh talebini havi bir notada yedi yahud yirmi Mayıs'ta Gürcü Hükümetiyle Bolşevik Rusya Hükümeti ... münakit bir sulh ahidnamesinde Gürcüstan için tayin edilmiş olan hudutların berveçhi peşin tarafımızdan kabulünü sulh müzakeresinin kabulü için şart koymuş idiniz. Bu bizce meçhul idi. Bize tebliğ edilmedi. Bir suretini Rusya Hükümetinden istedik. Hükümetinizden de istemiştik. Fakat elimize geçmedi. Sizin hükümetinizin bize tevdi ettiği telgraf ile olduğu için iyice anlaşılamadı. Onun için siz de bir suretini bize gönderin biz de onu tetkik edelim. Belki muslihane bir itilâfa muvaffak oluruz, dedim.

Üçüncü şartınız nedir? Tebaamızın muamelâtı hukuku. Bunlar ikinci üçüncü derecede şeylerdir. Bunun üzerinde ihtilâfın imkânı yoktur. Bu suretle beni gördükten sonra size haber gönderirim. İkinci celsenin zamanını bildiririz. Bu esnada idi malûm olan harekâtı askeriyeye Gürcüstan'a karşı başladı. 11 Şubat'ta bir Kızıl kıtası birdenbire Şifalı İstasyonuna bir baskın yapmak suretiyle taarruz başladı. 14 Şubat'ta da bir taarruz başladı. Bu taarruz Azerbaycan tarafından idi. Üç fırka ile Kızılar hücum ettiler. Bu suretle Bolşevik Rusya ile Gürcüler arasında halı harp hâdis oldu. Bu harekâtı askeriyenin netayicini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri bu ciheti haber vermişlerdi. Bu şerait tahtında Gürcü sefiriyle müzakere iptidar edildi. Malûmu âliniz bu suretle duçarı taarruz olan Gürcüstan'a karşı vaki olan taarruzun ihdas ettiği vaziyet karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ... hatta bizim tatbiki ahkâmı için ahdü misak ettiğimiz esasat olmasa bile, bizim hudutlarımızda cereyan eden ve pek çok anasırı islâmiyeyi muhtevî olmak hasabiyle bizi fevkalâde alâkadar eden bir kıtada ... hadisatı askeriyeye ve siyasiyeye karşı yapacağımız ... onun için kendisine pek büyük vazife terettüp etmiş ve Hükümetimiz o vazifei milliyenin karşısında bulunduğunu daha şiddetle hissetmiştir. Bittabi yapılacak müzakere şu hali cedidin icabıyla mütenasip olmak icabederdi. Evvelbeevvel Hükümetiniz kendisine terettüp eden vazai fi ne suretle hüsnü ifa edeceğini ariz ve amik tetkike başladı. Heyeti Celilenizin malûmudur ki Misakı Millînin taalluk ettiği elviye selâseden birisi de Kars livasıdır. Kars livası malum olduğu üzere Ermeni harekâtı neticesinde elimize geçmiş dahili kabza bulunuyor. Binaenaleyh bu makasıddan ikincisinin istihsali zamanı hulûl etmiş bulunuyordu. Fakat bunun istihsali için iki tarik vardır. Birisi tariki şiddetlidir. Diğer tariki itilâfkârdır.

Ermenileri lâyük oldukları cezaya çarptırmak suretiyle iskât eden bu hükümet, ne kadar haklı olursa olsun, Avrupalılar bunu hüsnü telâkkî etmezler. Binaenaleyh Gürcüstan üzerine yapılacak şedid bir hareketi de, hıristiyan olmak itibariyle, belki yine hüsnü telâkkî etmeyeceklerine ... Hükümetin bu harekâtı ciddiye ... istihsali için tecelli eden fırsatı zerre kadar kuvvet sarfetmeyi istememekle beraber, mümkünse birtakım sui tefehhüme meydan vermeyecek bir surette ... Kabil olup olmayacağını derpiş etmek lâzımdır. İşte müzakerâtını bu zemin üzerine yürütün Hükümetiniz buradaki Gürcü sefiriyle bir sulhname akdi teklifinde bulundu. Tabii bu sulhnamenin birinci ve üçüncü şeraiti mevzuubahis bile değildir. Hukuk ve menafi itibariyle şey ederiz.

Asıl mühim olan cihet ikinci mesele idi. Dedik ki; siz bunu tetkik ediniz. Biliyorsunuz biz burasını vaktiyle istirdad ettik. İstirdad ettikten sonra bugün cihana emniyetbahş olmak için ve kendimizin cebir istimali taraftarı olmadığımızı, bir takım milletlerin hukukunu iptal taraftarı olmadığımızı göstermek için plebisite rıza gösterdik. Netice bu iki şeyin anavatana rücuunu teyid etmiştir. Mamafih biz Misakı Milliyi yaptığımız zaman bu gibi şeyleri derpiş ederek ... indelhace kabul ettiğimizde söylemiştik. ... Bunun takdiri nihayet bize ait bir meseledir. Çünkü biz o rücuu, arayı umumiye ile teyid ederek âmalimizi ... Aktediyoruz ve bu böyledir. Siz de sıkışık bir vaziyette bulunuyorsunuz. Biz de vazifei milliyemizi ifa etmek vecibesini karşısında bulunuyoruz. Binaenaleyh şu iki şeyi teklif edelim dedik. Siz Ardahan livasını ... bir teklif yaptık kendilerine ... Sefir bir çok mütalâatı tarihiye, iktisadiye, harsiyeden bahsederek ve katiyen Ardahan livasını ağza almayarak... Batum livası üzerinde ısrar etti. Dedi; yirmi bir asırdır burası bizimdir, biz burada otururuz. Ocağımızdır; vatanımızdır. Bütün menafii milliyemiz, menafii harsiyemiz orada tekâsüf etmiştir. Bunu vermek, bundan vazgeçmek demek Gürcüstan'dan vazgeçmek demektir. İsrar etti. Maahaza kendisine dedik ki işte vaziyetiniz vahimdir, bu vaziyette sizi (tazyik ederek, isteklerimizi zorla istihsal tarikini terviç mevii zamirimiz) (1) değildir. Sizin vaktiyle Ermenistan'a yaptığınız gibi yapmayız. Çünkü Türkler civanmerttirler. Muzahir olmak istedik. Fakat siz de vaziyeti hakikiyeyi hissiyattan tecerrüd ederek dostane ve hayırhahane tetkik ederek, tekemmül ederek (karar veriniz.) (2) Şu tek-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

liflerimizi kabulde tereddüd etmeyiniz. Çünkü hadisat yürüyor. Biz de onun icabatına göre hareket etmeye mecburuz...

O; yine bir çok sözlerden sonra ... bir teklifte bulununuz, dedim. Ertesi günü bir teklif yazmış, göndermiş. O teklifatta diyor ki; burada bulunduğumuz bir kaç gün zarfında size müsadif oldukça Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Gürcüstan Hükûmeti arasında gâyet âcil ve iki tarafın menafii âliyesine hâdim bir sulhün serian tesisinden bahsetmiştim. İşte şimdi Hükûmetimin son teklifini size gönderiyorum. Bu teklif şundan ibarettir : Batum şehri veya Batum livası hiçbir kayda tabi olmaksızın 1914 senesindeki hudutları dahil olduğu halde Gürcüstan'a terkedilecektir. Taşnak Ermenistan Kızıl oldu. Bolşevik ordusuna istinat ederek hançerini çekti, Gürcülerin boğazına sapsamak istedi. Eğer diyor Batum Gürcüstan'ın hudutları dahilinde kalmayacak olursa biz boğulmayı tercih ederiz. Buna mukabil size Ardahan livasını bilâ kaydü şart şimdiden terk ve teslim ederiz. Hulâsası budur. Bunda Batum şehri ve livasından ve üzerindeki hukuku tarihiye ve sarıhamızdan feragat edilmesi teklif ediliyor. Böyle bir teklifi kabule temayül bile etmek istemeyen hükûmetiniz, bitabi, bunun câiz olmadığını kendisine bildirdi. Bunun üzerine bir çok müzakerattan sonra Hükûmet tarafından şifahî olmak üzere müteakbil bir teklif serdedilmiştir. Bunda deniyor, ki birinci maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcüstan Hükûmetiyle bir sulh akdini şiddetle arzu eder. Bu dibacesidir. Bu muhtıranın, Fransızca olarak, birinci maddesinde diyoruz ki; Ardahan livası Artvin kazası bugünden itibaren bize iade edilecektir. Bu iadeye müteallik olan muamelât 1921 senesi Şubatının 22 nci gününden itibaren başlayacaktır. Yani yarın bu muamelât için Şark cephesi kumandanlığına teferruatın tayini için müracaat eder.

İkinci madde; Batum liman ve şehrinin vaziyeti hukukiyesi, müracaat edilecek halkın serbestçe ita edeceği ârayı umumiyesiyle tayin edilecektir. Malûmu âliniz Misakı Millide üç sancak için kabul etmiştik. Kars için plebisite lüzum olmadığını kendilerine söyledik. Batum şehri ve limanında bilcümle Kafkasya milletleri mütesaviyen aynı hukuka malik olmak üzere istifade edeceklerdir. Batum'da, limanında bütün Kafkasya milletleri hukuku mütesaviyeye sahip olmak ... edeceklerdir. Biz Kars ve Ardahan'ı ve indel-hace ârâyı umumiye ile neticede kazanacağımızı kaviyyen ümid ediyoruz. Batum'a sahip bulunacağımız cihetle biz de Kafkas Hükûmetleri meyanına dahil

olacağımızdan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti de aynı hukuku mütesaviye ile müstefid olacaktır.

Üçüncü madde; Gürcüstan'da bulunan Türklerin ve İslâmların hukuku diniye ve harsiyeye ve içtimai-yeleri tamamen mahfuz kalacaktır ve bunlar hıristiyan Gürcülerin sahip oldukları hukukun tamamına sahip ve malik olacaklardır.

Dördüncü maddede, iki hükûmet gerek transit hususunda Gürcü Hükûmeti kendi arazisinde ve kendi vasıtasıyla Türkiye'nin düşmanları tarafından Türkiye aleyhine yapılacak her türlü propaganda ve teşebbüsâtı menedecektir. ... Transit ve gümrük muamelâtında en müsait mazharı müsaade Devlet muamelesi icra ve ifa etmeyi taahhüt edeceklerdir. Bu Gürcü sefaretine tebliğ edilmiştir.

Şimdi vaziyet müzakerat neticesinde şu safhaya gelmiştir : Henüz Gürcü sefreti daha doğrusu Gürcü Hükûmeti buna sureti katiyede cevap vermemiştir. Batum kısmına verdi. Batum'u biz terkedemeyiz. Çünkü orada yirmi bir asırlık hukukumuz vardır. Fakat Ardahan ... nedir o çünkü burada ihtilâf hâsıl olmuştur. Ardahan kazası, Fransızcası Livana'yı kastediyoruz. Onların hesabınca yalnız Ardahan kazasıdır. Biz buna Artvin kazasının ilâvesini arzu ettik ve kendisine bu yolda tebliğ edilmiştir. Fakat Gürcü sefiri Artvin'in bize terkini bilâ kaydü şart kabul etmiyor. Şimdi bu maksadı Misakı Millide elviyei selâseye taalluk eden maksadı, hususatı sulhen halletmek ... birisi Gürcülerle bir sulh yapıp bunları silâh patlatmaksızın işgal etmek veyahut ademi muvafakati halinde silâhla, askerle işgal etmek fırsatı hâsıl olmuştur. İşte şimdi Hükûmetiniz Gürcülere karşı sulh veya harp vaziyetinde bulunuyor. Bu bapta Heyeti Celilenizin vereceği karara intizar ediyor. Son nota iki gün evvel verilmiştir. Vaziyetin bu safhaya geldiğini söylemekle beraber, müzakeratın hitam bulunduğunu ifade etmedim. Tabii müzakerat burada bulunan Gürcü sefiri ile devam edecektir. Çünkü demiştim ki bizce matlup olan (isteklerimizin sulh yolu ile, kan dökülmeden istihsalidir. Onun için hareketimizi bu istikâmete) (1) sevk ederek ve bu yolda bir müsâlâha yaparak makasıdı milliyemizi temin etmek idi. Gürcü sefiri şu anda henüz hükûmetiyle telgraf muhaberatında bulunuyor. Çünkü biz kendisinin bize Ardahan livasını terkine muvafakat ettiğini söyleyen

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Gürcü sefirinin fikrine göre, yalnız Ardahan'dır. Bizim telâkkimize göre Ardahan'dan başka Artvin kazası da vardır. Halbuki onun noktai nazarına göre bu hariçtir. Şu halde bize terkettiğini hükümetinin muvafakat eylediğini söylediği Ardahan onların nazarında Artvin'i şâmil değildir. Bu ciheti hükümetinden istizah ediyor. Binaenaleyh Gürcü sefaretinde ... Bize bugün saat dörtte cevabı katî verecek ... Hâsıl olan fevkalâde dolgunluktan vesairenden dolayı henüz bir cevap ... Teması hükümetiyle tehhür etmiştir. Henüz hükümeti ile o ciheti ... Yapacağını ümid ediyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Vaziyeti cedide üzerine Rusya Sovyet Hükümeti Gürcüstan'a resmen ilânı harp etmiş midir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Rusya Hükümeti tarafından bir tebliği resmî yoktur.

Bizim Rusya'da bulunan...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Rus Sovyet Hükümeti Gürcüstan'a karşı harekâtı askeriyesini ... Hangi tarihte haberdar etmiştir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Arzettiğim veçhile Rusya Hükümeti bizi resmen ... Gürcüstan'a karşı harekâtı hasmane icra eden Rusya'nın ... Kendinden hareket etmesi muhtemeldir. Buna vereceğim cevap katî olamaz. Fakat Rusya'nın ilânı harp etmiş olduğu haberi resmisinin vusulüne binaen ... Bittabi bu da hükümeti merkeziyesinin muvafakati iledir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bir ciheti ikmal edeyim. Azerbaycan ve Ermenistan, Gürcüstan aleyhine harekâta başladığı zaman sefirleri ademi malûmat beyan etmişlerdi. Moskova tarafından ilân edilmiş değildi... Moskova'dan resmen Gürcüstan'a ilânı harp edildi. ... Hareket başka mahiyettedir.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Malûmu âliniz bu gibi suallere cevap verebilmek için muhaberatin gâyet seri olması ve yarım saatte, bir saatte yapılması elzemdir. Halbuki bunun imkânı yoktur. Telâkki ettiği hakkında kat'i söz söylemenin imkânı yoktur. Çünkü geçen günde okuduğum Çiçeri'nin notu da sekiz günde gelmiştir. Herhalde Rusya Hükümeti komünist iken birdenbire orada bulunan kuvvetlerin çekilmesinden bilistifade bir taklibi hükümet yaparak ... Bolşevik Rusya'nın düşmanı olan bir fırkanın meydana gelmesini memnuniyetle telâkki etmeyeceği tabiidir. Fakat bunu bu suretle tahkik edip söylüyorsunuz dememeli çünkü...

(Burada bir sual soruluyor)

Gürcüstan vakayii hazırasının İtilâf hükümetleri tarafından Deniken ordusu ... Malûmu âliniz Verangel bakiyesi ... Ondan sonra Hadımköyü civarlarına yerleştirilmişti ... Bazı harekâtı isyankâraneleri görülmesi üzerine son aldığımız haberlere nazaran Fransızlar bunların bir kısmı mühimmini alıp adalara serpmişlerdir. Verangel ordusu kalmamıştır. Binaenaleyh devletlerin bunu alıp da tekrar Gürcüstan'ı takviye için ... suallerinizin cevabı bitti. Ertuğrul Necib Bey diyor ki Ruslarla anlaşmaksızın ... Hâtırı nişânımızdır ki Çiçerin bu Verangel orduları harekâta başladığı sırada ... Bunda İngilizlerin muhtemel bir işgaline karşı Batum'u işgaline karşı ... Bu hareketi kendisine karşı hareketi hasmane suretinde telâkki edeceğini söylemiştir. Mahaaza...

FERİT BEY — Rus şehri demişti.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Ondan sonra Rus Sovyet Hükümetinin mesul bazı ricali siyasiyesi ağzından ... Bizim tarafımızdan işgaline bir şey denilmeyeceği yolunda ifadat ve beyanatta da bulunulmuştur. Biz Batum'u bilâ kaydü şart gidip işgal edeceğiz demiyoruz. Diyoruz ki, ahalinin ârası ârayı umumiyesine ... oranın vaziyeti hususiyesi o suretle taayyün edecektir, diyoruz... Zannetmiyorum ki samimî bir Rusya kendisinin bütün cihana ilân ettiği prensibe istinat eden ve kendisini müttefiki tabii addeden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin şu hareketine karşı ciddî itiraz ... Rusya Hükümetine biz burasını sizce muazzez ve mukaddes olan bir prensibe binaen işgal ediyoruz dersek, zannetmiyorum ki, arkadaşımızın derpiş ettiği endişeye mahal olsun.

RASİM BEY (Cebelibereket) — Bendeniz bu davayı biraz karışık görüyorum. Heyeti İcraie Reisi Paşa Hazretleri İngiliz parmağı yine Kafkasya'ya girmiştir ve tesirini göstermeye başlamıştır, dedi. Binaenaleyh o tesiratın neticesi olarak Azerbaycan Hükümeti Gürcüstan'a hücum etmiştir ve Gürcüstan ile Azerbaycan arasında ... Aynı zamanda Taşnak Hükümetinin elinde bulunan ... Azerbaycan'la birlikte Gürcüstan'a hücum etmişler. (Yok yok sadaları) Şimdi bendeniz anlamıyorum Gürcüstan İngilizlerin baziçesidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyefendinin ... İngiliz tesir ve nüfuzu ... Kafkasya'da icrayı faaliyete başlamış olduğuna dair âsar vardır. Filhakika gâyet emin bir zatın sureti mahsusada bu istikamette seyahat ettirmekte olduğumuz bir zatın pek

vâkıfane vermiş olduğu bir rapor ... henüz bu vekayi mevcut değil iken o rapor münderecatına nazaran İtilâf devletleri, bilhassa İngilizler Kafkasya'da milletleri, anasını muhtelifeyi sureti zâhirede Bolşeviklik aleyhinde ... Olmak üzere bildiriyor. Bu meyanda Gürcüstan'ın da ... ihtimaline karşı Azerbaycan ve Ermenistan Kırmızı kıtaatının kırmızılardan ... Gürcülerden evvel harekâta takaddüm etmiş olmaları vardır. Çünkü vaka Kırmızı kıtaatın taarruzu ile başlamış olmakla beraber İngiliz teşvikatiyle hazırlanmakta olan Gürcü ... İkinci bir nokta dahi ... Bir taraftan Kırmızılarla Gürcüstan'a taarruz ederken ... Kırmızı kıtaat aleyhine darbei hükümet yapıyorlar. Tabii bunları birbirinden tefrik etmek lâzım gelir ve Ermenilerden Bolşevik olan, hakikaten itihak eden ... Diğeri yalandan ... Bu hakiki komünistler Gürcüstan taarruzunu icra ... Ermenistan'ı tahliye ettiler ve gittiler. İki bölük kalmış idi ... Halbuki dağlara çekilmiş olan Taşnak Ermenileri bu vaziyetten istifade ettiler ve dörtbin beşyüz kişiyi öldürdüler, esir ettiler ve ondan sonra geldiler Erivan'ı zaptettiler, darbei hükümete muvaffak olabildiler. Ermeniler bir taraftan Gürcülere karşı Ruslarla beraber hareket ediyor, diğer taraftan Kırmızı kıtaata aleyhtar bir Taşnaklar vardır. Kırmızı kıtaata karşı hareket ediyorlar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Vaki olan beyanattan fikrimde şu neticeyi ... Vakıa İtilâf devletleri her yerde her türlü fesat çıkarmaya saif idiler... Zannediyorum ki İtilâf devletleri bu meselede ... Gelen rapor gibi katî bir hareket takip ... Çünkü İtilâf devletleri Gürcülere ciddi bir muavenette bulunmamış... Teşvik ve tahrik bu mahiyetten ziyade Bolşeviklik tevessüünü men mahiyetindedir. Yani Gürcüler hali sükûneti muhafaza etmesi de ... Azerbaycan ki Rusya elindedir...

İSMAİL SAFA BEY (Adana) — İkisini ayırmak mı istiyorsunuz acaba?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Rusların elindedir. Zarurî olarak pençesine düşmüş, istenildiği gibi sevk edilen bir âlettir ve bu taarruz ilk evvelâ Gürcülere onlar tarafından vaki olması da ... Bu da sırf Moskova'nın tesiriyle ... Böyle âletler kendi arzuları yokken taarruz etmezler. Azerbaycan mantıkan düşünülürse Gürcülerden bir şey istemiyorlar. Ermeniler de Gürcülerden bir şey istemiyor. Gürcülerden isteyen bir kimse var, ki o da Ruslardır. Geçen celsede arzettiğim gibi ... İlk evvelâ bunları pençelerine aldılar. Şimdi Ermenilere de böyle taarruz etmek fikrini besliyorlar... Ermenilere de Ruslar zama-

niyle taarruz etmek fikrini taşıttılar. Fakat Lehistan oradan zuhur eder etmez ... Yalnız Azerbaycan ... O vazifeyi bize yaptırıldılar. Biz ahali İslâmîyeyi kurtarmakla beraber, ileri giderek ne zaman ki Ermeni vukuatının kesredildiğini gördüler, o zaman parsayı toplamaya geldiler, karşımıza çıktılar, Ermeni sulhunu âkim bıraktılar. ... Gürcüler verilen notalara cevap vermediği surette yapılan tazyikat neticesinde Gürcüler yine Bolşevik olacak, karşımıza yine Gürcü Bolşevik Hükümeti çıkacak ve bu acı fakat pek acı olacak ... Ben bu tehlikeden Hükümetin nazarı dikkatine ... Eğer Ruslarla Hükümet siyaseti icabatı, Bolşevikleri müttefiken istiyorsa ... Müttahiden ezme lâzım gelirse rica ederim Rusların bize temin edeceği menafi nedir? Rus Türk siyaseti istikbalde ne olur onu bugün tefrik etmeli ve katiyen bilmeli ki; ... Biz böyle Rusların muavenetine koşuyoruz. Biz muharebe ettiğimiz zaman sol cenahımızdan, bizi sol cenahımızdan pek güzel vurabiliydiler. Gürcüler sükûneti muhafaza ettiler; karşılarında bir de Rus muhalefeti vardı... O vakit de bu vaziyetten âciz idi. Zannediyorum ki biz Rusların imdadına yetişiyoruz... İstikbalde kendi hayatımızı tehlikeye koyacaklar. Eğer akidemiz bu ise, biz Ruslarla birlikte yaşayacak isek, Ruslar akideleriyle... Fakat nereden birleşelim efendiler? Ben Azerbaycan'dan görüyorum. Azerbaycan'a gidelim, ona hayat verelim. Ruslar Azerbaycan'a hayat versin; ben onların hüsnüniyetine ... Azerbaycan'ı gelip, yakıp yıkan ... Ben karşısına gitmekliğimi ... Bu ciheti iyi hesap etmiyor. Karşısına yarın çıkacak Bolşeviklerdir. Misakı Millî mucibince ... Alacağız; bugün haritai âlem çiziliyor. O kuvvetimiz var. Bugün Ardahan'ı aldık. Yarın Gürcüler gelip gelse bile ... Eğer emniyetimiz berkemal ... Bugün zafiyetlerini ilân eden Gürcüler; yarın on gün sonra katiyen Bolşevikliğini ilân edecektir. Karşımıza Bolşevik Gürcü Hükümeti, Moskova'ya tabi bir hükümet çıkacak ... Ermenistan'a karşı gittik. ... Ey Türkler, İngilizler Revan'a elli bin silâh tahşit etti. Revan'a; Ruslar size ne verecek diyorlar. Tabii Amerika, İngiliz; Ruslarla müttelik olmakla beraber ... Efendim kaydı ihtiyatla telâkki ettim, maahaza onu tahkik ettim; Amerikalının ağzından ... Yani bana kimse cevap vermedi diye söylüyorum. Katiyen efendim sağlam bir prensip takip etmeliyiz. Evet biz Ruslarla ittifak edeceğiz. Rusların emel ve gâyesi oradaki Türk-lük âlemi ile birleştirmemek... O sana sarahaten söyledi; ... Van'ı, Muş'u Ermenilere verin diyordu. Demek ki ... Yakıp yıkarken benim onunla ittifak etmekliğim mümkün değildir. Eğer Ruslar samimiyet

gösterirlerse semî'na ve ata'na ... Ben artık Ruslara yaklaşmak için ... İşte efendiler belki istikbalde iyi sulh yaparız diye Almanlarla, bir sene sonra sudan bir muahede aktettiler; sudan mahiyeti çürük bir muahede yaptılar. Eğer biz Ruslarla ... Hele gidelim yarın bakalım, hadisat ne doğurur diye; bir de bakarsınız ki ... Kalmamış artık akacak bir damla kan; yok on para; ... Bizde kuvvet varsa - Batum'a giderek ben yine o Batum'u; ... Bugün Batum meselesi değildir, Türkiye meselesidir. İstikbali ben ne yapayım, hali gördüm... Kapılmayacağım. İtilâf devletlerinden çok bahsedildi. Denildiği gibi itilâf ... Kendi vaziyetinden emin değildir. İtilâf devletleri âciz mi idi ki; ... Yavrusu gibi beslediği Ermeniyi tarumar ederken; bize tazyik yapmadı... İngiliz mevcudiyeti mahvoluyor, kimden korkuyoruz?.. Düşman, Gürcüleri tazyik ederek ve başka bir dava çıkararak ... Bu tehlikeyi görerek gitmem efendiler... Kuvvetimle, kudretimle alırım. İngilizler bizden bigayrihak aldılar. Orada titreyen ihtiyar kadınları; ... Bendeniz diyorum ki Batum'u almayı istikbale bırakalım... Galip bir vaziyette başlarının ucunda bulunarak kendilerini memnun edelim; ... Taarruza geçmeyelim. Çünkü o taarruz onu ihya edecek. Onun hâmisî Rustur... Ermeniler gibi döneriz; ben hükûmetin bu siyasetini katiyen yanlış görüyorum.

Buyurdular ki bugün âczinden istifade edilir. Yarın Gürcüler kesbi kuvvet eder bizi tardedeler. Bunu düşünüyorlarsa eğer öyle bir yerde dur ki yarın Gürcü seni ... Gelir. Ben büyük tehlikeyi Rus'ta görüyorum... İstikbale terkederse büyük hataya düşersiniz. İttihad ve Terâkkinin hatasını tekrar edersiniz. Efendiler Ruslarla hâlâ bir seneden beri münasebatımız ... Toplarsanız sıfırdır. Bilâkis Ermenistan'da gördüğümüz bir zarar var. Bolşevikliği vaziyetimize muvafık görüyorsak memleketimizde, Rusların samimiyetinden emin oluyorum. Onu ayrıca ve açıkça konuşayım...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, benim arzedeceğim şeyler; Hüseyin Avni Beyin mütalâası dolayısıyla mucibi suhulet olabileceğini zannettiğim bir iki cihet olacaktır.

Evvelâ; verilmiş olan izahattan anlaşıldı ki Ruslar; Kırmızı kıtaatiyle Gürcüstan'a taarruz ederken bize malumat dahi vermemişlerdir. Sâniyen Ruslar, bu defa da bizi müştereken harekete davet etmemişlerdir. Dün geceyarısı yatağından kaldırdığımız Rus sefiri Medivani'nin bana söylediği de hudutlarınız dardır: Oturunuz yerinizde ... Binaenaleyh herhangi bir

hareket için teşvik ve terqip dahi etmemektedirler. Zannolunmasın ki bizim himmetimize, bizim muavenetimize arzı iftikar etmişlerdir. Bize; gelin bu elviye selâseyi işgal edin, müştereken Gürcü ordusunu ... Mennedecek surette idarei kelim etmişlerdir. Moskova'da umuru hariciyeyi idare eden Çiçerin dahi vaktiyle bize elviye selâseyi ağzımıza almayın; Batum şehri bir Rus şehridir demişti. Binaenaleyh Ruslar bizim elviye selâseyi işgalimize taraftar değildirler.

Şimdi efendim mevzuubahis olan mesele; Misakı Millîmiz ve hududu millîmiz dahilinde olduğunu iddia ettiğimiz elviye selâsede ahalinin ârâyı umumiyesine müracaat etmek suretiyle elviye selâseyi almak istiyoruz veyahut herhangi bir şekilde bir fikrimizi azami bir surette temin etmek istiyoruz. Eğer almak mevzuubahis ise Gürcüler taarruzatı umumiye karşısında ya mağlup olacaklar veyahut galebe çalacaklardır. Ruslara galebe çaldıkları takdirde; İngilizlerin ve bilhassa Fransızların muaveneti mütemadiyesine mazhar kuvvetli bir ordu karşısında metalibatımızı istihsale mecbur kalacağız. Eğer Ruslar Gürcüleri mağlup ederlerse, Hüseyin Avni Beyin dediği gibi, Ruslar Gürcüleri derhal komünize edecektir. Binaenaleyh almak istiyor isek alınacak zaman bu defadır; alınacak an bu dakikadır. Sulh ile alınır; sulh ile alınmazsa bittabi cebren alınır.

Buyurdular ki Ruslar, bizim Şark âlemiyle olan irtibatımızı katetmek istiyorlar. Bunu bir an için kabul edelim. Fakat İngilizler dahi bizim Şark âlemiyle olan irtibatımızı katetmek istiyorlar ve bu suretle hayatı mevcudiyetimize de suikast etmek istiyorlar. Binaenaleyh Kafkasya dahilinde İngiliz ve Rus mücadelesinden hangisi bizim için ehveni şer olabilir? Ben zannediyorum ki; Rusların böyle bir maksadı olsa bile, bizi Şark âlemiyle tesisi irtibattan mennedemeyecekler. Fakat İngilizler ihrazı galebe edebilirlerse bizim için daha tehlikeli olabilir. Ruslar bizi Şark âlemine irtibattan menedebilsinler, böyle olduğu dahi şâyânı teemmüldür. Kafkasya'da Ruslar mı yoksa İngilizler mi ihrazı galibiyet etsin, ihrazı hâkimiyet etsin? Bunu da ince bir muhakemeden geçirmek icap eder. En nihayet hangisi?..

Bir de buyurdular ki; Hükûmetin siyasetini bu noktadan kabul etmem, beğenmem. Yani harp arar gibi bir siyaset demek istediler. Arzediyorum ki, bilhassa Heyeti Vekileniz harp etmek fikrinden içtinap etmektedir ve zannederim ki Hariciye Vekilinin ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin izahatından da bu, pek bâriz bir surette anlaşılmuştur. Harbetmek için ne yapmak lâzımsa (yapacağız. Çünkü, her

zaman arz edildiği üzere Büyük Millet Meclisinin takip ettiği siyaset) (1) harp siyaseti değildir; musli-hane temini menafi etmektir. İşte bunun içindir ki meseleyi Heyeti Âliyenize arzetmiştir. Bugün vaziyet budur. Misakı Millîmizde elviyei selâse bizimdir, diyoruz. Vereceğiniz kararı ... Bunun sureti teminidir. Onu düşününüz, ona karar veriniz; ... Heyeti Vekile tatbik edecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Paşa Hazretlerinin son kelimelerinden istidlâl olunuyor ki, iş harp derecesine gelmiştir. Affınıza mağruren söylüyorum ki, bugün Ruslar bulunduğu yerlerde ... İngilizler Britanya'da bile barınamayacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurunuz; bir defa Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin vazettiği ... Fakat mutlaka ilânı harp edeceğiz, ilânı harpten başka çaremiz kalmadı ... Mukâbele ediyor ve son safahada muvaffak dahi olmuştur. Şimdi ya Gürcüler galebei tammeye mazhar olacaklar; kuvvei maneviyeleri yükselecek ve ondan sonra bu metalibati milliyemizi istihsal edeceğiz... İhrâzı galebe etsin, ondan sonra mı? (Hayır hayır sesleri) Gürcü Hükûmeti, Gürcü ordusu mahvü perişan olsun, Ruslar oraları zapt ve istilâ etsin ve burası komünistleştirilsin de ondan sonra mı harekete geçelim? (Hayır, olmaz sesleri) (1) O halde bugün istihsal etmek için en münasip bir zamandır; alalım. Fakat tamamen Misakı Millîdeki noktai nazarı tatbik ettirmek için bu mümkün olamıyor... Gürcüler kabul etmiyorlar; fakat bir çok şeyleri kabul ediyorlar. Ardahan'ı, Artvin'i... Gürcüler Batum üzerindeki metalibi kabul etmiyorlar. Bir kaza daha ilâve ediyoruz : Artvin... Artvin için henüz müzakere devam ediyor. İhtimal onu da kabul edecekler. Ne kalıyor üst tarafı? Batum livasının Artvin'den maada Kafkas... Onu da bilâ kaydü şart bize bırakmak istiyorlar. (Çok muvafık sesleri) Yani behemahal bu yerleri fiilen işgal etmeliyiz. Ardahan'ı ve Artvin'i silâh patlamaksızın onların muvafakatiyle işgal edelim. Bu da iki türlü olabilir. Ya bizim tekliflerimizi şeraiti musalaha olarak kabul ederler veyahut imza etmeden onlara deriz ki siz kuvvetlerinizi çekiniz, bize teslim ediniz. Fakat herif hayır bunu da kabul etmeyeceğim ve size burasını vermem derse ... Düşünüyoruz ve o zaman çaresiz hareket yapacağız. Böyle bir ihtimal karşısında karar vermek Heyeti Âliyenize aittir. Buyur-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

dunuz ki; sizin telâkkinize göre cihanda İngilizler perişan olmaktadır... Beni mazur görünüz : Ben aksini zannediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bolşeviklerle temas hâsıl olursa, Bolşevikler bizi Batum'dan kovmaz mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Böyle bir ihtimal karşısında cevap vermek...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kabul ettim ben deniz... Ruslar ileri gideceklerdir, bizi de Batum'da. ...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Batum'u işgal edeceğiz değil; fiilen Ardahan'ı ve Artvin'i işgal edeceğiz diyoruz. Esasen fazla olarak liman hakkında da diyoruz ki, müsavat olacak...

Şimdi bu öyle bir meseledir ki; hadisat icap ... Etmezse işgal olunabilir. Fakat bir taraftan Fransızlar, İngilizler Batum'a cephaneye ve silâh getiriyorlar. Belki de işgal olunur. Bunlar sonra düşünülecek şeylerdir. Bugün temin etmek istediğimiz, fiilen bir kısmı mühimmîni; üçte ikisini işgal etmek, bir kısmını muallakta bırakmak; yani plebisite bırakmak. (Muvafık, muvafık sedaları)

RÜSTEM BEY (Oltı) — Mademki Ardahan'ı kendi arzularıyla bırakıyorlar; kan dökülmeksizin hemen işgal etmek doğrudur. Geriye kalanlar sonra düşünülür.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Fakat mesele ya sulhen veya harben hal olunur. Fiilen buralarını işgal edeceğiz. Batum şehri ve arazisi hakkında da bir plebisit kabul ediniz. Bir şart daha vardır, onlar da bize diyorlar ki; Artvin'i de vereceğiz. Fakat siz de Batum üzerindeki hukukunuzdan bilâ kaydü şart vazgeçiniz. Bu; şayanı tetkik bir keyfiyettir. O halde sulh yapmazsak Gürcülere diyebiliriz ki; sulh edemedik, fakat bizim maksadımız şimdilik buralarını işgal etmektedir. Sizinle de müsademe etmek istemiyoruz. Kuvvetinizi çekiniz biz buraları işgal edeceğiz. Eğer bunu kabul ederlerse, sulh imza edilmese dahi, yine işgal ederiz. Biz bu ameliyeyi yaparız ve yine Gürcülere taarruz etmiş olmalıyız. Fakat Gürcülere ya sulhu imza ediniz veya muhabere yapmaya...

SUAD BEY (Kastamonu) — Mesele tenevvür etti. Ancak bizim için; içine atıldığımız bu mücadelede teveccüh etmiş bir rol vardır. Şimdi eğer Şarkta, bir teşevvüş husule gelir ve bugünkü müsait vaziyetteki hali kaybetmek ihtimali mevzu bahis olursa, o vakit, bu cihet çok şayanı dikkattir. Binaenaleyh Hükûmetten onu sormaya hakkımız vardır zannede-

rim... Tamamen tehir edilmiş olan vazifeyi ifa etmiş olmak için ... Haleldar etmek ihtimali var mı, yok mu? Yani hükümet, eğer askerî noktai nazardan... bugünkü vaziyeti teşviş edecek bir tehlike melhuz olmadığı takdirde Paşa Hazretlerinin buyurdıklarından daha münasip bir zaman hulul edemez. Zira bir zaman, orası Bolşevize olduğu zaman buna imkân olacağını tahmin etmiyorum. Bu sebeple, bu en müsait zamandır. Fakat bu elimizdeki müsait vaziyeti tehlikeye ilka edip etmemek ... Zannediyorum.

Sonra bir şey daha istirahat edeceğim. Böyle mukadderatımızı en ziyade alâkadar eden bir meselede ayak üzerinde derhal bir karar vermek münasip olmasa gerektir. Son ve nihai kararı Meclis vermek için yarın sabah müzakere edilmesini kabul edelim...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Dün gece saat üçte Heyeti Celilenizi içtimaa davet zarureti ni hissettik. Yalnız ona imkân tasavvur edemediğimizden bugüne kaldı. Binaenaleyh...

SUAD BEY (Kastamonu) — Dün gece davet edilmiş olsaydık...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Saat üçte bu ihtiyacı mübrem hâsıl olmuştur. Bir taraftan muhabere ediyorduk bir taraftan da...

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, bugün ister İngiliz parmağıyla olsun isterse ... Gürcülere karşı Sovyetler ve Azerbaycan kuvvetleri harbe başlamıştır. Hariciye Vekili Muhtar Beyefendinin buyurdıkları gibi, biz de Gürcülere ... Gürcü Hükûmetine komşuyuz malûmu âliniz ... Bugün Misakı Millî hududu dahilinde bulundurduğumuz bu meseleye biz bigâne kalamayız... Şimdi Gürcüler, bizden, Batum, Ardahan ve Artvin'i tahtı işgalde bulunduruyorlar. Halbuki ahd ve Misakı Millî programınca bu arazi bize aittir. Yani biz bunları haritalarımız dahiline idhal etmişizdir. Fakat malûmu âliniz bunlar o vakit İngilizler tarafından işgal edilmişti, getirdiler buraları Gürcülere işgal ettirdiler. Bu arazinin bizim olduğuna dair hepimizin kanaati var ve burayı hiçbir zaman terketmeyeceğiz. Buna da hepimizin ayrı ayrı kanaati var. Şimdi bizim Heyeti Vekilenin bir cihet teklifi ... Meselâ; ... doğrudan doğruya istiyoruz.

İkinci meseleyi ben zaif buldum. Faraza Batum ve havalisi için reyîâm usulüne müracaatı teklif ediyorlar. Bendeniz buna taraftar değilim. Plebisit nasıl olacaktır? Eğer oralar, hıristiyan Gürcülerin tahtı idaresinde iken plebisit yaparsak; her yerde olduğu gibi orada da, kuvvetli olan kazanacaktır. Binaenaleyh bendenizin fikrimce Heyeti Celileniz buna karar vermeli-

dir ve biz Batum ve havalisini Misakı Millî mucibince tamamiyle işgal etmeliyiz. (Yalnız Batum olmaz sesleri, her tarafını...) Müsâade buyurun. Burada korkulacak cihetler Mösyö Çiçerin'in, Batum'u bir Rus şehri olarak ilân etmesi hatıra gelir ve Ruslar nereye giderlerse o memleketi Bolşevize etmeleri vâridi hatır olur ve fakat Ruslar Batum'u işgal ettikten sonra yine bizim hududumuza gelecekler ve bu Bolşeviklik propagandalarına devam edecekler. Biz hudutlarımızı ...

Sânîyen Sovyetler her yerde serbest referandum ve ârayı âmme taraftarıdır. Bunu bize, bundan epey zaman evvel Mösyö Çiçerin Paşa Hazretlerine yazdığı bir notada bildirmiştir. Binaenaleyh biz burayı işgal edersek derhal orada plebisit ... Bendenize göre derhal buraları işgal etmeliyiz.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Bendeniz yalnız Ziya Beyin plebisitin sureti icra ve tatbiki hakkındaki mütalâatına cevap vermek istiyorum.

Demim okuduğum şeyde de dikkat buyurmuş olacağınız veçhile; oralar; ahalinin serbestçe izhar edeceği ârayı umumiyyeye göre vaziyeti hukukîyesini tayin edecektir, denilmiştir. Binaenaleyh burada mühim bir kayıt var; ahalinin tamamiyle serbest olarak izharı rey etmiş olması keyfiyeti. Bittabi Batum şehir ve livası Gürcü askerinin işgali altında bulunduğu müddetçe orada bulunan ahali, bittabi, reyini serbestçe izhar edemez. Ahali üzerinde bin türlü tedabir ile icrayı nüfuz edilebilirler. Onun için bu gibi ârayı umumiyyeye tabi mahallerdeki ... Muharebei umumiye neticesinde, Avrupada bunun gibi bir çok yerler vücuda gelmiştir... Danzig gibi...

Gürcü Hükûmeti oradaki kuvvei askerîyesini çeker; iki devlet müşterek bir ordu gönderir ve bu suretle bir muvazene teessüs ettikten sonra ahali reyini izhar eder ve ona göre hüküm olunur.

CEMİL BEY (Kütahya) — Evvelce bu mesele...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Elinizde bulunan ve bizim için rehberi harekât olan misak ... Bunu ne gibi esbap tahtında dercettiniz dersiniz bu, geçen senenin hadisatının icabettirdiği bir tariktir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim; Paşa Hazretlerinin beyanatında, Misakı Millî dahilinde bulunan Kars, Batum ve Ardahan livalarının ... Yalnız 1914 tarihinden beri Rus hududunda bulunan memleketler olmak itibarıyla Rusların bunlardan herhalde vazgeçmek istemediklerini ... Batum Rus şehridir diye Muhtar Beyin veyahut Paşa Hazretlerinin buyurduk-

ları gibi... Bir defa biz Şarkta başlayan şu muharebede bir vaziyeti mahsusa almaya mecburuz. Fakat takınacağımız bu vaziyetin neticesi bize arazi kazandırmamaya matuf olacaktır. Yoksa Garp tehlikesinin Şarkta vukua gelecek Sovyet aleyhindeki bir muvaffakiyetle binnetice bize de bir mazarrat iras edip etmemesi keyfiyetini ciddiyetle düşüneceğiz. Şunu arzetmek istiyorum ki Batum şehri hakkında bilhassa Rusya Hükümeti tarafından bu muharebeye başlandığı hissedilmektedir. Bize tebliğiyle ve harbe iştirâk hakkında kendisinin bize bir teklifi vuku bulmadıkça Batum için dökeceğimiz kan, zannedirim ki, Rus nam ve menfaatinedir; Rus Hükümeti namına dökmüş olacağız. Rusya'nın ... Resmen ilânı harp ettiğini bize tebliğ ile beraber ... Bizim de iştirâkimizi ve bizim de Batum'da bir hakkımız olduğunu kabul ettirmedikten sonra, Batum için dökeceğimiz kanı Rusya için dökeceğimize şüphe yoktur. Şu halde, mademki henüz Rusya Hükümeti, yine Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile ... Bizim de teşebbüsümüze lüzum olmadığını sefiri söylemiştir. Bizim yapacağımız şey, temin edeceğimiz şey; sulhen ve kan dökmeksizin Ardahan ve Artvin'i Gürcülerden alabilmektir. İhtimal ki ileride Rusya Hükümetiyle; 1914 hududu dahilinde bulunmak itibariyle; bu belde hakkında da Rusya'nın bize karşı bir şeyi olabilir. Harben olmaksızın, sulhen buraları temin etmeliyiz.

Batum meselesine gelince; Batum'u harben almalıdır. Fakat bir şartla; eğer Şark siyasetinin, bizim felah ve necatımız için daima parlaması ve daha doğrusu - Rusya'nın düşmanları ki bizim düşmanlarımızdır - onların ezilmesi... Gürcülerin idaresinde bulunması Gürcü Hükümetini takviye ... Gürcü ordusuna karşı zaaf alameti gösterirse ve bilhassa münasebatı siyasiyede bulunmak itibariyle bizi haberdar edecektir ve isterse bulunmasın. Mahza mevcudiyetimizi temin etmek için muavenete ve ledelhace Batum'u işgale mecbur kalacağız. Henüz onun zamanı gelmemiştir. Şu itibarla dermeyan buyurdıkları gibi eğer sulhan Ardahan ve Artvin temin edilirse şimdilik Batum'u harben işgal etmeyi bendeniz doğru bulmam. Lâkin Gürcü Hükümeti buna yanaşmazsa; şüphesiz onun da istinad etmeyi ümid ettiği bir nokta vardır. Ona karşı da Hükümetin lakayt kalması doğru bir şey değildir. VeleVKi Ardahan'da ... Mutlaka onun Rusya üzerinde bir galebe ümidiyle... Bu vaki olduğu takdirde biz onun bu emelini imhaya çalışmak mecburiyetinde kalacağız. Bu cihetler üzerinde Heyeti Celileleri; Artvin ve Ardahan'ın da verilmemesi hakkındaki Gürcü Hükümetinin vuku bulacak ısrarına karşı Heyeti Vekile-

nin serbest olacağına dair ibr karar verebileceğini zannediyorum.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Batum, Ardahan, Artvin, Acara; buralarda hemen bir seneye karip buldum. Emin olunuz ki buradaki ahalinin hepsi İslâmdır; bir tek Rus'a tesadüf edilemez. Bir çok arkadaşlar söylediler ki; Rus müzevirliğinden ziyade Bolşevik müzevirliğinden korkuyorlar, Yani Bolşeviklerin tahrikâtıdır bu. Binaenaleyh karşımıza yine bir Gürcüstan Bolşevikliği... Halbuki malûmdur ki daha evvel şu kürsüde Muhtar Bey beyan buyurdular ki; bizim Gürcüstan ile musalaha etmekliğimiz için mutlaka Batum'dan ve bu gibi yerlerden tamamen vazgeçmemiz lâzımdır. Bunu Çiçerin bize söylüyor. Demekki Rusya Sovyet meclisleri bizi buraya teşvik etmiyor. Ancak bura ahali İslâmiyesinin kurtulması zamanıdır diyoruz. Ona göre ben de diyorum ki Artvin'e kadar hemen ordularımızın hareket etmesi lâzımdır. ... Lâzistan'la alâkadar değil, belki bir cüzü mütememmimidir... İşte İttihat ve Terâkkiciler bunları güya düşünmemişler ve güya pek çok fenalıklar yapmışlar... Evet olabilir. Fakat bunlar da hep bir vatan olması için çalışmışlardır... Burada beyan buyurdıkları vakitte bize pek menfaatli olan ... Ardahan, Batum, Kars'ın bize kalmasıdır. Bendeniz buralar, Misakı Millî İslâm olması itibariyle Rasim Beyin dediği gibi arazi kazanmak değil, bilhassa buralardaki İslâmları kazanmak zamanı gelmiştir, fakat Heyeti Vekilenin de dediği gibi Artvin'e kadar ordu dayansın ve ilk fırsatta Batum'un işgalini de... Burası hafi celse olduğu için bir şey söyleyeceğim : Biz belki on bin tüfek ... Vermişiz ... ve bugün Halit Bey orada büyük bir nüfuz sahibidir ve bütün müslümanlar kendisiyle ... Eğer ordu oraya ilerleyecek olursa emin olun ki oraya ... Ruslarla da zararı yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler bu müzakereyi teshil edebilmek için bendeniz diyorum ki; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bugünkü şeraite göre Misakı Millîye muhalif bir sulhe vazı imza edemez. Bunda mahzurlar vardır. Çünkü böyle ufak bir mesele için değil; istiklâlimizi temin ve müdafaa için Londra'ya giden murahaslarımızın elindeki düstur da Misakı Millîdir. Bundan sarfınazar edemeyiz dedik. Onlar da bütün cihana karşı bunu müdafaa edeceklerdir. Binaenaleyh diğer taraftan Gürcülerle sulh yapmak isterken bundan fedakârlık yapmak olmaz. Sonra o düstur duçarı zaaf olur. Şimdi bizim, Gürcü sefareti vasıtasıyla Gürcüstan Hükümetine tebliğ ettiğimiz şifahî bir nota, ki bugünden ...

Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalisinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır. Ârayı umumiyeye müracaat zamanını dahi onlara bırakıyorum. Yani orada da Misakı Millînin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misakı Millînin emrettiği bir sulh yapmak isterlerse ona vazı imza edebiliriz. Fakat Batum bilâ kaydü şart terk olunacaktır kaydını ihtiva eden bir sulhe vazı imza edemeyiz.

O halde sulh yapılmadan dahi bugün ne temin etmek istiyoruz? Ardahan livasını - Artvin de dahil - orayı fiilen işgal etmek istiyoruz ve Batum'u da plebiste bırakıyoruz. Binaenaleyh biz Gürcülere diyebiliriz ki; biz behemahal burasını işgal etmek istiyoruz ve haddizatında sizi mağlup etmek istemiyoruz. Siz çekiliniz, yalnız bu işgal muamelesini biz himaye etmek istiyoruz. Çünkü şimdi daha sulh yapmamışızdır. Bir tedbiri askerî olmak üzere bu menatıkta bir tahşidi askerî yapmak istiyoruz. Bizim ordumuzu sokalım, orayı gelelim işgal edelim; bu da olmaz. Fakat asıl bu vaziyeti idame etmek lâzımdır. Eğer sulh olmadığı halde dahi buna muvafakat ettikleri surette ... istediği yerde istihdam etsin. Biz bu muameleleri yaparız hayır derlerse bilâ kaydü şart keffi yed etmesi ... Dair imza veren ... Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin ve Şark ordusunun plânı; demek ki bir sulh vardır. Misakı Millîdeki kuyudu muhafaza etmek şartıyla ... Aksi sulha vazı imza edemeyiz ve muharebe istemediğimizi kendilerine söyleriz ve oraları işgal ederiz. Emniyette bulunabilmesi için bir tedbiri askerî almak mecburiyetindeyiz ve bunu yapmak bizim için lâzımdır, faidelidir. İdarei umur etmek üzere Heyeti Vekileyi serbest bırakırız. Bittabi sulh yapılırsa yine buraya gelecek. Harp yapılırsa belki de bugünden karar vermek lâzımdır ve harp yapılacak olursa dediğim daireyi geçmez... Müsademe olmayabilir ve zannedirim ki çıkmaları imkânı yoktur. Tatbiki başladığımız takdirde onlar ısrar ederlerse bir harbe mün cer olabilir. Biz yalnız bir şeye intizar ediyoruz. Gürcüstan sefaretinden gelen - ki telgrafhanededir - cevaba intizar ediyoruz ... O muameleyi temin ve tatbik edecek bir hareketi askeriyedir...

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Şimdi biz sulhen Ardahan ve Artvin'i işgal edersek; yani tarafeynin muvafakatiyle; onlar da muvafakat etti. Biz de işgal ettik. Sonra Rus heyeti Gürcüstan'a galebe ediverecek olsa ve bize de oradan hududunuza çekiliniz derlerse biz o vakit ne gibi bir vaziyet alırız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arz ediyim : Bu, vaki bir misaldir. Malûmu âliniz biz Kars'ı işgal ettik, Gümrü'yü işgal ettik ve daha bir çok yerleri işgal ettik. Ermenistan komünize olmuştur ve komünist bir Ermeni Hükümeti vardır. Yani elviye selâseye dahil olan yerlerden çekiliniz demediler; yalnız Gümrü'yü tahliye ediniz dediler ... Kars'ın şarkından, şimalinden çekilmesini bize teklif ettiler. Biz bu teklife riayet etmedik ve etmediğimizden dolayı da onlar bizimle muharebe etmediler ve edemediler. Bugün şifahî bir notamız vardır. Buna evet veya hayır cevabı gelecektir. Kat'ı münasebet ederek ... Bir faide beklemek lâzım gelir. Ondan sonra alacağımız vaziyeti üç dört gün sonra arz ederiz. Ya beş gün beklemek - ordumuzun takviyesine lâzımdır - veya beş gün beklemek ... Bize mukabele edecek kuvvetler diğer daha bir çok kuvvetler tarafından angaje idiler. Bir şey daha arz ediyim ki tabii Meclisi Âli bu işlerle alâkadar. Bence mahzur vardır; hareket durmaz ve ihtimal ki bu gece karar verilir de harekâtı askeriyeye başlayabilir.

(Müzakere kâfi sesleri)

(Çorum Mebusu Ferit Beyin tavriri okundu)

(Olti Mebusu Yasin Beyin tavriri okundu)

(Kangırı Mebusu Neşet Beyin tavriri okundu)

(Muş Mebusu Mahmud Said Beyin tavriri okundu) (Kabul sesleri)

REİS — Burdur Mebusu Veli ve Bursa Mebusu Muhittin Baha Beylerin tavririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakerâtın kifayeti karariyle Batum hakkında ârayı umumiyeye müracaat esasından asla feragat edilmemek şartıyla icabına göre hareket etmek üzere Heyeti Vekileye salâhiyet verilmesini teklif ederiz.

Burdur

Bursa

Veli

Muhittin Baha

REİS — Tavriri kabul edenler... Kabul edildi.

32
TÜR

~~INSTITUT KURDE DE PARIS~~
~~ENTRÉE N° 1865~~

